İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ

1653'de bugünkü Bulgaristan'ın Aydos kasabasında dünyaya gelmiştir. Uzun süre Bursa'da yaşadığı ve orada vefat ettiği için Bursevî diye meşhur olmuştur. Küçük yaşta iken tasavvufla ve tarikat çevreleriyle irtibata geçmiştir. 1664'de geldiği Edirne'de Abdulbâki Efendi'den çeşitli ilimlerle ilgili dersler aldı. 1672'de Osman Fazlı Efendi'den ders almak için İstanbul'a geldi. Tasavvufta ve diğer ilimlerde ki olgunlaşması bu devrede olmuştur. 1675'de "halifelik" alır ve Üsküp'e vaaz ve irşad için gönderilir. 1681'de Köprülü'ye oradan da 1682'de Usturumca'ya gitmiştir. 1685'de tekrar Edirne'ye gelir. Bu esnada Bursa halifesi Şeyh Sun'ullah el-Amâsevî'nin vefatı üzerine, yerine Bursa halifesi olarak tayin edilir. Meşhur tefsir kitabı *Ruhu'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân*'ı burada kaleme alır. Çok hareketli bir hayat süren Bursevî, 20 temmuz 1725'de Bursa'da vefat eder.

Osmanlı müellifleri içerisinde en fazla eser vermiş birisi olarak bilinen İsmâil Hakkı Bursevî'nin yüzden fazla eseri vardır. Bunlardan bazıları şöyledir: *Rûhu'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'an*, *Şerhu nuhbeti'l-fiker*, *Şerhu'l-erbâin hadisen li'l-İmâmi'n-Nevevî*, *Ruhu'l-mesnevî*, *Şerhu'l-Muhammediyye*, *Kitâbü'n-netîce*, *Kenz-i mahfî*, *Lübbü'l-lüb*, *Şerhü usûli'l-aşere*, *Sülûkü'l-mülûk* gibi.

insan yayınları: 225
irfan serisi: 21/1

kitâbü'n-netîce I - ismâil hakkı bursevî
istanbul
mayıs, 1997

tk. ISBN 975-574-177-1

cilt I. ISBN 975-574-195-X

editör
ismail taşpınar

hazırlayanlar
ali namlı-imdat yavaş

tashih
ali namlı

dizgi
ahmet erşahin aygün-ali namlı

arapça dizgi-iç düzen
ali namlı

kapak düzeni
yunus karaaslan

baskı-cilt
eko matbaası

kapak baskı
emirler matbaası

insan yayınları
mehmet akif cad., kestane sk., no:1
keresteciler sitesi, merter, istanbul
tel: (0212) 642 74 84 - 507 10 93

İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ

KİTÂBÜ'N-NETÎCE

I

Hazırlayanlar

Ali Namlı - İmdat Yavaş

İnsan yayınları

TAKDİM

Allâh'a hamd; Rasûlüne, ehl-i beytine ve ashâbına salât ve selâm olsun.

Tasavvuf, İslâm'ın rûh hayâtıdır. Tasavvuf, diğer İslâmî ilimler gibi Kur'ân'dan ve Allah Rasûlü'nün sünnet ve yaşayışından neş'et etmiştir. Asr-ı saâdetteki mânevî ve zühdî hayat, tasavvuf erbâbı için asırlar boyunca bir örnek ve özlem olmuştur.

Hicrî III ve IV. asırlarda tasavvuf diğer İslâmî ilimlerden ayrılıp inkişâf etmeye başlamıştır. Hicrî VI ve VII. asra kadar olan dönemde büyük mutasavvıflar yetişmiş, tasavvufun kavramları ve klasik eserleri yazılmıştır.

Tasavvuf, hicrî VI. ve VII. asırlardan itibâren tarîkatlar şeklinde müesseseleşmeye başlamıştır. Türklerin İslâm'a girişinde ve İslâm'ı yaymalarında tarîkatların önemli rolü olmuştur. Özellikle Selçuklular ve Osmanlılar döneminde tarîkatlar yaygınlaşmış, canlı bir şekilde yaşanmış ve toplumda önemli görevler îfâ etmiştir.

Altı asırlık bir zamanı içine alan Osmanlı tasavvuf tarihi ve kültürünü gün yüzüne çıkarmak için ilk olarak bu dönemin önemli kaynaklarını rahatlıkla kullanılabilir hâle getirmek gerekmektedir. Yazma eserlere ulaşmanın ve istifâdenin zorluğu, çoğu yazma hâlinde olan bu dönemin önemli eserlerini neşretmeyi zarûrî kılmaktadır. Bu tür çalışmalar geçmiş kültürümüzle irtibâtımızı sağlayacak, böylece alfabe değişikliğiyle başlayan kopukluğun giderilmesine kısmen de olsa yardımcı olacaktır. Eski dile vukûfiyet olmadan yetersiz bir Türkçe ile yapılan birçok sâdeleştirme, eserlerin sâhiplerinin görüş ve düşüncelerini yanlış aksettirmekte, zaman zaman anlaşılmaz hâle getirmektedir.

Osmanlı döneminde yetişen büyük mutasavvıflardan İsmâil Hakkı Bursevî (1137/1725)'nin Kitâbü'n-Netîce adlı eserinin neşrine bu tür mülâhazalarla başlanmıştır. Bu neşir esas itibâriyle iki kişinin emeğiyle ortaya çıkmıştır. Ancak iki kişinin ortak çalışması şeklinde değil, birinin başlattığını diğerinin tamamlaması şeklinde olmuştur.

Eser üzerinde ilk olarak İmdat Yavaş çalışmıştır. Eseri baştan sona okuyarak -çalıştığı zamanki yazım kurallarına riâyet ederek- latin harfleriyle yazmış ve bu esnâda Prof. Dr. Mustafa Tahralı ve Y. Doç. Dr. Selçuk Eraydın Beylerin yardımlarından istifâde etmiştir. Ayrıca âyetlerin Kur'ân'daki yerlerini belirtmiş, âyet, hadîs ve bâzı Arapça ibârelerin Türkçe anlamlarını vermiştir.

Ali Namlı, İmdat Yavaş tarafından yazılan metni, eserin müellif nüshasıyla baştan sona mukâbele etmiş, okunamayan yerleri diğer nüshalardan faydalanarak tamamlamış, imlâyı yeniden düzenlemiş ve cümle yapılarını kontrol etmiş, kağıt üzerinde yapılan bu tashîhleri bilgisayara aktarmıştır. Bundan sonra Arapça metinleri bilgisayara yazmış, önceden yapılan tercümeleri gözden geçirmiş, eksikleri tamamlamış ve metni parağraflara ayırmıştır. Hulâsa eseri, elinizdeki bu son hâle getirmiştir. İçindekiler, lügatçe ve indeksler kısmı da Ali Namlı tarafından hazırlanmıştır.

Bu eserin hazırlanmasında katkıları bulunan kıymetli hocamız merhûm Y. Doç. Dr. Selçuk Eraydın Bey'i burada hayırla yâd etmek isteriz. Rûhu şâd olsun. Zaman zaman yardımlarına baş vurulan hocalarımız Prof. Dr. Mustafa Tahralı ve Prof. Dr. H. Kâmil Yılmaz Beyler'e de şükrânlarımızı sunuyoruz. Ayrıca bu eserin basılmasına vesîle olan Dr. Mahmud E. Kılıç Bey'e ve İnsan Yayınları'na da teşekkürlerimizi ifâde etmek isteriz.

Tevfîk Allah'dandır.

Hazırlayanlar
Nisan 1997

KİTÂBÜ'N-NETÎCE-İ

İÇİNDEKİLER

Takdim III

İçindekiler V

İsmâil Hakkı Bursevî ve Kitâbü'n-Netîce XV

KİTÂBÜ'N-NETÎCE

Müellifin Önsözü 1

Kutub, abdâl 1

"Allahümme" kelimesi, tevhîd ve münâçât 2

Husûsî rahmete ermek, sülûk ve hizmet iledir 3

Nazm 4

Allah için harcanandan başka dünyâ malı insana fayda vermez 4

Nazm 5

Peygamber Efendimiz, hatmiyyet ve kâmil kimsenin ölümü 5

Abdestin hakîkati mâ-sivâdan yüz çevirmek ve namazın hakîkati Hakk'a yönelmektir 7

Abdest ve namazın hakîkatine eren kimsenin sultân-ı mahcûba mübâyaa ve imâm-ı mahcûba iktidâ etmesi keyfiyyeti 8

Ârif-i billâh olanların namâzı 9

Âriflere ihsân edilen sırlar ve ma'rifetler kulaklar işitmedik ve hiç bir kimsenin kalbine gelmedik nesnelerdir 10

Nazm 11

Ehl-i inkârdan çekilen ıztırâb, mihnet ve meşakkat 11

Nazm 15

Küffâr-ı hakāik, şirk-i hafî, tevhîd-i hakîkî 15

"Öyleyse sakın yetîmi ezme ve dilenciyi azarlama." (Duhâ, 93/9-10) âyetinin yorumu 17
Edeb, kıyâmetin yaklaşması, şeyhe i'tirâz 19
"Sana mukārenet eden Hakk'a mukārenet etmiş olur." sözünün şerhi 22
Sonra gelenlerin evvel gelenlere ruhsatlarında değil azîmetlerinde tâbi' olması 25
Nazm 29
Bu asırdan sonra emr-i vücûdun mütenezzil olması 29
Hak Teâlâ'nın kemâl-i zuhûrunun kendine perde olması 31
Cin, melek ve insân; cism-i latîf, cism-i kesîf 33
"Sonra Hak Mevlâları olan Allah'a döndürülürler." (En'âm, 6/62) âyetinin yorumu 35
"Semâya ve târıka yemîn ederim.Târıkın ne olduğunu sen nereden bileceksin? O, parıl parıl parlayan yıldızdır." (Târık, 86/1-3) âyetinin yorumu 39
"Gülmek insânın kalbini öldürür." anlamındaki sözün şerhi 43
"Îmân eden kimse, hakîkatte Hakk'a şerîk isbât etti." anlamındaki sözün şerhi 45
"Allah bize yeter" anlamındaki söz ve bu sözü her gün demenin ömrü uzatması 48
"Dinde zorlama yoktur. Doğruluk, sapıklıktan seçilip belli olmuştur." (Bakara, 2/256) âyetinin yorumu 28b
"Bizi mü'min kullarından birçoğundan üstün kılan Allah'a hamd olsun." (Neml, 27/15) âyetinin yorumu 49
"Rabbimiz, bizim üzerimize gökten bir sofra indir." (Mâide, 5/114) âyetinin yorumu 55
"İyi bilin ki yaratma ve emir O'nundur. Âlemlerin Rabbi olan Allah, ne yücedir!" (A'râf, 7/54) âyetinin yorumu 57
"Biz onları biçilmiş ekin ve sönmüş âteş gibi kılana kadar hep sözleri bu feryâd olmuştur." (Enbiyâ, 21/15) âyetinin yorumu 59
"Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsûsdur." (Fâtiha, 1/2) âyetinin yorumu 62
İsmâil Hakkı'ya Allah tarafından "Feylesôf-i dehr" isminin verilmesi ve bu

ismin şerhi 65
"Her peygamberin kavmi yoktur, onun kavmi kendi kuvâ-yı nefsâniyye ve rûhâniyyesi ve a'zâ ve cevârih-i hissiyyesidir" anlamındaki sözün şerhi 66
Asr sûresinin yorumu 70
"Kişi kendi noksânını bilmek bir kemâldir ki, onun fevkında kemâl yoktur." sözünün şerhi 75
"Sıfât-ı rûhâniyyemizin kuvveti ef'âlimizdedir." sözünün şerhi 77
"Babadan ve dededen saâdet ona mîrastır." anlamındaki sözün şerhi 79
"Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene îmân etti, mü'minler de." (Bakara, 2/285) âyetinin yorumu 80
"Bir kimse ki bir nesnenin bâbına vâsıl ola, lâ-büdd derûnuna dahî dâhil olur." anlamındaki sözün şerhi 83
"İki sene oldu buraya geleli" sözünün şerhi 86
"Bir kimse evvel hâdim ve maksûdun-bih ve âhir mahdûm ve maksûdun-leh olur." anlamındaki sözün şerhi 88
"Katresi nâ-bûd olur deryâ-yı ummân isteme" mısrâının şerhi 89
"Ey Şuayb, ya mutlakā seni ve seninle berâber inananları memleketimizden çıkarırız, ya da dînimize dönersiniz!" Dedi ki: "İstemesek de mi?" (A'râf, 7/88) âyetinin yorumu 93
"Nûr-i irfân ebedî zâil olmaz, velâkin hicâb-ı beşeriyyet ile müstetir olur" sözünün şerhi 96
"Üç kimse dünyâda felâh bulmaz ve onun netîcesi hayr olmaz: İnsan satan, ağaç kesen ve sığır boğazlayan." anlamındaki sözün şerhi 101
"Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatıldıktan sonra onlardan yüz çevirenden daha zâlim kim olabilir? (Secde, 32/22) âyetinin yorumu 105
"Onları iyiliklerle ve kötülüklerle imtihân ederiz." (A'râf, 7/168) âyetinin yorumu 109
"Fıtrat öyle bir emrdir ki, onun arkasında ancak vücûb vardır." anlamındaki sözün şerhi 111
İsmâil Hakkı'ya vefâtının işâret edilmesi 114
Nazm 116
"Her nefis, yanında bir sürücü ve şâhidle gelir." (Kāf, 50/21) âyetinin yorumu 116

"Kıyâmet günü hakkında tartışanlar derin bir sapıklık içindedirler." (Şûrâ, 42/18) âyetinin yorumu 120
"Rabbleri onlara: "Zalimleri mutlakâ helâk edeceğiz. Ve onların ardından sizi mutlakâ o yere yerleştireceğiz." diye vahyetti." (İbrâhîm, 14/13-14) âyetlerinin yorumu 123
"Hastalandığım zamân bana şifâ veren O'dur." (Şuarâ, 26/80) âyetinin yorumu 126
"El el üzerinedir, tâ arşa çıkınca" anlamında Farsça bir beytin şerhi 127
"De ki: Murdar ile temiz bir olmaz. Murdarın çokluğu tuhafına gitse de." (Mâide, 5/100) âyetinin yorumu 130
"Eğer siz Allah(ın dînin)e yardım ederseniz, O da size yardım eder." (Muhammed, 47/7) âyetinin yorumu 132
"Sana yardımcı olanlar, Bana yardımcı olurlar" anlamındaki sözün şerhi .. 134
"Bizden kendilerine güzellik takdîr edilmiş olanlar, işte onlar ondan (cehennemden) uzaklaştırılırlar." (Enbiyâ, 21/101) âyetinin yorumu 135
"Ben ne oyum, ne de buyum. Ancak bu zamân içinde ism-i Dehr'im." anlamında Farsça beytin şerhi 139
"Yûsuf bunu içinde sakladı, onlara karşı açığa vurmadı. (Yûsuf, 12/77) âyetinin yorumu 139
"Tevhîd-i hakîkî, şirki izâle eder" anlamındaki sözün şerhi 141
"Onlar meclisde ko sohbet eylesin,
Allah Teâlâ ensâr dilinden söylesin." beytinin şerhi 143
"Bizim âyetlerimize ancak o kimseler inanırlar ki, onlar kendilerine hatırlatıldıkça secdeye kapanırlar. (Secde, 32/15) âyetinin yorumu 146
"Cömertlik kolaylık, cimrilik zorluktur." anlamındaki sözün şerhi 148
"Allah güçlüdür, mutlak gālibdir. (Ahzâb, 33/25) âyetinin yorumu 151
Nazm 154
"Ma'rifet-i ilâhiyyesi olmayan için zât ve sıfat olmaz" anlamındaki sözün şerhi 155
"Eğer orada dağ yemişi bulursanız cem' edesiz. Zîrâ, insân eline düşde [düşünce] meyve-i şehrî olur." sözünün şerhi 157
"Bürünüp yatmayınız. Zîrâ, kendini setr eden faydadan ârîdir." anlamındaki sözün şerhi 160

"Allah, bir kavmin kötülüğüne sebeb olan bir ibtilâ murâd etse onun için redd yoktur." (Ra'd, 13/11) âyetinin yorumu 163
"Sen olmamış gibi ol" anlamındaki sözün şerhi 164
"Nûn. Kaleme ve (kalemle) yazdıklarına andolsun. (Kalem, 68/1) âyetinin yorumu 168
"Muhlas, o Allah'dır." anlamındaki sözün şerhi 172
"İ'tikādı olmayan kimsenin ilmine i'tibâr yoktur." anlamındaki sözün şerhi 174
"Yapılar güzel olduğunda hakîkatler ve ma'nâlar ortaya çıkar." anlamındaki sözün şerhi 177
"Siz usanana kadar Allah usanmaz." hadîsinin yorumu 180
"Namâza kıyâm murâd oldukda abdest alınız." anlamındaki sözün şerhi ... 184
""Muhakkak ki Allah, insânlara karşı şefkatli ve merhametlidir." (Bakara, 2/143) ve "O, mü'minlere karşı çok şefkatli ve merhametlidir." (Tevbe, 9/128) âyetlerinin yorumu 186
"Cennet takvâ sâhiplerine yaklaştırıldı." (Şuarâ, 26/90) âyetinin yorumu .. 188
Hâl-i cehr ve hâl-i ihfâ 192
"De ki: Eğer gerçekten Allah katında âhiret yurdu kimsenin değil yalnız sizin ise, sözünüzde doğru iseniz, haydi ölümü temennî edin!" (Bakara, 2/94) âyetinin yorumu 192
"Semâya ve onu binâ edene yemîn olsun." (Şems, 91/5) âyetinin yorumu. 196
"(Fir'avn) dedi ki: Biz seni içimizde bir çocuk olarak yetiştirmedik mi?" (Şuarâ, 26/18) âyetinin yorumu 198
"Allah, en hayırlı ve en süreklidir." (Tâhâ, 20/73) âyetinin yorumu 202
"Biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık." (Kamer, 54/49) âyetinin yorumu .. 206
"Ülfet olunan nesne, semizleşmiş hayvân gibi kuvvetlenmiştir." anlamındaki sözün şerhi 208
Nazm 212
"Arz, Rabbinin nûru ile aydınlandı." (Zümer, 39/69) âyetinin yorumu 213
"Allah kimi hor ve hakîr kılarsa artık onu değerli kılacak yoktur." (Hacc, 22/18) âyetinin yorumu 216
"Ya iyilikle tutmak, ya da güzellikle salıvermektir." (Bakara, 2/229) âyetinin yorumu 220

X - *Kitâbü 'n-Netîce*

"Allah, kullarına çok merhametlidir." (Bakara, 2/207) âyetinin yorumu 224
Nazm 228
"Kur'ân, Allah'ın huccet ve burhânıdır." anlamındaki sözün şerhi 229
"Âsitânen toprağı başım yüzüm üstünedir.
Hürmet etmek cân ile, zîrâ kişi dostunadır." beytinin şerhi 234
"Sînemin sâf olduğu âhir cemâlin nûrudur." mısrâının şerhi 237
"Rahmân, arşa istivâ etmiştir." (Tâhâ, 20/5) âyetinin yorumu 238
Nifâk-ı ekber, Hak ile ve halk ile muâmele 240
"Kırk yılda bir gelir yine esmâ-i hüsnâda er." sözünün şerhi 241
"Su ve ateşin bir arada bulunması, en hayret verici sırlardandır." anlamındaki sözün şerhi 242
Hızır (a.s.)'dan İsmâil Hakkı'nın kulağına "Ey sâlih oğul" diye gelen hitâbın şerhi 243
"Sen ilmi nereden aldın?" "Allah'dan" anlamındaki sözün şerhi 245
"İmdâd-ı Hak zuhûr eyleye sana." sözünün şerhi 247
"Ağacı(n meyvesini) tadınca ayıp yerleri kendilerine göründü." (A'râf, 7/22) âyetinin yorumu 248
"Bu, Allah'ın bize ve insânlara bir lütfudur, ama insânların çoğu şükretmezler." (Yûsuf, 12/38) âyetinin yorumu 249
"Emîr, evlâd biricik olsun, vücûdun Hakkîdir." sözünün şerhi 253
"Allah, şüphesiz her şeye kādirdir." (Bakara, 2/20) âyetinin yorumu 255
"Sen bir sıddîkşın ki, hiç bir zamânda sıdkı ondan ayrılmaz." anlamındaki sözün şerhi 258
"Ma'lûm, ilim mikdârınca zuhûr eder." anlamındaki sözün şerhi 264
Nazm 267
"Deniz, dalgalıdır." anlamındaki sözün şerhi 267
"Helâk sebepleri çoktur. Çok uyumak onlardandır." anlamındaki sözün şerhi 267
Nazm 270
"Allah'a çağıran, iyi iş yapan ve "Ben müslümânlardanım" diyenden daha güzel sözlü kim olabilir?" (Fussılet, 41/33) âyetinin yorumu 271
"Allah'ın sana olan ni'metlerinin en büyüğü, feth ni'metidir." anlamındaki sözün şerhi 275

"Allahım, beni kıble ehlinden kıl." anlamındaki sözün şerhi 279
"Sâlih'in gerçekten Rabbi tarafından gönderilmiş olduğunu biliyor musunuz?" (A'râf, 7/75) âyetinin yorumu 283
"Hak'dan halk üstüne ni'met çokdürür
İmtinân ederse hiç söz yokdürür." beytinin şerhi 286
Nazm 287
"Onda (İsmâil Hakkı'da) şath olmaz." anlamındaki sözün şerhi 288
"Senin rûhun benim rûhumun aynıdır ve benim rûhum rûhu'z-zâttır." anlamındaki sözün şerhi 290
"Allahım, tâatin husûsunda bana yardım et, ey güzel elinde olan!" anlamındaki sözün şerhi 293
"Onun Kur'ân'ı sadrındadır." anlamındaki sözün şerhi 298
"Asl ve fer' bir hususda ve bir sûrette birleşmezler." anlamındaki sözün şerhi 300
"Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir." (Haşr, 59/9) âyetinin yorumu 303
"De ki: Allah'a duâ edin, yâhut Rahman'a duâ edin. Hangisiyle duâ etseniz en güzel isimler O'nundur." (İsrâ, 17/110) âyetinin yorumu 305
"Fakat (Allah) onları sâlimen karaya çıkarınca hemen O'na ortak koşarlar." (Ankebût, 29/65) âyetinin yorumu 309
"Sizi âdî bir sudan yaratmadık mı?" (Mürselât, 77/20) âyetinin yorumu 311
"Orada onlara diledikleri her şey vardır." (Kāf, 50/35) âyetinin yorumu 313
"Onlara mükâfatlarını tam ödesin ve lütfundan onlara fazlasını da versin." (Fâtır, 35/30) âyetinin yorumu 318
"Âhirete inanmayanların kalpleri ona kansın diye..." (En'âm, 6/113) âyetinin yorumu 323
"Allah, öyle bir kavim getirir ki, O onları sever, onlar da O'nu sever." (Mâide, 5/54) âyetinin yorumu 325
"Sizin makām-ı mahmûdda olduğunuz ızhâr-ı kemâl içindir, ızhâr-ı kemâl ise hamddir." sözünün şerhi 329
Makām-ı da'vet ve teblîğ 332
Allah Teâlâ'nın her seherde dünyâ semâsına nüzûlü, tenezzülât 334
" 'Ey âteş, İbrâhîm'e serin ve esenlik ol.' dedik." (Enbiyâ, 21/69) âyetinin

yorumu 337
Nazm 339
"Namâzlara ve orta namâza devâm edin." (Bakara, 2/238) âyetinin yorumu 340
"Üstlerinde kanatlarını açıp kapatarak uçan kuşları görmüyorlar mı?" (Mülk, 67/19) âyetinin yorumu 343
"Bir şeyi yapmakta kararlı olan azimli olur." anlamındaki sözün şerhi 345
"Meseleleri, benzerlerine kıyâs ediniz." anlamındaki sözün şerhi 348
"Âşinâ-yı sırr-ı Hak olmaktır âlemden garaz" mısrâının şerhi 350
"Rûşenâ-yı nûr-i pâk olmaktır Âdem'den garaz" mısrâının şerhi 351
"Nefh-i Cebrâîl'den îcâd-ı Îsâ'dır murâd" mısrâının şerhi 352
"Mahz-ı sıddîkıyyet oldu dir'-i Meryem'den garaz" mısrâının şerhi 353
"Cân ü dil âyînedir sırr-ı ilâhî aksine" mısrâının şerhi 354
"Feyz-i mâlâ-mâldir bu câm u bu Cem'den garaz" mısrâının şerhi 355
"Kudretin makdûra vaktinde taalluk etmedir
Evvelinden âhire dehr içre her demden garaz" beytinin şerhi 356
"Hakkıyâ, Allah hakkıyçün kelâmın hakdürür
Seyr-i Hak'dır rûy-i insân-ı mükerremden garaz" beytinin şerhi 358
"Yakanlar nûr-i zâtından Hudâ'nın şem'-i kâfûru,
Niderler mihr ü mâh-ı âlem-i Dîhâr u Dîhûr'u." beytinin şerhi 359
"Şüphesiz bütün bunlarda düşünen bir toplum için ibretler vardır." (Ra'd, 13/3) âyetinin yorumu 362
Nazm 366
"Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve nûru var eden Allah'a mahsûsdur." (En'âm, 6/1) âyetinin yorumu 367
"Pek yüce Rabbimi tenzîh ederim." anlamındaki sözün şerhi 371
"Vücûdun ayn-ı rahmettir bilirsen
Sözün mahz-ı şefâattir kılarsan" beytinin şerhi 376
"Rahmân, Kur'ân'ı öğretti." (Rahmân, 55/1-2) âyetlerinin yorumu 380
"Bizim bir şeyin olmasını istediğimiz zamân sözümüz, ona sâdece "ol" demektir; o da hemen oluverir." (Nahl, 16/40) âyetinin yorumu 383
"(Süleymân) dedi ki: Onun tanıyamayacağı hâle getirin." (Neml, 27/41) âyetinin yorumu 384

"İnsanın şerefi, lisân iledir." anlamındaki sözün şerhi 389
"Her vakitte yeni bir durumdadır." anlamındaki bir mısrâın şerhi 393
"Allah, kimi doğru yolu iletmek isterse, onun göğsünü İslâm'a açar." (En'âm, 6/125) âyetinin yorumu 398
"Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilip durduğunu görüyoruz." (Bakara, 2/144) âyetinin yorumu 400
Nazm 403
"Hidâyet senin ayn-ı fi'lindir. Tecellî senin ayn-ı hâlindir. Tesellî senin ayn-ı kemâlindir." sözünün şerhi 405
"Senin sükûnun ayn-ı tevhîddir" sözünün şerhi 408
"Onunla ihtidâ olunur nûr" anlamındaki sözün şerhi 409
"Âlem sarsıldı ve ay yarıldı." anlamındaki sözün şerhi 412
"Onlardan biri: "Yûsuf'u öldürmeyin, onu kuyunun dibine atın da, geçen kervanlardan biri onu alsın (götürsün)" dedi." (Yusuf, 12/10) âyetinin yorumu 415
"Şu değersiz dünyânın malını alıyorlar." (A'râf, 7/169) âyetinin yorumu .. 418
"O uyarı, aramızdan ona mı indirildi?" (Sâd, 38/8) âyetinin yorumu 420
"Hiç mü'min olan fâsık gibi olur mu?" (Secde, 32/18) âyetinin yorumu 425
"Kesintisiz ihsânlarından ötürü hamd Allah'a muhsûsdur." anlamındaki sözün şerhi 428
"Mahşerde halkın şefâatçisi" anlamındaki sözün şerhi 430
"Şefâat eden icbâr olunmaz, şâhid ise icbâr olunur." anlamındaki sözün şerhi 434
"Allahım, üzerine kendinden bir sevgi koyduğun, ondan râzı olduğun ve onu senden râzı kıldığın kimseye rahmet et." anlamındaki salevâtın şerhi 436
"Keşke Muhammed'in Rabbi Muhammed'i yaratmasaydı." anlamındaki sözün şerhi 439
"Fakr, tam olduğunda Allah'dır." anlamındaki sözün şerhi 441
"İlim hilmdir, hilm nübüvvettir, nübüvvet velâyettir, Velî ise Allah'tır." anlamındaki sözün şerhi 446
"Mustafâ bize âlemlerin Rabbi'nin ihsânı olarak geldi." anlamındaki mısrâın şerhi 450

"İmân edip iyi davranışlarda bulunanlara gelince, onların konağı da Firdevs cennetleridir..." (Kehf, 18/107) âyetinin yorumu 454
"Eşi olmayanın rûhu da yoktur." anlamındaki sözün şerhi 457
"İşte bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır." (Kehf, 18/78) âyetinin yorumu 459
"İmân edenler seni görünce "İmân ettik" der." anlamındaki sözün şerhi 463
"Şehsüvâr-ı meydân-ı vücûd olalı dahî böyle menzil alınmadı." sözünün şerhi 465
"Safâ-yı hâtırın olsun bu dâr-ı dünyâda
Bilirsin olmaz efendi keder-çû deryâda" beytinin şerhi 467
"O gün o sayhayı gerçek olarak işitirler." (Kāf, 50/42) âyetinin yorumu 469
"Deniz olan kimse dalgalansın, kara olan kimse ise eğri yola gitmekten sakınsın." anlamındaki sözün şerhi 473
"Göğüslerinde kinden ne varsa hepsini çıkarıp atmışızdır." (A'raf, 7/43) âyetinin yorumu 475
Sırât-ı müstakîm, Ashâb-ı Kehf 478
"Siz doğru yolda olduğunuz takdirde sapan kimse size zarar veremez." (Mâide, 5/105) âyetinin yorumu 479
Kitâbü'n-Netîce'nin Orjinalinden Örnekler 483
İndeksler 485

İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ
ve
KİTÂBÜ'N-NETÎCE

Ali NAMLI

A. İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ

İsmâil Hakkı Bursevî, Zü'l-ka'de 1063/Eylül 1653'te bugün Bulgaristan'da bulunan Aydos kasabasında dünyâya geldi.[1] Uzun süre Bursa'da yaşadığı ve orada vefât ettiği için "Bursevî", Aydos'da doğduğu için Aydosî, bir müddet Üsküdar'da ikâmet ettiği için Üsküdârî, tarîkatına nisbetle de Celvetî nisbeleriyle anılır. Şiirlerinde "Hakkî" mahlasını kullanmıştır.Tasavvufa yakın ve ilmiye sınıfına mensûb bir âileden geldiği anlaşılan Bursevî'nin babası Şah Hudâbende oğlu Bayram Çavuş oğlu Mustafa Efendi ve annesi Şeyh Dâvûd Efendi oğlu Mehmed Efendi oğlu Abdurrahmân Efendi oğlu Kadı Ahmed Efendi'nin kızı Kerîme Hanımdır. İsmâil Hakkı gerek babası, gerekse annesi tarafından peygamber neslinden geldiğini de ifâde eder.[2] Doğumundan bir yıl önce 1062/1652'de çıkan büyük Aksaray yangınında âilesinin evi ve tüm eşyâsı yanmış Aydos'a göç etmek zorunda kalmışlardı. İsmâil Hakkı'nın doğumu da Aydos'ta olmuştur.[3]

İsmâil Hakkı daha üç yaşındayken babası onu Zâkirzâde Abdullah Efendi (ö.1068/1657)'nin halîfesi sıfatıyla Aydos'ta bulunan Celvetî şeyhi Osman Fazlı İlâhî (ö.1102/1691)'nin huzûruna götürür, şeyh de

[1] İsmâil Hakkı Bursevî, Tamâmü'l-feyz (Ali Namlı, İsmâil Hakkı Bursevî ve Tamâmü'l-feyz Adlı Eseri-II, Marmara Ü. Sos. Bil. Enst. 1994. Tahkîk kısmı), s. 78; a. mlf., Kitâbü's-Silsile, Millet Ktp., Şer'iyye, nr. 1040, vr. 80^b, 85^b

[2] Sâkıb Yıldız, "Türk Müfessiri İsmâil Hakkı Burûsevî'nin Hayatı", İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, sy. 1, s. 105, Erzurum-1976

[3] Tamâmü'l-feyz, s. 78-79; a. mlf., Kitâbü's-Silsile, vr. 80^{a-b}

onunla latîfeleşirdi.[4] Yedi yaşında annesini kaybeden Bursevî'ye büyükannesi bakmaya başladı. İsmâil Hakkı, Aydos'ta Osman Fazlı Efendi'nin yerine bıraktığı halîfesi Ahmed Efendi'den bâzı dersler aldı.[5]

Osman Fazlı Efendi'nin ilk halîfelerinden ve akrabalarından Edirne halîfesi Abdulbâkî Efendi tarafından Edirne'ye götürüldüğünde İsmâil Hakkı henüz on bir yaşındaydı (1074/1664). Edirne'de bulunduğu sürede Abdulbâkî Efendi'den çeşitli ilimlerden dersler aldı ve hüsn-i hat ile meşgûl oldu. Abdulbâkî Efendi, yanındaki eğitimini tamamlayan İsmâil Hakkı'yı bir mektupla İstanbul'a Osman Fazlı Efendi'ye gönderdi (1083/1672).[6]

İsmâil Hakkı, İstanbul'a gelip şeyhin huzûruna vardığında şeyh ona bey'at verip evrâd ta'yîn etti. Osman Fazlı Efendi'den tasavvufî eğitiminin yanısıra zâhirî ilimlerle ilgili dersler de aldı. Diğer bâzı hocalardan da özellikle Farsça dersler aldı, manzûm ve mensûr eserler okudu ve mütâlaa etti.[7]

Küçük yaşlardan itibâren kendisini ilme vermiş olan Bursevî'nin özellikle Edirne'deki tahsîli daha ziyâde zâhirî ilimlerle ilgilidir. İstanbul'daki tahsîli ise bunlara ek olarak bâtınî ilimlerle ve ma'nevî terbiye ile ilgilidir. Bursevî'nin isti'dât ve kābiliyyetini keşfeden Osman Fazlı, onun zâhirî ve ma'nevî terbiyesine ayrı bir ehemmiyet vermiştir.

Osman Fazlı Efendi'nin mürîdleri genellikle ilim tahsîlinden sonra halvete girerlerdi. İsmâil Hakkı da şeyhinin işâretiyle Zeyrek Camii'nin bir köşesinde doksan gün süren bir halvete girdi.[8] Halvetten sonra şeyhi İsmâil Hakkı'ya dervişlere hizmet etmesini emretmiş, o da bir müddet onların yemeklerini pişirmek, tekkeyi süpürmek, yemekten sonra kapları yıkamak ve sofrayı temizlemek gibi hizmetlerde bulunmuştur. Daha sonra şeyhi ona kendi yerine va'zetmesini emretmiştir.[9]

İsmâil Hakkı, ma'nen belli bir olgunluğa erince mürşidi ona "halîfelik" vererek 1086/1675'de va'z ve irşâd vazîfesiyle Üsküp'e

[4] Tamâmü'l-feyz, s. 79; a. mlf., Kitâbü's-Silsile, vr. 80^b
[5] Tamâmü'l-feyz, s. 79
[6] Tamâmü'l-feyz, s. 79-80; a. mlf., Kitâbü's-Silsile, vr. 80^b
[7] Tamâmü'l-feyz, s. 80-81; a. mlf., Kitâbü's-Silsile, vr. 80^b-81^a
[8] Tamâmü'l-feyz, s. 83
[9] Tamâmü'l-feyz, s. 85

gönderdi. İsmâil Hakkı, berâberindeki üç dervişle Üsküp'e varınca bâzı câmilerde va'z ve nasîhatta bulundu. Kendisini dinleyen cemâatın sayısı günden güne artarak çoğalıyordu. Va'z ve irşâdın yanısıra isteyenlere dersler de verdi. Bu arada orada bulunan harap bir zâviye îmâr edilerek İsmâil Hakkı'ya teslîm edildi. Bu zâviyede bir müddet kaldıktan sonra zengin bir hanımın inşâ ettirdiği yeni bir zâviyeye geçti. 1087/1676 yılında yirmi dört yaşında iken Şeyh Mustafa Uşşâkî (ö.1090/1679)'nin kerîmesi ile evlendi. Bu evlilik önce İsmâil Hakkı'nın, sonra da karşı tarafın gördüğü rüyâlarla gerçekleşmiş, evlilik teklîfi karşı taraftan gelmiştir.[10]

İsmâil Hakkı Üsküp'te gayr-ı meşrû davranışlarını gördüğü müftü, kadı ve bir takım ileri gelenlerle mücâdele etmiş, va'zlarında onların yanlış davranışlarını tenkit etmekten geri durmamıştır. Onlarla aralarındaki gerilim gittikçe artmış, onu bir mektupla şeyhi Osman Fazlı Efendi'ye şikâyet etmişler, hattâ ölümle tehdit etmişlerdir. İsmâil Hakkı'nın talebelerinden birini büyük bir hatâsından dolayı te'dîb etmesini fırsat bilen muhâlifler onu mahkemeye vermişler, bununla da yetinmeyip onu İstanbul'a şikâyet etmişlerdir.[11]

Üsküp'te zaman zaman alevlenen bu huzursuzluğun bitmeyeceğini anlayan İsmâil Hakkı şeyhinin işâretiyle Üsküp'ten ayrılarak Köprülü'ye yerleşti (1092/1681). Köprülü'de on dört ay kalan İsmâil Hakkı bu sürede Üsküp'ten ayrılmak kendilerine çok ağır gelen âilesinin sıkıntısını çekmiştir. Daha sonra Usturumca halkının şeyhinden talebi üzerine Usturumca'ya gitmiştir (1093/1682). Burada çok iyi karşılanmış va'zlarına ve ders vermeye devâm etmiştir. Usturumca'da otuz ay kalmıştır.[12]

İsmâil Hakkı, Usturumca'da ikâmetinin otuzuncu ayında (1096/1685) şeyhinin da'veti üzerine Edirne'ye gitti. Osman Fazlı Efendi, IV. Mehmed'in da'veti üzerine va'z ve nasîhat için Edirne'de bulunuyordu. Üç ay kadar Edirne'de şeyhinin yanında bulunan İsmâil Hakkı, bu esnâda vefât eden Bursa halîfesi Şeyh Sun'ullah el-Amâsevî'nin yerine Bursa'ya halîfe olarak ta'yîn edildi.[13]

[10] Tamâmü'l-feyz, s. 86-88
[11] Tamâmü'l-feyz, s. 88-92
[12] Tamâmü'l-feyz, s. 92-95
[13] Tamâmü'l-feyz, s. 95-96

Hanımını Bursa'ya götürmek husûsunda da zorlanan İsmâil Hakkı nihâyet onu da râzı ederek Bursa'ya gitti (1096/1685). Bursa'ya vardığı ilk zamanlarda oturacak ev, çocukların ve maiyyetindeki mürîdlerin geçimi konusunda sıkıntılar çekti. Bu sebeple ev eşyâsının bir kısmını, bâzı kitaplarını, hattâ tesbîhini bile satmak zorunda kaldı.[14]

İsmâil Hakkı, Bursa'da şeyhinin tavsiyesi doğrultusunda Ulucâmi ve diğer bazı câmilerde va'z ve nasîhate başladı. Bir müddet va'z ve nasîhat ettikten sonra kendisine Kur'ân'ın başından başlayarak va'z etmesi işâret edildi. O da 1096 (1685) yılının Şa'ban ayında Kur'ân-ı Kerîm'i baştan başlayarak va'zlarında tefsîr etmeye başladı. Aynı zamanda her va'z meclisini, tasavvufî yorumları ekleyerek, uygun yerlerde farsça şiirleri zikrederek yazıya geçiriyordu.[15] Bu şekilde te'lîf etmeye başladığı tefsîrine *"Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân"* ismini verdi. Tefsîr, vahiy müddetine muvâfık olarak yirmi üç senede tamamlanmıştır. İsmâil Hakkı bütün vaktini tefsîre hasretmemiş bu arada diğer bazı eserlerini de kaleme almıştır.[16]

İsmâil Hakkı, Bursa'ya halîfe ta'yîn edildikten sonra 1096/1685-1101/1690 yılları arasında beş defâ İstanbul'a şeyhi Osman Fazlı İlâhî'yi ziyârete gitmiştir. Bu ziyâretlerinde şeyhinin umûmî ve husûsî sohbetlerinde bulunmuş, tavsiyelerini dinlemiştir.[17] Şeyhini son ziyâreti ise Kıbrıs'a sürgüne gönderildiği sırada olmuştur (1102/1690). Vefâtının yaklaştığını anlayan Osman Fazlı Efendi bu ziyâret esnâsında onu yerine şeyh olarak ta'yîn etmiştir.[18]

Bursevî, askerin moral gücünü artırmak ve sefere teşvîk etmek için II. Mustafa tarafından da'vet edilmiş ve 1107/1696 (II. Avusturya seferi), 1109/1698 (III. Avusturya seferi) yıllarında düzenlenen Nemçe ve Erdel seferlerine katılmıştır. Karlofça antlaşmasından sonra 1111/1700 senesinde hacca giden Bursevî, yedi ay burada kalmış ve hac dönüşünde Mekke ile Medîne arasında Ulâ mevkiinde kâfilelerinin uğradığı soygunda canını zor kurtarmış, kıymetli kitaplarını ve mallarını kaybetmiştir.[19]

---

[14] Tamâmü'l-feyz, s. 100-102
[15] Tamâmü'l-feyz, s. 107-108
[16] Bursevî, Kitâbü'n-Netîce, Bursa Eski Eserler Ktp., Genel, nr. 64, vr. 503[b]
[17] Bu ziyâretlerin tafsîlâtı için bk. Tamâmü'l-feyz, s. 133-193
[18] Bu ziyâretin tafsîlâtı için bk. Tamâmü'l-feyz, s. 194-216
[19] Geniş bilgi için bk. Kitâbü's-Silsile, vr. 83[a]; Sâkıb Yıldız, a.g.m., s. 115

On yıl süren Bursa ikāmetinden sonra, ikinci defa hac niyetiyle yola çıkan Bursevî, İstanbul üzerinden Mısır'a gitmiş ve burada iki ay ikâmet etmiştir. Haccını tamamladıktan sonra Bursa'ya dönmüştür (1122/1710).[20]

1126/1714 Haziranında ma'nevî bir işâretle Tekirdağ'a giden Bursevî, burada üç yıl ikâmet etmiştir.[21] 1129/1717'de tekrar Bursa'ya dönen Bursevî, şeyhi Osmân Fazlı Efendi'nin kızı Âişe hanımla ikinci evliliğini gerçekleştirmiş ve aynı yıl İbn Arabî'ye duyduğu sevgi ve bağlılık sebebiyle ve ma'nevî bir işâretle eşi ve çocuklarıyla birlikte Şam yolculuğuna çıkmıştır. Üç yıl kaldığı Şam'da pek çok ilmî ve ma'nevî faaliyetlerde bulunmuştur.[22]

1133/1720 yılında Şam'dan dönen Bursevî, Üsküdar'a yerleşmiş ve oradaki Ahmediye Câmii'nde vâiz olarak göreve başlamış ve burada pek çok eser yazmıştır. Va'zlarında "vahdet-i vücûd" meselesinden bahsettiği, İslâm akîdesine aykırı sözler sarfettiği gerekçesiyle 1135/1722 senesinde hakkında ta'kîbât açılmış ve tahkîkât neticesinde İstanbul ve Üsküdar ahâlîsinden pek çok kişinin lehinde şehâdetiyle şikâyetin asılsız olduğu anlaşılmıştır.[23]

1135/1723 yılında 73 yaşında Bursa'ya dönen İsmâil Hakkı, vefâtına kadar irşâd faaliyetlerinin yanısıra eser yazmakla meşgûl olmuştur.[24] 9 Zilkâde 1137/20 Temmuz 1725 Perşembe günü akşama doğru vefât etmiştir. Bursa Tuzpazarı'nda inşâ ettirdiği ve "Câmi-i Muhammedî" adını verdiği câminin kıble tarafına defnedilmiştir.[25]

İsmâil Hakkı'ya en çok te'sîr eden kimseler arasında şeyhi Osman Fazlı İlâhî (1102/1690)'nin olduğu muhakkaktır. Ma'nevî şahsiyetinin tekâmülünde eserlerinden ve rûhâniyetlerinden istifâde ettiği mürşidler de vardır. Özellikle Muhyiddîn ibn Arabî (638/1240) ve Sadreddîn-i Konevî (673/1274)'den çok etkilenmiş ve istifâde etmiştir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (672/1273)'yi ve Celvetiyye tarîkatının büyüklerinden Mehmed Muhyiddîn Üftâde (988/1580) ve Azîz Mahmûd Hüdâyî

[20] bk. Sâkıb Yıldız, a.g.m., s. 115-116
[21] bk. Sâkıb Yıldız, a.g.m., s. 116-118
[22] bk. Kitâbü's-Silsile, vr. 83^{a}-84^{a}; Sâkıb Yıldız, a.g.m., s. 118-120
[23] bk. Kitâbü's-Silsile, vr. 83^{a-b}; Sâkıb Yıldız, a.g.m., s. 120-123
[24] bk. Sâkıb Yıldız, a.g.m., s. 118-120
[25] M. Ali Aynî, Türk Azizleri-I İsmâil Hakkı, İstanbul 1944, s. 77; Sâkıb Yıldız, a.g.m., s. 124-125

(1038/1623)'yi de burada zikretmemiz gerekir.

Halîfelerinden bir kısmı şunlardır: Vahdetî Osman Efendi (1125/1713), Mehmed Bahâüddîn (1138/1726) (Bursevî'nin oğludur. Babasının vefâtından sonra bir yıl kadar hilâfette bulunmuştur.), Ya'kûb Afvî (1149/1736), Zâtî Süleyman Efendi (1151/1738), Hikmetî Mehmed Efendi (1165/1752), Derûnîzâde Mehmed Hulusî Efendi (1167/1754), Şeyh Ahaveyn Efendi (1176/1762), Şeyh Ahmed Pertevî Efendi (1182/1768), Şeyh Yahyâ Efendi, Radovişli Şeyh Ali Efendi, Şeyh Sünnetî Efendi, Şeyh Mehmed Pertev Efendi, İçelli Abdülazîz Efendi.

Velûd bir müellif olan Bursevî'nin yüzden fazla eseri vardır.[26] Eserlerinde Türkçe, Arapça ve Farsçayı mahâretle kullanmıştır. Eserlerinde değişik ilimlerle ilgili konular girift olarak ele alındığından eserlerinin tam bir tasnîfi mümkün olmamakla birlikte biz yine ağırlıklı olarak ilgili oldukları ilimlere ve ihtivâ ettikleri konulara göre belli başlı eserlerini sıralamaya çalışacağız:

Tefsîr: Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân (Üç cild hâlinde yirmi üç senede hazırladığı bu eser on cild hâlinde muhtelif defâlar İstanbul ve Bulak'ta basılmıştır. M.Ali Sâbûnî tarafından *Tenvîru'l-ezhân min Tefsîri Rûhı'l-Beyân*adıyla ihtisâr ve tahkîk edilmiş, Dimeşk-1988'de basılmıştır.), Ta'lîkatün alâ evâili Tefsîri'l-Beydâvî, Şerhun alâ tefsîr-i cüz'i'l-ahîr li'l-Kādî'l-Beydâvî, Tefsîr-i Âmene'r-Rasûlü, Tefsîru Âmene'r-Rasûlü, Tefsîr-i Sûreti'l-Fâtiha, Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha, Tefsîr-i Sûret-i Yâsîn, Tefsîru Sûreti'l-Asr, Tefsîru Sûreti Yûsuf, Tefsîru Sûreti'z-Zilzâl, Tefsîru Sûreti'l-İhlâs, Levâihun teteallaku bi ba'zı'l-âyâti ve'l-ehâdîs, Mecmûatü âyâti'l-müntehabe.

Hadîs: Şerhu Nuhbeti'l-fiker, Şerhu'l-Hadîsi'l-erbaîn, Şerhu'l-Erbaîne hadîsen li'l-İmâmi'n-Nevevî, Risâle fî istılâhi ehli'l-hadîs li-İbn Hacer.

Fıkıh: Şerhu Fıkhı'l-Keydânî, Mesâilü'l-fıkhiyye, Risâletü'l-câmia li-mesâ-ili'n-nâfia.

Kelâm: Kitâbu'l-Fadl ve'n-nevâl, İhtiyârât, Şerhu Şuabi'l-îmân, Ecvibâtü'l-Hakkıyye an es'ilâti'ş-Şeyh Abdurrahmân, Şerhu'l-kebâir

[26] Eserleri hakkında daha geniş bilgi için bk. Sâkıb Yıldız, L'Exégète Turc Ismâ'il Hakkî Burûsawî, Sa Vie, Ses Oeuvres et La Méthode dans son Tafsîr Rûh al-Bayân (doktora tezi), L'Université de Sorbonne, Paris 1972

(Rumûzü'l-künûz).

Tasavvuf: Şerhu'l-Mesnevî (Rûhu'l-Mesnevî), Şerhu'l-Muhammediyye (Ferahu'r-rûh), Kitâbu'n-Netîce, Kitâbu'l-Hıtâb, Şerh-i Pend-i Attâr, Şerhu'l-Usûli'l-aşere, Sülûku'l-mülûk (Tuhfe-i Aliyye), Kitâbu Hucceti'l-bâliğa, Tuhfe-i İsmâiliyye, Tuhfe-i Halîliyye, Kitâbu'n-Necât, Tuhfe-i Atâiyye, Tuhfe-i Umeriyye, Tuhfe-i Bahriyye, Risâle-i Husey-niyye, Tuhfe-i Recebiyye, Tuhfe-i Vesîmiyye, Tuhfe-i Hassâkiyye, Vesîletü'l-merâm, Risâletü'l-Hadârâti'l-hamsi'l-ilâhî, Lübbu'l-lübb ve sırru's-sır, Kenz-i Mahfî, Şerhu Salavât-ı İbn Meşîş, el-Hakku's-sarîh ve'l-keşfü's-sahîh, Şerhu'l-hadîs "el-Mü'minü mir'âtü'l-mü'min", Es'ilâtü's-Sahâfiyye ve Ecvibâtu'I-Hakkıyye, Es'ilâtu'l-Mısrıyye ve Ecvibâtu'l-Hakkıyye, Risâletü Cilâi'l-kulûb, Kitâbu Zübdetü'l-makâl, Şerhu'l-hadîs "İzâ tahayyartüm fi'l-umûr festeînû min ehli'l-kubûr", Risâle fi't-tasavvuf, Müntehabât min Minhâci'l-Âbidîn, Şerhu Kitâ-bü'd-Dürreti'l-fâhıra, Nuhbetü'l-letâif, Şerhu Risâleti's-Sühreverdiyye, Şerhu Risâleti Vahdeti'l-vücûd li-Molla Câmî, Risâle-i Nefesü'r-Rah-mân, Şerh-i Kelime-i Tevhîd (Kitâbu't-tevhîd), Risâle-i Keşfü'l-ğıtâ li ehli'l-ârâ', el-İksîrü'l-muazzam ve'l-hacerü'l-mükerram, Mecmûatü'l-esrâr, Tamâmü'l-feyz fî bâbi'r-ricâl, Silsilenâme-i Celvetî, Kitâbu'l-Fasl fi'l-esrâr, Hakâiku'l-hurûf, Esrâru'l-hurûf, Risâle et-Tehaccî fi hurûfi't-tehaccî, Şerh-i Ebyât-ı Hâcı Bayrâm-ı Velî, Şerh-i Ebyât-ı Yûnus Emre, Şerh-i Nazm-ı Hayratî (Risâle-i Hayriyye), Şerh-i Ebyât-ı Hüseyn el-Kâdirî, Ahidnâme-i İsmâil Hakkî (Vasiyyetnâme), Risâle-i Sem'ıyye, Şerh-i Nazmu's-sulûk li'ş-Şeyh Ömer b. el-Fârıd, Kitâbu'l-Envâr, Rumûzât-ı Kelâm-ı İsmâil Hakkî, Makâlât-ı İsmâil Hakkî, Mütefer-rikât-i Hakkî, Vâridât-ı Hakkıyye (Vâridât-ı Suğrâ), Vâridâtü'l-kübrâ, Kitâbu'l-Kebîr, Risâletu "Eyyühe'l-bülbül", Kitâbu'l-Mir'ât li hakâikı ba'zıl-ehâdîs ve'l-âyât, Kitâbu'd-Düreri'l-irfâniyye, Müzillü'l-ahzân, Kitâbu Nakdı'l-hâl, Kitâbu'z-Zikr ve'ş-şeref, Kitâbu'l-Izzi'l-âdemî, Kitâbu Hayâti'l-bâl, Netâicü'l-usûl.

Şiir: Risâletü'l-Mi'râciyye, Dîvân-ı İsmâil Hakkî, Mecmûa-i âsâr

Hutbe-nasîhat: Mecâlisü'l-va'z ve't-tezkîr, Kitâbu'l-Hutabâ (Hatîbu'l-hutabâ)

Tecvîd: Şerhu Mukaddimeti'l-Cezerî fi't-tecvîd

XXII - *Kitâbü'n-Netîce*

Gramer: Kitâbü'l-Furûk

Tarih: Muhtasar li-Tarîhi İbn Hallikân

İlm-i âdâb: Şerhu Risâle fi'l-âdâbi'l-münâzara li-Taşköprîzâde

B. KİTÂBÜ'N-NETÎCE

Kitâbü'n-Netîce, İsmâil Hakkı Bursevî'nin tasavvufla ilgili önemli bir eseridir. Yazma halde bulunan bu eserle ilgili şimdiye kadar Erdoğan Fırat'ın bir makâlesinden başka bir çalışmaya rastlamadık.[27] Eserin tesbit edilebilen yazma nüshaları şunlardır:

1- Bursa Eski Eserler Ktp., Genel, nr. 64, 506 vr., 21 st., 29ā20, Nesta'lik, Müellif nüshası (1136).

2- Süleymâniye Ktp., Mihrişâh Sultan, nr. 277, 376 vr., 27 st., 30ā20, Nesta'lik, 1222/1807'de istinsâh edilmiştir.

3- İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Ktp., Osman Ergin Yazmaları, nr. 1, 532 vr., 1247'de Mehmed Emin b. Ömer tarafından istinsâh edilmiştir.

4- İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp., nr. T.1599, 452 vr., 33 st., 24ā15, Nesih, Seyyid Mehmed İzzet tarafından 1266/1850'de istinsâh edilmiştir.

5- Âtıf Efendi ktp., nr. 1511, 346 vr., 31 st., 30ā16, Ta'lik

6- Süleymâniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 774, 410 vr., 33 st., 24ā16, Nesih

7- Kütahya Tavşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Ktp., nr. 290, 249 vr., Nesih

8- Bursa İsmâil Hakkı Ktp., nr. 20, 474 vr., 30 st., 32ā20, Ta'lik, Rasim Demirayak, 1369/1950

Eserin hazırlanmasında Bursa Eski Eserler Kütüphanesi., Genel Bölümü, 64 numarada kayıtlı bulunan müellif nüshası esas alınmıştır. Bu nüshanın mikrofilimden yapılan fotokopisinden istifâde edildiğinden zaman zaman fotokopide net çıkmayan yerleri için başta Âtıf Efendi Kütüphanesindeki nüsha olmak üzere Süleymâniye ve İstanbul Üni-

[27] Erdoğan Fırat, "Kitâbu'n-Netîce ve İnsan", Ankara Ü. İlâhiyât Fak. İslâm İlimleri Enst. Dergisi, c. 2, s. 205-219, Ankara 1975

versitesi Kütüphanesindeki nüshalardan da faydalanılmıştır. Müellif nüshasında mürekkebi arka sayfaya çıkan bâzı varakların "a" veyâ "b" yüzlerinde yazı yazma imkânı olmayan yerler uzunca bir hat ile müellif tarafından "Beyâz, sahîh" ifâdesi yazılarak boş bırakılmıştır. (Örnek olarak bk. 113^{b})

İsmâil Hakkı, bu esere 1136 yılının Safer ayının sonunda (Kasım 1723) bir Pazar gecesi kendisine gelen bir vâridin şerhi ile başlamış ve 4 Şevvâl 1136/25 Haziran 1724 Pazar günü öğleden sonra tamamlamıştır.[28] İsmâil Hakkı'nın vefât târihi 9 Zü'l-ka'de 1137/20 Temmuz 1725 olduğuna göre bu eseri yaklaşık vefâtından bir yıl önce tamamlamıştır.[29] Nitekim eseri yazarken yaşının kaç olduğunu ve kendi durumunu şöyle anlatır: *"Bu vakitte sinn-i ömrüm yetmiş dörde bâliğ olmuş idi. Ve erkân-ı vücûdumun inhidâmına ve za'f ve maraz-ı cesedime bakmayıp eshârda sutûr-i maârif yazılır ve deftere kayd ve işârât-i ilâhiyye zabt olunurdu. Şâyet bu abd-i fakîrden sonra nice ehl-i derdin derdine dermân ola ve inkıbâzına inbisât vere ve telvînini temkîne irgöre."*[30]

Kitâbü'n-Netîce, müellif nüshasında 1^{b}-505^{a} varakları arasındadır. Besmele ile esere başlayan müellif, kendi adını, kitabın adını zikreder. Kısaca kitabını tanıttıktan sonra niçin onu Türkçe yazdığını belirtir. Hamd ve salât ü selâm cümleleriyle kitabın kısa girişini tamamlayarak hemen şerhedeceği ilk vâride geçer.

Kitâbü'n-Netîce esas itibâriyle vâridât türü bir eserdir. Bursevî, zaman zaman kalbine doğan vâridâtı şerhetmiştir. Eserde çok az da olsa kendi vâridâtından olmayan ibâre ve beyitlerin de şerhedildiğini görmek mümkündür. (Örnek olarak bk. 4^{a} ve 5^{a}) Eserde şerhedilen 400'den fazla vârid vardır. Bu vâridler çoğunlukla bir âyet-i kerîme, bâzan bir beyit, mısrâ, söz ve hattâ bir şekildir. Vâridât, genellikle

[28] bk. Kitâbü'n-Netîce, vr. 1^{b} ve 504^{a}

[29] Bazı çalışmalarda Kitâbü'n-Netîce Bursevî'nin son eseri olarak gösterilir ki yanlıştır. Muhtemelen eserin isminden hareketle bu yanlış yapılmıştır. (Meselâ bk. Günay Kut, "İsmâil Hakkı" The Encyclopaedia of Islam (New Edition), Leiden 1978, c. IV, s. 191; T. H., "İsmâil Hakkı", İslâm Ansiklopedisi, Millî Eğitim Bak. Neşri, İstanbul 1988, c. 5/2, s. 1114) Oysa Bursevî'nin Silsilenâme-i Celvetiyye, Risâle-i Nefesü'r-Rahmân, Şerhu'l-Usûli'l-aşere, Kitâbü'l-Fadl ve'n-Nevâl gibi Kitâbü'n-Netîce'den sonra yazdığı eserler vardır.

[30] Kitâbü'n-Netîce, vr. 106^{b}

"verade" (vârid oldu), "kıyle lî" (Bana denildi ki...) gibi ifâdelerle belirtilmiştir. Özellikle bâzı âyetlerden önce kullanılan "Kāle Teâlâ, Kālellâhu Teâlâ" (Allah Teâlâ buyurdu ki...) ifâdeleri de öyle anlaşılıyor ki genel anlamının dışında vâridâtı ifâde etmek için kullanılmıştır.

Eserde vâridât şerhedilirken şöyle bir yol tâkip edilir: Vâridin zamanı belirtildikten sonra diğer yazılardan daha iri bir hatla bizzât vârid kaydedilir. Önce vâridin, sonra vârid olduğu zamânın kaydedildiğine de rastlamak mümkündür. Vakti belirtilmeyen vâridât da mevcuttur. Bundan sonra gerek görülürse vâriddeki garîb kelimelerin anlamları üzerinde durulur, vâridin tercümesi verilir. Muhtevâsına göre zaman zaman vârid bölümlere ayrılarak açıklanır. Açıklamalar yapılırken sık sık âyetlere, hadîslere, büyük velîlerin söz ve menkıbelerine, Türkçe ve Arapça atasözlerine ve deyimlere yer verilir. Klasik eserlerde sıkça rastlandığı gibi Kitâbü'n-Netîce'de de açıklamalar yapılırken konudan konuya geçildiğini, hattâ çok değişik mevzûlara varıldığını görmek mümkündür. Müellif de zaman zaman bunun farkındadır ve "Biz yine sadede gelelim ki, el-hâsıl, pes" gibi ifâdelerle konuyu toparlar veyâ ana konuya döner. Açıklamaların sonunda genellikle mevzû ile alâkalı nasîhat ve tavsiyeler yer alır. Arapça vecîz ve secî'li duâ ve tenbîhlerle îzâh tamâmlanır ve başka bir vâride geçilir.

İsmâil Hakkı, kitabın tamamlanmak üzere olduğuna işâret eden son vâridin îzâhında Rûhu'l-beyân isimli tefsîrini nasıl kaleme aldığıyla ilgili bilgiler verir. Gerek tefsîrini yazdığı esnâda kaleme aldığı, gerekse daha sonra yazdığı önemli bâzı eserlerinin isimlerini belirtir. Kitâbu'n-Netîce'nin bu büyük hacmine rağmen kısa müddette tamamlandığını, bu esnâda Pend-i Attâr'a da bu hacme yakın bir şerh yazıldığını ifâde eder. Sonra gerek Kitâbü'n-Netîce, gerekse kendisi hakkında bâzı tavsiyelerde bulunur. Arapça olarak Allah'a şükür ve medih cümleleriyle eserini tamamlar.

İsmâil Hakkı, 504[b]-505[a]'da yer alan "Târîh-i Kitâb be-nazm" başlığı altında bu kitab hakkında yazdığı sekiz beyitlik manzûmenin son beytinde

Dedi: Hakkā bu kitâb-ı pür-feyz
Oldu Hakkı mecelletü'l-esrâr (1136)

mısrâıyla târih düşmüştür.

Kitâbü'n-Netîce'ye sonradan yapılan birkaç varaktan ibâret ekler vardır. Bunlardan bir kısmı, eser tamamlandıktan sonra müellif tarafından yapılan kayıtlardır. Bu ekler, çalışmamızın sonunda şu şekilde toplanmıştır:

EK-I: "Cebelü'l-vücûd" şeklindeki bir vâridin şerhidir. Varak 505^{b}-506^{a}'da yer almaktadır. 506^{a}'nın sonunda "Hakkî el-Fakîr" imzâsı vardır. Müellif tarafından eser tamamlandıktan bir müddet sonra yazıldığı anlaşılmaktadır.

EK-II: İsmâil Hakkı'nın Kitâbü'n-Netîce'yi tamamladıktan sonra eserin baş tarafındaki boş sayfalara değişik zamanlarda kaydettiği vâridâtıdır. Bunlardan bir kısmında sâdece vârid kaydedilmiş, bir kısmında ise kısa kısa îzâhlar yapılmıştır. Buradaki vâridâtın sâdece ikisinde târih tam olarak verilmiştir. Bu târihlerden biri 1 Rebîu'l-evvel 1137 Cumartesi, diğeri de 27 Rebîu'l-evvel 1137 Perşembe'dir. EK-II, bu tarihler, vâridât ve açıklamaların yazıldığı dil (Türkçe, Arapça) dikkate alınarak düzenlenmiştir.

EK-III: Âlim ve şâir bir zât olan Sirâczâde diye meşhûr Hasan Hâtif Bursevî[31] (ö. 1151/1739) tarafından Kitâbü'n-Netîce'yi övmek ve târih düşmek için yazılan iki şiirdir. Bu şiirler, kitabın en sonunda 506^{b}'dedir. Bunlardan birisi Arapça yedi, diğeri de Türkçe iki beyittir. İkisinin de son mısrâında Kitâbü'n-Netîce için tarih düşülmüştür.[32]

EK-IV: Arapça bir na't-ı şerîftir. Müellif nüshasında Kitâbü'n-Netîce'den önceki boş sayfalardan birinde bulunan ve sonradan yazıldığı anlaşılan bu na't-ı şerîfin İsmâil Hakkı'ya âidiyyeti kesin değildir.

Kitâbü'n-Netîce'nin dili Türkçe olmakla berâber sık sık Arapça, çok az da olsa Farsça ibârelere rastlamak mümkündür. Zaman zaman Arapça ibârelerin anlamları da verilmektedir. Bursevî, eserini Arapça bilmeyen bir kısım dostlarının ve mürîdlerin istifâdesi için Türkçe yazdığını belirtir.[33] Aradan üç asıra yakın bir zaman geçmiş olmasına

[31] bk. Bursalı Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul 1333h., c. II, s. 490

[32] Erdoğan Fırat, Arapça şiirin sekiz beyit olduğunu, kime âit olduğuna dâir bir işâret bulunmadığını söylemekte ve Arapça şiirin tarih düşülen son beytini mânâsı anlaşılmaz bir şekilde okumaktadır. Bk. Erdoğan Fırat, a.g.m, s. 207 ve krş. Kitâbü'n-Netîce, Ek-IV (Bu neşrin en sonunda)

[33] Kitâbü'n-Netîce, vr. 1^{b}

ve eserin ele aldığı mevzûların özel durumuna rağmen dilinin çok ağır olmadığını söylemek mümkündür. Mensûr olan eserde yer yer manzûmelere de rastlanır. Manzûmelerin başına "Nazm" kelimesi konulmuş, mısrâların sonu özel işâretlerle belirtilmiştir. Metin içinde istişhâd edilen beyit ve mısrâlardan önce de "ayn" harfi konularak okuyucunun dikkati çekilmiştir. İri harflerle yazılan ve bir bakıma eserin anabaşlıkları sayılabilecek vâridâtın tamâmına yakını dili ne olursa olsun harekelenmiştir. Metin içinde de yanlış okuma ihtimâli görülen kelimelere harekeler konulmuştur.

Kitâbü'n-Netîce, İsmâil Hakkı Bursevî'nin önemli eserlerindendir. Müellifin ömrünün sonunda yazdığı eserlerden olması göz önünde bulundurulması gereken hususlardandır. Kitâbü'n-Netîce, isminden de anlaşılacağı üzere ele aldığı konularda İsmâil Hakkı'nın ulaştığı en son netîceleri, ma'rifet ve kanâatları ihtivâ etmektedir. Bu eser, tasavvufta kemâl noktasına ulaşmış ve nihâyât mertebesine ermiş kimselerin seviyesine göre yazılmıştır. Nitekim müellif bunu değişik vesîlelerle ifâde eder: *"Bu kitapta hâllerin netîcelerinin açıklaması ve en kâmil kimseler yanında neyin hak olduğunun zikri vardır."* [34] *"Eğerçi bu kitâbda nihâyâttan kelâm vardır ki mübtedî onun fehminden âciz ve sâlik olmayan onun idrâkinden kāsırdır, velâkin isti'dâd ve i'tikād ve mübâşeret-i esbâb olıcak Allah Teâlâ feyyâzdır ve bâb-ı fıtrat meftûhdur ve Hak'da acz yoktur..."*[35]

İsmâil Hakkı, zaman zaman okuyucuyu uyararak bu kitabın dilinin "kuş dili" olduğunu, bu sebeple herkesin onu terennüm edemeyeceğini, dinlemekten lezzet alamayacağını ve aklına sığdıramayacağını belirtir. İsmâil Hakkı, eserinin gönül ehli için yazıldığını, yolun başında olan sûfîlerin erbâb-ı inkâr gibi hemen redde kalkışmamalarını, anlayamadıkları mevzûlarda inatçılık yolunu tutmayıp kendisi hakkında mülâyim ve hak söz söylemelerini ister.[36]

Kitâbü'n-Netîce'nin bu neşrinde telaffuz ve imlâ şekilleri bakımından hocalarımız Mustafa Tahralı ve Selçuk Eraydın tarafından hazırlanan Ahmed Avni Konuk Bey'in Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve

[34] Kitâbü'n-Netîce, vr. 1^{b}
[35] Kitâbü'n-Netîce, vr. 106^{b}
[36] Kitâbü'n-Netîce, vr. 504^{a}

Şerhi, Tedbîrât-ı İlâhiyye ve Fîhi Mâ-fîh Tercümesi gibi eserlerinde uygulanan metottan istifâde edilmiştir. Buna göre Türkçe'de kullanılan fiiller, isimler, takılar ve ekler bugünkü telaffuza göre yazılmıştır. idüb > edip, itmek > etmek, oldı > oldu, olmasun > olmasın, gösterüb > gösterip, içün > için, bilür > bilir, ışk > aşk, fursat > fırsat gibi. "Hemze" veyâ kendinden önceki harf sâkin olduğunda apostrof (’), "ayn" kendisi veyâ kendinden önceki harf sâkin olduğunda ters apostrof (‘) kullanılmıştır. Uzun (a, i ve u) seslerini belirtmek için bunların üzerine dâimâ (^) işâreti konulmuştur. Mahsüs (hissedilmiş) ve mahsûs (tahsîs edilmiş, husûsî) kelimelerini birbirinden ayırmak için birincisi -uzun ses olmasına rağmen- "ü" ile belirtilmiştir. Bu kelimelerin müennesleri ise "mahsûse" ve "mahsûsa" şeklinde yazılmıştır. "Kaf" harfinden sonra gelen (a ve u) sesleri "ā" ve "ū" şeklinde belirtilerek "kaf" "kef"den ayrılmaya çalışılmıştır. "Gayn" harfinden sonra gelen kalın ve uzun (a ve u) sesleri yine "ā" ve "ū" şeklinde yazılmıştır. "Dad" harfi, Türkçe'deki kullanımı dikkate alınarak "z" veyâ "d" harfi ile karşılanmıştır. Tefa'ul veznindeki kelimelerde baştaki (te) bugünkü telaffuz düşünülerek bâzı kelimelerde (ta) şeklinde de yazılmıştır.

Eserden istifâdeyi artırmak için müellif nüshasına göre varak numaraları köşeli parantez içinde ([ ]) rakamlar italik olarak verilmiştir. Bu rakamlar başlayan varaka ve varakın "a" yüzüne işâret etmektedir. Varakın "b" yüzü ise (/) işâretiyle "a" yüzünden ayrılmıştır. Âyetlerin bulundukları sûre ve âyet numaraları parantez içinde belirtilmiş, müellif tarafından verilmemişse âyet, hadîs ve diğer Arapça ibârelerin anlamları köşeli parentez içinde belirtilmiştir. İki ciltten meydana gelen eserin her cildinin sonuna âyet-i kerîmeler, hadîsler, şahıs, melek ve yer isimleri, kitap isimleri, ıstılâhlar ve bâzı kelimeler için indeksler eklenmiştir. İkinci cildin indekslerinden önceserin tamâmına âit lügatçe bulunmaktadır.

Ali NAMLI

Nisan 1997-Küçük Çamlıca

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

هذا كتابُ النّتيجَة للشّيخ إسمعيل حقّي البُروسَويّ، ثبّته اللّه على الصّراطِ السَّويّ، فيه بيانُ نتائجِ الأحوال، وذكرُ ما هو الحقّ عند أكاملِ الرّجال، كتبه بالتّركية ليستفيدَ منه الأحبابُ وأهلُ الإرادة، لأنّ أكثرهم في هذا الزّمان أمّيُّون ليس لهم رضاعٌ من العربيّة كالجرادة، والحمد للّه على فيضه وإفضاله والشكر له على فنونِ نواله، والصّلوة والسّلام على حبيبه وأصحابه وآله.

[Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın adıyla. Bu, İsmâîl Hakkı Bursevî'nin -Allah onu doğru yolda sâbit kılsın- Kitâbü'n-Netîce adlı eseridir. Bu kitapta hâllerin netîcelerinin açıklaması ve en kâmil kimseler yanında neyin hak olduğunun zikri vardır. O (Bursevî), bu kitâbı dostlar ve irâde ehli (mürîdler) faydalansınlar diye Türkçe olarak yazmıştır. Çünkü, bu zamanda onların çoğu ümmîlerdir ki, çorak topraklar gibi Arapça'dan nasîbleri yoktur. Ve feyz ve lütfundan ötürü Allâh'a hamd olsun. Türlü türlü ihsânları için şükr O'nadır. Salât ve selâm O'nun Habîbine, ashâbına ve ehl-i beytine olsun.]

* * *

ليلة الأحد سَلخ صفر الخير من سنة الف ومائة وستّ وثلثين ورد هذا اللّفظ من عالم الغيب الذي ليس في خطابه ريب:

[1136 yılının Saferu'l-hayr ayının sonunda bir Pazar gecesi bu lafz, hitâbında şüphe olmayan gayb âleminden vârid oldu:]

قطب الأبدال وجميع الجهات إليه جهة واحدة.

Ya'nî, kutbiyyet odur ki, cemî'-i cihât ona cihet-i vâhide ola ve her yüz ona ikbâl bula, ve illâ merkez olmaz. Zîrâ, seneviyyet ahadiyyeti münâfîdir. Ve kutbun ism-i ilâhîsi veliyyullâhdır ki, bu lafz dahî âlem-i gaybdan kutbu'l-abdâle munzamm olmuştur. Ve veliyyullâh olduğu

budur ki, Allah Teâlâ kendi zâtında Veliyy-i Hamîd'dir. Pes, kutbun velâyeti dahî ona muzâfdır, abdullâhda ubûdiyyet ona muzâf olduğu gibi. Ve hakem ve adl dahî kutbun esmâsındandır. Zîrâ, cemî'-i hükûmât onun indinde hükûmet-i vâhidedir ki, adldir. Şol cihetten ki halîfedir, halîfede ise zulm olmaz, belki selâtîn ve mülûkte olur. Ve lâ-havle ve lâ-kuvvete illâ billâh.

Suâl olunursa ki: Abdâl ne makūle kimselerdir? Cevâb budur ki: Ehlullâh indinde abdâl odur ki, evsâf-ı mezmûmesini evsâf-ı hamîdeye tebdîl etmiş ola. Bu sûrette abdâl cümle evliyâya şâmil olup kırklar ve yediler dahî onlarda dâhil olur. [2] Pes, kutbiyyetin netîcesi budur ki, şeş cihet ona cihet-i vâhide ola ve kafâsı yüz sûretine gire. Nitekim Cenâb-ı Nübüvvet'e (s.a.v.) hâl-i salâtta vâkı' olurdu ki, kafâlarından dahî görürlerdi. Zîrâ, ol hâlde muhâzât-ı hazret-i ilâhiyye vâkı' olurdu. Vücûd-i Hak ise bütün yüzdür ve tavâf-ı Ka'be bu ma'nâya remz içindir. Zîrâ, makām-ı ahadiyyettir.

Ve bu netîceden ma'lûm olur ki, kutbun makām-ı mülkte -ya'nî cihette- olduğu beşeriyyeti cânibiyledir. Ve illâ sırrı melekûttadır ki onun için kayd-ı cihet ve leyl-i nehâr ve emsâli nesne yoktur, belki lâ-leyl ve lâ-nehâr âlemindedir. Bu cihettendir ki, mi'râc-ı nebevî gece içinde vâkı' oldu, tâ ki gecenin Nûru'l-envâr'a hâil olmadığın bileler ve âyât-ı kübrâ seyrine perde olmadığın anlayalar ve zulmet içinde nûr olduğuna vâkıf olalar.

* * *

Ba'dehû, bu ibâretle vârid oldu ki:

اللّٰهُمَّ بابٌ مِنْ أبواب الجَنّة.

Ya'nî, "Allâhümme" kelimesi ebvâb-ı cennetten bâb-ı azîmdir ki bâb-ı tevhîddir. Zîrâ, cennete dâhil olan muvahhidlerdir. Ebvâb-ı bâkıye ise a'mâl-i fâzıla içindir ki, ehl-i îmân olanlar amelleri hasebiyle münâsib olan kapılardan dâhil olurlar. Ve ba'zıları def'aten vâhideten cemî'-i ebvâbdan dâhil olur, Ebû Bekr es-Sıddîk gibi (r.a.). Zîrâ, cemî'-i a'mâl-i fâzıla ve cümle-i ahlâk-ı hamîdeyi tevhîde zamm etmiştir. Ve şahs-ı vâhid cemî'-i ebvâbdan teveccüh ile dâhil olduğu keşf ile bilinir. Zîrâ, orası âlem-i melekûttur ki âlem-i hisse kıyâs olunmaz. Ve cennet içinde dahî bu makūle akla muhâlif nesneler olsa gerektir. Mü'mine lâzım olan i'tikāddır, yoksa keyfiyyetinden bahs değildir. Zîrâ, böyle umûr-i

bedîada keyfiyyet olmaz, belki emr-i vahdânîdir ki ânî ve def'îdir.

Ve câizdir ki, bâb-ı mezkûrdan murâd bâb-ı tevhîdden gayrı bâb ola ki, ona "bâb-ı münâcât" derler. Nitekim âhir-i Celâle'de olan mîm ona delâlet eder. Ve ona "bâb-ı mukarrabîn" derler. Zîrâ, Hak ile münâcât etmek sıfat-ı mukarrabîndir ki, fark ve cem'i cem' eder. Nitekim namâz içinde vâkı' olur. Pes, hicâb-ı mahzda ve keşf-i sırfda münâcât olmaz. فاعلم ذلك وكن ممّن سَلك خَير المسالك [Bunu bil ve yolların en hayırlısına sülûk edenlerden ol.] /

İşte tevhîd ve amel-i sâlihin netîcesi cennete duhûl ve makām-ı kurbete vusûl oldu. Velâkin tevhîdden maksûd-i aslî tevhîd-i hakîkîdir ki lisân-ı Hak ile tevhîddir. Zîrâ, bu makūle ehl-i tevhîd makāmât-ı âliyede netîce-i hâlleri müşâhede-i cemâl-i ilâhî olur. Bunlara cümletü'l-mülk teslîm olunup her hangi kapıdan dalarlarsa duhûl ederler. Onlar için mudâyaka ve izdihâm yoktur.

* * *

ورد قُبيلَ الفَجر: [Fecr vaktinden az önce vârid oldu ki:]

Dest-i herkes nice etsin feth-i bâb-ı rahmeti
Ne sülûke zahmeti var, ne mülûke hizmeti

Ya'nî, rahmet-i hâssa kapısın herkes feth edemez. Belki onun şartı vardır ki, mülûk-i ma'neviyyeye hizmet ve onların irşâdlarıyla sülûk-i râh-ı Hak'da zahmettir. Pes her nesne esbâbına menûttur. El-hâsıl, gerçi maksad-ı aksâ Hak Teâlâ'dır, feemmâ tarîk-ı Ka'be bi-lâ-delîl olmadığı gibi tarîk-ı Hak dahî bi-lâ-mürşid olmaz. Ve şol ki resm-i şerîat ile amel eder, zâhirde kalır, meğer ki irşâd-ı mürşid ile âmil ola. Bu sûrette ilm-i şer'î amel-i şer'îye müeddî olduğu gibi amel-i şer'î dahî ilm-i mîrâsa müeddî olup ecell-i ulûm vücûd bulucak, ecell-i ma'lûm dahî husûle gelir.

İşte netîce-i ilm ve amel ne olduğu zâhir oldu ve sülûkü inkâr eden taşrada kalıp bâb-ı Hakk'a duhûl edemedi ve netîceden bî-haber kaldı. İmdi, zaîf el ehl-i zâhirin elidir ki, bâb-ı maksûdu fethe kādir değildir. Kavî el ehl-i bâtının elidir ki, izn-i Hak ile cennet-i ma'neviyye kapısın açmağa kādir olur. Ve ehl-i inkâr ve erbâb-ı kesel ve batâletin netîcesi hicâb ve bu'ddur, gerekse cennette olsun. Zîrâ, sıfat-ı hayvâniyyeleri gālibdir ki, cennette kuru naîm ile kalıp sırr-ı naîmden bî-haber ve

zevk-ı hakîkatten bî-mezâk kalırlar.

قُبيل الصّباح: [Sabah vaktinden az önce:]

Der ü dîvârı neyler bu gönül Deyyâr'a mâyildir,
Cemâl-i Hakk'ı gözler dem-be-dem dîdâra mâyildir.

Çıkar bu zulmet-i heykelde kalmaz âkıbet zîrâ,
Tecellî âfitâbından hemân envâra mâyildir.

Kalender gibi saklar cür'a-dân-ı dilde esrârı,
Şu âşık kim bu halvet-hânede ol Yâr'a mâyildir.

Kul olmaktır murâdı sâdıkın âzâd olup neyler,
Eder cânıyla hizmet çün güzel Hünkâr'a mâyildir.

Yenilmez bülbül-i cânı bu Hakkî âşıkın netsin?
Eder feryâdı zîrâ bir gül-i bî-hâra mâyildir.

* * *

[3] Ba'de'l-intibâh vârid olan kelimâttır:

يا ابْنَ آدمَ تجْمع الدّنيا ثمّ تَتركها وأنت تنظر إليها وما نفعك منها إلا ما كان للّه تعالى

Ya'nî: Ey ibn-i Âdem, dünyâyı cem' edersin sonra bırakırsın ve ardınca baka kalırsın. Zîrâ, ol senden i'râz eder sen ondan i'râz etmezsin. Ve ol dünyâdan sana bir nesne fâyide vermez, meğer ki Allah Teâlâ için infâk ettiğin nesne ola. Ya'nî, hulûs ile hayr ve sarf ettiğin saña kalır ki âhirette onun ecr ve sevâbını bulursun. Ve infâk etmediğin ve el için ettiğin nesneden -ya'nî riyâya mukārin olan bezl ve maldan- sana asla nef' olmaz. Ve bunda ehl-i mâl olanlara tenbîh-i azîm ve tahvîf-i şedîd vardır.

El-hamdü lillâhi Teâlâ, bu işâretten evvel nemiz var ise Câmi'-i Şerîf binâsına sarf edip murâdımız üzere mücerred kalmışız ve alâka-i dünyâyı bi'l-külliyye kat' edip kaldırmışızdır. Hemân vücûdumuz alâkası kalmıştır. Dergâh-ı İzzet'ten mercûdur ki, ol bâr-ı girânı dahî üzerimizden ref' edip fenâ ve bakādan hisse-mend olanlar gibi rihlet ve âhirette mukarrabîn ile makām-ı kurbet müyesser eyleye, bi-mennihî ve keremihî.

* * *

Lâiha:

Mihr-i rûy-i yârı göz var ise görmez misin?
Zulmet-i vehmi derûnundan dahî sürmez misin?

Menzil-i ahyâr dûrâ-dûr kaldı ey gönül,
Sen de tîr-i himmeti ol semte irgörmez misin?

Ka'be-i vaslın tarîkın bilmez isen sâlikâ,
Mürşid-i kâmilden onu bir nefes sormaz mısın?

Dâmen-i ikrârı tut, inkârı neylersin kişi?
Şol ezelde ettiğin ahd üstüne durmaz mısın?

Hakkıyâ, esmâ-i hüsnâ gülleri açıldı hep,
Bu gülistân-ı vücûd içre onu dermez misin?

Ve bundan fehm olundu ki, hulûsun netîcesi sevâb ve riyânın meâli azâbdır ve kezâlik vücûdun netîcesi hicâb, ve fenâ fillâh ma'nâsının gâyeti vuslat-ı Cenâb-ı Vehhâb'dır. اللهمّ احفظنا من الإحتجاب في كلّ باب [Allâhım, her kapıda perdelenmekten bizi koru.] /

* * *

ليلة المولد النّبويّ: [Mevlid-i Nebevî gecesi:]

الحمد لله الذي أحيى الفؤاد، وأرسل رسولاً هو أفضل أهل الإرشاد

Fuâd, kalbin bâtınıdır ki insân bu mertebenin sâhibi olmadıkça aşk ve şevk sâhibi olmaz. Zîrâ, aşk-ı ilâhî perde-i kalbin içindedir. Pes, "ehl-i kalb" ve "ehl-i dil" dedikleri ehl-i fuâddır ki, bunların hâllerine i'timâd var ve gayrıların yoktur.

Ma'nâ-i terkîb-i gaybî demektir ki: Hamd ve senâ şol ulûhiyyet ve rubûbiyyet sâhibi Mevlâ'ya mahsûsdur ki, böyle leyle-i mübârekede kalbimizi feyz-i ilmiyle ihyâ eyledi ve nûr-i Mustafâ ile (s.a.v.) münevver kıldı ve şol Rasûl-i Muazzam-ı Muhterem'i irsâl eyledi ki, ehl-i irşâdın efdalidir. Ya'nî, gerçi cümle-i enbiyâ dâî ilallâhdır, velâkin da'vetleri ümmetlerinin mertebelerine göredir. Ve bu ümmet-i merhûmenin isti'dâdları sâir ümmetlerden ziyâde olmakla onları tevhîd-i ef'âl ve tevhîd-i sıfât ve tevhîd-i zâtın cümlesine da'vet eyledi. Ve ümmet-i merhûme dahî bu da'vetleri bi'l-fi'l kabûl kıldılar ve şol kemâlât-ı ilâhiyye ile muttasıf oldular ki, ümem-i sâlifeye ihsân olunmadı. Zîrâ, eğer bu kemâlât-ı külliyye bi'l-farz ya İbrâhîm veyâ

Mûsâ veyâ Îsâ ümmetine verilmiş olsaydı, ol ümmetin peygamberi hâtemü'l-enbiyâ olmak lâzım gelirdi.

Pes, hatmiyyet fazîleti Rasûl-i Kibriyâ'ya mahsûs ve cemî'-i deavâtı bi'l-fi'l kabûl etmek devleti ümmetine erzânî oldu. İşte efdal-i ehl-i irşâd olduğu budur ki zikr olundu ve bu fazîlet ümmetine dahî sârî olup قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي (Yûsuf, 12/108) [De ki: İşte benim yolum budur. Allâh'a basîretle dâvet ederim. Ben ve bana uyanlar...] mûcebince Ol Habîb'e sûreten ve ma'nen ittibâ'-ı kâmil ile ittibâ' eden ulemâ-i ümmet dahî her asırda halkı ol merâtibe da'vet ettiler.

Ve "Küntü kenz"in sırrının zuhûrundan netîce vücûd buldu ki, zât ve esmâ ve sıfâtın bir meclâ-yı tâmm ve bir mazhar-ı vâsi'de zuhûrudur. Çün ki bu netîce vücûd bulup gayrı da'vete hâcet kalmadı, pes kamer bedr olduktan sonra intikās semtine ikbâl ettiği gibi bu ümmetin dahî devri bin sene olup mehâka [4] yüz tuttu. Mehâk, ay âhirleridir ki ol gecelerde ay zuhûr etmez, kıyâmet kurbunda nûr-i hakîkat gurûb ettiği gibi.

Ve bundan fehm olundu ki, her kâmil olan kimse kemâlden sonra dünyâda çok durmaz, belki âhirete intikāl eyler. Zîrâ, maksûdu hâsıl olmuş ve işi bitmiştir. Pes, eğer kemâlden sonra bir kaç sene muammer olursa onun hayâtı hayât-ı tayyibe-i bâkıye olur, ervâh-ı melekûtiyye hayâtları gibi. Ve eğer intikāl ederse mevti için elemi yoktur. Eğerçi geride kalanlara elem ve hasret vardır. Zîrâ, öyle kâmilin mevti bütün dünyânın mevti gibidir ki, Hak Teâlâ ibâdına o makūle kimsenin yüzünden nazar eder ve rahmet eyler ve onun vücûduyla bu kadar nâkıslar kemâl bulurlar.

Pes, kâmilin vücûdunun netîcesi hem kendi vücûdunu tekmîl ve hem âharın murâdını tahsîldir. Ve her üstâza bir kābil şâkird gerektir ki, onun kemâli ol şâkird âyînesinde zâhir ola ve silsilesi munkatı' olmaya. Zîrâ, hakāik-ı esmâ ve sıfât mezâhir yüzünde zuhûr eder. Tecellî-i Hak ise dâimdir. Şu kadar vardır ki, bir nesne netîce mertebesine vusûlden sonra tavr-ı âhara intikāl eder. Meselâ, dünyâdan irtihâl eyler. Bu irtihâl ise onun ademini iktizâ etmez, belki bu yokluk içinde başka varlığı vardır. Hattâ bir kimsenin rûhu kabz olunduktan sonra cesedi için başka rûh vardır ki, ona "rûhu'l-anâsır" derler. Zîrâ, kabz olunan

rûh-i menfûhdur ki, ona "rûh-i müfârık" derler. Zîrâ, bedenden müfârakat eyler ve alâkasın kat' eder.

Ve mevtin netîcesi Allah Teâlâ'ya vusûldür. Zîrâ, hadîsde gelmiştir ki: "Sizden biriniz vefât etmedikçe Perverd-gâr'ını görmez". Gerek mevt-i tabîî ile olsun ve gerek mevt-i irâdî ve fenâî ile olsun. Nitekim مُوتُوا قَبلَ أنْ تَمُوتوا [Ölmeden önce ölünüz.] ona işârettir. Ve bu fenâ-i küllînin ibtidâ mazharı Ebû Bekr Sıddîk'dır (r.a.). Nitekim hadîsde gelir: من أراد أن ينظر إلي ميّت يمشي بين الأحياء فلينظر إلي أبي بكرٍ [Diriler arasında dolaşan bir ölü görmek isteyen Ebû Bekr'e baksın.] رزقنا اللّه حاله وكماله وعبوديته، فإنّها أحوال وفضائل مقبولة جرى عليها الكمّل في كلّ زمان. [Allah onun hâliyle, kemâliyle, ma'rifetiyle ve ubûdiyyetiyle bizi rızıklandırsın. Çünkü, bunlar her zaman kâmillerin yapa geldikleri haller ve fazîletlerdir.]

* * *

لواحدٍ من الأكابر محتاج إلي الشّرح والإيضاح:

[Büyüklerden birine âid şerh ve îzâha muhtâc bir söz:]

تَوَضَّأْ بِمَاءِ الْغَيْبِ إِنْ كُنْتَ ذَا سِرٍّ وإلاّ تَيَمَّمْ بالصَّعيدِ وبالصَّخْرِ

[Eğer sırr sâhibi isen gayb suyu ile abdest al, yoksa taşla toprakla teyemmüm et.]

Gays, -ğayn-ı mu'ceme ve sâ-i müsellese ile- muhtâcun-ileyh olan yağmur suyudur. Bâ-i muvahhade ile "gayb" olmak ihtimâli dahî vardır ki, şehâdetin mukābilidir. Bu makāma enseb olan evvelkidir. Nitekim saîd -ki türâb- ve sahr -ki hacerdir- ona karînedir, eğerçi meâl birdir. Zîrâ, mâ-i gayb -bâ-i muvahhade ile- feyz-i ilâhîdir ki, ondan "gays" ile -ya'nî yağmur ile- ta'bîr olunur. Şol cihetten ki, mâ-i matar mukattar ve ziyâde sâfî ve azbdir ki yerlerde olan sularda onun lezzeti yoktur. Bu sebebden yağmur yağdığı vakitte Cenâb-ı Nübüvvet (s.a.v.) arkalarından ridâların veyâ başlarından imâmelerin açıp ona karşı dururlar ve dahî حَديثُ عَهْدٍ بِرَبِّي buyururlardı. Ya'nî, "Henüz halk olunup Rabbim tarafından gelir" demektir. Bu ise kendilerinin akl-ı evvel mertebesinde olduklarına ve ol makāmda olan feyz-i mukaddese işâret eyler. Çün hakîkat-i feyzi dâim talebkâr idiler, lâ-cerem sûretine dahî rağbetler gösterdiler. Zîrâ, her sûret ile nice maânî kāimedir.

Pes, demek olur ki: Ey sâlik, mâ-i mukattarla -ya'nî feyz-i ilâhî ile- âbdest al, tâ ki tahâret-i kâmile bulasın, ve illâ var toprakla ve taş ile teyemmüm eyle. Ya'nî, efkâr yüzünden hâsıl olan ulûm-i akliyyeye kanâat eyle. Zîrâ, su bulunmadığı yerde teyemmüm ile iktifâ olunduğu gibi feyz-i ilâhî olmayan mahalde dahî ulûm-i fikriyye ile iktifâ olunur. Feemmâ, musaffâ su ile taş ve toprağın farkı ne kadar ise bi-lâ-tefekkür hâsıl olan feyz-i Hak ile ulûm-i akliyyenin dahî farkı o kadar. Bu cihetten âkıla lâzımdır ki tevaddu' için su talebinde ola. Zîrâ, su vasla ve toprak fasla delâlet eder. Onun için ehl-i mâtem olanlar başlarına toprak saçarlar, su saçmazlar.

Ve hakîkat-i vudû' mâ-sivâdan i'râz ve hakîkat-i salât Hakk'a ikbâldir. Binâen alâ-hâzâ, şol kimse ki Hakk'a ikbâl edip O'nunla münâcâta tâlib ola, mukaddem tevaddî etmek gerektir. Zîrâ, [5] bi-lâ-tahâre dâire-i münâcâta duhûl müyesser olmaz. Onun için Kur'ân'da gelir: لاَ يَمَسُّهُ إِلاَّ الْمُطَهَّرُونَ (Vâkıa, 56/79) Ya'nî, sırr-ı hüviyyet-i ilâhiyyeyi levs-i taallukāttan mutahhar olanlar mess ederler. Ehl-i türâb ise esfeldedir ve ehl-i feyz ise a'lâdadır. Bu ma'nâdan gerektir ki, ulüvv-i himmet ehli olup a'lâya meyl eyleye, tâ ki a'le'l-eâlîye vâsıl ola.

فَافْهَمْ جِداً واعمل قطعاً [İyi anla ve mutlaka amel et.]

* * *

وَقَدِّمْ إِمَاماً كُنْتَ أَنْتَ أَمَامَهُ فَصَلِّ صَلٰوةَ الْفَجْرِ فِي آخِرِ الْعَصْرِ

Burada ikinci "imâm" -kesr ile ve feth ile olmak câizdir ki meâli birdir- imâm-ı muktedâ demektir. Salât-ı fecr, salât-ı keşfdir ki abdin aynı kendine zâhir olmağa sabâh ve fecr derler. Gûyâ zulmet-i heykel ve hicâb-ı mâ-sivâ gece gibidir, sabâh ile gecenin zulmeti açıldığı gibi keşf ile dahî vücûdun hicâbı açılıp zâil olur.

Ve âhir-i asr, iki ma'nâya muhtemeldir: Biri gurûba karîb demektir ki "kābe kavseyn"dir ki "ev-ednâ"dan sonra oraya tenezzül vâkı' olup makām-ı münâcât hâsıl olur. Pes onda nev'an istitâr vardır. Ve bu makām, ekâmil-i nâs makāmıdır ki ona "makām-ı fark ba'de'l-cem'" derler. Ve bir ihtimâl dahî budur ki, âhir-i asr half-i imâm-ı mahcûb ola. Zîrâ, imâm ki mükâşif olmaya, onun hâli gurûb gibidir.

Pes, ma'nâ demek olur ki: Mâ-i feyz ile âbdest alup vücûdunda tahâret-i kâmile bulunduktan sonra صَلُّوا خَلْفَ كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ [Sâlih ve fâcir

herkesin arkasında namâz kılınız.] mûcebince namâz kıldığın vakitte her kimin ardında kılsan câiz olur. Zîrâ, maksûd olan imâmın namâzı ve mükâşefesi değildir, belki muktedî olanın namâz ve mükâşefesidir. İmâm mahzâ irtibât için vaz' ve nasb olunmuştur. Çün böyle dersen imâmı ona iktidâ için takdîm eyle ki, fi'l-hakîka sen onun imâmısın ve onun önündesin. Ya'nî, sen mukâşif olduğun cihetten imâm-ı mahcûba imâmsın, yoksa imâm-ı mahcûb sana imâm değildir, belki onun tekaddümü li-ecli'l-maslahadır. Bu sûrette sûretâ imâm olduğu cihetten mütekaddim ise ma'nen müteahhardır. Sen ise me'mûm olduğun sûretâ müteahhar isen dahî ma'nen mütekaddimsin. Nitekim ibtidâ-i salât -ki salât-ı zuhr'dur- harem-i Ka'be'de edâ olunduğu vakitte Rasûlullâh / (s.a.v.) Cibrîl'e iktidâ etti, maa-hâzâ Cibrîl'den efdaldir. Zîrâ, iktidâsı keyfiyyet-i salâtı taallüm için idi.

Yine sadede gelelim ki; pes, sen salât-ı fecr ve keşfi asr-ı âhiri gibi gurûb ve hicâbda olan imâm ardında edâ eyle ki, bu iktidâda sana zarar yoktur. Veyâhut, kābe kavseyne nüzûl edip beşeriyyet ile fi'l-cümle ihticâbın hâlinde namâz kıl. Zîrâ, bu ihticâbda lezzet-i salât vardır. Yoksa hicâb-ı mutlakda ve keşf-i mutlakda lezzet yoktur. Ve ona "salât-ı sahv" derler. Ve bu cihetten Hak Teâlâ sekrânı salâttan men' eyledi ve belki sekrden nehyetti. Zîrâ, fesâda müeddîdir. Ehl-i keşfe fesâd iddiâ-i ulûhiyyettir. Nitekim Mansûr Hallâc'dan ve nicelerden sâdır oldu. Ve bu makāmın tefâsîl-i bedîası vardır ki ehline ma'lûmdur.

El-hâsıl, sâlike lâzımdır ki, sûret-i vudû' ve salâtla iktifâ etmeyip hakāikı ile dahî mütehakkık ola ve bu hakāik kendi vücûdunda vücûda geldikten sonra sultân-ı mahcûba mübâyaa ve imâm-ı mahcûba iktidâ etmekte ona be's yoktur. Fa'lem zâlik. [Bunu bil.]

* * *

فَهٰذِهِ صَلٰوةُ الْعَارِفِينَ بِرَبِّهِمْ فَإِنْ كُنتَ مِنْهُمْ فَامْزَجِ الْبَرَّ بِالْبَحْرِ

Ya'nî, bu zikr olunan namâz ârif-i billâh olanların namâzıdır. Pes, eğer sen dahî ârîflerden isen kara ve deryâyı, ya'nî fark ve cem'i ve hicâb ve keşfi biribirine mezc ve halt eyle ve ol vechile namâz kıl. Bundan maksûd, "bakā-i resm" dedikleri mertebeyi beyândır ki mertebe-i ekâmildir. El-hâsıl, vudûnun gāyeti salât ve salâtın dahî netîcesi müşâ-hededir. Velâkin vasl-ı sırfda müşâhede mümkin olmamağın nev'an hicâb lâzım geldi, tâ ki verâ-i perdeden göresin, güneşi beyâz

ve rakîk sehâb ardından gördüğün gibi. Zîrâ, nûr-i şa'şaâniye tâkat getirilmez.

Ve bundan fi'l-cümle isneyniyyet-i makbûle fehm olundu ve müşâhedenin dahî netîcesi ne olduğu bilindi. Ve her kim ki tâlib-i müşâhede ola âyînede müşâhede eder. Ya'nî, kişi kendi kendini göremez, meğer ki âyîneden göre. Ve bu müşâhede inkişâf-ı basîretin netîcesidir. Onun için a'mâ ne kendini ne hôd gayrı görmez.

فافهم الرّمز وافهم نتيجة الشّرح [Remzi ve şerhin netîcesini anla.]

* * *

[6] Ba'de'l-intibâh bu ibâret-i arabiyye ile vârid oldu ki:

مّما لا سَمِعَتْ أُذُنٌ ولا خَطَرَ عَلى قَلْبِ بَشَرٍ

Ya'nî, sana ihsân ettiğimiz esrâr ve maârif-i ilâhiyye kulaklar işitmedik ve hiç bir kimsenin kalbine gelmedik nesnelerdir. Maksûd, âriflerin kulağı ve kalbidir, yoksa herkesin değil. Zîrâ, ma'nâ-yı insâniyyet ile muttasıf olmayanlar mu'teber değillerdir. İşte bu ıtlâk üzerine sözdür, veyâhut maksûd asrımızda olanlara göredir.

Suâl olunursa: Bu ma'nâ da'vâdır? Cevâb budur ki: Da'vâ değil belki ma'nâdır. Zîrâ, her fâzıl olan kimse min-külli'l-vücûh fâzıl olmaz, belki bâzı vücûhdan mefdûl olur. Ve külliyyâtta ittifâk cüz'iyyâtta dahî ittifâkı müstelzim değildir. Zîrâ, Allah Teâlâ Vâsiun Alîm'dir. Binâen alâ-hâzâ, tecelliyât-ı muhtelifesi vardır. Ya'nî herkesin hâline göre cemî'-i mevâtında ilâ-ebedi'l-âbâd tecellî-i cedîd ile muâmele eder. Buradan demişlerdir ki: كَمْ تَرَكَ الأوّلُ للآخر Ya'nî, evvel gelenler sonra gelenlere çok iş alıkomuşlardır. Pes, kemâlâta nihâyet olmayıcak baîd değildir ki Hak Teâlâ halkı ma'rifette tefâvüt üzerine eyleye.

Ve bu makāmda "gözler görmedik" demedi. Nitekim cennetin evsâfında böyle geldi. Zîrâ, cennette naîm-i hissî olur. Ma'rifet-i ilâhiyye ise hiss-i basarla idrâk olunmaz, belki basîret ile idrâk olunur. Ve lisâna gelse kulak ile işitilir veyâhut gaybden vârid olduğu vakitte ya gûş-i cân veyâ gûş onu keyfiyyet-i mahsûsa üzerine idrâk eder. Nitekim erbâbına ma'lûmdur.

* * *

Leyle-i mevlid-i Nebevî sabâhında -min sene 1136- yakaza hâlinde iken bu ibâret ile vârid oldu ki:

"İki buçuk seneden sonra doğacak vardır."

Ya'nî, zuhûra gelecek emr-i azîm vardır, ya sûrî veyâhut ma'nevî. Zîrâ, umûr-i cüz'iyye için vakit ta'yîn olunmaz. قال تعالى: قُلْ مَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ (Ahkāf, 46/9) [Allah Teâlâ buyurdu: De ki: "Bana ve size ne yapılacağını bilmiyorum."] والعلم عند الله العليم الخبير [İlim, Alîm ve Habîr olan Allah katındadır.] Netîcesi hayr ve selâmet ola. /

Nazm:

Cümle âlemden ser-âmed Ahmed-i Muhtâr'dır.
Mâh-ı mevlidde ânın-çün çok fazîlet vardır.

Şol güneş yüzlü Muhammed Mustafâ'nın ayıdır.
Kim onun nûr-i cemâli gıbta-i envârdır.

Yılda bir kez ermek için ol zamâna mihr ü mâh,
Şark u garbı bir nefes dinlenmeyip devvârdır.

Na't-hân-ı mevlidi olsa nola dil bülbülü,
Gül, cemâli aşkına pür-nâle vü pür-zârdır.

Merhabâ ey mâh-ı mevlid kim hilâlin göreli,
Dîdeler rûşen, gönüller feyz-i Hakk'a yârdır.

Hakkıyâ, sükkerle ağzın pür olur tûtî gibi,
Çün salât ile selâm ona dilinde kârdır.

Ey mü'min, bu makāmda bu nazm lâyih oldu ki, aşk ve muhabbetin netîcesidir. Ve bu netîcenin netîcesi dahî hizmet yüzünden dergâha duhûl ve feyz-i şefâate neyl ve vusûldür.

اللهمّ اغفر لنا بشفاعة النبيّ الكريم، إنّك أنت الغفور الرّحيم [Allâhım, Nebiyy-i Kerîm'in şefâatiyle bizi bağışla. Çünkü, sen Gafûr ve Rahîm'sin.]

* * *

ورد ليلة الأحد قوله تعالى:

[Pazar gecesi Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

قُلْ لَا تُسْأَلُونَ عَمَّا أَجْرَمْنَا وَلَا نُسْأَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ (Sebe', 34/25)

✳ Ya'nî, Habîbim küffâr-ı Mekke'ye ifâde eyle ki: Ey müşrikler, siz bizim kesb ettiğimiz amellerimizden suâl olunmazsınız ve biz dahî sizin amellerinizden suâl olunmayız. Belki rûz-i kıyâmette herkes kendi

amelinden suâl olunur, hayran ve şerran. Biz eğer sizin zu'munuz üzere muhâlif yola gittik ise siz onun kaydında olmayınız. Nitekim biz dahî sizin kaydınızda değiliz. Zîrâ, hiç bir kimse bir kimsenin günâhın yüklenmez. Her ne çekerseniz yine siz çekersiz. Hemân bizim dünyâda ol kadar kaydımız vardır ki, Allah Teâlâ'nın emrini size teblîğ ederiz, kabûl ederseniz netîcesi necât, ve illâ helâktir ve biz sizin helâkiniz için dahî gam çekmeziz. Zîrâ, Hak Teâlâ bizden erham iken sizi muazzeb kılıcak ol demde bize merhamet düşmez. Belki mev'ûd olduğunuz cezâ-i vifâkı bulmanız ile mesrûr oluruz. Ve'l-hamdü lillâhi Rabbi'l-âlemîn. [Hamd, âlemlerin Rabbi Allâh'a mahsûsdur.]

Ba'de-zâ, bu âyet-i şerîfe ile tesliye olunmamıza [7] bâis bu oldu ki, ba'zı evkātte erbâb-ı inkâr ve ashâb-ı hevânın ahvâli hâtıra gelip fi'l-cümle ıztırâb hâsıl olurdu. Zîrâ, küffâr-ı şerîat zamân-ı risâlette iltizâm-ı mâ-lâ-yelzem ettikleri gibi, her zamânda dahî küffâr-ı hakîkat iltizâm-ı mâ-lâ-yelzem eyleyip fukarâ-i bâbillâha eziyyet ve cefâdan hâlî olmazlar ve nûr-i Hakk'ı söndürmeğe çalışırlar. Ve ülü'l-emrden ol makūleleri dahî redd ve te'dîb eder yoktur. Husûsâ ki bu a'sârda ülü'l-emrin dahî ekseri ol yola gitmişlerdir. Onun için dünyâ ihtilâlden hâlî değildir. Zîrâ, ülü'l-emre erbâb-ı hâlden muktedâ lâzımdır. Pes, bir dâirenin ki reîsleri veyâ ihtilât ettikleri kimseler erbâb-ı inkârdan veyâ ehl-i ilhâddan ola, iki sûrette dahî netîce-i devlet hasâret ve ukūbet olur. Zîrâ, sultân zıllullâhdır ki hakîkat-i ilâhiyyenin sâyesidir. Ve hakîkat-i ilâhiyyeye mazhar olan kutbu'l-aktâbdır. Ve cümle-i ehl-i hâl taraf-ı kutubdadır. Çün ki zü'z-zıllden medd-i nefes olmaya, zıll dahî zâil olur.

Suâl olunursa ki: Çün ki hâl böyledir, aktâb-ı dünyâya gerek idi ki ıslâh-ı âlem için tasarrufât göstereler ve nizâm-ı âleme bâis olur vechile hareketler edeler? Cevâb budur ki: Muktezâ-yı tevhîd-i hakîkî terk-i tasarruf ve tefvîz-i emr ilallâhdır. Zîrâ, ilm-i ilâhîde olan nesne kimsenin tasarrufuyla mütegayyir olmaz. Ve her asırda cârî olan umûr ilm-i tâmm ve hikmet-i bâhire üzerine cârîdir. Hikmetten udûl ise muhâldir. Fikr eyle ki, Yezîd-i Mel'ûn ve Haccâc-ı Zâlim ve Timûr-i Habîs ve Hülâgû-yi Kâfir zamânlarında Haremeyn-i Şerîfeyn ehline ve Şâm ve Bağdâd halkına ve belki ekser-i bilâda ne teaddîler oldu ve ne kadar evliyâullâh kanları döküldü ve hiç bir ferd bu ma'nâyı def'e kādir olmadı, belki sükût ettiler ve kazâullâha râzı oldular. Zîrâ, takdîri

tağyîr mümkin değildir ki, ilâ-yevmi'l-kıyâm umûr-i âmme ve hâssa levh-i kadere yazılmış ve hâricde vukū' ve zuhûru lâzım gelmiştir. /

Ve Ebü'l-beşer Âdem'in (a.s.) vech-i arza hubûtu esmâ-i ilâhiyye yüzünden zât-ı Hakk'a vusûldür. Feemmâ, anâsır ve tabâi' ve tertîb-i kâinât yüzünden hucüb-i kesîfe olmakla taltîf-i vücûd için mihnet ve zahmet lâzım gelmiştir ki muktezâ-yı aşk ve muhabbettir. Ve aşk ve muhabbet Hakk'a cihet-i irtibâttır ve vesîle-i vusûldür. Bu cihetten âşıka mihnet çekmek iktizâ eyledi, tâ ki kalbi âyînesi ol mihnet ile cilâ bulup aks-i envâr-ı ilâhîye mahall ola. İşte cümle-i enbiyâ ve evliyânın hâlleri budur. Ya'nî, Âdem'in dünyâya hubûtunun netîcesi kendine ve ilâ-yevmi'l-kıyâm evlâdına mihnettir.

Ve mihnetin netîcesi dahî tecellî-i kalb ve bunun dahî netîcesi tecellî-i ilâhîdir ki mebde-i evvele rucû'dur. Zîrâ, ortada vâkı' olan vesâit, mutâlaa-i cemâl-i Hak'dan mâni' idi ki kesret perdesi idi, güneş yüzüne sehâb-ı galîz perde olduğu gibi. Çün ki mihnetin netîcesi bu kemâldir, lâ-cerem ârifler netîceye nazar edip mihnete kāil oldular. Nitekim muhâtaralı yola giden tâcir fâyide ümîdiyle ol yolun zahmetini çeker.

✳ Ve bundan mefhûm oldu ki, nice enbiyâ ve evliyânın a'dâ ellerinde şehîd oldukları veyâ bunun emsâli derd ile ibtilâ buldukları -nefy-i beled ve habs ve darb ve emsâli gibi- cümlesi tekmîl-i vücûd içindir. Bu ma'nâdan ötürü Cenâb-ı Risâlet (s.a.v.) Mekke'den hicret ettikleri vakitte tasarruf gösterip def'iyle mukayyed olmadılar. Zîrâ, nefsinden bi'l-külliyye fânî ve Hak ile bâkî idi. Onun için "Habîbullâh" denildi. Habîbin lisânı ise lisân-ı Hak'dır, pes Hak söyletirse söyler, ve illâ sükût eyler. Belki mazhar-ı tâmmdan söyleyen Hak'dır, söyletmeğe hâcet yoktur. Ve kezâlik Cenâb-ı Nübüvvet'e cemî'-i ashâbının ve evlâdının ve ezvâcının hâlleri münkeşif iken ve şehîd ve mübtelâ olacakları ta'rîf-i ilâhî ile bilirken yine hiç bir ferdin hakkında ağız açmadı. Husûsâ Ömer ve Osmân ve Ali ve Hasan ve Hüseyn'in ve nicelerinin şehâdetleri [8] ve Hz. Âişe'ye müteallık olan Cemel hikâyesi bu cümle kendine ma'lûm iken hemân remz-i işâret ile iktifâ eyledi ve dergâh-ı Hak'da şefâat eyleyip def'ine ihtimâm etmedi. Zîrâ, bilirdi ki kemâlât-ı insâniyye belâların netîcesidir. Pes, ümmetini müstaidd oldukları kemâlâttan nice men' eder. Ve kendi cenâbı dahî âhir-i Hayber

Vak'ası'nda tenâvül ettiği zehirli kuzudan şehâdet mertebesini ihrâz eyledi. Nitekim mahallinde mübeyyendir.

İmdi, şol ma'nâ ki kazâ-i mübremdir ona çâre yoktur, her kimin hakkında olursa olsun. Ve her ne ki hikmete dâirdir, onda zulüm mutasavver değildir. Pes, zâlimlerin ve münkirlerin ettikleri sû-i muâmele kendi hubs-i zâtîlerinin netîcesidir ki bu sûrette adl ederler. Ya'nî fazl ve ihsâna mukâbil vechile muâmele kılarlar. Ve âhir, Adl ve Müntakim ismi dahî onları bulup Tûfân-ı Nûh'da küffâr gark oldukları gibi onlar dahî gark-ı tûfân-ı helâk olup dünyâya gelmediğe dönerler. Ve dostân-ı Hak dâru's-sevâba, düşmenân-ı Hak dâru'l-ikâba giderler.

Pes, وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ (Ahkāf, 46/35) [Onlar için acele etme.] vefkınce dâire-i hikmette acele olmaz ve lutf ve kahrın mebdeine vâsıl olan izâfâta bakmaz. Ve belki kümmelden onlara elem yüzü zevk ve lezzet gelir. Zîrâ, bilir ki bu muâmele Perverd-gâr'ındır. Ve eğer düşmanlar bu makūle ibtilâlarla ne devlet-i uzmâya vâsıl olacakların bilseler fi'l-mesel onların bir kılına dokunmazlardı. Velâkin, Hak Teâlâ esrâr-ı halkı biribirinden setr etmiştir, tâ ki Zâhir ve Bâtın isimleri yerin bula.

Ve tevhîd-i hakkānî bu mertebede iken yine sûret-i şer'de siyâsetin vechi budur ki, hikmette hizmet emr-i teklîfîyedir, emr-i irâdîye değildir. Ya'nî, gerçi her işte irâdet Allâh'ındır ki irâdât-i cüz'iyye-i halk ona tâbi'dir, velâkin habîs ve bâtılı biribirinden temyîz için ortada teklîfât ve ibtilâât vâkı' olmuştur. Buradandır ki, sultân ve müftî ve kādî ve sâir umûr-i siyâsiyye ehli nasb olunmuştur.

فَافْهَمْ جِدّاً واعمل قطعاً، والله الهادي إلى سبيل الرّشاد [İyi anla ve muhakkak amel et. Doğru yola ileten Allah'dır.]

Ey sâlik, işte bu mebhasin netîcesi ne olduğu ma'lûmun oldu ki, sabır ve sükûn ve sükûttur. قال الله تعالى: إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللهِ الْإِسْلَامُ (Âl-i İmrân, 3/19) [Allah Teâlâ buyurdu: Allah katında dîn, İslâm'dır.] Ve bu mertebeye "İslâm-ı hakîkî" derler ki "millet-i İbrâhîm" dedikleri budur. Onun için Hz. İbrâhîm (a.s.) nâr-ı Nemrûd'a tarh olundukda ceza' etmedi ve âteş dahî te'sîr eylemedi. Zîrâ, yanmışa bir dahî yanmak yoktur. İşte bu yanmamak evvelki yanmak netîcesidir. Zîrâ, zeheb ki kāl ola bir dahî kāl olmaz. Ve eğer da'vâ-yı aşka göre yanmazsan, senin netîcen nâr-ı bu'd ile ihtirâk olur.

Lâiha:

Vücûdum yandı kül oldu cihânda tâb-ı aşkından
Bu nâr içinde nûr indi ona mehtâb-ı aşkından

İmâm oldu gönül uydu ona ervâh-ı kudsiyye
Yüz urdu Ka'be'ye sanma döner mihrâb-ı aşkından

Riyâz-ı ma'rifet kande bulurdu revnakı âhir
Eğer reşş etmesen cânâ, derûna âb-ı aşkından

Sular arz-ı vücûdu dâne-i hikmet-nemâsıyçün
Alır feyzi demâ-dem cân u dil dûlâb-ı aşkından

Nola gevher nisâr etse kalemden levhe bu Hakkî
Ona gencine-i maksûd açıldı bâb-ı aşkından.

* * *

وَرَدَ بعد الإنتباه قوله تعالى:

[Uyandıktan sonra Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَمَّا جَاءَنِيَ الْبَيِّنَاتُ مِنْ رَبِّي وَ أُمِرْتُ أَنْ أُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ

(Mü'min, 40/66) [De ki: Ben, Rabbimden bana açık delîller gelince, sizin Allah'tan başka taptıklarınıza ibâdet etmekten men' edildim ve âlemlerin Rabbi'ne teslîm olmakla emrolundum.]

Ma'lûm ola ki, küffâr-ı şerîat asnâma ibâdet edip kâfir oldukları gibi küffâr-ı hakāik dahî dünyâ-perest olup müşrik oldular. Pes, şirk-i celî ve hafînin mecmû'undan halâs olmadıkça tevhîd-i hakîkî ve derecât-ı âliye hâsıl olmaz. Ve şirk-i hafîde riyâ dâhil olduğu gibi ebvâbdan nesne taleb etmek dahî dâhildir, meğer ki tâlib olan kimse ehl-i müşâhede olup ashâb-ı ebvâb mezâhir-i esmâ-i ilâhiyye olmak mülâhazasıyla taleb eyleye. Bu sûrette talebi mezâhir [9] yüzünden zâhirden olmuş olur ki Hak'dır, velâkin mücerred esmâ mülâhazası dahî kifâyet etmeyip vech-i mutlakdan teveccühe muhtâcdır. Onun için Kur'ân'da gelir: يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ (Fâtır, 35/15) [Ey insânlar, siz Allâh'a muhtâcsınız.] Ya'nî, her ne mahalden taleb etseniz fi'l-hakîka Hak'dan taleb etmiş olursuz. Zîrâ, her yerde zâhir olan sırr-ı Hak'dır. Feemmâ mahcûb ile mükâşifin farkı olduğu gibi mükâşif dahî tabakāt-ı muhtelifedir.

Ve bir nesnede yalnız ilim kifâyet etmez, belki zevk dahî lâzımdır. Pes, ilm-i tevhîd ile zevk-ı tevhîd arasında tefâvüt-i kesîr vardır. Bu cihetten sâlik değme vechile şirkten halâs olamaz. Ve vech-i mutlak dediğimiz budur ki, mazhar-ı mukayyede nazar etmeye. Zîrâ, mazhar iki vechiledir: Bir mazhar vardır ki onda zuhûr-i sırr-ı ilâhî cüz'îdir, gerek sûrette ismi küllî olsun -sultân-ı a'zâm gibi- ve gerek cüz'î olsun -sâirler gibi-. Ve bir mazhar dahî vardır, onda zuhûr-i sırr-ı ilâhî küllîdir, enbiyâ ve kümmel-i evliyâ gibi. Ve bu makūlelerin esmâsı külliyye olur, cüz'iyye olmaz. Ve bu mertebenin ekmeli Cenâb-ı Mustafâ'dır (s.a.v.). Onun için ona "mazhar-ı tâmm" dediler ki, tecelliyât-ı ilâhiyye onda kemâl bulmuş ve tamâm olmuştur. Ve eğer âhara secde câiz olaydı ona olurdu, velâkin sûret-i kevniyyesi ol secdeye mâni' oldu. Bu sebebden dediler ki: Sûreti halk ve mânâsı Hak'dır. Ve bir yerde ki mazhar-ı tâmma secdeden men' oluna, sâirler ne vechile olmak gerektir biline.

Ve eğer sûret perde olmayaydı herkese Hak münkeşif olmak lâzım gelirdi ve halk bâb-ı mutlakı koyup bâb-ı mukayyede dönerlerdi. Bu ise vech-i mutlaka teveccühü münâfîdir. Onun için ibâdet-i asnâmdan ve mahlûk-ı mukayyed ile mukayyed olmaktan nehy olundu ve mahlûka inkıyâd etmek şirkten kılındı.

Ve şol ki erbâb-ı kemâle hizmet ederler, maksûd onların yüzünden zuhûr eden Hâlık'adır ve belki hizmet-i irşâd ve îsâl-i Hak içindir. Zîrâ, / erbâb-ı kemâl vesâit-i Hak'dır, ve illâ ne hâdimin mahdûma ve ne mahdûmun hâdime taalluku yoktur. Onun için Cenâb-ı Risâlet (s.a.v.) buyurdular ki: "Eğer ben bir kimseyi kendime dost ittihâz edeydim Ebû Bekr'i dost ittihâz ederdim, velâkin Allah Teâlâ beni halîl ittihâz etmiştir." Ya'nî, bu cihetten ben dahî Hakk'ın dostluğun kabûl edip gayrıdan alâkayı kat' etmişimdir, meğer ki vuslat tevâsî bi'l-hakk ve tevâsî bi's-sabr ma'nâsına ola. Ya'nî, mü'minlerin biribirlerine alâkaları ta'lîm ve tavsiye-i hakk içindir, gayrı değil. İşte âlem-i hikmette her ne türlü alâka olursa makāmına göre hakk ile olıcak alâka-i Hakk'a mâni' olmaz. Ve ona "nikâh-ı hakîkî" dahî derler. Buradandır ki ehl-i kemâlin nikâhı nikâh-ı şer'î ve hakîkîdir ve onların ahvâlinde ne zâhiren ve ne bâtınen zinâ dedikleri ma'nâ yoktur. Ve bir kimse bu makūlelere sû-i i'tikād eylese zâhirde nikâhı var ise de bâtında yoktur. Zîrâ, ol i'tikādı hilâf-ı şerîat ve hilâf-ı hakîkat üzerine tutup tarîk-ı Hak'dan

udûl etmiştir. Onun için erbâb-ı zâhirden evlâd-ı ma'neviyye gelmez. Zîrâ, nikâh-ı hakîkîleri yoktur. Ve bunlardan dünyâ kapılarına düşenler bi'l-külliyye şirk içinde kalmışlardır ve zâhid olanlar dahî şirk-i vücûddan halâs olmamışlardır. Bu ma'nâdan ötürü âşık olanlar zâhidlere i'tibâr etmediler, ya'nî makāmlarına tenezzül kılmadılar. Zîrâ, kendi vücûdla-rında zuhûr-ı Hak cüz'iyyet üzerinedir. Şol bir hâneye bir küçerek pencereden cüz'î dav'-i şems duhûl etmek gibi.

✳ İmdi, âyet-i mezkûrenin bi-tarîki'l-ibâre nehyi Rasûlullâh (s.a.v.) ve bi-tarîkı'l-işâre verese-i ümmetedir, tâ ki onlar dahî tevhîd-i hakîkîde meslek-i nebevîye sâlik olup Hak'dan gayrıya ser-fürû etmeyeler ve tevhîdi kalblerinde tutup zâhirde şerîat muâmelesin elden komayalar, tâ ki zü'l-cenâhayn olalar. Onun için: وَأُمِرْتُ أَنْ أُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ (Mü'min, 40/66) [Âlemlerin Rabbi'ne teslîm olmakla emrolundum.] *[10]* Ya'nî, teslîm-i Hak'dır ki ıtlâk-ı hakîkî ile mutlakdır, yoksa erbâb-ı cüz'iyyeye değil. Zîrâ, onlar asnâm hükmündedir. Hakk-ı Mutlak ise asnâma ibâdete izin vermemiştir. Pes, asnâmın ba'zı esrârı müştemil olduğu ibâdetini müstelzim değildir, ve illâ şirk lâzım gelir. Buradan denilir ki: Sûret-i tevhîd "Lâ ilâhe illellâh"dır "Lâ ma'bûde illallâh" ma'nâsına ve hakîkat-i tevhîd "Lâ mevcûde illallâh" vahdet-i vücûd ma'nâsına. Zîrâ, vücûd-i mümkinâta i'tibâr yoktur ki zılâl ve ukûsdür ve vücûdu müfîzu'l-hayr ve'l-cûddan istifâza eylemiştir. Bu cihetten mercû'un-ileyh olan vücûd birdir ki vücûd-i vâcibdir.

✳ Ey sûfî, bu bir makām-ı sa'bdır, sa'y eyle ki bu makāma bi-lâ-ilhâd vâsıl olasın, ve illâ netîcen hayr olmaz. Âyet-i vâridenin netîcesi ise ilhâd ve şirkten tahzîr ve tevhîd-i hakîkîye terğîbdir. İşte âşıklar bu netîceye bakıp âlemden iğmâz-ı ayn eylediler ve dîdelerin Hakk'a açtılar. Ya'nî a'le'l-eâlî olan Hakk'ı müşâhede ettiler, sâir a'lâ ve ednâ ve sûret ve ma'nâya iltifât etmediler.

* * *

ثمّ ورد قوله تعالى: [Sonra Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ

(Duhâ, 93/9-10) [Öyleyse sakın yetîmi ezme ve dilenciyi azarlama.]

Ya'nî, çün ki biz seni şerâi' ve hakāika irşâd eyledik, sen dahî bizim seni terbiyemiz gibi yetîmi terbiye eyle ve makhûr etme ve sâili

tehî-dest gönderme ve bizim sana muâmelemiz gibi cümleye hüsn-i muâmele eyle. Ey sâlik, âceb makāmdır ki ehl-i zâhirin ekseri bu makāmdan sâkıt olmuşlardır. Zîrâ, nisyân-ı Hak kılmışlardır.

Ve bunda yetîm, bi-tarîkı'l-işâre kalb-i insândır ki hızâne-i rûhdadır. Onun için rûhun ona nazarı ve feyz ile imdâdı vardır. Ve sâil, nefs-i insândır ki hızâne-i ceseddedir. Zîrâ, cesed yüzünden sâdır olan a'mâl-i sâliha ile perverde olur. Ve gıdâ-i sûrî dahî bunda dâhildir. Zîrâ, nefs matıyyedir ki bî-ğıdâ olmaz. Velâkin, i'tidâl üzerine gerektir. Zîrâ, ifrât ve tefrîtte halel-i kesîr ve zarar-ı vefîr vardır. Fa'rif. /

Ve bu işâretin netîcesi bu oldu ki, imdâdın netîcesi imdâddır. Ya'nî, çün ki Hak sana imdâd eyledi -ya mal veyâ ilim ve hâl yüzünden-, sen dahî gayrılara imdâd eyle, tâ ki şükr ile mezîd-i ni'met bulasın, ve illâ netîcen hasâret olur. Zîrâ, bu dünyâda nicelerinin gınâsı fakra ve ilmi cehle ve hâli hevâya mübeddel oldu, İblîs ve Kārûn ve Bersîsâ ve emsâli gibi. Nitekim Kur'ân'da gelir: تُؤْتِى الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ (Âl-i İmrân, 3/26) [Sen mülkü dilediğine verir, dilediğinden de mülkü çeker alırsın.] Zîrâ, bu mülkte ilim dahî dâhildir. Nitekim arabdan Ümeyye b. Ebi's-Salt dedikleri kimseye vâkı' oldu ki, hâbda iken ağzından güvercin sûretinde bir nesne çıkıp uçtu ve ol güvercin onun ilmi idi. Zîrâ, Rasûlullâh'ın (s.a.v.) hakkāniyyetin bildikten sonra câhiliyyet üzerine musırr oldu. Pes, Hak dahî onu ma'lûmâtından câhil kıldı ve söylediği kasâid ve eş'âr fâyide vermeyip dembeste intikāl eyledi.

Ve bir türlü nez'-i mülk dahî vardır ki aslından ihsân olunmamıştır. Pes, söz ihsân olunduktan sonra şükrünü etmektedir ki hakîkat-i mülk budur, ve illâ sûrete i'tibâr yoktur. Zîrâ, sûret ma'nâ ile bile gitmez, belki insânla bile giden maânî ve hakāikdir ve ihsân olunduğu ni'metin şükründen hâsıl olan ecir ve sevâbdır.

El-hâsıl, netîce-i şükr mezîd-i ni'met ve derecât-ı cennettir. Ve "mülk" dedikleri yalnız tasarruf-i zâhir değildir, belki zâhir hâline rağbet azdır. Meğer ki ehl-i dünyâ ola veyâhut ism-i Zâhir ile zuhûr isteyen kâmillere göre ola. Zîrâ, ekâmil-i nâsın tasarrufâtı Hak iledir, belki mutasarrıf bi'z-zât Hak'dır. Zîrâ, hayât ve kudret ve tedbîr O'nundur, abd ol ma'nânın zuhûruna mahall vâkı' olmuştur. Ve her işte tasarruf ve tedbîr Hak ile olmakla abd-i kâmil deryâ gibi olup bulanmaz. Zîrâ, gayrın libâsın istiâre edip giyen âdem onunla iftihâr etmek cehl

ve gurûrdur. Gel imdi kendi hâlinle kanâat ve iktifâ edip Hakk'ın işine karışma, ve illâ netîcen karış-muruş olur. Fe'fhem.

* * *

[*11*] : قِيلَ لِي ليلةَ الجمعة [Cuma gecesi bana denildi ki:]

دَأْبُكَ الْأَدَبُ فِي كُلِّ شَيْءٍ

✳ De'b, âdet demektir ki edeb lafzının aks-i gayr-i müstevîsi, ya'nî maklûbudur. Ve "edeb" umûr-i müstahseneyi riâyet etmektir, gerek muâmelât-ı halkıyyede ve gerek muâmelât-ı hakkıyye ve gerek âdâtta ve gerek ibâdâtta.

✳ Pes, demek olur ki: Senin de'b ve âdetin her şeyde umûr-i müstahseneyi riâyet etmendir. Ve bu bir emr-i müstahsendir ki onun üzerine müstemirr ol. Zîrâ, Allah Teâlâ fuhş ve tefahhuşu sevmez. Hattâ, bir vâiz veyâ bir müderris ve emsâli edeb-i va'z ve dersi bilmese ve Hak Teâlâ'nın şân-ı azîminde ve Rasûlullâh'ın (s.a.v.) emr-i kerîminde ta'zîm ve tekrîme dâir olan ibârât ve elfâz ile ta'bîr etmese ol meclis mahall-i hulûl-i gazab-ı ilâhî olup melâike-i rahmet **a**radan firâr ederler ve ol bî-edeb ve meclisine hâzır olanların netîceleri mağdûb ve mebğüz olmak lâzım gelir. Fe-keyfe ki ol meclisde sebb-i evliyâ ve şetm-i erbâb-ı zikr ve tevhîd ola. Bu sûrette Hak Teâlâ'nın gazabı arslanın yavrusundan ötürü gazabı gibi olur ve ol sebb ve şetm eyleyen ve onu kulağına koyanlar ve hazz edip handân olanlar âhir pençe-i kahr-ı ilâhîde zebûn olalar ve dîn ve dünyâları pâre pâre olup ne cezâlar bulalar. Ve "Biz bu sözü gayret-i Hak için söyleriz" dedikleri fâide etmeye. Zîrâ, Deccâl ve Fir'avn olanlarda gayret-i Hak olmaz, belki sözleri kendilerine ayn-ı mekr ve vebâl olur. İşte bu a'sârda cevâmi' ve mesâcid her yüzden mesâvî-hâne oldu ve bu makûleleri def' eder umûr-i siyâsiyyede kâmil bir âdem bulunmadı. Zîrâ, siyâsete fehm-i tâmm ve ilm-i mâ-lâ kelâm ister. Bundan sonra gayret-i dîn ve selef-i sâlihîn sîretlerine iktidâ ve isrlerine iktifâ lâzımdır.

İşte celâlin cemâl / ve kahrın lutf ve istitârın tecellî ve butûnun zuhûr üzerine gālib olduğu vakittir ki, kurb-i kıyâmet-i kübrâdır. Onun için cehl-i nâs gālibdir ve ârif ve zâik değme yerde bulunmaz. Ve bu sûrete "mehâk" derler. Zîrâ, bu devr-i kamerînin nübüvvet mertebesinde bedriyyeti Cenâb-ı Mustafâ'nın (s.a.v.) zuhûruyla olup ba'dehû hatmiy-

yet ile ihtifâ hâsıl olduğu gibi velâyet mertebesinde dahî bedriyyeti hatm-i evliyânın (k. s.) vücûduyla olup zuhûr-i nûrun butûn-i zulmete duhûlünden beri nısf yevm olmuştur ki, beş yüz sene ve belki dahî ziyâdedir. Ve bu devrin âhirine "mehâk" derler ki kamer şehr âhirinde حَتّٰى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ (Yâsîn, 36/39) [Nihâyet o kurumuş eğri hurma dalı gibi bir hâl alır.] muktezâsı üzerine mütekavvis olup âhir nâ-peydâ olur. Ve onun tekavvüsü, emr-i vücûdun âhiri evveline rucû' etmeğe delâlettir ki, kıyâmet-i kübrâ ile vücûd bulur.

Nitekim Kur'ân'da gelir: لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ (Mü'min, 40/16) [Bugün mülk kimindir? O tek ve Kahhâr olan Allâh'ındır.] Ya'nî, tecellî-i vahdet keserâtı makhûr eyleyip vücûdât-ı eşyâ gayrı tavra duhûl ile müstetir olurlar. Ve bu suâlin cevâbı zâhir yüzünden Hakk'a râci'dir ki, zât ve sıfât ve icmâl ve tafsîl ve akd ve hall O'nundur. Ve mazhar yüzünden cevâb veren âşıkdır fakat. Zîrâ, aşk "isneyniyyet" dedikleri ma'nâyı ihrâk eder ve vücûd-ı Hak'dan gayrıyı izâle eyler. Çün ki zuhûr-i vahdet fenâya dâirdir, lâ-cerem vücûd ehli ol cevâbı vermeğe kādir olmaz. Belki onun cevâbı âşıkın hâline râci'dir ki onun seyri kābe kavseynde ve kurb-i ev-ednâdadır. Ve kurb i'tibâr olunduğu cevâba salâhiyyet içindir, ve illâ burada âşıkdan murâd fânîdir. Ve fânînin kendi nefsinden haberi yoktur, fe-keyfe ki gayrıdan haberi ola? Pes, fânî melâike-i âliye mertebesindedir ki ehl-i tehyîmdir. Zîrâ, maksûd olan fenâ-i zâtta ve sıfâtta iştirâktir, yoksa zâhir-i vücûdun fenâsında değil. Ya'nî, melâike-i mezkûre için zâhir-i vücûd -ki cisimdir- yoktur. Zîrâ, onlar ervâh-ı mücerrededir.

[*12*] Ve âşıkda gerçi zâhir-i vücûd vardır, feemmâ maksûdun bi'z-zât olan fenâ-i rûhdur, fenâ-i cesed değil. Ve demişlerdir ki: Mansûr'un rûhu rûh-i Nebevî'ye mülâkî olup Cenâb-ı Risâlet'e i'tirâz sûretinde ba'zı mertebe itâle kılıcak, "Yâ Mansûr, sana ölüm lâzım geldi" buyurduklarını mevt-i sûrîye haml etmesiyle âhir berdâr oldu, maksûd ise fenâ idi. Zîrâ, ma'rifet kemâlde ve rûh fenâ-i tâmmda olsa i'tirâz yeri kalmaz. Ve bu makāmdandır ki melâike-i kirâm sûret-i i'tirâzda أَ تَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا (Bakara, 2/30) [Orada fesad çıkaracak kimse mi yaratacaksın?] dediler. Eğer sırr-ı mezkûr bi'l-fi'l onlarda mevcûd olaydı eşyâ nefh-i sûra dayanmadığı gibi onlar dahî emr-i ilâhîye dayanmazlar ve muktezâsınca cereyân ederlerdi.

İşte şeyhe i'tirâz etmek dahî mürîdin noksân-ı ma'rifetinden ve bakıyye-i vücûdundandır ki yalnız terk-i edeb değil, belki ma'sıyet makāmındadır ki netîcesi muâhezedir. Bu bâbda muâheze olunmadık yoktur. Zîrâ, eğer mürîd ise musırr olursa redd-i ebedî ve mu'terif olursa ifnâ-i inniyyet için mücâhededir ve melâikeye göre hüsn-i terbiyedir. Zîrâ, Hak Teâlâ onları إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ (Bakara, 2/30) [Ben sizin bilmediklerinizi bilirim.] mazmûnu üzere techîl ettikten sonra Âdem (a.s.) -ya'nî ârif-i billâh- ağzından ta'lîm-i esmâ ile te'dîb eyledi ve onlar dahî mukırr olup لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا (Bakara, 2/32) [Bizim senin bize öğrettiğinden başka hiç bir ilmimiz yoktur.] dediler.

Ve neş'eleri -ki nûrdan tab' olunmuş idi- hükmünü verdiler ve asl-ı fıtrata rucû' ettiler. İşte eğer Âdem ve eğer zürriyyetinden kābil-i irşâd olanlar hep bu meşrebdedir. Nitekim şeytân ve sâir nâ-kābil olanlar âteş-i ulvî ve mütekebbir hükmüne rucû' ettiler ki demişlerdir: Hüküm gālibindir. Pes, evvelde hüküm hâkin ve sânîde hüküm âteşin oldu. Ve ins ve cinn kendi âteşlerine düşüp yandılar ve nâr-ı cehennem ol âteşin kızdırdığı âteş olup onda sûreten ve ma'nen muhterık oldular. İşte netîce-i nûr-i ilâhî yine nûr ve netîce-i zulmet-i vücûd yine zulmet olup herkes hâline göre mücâzât olundu. / Ve bu ma'nâ zulüm değildir, belki her amelin netîcesini ızhâr etmek adl-i mahzdır. Zîrâ, Allah Teâlâ Hallâk'dır ki hallâkıyyetine nihâyet yoktur ve umûr-i hafiyyeyi ile'l-ebed ızhârdadır. Şol ma'nâdan ki kendi zâtına "kenz-i mahfî" dedi. Pes, eğer bî-nihâye olan esrârından âlem-i şuhûda nisâr etmese ya buhl veyâ acz lâzım gelir. تعالي الله عن ذلك [Allah, bundandan yücedir]

Ve şol bir çekirdek ki defîn-i arz olur, elbet onun meyli hâricde zuhûradır. Ve gül ve hâr dahî ona kıyâs oluna. Ve tarîk-ı edeb teslîm ve inkıyâddır. Zîrâ, zâhir olan umûr-i muhtelife ve ahvâl-i kabzateynin netîcesidir. Ve bir ma'nâdan edeb üzerine ta'bîr eylemek umûr-i vâcibe-dendir. Ve şol kimselerden ki hezl sûretinde ta'rîf ve ta'lîm vâkı' olmuştur, mu'teber değildir. Zîrâ, kümmel-i evliyâdan sâdır olmamıştır ki onlar kavlen ve fi'len edeb-i Rasûlullâh'a (s.a.v.) tâbi'lerdir. Onlardan ise ba'zı latîfe ve mizâhdan gayrı sâdır olmamıştır. Ve Kur'ân'da gelir: وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ (Târık, 86/14) [O, şaka değildir.] Ya'nî, nefs-i Kur'ân hezl olmayıcak kelâm-ı nebevî ve kelimât-ı kibâr dahî hezlden masûndur. الكلام صفة المتكلم [Söz, konuşanın sıfatıdır.] mazmûnu delâlet

eyler ki, kelâm-ı hasen sıfat-ı mütekellim olduğu gibi kelâm-ı kabîh dahî sıfat-ı mütekellimdir. Ve ol ki Hak âşinâdır, huzûr-ı Hak'da hezl olmaz, belki Kur'ân ve ona mülhak olan kelimât-ı tayyibe olur. كلّ إناءٍ يَتَرشّحُ بما فيه [Her kap içindekini sızdırır: Küpte ne varsa dışına da o sızar.]

Ey mü'min, suâl olunursa ki: Ya Hak Teâlâ bu kadar kabâihi halk edip neylerdi? Cevâb budur ki: Eğer ârif isen bilirsin ki sen hâlâ cennette değilsin, belki dünyâdasın ve dünyâ dâr-ı imtizâcdır, cennet değil. Onun için لا لَغْوٌ فيها ولا تأثيم (Tûr, 52/23) [Onda hiçbir boş şey, yâhut günâha sokma yoktur.] buyurdu. Dünyâ ise lutf ve kahr ve cemâl ve celâl ile mümtezicdir ve esmâ-i mütekābilenin ahkâm ve âsârı zuhûr etmek bu mevtının hükmüdür.

Pes, sen bu âsâra ibretle nazar eyle ki bunda hikmetten tehî nesne yoktur, velâkin haddin üzerine yürü -ki edebdir- ve me'zûn olmadığın kavl ve fi'lden hazer eyle. Zîrâ, sen henüz dâr-ı teklîfdesin ve "İrâdet Allâh'ındır" demek sana zarar vermez, belki "Her şeyde Hakk'ın rızâsı vardır" demek [*13*] zarar verir. "İlhâd" dedikleri ya dalâldir veyâ küfürdür ki ikisinden dahî ictinâb lâzımdır. Ve bir nesnenin kavl ve fi'li değil belki i'tikādında dahî zararı vardır. Belki sû-i i'tikād mebde-i fesâddır. Ve Kur'ân'da gelir: وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ به نَفْسُهُ (Kāf, 50/16) [Biz, nefsinin ona ne vesveseler verdiğini biliriz.] Ya'nî, bu vesvesede i'tikād dahî dâhildir. Ve Hak Teâlâ tehdîd eder ki, insân bed-endîşeden hazer eyleye, ve illâ Hakk'ın ma'lûmu olan ma'nâyı setr edemez ve âhir fezâhate düşer ki netîce-i fikr ve i'tikādıdır.

والعياذ بالله من سوء الإعتقاد وقبح الأعمال وترك الأدب والإصرار على الذّنوب والإشتغال بما سوى الله أيّاً كان [Kötü inanç, çirkin davranışlar, edebi terk, günâhda ısrâr, ne olursa olsun Allah Teâlâ'dan başka şeylerle meşgûl olmaktan Allah Teâlâ'ya sığınırız.]

* * *

ثمّ قيل لي بطريق الخطاب: [Sonra hitâb yoluyla bana denildi ki:]

لا يُقَارِنُكَ أَحَدٌ إلاّ وَقَدْ جَاءَ قَرِيناً لِلْحَقّ

Ya'nî, sana mukārenet eden Hakk'a mukārenet etmiş olur. Zîrâ, sen Hakk'ın karîni olıcak sana karîn olan dahî Hakk'a karîn olur, eğer

sohbeti Hak için olursa. Pes, bunda ehl-i Hak ile sohbete terğîb vardır.

Suâl olunursa ki: وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ (Kāf, 50/16) [Biz ona daha yakınız.] vefkınce kurb-ı Hakk'ın hiç bir ferde ihtisâsı yoktur, bu ma'nâya herkes karîn-i Hak olmuş olur? Cevâb budur ki: Herkesin karîn-i Hak olduğuna vukūfu yoktur ve olduğu sûrette dahî mutâlaası verâ-i hicâbdandır. Pes, Hakk'a göre hicâb yok velâkin abde göre vardır. Meselâ, güneşin nûru a'mânın gözüne vâsıldır, velâkin gözde perde olıcak ol göz açılmadıkça onun sâhibi ol nûra vâsıl olup onu idrâk edemez.

✳ İşte gözden göze fark olduğu gibi hâl yüzünden insândan insâna dahî fark vardır. Ve gözün perdesinin zevâli kehhâle muhtâc olduğu gibi gışâve-i basîretin dahî zevâli kehhâl-i hakîkate karîn olup onunla sohbete mevkūfdur. Eğer vesîleye ihtiyâc olmayaydı وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ (Mâide, 5/35) [O'na vesîle arayın.] buyurmazdı. İşte vesâit münkeşif olmağa vâsıta lâzım / geldi ve herkes bi-nefsihî bi'l-fi'l menzil-i matlûba mühtedî olmak müyesser olmadı. Zîrâ, reh-zen olacak bâtıl nesneler çoktur ki, sûret-i Hak'dan görünürler.

Ve bu âlem hayâl olduğu cihetten hayâlâtı çoktur ve vücûdun atvârında telvînât-ı kesîre vardır. Bu sebebden zâhir-i vücûddan bâtın-ı vücûda intikāl edinceye dek zahmet çekilir. Nazar eyle ki, hokkabâzların ve sihirkârların yüzünden ne vechile tahyîlât vâkı' olur ve bir avret bir küpe binip Hindistân'a gider ve kameri semâdan tenzîl edip inek gibi sağarlar, maa-hâzâ tertîb ve nizâm-ı âlem ke'l-evvel perende. Ve âlemde nefsden sihirbaz yoktur ki, enfüs ve âfâka zararı dokunmaktan hâlî değildir ve şeytân dahî onun esîridir.

Ey âşık, bu cihetten def'-i vesvese ve hayâl için bir hırz lâzım oldu ki, tevhîdde temkîndir. Zîrâ, gerçi her mü'min ehl-i tevhîddir, feemmâ sûret-i tevhîdde kalmıştır ve hakîkat-i tevhîde ermemiştir. Eğer şeytân hakîkat-i tevhîde vâsıl olaydı kâfir olmazdı ve eğer her mü'min dahî bu mâyideden nasîb bulaydı aç kalmazdı.

Pes, ma'lûm oldu ki bu âlemin iki türlü bâtını vardır ki, biri âlem-i esmâ ve sıfâttır ve biri dahî ebtanü'l-bevâtındır ki âlem-i zâttır. Bu cihetten, her bâtın-ı âleme duhûl eden ebtanü'l-bevâtına duhûl edemez. Zîrâ, ebtanü'l-bevâtın bezl-i zât mukābelesindedir. Ve şol ki henüz zâhir-i âlemdedir -ki mertebe-i anâsırdadır-, bâtın-ı âlem olan esmâ ve sıfâta ne vechile duhûl eder. Ve duhûl ettiği sûrette ekseri "Bu bana

yeter" diye orada kalır. Ya'nî, gerçi boncuktan halâs olup cevher bulur velâkin nûr bulmaz. Ve nûr cevherin fevkındedir ki onda taayyün ve teşahhus yoktur. Belki taayyünü matrah ve mahallinin taayyününe tâbi'dir, cevherde ise vücûd vardır.

Ve buradandır ki merâtib-i nâs tefâvüt üzerinedir ki kimi miskten püşteler ve kimi [*14*] cevherden kürsüler ve kimi nûrdan minberler üzerinde otururlar. Ve mekânları nûrânî olduğu gibi zamânları dahî nûrânîdir ki derûn-i cennet tecellî-i ilâhî ile münevverdir, güneş ve emsâli nesne ile değil. Zîrâ, güneş nûr-i şa'şaânî-i zâtî olmakla ihrâkdan hâlî değildir. Cennette olan nûr ise nûr-i rubûbiyyettir. Onun için, ehl-i cennetin nazarı bu nûradır, nûr-i zât-ı mücerrede değil. Ve onların temettu' ettikleri niam-ı ilâhiyye dahî nûrdur. Onun için fazalâtı olmaz, belki arak-ı müşkîn teraşşuhu ile mündefi' olur. Ve hûru'l-ıyn dahî nûrdandır. Onun için umûr-i müstakzereden mutahharelerdir. Pes, âlem-i nûrun cümle-i ahvâli bu tarîk üzeredir. Ve ehl-i nûr-i mahz olmayanlar dahî olanlara mülhak olup onların sâyesinde hôş geçerler ve müsterîh olurlar. Ve bu dahî Hakk'ın ve ehl-i Hakk'ın rahmet-i vâsiasındandır. Zîrâ, dünyâda kemâl ehli nâkıslara mülhak olup onların ibtilâsıyla her yüzden mübtelâ olmuşlardı. Ve bu derdi çektiler âh demediler. Böyle iken âhirette kendi makāmlarından ve naîmlerinden hisse verdiler ve kendi berâberleri kıldılar. Eğerçi bâtınları yüzünden aralarında fârûk vardır. Zîrâ, kâmillerden Hak Teâlâ aslâ müstetir olmaz. Nâkıslar ise ya günde bir kerre veyâ haftada bir def'a ancak görürler.

✳ Gel imdi bu hakāiki tedebbür eyle ve kâmillerin netîcesi ne makūle netîcedir bil ve ona göre sa'y eyle ve onlardan birine karîn ol. Zîrâ, ona mukārenet melekten ilhâm ahz etmek gibidir. Ve bir kimsenin ki karîni melek ola ve ona gûş tuta ve ondan ahz etmeğe ihtimâmı ola, onun şeytânı mağlûb ve zebûn olur ve vesveseden kurtulur ve vesvese yerine havâtır-ı mahmûde ve feyz-i ilâhî ile meşhûn olur. Temkîn ehline ise bir dahî âlem-i vesveseye rucû' yoktur. Nitekim Ebû Süleymân Dârânî (k.s.) buyurmuştur ki لو وصلوا ما رجعوا [Vuslata ermiş olsalardı dönmezlerdi.] Ya'nî, hakîkat-i vuslatın netîcesi adem-i rucû'dur.

والحمد لله على إفضاله وكمال نواله. [Hamd, ihsânından ve lütfunun kemâlinden ötürü Allâh'a mahsûsdur.]

* * *

يَتْبَعُ الآخِرُ الأَوَّلَ فِي عَزِيمَتِهِ لاَ فِي رُخْصَتِهِ

هكذا ورد في بعض الأسحار [Bir seher vaktinde bu şekilde vârid oldu.]

Ya'nî, sonra gelenler evvel gelenlere tâbi' olurlar, lâkin azîmetlerinde tâbi' olurlar, yoksa ruhsatlarında değil. Meselâ Ebü'l-beşer Âdem (a.s.) te'vîl ile şecere-i menhiyyeden tenâvül etti diye herkes müştebih olan mâddede te'vîle zâhib olup teaddî etmemek gerektir. Zîrâ, hadîsde gelir ki: دَعْ مَا يَرِيبُكَ إِلَى مَا لاَ يَرِيبُكَ Ya'nî, Sana şüphe getirip ıztırâbâ düşüren nesneyi terk eyleyip kalbine yakîn ve temkîn getiren nesne ile amel eyle. Nitekim gelir: اسْتَفْتِ قَلْبَكَ Ya'nî, kalbin sana bi-tarîkı'l-yakîn verdiği fetvâ ile amel eyle. Her hâtırına gelen ile amel eyleme Âdem gibi, tâ ki netîcesi sitem olmaya. Ve Âdem'in azîmeti tarafına nâzır ol. Zîrâ, cennetten ma'füvv olduktan sonra hubût etmiş iken yine yüz sene kadar hayâsından cânib-i semâya bakmayıp ağladı ve azîmet tarafını tuttu. Ve bu ma'nâdan gayrı sûret-i zâhirede azîmet üzerine idi ki süknâ ve libâs ve maâşta ednâ vechile iktifâ eylemiş idi. Evlâdı ise bu ma'nâda ona iktidâ etmeyip ruhsattır diye cennette olan hâli gibi refâhiyyet semtini tuttular ve bakā ve fenânın hâlini bilmediler. Ya'nî, dünyâ âlem-i fenâdır ki tekellüf götürmez. Belki onun tekellüfü gurûrdan nâşî olmuş olur. Gurûr ise şeytânın tesvîlindendir. Şeytân Mudill ismindedir. Pes, Hâdî ismi dâiresinden çıkmak cennetten hurûcun sırrına vâkıf olmamaktan gelir.

✳ قال تعالي: فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ (Bakara, 2/38) [Allah Teâlâ buyurdu: Eğer benden size bir hidâyet gelir de, kim benim hidâyetime tâbî olursa artık onlara bir korku yoktur ve onlar üzüntü çekmezler.] Ya'nî, bu âlem gerçi havf ve recâ âlemidir, velâkin tâbi'-i hüdâ-yı ilâhî olan mühtedîye havf yoktur. Şol cihetten ki, havf onadır ki tarîkden münharif ve dâll olup bâdiyelerde tenhâ kala. Ve ol sâlik ki mürşid ile câddeden semte doğru gider, onun için havf yok, belki büşrâ [*15*] vardır.

✳ Ve bu takrîrden fehm olundu ki, Hz. Risâlet'in (s.a.v.) azîmet ile amel etmesi ümmetini tarîk-ı tecerrüde irşâd için idi, yoksa hâşâ zarûretinden değil. Zîrâ, zarûretten ötürü târik-i dünyâ olan fakîrdir, Rasûlullâh ise cümle-i esmânın mazharıdır ki, ez-cümle ism-i Ganî ve Muğnî'dir. Onun için cûd ve sehâsı bir gāyette idi ki, bir kimseye yüz deveyi birden bağışlardı. Onun için ona fakîr demek mûcib-i ta'zîr-i

şedîd, belki sebeb-i irtidâd ve küfrdür, El-hâsıl, Rasûlullâh dünyâyı kabûl etmedi, maa-hâzâ mebzûl idi. Zîrâ, dâr-ı fenânın hükmü değil idi, belki her vechile tena'um dâr-ı bakānın hükmüdür. Bu sebebden ıyş ü işret ve tereffühü âhirete alıkodu, dünyâda naîm-i kalb ile iktifâ eyledi. Zîrâ, kalb sûret-i cennet-i ma'neviyyedir ki âlem-i bakādandır.

Ve zâhirde bâtın gözetmenin netîcesi bâtında zâhire ermektir. Ve âhiret ki dünyânın kalbi gibidir, bir gün tekallüb eyleyip kāleb sûretine girse gerektir. Bu sûrette sûrete gelicek her ne işin var ise orada gelir. Zîrâ, orası âlem-i melekûttur ki âlem-i vâsi'dir. Bu âlem ise âlem-i mülktür ki dıykdır. Pes, âlem-i dıykda sûret bulan ma'nâ dahî dıykdır. Ve Hak Teâlâ'nın Vâsi'un Alîm ismine düşen âlem-i vâsi'de ihsân-ı vâsi'dir. Zîrâ, âlem-i dıyka ihsân-ı vâsi' sığmaz, meğer ki âlem-i kalb ola. Bunda dahî âlem-i âhirette olacak mertebeye göre ihsân dıykdır. Zîrâ, buradan âhirete hareket esfelden a'lâyadır. Pes, urûcun atvârı vüs'atte tefâvüt üzerinedir. Nazar eyle ki, nefsden kalb ve kalbden rûh ve rûhdan sırr evsa'dır. Ve insân bu âlemin hâlâ ednâ tabakasındadır. Onun için "esfel-i sâfil" denildi. Ya'nî, bu âlemde olan bir çukur ve bir çâh-ı amîk içinde gibidir. Zîrâ, arz siccîne muttasıldır ve siccîn nârdır. /

* Pes, huzûr olmayan âlemde maâş ve gayrı husûsunda tekellüf etmek cehldir ve nâr içinde nûr ümid etmek gibidir. Ve demişlerdir ki: Köprü üzerinde binâ kurulmaz ve su üzerinde rakam olunmaz. El-hâsıl, cümlenin metbû'u olan Fahr-i Rusül ve Hâdî-i hayri's-sübül (s.a.v.) fevka'l-küll azîmet ile amel edicek ümmeti ruhsatlara aldanmamak gerektir, ve illâ hâlleri أَ تَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ (Bakara, 2/61) [İyi olanı, daha aşağı olanla mı değiştirmek istiyorsunuz?] mâ-sadakı olur.

Ve bu ma'nâya evliyâ-i ümmet vâkıf olduklarından bi'l-külliyye târik-i dünyâ olup tecerrüd ihtiyâr eylediler ve mağrûr olanlar onların ba'zı ruhsatlarına nazar edip sadedden çıktılar. Bektâşî ve Mevlevî ve Hayderî ve Cevâlıkî ve Edhemî ve Bayrâmî tahallus edenlerin ekseri gibi. Zîrâ, bunlar fi'l-hakîka ehlullâhdan idiler, velâkin tarîklarında bulunanlar onların azîmetlerin koyup müsâade ve müsâmaha tarafın tuttular ve sûret ile ma'nâya erişirler sandılar. Heyhât! Sen ki rûh-i hayvânî ehlisin, nûr-i ilâhî ile müste'nis olamazsın. Zîrâ, kan ile nûrun münâsebeti yoktur. Belki nefs-i nâtıka ile münâsebet edersin. Zîrâ,

rûh-i menfûh rûh-i ilâhînin eseri ve zıllidir. Nazar eyle ki, bir taş ile müste'nis olmak mümkin midir? Ammâ evlâdın ile mümkindir. Zîrâ, aranızda cihet-i câmia-i karîbe vardır, taşta ise bu ma'nâ mefkūddur. Pes, rûh yine rûhdan ahz eder, yoksa cesed rûhdan ahz etmez. Bu sebebdendir ki erbâb-ı rüsûm, husûsan ehl-i inkâr hâricde kalmışlardır ki onlar ecsâd mertebesindedir. Ehlullâh ise ervâhdır. Bu cihetten, ehl-i ecsâd ehl-i ervâhdan ahz-i feyz edemezler ve onların kelimâtının netîcesine eremezler ve inkâr ve adâvete düşerler. Buradandır ki derler: المرء عدوّ لما جهل [Kişi, bilmediği şeyin düşmanıdır.]

Ve küffâr-ı Kureyş'in hâl-i mi'râcı istib'âd ettikleri kıyâs-ı nefs edip kendilerinin ol âlem ile aslâ münâsebetleri olmadığından idi. Zîrâ, onlar huşûb-i müsennede gibi ecsâm-ı mahz idi. [*16*] Onun için Kur'ân'da gelir: وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ (Münâfikūn, 63/4) [Onları gördüğün zaman cisimleri hoşuna gider.] Ya'nî, onların cesedleri ahsen-i sûrette olduğuna bakma. Zîrâ, maksûd olan ahsen-i ma'nâ üzerine olmaktır, ahsen-i sûret değil. Onlarda ise o yoktur. Ve bu ma'nâdandır ki, yine Kur'ân'da gelir: فَأَصْبَحُوا لاَيُرَى إِلاَّ مَسَاكِنُهُمْ (Ahkāf, 46/25) [Artık onların meskenlerinden başka bir şey görünmez oldu.] Ya'nî, işâret eder ki ecsâd mesâkin-i ervâhdır ve hâliklerin ba'de'l-helâk meskenleri meydânda kalıp kendileri nâ-bûd oldukları gibi ehl-i hicâbın dahî sûretleri var, velâkin sûret içinde ma'nâ nîsttir, bî-lübb ise kışrı neylerler. Zîrâ, yalnız kışr âteşte ihrâka sâlihdir.

✳ Ve mü'min ki Hak'dan mahcûb ola, nâr-ı bu'd ve katîat ile muazzebdir. Ve netîce-i ehl-i inkâr dahî bu nârdır. Zîrâ, bildikleri rüsûm kifâyet etmez ki henüz ma'lûma vâsıl olmamuşlardır. Ve vusûlleri nazar ve istidlâl yüzündendir ki zaîf ve ekserinin netîcesi teşvîş ve ıztırâbdır. Nitekim ekserinden menkūldür. Bu cihetten, "Aslâ vusûlleri yoktur" demek dahî câizdir. Husûsâ ki, bunlar dahî sâir erbâb-ı ilhâd gibi ruhsat yolun tutmuşlardır. Zu'mlarınca ehl-i i'tikād ve ehl-i ilm geçinirler. Feemmâ muktezâ-yı ilm ile amelleri yoktur ve i'tikādları halelden hâlî değildir, belki küfürleri gālibdir. Zîrâ, ehlullâh hakkında sû-i i'tikādları vardır ve bu i'tikād ise fâsiddir. Ve îmânı küfür i'tikād etmek küfürdür, adli zulüm ve tâati ma'sıyet i'tikād etmek gibi.

Aceb zamândır ki, bâzâr-ı vücûdda sûret satarlar ve ma'nâyı bir fülse verip yabana atarlar ve kuru intisâb da'vâsın ederler ve المرء مع من

اَحِبَّ [Kişi, sevdiği ile berâberdir.] ile istidlâl dahî eylerler ve muhabbette münâsebet ve mücâneset lâzım olduğun fehm etmezler.

* ((Ravâfız ve Şîa kimdir ki Hz. Ali'nin (k. v.) bayrağı altında haşr ola. Zîrâ, i'tikādları fâsiddir. Bilmezler ki, Ali'ye da'vâ-yı muhabbet zımnında Havâric gibi buğz ve adâvetleri vardır. Zîrâ, "Ali dahî bizim i'tikādımız gibi i'tikād eylerdi" demek isterler. Bu ise kuru isnâddır. / Eğer Ali'nin i'tikādı mertebesi onlara zâhir olaydı Ali'ye adâvet ederlerdi, kande kaldı ki muhabbet edeler. İşte bu makūle ve sâir ehl-i ehvâ' ve bida' emr-i muhayyeli i'tikād ederler, yoksa emr-i muhakkakı değil. Zîrâ, emr-i muhakkak onların i'tikād ettiklerinin gayrıdır.))

* ((Pes, "Biz fülân velînin tarîkındayız" demek iftirâ-i mahzdır, meğer ki tarîkında olduğuna şevâhidi ola. Ve ba'zı ehl-i zâhir vardır ki zu'munca güzer eden evliyâya muhibb geçinir ve ba'zı menâkıbın dahî söyler, Ebû Yezîd-i Bistâmî ve emsâli gibi. Ve bilmez ki, eğer Bâyezid onun zamânında gelmiş olaydı eşedd-i inkârla inkâr ederdi. Mansûr ve Nesîmî ve Şihâbuddîn ve emsâlini katl ettikleri gibi ol dahî onun katline sa'y eder ve belki katli ile bile mütesellî olmayıp cesedini ihrâk bi'n-nâr ettirirdi. Sâir zamânında olan erbâb-ı hâle ettiği muâmele gibi ki onları nefye ve habse ve katle çalışır. وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ (Bakara, 2/191) [Fitne, adam öldürmekten daha kötüdür.] Zîrâ, katl ki izhâk-ı rûhdur, sâir ezâ ve cefâ dahî o hükümdedir. Zîrâ, rûh onunla müteezzî olur.))

Ve insân-ı kâmilin kalbine dokunmak yedi kerre Ka'be'yi hedmden eşeddir. Ya'nî yedi kat gökleri hedm gibidir. Zîrâ, her gökte Ka'be muhâzâtında bir Ka'be vardır. Şehrin şenliği ise mescidi iledir. Çün ki mescid harâb ola, mu'zam-ı a'lâm-ı dîn harâb olmakla şehir dahî harâb hükmünde olur. İşte kalb dahî mu'zam-i erkân-ı vücûddur ki nazar-gâh-ı ilâhî ve sened-i kaviyy-i zâhir ve bâtındır O harâb olıcak âlem-i vücûd dahî enfüsen ve âfâkan harâb olur.

* ((Ey ârif, eğer bu ma'nâyı zevk ile idrâk ettinse, ma'rifetine netîce verdin ve insân-ı kâmilin kendi ve kalbi nedir bildin ve şefî'in olacak yere hasm olmadın ve ona i'tikādını dürüst kılıp intisâb-ı sahîh ile intisâb eyledin. Eğer böyle oldunsa İbrâhîm oldun. Zîrâ, İbrâhîm Ka'be binâ eder, yoksa Ka'be'yi yıkmaz. Ve İbrâhîm Ka'be'yi Muhammed için (aleyhime's-salâtü ve's-selâm) binâ etmiştir ki Muhammed kalb-i

âlemdir ve Ka'be'nin sûreti onun sûreti ve sırrı onun [17] sırrıdır. Onun için cemî'-i ervâh onu tavâf ederler. Ve sırr-ı ahadiyyet dahî ondadır. Ve insân-ı kâmil kalbini yıkmak hemân onun kalbini hedmdir. Zîrâ, insân-ı kâmil ahadiyyet ile mevsûfdur. Ve her insân-ı kâmilin ahadiyyeti ahadiyyet-i Muhammediyye ile birdir ki, cümlesi bir nokta ve bir yüzün fülfülüdür. Pes, kitâbını okuyup dînine duhûl ettiğin vücûd-i şerîfin kalbini ne vechile hedm edersin ve hedm ettiğin sûrette mü'min olur musun? Vay sana ki, bu ma'rifetten hâricsin ve netîce-i ma'rifetin cehldir ve cehl sana ne aceb sehldir.))

* * *

Nazm:

Ya Rasûlallâh yüzündür ravza-i Adn'in gülü,
Çokdürür sen gül-ruhun âlemde gâyet bülbülü.

İki zülf-i müşk-bûyun ruhların üzre senin,
Gülşen-i Firdevs'in oldu iki deste sünbülü.

Şâd u şen olup kudûmunla derûn-i ehl-i dil,
On sekiz bin âleme doldu çû bülbül gulgulü.

Gâh mi'râc eyleyip oldun Burâk'a sen süvâr,
Gâh sürdün yeryüzünde çün piyâde Düldül'ü.

Oldu terkîbin hurûf-i âliyâtı müştemil,
Nokta-i vahdet kodu rûyunda Mevlâ fülfülü.

Ya Habîballâh, rikâbın tutmağa eyle sezâ,
Râh-ı aşkında tehî-dest etme bu Hakkî kulu.

* * *

يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَعْدَ هَذَا

هكذا قيل لي في بعض الأسحار [Bir seher vakti bana böyle söylendi.]

Ya'nî, bu asırdan sonra emr-i vücûd mütenezzil olur. Ya'nî, كلّ يوم تَرْذلون [Her gün alçalırsınız.] mûcebince gittikçe âlem tenezzülde ve emr-i vücûd ve şân-ı tecellî za'f kabûl etmektedir. Zîrâ, acûz-i dehr erzel-i ömre vusûl ile rahmi terbiye-i evlâddan âciz ve belki akîm oldu. Ve bunun netîcesi ehl-i ma'rifete göre sükûttur. Zîrâ, zamân kābil olmayıcak ehl-i zamân dahî kābil olmaz والحيّة لا تلد إلاّ حيّة [Yılan,

ancak yılan doğurur.] vefkınce doğan nesemât dahî gāliben kahr ve celâle çekip âlem-i kahr ve celâlden olan kıyâmet-i kübrânın kıyâmına sebeb olurlar. Bu yüzden görüp "Bu niçin böyle oldu?" dememek gerektir, belki اَلْحُكْمُ لِلّٰهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ (Mü'min, 40/12) [Hüküm, yüce ve büyük Allâh'a âiddir.] demelidir ki muktezâ-yı tevhîd ve ma'rifet / ve müşâhede-i kâmiledir. Zîrâ, her asırda âlemde cârî olan şuûn-i ilâhiyye-dir ki, ilminde olan vechile icrâ-i ef'âl eder. İlim ise muteğayyir olmaz.

Ve Hakk'a göre ittifâkî nesne yoktur ki Hak ondan rucû' ede ki ona "bedâ" derler. Nitekim türkîde dahî vardır ki derler: Şu işi şöyle tuttum ammâ gayr-i ma'nâ bâdî ve zâhir oldu ve ondan rucû' eyledim. Bu ise işlediği işe mükaddem ilm-i kâmili olmamaktandır. Hak Teâlâ ise ondan münezzehdir. Ve âlemin çün ki ism-i Evvel i'tibâriyle evveli vardır, lâ-cerem ism-i Âhir i'tibâriyle dahî âhiri. Velâkin, evvel ve âhiri ale't-ta'yîn ma'lûm değildir. Şu kadar vardır ki, âhiri için eşrât ve alâmât nasb olunmuştur. Onun vücûduyla kurb-i kıyâmet olduğu ma'lûm olur, nefs-i kıyâmet ne zamân olursa olsun. Ve Kur'ân'da gelir: تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ (Bakara, 2/196) [Hepsi tam on (gün) dür.] Ve aşerenin her ferdinde mie i'tibâriyle bin olur ki bu ümmet-i merhûmenin müddet-i ömrüdür.

✳ Ve hâlâ gerçi bini mütecâvizdir, feemmâ fî-nefsi'l-emr Dehr isminin hükmü henüz gāyete ermemiştir, velâkin ekall-i kalîl kalmıştır. Onun için dünyâda ihtilâl çoğalmıştır. Zîrâ, marîz olan kimse vefâtına karîb ziyâde muztarib olur. Acûz-i dehr dahî böyledir ve bu marazın şiddetinden ötürü her tabîb tîmâra kādir olmayıp Mehdî gibi sâhib-i seyfe muhtâc olmuştur. Ve tabîbden murâd ulemâ-i dîn ve sâhib-i zuhûr olanlardır ki her asırda bulunurlar. Velâkin hâllerine göre nizâm verirler ki cüz'iyyâttır. Zîrâ, isimlerinin bi-tarîkı'l-külliyye nizâma kuvveti yoktur.

Nazar eyle Rasûlullâh'ın (s.a.v.) kabâil-i arab ile olan muâmelelerine ki, hüsn-i hulk ve hüsn-i sîretleri ile ne vechile nabz-gîrlik eylediler ve şedîdü'ş-şekîme olan kavmi ne tarîkla zelûl ettiler ki, gayrın bu nizâma isti'dâdı yoktur. Ve bu hâle nazar eder şol hadîs ki gelir: مَا أُوذِيَ نَبِيٌّ مِثْلَ مَا أُوذِيتُ [Bana eziyet edildiği gibi hiç bir nebîye eziyet edilmedi.] Ve bu ezâ ve cefâ onları da'vet ve teblîğde mübâlağadan men' etmedi. Zîrâ, tahammül ile me'mûr idi ve acele ve ıztırâbdan nehy olunup:

وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ (Kalem, 68/48) [Balık sâhibi (Yûnus) gibi olma.] denildi. Ve her [*18*] asırda hâline göre mehdî bulunduğu gibi deccâl dahî bulundu. Zîrâ, bu ikisi umûr-i mütekâbiledendir ki esmâ-i cemâliyye ve celâliyyenin muktezayâtındandır.

Ve Mehdî ve Deccâl-i ekber bu ümmetten olduğu kemâllerine işârettir. Zîrâ, her ismin hükmü bunda tamâm olsa gerektir. Ya'nî, dünyâ hâline göre, ve illâ rahmet ve gazabın gâyeti âhirette zuhûr edecektir ki, fi'l-hakîka dâr-ı cezâ âhirettir. Nitekim gelir: وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَى دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ (Secde, 32/21) [Onlara en büyük azâbdan önce mutlakâ daha yakın azâbı da tattıracağız.]

Ey mü'min, Hak Teâlâ'nın bizi âhir zamâna te'hîr ettiği her vechile bize nazarındandır. Zîrâ, muînimiz kıllette ve a'dâmız kesrette olduğu cihetten dînimizde sebâtımıza göre ucûr-i şühedâ' buluruz. Ve hadîsde sâbit olduğu üzere ihvân-i Rasûlillâh oluruz ve âkıbetimiz hayr ve netîcemiz saâdet-i uzmâ olur. Zîrâ, fesâdın netîcesinde salâhla netîce vermek gerektir ki, fi'l-hakîka merdlik budur. Ve dünyânın netîcesi ne olduğu ma'lûm oldu, hemân sükût eyle ve dâmen-i takvâyı tut, tâ ki şerr ve şûrdan halâs olasın.

* * *

قيل لي ليلة الأحد : [Pazar gecesi bana denildi ki:]

الحَقُّ حِجَابٌ لِنَفْسِه

Maksûd budur ki, Hak Teâlâ'nın kemâl-i zuhûru kendine perde olmuştur. Zîrâ, O وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ (Kāf, 50/16) [Biz ona daha yakınız.] vefkınce kemâl-i kurbu vardır, kemâl-i kurbda ise müşâhede müyesser olmaz. Onun için mertebe-i ev-ednâda, ya'nî abdin kemâl-i fenâsında müşâhede ve zevk-ı müşâhede yoktur. Zîrâ, bu mertebede şâhid ve meşhûd bir olur. Bu sebebden kābe kavseyn-i farka nüzûl ederler, tâ ki kurb-i mütevassıt hâlinde ehl-i müşâhede olalar ki ol kurb-i mütevassıttan murâd mertebe-i abdiyyetin bakāsıdır ki ona "bakā-i resm" derler. Ve bu mertebenin hâli ilimdir ki iki mefûle ta'diye eder ki, biri Hakk'a ve biri kendi nefsinedir. Ve ona "cem'u'l-cem' " derler ki fark ile cem'i, ya'nî istitâr ve tecellîyi bir yerde cem'dir ki zevk-ı müşâhede burada hâsıl olur. Nitekim hadîsde gelir: وأسالك لذّة النظر إلي وجهك الكريم أبداً

دائماً سرمداً [Senden ebedî, devamlı ve sürekli olarak yüce vechine nazar etme lezzetini isterim.] Fa'lem zâlik. /

Ve işâret-i mezkûrede böyle demek dahî olur: Ayn-ı abd ki ayn-ı Hakk'ın tecelliyâtındandır, sûret-i abdiyye ol ayna perde olmuştur. Şöyle ki, ortada görünen sûrettir, ayn nâ-bûddur, rûh ile cesed gibi Ve Hak Teâlâ abdi kendi sûret-i hakîkıyye-i kemâliyyesi üzerine halk edip sûret-i abdiyyeyi ol hakîkat kenzine tılsım gibi eylemiştir. Pes, tılsım meşhûd ve kenz gayr-i meşhûddur, maahâzâ biribirine ittisâl-i kavîsi vardır. Ve abde "ridâü'l-kibriyâ" denildi ki, rütbe-i mazhariyyettir ve bu rütbe ona âyîne olmuştur. Nitekim tâife-i arab ekser-i evkātte, husûsâ eyyâm-ı şitâda ridâsıyla mürtedî ve müstetir olur. Şöyle ki, görünen ancak gözleri kalır. İşte bu ma'nâ rubûbiyyet mertebesine işarettir ki Hak Teâlâ'yı cennette bu mertebeden görürler, yoksa keşf-i zât mertebesinden görmezler, ve illâ muhterık olurlar. Ve Hz. Mûsâ'nın (a.s.) Cebel-i Tûr'da sukūtu bu mertebedendir. Zîrâ, vücûd-i hâricînin bu mertebeye tahammülü yoktur. Kalbe vâkı' olan ise berk gibi ânî ve lemhî nesnedir ki yetmiş bin hicâbı hark edip zâhir olur.

İşte ol "yetmiş bin perde" dedikleri -ki kimi zulmânî ve kimi nûrânîdir- mukaddem bi-hasebi'l-urûc ile'l-mebdei'l-a'lâ münharık olmak gerektir, tâ ki netîcesi tecellî-i zâtî ola. Pes, kümmel bu makāma erdiklerinde hicâbdan halâs olurlar, velâkin tecellî-i zâtîye göre ekser-i evkātte yine hicâb içinde kalırlar. Bu hicâb onlara hicâb-ı rahmet-i nûrânîdir, yoksa hicâb-ı zahmet-i zulmânî değildir. Ya'nî, güneş üzerinde gaym-ı ebyaz-ı rakîk gibidir ki fi'l-hakîka şemsin müşâhedesine âyîne düşmüştür. Eğer bu âyîne olmasa nûr-i şems nâzırın çeşmini ihtitâf eylerdi.

İmdi, gerçi vücûd-i Hak şuhûd-i Hakk'a perdedir, feemmâ âyînedir ki ondan seyr olunur. Ve cemî'-i eşyâ esmâya ve cümle-i esmâ dahî zâta âyîne vâkı' olmuştur, velâkin [*19*] hicâb-ı beşeri terkîb ve âyîne-i abdiyyet taltîf ve taskîl olunmak gerektir, tâ ki âyîne dahî yüz göstere, ve illâ nûr-i şems mün'akisdir. Eğerçi a'mânın gözü ona vâsıl değildir. İşte "vuslat içinde firâk" ve "ayn-ı cem'de fark" dedikleri budur ki gören müştâk ve görmeyen müştâkdır. Zîrâ, görenin dahî hâli hayretten hâlî değildir. Onun için bî-vücûd olanlar dahî yanmaktan hâlî değildir, maa-hâzâ yanacak mâdde yoktur.

Pes, iştiyâk mahbûbun türlü türlü vechile televvününden gelir ve ol televvünün cümlesi hüsniyyâttır. Ve bu televvünden hâsıl olan hayrete "hayret-i memdûha" ve âşıkın telvînine "telvîn-i memdûh" derler. Hattâ telvînden sonra temkînden sonra dahî bir telvîn gerektir ki netîcesi telvînde temkîndir. Ve bu makāma vâsıl olanın hâline "nifâk-ı ekber" derler ki, Hak Teâlâ esmâ ve sıfâtıyla her yüzden nice bir başka yüz ile göründü ise insân-ı kâmil dahî herkese ol kesin yüzünden görünür ve ol kes onu yalnız kendi isminde sanır, maa-hâzâ cümle-i esmâyı câmi'dir. Ve hadîs-i tehavvülde ki Hak Teâlâ yevm-i kıyâmette suver-i muhtelifede görünse gerektir. İnsân-ı kâmil, ol suver-i muhtelifenin mecmûası ve vech-i ahadiyyetidir ki herkese birer yüzden görünen yüz ona her yüzden görünür.

İşte ilim ve i'tikād ve şuhûd ne vechile olmak gerektir, bir hôş fehm edip sen dahî insân-ı kâmilin erdiği netîceye vusûle sa'y eyle. Ve sana bu makûle nifâkın zararı yoktur. Zîrâ, ilmin âmm ise amelin hâssdır ki şer' ile mukayyeddir. Ya'nî, gerçi bâtında âlem-i ıtlâkdasın, feemmâ zâhirde şer' seni takyîd etmiştir ki bu âlem dâr-ı teklîfdir. Ve sen hâmil-i emânet-i kübrâsın, velâkin ne vechile me'mûr oldunsa hareketin ona tâbi'dir. İmdi, makāmına göre her ismin netîcesiyle amel eyle, tâ ki cem'iyyet ve ihâta ile ser-efrâz ve âhâd-ı nâsdan her vechile mümtâz olasın. /

* * *

الأَخْذُ مِنَ الْجِنِّ

[Ahz (almak) cinndendir]

هكذا رُسم لي ولا أورد في هذا الكتاب إلاّ ما بدا لي من طرف الحقّ [Bu şekilde bana resm olundu. Bu kitâbda Hak Sübhânehû ve Teâlâ tarafından bana zâhir olandan başkasını aktarmıyorum.]

Ma'lûm ola ki, cinne melek derler, eğer ba'zı umûr-i ilâhiyyede istihdâm olunursa. Ve meleğe dahî cinn derler, isticnân ve istitârından ötürü. Feemmâ, melek cinnden a'lâdır. Zîrâ, nûrdan matbû' ve mazhar-ı cemâldir. Cinn ise leheb-i nârdan mahlûk ve mazhar-ı celâldir. Ve âdem melekten efdaldir. Zîrâ, cemâl ve celâli câmi' ve neş'esi muhîttir. Onun için iki cenâhı vardır: Biri ceseddir ki anasırdandır ve onunla âlem-i ecsâdı seyr eyler ve a'mâl-i sâliha vücûda getirir ki naîm-i

cinân bunun mukābelesindedir. Ve biri rûhdur ki rûh-i ilâhîden menfûhdur ki ona "nefs-i nâtıka" dahî derler ve onunla âlem-i ervâhı seyr eyler ve maârif-i ilâhiyye tahsîl eder ki makām-ı kurbet ve vuslat bunun netîcesidir.

Ve cinn ve melek ism-i Latîf'e mazhar olup cisimleri cism-i latîf olmak sebebiyle taraf-ı cismâniyyelerine i'tibâr olunmadı. Feemmâ, insân anâsırdan mahlûk olmakla cismi cism-i kesîf olup taraf-ı cismâniyyesine i'tibâr olundu, velâkin kesâfeti hicâb-ı rahmet kabûlünden oldu. Zîrâ, nûr-i Hakk'ın inzıbât ve tecellî-i ilâhînin inhisârına sebebdir. Nazar eyle ki, bir câm-ı zücâc içine su koyup mukābele-i şemse vaz' etsen, nûr-i şems ona mün'akis olsa dahî câmın kemâl-i letâfetinden münzabıt olmaz, belki mütelâşî ve müteferrık olur, feemmâ tıynden olan çanağa konulsa çanağın kesâfetiyle nûr orada müctemi' ve şems meşhûd olur. Nitekim ba'zı kesîf yerlerde olan sular üzere gece içinde aks-i mâh düşüp âşikâre kursu görünür.

İşte âyînenin zahrında olan üsrüb teksîf-i âyîne içindir, tâ ki onda yüz görüne. Ve vech-i kamerde olan kelef ve küdûret onun seyrine âyîne olmuştur. Ve hadîsde أنا أملح [En güzel benim.] sırrı dahî budur. Ve mahbûbun çehresinde nokta-i hâl [hı ile "ben" ma'nâsına] olmak yüzüne cilâ verir ve hüsnünü temâşâya âyîne ve kemâl-i cemâlini mutâlaaya vesîle olur. Ve kalbin [20] mudğadan olduğu dahî ona dâirdir. Onun için ona "süveydâ" dediler. Zîrâ, sevâd içinde beyâz ziyâde mütebeyyin olur. Ve bu makūle sevâd siyâdettendir, Hacer-i Esved'in sevâdı gibi. Bilmeyen ona "hacer-i es'ad" der, feemmâ hakîkat-i hâle cehldendir. Nazar eyle, rûm ve acem ebyaz, ve arab esmerdir. Ve Rasûlullâh (s.a.v.) esmerden meb'ûs ve vasf-ı esmer ile men'ût oldu ve ekser-i umûrda aceme ve gayrıya teşebbühden men' eyledi, tâki fıtrat-ı asliyye olan esmeriyyet mütegayyir olmaya. Fe'fhem cidden.

Ve bu ma'nâdandır ki, kâmillere libâslarında ve gayrı husûslarında teşebbüh ederler. Zîrâ, fıtrata delâlet eder ki, i'tidâldir. Sâir-i nâs ise her yüzden i'tidâlden hâriclerdir. Mîzân-ı vücûdun keffeteyni ise mu'tedil gerektir ki, onda ifrât ve tefrît olmaya. Ve bu ma'nâ ziyâde amîk olduğundan binde bir kimse ona duhûl edemeyip hâricde kaldılar.

Ey âşık, من تشبّه قوماً فهو منهم [Kim bir kavme benzemeye çalışırsa o da onlardandır.] sırrına vâkıf ola gör. Hiç bîdâr olanlar gāfillere teşebbüh

ederler mi? Hemân dâirenden çıkma ve ahvâl-i âlemden ibret al ve ilim istifâde eyle. Zîrâ, الحكمة ضالّة المؤمن أينما وجدها أخذها [Hikmet, mü'minin yitiğidir, onu nerede bulursa alır.] mûcebince ahze mâni' yoktur, cinn ve şeytândan olursa. Zîrâ, nâkıs kâmilden ve kâmil ekmelden ahz ettiği gibi gâh olur ki ekmel dahî kâmilden ve kâmil dahî nâkısdan ahz eder. Hattâ, şeyh-i mürşidin bir hâli vardır ki mürîdi esnâ-i terbiyede mürîdin hâli yüzünden nice terakkî ahz eder.

Bak imdi, müstaidd olanlara nâkısın yüzünden ne makûle kemâl netîceleri zuhûr eyler, feemmâ kâbil olmayanlar kâbillere yâr ve hemsohbet olsalar dahî nedir fâyidesi? Zâğ ve zağanın andelîb ile sohbeti gibi olmuş olur ki, ne sûrette ve ne ma'nâda münâsebetleri yoktur. Ve bu kadar zamândır ki halka münâsebet-i ma'neviyye netîcesin vermeğe çalışırız, az kimse netîce-pezîr olup ol ma'nâdan haberdâr olmuşlardır. ونتيجة الأمر إلي الله تعالى. [İşin sonu Allah Teâlâ'yadır.]

* * *

ورد بعد العشاء والفقراء في التّوحيد قوله تعالي: [Akşamdan sonra dervişler tevhîd meclisinde iken Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلاهُمُ الْحَقِّ

(En'âm, 6/62)[Sonra Hak Mevlâları olan Allâh'a döndürülürler.]

Bu âyet-i şerîfenin bir kaç mahmeli vardır, ibâret ve işâret yüzünden: İbâret cihetinden olan budur ki, insân abd-i fânî ve Allah Teâlâ Mevlâ-yı Bâkî'dir. Ve onun âlem-i ilm-i icmâlîden âlem-i ayn-ı tafsîlî'ye geldiğinin netîcesi tahsîl-i ma'rifet-i ilâhiyye ve ondan sonra mevt-i tabîî ile Hakk'a rucû' dur ki, mebde-i evvele olan vesâitı ref' edip berzahda farkdan ayn-ı cem'e ermektir. Zîrâ, vücûd-i insânîye adem târî olmak ihtimali yoktur, belki atvârda tekallüb eyleyip bi-tarîkı'd-devr yine Hakk'a rucû' eder. Ve ona "rucû'-i ıztırârî" derler. Ve berzaha duhûlden sonra, müddet-i ma'lûmesin ba'de't-tekmîl dünyâda olan hâline sûret vermek için neşr ve haşr olunup mahall-i muhâsebeye gelir. Tâ ki vücûdunda olan isti'dâdın semeresi olan a'mâl yüzünden ya derecâta terakkî veyâ derekâta tenezzül bula ki, biri rûhâniyyetinin sırrı ve biri dahî cismâniyyetinin sûretidir. Ve hükm-i gālibdir ki, eğer semâvî oldu ise melâikeye muttasıl olur ve eğer arazî oldu ise şeyâtıyne mültehık olup herkesin âlem-i ebedde netîcesi âlem-i ezelde tohum-ı

isti'dâdının mahsûlüdür. El-hâsıl, âyet-i şerîfenin mahsûlü maâd-ı cismânîdir ki inkârı küfr-i sarîhdir. Nitekim sıyğa-i mâzî dahî onun tahakkukuna delâlet eder. Zîrâ, (يُرَدُّون) yerine (رُدُّوا) denildi.

Ve İşâret yüzünden bir kaç mahmeli vardır: Evvelkisi budur ki, gece ki leyl-i zâttır, Mevlâ-yı Bâkî'ye rucû'a işârettir. Ya'nî, fukarâ-i sâlikîn ki nehâr-ı sıfâtta her biri bir ismin yüzünden müteferrık olmuşlardı, netîceleri tecemmu' oldu ki gelip zikir ve tevhîd ile ubûdiyyetlerin ızhâr ve Mevlâ-yı Bâkî'ye rucû'ların isbât eylediler. Zîrâ, zikir ve tevhîd mertebe-i ulûhiyyettedir ki cemî'-i merâtibi muhîttır. Nitekim Kur'ân'da gelir: فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ (Muhammed, 47/19) [Bil ki, Allah'tan başka ilâh yoktur.] [21] Ve bu cem'iyyete işâretten ötürü evvelâ ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ (En'âm, 6/62) [Sonra Allâh'a döndürülürler.] denildi ki ulûhiyyet mecma'-ı sıfâttır ki zât-ı bâtınenin unvânıdır. Onun için Celâle'ye اسم ذات مستجمع بجميع الصّفات [Bütün sıfatları toplayan zât ismidir.] dediler. El-hâsıl, zâhiri isim ve bâtını sıfattır ve bâtınü'l-bâtını zâttır. Ve sâlikin haddi isim ve sıfattır ki âyîne-i zâttır, ve illâ nefs-i zât-ı bahte vusûl müyesser değildir. فسبحان العالي المتعالي [Yüce ve ulu olan (Allah) noksanlardan münezzehdir.]

Ve bundan zâhir oldu ki, şeyhin sohbetine duhûl mecma'-ı esmâya vusûl sûretidir. Zîrâ, cemî'-i esmâ yüzünden telkîn-i zikr ona müfavvazdır. Onun için مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ (En'âm, 6/62) [Hak Mevlâ'ları] denildi ki, "mevlâ" efendi demektir ki, mukâbelesinde ubûdiyyet iktizâ eder. Nitekim gelir: وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ (Zâriyât, 51/56) [Ben cinleri ve insânları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.] اي ليعبدوا مسمّى الإسم الأعظم ويخدموه خدمة الخدّام إلى المخدوم المكرّم [Ya'nî, ism-i a'zamın müsemmâsına kulluk etmeleri ve O'na hizmetçilerin şerefli bir efendiye hizmetleri gibi hizmet etmeleri için.] Ve "hakk" sâbit ve kâim demektir ki fânî mukâbelesindedir.

Ve abdin vücûd-i Hak'da fenâsı şeyhe hizmet ile zâhir olur. Zîrâ, hizmet ve sohbet varlığı ifnâ ve benliği izâle eder. İbrâhîm b. Edhem pîr-i Horasânî'ye hizmet edip murâda erdiği gibi. Zîrâ, arkası ile dağdan hatab taşırdı. Ve meşâyih-i ümmiyyeden Yûnus Emre dahî bu hâl ile Hakk'a erdi. Hattâ getirdiği hatabın cümlesi doğru ağaçlar idi. Şeyhi Taptuk Emre onun sırrından suâl edicek "Sultânım, bu kapıya eğrilik

sığmaz" diye cevâb verdikde Şeyh dahî bu sözden hazz edip "Söyle Yûnus'um söyle" demesiyle kelâm-ı Şeyh vaktinde mahalline rast gelmekle Yûnus'dan bu kadar kelimât-ı irfâniyye ki sâdır oldu, hadd ve hasrı yoktur. Zîrâ, demişlerdir ki: Emr-i sülûk iki nesneden ibârettir ki, biri mürîdden hizmet ve biri dahî şeyhden nefesdir ki, ol nefese "nefes-i rahmânî" derler ki, onun eseri hayât-ı ma'neviyyedir ki, onun dahî netîcesi ilm-i ilâhîdir ki, onun dahî netîcesi ma'lûma vusûl ve onunla tahakkuk ve husûldür. Zîrâ, maksûd bilmek ve bulmak ve olmaktır. /

Ve ikinci işâret budur ki: النوم أخو الموت [Uyku ölümün kardeşidir.] mûcebince gece geldikde insânın nevm ile rûh-i hayvânîsi ihsâsdan kalır ve rûh-i izâfîsi Hakk'a rucû' eder. Onun için menâm ile cesed teabdan müsterîh olduğu gibi rûh dahî vatan-ı aslîye rucû' ile nûr-i Hak ile müste'nis olur ve tekrâr bu âleme redd olundukda ol âlemin ahvâli yâdında kalıp yine ol tarafa incizâbdan hâlî olmaz, meğer ki nefs-i hayvânîsi içinde mağmûr ve mestûr kala. Bu sûrette a'mâ gibi olur ki dav'-i şemsden bî-haberdir veyâ garîk gibidir, hâl-i kenârdan bî-şuûrdur.

El-hâsıl, hâl-i menâm hâl-i berzah ve hâl-i haşr gibi oldu ki abd-i fânî, ya'nî cesed ve rûh-i hayvânî Mevlâ-yı Bâkî'ye rucû' etti. Eğerçi fi'l-hakîka rucû' eden rûh-i insânîdir. Feemmâ, bu rucû'a cesed ve rûh-i hayvânînin istirâhati vesîledir ki, nefs-i nâtıka bunların vesâtatıyla amel eder. Onun için dediler ki: Rûh-i hayvânî nefs-i nâtıkanın matıyye ve merkebidir ki, nefsin hareketi ve taayyünü ve âsârının zuhûru ona menûttur. Zîrâ, rûh-i insânî fi'l-hakîka mücerredâttandır ve mütehayyiz değildir, velâkin taayyününde mahalle muhtâcdır. Nitekim ervâh-ı enbiyâ (aleyhimü's-selâm) semâvâtta taayyün buldular, cesedleri arzda taayyün bulduğu gibi. Maa-hâzâ, rûhâniyyetleri taayyünden berî ve sûret ve şekilden arîdir. Ve onun aslı budur ki, Hak Teâlâ taayyün ve lâ-taayyünden münezzehdir. Çün ki nefh ettiği rûhu kendine muzâf edip âlem-i emr ve vücûbdan kıldı, lâ-cerem sıfat-ı tenezzüh ona dahî sârî oldu. İşte insânın cümle-i daâvîsinin masdarı budur, velâkin huzûr-i Hak'da da'vâ olmaz, meğer ki Hak ile ola. Hak ise mutlakan da'vâya kāil olmaz. Onun için, kendinden ihbâr ettikde لا إِلَهَ إِلاَّ أَنَا (Nahl, 15/12) [Benden başka tanrı yoktur.] buyurdu ve enbiyâ lisânından sâdır olandan لا إِلَهَ إِلاَّ هُوَ (Tevbe, 9/129) [O'ndan başka tanrı yoktur] لا إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ (Enbiyâ,

21/87) [Sen'den başka tanrı yoktur.] diye takrîr eyledi. Aceb mahall-i edebdir ârif olanlara.

Ve bundandır ki, eğer Ebû Yezîd-i Bistâmî ve eğer sâirler kurb-i intikāllerinde da'vâlarından rucû' etmişlerdir. Hattâ Bâyezîd [22] yüzün hâk-i zillete koyup "Yâ Rabb! Eğer benden سبحاني ما أعظم شاني [Kendimi tenzîh ederim, şânım ne yücedir.] sâdır olduysa el-ân zünnârımı kat' edip sana rucû' ettim" diye hâline netîce verdi ve tazarru' ve niyâz kıldı. Ve Abdülkādir el-Geylânî'den dahî vech-i mezkûr üzere rucû' menkūldür. Zîrâ, ondan dahî nice şathiyyât sâdır olmuş ve bi'l-ihtiyâr tasarrufât-ı kevniyye zuhûr bulmuş idi. Nitekim şöhret-i şâyiası tafsîlden muğnîdir.

Ve üçüncü işâret budur ki: İnsân mevt-i tabîî ile Mevlâ-yı Hakk'a rucû' ettiği gibi -eğerçi bu vechile rucû'u hicâba mukārindir- kezâlik mevt-i irâdî-i fenâî ile dahî rucû' eder ki, bu rucû'da aslâ hicâb yoktur, belki likā-i mahzdır. Zîrâ, Mevlâ-yı Hakk'a ev-ednâ makāmında duhûldür ki bu makāmda ehl-i temkînin da'vâsı أنا العبد لا إله إلاّ الله [Ben kulum, Allah'dan başka ilâh yoktur.] demektir, gayrıların hâli أنا الحقّ [Ben Hakk'ım] demek olduğu gibi, velâkin makbûl olan evvelki hâldir. Zîrâ, ثُمَّ رُدُّوا [Sonra döndürüldüler] denildikten sonra Allah, el-Mevle'l-Hakk vasfları îrâd olundu ki, muhâtaba göre muktezâsı ubûdiyyettir. Zîrâ, burada gāyibler muhâtab yerinedir, velâkin umûm-i nâs i'tibâriyle makām-ı hitâbdan gaybete udûl vâkı' oldu.

İmdi, bundan ahz olundu ki Hakk'a rucû' ubûdiyyet ile olur, yoksa da'vâ-yı ulûhiyyet ile olmaz. Ve onun ki temkîni gālibdir, sekrde dahî sahv ve ifâkat hâlindedir ki, ondan da'vâ sâdır olmaz. Nitekim nice kümmelden menkūldür. Ve şeyhim Seyyidü'l-aktâb Seyyid Fazlî-i İlâhî'nin (k.s.) erbaîni tecâvüzüne dek hâli ziyâde sekr üzerine iken da'vâdan masûn olup eğer lisânından ve eğer kaleminden edebden hâric nesne vâkı' olmamıştır. İşte kümmel-i evliyâ revişi budur. Onun için derler ki: Evliyâ muhfûzdur. Ve Şeyh-i meşâyihi'd-dünyâ Muhyiddîn el-Arabî'nin (k.s.) zamân-ı sekrinde ahvâl-i garîbesi vardır ki ehline ma'lûmdur. işte netîce-i sülûk-i kavî böyle olur. Fa'lem zâlike va'mel. /

Suâl olunursa ki: Mevt-i tabîî ile mevt-i irâdînin farkı nedir? Cevâb budur ki: Mevt-i tabîîde heykel fânî ve mütelâşîdir. Meğer ki heyâkil-i

mahsûsa ola, ecsâd-ı enbiyâ ve kümmel-i evliyâ ve şühedâ ve emsâli gibi. Mevt-i irâdîde cesed bâkîdir, fânî olan ancak taalluk-ı mâ-sivâdır. Pes, mevt-i tabiî fenâ içinde bakā ve mevt-i irâdî bakā içinde fenâdır. Ve bu iki mevtte Hakk'a rucû' berâber değildir. Nitekim bâlâda işâret olundu. El-hâsıl, rucû' sıfat-ı rûhdur, feemmâ rucû'u kesâfet ve letâfetine göredir.

✳ Suâl olunursa ki: Dünyâda avâmm ve havâssa rucû' mukarrerdir. Zîrâ, maiyyet-i ilâhiyye vardır. Pes nereden nereye gider? Cevâb budur ki: Avâmma göre ecsâd ve taallukāt perde olmuştur. Ve onların kıyâmetleri mevttir ki onunla mâ-sivallâhdan münselih olurlar ve bî-perde kaldıklarından Hakk'a likā bulmuş olurlar. İşte dünyâda vesâitı terk ve güzer edemediklerinden mevt onlara Hakk'a rucû' sûreti oldu. Bu cihetten soyunup kendilerini Hak yanında buldular, feemmâ ol taallukātın hicâbları bâkî olmakla basarları kemâl üzere Hakk'a açılmayıp fi'l-hakîka Hakk'a min-vechin vâsıl olup ve min-vechin mahcûb oldular. Havâss-ı nâsın likāları ise böyle değildir. Belki onlar لو كُشف الغطاءُ ما ازددت يقيناً [Eğer perde kaldırılsa yakînim artmaz.] mûcebince Hakk'a bî-perde vâsıl oldular ve vuslatları hâlinde inkişâfları terakkî buldu. Zîrâ, sâlik cemî'-i atvârda terakkî üzerinedir, makām-ı kesîfe varınca ve ile'l-ebed. Zîrâ, seyr fillâha nihâyet yoktur.

Ve bundan fehm olunur ki, ne kadar terğîbât ve tahzîrât var ise zikr olunan iki ma'nâya nâzırdır ki, biri keşf ve biri hicâbdır. Ve ma'lûm oldu ki, mahcûbun netîce-i hâli Hakk'a hicâb ile vusûl ve mükâşifin netîce-i hâli dergâha bî-perde duhûldür. Ve hâif ile ehl-i emnin miyânında fark ne olduğu zâhirdir. Gel imdi abd-i âbık olma, ve illâ netîcesi kayd ve zencîr ve ta'zîrdir.

* * *

[23] ورد وقت أذان العشاء الآخرة قوله تعالى : [Yatsı ezânı vaktinde Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ، وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ، النَّجْمُ الثَّاقِبُ

(Târık, 86/1-3) [Semâya ve târıka yemîn ederim.Târıkın ne olduğunu sen nereden bileceksin? O, parıl parıl parlayan yıldızdır.]

Ma'lûm ola ki, "tark" aslında ayak ile yere darbdır. Burada işâret yüzünden ilhâm-ı ilâhî ve vârid-i rahmânînin kalb üzerine vak'ından ibârettir. Ve gecelerde bu makūle vâridât çok vâkı' olmakla geceye

tahsîs eyleyip semâyı ve necmi dahî îrâd eyledi. Zîrâ, semâ' fi'l-hakîka âlem-i gaybdır ki ulvîdir, semâ' gibi. Ve tedbîrât-ı arşiyye ve âsâr-ı levhiyye ve kalemiyye dahî ulviyyâtır. Ve necm-i sâkıb, semâ-i âlem-i gaybdan bürûz eden nûr-i ilâhîdir ki onunla izâet-i kalb ve işrâk-ı vücûd hâsıl olur, şol kevâkibin envârı hevâ ve vech-i arzı izâet eylediği gibi. Ya'nî, havâda sehâbdan hâil olmadığı sûrette, ve illâ nûr-i kevkeb sehâb ile muhtecib olup vech-i arza fâyidesi olmaz.

İşte kalb-i insân ve kuvâ ve havâssı dahî böyledir ki, eğer vech-i kalbde hicâb-ı taalluk yok ise nûr-i ilâhînin işrâkına hâil kalmaz. Pes, nûr-i şems nûr-i kamerde fî-nefsi'l-emr sûz yoktur ki müşrıklardır, feemmâ ârız olan sehâb zuhûr-i nûra mâni'dir. Kezâlik, nûr-i ilâhî dahî dâimâ mütecellîdir, feemmâ kalbde olan hicâb sebebiyle aksi zâhir değildir ve bu yüzden insâna "mahcûb" derler. Ve mükâşif bunun hilâfıdır. Zîrâ, keşf-i gayb ile kendi arasında olan perdeyi izâle ve ref'dir. Ve buradandır ki denilmiştir: مشاهدة الأبرار بين التّجلي والإستتار [Ebrârın müşâhedesi, tecellî ile istitâr arasındadır.] Ya'nî, ebrâr ehl-i berzahdır ki onların hâlleri leyl ve nehâr ve şems ve kamer ve sehâb gibidir. Gâh tecellî-i nehâr ve bürûz-i şems ve gâh istitâr-ı leyl ve gurûb-i kevkeb vâkı' ve gâh hilâfı olur. Mukarrabîn ise lâ-leyl ve lâ-nehâr âlemindedir ki, onlar / için aslâ istitâr yoktur. Meğer ki tecellî-i berkîye göre istitâr denile. o ise fi'l-hakîka istitâr değildir. Zîrâ, mukarrabînin kābe kavseyni zât ve sıfâtın mecmû'unu câmi'dir ki, müşâhedeleri istiğrâk üzerinedir. Ya'nî, makām-ı rubûbiyyet ve ulûhiyyette zât ile dahî âşinâlardır ki ol mâkam onlara âyîne gibi olmuştur. Ve tecellî-i berkî bunun gayrıdır ki onda vâsıta ve âyîne i'tibârı olmaz.

Ey ârif, insân üç türlü nûr ile münevverdir ki, biri nûr-i akl ve biri nûr-i kalb ve biri nûr-i rûhdur. Ve nûr-i akl kevkeb ve nûr-i kalb kamer ve nûr-i rûh şems mukābelesindedir ki, bunların cümlesi için ufûl ve gurûb vardır. Nitekim Hz. İbrâhîm'in (a.s.) ihticâbında vâkı' olmuştur. Onun için لَآ أُحِبُّ ٱلْآفِلِينَ (En'âm, 6/76) [Batanları sevmem] deyip onlardan i'râz ve nûr-i sırra ikbâl eyleyip إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَٰوَاتِ وَٱلْأَرْضَ حَنِيفاً (En'âm, 6/79) [Ben hanîf olarak, yüzümü gökleri ve yeri yoktan yaratan Allâh'a çevirdim.] dedi. Ya'nî, gurûb şânından olan tecelliyâttan i'râz edip tecellî-i dâime yüz tuttu ki tecellî-i zâttır ki, bâtın-ı tecellî-i sıfâttır. Nitekim sırr insân rûhunun bâtını ve rûhu

dahî kalbin bâtını ve kalb dahî aklın bâtını ve akıl dahî cismin bâtınıdır. Pes, ebtanü'l-bevâtın olan makām-ı sırrdır ki nûr-i zâta nâzırdır.

Ve bu merâtibin tenezzülâtını bilmeyenler, her mertebenin tecellîsini tecellî-i maksûd zannedip orada vakfe ederler. Ve bunlar telvîn-i mezmûm ehlidir ki netîceleri hicâbdır. Ve telvîn-i memdûh tecellî-i zâtînin merâtibindedir ki, Hak'dan Hakk'a seyirdir. Ve dünyâda şems ve kamer ve kevâkibe ibâdet edenlerin mezmûm oldukları mukayyedât ile mukayyed olduklarındandır ki, vech-i mutlakdan meyl etmişler ve hanîfiyyet mesleğine gitmemişlerdir. Pes, envâr-ı gāribe ile mukayyed olanlar kusûr üzerine kaldılar ve lâyık olan vech üzere Rabb-i Mutlak'a müteveccih olamadılar ve nûr-i zâtından pertev alamadılar ve ibâdet-i [*24*] asnâm ve envâr edenlere benzediler.

Ve bundan ma'lûm oldu ki asnâm iki türlüdür ki, biri arazıyye ve süfliyye ve biri semâviyye ve ulviyyedir. Ve asnâm-ı süfliyyenin sûreti cesed-i insân ve ulviyyenin sûreti rûh-i insândır ki, ikisi dahî mahlûkdur. Mahlûka ise ibâdet sahîh değildir. Eğerçi âsâr-ı ilâhiyyeden olmak cihetiyle seyr olunur ve ibret alınır, velâkin taalluk etmek olmaz. İşte cemî'-i taallukātın bâtıl olduğu buradan ma'lûm oldu.

Ve bir nesne ulvî olmak mûcib-i taalluk değildir, mâdâm ki taalluka sâlih olmaya. Mecûsun ibâdet-i nâr ve gayrıların ibâdet-i envâr ettikleri gibi. Pes, âlem-i ervâha varınca olan merâtib-i ulviyye ve süfliyyenin cümlesi berâzih ve vesâit kabîlindendir ki, hiç birinin taalluka salâhiyyeti yoktur, belki mürûr için kantaralardır. Ve âlem-i ervâhın dahî fevkında nisbet-i ilmiyye kalır. O dahî âlim ve ma'lûm arasında umûr-i izâfiyyeden olmakla ondan dahî fenâ lâzım gelip mertebe-i ma'lûm ve derece-i zâtta dahî bir mahzûr zuhûr eyledi ki, taalluk-ı zâttır. Zîrâ, taallukda isneyniyyet vardır. Onun için Hak Teâlâ buyurur: وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُ (Âl-i İmrân, 3/30) [Allah, sizi kendisinden sakındırır.] İnsân ise isneyniyyetten halâs olup Hak ile Hak olmadıkça neş'esi kemâl bulmaz. Ve ondan murâd vücûd-i mümkinin cihet-i imkânı bi'l-külliyye zevâl-pezîr olup vücûd-i vâcibin cihet-i vücûbu bâkî kalmaktır ki, âlem-i vücûdda vücûd-i vâhidden gayrı kalmayıcak şey' kendi kendine taalluk etmez. İşte müntehe'l-emânî ve munkatıu'l-işârât budur. Ve bu mertebe hulûl ve ittihâd şâibesinden hâlis ve küdûret-i mâ-sivâdan sâfîdir.

Ve "vücûd-i mutlak" dedikleri budur ki, onun ıtlâkı ıtlâk-ı hakîkîdir,

yoksa ıtlâk-ı mukayyed-i i'tibârî değildir. Ve sûfiyye-i muhakkıkîne mezheb-i vücûdiyye isbât eden, Hak'dan gâfil ve hılye-i ma'rifetten âtıl ve isbât-ı vahdet-i vücûddan hâric ve da'vâsı kâzib ve bâtıldır. / Ve bu tevhîd, cümle-i enbiyâ ve evliyânın şânıdır. Ve Hz. Hûd (a.s.) مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلاَّ هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا (Hûd, 11/56) [Yürüyen hiç bir varlık yoktur ki O, onun perçeminden tutmuş olmasın] kelâmıyla ona işâret eder. Zîrâ, eşyâ vâsıta-i esmâ ile Hakk'ın yedindedir. Pes, Hak'dan gayrı Kâbız ve Âhiz ve Kâhir yoktur ve ulviyyât ve süfliyyât ve hissiyyât ve akliyyât onun makbûz ve me'hûz ve makhûrudur. Gayrın tasarrufunda aslâ bir nesne yoktur. Zîrâ, vücûdları vücûd-i Hak yanında mütelâşîdir. Ve Hz. İbrâhîm (a.s.) dahî, إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ الخ (En'âm, 6/79) [Ben yüzümü çevir-dim...] kelâmıyla sırr-ı vücûda remz eyledi.

Ve bundan ma'lûm oldu ki, bunlar merâtib-i tevhîd -ki mertebe-i ef'âl ve sıfât ve zâttır- mecmû'una nâil ve Hakk'a bî-perde vâsıl idiler. Feemmâ, her kavmin tevhîd-i zât mertebesine da'vete isti'dâdı olmadığı cihetten ol mertebeye da'vet olunmadılar ve olunanlardan dahî bi'l-fi'l icâbet vâkı' olmayıp husûlü ümmet-i merhûmeye mahsûs oldu. Onun için bu ümmetin kemâlâtına nihâyet yok ve kadr ve şeref ve fazîletleri hadden artıktır. Ve bu kemâl onlara metbû'ları olan Seyyidü'l-mürselîn (aleyhi ve aleyhimü's-salâtü ve's-selâm) vesâtatıyla hâsıl olmuştur. Zîrâ, hatmiyyetleri mecmûa-i kemâlât olmak iktizâ eylemiştir. İşte semâdan tark eden necm-i sâkıb ki Kur'ân ve onun envâr-ı ulûmudur, netîcesi bu şeref-i zâyidi îrâs etmektir.

Ve bundan fehm olundu ki, gerçi nücûm çoktur, feemmâ necm-i sâkıb bir olur. Ve kezâlik, gerçi suhuf-i ilâhiyye bisyârdır, feemmâ Kur'ân bir olur. Ve Kur'ân'ın dahî suveri çoktur, feemmâ sûre-i Muhammed bir olur. Bu yüzden kutb-i vücûd vahdet ile muttasıf oldu ve her asrın ve her velînin sıddîkı bir oldu. Zîrâ, bir beden iki rûha mütehammil olmaz.

Ve Mecnûn'un, نَحْنُ رُوحَانِ حَلَلْنَا بَدَناً [Biz bir bedene girmiş iki rûhuz.] dediği fi'l-hakîka vahdet sırrına remzdir. Zîrâ, iki rûh iki bedende olur, bir bedende değil. Pes, demek ister ki: Biz ikimiz ikilikten geçip birlik sırrına ermişizdir. Ve âşık ve ma'şûkun serleri bir yakadan görünmüştür. Ve yaka hakîkatte bir olıcak görünen hemân ser-i ma'şûkdur ki, âşık ma'şûkda fânîdir. Zîrâ, aşk onun vücûdunu ihrâk

içindir. Çün ki [25] ihrâk tamâm ola nisbet-i aşk dahî fenâ bulup ne âşıka âşık ve ne hôd ma'şûka ma'şûk denilir.

Ve bundan ma'lûm oldu ki, Hak Teâlâ'ya mertebe-i zâtta, zât ve vücûd ve emsâli nesne ıtlâk etmek fi'l-hakîka küfürdür. Zîrâ, zât-ı Hakk'ı takyîdden hâlî değildir. zât-ı Hak ise ibârete sığmaz. Zîrâ, ibâret kayddır. Ve ba'zı merâtibde ıtlâk ettikleri fi'l-cümle ta'rîf ve tefhîm içindir. Nitekim amâ-i kevnî mertebesinde evsâf-ı halkıyye ile dahî mevsûf oldu, dıhk ve ferah ve bükâ ve mecî' ve emsâli gibi. Velâkin bi-hasebi'l-mertebe ıtlâkdan hakîkat-i ıtlak lâzım gelmedi, Husûsâ ki ıtlâk eden yine kendi ve mazhar-ı tâmmıdır. Pes, terakkıyâtın netîcesi ıtlâkı ref' ve tenezzülâtın netîcesi ıtlâkı isbâttır ki makām-ı tenzîh ve teşbîhin muktezayâtı budur. Fa'rifhu.

* * *

ورد في السحر الأعلى وقيل لي : [Seher-i a'lâda vârid oldu ve bana denildi ki:]

الضِّحْكُ يُميتُ الْقَلْبَ

Ya'nî, gülmek insânın kalbini öldürür. Zîrâ, fi'l-asl sıfat-ı kalb hüzn-i dâimdir. Nitekim vasf-ı Nebevî'de gelir: كان دائم الأحزان متواصل الفكر [O'nun hüznü devamlı ve tefekkürü sürekli idi.] Pes, hüzn makāmât-ı âliyedendir. Onun için Hasan-ı Basrî (rahimehullâh) sâirler üzerine onunla tefevvuk etti. Ve dıhk hüznü münâfîdir ki, ikisi bir kalbde ve bir kālebde müctemi' olmaz. Ya'nî, kalbinde hüznü olan kālebde ve sûrette dahî mâtem-zede, ya'nî yaslı gibi görünür ve ol hâl onu dıhk etmeğe komaz.El-hâsıl, bir nesne ki sıfat-ı kalb olmaya, kalbin helâkine sebeb olur. Bu cihetten dıhk kalbin memâtına ve hüzn hayâtına sebebdir. Zîrâ, bu hâne-i dünyâ dâr-ı imtizâcdır. Ya'nî, lutf ve kahr bunda muhtelıttır ve taraf-ı kahr lutfa gālibdir. Zîrâ, insân dâimâ imtihân içindedir. Husûsâ ki, makām-ı huzûr ve celâlde olana dıhk kapısı olmaz, belki teeddüb eder ve kendinin âlem-i hicâbda olduğuna nazar edip müsterîh olmaz ve neşât ve inbisât bulmaz. /

Ve gece ile dıhkin münâsebeti dahî yoktur. Zîrâ, subh-i sâdık handeye bed' etmedikçe sen dahî vaktin hükmü ile kāim olursun, ve illâ ibnü'l-vakt olmazsın ve zamânı ve ahvâli biribirine halt etmekle câhil olursun. Onun için ba'zı ekâmil-i nâs umûr-i âtiyeden bahs etmediler. Meğer ki bi-lâ-teveccüh velâ-taleb kalblerine müfâz ola. Bu

sûrette hüküm kendinin değildir. El-hâsıl, nehâr nûr ile nice hande ederse, insân dahî hande etmek lâzım gelse şer' ile ve tarîkat ile nehârda hande eder ve leylde makām-ı celâlde mebhût ve mütehayyir oturur. Pes, gecelerde sohbet ve hây u hûy edenlerin hâlleri ne makūle gaflettir, teemmül oluna. Ve müsâmere memnû'dur, meğer Hak ile ola ve halk ile olduğu sûrette dahî yine Hak ile ola. Fe'fhem.

Ve geceyi ihyâ eden âriflerin niceleri sabâh olduğundan munkabız oldular. Zîrâ, gece vakt-i müsâmeredir ki Hakk'ın makām-ı gaybdan hitâbâtı ve abdin onunla muhâdesâtıdır ki ekser-i ârifîne münâzelât kabîlindendir. Zîrâ, değme ârifin rûhu makām-ı kudse ermez, belki herkes taltîf-i vücûd ettiği kadar hareket eder.

Ve Hak Teâlâ'nın seher-i a'lâda felek-i kamere nüzûlü ibâda lutfu yüzüdür ki tekarruba kādir olmayanlara kendini takrîbdir. Tâ ki, âlem-i hakîkatten kalblerine te'sîrât zuhûruyla müste'nis olalar ve rûh-i izâfînin hükmünü vereler ve gurbette kalmayıp vatan-ı asla ereler. Ve şol ki, وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ (Kāf, 50/16) [Biz ona daha yakınız.] den mefhûmdur, kurb-i âmmdır ki saîd ve şakîye ihtisâsı yoktur. Pes, kurb-i mutlak ile kurb-i mukayyedin miyânında fark vardır, hidâyet-i âmme-i mutlaka ile hidâyet-i hâssa-i mukayyede arasında fark olduğu gibi. Nitekim Kur'ân'da gelir: أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَى أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (Mülk, 67/22) [Şimdi, yüz üstü kapanarak yürüyen mi (varılacak) yere daha iyi erişir yoksa doğru yolda düzgün yürüyen mi?] ki ona hidâyet-i mukayyede derler, إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (Hûd, 11/56) [Şüphesiz Rabbim dosdoğru yoldadır.] de olan hidâyet ise hidâyet-i âmmedir. Fa'lem [*26*] zâlik.

Ve bu takrîrâttan mefhûm oldu ki, dıhkin netîcesi memât-ı kalb ve hüznün netîcesi hayât-ı kalbdir. Ve gecede müsâmere-i halkıyyenin netîcesi hevâ ve müsâmere-i hakkıyyenin netîcesi hüdâdır. Ve Hakk'ın semâ-i dünyâya nüzûlünün netîcesi rûh-i abd ile istînâ ve abdin urûcunun netîcesi âlem-i hissin teabından halâsdır. Onun için kelâm-ı Nebevî'de gelir, أَرِحْنَا بِلَالُ [Bilâl, bizi rahatlat.] Maksûd ezân ve ikāmetten sonra namâza duhûl ile âlem-i münâcâta vusûl ve teab-ı teklîf ve da'vetten râhat ve âlem-i mülkün gavâilinden ber-taraf olmaktır. Zîrâ, a'dâ' yüzün görmek ibtilâ-yı azîmdir. Eğerçi ahbâb yüzü dahî vardır, feemmâ celâl gālibdir. Bu cihetten ba'zı kabâile la'net ederlerdi. Zîrâ, ziyâde iltizâm-ı

eziyyet etmişlerdi. Ve sonra ki, وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلاَّ رَحْمَةً لِلْعَلَمِينَ (Enbiyâ, 21/107) [Biz seni, ancak âlemlere rahmet için gönderdik.] âyeti vârid oldu, la'neti rahmete tebdîl etti. Ve kefereye nisbetle âsâr-ı rahmet bu oldu ki, eziyyet ve cefâyı tahfîf ettiler ve sebeb-i la'net olacak kadar teşdîd ettiler. Fe-sübhâne'l-Hakîm. [Hakîm olan Allah noksanlardan münezzehdir.]

İmdi, bir hôş teemmül eyleye ki, gazab ve la'netin netîcesi rahmetle muâmeleye müeddî oldu. Zîrâ, nazar-ı ilâhînin netîcesi böyle olur. Ve nâr içinde âb halk eder, acı deryâ içinde tatlı su olduğu gibi. Zîrâ, deryâ âteştir. Nitekim Kur'ân'da gelir: وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ (Tekvîr, 81/6) [Denizler kaynatıldığı zaman...] Ve yine gelir: النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوّاً وَعَشِيّاً (Mü'min, 40/46) [Ateş! Sabah akşam ona sokulurlar.] Bu hôd ma'lûmdur ki, Fir'avn ve âl-i Fir'avn Bahr-i Kulzüm'de garîk oldular, velâkin sûreti âb ve hakîkati âteş idi.

Ve fikr eyle şol âyeti ki gelir: مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ (Rahmân, 55/19) [İki denizi salıverdi,birbirine kavuşuyorlar.] Ya'nî, acı deryâ ve tatlı deryâ biribiriyle mahlût oldular, bahr-ı imkân ve bahr-i vücûb gibi, ammâ fi'l-hakîka aralarında fâsıl vardır. Zâc ile su veyâ süt ile mümtezic oldukda fasl bulunduğu gibi, eğerçi hissde fark yoktur. Pes bundan fehm olundu ki, ecsâd nâr içinde ve ervâh nûr içinde olmak müsteb'ad değildir. Eğerçi sûrette muttasıl görünürler ve netîceleri bir kıyâs olunur, feemmâ her biri için başka netîce vardır. /

* * *

قيل لي بعد العشاء الآخرة: [Yatsıdan sonra bana denildi ki:]

مَنْ آمَنَ فَقَدْ أَشْرَكَ

Ya'nî, şol kimse ki îmân getirdi, tahkîk ol kimse Hakk'a şerîk isbât etti. Ey ârif, bu ne aceb aynü'l-cem'den kelâm-ı latîf ve feyz-i şerîfdir ki seni sırr-ı vahdete irşâd eyler ve şirk-i vücûddan tahlîs eder. Zîrâ, îmân mü'min ile mü'menün-bih arasında nisbettir. Ve nisbet şirktir. Zîrâ, tarafeyn isbât eyler. Pes, Mü'min hakîkatte Allah Teâlâ'dır. Nitekim esmâ-i hüsnâda gelmiştir. Ve abdin îmânı fark mertebesindedir. Ya'nî, hakîkat-i îmân ve tevhîde nazar edersen "Lâ mevcûde illallâh"dır ve sûret-i tevhîde bakarsan "Lâ ma'bûde illallâh"dır. Velâkin, tevhîd-i evvel ehl-i sekrin tevhîdidir ve tevhîd-i sânî ehl-i sahvın tevhîdidir. Bu

sebebdendir ki, Şeyh Şiblî (k.s.) namâz vaktinde derdi ki: Yâ Rabb, nice kılayım ki müşrik olurum -ya'nî abd ve ma'bûd isbât etmekle- ve nice kılmayayım ki kâfir olurum -ya'nî terk ve inkâr ile-. İşte bu sekr sözüdür. Pes, sahv makbûldür ki teklîfi muhâfaza eder. Zîrâ, farkda vücûd-ı Hakk'ı ve vücûd-i mâ-sivâyı isbât vardır, velâkin bi'l-külliyye gayriyyet tarîkıyla değil, ve illâ müşrik olur. Belki esmâ ve sıfâtın mezâhiri olmak tarîkıyla ki bunun şûreti gayr ve hakîkati ayndır. Ve sûretin gayriyyetinden hakîkatin dahî gayriyyeti lâzım gelmez. Nitekim Zeyd ve Amr taayyünde muhtelifler ve aynda müttefiklerdir ki, ikisinin dahî hakîkati ehl-i zâhir i'tibâriyle hayvân-ı nâtık ve ehl-i bâtın i'tibâriyle nefs-i nâtıkadır ki rûh-i ilâhîdir.

İmdi, insân demek teşahhus ve umûr-i ârızadan gelir. Çün ki libâsından ta'riye edesin aynü'l-cem'de vücûd-i vâhidden gayrı kalmaz. Ve demişlerdir ki:. الولد سرّ أبيه . معناه فيه ما فيه [Çocuk, babasının sırrıdır. Bunun ma'nâsı: Onda ne varsa onda da vardır.] Nazar eyle ki, الولد صورة أبيه [Çocuk, babasının sûretidir.] denilmedi. Zîrâ, sûret musavvire nâzırdır (kesr ile), Musavvir Allah Teâlâ'dır. Nitekim esmâ-i hüsnâsında gelmiştir.

Pes, vâlid ile veledin sırrı [27] birdir ki sırr-ı insândır ve sûretleri ikidir ki sûret-i vâlid ve sûret-i veleddir. Ve abd ile Hak dahî sırr-ı vâhiddir ki sırr-ı Rahmân'dır. Nitekim hadîs-i kudsîde gelmiştir ki: سرّ الإنسان سرّي وسرّي سرّه Ya'nî, insânın sırrı benim sırrımın zâhiri ve benim sırrım onun sırrının bâtınıdır. Zîrâ, bu merâî ve mecâlîde zâhir olan ukûs ve zılâldir, hattâ nefs-i nâtıka dahî nefs-i küllün pertevidir. Onun [için] cüz'iyyet ile vasf olunur, şemsin dav'ı pencerelerden duhûl i'tibâriyle cüz'iyyet ile vasf olduğu gibi. Ve illâ burada fi'l-hakîka cüz'iyyet ve külliyyet yoktur ki bunlar izâfettir. Âlem-i tevhîd-i hakîkî ise iskât-ı izâfât ile zuhûr bulur.

İmdi, dâr-ı teklîfde oldukça îmânı ve îmânın şu'belerini ihmâl etme. Zîrâ, bu şirk senin îmân-ı hakîkî ile ittisâfına mâni' değildir. Belki, bâtının tevhîdde ve zâhirin a'mâlde olmak merâtibi muhâfaza kabîlin-dendir ki, kal'a-i vücûd bununla zabt olunur, ve illâ Mansûr gibi berdâr olmağa müeddî olur. Böyle netîceden ise Hakk'a istiâze gerektir. Zîrâ, kümmel-i evliyânın netâyicinden değildir. Nitekim

derlerdi ki: Ma'sıyeti nefse isnâd eyle, eğerçi halk etmek Allah Teâlâ'nındır. Ve ikdâr dahî O'nundur, velâkin sen mahall-i kesbsin. Pes, kesbin mahmûd olanını Hakk'a izâfet eyle ki edeb budur. Ve بِيَدِكَ الْخَيْرُ (Âl-i İmrân, 3/26) [Hayr, senin elindedir.] ona işârettir. Ve mezmûm olanını nefse isnâd eyle ki, buruda dahî edeb budur. Ve bu isnâddan sana şirk-i sûrî lâzım gelir ki i'tibârîdir, yoksa şirk-i hakîkî lâzım gelmez. Zîrâ, bilirsin ki nefs Hakk'ın ortağı değildir, belki ol dahî dört bin sene cû' ile muazzeb olduktan sonra Hak Teâlâ'ya hitâb ve rubûbiyyetine i'tirâf edip أنت ربّي [Sen, benim Rabbimsin.] demiştir. İşte netîce-i cû' bu i'tirâfdır ki, rubûbiyyet ve merbûbiyyeti isbâttır. Pes, cemî'-i eşyâ merbûb olıcak şirket-i vücûd kalmadı, belki hakîkat-i vücûd Rabbü'l- / âlemîn'in oldu.

Ve bu takrîrden zâhir oldu ki, îmân zâhir-i şer'e tâbi' ve onun netîcesidir. Zîrâ, da'vet-i rasûlü kabûl ve ona mütâbaat tarîkıyla olur. Ve bu dahî zâhirde şirkin bir nev'idir, feemmâ hakîkatte mahz-ı tevhîddir. Zîrâ, Kur'ân'da gelir ki: مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ (Nisâ, 4/80) [Kim Rasûl'e itâat ederse Allâh'a itâat etmiş olur.] Ya'nî, Rasûlullâh kendi nefsinden fânî ve Hak ile bâkî olmak hasebiyle da'vet Hakk'ın ve icâbet dahî O'nadır. Pes, şirk lâzım gelmez. Ve ona "vâsıta" dahî demezler. Zîrâ, halîfe müstahlifin hey'eti üzerinedir. Ve onun sûreti Hakk'ın serâperde-i celâldir. Çün ki sana "kalb" dedikleri kuvvet verildi, îmân getir ve nefs-i nâtıka ve akl-ı küllden nasîb ihsân olundu, idrâk eyle ve mûceb-i ilm ile amel kıl. Ve cesed verildi -ki evvelkilerin sâyesidir- sen dahî onun sâyesinde müsterîh ol. Zîrâ, her ne kadar ki muktezâ-yı îmânın üzerine a'mâl-i sâliha işlersin onunla dünyâ ve âhirette müntefi' olursun ve netîcesi râhat olur. Çün ki kudret ve irâdet Hakk'ındır, sen kendi kudret ve irâdetini O'nda ifnâ eyle. Ve Hak senin yüzünden ne iş tutarsa şükr eyle ki değirmeni döndüren sudur. Pes, değirmen taşları döndüklerine bakıp mağrûr olmasınlar, ve illâ ✱ أري جَعْجَعَةً ولا أري طَحْناً [Bir gürültü duyuyorum, fakat un göremiyorum] kabîlinden olur.

Neylerler ol sûreti ki onun ma'nâsı olmaya ve neylerler ol ma'nâyı onun hakîkati bilinmeye ve bulunmaya? İşte zemîn ve âsumân îmânla dolu iken kâfir cehlin ucundan merdûd oldu ve mertebe-i tevhîdde iken şirk içinde kaldı ve ona "vuslatta firkat" derler. El-hâsıl, mahcûb

olan sensin, ve illâ rûy-i tevhîdi görürdün ve netîcesine ererdin. Yoksa Hak sana vâsıldır, belki mertebe-i aynda maiyyeti vardır, feemmâ sana müştâkdır. Tâ ki, senin dahî netîcen ona visâl olup iki vuslattan bir netîce-i vücûd husûle gele. . والله الهادي إلى عين الوصول وسرّ الحصول [Vuslatın hakîkatine ve husûlün sırrına ulaştıran Allah'dır.]

* * *

[*28*] Seher-i a'lâda bu ibâretle vârid oldu ki:

اللّٰهُ يَكْفِي لَنَا [Allah, bize yeter]

✳ Ba'dehû bu ibâret-i türkiyye ile denildi ki:

"İnsan bunu her gün niçin demez, tâ ki ömrü uzun ola?" İntehâ.

✳ Ya'nî, bu kelâmı -ki اللّٰهُ يَكْفِي لَنَا dır- her gün okumakla ömrünün bereketini bulur. Ve onun ma'nâsı üzerinedir şol âyet-i şerîfe ki gelir: حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ (Âl-i İmrân, 3/173) [Allah bize yeter, O ne güzel vekîldir.] Onun için bu âyeti, umûr-i mühimmede vird ederler, tâ ki Kâfî isminin hükmü zuhûr edip murâd olan meûnete kifâyet hâsıl ola.

✳ Ve kelâm-ı mezkûrun tûl-i ömre sebeb olduğu budur ki, "insânın ömrü" dedikleri enfâsdır, eğerçi halk hafta ve ay ve yıl ile takdîr ederler. Ve nefeslerde bereket olmak insânın huzûr ve sürûruna mevkūfdur. Pes, şol âdem ki mağmûm ve mehmûmdur, onun nefesinde bereket olmaz. Zîrâ, vakti derd ile geçer ki hakîkatte ömürden sayılmaz. Ve şol ki mesrûr ve ferah-nâktir, onun nefesi ve vakti münbasıttır. Ya'nî, bir dem içinde bin dem bulur, eğerçi evkāt-i sürûr dahî serîatü'l-inkızâdır.

✳ Pes, bu takrîrin netîcesi budur ki, insân nâdânlar yüzünden bî-huzûr ve mağmûm olmaktan hâlî değildir ki, bu ma'nâ onun ömrünü gûyâ kasr eder. Ammâ, حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ve اللّٰهُ يَكْفِي لَنَا deyip huzûr-i kalb ile Hakk'a mürâcaat ettikde duâsı üzerine mansûr ve def'-i ezâ-yı ehl-i şürûr ile mesrûr olur ve ömrünün bereketin bulur. Zîrâ, selâmet üzerine kalır. Sâlimin hâli ise mübtelâ gibi değildir.

✳ İmdi, "Yâ Kâfiye'l-mühimmât" deyip Hakk'a tazarru'dan hâlî olma, tâ ki ukdelerin münhall ola ve esmâ-i celâliyyenin âsârı zevâl bula ve yerine esmâ-i cemâliyye semerâtı gele. Ve sen bu ortada Hak'dan Hakk'a rucû' etmiş olursun. Ya'nî Kābız isminden Bâsıt ismine sefer eylersin. Ve iki hâlde müsemmâ birdir. Onun için kelâm-ı Nebevî'de

gelir ki: وأعوذ بك منك [Senden sana sığınırım.] Ya'nî, / muhtelifü'l-hükm iki isim vesâtatıyla istiâze Hak'dan Hakk'adır, ve illâ şey'in nefsinden nefsine istiâze. Ve taleb-i zât-ı Hak dahî böyledir ki, esmâ' vesâtatıyladır. Onun için demişlerdir ki: "Bu âlemsiz Hakk'a vusûl müyesserdir" diyen iyi söz söylememiştir. Eğerçi kâmillerin kemâlden sonra başka hâlleri vardır ki kendileri bilir.

Ve bundan fehm olundu ki, bu âlemin hükmü ibtilâdır, tâ ki esmâ-i ilâhiyyenin her yüzden âsârı zuhûra gele. Velâkin, kâmillere göre netîcesi hayrdır ki şerr yüzünden hayra vâsıl olurlar. Ve duâ-i Nebevî'de gelir ki: اللّهمّ اغنني بالإفتقار إليك [Allâhım, sana muhtâc olmakla beni müstağnî kıl.] Maksûd, cemî'-i esmânın yüzünden Hakk'a iftikârı beyândır ki ayn-ı kemâldir.

Gel imdi nefse tâbi' olup nefesini izâat eyleme ve ibn-i vakt olup her demde bir ism ile müsemmâya urûc eyle. Ve cümle-i esmânın ahadiyyetine nâil ol ki mebde-i evvele vusûldür. Ve illâ netîcesi ta'tîl ve zendekadır ki, esmâyı inkâr etmek ve mebde' ve maâdı inkârdır. Ve sıddîkıyyetin netîcesi, merâtibi murââttır.

Aceb dakîk mertebedir ki bu mertebeye kadem basmak değme kimseye müyesser olmaz. Ve eğer zevk-ı tâmm ile olmazsa bâri ilm-i kâmil ve idrâk-i şâmil ile duhûl lâzımdır. Ve bî-netîce sülûkten ne hâsıl olur ki onda menzil veyâ menzilin ilmi yoktur. Teemmül eyle ki, tarîk-ı haccda rufekâ Ka'be'ye vâsıl olup sen ba'zı avârız ve emrâz ile yolda kalsan hâlin nice olur ve hasretin ne mertebeye erer. Meğer ki, kuvvet-i isti'dâd ve incizâbın hasebiyle Ka'be ayağına gele, mürîd-i sâdıkın mürşid ayağına geldiği gibi. والله الهادي والمرشد [Hakîkatte Hâdî ve mürşid Allah'dır.]

* * *

ثمّ ورد قوله تعالي: [Sonra Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

لاَ إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ

(Bakara, 2/256) [Dinde zorlama yoktur. Doğruluk, sapıklıktan seçilip belli olmuştur.]

Bu kelâm-ı şerîfin yüzü gayrın irşâdına nâzırdır. Ya'nî tarîk-ı hakk tarîk-ı cebr değil, belki tarîk-ı ihtiyârdır. Ve bu tarîkın hakk olduğuna bu kadar şevâhid zuhûr edip rüşd ve gayy biribirinden mütebeyyin ve

mütemeyyiz olduktan sonra tevakkufun ma'nâsı [29] nedir? Rüşd, mesâlih-i dîn ve dünyâya ihtidâ' ve gayy onun hilâfıdır.

✳ (Ve tarîk-ı hakkın zâhir ve bâtını vardır ki ikisi dahî kābil ve gayr-i kābili müştemildir. Zâhir-i şer'in kābili mü'minler ve gayr-i kābili kâfirlerdir. Ve bâtın-ı şer'in kābili âşıklar ve ârifler ve gayr-i kābili zâhidler ve münkirlerdir.)Ve mü'min ve kâfir arasında harb ve cenk bâkî olduğu gibi mukırr ve münkir arasında dahî münâferet ve münâfât bâkîdir. Zîrâ, mesâlihe ve iltiyâma fi'l-cümle münâsebet-i ma'neviyye lâzımdır. Bed-güherin ise nîk-güher ile kadîmden münâsebeti yoktur. Zîrâ, bed-güherin tıyneti kahr ve celâl ile ta'cîn ve nîk-güherin lutf ve cemâl ile tahmîr olunmuştur. Ve iktizâât-ı ezeliyyeyi ref'e çâre yoktur. Belki ânen fe-ânen hücûm ve kudûm etmektedir. Nazar eyle ki, mevsim-i bahârda nebâtâtın vech-i arza hurûcu zarûrîdir ve kezâlik şemsin tulû'una sedd ve hâil yoktur.

Ve Hak Teâlâ Hallâk'dır. Pes, eğer herkesin mûceb-i isti'dâdını halk ve ızhâr etmese, acz veyâ buhl lâzım gelir ve muktezâ-yı hâli tebdîl etse zulm iktizâ eder. Allah Teâlâ ise Kādir ve Cevâd ve Hallâk ve Adl'dir. İşte ehl-i rüşd olan basîr ve ehl-i gayy olan darîr gibidir ki, a'mâ menârdan gāfil ve tarîkden münharifdir. Çün ki gözü açılmağa çâre yoktur, hâli üzerine bâkîdir. Ve şol ki basîret ehlidir, amâ-yı zâhirin ona zararı olmaz. Zîrâ, bâtında irşâd-ı dâll eder bulunduğu sûrette zâhirde dahî bulunur ve rüşd mütehakkak olur. Hilâfının hâlini dahî bundan fehm eyle ve kimseye cebr edeyim deme. Ve gazâ ettikleri küffârın ihtiyarlarıyla îmânı kabûl etmedikleri için tazyîk ve tertîb-i cezâ ve def'-i isti'lâ içindir, ve illâ hiç bir kimse cebr ile mü'min-i Hak ve âşık-ı cemâl-i mutlak olmaz, olsa dahî sahte olur. Hak ise bâtına nazar eder, zâhire değil. Gel imdi riyâ ve şekk ve şüpheyi terk eyle, ve illâ netîcesi fezâhat ve nedâmet olur. Ve gayy ve dalâli ko. Zîrâ, netîcesi hayret-i mezmûme gelir. /

* * *

ورد في السحر الأعلى قوله تعالى:

[Seher-i a'lâda Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ

(Neml, 27/15) [Bizi mü'min kullarından birçoğundan üstün kılan Allâh'a hamd olsun.]

Ma'lûm ola ki, bu kelâm-ı şerîfin ibâreti Hz. Dâvûd ve Süleymân'dan (aleyhime's-selâm) sâdır olmuşdur ki Allah Teâlâ onlardan hikâyet eder. Velâkin ibâretten maksûd bi-hasebi'l-mefhûmdur. Zîrâ, onlar bu ma'nâyı kendi lisânları üzerine ibârete getirmişlerdir, ve illâ Kur'ân olduğu cihetten Hak Teâlâ'nın kelâmıdır ve arabiyyeti yüzünden mu'cizdir. Sâir kütüb-i ilâhiyye ise gayrı elsine üzerine olmakla i'câz ile mevsûf olmaz. Pes, i'câz Kur'ân'a mahsûsdur. Nitekim ehl-i tefsîr dahî tefâsîrde tasrîh eylemişlerdir.

Ve ibâdı "mü'minîn" ile takyîd eyledi. Zîrâ, küffârın hâline aslâ i'tibâr yoktur. Ve makām-ı tafdîlde maksûd olan efâdıl-i nâsdır ki ehl-i îmândır. Hattâ "hayru'n-nâs" denilse nâsda kefere ve fecere dâhil değildir. Zîrâ, orada fezâile mütealliık mâ-bihi'l-iştirâk yoktur ki, meselâ Zeyd Amr'dan hayırlı ve efdal ola. Ve "kesîr" ile dahî takyîd eyledi. Zîrâ, makām-ı izâfetin hükmü budur. Ya'nî, makāmât ve derecât tefâvüt üzerinedir ki, kemâl-i insânîde tefâvüt ve ihtilâfa râci'dir. Enbiyâ bu tefâdule ârif olduklarından ve تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ (Bakara, 2/253) [O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık.] sırrına vukūf bulduklarından kendilerini her ferd üzerine tafdîl etmezler.

Husûsâ ki, ibâd-ı mü'minînde Hâtemü'l-enbiyâ (s.a.v.) dahî dâhildir. Pes, "Bizi küll-i ibâd-ı mü'minîn üzerine tafdîl etti" deseler, hatm üzerine dahî tafdîl da'vâsı lâzım gelirdi. Bu ise sahîh değildir. Ve cenâb-ı hatmin ol vakitte, ya'nî zamân-ı da'vâda vücûd-i hâricîleri lâzım değildir. Belki külliyyette evvelîn ve âhirîn mutlakan dâhil olur ve zamânlarında mevcûd olanlara mahsûs olmaz. Eğerçi kelâmın zâhiri mevcûd olanlara ihtisâsı îhâm eder. [*30*] Fa'rif.

El-hâsıl, kemâlât-i insâniyye umûr-i izâfiyyedendir ki, biribirine tefâvüt kabûl eder. Ve enbiyâ, kendi zamânlarında olan mü'minler üzerine mufaddal oldukları gibi muâsır olmayanlar üzerlerine dahî min-ba'zı'l-vücûh tafdîl olunmuşlardır. Meselâ, Dâvûd ve Süleymân mantıku't-tayrı tefhîm ve emsâli ile Hatm-i Nübüvvet'ten mâ-adâsı üzerine mufaddal oldular. Ve Mûsâ dahî teklîm ile onlar üzerine tafdîl olunup min-vechin fâdıl olan min-vechin mefdûl oldu ve tafdîl-i mutlak lâzım gelmedi. Ve Hatm-i Nübüvvet cümle-i enbiyâda bulunan fezâilde onlara müsâvî ve gayrı hasâis ile mufaddal oldu. Nitekim bâlâda tafsîl ve tebyîn olunmuştur.

Ve bundan fi'l-cümle وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً (İsrâ, 17/70) [Onları, yarattıklarımızın bir çoğundan üstün kıldık.] sırrı dahî mefhûm oldu. Ya'nî, eğer burada ve eğer kelâm-ı Dâvûd ve Süleymân'da "kesîr" ile melâikeden ihtirâz olunmamıştır. Belki kelâm-ı Dâvûd ve Süleymân'da onunla takyîd etmek zikr ettiğimiz ma'nâya dâirdir.

Ve âyet-i tafdîl ve tekrîm-i benî-âdemde sırrı budur ki bu makāmda -ya'nî وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ (İsrâ, 17/70) [Biz, hakîkaten Âdemoğullarını şereflendirdik.] âyetinde- Allah Teâlâ benî-âdemi tahsîsun bi'z-zikr eyledi. Ve benî-âdem eğerçi örfde nev'-i insân üzerine mahmûldür, انا سيّد ولد آدم [Ben Âdemoğlunun efendisiyim.] de mahmûl olduğu gibi. Nitekim bu hamle انا سيّد النّاس يوم القيامة [Ben, kıyâmet gününde insânların efendisiyim.] Itlâkı delâlet eder. Feemmâ umûm minneti imtinân mahallinde umûm-i nâs murâddır, husûs-ı nâs değil. Umûm-i nâs ise kesîr üzerine mufaddaldir, küll üzerine değil, ve illâ avâmm-ı beşer havâss-ı beşerden efdal olmak lâzım gelir.

Pes, havâss-ı beşer küll-i mahlûkāt üzerine tafdîl olundu ki, küll-i mahlûkātta melâike dahî dâhillerdir. Ve havâss-ı beşer iki sınıfdır ki biri enbiyâdır, Âdem'den gāyete erince ki adedleri - والعلم عند الله [İlim Allah katındadır.]- yüz yirmi dört bin veyâhut iki yüz yirmi dört bindir. Ve bir sınıfı dahî kümmel-i evliyâdır ki bunların adedleri için hasr yoktur. Ve bunların kemâlleri enbiyânın / kemâlleri gibi ıtlâkî ve hakîkîdir, takyîdî ve izâfî değildir. Ve bunlarla enbiyânın farkı derece-i nübüvvettir ki, vech-i âmmdan nüzûl-i vahydir ki melek vesâtatıyladır. Ekâmil-i evliyânın hâlleri vech-i hâssdan ilhâmdır.

Ve ba'zı ekâmil vardır ki ona ilm-i zâyid ihsân olunmuştur ki havâss-ı melâikede umûmen ve ba'zı havâss-ı beşerde o ilim yoktur, hatmü'l-evliyânın ilmi gibi. Zîrâ, hatmü'l-evliyâ Hatmü'l-enbiyâ'nın derece-i velâyette mazhar-ı tâmmıdır. Ya'nî, Hatmü'l-enbiyâ'da iki derece vardır ki, biri derece-i nübüvvet ve biri dahî derece-i velâyettir.

Ve derece-i nübüvvetin mazharı yoktur. Zîrâ, hatmiyyeti münâfîdir. Belki bu derecenin sûreti şerîat-ı mutahharadır ki ilâ-yevmi'l-kıyâm bâkîdir. Belki mazhariyyet derece-i velâyet içindir ki onun bâbı ilâ-yevmi'l-kıyâm meftûhdur. Zîrâ, Hak Teâlâ kendi zâtını velâyet ile vasf eylemiştir. Nitekim esmânın biri dahî Velî'dir. Ve esmâ-i Hakk'a

bu mevtında sedd yoktur, belki tahsîs iktizâ etmeyen esmâsı ilâ-ebedi'l-âbâd cârîdir.

✳ Ve derece-i kemâl-i velâyetin icmâlen ibtidâ mazharı Hz. Ali'dir (k.v.). Onun için medîne-i ilmin bâbıdır. Ve "icmâl" dediğimiz bi-hasebi'z-zâhirdir ki ol vaktin muktezâsı zâhirde tafsîl değil idi. Belki tafsîli bâtın-ı Ali'de idi ki ol tafsîlin zâhirde ancak rumûz ve işârâtı var idi. Rumûz ise icmâl bâbındandır. Ve tafsîlen sâniyen mazharı Hatmü'l-evliyâ'dır (k.s.) ki, cesed-i şerîfleri Dimeşku'ş-Şâm'da Sâlihiyye ile mukayyed ve rûh-i latîfleri cemî'-i emsârda mutlakdır. Fefhem cidden.

Ve onlar buyurmuşlardır ki: Cemî'-i enbiyâ ve evliyâ mişkât-ı hatm-i velâyetten ahz ederler. Ve erbâb-ı zâhir bu kelâmın gavrına vâsıl olamayıp Şeyh'in hakkında çok halt-ı kelâm etmişlerdir. Zîrâ, erbâb-ı zâhir avâmm-ı ulemâdandır ki, avâmm-ı beşer gibidir. Ya'nî, avâmm-ı beşer havâss-ı beşerin hakāikını idrâk etmedikleri gibi onlara nisbetle "havâss" ıtlâk olunan avâmm-ı ulemâ' -ki ulemâ' bi-ahkâmillâh-dır- havâss-ı ulemânın -ki ulemâ' billâhdır- hakāikını [*31*] idrâk etmezler. Bu cihetten avâmm-ı beşer ile ulemâ-i zâhir cehlde berâberdir. Zîrâ, ulûmda makāsıd olan ulûm-i hakîkıyyedir, ulûm-i resmiyye değil. Belki ulûm-i resmiyyenin vesâil olanları makbûl ve mâ-adâsı merdûddur. Ve vesâil dahî makāsıda îsâl ile makbûldür, ve illâ sâhibi câhil hükmündedir.

El-hâsıl, çün ki hatmü'l-evliyâ fi'l-hakîka Hatmü'l-enbiyâ'dır ve zât-ı Nebevî'de iki vechile hatmiyyet sırrı vardır, lâ-cerem cemî'-i enbiyâ hisse-i nübüvveti nübüvvet-i Hatmi'l-enbiyâ'dan ahz ettikleri gibi cemî'-i enbiyâ ve evliyâ dahî hisse-i velâyeti, velâyet-i hatmü'l-evliyâdan ahz etmişlerdir ki, hatmü'l-evliyâ yine Hatmü'l-enbiyâ'dır ki Şeyh'in murâdı budur. Eğerçi mazhariyyet-i tafsîliyye Şeyh'indir. Zîrâ, eğer mazhariyyet olmasa ihtilâl ve küfür ve dalâl lâzım gelirdi. Zîrâ, Cenâb-ı Nübüvvet ibtidâ da'vet-i ahkâm ile me'mûr idiler ki, hikem ve hakāik ol ahkâmın zımnında idi. Eğerçi ba'zı mertebe-i hakāika dahî remz ve işâret eylediler, velâkin tafsîl etmediler. Zîrâ, âmmenin ol ma'nâyı fehme tahammülü yoktur. Bu sûrette Cenâb-ı Nübüvvet cerh olunup bi'seti zâyi' ve da'veti abes olurdu. Pes, bu ma'nâyı mazhara alıkodu, tâ ki fehm eden kabûl ede ve fehm etmeyen dahî ta'n ederse

vâsıtaya ta'n ede ve mazharı cerh eyleye. Zîrâ, onların i'tikādlarında mazhar zâhirin gayrıdır. Ve îrâd eylediği kelâm indîdir, yoksa naklî değildir. Kelâm ise fi'l-hakîka kelâm-ı Nebevî'dir ve mazhar onun tafsîlde tercümânıdır, velâkin bâtın-ı şer'i fehm etmek herkese müyesser olmadığından erbâb-ı rüsûm kıyl ü kāle düşüp, min-haysü lâ-yahtesib ne derde giriftâr oldukların bilmezler ve bevâtın-ı Kur'ân'ı akıllarınca küfriyyât i'tikād ederler ve nısf-ı Kur'ân ile ameli ta'tîl ederler ve bevâtını zavâhire muhâlif sanırlar وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي (Kehf, 18/82) [Bunları, ben kendiliğimden yapmadım.] sırrından bî-haberlerdir. Onun için netîce-i hâlleri inkâr ve belki küfürdür. Zîrâ, ehl-i ifrâtın netîce-i hâli i'tidâl ve istikāmet olmaz, belki inhirâf olur. /

Biz yine sadede gelelim ki benî-âdem umûm üzerine mahlûkātın kesîri üzerine mufaddal olıcak, Âdem'in kendi ve sâir ol derecede olan enbiyâ ve havâss-ı beşer, cümle-i mahlûkāt ve küll-i kâinât üzerine mufaddal oldu, eğer melâike ve eğer gayrı. Nitekim لولاك يا محمد ما خلقت الأفلاك [Sen olmasaydın ey Muhammed, felekleri yaratmazdım.] kelâmı ona remz eyler. Ya'nî, "Lev-lâk" hitâbının ibâreti gerçi Cenâb-ı Nübüvvet'edir (s.a.v.), velâkin işâretinde cemî'-i havâss-ı beşer dâhildir. Zîrâ, cümlesi saff-ı evveldedir ve yek-pâredir ki biribirlerinden temeyyüzleri taayyünât ve ba'zı fezâil iledir, ve illâ cümlesi illet-i gāiyye-i âlemdir.

Ve fukahâ' bu ma'nâyı fehm edemeyip kelâm-ı mezkûrdan sâir enbiyâyı tahkîr lâzım gelir diye ta'n etmişler ve kelâm-ı mezbûrun mevzûiyyetine zâhib olmuşlardır. İşte fukahânın akıllarının netîcesi bu ve meblağ-ı ilmleri şudur.

Ve bu nüfûs-i fâzıla -ki Âdem'den gāyete dektir- ale'l-umûm kâinât üzerine mufaddal olıcak, ale'l-husûs Cenâb-ı Nübüvvet'in fazl ve rüchânı bi-tarîkı'l-evlâdır. Zîrâ, Cenâb-ı Nübüvvet efdalü'l-efâdıl ve emselü'l-ekâmildir ki hasâis-ı kesîre ile melâike üzerine mufaddal olduğu gibi enbiyâ ve sâir havâss-ı beşer üzerine mufaddal oldu. Zîrâ, mebde-i külldür ki, cümle-i ervâh-ı mü'minîn onun nûrundan müstefâzdır. Ve üstâz-ı külldür ki, bâb-ı nübüvvet ve velâyeti kar' edenler ondan nevâle-hôr olmuşlar ve şerâi' ve hakāik mâyidesini onun sofra-i in'âmından tenâvül eylemişler ve mekteb-i hikmette ol hâce-i ma'rifet-sencin önüne oturmuşlar ve derslerin encâma yetirmişlerdir.

İşte netîce-i nübüvvet ve velâyet budur ki, ulûm-i hakîkıyyeye vâris olmaktır. والله الوارث الباقى [Vâris ve Bâkî Allah'dır.] Ve netîce-i ilm makām-ı hakîkatte seccâde-i irşâdda oturmaktır. Ve irşâdın netîcesi mebde-i evvele vusûl ve vusûlün dahî netîcesi Hak ile husûldür. Ve bu bir netîcetü'n-netâicdir ki onun için gayrı netîce yoktur. والله الموصل إلي ذروة الدرجات بحرمة محمّد و آله خير البريّات [Yaratılmışların en hayırlısı Muhammed ve âilesi hurmetine derecelerin zirvesine ulaştıran Allah'dır.]

* * *

[*32*] : ثمّ ورد قوله تعالى [Sonra Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ

(Mâide, 5/114) [Rabbimiz, bizim üzerimize gökten bir sofra indir.]

رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْهِمْ [Rabbimiz, onların üzerine indir.] demedi, belki ta'mîm etti. Zîrâ, nüzûl eden mâyide kendine mu'cize-i müeyyide ve havâriyyîn tâifesine ni'met-i azîme idi. Ve fi'l-hakîka mâyideden murâd mâyide-i ma'rifettir ki lisân-ı rûh onu sâildir ki, ba'zı kabz hâlinde vâkı' olur. Ve hadîsde gelir: اللّهمّ اهد قومي فإنّهم لا يعلمون [Allâhım, kavmime hidâyet et. Çünkü, onlar bilmiyorlar.] Ya'nî, hidâyetle duâ etmek taleb-i mâyidedir ki, hidâyet ma'rifet üzerine müterettibdir. Ya'nî, eğer kavm ârif-i billâh ve ârif-i bi'n-nübüvve olsalardı, bi-lâ-te'hîr mühtedî olurlardı, velâkin ba'zıları cezbe ve niceleri istidlâl yüzünden te'yîd ile mühtedî olup niceleri dahî sırr-ı ezel üzerine cârî olup a'mâ kaldılar.

Ve bundan netîce bu oldu ki ta'rîf-i ilâhî ni'met-i azîmedir. Nitekim makām-ı imtinânda gelir: مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ (Şûrâ, 42/52) [Sen kitap nedir, îmân nedir bilmezdin] Çün ki hidâyet bi'l-fi'l ihtidâ üzerine mebnîdir, lâ-cerem hitâb-ı ilâhîde geldi ki: وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى (Duhâ, 93/7) [O, seni şaşırmış bulup da yol göstermedi mi?] Ve ba'dehû denildi ki: وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (Şûrâ, 42/52) [Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermektesin.]

Bu cihetten dediler ki: Mürşid olan kâmil gerektir. Kâmil odur ki, ulûm-i irsiyyeden nasîbi vâfir, ve atvâr ve berâzihi ma'rifette yed-i tûlâsı olduğu zâhir ve her hâli kemâle dâir ola. Zîrâ, delîl-i râh-ı dûr olmağa hayli vukūf lâzımdır. İmdi, insân sadef gibi mâ-i nîsana feth-i dehân ve şakk-ı batn etmelidir, tâ ki dürdâne ele getire ve ârifler

meclisine oturmalıdır, tâ ki hareketin menzile yetire. Ve matbah-ı aşkda kaynamak gerektir, tâ ki nâ-puhtelikten halâs ve belki matbûh ve muhterık ola. Ve zulümât-ı vücûd içinde çok tekâpû ister, tâ ki gide gide âb-ı hayât bula. Eğer bu ekl ve şürbden bî-nasib ise أَبِيتُ عِنْدَ رَبِّي يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِي [Rabbimin katında gecelerim, O beni yedirir ve içirir.] sırrından haberdâr olmadı ve âhir mu'tekif-i câmi'-i vücûd olmaktan netîce bulmadı. /

Ve âyet-i müşârun-ileyhâ işâret eder ki, nüzûl-i mâyide makām-ı rubûbiyyettendir. Zîrâ, Allah Teâlâ Rabbu'l-âlemîn'dir ki, zâhir-i cismi gıdâ-i sûrî ve bâtın-ı cismi gıdâ-i ma'nevî ile terbiye eder. Ve zâhir-i âleme "âlem" dedikleri gibi -ki ما يعلم به الصانع [kendisiyle yaratıcının bilindiği şey] dir- bâtın-ı âleme dahî "âlem" dediler, ya istiklâlen veyâhut zâhire ittisâli cihetiyle. Ve bâtın-ı âlem zâhirinden evsa'dır. Onun için değme rızka kāni' olmaz. Ve buradandır رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا (Tâhâ, 20/114) [Rabbim, ilmimi arttır.] denildi. Ya'nî, ilm-i ilâhî ne kadar ziyâde olursa kalbin ona tahammülü vardır. Nitekim bu kadar enhâr deryâya ulâşır ve deryâ yine kandım demez. Belki girdâbdan taşıp dökülür ve aşkından felekler gibi durmayıp döner. Pes, şol ki deryâdır, mevcden hâlî olmaz. Onun için bahr-i ilm dâimâ mevvâc olmaktadır.

Ve tecellîde tekerrür yoktur. Zîrâ, Allah Teâlâ Vâsi'dir. Ve tekerrür olsa dahî fâyide-i zâyide ile tekerrür eder. Ve dünyâda hiç hikmetten hâric ve abes nesne yoktur, eğer sıkt olursa da. Nitekim ba'zı rü'yâ dahî bir hôş zabt olunmayıp hâtırdan sâkıt olur. Ve onun sukūtu vaktin hükmüne tâbi'dir ve onun kemâli vakt-i âhara müteheyyi'dir. Bu cihettendir ki bi'l-fi'l hâsıl olan nesneye ferah ve fevt olana dahî hüzn yoktur. Zîrâ, ilim ve hikmette teğayyür ve tebeddül olmaz. Ve bir nesneyi talebde ıtlâk evlâdır ki matlûbu ilim ve hikmet-i Hakk'a ircâ'dır رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً (Mâide, 5/114) [Rabbimiz, üzerimize bir sofra indir.] ve رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً (Bakara, 2/201) [Rabbimiz, bize dünyâda iyilik ver...] ve emsâli gibi. Zîrâ, takyîdde bi-hasebi'l-gālib hatâ vâkı' olur ki ifrât ve tefrîttir. Kur'ân ise buyurur ki: اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ (Fâtiha, 1/6) [Bize doğru yolu göster.] Ya'nî, istikāmet-i i'tidâliyye yoluna hidâyet matlûbdur ki, onda aslâ inhirâf yoktur.

Pes, duâyı takyîd etmek tarîkat-i avâmm ve ıtlâk üzerine zikr eyle-

mek meslek-i havâssdır. Zîrâ, ıtlâk üzerine oldukda bir nesnenin adem-i husûlünden keder gelmez. Matlûb-i mahsûsun adem-i husûlün-den ise teğayyür gelir. [33] Şol cihetten ki kalbin ona taalluk-ı kavîsi vardır ve vech-i mutlaka münâsib olan vech-i mutlakdan teveccühdür ki külliyyet-i esmâya râci'dir, velâkin bu mertebenin erbâbı ekall-i kalîldir. Zîrâ, bu ma'nâ şehevâttan tab'ı ve hevâdan nefsi tezkiyenin netîcesidir.

Ve şol kimse ki tab' ve hevâdan halâs olmamıştır, Hak Teâlâ üzerine tahakküm eder, yoksa celâl ve azametine bakıp duâyı mutlak tazarru' ve iftikār tarîkıyla etmez. Hakk-ı rubûbiyyet ve ubûdiyyet ise bu ma'nâdır, gayrı değil. İmdi, duâ ve niyâza netîce vermek murâdın ise iftikār yolun tut, tâ ki netîcesi rızâ-i Bârî ola.

* * *

وزد ليلة الجمعة قوله تعالى:

[Cuma gecesi Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ (A'râf, 7/54)

Ya'nî, âlem-i halk ve hudûs ve imkân ve âlem-i emr ve kıdem ve vücûbda tedbîr ve tasarruf Hak Teâlâ'nındır ki, eğer Evvel ve Bâtın ve eğer Âhir ve Zâhirdir. Ezelen ve ebeden ve ilmen ve aynen ve rûhen ve cismen, cemî'-i umûr O'na müfavvaz ve müsellemdir. Onun için âhir-i kelâmda buyurur: تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ (A'râf, 7/54) [Âlemlerin Rabbi olan Allah, yücedir.] Ya'nî, Allah Teâlâ mülkünde şerîki olmaktan âlî oldu, belki on sekiz bin âlemi zâhir ve bâtın terbiye eyleyen O'dur. Ve hayr ve bereket O'nun için sâbittir ki halk ettiği nesnede kendine nisbetle şerr ve zarar yoktur. Belki bu ma'nâ halka göredir ki, halkın muktezâ-yı taayyünü ve mûceb-i ahkâm-ı esmâsıdır. Zîrâ, Hak Teâlâ kendi zâtını Dârr ve Nâfi' isimlerine mebde' kılmıştır, Âdem'i (a.s.) Kābîl ve Hâbîl'e masdar kıldığı gibi. Pes, Kābîl'den Âdem'e zarar nedir ve Hâbîl'den fâyide nedir? Belki, nef' ve zarar biribirlerine göredir ki, Hâbîl Kābîl elinde maktûl olmakla ondan mütezarrır oldu. Ve Şîs (a.s.) halîfe-i Âdem olmakla halk ondan müntefi' oldu. Pes, Âdem'in netîcesi kimine göre nef' ve cemâl ve lutf ve kimine göre zarar ve celâl ve kahr / oldu. Ve nef'i sûretâ âlem-i halkdan ve ma'nâda âlem-i emrden geldi. Ve zarar dahî ona göredir.

Ve âlem-i halkın evveli âlem-i ervâhdır ki, feyz-i mukaddes-i ilâhî

ile vücûd bulmuştur. Ve âlem-i emrin evveli bi-hasebi't-taayyün hüviyyet-i zâtiyye-i ilâhiyyedir ki şuûn-i müstecinne-i gaybiyye âlem-i ilm ve arsa-i cilâya feyz-i akdes ile mansabb olup geldi. Ve ona "feyz-i akdes" denildiği kuds-i zâtî ile mukaddes olduğundandır. Nitekim âlem-i halka göre "feyz-i mukaddes" denildi ki, kuds-i sıfâtî ile mukaddes olduğundandır. Mertebe-i zât ise ziyâde ahmâ ve akdesdir. Zîrâ, ne kadar gâile ve ihtilâf zuhûr ettiyse âlem-i sıfâtta zuhûr etmiştir. Ve bizim "âlem-i sıfât" dediğimiz âlem-i ilm değildir. Zîrâ, âlem-i esmâ ve sıfât âlem-i ceberûttur ki mahfûzdur. Belki murâd âlem-i halka göredir ki, ona "âlem-i melekût" derler. zîrâ, âlem-i melekûtun taraf-ı a'lâsı ervâh ve taraf-ı esfeli ecsâmdır ve ervâhın evveli akl-ı küll ve rûh-i muhammedîdir ki, bunda mâdde ve müddet i'tibâr olunmadığından "Rûh âlem-i emrdendir" denildi. Maksûd "Âlem-i vücûbdan nefes-i rahmânî ile hâsıl olmuş nesnedir" demektir ki işâret-i hissiyye kabûl etmez. Onun için rûhu âlem-i vücûba sefer eden bildi, gayrısı bilmedi. Ve "Rûh mechûl-i mutlakdır" demek söz değildir. Zîra, قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي (İsrâ, 17/85) [De ki: Rûh, Rabbimin emrindendir] ayn-ı ta'rîfdir.

Ve ecsâmın evveli arşdır ki bunda mâdde ve müddet i'tibâr olunduğundan "Cisim âlem-i halkdandır" denildi. Maksûd, "Nefes-i rahmânîden tevellüd eden nesnenin eseridir" demektir ki işâret-i hissiyye kabûl eder. Nitekim rûh-i ilâhînin eseri olan rûh-i hayvânî işâret kabûl eder. Zîrâ, mebde-i hiss ve hareket olan kuvvet ve buhâr-ı latîfdir ki cesede münbess ve müteferrık olmuştur. Ve cesede gerçi rûh denilmez, velâkin rûh-i hayvânînin ona hulûlü ve onunla ittihâdı olduğundan hükm-i vâhidde kalınmıştır. Nitekim rûh-i insânî tedbîr ve tasarrufla cesede murtabıttır ki [*34*] bu i'tibâr ile cesed ile birdir. Ve bu ma'nâdan ötürü ârifler cisim ve rûhu âlem-i emrden kılmışlardır. Zîrâ, eserin eseri dahî eserdir. Ve burada vâcid-i muhakkıka göre dahî söz vardır ki, mezâlik-ı akdâmdan olup halkın fehmine sığmadığı ecilden tayy olundu. Zîrâ, "Vücûd-ı Hakkî vücûd-ı halka bi'l-külliyye muğâyirdir" diyenlerle mükâleme dürüst olmaz.

Ve şol söz -ki "Kande baksam O'nu görürüm" derler- iki ma'nâya mütehammildir: Biri "O'nu sanırım" كأنّه هو demektir ki ârifler indinde bu mertebe netîce-i vustâdır. Ve biri dahî "O'dur" demektir ki da'vâ-yı ayniyyettir. Ve bu mertebe-i netîce-i ahîre-i ulyâdır ki, bunun fevkında

netîce yoktur. Ve bu makāmda سبحان من أظهر الأشياء وهو عينها [Eşyâyı ızhâr eden noksan sıfatlardan münezzehdir ki O eşyânın aynıdır.] demişlerdir. Ve biz bu da'vâyı etmeziz, velâkin mütekellim bu kelâmı ne mertebeden söylemiştir biliriz ve sükût ederiz ve Rabbü'l-âlemîn dâmenine teşebbüs ederiz. فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ (Âl-i İmrân, 3/97) [Muhakkak ki Allah, bütün âlemlerden müstağnîdir.] âleminden dahî bahs eyleriz, velâkin bahsimiz ehl-i zevk ve mükâşefe iledir, bî-mezâk ve mahcûb ile değildir.

Ve şol kimse ki merâtib üzerine cârî olmaya ve tenzîh ve teşbîhin merâtibin bilmeye ve hakāikın anlamaya, küfür ve îmânı halt ettiğinde kelâm yoktur. Var imdi her mertebenin netîcesi ne idiğini zevk ile idrâk eyle ve küfür ve inkârdan halâs ol. Ve bil ki Hak Teâlâ âlem-i halk ve Hak'da kuds-i zâtî ile mukaddesdir ve Hak'dan kevn üzerinde ve kevnden Hak üzerinde eser vardır, bu kadar. Fe'fhem cidden.

* * *

ورد ليلة السبت قوله تعالى:

[Cumartesi gecesi Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوَاهُمْ حَتَّىٰ جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا خَامِدِينَ (Enbiyâ, 21/15)

Ya'nî, Yemen vilâyetinde bir şehir halkına -ki âsî ve tâğî idiler- azâb-ı semâvî eseri zuhûr ettikde oradan çıkıp firâr ettiler, feemmâ firârları mukayyed olmadığın bildiklerinde zulümlerine mu'terif olup يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ (Enbiyâ, 21/14) [Eyvah bize, gerçekten zâlimlermişiz!] diye bu sözü terdîd ve tekrîr ettiler. Hattâ ki Hak Teâlâ onları hasîd ve hâmid kıldı, / ya'nî biçilmiş ekin ve sönmüş âteş gibi kaldı ki meyyit oldular ve i'tirafları sebebiyle mahall-i merhamet olmadılar. Zîrâ, ona "îmân-ı be's" derler ki bâ-i muvahhade iledir.

Nitekim îmân-ı ye's dahî -yâ-i müsennâtla- böyledir. Ya'nî, bu ümmette muhtezarın îmânı makbûl ve mu'teber olmadığı gibi -zîrâ ıztırârı ve hakîkatü'l-hâl inkişâfdan sonradır- ümem-i sâlifede dahî nüzûl-i azâb vaktinde îmân böyledir ki merdûddur. Zîrâ, gerçi hâlet-i ihtizârda değildir, velâkin hâlet-i ıztırârdadır. Zîrâ, nüzûl-i azâb ihtiyârı selb eder ve teklîfi kabûl ise ihtiyâra dâirdir. Bu cihetten cebre i'tibâr olunmadı ve îmân ve tâati kabûl etmek ihtiyâra mebnî oldu. Ve ihtiyârdan gayrı şart-ı âharı dahî vardır ki, îmân ve tâati fî-nefsi'l-emr hüsnünden

ötürü kabûl ede, yoksa ağraza binâen etmeye. Ya'nî, iclâlen lillâhi Teâlâ ve i'zâmen lehû mü'min ve âbid ola, yoksa cennete rağbet ve cehennemden havf için değil. Zîrâ, bu garaz üzerine mü'min ve mutî' olan kimse bi'l-farz cennet ve cehennem mülâhazası olmasa îmân ve tâati kabûl etmez.

Pes, bunda mâ-sivâya taallukdan ziyâde tahzîr vardır. Zîrâ, cennet ve cehennem mahlûkāttandır. Ve ârif olan Hakk'a dil-beste olur ki, Hâlık-ı cennet ve nârdır, yoksa mahlûka değil. Eğerçi dâr-ı teklîfde olduğu cihetten esbâb-ı cennete terğîb ve bevâis-i nârdan tahzîr olunmuştur, ve illâ vücûdu müştemil olduğu kuvâ ve a'zâyı ta'tîl etmek lâzım gelir. Sâni'-i Hakîm ise abes yere hiç bir nesne halk etmemiştir. Belki vücûd-i insânîde kendi rûhundan latîfe-i insâniyye koyup her cüz'ünden hâline münâsib nesne taleb etmiştir ki, onun mâ-hulika-lehi odur. Bâtında kalb ve zâhirde sem' ve basar ve lisân ve yed ve ricl ve batn ve ferc gibi ki, ebvâb-ı seb'a-i nâr bu yedi nesnenin mukābelesindedir ki, bu yedi nesne salâh kabûl etmedikçe ebvâb-ı nâr mesdûde olmaz. Ve nefsin dahî bu mukābelede yedi aded evsâf-ı [35] zemîmesi vardır ki kibr ve hased ve gazab ve riyâ ve ucb ve hubb-i mâl ve hubb-i câhdır.

Ve kalb mahall-i ahlâk-ı hamîde ve rûh mahall-i ma'rifet ve sırr mahall-i müşâhededir. Ve kalb-i insân netîce-i hâlde nazar-gâh-ı ilâhîdir ki halîfe-i vücûddur. Ya'nî, âlem-i enfüsde halîfe olan kalbdir ki, cemî'-i a'zâ ve kuvâdan eşrefdir ki, a'zâ ve havâss cânib-i süflîye nâzırdır, arz gibi, ve kuvâ cânib-i ulvîye dâirdir, semâ gibi. Nitekim bu kalbin sâhibi âfâkda ehl-i mülk ve melekûtta halîfe ve hâkimdir. Zîrâ, ism-i a'zama mâliktir ki cemî'-i esmâyı muhîttır. Ve bu saltanata arz serîr gibi olmuştur. Onun için Âdem (a.s.) hakkında gelir: إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً (Bakara, 2/30) [Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım.] Ve Dâvûd (a.s.) hakkında gelir: يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الأَرْضِ (Sâd, 38/26) [Ey Dâvûd, biz seni yeryüzünde halîfe yaptık.] Pes, arz merkez-i âlem olmakla serîr kılındı ki zâhiri mülkü ve bâtını melekûtu câmi'dir. Arş serîr kılınmadı. Zîrâ, arş gerçi müstevâ-yı ceseddir -nitekim leyle-i mi'râcda vâkı' oldu- velâkin da'vet arzdadır. Onun için namâz ibtidâ Ka'be'de kılındı. Zîrâ, enbiyâdan gayrıya cesed ile semâya urûc müyesser değildir. Onun için da'vet ve teblîğ vech-i arzda oldu, tâ ki

zuafâ ve akviyâya bu kâr âsân olup ecsâd ile arzda mekîn ve ervâh ile semâda pür-temkîn olalar. Ya'nî, müddet-i ma'lûme gāyetine dek ki, kıyâmet-i kübrâdır. Çün ki taltîf-i vücûd hâsıl ola, kalb ve kāleb âlem-i ulvîde karâr eder ki cennettir.

Ve bundan fehm olunur ki, âlem-i ulvî makarr-ı ervâhdır. Zîrâ, ehl-i melekût ervâh-ı âliyeye muttasıldır. Eğerçi ecsâm-ı latîfeleri vardır, arşın ittisâli gibi. Onun için rûhâniyyet ve nûrâniyyetleri kemâlde olanlara mevt i'tibârîdir, hakîkî değil. Fe'f hem cidden.

Ve insânın dahî cennete duhûlü kalb ve rûh mertebesindedir ki, cesedi ona tâbi'dir. Ve tebaiyyet dahî münâsebetledir. Ve dünyâda münâsebet tezkiye ve âhirette anâsırı taltîf iledir. Bu sûrette cesed rûh hükmünde olmuş olur. Fa'lem zâlik. /

✳ Ba'de-zâ, âyet-i mezkûrede remz-i hafî vardır ki, sebeb-i vürûd bu remzdir. Ve ol remz budur ki, bu âlem halkı insân-ı kâmilin a'dâsıdır. Nitekim Kur'ân'da gelir: وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ وَكَفَى بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا (Furkān, 25/31) [Biz böylece her peygambere suçlulardan düşmanlar var ettik. Yol göstérici ve yardımcı olarak Rabb'in yeter.] Ve "mücrimîn" ile kayd ve tebyîn olunduğu budur ki nüfûs-i zekiyye ve ervâh-ı tayyibe enbiyâ ve enbiyâ ve sulehânın ahbâbıdır. Zîrâ, münâsebet-i ma'neviyyeleri vardır ki, münâsebet cezzâbdır. Ya'nî, cinsi cinse cezb eder. Çün ki arada münâsebet olmaya, hilâf-ı cins gibi olurlar. Ve hilâf-ı cins olanlar biribirlerinden teneffür ede gelmişlerdir.

✳ Pes, a'dâyı teslîtta sırr-ı ilâhî, habîs ve tayyibi biribirlerinden temyîz ve sırr-ı habîbi mâ-adâdan tenfîr ve kendine tahsîsdir. Bu ma'nâdan ehl-i kemâlin hâllerine göre a'dâsı olur. Ve bu sırra vâkıf olduklarından müblî mülâhazasıyla belâdan fârig ve ona meşgūl olurlar ve belâ ve âfiyet yanlarında berâber olur. Ve belki belâ celâl yüzünden cemâl olmakla onunla gıdâları mezîd olup rûhâniyyetleri cihetiyle semirirler. Ve gâh olur ki ehl-i belâ def'-i belâ için duâ ederler. Zîrâ, za'f-ı beşerîleri var idiğin bilir ve Kavî ve Metîn'e rucû' ederler ki, Allah Teâlâ'dır. Ve gâh olur ki dâiye ve izin olmak sebebiyle bed-duâ dahî ederler. Cenâb-ı Nebevî'nin (s.a.v.) ba'zı evkātte ba'zı kabâile la'net ettikleri gibi ki, ol kabîle ziyâde mü'zîler idi. Ve bu bed-duâ ve la'net ile teskîn-i harâret-i dil ederler. Zîrâ, Hak Teâlâ dahî zâlimlere la'net eylemiştir. Ve ol mel'ûn ve med'uvvün-aleyh olanların netîceleri helâk

ve istîsâl ve zer' gibi mahsûd ve maktû' olmak ve nâr-ı muntafie gibi humûd bulmaktır. Eğerçi zâlimler bu ma'nâdan gāfillerdir ve dünyâ ve âhirette başımız kurtarırız kıyâs eylerler. Heyhât! Zîrâ, Allah Teâlâ havâss-ı ibâda Kâfî ve Hâdî ve Nasîr'dir ve incâz-ı va'd etmeğe Kādir ve kavlinde sâdıkdır. Ve abdin intizârı ibâdetten ma'dûd ve her nesne vaktine merhûndur. [36] Ve netîce-i ahbâb necât ve netîce-i a'dâ helâktir. فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (En'âm, 6/45) [Böylece zulmeden toplumun kökü kesildi. Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allâh'a mahsûsdur.] اللّهمّ لك الحمد شكراً ولك المنّة فضلاً وأنت أرحم الرّاحمين [Allâhım, şükr olmak üzere hamd sana mahsûsdur. İhsân olmak üzere cömertlik sana âiddir. Sen merhamet edenlerin en merhametlisisin.]

* * *

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

(Fâtiha, 1/2) [Hamd, âlemlerin Rabbi Allâh'a mahsûsdur.]

Çün ki dünyâda ni'met-i hâlisa kıllet üzerinedir, lâ-cerem lafz-ı şükr dahî kıllet üzerine vârid olup ekser-i makāmâtta hamd îrâd olundu. Zîrâ, hamd makām-ı ifdâl ve ibtilâya şâmil ve şükür makām-ı ifdâl ve ihsâna mahsûsdur. Pes, mahall-i musibette "Şükür senden gelene" demek sahîh olmaz. Zîrâ, netîcesi mezîd-i ibtilâ olur. Nitekim Kur'ân'da gelir: لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ (İbrâhîm, 14/7) [Andolsun şükrederseniz size elbette daha fazla veririm.] Hamd ise bu ma'nâyı muktazî değildir. Şol ma'nâdan ki hamd ızhâr-ı kemâl-i ilâhîdir, Hakk'ın her fi'linde ise noksân yoktur, ve bi'l-farz noksân üzerine halk ettiği dahî kemâldir. Zîrâ, kendi zâtını vasf eyleyip صُنْعَ اللَّهِ الَّذِي أَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ (Neml, 27/88) [(Bu,) her şeyi sapasağlam yapan Allâh'ın san'atıdır.] diye buyurmuştur. İtkān ise ihkâmdır. Pes, onun sun'unda muhkem olmamış nesne yoktur, gerekse kāsıru'l-akl olan kimse onu idrâk etmesin. Nazar eyle ki, Kur'ân hakkında buyurur: وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا (Nisâ, 4/82) [Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı, onda birçok tutarsızlık bulurlardı.] Maa-hâzâ, ulemâ-i mahcûbîn onu telfîkden âciz olmuşlar ve her biri bir tarafa gitmişler. Zîrâ, muktezâ-yı akl ihtilâfdır. Eğer kümmel-i mükâşifîn gibi cümlesi bir çeşmeden nûş etmiş olsalar feyzde ihtilâf olmadığın bilirler ve her hükmü yerli yerine korlar ve ihtilâfdan halâs olurlardı.

Ve ehâdîs-i Nebeviyye'de olan ihtilâfât dahî böyledir ki, fî-nefsi'l-emr aslâ ihtilâf yoktur. Zîrâ, Alîm ve Allâm olan Mevlâ'nın kelâm-ı kadîmi ne vechile ise ulûm-i evvelîn ve âhirîn ihsân olunup akl-ı küllden ibâret olan Cenâb-ı Nübüvvet dahî (s.a.v.) her kelâmı makāmında vaz' etmiştir ki, onda kat'an ihtilâf yoktur. Zîrâ, Habîbullâh'dır ki, Hak ile bâkî ve Hak ile mütekellimdir. Onun için / Kur'ân'da gelir: وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى. إِنْ هُوَ إِلاَّ وَحْيٌ يُوحَى (Necm, 53/3-4) [O, kendi arzusuna göre konuşmaz O, vahyedilenden başkası değildir.] Ve yine gelir: وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا (Haşr, 59/7) [Peygamber size ne verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan da sakının.]

Ve dahî Kur'ân'da iki üç yerde ıtlâk vâkı' olmuştur: مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ (Nisâ, 4/80) [Kim Rasûl'e itâat ederse Allâh'a itâat etmiş olur.] إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ (Fetih, 48/10), [Muhakkak ki sana bey'at edenler ancak Allâh'a bey'at etmektedirler.] وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى (Enfâl, 8/17) [Attığın zamân da sen atmadın, fakat Allah attı.] gibi. Ve bunlar delâlet eder ki, hadîs Kur'ân'a mülhakdır. Nitekim derler: Tefsîr Kur'ân'a mülhakdır. Zîrâ, tefsîrin aslı hadîs-i Nebevî'dir ki hadîs onun icmâlini tafsîl etmiştir. Ve hadîs ki cedîddir, Kur'ân mukābelesinde olmakladır ki, Kur'ân kadîmdir. Feemmâ bir kelâmın hudûsü fî-nefsi'l-emr kıdemini münâfî değildir. Zîrâ, hâdis olan kisvesidir ki lafzdır. Nitekim Kur'ân hakkında إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآناً عَرَبِيّاً (Zuhruf, 43/3) [Biz onu arapça bir Kur'ân yaptık.] denildi. Bu ca'lden ise hudûs-i Kur'ân lâzım gelmedi. Eğerçi sû-i fehm ehli olanlar öyle kıyâs eyleyip zeyğ ve dalâle düştüler. Zîrâ, "ca'l" hîn-i edâda kisve-i arabiyyeye nâzırdır, nefs-i Kur'ân'a değil. Belki nefs-i Kur'ân sıfat-ı ilâhiyyedir ki, kadîmdir.

Nitekim "rûh" ıtlâk olunan emr-i ilâhînin cânib-i halkı ve cânib-i Hakk'ı vardır. Cânib-i halkı odur ki, taayyün-i nûrânî-i rûhânî ile taayyün bulmuş ve ma'nâ-yı sırf iken fi'l-cümle sûrete gelmiştir. Ve cânib-i Hakk'ı bâtını i'tibâriyledir ki nefes-i rahmânîdir. Nefes-i rahmânî ise zât-ı Hakk'a muzâfdır. Bu makūle muzâf ise hâdis olmaz. İşte hadîse zâhiri hasebiyle hâdis dediler. Zîrâ, zâhiri mazhardan sâdır olmuştur. Ve Kur'ân dahî gerçi mazhardan sâdırdır, velâkin Cibrîl'in ağzından nazm ve ma'nâsıyla telkîn olunmuştur. Pes, ikisi dahî hakk iken zâhir

ve mazhar i'tibâriyle birine "kadîm" ve birine "hâdis" dediler, tâ ki mertebe-i Hak'ile mertebe-i halk mütemeyyiz ola. Bu cihetten kelâm-ı Nebevî dahî ihtilâfdan berî ve tenâkuzdan arî oldu ve ihtilâf ve tenâkuz üzerine zann olunan mevâzı'ı adem-i zabta ve sû-i fehme râci' [37] oldu.

Ve bundan ahz olundu ki, kelâm-ı Rasûl kelâm-ı ilâhîye mülhak olduğu gibi kelâm-ı kibâr dahî kelâm-ı Rasûl'e mülhakdır. Zîrâ, ekâmil-i nâsa nisbetle cemî'-i füyûzun menba'ı birdir, tefâvüt hemân suverindedir. Ve bu ma'nâdandır ki, meşâyih-i tarîkat ve muhakkikân-ı hakîkatin (kaddesallâhu esrârahum) akvâl ve ef'âline i'tirâz etmek dürüst değildir. Zîrâ, i'tirâzın netîcesi i'tirâz-ı Rasûl olur. Bu ise küfürdür, velâkin Rasûl'e i'tirâza "küfr-i şer'î" ve gayra i'tirâza "küfr-i hakîkî" derler. Ve bir nesne fi'l-hakîka küfr olduktan sonra sûreti küfr olmasa da çı fâyide? Nitekim derler ki: Hased küfürdür. Zîrâ, fi'l-i Hakk'a i'tirâzdır. Şuûn-i ilâhiyye ise nice vechile hakâikı müştemildir. Bu cihetten, kendi nefsiyle fâil-i fi'l olana i'tirâz etmek sahîh olur, feemma Hak ile iş tutana i'tirâz etmek sahîh olmaz. Zîrâ, ona i'tirâz etmek Hakk'a i'tirâza râci' olup netîce gazab-ı ilâhî olur ki, mertebeden sukûttur. Zîrâ, mürîde hizmet ve şeyhe nefes lâzımdır. Çün ki hizmet i'tirâz ile muhtelit ola, lâ-cerem mahdûm yüzünden dahî hâdime nefes-i rahmânî eseri zuhûr etmez ki rûy-i cemâlden olan muâmeledir. Belki rûy-i celâlden olan nefes zuhûr eder ki onun eseri şol bağa esen rîh-ı sarsarın eseri gibidir ki mühliktir.

Ve buradan dediler ki: Mezâhir-i Hakk'in kabûlü kabûl ve reddi reddir. Ve kulûb-i kümmele dâhil olmak ayn-ı rızâullâhdır. Ve bu mertebeyi tetebbu' etmek cümlenin üzerine lâzımdır. Onun için hadîsde hayır duâyı istiksâr ediniz, ya'nî her ağızdan bir hayır duâ ve her gönülden bir teveccüh-i Mevlâ ahz ediniz, belki bir sâhib-i nefes müsâdefe edip murâdınız hâsıl ola.

İşte bunun netîcesi bu oldu ki, esmâdan murâd müsemmâdır ve esmâyı ihsâ ve tetebbu'dan maksûd ism-i a'zama vusûl ve ondan müsemmâya duhûldür, velâkin herkes maksûdu tarîkının şurûtuna murâât edemediğinden yolda kalır ve menzile / eremeyip bî-netîce olur. Ve eğer müddaî ise الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (Fâtiha, 1/2) [Hamd, âlemlerin Rabbi Allâh'a mahsûsdur.] dediği kizb olur ki, fi'l-hakîka Hakk'a

iftirâdır. Zîrâ, da'vâ ettiği nesne ni'met-i mevhûmedir, ni'met-i muhakkaka değil. Kur'ân ise hakîkat mukābelesinde mevzû'dur, vehm ve hayâl değil.

✳ Ve bundan fehm olundu ki, terbiye-i ilâhiyye merâtib üzerinedir ki halkın isti'dâdına râci'dir. Pes, kemâl Rabbu'l-âlemîn'indir ki, herkesi isti'dâdı kadar irşâd ve tarîkına hidâyet eder. Bu cihetten ibâdullâh suverde ihtilâf ve tefâvüt üzerine oldukları gibi maânî ve hakāikda dahî tebâyün üzerinedir. Ve bundan maksûd esmâ-i muhtelifenin hakāikının zuhûru ve her ismin bir yüzden bir netîce verip eseriyle âlem-i kevnde bürûzudur. Fa'lem zâlik.

* * *

"Feylesôf-i dehr"

Ma'lûm ola ki bu fakîrin min-indillâh esmâ-i kesîresi vardır: Abdullâh ve Abdülhak ve Abdülkādir ve Abdüllatîf ve Mahmûd ve emsâli gibi. Ve leyle-i ehadde "Feylesôf-i dehr" ıtlâkı dahî vârid olmakla bi-hasebi'l-vakt bu makāmda derc olundu. Feylesôf-i dehr burada hakîm-i zamân ma'nâsınadır. Ve hikmet ilimden ehassdır. Zîrâ, معرفة الأشياء علي ما هي عليها [Mâhiyetleri üzere eşyâyı tanımak] ma'nâsınadır ki ona "hikmet-i zevkıyye" derler. Her ilim ise bu ma'nâya hikmet olmaz. Onun için makām-ı medhde "hakîm-i ilâhî" derler, "hakîm-i kevnî" demezler. Zîrâ, söz ilâhiyyâtı bilmektedir, yoksa kevniyyâtı değil. Eğerçi kevniyyât dahî âsâr-ı esmâdır, feemmâ zâhir ve bâtın i'tibâriyle Hakk'ı bilmekle kevni ma'rifetin farkı vardır. Zîrâ, ilmin ecell olduğu ma'lûmun ecell olduğuna tâbi'dir.

Pes, sultân-ı a'zamı ma'rifetle raiyyeti ma'rifet bir olmadığı gibi esmâ-i zâtiyye-i külliyyeyi ma'rifet dahî esmâ-i sıfâtiyye-i cüz'iyyeyi ma'rifet bir değildir. Onun için esmâ-i hayâliyyeden esmâ-i hakîkıyyeye terakkî lâzımdır, tâ ki sülûk ve vusûl ve hilâfet sahîh ola. Bu cihetten derler ki: Esmâ-i seb'ayı tekmîl eden henüz hilâfete müstehak olmaz. Çün ki hilâfet rütbesi mütehakkak olmaya, irşâd dahî sahîh olmaz. Nitekim erbâbına [*38*] ma'lûmdur.

Ve'l-hâsıl, hayâle mağrûr olmayıp her kemâli taayyünde müşâhede ve onunla tahakkuk lâzımdır. Zîrâ, hayâl-i menâm bu ma'nâyı tezkîr ve ona irşâd için vaz' olunmuştur ki vesîle-i kemâldir, yoksa nefs-i

kemâl değildir. Şol cihetten ki âlem-i misâl berzahdır, maksûd-i aslî ise bir ma'nâyı âlem-i ervâhdan tenzîl ve berzah-ı misâlden tahlîs edip âlem-i ecsâma getirmektir. Pes, rûh-i insân evvel münâsebet-i âlem-i misâl edip oradan cisrden geçer gibi mürûr edip âlem-i hisse gelir ki, âlem-i hiss her kemâlin mecmûasıdır. Zîrâ, ondan mütenezzil bir derece dahî yoktur ki, tecellî-i ilâhî ol dereceye nüzûl ede ve zuhûru orada tamâm ola.

Bu mertebedendir, Cenâb-ı Risâlet (s.a.v.) altı ay kadar rü'yâ ile amel edip ba'dehû hâricde Cibrîl (a.s.) ve bir dahî rü'yâya hâcet kalmadı. Eğerçi ekâmil-i nâsın rü'yâları dahî ayn-ı hâricîde emr-i hissî gibidir. Zîrâ, onların sırrı her mertebede devr eder ve basîretleri her makāmı mükâşefeden hâlî değildir, velâkin bu mertebeye "ahadiyyet" derler ki herkese müyesser olmaz. Ve bu makāmı tefhîm için Hak Teâlâ buyurur: نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ (Şuarâ, 26/193-194) Ya'nî, "Kur'ân'ı kalbine tenzîl etti, hayâline indirmedi" dedi, tâ ki sâlikler hayâle mağrûr olmayalar ve mertebe-i kalbe vusûle ve âlem-i rûha duhûle sa'y edeler ve mevt-i irâdîyi tahkîk eyleyeler, tâ ki hayât-ı feyz bulalar, ve illâ netîcesi hırmân ve tahassür olur.

Ve Kur'ân'da gelir: ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ (Kāf, 50/19) Ya'nî, senin ondan meyl ve i'râz ettiğin mevt-i tabîî âhir başına geldi ve ondan halâs bulamadın. Eğer bundan mukaddem mevt-i fenâî ile cisim ve cânına kıymış olaydın şimdi bu mevtin gavâilinden necât bulurdun. Ve dahî المؤمنون لا يموتون بل ينقلون من دار إلى دار [Mü'minler ölmezler, bilakis bir dünyâdan diğerine nakl olurlar.] sırrına nâil olurdun ve mevt sana tuhfe-i azîme olurdu ki i'râz etmek değil, belki ikbâl-i tâmm ederdin. Gel imdi bu netîceye vusûle erkenden himmet edelim. والله المعين القوي المتين. [Yardımcı, güçlü ve kuvvetli olan Allah'dır] /

* * *

من الواردات السحرية قوله:

[O'nun şu sözü seher vaktinde gelen vâridâttandır:]

لَيْسَ لِكُلِّ نَبِيٍّ قَوْمٌ وَإِنَّمَا قَوْمُهُ قُوَاهُ

Ya'nî, her peygamberin kavmi ve hâricde etbâ'ı olmak lâzım değildir. Belki onun kavmi kendi kuvâ-yı nefsâniyye ve rûhâniyyesi ve a'zâ ve cevârih-i hissiyyesidir. İbtidâ onları inzâr için meb'ûs olur.

Zîrâ, bunların ekseri anâsıra tâbi' tâğîler ve ahkâm-ı heyâkile mâyil bir alay bâğîlerdir. Nitekim Kur'ân'da gelir: قُمْ فَأَنْذِرْ (Müddessir, 74/2) [Kalk ve (insânları) uyar.] Ya'nî, ibtidâ kuvâ-yı vücûdiyyeni, ba'dehû kuvâ-yı hâriciyyeni tahvîf eyle. Zîrâ, kavm-i hâricî bu kuvânın sûretidir. Pes, ibtidâ terbiye enfüse ve ba'dehû âfâka taalluk eder.

Ve bu fakîr elifât-ı erbaada [1111] âzim-i beyt-i münîf olup Harem-i Nebevî'ye duhûlümde bir sabâh ba'de salâti'l-fecr murâkabede iken قُمْ فَأَنْذِرْ diye hitâb-ı ilâhî vâkı' oldukda yerimden bi'l-ıztırâr kıyâm edip "Aceb bu kıyâm-ı inzâr ile maksûd-i ilâhî ne ola?" diye mütehayyir iken "Kendi vücûduna dâirdir" diye işâret olundukda kuûd edip hâl ne yüzden olduğu ma'lûm oldu. Ve ol vakitten beri otuz seneye karîbdir ki, nefsimizle mücâhededen mâ-adâ da'vet-i halk ile dahî mübtelâ olup çekilen âlâm ve şedâide nihâyet yoktur.

✳ Ve bundan muhassal budur ki sülûk erbâbı üç kısımdır: Evvelkisi ba'de'l-vusûl makām-ı ev-ednâda ve âlem-i cem'de vâkıf olup kalır ve bir dahî âlem-i fark ve kābe kavseyne geri dönmez ve âlem-i halk ve beşeriyyetin hicâbından bi'l-külliyye halâs olur. Nitekim Sultânu'l-ârifîn Ebû Yezîd-i Bistâmî (k.s.) bu makāmı ihtiyâr etmiştir. Onun için gâh olurdu ki kırk gün sahva gelmezdi ve istiğrâkda kalırdı ve Hak Teâlâ'dan edâ-i ferâiz edecek kadar şuûr ve ifâkat taleb ederdi, tâ ki dâr-ı teklîfin hükmü muattal olmaya ve nizâm-ı emre ihtilâl gelmeye. Ve bu mertebe, hicâb-ı rahmet [39] ve fi'l-cümle bakā-i resm ile olur ki, beyâz ve rakîk sehâb ardından güneşi mutâlaa gibidir ki, kâmillerin hicâbı budur ki makbûldür. Ve nâkısların hicâbına hicâb-ı zahmet derler -zâ-i hevvez ile-. Eyyâm-ı şitânın sehâb-ı galîzı gibidir ki cemâl-i şems onun verâsından mütebeyyin olmaz.

✳ Ve ikinci kısmı ba'de'l-vusûl makām-ı ayndan makām-ı kurba nüzûl edip kendi nefsine meşgûl olur. Zîrâ, vücûdda olan hey'ât-ı zulmâniyye-ye ıttılâ' ve onu keşf ve izâle etmek âlem-i envâra terakkîden sonra olur. Zîrâ, sâlik bir makāmdan bir makāma terakkî etmedikçe makām-ı sâfilin hükmü ona mütebeyyin olmaz, belki bi'l-fi'l içinde bulunduğu makāmın hükmüyle mağmûr ve hey'etiyle mestûrdur. Nitekim derler ki: Raiyyet sultân hâlini bilmez, feemmâ sultân hâl-i raiyyeti bilir. Zîrâ, hâl-i raiyyet tenezzül ve hâl-i saltanat terakkîdir. Ve terakkî ehli tenezzül ehlinin hâline muttali'dir, mekân-ı âliyeden esfele müşrif olan

kimse gibi. Pes, herkes kendi nefsine göre hem âlî ve hem sâfildir. Ya'nî, makām-ı sâfile göre raiyyet ve makām-ı âlîye göre sultân gibidir.

Ve sultân tahta cülûsdan sonra hâl-i raiyyeti ne vechile ıslâha mübâşeret edip ism-i Adl'den umûru ta'dîl ve tesviye ederse -zîrâ, hükm-i makām bu ma'nâ ile kıyâmdır- sâlik dahî makām-ı fevkānîden makām-ı tahtânîye bu muâmele üzerine olur. Eğerçi âyînesine hâsıl olan fi'l-hakîka fi'l-i ilâhîdir. Nitekim Kur'ân'da gelir: لِيَغْفِرَ لَكَ اللّٰهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ (Fetih, 48/2) [Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günâhını bağışlar.] Ya'nî, makām-ı rûhda feth-i mübîn hâsıl olup izâle-i hayâlden sonra mukaddem hissin hicâbı setr olunduğu muahhar dahî hayâlin ve ba'dehû vehmin perdesi nûr-i zât ile mestûr olup hey'ât-ı kalbiyyede nûrdan gayrı hey'et kalmaz ve âyîne bütün nûr olup şeş cihetten hayâl zâil ve ayn zâhir olur. İşte budur ki hâl-i salâtta her cihetten müşâhede ederlerdi. /

El-hâsıl, hicâb üçtür ki: Biri hicâb-ı hissdir ki, bunun zevâli feth-i karîb ile olur. Ve bu feth ile vücûdun sülüsü mertebesi açılır. Ve biri hicâb-ı hayâldir ki, bunun zevâli feth-i mübîn ile vücûda gelir. Ve bu feth ile vücûdun sülüsânı mertebesinden hicâb zevâl bulur. Ve biri dahî hicâb-ı vehmdir ki, bunun zevâli feth-i mutlak ile hâsıl olur. Ve bu feth ile vücûdun cemî'-i etrâfı açılır ve arz-ı harâba döner ki, arz-ı harabda dav'-i şemse hâil olmadığı gibi vücûd-i fânîde dahî her yüzden nûr tecellî in'ikâsına mâni' kalmaz. Zîrâ, kesâfet-i vücûd letâfete mübeddel olur ve anâsırın hükmü zevâl bulur.

Biz yine sadede gelelim ki, bu âlem-i farka nüzûl eden sâliklerin nicelerinin netîceleri kendi nefislerini tekmîldir. Ve enbiyâdan dahî ba'zılar bu siyâktadır. Onun için hadîsde gelir ki: يجيئ النبيّ ليس معه أحد Ya'nî, kıyâmette ba'zı enbiyâ yalnız gelir ki yanınca kavmi yoktur. Zîrâ, kendi nefsini tekmîl için meb'ûs idi. Pes, bu makūlelerde bi-tarîkı'd-da've etbâ' olmaz, velâkin eğer bir kimse kendi ihtiyârıyla tâbi' olsa mütâbaatinden rucû' edemez, ve illâ kâfir olur. Zîrâ, şer'-i bâtın-ı nebîden udûl etmiş olur. Ve buradandır ki Abdullâh el-Ensârî demiştir ki (k.s.): Bir kimse tarîk-ı Hakk'a sülûk edip hakk olduğunu bildikten sonra rucû' eylese Hak Teâlâ ona kimselere etmediği azâbı ede.

İşte nebîye mütâbaat ve rucû' îmân ve küfürde nice ise velîye

mütâbaat ve rucû' hâli dahî böyledir. Eğerçi değme sâlik bu ma'nâdan âgâh değildir. Ve onun azâbı velînin kalbinden sukūtudur ki ona benzer azâb yoktur. Zîrâ, merdûd-i ilâhî olmakla netîcesi hırmân-ı ebedîdir ve o makūle fâsid her hangi kapıya varsa ıslâhı kābil değildir. Zîrâ, evliyâ halka-i müfrağa gibidir ki aralarında imtiyâz yoktur. Bu sebebden birinin redd ettiğini biri kabûl etmez. Zîrâ, ne o merdûdun ikbâle dâiyesi olur ve ne velînin [40] kabûle teveccühü bulunur.

✳ Ve bu ma'nâ iltizâm-ı mezheb gibi değildir. Ya'nî, bir kimse meselâ Şâfiî mezhebinden Hanefî'ye intikāl etse nesne lâzım gelmez. Zîrâ, ictihâdiyyâtı inkâr eylese bile küfür lâzım gelmez. Şol cihetten ki zanniyyâttır. Fe-keyfe ki burada inkâr yok, belki mahzâ hakk-ı sarîhi tetebbu' vardır? Bu ise lâ-be'sdir ve tahavvülü ahkâm-ı zâhireye dâirdir ki onda sû-i i'tikād yoktur. Nitekim cemî'-i turuk-ı hakkanın hakk olduğunu i'tikādı var iken li-ecli'z-zarûre bir tarîkden bir tarîka udûl eder. Zarûret budur ki, içinde olduğu tarîkın kâmili yoktur.

✳ Pes, bir şeyhden bir şeyhe udûl etmek karyeden şehre hicret gibidir ki, şehir medâr-ı cum'a ve cemâat ve ülü'l-ilm ile bâis-i sohbet ve ülfettir. Ve karyenin netîcesi ise cehâlet ve gaflettir. Ve tâlib-i Hak taleb-i sohbetle me'mûrdur. Ve herkes sohbete sezâ değildir. Onun için sohbete sezâyı ele getirinceye dek bir hâlden bir hâle intikāl etmek umûr-i vâcibedendir. Ve çün ki sohbete lâyık bulup ona mütâbaat etti, bir dahî onun tarîkından rucû' edemez. Zîrâ, Kur'ân'da gelir: فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلاَّ الضَّلاَلُ (Yûnus, 10/32) [Artık hakdan sonra sapıklıktan başka ne kalır?] Ya'nî, tarîk-ı Hak'dan udûl eden kimse dalâle düşer. Zîrâ, hüdânın mâ-verâsı dalâldir. İşte bizim sözümüz bu perdeye gelenlere göredir, yoksa dalâlet ehlinin sohbetinden udûl etmek ayn-ı savâb ve mahz-ı hakkdır.

✳ Ve üçüncü kısım budur ki, bu âlem-i farka nüzûlleri hem kendi nefislerini tekmîl ve hem gayrıları dahî irşâd içindir ki, bu makām mürsellerin ve kümmel-i evliyânın makāmıdır ki, ziyâde sa'b nesnedir. Onun için demişlerdir ki: Leyle-i mi'râcda cemâl-i Hazret'i müşâhededen sonra vech-i arza nüzûl, Ebu Cehl'in ve emsâlinin yüzlerine bakmak ne belâdır! Zîrâ, bakmağa zarûret vardır ki, makām-ı da'vet ve teblîğdedir. Eğerçi inşirâh-ı sadr ehlidir ki, halk ile Hak'dan muhtecib değildir, velâkin makām-ı beşeriyyettedir ki sıhhat-i da'vet ve husûl-i teblîğ

ona menûttur. /

El-hâsıl, halkın mahcûbları nâkıslardır ve mükâşifleri kâmillerdir. Ve ekmel odur ki da'vet-i halk için meb'ûs ola, rusül ve kümmel-i evliyâ gibi. Velâkin, evliyânın bi'seti rusül gibi değildir. Zîrâ, rusülde Cibrîl vesâtatı vardır ve ızhâr-ı mu'cizât ile me'mûrlardır ve zâhir-i şer'e tasrîh ile ve bâtın-ı şer'e ta'rîz ve remz ile da'vet ederler. Evliyâda ise vech-i âmmdan vesâtat-ı Cibrîl yoktur, belki vech-i hâsdan Hak'dan ahz ederler ve melâike vesâtatıyla dahî bi-tarîkı'l-ilhâm istifâde kılarlar. Ve ızhâr-ı kerâmetle dahî me'mûr değillerdir, belki setr ile me'mûrlardır. Ve bunların da'vetleri ism-i Alîm'in bâtınınadır. Zîrâ, bunlara ulemâ' billâh derler.

Pes, şol ki vazâif-i ahkâmdır, ulemâ' bi-ahkâmillâh olanlara mufavvazdır. Ve şol ki vazâif-i hikem ve maârifdir, ulemâ' billâh olanlara sipâriş olunmuştur. Eğerçi ulemâ' billâh dahî ulemâ' bi-ahkâmillâhdır. Zîrâ, Allah Teâlâ câhili velî ittihâz etmez, ittihâz etse ta'lim eder ve ilm-i hâle vâkıf kılar ve netîce-i hâlden haberdâr eder. Nitekim ümmî sûretinde olanlar ulemâya cevâb vermişler ve tefsîrin netâicinden söylemişlerdir. Ve onlar ki bu perdede değillerdir, onlar ceheledir, netîceleri cehl ile ifsâd fi'l-arzdır.

* * *

ورد قبل العشاء الآخرة ليلة الثلثاء قوله تعالى:

[Salı gecesi yatsıdan önce Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

وَٱلْعَصْرِ إِنَّ ٱلْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ

(Asr, 103/1-2) [Asra yemîn ederim ki, insan gerçekten ziyandadır...]

Ma'lûm ola ki "asr" zamândır. Ve zamân sâate ve yevme ve üsbû'a ve şehre ve seneye münkasimdir ki, cümlesinin mebdei ism-i Dehr'dir. Nitekim ba'zı âsârda gelir: يا دهر يا ديهاز يا ديهور Ve yine gelir: لا تسبوا الدّهر فإنّ الدّهر هو الله [Dehr'e sövmeyiniz, muhakkak ki dehr Allah'dır.] Ya'nî, zamânı sebb etmek onun mebdei olan ism-i Dehr'i ve müsemmâsını sebbe müntehî olur. Nitekim mekânı sebb etmek arşı sebbi mütezammındır. Arş ise mecîd ve azîm ve muhît vasıflarıyla mevsûfdur. Pes, sebb-i mezkûr esmâ-i ilâhiyyeye râci' olmakla hatâ-i azîm lâzım gelir. Ve insânı sebb etmek bunlardan beterdir. Zîrâ, cemî'-i esmânın mecmûası ve rûh-i ilâhî ve nefes-i rahmânînin [41] mazharıdır.

Suâl olunursa ki: Ya ba'zı efrâd-ı insâna la'net olunmak nedir? Nitekim Kur'ân'da gelir: أَلاَ لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظّٰلِمِينَ (Hûd, 11/18) [Biliniz ki, Allâh'ın la'neti zâlimlerin üzerinedir.] قَاتَلَهُمُ اللّٰهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ (Münâfikūn, 63/4) [Allah onları kahretsin, nasıl olup da döndürülüyorlar?] Cevâb budur ki: Ba'zı efrâda la'ndan mutlakan insâna la'n lâzım gelmez. Belki la'n husûs-ı vasf cihetiyle ba'zı efrâdadır. Pes, la'n husûs-ı vasfa râci'dir, nefs-i insâna değil. Bizim sözümüz sulehâya ve insân-ı kâmile ve mutlakan insâna göre la'ndır ki, bu ma'nâ merdûddur. Sulehâ ve insân-ı kâmil zâten ve sıfaten müstesnâdır. Onun için Allah Teâlâ cins-i insânı "hasâret içindedir" diye hükümden sonra istisnâ edip إِلاَّ الَّذِينَ آمَنُوا الخ (Asr, 103/3) [İmân ederler müstesnâ ...] diye ba'zı efrâdı cinsden ihrâc eyledi. Bu cihetten, kārie gerektir ki kable'l-istisnâ' istisnâyı mülâhaza eyleye, tâ ki bir uğurdan cins üzerine hasâretle hüküm lâzım gelmeye.

Suâl olunursa ki: Niçin mekâna kasem vâkı' olmadı, belki zamâna oldu? Cevâb budur ki: Maksûd-i ilâhî israf-ı ömr ile hasâret-i ömrü beyândır. Ömr ise bedenin hayât ile müddet-i imâretine derler. Ve hasâret gerçi nefse göre de olur. Nitekim Kur'ân'da gelir: الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ (En'âm, 6/12) [Kendilerini ziyâna sokanlar...] Feemmâ, hasâret-i nefs odur ki, nefsi îmân ve amel-i sâlihde istihdâm ve isti'mâl etmeye. Bu ise zamâna mevkūfdur. Onun için tâat evkāte tahsîs olunmuştur, salevât-ı mefrûza ve zekât ve sıyâm ve hacc gibi. Pes, bî-vakt kâr hâsıl olmaz. Bu cihetten bürûc takdîr olunup seyyârât ol bürûc üzerine tesyîr olundu, tâ ki harekât-ı eflâk ile, evkāt mütekaddir ve müteayyin ola ve ömr-i insân ol evkātte amele iştiğâl ile güzer ede ve dehrin mebdeine rucû' edip lâ-leyl ve lâ-nehâr âlemine erişe ve zamân ve mekân kaydından halâs olup ve kesretten necât bulup netîcesi vahdet ola.

El-hâsıl, mekân kārr olmakla ona göre telef yoktur, feemmâ zamân gayr-i kārrdır ve müteceddidü'l-emsâl olmak / vakt-i sânî vakt-i evvelin aynı olmasın iktizâ etmez. Onun için "edâ" ve "kazâ" denildi. Ve neş'e-i âhire ma'dûmun misli iledir, aynı ile değildir. Zîrâ, söz cesed ve heykeldedir, "nefs-i nâtıka" ve "acbu'z-zeneb" dedikleri azmda değildir. Ve nefs-i hayvâniyye dahî rûh-i ilâhî-i bâkînin eseri olmakla ona dahî bakā vardır demişlerdir.

Pes, muâd olan bu üç nesnenin mâ-adâsıdır ki onun aynı bâkî değildir. Nitekim dünyâda dahi bâkî değil idi ki, ecsâm dahî a'râz gibi emsâl ile müteceddid idi, velâkin sür'at-i îcâd ve i'dâmdan bâkî görünürdü. بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ (Kāf, 50/15) [Hayır, onlar yeni bir yaratmadan şüphe içirdedirler.] Ya'nî, bu âyet-i şerîfenin ibâreti neş'e-i âhirede ve işâreti neş'e-i ûlâdadır ki, neş'e-i dünyâdır. Ve bunun sırrı Hak Teâlâ'nın devâm-ı hallâkıyyetidir.

Suâl olunursa ki: Kur'ân'da cümleden sonra asra kasem vâkı' olduğu nedir? Cevâb budur ki: Zamân mekândan muahhardır. Zîrâ, âlem-i ervâhda evsâf-ı kevniyyeden nesne yok idi. Meselâ, îmân ve küfür ve zamân ve mekân ve emsâli gibi. Onun için demişlerdir ki: Ervâh mütehayyize değillerdir. Ve mütehayyize olmayıcak üzerlerine zamân dahî cârî olmaz. Belki evsâf arşın hudûsundan sonra hâdis oldu ki, evvelü'l-ecsâmdır. Ve ol vakitte evkātten yevm var idi ancak -ki yirmi dört sâattir-, yoksa leyl ve nehâr yok idi. Belki leyl ve nehârın hudûsü şems ve kamerin hudûsüyle hâsıl oldu ki şemsin tulû'uyla nehâr ve gurûbuyla leyl denilip yirmi dört leyl ve nehâra taksîm olunup vasat-ı arza göre on ikişer kılındı. Sonra arzın irtifâ' ve inhifâzı i'tibâriyle tefâvüt zuhûr eyleyip ba'zı bilâdda aksar-ı eyyâm dokuz ve atvel-i leyâlî on beş ve kezâlik aksar-ı leyâlî dokuz ve atvel-i eyyâm on beş sâat oldu. Ve insân zamân ve mekândan sonra halk olundu, tâ ki halîfe olduğu cihetten mekân ona serîr ve zamân dahî ale't-tedrîc esmâ-i ilâhiyye [42] ile ittisâf ve amele vakittir. Meselâ, sâlik ki esmâ-i ilâhiyye ihsâ eder -esmâ-i seb'a ve isnâ aşer gibi-, onun âsârı nice erbaînât ve evkāt-i medîde ile zuhûra gelir.

Ve insân ki mahlûk olduğunu bilir, "Yâ Hallâk" der. Ve bir vakitte ki kendinden ısyân eder ve tâib olur, "Yâ Tevvâb" der. Ve bir zamânda ki merzûk olur, "Yâ Razzâk" der. Ve bir asırda za'fını müşâhede eder, "Yâ Kaviyy, Yâ Metîn" der. Ve yine zamân gelir ki iânet ve nusrete ihtiyâcı zuhûr eder "Yâ Muîn, Yâ Nasîr" der. Ve sûreten ve ma'nen hayât bulur, "Yâ Hayy, Yâ Muhyî" der. Ve yine fakrına nazar edip "Yâ Ganiyy, Yâ Muğnî" der. Ve yine menâfî' ve medârr ile ibtilâsına bakıp "Yâ Nâfi', Yâ Dârr" der. Ve aczi hâlinde "Yâ Kādir, Yâ Muktedir" der. Ve bi-nefsihî uhdesinden gelemediği nesnede "Yâ Vekîl" der. Ve havf-ı gazabda "Yâ Sabûr, Yâ Halîm" der. Ve hâl-i ahbâba bakıp "Yâ

Latîf, Yâ Rahîm" der. Ve hâl-i a'dâya nazar edip "Yâ Mürîd, Yâ Müntakim, Yâ Kahhâr" der. Ve ba'zının hüdâsında "Yâ Hâdî, Yâ Raşîd", ve ba'zının dalâlinde "Yâ Mudill, Yâ Fa'âlün li-mâ-yürîd" der ve alâ-hâzâ. Bu maânî-i mezkûre enfüs ve âfâkda tedrîc ile zuhûr eder, yoksa def'aten değil. Zîrâ, insânın hilkat-i vücûdu tedrîcîdir. Pes, ahvâli dahî ona göredir. Ve meleğin hâli def'îdir. Pes, onun kemâli için zamân lâzım değildir. Zîrâ, onun kemâli insâna göre izâfîdir. Ve kemâl-i hakîkî, fi'l-hakîka insâna mahsûsdur.

Ve semâvât ve arzın hakk ile mahlûk olduğu iki ma'nâya râci'dir: Biri budur ki, tecellî-i ilâhî üzerine mebnîdir ki, külliyyeti insândadır. Zîrâ, eşyâ insâna göre şemsden dav' mesâbesindedir. Eğerçi enfüs ve âfâk umûm-i tecellîde berâberdir ki, iki mir'ât-ı mütekâbile gibidir. Velâkin, husûs-ı tecellîde enfüsün âfâk üzerine rüchânı vardır. Rasûlullâh'ın (s.a.v.) husûs-ı merâtibde cemî'-i enbiyâya müsâvâtından sonra ba'zı hasâis ile onlardan mufaddal olduğu gibi. Ve "husûs-i merâtib" dediğimiz her birine husûs üzerine ihsân olunan ma'nâdır ki, onunla sâir üzerine mufaddal olup min-vechin fâdıl ve min-vechin mefdûl olmuştur. Nitekim bu makāmın tahkîki bâlâda güzer etmiştir. El-hâsıl, enfüs ve âfâkın biribirlerine izâfetleri ve kezâlik imtiyâzları Hâtemü'n-nübüvve ile sâir enbiyânın biribirine izâfet ve imtiyâzları gibidir. Fe'fhem cidden.

Ve ikinci ma'nâ budur ki: مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلاَّ بِالْحَقِّ (Duhân, 44/39) [Biz o ikisini ancak hak için yarattık.] nazmında olan bâ' lâm ma'nâsınadır. Pes, "hakk"dan murâd ibâdet olur. Nitekim Kur'ân'da gelir: وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالإِنْسَ إِلاَّ لِيَعْبُدُونِ (Zâriyât, 51/56) [Cin ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.] Ya'nî, esbâb-ı âfâkıyyenin vücûdu esbâb-ı ibâdet olmak içindir. Eğerçi eşyâ fi'l-hakîka tesbîh için halk olunmuşlardır, feemmâ bu ma'nâ zâhirde esbâb-ı ibâdet ve menâfi'-i nâs için olduklarına mâni' değildir. Zîrâ, Allah Teâlâ eşyâyı menâfi'i cihetinden insân için ve zâtları cihetinden tesbîh için halk etmişdir, tâ ki her yüzden esmâsı zuhûr eyleye ve her dilden tesbîhi olunup kemâl-i isticlâ husûle gele. Çün ki ibâdet zamân üzerine mevkūf ve netîce-i ibâdet dahî ma'rifetullâh oldu, bu cihetten zamân ve ibâdet ve ma'rifetin her birinin ızam-ı şânı bilindi.

Husûsâ, zamân-ı Âdem ve men dûnehû ki zamân-ı ibâdet ve ma'rifet,

ve zamân-ı Hâtemü'l-enbiyâ ki zamân-ı tecellî-i kâmil ve vakt-i isticlâ-i tâmmdır, lâ-cerem Allah Teâlâ asra kasem eyleyip ta'zîme onu revâ kıldı ve i'lâm eyledi ki, insân heykeli i'tibârıyla zulmânîdir. Onun için âfâkı nûr-i şems ve kamer ve nücûm ile muzayyâ eylediği gibi Âdem'i dahî nefh-i rûh ile münevver eyledi. Ve nefh-i rûhu te'hîr etti. Zîrâ, menfûhun fîh olmadıkça nefh bulunmaz. Bu sebebden Âdem'in vücûdu âlemden te'hîr olundu. Zîrâ, Âdem rûh-i âlemdir.

Ve âlemin kıvâm ve hayâtı âdem-i kâmil iledir. Onun için kıyâmet yeryüzünde "Allah, Allah" der -ya'nî zikr-i muttasıl ehli- bulunmayıp munkarız olduğu vakitte kopar. Ve asr-ı mehdîye dek [43] her asırda bir âdem-i hakîkînin zuhûruyla kıvâm-ı âlem ve nizâm-ı ahvâl-i benî Âdem hâsıl olur ki, bu âdemin kemâli iki nesne ile vücûd bulur ki, biri îmân-ı hakîkî-i şuhûdî ve biri hakk ile ameldir, nefs ile değil.

Ve bu kemâl-i nefsânî husûlünden sonra ekmeliyyeti mertebesi dahî vardır ki tevâsî bi'l-hakk ve tevâsî bi's-sabrdır ki tekmîl-i gayra müteallıkdır. Ve îmân kalbî ve amel kālebî olmakla tesniye ettiği gibi âhir-i sûreyi dahî tekmîl bâbından tesniye etti. Zîrâ, Hakk'a vusûle mücâhedât ve riyâzât üzerine sabr ve tahammül lâzımdır ki, bu dahî zamân ile olur. Zîrâ, zamân serî' olsa kemâl-i nefsânî bile netîce vermez. Fe-keyfe ki tekmîl-i gayr hâsıl ola? Onun için derler ki: İnsân tıyn-i fağfûrî gibidir, kırk sene terbiyeye muhtâcdır. Ve ecved-i ûd dahî böyledir. Nitekim ûd-i Kamârî derler ki, Hind'de Kamâr dağlarında biten ağaçların ûdudur ki, aslından kābil-i terbiye olmakla bi'l-âhare kemâli zuhûr eder ki râiha-i tayyibe-i gālibesidir, feemmâ Rûm'da ve gayrıda yoktur. Cibâl-i şâhika var iken onlarda biten ağaçlarda böyle râiha olmaz, gerekse bin yıl terbiye olunsun. Zîrâ, aslında o ma'nâya isti'dâdı yoktur. İşte şol müddaîler ki kendilerin insân-ı kâmil sûretinde satarlar, onlar لَفِي خُسْرٍ (Asr, 103/2) [Ziyân içindedir.] de dâhillerdir. Zîrâ, Rûm dağlarında yabân ağaçları gibidir ve şöhret ve irtifâ' ile cibâl-i şâhika gibi olsalar dahî nedir fâyide ki, kendilerinde ûd olmadıkça halk onlardan istişmâm-ı râiha-i hakîkat etmezler ve fâyidelenmezler? Belki cümlesi -ya'nî kendileri ve dâirelerinde mu'tekıdleri olanlar-, ihrâk bi'n-nâra sezâ olurlar.

Ey sâlik, gel imdi da'vâ ve şathı ko. Zîrâ, huzûr-i Hak'dasın. Pes, ondan hayâ eyle ve sülûkünden netîce bulmağa sa'y et, ve illâ asır

gelir geçer ve zamân sana pâyidâr olmaz ve akîm ve bî-netîce intikāl etmek insânın dünyâya geldiğine değmez. والله الموفّق [Muvaffak kılan Allah'dır.] /

* * *

"Kişi kendi noksânını bilmek bir kemâldir ki, onun fevkında kemâl yoktur"

هكذا قيل لي في بعض الأسحار. [Bir seher vakti bana böyle söylendi.]

Meselâ, insânın sıfat-ı zâtiyyesi acz ve iftikār ve zillet ve Hakk'ın sıfat-ı zâtiyyesi kudret ve gınâ ve izzettir. Ve nezâhet-i asliyye vâhidiyyet-i Hakk'ın sıfât-ı mahsûsasındandır. Ve abdin Mevlâ ile iştirâki yoktur, meğer ki irtibâtı ola. Ve bu irtibât ile abd Mevlâ hey'etinde olmak lâzım gelmez. Pes, her kemâl ki Mevlâ'nındır, asâleten O'na muzâfdır ki abd üzerinde ol kemâlden hemân bir akis vardır, suda mâhın aksi gibi. Bu cihetten gerektir ki su ol sûrete mağrûr olmaya. Zîrâ, ona "akis" derler yoksa mâhın aynı demezler, belki mâhın aynı ulvîdedir. Süflîye aks ettiği ol süflînin fi'l-cümle letâfetindendir. Ya'nî, bi'l-fi'l süflîde zuhûru süflînin ona âyîne gibi olmasıyladır, eğer musaykal olmasa sûreti görünmezdi. Bu yüzden cemî'-i eşyâ yüzüne Hakk'ın tecellîsi vardır. Feemmâ mahallinde zuhûra kābiliyyeti olanda bi'l-fi'l zâhir olup gayr-i kābilde kuvvette kaldı, ya'nî mestûr oldu. Onun için sâhibine "mahcûb" derler. Zîrâ, mütecellî ile mütecellâ-leh arasında melâbis-i beşeriyyet ve gavâşî-i ve heyâkil ve tabîat vardır. Çün ki abd bu hâl ile muttasıfdır, ya'nî onda kemâl-i ilâhî akis tarîkıy-ladır, yoksa bi-tarîkı'l-asâlet değildir, belki onda bi-tarîki'l-asâle olan sıfât noksândır.

Bu cihetten noksânı fehm eyleyen Hakk'ın kemâline müdâhele etmez ve edeb riâyet eder, da'vâya düşmez. Zîrâ, gayrdan istiâre eylediği nesne ile iftihâr etmek noksân-ı akldandır, netîce-i keşfden değildir. Onun için da'vâya düşenlerin cümlesi müftazıh oldular. Ebû Yezîd-i Bistâmî ve Abdülkādir el-Geylânî (kaddesallâhu esrârahumâ) ihtizârlarına karîb makām-ı idlâlden rucû' ve şathdan bi'l-külliyye tâib olup Hakk'a ekmeliyyet üzerine mülâkî oldular.

Suâl olunursa ki: Kemâl Hakk'ın [*44*] ve mütecellî dahî Hak olıcak da'vâ nerede kalır? Cevâb budur ki: Gerçi mağlûbda da'vâ Hakk'a muzâfdır. Zîrâ, zulmet-i beşeriyyet ve kesreti, nûr-i hakîkat ve vahdet

ile mestûrdur, feemmâ bu mertebeye "kemâl" derler ki makām-ı ev-ednâdır. Ve ekmeliyyet odur ki, makām-ı sahv ve fark ve kābe kavseynde mertebe-i abdiyyet murâât oluna, tâ ki teklîf-i ilâhî zâyi' olmaya.

Pes, abd mahall-i kesb ve ubûdiyyet iken da'vâ-yı rubûbiyyet ve cebr etmek ihtilâl-i teklîfe bâis olur. Bu cihetten hâl-i cem' ve hakîkati libâs-ı fark ve şerîatla setr etmek lâzım geldi. Onun için hadîs-i kudsîde geldi ki: أوليائي تحت قبابي لا يعرفهم غيري [Velîlerim kubbelerim altındadır, onları benden başkası bilmez.] Ya'nî, evliyâ hey'et-i Hak üzerine iken libâs-ı beşeriyyet ile mestûrlardır ve makām-ı aynda olduklarına ağyâr muttali' değildir, meğer ki gayriyyetten halâs olup onlarla mücânis olalar, ve illâ a'mâ değil belki basîr bile olsa yine verâ-i perdede olana nisbetle yine a'mâ gibidir. Pes, değme bir basîr onlara muttali' olmaz, meğer ki ta'rîf-i ilâhî ola.

Ve bu takrîrden fehm olundu ki, makām-ı niyâz makām-ı nâz ve idlâlden a'lâdır ki, onun netîcesine ehl-i ma'rifet ve ubûdiyyet olanlar ererler, Hz. Sıddîk (r.a.) gibi. Onun için mertebe-i hilâfette cümle üzerine takdîm olundu. Ve bu sırra remz eder ki, onun ismi Rasûlullâh'ın (s.a.v.) ism-i ilâhîsine muvâfık idi ki Abdullâh'dır. Nitekim Kur'ân'da gelir: وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللّٰه (Cin, 72/19) [Allâh'ın kulu kalkınca...] Ya'nî, da'vet ve teblîğ için kıyâm etmek ehl-i ubûdiyyetin şânıdır ki, farkdan cem'e da'vet ederler. Ve illâ cem'den cem'e da'vet olmaz ki aynı ayna da'vettir, belki gayrı ayna da'vet gerektir. Ve bu mertebede gayr ve sivâ demek i'tibârîdir. Ya'nî, esmâ ve sıfâtın hakāikı i'tibâriyledir ki, bunların suveri taayyünât-ı muhtelifedir. Ve suver hakāikın sâyesidir. Ve sâye sâhib-i sâyenin min-vechin aynı ve min-vechin gayrıdır.

Gel imdi merâtib üzerine temeşşî edelim, tâ ki / zât ve esmâ ve sıfât biribirinden mütemeyyiz ola ki, bu âlem-i hikmet onu iktizâ etmiştir. Ve eğer senin müşâheden tâmm ise âlemde âdemi ve âdemde esmâyı ve esmâda müsemmâyı seyr eyle. Zîrâ, bunlar biribirlerinin âyîneleri vâkı' olmuştur. Ve sen bilirsin ki bu âlem âsârdır ve Hak dahî mahsüs olmaktan münezzehdir, ve illâ hasr lâzım gelir. Zîrâ, hiss mahsûrdur. Pes, senin hiss ile gördüğün âlem-i âsârdır ki, fi'l-cümle âlem-i ağyârdır. Ve basîretle seyr ettiğin âlem-i esmâdır ki, ol âlem-i âsâr bu esmâ ile kāimdir. Çün ki esmâ ile müsemmâ mürtabıt ve sıfât ile mevsûf biribirine muttasıldır, lâ-cerem bu âyîneden müsemmâ ve mevsûfu dahî görürsün.

Ve fi'l-hakîka, sen seni görürsün. Âyîneye baksana ki sen seni görürsün ve görünen senden gayrı değildir. İşte makām-ı isticlâ budur ki, Hak suver-i esmâyı görür ki, nûr-i zâtından aks etmiştir. Pes, aks ve ma'kûs fi'l-hakîka birdir. Var imdi bir hôş fehm eyle, tâ ki ilhâda düşmeyesin ve da'vâyı koyasın ve netîce-i temkînden âgâh olasın ve makāmâtı murâât ile edeb-i tâmm bulasın.

* * *

"Sıfât-ı rûhâniyyemizin kuvveti ef'âlimizdedir"

Ey ârif, bu dahî bir özge vârid-i gaybî ve intâk-ı Rahmânî'dir ki nice esrârı mütezammın ve maârif ve hikemi müştemildir. Ve onun netîcesi netâic-i niyyât ve kusûdu ızhârdır. Zîrâ, sıfât ikidir: Biri sıfât-ı rûhâniyyedir ki, sıfât-ı ahyârdır.Ve bu sıfâtın kuvveti ef'âl-i hâriciyyede zâhir olur. Zîrâ, i'tikād ve niyyet tohum gibidir. Pes, sıfât-ı rûhâniyye galebesiyle tohum sağ ve sâlim olıcak ef'âl yüzünden mahsûl dahî ona göre hâsıl olup fi'l-i şer'î ve hakîkî vücûd bulur. Ve biri dahî sıfât-ı nefsâniyyedir ki, sıfât-ı eşrârdır. Ve bu sıfâtın hâli dahî âyîne-i ef'âlde bürûz eder. Zîrâ, sıfât-ı nefsâniyye istîlâsıyla tohum-i niyyet ve i'tikād fâsid olıcak ef'âl-i hârice dahî [45] şer' ve hakîkatten hâric olur ve herkesin bâtınında hâli ne idiği amelinden belli olur ve râz-ı nihân zuhûr bulur. Bu cihetten netîcesinde ya tahsîn veyâ takbîh vücûda gelir. Fâil ise hâlim bilinmedi kıyâs eder.

İşte bu yüzden cemî'-i niyyât harekâttan rûşendir. Meselâ, insânın kalbi bir hokka ve niyyeti ol hokkada midâd -ya'nî mürekkeb- gibidir ve hâricde olan harekâtı kalemdir. Pes, eğer midâd sefîd ise harekât-ı kaleminden cârî olan dahî sefîd ve eğer siyâh ise harekât-ı kaleminden cârî olan dahî ona göredir ki siyâhdır. Ve hafazanın kitâbet ettikleri sahâif-i a'mâlin nûrânî ve zulmânî olduğu buradandır. Ya'nî, nefsin zulmetinden a'mâl-i muzlime zuhûr etmekle melâike dahî hey'ât-ı muzlimesi üzerine sebt ederler. Ve rûhun dahî nûrâniyyetinden a'mâl-i nûrâniyye husûle gelmekle melâike dahî hey'ât-ı nûrâniyye üzerine tahrîr eyler. Bu cihetten nûrun netîcesi nûr ve zulmetin netîcesi zulmet olup kıyâmette dahî ol hey'ât üzerine arz olunur. İşte budur ki hadîs-i kudsîde gelir: يا عبادي إنّما هي أعمالكم تُرَدّ عليكم [Ey kullarım, size karşılık olarak verilen ancak amellerinizdir.] Ya'nî, her amel sûret-i mahsûsası üzerine gelip hayrda hayr ile mükâfât ve şerrde şerr ile mücâzât olunur.

Ve a'mâl-i sâliha ve seyyienin suver-i mahsûsası niyyetin netîcesidir ve harekâtın semeresidir.

Pes, hâricde elvân nice ise elvân-ı a'mâl dahî böyledir ki her amel için reng-i mahsûs vardır. Ve "arz alellâh" dedikleri reng-â-renk üzerinedir, dünyâda arz-ı cünd ale's-sultân gibi. Ve hadîsde gelir: حَسِّنوا أكفانكم [Kefenlerinizi güzelleştiriniz.] Ya'nî, kefenden murâd ameldir. Zîrâ, herkes kendi ameli libâsın telebbüs eder. Ve meyyite kefen sarıldığı gibi ona dahî ol libâs-ı amel hal' olunur.

El-hâsıl, niyyâtın netâici a'mâl ve a'mâlin dahî netâici ya suver-i hasene veyâ suver-i kabîhadır. Ve bu şuûn herkesin levh-i zâtında müsebettir ki, vakt-i merhûnunda âşikâr olur. / Ve hadîsde gelir ki: يؤجر ابن آدم في نفقته كلّها إلاّ شيئاً وضعه في الماء والطين [Âdemoğlu nafakası için harcadığı her şey için ecir alır, suya ve çamura koyduğu miktar müstesnâ.] Maksûd-i Nebevî, kusûd ve niyyât-ı hasene ile a'mâlin illiyyîne irtifâ'ını ve kusûd ve niyyât-ı seyyie ile siccîne inhifâzını beyândır, gerekse mal tıyne tarh olunsun ve gerekse gayrıya. Pes, âlem-i tıynden murâd âlem-i tabîat ve anâsırdır ki, esfel-i sâfildir.

Ve bundan fehm olundu ki, Allah Teâlâ suvere ve a'mâl-i zâhireye nazar etmez, belki kulûb ve niyyâta nazar eder ve riyâ ile olan amele iltifât etmez. Zîrâ, hubs-i bâtın üzerine mebnîdir. Pes, a'mâl-i habîseye adem-i iltifât bi-tarîkı'l-evlâdır ve ikisi için dahî sûret-i kabîha vardır. Ve Kur'ân'da gelir: فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (Yûnus, 10/23) [O zamân yapmakta olduklarınızı size haber veririz.] Zîrâ, bu tenbie ile murâd ızhâr-ı suverdir. İşte âlem-i hakāik ızhâr-ı suverden hâlî olmadı. Zîrâ, Hâlık ve Bârî ve Musavvir isimlerine nâzırdır. Ve suverin kendilerine azâb yoktur, belki azâb ol suverin mûcebiyle sâhib-i suver olanlaradır.

Ey ârif, burada dahî esrâr vardır, lisân ve kaleme gelmez. İşte bu suver-i resmiyye ki bu mahalle gelince tasvîr olundu, sana suver yüzünden hakāikı ibrâz içindir. Zîrâ, nefs-i hakāik umûr-i zevkıyye-dendir ki tasvîr götürmez, belki remz ve işâretle ahz olunur. Nitekim Hızır (a.s.) hakkında gelir: وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا (Kehf, 18/65) [Ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.] Ya'nî, Hızır ilm-i ilâhî ta'lîm olunup Mûsâ dahî (a.s.) ondan bi-tarîkı'l-işâre taallüm için ona zamm olundu.

Ve ol üç hakîkat ki Hızır'dan işâret olundu, Mûsâ onun sûretine bakıp i'tirâz eyledi ve i'tirâzı kendi şerîat-ı zâhiresine göre sahîh oldu,

velâkin Hızır'ın ilm-i ledünnîsine göre sahîh olmadı. Zîrâ, getirdiği hakîkat bâtın-ı şer' idi ki bi-tarîkı'r-remz ahz olunsa gerek idi, feemmâ i'tirâz bulunmakla sûrete çıkmadı. Ve onun hakāikı Kur'ân yüzünden bu ümmet-i merhûmenin ekâmiline nasîb oldu ve bundan evliyâ enbiyâdan efdal olmak lâzım gelmedi. Zîrâ, söz makām-ı nübüvvette değildir, belki makām-ı velâyetin havâss ve levâzım [*46*] ve netâicindendir. Ve makām-ı velâyette tefâvüt vardır, makām-ı velâyet ve nübüvvette tefâvüt olduğu gibi. Ya'nî, velî nebînin makām-ı nübüvvetine terakkî etmez, velâkin makām-ı velâyetinde iştirâki ve ba'zı mevâzı'da teâvünü olur, Hızır ile Mûsâ gibi, eğer Hızır velî idi denilirse. Fe'fhem cidden.

* * *

Ba'de'l-ışâi'l-âhire vârid olan kelime-i mübeşşiredir:

أَباً عَنْ جَدٍّ مَسْعُود

Ya'nî, babadan ve dededen saâdet ona irsdir. Burada babadan murâd eb-i karîbdir ki, sohbetine dâhil olduğumuz Seyyidü'l-aktâb eş-Şeyh es-Seyyid Osmân b. es-Seyyid Fethullâh el-Fazlî el-İlâhî'dir (k.s.) ki, yirmi üç sene kutb olmuştur ve âsâr-ı hasenesi tavsîf ve ta'rîfden müstağnîdir. Nitekim Kitâbu'l-Hitâb nâm eserimizde ve Kitâb-ı Tamâmu'l-feyz'de mübeyyen ve meşrûhdur.

Ve "dede"den murâd Hz. Ali'ye (k.v.) vusûle dek olan ecdâd-ı ma'neviyye ve âbâ-i hakîkıyyedir ki, ol gāyete dek şeyhimiz otuz birinci ve bu fakîr otuz ikinci kuşağız. Ve Şeyhimiz, Zâkirzâde Abdullâh Efendi'den ve Zâkirzâde dahî Dizdârzâde Ahmed Efendi'den ve Dizdârzâde dahî kutb-i vaktihî es-Seyyid eş-Şeyh Mahmûd Hüdâyî el-Üsküdârî'den ve Hüdâyî dahî Bursa'da âsûde olan Şeyh Muhammed Üftâde'den ve Üftâde dahî Hızır Dede el-Muk'ad'den ve Muk'ad dahî el-Hâcc Bayrâm el-Ankaravî'den ve Hacı Bayrâm dahî Bursa'da kutb-i vaktihî olan Şeyh Hâmid el-Aksarâyî'den (kaddesellâhu esrârahum) ahz-i tarîkat etmişler. Ve bunların fazl ve şerefleri cümle-i memâlikte zâhir ve nişân-ı hakîkatleri cebîn-i âlemde bâhir olup husûs üzerine Şeyh Hâmid, Mevlânâ Fenârî huzûrunda sûre-i Fâtiha üzerine zâhir ve bâtın yedi kat ma'nâ verip Mevlânâ Fenârî ona ser-fürû etmiş ve sûre-i Fâtiha üzerine tasavvufâne ma'hûd tefsîri onun nefes-i nefîsiyle tahrîr

eylemiştir. أولئك آبائي فجيئ بمثلهم [Onlar benim atalarım, bu yüzden onların misâli getirildi] İşte evâil bu netîcelere hüsn-i i'tikād ve esbâbına teşebbüs ile erdiler. Bu a'sârın hâline nazar eyle, ekser-i ahâlîsin netîcesi hırmândır. Zîrâ, inkâr ve sû-i i'tikād galebe eylemiştir./

* * *

ورد قبل المغرب قوله تعالى:

[Akşamdan önce Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ

(Bakara, 2/285) [Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene îmân etti, mü'minler de.]

Âyet-i şerîfenin kable'l-mağrib vürûdunun sırrı budur ki, bu âyet mâ-ba'dıyla -ki âhirine dek iki âyettir- leyle-i mi'râcda bi-lâ-vâsıta nüzûl etmiştir. Ve îmân aslında îmân bi'l-ğaybdır. Burada gerçi Rasûlullâh'a (s.a.v.) nisbetle îmân-ı şuhûdî murâddır, velâkin fi'l-cümle bakā-i resm ile olan îmândır ki, şuab-i îmânın ikāmetine medârdır. Onun için ol şeb-i mübârekte dâhil-i Hazret oldukda evvel-i kelâmı انا العبد لا إله إلا الله [Ben kulum. Allah'dan başka ilâh yoktur.] demek oldu ki ızhâr-ı ubûdiyyet bakā-i resmi müstelzimdir. Husûsâ ki, ism-i muzhar îrâd eyledi -ki Celâle'dir- muzhar ise min-vechin gāyibdir. Eğerçi bu muzharda cemî'-i merâtib-i tevhîd dâhildir ki, لا إِلَهَ إِلاَّ أَنَا (Nahl, 15/12) [Benden başka ilâh yoktur.] لا إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ (Enbiyâ, 21/87) [Sen'den başka ilâh yoktur.] لا إِلَهَ إِلاَّ هُوَ (Tevbe, 9/129) [O'ndan başka ilâh yoktur] dur.

Pes, evvelü'l-bâb, îmân ve tasdîk-ı gaybî oldu ki sâir merâtib onun üzerine mübtenîdir. Zîrâ, îmân aslü's-saâdât ve mebdeü't-terakkıyâttır. Husûsâ ki, مَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ (Bakara, 2/285) [Kendisine indirilene...] Kur'ân'dır ve Kur'ân kelâmdır ki, kalb üzerine nüzûl edip kalb onun hakkıyyetini tasdîk eder. Eğerçi mütekellim meşhûddur, velâkin kelâm mütekellimde gāyibdir. Bu cihetten Kur'ân'a îmân lâzım geldi.

Ve mü'min olan ibtidâ Rasûl'dür ki, kendi sıdk-ı risâletine nâzil olan Kur'ân burhân olduğu gibi Kur'ân'ın dahî hakk olduğuna başka huccet-i gaybiyyesi vardır ki, onunla tekzîbe mecâl yoktur. Zîrâ, kulûbun şevâhid-i hakk ile kabûl ettiği nesneyi nüfûs tekzîb edemez ki, kulûbun hâli yakîn ve temkîn ve nüfûsun hâli zunûn ve şükûktür. Yakîn ile

zann ise bir yerde müctemi' olmaz, belki nûr-i yakîn zulmet-i şekki izâle eder ve kalbin eseri cemî'-i kuvâ ve a'zâya sârî olur. Zîrâ, kalb secde ve ser-fürû ettikde cümle-i eczâ-i vücûd dahî secde [47] eder. Nitekim demişlerdir ki: النّاس على دين مُلوكهم [İnsanlar yöneticilerinin dinî üzeredir.] Kalb ise sultânu'l-a'zâ' ve'l-kuvâdır. Pes, sultân nerede ise raiyyet dahî oradadır. İşte Rasûl ile mü'minûn budur. Zîrâ, mü'minler Rasûl'ün eczâ-i vücûdu gibidir, velâkin "mü'minûn"un ıtlâkından kemâl mefhûm olmakla mü'min-i kâmil olanlar Kur'ân-ı Münzel'in zâhir ve bâtınına îmân getirip Rasûl'ün a'zâ-i zâhire ve kuvâ-yı bâtınesi gibi oldular. Nitekim makām-ı medhde derler ki: Fülân kimse benim görür gözüm ve tutar elimdir. Murâd "zâhir ve bâtının kıvâmı onunladır" demektir. Zîrâ, göz basar ve basîrete şâmildir.

✳ Ve onlar ki mü'min-i nâkıs oldular, Kur'ân-ı Münzel'in zâhirine îmân getirdiler ki ahkâmdır ve bâtından mahcûb oldular, hikem ve hakāikdir. Ve bunlar iki kısımdır ki, biri mukırr-i mahcûbdur ki bunlar Rasûl'ün yalnız a'zâ-i zâhiresi gibidir. Ve biri münkir-i mahcûbdur ki bunlar ne zâhirden ve ne bâtındandır. Zîrâ, zâhirin makbûl olduğu bâtına i'tirâf iledir ki bâtın zâhirin lübbüdür. Pes, münkir-i bâtın olan kışr-ı mücerred pâyesindedir ki, onun Rasûl'e aslâ taalluku yoktur. Şol ma'nâdan ki, şart-ı taalluk onda mefkūddur. Eğerçi münkir olan taalluk da'vâsındadır. Rasûl ise yalnız sûretten ibâret değildir, belki rûh-i menfûh sebebiyle hakāik-ı ilâhiyye ve kevniyyeyi müştemildir. Bu cihetten onun kitâbı olan Kur'ân dahî iki hakîkati câmi'dir, tâ ki münzel ile münzelün-ileyh miyânında münâsebet-i tâmme ola.

İşte sûfiyye-i muhakkıkîn arasında "el tutmak" dedikleri budur ki, ol el fi'l-hakîka Rasûl'ün elidir. Ya'nî, Rasûl'ün eli يَدُ اللّٰه فَوْقَ أَيْدِيهِمْ (Fetih, 48/10) [Allâh'ın eli onların ellerinin üzerindedir.] mûcebince yedullâh olduğu gibi yed-i vâris dahî yed-i Rasûl'dür. Şol cihetten ki, Rasûl Hak'da ve vâris dahî Rasûl'de fânîdir. Zîrâ, saltanat ism-i a'zamındır ve ism-i a'zâm Rasûl'dür ki her asırda gelen verese onun nâibleri ve sûretleridir. /

Pes, vereseyi inkâr eden Rasûl'ün elin tutmamış oldu ki sûreten ve ma'nen mübâyaadır. Belki ehl-i zimmet gibi oldu ki havf-ı seyfden cizye verip malını ve nefsini tahlîs etti, velâkin canını kurtarmadı. Zîrâ, canı azâb içinde kaldı. Ve nefsinden murâd, onun zâhirde olan

heykel ve cesedidir. Kezâlik ehl-i inkâr dahî azâb-ı dûzah havfından îmân getirdi, velâkin nâr-ı bu'd ve katîat içinde kaldı. Zîrâ, Rasûl'ün bâtın-ı şer'ini gözetmedi. Bu yüzden bir vechile müna'am ve bir vechile muazzeb oldu ve nısf-ı mübâyaa ile kaldı. Ve belki an-aslin muazzebdir. Zîrâ, havf-i nârdan nâşî olan îmân mu'teber değildir. Nazar eyle ki, zimmînin dahî mal ve demi hükmen mü'min gibidir, velâkin mü'min-i hükmî olmaktan mü'min-i hakîkî olmak lâzım gelmedi. Kezâlik, münkirin îmân-ı sûrîsine i'tibâr yoktur. Zîrâ, belinde inkâr zünnârı vardır ve ehl-i îmânın mecûsîsidir.

✳ Ey mü'min, teemmül eyle ki ne vechile kamer şemsden ve kevâkib dahî kamerden istifâde-i nûr ettiler ve sâir mevâzı'-ı muzlime hâli üzerine şöyle zulmette kaldı. Zîrâ, o mevâzı'ın istifâde-i nûra isti'dâdı yok idi, lâ-cerem kamere mukābil olamayıp âhir nûrsuz kaldılar. İmdi, kamer insân-ı kâmilin kalbidir ki istifâde-i nûr etmeye, ona muvâcehe lâzımdır. Münkir ise müdbirdir, mukbil değildir. Binâen alâ-hâzâ zâhir-i şer'e temessük ettiği vech-i arzda mâh-tâba taalluk etmesi gibidir ki, nefs-i kamerden bî-haberdir. Zîrâ, nefs-i kamer ulvîde olur, münkir ise süflîdir. Pes, ol nûrun zerresi olmağa muhtâcdır ki, tedrîc ile ona urûc eyleye. Münkir hôd hacer-i galîz mertebesindedir ki, vech-i arzda arz-ı beşeriyyet-i kesîfede matrûhdur. Ve cezb-i cinsî olur yoksa hilâf-ı cinsî olmaz.

✳ Ve bu takrîrden mefhûm oldu ki, enbiyâ kendilerine tâbi' olan ümmetleriyle vahy kabûl edip sâirler mertebe-i inkârda merdûd oldukları gibi verese-i enbiyâ dahî kendilerine mülhak [*48*] olan kavmleriyle ilhâmı kabûl edip sâirler zulmet-i inkârda kaldılar. Ve ümmet ve kavm ki eczâ-i zâhiredir, onların kabûlü nebî ve velînin eczâ-i bâtınesinin kabûlü sûretidir. Pes, zâhiren ve bâtınen Hakk'ı kabûl eden hem sûret ve hem ma'nâ-yı neş'e üzerine olandır ki zinde gibidir ve kabul etmeyen yalnız sûret-i neş'e olandır ki mürde gibidir. Ya'nî, meyyit gerçi sûret-i insândadır, feemmâ bî-rûhdur. Kezâlik neş'e-i ma'neviyye-i insâniyyeden bî-haber olan dahî bî-rûh gibidir. Zîrâ, maksûd olan yalnız rûh-i hayvânînin eseri değildir -ki insân ve hayvân onda müşterektir-, belki rûh-i insânînin eseridir ki insân-ı hakîkî ile insân-ı hayvânî onunla mümtâz olur ve biribirinden fark bulur. Bu cihetten münkirin sûreti sûret-i mü'minde ve sîreti sîret-i kâfirdedir. Ve mukırrın sûreti ve sîreti sûret ve sîret-i mü'mindedir ki, Âdem'in hilâfetinden maksûd

olan bu makūle mü'mindir. Zîrâ, sûret halîfe olmaz, ve illâ meyyit dahî hall ve akde kādir olurdu. Onun için Âdem'e esmâ' ta'lîm olundu. Zîrâ, âsâr sûrete nâzır ve esmâ' sîrete dâirdir. Netîce-i tecellî-i vücûd ise âsâr-ı zâhire değildir, belki esmâ-i bâtınedir, belki âsâr esmânın âyînesidir, velâkin ol âyîneden esmâ görmeğe bir esmâ' bilir kimsenin yedinden gözü açılmağa muhtâcdır. Pes, basar kifâyet etmedi. Zîrâ, onun netîcesi müşâhede-i âsâr ve suverdir. Belki basîret dahî lâzım geldi ki, onun netîcesi müşâhede-i esmâ ve hakāikdır ki müşâhede-i müsemmâ dahî ona muttasıldır. Ve onun ki netîcesi sûret ola, ma'nâdan gelip sûrete gider. Ve onun netîcesi ma'nâ ola, ma'nâdan sûrete gelir ve sûretten yine ma'nâya gidip dâiresinin mübtedâ ve mültekāsı bir olur. Ve bu ma'nâ içinde netîcesi bir sûret olur ki ona "sûret-i Hak" derler. Bu sûrette semâvât ve arz ve naîm-i cennet ve zevk-ı vuslat onun olur. /

✳ Ey mü'min, eğer îmânımda kâzib olmayayım dersen îmânında sâdık olanların dâmenlerini tut ve ellerine yapış ki, onlar sûret-i Hak'dır. Zîrâ, Hak Teâlâ Âdem'i kendi sûreti üzerine halk eylemiştir ki, sûret-i ma'neviyye-i kemâliyyedir. Ve Kur'ân sûret-i insân ve sûret-i Rahmânı câmi'dir. Zîrâ, cemî'-i hakāikı müştemildir ve kenz-i mahfînin sırrıdır. Onun için insân Kur'ân'dır, ya'nî hakāikı câmi'dir.

✳ Pes, Kur'ân'ın zâhirini mess etmek şerîat-ı zâhire ile ve bâtınını mess etmek hakîkat-i bâtıne ile ameldir, velâkin amele sûreten ve ma'nen mutahhar olmağa muhtâcdır. Nitekim Kur'ân'da gelir: لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ (Vâkıa, 56/79) [Ona ancak temizlenenler dokunabilir.] Pes, onun ki bâtını kāzûrat-ı ma'neviyye ile müteneccisdir, sûretten mahrûm değil ise ma'nâdan mahrûmdur. Bu cihetten lafzını okumak kifâyet etmedi, belki maânîsi ve hakāikı lâzım geldi. Hakāikı ise insân-ı kâmil ile kāimdir. Ve şol kimsenin ki bâtını sû-i i'tikād levsiyle mütelevvis ve inkâr-ı erbâb-ı hakāik necsi ile müteneccis ola, bu netîceye vusûle kıyâsı akîm ve her yüzden hâli sakîmdir ve "sırât-ı müstakîm" dediği onun muhayyelidir, yoksa muhakkakı değil.

* * *

Ba'de'l-intibâh lisân-ı hâlden kelâm-ı bî-iştibâhdır ki denildi:

اطَّلَعْتُ عَلَى الْبَابِ فَأَشْرَفْتُ مَا فِيهِ

Ya'nî, bir kimse ki bir nesnenin bâbına vâsıl ola, lâ-büdd derûnuna dahî dâhil olur. Zîrâ, bâb dahî beyttendir. Nitekim hadîsde gelir: أنا مدينة العلم وعليٌّ بابها [Ben ilmin şehriyim, Ali de onun kapısıdır.] Ve tekbîre-i ûlâ ferâizden add olundu, zîrâ bâbdır. Onun için ona "tekbîr-i iftitâh" dediler. Ve bâb-ı hakîkat tevhîd kelimesidir ki, on iki harfden mürekkebdir ki, her harfi bin bâbdır. Bu cihettendir ki, tevhîdin on iki bin kapısı vardır. Zîrâ, her harf bin ism-i ilâhî mukābelesindedir. Ve ârifin icmâli ayn-ı tafsîldedir.

Pes, eğer hüviyyet-i bâtıneye nazar olunursa "Lâ-mevcûde illâ Hû"dur hakîkat-i tevhîd. Ve eğer saltanat-ı zâhire-i esmâya bakılırsa "Lâ-ma'bûde illallâh"dır [*49*] sûret-i tevhîd. Pes, sûret-i tevhîd-i zâhir farkı mürâât ve hakîkat-i tevhîd-i bâtın, cem'i muhâfaza içindir ki, ârif-i billâh bu iki mertebeyi câmi'dir ki, tevhîd-i zât ve tevhîd-i sıfâttır, tâ ki zâhir ve bâtın-ı nizâm tâmm bula.

Ve şol kimse ki, bâb-ı tevhîd-i zâta müşrif ve muttali' ola, cemî'-i esmâ ve sıfâtın ilmine dâhil olur. Zîrâ, tevhîd-i zâtî aslü'l-usûldür. Ve şol ki vahdetten bî-haberdir, bu kesrette ihsâ-i esmâ-i kesîreden ona ne fâyide vardır? Zîrâ, mebde'den âgâh değildir. Bu cihetten gerektir ki, bu beyte bâbından gelesin, ya'nî usûle riâyet edip şurût ve kuyûdu üzere hareket edesin, tâ ki bâb-ı zâhirden bâb-ı bâtına ve bâb-ı bâtından ebtanü'l-bevâtına muttali' olasın ve on iki bin kapıyı vüçûdun hânesinde bulasın ve sâhib-i hâne olduğunun netîcesin veresin, ve illâ oyuk gibi oyuk buyuk nice bir durasın.

Ve insân-ı kâmil sûret ve ma'nâyı câmi' olmakla gerçi tevhîdin hakîkatine ve ihfâsına mâliktir. Velâkin mâ-dâm ki âlem-i sûrettedir, tevhîdin sûretiyle ve cehriyle dahî âmildir. Nitekim Rasûlullâh (s.a.v.) mihrâbda ve minberde cehr ederlerdi, tâ ki sûkda işitilirdi.

Tevhîd dahî Kur'ân'dan zikr-i mahsûsdur. Pes, Kur'ân cehr olınıcak -eğer cemâatle ve eğer gayrı hâlde- zikrullâh dahî cehr olunur -eğer cem'iyyetle ve eğer münferiden-. Ve şol ahbârda ki ihfâya terğîb olunmuştur, mutlak değildir, belki makāmât hasebiyledir. Ve onun hakāikından bî-haber olan münkirin lisânı kelime-i tevhîdden bestedir ve cehr etmekten havf eder, tâ ki zu'munca mübtediaya teşebbüh lâzım gelmeye. Ve tevhîdde teşebbühü terk eden sâir tââtte dahî terk eder. Zîrâ, tâât mütemâsiledir. Ve tevhîd, aslü'l-külldür ki asl harâb olıcak

şuaba i'tibâr kalmaz. Zîrâ, binâ esâsıyla kâimdir.

Ey bî-haber, tefekkür eyle ki, çekirdek yer altında medfûn olup hâricde dal ve budak / vermese meyveyi nereden ekl ederdin? İşte onun vech-i arzda zuhûru âlem-i cehre işârettir. Ve eğer sen anan rahminde kalıp doğmasan فخلقت الخلق [Ve mahlûkâtı yarattım.] sırrını nereden fehm eylerdin? İşte hafâdan cehre geldin ve ne bildinse cehr ile bildin, ya'nî zuhûra gelmekle anladın. Husûsâ ki asamm olsan ne kadar cehre muhtâcsın, tâ ki mesmû'un olan ilm ile müntefi' olasın. Ve eğer bu Hakkî fakîrin kalemi mahbereden midâdı ihrâc edip evrâka nakş etmese nukūş-i esmânın tefâsîlini nereden bilirdin? Teemmül eyle ki, kalem-i a'lânın sırrı ne vechile yürüyüp âlem-i ecsâma ve ondan âlem-i insâna gelip sûret buldu. Pes, doğmalar ve doğurmalar olmasaydı şemm-i râiha-i vücûd edebilir miydin ve bostân-ı esmâ ve sıfâtın güllerinden koparmağa çâre kılar mıydın? Umûm-i ahvâlin âlem-i cehre nâzır iken ne aceb hâb-ı gaflete dalıp gözlerin yumdun ve gizliler sana âşikâre olacak iken âşikâreler gizli kaldı ve ömrün için bir bahâr bulamayıp şitâda kaldın. Gālibâ sen fitne vilâyetindesin ki, meşrık-ı heykelinde fitneler zuhûr edip eşrât-ı âhir zamân gibi sende ne sûretler göründü ve vücûdun ne hicâblarla büründü ve ne inkâr eserleri zuhûra geldi.

Pes, âhir zamânda istiâze olunan fitneler -ki cânib-i meşrıkdan belirse gerektir- senin vücûdun fitnelerinin zuhûrudur. Zîrâ, enfüs fitneye düşmedikçe âfâkda fitne zuhûr etmez. Eğer sen nefsin boynuna cehr ve ihfâ kılıçlarını uraydın ve nefsinde ve tab'ında olan dem-i fâsid akıp gideydi, belâ bıçağıyla zebh olunmağa hâcet kalmazdı. Çün ki sen nâ-hak yere evliyâ kanın dökersin, âhir a'dâ yüzünden mübtelâ olursun ve gazabullâh kılıcını yersin ve ne kadar en'am-i ehl-i dünyâdan olsan netîcen bü's ve belâ olur ve ömr-i dünyâ sana bir sâatçe gelmez. Hani esmâ okları düşmanı [*50*] ursana ve tevhîd-i hakkānî seyf-i sârimini muhâliflere çalsana. Çalışırsın ki cehri men' ile nûr-i ilâhîyi ıtfâ edesin. وَاللّٰهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ (Saff, 61/8) [Halbuki, kâfirler hoşlanmasalarda Allah nûrunu tamamlayacaktır.]

El-hâsıl, tecellî-i Hakk'ın netîcesi cehrdir. Ve bizim iki hâlimiz vardır ki: Biri âlem-i halkdır. Çün ki sûretimiz âlem-i halkdandır, pes bizim hâlimiz cehrdir ki biz bu cehrden ebedü'l-âbâd taşra gitmeziz.

Zîrâ, her mevtın zuhûrât-ı ilâhiyye ve tecelliyât-ı rahmâniyyeden hâlî değildir. Ve bir hâlimiz dahî âlem-i emrdir. Çün ki hakîkatimiz âlem-i emrdendir, binâen alâ-hâzâ bizim hâlimiz ihfâdır. Ya'nî, zâhir dilimiz cehr ile nutk eder, tâ ki Zâhir ve Hakîm isimlerinin hükmü zuhûr ede ve bâtın dilimiz ihfâ eder, tâ ki Bâtın ve Allâmu'l-ğuyûb isimleri yerin bula. Ve biz ki hâlâ âlem-i mîsâkdayız, bu yüzden vesâitımız ve berâzihimiz yoktur. Ve biz ki hâlâ ayn-ı hâricîdeyiz. Bu yüzden vesâitımız vardır ve vesâit perdedir. Bu cihetten sûret ve sırrımız gaybet ve huzûru câmi'dir. Zîrâ, bu bir makāmdır ki netîcesi cem'-i ezdâddır. Fa'lem zâlik.

* * *

صدر عن لسان الحال في السّحر الأعلى ليلة الجمعة هذه العبارة التّركية المُنبئة عن بعض الأسرار الإلهية وهي هذه: [Cuma gecesi seher-i a'lâda hâl lisânından ba'zı ilâhî sırlardan haber veren bu türkçe ibâre sâdır oldu ki, o budur:]

"İki sene oldu buraya geleli"

Ya'nî, Üsküdâr'dan Bursa'ya avdet edeli gerçi bir sene ve yirmi gün kadar oldu, feemmâ ol yirmi gün bir sene hükmünde kılındı ve iki sene güzer etmiş gibi oldu. Nitekim Mekke-i Mükerreme'de olan mücâveretin yedinci aydan üç günü bir ay hükmünde kılıp yedi ayın her biri bin sene add olunup devr-i sünbüle -ki yedi bin yıldır-, ol müddet-i tavîle kadar mücâveret ve ibtidâ-yı devr-i Âdem'den intihâ-yı zamâna dek Harem-i ilâhîde ikāmet ve Hak ile sohbetten add olunmuş idi.

Pes, bundan kabzda bast sırrı zuhûr eyledi. Zîrâ, bir nesnenin kemâli için farz ve takdîr olunan müddetin bi-hasebi'l-isti'dâd ba'zında ol kemâl hâsıl olsa bakıyye-i müddet mensûha olur. / Pes ol kemâlin husûlü muallakāttan olmakla va'd-i ilâhîde kizb lâzım gelmez. Ve ba'zı müddet nesh olmak Kur'ân'ın ba'zı ahkâmı mensûh olmak gibi olur. Ve ona "bedâ'" demezler, tâife-i Yehûd -hazelehumullâh- zâhib olduğu gibi. Ya'nî, bedâ memnû'dur feemmâ nesh memnû' değildir. Zîrâ, bedâ odur ki, bir kimse bir nesneyi işlemeğe re'y ve akd ettikten sonra gayrı re'y ve fikri zuhûr edip evvelkiden rucû' etmektir. Bu ma'nâ ise Allah Teâlâ'ya göre muhâldir. Zîrâ, Allah Teâlâ her nesnenin evvel ve âhirini bilir ve onda maslahat ne idiği ilm-i kâmil-i şâmilinde

müsebbettir. Bu cihetten işleyeceği nesnede hâşâ hatâsı yoktur, velâkin hüküm ve emrini bir gāyet ile tahdîd etmiştir ki, ol gāyet tamâmında ol hüküm mensûh olup yerine gayrı hüküm zuhûr eder.

✱ Ve bu ma'nâ Hakîm ismine râci'dir: Gâh olur ki, beyne'l-hükmeyen müddet az olur, فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَةً (Mücâdele, 58/12) [Peygamber ile gizli bir şey konuşacağınız zamân bu konuşmanızdan önce bir sadaka veriniz.] gibi ki hazerât-ı ashâb (r. anhum) meclis-i Cenâb-ı Nübüvvet ve huzûr-i Saâdet'e (s.a.v.) duhûlden evvel sadaka ile me'mûr olmuş-lardı, velâkin fukarâ-i ashâba bu ma'nâ gāyet asîr olmakla ol hükm ile ol gün ancak Hz. Ali (k.v.) amel edip ol gün mensûh oldu. Ya'nî, sûretine nesh târî olup sırrı ilâ-hâze'l-ân bâkî kaldı ve erbâb-ı irfân onunla amel eylediler. Ve Kur'ân'ın işâretine nesh yoktur, belki ibârâtı ve ahkâm-ı sûriyyesi cihetinden vardır.

Ve gâh olur ki, beyne'l-hükmeyn müddet çok olur. Ya'nî, eğer fakîr ve eğer ganî ol hükm ile nice müddet amelden sonra mensûh olur. Mîrâsdan hâzır olan fukarâya ve ebâide birer mikdâr nesne vermek gibi. Sonra mensûh olup ekāribe tahsîs kılındı. Ve Kur'ân'da onun nezâiri çoktur: Ve Hz. Îsâ (a.s.) nüzûlünden sonra dahî ba'zı ahkâm müteğayyir olsa gerektir. Feemmâ ol teğayyür Hz. Îsâ'nın nübüvveti cihetinden değildir. [51] Zîrâ, nübüvveti mensûhdur. Belki bu şerîatta ol hükmün gāyeti nüzûl-i Îsâ olmakla mensûh olup yerine Îsâ vesâtatıyla hükm-i cedîd zuhûr eder.

El-hâsıl, Cenâb-ı Risâlet zamân-ı saâdetlerinde ne vechile ba'zı ahkâma nesh târî olduysa verese-i ümmetin dahî ba'zı ahvâline nesh ârız olur. Nitekim Kur'ân'da gelir: يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ (Ra'd, 13/39) [Allah dilediğini siler (dilediğini de) sâbit bırakır.] Ya'nî muallakāt olduğu cihetten. Gerçi ba'zı umûrda levh-i mahv ve isbâta göre teğayyür bulunur ve saîd şakî ve şakî saîd oldu denilir ve alâ-hâzâ, feemmâ levh-i ilm-i ilâhîde teğayyür olmaz. Nitekim "Sadaka ve sıla-i rahm ile ecel te'hîr olunur" denildi, maa-hâzâ ömür artıp eksilmez.

Pes, "Bir nesnenin şu kadar ömrü ve müddeti vardır" denilse levh-i mahv ve isbâta göre teğayyür kabûl eder. Ve ilmullâh yine hâli üzerinedir ki, ömür ve müddet zâyid ve nâkıs olsa ilm-i ilâhî ona göredir. Ve gâh olur ki ol zâyidi nâkıs kılıp kabz eder ve gâh ol nâkısı zâyid kılıp bast eder. Pes, kırk senede takdîr olunan kemâl-i insânî otuz sekiz senede

hâsıl olsa -ki kuvvet-i isti'dâda nâzırdır- ol kırk senenin iki senesi mensûh olur ki ilmullâhda yine onun üzerinedir ki, teğayyür yoktur. Zîrâ, ol takdîr hâric i'tibâriyledir ki, bi-hasebi'l-gālib âdet-i ilâhiyye onun üzerinedir. Fe'fhem cidden.

İmdi, bu fakîr Hakkı'ya dahî Üsküdar'dan avdette bir ma'nâ-yı mahsûs için ki, serî'u'l-inkızâ' üç sene takdîr olunmuş idi. Onun bir senesi mensûh olup buraya -ya'nî Bursa'ya- geleli iki sene oldu demek ona dâirdir, maa-hâzâ geleli bir sene oldu. Pes, ikinci senenin yirmi günü bir sene-i kâmile hükmünde kılındı veyâhut tayy ve kabz târîkıyla ikinci sene evvelki seneye idhâl olundu ki evvelki senenin kabzı bir ve bastı ikidir. Ve bu makūle umûr-i garîbe ve ahvâl-i acîbe çok vâkı' olur velâkin muhkemât ve müteşâbihâtı bilen bunu dahî idrâk eder ve i'tirâz eylemez. /

فاعرفه ولا تعترض فإنّ الإعتراض نتيجة الجهل بأسرار الله تعالى. [Bunu bil ve i'tirâz etme. Çünkü, i'tirâz Allah Teâlâ'nın sırlarını bilmemenin netîcesidir.] وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطاً (Nisâ, 4/126) [Allah, herşeyi kuşatmıştır.] وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ قِيلاً (Nisâ, 4/122) [Allah'dan daha doğru sözlü kim olabilir?] وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقاً وَعَدْلاً (En'âm, 6/115) [Rabbinin sözü, doğruluk ve adâlet bakımından tamamlanmıştır.] لاَ مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللّٰهِ (En'âm, 6/34) [Allâh'ın kelimelerini değiştirebilecek kimse yoktur.] لاَ مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ (Ra'd, 13/41) [O'nun hükmünü bozacak kimse yoktur.] وهو على ما يشاء قدير وهو العليم الحكيم وهو الحكيم الخبير السّميع البصير. (bk. Bakara, 2/20; Tahrîm, 66/2; En'âm, 6/18; Gāfir, 40/20) [O, dilediğine kādirdir. O, bilendir, hikmet sâhibidir. O, hüküm ve hikmet sâhibidir, herşeyden haberdardır, hakkıyla işiten ve görendir.]

* * *

مَنْ قُصِدَ بِهِ قُصِدَ لَهُ

Ey ârif ü dânâ ve ey arz-ı fehmde akrân ile küştî-gîrde tüvânâ, bu dahî esrâr-ı ilâhiyyeden bir özge ma'nâdır ki, ibâret-i mezkûre ile leyle-i Cum'a'da vârid olmuştur. Ve onun meâli من خَدَمَ خُدِمَ [Hizmet edene hizmet edilir.] sırrıdır. Ya'nî, bir kimse evvel hâdim ve maksûdun-bih ve âhir mahdûm ve maksûdun-leh olur. Nitekim bu sırrı beyânda gelir: من كان لله كان الله له [Kim Allah için ise, Allah da onun için olur.]

Nazar eyle ki, kendi vücûdunu zât-ı Hak'da ifnâ eden kimsenin cümle-i esmâ huddâmı olur.

Ve hadîsde gelir ki: Bir gün amm-i Rasûlullâh (s.a.v.) -ya'nî Ebû Tâlib- Cenâb-ı Nübüvvet'e: "Yâ Muhammed, ne aceb Rabbin sana mutî'dir ki, her ne dersen o olur" dedi. Cenâb-ı Nübüvvet dahî buyurdular ki: وأنت يا عمّ لو أطعته أطاعك Ya'nî, "Yâ ammi, eğer sen dahî Hakk'a itâat edip evvel tevhîde kāil ve sâniyen fezâil-i a'mâl ile âmil olsan Rabbin dahî sana ol vechile itâat ederdi. Nitekim lisân-ı türkîde derler ki: Gelişine varışım. Ya'nî, kuldan ne kadar ikbâl olursa Mevlâ'dan dahî ol kadar ve belki ziyâde olur. Nitekim hadîs-i kudsîde gelir: من تقرّب إليّ شبراً تقرّبت إليه ذراعاً [Kim bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir arşın yaklaşırım.] Zîrâ, maksûd-i ilâhî vefret-i in'âm ve ihsânı ihbâr ve kesret-i ikrâm ve ifzâli iş'ârdır: Ve bu tekarrub kalbin Hakk'a secdesi mikdârıdır. Eğer سجد وجهي لوجهك mûcebince latîfe-i insâniyyenin cemî'-i eczâsı zâhiren ve bâtınen ser-fürû edip taayyünât-ı kevniyye ve esmâ-i izâfiyye fenâ bulursa esmâ-i ilâhiyye dahî ona göre müteveccih olup keynûnet-i abd keynûnet-i Hak ile mukābele olunur ve ona göre hâdim mahdûm olup netîce-i hakkāniyye zuhûra gelir. والله الحقّ الوكيل. [Allah, Hak ve Vekîl'dir.]

* * *

[52] : في السحر الأعلى [Seher-i a'lâda:]

"Katresi nâ-bûd olur deryâ-yı ummân isteme"

Ya'nî, bir deryâ iste ki ondan hiç bir katre eksilmeye, belki yevmen fe-yevmâ efzûn ola, tâ ki من استوى يوماه فهو مغبون [İki günü müsâvî olan aldanmıştır.] kabîlinden olmayasın, belki رَبِّ زِدْنِي عِلْماً (Tâhâ, 20/114) [Ve "Rabbim, ilmimi artır" de.] mazmûnu dâiresinde bulunasın. Zîrâ, seyr-i fillâha nihâyet yoktur. Şol cihetten ki Allah Teâlâ Vâsi'un Alîm'dir.

Ve bunda "yevm"den murâd ekâmil-i nâsa göre ân-ı gayr-i münkasimdir. Pes, onlar Hak Teâlâ'nın bahr-i ilminden dâimâ müstefîz olmaktadır. Zîrâ, kenâr-ı deryâda hâzırlardır. Belki gavvâs olup cevâhir-i maânî çıkarmaktadır. Onun için ilm-i billâh onlarda dem-be-dem ziyâde olmaktadır. Ve bu ilim fi'l-hakîka onların levh-i kalbindedir. Çün ki kalblerin taallukāt-ı mâ-sivâ denesinden pâk ve vesehinden tecliye

ettiler, lâ-cerem âyîneleri mücellâ olduğu cihetten meclâ oldu. Ya'nî, nûr-i zât ve sıfâtın in'ikâsına mahall oldu. Ve alem-i mülkte melekûtu buldular ve melekût içinde ceberûta erdiler ve ceberût âleminden lâhûta girdiler ve ol bezmin ebedî zevkini sürdüler. Ve onlara bir dahî fenâ gelmedi, belki fenâları intikāl sûretinde oldu ve intikāl etmek onları ol meclis-i lâhûttan ihrâc etmedi. Nice ihrâc eder ki ol meclise duhûl kalb ile olur ve kalb onlarla her mevtında hâzırdır? Ve ehl-i kalb oldukları budur ki, ism-i a'zama mazhar olmuşlardır. Ve ism-i a'zam deryâ, ve sâir esmâ onun katreleri gibidir.

Pes, her kim ki bir katreye mâlik olur, deryâya mâlik olmuş olmaz. Eğerçi ol katrenin deryâya nisbeti vardır, velâkin nisbet-i cüz'iyyedir. Feemmâ, deryâya mâlik olan katarâta mâlik olur. Zîrâ, deryâ ol katarâtın mecmû'undan ibârettir ve ol katarâta nihâyet yoktur. Zîrâ, bahr-i muhîtın katarâtıdır./ Ve burada bahr-i muhît bi-tarîkı't-temsîldir, ve illâ bahr-i muhît mümkinâttandır ve mümkinâta nihâyet vardır. İlm-i ilâhîye ise nihâyet yoktur. Binâen alâ-hâzâ, ilm-i ilâhî bir deryâdır ki bî-pâyândır.

✳ Ve sâlikin usûl-i seb'ası heft deryâ ve usûl-i isnâ aşeri bürûc-i isnâ aşer gibidir ki, cemî'-i miyâh füyûz ve enhâr-ı esmâ ol heft usûlde garkdır. Ve cümle-i esmânın neyyirâtı ol on iki usûl üzerine devr eder. Onun için cümle-i esmâ içinden husûs üzerine ihsâya tahsîs olunmuştur. Ve "ihsâ" dedikleri i'tikād ile ve vird ile ona taallukdur. Ve muktezayâtı ile kāim olmak onunla tahallukdur. Ve hakāikına vusûl bulmak ve ondan ibâret olmak onunla tahakkukdur ki, "bilmek ve bulmak ve olmak" dedikleri budur. Ve olmak, intikāl ve ittihâd tarîkıyla değildir. Zîrâ, vahdet-i vücûda müzâheme eder nesne yoktur ki, vücûd evvelden dahî bir vücûddur ve kesret-i vücûdât evhâm ve hayâlâttır, belki bi-tarîkı'l-fenâ vahdetin zuhûrudur.

Pes, bu zuhûra perde olan kesret-i vehmiyye ve hayâliyyedir. Çün ki hicâb-ı hiss ve vehm ve hayâl mürtefi' ola, cemâl-i vahdet alâ-mâ-hüve-aleyh âşikâre olur ve olmak Hakk'ın varlığı olur. Senin olman -ki fânî olmakdır- olması olmamak olur. Ve olmayan olmayıcak olanın olması kalır.

Pes, olmak birdir, iki değildir. Ve ol olmağa vücûd ve tahakkuk derler ki, كان الله ولم يكن معه شيئ [Allah vardır, O'nunla berâber hiç bir şey yoktur.] de (كان) kelimesinin ma'nâsı budur. Zîrâ, Allâh'a bir hâlden

bir hâle dönüp başka bir olmak dahî yoktur. Belki vücûdu dâim ve zâtının esmâ-i muhtelifesi âyînelerinden suver-i mütenevviası zâhir olduğu zâtına râci' değildir, belki esmâ ve sıfâtına râci'dir.

Meselâ, şemsin dav'ı ne makūle levn ile mülevven cam üzerine aks ederse ol camın levniyle mülevven olmak gösterir, maahâzâ aslında onda levn yoktur. Ve su dahî böyledir ki suda [*53*] fi'l-asl levn yoktur, belki ona levn zarfından gelir ki, zarfı meselâ kızıl ise kızıl su görünür, cam sürh olduğu vakitte dav'-i şems sürh göründüğü gibi. Ve sâir elvânı dahî, ya'nî sarıyı ve yeşili ve gökü ve emsâlini ana kıyâs eyle, eğer dav'-i şemse göre ve eğer âba göre. Pes, âlem-i hakîkatin levn kabûl ettiği esmâ ve sıfâttandır. Ve bu makāmda demişlerdir ki: لون الماء لون إنائه [Suyun rengi bulunduğu kabın rengidir.] Ve ârifin mecmû'-i ma'rifeti bundadır.

Ve bu takrîrden Allah Teâlâ hakkında vârid olan كان kelimelerinin hakîkati ma'lûm oldu. Ve Sîbeveyh -ki imâmü ehli'n-nahvdir-, "كـان kelimesi vücûd içindir" dediğinde isâbet etti ve onunla çok müşkilât münhall oldu. جعله الله سبب مغفرته فقد أنطقه الله بحقيقة كلمته. [Allah, bağışlanmasına sebep kılsın. Allah, kelimesinin hakîkatini ona söyletti.]

Ey ârif, bundan ma'lûm oldu ki bir binâda bir taş nâkıs olsa ol binâ tâmmdır denilmez. Çün ki Allah Teâlâ bu âlemin binâsını enfüsen ve âfâkan esmâsı üzerine kurdu ki muhtâcun-ileyh olan esmâdan gayb-i zâtında bir isim alıkomadı, tâ ki bu sırra vâkıf olanlar ليس في الإمكان أبدع مما كان [Var olandan daha mükemmel bir şeyin olması imkân dâhilinde değildir.] dediler.

Pes, sa'y eyle ki vücûdunda olan esmânın esrârı sana münkeşif ola ve muhtâcun-ileyh olan esrârdan hiç bir sırr-ı ilâhî hafî kalmaya, ve illâ binâ-i vücûdun Hakk'a göre kâmil ise de sana göre nâkıs kalır ve deryâ-yı ilmin taşıp ziyâde olacak iken eksilir. Pes, eksilir deryâyı neylersin ki gide gide kuruda kalırsın. Ve sen fi'l-hakîka, zât ve esmâ ve sıfât cihetinden bahr-i muhîtsin ve senin muhîtini Kāf-ı vücûd ihâta eylemiştir. Ve senin başın fi'l-mesel Kāf dağı gibi göklere erse seni bir ejder ihâta eylemiştir ki, kendi nefsindir. Ve sen bu nefsden kıyâmet-i kübrâda halâs olursun ve cennet-i bakāda yine fi'l-cümle eser-i anâsırın bâkî kalıp on beş bin yıl devrinden sonra melek gibi olursun ve rûhâniyyet

bulursun. /

Ve aslı budur ki eflâk gerçi sûrette dokuzdur, feemmâ ba'zı i'tibârâtla -ki Kitâb-ı Füsûsu'l-Hikem'de işâret olunmuştur- on beştir. Ve insân bu dünyâda bu on beş eflâkin mahkûmudur ve cennete duhûlden sonra bunların ahkâm-ı zâhiresi kaydından halâs olur, velâkin ba'zı umûr-i bâtınesi te'sîrâtından bir uğurdan halâs olmaz. Zîrâ, emr-i vücûd tedrîcîdir. Gûyâ cennette aded-i eflâk üzerine on beş bin yıl sülûk ettikten sonra dünyâda olan sülûkuyla taayyünât-ı cismâniyye kaydından halâs olduğu gibi âhirette olan sülûkuyla dahî taayyünât-ı rûhâniyye berzahından halâs olup melâike gibi mahz-ı nûr olur. Zîrâ, gerçi melâikede taayyünât-ı rûhâniyye vardır, onun için "ervâh" denilir, velâkin nûrâniyyetleri gālibdir. Ve Nûru'l-envâr Allah Teâlâ'dır ki, melâikeye envâr-ı sıfâtıyla ve ekâmil-i insâna nûr-i zâtıyla tecellî eylemiştir.

Suâl olunursa ki: Taayyünât-ı cismâniyye libâsından dünyâda kırk senede münselih olurken -maa-hâzâ taayyünât-ı kesîfedir- taayyünât-ı rûhâniyye libâsından âhirette on beş bin senede insilâhın ma'nâsı nedir? Maa-hâzâ taayyünât-ı latîfedir. Onun için makām-ı ervâha "mertebe-i rûhiyye-i nûriyye" demişlerdir.

Cevâb budur ki: Merâtib-i ecsâm maksûrât ve merâtib-i ervâh memdûdât makūlesidir. Zîrâ, merkez-i âlemden arşa varınca mahdûddur, feemmâ arşın mâ-verâsı nâ-mahsûrdur. Bu cihetten ol nâ-mahsûru mahsûr adedince takyîd edip her birin bin seneye taksîm ettiler. Pes, ol makāmın seyri basît olmakla bast olundu ve ol sülûke "sülûk-i basît-ı rûhânî" dediler ki onda aslâ zahmet ve teab yoktur. Ve onun mâ-verâsı sülûk-i basît-ı nûrânîdir ki âlem-i ilm ve âlem-i ma'lûmdur.

Ve bundan ma'lûm oldu, gerçi bu dünyâda sülûk ile âlem-i ma'lûma dek seyr hâsıl ve vusûl-i zât müyesser olur, velâkin fi'l-cümle hicâbdan hâlî değildir. Ve ol hicâbın kemâl-i [54] irtifâ'ı cennete duhûlden müddet-i tavîle sonra olur. Eğerçi hicâb-ı imkân ebedî bâkîdir. Ve bu sırr-ı serîye işâret edip Kur'ân'da gelir: أَيْنَمَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعاً (Bakara, 2/148) [Nerede olsanız Allah sizi bir araya getirir.] Ya'nî, sizi mevâtın-ı dünyâdan mahşere ve oradan cennete ve nâra götürüp cem' ettiği gibi eyniyyât-ı kevniyye-i cismâniyyeden dahî eyniyyât-ı kevniyye-i

rûhâniyyeye ve ondan lâ-eyn ve lâ-beyn âleminde cem' edip mebde' ve maâd ve evvel ve âhir bir olur ve ahâlî-i dâreynin netâic-i ahvâli vücûda gelir ve bî-netîce kalmazlar. Fe'fhem cidden.

* * *

ورد قبل العشاء ليلة الأحد قوله تعالى :

[Pazar gecesi yatsıdan önce Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ

(A'râf, 7/88) ["Ey Şuayb, ya mutlakā seni ve seninle berâber inananları memleketimizden çıkarırız, ya da dînimize dönersiniz!" Dedi ki: "İstemesek de mi?"]

Ya'nî, Şuayb (a.s.) kavmi olan Ashâb-ı Eyke'yi ve emsâlini tevhîd ve tâate da'vet ettikde onlar dahî ümem-i sâlife gibi muhâlefet ve inâd üzerine olduklarından Şuayb'ı şehirlerinden ihrâc ile tahvîf ettiler ve ağızlarından bu maküle âteşler saçıldığından عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ (Şuarâ, 26/189) [Gölge gününün azâbı] ile muazzeb oldular. Ya'nî, üzerlerine âteş yağıp cezâ-i vifâkların buldular. Pes, onlar Şuayb'i dâru'l-karârından ihrâc edelim derken Şuayb onları dâr-ı vücûddan çıkardı ve dâr-ı ademe gönderdi. Zîrâ, Şuayb kendi nefsinde kuvâ-yı nefsâniyyesin katl eylemiş ve muhâliflerin zulmünü def' edip vücûdunu dâru'l-adl kılmıştı. Bu cihetten kuvâ-yı hâriciyyesi olan kavminin muhâliflerini dahî âfâkdan nefy edip enfüs ve âfâkı tathîr etti. Ve bu ma'nâ ona ceddi Âdem'den mîrâs idi. Zîrâ, Âdem (a.s.) dahî oğlu Kābîl'i katl-i Hâbîl kıssasından ötürü redd edip arz-ı Hind'den ihrâc eyleyip muvâfıkı olan evlâdı ile kaldı. Zîrâ, mezâhir-i cemâl ve celâl bir yerde müctemi' olmaz. Bu cihettendir ki dâreyn halk olundu, tâ ki ahbâb ile a'dâ ve nûr ile nâr biribirinden mütemeyyiz ola ve her biri mevâtın-ı mahsûsunda karâr bula. /

Suâl olunursa ki: Ya insân-ı kâmil esmâ-i mütekābileyi câmi' ve dünyâ dahî dâru'l-imtizâcdır. Pes, bi'l-külliyye temeyyüz yoktur. Cevâb budur ki: İnsânın vücûdunda iki kuvvet îdâ' olunmuştur ki, biri kuvvet-i nefsiyye ve biri kuvvet-i kalbiyyedir. Ve nefs dâru'l-celâl ve kalb dâru'l-cemâldir, velâkin insân-ı kâmile göre nefs bi'l-kuvve dâru'l-celâl ve kalb bi'l-fi'l dâru'l-cemâldir. Ve insân-ı nâkısa göre aksdir, ya'nî nefs bi'l-fi'l dâru'l-celâl ve kalb bi'l-kuvve dâru'l-cemâldir.

Pes, âfâk dahî enfüse tatbîk olunup mezâhir-i cemâl ve celâl dahî hâricde min-vechin biribirinden müfterık oldular hâneleri cihetiyle, ve min-vechin müctemi' oldular muâmeleleri cihetiyle. Ve bu ictimâ'-ı sûrî iftirâk-ı ma'nevîye mâni' olmadı. Zîrâ, mü'minin kalbi Allah Teâlâ ile ve ahibbâullâh iledir. Nitekim kâfirin kalbi nefs ve şeytân ve a'dâullâh iledir. İşte buradandır ki Allah Teâlâ suver ve a'mâl-i hâriceye nazar etmez, belki kulûb ve niyyâta nazar eder.

Ve bu ma'nâ ki dünyâda fi'l-cümle müctemi' ve müfterık idi, âhirette bi'l-külliyye müctemi' ve müfterık olup herkes i'tikād ve ilim ve amelde mücânisi ile dâr-ı mahsûsada müctemi' olup mâ-adâsından müfterık olur. Zîrâ, cennet nûrdur nâr götürmez, ve cehennem nârdır nûr götürmez. Nefs ise mahall-i nârdır. Bu vechile ehl-i nefs nârda olur. Ve kalb mahall-i nûrdur. Bu vechile ehl-i kalb nûrda olur. Ve Kur'ân'da: وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ (Tekvîr, 81/7) [Nefisler eşleştirildiğinde] budur ki ehl-i nüfûs ve ehl-i kulûbdan her biri mücânisi ile tezvîc olunur ve çift kılınır ve nâr nefse ve nûr kalbe mukārin olur.

✳ Suâl olunursa ki: Ehl-i kalb nefs ile ve ehl-i nefs kalb ile mi cennete girerler, yoksa mezâhiri müfterık olduğu gibi kalb ve nefsin her biri âhardan müfterık olur mu? Cevâb budur ki: Kalb ve nefs zıddeyn oldukları cihetten dünyâda bi'l-kuvve ve bi'l-fi'l olmakla müctemi' oldularsa da âhirette kuvvette olan zâil ve fi'lde olan bâkî kalır. Meselâ, ehl-i kalbin nefsi neş'esinden [55] bi'l-külliyye ihrâc olunup cehenneme tarh olunur. Zîrâ, onlara göre nefs bi'l-külliyye tezkiye ve tathîr olunmuş idi.

✳ Pes, ol mertebe hâric-i cennette kalıp ehl-i kalb cennete yalnız kalb ve rûh ile dâhil olur. Ve ehl-i kalbin nefsi cehenneme tarh olunmadıkça cehennem هَلْ مِنْ مَزِيدٍ (Kāf, 50/30) [Daha var mı ?] dese gerektir. Çün ki Cebbâr ona kademini vaz' eyleye, ya'nî ehl-i kalbin mertebe-i nefsinden halk ettiği mahlûk ile cehennemi pür eyleye cehennem قَطْ قَطْ بِحَسْبِي [Yeter, yeter] deyip sıyt ü sadâsı kesile. İşte nâr insân-ı kâmilin nefsi ile doldu, cennet kalb ve rûhu ile dolduğu gibi. Ve kezâlik, ehl-i nefsin kalbi neş'esinden bi'l-külliyye ihrâc olunup cennete tarh olunup onlar nârda yalnız mertebe-i nefs ile kalırlar. El-hâsıl ehl-i kalbin nefsi ne vechile haricde kalıp cennete duhûlde ehl-i kalbe mukārenet etmediyse ehl-i nefsin dahî kalbi hâricde kalıp cehenneme

duhûlde ehl-i nefse mukārenet etmez. Eğerçi kalbden onlarda eser yok, belki hemân mertebesi vardır.

Pes, bundan fehm olundu ki, nârda muazzeb olan nefs, ya'nî rûh-i hayvânî ve ceseddir, kalb ve rûh-i insânî orada değildir. Zîrâ, rûh-i insânî -ki nefs-i nâtıkadır- dünyâ ve âhirette saîddir. Bu yüzden ta'zîb ve te'dîb matıyyeyedir ki nefs-i mustalahun-aleyhâ olan nefs-i hayvâniyyedir ki, hem mebde-i hiss ve hareket ve şuûr ve hem ma'din-i şerr ve şûrdur ki, kıyâmette biribiriyle muhâsame eden cesed ile bu nefsdir.

Ve bundan fehm olundu ki, ehl-i kalbe göre bâb-ı rü'yet meftûh ve ehl-i nefse göre muğlakdır. Zîrâ, nârda kalb olmayıcak nûr-i müşâhede dahî olmaz. Zîrâ, bu nûrun mahalli kalbdir. Ve kezâlik, cennette müna'am olan hem cesed ve hem rûhdur. Zîrâ, nefsi tezkiye hasebiyle onun berekâtı cesede dahî sârî olup cesed naîm-i sûrî ve rûh naîm-i ma'nevîden hissedâr olur ki, naîm-i müşâhede ve rü'yettir. Zîrâ, kalb oradadır ki dünyâda ne vechile mahall-i müşâhede ise orada dahî mahall-i müşâhededir. Belki orada nefsin hicâbiyyeti olmamak hasebiyle müşâhede akvâ / ve eclâ oldu.

İşte ehl-i kalbin netîce-i hâlleri müşâhede ve ehl-i nefsin netîce-i hâlleri hicâb olduğu zuhûr buldu. Ve evliyâ ki verese-i enbiyâdır, onlar dahî verâsetleri hasebiyle mansûr oldular ve erbâb-ı inkârın onları tahvîf edip "nefy-i beled ederiz ve katl eyleriz" dedikleri lağv oldu ve vücûd bulduğu sûrette dahî kalem-i a'lâ dest-i kudrettedir. Pes, sere her ne gelirse yine O'nun tedbîri ve hatt-ı ezelîsi gelir ki Fa'âl-i Mutlak'ı müşâhede ederler, vesâit-ı külliyye ve cüz'iyyeyi değil.

Nazar eyle ki Cenâb-ı Nübüvvet'i (s.a.v.) küffâr-ı Kureyş iz'âc edip Mekke'den ihrâc eylediler, pes sûretâ ihrâc ma'nâda hurûc bi-nefsihî idi. Zîrâ, bir ma'nâda ki izn-i Hak ola, halk ona zâhirde müdâhele eder, bâtında değil. Belki esmâ-i cüz'iyye yüzünden esmâ-i külliyyeye müdâhele vâkı' olmakla يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ (Fetih, 48/10) [Allâh'ın eli, onların ellerinin üzerindedir.] mûcebince eyâdî-i cüz'iyye yed-i külliyyenin taht-ı tasallutunda muzmahill olurlar ve fenâ bulurlar. Onun için Cenâb-ı Nübüvvet إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا (Mü'min, 40/51) [Elbette peygamberlerimize yardım ederiz.] vefkınce âhir mansûr olup a'dâyı kılıçtan geçirdiler. İşte وَانْتَظِرْ إِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ (Secde, 32/30) [Bekle, zâten onlar da

beklemektedirler.] sırrı budur.

Ba'de-zâ, kavm-i Şuayb zu'mlarınca Şuayb'ı kendi milletlerine avdete da'vet eylediler. Kıyâs ettiler ki Şuayb kable'n-nübüvve kendi milletleri üzerine, muhâlefet sonradan vâkı' ola. Lâ-vallâhi, belki Şuayb ezelen ve ebeden fıtrat-ı asliyye üzerine idi. Nitekim Cenâb-ı Nübüvvet'den kable'n-nübüvve münkerâttan bir nesne sâdır olmadı. Hattâ emânet-i ilâhiyyeye emîn olmasın iş'âr için a'dâ lisânlarından bile "Emîn" lafzını ısdâr eyledi. Pes, vaz'-ı aslîyi tağyîr eden a'dâdır ki Emîn yerine hâin, Muhammed yerine müzemmem kodular. Ve ahbâb-ı hakîkıyye hâlleri üzerine ikrârda kaldılar. Zîrâ, ahd-i kadîme muvâfakat ile me'mûr idiler. Âhir ahde vefâ ettiler ve âlem-i mîsâkın hükmünden bîrûn olmadılar. A'dâ' ise zâhir-bîn olduklarından ahkâm-ı beşeriyyette kaldılar ve mahfûz ve ma'sûmları neş'eleri hükmünden hâric kaldılar [*56*] zann ettiler.

Bu ise bir hükm-i ezelîdir ki bunda saîd olan şakî ve şakî olan saîd olmaz. Belki saîdin ikbâli esbâb-ı saâdete ve şakînin ikbâli esbâb-ı şekâvetedir. Ve şakî saîdin hâlini nice kerâhet ederse saîd dahî şakînin hâlini öyle kerâhet eder. Onun için Hz. Şuayb (a.s.) : أَوَلَوْ كُنَّا كَـارِهِينَ (A'râf, 7/88) [İstemesek de mi?] dedi. Zîrâ, neş'esinde an-aslin ol ma'nâya ikbâl yok idi ve selâmet-i fıtrat üzerine idi. Onun için âhir netîcesi nübüvvet oldu, veresenin netîcesi velâyet olduğu gibi. İşte budur ki Kur'ân'da gelir: اَللّٰهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ (En'âm, 6/124) [Allah, peygamberliğini kime vereceğini daha iyi bilir.] Fa'rif cidden.

* * *

قيل لي في السحر الأعلى بهذه العبارة التّركية :

[Seher-i a'lâda bana bu türkçe ibâre ile denildi ki:]

"Nûr-i irfân ebedî zâil olmaz, velâkin hicâb-ı beşeriyyet ile müstetir olur"

Ya'nî, ârif-i billâh olan ebedî câhil olmaz, velâkin gâh olur ki ekl ve şürb ve emsâli ile şems ve kamer sehâb ile müstetir olduğu gibi ol dahî müstetir olur. Bu cihetten ârif câhil sûretinde görünür. Pes, ol nûrun devâmın isteyen kimse esbâbı yüzünden onu muhâfaza eder. Ve a'zam-ı esbâbı, terk-i meşâğil-i dünyâ ve devâm-ı halvet ve inzivâ ve ekser-i şebi ihyâ ve taklîl-i gıdâdır. Zîrâ, tab'-ı beşerî mağlûb oldukça

rûhâniyyet gālib olur ve küdûret zevâl bulur ve kalbe cilâ-i tâmm gelir ki, aks-i envâr-ı ilâhiyyeye bâis budur. Velâkin, taklîl-i gıdâda i'tidâl lâzımdır ki, ifrât ve tefrîti muzırrdır. Zîrâ, heykel-i insân zahr-ı âyînede üsrüb gibidir ki, fi'l-cümle hicâbiyyeti olmasa kalbe mün'akis olan nûr-i ilâhî münzabıt olmaz.

✳ Pes, bu makāmda nâs üç tabaka oldu: Evvelkisi tefrît ehlidir ki, aslâ riyâzatları yoktur. Bunlar mahcûblardır, keşfleri olsa dahî mu'teber değildir, belki mecânîne mülhakdır. Ve bi'l-farz mecnûn olmayıp meczûb olsalar dahî câddeden / hâriclerdir ki, delâlet ve irşâda kādir değillerdir ki, sülûkleri sünnet-i ilâhiyye üzerine değildir. قال تعالى: لاَ يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ (Hadîd, 57/10) Ya'nî, infâk ve mukātele ve mücâhede tarîkı üzerine vârid olanlar sâirler gibi değillerdir, belki sâirlerin fevkındedir.

✳ Ve ikincisi riyâzatta ifrât ehlidir ki, bunların dimâğlarında yübûset gālib olmakla hezeyânları ve hayâlleri çoktur ve tâife-i cinn bunlara taarruzdan hâlî değildir. Ve zamânımızda ba'zı riyâzat ehline musâdefe vâkı' oldu ki hadd-i şer' üzerine değildir. Meselâ cemâatle namâz kılmaz ve me'mûriyyet da'vâ eder, maa-hâzâ hadîsde gelir: صلوا خلف كُلّ بَرٌّ وفَاجِرٌ [Sâlih ve fâcir herkesin arkasında namâz kılınız.] Pes, elde bu emr-i şer'î var iken sonradan olan hayâl onu nesh etmez. Ve kemâl odur ki, nâkısı kâmil yerinde bulasın. Nitekim ba'zı mükâşifîn Harem-i Mekke'de imâma iktidâ ettikde imâmın tilâvetini lisân-ı Nebevî'den (s.a.v.) istimâ' eyledi. Ya'nî, muktedî-i mükâşifin kuvvet-i hâli imâmı eyyen men kân sûret-i Rasûl'e tahvîl etti. Pes, bu âlem Hak ile olana sûret-i Hak ve halk ile olana sûret-i halkdır. İmdi, her neye tâlib isen kendi vücûdunda ara ve hâlin âyînesine arz eyle, bak ne sûret görünür.

✳ Üçüncü tabakası riyâzatta mu'tedil olanlardır. İ'tidâl odur ki ne rûha za'f ve ne bedene kuvvet vere. Belki eğer her gece iftâr iktizâ ederse iftâr eyleye ve i'tidâli gözleye. Ve eğer visâl edip iki üç günde bir iftâr etmeğe kudret var ise öyle ede. Ve kudret odur ki, ol esnâda ona süstlük gelmeye ve vücûdunda fütûr-i zâyid bulmaya, ve illâ ferâiz ve sünenden veyâ huzûr-i kalbden kalmakla hadd-i şer'i tecâvüz ile tarîkati dahî bâtıl olur. İşte bu ma'nâ, kable't-tekmîl olan hâldir ve ba'de't-tekmîl i'tidâl yine eldedir.

Ve ba'zı meşâyihden mahkîdir ki mürîd-i sâdıkın halveti zamânında

kendileri dahî fi'l-cümle [57] riyâzat ederlermiş, tâ ki müstahzır bulunup kuvvet ve temkîn-i mezîd ile rütbe-i irşâd âlî ola. Ve kâmilin nâkıs yüzünden istifâdesi hôd meşhûrdur. Ya'nî, gâh olur ki mürîd kendi hâlini takrîr esnâsında şeyhe ba'zı ulûm-i ledünniyye münkeşif olur ve hâlinde terakkî bulur.

Ve bu takrîrden mefhûm oldu ki ehl-i tefrîtın netîce-i hâli hicâb-ı galîzdır ve ehl-i ifrâtın netîce-i hâli hezeyânât ve hayâlâttır ve ehl-i i'tidâlin netîce-i hâli küşûf-i gaybiyye ve maârif-i ilâhiyyedir.

✳ Ve savm-ı visâl herkesin mesleği değildir. Zîrâ, hadîsde gelir: أيّكم مثلي [Hanginiz benim gibidir?] Ya'nî, savm-ı visâlden nehy olunduğu şefkat tarîkıyladır. Pes, her kimin ki vücûdunda ol kuvvet buluna savm-ı visâl ona ruhsattır, velâkin yalnız kuvvet-i bedeniyye dahî kifâyet etmez, belki أبيتُ عِنْدَ رَبِّي يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِي [Rabbimin katında gecelerim, O beni yedirir ve içirir.] vefkınce indellâh beytûtet dahî lâzımdır. Bu ma'nâ ise Cenâb-ı Nübüvvet'te (s.a.v.) ekmeliyyet vechi üzerine idi. Nitekim لي مع الله وقت [Benim Allah ile bir vaktim vardır ki...] onu iş'âr eder. Zîrâ, bi-lâ-vâsıta -ya'nî vech-i hâsdan- Hak'dan istifâzaya değme bir kâmil kādir değildir, meğer ki tecellî-i berkî ola. Ve bu makūleler hükmen meczûblar gibidir. Ya'nî, ba'zı behâlîl ve mecâzîb vardır ki tenâvül-i taâm etmez. Zîrâ, cezbesi bedel-i mâ-yetehallel yerine geçer. Nitekim ağır hastalığından yatanlarda dahî müşâheddir ki mağlûbu'l-mizâc ve mefkūdü'l-hiss olduklarından beş on gün şöyle kalırlar ve ekl-i taâm etmezler ve helâk dahî olmazlar.

Ve ba'zı mecâzîb vardır ki, ilâ-âhiri'l-ömr tenâvü'l-i taâm etmez. Ebû Ukāl Mağribî gibi ki, Mekke-i Mükerreme'de dört sene mücâvir olup bi-lâ-iftâr intikāl eyledi. Zîrâ, İdrîs (a.s.) gibi rûhânîlere mülhak idi. Ve şeyhim Seyyidü'l-aktâb Seyyid Fazlî-i İlâhî (k.s.) her mezâkdan zevk ve her türlü riyâzat ve mücâhedeyi der-kâr ettikten sonra zamân-ı sahvında -ki husûsâ leyâlî-i ramazânda- bir yumurta üzerine iftâr ederdi fakat. Böyle iken dört / menkûhası ve on sekiz sürriyye câriyeleri var idi. فاعتبروا يا اولي الأبصار فإنّه من كمال المحاذاة للنّبيّ المختار [İbret alın, ey basîret sâhipleri. Çünkü, bu Nebiyy-i Muhtâr'la aynı hizâda olmanın kemâlindendir.]

✳ Ve bu fakîr - رقّاه الله القدير إلى المقام الخطير [Her şeye kādir olan Allah onu değerli bir makāma yükseltsin.]- Bursa'da evâilimde cânib-i

gaybdan me'mûr olduğum üzere bir zîr-i zemînde iki sene kadar riyâzat edip bir gece iftârım bir pâre hubz-i yâbis idi fakat. Ve haftada bir kerre bir mikdâr su içerdim. Ve her şeb esmâ-i müfrededen yüz yirmi bin isim ihsâ olunurdu, tâ ki müddet-i ma'lûme tamâm olup halvet-bîrûn olduğumda ba'zı evlâdım vefâtıyla dahî teşdîd-i mihnet vâkı' ve hâl ne yüzden olduğu ma'lûm oldu. Nitekim bakıyye-i tıynet-i Âdem'den âlem-i misâlde bir şehr-i azîm halk olunmuş ki, her kim ol şehrin temâşâsına dâhil olmak müyesser olursa oradan avdette ve insilâhından hisse rucû'unda evlâdından birini muhtezar bulur ve eğer evlâdı yok ise bir müddet kendisi marîz olur.

İşte ahvâl-i vücûddan haberdâr olmak sadedinde olanlar bu tarîkın meşâkkını bu vechile çekerler ve derd ile gelip ve derd ile giderler. Ve onun ki damağında zevk-ı muhabbet ve aşkdan çâşnî yoktur, mürûr eden evkāti zâyi' ve ibtilâ ve terakkî-i Âdem'den nâ-âgâhdır. Ve bu makūleye ibn-i Âdem denilmek i'tibârîdir. Zîrâ, pederinin mîrâsından nasîb almamıştır. Mîrâs-ı peder ise derd-i aşk üzerine mevkūf olan ilm-i ilâhîdir. İşte erbâb-ı kemâlin gāliben hicretle ibtilâsı bu makāmdandır. Zîrâ, Âdem (a.s.) cennetten vech-i arza hubût ve hicret etmiştir.

Ve enbiyâyı kavmi tekzîb edip şehirlerinden ihrâc ettikleri budur, velâkin ihrâcın netîcesi onlara göre necât ve kavmine göre helâktir. Onun için hiç bir mükezzib ve münkirin çengâl-i kahr-ı ilâhîden halâs olduğu yoktur. Zîrâ, ism-i Cebbâr ve Kahhâr ve Mürîd ve Kādir ve Müntakim elindedir, ya'nî kabza-i şimâldedir. Zîrâ, o makūleler ehl-i mülktür, ehl-i melekût değil. Ve onların ecsâdı gerçi sûretâ mu'cibdir, ammâ [*58*] fi'l-hakîka huşub-i müsennede gibidir. Ve Cenâb-ı Risâlet'e (a.s.v.) ezâ ve cefâ-yı ehl-i nifâk ma'lûm ve meşhûrdur.

Ve her nebînin muhâlifi olduğu gibi her vârisin dahî hâli budur. Nitekim eserde gelir: الشيخ في قومه كالنّبيّ في أمّته [Kavmi içinde şeyhin durumu,, ümmeti arasında peygamberin durumu gibidir.] ve Cüneyd-i Bağdâdî ve Ebû Yezîd-i Bistâmî (kaddesellâhu sırrahumâ) buyurmuşlardır ki: من لم يكن له شيخ فشيخه شيطان [Şeyhi olmayanın şeyhi şeytândır.] Ya'nî, sâlik-i râh olan tâlibe elbet bir mürşid ve bir üstâz-ı hâzık lâzımdır, tâ ki ism-i Hâdî yüzünden hidâyet-i kâmile bula, ve illâ Mudill elinde kalıp şeytân onun reh-zeni olur ve tarîk-ı Hak'dan

ihrâc eder. İşte bu sırr-ı ilâhîdir ki mürşide mübâyaa lâzım gelmiştir. Ve şol ki mübâyaadan hâricdir, hatar-i azîm üzerinedir. Husûsâ ki münkir ve mükezzib ve lâ-siyyemâ mûzî ve cefâkâr ola.

İmdi, tashîh-i dîn için şer'de hacc ve takbîl-i hacer lâzım olduğu gibi tahkîk-ı Hak için dahî hakîkatte Rabbü'l-Beyt'i hacc ve yed-i insân-ı kâmili takbîl ve mübâyaa lâzım geldi. Ve hacer-i esvedi yed-i insân-ı kâmil üzerine tercîh eden hamâkat ve cehâlet içinde hayvân gibi kaldı ve insân-ı mükerrem ne idiğin bilmedi ve vücûh-i tafdîl ne yüzden olduğu kendine ma'lûm olmadı. Pes, bu makūle câhilin fi'l-mesel başı göklere erse yine pâyesi siccîndir. Zîrâ, esfel-i sâfile hubût ve bu merkezde neşv ü nemâdan maksûd hakāik-ı arz ile mütehakkık olup tekmîl-i neş'e ve yine a'lâ-yı illiyyîne suûddur, ve illâ فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ (Bakara, 2/38) [Her kim benim hidâyetime uyarsa...] sırrından gāfil olup netîcesi dalâl olur. Ey nice bu dalâl içinde kalanlar vardır ki kendilerin sırât-ı müstakîm üzerine kıyâs ederler ve ehl-i sünnet ve'l-cemâattan add eyler. Onlar ise menzil-i istikāmetten merâhil-i kesîre dûr düşmüşlerdir.

Ve evhâm ve hayâlât ve zılâlin netîcesi ne olduğu ihtizârda belli olur. قال تعالى : وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ (Kāf, 50/19) [Allah Teâlâ buyurdu: Ölüm sarhoşluğu gerçekten geldi.] Ya'nî, mevt hakkdır ve hakîkat-i saâdet ve şekāvet ol vakitte mütebeyyin olur / ve bâde-i hubb-i dünyâ ile sekrân olanlar ol demde sahva gelirler. قال الله تعالى : فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيد (Kāf, 50/22) [Allah Teâlâ buyurdu: Bugün artık gözün keskindir.] Ya'nî, gıtâ-i cehâlet münkeşif ve mürtefi' oldukda a'dâ' dahî hakîkat-i hâle vâkıf olur, velâkin fâyide etmez. Zîrâ, mevtın-ı teklîf ve tedârükten müfârakat ettiler.

Nazar eyle ahbâbın hâline ki لو كُشف الغطاء ما ازددتُ يقيناً [Eğer perde kaldırılsa yakînim artmaz.] mûcebince onlara keşf ile hicâb mertebeleri berâberdir. Zîrâ, dünyâda şevâhid-i yakîne mülâkî oldular ve muktezâsıyla ayn-ı temkîne erdiler ve nûr-i tevfîk ve kuhl-i tevhîd ve hüdâ ile amâdan halâs oldular. Pes, sânî-i hâlde mutâlaa ettikleri yine evvel-i hâlde mutâlaa ettikleridir. Eğerçi insân-ı kâmil tavran ba'de tavrin ve hâlen ba'de hâlin merâtib-i mükâşefede terakkîden hâlî değildir. Velâkin cümlesi îmân-ı kâmil üzerine mürettebdir ki aslü's-saâdâttır. Münkirde ve mahcûbda ise îmân-ı kâmil ve basîret mefkūddür.

Bu cihetten bî-esâs binâ olmaz ve esâs olsa dahî zaîfdir, pes âb üzerine binâ gibi olur.

✳ İmdi, ey kendinden bî-haber, su üzerine rakam etme. Zîrâ, zâyi'dir. Ve edîm üzerine sikke urma. Zîrâ, râbih değildir. Ve sen ki ekâbir-i mü'minîn hakkında evrâk tesvîd edip onlara inkâr ve zemmi tahlîd etmeğe çalışırsın, yine kendi yüzünü ve sahîfe-i amelini karalarsın ve darb ettiğin sikkenin nakşı bâkî değildir. Belki sana mezemmet bâkîdir ki erbâb-ı salâh lisânından sahîfe-i dehr üzerinde "la'netullâhi-aleyh" nakşı bâkîdir. Ve senin ulûm-i resmiyyen hayâlât ve istihsâlâttır, yoksa hakāik ve istihzârât değildir. Haddini bilmedin aklın kāsır olduğu ma'lûm oldu, Bir gün olur ki kusûrun sana dahî ma'lûm olur, velâkin cehâletle güzer eden vaktini tedârük mümkin olmaz. Zîrâ, yeniden mektebe varıp hâce-i hakîkatten ilm-i ilâhî öğrenmeğe muhtâcsın. Bâb-ı mekteb ise kapandı ve taallüme mecâl kalmadı. Ve dünyâya dönsen dahî yine inâdından dönmezsin. Senin netîcen budur.

* * *

[59] بدا لي بعضُ المعاني في القول المشهور : [Şu meşhûr söz hakkında ba'zı ma'nâlar bana zâhir oldu:]

ثَلَثَةٌ لاَ يُفْلِحُونَ: بَايِعُ الْبَشَرِ وَقَاطِعُ الشَّجَرِ وَذَابِحُ الْبَقَرِ

Ya'nî, üç kimse dünyâda felâh bulmaz ve onun netîcesi hayr olmaz:

Evvelkisi bâyiu'l-beşerdir ki "esîrci" dedikleridir. Zîrâ, merdümü bey' eden dünyâ ve âhirette felâh bulmaz,. Şol cihetten ki, hürü bey' etmek haramdır ve mutlakan bey'-i beşer benî âdemi tezlîldir. Benî Âdem ise nass ile mükerremdir. Pes, onları bey' etmeyi kâr edinmemek gerektir, meğer ki zarûret mevkı'inde ola.

Ve bir dahî budur ki Allah Teâlâ mü'minlerin mallarını ve nefislerini iştirâ edip mukābelesinde cennet vermiştir ve fi'l-hakîka bu bey' ve şirâ üzerine bir dahî bey' olmaz. Onun için müsâveme olunan nesneye sâhib çıkmaktan nehy olundu. Nitekim hıtbe üzerine hıtbe dahî böyledir. Ya'nî, bir hâtun namzed olduktan sonra gayrı kimse ona hâtıb olmak menhîdir. Zîrâ, bunlar şer'de ve hakîkatte takyîd götürür umûrdandır ki şer' kayddır ki hakîkati nâzırdır. Ya'nî, eğer hakîkat ıtlâk iktizâ edeydi şer' onu takyîd etmezdi. Bu cihettendir ki zinâ haram oldu. Zîrâ, zinâda ıtlâk vardır, mü'min ise şer' ile mukayyeddir, yoksa her

işte mutlak değildir.

Ve bu ma'nâdandır ki şer' ile mukayyed olmayanlar merdûd oldular, gerek küfr ile ve gerek târikü'l-amel olmakla ve gerek ilhâd ile. Onun içindir ki bir ehl-i hâlin hüsn-i hâline, sıddîklar şehâdet etmese ol kimse ehl-i hâl ise de zındîkdır. Ve zındîk münkir-i âhirettir. Ve âhirete müteallık esmâ-i hâkime vardır. Pes, inkâr-ı âhiret ol esmânın inkârını iktizâ etmekle merdûd oldu. Kezâlik ehl-i hâl olan kimse dünyâya müteallık olan esmâ-i hâkimeyi ref' edip mukayyed olan şer'i mutlak zarûretine koyup / helâl ve harâm ve küfür ve îmânı biribirine mezc ve halt etmek zındîkıyyettir.

Ve bundan fehm olundu ki sekr hâlinden sahv hâli akvâdır. Zîrâ, sekrde cemî'-i eşyâ şey'-i vâhid görünür. Bu ise merâtib-i esmânın ahkâmına halel verir. Sahv ve ifâkat hâli ise böyle değildir. Zîrâ, sahvda Zeyd ve Amr biribirinden mütemeyyiz olduğu gibi cemî'-i eşyâ dahî mütemeyyizdir ve ahkâm-ı ilâhiyye dahî ona göredir.

✳ İmdi, hadd-i şer'den hurûcun netîcesi zındîkıyyettir. Ve hadd-i şer' odur ki hakîkate murtabıt ola. Zîrâ, bî-hakîkat şer' olmaz. Pes, amelin zâhir yüzü şer'dir -namâzın ef'âli gibi- ve bâtın yüzü hakîkattir -namâzda muhâzât-ı hazret-i ilâhiyye gibi-. Bu cihetten kışr ve lübbü cem' etmek sıddîkıyyet ve lübbü ahz ve kışrı tarh etmek zındîkıyyet, ve kışrı ahz edip lübbü ramy etmek mahcûbiyyettir, eğer inkâr tarîkıyla değil ise, ve illâ zâhiri dahî merdûd olur. Şol ma'nâdan ki, zâhirin kıvâmı bâtın iledir. Onun için erbâb-ı inkârın netîceleri merdûdiyyetir. Zîrâ, mezâhir-i hakāik olan insân-ı kâmili kabûl etmemek hakāikın adem-i kabûlünü dahî müstelzimdir.

✳ Ve âfâkda hakāiki redd eden münkir enfüsde hakāiki nerede bulur ki, âfâk ve enfüs biribirinin âyînesidir. Ve enfüsde a'mâ olan âfâkda dahî a'mâ gibidir. Zîrâ, yalnız umûr-i hissiyyeyi müşâhede etmek hayvânda dahî bulunur, feemmâ hayvânda basîret olmaz. Zîrâ, meşhûdu olan nesnenin hakāikına muttali' değildir. Bu cihetten müşâhede ile rü'yeti fark ettiler. Ya'nî, rü'yet odur ki müşâhede ettiği nesneyi zâhiren ve bâtınen teşhîs eyleye. Meselâ, pâdişâhı eğer libâs-ı ma'hûdda ve eğer tebdîl-i câmede görse alâ-külli hâl ma'lûm edine ve sultân olduğunda şüphesi olmaya. Her müşâhede de ise bu ma'nâ mefkūddür. Ya'nî, sultânı tebdîl-i câmede görenlerin ekseri sultân olduğun bilmezler.

Pes, müşâhedeleri var [60] velâkin rü'yetleri yoktur. Ve şol müşâhedenin ki netîcesi rü'yet olmaya çi fâyide? Ve şol ki lisân-ı sûfiyyede "mutâlaa" ve "müşâhede" ve "muâyene" derler, mâ-beynlerinde fark vardır. Şol ma'nâdan ki mutâlaa ef'âle ve müşâhede sıfâta ve muâyene zâta nâzırdır ki, biri melekût ve biri ceberût ve biri lâhûttur ki, ef'âlin serîri âsâr ve sıfâtın serîri ef'âl ve zâtın tahtı sıfâttır ki âdem-i hakîkînin merâtib-i tecelliyâtıdır.

Ve felâh bulmayanların ikincisi kātıu'ş-şecerdir. Zîrâ, şecer kıyâmdadır ki musallî sûretindedir. Pes onu kat' etmek tesbîh-i Hakk'ı naksdır. Ve bir dahî biz gars-ı eşcâr ile me'mûruz. Nitekim leyle-i mi'râcda Hz. İbrâhîm'den Cenâb-ı Nübüvvet'e (aleyhime's-salâtü ve's-selâm) gars ile tavsıye vâkı' oldu. Ya'nî, gırâs-ı cennet tesbîh ve tehlîl ve tahmîd ve tekbîr ve emsâlidir denildi. Ve dâr-ı âhirete "cennet" denildi. Zîrâ, eşcârı müştemildir ki, onun zılâlinde ehl-i cennet müsterîh olurlar. Eğerçi cennette şems ve onun emsâli muhrık nesne yoktur. Ve ehl-i cennetin micmerelerinde ûdları nâr-ı kudretten yanar, yoksa nâr-ı hikmetten değil. Ya'nî, nâr-ı hikmet dünyâda olur ki, aslı nâr-ı cehennemdendir. Ve nâr-ı cehennem cennete girmez. Zîrâ, cennet kudret hânesidir ki, onun müştemil olduğu umûr esbâb-ı ma'lûme üzerine mürettebe değildir, ve illâ naîmi dâim olmazdı, dünyâda dâim olmadığı gibi.

Ve âlem-i kudretin dünyâda misâli Tîh'de Benî İsrâîl hâlidir ki menn ve selvâyı bi-lâ-kesb ve bî-sebeb-i ma'hûd tenâvül ederlerdi. Ve âlem-i hikmetin misâli Mısır'a hubûttan sonra esbâb-ı ma'lûme ile hubûb yedikleridir. Ve hâlâ nice ârifler vardır ki, âlem-i kudretten tenâvül ederler ve beyne'n-nâs hâlleri mechûldür. Zîrâ, ekser-i nâs âlem-i hikmettedir ki, kesb ile taayyüş ederler ve gayrın hâli dahî kesbledir kıyâs eylerler. Ve fi'l-cümle, sebeb-i ma'hûd yüzünden olsa dahî ehlullâhın bir hâli vardır ki, her ni'meti minnet ve ibtidâ-i fazl bilirler / ve kesbe nazar etmezler. Zîrâ, fâil Hak'dır. Hak ise bi'l-esbâb işlemez, belki inde'l-esbâb işler. Fa'rif cidden.

✳ Ve demişlerdir ki: Eğer kat'-ı eşcâra gidenler -ya'nî oduncular- seher-hîz olmasalardı kestikleri ağaç gibi ömürleri kesilirdi, feemmâ seherde bîdâr oldukları hurmetine ol hâl amellerine mukābil gelip üzerlerine teveccüh eden belânın indifâına bâis oldu. İşte eşcâr insânın

bir cüz'ü ve bir hâli gibidir ki, mü'min salâtta kıyâm ettiği gibi ol dahî kıyâm sıfatıyla kāimdir. Ve onu kat' etmek insânı kat' etmek gibi oldu. Husûsâ ki cânib-i tarîkde olan eşcârı kat' etmek menhîdir. Zîrâ, nice ebnâ-i sebîl oraya mürûr ettikde sâyesinde müstezıll olurlar. İsm-i Nâfi'e mazhar olanı kat' etmek hôd ayn-ı zarardır. Nitekim sâlik-i tarîkat olanlara, reh-nümâlara ihânet ve onları nefy ve katl etmek ibâdullâha küll-i zarar ve ızrârdır. Zîrâ, ibâdullâh onlarla müntefi' olurlar ve menzile irşâd bulurlar ve sâyelerinde müsterih olup otururlar. Bu kat'ın ucundan kātı'ların dahî ömürleri kasîr olur. Zîrâ, ömr-i dünyâ bir lemhadır ve herkesin netîcesi gars ettiği şecerenin meyvesini cem'edir, eğer sidre ve tûbâ ve eğer şecere-i zehr ve zakkūmdur. Fa'lem zâlik.

Ve felâh bulmayanların üçüncüsü zâbihu'l-bakardır. Ya'nî, sığır boğazlayıcıdır ki o makūlede merhamet kıllet üzerine ola gelmiştir. Ve hadîsde gelir: اَلرَّاحِمُونَ يَرْحَمُهُمُ الرَّحْمَنُ Ya'nî, halka rahmetle muâmele edenin netîcesi rahmet-i Hakk'a mazhar olmaktır. Nitekim hilâfının netîcesi gazabdır. Ve bir dahî sevr -ki bakar cinsindendir- hâmilü'l-arzdır. Ya'nî, yeri götüren sevr sûretinde bir melek veyâ bir mahlûkdur. Pes ol sevr arzın esâsı gibi olmuş. Bu cihetten zebh-i bakar etmek gûyâ ol sevri zebh etmek gibidir ki, onu zebh etmek tahrîb-i âlem ve ifsâdün fi'l-arzdır. Arz ise merkez-i hilâfettir ki, vakt-i ma'hûd tamâmına dek muhâfaza olunmalıdır. Ve bakara-i Benî-İsrâîl'in zebhi, zebh-i bakara-i *[61]* tabîata işârettir ki muktezâsı şehvettir. Şehvetin netîcesi ise arz-ı vücûdu ifsâddır. Pes, âfâk gibi enfüsü dahî ıslâh etmek lâzım geldi ve onun ıslâhı tabîatı şehevâttan kat' iledir ki ona "zebh" derler. Pes, bu zebhde def'-i mazarrat vardır, sibâ'-ı hayvânâtı katl gibi. Onun için murahhas, belki vâcib oldu.

Ve bir sırr-ı ilâhî dahî budur ki, çâr-pâ olan hayvânât hâl-i rükû'da gibidir. Rükû' ise erkân-ı salâttandır. Pes, zebh-i bakar etmek, mertebe-i rükû'u ifsâd ve bakarı secdeye yatırmak gibidir. Secde ise makām-ı kurb olmakla insâna mahsûsdur. قال تعالى: وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ (Alak, 96/19) [Allah Teâlâ buyurdu: Secde et ve yaklaş.]

Ve bundan ma'lûm oldu ki, eşyâ insânın sûretidir ve bi-lâ-zarûret eşyâya îkā-i zarar insâna taarruz gibidir. İnsân ise binâ-i Hak'dır. Binâ-i Hakk'ı hedm eden ise nass ile mel'ûndur. Meğer ki tahrîbin netîcesi

imâret ola, def'-i istîlâ için katl-i küffâr gibi. Eğerçi cümlesi ibâdullâhdır.

Ve binâ-i Mescid-i Aksâ'da kıssa-i Dâvûd (a.s.) meşhûrdur. Ya'nî, her binâ ettikçe mescid münhedim olup sırrından suâl olundukda hitâb-ı Bârî vârid oldu ki: "Yâ Dâvûd, sefk-i dimâ' edenler yedinde bu binâ tutmaz" denildikde Dâvûd dahî: "Yâ Rabb, katl-i nefs ve sefk-i dem ettiğim senin izninle değil miydi?" deyicek tekrâr hitâb-ı İzzet gelip أَلَيْسُوا بِعِبَادِي [Onlar benim kularım değil mi?] denildi. Nitekim Kur'ân'da gelir: بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَاداً لَنَا أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ (İsrâ, 17/5) [Üzerinize çok güçlü kullarımızı gönderdik.] Bunlardan murâd ise Buhtunnasr ve askeri idi ki kâfirlerdir. Maa-hâzâ Hak Teâlâ onları kendine muzâf kıldı. Zîrâ, mezâhir-i kudrettir. Ve yine gelir: قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ (Zümer, 39/53) [De ki: Ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım...] Ve bunda olan izâfet evvelkinden akvâdır. Zîrâ, evvelkisi lâm vesâtatıyladır ve bundan maksûd-i Teâlâ hakâika remzdir, yoksa küffârı teşrîf değildir.

Nitekim zikr olunan üç tâifenin hakkında mesağ-ı şer'î var iken bu fakîr Hakkî kaleminden sâdır olan maânî, işârât ve rumûz kabîlindendir ki, zavâhiri münâfî değildir. Ve bu makūle bevâtın ve netâici / inkâr eden kimse bî-netîce ve bî-hâsıl olduğu mukarrerdir. Zîrâ, mertebe-i îmânın netîcesi mertebe-i ihsândır ki vücûh-i hakâikı müşâhede ve sahâif-i rakâik ve dekâikı mutâlaadır. Ve eserde gelir ki: من استوى يوماه فهو مغبون [İki günü eşit olan aldanmıştır.] Pes, gerektir ki her yevm değil belki her ân-ı gayr-i münkasimde ilm-i ilâhî mütezâyid ola. Eğerçi ilim fi'l-asl münkasim değildir, belki bir emr-i küllîdir ki, âlem-i ekvân ve vücûbda müteallikāt-ı kesîresi vardır.

إلهَنا ربّنا، زدنا علماً وتوفيقاً وهدىً ورحمةً وبراً وبركةً. [İlâhımız, Rabbimiz, ilim, tevfîk, hidâyet, rahmet, birr ve bereketimizi artır.]

* * *

ورد قوله تعالى: [Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَا

(Secde, 32/22) [Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatıldıktan sonra onlardan yüz çevirenden daha zâlim kim olabilir?]

Yevm-i Cum'a ki sûre-i Kāf'dan va'z-ı belîğ olunmuş idi. "Eyâ bu va'z ve tezkîr halka te'sîr etti mi ola?" diye hâtıra gelicek âyet-i mezkûre

vârid olup hakîkatü'l-hâl ta'rîf olundu ki, âyetin bir tarafı büşrâ ve bir tarafı inzârdır. Zîrâ, demek olur ki: Bu mertebeden sonra mütezekkir olmamak olmaz, ve eğer var ise Müntakim ismi ona havâledir. Nitekim âhir-i âyette gelir: إِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنْتَقِمُونَ (Secde, 32/22) [Muhakkak ki biz, suçlulardan intikām alıcıyız.]

Ba'de-zâ, tezkîr nâsîye göredir. Zîrâ, müstahzır olan kimseye tezkîr, hâsılı tahsîldir, velâkin herkesde ilm-i huzûrî olmaz, belki ilm-i huzûrî şân-ı enbiyâ ve ekâmil-i evliyâdır. Zîrâ, bunların rûhâniyyetleri âlâyişden berî ve kalbleri taallukāttan arîdir. Şol ma'nâdan ki neş'elerinde hükm-i vücûb gālibdir ki bu hüküm onları dâimâ âlem-i gayba cezzâbdır. İlim ve huzûr ise âlem-i gaybın semerâtındandır. Bu vechden ba'zı evliyâ demişlerdir ki: Biz hâlâ âlem-i ervâhda ve ahd-i kadîm-i evvel üzerineyiz. Eğerçi tavr-ı insâna gelince bu kadar avâlim seyr edip geldiler, velâkin avâlimi mutâlaaları huzûr-i Hak ile idi, yoksa huzûr-i nefs ile değil idi. Nisyân ise nefs ve tabîat ve hayâl ve vehmden gelir. Bu cihetten ahd-i ezelîyi unutmadılar ve ayn-ı hâricîde ol akd ve ahdi gözettiler. İşte "huzûr" dedikleri gaybet [62] ve gaflet ve nisyânın mukābilidir. Ve sekaleynden mâ-adâ cemî'-i eşyâ zikir ve tesbîh üzerine olup dâimâ Hakk'a meşgüllerdir ve onlarda iştiğâl bi'l-ğayr yoktur ki "gaflet" dedikleri budur. Cinn ve insânın ise ba'zı efrâdı Hakk'a ve ba'zı efrâdı gayra meşgüllerdir. Ve onlar ki Hakk'a meşgüllerdir tezkîre muhtâc olmazlar. Zîrâ, ayn-ı zikr içindedir. Onun için mükâşif olan vâiz-i mahcûbun meclisine oturmaz ve müderrisin dersine hâzır olmaz. Zîrâ, onun hicâb ve gaflet ve gaybetten kendine keder ârız olur ve ilm-i zâyid dahî hâsıl olmaz. Pes, orada cülûsu lağv gibi olur. Ve bu bâbda sâlik-i mahcûb dahî mükâşife iktidâ edip şeyh meclisinden gayrı meclise varmamak ve oturmamak gerektir. Ve onlar ki gayra meşgüllerdir, onların hicâb-ı gafletin ref' için tezkîre muhtâclardır, tâ ki Hakk'a meşgül olalar, gayra değil.

Ve bundan fehm olundu ki, tezkîr ehl-i keşfin makāmıdır, ehl-i hicâbın değil. Zîrâ, mahcûb olan müzekkir verâ-i perdeden söyler, a'mâ ise a'mâya delîl olamaz. Ve ehl-i zikr ve tezkîrin reîsi Rasûlullâh'dır (s.a.v.). Nitekim Kur'ân'da gelir: وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَىٰ تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ (Zâriyât, 51/55) [Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt mü'minlere fayda verir.] Ya'nî, tezkîrin mü'min-i mukbile fâyidesi vardır. İkbâli

sebebiyle, münkir-i müdbir ve kâfir-i mu'rıza nef'i yoktur, inkâr ve i'râzları cihetiyle. Feemmâ, çün ki makām-ı tezkîrin hükmü âmmeye ta'mîmdir, bu yüzden ale'l-ıtlâk tezkîr olunur, tâ ki sayd-ı âhiret olacak, dâm-ı zühde düşe ve sayd-ı Hak olacak dahî giriftâr-ı aşk ola ve mâ-adâsı bu dâm ve dâneden mahrûm kala ve ıtlâkda kayd-ı azîm ile mukayyed ola ve mukayyed olan âlem-i ıtlâka gide ve sahrâ-i vâsia-i âzâdegîde şebb ve rûz tekâpû ede.

✳ İşte bu ma'nâ üzerine ashâb-ı kirâmda dahî (r. anhum) tezkîr ve hilâfet sırrı zuhûr edip ba'dehû tâbiîne ve tebe'-i tâbiîne intikāl eyledi. Ve her vâris dört mertebeden söz söyledi ki, şerîat ve tarîkat ve ma'rifet ve hakîkattir. Zîrâ, وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلاَّ رَحْمَةً لِلْعَلَمِينَ (Enbiyâ, 21/107) [Biz seni, ancak âlemlere rahmet için gönderdik.] / işâretine dâhillerdir. Ve âleme rahmet olmak herkesin mertebesine göre irşâda kādir olmakladır ve tezkîr ve irşâd cemâl ve celâli câmi'dir. Onun için وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلاَّ مُبَشِّراً وَنَذِيراً (İsrâ, 17/105) [Seni de ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.] denildi. Zîrâ, rahmet olmak bu iki sıfatı cem' ile olur; tâ ki tebşîr, insânın neş'esi hâmil olduğu cemâli keşf; ve inzâr, celâli setr ede ve insân bi'l-fi'l cemâl ve bi'l-kuvve celâl ile kemâl bula ve hilâfı zuhûruyla noksân bulmaya.

İşte erbâb-ı irşâdın mübtedîlere evâil-i hâlde teşdîd ettiklerinin aslı budur, tâ ki celâl yine celâl yüzünden münkeşif ola ve cemâl dahî yine cemâl yüzünden zuhûra gele. Zîrâ, çehre-i hakîkat sehâb-ı galîz ile perdelenmiş âfitâba benzer ki, her bâd-ı sabâ-yı hafîf ile ol sehâb zâil olmaz, belki rîh-ı âsıfla açılır. Ekser-i nâsın hicâbı ise kesîf ve galîz makūlesindendir ki, âlem-i gaybdan âlem-i şehâdete nüzûl ettikde hiss ile ülfet etmişler ve hayâlât yollarına gitmişlerdir ki galebe-i imkânın hükmüdür. Onun için bezm-i elestten bî-haberlerdir ve aslından dahî kemâ yenbağî câm-ı vahdet ve feyz ve ma'rifet nûş edip mest olmamışlardır. Bu sebebden dünyâda ehl-i feyzi inkâr ederler. Zîrâ, mücânesetleri yoktur ve onlarla bir meclise oturmamışlardır. Ehl-i dil olmayan ise ehl-i dilin hâlini bilmez. Nice bilsin ki hayvândır, hayvân ise insân nedir ne bilir?

✳ Ve buradan fehm olundu ki, insân-ı kâmilin rûhu kable'l-cesed mahlûkdur. Ya'nî, Âdem'in (a.s.) cesedi halkından mukaddem halk olunmamıştır. Nâkısın rûhu ise batn-ı ümmde tesviye-i cesedden sonra

mahlûk ve menfûhdur. Onun için yevm-i mîsâkda ervâh-ı âmme zahr-ı Âdem'den ihrâc olundu. Zîrâ, halk-ı Âdem'den evvel onlar için ne taayyün-i rûhânî ve ne taayyün-i cismânî yok idi. Havâssın ise taayyün-i rûhânîleri var idi. Ve ervâh-ı âmme zahr-ı Âdem'den ihrâc olundukları vakitte dahî taayyün-i müstakill üzerine değil idi ve belki temessül tarîkıyla idi. Ya'nî, rûhları karınca misâl görünüp ba'de ahzi'l-mîsâk yine hâl-i evvel üzerine redd olundular, ervâh-ı hâssa ise taayyün-i mahsûsları üzere [*63*] bâkî kaldılar. İşte âmmenin hicâbı ve hâssanın keşfi buradan geldi. Ya'nî, âmme seyr-i atvâr ederek bu âleme gelmediler, belki rûhen ve ceseden hicâb-ı vesâit içinde geldiler. Havâss ise ancak taayyün-i beşerîleri cihetinden perde gördüler. Çün ki rûhâniyyetlerinde ıtlâk var idi, lâ-cerem beşeriyyet onlara kayd olmadı ve bu neş'ede dahî bî-perde oldular.

Ve bu ma'nâdandır ki enbiyâ ve kümmel-i evliyânın ibtidâ-yı sülûkleri nefs-i mutmeinnedendir. Zîrâ, itmi'nân kemâl-i müşâhede ile olur. Onlarda müşâhede vech-i etemm üzerinedir. Ve bu sebebden enbiyâ kable'n-nübüvve muktezâ-yı hicâbdan ma'sûm ve evliyâ kable'l-velâye mahfûz oldular. Ve onlardan vâkı' olan zellât-ı beşeriyye esmâ-i celâliyyeyi tashîh edecek kadar idi. Zîrâ, kemâl odur ki esmâ-i cemâliyye ve celâliyye mecmû'uyla kāim ola. Ve bu makāmdan لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ (Fetih, 48/2) [Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günâhını bağışlar.] denildi. Maksûd, hey'ât-ı zulmâniyyenin bi'l-külliyye inkişâfıdır. Ve مَا تَقَدَّمَ [geçmiş] fi'l-hakîka ilm-i ilâhîye nâzır, وَمَا تَأَخَّرَ [gelecek] ayn-ı hâricîye dâirdir. Ya'nî, ilm-i ilâhîde bi-hasebi muktezayâti'l-esmâ' sâbit olan ahvâl-i beşeriyye ayn-ı hâricîde vâkı' oldukda bi'l-külliyye mestûr olup iskāt-ı izâfât ve hall-i kuyûd ile mertebe-i ıtlâkda pür temkîn ve nûr-i yakîn-i tâmm ile mazhar-ı rahmet-i hâssa-i Rabb-i Muîn olduğuna işârettir. Onun için yevm-i kıyâmette gazaba mukābil gelip Rahman isminden şefâât-ı kesîre etse gerektir. Ve buradan ahvâl-i kümmel dahî ma'lûm oldu.

Gel imdi ahd-i kadîme vefâ ve deyn-i ma'kūdümüzü îfâ eyleyelim, وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ (A'râf, 7/102) [Onların çoğunda sözünde durma diye bir şey bulamadık. Gerçek şu ki, onların çoğunu yoldan çıkmış bulduk.] kabîlinden olmayalım ve kusûrumuz

var ise اللّهمّ اقض عنّي دَيني [Allâhım, benim borcumu öde.] diye niyâz ve bâr-ı emânet uhdesinden hurûca duâ edelim, tâ ki netîcesi halâs ve necât ve nazar-ı lutf-i Refîu'd-derecât ola ve kendi hâlimiz bu tenezzülde iken erbâb-ı terakkîye ta'n etmeyelim. Zîrâ, netîcesi hırmân ve gâyeti tahassür ve hüsrândır. Ve bu makāmdan demişlerdir ki: ويلٌ لمن شفعاؤه خصماؤه. والله المُعافي وهو الكافي. [Şefâatçileri, hasımları olan kimselerin vay hâline. Allah, affedicidir ve O Kâfî'dir.] /

* * *

ورد بعد العشاء قوله تعالى:

وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ (A'râf, 7/168)

Ya'nî, salât-ı ışâdan sonra ba'zı küdûrât-ı hâriciyye vâkı' olup onun müzâkeresinde iken bu âyet-i şerîfe gûşuma kırâet olundu. Murâd budur ki Allah Teâlâ ibâdını ahvâl-i hasene ve ahvâl-i seyyie ile imtihân eder, tâ ki gâh makām-ı sabrda ve gâh makām-ı şükrde ve belki cümle makāmâtı güzer edip Hak'da fenâ bulalar ve tayyibü'l-hâl olalar. Zîrâ, kenef-i kibriyâda olmak eazz nesne yoktur.

Ve âyet-i mezkûrede tesliye vardır. Şol vechden ki dünyâ dâru'l-imtizâcdır, dâr-ı hâlisa değildir. Pes, hulv ve mürrün her birini mezâk lâzım gelmiş ve mekrûh ve mahbûb ile mübtelâ olmak hikmette iktizâ eylemiştir. Zîrâ, kaderin hayır ve şerrine îmân getirmek ikisinin dahî vukū'un göstermiştir. Böyle olsa dünyâdan nâr mürtefi' olmaz, belki onunla ihtirâk mürtefi' olur, Hz. İbrâhîm (a.s.) hâli gibi. Husûsâ ki, belâyâ tezkiye-i nüfûsa medâr ve derecât-ı âliyeye vusûle merdivendir. Eğer ibtilâda fâyide olmayaydı Ekmelü'l-halk ezâ ve cefâ ve emsâliyle mübtelâ olmazdı. Nitekim buyurmuştur: ما أوذي نبي مثلَ ما أوذيتُ اي ما صُفّي نبيٌ مثل ما صُفّيت [Bana eziyet edildiği gibi hiç bir nebîye eziyet edilmedi. Ya'nî, benim tasfiye olunduğum gibi hiçbir nebî tasfiye olunmadı.] Zîrâ, ibtilâ bâis-i tasfiyedir -havâssa göre- ve sebeb-i mezîd-i tecliyedir -ehass-ı havâssa göre-. Cenâb-ı Nübüvvet ise (s.a.v.) ehassu'l-havâsdır ki, hakîkatte hakka'l-yakîne vâsıldır. İşte böyle makām-ı âlî ve huzûr-i Rabb-i Müteâlî'de iken yine bu âlem-i nâsûtun ahkâmıyla mahkûmdur. Ve nefs-i mutmeinne derecesinin zirvesine vusûl beşeriyyeti cânibiyle ibtilâyı münâfî değildir. Zîrâ, kemâl-i ilâhî ve insânî, insân olduğu mevtının ahkâmıyla temeşşîdedir.

Pes, ârifler âlemin zâhirine bakmadılar. Eğerçi ahkâmıyla mübtelâ oldular, belki bâtınına nazar eylediler ki mebdeü'l-külldür. Zîrâ, mebde'den şürb-i feyz edene bir dahî küdûrât [64] olmaz. Ve zâhir-i küdûretinin netîcesi safâ-i bâtınî olur. Zîrâ, kalbin sâfî olduğunun alâmeti bir dahî küdûret gelmemektir. Bu ise huzûr-i tâmmda olur.

✳ İmdi ey sâlik, esmâ-i ilâhiyye iki yoldur ki, biri tarîk-ı esmâ-i celâliyye ve biri dahî tarîk-ı esmâ-i cemâliyyedir. Ve insân bu âleme cemâlden celâle gelmiştir. Pes, celâlden cemâle avdet etmeğe ibtidâ tarîk-ı celâle sülûke muhtâcdır, tâ ki onun ahkâm ve menâzili tâmm olduktan sonra tarîk-ı cemâle ve ondan hazretü'l-kemâle duhûl ve vusûl hâsıl olur. Meselâ, hacının mîkāta dek hareketi tarîk-ı celâlden harekettir ki cefâdan hâlî değildir ki ziyâde teab çekilir; ve ba'de'l-mîkāt hareketi tarîk-ı cemâlden harekettir ki vefâdan hâlî değildir ki mezîd-i inbisât ile gidilir. Zîrâ, bir nesnenin emârâtı zuhûr ettikde kalbde neşât hâsıl olur ve çekilen meşakkāt unutulur ve celâl içinde cemâl bulunur. Çün ki rütbe-i cemâl hâsıl ola, netîcesi kemâl olur. Ve kemâlden murâd, cemâl ve celâlin cem'iyyetidir.

İşte bu iki vechile kendi nefsinde perveriş bulmayan kimse gayrılara mürşid olamaz. Zîrâ, her ismin bir menzil-i mahsûsu vardır ki, ol isim sâliki ol menzile dek îsâl edip mâ-verâsına güzer etmez. Bu cihetten cümle esmâ-i celâliyye ve cemâliyyeye hizmet lâzımdır, tâ ki cemî'-i menâzilden ubûr ve menzilü'l-menâzile vusûl müyesser ola. İşte esmâya mülâzemetin ma'nâsı budur. Ve külliyyât-ı esmâ' ile -ya'nî onun yüzünden- külliyyât-ı menâzil hâsıl olıcak cüz'iyyâta hâcet kalmaz. Nitekim demişlerdir: كُلُّ الصَّيد في جَوف الفَراء Ya'nî erneb ve âhû, himâru'l-vahşin batnındadır ki ızam-i cüssesiyle onlardan muğnîdir. Bu kelâmdan dahî maksûd-i aslî budur ki, gerçi tarîk-ı esmâ kadîmden meslûktür, velâkin tevhîd cümleyi câmi'dir. Onun için "Lâ ilâhe illallâh" efdalü'l-ezkârdır. Zîrâ, âlem-i taayyün ve lâ-taayyünü câmi'dir. Şol ma'nâdan ki, nefyden murâd / âlem-i lâ-taayyündür ki, makām-ı tenzîh ve rütbe-i وَاللَّهُ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ (Âl-i İmrân, 3/97) [Allah, bütün âlemlerden müstağnîdir.]'dir. Ve bu makāmda cemî'-i eşyâ' bi'l-kuvvedir. Ve isbâttan murâd âlem-i taayyündür ki, makām-ı teşbîh ve derece-i الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (Fâtiha, 1/2) [Hamd, âlemlerin Rabbi Allâh'a mahsûsdur.] dir. Ve bu makāmda cümle-i kâinât bi'l-fi'ldir. İşte tarîkat-ı Celvetiyye'nin

-cîm ile- sâlikleri tarîk-ı tevhîd ve mücâhededen sülûklerinin aslı budur. Ve bu makāmın tefâsîli çoktur, velâkin bu kadarla iktifâ olundu. Eğerçi kıyâsât ne kadar bisyâr olsa netâic dahî ona göre olur, feemmâ bir netîce-i külliyye besdir.

* * *

الفِطْرَةُ أَمْرٌ لَيْسَ وَرَاءَهُ إِلاَّ الْوُجُوب

[Fıtrat öyle bir emrdir ki, onun arkasında ancak vücûb vardır.]

Bu terkîb-i celîl leyle-i hamîs seher-i a'lâsında vârid olmuştur. Maksûd âlem-i imkân ve âlem-i vücûbun miyânını fark ve âlem-i hudûs ve kıdemin arasını fasl ve haddini beyândır. Zîrâ, bu âlem kavseyndir ki zâhiri âlem-i imkân ve bâtını âlem-i vücûbdur. Ve hatt-ı fâsıldan murâd makām-ı kurbu temsîldir, ve illâ fi'l-hakîka lâ-kurb ve lâ-bu'dddur, velâkin çün ki kavseynin zâhirindesin merâtib üzerine temeşşî eyle, tâ ki zavâhir ve bevâtın-ı şer' ile mütehakkık olup câmiu'l-makāmât olasın. Zîrâ, neş'enin hükmü cem'iyyettir.

Ve bu hadd-i fâsılın hakāikını fehm edemediklerinden zâhir-bîn olanlar tenzîh-i mutlak tarafın tutup esmâ-i ilâhiyyeyi ta'tîl etmişlerdir ve müteşâbihâta müteallık olan kelimât-ı âliye-i ekâbire ta'n ve belki nice mevâkı'da ikfâr eylemişlerdir, feemmâ hâlleri cehl-i mahz ve netîceleri sû-i hâldir. Kendileri ayn-ı şirkte iken taklîd ile tevhîd gözlerler, feemmâ tevhîdin ilmi kifâyet eylemez, belki zevk-ı tevhîd gerektir. Onun için akl ile söyleyenler nefsü'l-emre muvâfakat ettilerse de merdûd oldular. Zîrâ, netîce-i hâlleri رَمِيةٌ من غير رام ["İsâbet ettirememenin atması" Bu söz, âdeti isâbet ettirememek olduğu halde attığı isâbet eden kimse için söylenir.] kabîlinden olmaktır. İşte bu makūle zâhir-bîn ehl-i lâf olanlar Mu'tezile ve hukemâ-i felâsife ile müştereklerdir ki hâlleri يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ (Âl-i İmrân, 3/167) [Ağızlarıyla, kalblerinde olmayanı söylüyorlar.] mazmûnu iş'âr eyler. Şol ma'nâdan ki [65] zevk-ı bâtınîleri yoktur.

Ve bu takrîrden fehm olundu ki, makām-ı fıtrat makām-ı halk olmakla makām-ı emr ve vücûb mukābili gelmiş ve bâtın-ı gaybın zâhiri olan şehâdet olmuştur. Onun için "fıtrat" denildi. Zîrâ, fatr ibtidâdan bir nesneyi halkdır. Pes, makām-ı fıtrat makām-ı ervâhdır ki mîsâk bu makāmda ahz olunmuştur. Ve bu makāmı ikrâr yüzünden

isti'dâd-ı ezelînin zuhûru makāmıdır. Nitekim ayn-ı hâricî amel yüzüne nâzırdır. Ya'nî âlem-i mîsâkda mübâlağa yoktur, belki mübâlağa âlem-i ecsâmdadır. Burada mübâlağa ile murâd isbât-ı mâ-leyse-leh ma'nâsı değildir, belki bir nesnenin gāyetine bülûğdur. Âlem-i mîsâk ise mahall-i bülûğ değildir. Zîrâ, orada emir ve nehy ve îmân ve küfür yoktur, belki bu ahvâl âlem-i aynda zâhir oldu. Âlem-i aynın gāyeti ise mertebe-i insâniyyet ve vakt-i teklîfdir ki vakt-i ameldir. Binâen alâ-hâzâ, ilim ve ikrârın netîcesi tasdîk ve ameldir ki, "hadd-i bülûğ" dedikleri fi'l-hakîka budur. Bu cihetten âlem-i fıtratın mâ-verâsı âlem-i vücûb olur ki, âlem-i ilm-i ilâhî ve âlem-i hüviyyet-i zâtiyyedir ki, bu âlemde kevn yoktur. Zîrâ, kevn bi'l-fi'l vücûddur. Bu ise ibtidâ âlem-i ervâh ile zuhûra geldi. Ve ona "kevn-i rûhânî-i nûrânî" derler ki, nefes-i insânînin bâtından ibtidâ mahrec-i evvel -ki mahrec-i hemzedir- oraya mürûru gibidir. Ve mertebe-i nâsût mahrec-i şefeh gibidir ki, hurûf orada nihâyet bulur ve nefes yerine gelir, velâkin kelâm-ı ilâhîye nihâyet olmamakla nefes-i rahmânî memdûd olur. Onun için seyr-i fillâha nihâyet olmaz. Ve namâzdan sonra namâz ve tilâvetten sonra tilâvet olduğu gibi seyr ve seferden sonra dahî nice süyûr ve esfâr olur ki, Hakk'ın tecellîsinden tecellîsine harekettir. Vech-i mutlakda ise kayd olmamakla meşhed-i hüsnün temâşâsı gāyet bulmaz.

Ba'de-zâ, makām-ı fıtrat ve âlem-i mîsâkın ikrârı mutlakdır ki, taklîd ve tahkîk ile / olana şâmildir. Taklîd ile olan ikrâr keferenindir ki, ayn-ı hâricîde hükm-i ikrârı vermediler. Onun için onların hakkında hükm-i ilâhî vârid olup يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا (Nisâ, 4/136) [Ey îmân edenler, îmân ediniz.] denildi. Zîrâ, ikrârları mûcebince îmânları tâmm değil idi. Ve Tevrât ve İncîl'e îmân getirmek ikrâr-ı âlem-i ervâh hükmünde idi ki, îmânın tamâmı Kur'ân iledir -ki hatmdir-, mertebe-i nâsût hatm olduğu gibi. Pes, إنّما العبرة بالخواتيم [Ancak netîcelere i'tibâr edilir.] mûcebince Hâtemü'n-nebiyyîn (s.a.v.) şer'ine îmân ve ikrâr bulunmak netîce-i ikrâr-ı ezeldir. Çün ki bu îmân ve ikrâr -ki şâhid-i ikrâr-ı ezeldir- bulunmaya, ikrâr-ı evvel taklîdî olduğu zâhir oldu. Zîrâ, bî-netîce kaldı ve bundan ikrâr-ı tahkîkînin hâli dahî fehm olundu.

Ve leyle-i mi'râcda enbiyâ-i selâse -ki İbrâhîm ve Mûsâ ve Îsâ'dır (aleyhime's-selâm)-, Rasûlullâh'a (s.a.v.) mülâkātlarında السّلام عليك يا أوّل، السّلام عليك يا آخر [Selâm sana ey evvel! Selâm sana ey âhir!] dedikleri

sırr-ı mezkûra işârettir. Ve ikrâr-ı tahkîkî dahî merâtib-i muhtelifedir ki, saff olanlar -ki enbiyâ ve kümmel-i evliyâdır- fevka'l-külldür. Onun için onlar evvelâ ebrâr oldular ki, envâ'-ı birri vücûda getirdiler ki, hükm-i zâhir-i ceseddir. Ve sâniyen mukarrabîn oldular ki, kemâl-i insânî muktezayâtı olan ahvâl ile mütehakkık oldular, hükm-i bâtın-ı ceseddir. Ve onlara "mukarreb" dediler, "fânî" demediler. Zîrâ, fenâ-i tâmmdan sonra yine makām-ı kurba avdet ettiler ki, makām-ı kābe kavseyndir. Ve ekmeliyyet bu makāmdadır. Zîrâ, ferâiz ve nevâfilin mecmû'u bu makāmda hâsıldır. Ya'nî, bu makām cemî'-i makāmâtın berzahıdır, âlem-i ervâhda makām-ı amâ-i kevnî ve âlem-i ecsâmda arş-ı azîm ve âlem-i enfüsde kalb-i insân-ı kâmil gibi.

Ve bu takrîrâttan me'hûz oldu ki, her isti'dâd ki bi'l-kuvvedir, bi'l-fi'l-vücûd iktizâ etmez. Nazar eyle ki, nice zer ma'denleri vardır ki zerleri hârice gelmez ve bî-sikke kalır. Eğerçi isti'dâdları vardır ve bî-sikke olmak fî-nefsi'l-emr onlara noksândır. Ve kezâlik nice cevher kânları vardır ki [66] cevherleri yerinde kalır ve terbiye bulmaz. Ve bî-terbiye olmak onlara fi'l-hakîka noksândır. Ve ibtidâ-yı terbiye insân eline gelmektir. Binâen alâ-hâzâ, dil-i insân bâtın-ı insânda hâli üzerine mahzûndur [hı ile] ki, isti'dâd ve adem-i isti'dâdı mestûr ve meknûndur, meğer ki insân-ı kâmil eline düşüp terbiye bula. Bu sûrette sikkeli altın gibi revâc bulur.

Ve bundan fehm olundu ki, tâlib-i Hakk'a vâcibdir ki insân-ı kâmile mübâyaa ede -ki evvelü'l-bâbdır-, ve illâ tahte'l-arzda defîne gibi olur ki insâna nâfi' olmaz. Zîrâ, onun nef'i hâricde kemâl iledir. Ve defînenin hâricde vücûdu olmaya nef'i nedir, tutalım defîne olmuş? Ve şol âdem ki malında hasâset edip saklar, ol dahî cânına kıymayan gibidir. Ve ûd ve anber yanmadıkça râyiha vermediği gibi muhterık olmayan cânda dahî râyiha-i Hak olmaz. Ve intifâ' olunmayan mal mahfûz hacer ile berâber olur.

فاعلم ذلك واعمل وتحفّظ من الكسل فإنّ نتيجة الكسل الحرمان ونتيجة العمل والكَسْب الإحسان من الله المنّان المحسان [Bunu bil ve amel et. Ve tembellikten sakın. Çünkü, tembelliğin sonu mahrûmiyyettir. Amel etmenin ve kazanmanın netîcesi ise çok ni'metler veren ve ihsânda bulunan Allâh'ın ihsânıdır.]

* * *

Bin yüz otuz altı senesi müştemil olduğu şehr-i Rebîu'l-âhirin yirmi dördüncü Cum'a gecesi seher-i a'lâsında bu ibâret-i türkiyye ile vârid oldu ki: "Üç seneden sonra halvâya muhtâc olursun." Bu fakîr dedim ki: "Acebâ mevtten sonra olan helvâ mı ola?" Tekrâr vârid oldu ki: "Üç seneden sonra göçersin ve üzerine kefen biçersin" Bu fakîr dedim ki: "Yâ Rabbe'l-âlemîn, mevtim ne hâl üzerine vâkı' olur?." Tekrâr hitâb-ı gaybî vârid oldu ki:

وَأَنْتَ مَسْعُودٌ وَآخِرُكَ مَحْمُودٌ

[Sen mes'ûdsun, sonun da mahmûddur.]

اللّهمّ اختم لنا بالخير والحسنى والزّلفى وأنجز وَعدك فأنت صاحب الوفاء وألحقنا بالرّفيق الأعلى من النّبيّين والصّدّيقين والشّهداء والصّلحاء وأوصلنا إلى الدّرجات العلى و إلى المقام الأقدس الأبهى عند الحضرة العليا، وأنت أكرم الأكرمين وأرحم الرّاحمين.

[Allâhım, sonumuzu hayır, iyilik ve yakınlıkla tamamla. Va'dini yerine getir, zîrâ sen vefâ sâhibisin. Bizi, peygamberler, sıddîklar, şehîdler ve sâlihlerden olan yüce dostlara kat. Bizi, yüksek derecelere ve en yüce Hazretin katında en mukaddes, en değerli makāma ulaştır. Sen cömertlerin en cömerdi, merhamet edenlerin en merhametlisisin] وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ / الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (Yûnus, 10/10) [Onların duâlarının sonu da şudur: "Hamd, âlemlerin Rabbi Allâh'a mahsûsdur"]

Ba'de-zâ, işâret-i mezkûre eğer bi-lâ-te'vîl gelip zuhûr ederse -gayrı mevâzı'da ki bu müddetten ziyâde işâret ve tahrîr olunmuş idi- ziyâdesi mensûh olur. Ve bu kitâbda bâlâda neshe müteallık ba'zı esrâr yazılmıştır, bir hôş mutâlaa oluna. Zîrâ, kelâm-ı ilâhî sâdıkdır. Ve eğer te'vîl üzerine mebnî ise ona göre sâbit olur. Nitekim bir vakitte bu ibâretle denilmiş idi ki: اقيموا بمكة الوجود عشر سنين [Vücûd Mekke'sinde on yıl ikāmet ediniz.] Sonra bu işâret mûcebince dâiye-i hacc vâkı' olup Mekke-i Mükerreme'ye vusûlümüzde "Mekân-ı mevtimiz neredir?" diye münâcât olundukda, إلى ما فوق الثمانين [Seksenden sonradır.] denildi. Ya'nî, mekân-ı mevt setr olup zamân-ı mevtten ihbâr olundu ki seksenin mâ-fevkıdır. Ve hâlen sinnimiz yetmiş dörde bâliğdir. Eğer üç sene işâreti müevvel değil ise seksen müevvel olup mevt-i tabîî bin yüz otuz sekizi tecâvüzden sonra vâkı' olur. Fe'fhem cidden.

Ve şeyhim Seyyidü'l-aktâb Seyyid Fazlî-i İlâhî'nin (k.s.) ömründen iki seneye karîb zamân nesh olunmuş idi. Hattâ lisânlarından bu vechile

mesmu' olmuş idi ki: "Bir sene içinde üç yaşadık" diye buyurmuşlardır. Ya'nî, ba'zı kemâl-i insânî ki husûlü üç seneye ta'lîk olunmuş idi, ziyâde isti'dâddan nâşî üç senenin biri husûlünde kemâl-i mev'ûd hâsıl olup iki senesi matvî oldu. Gûyâ bir senede üç sene yaşadı. Ve hattâ buyurdular ki: "İşte nübüvvet zamânı olsa insâna bu vakitte gelir, velâkin hatmiyyet ma'nîdir.

Ve bu kemâlin husûlünden sonra kusûr ve küsûr kalmayıp vücûd-i beşerî sırr-ı ilâhî ile memlû olup netîcesi hayât-ı tayyibe-i bâkıye olur. Ve eğer bakıyye-i ömr yok ise bu dâru'l-fenâda bir dahî karâr ve bakāya hâcet kalmayıp saâdet-i asliyye üzerine civâr-ı hazrete intikāl vâkı' olur. Ve bu mertebenin sâhibi mevti aslâ kerâhet eylemez. Zîrâ, mevt ona göre [67] tuhfe-i ilâhiyyedir. Çün ki rûh-i ulvî ola, bedenden müfârakatten sonra yine a'lâya gider. Ve hâkte kalan cesed-i süflîdir ki, evvelden dahî anâsırdan mürekkebdir. Pes, cesedin süflîde kalmasından rûha vahşet gelmez, belki rûhun vahşeti hicâbındandır. Ekâmil-i nâsda ise bu hicâb yoktur. Bu cihetten ehl-i vahşet beş tâifedir ki, müşrik ve yehûd ve nasârâ ve âsî ve mahcûbdur. Âsîden murâd bî-amel olan mü'mindir. Mahcûbdan murâd, âmil-i gayr-i mükâşifdir. Ya'nî, îmân ve ameli var, velâkin keşf mertebesine vâsıl olmamıştır. Ve keşf dahî merâtib-i muhtelife üzerinedir. Nice ehl-i keşf vardır ki, hâlet-i ihtizârda hâli müteğayyir olur. Ve nicesi vardır ki, ol demde terakkî bulur.

El-hâsıl, kimi ağlayıp ve kimi dahî güle gider. Vay ağlayanlara ki rûhları berzahdadır. Ve ba'zılar dahî afv olunurlar. Ve her kim ehl-i saâdetten ise nihâyet ve bidâyeti bir olur ve ehl-i necâta müjde gelir. لَهُمُ الْبُشْرَى فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ (Yûnus, 10/64) [Müjde onlara, dünyâ hayâtında da âhirette de.] Ve her kim ehl-i şekāvetten ise onun dahî gāyet ve bidâyeti bir olur ve onlara her hâlde vaîd gelir. Nitekim Kur'ân'da mevâzı'-ı kesîrede vârid olmuştur. İşte bunlar saâdet-i asliyye ve şekāvet-i zâtiyye ehlidir. Ve şekāvet-i ârıza ehlinin ba'zılarına gerçi vaîd gelir ve vahşete düşerler, velâkin meâlda necât ehlidir. Eğerçi bu makūlelerin necâtı, necât-ı mutlaka ehlinin necâtı gibi değildir.

Pes, Hakk'ın celâl ve heybet ve kahrından ziyâde havf gerektir. Zîrâ, herkese netîce ne olur ma'lûm değildir. Bu cihetten اعملوا فكلٌّ مُيسَّرٌ لما خُلِقَ له [Çalışınız, herkes kendisi için yaratılmış olan şeye kolaylıkla

ulaşır.] mûcebince insân kendini salâh üzerine bulursa alâmet-i necât ve emâret-i üns-i billâhdır. Ve eğer fesâd üzerine olursa hilâfıdır. Ya'nî, nişân-ı helâk ve numûne-i vahşettir. Gel imdi netîce-i hamîde istersen hâmid ve mahmûdlar yoluna sülûk eyle. Zîrâ, bunlar mes'ûd ve âkıbetleri mahmûddur. والله المستعان وعليه الإتكال في الحال والإستقبال [Yardım taleb edilen Allah'dır. Şimdi ve gelecekte tevekkül O'nadır.] /

* * *

Lâiha-i seheriyye:

Olalım nûr-i hazrete mâyil,
Gelin Hakk'ı tevhîd edelim tevhîd.
Olalım sırr-ı vahdete nâyil,
Gelin Hakk'ı tevhîd edelim tevhîd.

Verip kalbimize aşk-ı lem-yezel,
Âşık olmuş idik o sırra ezel,
Tâ yüzün göstere bize ol güzel
Gelin Hakk'ı tevhîd edelim tevhîd.

Tevhîd ile âhir açılıp dergâh,
Erişir menzile her sâlik-i râh,
Neler ihsân eder zâkire Allah,
Gelin Hakk'ı tevhîd edelim tevhîd.

Bu halkaya giren hâ olur âhir,
Sırr-ı hüviyyeti ol bilir âhir,
Matlab-ı a'lâyı ol bilir âhir,
Gelin Hakk'ı tevhîd edelim tevhîd.

Tevhîd dile özge cilâdır cilâ,
Vere gör cilâyı kendine dilâ,
Hakkî kuldan size salâdır salâ,
Gelin Hakk'ı tevhîd edelim tevhîd.

* * *

قال الله سبحانه وتعالى: [Allah Sübhânehû ve Teâlâ buyurdu:]

وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ

(Kāf, 50/21) [Her nefis, yanında bir sürücü ve şâhidle gelir.]

Ya'nî, yevm-i kıyâmette her nefsi bir sâik vardır ki onu mahşere

sevk eder. Ve ol bir melektir ki, onu sevk etmeğe müvekkeldir. Ve bir melek dahî vardır ki onun hayr ve şerrine şehâdet edip ehl-i hayr ise hüsn-i evsâf söyler, dünyâda mevti hâlinde ebnâ-i cinsi şehâdet edip "İyi âdem idi" dedikleri gibi. Ve eğer ehl-i şerr ise sû-i ahlâk ve ef'âl söyler, dünyâda maslûb olacakları dellâllar sûkda gezdirip sû-i hâlin söylédikleri gibi. Ve hadîsde gelir ki: أنتم شهداء الله في الأرض [Siz, Allâh'ın yeryüzündeki şâhidlerisiniz.] Ya'nî, dünyâda insân biribirinin hayır ve şerrine şâhid ve âhirette melek şâhiddir.

✳ İşte bu âyet-i şerîfeden iki nesne fehm olundu: Evvelkisi, nüfûs-i berre ve fâcireden her nefse sâik olmaktır. Ve ol sâik dünyâda fi'l-hakîka mü'mine göre Rahmân ve kâfire göre şeytândır. Ve her sâika kāid dahî lâzımdır ki, ona "câzib" derler. Ve ol câzib mü'mine göre ehl-i saâdetle olan münâsebettir ki netîcesi [*68*] cennet ve kurbet, ve kâfire göre ehl-i şekāvetle olan münâsebettir ki netîcesi nâr ve bu'd ve katîattır. İşte enbiyâ ve evliyâ vâsıta olup halkı nereye cezb ettikleri ma'lûm oldu. Ve şeyâtıyn dahî vâsıta olup halkı ne tarafa kıyâdet ettikleri mefhûm oldu. Ya'nî, evvelkilerin da'veti evvelâ süadâ ile münâsebète ve sâniyen derecât-ı cennet ve kurba ve ikincilerin da'veti eşkıyâ ile münâsebete ve âhir derekât-ı cehennem ve bu'dadır. İşte budur ki gelir: هؤلاء خلقتهم للجنّة ولا أبالي وهؤلاء خلقتهم للنار ولا أبالي Ya'nî, şol tâife ki cennet için halk eyledi, cennetin esbâbına tevfîk eyleyip mazhar-ı cemâl kıldı. Eğerçi bu ma'nâdan Hakk'a râci' nef' yoktur, belki mahzâ Hâdî isminin hükmüdür. Ve şol fırka ki cehennem için halk eyledi, esbâb-ı cehenneme sevk eyleyip mazhar-ı celâl kıldı. Eğerçi bu ma'nâdan dahî Hakk'a râci' zarar yoktur, belki kat'an ism-i Mudill'in hükmüdür. Fa'rif.

Ve ikincisi budur ki, çün ki bu âlemde âsîlerin ısyânı ya hakîkaten veyâ hükmen inkâra mebnîdir, ve illâ âsî olmazdı. Bu cihetten her mâdde şâhide muhtâc oldu, tâ ki münkir onunla mahcûc ola ve mukırr ve mutî' olanın hüsn-i hâli mezîd-i vuzûh bula. Pes, ba'zı mevâdda tezkiye olunmak ve meyyit üzerine şehâdet ve zikr ile teşyî'-i cenâze etmek, ma'nâ-yı mezkûra râci'dir. Ya'nî, mü'minin îmân ile şöhreti hüsn-i hâline delâlete kâfî iken bir kat dahî meyyiti üzerine tezkiye olunup berâ-yı te'kîd-i zikr ile dahî teşyî' olundu ve "Bu meyyit ehl-i zikr ve ehl-i Kur'ân'dır" diye ta'rîf kılındı, tâ ki sâmi' olanların kulûbuna

duhûl edip onun hakkında hüsn-i teveccüh ve hayır duâ kılmakla teksîr-i şuhûd ve tevfîr-i şüfeâ' hâsıl ola ve niceler dahî bu emr-i nâfi'i mutâlaa edip ol vechile kabre haml olunmağa tavsıye edeler ve ısr-i selef-i sâlihîn üzerine gideler ve zikrullâh ile müste'nis olup fâyideler bulalar. Zîrâ, bir yerde ki meyyit kabri üzerinde biten giyâh-ı tâzenin / tesbîhi ile müste'nis ola, mü'minin zikir ve tilâvetiyle ne kadar müste'nis olmak gerektir.

Husûsâ âhir zamân ki fâsıklar fısklarını ızhâr ettikleri vakittir, mü'minler ve mutî'ler tâatlerini ne kadar cehr ve ıyân ve neşr eyleseler vech-i vecîhdir. Zîrâ, fâsıkları redd ve mukābele hâsıl olur ve bu redd ve mukābele meşrûâttandır. Nitekim yevm-i Bedr'e "yevm-i Furkān" denildi (bk. Enfâl, 8/41). Zîrâ, ol günde seyfullâh ile hakk ve bâtıl biribirinden mefrûk ve munfasıl olup لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ (Enfâl, 8/8) [Hakkı gerçekleştirmek ve bâtılı ortadan kaldırmak için...] sırrı zuhûr etti. Zikir ve tevhîd dahî mü'minin kılıcıdır ki, erbâb-ı inkâr ve fısknın ırkı onunla munkatı' olur ve hayy ve meyyitin çevresinden şeyâtıyn dağılır ve heybet-i cehrden tekbîr-i cehrî-i gāziyân gibi kulûb-i a'dâya zelzele ve ıztırâb düşer.

Ey mü'min, işte Kur'ân'da وَشَهِيدٌ lafzının netîce-i işâreti bu ma'nâ-yı celîl oldu. Eğer sen onu bu kadar vuzûhu var iken inkâr edersen, güneşi inkâr eden a'mâ gibi olursun. Çün ki a'mâsın, güneşten seninle bahs olmadığı gibi hakāik ve işârât-ı Kur'âniyye'den dahî seninle bahs olmaz. Ve Kur'ân'da gelir ki: فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ (Tekvîr, 81/26) [Nereye gidiyorsunuz?] Ya'nî, tarîk-ı Hak zâhir ve size delîller bâhir olduktan sonra فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ (Ankebût, 29/61) [O halde nasıl çevrilip döndürülüyorlar?] vefkınce ne vechile Hak'dan masrûf olup câddeden çıkar ve münharif olursunuz. Pes, bu inhirâf değildir, illâ fıtrat-ı asliyyeden inhirâfın netîcesidir. Ve şol kimsenin ki netîcesi inhirâf ola, inhirâfın dahî netîcesi nâr olur, nûr olmaz. Zîrâ, nûr sırât-ı müstakîme hâdîdir, nâr dalâle delîl olduğu gibi.

Ve arz ve semâ, tevhîd ve tesbîh ve zikr ile mâlâ-mâl iken -nitekim mükâşiflere zâhirdir-, pes insâna düşer mi ki Hak Teâlâ'nın yâdını ihfâ eyleye? Nazar eyle ki minâreler ne için binâ olundu ve mesâcid ve cevâmi' ne ma'nâdan te'sîs kılındı. Ya'nî, i'lân-ı zikr-i Hak ve ifşâ-yı nâm-ı Hakk-ı Mutlak içindir, tâ ki mü'minler bir yere geleler

ve gâh saf ve gâh halaka olup kelâm-ı Hak istimâ' eyleyeler ve cûş ve hurûşa gelip deryâ gibi mevvâc olalar ve ol [69] cûşun içinde asdâf-ı kulûbda dürer-i maârif ve hakāik bulalar. İşte nâm-ı Hakk'ı cehr etmeğe bir vechile mâni' yoktur. Belki "Hak dünyâda basarla mahsûsdür" demeğe yasak vardır. Zîrâ, zât-ı ilâhî hissî ve aklî değildir. Onun için gözüne girmez ve aklına sığmaz, feemmâ nâm-ı Hak her yerde mastûr ve her lisân ile mezkûr ve her kalbde hâzırdır. Pes, onu ihfâ ile demekten cehr ile demek akvâdır. Zîrâ, lisân mertebe-i şerîattır ki mertebe-i cehrdir. Zîrâ, umûr-i şer'iyyenin hiç bir ferdden ihfâ olunduğu yoktur, lisânın dahî hâli budur. Pes, ihfâ ba'zı avârız hasebiyledir.

Ve hadîsde خير الذكر الخفيّ [Zikrin hayırlısı hafî olanıdır.] vârid olduğu makām-ı kalbe nâzırdır ki makām-ı hakîkattir. Ve makām-ı hakîkat kenz-i mahfî mertebesidir. Lisân-ı nübüvvet ise cümle-i makāmâtı muhîttır. Ve ekser-i nâs mertebe-i şerîattadır ki muktezâsı cehr ve i'lândır. Nitekim ekall-i nâs mertebe-i hakîkattedir ki, mûcebi setr ve ihfâdır. Onun için حُورٌ مَقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ (Rahmân, 55/72) [Otağlar içinde sâhiplerine tahsîs edilmiş hûrîler vardır.] denildi. Zîrâ, herkesin sırrı kendine maksûrdur.

El-hâsıl, bu âlem-i tecellî âlem-i cehr ve zuhûr ve meşhed-i hüsndür. Ve âşık hüsn-i ma'şûku mutâlaa ettikde na'ra-zen olmamak ne ihtimâldir. Ve bu bir meşheddir ki, bunda bî-vücûd olanlar dahî yanmaktan hâlî değillerdir. Ve bu meşhedin müntehîleri mübtedîlerine tâbi'lerdir. Zîrâ, mertebe-i beşeriyyette berâberlerdir. Ve bir dahî ehl-i kemâl olan ehl-i noksânı irşâd ve tekmîl için gelmiştir. Pes, kemâl odur ki devenin ve karıncanın meşrebine tenezzül eyleye ve onların tesbîhi ile dahî tesbîh eyleye, gerek cehren ve gerek ihfâen. Zîrâ, mübtedînin bir hâli cehr-i lisânî ve bir hâli dahî ihfâ-i cenânîdir. Nitekim eşyânın sûreti ihfâ ve ma'nâsı cehrdir. Ya'nî, mahcûba göre tesbîh-i eşyâ hafî ve mükâşife göre cehrdir. Ve kezâlik mübtedîye göre savt-ı mücerred ve inde'l-müntehî tesbîh pür-ma'nâdır, velâkin bu atvârda netîceye vâsıl olmayan kimse merâtib bilmez ve bî-netîce söz söyler. Gel imdi kıyâsınızı intâc etmeğe sa'y eyle, tâ ki sâhib-i burhân olasın./

* * *

ورد قوله تعالى: [Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

إِنَّ الَّذِينَ يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ لَفِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ

(Şûrâ, 42/18) [Kıyâmet günü hakkında tartışanlar derin bir sapıklık içindedirler.]

Ya'nî, kıyâmet karîb iken o husûsda mücâdele etmek dalâl-i baîddendir. Ömr-i insân ise karîbin karîbidir. Zîrâ, herkesin kıyâmeti kendinin mevt-i tabîîsidir. Şol cihetten ki mevt kıyâmete muttasıldır. Nitekim vârid olmuştur ki: من مات فقد قامت قيامتُه [Ölen kimsenin kıyâmeti kopmuştur.] Çün ki mevti inkâra mecâl yoktur, pes onun muttasıl olduğu kıyâmete dahî ne vechile inkâra mecâl ola? Ve bi'l-farz kıyâmet bir emr-i mechûl-i mübhem olsa anadan doğup dünyâya gelmek kıyâmete şâhid-i azîm ve burhân-ı kavîdir. Zîrâ, cenîn rahimde meyyit iken nefh-i rûh ile hayât bulup ol madıykdan bu âlem-i vâsi'e çıktı ve orada bi'l-kuvve inkâr ettiği nesneyi burada bi'l-fi'l müşâhede eyledi. Pes, kabirden hurûc ve neş'e-i uhrâ dahî böyledir. Zîrâ, evveli memât ve âhiri hayât olmakta müştereklerdir.

Ve Kur'ân'ın âyâtı biribirin tefsîr ettiği gibi âyât-ı âfâk ve enfüs dahî böyledir ki birinin icmâlini biri tafsîl eder. Zîrâ, enfüs ve âfâk Kur'ân'ın furkānıdır. Ya'nî, Kur'ân'da müctemi' olan maânî âlemde müfterıkdır. Şu kadar vardır ki, Kur'ân'a "âyât-ı tenzîliyye" derler ki makām-ı cem'in aksâsından makām-ı farkın esfeline nüzûl edip kisvet-i arabiyye ile iktisâ etmiştir ve ona "nazm ve ma'nâ" derler. Ve furkāna "âyât-ı tekvîniyye" derler ki, feyz-i mukaddes ile suver-i rûhâniyyede zâhir ve ondan mertebe-i ecsâmda bâhir olup her biri bir libâsa girmiş ve ayn-ı hâricîsinin gāyetine ermiştir ve ona "sûret ve hakîkat" derler. Pes, mertebe-i ilmde olan suver-i ma'neviyyesi hurûf-i müfrede ve mertebe-i rûhda olan suver-i ma'kūlesi kelimât ve mertebe-i misâlde âyât ve mertebe-i ecsâmda süver gibi olup netîce-i terkîb sûre olduğu gibi onun netîcesi dahî cismâniyyet olmuştur. Bu cihetten âlem-i ecsâm terkîbden ibâret oldu. Velâkin [70] sûre âyâtı ve âyât dahî kelimâtı ve kelimât dahî hurûfu müştemil olduğu gibi süver-i ecsâm dahî âyât-ı misâliyyeyi ve bu dahî kelimât-ı rûhâniyyeyi ve bu dahî hurûf-i ilmiyyeyi müştemil olup sırr-ı ilâhî bu âlemin sûreti içinde kaldı ve değme ârif sûretten sırra intikāl edemedi. Zîrâ, sûret hicâb oldu, nazm-ı Kur'ân ma'nâya hicâb olduğu gibi. Onun için ekser-i nâs Kur'ân'ın nazmında

kaldılar, ma'nâsına ve maârifine ve hakāikına intikāl edemediler. Zîrâ, kesret ile ülfetleri gālib ve hiss ile alâkaları râcih olmakla mâ-verâsına istişrâf müyesser olmadı.

Ve Âdem'e (a.s.) ta'lîm-i esmâdan maksûd, esmâ-i lafzıyye değil idi. Zîrâ, ol esmâ suverin esmâsıdır. Sûretin ismini bilmekte ise mezîd-i şeref yoktur. Belki ol esmânın müsemmeyâtı ve havâss ve levâzım ve hakāikı idi, tâ ki Âdem bu ilim ve irfân ile hilâfete sâlih olup âdemiyyetine netîce vere. Şol cihetten ki halîfe müstahlifin hey'eti üzerinedir, eşyâ ise cemî'-i atvârda hakîkati üzerine Hakk'a ma'lûmdur. Zîrâ, Hak kenz-i mahfî iken kendi kendine zâhir idi. Pes, halkı halk ettikde kendi kendinden muhtefî olmadı, belki esmâ ve sıfâtının zuhûruyla evvelkiden ziyâde cilâ buldu ve ma'lûmât ve mukadderâtını âlem-i kudrette müşâhede kıldı. Bu ma'nâdan gerçi Âdem dahî sûret-i kevnde göründü, feemmü kevn-i câmi' idi. Ya'nî, hakāik-ı ilâhiyye ve hakāik-ı kevniyyeyi sûreten ve ma'nen muhît idi. Onun için yalnız sûrette kalmadı, belki ta'lîm-i ilâhî ile âlem-i ma'nâya duhûl etti.

Ve ta'lîme sebeb Âdem'in sûret-i beşeriyyet ile ihticâbı idi. İşte inde's-sûfiyye "sülûk ve teslîk" dedikleri buradan ahz olunmuştur. Velâkin enbiyânın (aleyhimü's-selâm) nüfûsü mutmeinne olmakla sülûkleri eshel-i vech üzerinedir. Eğerçi onlar dahî erbaînât çıkarmışlardır, Hz. Mûsâ'nın (a.s.) Tûr'da olan hâli gibi; ve riyâzât etmişlerdir, Cenâb-ı Nübüvvet'in / (s.a.v.) gār-ı Hirâ'da kable'n-nübüvve riyâzatı ve ba'de'n-nübüvve savm-ı visâli gibi.

El-hâsıl, bu makāmda vilâdât-ı mütenevvia vardır ki ibtidâ-yı vilâdet, esmâ ve sıfâtın gayb-i zâttan zuhûrudur. Ve ba'dehû ervâhın ceberût mertebesinden tulû'u ve ba'dehû ecsâmın melekût mertebesinden bürûzudur ki, âlem-i ecsâma "âlem-i mülk" ve "âlem-i nâsût" dahî derler. Ve Âdem bu âlem-i nâsûtun netîcesidir ki ondan doğmuştur. Ya'nî sûreti hasebiyle, ve illâ ma'nâda vâlidi nûr-i ilâhî ve nefh-i sübhânîdir.

Ve sûre-i İhlâs'da nefy olunan vâlidiyyet ve mevlûdiyyet gınâ-i zâtî ve mertebe-i ahadiyyetin hükmüdür, ve illâ feyz ve tecellî yüzünden cemî'-i eşyânın mebdei Hak'dır. Pes, Hak Teâlâ'nın kuds-i zâtîsi vilâdet iktizâ etmez. Zîrâ, illet ve ma'lûl sûretine dâhil olur. Eğerçi Samed'dir, ya'nî masmûd ve muhtâcun-ileyhdir ki eşyâ feyz-i vücûdda ve sâir ahvâlde O'nun ifâzasına muhtâclardır, memlûk mâlikine muhtâc olduğu

gibi. Onun için ism-i Samed netîce-i esmâ-i bakāiyyedir. Zîrâ, zarûrât fenâ fillâhda olmaz. Şol ma'nâdan ki orada ayn-ı abd zât-ı Hak'da fenâ bulmuştur. Belki ihtiyâc âlem-i bakāda zuhûr eder ki, âlem-i furkāndır. Ya'nî, esmânın müteferrık olduğu âlemdir. Fe'fhem cidden.

Ve bu takrîrden fehm olundu ki, Âdem'in kendi zürriyyetini vilâdeti kendinin anâsırdan vilâdetinin sûretidir. Pes, bu vilâdet ki vilâdet-i zürriyettir, benî-nev'e göre evvelü'l-vilâdâttır. Ve neş'e-i âhire âhiru'l-vilâdettir ki, bu ikisi dahî vilâdet-i sûriyyedir. Zîrâ, birisi kemîn-i rahimden hurûc ve biri dahî madıyk-ı kabirden bürûzdur.

Ve bu esnâda bir vilâdet dahî kaldı ki vilâdet-i ma'neviyyedir. Ya'nî, ervâhın kubûr-i ecsâmdan çıkıp tıfl-ı kalb sûretinde zuhûrudur ki, sırr-ı hilâfet bu zuhûrdan sonra sûret bulur. Zîrâ, cisimde hilâfet olmaz ki mürekkeb-i sırfdır. Ve terkîb ayn-ı hicâbdır. Ve rûhda dahî olmaz ki rûh basîttır ve basît olan nesne sûret tutmaz. Hilâfet ise sûret ve ma'nâyı câmi'dir. [71] Zîrâ, Allah Teâlâ Zâhir ve Bâtın'dır. Pes, hilâfete zü'l-vecheyn ve zü'l-hazreteyn nesne lâzım geldi ki, bir yüzü ile hazret-i ilâhiyyeye ve bir yüzü ile dahî hazret-i kevniyyeye nâzır olup sûret ve ma'nâ onunla mahfûz ola. Ve ol nesne "kalb" dedikleridir ki her tarafa mütekallib ve mütehavvildir. Ya'nî, vech-i bâtını ile âlem-i ma'nâya müteveccih ve vech-i zâhiri ile âlem-i sûrete mültefittir, tâ ki bu iki âlem onun nazarıyla munzabıt olup kıyâmete dek nizâm-ı âleme halel gelmeye.

İşte "ehl-i dil" demek ve "insân-ı kâmil rûh-i âlemdir" diye söylemek ma'nâ-yı mezkûra râci'dir. Ve bu sırr-ı ilâhî için rûh-i ebi'l-beşer Âdem (a.s.) felek-i kamerde vaz' olundu. Zîrâ, felek-i kamer âlem-i sûrete gayrı eflâkten karîbdir. Ve âlem-i sûret gerçi âlem-i arşdandır, feemmâ sûret-i âdemiyye i'tibâriyle felek-i kamerdendir. Ya'nî, felek-i kamerin mâ-verâsı âlem-i melâikedir -ki bunlar suver-i rûhâniyyeye karîbdir- ve aşağısı âlem-i anâsır ve mevâlîddir ki cinn ve insân bi-hasebi's-sûra bu âlemde dâhildir.

✳ Ve bundan fehm olundu ki, mertebe-i kalbden ilhâm gelmedikçe hakîkat-i hilâfet mütehakkık olmaz. Nitekim نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ (Şuarâ, 26/193-194) [Onu, Rûhu'l-emîn (Cebrâil) senin kalbine indirmiştir.] onu iş'âr eyler. Pes, umûr-i hayâliyyeye i'tibâr yoktur ki, ehl-i esmâ geçinenlerin ekseri bu vartada kalmışlar ve bu berzahdan güzer

etmemişlerdir ki, ona "vakfe" ve "vasat-ı tarîk" derler, yoksa "menzil" ve "netîce" demezler. Ve ehl-i vakfe henüz tekmîl-i müddet etmeyen cenîn gibidir, veyâhut şol velîddir ki henüz radâ'dadır ve şâbb-i emred oluncaya dek dahî nice eyyâm ve mesâfât vardır. Ve bu bir ma'nâdır ki, emrediyyet mertebesin geçmez. Onun için Hak Teâlâ merâtib-i temessülâtta şâbb-i emred sûretinde görünür ve bu ma'nâ râînin kemâl-i tecerrüdü sûretidir. Ve bu mertebede sakl olmaz. Zîrâ, sakl taalluk ve hicâb sûretidir. Hakk'a göre ise hicâb olmaz. Belki sakl mertebe-i bakāda abdin sıfatıdır ki, vech-i hakîkati mertebe-i setrdedir. Ve Settâr isminin netîcesi burada zâhir olur. واللّه الغفّار السّتّار [Allah, Gaffâr ve Settâr'dır. /

* * *

ورد قوله تعالى : [Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ

(İbrâhîm, 14/13-14) [Rabbleri onlara: "Zalimleri mutlakā helâk edeceğiz. Ve onların ardından sizi mutlakā o yere yerleştireceğiz." diye vahyetti.]

Ma'lûm ola ki, bunda nebiyy-i mürsel ile sâirin beynini fark vardır. Zîrâ, rusül va'd-i ilâhî üzerine el-bette el-bette mansûrlardır. Nitekim Kur'ân'da gelir: إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا (Mü'min, 40/51) [Şüphesiz peygamberlerimize yardım ederiz.] Pes, rusül ve verese-i rusül ehl-i tekzîb ve ehl-i inkâr olanlar üzerine mansûr olup onların helâkinden sonra yerlerine vâris ve arzlarında sâkin olurlar. Ya'nî, muktezâ-yı hikmet budur ki, a'dâ ahbâbdan evvel intikāl ederler. Nitekim gelir: وَانْتَظِرْ إِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ (Secde, 32/30) Ya'nî, Ebû Cehl ve emsâli senin mevtine muntazır olurlar, sen dahî onların mevtlerine muntazır ol. Âkıbet nusret ehl-i Hakk'adır, velâkin ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَكِنْ لِيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ (Muhammed, 47/4) [Durum şu ki, Allah dileseydi onlardan intikām alırdı. Fakat sizi birbirinizle denemek ister.] mûcebince bu kâr-ı hatîr فَلَا يَسْتَعْجِلُونَ (Zâriyât, 51/59) [O halde acele etmesinler.] muktezâsı üzere acele getirmeyip imtihân-ı ilâhî gāyetine dek ibtilâ iktizâ eder.

Ba'dehû umûr-i ârıza -ki ibtilââttır-, mündefi' olup ehl-i saâdetin saâdet-i ezeliyyesinin âsârı ve ehl-i şekāvetin dahî şekāvet-i zâtiyyesinin netâici zuhûr edip ehl-i saâdet, cennet-i âcile-i murâda duhûl ile şâd-kâm

olurlar ve ehl-i şekâvet nâr-ı âcile-i cezâya vusûl ile belâların bulurlar. Zîrâ, أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبّاً عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَى أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيّاً عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (Mülk, 67/22) [Şimdi, yüz üstü kapanarak yürüyen mi (varılacak) yere daha iyi erişir, yoksa doğru yolda düzgün yürüyen mi?] hasebiyle a'dâ şehvet-i tab' ve hevâ-yı nefs ile yüzleri üzerine hâk-ı zillette süründüler. Pes, makām-ı kalb ve rûha ne vechile mühtedî olurlar ki ayakları ve sülûkleri yoktur? Ve ahbâb olanlar da'vet-i Hak vefkınce sırât-ı müstakîm-i mutlak üzerine meşylerinden mâ-adâ -ki sırât-ı hakîkattir-, sırât-ı müstakîm-i mukayyed üzerine yürüdüler -ki sırât-ı şerîattır-. Pes, bunlar iki kademin dahî hükmünü verip cennet ve kurbete müsâraat eylediler ki, a'lâya urûc ve illiyyîne vusûldür. A'dâ ise sıklet-i tab' ve bâr-ı nefs altında [72] kalıp zirve-i cebel-i şâhikden düşer gibi siccîne galtân oldular. Ve zâhir-i arz-ı cesed onların iken zâhirden dahî mahrûm olup خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ (Hac, 22/11) [O, dünyâyı da âhireti de kaybetmiştir.] mûcebince ziyânları kemâle erdi.

Ve bundan zâhir oldu ki, بِيَدِكَ الْخَيْرُ (Âl-i İmrân, 3/26) [Her türlü iyilik senin elindedir.] denilip hayır üzerine iktisâr olunduğu ahbâba göredir. Zîrâ, ibtilâ -ki emr-i ârızdır- ma'dûm gibidir. Pes, onların ibtilâsı ibtilâ-i hasen hükmündedir ki, kahrda lutf ve elemde lezzet bulurlar ve dâimâ makām-ı hamdde olurlar. Nitekim makām-ı kemâlin hükmü budur. A'dânın ibtilâsı ise bu kabîlden değildir. Zîrâ, ibtilâ onları derekâta tenzîl eder ve sûret-i tenezzülde terakkî bulmazlar. Nice bulurlar ki, فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلاَّ عَذَاباً (Nebe', 79/30) [Tadın! Bundan sonra yalnızca azabınızı artıracağız.] hükmünce terakkîleri elem ve azâba olur ve dünyâda olan cemâlin yüzü celâle döner.

Ve cemâl dediğimiz de bi'l-i'tibârdır, yoksa onlar cemâl içinde ayn-ı celâldedir. Onun için فَذُوقُوا [tadın!] denildi ki sûret-i cemâl ile mahbûb olduklarından nâr-ı celâl içinde muhterık oldukların ihsâs etmezler ve elem ne idiğin bilmezlerdi. قال تعالى: إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَاراً (Nisâ, 4/10) [Allah Teâlâ buyurdu: Karınlarına sâdece âteş doldurmaktadırlar.] Ya'nî, mâl-i yetîm ekl edenler fi'l-hakîka nâr ekl ederler, sûret-i naîmde zâhir olursa da. Zîrâ, her sûretin bir hakîkati vardır ki, mükâşif ol hakîkate nazar eder, ol hakîkatin sûreti ile telebbüsü ona hicâb olmaz. Onun için asvât-ı eşyâdan tesbîh işitir ve savt-ı mahsûs ve sûret-i mahsûsa ona perde olmaz. Zîrâ, hiss-i sem'inde perde kalma-

mıştır. Basar dahî böyledir. Ve İbrâhîm'in (a.s.) nârı, nazar eyle ne vechile gülzâr oldu. Ve ol ma'nâ onun hâli idi, sûret-i nâr Nemrûd'un sûret-i hâli olduğu gibi. Ya'nî, Nemrûd âteş îkād eyledi ihrâk için, âhir kendi helâk oldu. Zîrâ, sûrete bend olup i'tikādı dahî felsefî gibi ol vechile idi. Pes, i'tikādına göre ona âteş ve muhrık / göründü. Ve İbrâhîm dahî nâr içinde nûr buldu. Zîrâ, nazarı bâtına ve i'tikādı hakîkate idi. Allah Teâlâ ise نُورُ السَّمَـٰوَاتِ وَٱلْأَرْضِ (Nûr, 24/35) [Göklerin ve yerin nûru]'dur. Onun için muhterık olmadı. Zîrâ, zâhir olan nâr-ı celâlde nûr-i cemâl-i bâtın var idi ki ona "nûr-i sıfât" derler. Bu nûr ise insânın zâhir ve bâtınını ihrâk etmez. Belki ihrâk eden nûr-i şa'şaânîdir ki, nûr-i zât-ı bahttır.

Ve bundan zâhir oldu ki, a'dâ' kafâ-i mahzdır ki vech-i cemâli görmezler. Nitekim ahbâb vech-i mahzdır ki vech-i celâli görmezler. Şol ma'nâdan ki onlardan hicâb-ı kesret zâil olup vahdete erdiler ve mebde-i evveli bî-perde gördüler ve niseb ve izâfât onlardan sâkıt olup mukayyed içinde mutlak ile kaldılar. Nitekim Cenâb-ı Nübüvvet (s.a.v.) sûret-i salâtta mukayyed dururlardı ki yüzleri kıbleye müteveccih idi ki eyn-i mahsûsdur, velâkin kafâlarından dahî müşâhede edip cümle-i eyniyyât onlara berâber idi. Zîrâ, vücûd-i Hak'da vech-i mahsûs ve eyn-i mahsûs yoktur. Çün ki tecellî-i ilâhî küllî ve zâtî ola, esmâ ve sıfâtın kuyûdu mürtefi' olur ve kâmil her eynde bî-eyn ve kezâlik her bî-eyn olduğu yerde yine bâ-eyn olur. Ya'nî, merâtibi mürâât ve makāmâtı muhâfaza eder. Buradandır ki namâz içinde vech-i musallî mukayyeddir ki, kafâya ve yemîn ve şimâle dönmez. Eğerçi kalb mutlakdır ki, cihât-ı sitt ona cihet-i vâhidedir.

Pes, bu makāmda zâhir ile bâtının farkı oldu. Ya'nî, bâtın makām-ı hakîkatta ve zâhir makām-ı şerîattadır. Ve iki makām biribirine halt olunmaz, ve illâ zâhir-i âleme ihtilâl-i azîm gelip âkıller dîvâne gibi olurlar. Bu cihetten herkes hangi zencîre bend olduysa orada bağlanıp durmak gerekir. Ve kâr müşkil olursa namâza teveccüh gerekir. Zîrâ, namâz âlem-i ıtlâka nâzırdır, tavâf gibi. Ve her ne makūle kayd var ise dest-i ıtlâkdan münhall olur. Zîrâ, kayd kendi cinsi olan kaydı [73] ıtlâk edemez. Bu yüzden Kur'ân'da gelir: يَا أَيُّهَـا النَّاسُ أَنتُمُ الْفُقَـرَاءُ إِلَى اللَّه (Fâtır, 35/15) [Ey insânlar, Allâh'a muhtâc olan sizsiniz.] Ya'nî, nâs nâsa muhtâc olsalar işleri bitmez. Zîrâ, sûrete bend olmuş olurlar.

Sûrette ise te'sîr yoktur. Çün ki Allah Teâlâ'ya muhtâc oldukların bileler ve ona göre teveccüh kılalar, hakîkate bend olmuş olalar ki te'sîr oradan gelir. İşte enbiyâ ve evliyânın bâtınları Hakk'a müteallık olmakla netîce-i hâlleri Hak'dan fevz ve nusret oldu. Sâirlerin bâtınları ise esbâb-ı zâhireye bend olmakla netîce-i hâlleri dâmen-i halka teşebbüs ve hirmân oldu. Zîrâ, halk Hakk'a muîn olmaz, belki Hak halka muîn olur. Fa'lem zâlik va'mel.

* * *

قال الله سبحانه: [Allah Sübhânehû buyurdu:]

وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ

(Şuarâ, 26/80) [Hastalandığım zamân bana şifâ veren O'dur.]

Leyle-i isneyn hekimbaşı zâhir oldu. Meğer hastalığımıza işâret imiş. Sonra bu âyet-i şerîfe vârid oldu. Hz. İbrâhîm (a.s.) marazı kendine nisbet etti teeddüben maallâhi Teâlâ. Ya'nî, أمْرَضَني [Beni hastalandırdı.] demedi. Eğerçi cemî'-i ef'âl Hakk'ındır. Ve şol ki ba'zı ârifîn الطبيبُ أمرضني [Tabîb, beni hastalandırdı.] demiştir, burada imrâz tabîbe mensûb olmakla lâ-be'sdir. الحكيم امرضني [Hakîm (hekim) beni hastalandırdı] gibi değildir. Zîrâ, Allah Teâlâ'ya "Hakîm" ıtlâk olunur, "tabîb" ıtlâk olunmaz. Şol ma'nâdan ki, tabâbet muâlece tarîkıyla olana derler. Allah Teâlâ ise muâleceden münezzehdir ki, muâlece mübâşerettir. Mübâşeret ise a'zâ ve cevârih ile olur.

Ve bunda Şâfî ismine işâret vardır. Ve şifâ -kesr ile- "şefâ"dandır -feth ile- ki kenâr ve taraf ma'nâsınadır. Pes marazdan şifâ' kenâr-ı selâmeti muvâfâttır ve şâfî taraf-ı selâmete çıkarandır. Abde göre mecâz ve Hakk'a göre hakîkattir. Zîrâ, abd esbâbına mübâşeret edip te'sîr Hak Teâlâ'dan gelir. Şol cihetten ki esbâb-ı muâlece mezâhir-i esmâdır. Esmâ ise Hak ile kāimdir. Pes, Şâfî Allah'dır. Ve şifânın netîcesi sıhhat-i bedendir ve sıhhatin de netîcesi amel-i sâlih ve amelin netîcesi ecr ve sevâbdır ve ecr naîm-i bedendir. Ve bunda işâret vardır ki, inhirâfın netîcesi şifâ olursa fe-bihâ, ve illâ maraz âikdır, mevt gibi değildir. /

* * *

دَسْت بَرْ بالای دَسْت تا بعَرْشِ عظیم استْ

Terâkîb-i seheriyyedendir ki, lisân-ı âmmede "El el üzerinedir, arşa çıkınca" dedikleri mazmûndur. Ya'nî, merâtib-i sûriyyede tefâvüt olup âfâkda arş-ı azîme ve enfüsde sultân-ı a'zama müntehî olduğu gibi derecât-ı ma'neviyyede dahî tefâvüt vardır ki, Hz. Risâlet'in (s.a.v.) derecesine müntehî olur ki رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ (Gāfir, 40/15) [(O), dereceleri yükseltendir.] وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ (Zuhruf, 43/32) [Kimini ötekine derecelerle üstün kıldık.] sırrı bu ma'nâdır. Ve hadîsde gelir ki: لي مع الله وقت لا يسعني فيه مَلَك مقرّب ولا نبيّ مرسَل [Benim Allah ile bir vaktim vardır ki o vakitte bana ne mukarreb bir melek ne de gönderilmiş bir peygamber hiçbiri yanaşamaz.] Ya'nî, bu hadîs-i şerîf gerçi Hak'dan bi-lâ-vâsıta ahzini beyândır, feemmâ bi-lâ-vâsıta istifâzanın onlara ihtisâsı yoktur. Belki kümmel-i beşerde enbiyâ olsun evliyâ olsun ma'nâ-yı mezkûr hâsıldır. Belki bu ma'nâ tecellî-i zâtînin kendilerinde kuvvetini ve Hak ile kemâl-i vahdetini beyândır ki, hakîkatte hakka'l-yakîn mertebesidir. Bu hakîkatin onlara ihtisâsı vardır. Ve bunun hakāikındandır ki gelir: أيّكم مثلي أبيتُ عِنْدَ رَبِّي يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِي [Hanginiz benim gibidir? Rabbimin katında gecelerim, O beni yedirir ve içirir.] Zîrâ, bu kelâm iş'âr eder ki ashâb onun misli değildir ve ashâb misl olmayıcak sonra gelen evliyâ dahî bi't-tarîkı'l-a'lâ misli değildir. Zîrâ, ashâbın sâirler üzerine fazl-ı râcihi vardır.

Pes, bundan fehm olundu ki, Cenâb-ı Nübüvvet müddetü'l-ömr iftâr etmeseler dahî kendilerine makdûr idi. Velâkin, çün ki şerîatları mu'tedile idi -nitekim أجوع يوماً وأشبع يوماً [Bir gün aç kalayım, bir gün doyayım.] kelâmından mefhûmdur- ifrât ve tefrît sûretlerin ber-tarâf edip ümmetini tazyîk ve tevsî'den men' için ahyânen savm-ı visâl ve ahyânen iftâr eylediler. Eğerçi iftârları şey'-i kalîl üzerine idi. Teemmül eyle Hz. İdrîs'in (a.s.) hâlini ki on altı sene iftâr etmedi ve uyumadı, tâ ki felek-i şemse merfû' ve rûhâniyyete mülhak oldu. Cenâb-ı Nübüvvet ise ondan efdaldir. Zîrâ, İdrîs'in kuvvet-i rûhâniyyesi taklîl-i gıdâ iledir ki kesbîdir -eğerçi her kemâl fî-nefsi'l-emr [74] ihtisâs-ı ilâhîdir- Cenâb-ı Nübüvvet'in ise zâtîdir.

Ve rûhu'l-ervâh odur ki, cümle-i ervâh ve ervâha mülhak olanlar bi'l-fi'l ol kuvvetin netîceleridir, sitâreler mâh-ı münîrin netîceleri

olduğu gibi. Onun için eb-i evvel, ve Hz. İbrâhîm (a.s.) eb-i sânîdir. Zîrâ, Hz. Risâletten sonra efdal olan İbrâhîm'dir. Pes, nûr-i muhammedîden ibtidâ müstefâz olan odur ki, مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ (Hac, 22/78) [Babanız İbrâhîm'in dîni] ona işârettir. Ve sâirler dahî Hz. İbrâhîm'den istifâza-i nûr etmişlerdir.

Ve bu takrîrden أنا من الله والمؤمنون من فيض نوري [Ben Allah'tanım, mü'minler ise benim nûrumun feyzindendir.] kelâmının icmâli mübeyyen oldu. Gûyâ والمؤمنون [mü'minler] İbrâhîm yerine vaz' olundu. Nitekim هذا وضوئي ووضوء الأنبياء من قبلي [Bu benim ve benden önceki peygamberlerin abdestidir.] hadîsinde enbiyâdan murâd İbrâhîm'dir dediler. Zîrâ, cem' üzerine duhûl-i lâm müzîl-i ma'nâ-yı cem'iyyettir. Ve ayn-ı hâricîde kable'n-nübüvve dîn-i İbrâhîm ile tedeyyün ve bakıyye-i şerâi'i ile taabbüd ettikleri dahî miyânlarında kemâl-i irtibâta işârettir. ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ (Mâide, 5/54) [Bu, Allâh'ın lütfudur, onu dilediğine verir.]

Ey mü'min, ibtidâ-i mertebe taklîddir ki i'tikādda ve amelde ebeveyne ve ahâlî-i beldeye tâbi' olmaktır. Ve "Mukallidin gerçi îmânı sahîhdir, velâkin usûl-i şerîatta nazar ve istidlâl lâzımdır, ve illâ âsim olur" dediler. Zîrâ, mukallidde ma'rifet yoktur. Ve ma'rifetin ibtidâ derecesi nazar ve istidlâldir -ki şevâhid ve âsâr ile müessir-i hakîkîye ma'rifettir-, gerek burhân-ı mantıkî sûretiyle olsun ve gerek olmasın, belki mücerred eserden müessire olsun. Zîrâ, avâmm-ı ehl-i îmân burhân-ı örfî ile mükellef olmak müteassir, belki müteazzirdir ve ibâdullâh üzerine tazyîk memnû'dur. Zîrâ, dînde harac yoktur. Feemmâ eğer ehl-i taklîd ve eğer nazardır, bunların îmân ve tevhîdleri resmîdir. Zîrâ, verâ-i hicâbdandır.

Ve ilme'l-yakîn mertebesi ma'lûmun kendini keşf değildir. Belki ilim, âlim ile ma'lûm arasında nisbet olmakla isneyniyyet iktizâ eder, isneyniyyet ise perdedir. Ve bu makāmdan demişlerdir ki: العلم حجاب [İlim hicâbdır.], ve illâ nefs-i ilm sıfat-ı şerîfe-i ilâhiyyedir ki cehlden hicâbdır. / Ve "Sûrette ilim perdedir" dedikleri âlimin hâli i'tibâriyledir, yoksa nefs-i ilm hasebiyle değildir. Ya'nî, ekser-i ulemânın hâli pindârdır. Bu ise tarîk-ı Hak'da seddir. Onun için ulemâ-i zâhirden ekall-i kalîl necât bulmuşlardır, İmâm-ı Gazzâlî ve emsâli gibi. Zîrâ,

İmâm-ı Gazzâlî mertebe-i istidlâlden terakkî edip tevhîd-i ef'âl mertebesinde on bir sene karâr etmiştir.

Ve tevhîd-i ef'âl merâtib-i keşfin evvelidir. Ba'dehû tevhîd-i sıfât ve ba'dehû tevhîd-i zâttır ki bunlar zevk ile hâsıl olan tevhîdlerdir, yoksa ilm ile değil. Zîrâ, zevk-ı tevhîd ilm-i tevhîdin fevkındedir ki, ilm-i tevhîd ba'zı mahcûblarda dahî [vardır]. Feemmâ onun netîcesi zevk-ı tevhîddir. Pes, bu zevk olmayıcak çi sûd ki, asel demekle ve asel ne idiğin bilmekle ağız tatlı olmaz, belki bi'l-fi'l tatmağa muhtâcdır.

Ve teslîk ve sülûk dedikleri mürşid ve mürîd arasında tarîka-i meslûkedir, bu meşrebden nûş ve bu aselden zevk içindir. Zîrâ, mahcûb olan kimse memrûru'l-mizâc gibidir. Ya'nî, mizâcına mirre ve safrâ gālib olana benzer. Pes, böyle safrâvî tabîb yüzünden ıslâh-ı mizâca muhtâc olduğu gibi -tâ ki tatlıdan hazz ala, zîrâ safrâvî hulvü sevmez, belki ekşiye mâyildir- kezâlik tab'ı taallukāt-ı şehevât ile müteğayyir olan dahî bir hakîm-i ilâhîye muhtâcdır ki, onun yüzünden ıslâh-ı hâl edip ezvâk-ı ma'neviyyeden zevke kādir [ola]. Ve bu zevkin mebdei ibtidâ Allah Teâlâ'nın inâyeti ve feyz-i akdesi ve ba'dehû Rasûlullâh'ın (s.a.v.) nefhi ve ba'dehû sâir nüfûs-i zekiyyenin ifâzasıdır. Gâh olur ki bir kaç ehl-i nefes-i nefîsin feyzinden istifâde eder ve gâh olur ki bir mahalden ahz eder fakat. Velâkin enfâs-ı kudsiyye ne kadar çok olsa her birinden bir türlü sırr-ı ilâhî zuhûr edip kuvvet bulur.

Ve ba'zı nüfûs-i tâhire vardır ki kemâl-i zâtî ve kuvvet-i hâliyyesine binâen bi'z-zât Hak Teâlâ tarafından halîfe nasb olunur, gerekse şeyhi ortada vâsıta olsun. Ve yine ba'zı kuvvetli er vardır ki şeyh nefesiyle istihlâf olunur, velâkin şeyhin mezîd-i kemâli olmakla [75] onun nefesi nefes-i Hak olur. "Er-i Hak" dedikleri budur ki bu sözü lisâna getirenlerin ekseri mazmûn-ı kelâmı zevk ve netîcesinden bî-haberlerdir.

Ve akl ile keşf sözü berâber değildir, eğerçi müeddâsı müttahid ise de. Ve melâhide ve Mu'tezile ve emsâlinin mezmûm oldukları bu ma'nâdandır. Pes, onlar akl ile ve resm ile söyledikleri sözlerinde isâbet etmemişlerdir, fi'l-hakîka isâbet ettilerse de. Zîrâ, sûret ve ma'nâ ve ilim ve zevk müctemi' olmadıkça da'vâ sahîh olmaz.

İşte bu takrîrât-ı latîfeden "dest ber-bâlâ-yı dest" sırrı sana münkeşif oldu ve arşa dek teâlîden siccîne dek teseffül dahî bilindi. Zîrâ, her iki cânibde tefâvüt [vardır]. Vay ona ki tefâvütü derekâtta ola, derecâtta

olmaya ve esfel-i sâfilîne nüzûlünün netîcesine ermeye ve ilim içinde aynı görmeye ve ayn içinde zevk-ı Hak sürmeye.

* * *

ورد قبل العشاء قوله تعالى:

[Akşamdan önce Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

قُلْ لاَ يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ

(Mâide, 5/100) [De ki: Murdar ile temiz bir olmaz. Murdarın çokluğu tuhafına gitse de.]

Ma'lûm ola ki, habîsi takdîm eyledi. Zîrâ, ekseru'l-vücûddur. فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ (Tegābün, 64/2) [Kiminiz kâfir, kiminiz mü'mindir.] âyetinde kâfir takdîm olduğu gibi. Ve bir dahî adem-i istivâ ile hükme bâis olan habîsdir. Nitekim لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ (Enfâl, 8/37) [Allah, murdarı temizden ayırdetmesi için...] dahî böyledir. Ya'nî, temyîze dâî olan habîsin vücûdudur, ona binâen tayyib te'hîr olundu, maa-hâzâ asldır.

Ve tayyib ve habîs dahî iki vechiledir: Biri şâri'in istitâbe ve istihbâs ettiği nesnedir ki, zâhir-i şer'dedir ki, tıyb ve habâsetine burhân istemez, gerek âmmeye ve gerek hâssaya göre. Ve biri dahî ehl-i tezkiyenin istitâbe ve istihbâs ettiği nesnedir ki bâtın-ı şer'dedir ki tıyb ve habâsetine hâssaya göre delîle hâcet yoktur. Zîrâ, müctehidin ictihâd ile isbât ettiğinden kuvvetlidir. Zîrâ, ictihâdiyyât zanniyyât ve kıyâsâttır. Ehl-i tezkiyenin hâli ise devâî-i kulûb ve ilhâmât-ı ilâhiyyedir ki kat'iyyâttır. Şol cihetten ki ictihâdiyyâtın nicelerinin fesâdına binâen rucû' hâsıl olur. Nitekim İmâm-ı Ebû Hanîfe ve İmâm-ı Şâfiî bu kavlinden rucû' etti derler. /

Pes, evveli zann üzerine mebnî olan nesnenin âhiri halel kabûl eder. Ve ehl-i nazar ve istidlâlin ekser-i ahvâli budur. Onun için ol ma'nâya ilim demezler. Zîrâ, ilim kat'î olana derler. Pes, zannî olan keşf-i hayâlî gibidir ki bî-netîcedir. Ehl-i tezkiye ahvâli ise böyle değildir. Zîrâ, onlar mertebe-i hayâlden mertebe-i kalbe terakkî etmişlerdir ki, beynehüm ve beynellâh vesâit kalmamıştır. Onun için her mâddede isâbet ederler. Zîrâ, Hak'da hatâ olmaz. Ve isâbetleri zâhib oldukları nesnenin netîcesinden bellidir. Ya'nî, netîcede hatâ olmamak evvelen ve âhiren isâbetlerine dâlldir. Musîb olan müctehid

ise böyle değildir. Belki onun evvel emri zann üzerine mebnîdir ve mükâşif ile netîcede müşterek olurlar. Ve eğer müctehid muhtı' olursa hâlinin evveli zann ve âhiri hatâ olmuş olur.

Ve bu fakîr, bin doksan altı târihinde bilâd-ı Rûmiyye'den Üsküb şehrinde iken İstanbul'da şeyhim Seyyidü'l-aktâb Seyyid Fazlî-i İlâhî (k.s.) ziyâretine gelmiş idim. Bir gün Seyyid-i mezkûra bir hâlet-i acîbe vâkı' olup bu sâat sadrıma top gibi bir nesne nâzil olup o halîfeyi oradan kaldır dediler. Bu fakîrin oradan hicretiyle emr eylediler, velâkin kemâl-i edeblerinden sırrını söylemediler. Bu fakîr dahî varıp ehl ü iyâli Üsküb'den Bursa tarafına nakl edip iki seneden sonra ba'zı bilâd-ı Rûmiyye'ye istîlâ-i küffâr vâkı' olup Üsküb'ü dahî nehb ve gârat ve ihlâk ettikleri ecilden âhâlîsinin kimi maktûl ve kimi gurbetlerde zâr u zebûn kalmışlardı. Bu fakîr dahî Bursa'dan İstanbul'a tekrâr ziyâret-i şeyhe vardığımda Şeyh (k.s.) tebessüm edip "Gördün mü ol vakitte hakkınızda bize vâkı' olan ma'nâ hakk imiş, işte halâsınıza sebeb oldu" diye buyurdular.

El-hâsıl, çün ki nüfûs-i zekiyye ve tayyibenin cümle-i devâî ve işârâtı hakkdır, pes havâss-ı nâs olanlar onlara muhalefet hatâ-i mahzdır. Belki her hâlde muvâfakat ve terk-i i'tirâz lâzımdır ve istitâbe ettiği nesneyi tenâvül ve istihbâs ettiği nesneden hazer [76] gerektir. Zîrâ, onların istitâbe ettikleri nesne rûhânî ve rahmânî ve istihbâs ettikleri nesne nefsânî ve şeytânîdir. Binâen alâ-hâzâ, umûr-i rûhâniyye ve rahmâniyyeye ikbâl ve umûr-i nefsâniyye ve şeytâniyyeden hazer gerektir. Ve ehl-i zâhirin verdikleri fetvâ burada câri değildir. Ya'nî, ba'zı müştebihâtın hılline verdikleri fetvâ ma'mûlün-bih değildir, gerek delîle mukârin olsun ve gerek olmasın. Zîrâ, delîle mukârin olduğu sûrette delîl dedikleri bi-hasebi'z-zu'm delîldir, yoksa fî-nefsi'l-emr delîl değlidir. Fırak-ı dâlle kendi hevâları üzerine Kur'ân'ı delîl îrâd ettikleri nice sahîh değil ise bunların dahî istitâbe ettikleri nesne üzerine Kur'ân ve Hadîs'den îrâd ettikleri delîl fi'l-hakîka müddeâlarına mutâbık değildir, feemmâ şehvet-i tabîiyye ve hevâ-yı nefsânîleri galebesinden hayâllerine mutâbık görünür. Burada ise müfîd olan ayne'l-yakîndir, yoksa hayâl değildir. Onun için âmmenin ekser-i menâmâtına i'tibâr yoktur. Zîrâ, hayâlâttır. Havâss-ı nâs ise böyle değildir. Zîrâ, onlar âlem-i şeytândan çıkmışlar ve âlem-i Rahmân'a düşmüşlerdir. Pes onlarla şeytân mel'abe etmez, ve menâm ve yakazaları berâber olur.

Bu cihetten eğer menâm ve eğer vâiyelerinin netîceleri hakkdır ki, onlarda vâkı'a mutâbık olmadık nesne yoktur. Zîrâ, bizim sözümüz ehl-i tezkiyeye göredir, ehl-i berzaha göre değil. Zîrâ, ehl-i berzahın ba'zı netâici hakk ve ba'zı netâici hayâldir. Ve ehl-i tezkiye ehl-i kemâl ve ehl-i berzah ehl-i noksândır. Bu ma'nâları biribirinden temyîze hayli mümeyyiz gerektir, tâ ki her birinin netîcesi ne olduğuna vukûf hâsıl ola ve hâli ma'mûlün-bih olmayana iktidâ lâzım gelmeye.

Ba'de-zâ, burada habîs ve tayyib, eşhâs ve akvâl ve ef'âl ve emsâline şâmildir ki, bir mikdâr beyânı tefsîrimiz Rûhu'l-Beyân'dadır. Teemmül eyle ki, Allah Teâlâ habîs ve tayyibi ne için halk eyledi ve habîsi zemm ve tayyibi medh etti. Pes bunda imtihân-ı ilâhî vardır ve bununla erbâb-ı rüşd ve ehl-i dalâl biribirinden mümtâz olur.

والله الحكيم الخبير [Allah, Hakîm ve Habîr'dir]. /

* * *

قال الله سبحانه : [Allah Sübhânehû buyurdu:]

إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ

(Muhammed, 47/7) [Eğer siz Allah(ın dînin)e yardım ederseniz, O da size yardım eder.]

Ma'lûm ola ki, hukûk ikidir, biri hakkullâh ve biri dahî hakku abdillâh. Ve şer'-i mutahhar bu iki nesneden ibârettir ki, biri ta'zîm li-emrillâh ve bir dahî şefkat alâ-halkillâhdır ki, fi'l-hakîka hakkullâh ta'zîm-i emrde ve hakk-ı abd şefkatte dâhildir, maa-hâzâ ikisi dahî fermân-ı Hak iledir. Ya'nî, Hak Teâlâ kendi hukûkuyla emr eylediği gibi şefkat ile dahî emr eylemiştir ki, zekât ve sadaka ve sıla ve sâir muvâsât ve müşârekât şefkate dâirdir. Pes, emr-i ilâhî olmasa dahî şefkat lâzımdır. Zîrâ, benî âdem biribirinin a'zâsı gibidir ve enfüsde bir uzuv derd-nâk olmak nice ise âfâkda dahî böyledir. Çün ki enfüsde bir uzvun veca'i tabîbe ve ıslâha muhtâcdır, âfâk dahî böyledir. Mukayyed olmamak kendi kendine adem-i şefkattendir. Kişi kendi nefsine ise şefkat etmemek olmaz, gayr dahî ona kıyâs oluna. Nazar eyle ki sultân raiyyetine nazar ve himâye ise âhir kendine onların yüzünden keder ve illet zuhûr eder. Zîrâ, ikisinin dahî salâhı biribirine mevkûfdur.

Pes, bu ma'nâya vâkıf olan kendi nefsinin ıslâhı için gayrın nefsinin

ıslâhına sa'y eder. Nitekim mürşid-i kâmil terbiye-i mürîd ile mukayyeddir. Zîrâ, ekmeliyyeti ona mevkūfdur. Ve terbiye mertebesine vâsıl olmasa ve âlem-i cem'de -ki âlem-i ev-ednâdır- şöyle kalsa meflûc âdem gibi olur ki a'zâ ve cevârihinden hayrın mesâlihi için fâyide yoktur. Zîrâ, kuvvetten münselihdir ki ol kuvvet rûh-i hayvânîden gelir. Şol sebebden ki sâridir, meflûcde ise rûh-i hayvânînin sereyânı noksân üzerinedir. Onun için ol mahalli -ya'nî felc isâbet eden yeri- kat' etseler veca' gelmez. İşte ehl-i cem'in rûh-i insânîsi dahî böyledir ki, eğer onun âsârı mertebe-i tab'a dek sereyân edeydi ve ibtidâ-yı cem'den nihâyet-i [77] farka dek tenezzül eyleyeydi onun yüzünden nicelerinin dahî illetlerine sıhhat gelirdi. İşte rûh-i hayvânî ve rûh-i insânînin her birinde başka kuvvet îdâ' olundu ki enfüs ve âfâka fâyideleri vardır.

Ve bundan zâhir oldu ki Allah Teâlâ Rasûlullâh'ı (s.a.v.) ve vârislerini رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ (Enbiyâ, 21/107) [âlemlere rahmet olarak] halk eyledi, tâ ki onların yüzünden halkın marazlarına şifâ ve illetlerine devâ hâsıl olup onların vesâtatıyla Hak Teâlâ'nın ibâdı üzerine kemâl-i şefkat ve rahmeti zuhûr edip eser-i gazab ve celâl mürtefi' ve netîce-i saâdet hâsıl ola.

Ve bundan fehm olundu ki dînin iki yüzü vardır: Biri kalb ve biri kālebdir. Ya'nî, merhamet ve niyyet ve i'tikād ve ilim kalbin sıfatıdır, ve a'mâl ve muâmelât ve mekârim kālebin hâlidir. Ve şol ma'nâ ki kalbde muhkemdir, onun kālebde eseri dahî muhkemdir, esâs muhkem olsa binâ dahî muhkem olduğu gibi.

Ve buradandır ki Cenâb-ı Risâlet (s.a.v.) buyurmuştur ki: "Cümleniz-den etkā ve ahşâ benim, ve kezâlik eşfak benim ki, siz kendin âteşe tarh eden pervâneye benzersiniz ve ben sizin miyânınızdan tutup âteşe düşmekten sizi men' ederim." Ve ol men' budur ki, hukūk, hak ve hukūk-ı ibâd ile tavsiye ve muhâlefetin netâicinden tahzîr ederlerdi ve vaz'-ı ilâhî -ki dîn-i mübîndir- onun kıvâm ve husûlüne nusret ve iânet ederlerdi. Ve bu ma'nâdan nusretle ta'bîr oldu. Zîrâ, arada düşman vardır ki nefis ve şeytândır. Zîrâ, bu ikisi anâsır ve tabâi' vesâtatıyla insânı kendi hevâlarına cezb ederler. Ulemâ-i billâh dahî kuvâ-yı rûhâniyye vesâtatıyla cânib-i Hakk'a cerr eylerler. Pes, herkes nusret-i dînde nefs ile muhârebe etmek lâzım geldi, tâ ki taraf-ı

Kibriyâ'dan mansûr olalar ve mansûriyyetlerinin âsârı kalblerinde olan istihkâm-ı îmân ve kāleblerinde olan kuvvet-i şuab ve semerât-ı İslâm'dır ki, birinin netîcesi huzûr maallâh ve birinin netîcesi huzûr maa-naîmi'l-cennettir. /

* * *

Ey mü'min, bu âyet-i nasriyye esnâsında bu ibâret dahî vârid oldu ki:

أَعْوَانُكَ أَعْوَانِي

Burada "a'vân" "avn"in cem'idir, muîn ma'nâsına. Ya'nî, sana muîn olanlar bana muîn olurlar. Şol cihetten ki, senin mübâşeret ettiğin kâr benim emrime dâirdir. Pes ol kârın husûlüne muâvenet ve muzâheret etmek emr-i Hakk'ın husûlüne muâvenettir ve onun ibtâline sa'y eylemek emr-i Hakk'ın ibtâline sa'ydir. Ve insân-ı kâmil bi'l-fi'l mazhar-ı Hak'dır. Pes, sûretâ ona muîn olan ma'nâda Hakk'a muîn olmuş olur.

Ve bundan ahz olunur ki, âlem-i teklîf âlem-i isneyniyyettir. Zîrâ, hakāik-ı esmâ ve sıfâtın zuhûru mevtınıdır. Ve esmânın hakāikı biribirine merbût olduğu gibi mezâhir-i hakāik-ı esmâ olanlar dahî böyledir ki, kârlarının husûlü biribirine mevkūfdur. Ve ona fi'l-hakîka "ismin isme iâneti" derler ki, mecmû'u müsemmâda dâhildir. Nazar eyle ki Hak Teâlâ kendine أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ (A'râf, 7/151) [Merhamet edenlerin en merhametlisi] dedi. Ya'nî, râhim olanları dahî kendi rahmetinden hissedâr oldukların ifâde kıldı, tâ ki mebde-i rahmete vâkıf olalar ve zâhir-i hâllerine mağrûr olmayalar, belki ol libâs ile melbûs olduklarına şükr edeler ki, libâs-ı Hak'dır. Zîrâ, eğer Hak onlara sıfât-ı kemâliyyesinden eser göstermeyeydi merhamet ve emsâli hakāikla ittisâfı nere bulurlardı? Çün ki bu libâs fi'l-hakîka Hakk'ındır ve abdin üzerinde müsteâr gibidir, müsteâr ile hôd iftihâr olmaz, pes onu yine sâhibine redd eyleye ve iftihâr ederse dahî fazl-ı ilâhî ile iftihâr eyleye. Ve bu ma'nâya tenbîh için vâriddir ki: قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا (Yûnus, 10/58) [De ki: Ancak Allâh'ın lütfu ve rahmetiyle, işte bunlarla sevinsinler.]

Ve bu ma'nâdandır ki minnet Allâh'ındır. Nitekim gelir: بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَاكُمْ لِلْإِيمَانِ (Hucurât, 49/17) [Sizi îmâna erdirdiği için asıl Allah size lütufta bulunmuştur.] Ya'nî, "Biz sana îmân getirdik"

demekten fâyide sıdkı takdîri üzerine kendinedir, yoksa mü'menün-bihe değildir. Zîrâ, mü'menün-bih Ganî'dir. Velâkin bu bâbda tevfîke nazar etmelidir ki esbâb ve vesâıtı halk eden Allah Teâlâ onun için kendi vasfında فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ (Hûd, 11/107) [İstediğini yapandır.] buyurdu. Zîrâ, bir nesne zâtında bir kemâle müstaidd olsa, feemmâ ol kemâle [78] onu îsâl eder üstâz olmasa ol hâlde mücerred isti'dâdı ile iftihâr etmek sahîh olmaz. Zîrâ, cemî'-i eşyâ kemâlde berâber olmak lâzım gelir, maa-hâzâ tefâvüt-i tabakāt bi'l-fi'l zuhûr iledir.

Pes, Zâhir Allah Teâlâ olduğu gibi -nitekim esmâ-i hüsnâsında vârid olmuştur- Muzhir dahî -ism-i fâil sıyğası üzerine- O'dur. Nitekim فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ [Mahlûkātı yarattım] onu muzhirdir. Zîrâ, "halk"dan murâd müteallakını ızhârdır.

Bu sûrette suâl gelir ki: Hak Teâlâ kendi kendini ızhâr eyledi ki fi'l-hakîka zâhir O'dur ki, pes kendinden ne vechile halk ile ta'bîr eyledi? Cevâb budur ki: "Halk ettim" demek mâhiyyeti vücûda mukārin kıldım ve vücûda hâze'l-mevcûd libâsın ilbâs eyledim demektir. Pes, mâhiyyet ve hâze'l-mevcûd başka ve zât ve vücûd başkadır. Ve bundan şirket-i vücûd lâzım gelmez. Zîrâ, eğer hâze'l-mevcûdun vücûd-i Hak'dan kat'-ı nazar başka vücûdu olaydı ol vakitte şirket lâzım gelir. Belki hâze'l-mevcûd ol vücûdun avârızındandır, ârız ise ma'dûmdur. Ve bu sırr-ı azîmden ötürü mâ-sivâdan "bâtıl" ile ta'bîr olundu. Zîrâ, bâtıl odur ki vücûdda merci'-i müstakılli yoktur, belki mebde-i evvel'e rucû' eder. Ve bu avârız hasebiyledir ki teklîf sâbittir ve mükellefe hudûd ve ahkâm ta'yîn olunmak buradan gelir. Pes, vakt-i hadd'de tecellî-i Hak şöyle durur ve mahall-i kiyânîye karışmaz ve darb ile matıyye müteezzî olur. O ise takdîri üzerine mahall-i merhamet değildir.

Ey sâlik, eğer bu netîceleri fehme sâlik oldunsa kiyâs-ı vücûdun netîcesi ne olduğun bildin. Var imdi ona göre Hakk'a ve Hakkî olanlara nusret ve iânet eyle, tâ ki vücûdun zâhir ve bâtınından müntefi' olasın ve netâic bulasın.

* * *

كُنتُ وَعظتُ النّاسَ يوم الجُمعة وعظاً بليغاً ومحلّ الدّرس قوله تعالى : أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ إلى آخر الآية فقيل لي ليلة السّبت :

[Cuma günü halka tesirli bir va'z etmiştim. Va'zın konusu Allah Teâlâ'nın şu sözü idi: "Haydi ikiniz atıncehenneme her inatçı kâfiri!."

(Kāf, 50/24) Cumartesi gecesi bana denildi ki:]

إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَى أُولَئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ

(Enbiyâ, 21/101) [Bizden kendilerine güzellik takdîr edilmiş olanlar, işte onlar ondan (cehennemden) uzaklaştırılırlar.]

Ma'lûm ola ki, bu makāmda üç hâl vardır ki: Biri sâbıka ve biri lâhika ve biri dahî hâldir ki, bu üç hâlin / her birinin ricâli vardır ki, kimi sâbıkaya nazar etmiştir ki bed'-i ilâhîdir ve kimi lâhikaya bakmıştır ki hatm-i ilâhîdir. Velâkin hatm bed' üzerine mebnî olıcak yine sâbikadan havf etmelidir. Eğerçi إنّما العبرة بالخواتيم [İ'tibâr, ancak sonuçlaradır.] denilmiştir. Zîrâ, ezel sırrı ma'lûm değildir, ebed ise onun âyînesidir. Pes, bu âyînede ne makūle sûret görünürse hayran ve şerren sırr-ı ezel odur ve sırr-ı ezel ihtizâr hâlinde nümâyân olur. Ve ba'zılar dahî sâbıka ve lâhikaya iltifât etmeyip hemân hâl ile mukayyed olmuşlardır. Zîrâ, tarafeyn mechûldür. Ve hâl, hüsn-i hâl ve sû-i hâlin muarrefidir. Ya'nî, hüsn-i hâl اعملوا فكلٌّ مُيسَّر لما خُلق له [Çalışınız, herkes kendisi için yaratılmış olan şeye kolaylıkla ulaşır.] mûcebince saâdet-i ezeliyyenin nişânı ve sû-i hâl dahî onun muktezâsı üzere şekāvet-i zâtiyyenin alâmetidir. Eğerçi ba'zı şekāvet vardır ki şekāvet-i ârıza olmak hasebiyle zâil olup hatm saâdet-i asliyye üzerine vâkı' olur. Ve ba'zı saâdet dahî vardır ki saâdet-i ârıza olmak sebebiyle müzmahill olup hatm şekāvet-i asliyye üzerine vâkı' olur. Eğerçi kesîrü'l-vukū' olan evvelkidir. Zîrâ, tâib ve mürted olan kalîldir.

İşte hâl ile mukayyed olmak evlâ oldu. Bu sebebdendir ki kümmel-i evliyâya saâdet-i sâbıka ve hüsn-i hâtimeleri münkeşif olduktan sonra yine umûr-i müstakbeleye iltifât etmezler. Belki "Vakti geldikte Allah Teâlâ'nın ızhârıyla zâhir ve ma'lûm olur" derler. Meğer ki taraf-ı Kibriyâ'dan def'aten vâhideten ba'zı umûr-i gaybiyye münkeşif ola ki, mukaddem onların ol umûrun inkişâfına taallukları yok idi. Zîrâ, hâl ile mukayyed idiler. Ya'nî, hâlde hükm-i ilâhî ne ise ona meşgūl idiler ki, tarîk-ı edeb dahî budur ki ol hâlin netîcesi ne olduğu gerçi onlara ma'lûmdur. Zîrâ, âsâr-ı saâdet içinde bulunmuşlardır, velâkin gayrı umûrun ma'lûm olması muktezâ-yı velâyetten değildir, muktezâ-yı nübüvvetten olmadığı gibi. Nitekim Kur'ân'da gelir: وَمَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ (Ahkāf, 46/9) [Ben, bana ve size ne yapılacağını da bilmem.] Ya'nî, umûr-i âtiyenin bâb-ı ilmini seddir. Eğerçi ahbâbın [79] mansûr

ve a'dânın makhûr olacakları kat'îdir, velâkin umûr-i cüz'iyye bilmemek eğer nebîye ve eğer velîye noksân değildir. Eğerçi isimleri zâtî ve küllî olanların külliyyât ve cüz'iyyâta müteallık ahvâl-i bedîaları vardır. Hattâ ba'zı mükâşifîn aded-i rimâli bilmek da'vâsın etmiştir. Gûyâ ecsâm-ı mütenâhiye olmak i'tibâriyle da'vâdır, feemmâ enfâs-ı ehl-i cennetin nihâyeti olmamakla "Allah bilir ki aded-i enfâs ne kadardır" demeye, belki "Allah bilir ki ehl-i cennetin aded-i enfâsına nihâyet yoktur" diye. Zîrâ, her nefesde vücûd teceddüd etmektedir. Pes, her nefes ma'lûm-ı Hak'dır, sâhib-i nefes meşhûd-i Hak olduğu gibi.

Ve ilm ile müşâhede miyânında fark vardır. Zîrâ, ma'lûm olan meşhûd değildir, velâkin her meşhûd olan ma'lûmdur. Ve burada müşâhededen murâd ayn-ı hâricî i'tibâriyle müşâhededir ki vakt-i merhûnunda hâsıl olur, yoksa müşâhede-i ilmiyye kemâ kân'dır ki eşyâ Hak Teâlâ'ya tertîbi üzerine ma'lûm ve ilminde meşhûddur. Halka göre ise ne ilmen ve ne aynen meşhûd değildir. Meselâ, oğlan doğmadıkça ona ilim ve şuhûd-i halk yoktur ve ol oğlandan doğacağın ilim ve aynı dahî eb'addır. Hak Teâlâ ise feyz-i evvel ile cemî'-i mevcûdâta ifâza-i vücûd etmiştir, velâkin zuhûrları vakt-i merhûnuna kalmıştır. Zîrâ, feyz def'î ve zuhûr tedrîcîdir. Meselâ, bir kimseye bir ma'nânın sûreti yirmi sene mukaddem rü'yâ ile münkeşif olur, feemmâ vukū'-i hâricîsi yirmi seneden sonra vâkı' olur. Nazar eyle ki, evliyânın hakkında saâdet-i ezeliyye var iken kemâlleri müddet-i tavîlede vücûd bulur. Ve takdîr âyînesinde olan sûret ahd-i baîdden sonra husûle gelir. Ve enfâs ve esfâr onun sûretidir. Ya'nî, enfâs-ı insâniyye tedrîciyyedir ki biribiri üzerine mevkūfdur, mevte dek. Ve mevt onun netîcesidir, eğerçi enfâs-ı ervâha nihâyet yoktur, devr-i küllî-i arşa nihâyet olmadığı gibi.

Ve esfâr dahî merhale be-merhaledir, menzilü'/l-menâzile varınca ki, meselâ sûrette Ka'be ve ma'nâda. Rabbü'l-Beyt'tir. Zîrâ, esmâ-i ilâhiyyede tertîb vardır, ism-i a'zama varınca ki, onunla kadem be-kadem harekete "sefer-i ma'nevî" ve "sefer-i zât" derler ki, esmâdan ism-i a'zama ve ondan zâta seferdir. Ve zâtta sefer-i ma'nevî netîce bulur ve sâhibi nâr-ı bu'ddan ib'âd olunur. Nitekim أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ (Enbiyâ, 21/101) [Onlar ondan (cehennemden) uzaklaştırılırlar.] denildi. Ve cennet-i kurb takrîb olunur. Nitekim gelir: وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ (Şuarâ, 26/90) [Cennet, takvâ sâhiplerine yaklaştırılır.]

Nazar eyle bu ikisinin miyânında olan farka ki, onlar nârdan ib'âd olundular, nâr onlardan değil; ve cennet onlara izlâf olundu, onlar cennete değil. Zîrâ, سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَى (Enbiyâ, 21/101) [Bizden kendilerine güzellik takdîr edilmiş olanlar]'dan mefhûm olduğu üzere sebk-ı hüsnâ ve zülfâ onların evvel emirden Hakk'a takarrublarına ve ayn-ı hâricîde dahî esbâbına mübâşeretlerine tevfîka işâret vardır. Pes, onlar Hakk'a mukarreb olıcak cemî'-i naîm dahî onlara mukarrebdir. Ve mukarrebin mukābili müba'addır. Ya'nî, teb'îd ile takrîb bir yerde müctemi' olmayıcak Hakk'a mukarreb olan nârdan ve esbâb-ı nârdan müba'ad olur ve nâr-ı katîatten ırakta kalır. Ya'nî, nâr-ı bu'd onu mess etmez. Nice mess eder ki naîm-i kurb içindedir ve onun nârı nâr-ı tab' ve nefsdir ki, tezkiye ile tarh olunmuştur. Ve ona "kadem-i Cebbâr" derler ki, cehenneme vaz' olunur. Zîrâ, cehennemiyyü'l-asl olan nesne ehl-i cennet-i kurb ile istishâb etmez, ve illâ kurb ve bu'du cem' etmek lâzım gelir. İşte Kur'ân'da وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ (Tekvîr, 81/7) [Nefisler eşleştirildiğinde] ona remzdir ki herkes münâsibi ile tezvîc olunur. وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ (Nûr, 24/3) [Zinâ eden kadınla, ancak zinâ eden veyâ müşrik olan erkek evlenir.] gibi ki zâniye dünyâdır. Zânî nikâh-ı şer' ve amel ve niyyet-i tarîkatten hâric olandır, müşrik ehl-i riyâdır. Pes, iki zinâkâr biribirine münâsibdir, iki ehl-i nikâh biribirine münâsib olduğu gibi. İşte bundan nikâh ve zinâdan her biri ne olduğu ma'lûm oldu.

فافهم جدّا واعمل بالحقّ قطعاً. ولا يكن فيك زنىً من أنواع الزّنى أصلاً، واجتهد أن تكونَ من أهل الحسنى والزّلفى، فإنّ ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ﴾. واسعَ حتّى تكون من أهل النّتائج الجميلة الحميدة، والله أعلم [80] بنتائج العبادة والعادة وبمقدار الفايدة ومحلّ الإفادة، إذ ﴿جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْراً﴾ فجعل نهراً وبحراً وهلالاً وبدراً

[İyi anla ve muhakkak hak ile amel et. Sen de zinâ türlerinden hiçbir zinâ aslâ olmasın. İyilik ve yakınlık ehlinden olmak için çalış. Çünkü, "Güzel davrananlara daha güzel karşılık ve fazlası vardır." (Yûnus, 10/26) Gayret et ki, güzel ve övülmeye değer netîcelerin ehlinden olasın. İbâdet ve âdetin netîcelerini, faydanın mikdârını ve kazancın mikdârını en iyi bilen Allah bilir. Zîrâ, "Allah herşey için bir ölçü koymuştur." (Talâk, 65/3), bu yüzden nehir ve deniz, hilâl ve dolunay yaratmıştır.]

* * *

صدر عن لسان الحال وقت السّحر الأعلى هذا البيت الفارسيّ:

[Seher-i a'lâ vaktinde bu farsça beyt hâl lisânından sâdır oldu:]

مَنْ نَیَم آنُ و مَنْ نَیَم اِینْ اِسْمِ دَهْرَمْ دَرِینْ زَمَانْ هَمِینْ

[Ben ne oyum, ne de buyum. Ancak bu zamân içinde ism-i Dehr'im.]

"Yâ Dehr, Yâ Dîhâr ve Yâ Dîhûr" isimlerine işârettir ki, arş ve âsümân ve zemîn ve zamân ve mekân bu isimlerle kāimdir. Zîrâ, mebde-i küll Allah Teâlâ'dır ki nefes-i rahmânîsi ân-ı gayr-i münkasimdir ki, sâat ve yevm ve üsbû' ve şehr ve sene mertebe-i arşiyyede ondan tekassüm ve tefassul etmiştir. Ve ibtidâ yevm ve ondan leyl ve nehâr taayyün bulmuştur. Ve her kesreti cihet-i vahdet zabt ettiği gibi kesret-i zamânı dahî ism-i Dehr zabt etmiştir.

Ve insân-ı kâmil esmâ-i ilâhiyyenin cümlesine mazhar olıcak ism-i Dehr'e dahî mazhar olmuş olur ki, ism-i Dehr onda dâhildir. Onun için vârid oldu ki: لا تسبّوا الدّهر فإنّ الدّهر هو الله [Dehre (zamâna) sövmeyiniz, muhakkak ki Dehr Allah'dır.] Nitekim bâlâda tafsîli mürûr etmiştir. Ve buradandır ki her ismin anası makām-ı cem'e göre Hak ve makām-ı farka göre insân-ı kâmildir. Zîrâ, bâb-ı hazretin miftâh ve sebebi insân-ı kâmildir, nüzûlen ve urûcen. Ya'nî, kenz-i mahfî ibtidâ insân-ı kâmil yüzünden açıldı ve yine bâb-ı gayb insân-ı kâmil yediyle kar' olunur. Zîrâ, insân-ı kâmil vâsıta olmadıkça âlem-i şehâdet ve nâsûta tenezzül eyleyen kimse âlem-i gayba yol bulamaz. Şol cihetten ki, vesâit-ı kesîre halk olunmuştur ki her birinin perdesini ref'e muhtâcdır. Sâlik ise zaîfdir ve a'mâ gibidir ki, bi'z-zât onu ref'den âcizdir. İşte mürşid-i kâmil lâzım olmak bu ma'nâdandır. Zîrâ, mürşid-i kâmilde zamân ve mekân ve vâsıta kaydı yoktur. Belki onun seyri basît ve ıtlâkîdir, gerek orada zamân ve mekân ve vâsıta olsun ve gerek olmasın. Zîrâ, netîceye vâsıl ve şuhûduna nâildir./

* * *

وزد قوله تعالى: [Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ

(Yûsuf, 12/77) [Yûsuf bunu içinde sakladı, onlara karşı açığa vurmadı.]

Ma'lûm ola ki, her cins mahlûk ve her cinsin nev'inin tabakāt-ı

muhtelifesi ve belki efrâddan her bir ferdin başka bir sırrı vardır ki gayrılar ona muttali' değillerdir. Zîrâ, ism-i Vâsi'in umûmuna muhâlif ve tecellî-i küllîsine gayr-i münâsibdir. Meğer şol kâmil ki kendi tahtında olan kimsenin sûretiyle temessül eyleye ve onun meşrebine dâhil olup seyr ede. Bu sûrette nâkısın hâli kâmile ma'lûm ve kâmilin zevki nâkısa mechûl olur. Ve bu makāmdandır ki, melâike insân-ı kâmili görmeğe izdihâm ederler, dünyâda nâs sultân-ı a'zamı müşâhede için izdihâm ettikleri gibi. Zîrâ, izdihâm etmek istiğrâbdandır ve istiğrâb ise hakîkati mechûl olmaktan ve istiğrâb olunan havâss-ı uhrâ ile tahakkuk bulmaktan nâşidir. Gûyâ misk ile kanın miyânında tefâvüt olduğu gibi -maa-hâzâ misk kan cinsindendir- sultân ile raiyyet arasında dahî tefâvüt vardır, maa-hâzâ raiyyet dahî sultân nev'indendir. Ya nev'de ittihâd var iken hükm-i tefâvüt böyle olıcak cinsde ihtilâf bulunsa hüküm nice olur? Melâike gibi ki cins-i beşerden değillerdir, feemmâ beşer onlardan neş'e cihetinden ecma' ve ekmeldir. Pes, onlar beşer sûretiyle temessül eyleseler dahî hakîkat-i melekiyyeleri üzerine temessül ederler, yoksa hakîkat-i âdemiyye üzerine değil. Feemmâ beşer onların sûretiyle temessül eylese hakîkatleri zevkiyle dahî kāim ve mütehakkık olurlar ve melek ne meşrebde idiğin bilirler. Zîrâ, melek beşerin cüz'ü gibidir. Küll ise cüz'e vâkıf, feemmâ cüz' külle gayr-i vâkıfdır.

Pes, âfâk hâli insân ile nice ise enfüs hâli dahî öyledir. Ya'nî, kalb-i insân ki kuvâ-yı rûhâniyyedendir, gayrı kuvâ onun hâlini bilmez. Yûsuf'un (a.s.) birâderleri Yûsuf'u bilmedikleri [gibi]. Zîrâ, Yûsuf azîz-i Mısr olup gayrı sûretle zâhir olduğu gibi kalb [*81*] dahî halîfe-i vücûd olup hakāik-ı Hak ile zuhûr bulmuştur. Bu cihetten kendi cinsi arasından temeyyüz etmiştir. Pes, ona karîb olan kuvâ-yı enfüsiyye onun meşrebine vâkıf olmayıcak baîd olan kuvâ-yı âfâkıyye nice vâkıf olur? İşte buradandır ki insân-ı kâmil gayb-i mutlakda mechûl kalmıştır. Bu ma'nâdan fi'l-cümle ârif olanlar onu ta'zîm ederler ve beşeriyyette iştirâke bakmazlar, câhil olanlar beşeriyyette iştirâke bakıp kıyâs-ı nefs ederler. Maa-hâzâ beşeriyyetin mâ-verâsında umûr-i uhrâ vardır ki, orada insân-ı kâmil onlardan imtiyâz bulmuştur. İşte قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَى إِلَيَّ (Kehf, 18/110) [De ki, Ben yalnızca sizin gibi bir beşerim. (Şu var ki) bana vahyolunuyor.] sırrı budur ki cümle-i ûlâya göre insân-ı

kâmil ma'lûm ve cümle-i sâniyeye göre mechûldür. Zîrâ, evvelkiye göre sûret-i şehâdettedir. Bu ma'nâda ise herkes müşterektir. Ve ikinciye göre ma'nâsı gaybdadır. Bu ma'nâda ise herkes onunla müşterek değildir. Zîrâ, insân-ı kâmilin kemâli bi'l-fi'l ve gurbeti vatana vâsıldır. Ve gayrın kemâli bi'l-kuvve ve vatan-ı gurbettedir. Fe'fhem cidden.

İmdi, Hz. Yûsuf kendi nefsinde sırrını karındaşlarından setr ettiği, sen dahî setr eyle. Ve sende ki âhû gibi misk-i hakîkî vardır, canavarlar arasına girme ve bi'z-zarûre sûretin ile girdin ise dahî onlara misk kokutma. Zîrâ, onların hâssalarıyla senin hâssanın münâsebeti yoktur. Ve bu âlemde bi-lâ-münâsebetin ictimâ' yoktur, herkes kendi cinsiyle müctemi' olur. Zîrâ, esmâ ve havâssın biribirine münâsebeti vardır. Ve âlemde tekkeler ve medrese olmak buradandır. Onun için ehl-i medrese ehl-i tekkeyi ikfâr ve inkâr eder. Ve ehl-i tekke dahî onlara göre böyledir. Zîrâ, zâhir mertebesinin dahî bir hakîkati vardır ki, ol hakîkate sûret veren ehl-i zâhirdir. Meğer ki bir kimse kâmil-i mutlak olup atvârı seyr eyleye ve tabakāt-ı muhtelifeyi hakîkati üzerine mutâlaaya kādir ola. Bu sûrette âlî olan sâfil üzerine hâkim olur. /

İmdi, netîce-i takrîr ve semere-i tahrîr bu oldu ki, dünyâda sırr-ı münâsebet vardır ki herkese zâhir değildir. Ve herkesde ki dahî vech-i hâssdan bir sülûk vardır ki âharda yoktur. Ve aded-i enfâs kadar Hakk'a tarîk vardır. Eğerçi Hakk'a tarîk ahadîdir. Zîrâ, Hak'dan gayrıya rucû' yoktur, feemmâ vusûlde ihtilâfât-ı kesîre vardır. Meselâ, Ka'be birdir velâkin tarîk-ı vusûl müteaddiddir, berr ve bahr gibi. Ve berr ve bahrın her biri dahî müteaddiddir. Meselâ, berrden iki tarîkden zehâb gibi ki, her sâlik biribirinin hâlini bilmez; ve bahrden iki sefine ile seyr gibi ki, her sefîne ehli âharın hâline vâkıf değildir. Zîrâ, sefâinin taayyünâtında ve seyrlerinde sür'at ve but' ile tefâvüt vardır. Nitekim bu hâller ve bu netîceler erbâbına ma'lûmdur. Pes, insân biribirinin hâline vâkıf olur, vâkıf olsa dahî ba'zı levâzım ve havâssıyladır; değil, ve illâ Hak Teâlâ dahî ma'lûm-ı mutlak olmak lâzım gelir. Fa'rif.

* * *

قيل لي والفقراء في التّوحيد يوم الأحد :

[Pazar gün dervişler tevhîd meclisinde iken bana denildi ki:]

التّوحيدُ الْحَقيقي يَغْسِلُ الشِّرْكَ

Ya'nî, tevhîdin sûreti şirk-i sûrîyi gasl ve izâle ettiği gibi -ki sûret-i

tevhîd "Lâ ilâhe illallâh", ya'nî "Lâ ma'bûde illallâh"dır- hakîkati dahî şirk-i hakîkîyi izâle eder ki şirk-i vücûddur. Ve tevhîd-i hakîkî "Lâ mevcûde illallâh"dır. Ya'nî, yalnız lisân ile böyle diye zikr eylemek değildir ve belki kalb ile ma'rifet dahî kifâyet eylemez. Zîrâ, zevk-ı tevhîd ilm-i tevhîdin fevkındedir. Pes, zâik olan muvahhidin tevhîdi mîzâna vaz' olunmaz. Şol cihetten ki kendi mahall-i muhâsebeden hâricdir ve bu âlemde حاسبوا انفسكم قبل أن تُحاسَبوا [Hesâba çekilmeden önce kendinizi hesâba çekiniz.] vefkınce muhâsebe-i nefsi görene orada muhâsebe olmayıcak a'mâl ve husûsâ tevhîdini dahî mîzâna komak olmaz. Zîrâ, mîzân mahdûddur, tevhîd-i hakîkîye ise hudûd yoktur. Şol vechden ki mevcûd-i hakîkînin vücûdu hudûddan münezzehdir. Pes, ol vücûdun mazharı olan insân-ı kâmilin [*82*] dahî sûret-i vücûdu gerçi mekân-ı kalîle sığar velâkin hakîkat-i vücûdu hudûddan berîdir. Çün ki tevhîd-i hakîkî fi'l-hakîka âlem-i ma'nâdandır, pes onun için sûret yoktur, mîzân gibi.

El-hâsıl, tevhîd-i hakîkî insân-ı kâmilin hakîkat-i vücûduna tâbi'dir, sûret-i vücûduna değil. Pes, insân-ı kâmilde iki vücûd vardır ki: Biri sûret-i vücûddur. Ve bu sûret âlem-i şehâdetten olmakla âlem-i şehâdet gibi mahdûddur. Biri dahî hakîkat-i vücûddur. Ve bu hakîkat âlem-i gaybdan olmakla âlem-i gayb gibi mahdûd değildir. Ve a'mâl gerçi sûret-i mahsûse ve mahdûdenin levâzımından olmakla min-vechin mahdûddur ki, bu vechden mîzâna vaz' olunmak olur. Ve kalbin teveccüh-i küllîsinden netâic olup kalbe ifrâğ olunmakla min-vechin nâ-mahdûddur ki, niyyet-i külliyye ve tevhîd-i hakîkîye tâbi'dir. Bu cihetten mîzâna vaz' olunmamak olur. Pes, mahdûd içinde nâ-mahdûd bulunur. Meselâ, cennet ki herkese göre mahdûddur, feemmâ sâhibinin seyrine nihâyet yoktur, ehl-i mükâşefeye seyr-i fillâh gibi.

Ve bundan fehm olundu ki, bu âlem insân-ı kâmilin zindânıdır, cennet sahrâsı olduğu gibi. Velâkin bir hâli dahî vardır ki onun vüs'atine göre sahrâ dahî semmü'l-hiyât gibi olur. Zîrâ, bu âlemin tahtânîden fevkânîye doğru hâli sûr-i İsrâfîl'in madıykından müttesa'ına doğru gibidir ki gittikçe vüs'ate gider. Ve sûret-i âlem terakkî-i vüs'atte böyle olıcak ma'nâ-yı âlem nice olmak gerektir.

İmdi Hak ile olan kimsenin netîcesi Hak gibi bî-nihâye olmaktır. Ve şol yerde ki Hak lisân-ı abdden tevhîd eyleye, ol tevhîde nihâyet

olmaz, ve illâ Hak dahî müntehî olmak lâzım gelir.

Gel imdi makāmātın netâicine vâsıl ol ve bu netîceler içinde yine bî-netîce ol. Zîrâ, her netîcen netîce-i uhrâyı münticdir, ilâ-mâ-lâ-nihâye. Zihî dergâh ki ona hadd ve hasr yoktur. والله المحيط بكلّ شيئ ولا يحيط به شيئ [Allah herşeyi ihâta edendir, hiçbir şey O'nu ihâta edemez.]

* * *

قيل لي ليلة الإثنين بهذه العبارة التّركيّة:

[Pazartesi gecesi bu türkçe ibâre ile bana denildi ki:]

Onlar meclisde ko sohbet eylesin,
Allah Teâlâ ensâr dilinden söylesin.

Bu terkîbin iki ma'nâya ihtimâli vardır: Âlem-i ma'nâda zâhir olduğu üzere evvelkisi budur ki: Etbâın olanlar meclisinde seninle ko sohbet eylesin ki, ol meclisde ensâr lisânından onlara söyleyen Allah Teâlâ'dır. Ya'nî, sen ensârullâhdansın ki senin lisânından onlarla Allah Teâlâ sohbet eyler. Celîs-i Hak ise ebedî şakî olmaz. Pes, hulûs üzerine sana ittibâ' edenler dahî şekāvetten halâs olurlar. Zîrâ, söz lisân-ı cemâlden sâdır olur, lisân-ı celâlden değil. Şol ma'nâdan ki, muîn ve nasîr-i Hak olān vekîl-i peygamberdir, peygamber ise رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ (Enbiyâ, 21/107) [âlemlere rahmet]'tir. Bu cihetten rahmet meclisinde gazab ve celâl olmaz. İşte bu işâretten mazhariyyet ma'nâsı zâhir oldu. Zîrâ, muktedâ-yı dîn olan mazhar-ı Hak'dır. Nitekim hadîsde gelir: إنّ الله يقول على لسان عبده: سمع الله لمن حمده. [Muhakkak ki Allah, kulunun lisânından: "Allah kendisine hamd edeni işitir" der.] Ya'nî, imâm-ı cemâat سمع الله لمن حمده dediğinde lisânı lisân-ı Hak olıcak, makām-ı mazhariyyette imâm-ı ehl-i dîn olan kimsenin lisânı bi-tarîkı'l-evlâ lisân-ı Hak'dır. Zîrâ, imâm-ı mihrâb makām-ı taklîd ve sûrette, ve imâm-ı dîn makām-ı tahkîk ve ma'nâdadır.

Pes, bu mertebe kurb-i ferâiz mertebesi olur ki bu mertebede abd Hakk'ın sem' ve basar ve lisânı olup onunla işitir ve görür ve söyler. Zihî şeref ve menzilet ki bu bâbda abde hâsıl olur. Eğer cemâat ve etbâ' dahî bu ma'nâdan âgâh olup Hak dilinden ahz-i kelâm edebilirlerse ve ربّنا لك الحمد [Rabbimiz, hamd yalnız sanadır.] demeğe kādir olurlarsa.

El-hâsıl, Allah Teâlâ makām-ı tesmî'de lisân-ı imâmı lisân-ı Hak kıldı. Makām-ı tahmîdde cemâatin lisânı dahî lisân-ı Hak olduğuna

taarruz etmedi. Zîrâ, bi-tarîkı'l-işâre mefhûmdur ki, lisân-ı imâm makâm-ı cem'den [*83*] ve lisân-ı cemâat makām-ı farkdandır. Ve bir dahî cemâatin elsinesi elsine-i esmâ-i cüz'iyye ve imâmın lisânı lisân-ı ism-i küllîdir. Bu makām ise makām-ı vahdet-i zâttır. Eğerçi cemî'-i keserât dahî bu vahdete müntehiye olur. Ve maksûd-ı aslî halkın Hak ile sohbetini beyândır, yoksa Hakk'ın Hak ile sohbetini beyân değildir. Eğerçi meâl birdir, velâkin mahcûb ile mükâşif miyânında fark-ı azîm vardır. Pes, sohbet eden mahcûb ve sohbet olunan mükâşifdir. Onun için ednâ olan a'lâ meclisine dâhil olur, tâ ki müstefîd ola, yoksa aks olmaz. Buradandır ki ehl-i keşf ehl-i hicâb husûsâ ehl-i inkâr meclisine oturmaz, meğer ki zarûret-i kaviyye ola. Oturduğu sûrette dahî aralarında hicâb-ı azîm vardır. Zîrâ, mahcûbun kelâmında rûh yoktur. Şol cihetten ki makāmât bilip söylemez. Belki ale'l-amyâ' verâ-i perdeden ve hatâ dahî söyler. Bu vechile a'mâ ve basîrin biribiriyle münâsebeti olmaz.

El-hâsıl, meclis-i ehl-i hicâb küdûretten hâlî değildir. Meclis-i ehl-i inkâr ise ondan beterdir ki hicâbiyyette gālibdir. Zîrâ, şirk-i zımnîsinden mâ-adâ küfr-i sarîhi dahî vardır. Nitekim bizim a'sârımızda tekkelerden halkı men' ederler ve "küfürdür" derler ve "Kenîse ve meyhâneye varmakla berâberdir" diye söylerler. Bu sözler ise nefsânî olduğundan mâ-adâ mazmûnunu i'tikād etmek küfürdür. Zîrâ, tâat ma'sıyet olmaz. Zikr ise efdal-i tââttir. Ve umûmen halka "ehl-i hevâdır" demek aceb bâtıl nesnedir. Zîrâ, aralarında ehl-i hüdâ dahî vardır. Câizdir ki ehl-i hevânın hevâsı ehl-i hüdânın hüdâsına bağışlana. Zîrâ, ehl-i hüdânın hâli iksîr-i a'zam gibidir. Pes, onların meclislerinde hâzır olanların netîceleri nühâslarının zeheb olmasıdır. كما جاء في الحديث : هم القوم لا يشقى جَلِيسُهم [Nitekim hadîsde gelmiştir: Onlar öyle bir topluluktur ki, onlarla berâber olan şakî olmaz.] Zîrâ, ehl-i zikrin celîsleri mu'tekıdlerdir. Pes, şakî olan ehl-i zikri zikirden men' edendir, yoksa / zâkir-i Hak değil. Kendi şekāvetlerinden mâ-adâ gayrıların şekāvetlerine dahî bâis olmakla dâll ve mudill olurlar. Ve Kur'ân'da gelir: لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي (Furkān, 25/29) [Zikir (Kur'ân) bana gelmişken o beni saptırdı.] Ya'nî, yevm-i kıyâmette niceler sû-i karînden şikâyet eyleyip tahassür ve teneddüm etseler gerektir ki, sû-i karîn onları tarîk-ı zikrden ıdlâl eylemiştir.. نعوذ بالله من نتائج الضّلال ونسأله كمال الهدى على كلّ حال [Dalâletin netîcelerinden Allâh'a sığınırız ve her hâlde O'ndan hidâyetin kemâlini

isteriz.]

Ve terkîb-i mezkûrda ikinci ihtimâl budur ki: Ehl-i dünyâ olanlar kendilerine mahsûs olan meclislerinde ko sohbet ve ebnâ-i cins ile ülfet eylesinler ki, onların size zararları yoktur. Belki sû-i sohbetlerinin zararı kendilerine âiddir ki, ehl-i dalâli kendilerine imâm ittihâz etmişlerdir. Ve ol imâm onlara şeytân dilinden söyler, küffâra asnâm içinden söylediği, ve onlar ol bâtılı hakk zannedip hevâlarına ittibâ' ettiler ve putperest oldular. Pes, bu lisâna "lisân-ı dalâl" derler ki ıdlâl için halk olunmuştur, lisân-ı ehl-i Hak lisân-ı hüdâ olup hidâyet için halk olunduğu gibi. Ve bu ikisi dahî kendi sırât-ı müstakîmleri üzerine mâşîlerdir ki hükmünden inhirâf ve muktezâsından udûl etmek mümkin değildir. Zîrâ, biri kabza-i yemîn ve biri dahî kabza-i şimâldedir. Ve kabza-i yemînde olanlar ulvîlerdir. قال تعالى : وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ (Zümer, 39/67) [Allah Teâlâ buyurdu: Gökler O'nun kabza-i yemîninde dürülmüş olacaktır.] Ve kabza-i şimâlde olanlar süflîlerdir. قال تعالى : وَالْأَرْضُ جَمِيعاً قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ (Zümer, 39/67) [Allah Teâlâ buyurdu: Kıyâmet günü bütün yeryüzü O'nun tasarrufundadır.]

✱ Pes, semâ ve arzın tefâvütü nice ise ulvî ve süflî olanların hâlleri dahî böyledir. Velâkin arz ve semânın tefâvütü hissîdir ki, dünyâda her basarı olan kimse onu fark eder. Velâkin dînde âlî ve sâfil olanların tefâvütü ehl-i basara hafîdir. Zîrâ, ma'nevîdir. Belki basîrete muhtâcdır. Basîret ise nâdirdir. Onun için bu dünyâda ehl-i hakîkat olanlar sürâdikāt-ı celâl ile muhteciblerdir ki, vech-i hakîkatleri âhirette münkeşif olsa gerektir. Zîrâ, هُم ملوكٌ تحت الأطمار [Onlar eski elbiseler altına (gizlenmiş) sultânlardır.] makūleleridir ve لا يعرفهم غيري [Ben'den başkası onları bilmez.] nişânıyla mu'lemlerdir.

Var [*84*] imdi sultân meclisine otur, tâ ki sultân olasın. Zîrâ, saltanat ulüvv-i şân iledir. Ulüvv-i şân dahî ma'rifetullâh ile hâsıldır. Ve sana bu bâbda أرباب الدّول مُلهَمون işâreti besdir. Ya'nî, mülûk-i ma'neviyyenin kelâmı mahzâ ilhâm-ı ilâhî bâbındandır. Ve sefele-i nâsın sözü ilkā-i şeytânîdir. قال تعالى : يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُوراً (En'âm, 6/112) [Allah Teâlâ buyurdu: (Onlar) aldatmak için biribirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar.] Ve şol söz ki insân çâh-ı gurûra düşürür, onun meclisinin kenârında bile durma. Fe-keyfe ki halkasında bulunasın, ve illâ gerdânına

halka-i la'net olur. Zîrâ, her sûretin bir ma'nâsı olduğu gibi her amelin dahî ma'nâda bir sûreti vardır. Ve ol sûretin hayâli âlem-i berzahda ve hakîkati yevm-i haşrdedir. Ve melek ve şeytân insânın amelinden mahlûkdur. Herkesin hâli kesb-i yedi olmak budur. Zîrâ, mûceb-i isti'dâd üzerine Allah Teâlâ Hallâk'dır. Onun için zulmü kendinden nefy etti. Zîrâ, sırât-ı müstakîm üzerine olanda adlden inhirâf olmaz. قال تعالى حكايةً عن هودٍ عليه السّلام: إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (Hûd, 11/56) [Allah Teâlâ, Hûd (a.s.)'dan naklen buyurdu ki: Şüphesiz Rabbim dosdoğru yoldadır.] İşte iki netîcedir ki biri hüdânın ve biri dalâlindir. فافهم جدًا وكن من أهل الهدى [İyi anla ve hidâyet ehlinden ol.]

* * *

Ve bu mahal, bu üslûb üzerine tahrîr olunduktan sonra vârid oldu ki:

إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا

(Secde, 32/15) [Bizim âyetlerimize ancak o kimseler inanırlar ki, onlar kendilerine hatırlatıldıkça secdeye kapanırlar.]

Ya'nî, bu âyât-ı beyyine -ki mahz-ı hüdâ olduğu ehl-i basîret bâbında rûşendir- bununla tezkîr olunan kimsenin kabûl ve reddinin alâmeti vardır ki, nişân-ı kabûl secde ve inkıyâddır ve alâmet-i redd şeytân gibi secdeden ibâ ve istikbârdır. Zîrâ, secdeden maksûd olan kabûl-i kalbdir ki a'zâ ve cevârihe sârîdir. Onun için dehânıyla takbîl eder. Hz. Osmân (r.a.) her sabâh takbîl-i Mushaf edip هذا كلام ربّي قبلته [Bu Rabbimin kelâmıdır, onu kabûl ettim.] dediği gibi. Ve lisânıyla hüsn-i senâ' ve ta'rîf eder ve kalemi ile istinsâh eyler. Zîrâ, bunlar tecelliyât-ı atîkaya göre حديثُ عهدٍ بربّي [Henüz halk olunup Rabbim tarafından gelir.] makûlesidir. Ve kademi ile sâhib-i kelâmın / meclisine ya reddir ya kabrini ziyârettir. Zîrâ, herkes türâbı ahz olunduğu mahalde medfûndur. Pes, ol kabir onun cesedinin sûretidir. Ve sûrete mülâkāt hemân ma'nâya mülâkāt gibidir. Onun için mecmû'-ı arz tahûr kılındı ki onunla Hakk'a takarrub hâsıl olur, ondan tahmîr olunan Âdem ile tekarrüb hâsıl olduğu gibi. Ya'nî, türâb ile teyemmüm sûret-i salâta takarruba vesîledir ki onunla mi'râc-ı ma'nevî ve kurb-i Hak hâsıl olur.

Ve insân-ı kâmili kasd, hakîkat-i salâta duhûle vâsıtadır. Bu cihetten Cenâb-ı Risâlet'in (s.a.v.) kabr-i münîfi ziyârete terğîb olundu. Zîrâ,

cesed-i şerîflerini zamm ile tasliye makāmına râkî olmuştur. Onun için deriz ki: اللّهمّ صلّ على قبر محمّد في القبور [Allâhım, kabirler içinde Muhammed'in kabrine salât et.] Zîrâ, ittisâlde sırr-ı sereyân vardır. Ve arzın tahâret-i zâtiyyesi Cenâb-ı Nübüvvet'in bi'l-fi'l zuhûrundan sonra zuhûr etti ki, ondan mukaddem gelen ümeme teyemmüm yok idi. Belki hakāik-ı arz ile tahakkuk bu ümmet-i merhûmenin isti'dâdına belirdi ki, sükûn ve sükût ve temkîn ve itmi'nândır. Bu ise hakka'l-yakîn nişânıdır ki bunda ıztırâb olmaz. Onun için ümem-i sâlife kitâbların tahrîf ettiler. Kur'ân ise وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ (Hicr, 15/9) [Onu koruyucusu elbette biziz.] mûcebince mahfûz oldu ve hıfzı Hakk'a nisbet olundu. Zîrâ, ümmet Hak'da fânî ve Hak ile bâkîdir. Ve tecellî-i zâtînin netîcesi adem-i inhilâldir. Onun için ekâmil-i nâsı arz ekl etmediği gibi tevâbi'-i vücûdlarından olan kelâmları dahî kıyâmete dek alâ-vechi'd-dehr bâkîdir ki, bir mu'teriz ve münkirin neshiyle eseri zevâl kabûl etmez. Belki nakş-ı hacer gibidir ki, sikkesi bâkîdir.

Ve buradan arzın semâ üzerine fazlı zâhir oldu. Zîrâ, arz semânın âyînesidir ki semâ cevher-i mücerreddir ki kābile nâzırdır, rûh ile cesed gibi. Pes, arz olmasa tecelliyât-ı semâviyyeden eser belirmezdi ve kevâkibin tulû'u âb üzerine vâkı' olup envârı mütelâşî olurdu. Eğerçi fi'l-hakîka arz ve semâ' umûr-i izâfiyyedendir. Ve mertebe-i arşiyyede bu izâfet sâkıta olup ehl-i cennetin arz ve semâsı berâber [85] olsa gerektir. Ya'nî, gerçi kürsî sath ve arş sakf gibi olmakla arz ve semâ sûretinde görünmüşlerdir, feemmâ ehl-i cennet müddet-i tavîleden sonra meşreb-i melâike-i âliyeye dâhil olup hayyiz kaydında olmasalar gerektir. Ve dünyâda ehl-i kemâlin fenâ-i zâtîleri gibi orada bir türlü bakā-i câvidânî bulsa gerektir ki, bu hâlet-i zâtiyye onların naîm-i sıfâtîlerine keder vermese gerektir. İşte bu ma'nâ ehl-i cennetin netîcesidir ki edvâr içinde bulurlar ve âhir bî-devr olurlar. Ehl-i nârın netîcesi gerçi vusûl ve izmihlâl ve inhilâl-i kuyûd ve ukūddur, velâkin sûret-i azâbda muhalled olup naîmden bî-mezâk kalır. Zîrâ, naîm-i cismânî nefs-i hayvâniyyenin ahkâmındandır. Çün ki dünyâda nefs tezkiye kabûl etmedi, orada ehl-i nefs cenâh-ı vâhid üzerine kaldı ki, rûh-i menfûhun eseridir. Ve buradandır ki burada hâsıl olmayan kemâl orada dahî hâsıl olmaz. Pes, nüfûs-i zâyianın nefsleri ne ise orada dahî odur ve rûh-i menfûhları dahî budur.

فافهم جداً فإنّ هذه النّتيجة تغنيك عن القياسات الفاسدة العقيمة وعن الأفكار الكاسدة السّقيمة والله الهادي إلى طريق الجنّة و منه المنّة. [İyi anla. Çünkü bu netîce seni sonuçsuz bozuk kıyaslamalardan, durgun ve hasta fikirlerden müstağnî kılar. Cennet yoluna ileten Allah'dır ve iyilik O'ndandır.]

* * *

من الكلمات السحريّة قوله:

[O'nun şu sözü seher vaktinde vârid olan sözlerdendir:]

الجُودُ يُسْرٌ وَالبُخْلُ عُسْرٌ

[Cömertlik kolaylık, cimrilik zorluktur.]

Ma'lûm ola ki, cûd -ki kable't-taleb i'tâdır- Hak Teâlâ'nın sıfat-ı zâtiyyesidir. Zîrâ, avâlim-i külliyye ve cüz'iyyeyi cûduyla halk eyledi. Nitekim buyurur: كنت كنزاً مخفيّاً فخلقت الخلق لأعرف [Ben gizli bir hazîne idim, bilinmek için malûkātı yarattım.]

Suâl olunursa ki: Hiç bir nesnenin husûlü yoktur ki suâle mukārin olmaya. Hattâ وَآتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ (İbrâhîm, 14/34) [O, size istediğiniz her şeyden verdi.] de suâl-i isti'dâdî dahî dâhildir. Ya'nî, lisân-ı isti'dâd ile her şey' Hak'dan ne taleb ettiyse vücûd buldu. Ve bu bir suâldir ki, esmâ-i ilâhiyye sicn-i zâtta müstecinne iken hakāik-ı eşyâ ve mâhiyyât-ı kâinâtın esmâdan ve esmânın dahî müsemmâdan / suâlleridir.

Cevâb budur ki: Suâl-i mezkûr bi'l-kuvvedir, bi'l-fi'l değidir. Pes, suâl-i fi'lî olmayıcak metâlibin husûlü cûd-i ilâhîye menûttur. Ve bundan edakk. vech budur ki, suâl bi'l-kuvve dahî cûd-i Hakk'a muzâfdır. Eğer Hak Teâlâ ifâza-i suâl etmeyeydi suâl etmezlerdi. Pes, onların suâlleri ve mes'ûlleri bi'l-cümle feyz-i vücûd-i Hak'dır. Ve bu ma'nâ isti'dâdın gayr-i mec'ûl olduğun münâfî değildir. Maksûd, Allah Teâlânın cûd-i zâtî ve feyz-i ezelîsini beyândır, ve illâ kimsenin kimseye minneti kalmazdı. Hak Teâlâ ise Hallâk ve Fa'âlün limâ-yürîddir. Binâen alâ-hâzâ, âleme feyz-i akdes ile sübût-i ilmî ve feyz-i mukaddes ile vücûd-i aynî verdi ve ihtiyârı içinde eşyâyı vücûda cebr eyledi, ve illâ ya acz veyâ buhl lâzım gelirdi. Bu cihetten ولو لم يشأ لم يفعلْ [Dileseydi yapmazdı.] demenin ma'nâsı لكنّه شاء ففعل [Fakat dilediı ve yaptı.] demektir. Ve kezâlik وَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ (Nahl, 16/9) [Dileseydi hepinizi

hidâyete erdirirdi.] ma'nâsı لكنّه لم يشأ فلم يهدكم [Fakat dilemedi ve sizi hidâyete erdirmedi.] demektir, bu kerre adem-i meşiyyeti buhlüne râci' olmaz, belki mehdî olacak kimsenin adem-i isti'dâdına râci' olur. Ve hidâyet mes'ûl olmayan yerde hidâyet vâkı' olmak, muktezâ-yı ilm ve hikmet değildir. Eğer muktezâ olaydı evvelâ feyz-i suâl vâkı' olurdu. Onun için dediler ki: Allah Teâlâ'nın abdi duâya tevfîkı isticâbeti irâdetindendir. Pes, irâdet ve tevfîk ve isticâbetin mecmû'u Hakk'a muzâf ve mes'ûl ondan müfâzdır. Onun için her kemâlin husûlünde imtinân-ı ilâhî vâkı' olmuştur. Ve kibâr-ı ehl-i mükâşefe her atâyı evvel emirden bi-lâ-sebeb minnet bilmişlerdir. Ve buradandır ki da'vâ memnû'dur. Zîrâ, kemâl-i ilâhî ile da'vâ ederse Allah Teâlâ da'vâ eder, yoksa abd da'vâ etmez. Zîrâ, abdde olan kemâl emânet ve âriyye tarîkıyladır. Bununla ise iftihâr olmaz. Pes, iftihârda cehl vardır ki, sâhibinin ma'rifet-i kâmile ile adem-i [*86*] tahakkukuna râci'dir.

Ba'de-zâ, Allah Teâlâ'nın cûdunda teysîr ve tenfîs vardır. Zîrâ, eşyâ usret-i ademde ve madıyk-ı nâ-budda iken feyyâziyyeti ile onları ol kerbden tefrîc ve ol madıykdan ihrâc ve tenfis eyledi. İşte إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا (İnşirâh, 94/6) [Her güçlükle berâber bir kolaylık vardır.] sırrı budur. Ya'nî, usr onların zâhir-i hâli ve yüsr bâtın-ı hâli idi. Pes, tecellî-i vücûd ile bâtın-ı yüsr zâhir olup zâhir-i usr muzmahill oldu. Ve bundan zâhir ve bâtının biribirine maiyyeti zuhûr buldu. Pes, yüsr hâricden gelmez, belki bâtın-ı usrden gelir ki, celâlden cemâl doğar. Ve keyfiyyette tehâlüf sırr-ı vilâdete mâni' olmaz. Onun için buyurur: يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ (Rûm, 30/19) [Ölüden diri çıkarır, diriden ölü çıkarır.] Onun için ba'zı eşyânın vücûdu mekr oldu, gerekse lutf sûretinde olsun. Zîrâ, lutfdan kahr tevellüd eder, asâ-yı Mûsâ'dan (a.s.) ejder tevellüd ettiği gibi. Ya'nî, asâ müntefeun-bih nesne iken ejder olmakla muzırr oldu. İşte Allah Teâlâ'nın Dârr ve Nâfi' olduğu budur. Ve hâr bir muzırr nesne iken ondan nâfi' olan gül tevellüd eyledi. Ve ârîflerin sûret-i kahrdan müteellim olmadıklarının sırrı budur. Zîrâ, zâhirde bâtına nazar ederler ve Hak Teâlâ'nın maiyyetini bilirler. Maiyyette ise cemî'-i esmâ-i mütekâbile dâhildir. Pes, eğer lutf yüzün çevirse sûret-i lutf sûret-i kahr olur ve eğer kahr yüzün çevirse sûret-i kahr sûret-i lutf olur.

El-hâsıl, Hakk'ın maiyyetinde cemî'-i esmânın maiyyeti vardır.

Eğerçi ahkâm-ı esmâ zuhûr ve hafâ ile tefâvüt üzerinedir. Bu tefâvüt dahî evkātta abdin hâlinin tefâvütüne râci'dir. Ve "Sûfî ibnü'l-vakttir" dediklerinin sırrı budur. Ya'nî, her vakitte hükm-i mahsûs ne ise ona mukayyed ve mâ-adâsından mu'rızdır. Zîrâ, hüküm bi'l-fi'l-mevcûdundur, yoksa henüz ma'dûmun değil.

Bak imdi dünyâ hâline ve tecelliyâtına ki şuûn-i ilâhiyyeye nihâyet var mıdır? Ve ekseri celâl ve kahr makūlesindendir ki, hükm-i mevtına tâbi'dir. Ya'nî, bu dünyâ üzerine hâkime / olan esmânın ekseri kahriyyedir, eğerçi bâtını erbâb-ı kemâle lutf ise de. Nitekim âhiret üzerine hâkime olan esmânın ekseri cemâliyyedir, eğerçi bâtını erbâb-ı hâle celâl ve cemâl [ise] de. Zîrâ, ehl-i cennet gerçi sûret-i naîmdedir, velâkin dünyâda makām-ı azamette olanlar yine ol perde üzerinedir ki iclâl ve i'zâm-ı Hak'dan hâlî değillerdir. Nitekim hükm-i huzûr ve müşâhede budur. Ve ehl-i nâr dahî zâtîlerdir ki, makām-ı celâlde müstağrak bahr-ı heyemândır Ve ba'zı ehl-i cennet vardır ki, nâkıslardır. Ve onların sûretleri vech ve hakîkatleri kafâdır ki ayn-ı celâldir. Ve dünyâda ictihâd edenler kafâyı veche tahvîl için ictihâd ederler. Zîrâ, bu âlem-i nâsûta vech kafâ olmuş ve latîfe-i insâniyye ol kafâ ile ihticâb bulmuştur. Pes, bu dünyâ kafâ ve âhiret vech gibidir. Onun için dediler ki: Âhiret dünyânın kalbidir ve biz hâlâ âhiret içindeyiz. Velâkin kāleb -ki dünyâdır- onu mutâlaaya hicâb olmuştur.

Ve şol kimsenin ki basîreti güşâdedir, gıtâsı mekşûfdur ve kalb ve kāleb ona birdir. Zîrâ, âlem-i halk ve emrin merci'i vâhiddir. Ve buradandır ki vârid oldu: الآن على ما عليه كان [O, şimdi daha önce olduğu hâl üzeredir.] Ya'nî, vesâitın hicâbiyyeti zâil olıcak mevsûtun-ileyhden gayrı kalmaz. Bu sebebden mükâşifler kendilerini âlem-i ervâhda bilirler. Onun için ikrârları üzerine kāimler ve muktezâsıyla amelde dâimlerdir. Ve bu ma'nâ onların netîce-i cûdlarıdır ki bezl-i vücûddur. Nitekim mahcûbların hicâbları netîce-i buhlleridir ki imsâk-ı vücûddur. Pes, eğer vücûd ve eğer onun muzâfı olan mal mebzûl olmasa fenâda bakā ve fakrda gınâ ne vechile bulunur? Ya'nî, çün ki sen kendinden pürsün feyz-i Hakk'ı nereye alırsın ki mahallin gāyet dıykdır ve sana bu buhlde usret vardır. Ya'nî, bu buhl senin sebeb-i usretindir ki ibâdullâhı mutlakan tenfîs etmedin. Ya'nî, ne zâhirde malınla fukarâyı gözleyip tefrîc-i gumûm ettin, maa-hâzâ onlar senin cûduna âyînedir, ve ne hôd

kuvâ-yı vücûduna fâyiden olup bezl-i makdûr ile onları madıyk-ı zindân-ı anâsırdan çıkardın. Belki [87] enfüs ve âfâkda bahîl oldun ve huluk-ı azîm-i ilâhî olan cûd ile mütehallık olamadın. Pes, senin huyun kande ve Rabbinin huluku kande? Çün ki huyda bu teferruk buluna, Rabb ile abdin mertebe-i cemâlde ictimâ'ı nice mutasavver olur? El-hâsıl, cûd ve buhl ezdâddandır ve buhl sıfat-ı kevniyyedir ve abd sıfat-ı kevniyyesinden fenâ bulmadıkça ve sıfat-ı ilâhiyye ile muttasıf olmadıkça Hak ile münâsebet edemez.

Ve bundan fehm olundu ki, emir ve nehyden murâd şer'dir ve şer' i'tikād ve ilim ve ameldir. Pes, i'tikād olsa ilim ve amel bulunmasa müfîd olmaz. Zîrâ, yalnız i'tikād vesîle-i kemâl değildir. Ve i'tikād ve ilim bulunup amel bulunmamak dahî müfîd değildir. Ve mecmû'u mevcûd olduğu sûrette dahî amelin şurût ve kuyûdu vardır, tâ ki şühûdu müntic ola. İşte "Usûlü tazyî' ile hirmân-ı vusûl hâsıl olur" dedikleri budur. Netîce-i kelâm bî-şer' olan âdemde hakîkat olmaz. Ve "cûd" dedikleri sıfat şer'in emrinden ve "buhl" dedikleri rezîle şer'in nehyindendir. Ve zâhir-i şer'de emir ve nehy mala taalluk eder. Ve bâtın-ı şer'de vücûda ve kuvâsına dâirdir. Zîrâ, ikisi dahî mahbûbdur. Ve Kur'ân'da gelir: لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ (Âl-i İmrân, 3/92) Ya'nî, mahbûbunuz olan malı infâk ile birre -kesr ile-, ya'nî cennete ve naîmine nâil olursunuz. Ve kezâlik mahbûbunuz olan vücûdu bezl ile berre -feth ile- ya'nî Hakk'a ve tecelliyâtına vusûl bulursunuz.

Ve bu makāmın esrârındandır ki, bir kimseye Rasûlullâh (s.a.v.) nefsinden ve malından ve veledinden ehabb olmadıkça îmânı kâmil olmaz. Zîrâ, Cenâb-ı Nübüvvet (a.s.v.) Hak'da fânî ve zât ve sıfât ve ef'âlde Hak ile bâkî olıcak cemî'-i ahlâk-ı ilâhiyye onda mevcûd olmuş oldu. Ve mü'minin îmânının sıdkı ona ve şer'ine tebeiyyetledir. Bahîlde ise tebeiyyet noksân üzerinedir. Pes, sıfat-ı noksândan kemâl netîcesi olmaz. Var imdi bu sırrdan âgâh oldunsa serinin tedârükün gör ve muhabbet-i şer' ve şâri' ve vâris-i şâri' ile sen dahî bir özge netîceye er. Ve's-selâm. /

* * *

قال الله عزّ وجلّ: [Azîz ve Celîl olan Allah buyurdu:]

وَكَانَ اللَّهُ قَوِيّاً عَزِيزاً

(Ahzâb, 33/25) [Allah güçlüdür, mutlak gālibdir.]

Ya'nî, Allah Sübhânehû ve Teâlâ, Kavî'dir, zaîf değildir. Azîz ve Gālib'dir, mağlûb değildir. Ve cemî'-i eşyâ zaîf ve mağlûbdur. Onun için halk olundukları vakitte vücûddan imtinâ' edemediler, belki Hallâk-ı Musavvir her birin sûret-i mahsûsası üzerine halk ve tasvîr eyledi. Ve insânı ahsen-i takvîm üzerine kıldı ve sûret ve ma'nâsına tecellîsi ile cilâ verdi ve ona i'tâ ettiği kuvvet ve kudret ve izzet ve nusreti sâirlere i'tâ etmedi. Hattâ küffârı bile mezâhir-i kudret kılıp onların yüzünden şuûn-i muhtelife gösterdi. Nitekim Kur'ân'da gelir: بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَاداً لَنَا أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ (İsrâ, 17/5) [Üzerinize çok güçlü kullarımızı gönderdik.] Zîrâ, bu ibâddan murâd Buhtunnasr dedikleri pâdişâh ve askeridir ki, cümlesi küffârdır. Pes, Hakk'ın takviyet ve ikdârı ile onlarda dahî kuvvet ve kudret hâsıl olup isti'dâdları mertebesi esmâ-i ilâhiyye ile zuhûr eylediler ve gālibiyyet ve mağlûbiyyet sırrı onların yüzünden dahî sûret buldu. Nitekim derler: يا غالباً غيرَ مغلوب [Ey mağlûb olmayan gālib!] Ya'nî, vâkı' olan teshîrât لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً سُخْرِيّاً (Zuhruf, 43/32) [Birbirlerine iş gördürmeleri için...] mûcebince esmânın biribirine göredir, tâ ki Hakk'ın kahhâriyyet ve cebbâriyyeti vücûda gele, ve illâ Kahhâr-ı Mutlak makhûr olmaz.

Buradandır ki Hak Teâlâ bir nesneyi ref' etmemiştir ki onu bir kerre olsun vaz' etmeye, müsâbakada vâkı' olan efrâs ve ibil ve gayrılar gibi. Ve kıssa-i Uhud bu bâbda kâfîdir. Maa-hâzâ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى (Enfâl, 8/17) [Attığın zamân sen atmadın, fakat Allah attı.] Ya'nî, burada râmî vech-i mutlakdan Allah Teâlâ idi. Onun için Rasûlullâh'ın (s.a.v.) yed-i gālibesi zuhûra geldi. Feemmâ Gazve-i Uhud'da râmî olan vech-i mukayyedden idi. Onun için râmîlerde yed-i gālibe zuhûr etmedi, belki onların yüzünden fi'l-cümle teferruk vâkı' oldu ve bi-hükmi's-sohbe sârî olup cümlesi bir hükümde kılındı.

Aceb [*88*] sırr-ı ilâhîdir ki merkez-i âlem orada hâzır iken merkez dahî bir hufreye vâkı' olup musâb oldu. Ve şol hadîs ki gelir: لو دلّيتم بحبل إلى الأرض السّفلى لهبط على اللّه [Yerin altına bir ip sarkıtacak olsanız Allâh'ın üzerine düşer.] sırrı zuhûr buldu. Pes, Hakk'ı a'lâda taleb ettikleri gibi esfelde dahî taleb eylediler ve herkes hâline vicdân-ı Hak ile müşerref oldu. Ve Aliyy-i Azîm hâk-i sâfil ve hakîrde bulunmak ulüvv ve azametine mânî' olmadı, belki taayyünât-ı muhtelife ve

eyniyyât-ı mütenevviada tecellîsine remz oldu. Onun için Habîb'i akl-ı evvel mertebesinden ve a'lâ-yı illiyyînden hufre-i hâke düşürdü, tâ ki هُوَ ٱلْأَوَّلُ وَٱلْآخِرُ وَٱلظَّاهِرُ وَٱلْبَاطِنُ (Hadîd, 57/3) [O ilktir, sondur, zâhirdir, bâtındır.] esrârı vücûd bula. Eğer kābe kavseyn ev-ednâda ise nûr-i celî odur ve eğer hufre-i hâkte ise de yine sırr-ı hafî odur. Fe-sübhânellâh ki ol mazhar-ı tâmmın yüzünden cemî'-i eyniyyâtı muhît olmuş ve sûret-i Muhammed'den bürûz-i kâmil bulmuştur. Pes, cemî'-i âlem ona sığdı ve ol hiç bir sûrete sığmadı, belki ol sûretin haddine göre göründü. Ol şol bir abd-i takıyydir ki لا يسعني أرضي ولا سمائي [Yere göğe sığmam...] hadîsinde mezkûrdur. Zîrâ, abd-i mutlak odur. Nitekim gelir: سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ (İsrâ, 17/1) [Geceleyin kulunu götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehdir.] ve وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ (Cin, 72/19) [Allâh'ın kulu kalkınca...] Ya'nî, onun ubûdiyyetini hüviyyete muzâf kıldı. Zîrâ, sırr ile mütehakkık olan odur. Ve kezâlik mertebe-i ulûhiyyete muzâf kıldı. Zîrâ, sıfâtı ile mütehallık olan odur. Pes, eğer sırr ve eğer sûrettir, cümlesi ona râci'dir.

Gel imdi sırr ve sûretini bâtında muhabbeti ve zâhirde tasliyesi ile ona rabt eyle, tâ ki her yüzden kurbun hasebiyle onunla bile haşr olasın. Ve sâha-i şerîat ve hakîkatten dûr olma, tâ ki kurb-ı ilâhî bulasın. İşte budur ki: آدم ومن دونه تحت لوائي [Âdem ve ondan sonrakiler sancağımın altındadır.] buyurdu. Zîrâ, bundan murâd havâss-ı nâsdır ki kurbları tefâvüt üzerinedir. Nitekim âhirette zâhir olsa gerektir. Ve enbiyâdan ona akrab olan İbrâhîm'dir (a.s.). Onun için Halîl hakkında gelir: / إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ (Tevbe, 9/114) [Şüphesiz ki İbrâhîm çok yumuşak huylu ve halîm idi.] Zîrâ, bu iki kelime ahlâkı câmi'dir. Ve Habîb hakkında gelir: كان دائم الأحزان متواصل الفكر [O'nun hüznü devamlı ve tefekkürü sürekli idi.] Ve yine gelir: وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ (Kalem, 68/4) [Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.] Fe'fhem cidden. Ve evliyâdan ona akrab olan iki halîfe-i ekberdir ki, sâirlere göre onların münâsebet-i ma'neviyyeleri ziyâdedir. Onun için kasrları muhâzât-ı kasr-ı Nebevî'de olsa gerektir. يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ (Bakara, 2/105) [Rahmetini dilediğine tahsîs eder.]

* * *

Nazm:

✳ *Çün sana kıldı tecellî ol Hak,*
Zâhir oldu ufukda bunca şafak.

Bedr-i âlemsin ey Rasûl-i Hudâ,
Enbiyâ çün nücûmdur mutlak.

Kudretin ısbı'ıdır mâhı eden,
Bir işâretle o sâat iki şakk.

Evliyâ kande bulurdu maksûd.
Etmeseydi der-i ihsânını dakk.

Cümle esmâya değil belki yüzün,
Mazhar-ı zât-ı Hak'dürür el-hakk

N'ola ter olsa kalem-i Hakkî,
Levh-i feyzinden aldı özge sebak.

* * *

Ey mü'min, ol iki velî kimdir isimleriyle tahsîs ve tasrîh olunmadı. Zîrâ, cehele çoğaldı ve dünyâyı nâ-dânlar aldı. Hemân Mehdî'ye muntazır ol ve hemân onun zuhûruna bak. Zîrâ, onun zuhûrunda ol iki velî hafî olsa gerektir. Fe'fhem cidden.

Ve belki sen âlem-i vücûda nazar eyle ki senin nefs-i nâtıkan bir halîfe-i a'zam ve kuvvet-i akliyye ve kuvvet-i nutkıyyen iki vezîr-i müşîr-i mükerremdir ki, kuvvet-i ulî gaybdan istifâde ve âlem-i şehâdette kuvvet-i sâniyeye ifâde etmekten hâlî değildir, tâ ki raiyyet-i bâtına ve zâhiren adl ve ilim ile hayât bula ve iklîm-i vücûdun ma'mûr ve âbâdân ola. Çün senin nefs-i deccâlin Îsâ-yı rûh elinde maktûl ve bu fethde a'zâ ve kuvâ ile ettiğin ictihâd indellâh makbûl ola, senin kıyâmetin المؤمنون لا يموتون بل ينقلون من دار إلى دار [Mü'minler ölmezler, bilakis bir dünyâdan diğerine nakl olurlar.] kabîlinden olur. Allah Teâlâ Kaviyy-i Azîz'dir ki seni bu derece ve bu netîceye îsâle kādir ve her şeyde âsâr-ı kuvveti bâhirdir. Eğer zaîf oldunsa وَخُلِقَ ٱلْإِنسَانُ ضَعِيفاً (Nisâ, 4/28) [İnsân zayıf yaratılmıştır.] [*89*] mazmûnuna bak. Çün ki za'fın kemâle ere, kaviyy ve tüvânâ olduğunda söz kalmaz. Ve eğer zâhiren mağlûb dahî olsan yine memât ile gālibsin. Zîrâ, taarruz-ı a'dâdan halâs olursun. Ve a'dâ' dahî ne makūle netîceler bulsalar gerektir,

Allah bilir. Zîrâ, Kur'ân'da gelir: فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ (Zuhruf, 43/41) [Biz seni alıp götürdükten sonra onlardan intikām alırız.] Ya'nî, Müntakim ismine mevt yoktur, belki dünyâ ve âhirette hâkimdir. Pes, senin zehâbın ki zuhûrdan butûna intikāldir, onlara müfîd olmaz. Belki âlem-i butûndan bir sırr-ı azîm zuhûr eder ki, onun nûru ahbâbı tenvîr ve nârı a'dâyı ihrâk edip "Yâ ehle'l-kalîb, قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ (A'râf, 7/44) [Biz Rabbimizin bize va'dettiğini gerçek bulduk, siz de Rabbinizin size va'dettiğini buldunuz mu?] hakāikı nümâyân ve gözlüye gizli kalmayıp dost ve düşmân arasında fark zâhir ve ıyân olur فَانْتَظِرْ إِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ (Secde, 32/30) [Artık bekle, zaten onlar da beklemektedirler.]

* * *

قيل لي عند الوضوء السّحريّ: [Seher abdestini alırken bana denildi ki:]

مَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ مَعْرِفَةٌ لَمْ يَكُنْ لَهُ ذَاتٌ وَصِفَةٌ

Ya'nî, her kimin ki ma'rifet-i ilâhiyyesi olmaya onun için zât ve sıfat olmaz ve ma'dûm hükmünde olur. Zîrâ, zât esâs ve ma'rifet binâ gibidir, ve esâs ve binâsı olmayan mahall arz-ı harâbedir. Nitekim salât vudû' üzerine mebnîdir ki bî-vudû' salât olmaz.

Pes, bu âlem-i nâsûta gelip sûret-i âdemiyyede zuhûr etmek tahsîl-i ma'rifet içindir ki, sûrette ârif sen ve ma'rûf Allah Teâlâ'dır. Ve fi'l-hakîka ârif ve ma'rûf O'dur. Zîrâ, nefs-i hayvâniyye bize dâir ve nefs-i nâtıka-i insâniyye ona nâzırdır. Nefs-i hayvâniyyenin ise hâli mebde-i hiss ve hareket olmaktır. İlim ve idrâk ise nefs-i nâtıkanın şânıdır. Bu cihetten rûh-i menfûh kime muzâf ise ilim dahî onun şânıdır. Meselâ, bahr bilinmek lâzım gelse yine ondan teşa'ub eden nehr ile bilinir ki ol nehr ol bahrın cinsindendir, yoksa nehrin mecrâsıyla bilinmez. / Zîrâ, mecrâsı türâbdır. Türâb ise başka hakîkattir. Şu kadar vardır ki su ile muhtelıt olup tıyn denilmeğe kābildir. İşte insânın tıynden mahlûk olduğu budur. Ya'nî, feyz-i âlem ile muhtelıt olup rûh-i hayvânîsi rûh-i izâfîsine murtabıt olmuştur. Eğer ortada rûh-i hayvânî olmayaydı cesed bi'l-külliyye rûhdan cüdâ düşer ve bi-lâ-münâsebetin kalırdı. Pes, terkîb-i vücûddan fâyide olmazdı. Nitekim bağ ve bahçenin su harkı olmasa sudan istifâza edemeyip kuruyup kalırdı.

İmdi, bundan fehm olundu ki: Maksûd-ı aslî feyz-i ilmdir -ki sıfat-ı ilâhiyyedir- ve ol feyzin aslı deryâdır. Ya'nî, zât-ı ilâhiyyedir ki bî-pâyândır. Bizim vücûdumuza vâsıl olan feyz nehir gibidir ve nefs-i hayvâniyyemiz -ki türâbdandır- onun harkı gibidir ve kuvâ ve a'zâmız bağ ve bahçe gibidir ki dâimâ ondan sulanır. Ve onun havzı kalbdir.

Pes, kalb-i insân zü'l-vecheyndir ki, bir vechi ile âlem-i gayba nâzır ve bir vechi ile âlem-i şehâdete müşrifdir. Bu cihetten bir mahalden istifâza ve bir mahalle dahî ifâza edip vakt-i mevt-i tabîî gelince bustân-ı vücûd zâhiren ve bâtınen ter ü tâze durur. Çün ki nefs-i hayvâniyye enfâsını istikmâl eyleye, nefs-i nâtıka dahî ifâza ettiği feyzin sebebi ile zâhir-i vücûddan ahz ettiği kemâlâtı müstecmi' olup ılliyyîne suûd eder. Ve eğer bu ifâzayı nefs-i hayvâniyye kabûl etmeyip kemâlât-ı insâniyyeden mahrûm kaldıysa ve gıdâsı hevâ ve şehevât olduysa hîn-i müfârakatte nefs-i nâtıka ile münâsebet bulamayıp bi'l-âhare siccîne redd olunur. Zîrâ, كلّ شيئ يَرجع إلى أصله [Her şey aslına döner.] vefkınce aslı nâr idi, yine nâra ircâ' olundu. Eğer tezkiye bulup nâriyyeti nûriyyete mübeddel olaydı nefs-i nâtıkanın aslı olan âlem-i nûra muttasıl olurdu. İşte bu bir emr-i azîm olmakla habîs ve tayyibi biribirinden temyîz *[90]* için, ya'nî vücûd-i sâlikte olan âlâyişi tathîr için bir müzekkî ve mutahhir lâzım oldu ki, mürşid-i kâmildir. Zîrâ, her mertebenin esbâbını ve tarîk-ı tahâretini o bilir. Ve Müzekkî gerçi Allah Teâlâ'dır velâkin Kur'ân'da tezkiye abde dahî nisbet olunmuştur.

Pes, fark içinde cem'i mülâhaza etmelidir. Zîrâ, bî-fark cem' ve bî-cem' fark ehlinde ma'rifet-i kâmile yoktur. Belki ma'rifet-i kâmile halkda Hakk'ı ve Hak'da halkı bulmaktadır. Ve bu sırrdan âgâh olmayan kimse sırr-ı hilâfet nedir bilmedi ve mertebe-i gayb ve şehâdetin insânda ictimâ'ından murâd ne idiğin fehm etmedi.

Ve burada suâl edip "İnsân mazhar-ı ulûhiyyet olur mu?" derler, velâkin vârid değildir. Zîrâ, hilâfette cemî'-i esmâ ve sıfât müctemi'dir, ve mertebe-i ulûhiyyet onun mecma'ıdır. Şu kadar vardır ki insânda olan kemâl-i ilâhî kendi hasebiyledir, yoksa haseb-i Hak ile değildir. Zîrâ, haseb-i Hak ile olan bir ma'nâ abde sığmaz. Şol cihetten ki abdde olan sûret-i hâl âyîneden görünür. Âyîne ise fi'l-cümle kayddır ki hânenin revzenesi gibidir. Çün ki revzene olmaya, kayd mürtefi' olup etraf serâpâ nûr olur.

Var imdi da'vâyı ve haddin ne olduğunu bil ve Hakk'ın bî-hadd olduğunu dahî fehm eyle. Zîrâ, sen her ne kadar ki bahr-i muhît olsan yine muhât ve mahdûdsun. Ve Hakk'ın seni bu mahall-i kiyânî zarfına koduğu haddini bildirmek için, pes eğer haddini bildinse netîceye erdin -ki mahdûdsun- ve eğer bilmedinse sahrâ içinde semmü'l-hıyâtta kaldın.

Gel imdi böyle zât-ı şerîfin var iken bir sıfat-ı şerîfe-i ilmiyye peydâ eyle ki hüsn üzerine hüsn ola, ve illâ ırz-ı zâtın yok mudur ki kabîh olan cehli o hüsnün vechine bürka' tutarsın ve bu göz ile sende ne netîceye erip kimin yüzünü görsen gerektir. Erkenden bir kehhâle er ve göreceğin ne ise gör. والله المتعال نتيجة الآمال ومنتهى سلوك الرّجال [Allah yücedir, emellerin netîcesi ve kişilerin sülûkünün sonu O'dur.] /

* * *

ليلة الجمعة بعد اليقظة كأنّي قلتُ لواحد من الأحباب بهذه العبارة التّركيّة المفيدة :

[Cuma gecesi uyandıktan sonra sanki ben dostlardan birine bu faydalı Türkçe ibâre ile dedim ki:]

"Eğer orada dağ yemişi bulursanız cem' edesiz. Zîrâ, insân eline düşde [düşünce] meyve-i şehrî olur." İntehâ.

Bundan murâd halkın müstaidd olanlarını irşâd ve mübâyaaya haml ve takrîbdir, gerek karavî olsun ve gerek şehrî olsun. Zîrâ, karavînin müstaiddi dahî hüsn-i terbiye ile şehrî gibi olur. Telkîh olunan yabânî ağaç ve fidan gibi ki fi'l-mesel meyvesi dehân-ı şâha lâyık olur, ve sohbetle üzüm üzüme göre kararır, ve perveriş ile hacer cevheriyyet mertebesin bulur, ve kan nâka-i âhûda miskiyyet mertebesine gelir, ve ümmî ilm-i billâhdan nasîb-i vâfir ve hikmetten hazz-ı kesîr alir.

Bilâd-ı Rûmiyye'de meşhûr olan Şeyh Yûnus Emre gibi ki Antalya tarafında bir karyede hâsıl olmuş ümmî-i mahz iken kelimât-ı irfâniyyesiyle âlemlere velvele salmış ve fevka'l-küll şöhret-i tâmme bulmuştur. Ve bilâd-ı Rûmiyye'de onu kabûl etmedik bir velî gelmemiştir. Ve onun a'lâ tabakadan sözleri vardır ki, ehl-i ma'rifet lisânından şerhe muhtâcdır. Bir kaç kasîdesi bu fakîrin kalemiyle şerh-i basît ve mufassal ile şerh olunmuş ve kitâb sûretinde kılınmıştır. Ve onun şeyhi yine karyesi ahâlîsinden Taptuk Emre dedikleridir ki, onun dahî şeyhi Şeyh Sinân Buhârî'dir ki istîlâ-i Tatar'da evliyâ-i acem yerlerinden perîşân olduklarında ol dahî gelip Keçiborlu dedikleri kasaba

kurbunde vâkı' olan gadîrin fevkında bir karyede kalıp Taptuk Emre'yi irşâd eylemiştir. Ve Şeyh Sinân ve Taptuk Emre ve Yûnus Emre'nin kabirleri ol karyede bir kubbe altındadır (kaddesellâhu esrârahum).

Ve bu makūlelere ümmîlik elkāb-ı müşerrifedendir. Zîrâ, hadîsde gelir ki: نحن أمّة أمّيّة [Biz ümmî bir ümmetiz.] Ve Kur'ân'da gelir ki: مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ (Şûrâ, 42/52) [Sen, kitâb nedir, îmân nedir bilmezdin.] Ve yine gelir: وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ (Nisâ, 4/113) [Ve sana bilmediğini öğretti.] Pes, bir abdin muallimi *[91]* Allah Teâlâ ola, ona ümmî demek sûretâ üstâza mukārin olmamakla ve ale'l-vechi'l-mu'tâd okuyup yazmamakladır. Pes, bir abd ki rahmet-i ilâhiyyeye muhtass olup âlem-i hakîkate duhûl ede, hakîm-i ilâhî olur. Zîrâ, âlem-i hakîkat pür ilim ve hikmettir. Ve şol kimse ki gülzâra gire, lâ-büdd gül cem' eder ve pür-bûy olur. Ve meşhûrdur ki: مَا اتّخذ الله الجاهل ولو اتّخذه لعلّمه [Allah câhili dost ittihâz etmez. İttihâz ederse de ona öğretir.] diye eserde vârid olmuştur. Ya'nî, ârif-i billâh olan câhil olmaz ve hakāikdan hisse-mend olan şerâi'den dahî hisse-mend olur. Ve meşhûrdur ki Mevlânâ'nın Hüsâm Çelebi'sinin ecdâdından biri demiştir: أمسيتُ كُرديًا وأصبحتُ عربيًا [Kürd olarak akşamladım, arab olarak sabahladım.] Ve bu makāmın nezâiri çoktur.

Ve cemî'-i ulûmun inkişâfı kalbden olur. Çün ki levh-i kalb nakş-ı mâ-sivâdan hâlî ola, yerine nakş-ı ilâhî gelir. Ve ol nakş-ı ilâhî zât ve sıfât ve ef'âl-i Bârî'ye müteallık olan maârif-i ilâhiyyedir ki, cümle-i eşyânın ilmi bu üç ilimde dâhildir. Zîrâ, bu üç tecellî-i küllîden gayrı yoktur. Pes, her kande ki nazar-endâz olsan bu esrâr-ı selâseyi orada bulursun, eğer irfânın küllî ise külliyyet üzerine ve eğer cüz'î ise cüz'iyyet üzerine. Eğerçi fî-nefsi'l-emr cüz'iyyet yoktur, belki "cüz'iyyet" dedikleri sûret hasebiyledir ki sûret hissîdir ve hiss küllî olmaz. Zîrâ, külliyyet umûr-i ma'kūledendir ve tafsîl senin zihnine râci'dir. Nazar eyle ki bu âna gelince levh ve kalem ve arş ve kürsî ve ervâh ve ecsâm ve ilim ve ayndan bahs ederler, yine esrâr henüz hâli üzerinedir ki deryâsına nefâd gelmemiş ve sahrâsı intihâ bulmamıştır. Zîrâ, Allah Teâlâ Vâsiun Alîm'dir.

Velâkin şecere-i cebeliyye-vâr olan âdem bu şecere-i sehliyyenin meyvesinden bî-çâşnîdir. Ve kıyâs eyler ki cemî'-i eşcâr hep böyledir.

Nitekim bu fakîr bir zamân İç il [İçel] dedikleri nâhiye dağlarına mürûrumda dağ âdemlerinden biri "Hoca, sizin de obalarınız böyle midir?" diye hitâb eyledi. / İşte derim evinde çul döşenen türk şehr-i azîmin tabakāt-ı muhtelife ve ahvâlini ne bilsin ve ömründe cum'a ve cemâat bilmeyen nâdân esrâr-ı ilm ve irfândan ne anlasın? Kıyâs eder ki herkes kendi gibi yabân âdemîsidir. Pes, eğer türkte isti'dâd olup şehre gelse elbet üstâz-ı zâhire mukārenetle âlim ve âlim-i rabbânî sohbetiyle ârif olur. Zîrâ, söz fıtrat-ı asliyyesi selâmet üzerine olandadır. Çün ki yaban ağacı telkîh (aşılamak) ile meyve-i âb-dâr vere, yaban âdemi dahî terbiye ile sûret-i insâna girer. وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ (Bakara, 2/105) [Allah, büyük lutf sâhibidir.]

Ve buradan fehm olundu ki, iş sûrette değil belki sîrette ve isti'dâddadır: Ve "mübâyaa" dedikleri telkîh-i ma'nevîdir ki Hak Teâlâ'nın ism-i Zâhir'ine ism-i Bâtın aşılamaktır, tâ ki ism-i Bâtın'ın hükmüyle zuhûr ede. Zîrâ, telkîhde resm-i evvel fenâ bulur. Ve bu makāmdandır ki, salât-ı leyl ehlinin yüzleri vazî' ve nûrânî olur. Zîrâ, gece âlem-i zâta işârettir ki ol âlem ile münâsebet eden onun envârıyla elbet pür-nûr olur ve ol nûrun eseri zâhirine dahî sârî olur. Onun için erbâb-ı hakāikın yüzleri nûrânîdir. Nitekim telkîh olunan ağacın dallarında ve budaklarında ve yapraklarında başka nümâyiş vardır ki, telkîh olunmazdan evvel nümâyiş ve hüsn ve revnak ve bahâ onda yoktur.

Ve bu netîceden erbâb-ı zâhir ve ashâb-ı bâtın aralarında fark zâhir oldu, ashâb-ı leyl ile sâirlerin farkları nümâyân olduğu gibi. Gel imdi mübâyaa ile âlem-i zât ve sıfât ve ef'âle dâhil ol, tâ ki üç yüzden yüzün ağarsın ve bir dahî zulmet yüzünü görmeyesin. Zîrâ, mâhiyyetin mahzâ zulmet-i imkân ve heykelin sırf zulmet-i anâsırdır. Ve sen nûrânî ve belki nûr-i mahz olmağa esmâ-i ilâhiyye ile sohbete muhtâcsın. Zîrâ, esmâ' envâr ve müsemmâ Nûru'l-envâr'dır. Ve "insân melekiyyete kadem basmak" dedikleri bu nûr ile vücûd bulur. Onun için hadîsde gelir: واجعلني نوراً [Beni nûr kıl.] [92] Ve mübâyaada bu sırr-ı ilâhî olmak budur ki, mübâyaa -ki muâkade-i tarîkattir- bey' ve şirâ sûretindedir. Nitekim Kur'ân'da gelir: إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ (Tevbe, 9/111) [Allah mü'minlerden canlarını ve mallarını satın almıştır.] Ya'nî, mü'minler nefslerini Hakk'a sattılar ve nefsden boşaldılar ve fânî yerine

bâkî ahz ettiler. Fânî ise zulmânîdir. Zîrâ, nefs-i hayvâniyyedir. Bâkî ise rûh-i menfûhdur ki nûr-i ilâhîdir. Çün ki bu akd sahîh ola, lâ-cerem ticârette ribh ve netîce zuhûr eder.

Cemî'-i a'sârda ekser-i ehl-i sülûkten hayır gelmediği nefsin şerrini def' edemediklerindendir. Zîrâ, mertebe-i tabîatın nûr-i esvedinde kalmışlardır. Eğer terakkî etseler nefsde nûr-i ahmer müşâhede ederler ve dahî mâ-fevkına gayret etseler rûhda nûr-i ahdar görürler ve makām-ı sırra dâhil olduklarında nakş ve levn mağsûl olup nûr-i ebyaz kalır. Zîrâ, ebyaz elvândan değildir, belki beyâza mukārenetle beyâz ve siyâha mukārenetle siyâh ve yeşile mücâvereţle yeşil görünür, ve alâ-hâzâ. Nazar eyle âb ve havâya ki zücâcın rengine tâbi'lerdir. Nitekim bâlâda tafsîl olunmuştur. Ve beyâza levn demek sevâd mukābelesinde olmakladır. Ve cemî'-i elvân bu iki levnin imtizâcâtından gelir. Gûyâ zât ve sıfattır ki, âlemin ecnâs ve envâ' ve asnâfına ve belki efrâdına dahî levn verip onunla taayyünât-ı muhtelifeye sıbğ verilmiştir. Ve bu sıbğ onlardan mağsûl olmaz. Zîrâ, hakāik-ı muhtelife üzerine mersûm olmuşlardır. Eğerçi cemî'-i hakāik hakîkatü'l-hakāika müntehî olur. Ya'nî, esmâ ve sıfât ve zevât hasebiyle, ve illâ taayyünâtın Hak ile münâsebeti olmaz. Şu kadar vardır ki vücûdun mâhiyyâta mukārenetiyle hâsıl olan avârızdır. Zıll ve dav' gibi ki zıllin netîcesi şems değildir, belki bu netîce dav'ındır. Ve burada dahî âlî kelâm vardır ki mezâlik-ı akdâmdan olmakla tayy olunmuştur. Belki ona vâcid-i muhakkık olanlar vâkıf ve ondan zâik olurlar. Fa'rif. /

* * *

ليلة السّبت بين العشائين كنتُ مدّثّراً بثوبٍ لما بي من بعض الأمراض والأوجاع التي لا يخلو عنها البشر فقيل لي:

[Cumartesi gecesi akşam-yatsı arası insanın hâlî olmadığı bir hastalık ve ağrı sebebiyle bir elbiseye bürünmüş yatarken bana denildi ki:]

لا تَدَثَّرُوا فَإِنَّ الْمُدَثَّرَ عَارٍ عَنِ الْفَايِدَة

Ya'nî, beyne'l-işâeyn ba'zı emrâz hasebiyle bir ihrâm ile bürünüp yatarken hitâb-ı gaybî vârid oldu ki: "Bürünüp yatmayınız. Zîrâ, böyle kendini setr eden fâydeden uryândır." Ya'nî, bu telebbüsün zımnında uryânlık vardır. Şol cihetten ki Allah Teâlâ Rasûlullâh'a (s.a.v.) buyurmuştur ki: يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنْذِرْ (Müddessir, 74/1-2) Ya'nî, ibtidâ-i

nübüvvette ki, Cenâb-ı Nübüvvet'e bu tedessür vâkı' olmuş idi, tedessürü terk eylemek ve kıyâm ve inzâra meşgûl olmakla me'mûr oldu. Ve elifât-ı erbaada (1111) vâkı' olan haccda ra's-i şerîf-i Nebevî'de iken bu fakîre قُمْ فَأَنْذِرْ diye hitâb-ı ilâhî vârid olup onun satvetinden meclisimden bi'l-ıztırâr kıyâm edip yemîn ve şimâlime nazar ettim ki bu hitâbın aslı ne ola diye. Âhir bu kıyâm ve inzârdan murâd ne ma'nâ olduğu işâret olunup ibtidâ kendi vücûdumu inzâr ve sâniyen inzâr-ı halka iştiğâl mukarrer olıcak vücûdumda olan ıztırâb sâkin olup yine yerime oturup murâkabeye meşgûl oldum.

Ve ol vakitten vakt-i tahrîre gelince yirmi altı senedir ki halk ile ibtilâ-i azîm hâsıl olup husûsâ bu esnâda ba'zı esfâr ve seyâhâtle dahî me'mûr olup âhir yine belde-i Bursa'ya avdetle işâret olunduğumda müddet-i avdetimden bir sene mürûrundan sonra hitâb-ı mezkûr iâde olunup tarîk-ı letâfetten denildi ki: Ey müddessir, kendini setr etmekle olmaz, belki da'vet-i ilellâh tarîkında nehdat ve ihtimâm lâzımdır ki selef bu yola sülûk etmişler ve bu derd ile gelip gitmişlerdir. Sen dahî teşmîr-i sâk eyle ve her ne hâl ise mevt-i tabîî gelince mukāsât-ı şedâid eyle, tâ ki cem' içinde farkı bulasın ve yine fark içinde ehl-i cem' olasın ve vücûdunu [*93*] fenâ ve bakā ile tekmîl edip tarîkın olan Celvetî sırrına eresin. Zîrâ, Celvetî'nin -cîm ile- bidâyeti halvettir ki mâ-sivâdan bi'l-külliyye boşalmaktır. Ve gāyet ve netîcesi sıfât-ı ilâhiyye ile cilâ ve zuhûrdur ki, evvelkisi mebde' maâd olmaktır ki tavr-ı insânîde kemâl-i ilâhîdir ve ikincisi maâd mebde' olmaktır ki tavr-ı ilâhîde kemâl-i insânîdir. Ve bu netîce ve avdet hâsıl olmadıkça da'vet-i ilellâh dahî tâmm olmaz.

Ve bu fakîrin târîh-i mezkûrda (1111) Haremeyn-i Şerîfeyn'e duhûlü seyr-i evvele nâzır ve sâniyen Bursa'ya avdeti seyr-i sânîye nâzırdır. Ve seyâhât-i kesîreden sonra tekrâr Bursa'ya avdet-i sâniye bu seyr-i sânîyi te'kîd ve takviyet bâbından oldu ki, evâhir-i ömrün nişânlarındandır. Ve her hakîkatin bir sûreti olduğu hôd mukarrerdir. İşte tedessür gûyâ âlem-i ev-ednâda ihtifâ sûreti oldu ki, bu ihtifâda da'vet-i ilellâh zuhûru yoktur. Ve ol âlemde bakā ve râhat isteyen bu da'vet libâsından ârî kalır.

İmdi, makām-ı kābe kavseyne nüzûl ve âlem-i farka duhûl lâzımdır ki, bu zuhûr her ne kadar uryânlık gibi olsa da yine onun zımnında

libâs vardır. Aceb işâret-i ilâhiyyedir ki sûret-i terkîb bile hadd-i i'câzdadır. Nitekim ârif-i billâh olanların nazarlarında rûşendir. Bak imdi bu teşrîf-i ilâhîye ki, bu ednâ fakîre Habîb-i A'lâya hitâbıyla hitâb edip onun elkāb-ı müşerrifesinden olan müddessir lakabıyla telkıyb etti ve esnâ-i marazda ne makūle sıhhat-i acîbe verdi. Evvelâ maraz ile mübtelâ ve sâniyen ihrâm ile tedessüre ilcâ' edip bu hâl içinde ne netîce gösterdi ki, netâic-i ahvâl-i enbiyâ ve evliyânın eşrâfındandır. ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ (Mâide, 5/54) [Bu, Allâh'ın lütfudur, dilediğine verir.]

أنا العبد لا إله إلا الله [Ben kulum, Allah'dan başka ilâh yoktur.] Ya'nî, bu bir saltanattır ki ubûdiyyet-i kâmileyi müştemildir. Ve ol ubûdiyyet ol saltanatın şükrüdür. Nitekim ma'rifetullâh onun sırrıdır. Pes, her kimde ki sırr-ı ma'rifet ve sûret-i ubûdiyyet olmaya, / sûretâ sultân ise de ma'nâda raiyyetten kalmaz. Ve her kim ki onunla kāim ola, sûrette gedâ ise de ma'nâda sultândan geri olmaz. İşte هُم ملوكٌ تحت الأطمار [Onlar eski elbiseler altına (gizlenmiş) sultânlardır.] sırrı budur. Zîrâ, mülûk ve selâtîn-i sûriyye suver-i esmâ ile kāimler, ve mülûk ve selâtîn-i ma'neviyye hakāik-ı esmâ ile mütehakkıklardır.

Ve sûret hakîkatin kışrı menzilesindedir. Pes, maksûdün bi'z-zât olan kışr değil belki lübbdür. Zîrâ, lübb kışrın netîcesidir. Ve cemî'-i zavâhirden murâd libâsı yüzünden metâlibe vusûldür. Ya'nî, zavâhir bevâtına âyîne olmak için halk olunmuştur. Onun için dünyâ ve mâ-fîhâdan tenfîr olundu, maa-hâzâ halk olunmasıyla imtinân dahî kılındı.

İmdi, imtinânın sırrı budur ki Allah Teâlâ eşyâyı esmâsına âyîne kılmıştır. Bu cihetten eşyâ niam-ı celîle-i ilâhîyyedir. Ve tenfîrin sırrı budur ki maksûdun bi'z-zât tahrîktir, tâ ki suverde kalmayıp maânîye intikāl edeler. Zîrâ, şeref-i insân basîretledir, yalnız basarla değildir. Ve basîret âlem-i melekûttan ve hakāikdandır. Pes, şol yerde ki hakāik olmaya suverden ne hâsıldır? Onun için Hak Teâlâ nice ehl-i basar olanları a'mâ hükmünde kıldı. قال تعالى: وَمَنْ كَانَ فِي هَٰذِهِ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي ٱلْآخِرَةِ أَعْمَىٰ (İsrâ, 17/72) [Allah Teâlâ buyurdu: Bu dünyâda kör olan kimse âhirette de kördür.] وقال تعالى: لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَىٰ وَقَدْ كُنْتُ بَصِيراً (Tâhâ, 20/125) [Allah Teâlâ yine buyurdu ki: (O), Beni niçin kör olarak haşr ettin? Oysa ben hakîkaten görür idim (der).] وقال تعالى: فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى ٱلْأَبْصَارُ وَلَٰكِنْ

تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ (Hac, 22/46) [Allah Teâlâ yine buyurdu ki: Ama gerçek şu ki, gözler kör olmaz, lâkin göğüsler içindeki kalbler kör olur.] Ve nice insân sûretinde olanları hayvân gibi ve belki dahî beter kıldı. قال تعالى: أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ (A'râf, 7/179) [Allah Teâlâ buyurdu: İşte onlar hayvânlar gibidir, hattâ daha da sapık...] وقال تعالى: وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ (Muhammed, 47/12) [Allah Teâlâ yine buyurdu ki: Onlar, hayvânların yediği gibi yerler.] Ya'nî, kâfirler ve Hak'dan mahcûb olanların ekl ve şürbleri hayvân gibidir ki mebnâsı şehvet-i tabîiyyedir, yoksa tâat için kıvâm değildir.

Husûsâ ki "gıdâ" dediklerinin ismi kayyûmdur. Ve sûkun asl-ı vaz'ı bey'-i taâm içindir. Onun için Cenâb-ı Nübüvvet (a.s.v.) mutâlaa-i ism-i Kayyûm için sûka, ya'nî çarşıya çıkarlardı ve küffâr-ı hayvân-nihâd bu sırr-ı azîmden gâfil olup ta'n ve teşnî' ederlerdi. [94] كما قال تعالى حكايةً عنهم: مَا لِهَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ (Furkān, 25/7) [Nitekim Allah Teâlâ onlardan naklen buyurdu ki: Bu ne biçim peygamber, yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor?] Ya'nî, bilmediler ki, ekl-i taâm ve meşy-i esvâkda ba'zı esmâ-i ilâhiyye ile ittisâf sırrı vardır. Eğer onların dedikleri gibi rasûl olan melek olsa idi, esmâ-i ilâhiyyenin ba'zısı hâlî kalırdı. Ve sâir ta'n olunan ahvâl dahî böyledir. İnsân ise halîfetullâhdır. Halîfenin şânı ise cemî'-i esmâ-i ilâhiyye ile kıyâmdır. Onun için buyurur: إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً (Bakara, 2/30) [Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım.] Ya'nî, melâikeye demedi ki sizden birinizi vech-i arzda halîfe nasb ederim, belki onlar semâda biribirine rasûl ederler. Mutlak risâletten ise hilâfet-i mutlaka lâzım gelmez. Pes, melâike ne vech-i arzda ve ne semâda halîfe değillerdir, belki cümle-i avâlimde hilâfet âdemindir. Zîrâ, cemî'-i esmâ onundur ve netîce-i mülk ve melekût onun ilim ve irfânındadır. Fa'lem zâlik.

* * *

ورد في السّحر الأعلى قوله تعالى:

[Seher-i a'lâda Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءً فَلَا مَرَدَّ لَهُ (Ra'd, 13/11)

Ya'nî, Allah Teâlâ bir kavmin mesâet ve hüznüne sebeb olan bir ibtilâ murâd etse onun için redd yoktur. Ya'nî, ol nesne kazâ-i mübrem olıcak onu bir dâfi' def' edemez. Belki kazâ yerin bulur ve nâfiz olur,

gerek hasta ve şikestelik ve gerek gayrı mevâdd. Ve bu ma'nâda umûm ve husûs-ı nâs müştereklerdir, beşeriyyette iştirâkleri hasebiyle. Ve eğer Hak Teâlâ dilese havâssı avâmmdan bâtında temyîz ettiği gibi zâhirde dahî temyîz ederdi ve âlem-i bakānın hükmünü verirdi. Velâkin dâr-ı teklîf ve âlem-i fenânın hükmü olmamakla ehl-i esrârı eşrârdan setr etti ve havâssı avâmma bildirmedi, tâ-ki nizâm-ı âlem, husûsâ ki nizâm-ı şer' muhtell ve müşevveş olmaya. Bu cihetten temyîz-i hissî ve sûrî âhirete kaldı. Maa-hâzâ âhirette dahî ba'zı ahvâl vardır ki avâmm-ı ehl-i îmân onun esrârını bilmezler ve ne ma'nânın netîcesi olduğun fehm eylemezler. Eğerçi havâss-ı nâsın sâyesinde müsterîh olup giderler ve ile'l-ebed tena'um ederler. فاعرف هذا السّر السَّرِيَّ [Bu yüksek sırrı bil.] /

Ba'de-zâ, âyet-i mezkûredeki kelime-i "izâ" tahakkuk içindir. Delâlet eder ki irâdet-i ilâhiyye mütehakkık olıcak murâd irâdetten tehallüf etmez, ve illâ acz veyâ cehl lâzım gelir. تعالى الله عن ذلك [Allah Teâlâ, bundan yücedir.] Ve şol teğayyürât ki âlem-i âsârda vâkı' olur, hakāik-ı sâbitenin teğayyürâtı değildir, belki suverin teğayyürâtıdır. Onun için levh-i mahfûza "levh-i mahv ve isbât" dediler. Bu sebebdendir ki sûret-i saâdet şekāvete ve sûret-i şekāvet sûret-i saâdete mübeddel olur, ve illâ hakîkat-i saâdet ve şekāvet fî-nefsi'l-emr şekāvet ve saâdet olmak ihtimâli yoktur. Ve sâir ahvâl-i ârıza dahî ona kıyâs oluna. Meselâ, ol nesne ki fi'l-hakîka hastalıktır, sıhhat olmaz. Ya'nî, hastalık mukadder olsa sûret-i sıhhate girmez, meğer ki ecel-i ma'lûmundan sonra gire. Ve eğer sebeb-i dâfi' ile mukadder ise sûret bulmadan dahî mündefi' olur. İmdi, bu netâice nazar eyle ne sûretten gelir ona göre ma'nâ ile kāim ol.

*** Tekrar mütelaa olacak

قيل لي بعد صلوة المغرب: [Akşam namazından sonra bana denildi ki:]

كُنْ كَأَنْ لَمْ تَكُنْ

Ma'nâsı budur ki: Sen olmamış gibi ol. Ya'nî, gerçi dünyâya gelip ayn-ı hâricî libâsıyla büründün ve vücûd-i zâhirîden nikāb urundun, feemmâ ketm-i ademde olduğun hâle nazar eyleyip orada nice bî-kayd oldunsa burada dahî bî-taalluk ol ve sûret-i âlemi hayâl bil. İşte cümleden sana karîb olan -ki nehâr idi- leyle erişti ve vücûdu hayâl olup كأن لمْ

يَكُنْ [sanki hiç olmamış gibi] oldu. Pes, cümleden sana akrab olan vücûd-i zıllî dedikleri dahî böyledir. Ya'nî, gerçi Allah Teâlâ'nın îkâd eylediği çerâğ sönmez ve tecellî kıldığı nûr-i pâkine zevâl gelmez, feemmâ bu âlem vücûd ile adem miyânındadır ki, بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ (Kāf, 50/15) [Hayır, onlar yeni bir yaratmadan şüphe içirdedirler.] mûcebince îcâd ve i'dâm lâ-yenkatı'dır.

Ve ol ki vücûd-ı hakîkîdir, Hakk'a muzâfdır ki onun için i'dâm yoktur. Ve ol ki vücûdu izâfîdir -ya'nî ol vücûd-i hakîkînin [95] muzâfât ve müteallakātıdır- ona i'dâm vardır. Zîrâ, bu iki nesne ki gece ile gündüz gibidir ki nehâr oldukda şemsin dav'ı gece içinde mestûr olan eşyâyı ızhâr eder ve onlara vücûd-i hissî verir ve leyl oldukda dav'-i şems kursuna rucû' edip eşyâ aslı üzerine zulmette nâ-bûd olur. Ve şemsin tecellîsi bir tavrdan bir tavra intikāl eder. Pes, şems her tavrda bâkîdir, velâkin matârıh-ı dav'ı olan eşyâ vücûd ve adem miyânında dâirdir. Ve buradandır ki, "A'yân-ı sâbite hâli üzerinedir" derler. Ya'nî, ifâza-i vücûd-i Hak'dan kat'-ı nazar umûr-i mümkinedir ki ma'dûmâttır. Pes, ol hakāikın vücûdâtı Hak ile zâhirdir ki, فَخَلَقْتُ الخَلْقَ [...ve mahlûkātı yarattım.] sırrı budur. Eğerçi fi'l-hakîka zâhir olan Hak bâtındır ki كُنْتُ كَنْزاً مَخْفِيّاً [Ben gizli bir hazîne idim.] budur. Bu cihetten halk zuhûru hâlinde hafî ve vücûdu hâlinde ademdir. Belki vücûd Hakk'ındır ki gayb-i zâtından mertebe-i şehâdete tecellî etmiştir ve mütecellâ-leh olan abdi kendine ridâü'l-kibriyâ kılmıştır, tâ ki onun çeşmiyle seyr ede ve onun vücûduyla tesettür eyleye ve bununla sırr-ı hilâfet zuhûr ede: Sultân-ı a'zamın vücûdu vezîr ile tesettür ettiği gibi ki sultânı esmâsıyla müşâhede isteyen vezîre nazar eder. Eğerçi vezîrin zuhûru kendi hasebiyledir ki, tahammül ettiği kadar mertebe ile sultândır, kamer şemsin kendi hasebiyle âyînesi olduğu gibi. Eğer şemsin hasebiyle olsa o dahî şemsin aynı olurdu. Feemmâ sırr-ı hilâfet ihticâb iktizâ eder, ve tecellîde tekerrür olmaz ve olsa sûret-i ubrâda olur.

Pes, kamer min-vechin şemsin aynı ve min-vechin gayrı olduğu gibi akl-ı evvel dahî tecellî-i evvel ile böyledir ki ikisi min-vechin birdir. Ve bu makāmdan ârifler, لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ (Şûrâ, 42/11) [O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.] âyetinde kâf'a i'tibâr ettiler ve zâyide tutmadılar ve dediler ki: Tecellî-i evvelin misli / akl-ı evvelindir -ki

mazhar-ı tâmmdır- ve ondan sonra gelen tabakātta onun misli yoktur. Zîrâ, rûh-i muhammedîdir ve Muhammed'den (s.a.v.) efdal mevcûd yoktur, ve illâ mislinin misli olmak lâzım gelir. Ve akl-ı evvel'e "misl" denildiği i'tibârîdir. Zîrâ, fi'l-hakîka misliyyet yoktur. Zîrâ, misliyyet isneyniyyet iktizâ eyler. Vücûd ise vahdet ile mevsûfdur. Belki misliyyetten murâd "mazhariyyet" dedikleri ma'nâdır.

Bu hôd ma'lûmdur ki kamerin mazhariyyeti sâir nücûmun mazhariyyetine gālibdir. Ve evlâd peder mertebesine ermez. Zîrâ, rütbe-i tekaddüm bâkîdir. Akl-ı evvel ise ebü'l-ervâhdır ve Âdem'in (a.s.) übüvveti izâfîdir, belki onun sûretinde ebü'l-ecsâm olan dahî fi'l-hakîka ebü'l-ervâhdır. Zîrâ, ervâh ve ecsâmda vâkı' olan taayyünâtın cümlesi onun taayyününden müstefâzdır, cümle-i kevâkibin taayyünâtı kamerin taayyününden hâsıl olduğu gibi. Bu cihetten Âdem kendi hasebiyle sûret-i Muhammediyye'dir, ya'nî ayn-ı Muhammed'in bir hissesidir. Ve bu ma'nâdan ötürü vahdet-i vücûd lâzım geldi. Ya'nî, çün ki bu âlem mebde-i vâhidden teşa'ub etti, asl-ı âlem şey'-i vâhid oldu ve şu'beler ol aslda indirâc buldu ve keserât ol vahdete ircâ' olundu ve suverin taaddüdü hakîkat-i vâhidenin vahdetini münâfî olmadı.

Pes, asl-ı vâhid ki mertebe-i vücûbda tecellî-i evvel ve feyz-i akdes ve nefes-i rahmânî ve mertebe-i imkânda akl-ı evvel ve kalem-i a'lâ ve rûh-i muhammedîdir, nefes-i insân gibidir ki yekpâre nesnedir. Velâkin mehâric üzerine mürûr ve inzığât ve inbisât ile hurûf-i kesîre zuhûr edip netîcesi terkîb olur. Pes, ol terkîb hurûf-i basîtaya müstenid ve hurûf dahî elife ve elif dahî noktaya râci'dir. Ya'nî, kalem i'tibâriyle taayyün budur ve telaffuz i'tibâriyle taayyün nefes-i insânîye râci'dir. El-hâsıl, nefes-i rahmânî ve akl-ı evvel ve kezâlik nefes-i insânî ve hemze ve kezâlik nûn -ya'nî mahbere ve nokta- bunlar evveliyyet ile [96] mevsûflardır. İşte "Ezel bir mebdeiyyetin sûretidir" dedikleri budur, ve illâ Allah Teâlâ'nın ezeliyyeti na't-i selbîdir ki bi-lâ-evvel demektir. Nitekim ebediyyeti dahî böyledir ki bi-lâ-âhir demektir.

Ve bundan fehm olundu ki, akl-ı evvelin mertebe-i ervâhda evveliyyet ile ittısâfı akliyyeti i'tibâriyledir, ve illâ ma'neviyyeti i'tibâriyle ona evveliyyet yoktur, belki bi-lâ-evveldir. Şol vechden ki bu yüzü ile âlem-i ceberûta nâzırdır ki âlem-i esmâ ve sıfâttır. Ve bu âlem dahî âlem-i lâhûta nâzırdır ki, âlem-i zâttır. Ve âlem-i zât ıtlâk-ı

hakîkî ile mutlakdır ki onda aslâ kuyûd ve izâfât yoktur. Onun için bi-lâ-ibtidâ' ve lâ-intihâ'dır. İşte bundan ma'lûm oldu ki izâfât esmâ-i ilâhiyyeden gelir ki hakāika taallukuyla hâsıl olur. Ve buradan dediler ki: التّوحيد إسقاط الإضافات Ya'nî, vahdet-i hakîkıyyeye vusûl cemî'-i kuyûd ve izâfâttan halâs olup zâta duhûl ile vücûd bulur. Ve insânın nefh-i ilâhî yüzünden bu âlem-i zâta bir yüzü vardır ki ol yüzle yüz yüze olur, ve illâ dil onu arayı arayı kande bulurdu ki sûret yüzü ol yüze ermez ve akıl ve nefs oraya girmez ve dîde-i Hak ile nazar olunmasa kimse Hakk'ı görmez. İşte insânın da'vâsı eğer bu mertebeye vusûlden evvel ise bâtıldır. Zîrâ, bi'l-kuvve vusûl ile iş bitmez, belki bi'l-fi'l gerektir. Ve eğer vusûlden sonra ise yine ma'nâdan âtıldır. Zîrâ, vâsıl makām-ı setrdedir ve libâs-ı kiyânî ıtlâk-ı da'vâya hâildir. Ve tevhîdde "Hû Allah" kâfî ve muğnî, "Ene'l-Hak" demeğe hâcet kalmaz. Zîrâ, cemî'-i eşyâ dahî lisân-ı hâl ile bu da'vâyı eder. Zîrâ, taht-ı tecellîde dâhil olmadık nesne yoktur, gerek mahall-i taayyüne göre zuhûru kalîl olsun ve gerek kesîr olsun.

El-hâsıl, "Hûb olan elbette kendin gösterir" fehvâsınca ve شَهِدَ اللّٰهُ (Âl-i İmrân, 3/18) [Allah şâhidlik etti ki...] mûcebince tevhîd kendini göstermiştir. Şol kimse ki netîceden âgâh ola, netîceyi hıfz eder ve lisâna getirmez. Zîrâ, kenz-i mahfîdir. / Ve Hak Teâlâ ol kenzi gerçi ızhâr etmiştir, velâkin sûret libâsına komuştur. Pes, ol libâsdan onu uryân etmek hatâdır. Husûsâ ki vâsılın hakkında mu'teber olan maâddır, ya'nî âhir-i derecâttan mebde-i evvele harekettir. Mebde-i evvel ise kenz-i mahfîdir. Ve ol kenz hâlâ ol hafâ üzerinedir. Nitekim الآن على ما عليه كان ona dâlldir. Ya'nî, Allah Teâlâ gınâ-yı zâtı i'tibâriyle hâlâ evvelki hâl üzerinedir ki zât-ı bahttır. Ve bu hakîkat bu üslûb üzerine fehm olunmasa sırr-ı vahdet ne vechile bilinir?

İmdi, imtizâcâta iltifât yoktur, belki ayn-ı vâhide yine evvelki ayn-ı vâhidedir. Eğer aynın meftûh ise görürsün. Teemmül eyle, süt su ile mümtezic ve muhtelıt olsa inde'l-hiss gerçi temyîzi müşkildir. Zîrâ, şey'-i vâhid sûretindedir. Feemmâ inde'l-akl biribirinden müteşahhısdır. Zîrâ, su süt cinsinden değildir, ancak seyelânda süte münâsebeti olmakla fi'l-cümle imtizâc kabûl etmiştir. Pes, imtizâc hâlinde yine süt hakîkati süt ve su hakîkati dahî sudur.

Ve ârif-i basîr odur ki, basara aldanmaya, belki basîretle nazar

eyleye ki basarın iltifâtı hissiyyâta ve basîretin nazarı ma'kūlâtadır. Belki eğer kühl-i cilâ tâmm ise nazar-ı aklî müşâhede-i sırriyyeye terakkî edip umûr-i ma'neviyye dahî zâhir olmağa başlar.

Ve sana vâcibdir ki, seni taltîf edip ol hazrete takrîb eden umûra mübâşeret edesin ve gıdâlardan rûhânî olanları tenâvül eyleyesin. Zîrâ, ağdiye tefâvüt üzerinedir. Yoksa seni teksîf edip ol makām-ı âlîden tenzîl ve teb'îd eden nesnelerden hazer edesin. Zîrâ, senin hâssa-i latîfe-i lâzimene havâss-ı rediyye-i kesîfe mukāvemet edip mağlûb edicek sehâb-ı galîz altında kalmış güneşe dönersin. Ve zinhâr irfân-ı mücerrede mağrur olmayasın, belki zâik olmağa sa'y eyleyesin ki netîce zevkdir. والله أعلم بأهل البصائر والأبصار ومنه كشف الأستار [Allah, basîret ve basar ehli olanları en iyi bilendir, perdeleri açmak O'ndandır.]

* * *

[97] : ورد قوله سبحانه [Allah Sübhânehû'nun şu sözü vârid oldu:]

ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ

(Kalem, 68/1) [Nûn. Kaleme ve (kalemle) yazdıklarına andolsun.]

Ma'lûm ola ki, bu âyet-i şerîfe dört nesneyi müştemildir: Biri "nûn"dur ki mahbere, ya'nî mürekkeb hokkasıdır -ki "devât" derler- ve midâd -ki mürekkebdir- onda dâhildir. Ve biri "sâtır"dır ki kâtibdir. Ve biri "kalem"dir ki kâtib elinde olan âlet-i kitâbettir. Ve biri "mastûr"dur ki kalem ile tahrîr olan nesnedir. Ve sahîfe bunda dâhildir. Zîrâ, mahall-i kitâbettir. Ve nûn içinde olan midâd, sahîfe üzerine yazılan mevâddın mâdde-i icmâliyyesidir. Ve kâtibin kalemi onun tafsîline âlettir ve bu âletin merci'i kâtibin ilmidir. Zîrâ, kâtibin ilm-i tafsîlîsi olmasa kalemde hareket olmaz. Pes, kâtib alîmün habîr gerektir ki kaleminden âsâr-ı kesîre zuhûr eyleye. Zîrâ, burası رَمِيةٌ من غير رام [İsâbet ettiremeyenin atması] ve كيفما اتّفق [Nasıl rast gelirse öyle] mahalli değildir. Onun için Hak Teâlâ emr-i ittifâkîden münezzehdir. Bu sebebden buyurur: الّذي أتقَنَ كُلَّ شَيْءٍ (Neml, 27/88) [Ki O her şeyi sapasağlam yapmıştır.] Ya'nî, her nesneyi itkān ve ihkâm ettiği ilm-i kâmil ve şâmilinden ve ıttılâ' ve vukūf-ı tâmmındandır.

Ve bunda "nûn"dan murâd, kenz-i mahfî mertebesinde olan gayb-i zâtîdir ki cemî'-i nukūş-i âlem onda mündericdir. Şol kâtibin hâli gibi ki, tahrîr edeceği nukūş-i resmiyye midâdında mündericdir. Ve kâtib

Allah Teâlâ'nın esmâ ve sıfâtıdır ki Allah Teâlâ onların yüzünden hakāik ve mâhiyyâta taayyünât verip rahm-i ümmde olan cenîni melâike tasvîr edip فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ (Mü'minûn, 23/14) [Yaratanların en güzeli olan Allah, ne yücedir!] mertebesine îsâl ettikleri gibi onlar dahî tecelliyât-ı zâtiyye ve teveccühât-ı ma'neviyye kuvvetiyle eşyâya vücûd gösterirler. Ve kalem-i a'lâ ol nakş-ı tekvînînin vesîlesidir ki elvâh-ı mâhiyyâta resm olunan nukūş-ı tekvîniyye onun hareketine menût ve kitâbetine merbûttur. Ve bu kalemdir ki ilâ-yevmi'l-kıyâm umûr-i hâdiseyi yazmış ve كان ما كان وجفّ القلم [Olan oldu ve kalem ku- rudu.] ile mu'lem olmuştur. /

Ve onun sahâifi zikr olunan hakāik ve mâhiyyâttır. Nutfe-i insân gibi ki tasvîr-i melek onun üzerine cârî olduğu gibi nakş-ı kalem dahî onların üzerine cârî olur. Onun için kalem-i a'lâya "ebü'l-ervâh" dediler ki, dest-i kudret ibtidâ onu tasvîr ve ibdâ' eyleyip ba'dehû ondan dahî istirsâlât ile ervâh ve ba'dehû ecsâm tevellüd eyledi, âbâdan evlâd ve evlâddan ahfâd tevellüd ettiği gibi. İşte akl-ı evvel silsile-i kâinâta bâis olmakla mertebe-i insâna dek hareket edip âhir bu mertebede taayyünü tamâm oldu. Ve bu cihettendir ki insân-ı kâmili mele-i a'lâ değil belki mücerredât üzerine tafsîl ettiler. Mücerredâttan murâd "ervâh-ı âliye" dedikleri ehl-i tehyîmdir ki mertebe-i istiğrâkda ve hâlet-i cem'de kalmışlardır ki, farkdan ve âlem ve Âdem'den bî-haberlerdir. Ve bu ma'nâdan ötürü secde-i Âdem ile me'mûr olmamışlardır, belki me'mûr olan melâikedir, ervâh değil. Fe'fhem.

Çün ki bu mücerredât makām-ı istiğrâkda dâimlerdir, pes rütbe cihetinden âlîlerdir. Nitekim Kur'ân'da gelir: أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ (Sâd, 38/75) [Yoksa yücelerden mi oldun?] Velâkin insân neş'ede onlardan ecma' ve ihâtada eşmeldir. Zîrâ, ismi ism-i a'zamdır ki cümleyi muhîttır. Pes, insâna göre mücerredât muhâttır ki yalnız esmâ-i cemâliyye mezâhiridir. Nüdemâ-i sultân gibi ki, gerçi sultâna kurb-i zâyidleri vardır velâkin vezîr gibi hall ve akd sâhibleri değillerdir. Onun için mushaf-ı tekvînîde kelimâtullâh olmuşlardır, yoksa süver mertebesine ermemişlerdir. Zîrâ, gayb-i zât nokta ve a'yân-ı ilmiyye hurûf ve suver-i rûhâniyye kelimât ve suver-i cismâniyye süver gibidir. Ya'nî, Mushaf-ı tenzîlî bu dört mertebeyi câmi' olduğu gibi, mushaf-ı tekvinî dahî böyledir. Onun için hiç sûre yoktur ki onda kelimât ve hiç kelimât

yoktur ki onda hurûf ve hiç hurûf yoktur ki onun hakîkati elife râci' olmaya. Ve hiç elif yoktur ki onda nokta bulunmaya. Zîrâ, ya üç noktadan mürekkebdir ki ferdâniyyet-i hazrete, [98] ya'nî zât ve sıfat ve fi'le işârettir, veyâ beş noktadandır ki hazerât-ı hamse dâirdir, veyâ yedi noktadandır ki esmâ-i seb'aya nâzırdır. Ve nokta-i vâhideden terkîb olmaz. Zîrâ, cüz'-i gayr-i münkasimdir. Elif ise hattır, hatt ise nikātta mütehakkık olur. İşte lisân-ı türkte "Taş duvar olmaz" dedikleri bu ma'nâya işârettir.

Hattâ demişlerdir ki: "kün" kelimesi -ki onunla makdûrâta vücûd taalluk etmiştir- üç harfden mürekkebdir. Zîrâ, aslında أَكْوُنْ dür. Evvelinde hemze-i ârızaya i'tibâr olunmayıp ve o dahî bi-hasebi'l-illet sâkıt olıcak كُنْ kalır. İşte كن فكان فيكون budur. Ya'nî, âlem-i kevnin vücûdu bu kelime ile hitâba mevkūfdur, gerek hitâb-ı hakîkî ve gerek teveccüh-i ma'nevî ola. Nitekim her birine zâhib olmuşlardır. Ve ulemâ-i zâhirden ba'zı munsıfler erbâb-ı hakāik ile biledir ki hitâb-ı hakîkîye haml eylemişlerdir. Zîrâ, Allah Teâlâ Kādir'dir ki ketm-i ademde olan eşyâya hitâbını ismâ' ede ve eşyâ hitâbın taallukuyla hem sâmi' ve hem mevcûd olalar. Fe'fhem cidden.

El-hâsıl, takrîr-i mezkûrdan fehm olundu ki, Mushaf-ı tenzîlî okuyan elbette elifi bâyı ağzına alır ve onun zımnında noktayı dahî kalır. Zîrâ, okuduğu elifin kıvâmı nokta iledir. Pes, ey ârif bu ma'nâ sana şol netîceden haber verir ki, mushaf-ı tekvînî dahî nokta-i gayb-i zâtı müştemildir ki, "Kande baksam gözüme sûret görünür" vefkınce her elif-i tekvîn bir nokta-i gaybı gösterir, velâkin elif-i tenzîlîde nokta min-vechin gayb olduğu gibi elif-i tekvînîde dahî böyle olmakla her basar-ı hissî noktayı görmeyip ancak elifi gördü. Zîrâ, zâhirde ba'zı hurûf üzerine vaz' olunan nikāt nişân mukūlesidir ki, hakîkat-i nokta elif zımnındadır.

Ve kelime-i tevhîdde nokta olmadığı sırf noktadan ibâret olmakladır. Zîrâ, tevhîd vahdeti isbâttır ve vahdet ayn-ı noktadır ve Muhammed / (s.a.v.) ol vahdetin mazhar-ı tâmmıdır ki, onun sânîsi ve mertebesinde müştereki yoktur. Ve kelime-i tevhîdin evveli "lâ" oldu. Zîrâ, elif-lâm menzil-i iltifâfdır ki kābe kavseynin hattı gibidir ve âhiri hâ' oldu ki menzil-i iltikādır. Ya'nî, "lâ"nın iltifâfı bidâyet cihetiyledir ki vücûb ve imkânın lâ-taayyün ve taayyün ile izdivâcıdır. Ve "hâ"nın iltikāsı

nihâyet hasebiyledir ki, cümle-i taayyünâtın taayyün-i hüviyyetine ve ondan lâ-taayyün-i gaybe rucû'udur, gerek taayyünât-ı cemâliyye ve gerek taayyünât-ı celâliyye olsun. Zîrâ, bu âlem felektir, ya'nî halkadır ve her halkanın nihâyeti bidâyetine intihâ ve iltikādır. İşte devr-i sırrî budur ki sırr-ı muhîttır. Ve Muhammed'in mîm'inin devri dahî budur. Velâkin mîm sûretinde geldiği imkâna delâlet içindir. Pes, âlemde devr eden elif-i ahadiyyet vücûb ve mîm-i vâhidiyyet imkândır. Ve bu mîm ol elifin âyînesidir. Ve sûret-i âlem sûret-i âdemden me'hûz ve sûret-i âdemiyyenin dahî ekmeli sûret-i Muhammediyye olmakla cümle-i suver-i âlem sûret-i Muhammediyye'den müstefâd olup mîm-i imkân ile elif-i ahadiyyeti cem' eylemiştir ki, biri cem'i ve biri farkı ve biri zâhiri ve biri mazharıdır. Bu ma'nâdandır ki insân-ı kâmil cem'u'l-cem' ehlidir ve onun hicâbı yine kendidir. Ve bir nesne kendine hicâb olmaz. İşte Hakk'a ve insân-ı kâmile göre hicâb yoktur. Zîrâ, Hakk'ın insân-ı kâmile iltifâfı vardır. Ve nâkısa göre hicâb vardır. Zîrâ, amâsı münkeşif olmamıştır.

Ve bu makāmın başka misâli vardır, velâkin lisân ve kaleme gelmezler. Zîrâ, kāsırlar tenzîh ve teşbîh bilmezler ve mazhariyyetin hükmünü anlamazlar. Pes, onlarla mukāvelenin netîcesi cedel olur, cedel ise menhîdir. قال تعالى: فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلاَّ الضَّلاَلُ (Yûnus, 10/32) [Allah Teâlâ buyurdu: Artık hakdan sapıklıktan başka ne var?] Ya'nî, hakkı kabûl etmeyenin netîcesi dalâl olur.

Ey ârif, işte ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ (Kalem, 68/1) sırrı sendedir. Gel imdi levh ve kalem sırrın bile [*99*] gör ve satr-ı sâfilinde olan yâ-i mukavvesi tîr-i elife döndürüp aslını fer' içinde bula gör. Nedir fâyide ki elif okursun ve ebcede çıkarsın, çün ki elif ve ebcedi bilmezsin? Ve nedir وَالطُّورِ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ (Tûr, 52/1-2) [Andolsun Tûr'a, satır satır yazılmış Kitâb'a.] ilmine almazsın ve ilim içinde müşâhede bulmazsın? Ve senin satrında cümle-i hakāik-ı ilâhiyye ve kevniyye yazılmıştır ve mushaf-ı tekvînî Mushaf-ı tenzîlî gibi olmuştur. Gel وَالصَّافَّاتِ (Sâffât, 37/1) [Andolsun saf olanlara] nedir ص (Sâd, 38/1) remzinden fehm et ve قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ (İhlâs, 112/1) [De ki: O Allah birdir.] nedir ق (Kāf, 50/1) şeklinden ahz eyle, yeter ulemâ-i resmin (فَعَلَ) [yaptı]'sinden bahs eyle. Kur'ân'da (الم) (Bakara, 2/1) [Elif, lâm, mîm] sana besdir.

Ve (فـــعَل) nin harfi üç olmakla (الـم) ile berâber olmaz, ayb ve hüner berâber olmadığı gibi. Eğer (فعَل) yi (الـم) de buldunsa netîceye erdin ve aybın mestûr olup ve hünerin gözü açılıp vech-i murâdı gördün. Ve âriflerin mushaf-ı âfâkdan sonra dersleri mushaf-ı enfüsden ve ba'dehû Kur'ân'dandır. Ve ders-i Kur'ân'ın dahî netîcesi hakāik-ı Rahmân'dır ki, netîcetü'n-netâic budur. Fa'lem zâlik.

* * *

اَلْمُخْلَصُ هُوَ اللّٰهُ

[Muhlas, o Allah'dır.]

Bu kelâm الفـقـيـر هو الله، القطب هو الله، الـسـيّـد هـو الله [Fakîr, o Allah'dır. Kutub, o Allah'dır. Seyyid, o Allah'dır.] mazmûnu üzerinedir. Ya'nî, muhlas -ki lâm'ın fethiyle- şol kimseye derler ki sıfât-ı nefsâniyyeden pâk olduktan sonra sıfat-ı gayriyyetten dahî tahallus ede -ki ona "sıddîk" dahî denilir- hatardan bi'l-külliyye halâs olmuştur. Muhlis ise -kesr ile- hatar-ı azîm üzerinedir. Zîrâ, gayriyyetten halâs olmamıştır ve seyri berzahdadır ve ona "sâdık" derler "sıddîk" demezler. Pes, sıddîkda berzah yoktur ve seyri tamâm olmuş ve dâire-i ûlâ olan makām-ı ev-ednâya duhûl bulmuştur. Ya'nî, şirk-i vücûddan necât bulup kendi fânî ve Hak bâkî kalmıştır. İşte "Hak ile Hak olmak" dedikleri budur, yoksa hâşâ ittihâd ve hulûl değildir ki, bu ma'nâ ayn-ı şirktir الآن على ما عليـه كـان [Şimdi O, daha önce olduğu hâl üzeredir] sırrı ise şirki bi'l-kül-liyye nâfî ve sâlibdir. / الفـقـيـر هو الله ma'nâsı dahî budur. Ya'nî bunda olan haml -ki ona حـمـل هُوَ هُوَ [Hüve'nin hüve'ye hamli] derler- ittihâd ma'nâsına mahmûl değildir.

Fakîr, abddir ki imkân ile ve Allah Teâlâ vücûd ile muttasıfdır. Vâcib ise mümkinin aynı olmakta inkılâb-ı hakîkat vardır. Pes, demek olur ki: Fakîr ki kendi nefsinden bi'l-külliyye fânî ve hâlî olandır, bu fenâ ve hulüvv [hı ile] ve vücûd mecâzdan halâs bulunduktan sonra Hakk'ın nûr-i vücûd-i vâcibi zuhûr edip tasarruf ancak Hakk'ın olur ve vücûd-i mecâzî için iş kalmaz. القطب هو الله dahî böyledir ki mertebe-i kutbiyyet fenâ ve bakā ile hâsıl olur. Pes, bu mertebenin husûlünde kutbun ancak adı ve resmi olur ve tasarrufâtı Hakk'a muzâf kalır. Ve

"vahdet" dedikleri budur. Zîrâ, resm hakîkate müzâhame etmez, belki meyyit gibidir. Fe'fhem cidden.

السيّد هو الله تعالى ona kıyâs oluna. Ve bu kelâm hadîs-i şerîfde vârid olmuştur. Ya'nî, Cenâb-ı Nübüvvet (s.a.v.) gerçi ashâbı gayra "seyyid" ıtlâkından men' eyledi, velâkin remz etti ki gayriyyet olan yerde siyâdet olmaz. Pes, seyyid odur ki şâibe-i gayriyyetten cevherin tahlîs ede. Zîrâ, bu sûrette sûretâ siyâdet ona muzâf ve hakîkatte Hakk'a muzâf olur. Ve bunda kendi rütbe-i âliyelerine işâret vardır. Zîrâ, hadîsde geldi ki: انا سيّد ولد آدم. اي سيّد نوع الإنسان [Ben Âdemoğullarının efendisiyim. Ya'nî, insân nev'inin efendisi.] Ve yine geldi ki: انا سيّد النّاس يوم القيمة [Ben kıyâmet gününde insânların efendisiyim.]

Pes, bu iki kelâmdan "Dünyâ ve âhirette seyyid benim" demek mefhûm oldu. Ve bu ma'nâ fi'l-hakîka وَلَكِنَّ اللّٰهَ رَمَى (Enfâl, 8/17) [...fakat Allah attı.] nın aynıdır, velâkin Habîb'in kemâl-i edebine nazar eyle ki Hakk'ın isbât ettiği ma'nâyı kendi remz ile ifâde eyledi. Zîrâ, Hakk'ın onun hakkında kelâmı başka ve kendinin kendi nefsinde başkadır ki, makām-ı da'vet ve teblîğ, nûr-i nübüvveti ızhâr ve sırr-ı hakîkati ihfâ ve iktizâ eder, ve illâ ihtilâl hâsıl olur. Zîrâ, da'vet vech-i mutlakdan Allah Teâlâ'yadır, halkın ekserinde ise fehm-i tâmm yoktur. Abd ise fî-nefsi'l-emr abd ve Hak dahî Hak'dır. Bu cihettendir ki evvel ve âhir-i [100] kelâm انا العبد لا إله إلا الله [Ben kulum, Allah'dan başka ilâh yoktur.] demektir. Ya'nî, rûh-i Muhammedî'nin ibtidâ-i ibdâında kelâmı "Lâ ilâhe illallâh" olup cânib-i Hak'dan "Muhammedün Rasûlullâh" ile teşrîf kılınıcak risâlet ve ubûdiyyet ve muhammediyyet rûh-i mezkûrda müctemi' olup velâyet ve ma'bûdiyyet ve mahmûdiyyet Hakk'ın olduğu sâbit oldu. Tekrâr ayn-ı hâricîde leyle-i mi'râcda insilâh ile hazrete duhûl vâkı' oldukda orada dahî ibtidâ-i kelâm انا العبد لا إله إلا الله demek oldu. Ve âhir ihtizârlarında اشهد أن لا إله إلا الله [Ben şehâdet ederim ki, Allah'dan başka ilâh yoktur.] ile hatm-i kelâm eylediler ki âbid ve ma'bûd ve mazhar ve zâhir ve fark ve cem' mertebelerine işârettir.

Pes, bunlar fi'l-hakîka yalnız setr bâbından değildir, belki her mertebeyi yerli yerinde isbâttır ki sıddîkıyyet budur, nübüvvet ise sıddîkıyyet ma'nâsı olan velâyet üzerine mübtenîdir. Pes, derecât ne

kadar âliye olsa yine mertebe-i ubûdiyyet eldedir. Nitekim mükâşefât ne kadar ziyâde olsa yine îmân mertebesini tecâvüz etmez. Ya'nî, yine cemî'-i merâtib mertebe-i îmân üzerine mürettibdir ki îmân aslü's-saâdâttır, ilim ve irfân aslü'd-derecât olduğu gibi.

Nazar eyle ekmelü'l-ekâmil olan Rasûlullâh'a (a.s.v.) ki kābe kavseyn mertebesini ne vechile gözetti ve cem' ve farkı muhâfaza etti ve sâir basîret üzerine dâî olanlar dahî onun ridâsıyla mürtedî oldular ve şer'den taş koparmadılar ve çıkmadılar ve hâne-i hakîkati yıkmadılar ve halkı ihtilâle düşürüp nâr-ı hayrete yakmadılar ve sebeb-i ihtilâl olup âlemi biribirine çakmadılar. İşte bu netîce-i kemâle erenlerin hâlleri budur. Ermeyenlerin netîceleri da'vâ ve kavga ve ihtilâldir. Nitekim bizim a'sârımızda dahî her bir ferîkın hâli müşâhede olundu.

﴿وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ وهو الصّراط المقيّد الّذي من لم يمش عليه مشى مُكبّاً على وجهه، عرفه من عرفه وجهل به من جهل والله العليم ﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ﴾

["Allah, dilediğini doğru yola iletir" (Bakara, 2/213) O, sırât-ı mukayyeddir ki o yolda yürümeyen yüzüstü sürünür. Onu anlayan anladı, bilmeyen de bilgisiz kaldı. Allah Alîm'dir. "O'nun ilminden ancak kendisinin dilediği kadarından başka birşey kavrayamazlar." (Bakara, 2/255)] /

* * *

لَا عِلْمَ لِمَنْ لَا اِعْتِقَادَ لَهُ

Ya'nî, i'tikād-ı sahîh-i küllî-i sünnî ile i'tikādı olmayan kimsenin ilmine i'tibâr yoktur. Zîrâ, i'tikād esasdır. Pes, bu i'tikād üzerine mebnî olan ulûm ve a'mâl dahî sahîh ve makbûldür, ve illâ min-vechin makbûl olsa dahî min-vechin merdûddur. Teemmül eyle hadîs-i tahavvülü ki, yevm-i kıyâmette Hak Teâlâ suver-i muhtelifede temessül eyleye gerektir ki, ol temessülât ve halkın Hak hakkında mu'tekadâtına tâbi'dir. Ve tefekkür eyle şol kelâmı ki ba'zı ekâbir-i evliyâdan sâdır olup buyurmuştur: وأنا اعتقدت جميع ما اعتقدوا [Onların inandıklarının hepsine ben de inandım.] Ve nazar eyle ki bu i'tikād-ı küllî neye nâzırdır? Ya'nî, ilim ve şuhûda mı nâzırdır veyâhut muktezâ-yı ilm ile amel dahî iktizâ etmiş midir? Hâşâ ki mûcib-i amel ola. Zîrâ, amel âlem-i farkın ve ilim ve şuhûd âlem-i cem'in hâlidir. Ve şol âyet ki gelir: يَا

أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللّٰه (Fâtır, 35/15) [Ey insânlar, Allâh'a muhtâc olan sizsiniz.] âlem-i cem'in hâlidir. Zîrâ, halk kendi cinsi halka muhtâc olmak fakîrin fakîre ihtiyâcıdır. Bundan ise hâcet revâ olmaz. Pes, ihtiyâc Hakk'adır, gerek sen onu mazharda Hak de ve gerek vech-i mutlakdan de. Mazharda desen bir cânibin fark olur ve vech-i mutlakda desen her tarafın cem' olur. İşte ilim ve amelin müctemi' olduğu yer başka ve müfterık olduğu dahî başkadır ve bu fark senin hakîkat-i şuhûdunu münâfî değildir. Pes, eğer sen bu müşâhede-i külliyye ve bu i'tikād-ı cümelî üzerine olursan ve bu hakîkatle mütehakkık olup ölürsen yevm-i kıyâmette Hakk'ın sana tecellîsi vech-i mutlakdan olup hayretten halâs olursun ve mukayyedler zencîrine mukayyed olmazsın.

Ve kelâm-ı ekâbirin netîcesi ne olduğun bilmeyen dahl ve ta'na başlar ve kendinin cehlini ızhâr eyler. Zîrâ, eğer ârif olaydı ol dahî onların tarîkına sâlik olurdu ve menzil-i hakîkat bulurdu ve sükût eylerdi, belki Hak ile nâtık olup halkı dahî ol tarîka sülûke da'vet kılardı. Feemmâ, kesrette ve mâ-sivâ ile ülfette kalan şahısda vahdet-i câmia sırrı [*101*] neyler? Bu bir vahdettir ki bunun elvânı keserât-ı esmâ ve sıfâttır. Ve tecellî-i zât dahî onunla munsabığ olup suver-i muhtelife gösterir, velâkin sûretten sûrete ve müşâhededen müşâhedeye fark vardır. Zîrâ, sûret-i kâmile sûret-i nâkısa gibi değildir ve cüz'îde küllî müşâhedesi cüz'îde cüz'î müşâhedesi gibi değildir, ve illâ müşâhedesi nâkısdır. Ve cüz'îye "İlm-i cüz'îdir" dedikleri mahall-i taayyün ve mertebe-i zuhûra göredir, yoksa hakîkate göre değildir. Belki hakîkatte cüz'înin cüz'iyyeti kendine cüz'î ise de müşâhedesi küllî olana göre cüz'î küllîdir. Zîrâ, bi'l-kuvve ve bi'l-fi'l ona berâberdir. Onun için eşyâdan hiç bir nesnenin hakîkati ma'lûm olmamıştır, gerek karınca olsun ve gerek deve olsun. Zîrâ, tecellî küllîdir ve zuhûr tefâvüt üzerinedir ve ma'lûm olan mertebe hakāikın havâss ve levâzımıdır, yoksa künhü değildir. Zîrâ, Hak künhü ile ma'lûm olmaz.

Ve ism-i a'zam mertebe-i ulûhiyyete nâzırdır ki ulûhiyyet mertebe-i sıfâttır. Eğerçi derler: اسم الله اسم ذات مستجمع بجميع الصّفات [Allah ismi, sıfatların hepsini toplayan zât ismidir], velâkin zâtı bilen yine zâttır. Bu cihetten Celâle'nin müsemmâya delâleti bize göre bi-tarîkı'l-mutâbaka değildir. Nazar eyle kendine ve aklına ve ilmine ve müşâhedene. Zîrâ, her çend her mertebede kemâlin olsa dahî yine

hayrettesin. Ve bu ilmin aksâsı Rasûlullâh'dadır (s.a.v.) ki, sâirin ona göre ilmi yedi deryâdan bir katre gibidir. Pes, bizim gibiler katrelerin katreleridir ki bir katre hezâr katre olsa bir katresiyle zuhûrumuz yoktur. Ve "Ben ilim ve irfân ve şuhûdumun netîcesine erdim" demek hatâdır. Zîrâ, Allah Teâlâ Vâsiun Alîm'dir ve ziyâde-i ilm talebiyle emretmiştir. Müşâhedenin netîcesi tecellî-i berkîdir, velâkin her kerrede ulûm-i mâlâ-nihâye îrâs eyler. Pes, ilim ve müşâhedenin hadd-i mahdûdu olmaz.

✳ Ve demişlerdir ki: من قال انّ نبيّ اللّه لا يعلم الغيب / فقد اخطأ فيما اصاب Ya'nî, ta'rîf-i ilâhî ile ilm-i gayb mezîd olmakta iken "Nebî ve velî gaybı mutlakan bilmez" demek hatâdır. Zîrâ, eğer havâdis-i kevniyye olsun ve eğer ulûm-i kevniyye ve ilâhiyye olsun münkeşif olmaktadır. Şu kadar vardır ki, havâdis-i kevniyye bilmek muktezâ-yı nübüvvet ve velâyet değildir. Belki enbiyâya mu'cize ve evliyâya kerâmet tarîkıyla ba'zı havâdis ta'rîf olunur, gerekse maksûdun bi'z-zât olmasın. Şeyh-i meşâyihi'd-dünyâ Muhyiddîn el-Arabî'nin (k.s.) Cefr'i ve Şecere-i Nu'mâniyye'si gibi ki kendi vaktine meşgūl iken def'aten ilkā olunur. İşte bu makūle ulûm ile ve ulûm-i keşfiyye-i ilâhiyye ile İmâm-ı Ali (k.v.) şöhret bulmuştur ki, bu pertev-i ilm ona Rasûlullâh'dan (s.a.v.) aks etmiştir. Ve onlardan sonra külliyyeti hatmü'l-evliyâda zuhûr eylemiştir. Ve evliyânın dahî her birine isti'dâdlarınca nasîb i'tâ olunmuştur. Ve ihtizâr vaktinde ulûm-i havâdis munkatı' olup ulûm-i ilâhiyye ile'l-ebed efzûn olmaktadır.

Hattâ dünyâda ashâb-ı safâ ile sohbet-i irfâniyye vâkı' oldukça ilm-i ilâhî mezîd olduğu gibi cennette dahî şecere-i mûnise nâm draht altında erbâb-ı vefâ ile mücâlese hâsıl oldukda sohbetlerinden ilm-i ledünnî mezîd olup ol meclisden terakkıyât ile müteferrık olurlar. Ve bu sohbet her zamân onlara vâkı' olur ve ol meclisin îrâs ettiği ulûmdan mâ-adâ makām-ı kesîbde dahî mutâlaa-i cemâl-i Hak'dan tâze tâze feyzlere nâyil olurlar ve ekâbir sohbetinden iğtinâm bulurlar. Husûsâ ki, Cenâb-ı Risâlet'in (s.a.v.) sohbet-i celîlesinden ne kadar ulûm-i külliyye hâsıl olur ve gaybu'l-ğuyûb mertebeleri açılır ve ehl-i cennet bu nûrâniyyet-i ilm ile gide gide melek meşrebine girerler ve gedâ iken her biri başka bir melek olup nâme-i ilâhî üzerinde من الملك الحيّ الباقي إلى الملك الحيّ الباقي [Hayy ve Bâkî olan Melik'ten Hayy ve Bâkî olan Melik'e] yazılır ve abd sıfat-ı Mevlâ ile [*102*] görünür. İşte ilmin ziyâde-

liği insânı bu netîceye irgörür.

Pes, gerçi Allâmu'l-ğuyûb Allah Teâlâ'dır, velâkin âyîne saf olıcak dâimâ aks-i nûr-i ilâhî vâkı' olmaktadır. Onun için enbiyâ ve evliyâya itâle etmek harâm, belki hakîkatte küfürdür. Zîrâ, itâle kıyâs-ı nefs üzerine mebnîdir. Bu kıyâs ise câiz değildir. Zîrâ, hacer ve cevher ve hâk ve anber arasında kıyâs olmaz. Hemân sen tehyie-i mahall eyle ve nazar-ı ilâhîye muntazır ol, vakti geldikde Feyyâz'dan feyz hâsıl olur ve ulûm-i garîbeye nâil olursun ki ilm-i ilâhîdir. Zîrâ, bu ilm-i azîz (ya'nî ilm-i tasavvuf) ulemâ-i rüsûm yanında garîbdir ki onlardan buna âşinâ yoktur. Belki inkâr ederler ve sâhibini taşlarlar. Zîrâ, insân bilmediği nesnenin düşmanıdır. İbn Sînâ (Ebû Ali, hekîm-i meşhûrdur) gibi ki ilm-i kimyâya vâkıf olmadığı için inkâr etti ve "Sıbğı yetmiş sene ile mahdûddur, ba'd-ezîn müteğayyir olur" dedi ve netîceden haber alamadı ve bilmedi ki ilm-i tasavvuf ulûm-i resmiyyeye göre nice ise ilm-i iksîr dahî ulûm-i hikemiyyeye göre öyledir. Pes, kendi mesleği olan ilmin zâhirini bildi ve bâtınından bî-haber kaldı ki mevlûdü'l-felâsifedir, bu hôd riyâzata mevkūf değildir. Bu cihetten riyâzata mevkūf olan ilm-i tasavvuf kande kaldı, maa-hâzâ mürşid-i kâmile mukārenete muhtâcdır? İlm-i zâhir ise pindâr getirir. Pindâr ile ser-fürû ise müctemi' olmaz. Zîrâ, herkes hâli ile meftûn olmuştur. Ucb ehlidir ki kendin görür, gayrın kemâlini görmez. Belki gayrın kemâli ona noksân ve kendi noksânı kendine kemâl görünür. Ya bu sıfatta olan kimse üstâda inkıyâd eder mi? İşte bunların a'mâ-yı hakîkîdir ki kehhâl nedir bilmezler ve göz açılmanın netîcesi mükâşefe ve müşâhede olduğun anlamaz[lar]. Ve bu hicâbın ucundan her asırda ulemâ ile urefâ arasında mâcerâ eksik olmaz, ehl-i harb ile ehl-i îmân miyânında muhârebe ve mukātele eksik olmadığı gibi. قال تعالى: هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَـمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ. صدق الله العظيم (Secde, 32/25) [Allah Teâlâ buyurdu: "Şüphesiz Rabbin kıyâmet günü ayrılığa düştükleri konularda onların aralarında hükmedecektir." Yüce Allah sözünde sâdıkdır.]

* * *

عِنْدَ حُسْنِ الْمَبَانِي يَظْهَرُ الْحَقَائِقُ وَالْمَعَانِي

[Yapılar güzel olduğunda hakîkatler ve ma'nâlar ortaya çıkar.]

هكذا قيل لي وقت السّحر من ليلة الأربعاء [Çarşamba gecesi seher vaktinde bana böyle denildi.]

Bu terkîbde işâret-i latîfe vardır ki, meselâ Hz. Kur'ân ki hüsn-i mebânii müştemil ve nazm-ı kerîmi fesâhat ve belâğatin mertebe-i kusvâsındadır. Büleğâ ve füsahâya i'câzı zâhir olduğu gibi urefâ' ve ulemâ-i billâha dahî hakāik ve maânîsi bâhirdir. Zîrâ, her ma'nânın sûreti lafz ve her hakîkatin kisvesi sûrettir. Pes, lafz ve sûretin şurût ve kuyûdunu istikmâli, ma'nâ ve hakîkatin isticmâını dahî müstelzimdir. Bu cihettendir ki Kur'ân erbâb-ı zâhir yanında bikrdir ki hakāikına dest-res bulmamışlardır. Ve ehl-i hakāik indinde dahî acâibine inkızâ' yoktur. Zîrâ, kelâm-ı Vâsiun Alîm'dir.

Ve her hakîkatten ki bir perde münkeşif olur, gûyâ henüz meşhed-i hüsnün evvelidir. Pes, bu cemâl-i râik ve hüsn-i fâikın ile'l-ebed âsâr-ı hasenesine nihâyet gelmez ve kitâb-hâne-i dil hezâr böyle hikmetle mâlâ-mâl olsa yine bir nokta kadar olmaz. İşte Mushaf-ı tenzîlî'nin şân-ı azîmi budur ki herkese onda ilm-i cedîd ve burhân-ı kavî vardır. Ve mushaf-ı tekvînîyi dahî ona kıyâs eyle. Zîrâ, Kur'ân'da gelir: وَلِلّٰهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى (A'râf, 7/180) [En güzel isimler, Allâh'ındır.] Ya'nî, esmâ-i hüsnânın rüsûmunu mushafa yazdı ve remz eyledi. -zîrâ her lafz bir ma'nâya, belki hezâr hakîkate dâlldir- ve hakāikını âfâka neşr eyledi. Pes, her ism-i lafzî hüsn-i bâri' ile muttasıf olduğu gibi her ism-i hakîkî dahî cemâl-i zâyid ile muttasıf olup bu esmânın âyînesinden pertev-i hüsn-i zât dahî zâhir oldu ve bu eser-i hüsn ki cemî'-i eşyâ ve esmâda cilveger oldu, müsemmânın aksinden geldi ki, hüsn-i zâtî-i aslî-i hakîkîdir. Onun için dediler ki: Hak Teâlâ kendi zâtından güzeldir. Ya'nî, hüsnü ahvâl-i ârızadan değildir, belki cemî'-i ahvâl-i ârıza onun tecelliyâtının ukûsündendir.

Ve "umûr-i kabîha" dedikleri i'tibârîdir, ve illâ [*103*] fi'l-hakîka Hakk'a göre kabîh olmaz, ve illâ ismi dahî kabîh olmak lâzım gelir, hâşâ. Zîrâ, ol "kabîh" dedikleri nesne eşyâdandır ve eşyâ esmâ ile kāimdir ki, esmâ' eşyânın ervâhı gibidir. Ve rûh-i ilâhîde habîs olmaz. Pes, hubs evsâfa râci' oldu, küfür ve dalâl gibi. Ve şol ki derler: Hak Teâlâ'nın eşyâ-i kabîhayı halk etmekte hikmeti vardır. Bu söz hâric söz değildir. Zîrâ, "Kubhu âlem-i hikmete göredir" demektir, yoksa

âlem-i kudrete ve âlem-i ilme göre değildir. Zîrâ, bu âleme göre بيده الخير (bk. Âl-i İmrân, 3/26) [Hayr O'nun elindedir.] denilir.

El-hâsıl, eşyânın taayyünât-ı muhtelife ve havâss ve levâzım-ı mütenevviasından izâfât tevellüd eyleyip bu izâfât üzerine Nâfi' ve Dârr isimleri hâkim oldular, ve illâ وكلتا يدي ربّي يمينٌ مباركةٌ [Rabbimin her iki eli sağ eldir, mübârektir.] mûcebince kabza-i ilâhiyyenin ikisi dahî yemîndir ki onda yümn ve bereket vardır. Ve bu hôd ehlullâh katında ma'lûmdur ki, cemî'-i eşyâ-i kesîfede cihet-i letâfet ve esbâb-ı şerrde cihet-i hayr ve umûr-ı muzırrada cihet-i nef' ve mevâdd-ı kabîhada cihet-i hüsn vardır ki esmâ-i ilâhiyye bi'z-zât cihet-i letâfet ve hayr ve nef' ve hüsne nâzır ve bi't-teba' cihet-i kesâfet ve şerr ve darr ve kubha dâirdir.

Ve demişlerdir ki: Bâtılı inkâr etme, zîrâ ol dahî ba'zı zuhûrâttır. Ya'nî, ism-i Zâhir'in tahtındadır, cemî'-i reâyâ mü'min ve muâhid taht-ı hükm-i sultânda dâhil olduğu gibi. Ve dav'-i şemsin kāzûrât üzerine aksinden ol dav' onunla mütelevvis olmak lâzım gelmez, belki dav' yine evvelki dav'dır ki ol kāzûrdan munfasıl olsa ondan râiha-i kerîhe istishâb etmez.

Aceb sırr-ı ilâhîdir ki bu ma'nâ insânın vücûduna dahî sârîdir. Ya'nî, rûh-i menfûh-i ilâhî ki cesed üzerine sâye-endâz olmuştur. Cesed ise kalb ve kuvâ-yı rûhâniyye cihetinden sebze-zâr ve nefs ve tab' ve a'zâ-i cismâniyye yüzünden mezbele-zâr gibidir. Ve rûhun iki tarafa dahî hükûmeti vardır, / maa-hâzâ ittisâl ve infisâl ve duhûl ve hurûcdan berîdir. Nazar eyle şol iki deryâya ki بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ (Rahmân, 55/20) [İkisinin arasında bir engel vardır.] mûcebince aralarında hâil vardır ki, bu haylûlet hasebiyle imtizâc etmezler. Ve teemmül eyle şol âyeti ki gelir: مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَناً خَالِصاً (Nahl, 16/66) Ya'nî, Hak Teâlâ sütü fers ile dem ara- sından ihrâc eyledi ve biribirlerine kurb-i civâr var iken ol süt ne fersin râiha-i kerîhesinden müstervah ve ne demin renginden mütelevvin oldu. İşte Kur'ân'da وَفِي الأَرْضِ قِطَعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ (Ra'd, 13/4) [Yeryüzünde birbirine komşu kıtalar vardır.] sırrı budur.

El-hâsıl, insân ism-i a'zam ile dâirdir ve ism-i a'zam cümle-i esmâ-i mütekābileyi câmi'dir. Pes, eğer âlem-i cem'e nazar edersen cümlesinin meşrebi birdir ve eğer âlem-i farka bakarsan meşârib muhtelifedir ki,

isti'dâdât-ı hakāika ve havâss-ı taayyünâta nâzırdır. Ve hikmet-i ilâhiyye ki kimine göre zarar iktizâ eyleye, kimine göre dahî nef'i müstelzimdir, hayye ve akreb gibi. Onlardan ma'mûl olan tiryâk ve ma'cûn nice derdlilere dermândır. Eğerçi kendi nefislerinde "muzırrdır" denilir ve katl olur. Nefs ve tab'-ı insân ki bir tarafdan fesâd-ı ceseddir -ya'nî hevâ ve şehvet cihetiyle- ve bir cihetten dahî salâh-ı ceseddir ki kıvâm-ı vücûd ve nihâd onlarladır ve matıyye-i sâliktir.

Pes, bunlar dahî Hakk'ın isimleridir ki vücûd-i insânda taayyün bulmuşlardır. Ve bunların netîceleri حتّى يضع الجبّار فيها قدمه [Cebbâr ayağını ona (cehenneme) koyağana kadar...] mûcebince cehennemi pür kılmaktır. Nitekim kalb ve rûhun netîceleri cenneti mâlâ-mâl etmektir. Pes, cennet ve cehennem âhir insân-ı kâmil ile mümtelî olur, velâkin cehennemin imtilâsı onun taraf-ı süflîsi ve cennetin imtilâsı onun taraf-ı ulvîsi iledir. Nitekim şecere-i sidrenin usûlü ehl-i nâra zakkūm ve furû'u ehl-i cennete naîmdir. Bak imdi, bir ağaç ne vechile iki zıdda gıdâ oldu, ve insân-ı kâmilin şecere-i vücûdunu ona kıyâs eyle. Zîrâ, ezdâdı câmi' ve gıdâ-i âlem ve medâr-ı bakā-i dâreyndir.

فسبحان القادر الحكيم الظّاهر بنوره في كلّ شيئ والباطن بسرّه ومنه كلّ غنيمة وفيء.

[Kādir, Hakîm, herşeyde nûru ile Zâhir ve sırrı ile Bâtın olan Allah noksanlardan münezzehdir. Her ganîmet ve fey' O'ndandır.]

* * *

[*104*] ورد في الحديث الشّريف: [Hadîs-i şerîfte vârid oldu ki:]

إِنَّ اللّٰهَ لاَ يَمَلُّ حَتّٰى تَمَلُّوا

[Siz usanana kadar Allah usanmaz.]

Melâlet ve seâmet odur ki, insân bir nesneden usanıp ondan sîr -ya'nî tok- olmaktır ki sıfat-ı kevniyyedir. Burada Hakk'a melâlet isnâd olunduğu bi-tarîkı'l-müşâkeledir, velâkin erbâb-ı hakāik indinde amâ-i kevnî mertebesindendir. Ve ol bir mertebedir ki orada Allah Teâlâ abdin sıfâtını kendine izâfet eder. Zîrâ, makām-ı farka nüzûlü mertebesidir, dıhk ve ferah ve tebeşbüş ve nüzûl ve emsâli gibi. Nitekim âyât ve ehâdîsde vâkı' olmuştur. Hattâ istihzâ dahî böyledir. Nitekim buyurur: اللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ (Bakara, 2/15) [Allah, onlarla alay eder.] Taaccüb etmek dahî ondandır, أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ (Meryem, 19/38) [Onlar, ne iyi duyarlar ve ne iyi görürler.] gibi. Ve bu makūle sıfâtı te'vîle hâcet yoktur,

belki hâli üzerine ibkā etmek gerektir. Zîrâ, ba'zı merâtibe göre i'tibârdır. Bundan ise sıfât-ı muhdese ile ittisâf lâzım gelmez, belki kuds-i zâtîsi üzerine bâkîdir. فَتَعَالَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ (Mü'minûn, 23/116) [Mutlak hâkim ve hak olan Allah çok yücedir.]

Ve Kur'ân'ın makām-ı cem'-i zâtî[den] mertebe-i fark-ı sıfâtîye nüzûlü ibâd ile muâmele içindir. Muâmelât ise zikr olunan evsâf üzerine cârîdir. Hattâ Kur'ân'da gelir: حَتّٰى نَعْلَمَ (Muhammed, 47/31) [Tâ ki bilelim] Maa-hâzâ ilm-i ezelîsi kâffîdir ve hiç bir ma'lûm onun için hafî değildir, belki cümle-i eşyâ mine'l-ezel ile'l-ebed meşhûdudur, velâkin abdin mertebesini beyân için makām-ı farkda ilmi kendine nisbet etti. Pes, bilen abd değildir, belki Hak'dır, velâkin bilmesi mertebe-i abddendir. Ve mertebe-i abdden bilmek ise imtihân ve ihtibâr üzerine mebnîdir.

Ve ba'zı ekâbir-i ibâdın Hak Teâlâ'yı şekā-i Deccâl üzerine bükâ' eder gördüğü dahî mertebe-i tenezzülâttandır. Nitekim إِلاَّ أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللّٰهُ (Bakara, 2/210) [Ancak Allâh'ın onlara gelmesini...] da ityân dahî böyledir. Ve Cenâb-ı Nübüvvet'in (s.a.v.) Hak Teâlâ'yı şâbb-ı emred sûretinde gördüğü dahî hazret-i zâtın mertebe-i sıfâta bi-tarîkı't-temessül nüzûlündendir, ve illâ zât-ı / Hak'da misâl ve sûret olmaz. Ve bu mertebeye "mertebe-i teşbîh" derler ki tefhîm-i ibâd içindir, ve illâ tenzîh-i sırfda ibâdın hâli müşkil olurdu. Zîrâ, kendi zâtları tenzîh ve teşbîhin mecmû'unu câmi'dir. Mertebe-i tenzîh sırr ve rûhîdir ve mertebe-i teşbîh kalb ve kālebîdir. Ve sırr ile münâsebet rûh ile münâsebetten güçtür. Zîrâ, mertebe-i gaybü'l-ğaybdır. Rûhun ise nefs-i hayvâniyye âyînesidir.

Pes, rûh-i menfûh her ne kadar rûh-i ilâhî ise de o âyînede eseri meşhûddur. Ve nûr-i ilâhî dediğimiz budur ki Hakk'a muzâfdır. Ya'nî, Hakk'ın zâtı mertebesinden tecellîdir. Eğerçi zuhûru hasebiyle "ârızdır" denilir. Meselâ, tulû'-i şemsde vech-i arza dav'ı aks eder ve ol aks "hâdisdir" denilir. Eğerçi şemse muzâf olduğu cihetten hudûsu yoktur, belki alâ-hâlihî dav'-i şemsdir. Nitekim Kur'ân hakkında dahî gelir: مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ (Enbiyâ, 21/2) [Rablerinden kendilerine ne zamân yeni bir îkaz gelse...] Ya'nî zikir ki Kur'ân'dır, kelâm-ı ilâhî olduğu cihetten gayr-i mahlûkdur ve kadîmdir, velâkin vakt-i mahsûsda nüzûlü hâdisdir ve nüzûlünün hudûsünden kendi dahî hâdis olmak

lâzım gelmez. Nitekim "Bir haber hâdis oldu" derler, maa-hâzâ ol haber orada hudûsünden evvel var idi.

Ey mü'min, işte atvâr-ı tecelliyâtı fehm edip makāmât üzerine temeşşî eyle, tâ ki ilhâddan halâs olasın. Zîrâ, teşbîh-i sırf ilhâddır ve tenzîh-i sırf inkârdır. Zîrâ, Kur'ân'da gelir: لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ (Şûrâ, 42/11) [O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir.] Pes, şer'-i mutahhar câddesi üzerine temeşşî eyle, tâ ki mezâlik-ı akdâmdan halâs olasın ve sırr-ı Muhammedî ile kıyâm bulasın. Ve tarîk-ı Hakk'a sülûkte melâletten hazer eyle, ve illâ Hak Teâlâ dahî sana melâletine göre muâmele [eder] ve senden hareket munkatı' oldukça O'ndan dahî feyz munkatı' olur. Nitekim senin ikbâlin onun ikbâlini müstelzimdir. Nitekim hadîs-i kudsîde gelir: مَنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ شِبْراً تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعاً [Bana bir karış yaklaşana, ben bir arşın yaklaşırım.] Ya'nî, abdin suûda hareketi Hakk'ın münâzelesini iktizâ eder. Şöyle *[105]* ki onun bir karış hareketi Hakk'ın bir arşın kurbünü müstelzim olur ki maksûd kesret-i feyzidir. Ya'nî, amel-i kalîlden derecât-ı kesîre ve tevecciih-i cüz'îden füyûz-i vefîre husûlüdür. Zîrâ, ism-i Rahmân'ın netâici mahz-ı cûddandır ki abdin ameline göre değil, belki mahz-ı minnettendir. Ve Hak abde müştâkdır. Zîrâ, abdde perde vardır, eğerçi Hakk'a göre perde olmaz.

Ve bu makāmdan ahz olunmuştur ki elsine-i meşâyihde "Mürîdden hizmet ve şeyhden nefes" diye söylenir. Ya'nî, şeyhin nefesi mürîdin hizmeti üzerine mebnîdir, Hakk'ın feyzi hareket-i abd üzerine mebnî olduğu gibi. Maa-hâzâ nefes-i şeyh dahî mazhar yüzünden feyz-i Hak'dır. Ve Kur'ân'da gelir: وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ (Bakara, 2/282) [Allah'dan korkun, Allah size öğretir.] Ya'nî, Allah Teâlâ takvâyı takdîm etti -ki abde muzâfdır- ve ta'lîmi ona netîce kılıp te'hîr eyledi. İşte "Gelişine varışım" dedikleri budur, velâkin ba'zı ibâd vardır ki mahdûm-dur ki Hak'dan evvel emirden cezbe ile hâsıl olur, velâkin bu makūleler kıllet üzerinedir ve Hz. Ali (k.v.) bu kabîldendir.

Pes, sünnet-i ilâhiyye-i gālibe tarîk-ı mücâhededen gelmektir. Bu tarîkde ise ba'zı evkātte melâl hâsıl olur. Zîrâ, incizâb-ı rûhânî zaîfdir. Velâkin melâl sebebiyle vird terk olunmamak gerekir, ve illâ vâridin inkıtâına sebeb olur ki, melâl-i Hak budur. Ve ba'zı kelimâtta gelir: تَارِكُ الْوِرْدِ مَلْعُونٌ Ya'nî, virdden gāfil olan feyz-i Hak'dan mahrûmdur.

Zîrâ, vird ve zikr mezkûrdan vârid ve feyz isticlâb eder, istiskā duâsı gibi ki celb-i bârân eyler. Maksûd-ı Hak ise abdin iftikārını ızhâr ile gınâ ve cûdûnu ifâzadır. Pes, "Oğlan ağlamaz ise vermezler meme" mûcebince abdin virdinden netîce hâsıl oldu -ki ol vird iftikār ve duâdır- ve ıztırâr gelmedikçe icâbet vücûd bulmaz. قال تعالى: أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ (Neml, 27/62) [Allah Teâlâ buyurdu: Duâ ettiği zamân darda kalmışa kim yetişiyor?] sırrı budur ki abdin ıztırâr hâlinde vech-i hakîkati Hakk'a döner ve alâık ve vesâit ber-taraf olup vech-i hâsdan ahze / kābiliyyet gelir. Zîrâ, insânın mahcûb olduğu vesâitın terâkümündendir.

Ve mervîdir ki Cenâb-ı Risâlet'in (s.a.v.) intikālinden sonra cedb ü kaht zuhûr edip halk istiskāya muhtâc olduklarında Hz. Âişe (r. anhâ) buyurdular ki: Rasûlullâh'ın kabr-i münîfi üzerinden semâya bir pencere açılmadıkça maksûd olan sükyâ hâsıl olmaz. Pes, onlar dahî bu vechile amel ettikde rahmet-i ilâhiyye eseri olan bârân nüzûl eyledi ve hâlâ kubbe-i âliye-i Ravza'da mekşûf demir pencere olmak ol zamândan kalmıştır. Eğerçi kabr-i şerîf üzerinde olan kubbe-i sağîre mutabbakdır.

İşte bundan ahz olundu ki, hicâbın irtifâı sûreten ve ma'nen feyzin nüzûlüne bâisdir. Pes, vird devâm-ı mürâkabe kabîlindendir ki, her ne zamân murâkabeye fütûr gelse mütecellî ile mütecellâ-leh arasında perde tevassut eder. Güneş ise sehâb altından görünmez. Ve evliyâ ki hazret-i zâta duhûl etmişlerdir, duhûlleri devâm-ı zikr iledir ki, onda aslâ melâl ve fütûr yoktur. Çün ki duhûl hâsıl ola, şerh-i sadr vâkı' olup bir dahî inkıbâz yüzü görünmez. Zîrâ, Hakk'a vusûlden sonra rucû' olmaz ve meclis-i sultâna duhûlden sonra hiç bir kimse kalbinde gam ve keder bulmaz.

İşte târik-i vird olanın mel'ûn ve matrûd olduğu bilindi. Ve bu dahî iki vechiledir ki: Bir vechi bi'l-külliyye terktir ki, irtidâd mertebesidir. Ve bunun azâbı fevka azâbi'l-külldür. Ve bir vechi dahî ba'zı evkātte terktir ki, vakfe derecesidir. Pes, eğer hareket ederse Hak dahî nüzûl eyler ve hâlini tedârük eder ki "îmândan sonra ıslâh" dedikleri budur. Ve Kur'ân'da gelir ki: إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ (Ra'd, 13/11) [Bir millet kendi durumlarını değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez.] Ya'nî, atâ-i Hak abdin teveccühüne menût olduğu gibi inkıtâ'-ı imdâd dahî abdin inkıtâına râci'dir ki ol inkıtâ'

tağyîr-i hâl bâbındandır. Ya'nî, abd her ne zamânda ki ikbâlden sonra idbâr bula ve hicâb-ı beşeriyyet ile mahcûb ola, Hak'dan dahî vech-i cemâlden vech-i celâle tahavvül vâkı' olur ki, [*106*] وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ (Enfâl, 8/24) [Ve bilin ki, Allah kişi ile onun kalbi arasına girer.] sırrı budur. Bu haylûlette ise mükâşefe olmaz ve olsa dahî görünen vech-i celâldir, yoksa maksûd olan vech-i cemâl değil. Ve vech-i celâl dahî gerçi maksûddur, feemmâ ev-ednâdan sonra makām-ı kābe kavseyne rucû'da hâsıl olan vech-i celâldir ki, makām-ı farka nâzır olmaktan gelir. Ve bu ihticâb fi'l-hakîka Hakk'ın kendi sıfâtıyla ihticâbıdır ki sıfâtını zâtını müşâhedeye âyîne kılmıştır. Âyîne ise hiçâb olmaz. Nitekim nice kerre îzâh olunmuştur.

Gel imdi sen dahî cemâli gördün ve ol netîceye erdin ise celâl perdesiyle-i muhtecib olup "gördüm" deme ve vech-i hakîkati bürka'-i azamet ve celâl ile setr eyle, tâ ki Settâr sıfatı ile dahî muttasıf olasın وَاسْتَغْفِرْهُ (Nasr, 110/3) [O'ndan mağfiret dile.] emrinden nişân bulasın ve mahşere kümmel-i evliyâ ile gelesin.

* * *

قيل لي بين العشائين ليلة الخميس وانا مستند إلى وسادة والحال ضعفٌ من المرض والفتور

[Perşembe akşamı akşam ile yatsı arasında hastalık ve gevşeklikten dolayı za'f hâlinde bir yastığa dayanımış olduğum hâlde bana denildi ki:]

قُومُوا إِلَى بَارِئِكُمْ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ

Ya'nî, namâza kıyâm murâd oldukda abdest alınız. Zîrâ, vudû' vesîle-i münâcât ve kurbdur ki mâ-sivâdan infisâle delâlet eder. Ve kezâlik duhûl-i hazret murâd oldukda zâtlarınızı âlâyiş-i taallukāttan bi'l-külliyye tathîr ediniz ve kabrinizden Rabbü'l-âlemîn'in ityânına kıyâmınızda dahî bu gasl-i tâmm ile kıyâm ediniz. Ve kezâlik mevt ki kıyâmet-i kübrânın sûreti ve fenânın netîcesidir, onun kıyâmı karîb olmuştur. Pes, siz dahî kable'l-mevt kıyâm edip şart-ı rihlet üzerine bulununuz ki, tahâret-i bâtıne-i hakîkıyyedir.

الْحُكْمُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ (Gāfir, 40/12) [Hüküm, yüce ve büyük Allâh'ındır.] Ya'nî, üç aded hüküm -ki biri hükm-i vudû'-i şer'î ve biri dahî hükm-i mevt ve biri dahî hükm-i kıyâmettir- Allah Teâlâ'nın hükmüdür ki onu redd etmek yoktur ve vâkı' olmalıdır. Zîrâ, zât ve sıfât ve

hükmü âlî ve semâvât ve arzda kibriyâsı bâhirdir ve onun için maraz ve fenâ ve teğayyür yoktur. Belki bu sıfât fi'l-hakîka abd-i muhdes ve zât-ı mümkinindir. /

Ve bu işârette fenâ-i sûrînin kurbüne dahî remz vardır ki, bu vakitte sinn-i ömrüm yetmiş dörde bâliğ olmuş idi. Ve erkân-ı vücûdumun inhidâmına ve za'f ve maraz-ı cesedime bakmayıp eshârda sutûr-i maârif yazılır ve deftere kayd ve işârât-i ilâhiyye zabt olunurdu. Şâyet bu abd-i fakîrden sonra nice ehl-i derdin derdine dermân ola ve inkıbâzına inbisât vere ve telvînini temkîne irgöre. Eğerçi bu kitâbda nihâyâttan kelâm vardır ki mübtedî onun fehminden âciz ve sâlik olmayan onun idrâkinden kāsırdır, velâkin isti'dâd ve i'tikād ve mübâşeret-i esbâb olıcak Allah Teâlâ feyyâzdır ve bâb-ı fıtrat meftûhdur ve Hak'da acz yoktur, ve illâ nice mahrûmu'l-bidâye olanlar merzûku'n-nihâye olmazlardı ve hareketlerinde netîce-i vusûl bulmazlardı. İbrâhîm Edhem ve Fudayl İyâz ve Mâlik Dînâr ve Şeyh Attar ve İmâm-ı Gazzâlî ve emsâli gibi.

İmdi, gasl ki izâle-i vesahdır, zâhir-i cesedde olduğu gibi bâtın-ı vücûdda dahî olur. Onun için Kur'ân'da gelir: لاَ يَمَسُّهُ إِلاَّ الْمُطَهَّرُونَ (Vâkıa, 56/79) [Ona ancak temizlenenler dokunabilir.] Ya'nî, ibâret-i tathîrden fehm olunur ki encâs-ı hissiyye olduğu gibi kāzûrât-ı ma'neviyye dahî vardır ki, a'zamı taalluk-ı mâ-sivâdır. Ve taalluk televvüsdür ve her levnin hâline göre sâbûnu vardır. Ve ehl-i sülûkün sâbûnu zikir ve tevhîddir ki âlâyiş-i mâ-sivâ onunla pâk olur.

Ve vücûd ki şirkten ibârettir, şirk ise necisdir. Nitekim Kur'ân'da gelir: إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ (Tevbe, 9/28) [Müşrikler ancak bir pisliktir.] Pes, şirk necesinin tahâreti tevhîdledir, nifâkın ihlâs ile olduğu gibi. Velâkin şirk-i sûrî gerçi tevhîd-i resmî ile zâil olur, feemmâ şirk-i ma'nevînin zevâli tevhîd-i hakîkîye mevkūfdur. Ya'nî, sâlik vahdet-i vücûd tecellîsine nâil olmadıkça tevehhüm-i taaddüd belâsından halâs olmaz ve şirk-i vücûd hicâbından kurtulmaz. İşte budur ki demişlerdir: وجودك ذنبٌ لا يقاس عليه ذنبٌ آخر [Senin varlığın öyle bir günâhdır ki, hiçbir günâh ona kıyâs olunmaz.] Çün ki bu hicâb-ı vücûd mürtefi' ve gāile-i isneyniyyet mündefi' ola, lisân-ı abd lisân-ı Hak olup Hak onun [*107*] lisânından zikr eder. Ve onun nişânı lisânın ihtirâkıdır. Zîrâ, nûr-i zât lisâna aks edip kalbi ihrâk ettiği gibi lisânı dahî ihrâk eder ve yetmiş

bin hicâbın ihtirâkı bu perdede hâsıl olur. Zîrâ, perde ile olan zikrin nûru nûr-i sıfât ve bî-perde olan zikrin nûru nûr-i zâttır. Nûr-i zât ise şa'şaânî-i muhrıkdır.

Ve bu makāmdandır ki derler: Pâdişâh konmaz saraya hâne ma'mûr olmadan. Ve burada hânenin ma'mûrluğu, mâ-sivâdan ve vücûddan boşalıp bi'l-külliyye harâb olmakladır. Zîrâ, ma'mûr olan hânelerde perdeler olduğu gibi ma'mûr olan vücûdlarda dahî hicâblar vardır. Çün ki harâb ola ol perdeler ve hicâblar zâil olup etrâfı pür-ziyâ olur ve ba'dehû nûrdan mebnî olup bir dahî hicâb kalmaz. Zîrâ, nûr kendi cinsine hicâb olmaz. Ve bu mertebe tarîk-ı Celvetiyye -cîm ile- sırrıdır. Zîrâ, "celvet" zuhûrdur. Bu makāmda ise zuhûr-ı sıfât Hak iledir. Sıfât-ı Hak ise kendine perde olmaz. Zîrâ, burka'-i arûs gibidir. Ve "Sıfât zâtın hicâbıdır" dedikleri kable'l-vusûl olan hâle remzdir, ve illâ sıfât âyînedir. Nitekim mürûr etti.

İşte bundan netîce-i sülûk fehm olundu ki sırr-ı Celvetiyye'dir. Ve demişlerdir ki: الطّرق إلى اللّه بعدد أنفاس الخلائق [Allâh'a giden yollar yaratılmışların nefesleri sayısıncadır.] Ya'nî, gerçi herkes kendi isti'dâd-ı mahsûsu yolundan sülûk eder, velâkin sülûk-i zâhirin netîcesi harem-i Ka'be'ye vusûl ve harem-i Rasûl'e duhûl olduğu gibi sülûk-i bâtının dahî netîcesi fenâ ve bakā ve sırr-i halvet ve nûr-i celvettir. Pes, her sâlike bu iki kadem lâzımdır, tâ ki menzilü'l-menâzilde karâr eyleye ve züvvâr-ı esmâ dahi onu ziyâret eyleyip her mazhar ol zâhirden müstefîd ola.

Gel imdi sâlik olduğuna göre bâri bu menzile er ve bu bezmin câmını sür ve teşne kalma. وَ سَقَاهُمْ رَبُّهُمْ (İnsan, 76/21) [Rableri onlara içirir...] sırrını fehm eyle. واللّه المعين ومنه التّوفيق وإليه الرّجوع من طريق التّحقيق. [Yardımcı Allah'dır, tevfîk O'ndandır ve tahkîk yoluyla dönüş O'nadır.]

* * *

ورد ليلة الجمعة قوله تعالى:

﴿إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ﴾ وقوله تعالى: ﴿بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ﴾

[Cuma gecesi Allah Teâlâ'nın "Muhakkak ki Allah, insânlara karşı şefkatli ve merhametlidir." (Bakara, 2/143) sözü ve "O, mü'minlere karşı çok şefkatli ve merhametlidir." (Tevbe, 9/128) sözü vârid oldu]

Ya'nî, Allah Teâlâ kendi re'fet ve rahmetini cemî'-i nâsa ta'mîm

ve Rasûlullâh'ın (s.a.v.) re'fet ve rahmetini mü'minlere tahsîs eyledi. Zîrâ, Allah Teâlâ Erhamü'r-râhimîn'dir ki Rasûlullâh dahî râhimîn'de dâhildir. Pes, Hak Teâlâ cümleden erham olmuş oldu. Onun için kıyâmette ümmetinin hisâbını Rasûlullâh'a tefvîz etmedi ve erhamiyyetine binâen kendine tahsîs etti. Zîrâ, Habîbullâh olanın ümmeti dahî habîbdir ve habîbin habîbe muâmelesi tabîbin habîbe muâmelesi gibidir.

Ve bundan سبقت رحمتي غضبي [Rahmetim gazabımı geçmiştir.] sırrı ma'lûm oldu. Ya'nî, rahmet Rasûlullâh'ın vücûdudur. أنا من الله والمؤمنون من فيض نوري [Ben Allah'tanım, mü'minler de benim feyzimin nûrundandır.] hadîsinde mü'minler ile murâd ümmet-i merhûmedir. Ya'nî, evvelen ve bi'z-zât onlardır. Onun için "ümmet-i merhûme" denildi. Zîrâ, rahmetten tevellüd eden dahî rahmettir. Nitekim نحن الآخرون السّابقون [Biz önce gelen sonuncularız.] ona delâlet eder. Pes, gazabdan murâd ümem-i sâlifedir ki mağdûb ve muazzeblerdir. Ya'nî, dünyâda azâb-ı istîsâl ve âhirette azâb-ı cehennem ile muazzeblerdir. Onun için yüz yirmi saffın sekseni bu ümmet-i merhûme ve kırkı sâir ümemin mü'minleridir.

Ve bundan غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ (Fâtiha, 1/7) [Gazaba uğramışların ve sapmışların yoluna değil.] sırrı dahî ma'lûm oldu. Onun için Rasûlullâh (a.s.v.) mağdûbu Yehûd ve dâlli Nasârâ ile tefsîr ettiler ki bunlar ümem-i sâlife âsîleridir ki biri Hz. Mûsâ ve biri Hz. Îsâ (aleyhime's-selâm) kavmidir. İşte bu ümmete ne kadar i'tinâ-i ilâhî olduğu ma'lûm oldu ve erhamiyyetin sırrı ibtidâ onlara taalluk ettiği bilindi.

Ve bu makāmdan إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ (Bürûc, 85/12) [Şüphesiz Rabbinin yakalaması çok şiddetlidir.] mazmûnu dahî mefhûm oldu. Ya'nî, إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَأَشَدّ [Şüphesiz Rabbinin yakalaması en şiddetlidir.] demedi ve rahmetinin galebesine işâret kıldı. Onun için Ebû Yezîd-i [*108*] Bistâmî (k. sirruhu'l-latîf): "Yâ Rabb, benim batşım senden -ya'nî senin batşından- eşeddir" dedi. Zîrâ, mahlûkun merhameti verâ-i hicâbdandır ki muktezâ-yı zâtı değildir, belki Hakk'ın ifâzası iledir. Batşı ise muktezayât-ı zâtındandır ki nefs-i hayvâniyyenin ahkâmındandır. Zîrâ, nefsde sıfat-ı kahr vardır. Hakk'ın rahmeti ise bi'z-zât ve gazabı bi'l-arazdır ki ibâdın ısyânına tâbi'dir. Onun için rahmetinde şiddet ve gazabında hiffet vardır. Ve ehl-i ısyânı cehenneme idhâl ettiği vakitte tâkatleri

kadar muazzeb eder. Zîrâ, dünyâda buyurdu ki: لاَ يُكَلِّفُ اللّهُ نَفْساً إِلاَّ وُسْعَهَا (Bakara, 2/286) [Allah, herkesi gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar.] Ya'nî, teklîf bi-hasebi'l-vüs' olıcak azâb fevka'l-vüs' olmaz, ve illâ zulüm gibi olur ki Hak Teâlâ ondan berî ve münezzehdir.

Ve bu ma'nâdandır ki cehennemde emâkin-i ehl-i cennet takdîr olunan yerleri küffâra mîrâs vermez. Zîrâ, adlden hâricdir ve bunda onlara eser-i rahmet vardır. Feemmâ emâkin-i ehl-i nâr farz olunan mevâzı'ı mü'minlere bi-tarîkı'l-mîrâs ihsân eder. Zîrâ, fazlda dâhildir. Ve kerem ve lutfa nihâyet olmaz. İşte adl herkesin haddine ve ilmine göredir ki ol haddi kırât kadar tecâvüz etmez. Fazl ise mâ-lâ-nihâyedir. Ve buradandır ki vaîdde hulf câizdir. Zîrâ, terk-i ikāb etmek keremdir ve inde'l-arab ve'l-acem memdûh ve mu'teberdir. Bu dahî usât-ı mü'minîne göre, zîrâ küffârın vaîdi maktû'dur. قال تعالى: إِنَّ اللّهَ لاَ يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ (Nisâ, 4/48) [Allah Teâlâ buyurdu: Allah kendisine ortak koşulmasını aslâ bağışlamaz.] Ve burada esrâr-ı ilâhiyye vardır ki ukūl-i kāsıra idrâkinden âcizdir.

Ve bundan ma'lûm oldu ki şefâat ehl-i kebâiredir, yoksa ehl-i ekberü'l-kebâire değildir. Zîrâ, ism-i Rahmân'ın zâhiri küffâra taalluk-dan munkatı'dır. Pes, mü'minlerin netîceleri rahmet-i ilâhiyye ve cemâl ve kâfirlerin netîceleri gazab ve celâldir. Ve netîcetü'n-netâic / ne olacağın Hak bilir. Zîrâ, mü'minler cennete duhûlden on beş bin sene sonra melek meşrebine dâhil olurlar ve kâfirler dahî bu müddetten sonra şeytân meşrebine girip bu iki meşrebden gayrı netîce-i meşârib kalmaz ve ikisi dahî Hakk'a muzâf olurlar. Zîrâ, Hâdî ve Mudill Allah Teâlâ'dır. فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ (Tekvîr, 81/26) [O hâlde nereye gidiyorsunuz?], وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (Bakara, 2/245) [Yalnızca O'na döndürüleceksiniz.]

* * *

قال الله سبحانه وتعالى: [Allah Sübhânehû ve Teâlâ buyurdu:]

وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ

(Şuarâ, 26/90) [Cennet takvâ sâhiplerine yaklaştırıldı.]

Ya'nî, cehennem ehl-i cehenneme takrîb olunduğu gibi cennet dahî ehl-i cennete takrîb olundu. Cehennemin takrîbi budur ki, mahşerde zencîrlerle zebâniye yedleriyle cerr olunur. Bir vechile ki teğayyüz ve

zefîr ile a'dâ üzerine hücûm edip onun feze'ınden zehreler çâk olur. Onun için ol güne "yevm-i feze'-i ekber" denildi (bk. Enbiyâ, 21/103). Ve cennetin takrîbi budur ki, Allah Teâlâ serî'u'l-hisâb olduğu cihetten zamân-ı yesîrde ehl-i îmân ve takvâyı cennete idhâl eder. Zîrâ, burada takvâ ile murâd, küfür ve maâsî ve taalluk-ı mâ-sivâdan perhizkâr ve munkatı' olanlardır. Bunlar ise sırâtı berk-ı hâtif gibi geçerler ve cennetle aralarında mesâfe olmaz ve cennet baîdden müşâhede ettikleriyle dâhil oldukları akrab-ı sâatte olur. İşte bu hâlet kurb-i sûrîye göredir.

Ve bu iki tâifenin her birine kurb-i ma'nevî dahî vardır. Ehl-i cehenneme kurb-i ma'nevî budur ki, onlar dünyâda tabîat ve nefse müstashib olup zulmet-i anâsırda kalmışlardı. Bu ise cehennem-i muacceledir. Zîrâ, cehennem nefs ve tabîat ile pür olsa gerektir. Ve bu ma'nânın cehennem-i muaccele olduğuna delâlet eder şol âyet ki gelir: إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَاراً (Nisâ, 4/10) Ya'nî, yetîm malı ekl edenlerin bâtınında âteş olur. Pes, ol âteş bu dünyâda iken onları ihrâk ederdi, velâkin hicâb-ı tab' galîz olmakla ihsâs etmezlerdi. Sonra ki ma'nâ sûrete geldi ihsâs ettiler. Onun için فَذُوقُوا الْعَذَابَ (Âl-i İmrân, 3/106) [Öyleyse tadın azâbı!] denildi. Ya'nî, zevk-ı azâb âhirette inkişâf-ı hicâbdan sonra olur. İşte kefere ve fecereye [*109*] göre cehennem-i muaccele ve müeccele budur. Ve bunlar gerçi bi-hasebi'l-emânî cenneti kendilerine takrîb ettiler, velâkin i'tikād ve amelleri onları oradan teb'îd eyledi ve cennet dahî onlardan baîd oldu. Zîrâ, bâğ ve bahçe hanâzîrden firâr eder ki miyânda münâsebet yoktur. Zîrâ, cennet kabza-i yemîn ile makbûz olanlar içindir. Onlar ise kabza-i şimâl ile makbûzlardır ki istihkāk-ı zâtîleri cehenneme tarhdır. Şol ma'nâdan ki, nakş-ı zâtî ve resm-i aslî müteğayyir olmaz.

Ve ehl-i cennete göre kurb-i ma'nevî budur ki, insân cennete kalb ve rûh mertebesinde dâhil olur. Zîrâ, insân-ı kâmil dünyâda nefs ve tabîatı tezkiye etmekle bâb-ı cehennemi sedd ve bâb-ı cenneti feth etmiş idi. Bu cihetten muaccelede naîm-i esmâ ve sıfât ve müşâhede-i zât ile mütena'im idi, ve cennet-i müeccelede firâr ederdi ki sûret-i cennetten murâd naîm-i sûrîdir. Onun murâdı ise Hak idi mâ-sivâ değil idi. Onun için cennete ve cennet dahî ona takrîb olunur. Ve bu sırra işârettir şol eser ki gelir: عجب ربّك من قوم يُقاد إلى الجنّة بالسلاسل. [Rabbin zincirlerle cennete sevk olunan bir topluluğa hayret eder.] Ya'nî, ehlullâh

cennet-i müeccele kaydında olmayıp ondan firâr ederlerken oraya zencîr-i nûr ile meczûb olurlar, tâ ki bedenen naîm-i sıfât ve rûhen müşâhede-i zât ile mütena'im olup tâat ve ma'rifetten her birinin netîcesi zuhûra gele, ve illâ va'd zâyi' ve hükm-i sûret bâtıl olmak lâzım gelir. İnsân ise sûret ve ma'nâdan ibârettir.

Ve cennette dahî makām-ı müşâhede vardır ki "kesîb" dedikleri mahaldir. Ve bu kesîb gerçi mahcûb olanlar için mevzû'dur. Zîrâ, mükâşifler her mevtında müşâhedeye kādirlerdir, feemmâ orada dahî sûret ve ma'nâyı tatbîk için hâzır olurlar. Ve mahcûblar mertebe-i rubûbiyyetten müşâhede ve onlar mertebe-i tecellî-i berkîden muâyene ederler. Zîrâ, zât ve sıfât onlarda kemâl bulmuş ve fark ve cem' müctemi' olmuş idi. Bu cihetten iki vechile mütena'im olurlar ki ehl-i hicâb ile mertebe-i rubûbiyyette iştirâklerinden mâ-adâ mertebe-i zâtta [müştereklerdir]. /

Ve tecellî-i sıfat Hz. Mûsâ'nın (a.s.) Tûr'da sûret-i hâlidir ki makām-ı kelîmiyyettir. Zîrâ, Mûsâ'nın zâhiri mertebe-i sem'de tecellî-i kelâmda ve bâtını mertebe-i basarda tecellî-i zâtta idi. Ve Cenâb-ı Nübüvvet'in (s.a.v.) leyle-i mi'râcda makām-ı nûrda hâli sûreten ve ma'nen, zâhiren ve bâtınen tecellî-i zât idi ki, sırrı sûrete girip her yüzden nûr-i zât ile munsabığ idi. Ve bu ma'nâ-yı azîm ve sırr-ı cesîm ile kıyâm ve ittisâfından ötürü cesedlerinde sâye yok idi. Zîrâ, sâye zulmettir, nûr-i zâtta ise sâye olmaz. Zîrâ, vücûd-i Hak bi'l-külliyye nûrdur. Pes, mazhar-ı tâmm dahî ona göredir. Ve kemâl-i Nebevî'ye nazar eyle ki Hak ile mükâlemesi dâim idi, Mûsâ'daki gibi inkıtâ' yok idi. Zîrâ, Mûsâ vakt-i ma'lûmda mükâleme edip Tevrât dahî def'aten vâhideten tenzîl olundu. Cenâb-ı Nübüvvet ise أبيت عند ربّي [Muhakkak ki ben Rabbimin yanında gecelerim.] mûcebince her-bâr indellâh beytûtet edip makām-ı kudretten gıdâ-i rûh bulurdu ve Kur'ân tedrîc ile nüzûl edip her-bâr Hak ile tâze tâze mükâleme ederdi. Ve bu ma'nâ için Kur'ân müneccemen tenzîl olundu. Eğerçi tefrîkında tesbît ma'nâsı dahî vardır. Nitekim Kur'ân'da gelir: كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلاً (Furkān, 25/32) [Biz onunla senin kalbini sağlamlaştırmak için böyle yaptık.] Pes, tertîlde kendine ve ashâbına ve ümmetine fâyide-i azîme vardır. Onun için Kur'ân'ın acâibi munkazıye değildir, belki her tilâvet olundukça ehl-i fehme ma'nâ-yı cedîd vardır. Zîrâ, Allah Teâlâ Vâsiun Alîm'dir.

Ve Kur'ân makām-ı sıfat ve mertebe-i münâcât ve mükâlemedir ve istimâ'ı kelâm-ı Hakk'ı istimâ'dır. Buradandır ki imâm-ı mihrâb vekîl-i Hak'dır ki Hak onun lisânından tilâvet edip cemâat dahî istimâ' ederler. İşte mesâcid ve cevâmi' ve cehrin vaz'-ı aslîsi budur ki, bundan udûl vaz'-ı şer'îden hurûcdur. Feemmâ mutlak tâlî ve münferid böyle değildir. Ya'nî, onlarda gayra ismâ' etmek emr-i lâzım değildir, belki tilâvetleri kendi nefisleri içindir. Belki cehr etseler gayra teşvîş vermeyecek [*110*] kadar cehr ederler. Nitekim hâl-i sahâbe (r. anhum) bu idi ki salât-ı teheccüdde âvâzları savt-ı zünbûr gibi işitilirdi. Ve mervîdir ki, Hz. Sıddîk (r.a.) Mescid-i Nebevî'de hafd-ı savt eder ve Hz. Fârûk (r.a.) ref'-i savt eylerdi. Cenâb-ı Nübüvvet bunları ta'dîl için Ebû Bekr'e bir mikdâr ref' ve Ömer'e cüz'î hafd ile emr eyledi. İşte bu ma'nâ cehr-i şedîd iktizâ etmeyen mevzı'dadır, ve illâ Cenâb-ı Risâlet ol kadar cehr ederlerdi ki Balât dedikleri yerde işitilirdi. Zîrâ, ismâ'-ı cemâat matlûbdur. Onun için her kâr-ı şer'î ehline tevsîd olunmalıdır. Zîrâ, bî-savt imâm ve müezzinden fâyide az olur.

Ve buradandır ki müezzin vakt-i zarûrette tekbîri cehr eder ve a'kāb-ı salevâtta mesnûn olan Âyetü'l-kürsî tilâvetini dahî cehr eder. Zîrâ, asl-ı vaz'ı cemâat içindir. Ve tesbîhât-ı müteakkıbe dahî onun üzerine mebnîdir. Bu hôd ma'lûmdur ki, ehl-i cemâatte ümmîler vardır ki tilâvetten âcizlerdir veyâhut galat okurlar. Bu sûrette istimâ' etmek onlara esveb olur. İstimâ' ise cehre mebnîdir. Pes, mahall-i cehrde ihfâ etmek cehl-i azîmdir. Nitekim bu a'sârda beyne'l-cühelâ' âyet-i mezkûreyi ihfâ etmek şâyi' olmuştur. Ve cehl dediğimiz budur ki husûs-ı mâdde ve mevzı'-ı zarûreti gayrıdan temyîz edemediler ve musallîye teşvîş verir diye emr-i âmma kıyâs ettiler ve yanlış anladılar. Maa-hâzâ musallî-i münferid hatmine dek salevât-ı şerîfeye iştiğâl ile cüz'î te'hîr dahî mümkindir. İşte zimâm-ı şer' cehele yedine girdikde böyle hilâf-ı vaz'-ı umûr zuhûr eder. Ve men' eder bulunmadığı rüesânın kendi cehillerinden veyâ umûr-i dünyâya iştiğâl ile adem-i iktirâslarındandır.

Ey mü'min, çün ki ilm-i şer'î yüzünden bu netîceye vâsıl oldun ve bu sadefde bu gevheri buldun, pes onunla amel eyle ve kelâm-ı Hakk'ı bu abd Hakkî gibi حَتّٰى يَسْمَعَ كَلَامَ اللّٰه (Tevbe, 9/6) [Allâh'ın kelâmını işitene kadar...] mûcebince cehr ve ismâ'a sa'y eyle ve dahî فَاصْدَعْ بِمَا

تُؤْمَرُ (Hicr, 15/94) [Sana emrolunanı açıkça söyle.] mısdâkınca neşr eyle ve levm-i lâimden hazer etme. والله المعين [Yardımcı Allah'dır.] /

* * *

Ba'de-zâ, bu mahall tahrîr olunup salât-ı fecri edâdan sonra fukarâ tevhîdde iken iki gümüş ibrîk gelip hâl-i cehr ve hâl-i ihfâya işâret olundu. Ya'nî, gerek tarîk-ı cehrden ve gerek tarîk-ı ihfâdan feyz-i Hakk'a sedd yoktur, velâkin bu iki feyzin başka erbâbı olmakla sen mübtedîye feyz-i cehr ibrîkini ve müntehîye feyz-i ihfâ ibrîkini sun ve her birine haddine göre câm ver ve şarâb-ı ma'rifet içir.

Suâl olunursa ki: Müntehîye câm-ı feyz sunulmağa zarûret nedir? Zîrâ, müntehî gayrın ifâzasından müstağnîdir. Cevâb budur ki: Burada müntehîden murâd müntehî-i izâfîdir, yoksa hakîkî değil. Zîrâ, müntehî-i hakîkî olana cehr ve ihfâ berâberdir. Ve onun zikr ve tilâveti sırrı budur ki lisân-ı Hak'dandır. Aceb netîcedir, velâkin herkese vusûlü müyesser olmaz ve her bir dil ol meşrebden lezzet almaz.

* * *

ورد قوله تعالى: [Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (Bakara, 2/94) [De ki: Eğer gerçekten Allah katında âhiret yurdu kimsenin değil yalnız sizin ise, sözünüzde doğru iseniz, haydi ölümü temennî edin!]

Ya'nî, âyet-i şerîfe ahbâb ile a'dânın miyânını fark eyler. Şol cihetten ki, mevt ahbâba göre tuhfedir. Onun için Hakk'a âşıklar mevti istikrâh eylemezler. A'dâya göre ise hizy ve azâbdır. Bu sebebden ondan teneffür ederler. Eğerçi "Âhiret bizimdir" diye da'vâ ederler, feemmâ burhân olmayıcak da'vâ-yı mücerrededen çi-sûd?

İmdi, âhiret Âhir olan Allah Teâlâ'ya râci'dir. Pes, talebkâr-ı Hak olan tarîkından vâsıl olur ki mevt-i irâdî-i fenâîdir. Şol ki hayât-ı dünyâya, ya'nî nefs-i hayvâniyyenin ahkâmına taalluk etmiştir, onun nefsi zinde ve kalbi mürdedir. Hakk'a vusûl ise kalbin evvelâ ahlâk-ı hamîde ve sâniyen ma'rifetullâh ile hayât-ı ma'neviyyesine menûttur. Ve bu bâbda gayret sahîh değildir. Ya'nî, "Hak Teâlâ hâlisan benimdir, gayrının değildir" demek söz değildir, belki bâtıldır. Zîrâ, Allah

Teâlâ'nın cemî'-i eşyâya tecellîsi ale's-seviyyedir. Bu cihetten her mahlûkun [*111*] O'na vech-i hâsdan irtibâtı vardır ki ol irtibât ile ona vâsıl ve Rabb isminden hisse-menddir. Onun için "Rabbü'l-âlemîn" deyip ta'mîm eyledi, ba'zı avâlime tahsîs etmedi. Ve zevi'l-ukūl cem'iyle îrâd ettiği cemî'-i eşyânın tecellî-i sıfâta mazhar olduğuna işârettir. Ya'nî, hayât ve ilim ve sem' ve basar ve emsâli sıfâtı câmi'dir. Eğerçi zuhûrda tefâvüt vardır, velâkin bu tefâvüt ism-i Bâtın'a râci'dir ki, nice nesne vardır ki mezâhirin ihtilâfıyla muhtelifdir. Meselâ, cemâdâtın kendi nefisleri hasebiyle zuhûr var, velâkin hayât ve kelâm cihetiyle zuhûr yoktur. Belki bu ma'nâ onların bâtınlarına râci'dir. Eğerçi vücûd ile zuhûrları ol emr-i bâtını iş'âr eyler. Zîrâ, Sâni'-i Kâmil'in eserleridir ve eserden müessire istidlâl etmek eserin yalnız sûret-i zâhiresiyle değildir. Zîrâ, mahlûkdan Hâlık'a intikāl olunmaz. Belki ol eserin hâmil olduğu isimledir, eğerçi mahcûba hafîdir.

Nazar eyle ki bir vece'a mübtelâ olan kimse, meselâ zencebîl şerbeti içip iyice olur ve bu husûsda Hakk'a hamd eder. Ve bu hamd ol zencebîlin isminin vesâtatıyladır. Pes, hamd-i mutlak Allah-ı Mutlak'adır. Eğerçi ism-i cüz'î vesâtatıyladır. Ve onun yüzünden hamd ettiği muvahhid olduğundandır. Zîrâ, bilir ki Hakk'ın cümle-i eşyâya havâss-ı esmâ ile tecelliyât-ı mahsûsası vardır. Ve Şâfî olan Allah'dır, yoksa zencebîlin sûret-i zencebîliyyesi değildir. İşte budur ki Kur'ân'da gelir: يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ (Fâtır, 35/15) [Ey insânlar, Allâh'a muhtâc olan sizsiniz.] Ya'nî, zencebîle meselâ iftikārı hâlinde yine iftikārı Hakk'adır. Zîrâ, ism-i Hak ol zencebîl ile dâirdir ki, ismullâh'ın tâht-ı hıytasındadır. Çün ki Allah Teâlâ hayât-ı hakîkıyye ile muttasıfdır, lâ-cerem her bir sun'unda sırr-ı hayât vardır, gerek zâhir ve gerek bâtın. Ve sâir sıfât-ı kemâliyye dahî ona kıyâs oluna.

Ve buradandır ki, mükâşifler cemî'-i eşyâda Hakk'ı / müşâhede ederler ve eşyâyı âyîne yerine korlar ve kayda bakmazlar. Belki kayd sûretinden ıtlâka intikāl ederler. Zîrâ, Hak hiç bir nesne ile mukayyed değildir, ve illâ onun için hâlis olmak lâzım gelir. Bu ise umûm-i tecellîye muhâlifdir.

Pes, burada gayret ma'nâsı cârî olmaz, güneşin zıyâsında olmadığı gibi. Ya'nî, dav'-i şemsde âmme-i nâs müştereklerdir. Şöyle ki vakt-i tulû'da hiç bir hânenin revzenesine ihtisâsı yoktur, gerek sarây-ı sultân

ve ger hâne-i gedâ. Velâkin ba'zı esrâr-ı ilâhiyye vardır ki ba'za mahsûsdur. Meselâ, makām-ı vesîlenin ve imrae-i vâhibenin Cenâb-ı Risâlet'e (s.a.v.) ihtisâsı gibidir. Nitekim gelir: خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ (Ahzâb, 33/50) [Diğer mü'minlere değil sırf sana mahsûs olmak üzere] Zîrâ, husûs-ı esrâr umûm-i tecellîyi münâfî değildir.

Ve bundan وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي (Tâhâ, 20/41) [Seni, kendim için seçtim.] ve emsâlinin cevâbı dahî zâhir olur. Zîrâ, Hz. Mûsâ'nın (a.s.) zât-ı Hak için ıstınâ' olunduğu husûs-ı mertebedendir, Âdem'e (a.s.) ta'lîm-i esmâ gibi. Zîrâ, bu ta'lîm Âdem'in safiyyullâh olduğuna nâzırdır. Pes, cemî'-i enbiyâ ve evliyâ Hakk'ın asfiyâsıdır. Eğer havâssı cihetinden biribirlerine nisbetle fi'l-cümle tefâvütleri vardır. Onun için buyurur: تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ (Bakara, 2/253) [O Peygamberlerden kimini kiminden üstün kıldık.] Ve bu havâssda gayret olmaz. Zîrâ, tefâvüt-i nâs ona dâirdir.

Ve Hak Teâlâ Vâsiun Alîm'dir ki tecelliyât-ı mahsûsasına nihâyet yoktur. Ve şuûn-i muhtelifesi bu tecelliyâtın yüzünden zâhir olur. Pes, bu tecelliyât-ı muhtelife esrâr-ı zât ve esmâ ve sıfât ve ef'âli müştemildir. Ve bu âlem bir Ken'ân-ı kesrettir ki Yûsuf-i vahdeti bulan bir dahî ol Ken'ân'a nazar etmez ve ederse dahî âyîne olmak üzere nazar eder.

Ve kesretin dahî inde'l-mükâşifîn mâ-sivâ olduğu taayyünât-ı muhtelifesi sebebiyledir. Bu cihetten "mâ-sivâ" -ya'nî taayyün yüzünden gayr- denilirse müteayyin yüzüden "ayn" denilir. Ve meşhûrdur ki vücûd ile hâze'l-mevcûdun farkı vardır. Ve "likā" dedikleri mâhiyâta mukārenet-i vücûddur. [*112*] Ve bunun sırrı şol âyet-i kerîmeden mefhûm olur ki gelir: إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئاً أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (Yâsîn, 36/82) [O'nun işi, bir şeyi yaratmak istediği zamân ona sâdece "Ol" demektir, hemen oluverir.] Zîrâ, bunda zât ve sıfat ve fi'lin mecmû'u dâhildir. Şol cihetten ki (كُنْ) kelimesi (أَمْرُهُ) kelîmesinin muzâfun-ileyhi olan hüviyyetin tevec-cüh-i ma'nevîsi ve müttecehün-ileyh şey'-i ma'dûm ve meknûn fi'l-ilm ve irâdet sıfat-ı zâtiyye ve kavl onun likāsıdır ki maklûbdur.

Ve burada bunun fevkında dahî netîce vardır ki, vâcidler ve mütehakkıklar bulmuşlardır ki "Eşyâ ayn-ı Hak'dır" derler, velâkin mezâlik-ı akdâmdandır. Zîrâ, eşyâ içinde umûr-i müstakzere ve eşyâ-i müstekrahe dahî vardır ve Zâhir ismi cümleye nâzırdır. فـافـهـم جـيـدًا ونزّه

الربّ تعالى قطعاً [İyi anla ve Rabb Teâlâ'yı muhakkak tenzîh et.]

Ve bu takrîrden fehm olundu ki, dâr-ı âhiret için dahî gayret olmaz. Ya'nî, yalnız bir tâife için olsun demek olmaz, belki îmân ve amelde müşterek olanların umûmu için mahlûkdur. Ve a'mâlara dav'-i şemsden hisse olmadığı gibi Yehûd ve Nasârâ ve emsâline dahî dâr-ı âhiretten nasîb yoktur. Zîrâ, bâtınları a'mâ ve basîretleri perdelidir. Cennet ise mahall-i müşâhededir. Bu cihetten a'mâ ile cennetin münâsebeti olmaz. Nitekim dünyâda teferrüc ile a'mânın münâsebeti yoktur. Zîrâ, teferrüc etmek mutâlaa-i âsâr ile inkişâf-ı dil içindir. Ve şol yerde ki mutâlaa yoktur, inkişâf dahî olmaz.

İmdi, a'mânın taleb-i teferrüc etmesi inhirâfındandır, küffârın cennet istedikleri inhirâflarından olduğu gibi. Zîrâ, eğer fıtrat-ı asliyyelerinden inhirâfları olmayaydı cenneti tarîk-ı müstakîmden taleb ederlerdi ki, tarîkı hidâyet-i hâssa-i mukayyededir, îmân ve amel-i sâlih ve ilim ve ma'rifet-i sahîhadır. Küfr ise bunları münâfîdir. Zîrâ, küfr setrdir. Ve Hak mestûr olıcak muzâfât-ı Hakk-ı kerâmât dahî mestûre. Pes, a'mâlar zuhûrâtı nerede bulurlar ki, zuhûr-i zât ve zuhûr-i naîm-i sıfâttır.

Gel imdi bir kehhâl-i mâhir elinden dîdelerini rûşen kıl, tâ ki vech-i maksûdu mutâlaa edesin ki / netîce budur. Ve çün ki sâdıksın da'vâyı terk eyle. Zîrâ, sıdkın fürûğu olur. Subh-i sâdık gibi ki subh-i sâdıkın yüzünde ol nûr var iken ben subh-i sâdıkım diye da'vâya hâcet kalmaz. Ahbâr-ı Yehûd'dan Abdullâh b. Selâm'ın hâline nazar eyle ki, Medîne-i Münevvere'de Rasûlullâh'a (s.a.v.) evvel-i mülâkātta cemâl-i Hazret'i mutâlaa edicek مَا هو بوجه كذّاب [O yalancı birinin yüzü değil.] deyip îmân getirdi ve gaybı şehâdet mertebesine yetirdi (r.a.). Ya'nî, sıdk-ı nübüvvete burhân taleb etmediği vech-i Nebevî'de olan fürûğ nûr-i ilâhî idi ki bu nûrun ehl-i dîde yanında zuhûru mahz-ı burhândır.

Ve cümle-i enbiyâ ve evliyâda bu makūle nûr-i zâhir vardır, eğerçi a'mâlara hafîdir. Nitekim Kur'ân'da gelir: وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لاَ يُبْصِرُونَ (A'râf, 7/198) [Onların sana baktıklarını görürsün, oysa onlar görmezler.] Ya'nî, nazarları hâlinde ibsârları yok idi ki, ebsâr-ı ma'neviyye ile idrâk-i hakîkîdir. Pes, bî-basar olmuş oldular, hayvân gibi ki nazarı var velâkin insân ile hayvânı fark etmez. Ve o makūle bî-basara "insân-ı hayvânî" derler ki nısf-ı sûrettir, meyyit gibi; yoksa "insân-ı hakîkî" demezler ki tamâm-ı sûrettir, hayy gibi. Onun için

havâss-ı nâsa "ahyâ-i hakîkıyye" derler, gerekse intikāl etmiş olsunlar. Ve onlara "emvât" demek terk-i edeb ve belki gayr-i câizdir. Nitekim Kur'ân'da gelir: وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ (Bakara, 2/154) [Allah yolunda öldürülenlere "ölüler" demeyin, bilakis onlar diridirler.] Zihî ta'zîm ve teşrîf ki mücâhidlere müeyesser olmuştur, gerek cihâd-ı aşğar ile ve gerek cihâd-ı ekberle. Zîrâ, ikisinin dahî nefsi maktûl ve kalbi zindedir ki, bu makūle katlde hayât-ı hakîkıyye vardır. Onun için cennet-i hissiyyeye duhûl etmezden mukaddem merzûk oldular. Zîrâ, gerçi murâd rızk-ı rûhânî ve naîm-i revânî, feemmâ hisse karîb vechile olmakla naîmleri hükm-i hissi ahz etmiştir. Ve suâl-i kabir dahî bu makūle hâle dâirdir. İşte verâsın göresin ve mâ-verâsına dahî istişrâf edip muttala'lara eresin. Pes, bu netîceye vusûle hayât ve memâtın ikisini kable'l-mevt cem' etmek gerektir. Meydân-ı muhârebe ise ilâ-yevmi'l-mevt kāimdir. Fa'rif.

* * *

[*113*] ورد قوله تعالى: [Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنَاهَا

(Şems, 91/5) [Gökyüzüne ve onu binâ edene yemîn olsun.]

Ya'nî, Allah Teâlâ arzı esâs ve semâyı onun üzerine kubbe gibi binâ eyledi ve arzı dahî gerçi bi-hasebi'z-zâhir bast etti, velâkin bi-hasebi'l-hakîka binâya mutâbık kılıp kürrî eyledi, tâ ki âlem-i ulvî ve süflînin müctemi' olduğu ma'lûm ola ve müntehâ-yı hâle işâretle halka sûretin bula.

Pes, bunda rûh-i ulvî ile cesed-i süflînin biribirlerine mutâbakatlarına işâret vardır. Eğerçi biri âlem-i emrden ve biri âlem-i halkdandır, velâkin âlem-i emr âlem-i halk üzerine muntabık olmakla şey-i vâhid gibi kılındılar. Ya'nî, semâ ve arz ve rûh ve cesed zevc ve zevce gibidir ki ikisi ayn-ı vâhide ve hakîkat-i müttefika iken sûreteyn-i muhtelifeteynde zâhir olmakla birine "fâil" dediler ki hakîkat-i ilâhîdir ve birine dahî "kābil" dediler ki hakîkat-i kevniyyedir. Ya'nî, hakîkat-i ilâhiyyenin fer'i ve zıllidir. Havvâ', Âdem'in fer'i ve zıllı olduğu gibi ki onun dıl'ından ma'mûl ve mahlûk oldu. Pes, dıl' Âdem'in eczâsından olıcak Havvâ' dahî sûretiyle onun eczâsından olup hakîkati ile onunla yek-pâre oldu.

Zihî sırr-ı ilâhî ki, vahdetiyle bu kadar keserâtta zâhir oldu. Onun için buyurur: خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ (Zümer, 39/6), [Sizi bir tek nefisden yarattı.] Ya'nî, sûrete göre Âdem-i hissî ve ma'nâya göre âdem-i hakîkîden halk eyledi ki akl-ı evveldir. Ve akl-ı evvel melek iken âhir beşer sûretine girdi ve âkıbet yine cennette aslına rucû' eyleyip melek meşrebinde olsa gerektir. Zîrâ, müddet-i tavîleden sonra bu avârız-ı mütevassıta ve keyfiyyât-ı muhtelife zâil olup اللّهمّ اجعلني نوراً [Allâhım, beni nur kıl!] vefkınce nûr-i melekî ile zuhûrdan sonra -ki nûr-i sıfâttır- nûr-i zât ile dahî münevver olup cümle efrâddan sâye mahv olup mazlûl kalır ki kenz-i mahfî mertebesidir. Eğerçi sûrette naîm-i sıfât ile tena'ume mâni' yoktur.

فافهم هذه الإشارة العليّة واجتهد أن تنكشف عند كالأمور الجليّة فإنّها من نتائج الأسرار الخفيّة. [Bu yüksek işâreti anla ve âşikâre işler gibi sana da keşfolunması için çalış. Çünkü o gizli sırların netîcelerindendir.] /

Ba'de-zâ takrîr-i mezkûrda mazmûn ve münderic olan sırr-ı azîmden ötürü Allah Teâlâ zât-ı azîmine kasem ettiği gibi arz ve semâya dahî kasem etti. Zîrâ, semâ zât ve arz sıfât menzilesindedir ki, bu ikisinin izdivâcından şuûn-i muhtelife zuhûr eder ki ona "ef'âl-i ilâhî" derler. قال تعالى: فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ (Hûd, 11/107) [Allah Teâlâ buyurdu: O istediğini yapandır.]

[*114*] Ve bundan fehm olundu ki, eşyâ arasında tefâvüt vardır. Onun için Allah Teâlâ ba'zı eşyâya kasem etti ve her birine etmedi, maa-hâzâ şeâirullâhdır. Velâkin hurumât başkadır. Onun için min-külli'l-vücûh ta'zîm olunur. Nazar eyle ki âhû-yı misk ile hınzîr berâber değildir, maa-hâzâ ikisi de halkullâhdır. Bu cihetten سبحان خالق الظبي [Geyiğin yaratan her türlü noksandan münezzehdir.] denilir, سبحان خالق الخنزير [Domuzun yaratan her türlü noksandan münezzehdir.] denilmez. Zîrâ, tesbîh mahall-i ta'zîmdedir, âhû ise ta'zîme sâlihdir, hınzîr değildir. Ve şer'de "Arabın و حياة رأسك [Senin hayâtına yemîn olsun] dediği hakîkat-i kaseme mahmûl ise menhîdir" dediler. Zîrâ, Hak'dan gayrıya Hak kasem eder, halk kasem etmez. Ve eğer kavl-i mezkûr ve gayrı isti'tâfa mahmûl ise ıtlâkından nesne lâzım gelmez. Zîrâ, ba'zı umûr niyyet ile müteğayyir olur, Kur'ân duâ niyyetine okunup zikr olduğu gibi, velâkin her yerde cârî değildir. Meselâ, gayrın malını infâk edip kendi nefsi için hayr

olmak niyyet etse hayr yerine geçmez, feemmâ sâhibinden vekâleten infâka niyyet etse hayr sâhib-i mâlın olup kendine dahî sevâb-ı hizmet hâsıl olur. Bu dahî sâhib-i mâl veyâ vârisi hayâtta olduğu sûrettedir, ve illâ sâhibine veyâ vârisine teslîm etmek gerektir.

Ey mü'min, selâmda inhinâ câiz olmadı. Zîrâ, min-vechin Hak'dan gayrıya rükû'dur ki memnû'dur ve min-vechin kendi nefsine rükû'dur ki bu ondan eşna'dır. Meğer ki inhinâsı galeyân-ı hâl zamânında ba'zı esrâr mükâşefesiyle ola. Bu dahî bir mertebeden bir mertebeye nâzırdır, ve illâ mertebe-i vâhidede sâcid ve mescûd olmaz. İşte cümle-i teklîfât ile amel etmek gerçi Hak'dan Hakk'adır, velâkin zâhirde halkdan Hakk'adır. Zîrâ, halk mahall-i kesbdir ve Hak mahall-i şuhûddur. Pes, teveccüh kâsibden -ki fâil-i mecâzîdir- fâil-i hakîkîye olmuş olur -ki Allah Teâlâ'dır-. Ve bu makāmda hicâb-ı rahmet vardır ki iki mertebenin miyânını fârûkdur ve ol hicâb farkdır. فافهم فإنّ ذلك الفرق نتيجة الجمع، فافتح له السّمع وقم مضيئاً كالشّمع [Anla, zîrâ bu fark cem'in netîcesidir. Ona kulak ver ve mum gibi ışık vererek ayağa kalk.] /

* * *

قال اللّه سبحانه حكايةً عن فرعون:

[Allah Sübhânehû Fir'avn'dan naklen buyurdu ki:]

قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيداً

(Şuarâ, 26/18) [(Fir'avn) dedi ki: Biz seni içimizde bir çocuk olarak yetiştirmedik mi?]

Ya'nî, Fir'avn Hz. Mûsâ'yı (a. s.) radâı hâlinden beri terbiye ettiğini imtinân ve ol cihetten nübüvvetini istib'âd etti. Bilmedi ki Mûsâ'nın Fir'avn hıdânesinde olduğu zâhirde idi fakat, ve hakîkatte kendi vâlidesi terbiyesinde idi. Ya'nî, tab'ı beşerîye mülâkāt ile fıtrat-ı asliyyesinden hurûc ve inhirâf vakı' olmamıştı. Eğerçi sûretâ tab'dan ve nefs-i hayvâniyyeden perveriş bulurdu. Zîrâ, Hak Teâlâ onu kendine, nefsine muzâf kılıp وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي (Tâhâ, 20/41) [Seni, kendim için seçtim.] buyurdu. Pes, zât-ı Hakk'a muzâf olan kimsede nefs-i hayvâniyye eseri olmaz, ve illâ kabzateyn müctemi' olmak lâzım gelir. Allah Teâlâ mukarrabîn ve ashâb-ı yemîn ve şimâli biribirinden tefrîk etti ve herbirini vasf-ı âharla mevsûf kıldı.

Ve bundan fehm olundu ki, nefs-i insân hakîkatte nefs-i vâhidedir

ki, "nefs-i emmâre" dedikleridir. Feemmâ bu ma'nâ enbiyâ ve kümmel-i evliyânın nefs-i mutmeinne mertebesinden sülûklerini münâfî değildir. Zîrâ, onlarda nefsin sûreti vardır fakat, hakîkati yoktur. Sûreti olduğu budur ki, esâs-ı vücûd-i insân nefs-i hayvâniyye ve tab'dır. Zîrâ, matıyyedir ve matıyyesiz kat'-ı tarîk olunmaz. Velâkin bu matıyye ekâmil-i nâsa göre harûn ve serkeş değildir, belki mülûkün râkib oldukları muallem efrâs gibidir. Fir'avn gibi ki, Mûsâ'yı kurratü'l-ayn kıldı ve ferzendi gibi bildi ve âhir aralarında adâvet zuhûr etti ve Fir'avn mağlûb oldu. Zîrâ, Fir'avn cismânî ve Mûsâ rûhânî idi. Cism ise kābil ve münfail, ve rûh fâil ve müessirdir. Onun için gāyetinde Mûsâ berzah-ı dünyâyı murûr etti ve Fir'avn gark oldu.

Ve Fir'avn ve kavminin hâli kavm-i Nûh'a müşâbih oldu. Zîrâ, ikisi dahî teşbîhde idi ki suver-i hissiyyeyi ibâdet ederlerdi. [*115*] Ve Fir'avn أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى (Nâziât, 79/24) [Ben sizin en yüce Rabbinizim.] da'vâsıyla kendini sûret-i ilâhiyye ile tasvîr eyleyip kavmine kendini ma'bûd kıldı. Çün ki unsurlarında türâb ve âb gālib idi, âhir âb gālib gelip türâbı mağlûb kıldı. Ve âb gālib geldiği budur ki, Fir'avn ol vakitte deryâ-yı ilme dalıp آمَنْتُ (Yûnus, 10/90) [Îmân ettim.] dedi.

Îmân ise ilm üzerine mebnîdir. Pes, orada hükm-i cesed kalmayıp hükm-i rûh zuhûr eyledi. Ve gark olanlar ilim yüzünden terakkî buldular, velîkin bu ma'nâ dünyâda sebeb-i necât olmaz, kısâsda îmân tenciye etmediği gibi. Çün ki mevtın-ı teklîfde ilim ve amelde taksîr ettiler, lâ-cerem ilm-i mücerred ile kemâl bulmadılar. Ya'nî, ol ilim onlara mahall-i teklîfde gerek idi ki, amele mukārin olmak mümkin idi. Şimdi ki ahvâl-i âhiret münkeşif oldu, dünyâ ve ahvâl-i dünyâ elden gitti. Zîrâ, meseldir ki "Taş duvar olmaz" derler. Hâl-i âhiret ise yektâdır ki, ilm-i mücerreddir.

İşte buradan insânın bu âlem-i ayna nüzûlünün netîcesi bilindi. Ve ol netîce îmân ve ilim ve ameldir. Zîrâ, îmân ve ilim yevm-i mîsâkda olan hâli tecdîddir ki, Kur'ân'da gelir: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا (Nisâ, 4/136) [Ey îmân edenler, îmân edin.] Ve yine gelir: قَالُوا بَلَى (A'râf, 7/172) ["Evet" dediler.] Ya'nî, ahd-i evvelde "Belâ" diye i'tirâf ettikleri îmân ve ilim sûreti idi, hakîkat-i îmân ve ilim ve nefs-i amel âlem-i aynda zuhûra geldi ki ol âlemde -ya'nî yevm-i mîsâkda- îmân ve küfür ve da'vet yoktu. Belki îmân da'vet-i enbiyâya mütâbaatla hâsıl oldu. Ve

amel dahî böyledir ki, enbiyânın getirdiği ahkâm ve şerâi'dir. Pes, insâna âlem-i hakîkat bu mevtında münkeşif olmak lâzım geldi ki, mevtın-ı şerîattır. Zîrâ, şerîat hakîkatin âyînesidir. Ve bu mevtından hurûc ile âyîne fevt oldu ve sen seni sende görmek muhâl mertebesine erdi. Onun için ol mevtına -ya'nî mevtın-ı berzaha ve haşre- a'mâ gidenler yine a'mâ kaldılar ve bâb-ı rü'yet onlara mesdûd oldu.

Ve bu takrîrden fehm olundu ki, gerçi Hakk'a vâsıl olmaz kimse yoktur, velâkin zâtî olanlar yektâ ve sıfâtî / olanlar mecmû' ve ma'mûrdur. Ve cemî'-i ehl-i cehennem zâtî-i mücerred ve cümle-i ehl-i cennet zâtî ve sıfâtîdir. Zîrâ, zâhirleri naîmde ve bâtınları hâllerine göre müşâhededir. Ve "hâllerine göre" dediğimiz budur ki, cennet dâru'r-rü'yet olduğu cihetten ehli fi'l-cümle letâfetten hâlî değildir. Onun için haftada bir kerre olsun bâri müşâhede için makām-ı kesîbe gelirler. Ve ol miskten bir püştedir ki oraya müctemi' olurlar. Eğerçi avâmm-ı mü'minîn havâss gibi değildir. Zîrâ, havâss vech-i mahz olmuşlardır ki, onlarda aslâ kafâ yoktur, avâmm ise zâhirde vech ise de bâtında yine kafâdır. Gel imdi havâssın netîcesine vusûle sa'y eyle.

Ba'de-zâ, Allah Teâlâ'nın Hz. Mûsâ'ya (a.s.) iki türlü minneti vardır. Nitekim gelir: وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَى (Tâhâ, 20/37) [Andolsun biz sana bir defa daha lütufta bulunmuştuk.] Bir minneti nübüvveti ve nübüvvetinin müştemil olduğu kelâm ve Tevrât ve emsâlidir ki nihâyet-i hâlidir. Ve bir minneti dahî vâlidesine ilhâm ettiği vechile zebhden onu tenciye ve hıdâne-i adüvvde terbiyedir. Ve bu hıdâneye "minnet" diye ta'bîr eyledi. Zîrâ, adüvv elinden dost muâmelesi olmak ihsân-ı mahz-ı ilâhîdir. Nitekim karîn-i Nebevî hakkında gelir: فَلاَ يَأْمُرُنِي إِلاَّ بِخَيْرٍ [Bana ancak hayır telkîn eder.] Ya'nî, Cenâb-ı Nübüvvet'e (s.a.v.) karîn olan şeytân İslâm'a gelmekle şerr ile emr etmez, belki dâimâ melek gibi ilkā-i hayr ederdi. Ve bu kerâmet-i uzmâ Cenâb-ı Nübüvvet'e mahsûs oldu. Zîrâ, gayrılarının karînleri ehl-i zimmet gibidir ki, onlarda İslâm-ı hakîkî yoktur. İşte Fir'avn dahî Mûsâ'nın karîni sûreti idi ki zâhirde hıdânesinde oldu ve âhir adâveti zuhûr edip helâk oldu. Ve Ebû Cehl ile Fir'avn'ın farkı bu oldu ki, Fir'avn gerçi gark oldu velâkin cüssesi bi'l-külliyye fenâ bulmayıp فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ (Yûnus, 10/92) [Bugün senin bedenini kurtaracağız.] vefkınce Bahr-i Kulzüm onu hârice ilkā etti ve cesedi necât buldu ki yalnız sûretidir. Ebû Cehl ise kılıç ile

katl ve re'si kat' olunup eczâ-i vücûdu [*116*] bi'l-külliyye perîşân olup sûret ve ma'nâsından eser nâ-bûd oldu. İşte بعثت بالسّيف [Ben kılıç ile gönderildim.] sırrı budur.

Pes, Mûsâ ile Cenâb-ı Risâlet'in farkları bundan zâhir oldu. Cenâb-ı Nübüvvet'in re's-i Ebû Cehl'i maktû' gördükde beş kerre secde ettikleri, beş mertebede fenâ-i küllîlerine işâret idi ki, mertebe-i tab' ve nefs ve kalb ve rûh ve sırrdır. Onun için mazhar-ı tâmm denildi. Fa'rif cidden.

Suâl olunursa ki: Kavm-i Mûsâ Bahr-i Kulzüm'ü mürûrdan sonra ki ibâdet-i icl edip sûret-perest olmuşlardı, onların cezâ-i vifâkları ne oldu? Cevâb budur ki: Katl oldu. Nitekim gelir: فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ (Bakara, 2/54) [Nefislerinizi öldürün.] Zîrâ, kalblerin îmân ile zinde kıldıklarından sonra küfr ile mürde kılıp nefislerin ihyâ ettiler ki nefis a'de'l-a'dâdır. Bu cihetten cihâd-ı ekber ile emr olunmayıp biribirlerin katl ile me'mûr oldular. Zîrâ, biribirlerin ıdlâl etmişlerdi ve cihâd-ı ekbere dahî isti'dâdları yok idi. Pes, ucâleten fenâ-i cismânî ile mübtelâ oldular. Ve bakıyyetü's-seyf olanlar arz-ı Mısr'a hubût ve iştiğâl-i maâş ile bahr-i dünyâya gark oldular. Pes, gark sırrı dahî yerin buldu.

Ammâ bu ümmet-i merhûmenin hâline nazar eyle ki, dünyâyı dîn için feth ettiler, yoksa maâş için çalışmadılar. Zîrâ, maâş husûsu emr-i sâfil ve hakîrdir ki, ulüvv-i himmeti olanlara o bâbda bulunmak münâsib ve lâyık değildir. Bu cihetten kendi nefislerini ma'nen ve sâir a'dâyı sûreten katl ettiler ve ashâb-ı seyf oldular. Husûsâ ki ashâbın (r. anhum) bu bâbda yed-i tûlâları vardır. Nitekim zamân-ı Risâlet'te ve ba'de'l-intikāl hâlleri ma'lûmdur. Ve cihâd-ı asğar ve ekber ile'l-ân ve ilâ-yevmi'l-kıyâm bâkîdir. Zîrâ, cihâd-ı asğar nizâmü'l-âfâk ve cihâd-ı ekber nizâm-ı enfüs içindir.

Ve insân mecmûa-i kübrâ ve nüsha-i uzmâdır ki, cemî'-i suver ve maânî ve hakāik onda dâhildir. Pes, gerektir ki sûretten netîceye intikāl ede ve erbâb-ı hakāik tarîkına gide, / tâ ki وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا (Ahzâb, 33/43) [Mü'minlere çok merhametlidir.] sırrı zuhûr eyleye. Zîrâ, mü'min-i kâmile rahmet-i âmme olduğu gibi -ki sûretinin ukūbetten halâsıdır- rahmet-i hâssa dahî vardır -ki ma'nâsının bu'd ve katîattan necâtıdır. Zîrâ, herkese vasl-ı ilâhî müyesser olmaz. Onun için sûret-i dûzahdan halâs olmak kifâyet etmez. Zîrâ, cemâlde celâl sırrından hâlî değildir. Belki fenâ ender fenâda cemâl ender cemâl gerektir ki bununla

kafâ keyfiyyeti bi'l-külliyye zâil olur ve vech-i mutlak zuhûra gelir.

Gel imdi çün ki buraya gelmek oldu, ol Hazret'e gitmeği görelim, ve illâ ism-i kevnîde kalıp garîb oluruz ve bu hâk-i sefîlde zillet buluruz. Ve ism-i kevnî senin beyneke ve beyne'l-halk olan isim ve nisbetindir ki fânî ve gayr-i mu'teberdir. Ve ism-i ilâhî senin beyneke ve beyne'l-Hak olan isim ve nisbetindir ki bâkî ve mu'teberdir. Feemmâ evvelki isim levh-i vücûddan mahv olmadıkça ikincinin nakşı zuhûr etmez. Zîrâ, bu onun netîcesidir ve her nesnede netîce matlûbdur

وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ (Ahzâb, 33/4) [Allah ise gerçeği söyler ve O doğru yola eriştirir.]

* * *

ورد في السّحر الأعلى قوله تعالى:

[Seher-i a'lâda Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَى (Tâhâ, 20/73)

Ya'nî, Allah Teâlâ kendi zâtında kemâl-i bâliği cihetinden hayr ve merğûbun fîh ve mezîd-i bakā ile muttasıfdır. Zîrâ, ezelî ve bi-lâ-evvel olan zâta ebedî ve bi-lâ-âhir olmak lâzım gelir. Ve O'nun hüviyyet-i zâtiyyesi mertebesinde taayyünü dedikleri ta'yîn-i mertebe içindir, ve illâ taayyün ve lâ-taayyünden berîdir. El-hâsıl, taayyünü ta'yîn etmek taayyünâttan gelir. Taayyünât ise umûr-i ârızadır. Emr-i ârız ise Hak Teâlâ'nın zât-ı kadîmine ilm-i zâtî cihetinden duhûl edemez, belki kendi taayyünü mertebesinden duhûl eder ki emr-i ârızdır. Onun için zât-ı Hak'dan bahs etmek câiz değildir. Belki esmâ ve sıfâtı cihetinden bahs olunur ki ona zuhûr vardır. Onun için "âlem-i şehâdet" derler. Zât için ise bî-perde zuhûr yoktur. Onun için ona "gayb", belki "gaybu'l-ğuyûb" diye ıtlâk [*117*] olunur.

Ve zât-ı Hak cemî'-i ıtlâkāttan münezzehdir. Zîrâ, her ıtlâk bir türlü takyîddir. Ve kayd bizim vücûd-i mukayyedimizden neş'et eder. Pes, Hak min-haysü ente mukayyed ise de min-haysü Hüve mukayyed değildir. Zîrâ, min-haysü Hüve taayyün yoktur. Bu cihetten Hak hayrdır. Ve bakāsı sâirler gibi değildir. Zîrâ, sâirlerin iki vechi vardır ki: Bir vechi taayyün-i mahsûsudur ki hakîkat-i mümkinesine tâbi'dir. Bu cihetten ma'dûm ve fânîdir. Ve bir vechi ıtlâk-ı mahsûsudur ki hakîkat-i ilâhiyyesine tâbi'dir. Bu vechden mevcûd ve bâkîdir.

Nitekim كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلاَّ وَجْهَهُ (Kasas, 28/88) [O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır.] ona nâzırdır. Zîrâ, bu vech ile murâd Hakk'a müteveccih olan vechdir, yoksa halka müteveccih olan vech değil. Ve kezâlik كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ (Rahmân, 55/26-27) [Yeryüzünde bulunan her canlı, ancak azamet ve ikram sâhibi Rabbinin zâtı bâkî kalacaktır.] dahî ona dâirdir. Zîrâ, ale'l-arz olan taayyün fânîdir ki, taayyün-i zâhir vech-i arzdadır. Ya'nî, hâkten masnû' olan nesne zâhir-i arzdan me'hûz olmakla arz-ı zâhir gibi fânîdir. Ammâ taayyün-i bâtın ale'l-arz değil, belki fi'l-arzdır, bu ise bâkîdir.

Ve'l-hâsıl vech-i arzda olan fânîdir. Zîrâ, arazîdir ve ol ma'nâ taayyün-i âdemîdir. Ve batn-ı arzda olan bâkîdir. Zîrâ, semâvîdir. Ve ol ma'nâ nefs-i nâtıka-i âdemîdir ki rûh-i menfûhdur. Onun için zâhir-i âdemîden "halk" ile ta'bîr olunup arza nisbet olundu ve bâtın-ı âdemîden "ca'l" ile ta'bîr olunup Hakk'a muzâf kılındı. Zîrâ, ca'l mertebe-i hilâfete nâzırdır ki emr-i ma'nevîdir. Ve bu ma'nâ için Kur'ân'dan "ca'l" ile ta'bîr olundu. Nitekim gelir: إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآناً عَرَبِيّاً (Zuhruf, 43/3) [Onu Arapça bir Kur'ân kıldık.] Ya'nî, Kur'ân'ın mec'ûliyyetinden mahlûkıyyeti lâzım gelmez. Zîrâ, ca'l onun arabiyyetine nâzırdır, yoksa fî-nefsi'l-emr kelâm-ı nefsî olduğu cihetten mec'ûliyyeti yoktur. Pes, Kur'ân hakîkat-i insâniyye gibi gayr-i mahlûkdur. Zîrâ, Hakk'a muzâf olan umûrun hakāikı sâire kıyâs olunmaz. Bu cihetten Beytullâh dahî. Zîrâ, Beyt zât-ı ahadiyyeye nâzırdır. /

İşte bu takrîrden mefhûm oldu ki, Allah Teâlâ'nın bakāsı hiç bir mevtına ve bir sûrete göre değildir, belki mine'l-ezel ile'l-ebed bâkîdir ve bakāsı teceddüd-i emsâl ile değildir, ve illâ zât-ı kerîmine adem târî olmak lâzım gelir. Taayyünât-ı kevniyyenin bakāsı ise teceddüd-i emsâl iledir. Nitekim gelir: بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ (Kāf, 50/15) [Hayır, onlar yeni bir yaratma hususunda şüphe içindedirler.] Ya'nî, Hak Teâlâ halkıyyet ile mevsûf olmaktan münezzehdir. Onun için O'nda teceddüd yoktur. Zîrâ, teceddüd halkın sıfatıdır. Ve şol zât-ı vâcibde ki min-haysü Hüve bu bakā-i dâim vardır, senin her mevtında bakā-i vücûdun O'nun bakā-i vücûduyladır. Zîrâ, Kayyûm'dur. Bu cihetten mahcûbun bi'z-zâttır. Ya'nî, senin maiyyetinle olup senden müfârakat etmediği cihetten sana vâcib olan budur ki, sâirden O'nu ihtiyâr edesin. Zîrâ, sâirin seninle bakāsı yoktur, belki sohbeti mukayyeddir, meğer ki sohbetin

ehlullâh ile ola. Zîrâ, onlar fi'l-hakîka من في الأرض [Arzda olan kimseler] makūlesidir, yoksa من على الأرض [Arzın üzerinde olan kimseler] değil.

Ve Kur'ân'da gelir: وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ (Tevbe, 9/119) [Ve doğrularla berâber olun.] Ya'nî, sâdıklarla sohbet ediniz ki, onlar sıfât-ı nefsâniyyeden tahallus edip sıfât-ı rûhâniyye ve rahmâniyye ile muttasıf olmuşlar ve belki şevâib-i gayriyyetten halâs olup sırr-ı Hak ile mütehakkık olup yektâlık mertebesin bulmuşlardır ki, onlara sâdık ve sıddîk denilir ki mertebe-i nübüvetten sonra sohbete ziyâde sezâ-vâr ve refâkate evlâ olanlar mertebe-i sıddîkıyyete vaz'-ı kadem edenlerdir. Nitekim Kur'ân'da gelir: فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ (Nisâ, 4/69) [İşte onlar, Allâh'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddîklarla... berâberdir] Ya'nî, sıddîklar enbiyâya ilhâk ve itbâ' olunup âhir-i âyette وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا (Nisâ, 4/69) [Onlar ne güzel arkadaştır.] denildi. Ve âhir-i kelâm-ı Nebevî الرَّفِيقَ الأعلى demek oldu ki, bu refîkın a'lâsı enbiyâ ve sıddîkîn ve evsatı şühedâ-i mücâhidîn ve ednâsı sâir ibâdullâhi's-sâlihîndir.

Eğerçi salâh mertebe-i câmiadır. Onun için inde'l-havâss emr-i merğūbdur. Zîrâ, emr-i hılkî değil belki kesbîdir, ve illâ cemî'-i nâs onda müşterek olmak lâzım gelir. Bu [*118*] ise memnû'dur. Zîrâ, salâh odur ki akvâl ve ef'âl cemî'-i evkātte ihtilâlden masûn ola, ya'nî hilâf-ı şer' üzerine olmaya. Bu ma'nâ ise havâss-ı nâsın husûsıyyâtındandır. Ya'nî, sâlik ona nihâyetü'l-emrde nâil olur. Nitekim şeyhim Seyyidü'l-aktâb Seyyid Fazlî-i İlâhî'nin (k.s.) ba'zı tahrîrâtında gelir ki: رُزِقْتُ بثلثة أشياء: بتجديد الوضوء لكلّ صلوة وإقامة كلّ صلوة مع الجماعة والعمل بالكتاب والسنّة في كلّ عبادة ومعاملة وعادة. [Üç şey ile rızıklandırıldım: Her namaz için abdest tâzelemek, her namazı cemâatle kılmak ve her ibâdet, muâmele ve âdette Kitâb ve sünnetle amel etmek.] Ya'nî, cümle-i ibâdât ve muâmelât ve âdâtta Kitâb ve sünnete temessük etmek mertebe-i salâhın nihâyetidir.

Ve bu mertebe ehline "sıddîk-ı ekber" denildi ki, mertebe-i imâmetten hilâfet-i mahsûsa sâhibidir, Hz. Sıddîk (r.a.) gibi. Onun için ba'de'n-nübüvve emr-i hilâfet ona tefvîz olundu ve bu meşrebde karnen ba'de karn gelen hulefâ' dahî ol mertebede ona ilhâk olundu. Zîrâ, husûs-ı mertebe birdir. Eğerçi kâmil olan kimse her mezâkdan zâikdir. Zîrâ, ismi zâtî ve küllîdir. Ve meşreb-i Sıddîk'ın netîcesi ubûdiyyet ve

ma'rifetullâhdır. Onun için Cüneyd-i Bağdâdî'ye (k.s.) ما النّهاية؟ [Nihâyet ne demektir?] diye suâl olundukda الرّجوع إلى البداية [Bidâyete dönmektir.] diye cevâb verdi. Ya'nî, emr-i sülûkün netîce ve nihâyeti ehl-i bidâyet gibi ubûdiyyet mertebesiyle ihticâbdır. Ya'nî, bâtını ma'rifetullâh ve müşâhede ile Hak'dadır ve zâhiri ubûdiyyet-i şer'iyye ve ihticâb ile halkdadır. Ve onların farkları cem'lerine mâni' değildir. Ve onların hâllerine fi'l-hakîka "ubûdet" derler ki, mertebe-i zâtta olan ulûhete nâzırdır. Bu cihetten onlar abdullâh, ya'nî abd-i ulûhettir. Mertebe-i sıfâtta olanlar ise abdullâh, ya'nî abdü'l-ulûhiyyettir. Ve mertebe-i ef'âlde olanlar abdullâh, ya'nî abd-i ilâhiyyettir. Ve cümlesine Allah kâfîdir. Nitekim gelir: ﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ﴾ اي عبد هويّته المتحقّق بسرّ ألوهته و ألوهيته وإلهيته ["Allah kuluna kâfî değil midir?" (Zümer, 39/36) Ya'nî, ulûhet, ulûhiyyet ve ilâhiyyetinin sırrıyla tahakkuka ermiş hüviyyetinin kuluna.] İşte cemî'-i merâtibin netîcesi bu üç mertebedir ki, sırr-ı hüviyyet-i sârî bu merâtib-i külliyyeyi hâvî ve cümle-i esrâr ve hakāikını muhtevîdir. /

Ey mü'min, işte bu takrîrden mefhûm oldu ki, abd ebedî Hakk'a muzâfdır ve ubûdiyyeti mertebesi ulûhiyyete münkalib olmak yoktur, ve illâ kalb-i hakāik lâzım gelir. Ve mertebe-i imkân ebedî zâil olmaz. Hattâ cennette dahî bâkîdir. Zîrâ, ridâü'l-kibriyâdır ki, rütbe-i mazhariyyettir ve âyîne-i müşâhededir. Ve insânın cennette müddet-i tavîleden sonra melek meşrebine duhûlü kemâl-i letâfetine işârettir ve bi'l-farz nefs-i melek olsa dahî melek mahlûkdur. Pes, mahlûkıyyet rütbesi bâkîdir, ve illâ naîm-i cennet fânî olmak veyâ emr-i bâkî-i ma'nevî olmak lâzım gelir. Emr-i hissîden udûl ise zâhir-i şer'e muhâlif ve mezheb-i felâsifedir.

El-hâsıl, dünyâ ne vechile hiss ve ma'nâyı câmi' ise ukbâ dahî böyledir. Zîrâ, ukbâ dünyânın kalbidir ve orada kalb kāleb olur. Ya'nî, hiss mertebesine gelir, tâ ki müşâhede akvâ ve eclâ ola. Ve bu ma'nâ leyle-i mi'râcda vâkı' olan müşâhede-i müntehânın şu'belerindendir. Zîrâ, leyle-i mezkûrede sırr-ı nebevî sûrete gelip müşâhede ve rü'yet ol sûretin gözüyle vâkı' olmuştur. Şol cihetten ki, vakt-i rü'yette cism-i nebevî müstevâ-yı arşda idi. Rü'yet ise cisimden insilâh ve seyr-i basît hâlinde vâkı' oldu. فافهم جدّا، فإنّه ليس وراء عبّادان قرية. وخلاف هذا قرية بلا مرية [İyi anla. Çünkü, Abbadân'ın ötesinde köy yoktur. Bunun aksi ise

şüphesiz yalandır.]

* * *

ورد قوله تعالى: [Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ

(Kamer, 54/49) [Biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık.]

Ya'nî, Allah Teâlâ cemî'-i eşyâyı cüssede mikdâr-ı mahsûs üzerine halk eylediği gibi havâss ve levâzımda dahî takdîr-i muayyen üzerine kıldı ki, her mahlûk zâhiren ve bâtınen hadd-i ma'lûmunu tecâvüz etmez.

Ve bununla Allah Teâlâ'nın ilimde ve tecellîde vâsiiyyeti ma'lûm olur. Ve bu hadd-i ma'lûm ilimde sâbit ve gayr-i mec'ûl olmakla halk dahî ol hadd üzerine vârid oldu. Ve şol nesnede ki noksân sıfatı göründü, Allah Teâlâ'ya göre kemâl oldu. Zîrâ, Allah Teâlâ nâkısı kâmil ve kâmili nâkıs halk etmez, ve illâ zulüm lâzım gelir ve adlden hurûc [*119*] iktizâ eder. وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ (Fussılet, 41/46) [Rabbin kullara zulmedici değildir.] Ya'nî, her bir abde zulmü yoktur aslen. Nitekim sıyğa-i mübâlağayı cem' ile mukâbelenin muktezâsı budur.

Ve adl takvîmdir. Pes, her mahlûkun kıvâmı mevcûd olduğu sûret ve ma'nâ iledir ki ondan udûl yoktur. Zîrâ, isti'dâd-ı ezelî gayr-i mec'ûlüne tâbi'dir. Ve bu ma'nâya vukûfu olan ârif eşyâyı alâ-mâhiye-aleyh müşâhede edip i'tirâzdan halâs olur. Zîrâ, eşyâ hâlâ ne sûret üzerine ise ilm-i ilâhîde olan sûrete muvâfıkdır. İşte muâmele-i hakîkıyye budur. Velâkin çün ki şerîat mevtın-ı teklîf ve hudûddur, vâkı' olan muâhezât ve siyâsât dahî ma'mûlün-bihâdır. Zîrâ, netîcesi hakâika râci'dir. Ya'nî, ef'âl-i münkereyi muâheze ile mukâbele etmek kazâyı kazâ ile mukâbeledir. Bu cihetten levh-i mahv ve isbâtın netîcesi dahî ümmü'l-kitâba râci' olur. Ve bu ma'nâdandır ki "İrâdet Allâh'ındır" derler. Ya'nî, vâkı' olan umûrun cümlesi irâdet-i ilâhiyye-i külliyye iledir ve mahv ve isbât dahî bu irâdette dâhildir. Pes, Allah Teâlâ'nın mahv ve isbâtı irâdet eylediği her nesneyi ümmü'l-kitâbda olan hâle ircâ' içindir. Ve buradandır ki, saîd şakî ve bi'l-aks olur. Zîrâ, saîd-i ârızînin lisân-ı isti'dâdı şekâvet-i ezeliyye dilemiştir, şakî-i ârızînin lisân-ı isti'dâdı saâdet-i asliyye istediği gibi. Onun için himâr kelb ve kelb feres ve feres insân olmaz. Her şey kendi matlûbu olduğu sûret

üzerine mahlûkdur. Ve sûret ve mikdârı sırr-ı ezele tâbi'dir ki, gayr-i mec'ûldür. İşte,

هذا الّذي ترك الأوهام حايرة وصيّر العالم النّحرير زنديقاً

[Vehmleri hayrette bırakan ve tecrübeli âlimi zındık yapan budur.] diyen zındîk bu sırr-ı ezelden gâfil olup söylemiştir. Zîrâ, ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ (En'âm, 6/96) [İşte bu, üstün ve bilen (Allah)ın takdîridir.] ve dahî يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ (Secde, 32/5) [Allah, gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir.] ve dahî وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (Tahrîm, 66/2) [O, bilendir, hikmet sâhibidir.] remzi nedir bî-haberdir. Ve ol söz ki söylemiştir, ol dahî takdîr ve irâdetin netîcesidir ve bu söz dahî böyledir. فافهم جدًا وكن من أهل المعرفة كاملَ الذّات والصّفة [İyi anla ve zât ve sıfatı kâmil olan ma'rifet ehlinden ol.] /

Ve feyz-i sûrî tefâvüt-i mikdârda nice ise feyz-i ma'nevî dahî böyledir ki, kimine katre ve kimine deryâdır. Ve bu makāmdandır ki, evliyâ enbiyâ ve enbiyâ dahî rusül ve rusül dahî ülü'l-azm ve ülü'l-azm dahî Cenâb-ı Nübüvvet (s.a.v.) derecesine ermezler. Ve tefâvüt mahall-i taayyünden gelir, ve illâ sehâb olmasa güneş zâhirdir. Ve sehâb-ı galîz altından güneş müşâhede olunmaz, feemmâ aks eden nûrunun delâletiyle zâtına ve kemâline ma'rifet ve ilim vardır. Bu ma'nâdan ötürü her ilim müşâhede iktizâ etmedi. Nazar eyle ki, nice a'mâ vardır ki sem' cihetinden istifâde-i ilm eder ve bir nesnenin hakîkatine vâkıf olur, feemmâ basarı olmadığı cihetten ol nesneyi görmez, eğer ol nesne hissiyyâttan ise. Onun için a'mâ-yı mâder-zâd hurûf ve kelime ne resmde olur bilmez. Ve belki âlem-i hayâlde dahî müşâhedesi yoktur. Belki taraf-ı sem'den sadâ işitir ancak.

Ve bundan ma'rifet ile rü'yet mertebesinin farkı zâhir oldu. Eğerçi derler ki: Asl olan ma'rifettir. Feemmâ bizim sözümüz budur ki, taraf-ı sem'den ma'rifet hâsıl olduğu gibi taraf-ı basardan dahî hâsıl olur. Bu vechden derler ki: من فَقَد حسّاً فَقَد علماً [Bir hissi kaybeden bir ilmi de kaybetmiştir.] Basar ise hissin akvâsıdır ki, onunla mezîd-i ilm husûle gelir. Ve Kur'ân'da وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ (Bakara, 2/7) [Onların gözlerinde perde vardır.] denilip tenvîn-i tenkîr ile nev'iyyet murâd olup basarın perdesi ızam ile vasf olundu. Pes, basarda olan perde gerek galîz ve gerek rakîk ola, mezmûm ve sâhibi mahcûbdur. Ve ol perdenin zevâli

mahall-i imtinândadır. Zîrâ, basar-ı zâhir hissiyyâtı keşf ve nâfi' ve dârrı teşhîsa vesîle olduğu gibi basar-ı bâtın dahî akliyyât ve ma'neviyyâtı feth ve ulvî ve süflîyi farka medârdır. Ve maksûd-i aslî basar-ı bâtın olmakla fikdânı zemm olundu, amâ-yı zâhir zemm olunmadı. Zîrâ, nice ehl-i basîret basar-ı zâhiri fikdân ettiler velâkin vicdân-ı kemâle mâni' olmadı. Onun için netîce-i müşâhedeye erdiler ve vech-i merâmı gördüler ve bezm-i safâda câm sürdüler ve makām-ı indiyyette durdular.

* * *

[120]

اَلْمَأْلُوفُ مَعْلُوفٌ

Garâib-i terkîbâttandır ki leyle-i erbiâda ilkā olunmuştur. Maksûd budur ki, ülfet-i hissiyye veyâ ma'neviyye ile ülfet olunan nesne alef ile terbiye olunan hayvân gibi kuvvetlenmiştir ki, ondan inkıtâ'-ı emr müşkildir, ekl ve şürb ve menâm ve sohbet-i nâs ve tahdîs-i nefs ve emsâli gibi. Hak'dan gayrı ile ülfet ise reh-zendir. Ve demişlerdir ki: Elif gibi terkîbden munkatı' ol ve elif hurûf ile ülfet etmediği gibi sen dahî halk-ı âlemden münferid ol, tâ ki vakt-i inkıtâ'da beste-i elem olmayasın. Zîrâ, terkîb kuvvet bulsa halli güç olur. Ve ağacın kökü etrâfa şu'belense ol rîşe alâkalarından onu koparmağa ziyâde kuvvet-i pazu ister ve belki ba'zı atîk ve müntehî ağaç ol hâl üzerine âhir bâd-ı sarsar onu bir gün yerinden sarsar. Bu cihetten Cenâb-ı Nübüvvet (s.a.v.) buyurdu: "Mevt size mecmû' olduğunuz hâlde gelsin, müteferrık olduğunuz hâlde gelmesin". Ya'nî, sa'y ediniz ki bu mevtından bî-alâka intikāl edesiz, ve illâ zahmet çekilir. Zîrâ, me'lûfün ülfet ve alâkası sühûletle mevte mâni'dir. Onun için buyurdu ki: "Dünyâda garîb gibi ol." Ya'nî, bî-vatan gibi bî-alâka ol ve zamân ve mekâna bend olma. "Veyâhut ibn-i sebîl gibi ol" ki vatana erince mürûr ettiğin mevâtını verâ-i zahra terk eyle ve bir nesne ile ülfet ve taalluk tutma, ve illâ yoldan kalırsın ve rüfekādan ayrılırsın. "Ve dahî kendini ashâb-ı kubûrdan add eyle" ki ölmezden evvel öle gör ve alâkāttan fenâ bula gör. Nitekim buyurdu ki: "Bir kimse ahyâ' arasında yürür meyyite nazar edeyim derse Ebû Bekr'e nazar eylesin (r.a.)" Ya'nî, Ebû Bekr kendi nefsinden ve alâkātından fenâ-i küllî bulmakla hayâtında kıyâmeti kopmuş gibidir.

İmdi, mü'min / bu takrîrden müstefâd olacak lübâb-ı ma'rifet budur ki, alâka-i sûriyyeden inkıtâ' düşvâr olduğu gibi alâka-i ma'neviyyeden inkıtâ' dahî böyledir, belki dahî eşeddir. Ve Kur'ân'da gelir: إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا (Nisâ, 4/58) [Allah size, emanetleri ehline vermenizi emreder.] Ya'nî, yanınızda olan umûr ile alâka etmeyiniz ki ol sizde emânettir, emânet ise sâhibine def' olunmalıdır.

Pes, akl-ı evvel mertebesinden mertebe-i insâna gelince -ki esfel-i sâfildir- mürûr vâkı' olan atvârın havâss ve levâzımından her ne ahz olunduysa -ki ona nüzûlde ta'kîd derler- hîn-i urûcda dahî tahlîl olunup yerli yerine vaz' ile ferd-i vâhide vusûl gerektir. İşte "tecrîd" dedikleri enfüs ve âfâkdan munkatı' olmaktır ki, bu inkıtâ' tâmm olmadıkça vasl-ı ilâhî dürüst olmaz. Zîrâ, mürûr vâkı' olan menâzil mâ-sivâ gibidir. Mâ-sivâ ise Hakk'a perdedir.

Ve bundan tevhîd ile esmânın sırrı zâhir oldu. Ya'nî, tevhîd ile taktî'a çalışmak esmâya iştiğâlden evlâdır. Zîrâ, esmânın her biri bir teferrüc-gâh gibidir, sâliki tarîkından âik ve ona pâ-benddir. Katî kuvvetli mürşid gerektir ki ol bendi pâ-yı sâlikten hall ede ve onun mâ-verâsına yol vere. Bu cihetten esmâ ile sülûk edenlerin ekseri berâzihde kalmışlar ve menzilü'l-menâzile ermemişlerdir. Tevhid ile sülûk ise seyf-i kātı' gibidir ki kātıu't-tarîk olanları kat' eder ve sâhibinin ibtidâ keşfi menzil-i hayâttan olur ki, nısf-ı menzildir. Zîrâ, tertîb ile sülûkte gāile çoktur. Ve bu mertebede ehl-i teslîk ekall-i kalîldir. Onun için her gördükleri hayâli hakîkat sanırlar ve zâhir-i âlemi bâtın kıyâs ederler. Ekvânın ise iki yüzü vardır ki, evvel hayâli yüzünü ve ba'dehû hakîkati yüzünü gösterir. Pes, gördüğü hangi yüzdür bilmeyen sâlik "Aynım açıldı ve aynı gördüm" der. O ise ayn değil belki ilimde dahî kusûru vardır. Nazar eyle ki, [*121*] leyl ve nehâr bir olmadığı gibi vakt-i Şâfiî ve vakt-i Hanefî ve işrâk ve duhâ dahî berâber değildir.

Ve nefsin evvel mertebesi zulmet-i leyl gibidir ki, sevâd-ı mahzdır. Ondan levvâme mertebesi fecr-i sâdık ve ondan mülheme mertebesi vakt-i Hanefî ve ondan mutmeinne mertebesi vakt-i işrâk ve nihâyet-i mutmeinne vakt-i duhâ gibidir ki, vakt-i duhâda irtifâ'-ı şems tâmm ve kâmildir. Ve mutmeinne sâhibine bir dahî leyl yoktur. Zîrâ, kıyâmetten sonra bir dahî dünyâya avdet olmaz ki, dünyâ hâl-i istitâr ve ihticâb ve âhiret hâl-i incilâ ve inkişâfdır ki tecellî-i bâtın orada zâhir olur. Ve

tecellîde istitâr olmaz, meğer ki tecellî-i izâfî ola. Kıssa-i İbrâhîm'de (a.s.) tulû'-i necm ve kamer ve şems gibi ki, bunların cümlesi gāribdir. Şol cihetten ki necm akıl ve kamer kalb ve şems rûhdur. Sırr-ı insân ise bunların mâ-verâsındadır ki onun inkişâfına gurûb yoktur. Zîrâ, gaybu'l-ğuyûb mertebesinde olan isimdir ki, müsemmânın onunla taayyün-i mahsûsu yoktur ki gâh şârık ve gâh gārib ola. Belki mine'l-ezel ile'l-ebed şârıkdır. İşte "lâ-leyl ve lâ-nehâr" dedikleri âlem budur. Ya'nî, bu bir âlemdir ki onda leyl ve nehâr izâfeti gibi izâfet yoktur ki şurûk ve gurûb i'tibâr oluna. Belki onun hâli tecellî-i mutlak-ı dâimdir.

Gel imdi kuyûd-ı esmâdan ve mertebe-i esmâda olan küşûfdan ve kerâmât-ı kevniyyeden geç ve onun mâ-verâsı olan müsemmâya ve gaybu'l-ğuyûba terakkî edip ilm-i ilâhî keşfine er ve bu kayddan halâs ol. İşte merdân-ı meydânın tefâvütü burada olur ki dâhil-i dâiredir, yoksa hâric-i dâire ki kevniyyâttır, ona iltifât yoktur. Ve her kim ki kevniyyâta iltifât ettiyse hâric-i dâirede kaldı. Eğerçi kendini merkez-i dâire oldum sandı. Heyhât, Ka'be'ye ermeyen hacı olmadığı gibi zâta vâsıl olmayan dahî tâif-i harem-i ilâhî olmadı.

Ve haremlerin ihtilâfı sırrı buradan ma'lûm olur. Ya'nî, Mescid-i Aksâ -ki Harem-i Süleymânî'dir- kalbi afât-ı alâikden selîm olanların haremidir. Ve Harem-i Nebevî, rûhu ma'rifetullâh ile müzeyyen / olanların haremidir. Ve Harem-i İlâhî, sırrı nûr-i müşâhede ile münevver olanların haremidir. Ve her kimde ki bu üç haremin sırrı mücteml' oldu ona "mecmûa-i kübrâ" denildi ki hakîkat-i vahdet budur. Ve Harem-i ilâhîye nüzûl mertebe-i ev-ednâya urûcdur ki, bu urûcun nüzûlü mertebe-i kalbde nihâyet bulur ki, mertebe-i hilâfet ve da'vet ve teblîğdir. Ya'nî, halîfe-i Hak bu mertebede mülk ve melekûtun libâsını giyer ve her yüze bir yüzden görünür ve irtibâtını tahkîk eder. Zîrâ, mazhar-ı ism-i a'zam olur. İsm-i a'zamın ise esmâya teveccühü berâberdir. Onun için bu makāma "nifâk-ı ekber" dediler ki nifâk-ı hakîkîdir. Zîrâ, vahdetin suver-i muhtelife ile tenevvu'u mertebesidir. Ve Hakk'ın yevm-i kıyâmette suver-i muhtelifeye tahavvülü bu mertebenin sûretidir.

Hemân sırrını fehm ede gör ve sırrını keşf etmeye gör. Zîrâ, eğer keşf ettiğin kimse berrânî ise sözün hârice gider ve tarhın sûret vermez. Zîrâ, mahall olan cesedde tahâret yoktur. Ve eğer cevvânî ise gerçi sözün dâhile gider, feemmâ dâhil hâric olmayıcak hâsılı tahsîl gibi

olur. Meğer ki tarh ettiğin fi'l-cümle cevvânî ola. Bu sûrette keşfin setr hükmünde olup zarar vermez. Nazar eyle ki, cümle-i kâinât libâs ile halk olunmuşlardır. Nitekim ağacın kabı ve meyvenin kışrı ve insânın libâsı olur. Zîrâ, kenz-i mahfînin zuhûru esmâ libâsıyladır. Pes, bî-perde olmak sıfat-ı cünûn ve sâhibi zindâna mahkûmdur.

Ve libâs dahî ikidir ki: Biri libâs-ı şerîattır ki zıhârettir. Ve biri libâs-ı hakîkattir ki bitânettir. Ve her libâsın zıhâret ve bitâneti müştemil olduğunun sırrı budur. Ve "libâs-ı sıddîkıyyet" dedikleri libâs-ı hakîkattir ki kamîs-ı Meryem'dir. İşte her haremin ecnebîden mestûr olduğunun sırrı budur. Zîrâ, Meryem (r. anhâ) Cibrîl'den mâ-adâya ecnebî ve ondan mestûrdur. Onun için Cibrîl إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكَ (Meryem, 19/19) [Ben sâdece Rabbinin elçisiyim.] dedi. Rasûl ise mahall-i esrârdır. Onun için ondan bir nesne setr olunmaz, gayrısı ise böyle değildir.

Ve Cenâb-ı Nübüvvet'e (s.a.v.) cümle-i [*122*] kâinât mahremdir. Zîrâ, eğer ehl-i umûm ve eğer husûs onun nûrundan müstefâddır. Pes, rasûl aslü'l-usûldür ki fürû' usûle nâ-mahrem olmaz. Ve Rasûl'ün hîn-i mübâyaada hâtunlarla musâfaha etmediği ümmeti takvâya irşâd için idi, ve illâ kendi zâtlarında ictinâb iktizâ eder ma'nâ yok idi. Ve bu bâbdandır ki, mu'tekeflerinde ezvâc-ı mutahharadan (r. anhünne) biriyle ba'zı mükâleme ederken ashâbdan biri oradan mürûr edicek "Yâ hâzâ, mükâleme ettiğim zevcem Safiyye'dir, ecnebiyye değildir" deyicek ol kimse dahî sû-i zandan teberrî ettikde Cenâb-ı Nübüvvet buyurdu ki: إنّ الشّيطان ليجري من ابن آدم مجرى الدّم Ya'nî, şeytân âdemin damarına duhûl eder. Ve min-haysü lâ-yahtesib ilkā-i vesveseden hâlî değildir. Husûsâ ki nefs ona mukārin ola. İşte ol kimsenin bu hitâba mahall olduğu hazrete aks edip onun yüzünden bu kadar irşâd hâsıl oldu (r.a.).

Pes, bundan fehm olundu ki, ekvândan alâka-i nefs munkatı' olmadıkça şeytân dahî nefse iânetten hâlî olmaz. Ve onun netîcesi sedâddan inhirâf olur ki, ya i'tikāden veyâ kavlen veyâ fi'len hatâ sâdır olur ve ol hatâ ile insân tenezzül bulur. Zîrâ, hatâ sukūttur. Sukūtun mahalli ise beşeriyyettir ki, esfel-i sâfildir. Ve biz illiyyîn tarafına med'uvvüz ki semt-i evcdir ve sukūttan tahzîr olunmuşuzdur ki cihet-i hadıyd ve siccîndir.

İşte فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ (Bakara, 2/38) [Kimler

benim hidâyetime uyarsa artık onlara bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.] sırrı budur. Ya'nî, hüdâ-yı Hak ve irşâd-ı Rasûl'e tâbi' olan kimse sukūttan havf etmez ve hâlinin hâlen terakkîsine bakıp mâzîden dahî el çeker ve ibn-i vakt olur. Belki ebü'l-vakt olup vücûdunda cemî'-i tasarrufâta medâriyyet sırrı zuhûr eder ki, sırr-ı dehr budur. Nitekim gelir: لا تسبّوا الدّهر فإنّ الدّهر هو الله [Dehre sövmeyiniz, muhakkak ki Dehr Allâh'ın ta kendisidir.] Ya'nî, sırr-ı dehr maksim-i zamândır ve zamânın mekâna iltifâfı vardır. Zîrâ, zamân hareket-i arşiyyeye menûttur. Nefs-i arş ise hayyiz-i kâinâttır. İşte "zemîn" ve "zamân" dedikleri.

El-hâsıl ebü'l-vakt olmak ibnü'l-vaktin netîcesidir ve bu netîceye / vusûl yine bir ebü'l-vaktin nefes-i nefîsinin nefhine muhtâcdır. Zîrâ, mazhar-ı ism-i Rahmân'dır ki, cemî'-i kemâlât bu ismin tecellîsinden teşa'ub etmiştir. Ve onun mazhar-ı evveli rûh-i muhammedîdir. Onun için eflâk-i rahmette onun felekinden evsa' felek yoktur. Bu cihettendir ki Kur'ân'da gelir: وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلاَّ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ (Enbiyâ, 21/107), [Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.] Ya'nî, rahmet olduğu avâlim-i külliyye ve cüz'iyye ve fevkâniyye ve tahtâniyyeye şâmildir.

* * *

✳ Nazm:

Ey yüzü güneş,
Seni görem mi?
Gökte kamer-veş,
Seni görem mi?

Ey halka rahmet,
Kân-ı şefâat,
Sûret-i Hazret,
Seni görem mi?

Zâhiri çün mâh,
Bâtını âgâh,
Mazhar-ı Allah,
Seni görem mi?

Bir adın Ahmed,
Biri Muhammed,

Ey sırr-ı sermed
Seni görem mi?

Cemâlin hakkı,
Celâlin hakkı,
Der Şeyh Hakkî,
Seni görem mi?

* * *

ورد قوله سبحانه : [Allah Sübhânehû'nun şu sözü vârid oldu:]

وَأَشْرَقَتِ ٱلْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا

(Zümer, 39/69) [Arz, Rabbinin nûru ile aydınlandı.]

"Arz" vücûda işârettir ki nûr-i îmân ve tâat ve nûr-i ma'rifet ve nûr-i müşâhede ile münevver olup şemsin tulû'unda cevânib-i hâne bi'l-külliyye münevver olduğu gibi envâr-ı mezkûre ile dahî hâne-i vücûd münevver olmuştur. Eğerçi zâhir-i vücûd nûr-i rubûbiyyet ve bâtın-ı vücûd nûr-i ulûhiyyet ve bâtınü'l-bâtın nûr-i hüviyyet ve bâtın-ı bâtınü'l-bâtın nûr-i gaybü'l-ğayb ile münevverdir. Zîrâ, her nûrun tecellîsi mahalline göredir. Onun için ehl-i cennetin müşâhede ettikleri nûr-i rubûbiyyettir. Nitekim gelir: إِنَّكُم سترون ربّكم [Muhakkak ki Rabbinizi göreceksiniz.] Zîrâ, müşâhedeleri ism-i Zâhir'dendir. İsm-i Zâhir ise zâhir-i vücûda hâkimdir, bâtın-ı vücûda hâkim olan ism-i Bâtın olduğu gibi. İşte zâhirin zuhûru bir türlü ve bâtının zuhûru bir türlüdür. Ve bâtın asl-ı zâhir olmakla cemi'-i envâr-ı zâhire ondan feyezân eder. Meselâ tecellî-i zâtî-i sırrî mertebe-i sıfât-ı rûhâniyyeye ve ol dahî mertebe-i ef'âl-i kalbiyyeye sârî olup kuvâdan a'zâ ve cevârihe nüzûl edip sem' ve basar ve lisân ve emsâli dahî hâllerine ol tecellînin *[123]* aksinden müstazî' olurlar. Ve mertebe-i kalbe "mertebe-i ef'âl" dediğimiz budur ki, onun iki yüzü vardır ki, bir yüzü ism-i Zâhir'e ve bir yüzü dahî ism-i Bâtın'adır. Ef'âl ise ism-i Zâhir tecelliyâtındandır.

İşte bu makāmdan fehm olundu şol hadîs-i kudsînin sırrı ki kurb-i nevâfilde gelir: كنتُ سمعَه وبصرَه الخ [Onun kulağı gözü olurum...] zîrâ a'zâ ve cevârih nevâfil-i kuvâ-yı bâtına ve ol dahî nevâfil-i rûh-i ilâhîdir. Pes, vücûd-i insânîde müretteb olan umûr-i hissiyye ve akliyye vâlid ve evlâd ve ahfâd gibi oldu. Ve vâlid -ki nûr-i ilâhîdir- onun nûru kuvâya ve kuvâdan a'zâya sârî olup cemî'-i a'zâ ve kuvâ birliğe yetti.

Velâkin mağrûr olma. Zîrâ, kâmil-i mükâşif ile nâkıs-ı mahcûbun miyânında fark-ı azîm vardır. Ya'nî, kâmilde nûr-i ilâhî ile cemî'-i eczâ-i vücûd bi'l-fi'l munsabığdır, nâkısda ise bi'l-kuvvedir. Zîrâ, mahallinde tahâret ve tezkiye yoktur. Ve ehl-i iksîr indinde meşhûrdur ki, cesed evsâf-ı reddiyyeden pâk olmadıkça tarh-ı mâdde kabûl etmez.

Pes, cemî'-i âlem kābiliyyette berâber, velâkin zuhûrda berâber değildir. Ve ba'zı mizâc vardır ki, ba'zı avârız hasebiyle münharifdir. İnhirâf ise esbâba teşebbüsden âikdir. İşte ibtidâ ta'dîl-i mizâc dahî lâzım geldi.

Ve mukarrerdir ki Cenâb-ı Nübüvvet'in (s.a.v.) mizâcı a'delü'l-emzice idi ve bu i'tidâl-i tabîî a'zâ ve kuvâsına dahî aks edip hüsn ve melâhette Hz. Yûsuf'un (a.s.) fevkında idi. İdrâk-i bâtının hôd ne mertebede idiği vasfa gelmez. Nitekim Kur'ân'da gelir: قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ (Nisâ', 4/174) [Size Rabbinizden burhân geldi.] Ya'nî, onun cümle-i vücûdundan kat'-ı nazar eczâ-i vücûdundan her biri başka bir burhân idi ki, onunla sâir havâss-ı beşer üzerine tefevvuk ve rüchânı var idi. Ve leyle-i mi'râcda mertebe-i melâikeden güzer ettiği dahî cümle-i kâinâttan a'lâ ve efdal olduğuna burhân-ı azîm oldu.

Ve bu makūle berâhîn zevk ile idrâk olunsa zâhirde mübâhase ve cedele / hâcet kalmaz. Velâkin idrâkâtta tefâvüt olmakla enbiyâ ve evliyâ ve melâike hakkında i'tikādât-ı muhtelife ve akvâl-i mütenevvia zâhir ve sâdır oldu. Ve bu makūlelerde işrâk-ı nûr-i ilâhî kuvvette kalıp mahall-i imtinânda bulunmadılar ve hâlleri leyl oldu ki, nefsin zulmetinde kaldılar, nehâr yüzünü görüp işrâk-ı şems ile münevver olamadılar.

İmdi, nazar eyle bu tefâvüt-i azîm nereden geldi ve tefâvüt bulunmasa kemâl ve noksân zuhûr eder miydi ve habîs ve tayyib biribirinden seçilir miydi? Lâ-vallâhi. Belki لكلٍّ منكما ملؤها [İkinize de alacağı kadar vardır.] mûcebince süadâ ve eşkıyâ ile cennet ve cehennem memlû olmak lâzım geldi. Ve ol cennet fi'l-hakîka cennet-i kalbdir ki, onun işrâkı nûr-i rubûbiyyettendir ve ol cehennem fi'l-hakîka nefsdir ki, onun ızlâmı zulmet-i anâsır ve tabâi'dendir. Ve süadâdan melek tevellüd eder ki, cennet-i kalb, belki cennet-i vücûd bi'l-külliyye onunla memlûdur. Ve eşkıyâdan şeytân tevellüd eder ki, cehennem-i nefs, belki cehennem-i vücûd bi'l-külliyye onunla meşhûndur. Bu cihettendir

ki, dâreyn gerek muaccele ve gerek müeccele melâike ve şeyâtıyn ile mâlâ-mâldir. Onun için Ka'be mahallü'l-envâr ve mehbıtu'l-melâike -zîrâ mü'minin kalbi sûretidir- ve kenîse beytü'ş-şeyâtıyn oldu -zîrâ kâfirin nefsi şeklidir-. Ve buradandır ki derler: Herkes nûr ve nârı buradan götürürler. Zîrâ, cennet ve cehennem ber-der ü dîvârdır ki onların imâretleri a'mâl-i sâliha ve kabîhaya menûttur.

Ve melekten şerr sâdır olmadığı gibi şeytândan dahî hayır sâdır olmaz. Onun için "mârid" denildi ki emred şa'rdan mücerred olduğu gibi ol dahî hayırdan mücerred. Ve Hak Teâlâ'nın amâ-i kevnî mertebesinde deccâl üzerine ağlar göründüğü -nitekim ba'zı ehl-i mükâşefeden mervîdir- deccâlin şekā-i zâtîsine dâirdir ki, mertebe-i sıfât onun âyînesidir.

Ve her ne vasf ki vardır -dıhk ve bükâ ve ferah ve emsâli- âlem-i sıfâtın ahkâmındandır, ve illâ mertebe-i zât bu makūle evsâftan berî ve ganîdir. Pes, sıfatın zâta ağladığı kendi mertebesine göredir *[124]* ki, rahmet-i sıfâtiyyedir, ve illâ herkes zâtında hidâyet-i mutlaka üzerinedir ki câddesi üzeredir. Pes, ağladığı hidâyet-i mukayyedede inhirâfından ve tarîkından hurûcundandır. ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ (En'âm, 6/96) [İşte bu, üstün ve bilen (Allah)ın takdîridir.] فمن وجد خيراً فليحمد الله ومن وجد خلافه فلا يلومنّ إلا نفسه [Kim bir hayır bulursa Allâh'a hamd etsin. Kim de bunun tersini bulursa nefsinden başkasını ayıplamasın.] Ya'nî, saîd kalbinin hükmüyle mahkûmdur ve şakî nefsinin hükmüne zebûndur. Nefs ise şekāvet-i zâtiyyeye nâzırdır, kalb saâdet-i asliyyeye mültefit olduğu gibi. Ve "Hüküm gālibindir" dedikleri budur.

Ve buradan كلّ مولود يولد على الفطرة [Her doğan fıtrat üzere doğar.] sırrı dahî sûret bulur. Zîrâ, ebeveynin -ya'nî umûr-i ârızanın onu tahrîf ettiği ol fıtratta olan mâdde-i şekāveti ta'yîn ve tasvîr içindir. İşte لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ (Enfâl, 8/37) [Allah, murdarı temizden ayırdetmesi için...] budur. اعملوا فكلّ ميسّر لما خُلق له [Çalışınız, herkes kendisi için yaratılmış olan şeye kolaylıkla ulaşır.] dahî buradan fehm olunur. Zîrâ, umûr-i ârıza şekāvet-i fıtriyyeyi ta'yîn ettiği saâdeti dahî tahsîs edip biri umûr-i zulmâniyye ve biri umûr-i nûrâniyye ile aslına rucû' eder ve ol ızlâm ve işrâk onun şekāvet ve saâdetine nişân olur.

Gel imdi eğer bu netîceden haberdâr oldunsa kendini nişân-ı saâdet

ile mu'lem eyle, şâyet أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّاتِهِمْ (Tûr, 52/21) [Zürriyyetlerini de kendilerine kattık.] kabîlinden olup âbâ-i asliyye hayr ile mülhak ve mülâkî olasın ve dahî لَهُمُ الْبُشْرَى فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الآخِرَةِ (Yûnus, 10/64) [Müjde onlara, dünyâ hayâtında da âhirette de.] mazmûnunca müjdeler bulasın ve hayât-ı dünyâ hâli ezele ve hayât-ı âhiret hâli ebede alâmet ola ve إِنَّما العبرة بالخواتيم [Ancak netîcelere i'tibâr edilir.] sırrı zuhûra gele. Zîrâ, hâtime netîce-i fâtihadır. وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (Yûnus, 10/10) [Onların duâlarının sonu da şudur: Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allâh'a mahsûsdur.] Ya'nî, ehl-i cennetin âhir duâları hamd-i Bârî olmak, bu dünyâda âhir hâlleri ve netîce ve meâlleri olan hüsn-i hâtime üzerine olan hamdlerinin netîcesidir. İşte "Gāyet ve bidâyet bir oldu" dedikleri budur. Ya'nî, saâdet yüzünden ve şekāvet yüzünden olan netîceyi dahî ona kıyâs eyle ve kanadını hümâlar tarafına aç, zâğlar tarafından geç. والله المعين لأهل الطريق ومنه التّوفيق للوصول إلى منزل الوصول والتّحقيق [Ehl-i tarîkin yardımcısı Allah'dır. Vuslat ve tahkîk menziline ulaşmak için tevfîk O'ndandır.] /

* * *

قال الله سبحانه: [Allah Sübhânehû buyurdu ki:]

وَمَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ

(Hacc, 22/18) [Allah kimi hor ve hakîr kılarsa artık onu değerli kılacak yoktur.]

وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ (Ra'd, 13/33) [Allah kimi saptırırsa artık ona bir yol gösterecek yoktur.] âyeti dahî mazmûn-i mezkûr üzerinedir. Ya'nî, ihânet ikrâmın mukābili olduğu gibi ıdlâl dahî hidâyetin mukābilidir. Ve ıdlâl ve ihânet ma'nâda birdir, hidâyet ve ikrâm gibi. Zîrâ, ihânetin eseri ıdlâldir. Ya'nî, zâhiren ve bâtınen câddeden ihrâc ve esbâb-ı hidâyete adem-i tevfîkdir. Ve ikrâmın dahî eseri hidâyettir ki sûret ve ma'nâda şerîat ve hakîkat üzerine bulunmaktır. Ve ona hidâyet-i hâssa-i mukayyede derler ki أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَى أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (Mülk, 67/22) [Şimdi, yüz üstü kapanarak yürüyen mi (varılacak) yere daha iyi erişir, yoksa doğru yolda düzgün yürüyen mi?] de olan hidâyet budur. Ve merâtib-i ikrâm ve hidâyet çoktur. Onun için Kur'ân'da gelir: وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ يَهْدِ قَلْبَهُ (Teğâbün, 64/11)

[Kim Allâh'a inanırsa Allah onun kalbini hidâyet eder.] Ya'nî, mertebe-i îmâna hidâyetten mertebe-i ma'rifete ve mertebe-i müşâhedeye dahî hidâyet eder. Onun için kalbi tahsîsun bi'z-zikr eyledi. Zîrâ, kālebin hidâyeti tââtedir. Eğerçi tâât kalbin terakkîsine vesîledir. Nitekim من عمل بما علم ورّثه الله علم ما لم يعلمْ [Bildiği ile amel edene Allah bilmediğinin ilmini de verir.] ona dâlldir. Ve kalb îmân sebebiyle terakkî bulduğu gibi -zîrâ îmân a'zam-ı esbâb-ı saâdettir-, nefs dahî küfr ile tenezzül bulur. Zîrâ, küfr a'zam-ı esbâb-ı şekāvettir. Ve saâdâtın zirvesi vahdet-i vücûd ile ıtlâka ermek ve şekāvetin gāyeti kesret-i vücûd ile takyîdde kalmaktır.

Pes, ibâdet-i asnâm etmek şirk-i vücûdun netîcesidir ve muvahhidin tevhîdi hakîkî olmayıcak mutlak şirkte küffâr-ı şerîat ile müşterek olmuş olur. Zîrâ, kāil-i vücûdât olmak kāil-i âlihe olmak gibidir ve hevâ ma'bûd-i mebğūz olduğu hôd nass ile sâbittir. Ve Kur'ân'da gelir: وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ (İbrâhîm, 14/35) [Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut.] Ya'nî, asnâm herkesin Hak'dan gayrı olan mahbûbâtıdır ve a'zâm-i mahbûbât derâhim ve denânîr olmakla ba'zı urefâ-i ehl-i tefsîr "asnâm"ı onlar ile tefsîr etmişlerdir.

[*125*] İmdi, şirk-i vücûd müvahhidi müşrikler ile müşterek eyler. İşte ihânet ve ıdlâl budur ki emr-i ezelîdir. Onun için ikrâm ve hidâyetine çâre ve tarîk yoktur. Ve buradandır ki, bir sâliki bir mürşid redd eylese bir dahî onun için mürşid bulunmaz. Zîrâ, cemî'-i erbâb-ı irşâdda ahadiyyet vardır ki, ol ahadiyyet onları bir yere cem' eyler. Meselâ, kutbu'l-aktâbın kutbiyyeti cemî'-i aktâbın kutbiyyetlerini câmi'dir. Zîrâ, kutbiyyet aslda birdir ki suver-i muhtelifede zuhûr etmiştir. Bu ma'nâdandır ki, enbiyâdan birine îmânı olmayanın sâire olan îmânı dahî merdûddur. Zîrâ, enbiyâ sûret-i muhammediyyedir ki, sûret-i vâhidedir. Bu cihetten birinin kabûl etmediğini biri dahî kabûl etmez, ve illâ teferruk lâzım gelir. Onun için لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ (Bakara, 2/285) [O'nun peygamberlerini biribirinden ayırdetmeyiz.] denildi. Çün ki mertebe-i nübüvvette ahadiyyet cümleye îmân iktizâ eyledi ve birinin kabûlü âharın kabûlü ve reddi dahî reddi oldu. Mertebe-i velâyet dahî ona kıyâs oluna. Zîrâ, velâyet mertebe-i nübüvvetin bâtınıdır. Ve bu makāmdan dediler ki: İnsân-ı kâmilin kabûlü kabûl-i Hak ve reddi dahî redd-i Hak'dır. Zîrâ, insân-ı kâmil halîfetullâhdır ki, vekîl-i mutlak

ile sultân-ı a'zam gibidir.

Ve bundan fehm olundu ki, Yehûd ve Nasârâ merdûdlardır ki onların Hz. Mûsâ ve Îsâ'ya îmânları dürüst değildir. Pes, kıyâmette onlara sâhib çıkar yoktur. Ve Ravâfız ve Şîa ve İmâmiyye'nin Hz. Ali (r.a.) hakkında ettikleri gulüvv ve ifrât sahîh değildir ve kıyâmette Ali'den onlara iltifât yoktur. Ve sâir verese hâli dahî ona kıyâs oluna. Ve bu cihettendir ki, erbâb-ı ictihâd hakkında haddi tecâvüz etmemek gerektir. قال تعالى: لاَ تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ (Nisâ, 4/171) [Allah Teâlâ buyurdu: Dîninizde aşırı gitmeyiniz.] Nitekim onların mezhebleriyle temezhüb edenlerin ekserinin dimâğında bu sevdâ vardır. Bu cihetten fazîletleri hakkında ba'zı ahâdîs dahî vaz' etmişlerdir ki, onunla erbâb-ı ehvâ' ve ehl-i bida'a mülhak ve munzamm olmuşlardır. / Eğer vech-i ahadiyyeti bilselerdi fırak-ı dâlle gibi müteferrık olmazlardı. Zîrâ, erbâb-ı mezâhib-i şerîat müctemi'lerdir. Eğerçi ictihâdları cihetiyle suver-i muhtelifede görünmüşlerdir, enbiyânın nübüvvetleri ve evliyânın velâyetleri gibi. Ve hakkıyyetlerine burhân budur ki, her birinin mezhebiyle âmil olanlardan bu kadar evliyâ-i kirâm gelmiştir. Eğerçi tarîk-ı velâyet tarîk-ı ahadiyyettir. Eğerçi def'-i ihtilâl için zâhirde yektâ, ya'nî tarîk-ı vâhidden görünürler. Zîrâ, ba'zı şer'-i bâtın vardır ki, -Hızır (a.s.) gibi- onlara münkeşif olup ona göre amel ederler. Ve udûle mecâl yoktur. Şol cihetten ki, ol hâl onlara hasâiş-ı Nebeviyye gibidir. Pes, mütekallid-i tarîk ve mukallid-i erbâb-ı tahkîk olanların her birine ol vechile amel etmek lâzım gelmez, ve illâ ihtilâl lâzım gelir ve mezâhib mütekessir olur.

Ve bu makām mezâlik-ı akdâmdandır ki, herkese onunla kıyâm ve ona vukūf müyesser olmaz. Bu sebebden ba'zı ekâbir-i evliyâya ta'n ederler, maa-hâzâ hasâisda -ki bâtın-ı şer'e tâbi'dir- ta'n olmaz. Nitekim Şeyh-i meşâyihi'd-dünyâ Şeyh Muhyiddîn el-Arabî'nin (k.s.) hakkında ba'zı akvâlinden ötürü ihtilâfa düşmüşlerdir. Velâkin eğer ol akvâlin hakāiki yüzünden perde münkeşif olup netîcesine erseler ve cemâl-i hakîkati görselerdi kıyl ü kāl etmezler ve ehl-i hâlin hâline mutî' ve münkād olur ve ol ma'nâya secde kılarlardı.

Ve şeyh-i mezkûrda ma'nâ-yı ahadiyyet vardır ki, her ne kadar defter-i velâyete kayd olmuş evliyâ var ise onun tahte'l-livâsındadır ve onu inkâr eden kimsede hakîkat-i velâyet yoktur. Nitekim ba'zı ehl-i

küşûfdan dahî ta'n vâkı' olmuştur, velâkin keşfi dürüst olmadığındandır. Ve aslından şeyh-i mezkûrun tarafından ona nefes-i nefîs nefh olmadığındandır. Eğer menfûh olaydı şeyh ile nefesde birliğe yeterdi ve onun nefesi nefes-i şeyhe mutâbık gelirdi ve mertebe-i velâyette netîceye erip zâhir ve bâtın işi biterdi. İşte vech-i ihânet ve ıdlâlden biri [*126*] dahî budur.

فافهم، فإن فهمت فأنت المهتدي المكرم. [Anla. Eğer anladıysan hidâyete eren ve ikrâm edilecek olan sensin.]

Ve bu takrîrâttan velâyet ve merâtib-i velâyet ve maânî-i redd ve kabûl ve emsâli ma'lûm oldu. Zîrâ, ba'zı kāsırlar ki bir şeyhden bir şeyhe intikāl ederler. Eğer kāsırdan kâmile ve kâmilden ekmele intikāl ise mahall-i kabûldedir ve eğer kâmilden nâkısa ise mahall-i reddedir. Zîrâ, eğer kâmil onu redd ettiyse nâkısın kabûlüne i'tibâr yoktur. Şol cihetten ki kâmilin merdûdu kâmil-i âharın dahî merdûdu olıcak nâkıs onu ne vechile ıslâh eder ki nâkıs dahî bir kâmil elinden terbiye ve ıslâha muhtâcdır. İşte bu nâkıs tarîk-ı kâmilde olan nâkısdır ki tarîkı netîcesi kemâldir, ve illâ bi-lâ-tarîk olan nâkısa aslâ i'tibâr yoktur ki, o makūleler nikâh-ı sahîhden gelmemişlerdir. Nikâh-ı tarîkat ise nikâh-ı şerîat gibi dürüst gerektir. Onun için veled-i zinâ dâire-i velâyete kadem basmaz. Zîrâ, asl-ı şerîat fâsid olıcak tarîkat onu ıslâh etmez. Bu sebebdendir ki, ehl-i velâyet kıllet üzerinedir. Zîrâ, ehl-i şerâi' geçinenlerde muhâfaza-i nikâh az bulunur.

✳ Ve bundan ma'lûm oldu ki, usûl-i şerîatı olmayanın usûl-i hakîkati dahî olmaz. Zîrâ, miyânında vesîle vâkı' olan tarîkat fâsiddir. Pes, netîce-i hakîkate vusûle tarîkat lâzımdır ve tarîkat dahi şerîat üzerine mebnîdir. El-hâsıl ahkâm olmayan yerde hikem olmaz. Nitekim süt olmayıcak yağ bulunmaz.

✳ Ve bu a'sârın hâli ziyâde tenezzüldedir ki, lisân ve kaleme gelmez. Zîrâ, bir hatab pâyesinde kimseyi istihlâf ederler ki ilm-i hâlden bî-haberdir, maa-hâzâ hatab değil belki şecere-i semere-i cebeliyye pâyesinde olsa bile hayr etmez. Şol sebebden ki, telkîha muhtâcdır, tâ ki şecere-i semere-i sehliyye ola ve herkes onun meyvesinden lezzet ala. İşte hilâfet bu şecere-i mülakkahanın sırrıdır. Pes, şol yerde ki aslından sırr telkîh olmaya, ol meyvede lezzet olmadığı gibi yaban ağacı hükmünde olan kimsenin dahî ne hâl ve hilâfeti ola. / El-hâsıl,

şol ki gerçek halîfedir, şecere-i meyve-i lezîze gibi mükrem ve merğūb-dur, ve şol ki yalandan halîfedir, yaban ağacı gibi mühân ve menfûrdur.

✳ Ve bundan fehm olundu ki, kalb sırr-ı rûh ile zuhûr etmedikçe halîfe-i arz-ı vücûd olmaz. Çün ki zimâm-ı emr nefs-i emmâre elindedir, ona "hilâfet" demezler, belki "imâret" derler -kesr ile- beyliktir. Beylik ise adl-i mahz değildir. Onun için hadîsde gelir: الخلافة بعدي ثلثون سنةً ثمّ بعدها ملك عَضُوض [Hilâfet benden sonra otuz senedir, ondan sonra zâlim melikler (gelecektir.)] Zîrâ, melik "add" ile vasf olundu ki, sıfat-ı kilâb ve sibâ'dır. Hilâfet ise adâlet-i sırfdır. Ve bir kimse ki kendi vücûduna nizâm vermeğe kādir olmaya, âfâka ne vechile nizâma kādir ola. İşte bu makūle umûr dahî eşrât-ı sâattendir. Zîrâ, kâr-ı din ehlinin gayrıya tevsîd olunmuştur. Eğerçi hâne-i dünyâ her asırda yüz yirmi dört bin evliyâdan hâlî değildir, velâkin أوليائي تحت قبابي [Velîlerim kubbelerim altındadır.] vefkınce emr-i mestûrdur ve gözlü olmağa muhtâcdır ki gizli kalmaya. وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ (Âl-i İmrân, 3/15) [Allah, kullarını görür.]

* * *

ورد قوله سبحانه: [Allah Sübhânehû buyurdu:]

فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ

(Bakara, 2/229) [Ya iyilikle tutmak, ya da güzellikle salıvermektir.]

Bu âyet-i şerîfenin zâhiri ezvâc ile muâşeret hakkındadır ki, ma'rûf-i şer'dir ve ihsân-ı nafaka ve mehrdir. Ya'nî, onları imsâk şer' ile ve hüsn-i muâşeretle gerektir, zulm ile ve sû-i ahlâk ile değil. Ve kezâlik li-ecli'z-zarûre talâk iktizâ ederse hukūkunu îfâ lâzımdır, ve illâ zâlim olur, maa-hâzâ talâk ebğadu'l-mübâhâttır. Zîrâ, Allah Teâlâ tekvînde ictimâı sever, iftirâkı değil. Zîrâ, eşyânın halkını kendine muzâf kılmıştır. Esmâ ise müsemmâdan cüdâ olmaz. Lâ-siyyemâ Âdem ve Havvâ'nın, biribirine ittisâl-i kavîsi vardır ki, Havvâ Âdem'in cüz'ü ve Âdem dahî Havvâ'nın vatanıdır. Ve ikisi bir sırr-ı ilâhîdir ki وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي (Hicr, 15/29) [Ona rûhumdan üfledim.] den mefhûmdur. Zîrâ, Âdem'e nefh-i rûh hemân Havvâ'yadır. Zîrâ, nefh-i rûh vaktinde Havvâ Âdem'in dıl'-ı eyseri idi.

Ve dıl'-ı eyserin "cân evi" dedikleri yere kurbü Havvâ'nın [*127*] kuvvet-i hayâtına delâlet eder. Onun için dediler ki: Müennesin enfâs

ve ezkâr ve tââtından halk olunan melâike müzekkerden halk olunandan akvâdır. Ve Kur'ân'da dahî ona işâret vardır. قال تعالى: وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ (Tahrîm, 66/4) [Ve eğer Peygamber'e karşı birbirinize arka olursanız, bilesiniz ki onun dostu ve yardımcısı Allah, Cebrâil ve mü'minlerin sâlihleridir. Ayrıca melekler de ona yardımcıdır.] Ya'nî, Âişe ve Hafsa (r. anhumâ) mukābelesinde Hak Teâlâ'nın zikri kâffî iken husûs üzerine akve'l-melâike olan Cibrîl ve umûm üzerine melâike ve sulehâ-i beşer dahî zamm olundu. Zîrâ, müennesde kuvvet-i hayât olmak değil, belki sebeb-i hayât olmak sırrı vardır ki, müennes nefs-i külliyye -ya'nî tabîat-i külliyyeye- işârettir ki cemî'-i eşyâya sârîdir. Hattâ akl-ı evvel ki ebü'l-ervâhdır, onun bile kıvâmı tabîat-i mezkûre iledir.

Bu ma'nâdandır ki, kelâm-ı Hallâc'da (k. s.) gelir: وَلَدَتْ أُمِّي أَبَاهَا Ya'nî, vâlidem -ki mertebe-i tabîattır- vâlidimi doğurdu -ki rûhdur-. Ya'nî, tabîatım mertebede muahhar iken yine rûhumun kıvâm ve hayât ve vücûdu onunladır. Ve sebeb-i vücûd mahbûb olmakla menkûhâta ve serârîye erlerden muhabbet-i kaviyye zuhûr eyledi. فسُبحان الله الحكيم [Hakîm olan Allah noksanlardan münezzehdir.] Onun için firkat-i ezvâc mebğūz oldu. Zîrâ, akd-i nikâhı fesh etmiş olur ki akd-i ictimâ'dır. Ve bu akd-i sûrî akd-i tabîat ve rûhu te'kîd içindir. Zîrâ, âlem-i aynın başka ahvâli vardır. Onun için ikrâr-ı âlem-i mîsâk kifâyet etmeyip ayn-ı hâricîde dahî îmân ile me'mûr oldular. Zîrâ, bu îmân amelin esâsıdır.

Pes, akl-ı evvelde olan nikâh ve imtizâc rûhânî ve mertebe-i insânda olan akd ve izdivâc cismânîdir. Ve cisim ve rûh müsennâ olduğu gibi akd dahî müsennâ oldu ve sûret ma'nâ ile muvâfakat buldu. Onun için akdde iki şâhid lâzım geldi -ki biri rûh ve biri cisim mertebesindedir- ve bey' ve şirâda lâzım gelmedi, mülk-i civârîde lâzım gelmediği gibi, meğer ki ihtiyâten ola. Pes, akd-i nikâh ile mübâyaanın farkı zâhir oldu ve farz ile nâfilenin rütbeleri temeyyüz buldu ve vücûd-i vâcib ile vücûd-i mümkin ne sırr idiği zuhûra geldi. /

İşte âyet-i mezkûrenin zâhire müteallık olan mertebesi ezvâc ile olan muâmelâttır ki, esrâr-ı kesîreyi müştemildir. Ve bâtına müteallık olan mertebesi nefs-i insâniyyedir ki, nefs-i mustalahun-aleyhâdır ki, ona "nefs-i hayvâniyye" derler. Ve bu nefs-i hayvâniyye nefs-i nâtıkanın

matıyyesidir. Zîrâ, rûh-i müdebbirin tedbîrâtı cesede onun vesâtatıyla vâsıl olur. Nitekim maksûd-i râkib -ki menzile vusûldür- matıyye ile husûl bulur. Ve tedbîrâttan murâd, rûhun cesede hubûtunun netâicini tahsîldir. Netîce ise kemâlât-ı ilmiyye ve ameliyyedir ki rûh-i mücerred bu ma'nâdan ârîdir. Ve Âdem'in arza hubûtu dahî hubût-ı rûhun sûretidir. Zîrâ, melekût makām-ı ervâh ve mülk makarr-ı ecsâmdır. Pes, Âdem'in arza hubûtu tekmîl-i esmâ içindir. Onun için "İbn-i âdemin gözünü toprak doldurur" diye hadîs vârid oldu ki, "Mertebe-i hilâfet merkeze nüzûl ile tamâm olur" demektir. Aceb sırr-i ilâhîdir ki sûretle müctemi' olmuştur. Fe'fhem cidden.

Ve bundan cennette hâsıl olmakla vech-i arzda tevellüd etmenin farkı zâhir oldu ve âlem-i firkatte çekilen âlâm ve şedâid ne ma'nâdan ötürü olduğu ehl-i vuslata tebeyyün buldu. Ve "Benim yerim Firdevs-i a'lâ idi bu harâb-âbâda beni Âdem getirdi" diyenin kelâmı kışrî olduğu bilindi. Zîrâ, kemâl firkatten sonra vuslatta ve gurbetten sonra vatandadır ki lezîzdir. Ve şol meyve ki şarkî ve garbî olmaya bî-lezzettir.

Ve bundan fehm olundu ki, bülbülün feryâdı abes değildir ve dünyâ hâtunları hûr-i ıynden efdaldir ve mürşid-i kâmilin lüzûmu vardır. Zîrâ, delîl-i tarîkdır, ve illâ gurbette ve firkatte kalmak lâzım gelir. İnsân ise tahte'l-felektedir, felek ise devvârdır ve devr halkadır ve halkanın müntehâsı mübtedâsına mültakîdir. Pes, Hakk'a vâsıl olmayan fi'l-mesel yol ortasında kaldı ve menzilü'l-menâzile ermedi ve dünyâya hubûtuna değmedi, maa-hâzâ nefs-i hayvâniyyeden matıyye ve merkûb verildi, feemmâ hani râkibde himmet ve gayret ki [*128*] tâziyâne-i aşk ve muhab-bet ile at süre ve inhirâf ve vakfeden halâs olup kendini menzile irgöre.

Ve bu nefs-i hayvâniyyenin gıdâsı i'tidâlledir, matıyyenin i'tidâl ile olduğu gibi. Zîrâ, ifrât ve tefrîtte yoldan kalır. Onun için فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ (Bakara, 2/229) [İyilikle tutmak...] dedi. Ya'nî, nefs ile imsâk ile taayyüş lâzımdır. Ve eğer mer'âya tesrîh lâzım gelirse yine ihsân lâzımdır. Ya'nî, seni mertebe-i müşâhededen men' etmeyecek kadar müsâade lâzımdır. Ve tesrîhin te'hîr olunduğu imsâkın tercîhine delâlet etti. Bu cihettendir ki erbâb-ı tarîkat riyâzât ve mücâhedât ile amel ederler velâkin ifrât etmezler, ve illâ hayâlâta müeddî olur. Ve tesrîhde dahî i'tidâle riâyet ederler, ve illâ hicâb lâzım gelir.

Ve ba'zı ekâmilden menkūldür ki, sâlik-i kaviyyü'l-isti'dâdın halveti zamânında onlar dahî fi'l-cümle riyâzat edip sâlik ile müşterek olurlardı. Zîrâ, hâl-i riyâzatta fütûhât-ı ilâhiyye çok olur ve onunla hâll-i müşkilâta iktidâr-ı azîm gelir. Bu hôd mukarrerdir ki ehl-i halvetin sohbeti zamânında şeyhe nice esrâr-ı ilâhiyye münkeşif olur ki kable's-sohbe hâsıl değil idi. Ve kābilin sohbetinde olan mezîd-i ma'rifet gayrın sohbetinde olmaz. Zîrâ, muhâtabda kuvvet oldukça mütekellime dahî mezîd-i kudret gelir ve esrâr-ı ilâhiyyeye nihâyet olmaz. Onun için vârid oldu ki: من استوى يوماه فهو مغبون [İki günü eşit olan aldanmıştır.] Ve şol ki ekâmil-i nâsdandır onun yevmi ân-ı gayr-i münkasimdir, ve şol ki mutavassıttır onun yevmi sâattir, ve şol ki ednâdır onun yevmi nehâr veyâ leyl ve nehârdır ki yirmi dört sâattir, ya'nî sâat-i vâhidenin fevkındedir. Pes, yirmi dört sâat mürûrunda ilm-i ilâhî-i cedîd hâsıl olmasa gabn lâzım gelir. ذَلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ (Tegābün, 64/9) [İşte o gün aldanma günüdür.] sırrı budur. Pes, her nesnede netîce vardır ve yevmin netîcesi ilm-i ilâhî olmalıdır, ve illâ felek onun üstüne devr edip ne için leyl ve nehâr gösterdi? Ya'nî, eflâk bürûca hareket-i sûriyye ettiği insân dahî menzil-i şuhûd ve makām-ı ma'rifete hareket-i ma'neviyye etmek gerektir. / Ve felek ne vechile hareketinde geri dönmezse sâlik dahî irtidâddan hazer eyleye.

Ve şol kimsenin ki şekāvet-i asliyyesi vardır, hâli mükedderdir. Onun için Kur'ân'da gelir: كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا (Secde, 32/20) Ya'nî, küffâr nârdan hurûc etmek murâd ettikçe yine nâra iâde olundukları gibi ehl-i nefs-i emmâreden dahî tevfîk-ı ilâhî müsâade etmeyenler rac'-ı kahkarî kabilinden olurlar. Ya'nî, zulmet-i nefsden nûr-i rûha hurûc edemezler ve cennet-i ma'neviyye yüzün görmezler ve bâb-ı rü'yet onların üzerine mesdûd olur. قال تعالى: كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ (Mutaffifîn, 83/15) [Allah Teâlâ buyurdu: Hayır, şüphesiz o gün onlar Rablerinden perdelenmişlerdir.] Ve şol ki ehl-i nâra mudıyy-i ahkābdan sonra hâsıl olur, ehl-i cennete hâsıl olan tecellînin aksinden bir şu'le ve şa'şaadır ki insâniyyet mertebesinde iştirâkten ve sohbet-i dünyeviyye semerâtındandır.

Pes, kemâl yine insân-ı kâmilindir, insân-ı nâkısın değil. El-hâsıl, bu sırr-ı ilâhî و للأرض من كأس الكرام نصيب [Cömert kimselerin kadehinden yerin de nasîbi vardır.] esrârındandır ki insân-ı kâmil dolu içtiği yerde

gayrıların nasîbi cür'adır. Teemmül eyle şol âyeti ki gelir: ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ (Zümer, 39/23) [Sonra derileri ve kalbleri Allâh'ın zikrine yumuşar.] Ya'nî, insân-ı kâmil kalb ve insân-ı nâkıs cild mertebesindedir. Ve şol yerde kalbe kemâl-i ilâhî zuhûr eyleye onun âsârı cilde dahî sârî olup ol dahî hâli mikdârı müntefi' olur. Ve bu sırr-ı ilâhî için küffâr hakkında Hz. Dâvûd'a (a.s.): أليسوا بعبادي [Onlar benim kullarım değil mi?] denildi. Zîrâ, küffâr evsâf-ı rezîlesi cihetinden mezmûmdur, asl-ı tecellî hasebiyle değil. Kâmilin ise nazarı asladır, fer'e değil. Zîrâ, fer' -ki ahvâl-i ârızadır- zâil olur. Onun için cemî'-i eşkıyâ hâlet-i ihtizârda tâib olur velâkin müfîd olmaz. Zîrâ, her mevtının başka hükmü vardır. Onun için ahd-i evvelde olan îmân ayn-ı hâricîde i'tibâr olunup velâkin tahkîk için îmân-ı cedîd lâzım geldi, ve illâ mu'teber olmadı. Meğer ki mudıyy-i ahkâbdan sonra mu'teber ola. فافهم جدًا فإنّه من نتائج الحقائق ولُباب المعرفة، والله الهادي. [İyi anla. Çünkü, bu hakîkatlerin netîcelerinden ve ma'rifetin özündendir. Yol gösteren ise Allah'dır.]

* * *

[*129*] ورد قوله تعالى: [Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

وَاللَّهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ (Bakara, 2/207)

Ya'nî, Allah Teâlâ kullarına ziyâde ra'fetli ve rahmetlidir. Şöyle ki, kullarının biribirine olan rahmetinden onun rahmeti eşeddir. Zîrâ, kullarının rahmeti gazab ile karışıktır. Hak Teâlâ ise rahmet ettiği yerde eser-i gazab komaz. Eğerçi hakîkat-i gazabdan halâs olmak enbiyâya ve kümmel-i evliyâya göredir. Onun için sûre-i Fâtiha'da gelir: صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ (Fâtiha, 1/7) [Nimet verdiğin kimselerin yoluna, gazaba uğramışların yolunu değil.] Ya'nî, insân Hak Teâlâ cânibinden nice ihsânlara mazhar olduktan yine bi'l-külliyye mağdûb olmaktan halâs olmaz, meğer ki Hak tahlîs ede ki ol ma'nâ ıslâh-ı vücûd ile olur. Onun için cennette rızâsıyla imtinân etse gerektir. Zîrâ, orada gazab olmaz. Şu kadar vardır ki, ehl-i kemâl ile ehl-i noksân bir değildir. Meselâ, insân bir cevher-i kesîfi ba'zı amel ile mücellâ eyler, feemmâ zâtından mücellâ olanın cilâsı ondan artıktır. İşte buradandır ki, rûz-i kıyâmette ehl-i cennetin anâsırı taltîf olunur. Ya'nî, kabirden meb'ûs oldukları vakitte bir vechile neşv ü nemâ bulurlar

ki, dünyâda anâsırın hükmü olan kesâfet onlardan zâil olur, imtihât ve tebevvül ve tağavvut ve hayz ve nifâs ve menâm ve kesel ve emsâli gibi. Zîrâ, nûrâniyyette melâikeye müşâbih olurlar, melâikede ise o makūle umûr-i müstakzere olmaz. Hattâ cennete dâhil olup on beş bin yıl mürûr ettikten sonra sıfâtta melek gibi olurlar. Ya'nî, eğerçi beşer aslında anâsırdandır velâkin neş'e-i cennete anâsır münâsib olmamakla nûra mübeddel olur. Eğerçi beşer ayn-ı melek olmaz. Şol cihetten ki, mahlûkāt tefâvüt üzerine halk olunmuştur.

Ve bir hakîkat bir gayr-i hakîkate istihâle etmez, belki istihâle eden evsâfdır. Meselâ, iksîr-i a'zam ile nühâsın nühâsiyyeti zehebe münkalib olduğu gibi, maa-hâzâ mâye-i nühâs bâkîdir, velâkin ziyâde telattuf edip altın mâyesi sûretine / duhûl eder, kanın misk olması gibi. İşte âlem-i hayâl dahî böyledir ki bir nesne hiss-i insâna temessül eder, maa-hâzâ min-vechin hayâl ve min-vechin hakîkattir. Meselâ abdâlin bir vakitte yüz yerde temessül etmesi gibi ki, gerçi hakîkat birdir velâkin suver-i müteaddidede görünür. Pes, ol sûretler hakîkat-i vâhidenin misâlleridir, feemmâ ol hakîkate ittisâlleri sebebiyle hakîkattir. Nitekim cennette bunun nezâiri çok vâkı' olsa gerektir. Nazar eyle ki, bir kimse menâmda âharı görür velâkin görünen onun misâlidir. Feemmâ eğer gördüğü hilye-i asliyyesi üzerine görünürse ol misâl onun hakîkatine muttasıl olup kendini görmüş gibi olur. Nitekim Cenâb-ı Nübüvvet'i (s.a.v.) görmek dahî böyledir ki, gâh olur ki görünen şerîatı sûreti olur ve gâh olur ki kendi sûreti olur. Aceb hâldir ki dünyâda bu ma'nâ âlem-i hissde dahî olur. Meselâ, bir kimse bir ehl-i kemâli gözüyle âşikâre görür, feemmâ ona inkârı olmakla fi'l-hakîka onun misâlini görmüş olur, yoksa hakîkati üzere kendini görmüş olmaz. Nitekim Kur'ân'da gelir: وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ (A'râf, 7/198) [Ve onları sana bakar görürsün, oysa onlar görmezler.] Ya'nî, Habîbim, Kureyş müşrikleri sana bakıp dururken yine seni senliğin hasebiyle görmezler -ki ol senin hakîkatindir- belki senin sûret-i hayâliyyeni görürler. Nitekim Muhammed yerine hâşâ "müzemmem" derlerdi. Feemmâ onlar buyurdular ki: "Allah Teâlâ beni Muhammed halk eylemiştir, onların "müzemmem" dedikleri ben değilim. Belki onlar bir muhayyel müzemmeme "müzemmem" derler."

İşte bundan fehm olundu ki, bir kimsede halkın dediği sıfat

olmayıcak halk onu ol sıfat ile zemm ettikleri ona râci' değildir, belki onların hayâllerine râci'dir. Bu cihettendir ki, enbiyâ ve evliyâ müşriklerin ve münkirlerin ta'nlarından müteezzî olmazlar. Zîrâ, bir âdeme "Bire müflis" deseler, ol âdemin ise emvâl-i kesîresi olsa onların böyle demelerinden ona âr ve hacâlet [*130*] gelmez.

Nitekim bu fakîr evâhir ömrümde Bursa'da veyâ gayrı olduğum yerlerde hıfzdan va'z ederim. Ba'zı ehl-i inkâr ta'n edip "Kitâbın yüzüne nazarı komuş ezberden söylemeğe gitmiş" derlerdi ve bana hôş gelirdi. Zîrâ, zamân-ı vahyde ilim sudûrda idi. Nitekim demişlerdir ki: العلم في الصّدور لا في السّطور [İlim sadırlardadır, satırlarda değil.] Sonra bi-hasebi'l-iktizâ evrâka yazmağa ve zabt etmeğe başladılar.

Pes, bu ma'nâ mübtedîler içindir. Ve illâ ilim ikidir ki, biri ilm-i huzûrîdir ki kâmillerin ilmidir, ve biri dahî ilm-i husûlîdir ki nâkısların ilmidir. Ve ilm-i huzûrî kalbden gāib olmaz. Onun için sâhibi kitâba nazar etmeğe muhtâc değildir, belki şerâi' ve hakāikı ezberden söyler ve fi'l-hakîka mahfûza nazar eyler. Ve ilm-i husûlî evrâk ve efkârdan müstefâd olmakla sâhibinin hıfzından zâil oldukça mahalline mürâcaata muhtâc olur.

Nazar eyle ki, avâmm-ı nâs arasında hüner kaybolmuştur ve sû-i hâlleri kemâlin bulmuştur, velâkin Hak Teâlâ Raûf ve Rahîm olmakla kiminin sıfatını vakt-i âharda tahvîl eyler ve ona hayr ile netîce verir ve kimine dahî bi-hasebi'l-hikme mühlet verir ve ol sıfat üzerine kabz edip ona şerr ile cezâ verir, meğer ki şefâate karîn ola.

Şeyh-i meşâyihi'd-dünyâ Muhyiddîn el-Arabî hazretlerinin (k. s.) Şâm'da bir düşmanı var idi. Kemâl-i inkârından a'kāb-ı salevâtta hâşâ Şeyh'e la'n ederdi. Bir gün ol münkir vefât edip Şeyh onu sû-i hâlde görücek kemâl-i re'fetinden ol gün yetmiş bin kelime-i tevhîd çekip dergâh-ı izzetten affını ricâ eyledi ve âhir şefâati makbûle olup mağfûr oldu. İşte vüs'at-i rahmet ve ra'fete nazar eyle ki, kendine la'n edene rahmetle muâmele eyledi. Zîrâ, ol makūlenin Şeyh'i sebb ve la'n etmesinden Şeyh'e bir nesne lâzım gelmez. Şol cihetten ki Şeyh makām-ı rahmette müstakırrdır ki ona gazab ârız olmaz.

Ve bu makāmdandır ki Cenâb-ı Nübüvvet buyurmuşlardır ki: / "Yâ Rabb, her kime la'net ettim ise la'neti ona rahmet eyle." Bu

cihettendir ki Kur'ân'da gelir: وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ (Kalem, 68/4) [Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.] Ya'nî, Azîm olan Allâh'ın hulukuyla muttasıf olan, lâ-cerem ondan o makūle hüsn-i muâmele sâdır olur. Feemmâ bu ma'nâ fi'l-cümle müstehıkk-ı rahmet olana göredir ki ra'sü's-saâdât olan îmân-ı billâh ile muttasıf olandır, ve illâ sû-i hâtime ehline nazar-ı rahmet yoktur. Belki onların netîceleri gazabdır. Nitekim Kur'ân'da gelir: لَا تَجْأَرُوا الْيَوْمَ إِنَّكُمْ مِنَّا لَا تُنْصَرُونَ (Mü'minûn, 23/65) [Bugün artık boşuna sızlanmayın. Zîrâ, size bizden yardım olunmaz.] Ya'nî, çün ki ortada îmân ile râbıta olmadı, tazarru' ve niyâzın fâyidesi olmadı. قال الله تعالى: إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ (Nisâ, 4/116) [Allah Teâlâ buyurdu: Allah, kendisine ortak koşulmasını aslâ bağışlamaz.] Ve nice îmân da'vâsında olanlarda i'tikād ve ilim ve amelde kusûr vardır ki, sû-i hâl olanları sû-i hâtimeye çeker, velâkin rûz-i kıyâmette ıyân olur.

Ve demişlerdir ki, Raûf ismi maklûbdur ki "refv"dendir. Refv, terzinin münharık -ya'nî yırtılmış- nesnenin eczâsın bir yere getirip mülteim kılmağa derler. Onun için aktâb eskici sûretinde görünürler. Zîrâ, halkın zâhir ve bâtın sülûklerinde olan haleli ıslâh ederler. Ve münkirler bu ma'nâdan gāfillerdir. Ya'nî, vücûdlarının bakāsı ve nizâm-ı hâlleri ricâlullâh yüzünden iken yine onlara mukābil gelirler ve sebb ederler. Zîrâ, onlar ehl-i küfrândır. Ve ricâlullâh yüzünden olduğu budur ki, insân-ı kâmil Hakk'ın halîfesidir ki, mülk ve melekûtun tasarrufu onlara verilmiştir. Pes, hakîkatte onların yüzünden mutasarrıf olan Allah Teâlâ'dır. Nazar eyle sultân-ı a'zam ile vekîl-i mutlaka ki, sultânın cemî'-i umûru vekîl yüzünden vücûd bulur ve bundan saltanatta iştirâk lâzım gelmez. Belki saltanat birdir ve umûra müdâhele edenler sultânın esmâsının tertîb üzerine mezâhiridir.

Ey sâlik, işte mü'minin netîcesi rahmet ve kâfirin netîcesi gazab oldu ve ibâdullâh arasına girmek câiz olmadı. Zîrâ, dünyâ ve âhirette ism-i a'zam nice bilirse öyle eder. Hemân sen kendi isti'dâdına bak, şâyed feyz-i akdesden *[131]* nasîbin ola ve mağdûblar arasında bulunmayasın, belki sende kafâ yüz ola ve netîcen cennât-ı Firdevs'de nâzile salınmağa vusûl bula ki, bu cennet makām-ı kurbet ve rü'yettir.

فافهم جدًا واعمل قطعاً فقد أشبعت الكلام لك، ليتجاوز مقامك من الفلك، وتكون في مراقي المعرفة في ذُراها، وتصل إلي عين الحقيقة وتُدركها وتراها، والله الهادي. [İyi anla ve muhakkak amel et. Zîrâ, makāmının feleki geçmesi, ma'rifet basamak-

larının zirvesinde olman ve hakîkatin aslına ulaşıp onu idrâk etmen ve görmen için sana uzun uzadıya anlattım. Yol gösteren ise Allah'dır.]

* * *

Nazm:

Ey muhabbet bağının bülbülleri,
Kokdunuz mu tâze vü ter gülleri.

Her gülünde vardır onun bin varak,
Dâne dâne açılır sünbülleri.

Zikreder "Hû Hû" diye kumruları,
Vird-i Hak eyler o tûtî dilleri.

Bu cihâna benzemez bir vechile,
Özge âlemdir o cânân illeri.

Vâsıl olmak ister isen ol ile,
Hârı kaldır pâk eyle yolları.

Hakkıyâ Hak'dan haber ver halka kim,
Mazhar-ı Hak oldu Hakk'ın kulları.

✳ Ey sâlik işte bundan istişmâm olundu ki, seyr-i bâğ etmekten maksûd ve gül koparmanın netîcesi bir hoş-bû almaktır. Pes, dâire-i zikr ve tevhîd ve halka-i tehlîl ve temcîde dâhil olanın meşâmmı açılıp bu açılan gülzâr-ı ma'nevîden râyiha-dâr olmadıktan sonra onun hâli hârzârda zâğ gibi olur. Zîrâ, sûret libâsına duhûlün netîcesi ma'nâya ermek ve bu heykelin ahkâmını ve perdesini ref' edip cemâl-i ilâhî görmektir. Kuru taklîdden ne biter ki netîcesi tahkîk olmaz ve bâğ-ı vücûdda fidân olmaktan ne hâsıl olur ki kişi onda semere bulmaz? Ve elinde henüz tîr ve kemânın yok iken ne vechile menzil gözetirsin? Ve da'vet-i Hak edenlere ref'-i ra's etmemiş iken ne sebebden makāmât-ı âliyeye boyun uzatırsın?

Gel imdi bu câm-ı aşkdan nûş eyle, tâ ki muravvak olasın ve sende mestlerin bulduğu hâleti bulasın. Sana netîce ne idiği ifâde olundu ve tahrîr kılındı, hemân gûş-i cân ile dinle ve letâif-i kelâmı hakîkati üzere anla. وَمَا عَلَيْنَا إِلاَّ الْبَلاَغُ الْمُبِينِ (Yâsîn, 36/17) [Bize düşen ancak açıkça duyurmaktır.] واللّه يَهدي إلى نتيجة العين واليقين. [Allah, ayn ve yakînin netîcesine iletir.]

* * *

قيل لي في السّحر الأعلى: [Seher-i a'lâda bana denildi ki:]

اَلْقُرْآنُ حُجَّةُ اللّٰه

Ya'nî, Kur'ân-ı Azîm Hak Teâlâ'nın vech-i arzda ibâdına huccet ve burhânıdır ki, bir nesneyi fi'lde veyâ terkte ona temessük ederler. Zîrâ, hiç bir ratb ve yâbis yoktur ki Kur'ân'ın ibâretinde veyâ işâretinde olmaya. Ve ratb işâret yüzünden ilm-i nâfi'dir ki, feyz-i ilâhî olduğu cihetten rutûbetle muttasıfdır. Zîrâ, eser-i hayât-ı hakîkıyyedir ki hayât olmayan yerde ilim olmaz. Onun için cemî'-i eşyâ tesbîh ve tahmîd ettikleri yüzden ahyâ'dır. Ve yâbis bi-tarîkı'l-işâre ameldir. Zîrâ, amelin rutûbet ve hayâtı ilim ve i'tikâd ve kasd-ı sahîh iledir, ve illâ yâbis nesne gibi bî-rûhdur. Bu cihetten ulûm-i Kur'âniyyeye terğîb olundu. Zîrâ, Kur'ân'ın ilmi hâsıl olmadıkça ameli dahî hâsıl olmaz. Ve onun ilmi ilm-i kesbî ve ilm-i vehbî olduğu gibi ameli dahî meşrûâttır ki ferâiz ve müstehabbâta şâmildir. Zîrâ, âyât ve ehâdîs nevâfil ve fezâile dahî terğîb eylemiştir, tâ ki insân bu a'mâli vücûda getirmekle Hakk'a mezîd-i şükr etmiş ola. Şu ma'nâdan ki, gerçi vücûd fi'l-hakîka bir vücûddur -ki vücûd-i vâcibdir- velâkin zât-ı Hak kenz-i mahfî olduğu cihetten kendinden gayrıya zâhir olmadığı ecilden bu eşyâyı halk eyledi, tâ ki esmâ ve sıfâtının âsârı münteşire olup cilâ-i tâmm hâsıl ola. Çün ki bu esmânın havâle ve hâkim olduğu hakâik umûr-i mümkine idi, lâ-cerem tecellî-i ilâhî ile vücûd buldukda onun sûrette olan vücûduna "vücûd-i mümkin" dediler.

Pes, abd-i mümkine iki yüzden şükr etmek lâzım geldi ki, biri vücûd-i vâcib mukâbelesinde ferâiz ile şükr etmekle ve biri dahî vücûd-i mümkin mukâbelesinde nevâfil ile şükr etmekle. Onun için aslda "nezr" dedikleri yoktur. Zîrâ, nezr ile kişi kendi nefsi üzerine nesne îcâb etmekle kendini bu îcâbda Hakk'a şerîk koşmuş gibi olur. Pes, ona düşen bu idi [*132*] ki Hakk'ın kendine îcâb ettiği ferâiz ile iktifâ eyleye. Velâkin, çün ki insân-ı kâmil mazhar-ı Hak'dır ve onun cemî'-i akvâl ve ef'âli Hakk'a muzâfdır, lâ-cerem onun yüzünden sâdır olan nesne ile dahî mu'tekıdlerine amel etmek lâzım geldi, zâhirde mezheb-i Ebî Hanîfe'yi veyâ gayrı iltizâm eden gibi. Zîrâ, Kur'ân'da gelir: وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا (Haşr, 59/7) [Peygamber size ne verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan da sakının.] Ya'nî, Rasûlullâh

(s.a.v.) cümleden fânî ve Hak ile bâkî olmak hasebiyle onun emir ve nehyi hemân Hakk'ın emir ve nehyi gibidir ve ona itâat hemân Hakk'a itâat ve ona mübâyaa hemân Hakk'a mübâyaadır. Nitekim bu makūle ıtlâkāt Kur'ân'da bir kaç mevzı'da vâkı' olmuştur. Ve insân-ı kâmil, halîfe ve vâris olduğu cihetten ol dahî akvâl ve ef'âlde Hz. Nübüvvet gibi kılındı. Zîrâ, sultân tarafından vezîr-i a'zama mühr def' olunmanın fâyidesi sözüyle amel ve gittiği yola gitmektir, ve illâ vekâletten bir nesne hâsıl olmaz. Ve bu sırr-ı azîmden ötürü havâss-ı nâs ve ekâmil-i evliyâya "mülûk-i ma'neviyye" denildi. Zîrâ, ism-i Bâtın'ın hükmü ellerindedir ve ism-i Zâhir'de olanların ahvâli dahî fi'l-hakîka onlara muzâfdır, medâriyyetleri i'tibâriyle.

İşte insân-ı kâmilin hükmü bu olıcak insân-ı nâkısa dahî onun ba'zı âsârı sereyân edip insân-ı kâmilde bi-lâ-nezr olan ma'nâ insân-ı nâkısda nezr ile vücûda geldi. Eğer ol menzûr olan nesne meşrûâttan ise, ve illâ inde'ş-Şâfiî an-aslin lağv ve bâtıl olur ve inde Ebî Hanîfe yemîn olup keffâret iktizâ eder. Ve buradan insân-ı kâmil ile insân-ı nâkısın farkları hâsıl oldu. Zîrâ, insân-ı kâmil nezr etse de etmese de şer'den hâric işi [yoktur]. Onun için ona iktidâ olunur. Zîrâ, işlediği nesne sadr-ı evvelde yok ise dahî âhir zamânda Îsâ'nın (a.s.) getirdiği umûr-i zâyide-i şer'iyye gibi olmuş olur ki, cümlesi şer'-i Muhammed'de dâhildir. Ancak ızhârı vakt-i mahsûsa merhûndur.

Pes, bu yüzden emr-i muhdes yoktur. Belki "muhdes" dedikleri / vakt-i mahsûsda zuhûru i'tibâriyledir. Ve bu i'tibâr ile muhdes olduğu tekaddümünü münâfî değildir. Nitekim Kur'ân'da gelir: مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ (Enbiyâ, 21/2) [Rablerinden kendilerine ne zamân yeni bir îkaz gelse...] Ya'nî, Hak Teâlâ Kur'ân'ı muhdes olmakla vasf eyledi, maa-hâzâ Kur'ân kelâmullâh ve gayr-i mahlûkdur. Pes, maksûd ityânı vaktinde halka göre zuhûru ile muhdesdir, bi-hasebi'z-zât değil. Nitekim halk arasında "Yine bir yeni haber geldi" derler. Ol haber ise meselâ bir ay mukaddem mahallinde vâkı' olmuştur, feemmâ henüz gelmekle "cedîd" denildi.

Yine sadede gelelim ki, insân-ı nâkıs ise ba'zı evkātte şer'î olmayan nesneyi nezr ve îcâb ettiği gibi bi-lâ-nezr tuttuğu işte dahî müttebe' değildir. Ya'nî, ol husûsda ona ittibâ' etmek lâzım gelmez. Zîrâ, savâb olduğu sûrette dahî ittifâkîdir ki, fi'l-mesel ona رميةٌ من غير رامٍ ["İsâbet

ettiremeyenin atması" Bu söz, âdeti isâbet ettirememek olduğu halde attığı isâbet eden kimse için söylenir.] derler. Fi'l-i Hak ise keyfeme'ttefak olmaktan münezzehdir, belki ilm-i sahîh-i mütekaddim üzerine mebnîdir.

İnsân-ı kâmil hâli dahî böyledir ki, onda ittifâkî nesne olmaz. Onun için kavl ve fi'li kānûn olup kalır. Zîrâ, zâhiri kānûn ise de bâtını şer'dir. Şol ma'nâdan ondan şer'den hâric nesne sâdır olmaz. Eğerçi avâmm-ı nâs fehm edemeyip kendi yanından etti sanırlar. Hz. Hızır'dan sâdır olan umûr gibi ki, fi'l-hakîka bâtın-ı şer'den idi ki, Allah Teâlâ onun ızhârına Hızır'ı (a.s.) mahsûs kılmış idi. Onun için âkıbetinde وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي (Kehf, 18/82) [Ben bunu kendiliğimden yapmadım.] dedi. Hz. Mûsâ (a.s.) ise zâhir-i şer'e bakıp i'tirâz eyledi. Eğerçi bi-hasebi'z-zâhir i'tirâzı hakk idi, velâkin ol ma'nâ emr-i bâtın olduğu cihetten ızhârı Hz. Hızır'a mahsûs olduğu ma'lûm olmamış idi. Eğer ma'lûm olaydı sükût ederdi. Pes, onun i'tirâzı müctehidin hatâsı gibi oldu ki, lâ-be'sdir. Ve eğer ba'de'l-ilm i'tirâz edeydi onda be's olurdu.

İşte bu âlem halkını Hak Teâlâ setr ve keşf arasında kıldı. Ve bunda onları vebâlden muhâfaza vardır. Zîrâ, cemî'-i umûr herkese münkeşif olduktan sonra ba'zıları [*133*] hakkdan udûl edeydi, mu'cizât ve âyât-ı kübrâ zuhûrundan sonra musırr olup azâb-ı istîsâl ile mübtelâ olanlar gibi olurlardı. قال تعالى: قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ (Zümer, 39/9) [Allah Teâlâ buyurdu: "De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"]

İşte Şeyh-i meşâyihi'd-dünyâ Muhyiddîn el-Arabî (k.s.) kaleminden sâkıt olup fehm-i âmma sığmayan ba'zı maânînin hasâisındandır ki, ondan mukaddem gelenler ol ma'nâyı ızhâra me'zûn değillerdi ve sonra gelenler dahî ilâ-yevmi'l-kıyâm me'zûn olmazlar. Ve belki ol maânînin netîcesi rahmet-i mutlaka ve vahdet-i vücûd ve sırr-ı kazâ ve kader olmakla ol tafsîl-i bedî' her velîye münkeşif olmamış idi. Onun için velâyet dâiresine dâhil olanların ba'zıları avâmm-ı ulemâ gibi ona i'tirâz etmişlerdir velâkin i'tirâzları kendi fehmlerine râci'dir, nefsü'l-emre göre değildir. Belki Şeyh'in onların fehm ettikleri mertebenin mâ-verâsında dahî murâdı vardır ki, kendi ve kümmel-i evliyâ bilir. Oğlu Sadreddîn el-Konevî ve şeyhim Seyyid Fazlî-i İlâhî ve emsâli gibi. Hâşâ ki Şeyh gibi nâdiru'l-vücûd azîz Kur'ân'dan hâric nesne

söyleye.

Ve buradandır ki derler: Kur'ân bikrdir. Ya'nî, avâmm-ı ulemâ ve avâmm-ı evliyâya göre, ve illâ cümle-i hurûf noktaya varınca bilinmiş ve esrâr-ı mukattaât ve emsâli fehm olunmuştur. Eğerçi halkın ilmi ilm-i Hak yanında yedi deryâdan bir katre gibidir.

Ey ârif, bu takrîrden ma'lûm oldu "bid'at-ı seyyie" dedikleri Kitâb ve sünnetin zâhir ve bâtınına muhâlif olan muhdesâttır ki umûr-i câhiliyyedir, yoksa her muhdes olan nesne değildir, ve illâ nice şer'de asl-ı sahîhi olan tâât ve hasenât muhdesât-ı mezmûmeden olmak lâzım gelir. Tâati ma'sıyet i'tikād etmek ise küfürdür, îmânı küfür ve adli zulm i'tikād etmek gibi. Pes, dînde her muhdes olan nesne bid'at-i seyyie olaydı عليكم بسنّتي وسنّة الخلفاء الرّاشدين من بعدي [Sünnetime ve benden sonraki râşid halîfelerin yoluna sarılın.] vârid olmaz ve مَا رآه المؤمنون حسنًا فهو عند الله حسن [Mü'minlerin güzel gördüğü şey Allah katında da güzeldir.] sudûr bulmazdı. / Ve İmâm-ı Şâfiî demiştir: من استحسن فقد شرع Ya'nî, mü'min-i kâmilin müstahsen gördüğü nesne umûr-i meşrûadandır ki, ma'mûlün-bihdir. Ve buradandır ki evliyâullâh müstahsenât-ı mütekaddimîn ile amel ede gelmişlerdir. Meselâ İmâm-ı Gazzâlî İhyâ'da derc ettiği salât-ı reğâib ve İmâm-ı Mekkî Kütü'l-kulûb'da yazdığı salât-ı berâet ve İmâm-ı Nesefî Yâkūt nâm eserinde sebt ettiği salât-ı kadr ve emsâli gibi.

Ve cum'a gecesine tahsîs olunmak şâri'in ta'yîni veyâhut nice esrârı mütezammın olmak hasebiyle veyâhut şükr olıcak lâ-be's makūlesidir. Zîrâ, cum'a gecesini ibâdete tahsîsden nehy olunduğu kefereye teşebbühü def' içindir. Zîrâ, tâife-i Yehûd cumartesi gecesini ve Nasârâ pazar gecesini tahsîs edip sâir evkāti hâlî korlar. Mü'minler ise cemî'-i evkātte taabbüd edip husûs üzere leyâlî-i fâzılayı dahî salât ile ihyâ ederler. Pes, bu ma'nâ teşebbühden bi'l-külliyye baîddir. Ve salât ile ihyâ kıldıklarının aslı budur ki, salât efdal-i a'mâldir ki kâinât arasında insân nice mükerrem ise salât dahî tâât arasında öyle mufaddaldir. Onun için salât sûret-i insânda temessül edip meyyite kabrinde mûnis olur. Ve söz fi'l-hakîka والقولُ ما قالت حَذام [Söz, Hazâmi'nin söylediğidir.] mûcebince ekâbir-i ümmetindir ki onlar her nesnenin hakîkatine ilm ile vâsıl oldukları gibi zevk-ı hâl ile dahî nâil olmuşlardır.

Ve Âl-i Osmân'dan mülûk dahî eyyâm-ı karîbeye dek mezheb-i meşâyihe zâhib ve onların hasenâtıyla âmil iken âhir kurb-i kıyâmette erbâb-ı inkârın galebesiyle nizâm-ı hâl halel-pezîr olup nevâfil değil ferâiz bile müşevveş oldu. Ve ekser-i nâs sûret-i insâniyyede hayvân oldular ve âhir halk makām-ı tabîatte iken şems mağribden tulû' edip netîcesi kıyâmet-i kübrâ olsa gerektir.

Gel imdi henüz güneş meşrıkdan tulû' ederken kâmiller yoluna sülûk eyle, tâ ki وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ (Nahl, 16/16) [Onlar yıldızlarla da yollarını bulurlar.] mûcebince zulümâttan halâs olasın ve dünyâ ve âhirette merâtib-i âliye ve derecât-ı refîa [*134*] bulasın. Ve sû-i i'tikāddan hazer eyle, tâ ki dünyâda yüzün mihrâb-ı şer'den ve kabirde kıbleden dönmeye. Kur'ân elinde huccet-besdir ve senin istihrâc edemediğin maânî-i hafiyyeyi gayrılar istihrâc ederler. Ve sana lâzım olan ekâmil-i nâsın kavlini kabûl etmektir. Zîrâ, onlar tayyib ve mezhebleri ve kavl ve fi'lleri dahî tayyibdir. Onun için وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ (A'râf, 7/107) [Onlara pis şeyleri haram kılar.] âyetinde îrâd ederler ki, habîs odur ki onu ahlâk-ı hamîde ve mürûet ehli istihbâs ede, yoksa gayrılar değil. Zîrâ, habîs olan kimse tayyibi istitâbe etmez, belki habîsi tayyib bilir. Bu ise fıtrat-ı asliyyenin inkılâbındandır. Çün ki ehl-i Kur'ân'ın kâmillerine ittibâ' edesin netîcen ser-menzil-i murâda vusûl olur. Ve eğer erbâb-ı inkârın kıyl ü kāline nazar edersen hâlden mahrûm kalırsın ve bî-netîce olursun.

İşte Kur'ân'ın huccetullâh olduğunun netîcesi hakkın bâtılı izâlesidir ki hakk ehl-i hakāik elindedir. Ve merâtib-i Hak çoktur. En netîcesi vücûd-i Bâkî'nin vücûd-i fânîyi demğ ve darb etmesidir. Nitekim gelir: فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ (Enbiyâ, 21/18) [O (hak) onu (bâtılı) ezer ve (bâtıl) hemen yok olur.] Ve gelir: إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقاً (İsrâ', 17/81) [Zâten bâtıl yok olmaya mahkûmdur.] Ve gelir: كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلاَّ وَجْهَهُ (Kasas, 28/88) [O'nun vechinden başka her şey yok olacaktır.] Ya'nî, vech-i Hak bâkî ve mâ-adâ fânîdir. Ve vech-i Hak'dan murâd şol ayndır ki Kayyûm isminden mefhûmdur ve sülûkün ol ayna vusûl ve ol ismin dâiresine duhûldür.

Ve bundan fehm olundu ki, zâhir ve bâtın ehl-i Kur'ân kıllet üzerinedir, velâkin bunların kalîli kesîr hükmündedir. Ve "sevâd-ı a'zam" dedikleri bunlardır, gerekse her asırda vâhide münhasır olsun.

Nitekim güneş birdir, feemmâ bir güneşin nûru nice böyle kâfîdir. Onun için demişlerdir ki: Güneşin cirmi üç yüz altmış bu dünyâ kadardır. Ve bundan vüs'at-i insân-ı kâmil ne olduğu ma'lûm olur. Bu cihetten demişlerdir ki: İnsân-ı kâmil cennete cennetin hasebiyle dâhil olur, yoksa kendi hasebiyle değil. Zîrâ, kendi haseb ve mikdârı kıyâsdan efzûn ve endâzeden bîrûndur ki, Hakk'ın vüs'atine tâbi'dir. Hak ise Vâsiun Alîm'dir. . فاعلم ذلك، فقد كتبنا لك ما لك، فخذه أطب بالك [Bunu bil. Zîrâ, lehine olan şeyleri sana yazdık. Onu al ki gönlünü hoş kılasın.] /

* * *

ليلة الخميس قلت من لسان الغيب بلا اختيار هذا المصراع التركي: [Perşembe gecesi ihtiyârım olmadan gayb lisânından bu Türkçe mısra'ı söyledim:]

"Âsitânen toprağı başım yüzüm üstünedir."

ثمّ ألحقت به هذا المصراع الثاني التركي أيضاً وهو قولي: [Sonra ona yine Türkçe olan bu ikinci mısra'ı ekledim ki o benim sözümdür:]

"Hürmet etmek cân ile, zîrâ kişi dostunadır."

Ya'nî, insân hürmetli olmak tevâzu'ladır. Ve tevâzu' riyâsetin zıddıdır. Ya'nî, avâmm-ı nâs ki biribirine tevâzu' gösterirler, fi'l-hakîka ona "temelluk" derler "tevâzu'" demezler. Zîrâ, tevâzu' kişi kendi haddini ve dostunun haddini bilip âsitânesinde hâk ile yeksân olmaktır. Temelluk ise li-ecli'l-maslaha olan muâmelât-ı mülâyimedir. Zâhirin inkıyâdından ise bâtının inkıyâdı lâzım gelmez. Onun için "Kat' edemediğin eli öp" derler ki, bir kimse bir kimsenin elin öperken bulsa onu katl ederdi. İşte bu ma'nâ tevâzu' kabîlinden değildir ve riyâset-i esmâ-i külliyye yüzünden halk arasında baş olmak dilemektir. Bu ise haddini bilmemektendir. Zîrâ, insânın fi'l-hakîka haddi ve sıfat-ı zâtiyyesi acz ve zillet ve iftikâr ve emsâlidir. Esmâ-i ilâhiyye yüzünden hâsıl olan merâtib-i âliye ise fi'l-hakîka Hakk'ındır, gınâ ve izzet ve kudret ve emsâli gibi. Ve kişi kendi sıfat-ı zâtiyyesi mertebesinde aslı olan hâk sırrına erdikten sonra ol hâki güher etmek Hak elindedir. Dilerse ona mülk-i izzet verip zâhirde dahî ehl-i câh eyler ki, halk onu kabûl eylerler ve sözü nâfiz olup kelâmın dinlerler. Eğerçi mansıb ehli değildir, ya'nî fetvâ ve kazâ ve tedrîs ve emsâli nesne ile mütekallid ve mukayyed değildir. Şol cihetten ki, bu merâtib evâilde menâsıb makûlesinden değil idi. Hattâ Seyyidü't-tâife Cüneyd el-Bağdâdî (k.s.)

mezheb-i Sevr üzerine Bağdâd'da fetvâ verirdi ve onunla tesettür etmişti, feemmâ sonra menâsıb kabîlinden olmakla hakîkat dervişleri bâtında kutbiyyeti ve sâir merâtib-i ma'neviyyeyi kabûl ettiler velâkin zâhirde menâsıb sûretinde olan merâtibi kabûl etmediler.

Ve buradandır ki bu fakîr [*135*] evâilimde bilâd-ı Rûmiyye'den belde-i Üsküb cânibinde iken ol diyârın ahâlîsi fetvâ husûsu için İstanbul'da şeyhim Seyyidü'l-aktâb Fazlî-i İlâhî'ye (k.s.) arz ve mahzar irsâl olundukda "Şeyhler müftî olmazlar" diyé kabûl etmemiştir. Ve bu ma'nâ bu fakîri irşâd kabîlinden olup ol vakitten beri ki elli sene kadar mürûr etmiştir, henüz duâdayız.

Ve şol ki demişlerdir: آخر ما يخرج من رؤس الصّدّيقين حبّ الجاه [Sıddîkların başından en son çıkacak olan şey makām sevgisidir.] Bunda يَظهر , يَخرج ma'nâsına olduğu sûrette bu ma'nâ ism-i Zâhir ile tahakkuka dâir olmakla dâiye-i ilâhiyyeye tâbi' olurlar. Ve bu câhdan ehl-i mansıb olmak lâzım gelmez. Nitekim mürûr etti. Nazar ve teemmül eyle Cenâb-ı Risâlet'in (s.a.v.) hâlini ki hilâfet sûretiyle iktifâ eyleyip Süleymân ve emsâli gibi saltanat kabûl etmedi, maa-hâzâ halîfetullâhi'l-a'zam olduğu cihetten zâhir ve bâtın hall ve akd ve emr ve nehy ve lutf ve kahr ve men' ve i'tâ bi'l-külliyye elinde idi. İşte dervişlik sûretinde câh böyle olur. Ve böyle iken yine tevâzu' gösterip إنّما انا عبد [Ben ancak bir kulum.] buyururlardı. Zîrâ, bilirlerdi ki kemâlât-ı ilâhiyye yine Hakk'a muzâfdır. Zîrâ, kulda min-haysü hüve kemâl olmaz.

✳ Ve buradandır ki, ekâmil-i ricâl tasarruf kabûl etmediler. Ya'nî, hârik-ı âdât olan kerâmât-ı kevniyye ile mukayyed olmadılar, tâ ki ulûhiyyette şirket lâzım gelmeye, belki kerâmât-ı ilmiyye ile iktifâ eylediler ki asl-ı menâkıb budur. Ve enbiyâdan mu'cize sudûr ettiği te'yîd-i nübüvvet içindir, tâ ki kabûl-i da'vete vesîle ola.

✳ Ve evliyâdan ba'zı kerâmât-ı kevniyye zuhûr ettiği iki vech üzerinedir: Biri budur ki kendi tasarruf ve ameli ile ola. Bunda ise bakıyye-i nefs ve şirk eseri vardır. Ve biri dahî budur ki, kendi tasarrufundan fenâ bulup Hakk'ın tasarrufuyla âmil ola ki, enbiyânın mu'cizâtı dahî bu kabîldendir. Zîrâ, onlar cümleden fânî ve Hak ile bâkîdir ki, harekât ve sekenâtı bi'l-külliyye Hakk'a muzâfdır. Ve Hak Teâlâ onların dilinden tevhîd eder, tevhîd eden / kendileri değil. Nitekim hadîsde gelir: إنّ الله يقول على لسان عبده: سمع الله لمن حمده [Muhakkak ki

Allah, kulunun lisânından: "Allah kendisini hamd edeni işitir" der.] Ve bu makūle maânîyi te'vîl eden rütbe-i idrâkten sâkıttır ve Hakk'ın abd yüzünden tasarrufunu bilmemiştir. Ve bu makūle i'tibârât insân-ı kâmile göredir ki, ona vech-i mutlakdan tecellî vardır. Zîrâ, perde-i vücûdu bi'l-külliyye izâle etmiştir. İnsân-ı nâkısa göre değildir. Zîrâ, ona vâkı' olan tecellî vech-i mukayyeddendir. Zîrâ, vücûd-i kevnîsi bi'l-külliyye harâb değildir. Nitekim her hâneye güneşin dav'ı revzenesi kadar dâhil olur. Sahrâ ise revzene istemez. Zîrâ, şeş ciheti açıktır. Onun için her tarafı nûrdur. İşte tevâzu'un netîcesi kemâlât-ı ilâhiyye ile ittisâf oldu ki hâki zer kılmak ve demi misk etmek gibidir. Ve riyâsetin netîcesi evsâf-ı nefsâniyye ile bakā ve Hakk'a hicâb ile likādır.

Pes, şol sâlik ki nefsini pâk ve hâk etmeye mülevves kalır ve tahâret-i asliyyesi -ki fıtrat-ı ûlâdır- ona erip fer' ve aslı bir olmaz ve cem' ve farkdan hisse bulmaz ve îmânını ihsân rütbesine irgörmez ve netîcesi hicâb olup كَلَّا إِنَّهُم عَن رَّبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوبُونَ (Mutaffifîn, 83/15) [Hayır, şüphesiz o gün onlar Rablerinden perdelenmişlerdir.] vartasına vâkı' olanlara mülhak olur.

Pes, tâlib-i hürmet olan dostunu hürmetli tutar ki, kemâlâtı ona nisbet eder. Dost dahî ona lâyık ne ise ihsân edip abd-i zelîl iken dergâhında şâh-ı azîz olur, gerekse dünyâda mestûr olsun. Zîrâ, mestûr olduğu izzetine mâni' değildir. Şol cihetten ki, izzet erbâbı yanında mu'teberdir, Allah ve Rasûlullâh ve evliyâ ve ervâh-ı tayyibe gibi; gayrılar yanında mu'teber değildir, sultân ve vükelâ' ve ağniyâ gibi. Zîrâ, Hak Teâlâ'nın nazarından sâkıt olan kul bunlardan birinin veyâ cümlesinin manzûru olsa müfîd olmaz. Ve mültefit-i ilâhî olana hiç bir kimse nazar etmese dahî fî-nefsi'l-emr izzeti ona kâfîdir. Ve erbâb-ı kemâlin istitârının netîcesi zâhirde terk-i tasarrufdur, tâ ki kullar vech-i mutlakdan olan bâb-ı Hak'dan i'râz edip mahlûk yüzünden açılan kapıya hücûm etmeyeler. Zîrâ, netîcesi [136] ilhâddır. Nitekim erbâbına rûşendir.

Ve demişlerdir ki: Meşreb-i kâmil meşreb-i Sıddîk'dır (r.a.) ki, bâtında ma'rifetullâh ve zâhirde ubûdiyyettir. Ya'nî, bir kimsenin bâtını envâr-ı hakāik ile ne kadar memlû olsa yine zâhirinde farz ve sünnet ve ubûdiyyet lâzımdır ki, kâmil olan kimse bu vechile tesettür eder. Ve hadîs-i kudsîde gelir: اوليائي تحت قبابي لا يعرفهم غيري [Velîlerim kubbelerimin altındadır, onları benden başkası bilmez.] Ya'nî, evliyâullâh

kubbe-i beşeriyyet ve ubûdiyyet ile mestûr ve muhât olmuştur ki, ol perde içinde iken ağyâr olanlar onları görmezler ve bilmezler. Belki onları görenler ve bilenler halkıyyet ve gayriyyet perdesin açıp hakkıyyet ve ayniyyet nûruyla münevver olanlardır. İşte anâsır gözleri bu müşâhedenin netîcesine ermezler. Fa'rifhü.

* * *

Ba'dehû bu mısrâ' sâdır oldu ki:

"Sînemin sâf olduğu âhir cemâlin nûrudur."

Ya'nî, insân kalbine ba'zı esbâb yüzünden her ne kadar cilâ verse yine âyînesi bi'l-külliyye küdûretten pâk olmaz. Meğer ki Hak Teâlâ ona nazar eyleye ve tecellî kıla. Bu sûrette cilâ-i tâmm bulur. Zîrâ, Hak Nûru'l-envârdır ki O'nun nûru vâsıl olduğu yerde aslâ zulmet kalmaz ve gecesi gündüz [olur]. Ve cemî'-i eşyâ gerçi nefes-i rahmânî yüzünden gark-ı nûrdur. Nitekim gelir: اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ (Nûr, 24/35) [Allah, göklerin ve yerin nûrudur.] Velâkin, hucüb-i taayyünât ve gavâşî-i halkıyye ile muhtecib ve mütelebbis olmağın zuhûr ve hafâya mübeddel olup herkesin kemâli kuvvette kalmıştır ve fi'le hâric olmamıştır, meğer ki enbiyâ ve kümmel-i evliyâ ola. Onun için Kur'ân'da gelir: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا (Nisâ, 4/136) [Ey îmân edenler, îmân ediniz.] Ya'nî, mertebe-i ervâhda olan îmânınızı mertebe-i ecsâmda dahî tecdîd ediniz ve bu âlem yüzü size hicâb olmasın. Ve yine gelir: يَا أَيُّهَا النَّاسُ (Bakara, 2/21) [Ey İnsanlar!] Ya'nî, bu nidâ' batn-ı cem'in gâyetinden esfel-i sâfil-i bu'd ve farka nüzûl edenleredir, tâ ki mütenebbih olup vesâita bakmayalar ve asla rucû' edeler. Eğerçi ol asl hâlâ kendilerle biledir ve rucû' demek keşf-i vesâit i'tibâriyledir. / Ve bu makāma nâzırdır ki Kur'ân'da gelir: وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (Bakara, 2/245) [Sadece O'na döndürüleceksiniz.] Ve bu vesâit -ki akl-ı evvele varınca külliyyâtı yirmi sekiz ve cüz'iyyâtı gayr-i mahsûredir- sâliklerin reh-zenidir ki, her biri bir vartaya düşüp orada zebûn olup kalmıştır. Zîrâ, erdiği mertebe cilâ-i tâmm mertebesi değildir, belki deryâ içinden veyâ verâ-i sehâbdan güneşe nazar etmek gibidir.

Ve Hak Teâlâ'nın kullarıyla mâ-lâ-nihâye muâmelâtı vardır, gerek vâsıl olsunlar ve gerek olmasınlar. Meselâ, Kadîr ve Kahhâr ve Mürîd isimleriyle olan tecellîsi Latîf ve Mufdil ve Muhsin isimleriyle tecellîsi

gibi değildir. Eğerçi insân-ı kâmile göre iki sûrette dahî kabz yoktur. Zîrâ, mebde-i evvele vâsıl olmuştur ki, netîcesi cemî'-i esmâ-i ilâhiyye ile tahakkukdur. Ve fi'l-mesel "Kişi kendi yönünden ağlamaz" derler. Sahîh sözdür. Fikr eyle şu âyeti ki gelir: وَلَا يَؤُدُهُ حِفْظُهُمَا (Bakara, 2/225) [Onları (gökleri ve yeri) koruyup gözetmek O'na ağır gelmez.] ve teemmül eyle şol kelâmı ki buyurur: إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا (Fâtır, 35/41) [Şüphesiz Allah gökleri ve yeri, nizamları bozulmasın diye tutar.] Zîrâ, binâ-i âlînin imâd-ı refî' ve rükn-i kavîsi olsa münhedim olmaz, ve kuşlarda kanatlar var iken yeryüzüne düşmezler. قال تعالى: مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَنُ (Mülk, 67/19) [Onları Rahmân'dan başkası tutmaz.]

Gel imdi kalbin âyînesini mücellâ ve sînen hânesini rûşen eyle, tâ ki bu esrârın yüzü oraya aks ede, sen dahî zulmet-i cehl ve hicâbdan halâs olasın ve encâm-ı kâr ve netîce-i sülûkün vusûl ve müşâhede olup vâcidler bulduğun bulasın. Ve "safâ" dedikleri vesâit-ı küdûretin keşf ve izâledir. Ve onun nûr-i cemâli sana mütecellîdir ki ona göre sana hicâb yoktur, velâkin sana göre ona hicâb vardır. Ve dünyâda her ne türlü belâ çekersen safvet-i kalbine bâisdir. Zîrâ, saykaldir. Ve senin beşeriyyetin perdesi değme vechile açılmaz. Zîrâ, ahkâm-ı anâsır ve âsâr-ı tabâi' çoktur. Ve bu suûbetli yoldan mürûr için mürşide mukârin olurlar. Olanlar dahî ekall-i kalîldir. Zîrâ, cüz'ü fasd ve hacâmete kādir olmayan kimse vücûdundan dem-i hayvânîyi -ya'nî şehevâtı- bi'l-külliyye ne vechile ihrâc eder? Ammâ ihrâc etse netîcesi hayr ve nef' olurdu [*137*] ve şerr ve zarardan kurtulurdu. Zîrâ, dem-i fâsid ihrâc olunmadıkça râhat-ı vücûd yoktur.

* * *

قال الله تعالى: [Allah Teâlâ buyurdu:]

الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى

(Tâhâ, 20/5) [Rahmân, arşa istivâ etmiştir.]

Bu âyet-i şerîfeden murâd zât-ı Hakk'ın sıfat-ı rahmet ile arş-ı a'lâ üzerine istivâsıdır. Pes, arş ol sıfatın zuhûruna mahall olmaktan Hakk'ın zâtına dahî mahall olmak lâzım gelmez. Ve bundan fehm olundu ki arş Hak Teâlâ'nın cemî'-i avâlime rahmetidir. Zîrâ, te'sîrât ve tedbîrâta âlettir ki onun hareketiyle şuûn-i ilâhiyye vücûd bulur. Ve arş ve kürsî hemân levh ve kalem gibidir ki arş mazhar-ı kalem ve kürsî mazhar-ı

levhdir. Bu cihetten ibtidâ felek-i rahmet kalem-i a'lâ, ya'nî hakîkat-i muhammediyyedir ki, rahmet-i mutlakanın zuhûruna müstevâdır. Onun için ol hakîkate "felekü'r-rahmet" derler. Ya'nî, bâtın-ı rahmetin mazharı hakîkat-i muhammediyye ve zâhir-i rahmetin mazharı arş-ı azîmdir. Bu sebebden "azîm" ile vasf olundu. Zîrâ, cism-i Nebevî gibidir ve rûh-i azîme muzâf olan dahî azîmdir. Ve cümle-i şuûn arş-ı azîm vesâtatıyla vücûd bulmak ism-i Zâhir'den ve kalem-i a'lâ vesîlesiyle husûle gelmek ism-i Bâtın'dandır ki, ikisinin dahî mazharı hakîkat-i muhammediyyedir. Pes, cemî'-i kemâlâtın mebdei bu hakîkattir ki, mazhar-ı ism-i Rahmân'dır. Velâkin arş-ı azîm âfâka göre onun sûretidir. Enfüse göre sûreti sûret-i muhammediyyedir. Binâen alâ-hâzâ, rûh-i muhammedî mertebesinden ism-i Rahmân'a sefer ve seyâhat eyleyip bu kadar menâzil ve merâhil tayy eyledikten sonra âlem-i insâna geldi ve ondan sonra enbiyâ suverinden devr ederek sûret-i cismâniyye-i latîfesine tenezzül eyleyip âfâkan ve enfüsen seyr tamâm olup sûret ve hakîkat kemâlin buldu.

Ve buradandır ki hatmiyyet lâzım geldi. Ve bu sırr-ı azîme işâret için dünyâda aksar-ı eyyâm ve leyâlî ve atvel-i eyyâm ve leyâlî vaz' olundu, tâ ki hadd-i istivâda olan mertebe-i terakkî ve hadd-i harekette olan mertebe-i tenezzül vücûd bula. Ya'nî, aksar-ı eyyâmda güneş nokta ve derece-i âhireden terakkîye bed' edip atvel-i eyyâmda istivâ bulduktan sonra mebde-i evveli olan dereceye dek tenezzül ettiği sıfat-ı rahmetin devrine işârettir ve belki insân-ı ekmelin hâli sûretîdir ki, insân-ı ekmel mertebe-i ev / ednâ -ki makām-ı istivâdır- orada karâr ettikten sonra makām-ı farkın nihâyetine ve vücûdunun derece-i âhiresine tenezzül eder ve terakkî ve tenezzül ve cem' ve farkın miyânını cem' edip seccâde-i irşâda oturur. Ve makām-ı farkın gāyeti mertebe-i tabîattır, velâkin bu arz-ı vücûd evvelki arz-ı vücûd gibi olmaz. Zîrâ, evsâf-ı tabîiyye-i beşeriyye ahlâk-ı ilâhiyyeye mütebeddel olmuştur.

Pes, neş'e-i âhirede haşr gümüşten bir arz üzerine olduğu gibi insân-ı kâmilin dahî altın gibi olan rûhuna cesedi gümüş gibi taht olur ve halk burada kıyâs-ı nefs edip hatâ ederler. Zîrâ, misk ile kan ve cevher ile boncuk berâber olmaz. El-hâsıl, insân-ı kâmilin sûreti sûret-i beşer ve hakîkati sûret-i ilâhiyyedir. Ve sûrette iştirâkten hakîkatte iştirâk lâzım gelmez. Zîrâ, kemâlât-ı insâniyye zuhûr ve butûn ile tefâvüt üzerinedir. İşte insân-ı kâmil ve ekmelin farkı ne olduğu ma'lûm

oldu. Zîrâ, insân-ı kâmil mahall-i istivâdadır ki makām-ı ev-ednâdır ve insân-ı ekmel mahall-i cem'u'l-cem'dedir ki kābe kavseyn-i sânîdir.

Ve burada merâtib-i irşâd dahî tefâvüt üzerinedir. Meselâ, Hz. Nûh'un (a.s.) kavmi ehl-i teşbîh olup ibâdet-i suver etmeleriyle Hz. Nûh onları makām-ı sırrdan tenzîhe da'vet eyledi. Ve teşbîh ve tenzîh biribirlerinden baîd olmakla kavmi üzerine ahkâm-ı hiss-i beşerî gālib olduğundan dokuz yüz elli yılda vâkı' olan da'vet-i tavîleye icâbet edemeyip mertebe-i teşbîhde helâk oldular ve ekall-i kalîl halâs oldu. Bizim Rasûlümüz (s.a.v.) makām-ı rûhdan da'vet edip rûh dahî makām-ı teşbîh ve tenzîhi câmi' olmakla med'uvv olanlarda icâbet çok vâkı' oldu. Onun için Kur'ân'da gelir: لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ (Şûrâ, 42/11) [O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir.] Ya'nî, şerîat-ı Muhammediyye tenzîh ve teşbîhin miyânını cem' edip bu şer'in ehli olanlar dahî ehl-i rûh ve ehl-i sırr olup makāmına göre tenzîh ve makāmına göre teşbîhe zâhib oldular ve teşbîhâtta ehl-i tekellüf gibi te'vîl tarafın tutmadılar. Zîrâ, teşbîh kendi makāmına mahsûs olıcak [*138*] orada te'vîl iktizâ etmez, belki murâd-ı ilâhî ne ise onun üzerine haml olunur.

Ve bu takrîrden mefhûm oldu ki, atvel-i leyâlî ehl-i firâkın hâline işârettir ki, onların sabâh-ı inkişâfları dûrdur. Zîrâ, hucüb-i müterâkime erbâbıdır. Ve gece celâl-i Hakk'a işârettir. Ve atvel-i eyyâm ehl-i visâlin hâline delâlettir ki onlar sabah-ı cemâle dâhil olmuşlardır ki, leyle-i firâk onlardan dûr kalmıştır. Ve aksar-ı leyâlî müstaiddler ve aksar-ı eyyâm mütelevvinler hâlidir. Zîrâ, eyyâm-ı sayfda sehâb olmaz, eyyâm-ı şitâda gibi.

* * *

قيل لي هذا القول: [Bu söz bana söylendi:]

عَجَباً مِنْكَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْكَ

Ya'nî, senin hâlinden taaccüb edecektir ki, erbâb-ı inkârdan düşmanların çok ve dâirende ehl-i nifâk olmaz. Velâkin isr-i Nebevî üzerine olıcak bu ma'nâ gazab-ı Hak'dan nâşî değil, belki rızâsındandır. Zîrâ, sâbir olanlar müctebâ ve ehl-i muhabbet olanlar mübtelâ ola gelmişlerdir. Nitekim Cenâb-ı Risâlet'in dahî (s.a.v.) a'dâsı bisyâr ve dâiresinde ba'zı ehl-i nifâk var idi.

Ve nifâk-ı ekber oldur ki, insân herkese bir türlü muâmele eder ki ol kes onu veliyy-i hâlis ve sadîk-ı muhlis i'tikâd eyleye. Eğerçi muâheze mahalli dahî olur ki şerîat ve tarîkate halel vermez. Zîrâ, mükâşifin tâbi'-i irâdet-i ilâhiyye olduğu makām-ı hakîkate göredir, ve illâ makām-ı şerîata göre hükm-i teklîfi icrâ etmek gerektir ki, ol dahî irâdet-i Hak'dır. Ya'nî, siyâset dahî evâmir-i şer'iyyedendir, gerek âfâkda ve gerek enfüsde. Onun için riyâzat ve mücâhede-i nefs lâzımdır. Eğerçi fi'l-cümle rıfk ile muâmele gerektir. Ya'nî, teşdîd-i riyâzat memnû'dur. Nitekim âfâkda dahî böyledir ki, zâbit olanlar halkı rıfk ile tutmak gerektir. Zîrâ, ba'zı mevâzı'da mücrim afv olunur ve ba'zı mevâkı'da tevbîh ile iktifâ ve nice yerde ehaff-i ta'zîr ve te'dîb üzerine kasr olunur.

Pes, muâmelât-ı ilâhiyye ne vechile ise muâmelât-ı halkıyye dahî ona muvâfık gerektir, velâkin bu maküle ma'nânın değme kimse hakkından gelemez, meğer ziyâde âlim ve ârif ola ki hükm-i zâhir ve bâtınla hakk ve adl üzerine temeşşî ve cereyân eyleye. Ve bundan mefhûmdur ki ilmin netîcesi amel ve îmânın netîcesi merhamet ve sabrın netîcesi rızâdır./

* * *

Seher-i a'lâda bu ibâretle vâkı' oldu ki:

"Kırk yılda bir gelir yine esmâ-i hüsnâda er."

Bu ibâret eğer "Kırk yılda bir gelir yine esmâ-i Hak'da er" denilse idi manzûm olurdu, velâkin kelâm mefhûmdadır, gerek manzûm ve gerek mensûr. Burada "er"den murâd insân-ı kâmildir ki, sâirler ona göre zen gibidir. Ve nisâda kâmile olanlar dahî "er"de dâhilelerdir. Zîrâ, racüliyyet fi'l-hakîka ma'nâ ile olur, sûret-i mücerrede ile olmaz. Ve ba'zı havâtîn vardır ki abdâldendir, "kırklar" dedikleri tâife gibi. Pes, isti'dâd olıcak avret dahî er olur.

Ve burada "kırk yıl"dan murâd ya hakîkatidir veyâhut teksîre mahmûldür. Esmâ-i hüsnâya mazhar olup zât ve sıfâtta kâmil olan kişi her zamân bulunmaz, belki kırk yılda bir bulunur veyâhut dahî ziyâdede hâsıl olur. Maksûd, insân-ı kâmilin izzetini ve sülûkünü beyândır. Zîrâ, fağfûrî kâse veyâhut ûd-i Kamârî gibidir ki kırk sene terbiye ile husûle gelir. Ve kırk sene zamân-ı fenâ fillâhdır ki, bakā billâh mertebesine terakkî edenlerin kimi sinn-i Nebevî üzerine ve kimi dahî ziyâdede

dünyâdan irtihâl eyler. Ve ziyâde olmak meşreb-i Muhammedî'den hâric olmasın iktizâ etmez, belki meşreb-i Muhammedî üzerine olduktan sonra sâir enbiyâ meşâribi ile dahî mütehakkık olur. Nitekim Şeyh-i meşâyihi'd-dünyâ Muhyiddîn el-Arabî (k.s.) seksenden mütecâviz iken irtihâl eyledi ve pîrân-ı tarîkatimizden Hz. Mahmûd Hüdâyî el-Üsküdârî (k.s.) doksandan güzer ettikten sonra vedâ'-ı âlem-i fânî kıldı, ve alâ-hâzâ. Pes, sinnin kemâli altmışa bülûğdur, dahî yukarı giderse o dahî başka kemâldir. İmâm-ı Şâfiî (rahimehullâh) elli dört yaşında iken berzaha sefer etti ve ol vakitte evtâd-ı erbaadan idi. Eğer dahî muammer olaydı kutbiyyet-i kübrâya dek hareket etmek ihtimâli var idi. Ve evtâdın fevkında üç kimse vardır ki, ikisi "imâmân" dedikleri ve biri dahî medâr-i âlem olan kutb-i vücûddur.

İmdi, kırk yıl mücâhedenin netîcesi [*139*] elbet müşâhede ve Hakk'a vusûl ile erliktir, قال تعالى: الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ (Nisâ, 4/34) [Allah Teâlâ buyurdu: Erkekler kadınlar üzerinde idâreci ve hâkimdirler.] Ya'nî, "Kâmiller nâkıslar üzerine kāimlerdir" diye remzdir. Ve kıyâmın a'lâ mertebesi kutbiyyetir ki, cemî'-i nüfûs ve ukûlde tasarrufdur. Meğer ki efrâddan ola. Zîrâ, efrâd taht-ı livâ-i kutbda değillerdir. Eğerçi min-vechin yine dâiresinde dâhillerdir. Havâss-ı sultân gibi ki min-vechin tasarruf-i vezîrden hâriclerdi. Eğerçi vezîr vekîl-i mutlak olduğu cihetten pâdişâhdan mâ-adâsı onun zîr-i destindedir, nücûm mutlakan tahte'l-kamerde olduğu gibi. Pes, vekâlet-i mutlakanın netîcesi tasarruf-i mutlakdır ve efrâddan olmanın netîcesi min-vechin âzâd ve min-vechin esîr olmaktır.

* * *

قيل لي وقت السّحر الأعلى: [Seher-i a'lâ vaktinde bana denildi ki:]

مِنْ أَعْجَبِ الْأَسْرَارِ إِجْتِمَاعُ الْمَاءِ وَالنَّارِ

[Su ve ateşin bir arada bulunması en hayret verici sırlardandır.]

Bu terkîb ağmaz-ı terâkîbdendir. Maksûd anâsırdan âb ve âteşin ictimâı veyâ feyz-i ilm ve harâret-i aşkın bir yerde husûlüdür. Ve hadîsde gelmiştir ki: "Bir zamân gelir ki cehennemin ka'rında "su teresi" dedikleri ot biter". Maa-hâzâ âteş ile otun münâsebeti yoktur. Zîrâ, ot suyla hâsıl olur, âteş ise muharrıkdır. Ve ilim ve amel dahî böyledir ki, ilim ratb ve amel yâbisdir ve ikisi bir yerde müctemi'dir.

Ve ba'zı tabâi' vardır ki yübûset üzeredir, maa-i hâzâ kalbine feyz-i ilâhî eksik olmaz. Ve demişlerdir ki: Her nesnenin aslı sudur. Pes, âteş sudan taayyün bulucak fi'l-cümle imtizâc ederler. Ve bunun aslı budur ki, her nesnenin mâyesi unsur-i a'zamdır ki hayâttır ve hayât feyz ile olur. Pes, cesedin hayâtı rûh iledir ki rûh âb ve cesed âteş gibidir, velâkin sûret-i zâhirede biribiriyle ihtilât etmişlerdir. İşte cemî'-i eşyânın evveli su ve âhiri hayât oldu ki netîcedir. Zîrâ, âteşin dahî ihrâk ettiği hayâtındandır. Eğer mürde -ya'nî sönmüş âteş- olsa onda sıfat-ı ihrâk olmaz. Ve her kim ki kendi anâsırında olan suyun netîcesine ermeye, âhir susuz kalır ve kuruyup hazân sûretin bulur. Ve böyle bî-netîce olmaktan Hak Teâlâ'ya istiâze etmek lâzımdır. /

***

Leylete's-sebt ki şeb-i yeldânın evveli idi, sekizinci sâatte henüz firâşımda zaîfü'l-hâl olup yatarken Hz. Hızır'dan (a.s.): *"Ey sâlih oğul"* diye gûşuma hitâb gelip ondan sonra kıyâm eyledim.

Ma'lûm ola ki Âdem (a.s.) ebü'l-beşer olmakla leyle-i mi'râcda Cenâb-ı Nübüvvet'e (s.a.v.): أيّها الإبن الصّالح [Ey sâlih oğul!] diye hitâb eyledi, sâir enbiyâ ise nübüvvette iştirakleri hasebiyle أيّها الأخ الصّالح [Ey sâlih kardeş!] dediler. Eğerçi Cenâb-ı Nübüvvet ebü'l-ervâh olmakla hem übüvvet ve hem nübüvvet perdesinde idi, velâkin bünüvvet -bâ'nın takdîmiyle- vücûd-i hâricîde teehhurdan geldi ve enbiyâ bu sırra vâkıf oldukları için teeddüb edip "Ey sâlih oğul" demediler, maa-hâzâ aralarında muammer kimseler var idi. Velâkin ma'nâ-yı fazl sinn ile değildir ve kemâlin bir sâl-i ma'hûdu yoktur. Onun için âlim-i şâbb şeyh-i câhil üzerine takdîm olunur. Ve sâir arasında baba ve oğul demek merâtib üzerinedir. Ya'nî, evliyâ ve sulehâ biribirlerine mertebelerine göre baba ve oğul derler. Ümem-i sâlifede Allah Teâlâ'ya "eb" -ya'nî "baba"- ıtlâk ederlerdi "mürebbî" ma'nâsına, bu şerîatta men' olundu. Zîrâ, mebnâ-yı şerîat-ı Muhammediyye i'tidâl üzerinedir ki, onda o makūle îhâm-ı kabîh eder nesne yoktur. Ve Hak Teâlâ zât-ı pâkini لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ (İhlâs, 112/3) [O, doğurmamış ve doğmamıştır.] diye vasf etmiştir. Pes, "Hak Teâlâ doğmadı ve doğurmadı" demek tenzîhâtta dâhildir.

Ba'de-zâ, "salâh" dedikleri odur ki mü'minin îmân ve amelinde

hiç bir vakitte halel bulunmaya. Ve bu ma'nâ kesbî olmakla enbiyâ ve evliyâ salâha gıbta ve rağbet ettiler. Zîrâ, hılkî ve zâtî olsa herkesde bulunurdu ve kesbe hâcet kalmayıp sâir evsâf-ı hılkıyye gibi ziyâde merğūb olmazdı. İmdi, bu cihettendir ki Allah Teâlâ enbiyâyı salâh ile vasf eyledi ve enbiyâ dahî sâlihlere iltihâk ile duâ ettiler. Nitekim Hz. Yûsuf (a.s.): وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ (Yûsuf, 12/101) [Ve beni sâlihlere kat!] diye duâ eyledi. Maksûdu enbiyâya ilhâk ile duâdır. Zîrâ, enbiyânın salâhları salâh-ı mutlakdır ki salâh-ı kâmildir. Feemmâ Kur'ân'da *[140]* فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَ الشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ (Nisâ, 4/69) [İşte onlar, Allâh'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddîkler, şehîdler ve sâlihlerle berâberdir.] âyetinde "sâlihîn" te'hîr olunduğu ta'mîm içindir. Zîrâ, nübüvvet ve sıddîkıyyet ve şehâdet mutlak salâhdan merâtib-i mahsûsadır, hilâfet imâmetten mertebe-i mahsûsa olduğu gibi. Bu ma'nâdan gāfil olan ehl-i resm salâhı mertebe-i nâzile zann eder. Heyhât! Nazar eyle evliyâ silsilesine ki, onlardan biri âhirete intikāl eylese yerine sâlihlerden biri nasb olunur. İmdi, mertebe-i velâyete salâh ile vusûl hâsıl olıcak mertebe-i nübüvvet dahî böyledir. Zîrâ, velâyet nübüvvetin kapısıdır. Pes, cümlenin vesîlesi "salâh" dedikleri ma'nâdır.

Suâl olunursa ki: Hızır (a.s.) ne vechile halka selâm verir ve hitâb eder ve imdâdlarında bulunur ki, müddet-i baîde dünyâya gelip gitmiştir? Cevâb budur ki: Allah Teâlâ hikmet-i bâliğasıyla nicelerine tûl-i ömr vermiştir. Hızır dahî ol kabîldendir ve ehlullâhdan niceler onunla sohbet etmişler ve yedinden hırka-i tarîkat telebbüs eylemişlerdir ve onun nice âsârı görünmüş ve yazılmıştır. Pes, bedîhî nesneyi inkâr etmek cehl-i azîmdir. Ve şol ârif ki onu insânın sıfat-ı gālibesi sûreti olmasına zâhib olmuştur Hızır'ın hayâtını ve imdâdını münâfî değildir. Zîrâ, eğer ol görünen sûret Hızır'ın gayrı olaydı Hızır sûretinde görünmezdi. Pes, Hızır sûretinde zâhir olduğu Hızır'a ittisâlini beyândır. Ya'nî, ol sûret fi'l-hakîka Hızır'dır velâkin insânın sıfat-ı gālibesi sûretinde görünür, kendi sûret-i asliyyesi üzerine teşekkül etmez. Nitekim melekü'l-mevt herkese ameline göre görünür, hakîkat-i melekiyyesi üzerine değil.

Ve bu fakîre elifât-ı erbaada (1111) tarîk-ı Şâm'dan hacc vâkı' olup avdette Ulâ nâm mevzı'da ma'reke-i 'arab vâkı' olmakla ilhâm-ı

ilâhî ile bi'l-ihtiyâr libâsımdan tecerrüd edip üzerimde tesettür edecek kadar nesne alıkoyup âlem-i ma'nâdan me'mûr olduğum tarafa revân olup bi'l-âhare bî-tâb ve serîm bâlîn-i helâke vaz' edip bir arz-ı hâliyede vakt-i duhâdan gurûb-i şemse dek meksden sonra necât ile / mübeşşer oldum ve kıyâm edip beriyyede üftân ü hîzân giderken benim gibi nısfı uryân ve nısfı müllebbes bir arabiyyü's-sûret şahıs zâhir olup mehtâba karşı yüzüne nazar ettikde sem'-i bâtınıma "Hızır'dır" diye ilkā olunup benim ol vartadan halâs ve necâtım için "Ben senin için geldim" diye tefrîh ve teşvîk etti ve elini omuzuma koydu. Ben dahî ol vechile vaz' edip sâat-i hafîfede beni huccâca îsâl eyledi. Ve "Ben sana yine mülâkî olurum" diye va'd edip nazarımdan gāyib oldu. İşte bu zâhir olan sûret hakîkat-i Hızıriyye'dir, velâkin benim gibi uryân sûret göründüğü sıfat-ı gālibem hasebiyledir.

Gel imdi âlem-i kudrette olan ibâdullâhı inkâr eyleme, ve illâ netîcesi îmândan uryânlık olur. Ve onlar ki evliyâ hâlini inkâr ederler -ki fenâ ve bakādır- haşr ve neşri inkâr eden kefereye mülhak olurlar. Zîrâ, kefere haşr-ı sûrîyi ve bunlar haşr-ı ma'nevîyi inkâr edip inkârda müşterek oldular. Sûret ve ma'nâ ise biribirinden müfârakat etmezler. Zîrâ, kışr ve lübb gibidir. Ve şol ki zâhir-i Kur'ân ile ahz edip bâtını terk ve inkâr eder, ilhâdın zirvesinde mülhid olur. Pes, netîce-i inkâr ilhâd olduğu ma'lûm oldu ve bî-âb kûze ve mathara haml eden kimsenin netîcesi harâretten helâk ve levsden nâ-pâk kaldığı zuhûra geldi.

* * *

قيل لي تلك اللّيلة الطّويلة : [O uzun gecede bana denildi ki:]

مِنْ أَيْنَ أَخَذْتَ الْعِلْمَ؟ مِنَ اللّٰه

["Sen ilmi nereden aldın?" "Allah'dan"]

﴿من الله﴾ جواب من السّائل ["Allah'dan" sözü, soruyu soranın cevâbıdır.]

Ya'nî, sen ilmi nereden ahz eyledin? Bir yerden ahz eylemedin, illâ Allah Teâlâ'dan ahz eyledin. Zîrâ, ilim sıfat-ı ilâhiyyedendir ve mahlûkun ilmi Allah Teâlâ'dan müstefâddır, nûr-i kamer nûr-i şemsden müstefâd olduğu gibi. Ve Kur'ân'da gelir: وَلاَ يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلاَّ بِمَا شَاءَ (Bakara, 2/255) [O'nun ilminden, ancak kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar.] Ya'nî, herkese göre ilim bi-

kaderi'l-isti'dâddır ki Hak'dan fâyiz olur. İşte söz bi-lâ-vâsıta Hak'dan istifâza etmektedir ve mahlûkdan olduğu sûrette dahî ilm-i ilâhî gerektir ki ahyâ-i hakîkıyyeden me'hûzdür. Onun için Ebû Yezîd-i Bistâmî (k.s.) ulemâ-i rüsûma hitâb edip demiştir ki: / أخذتم علمكم ميّتاً عن ميّت وأخذنا علمنا حيّاً عن حيّ Ya'nî, ey ulemâ-i zâhir, siz meyyit gibisiz. Zîrâ, ilminizi kalbi mürdelerden ahz etmişsinizdir. Biz ise kalbi zindelerden ahz ettik. Bu cihetten bizim ilmimizle sizin ilminiz miyânında tefâvüt çoktur. Nitekim semâdan nâzil ve mukattar olan âb-ı sâfî ile arzdan hafr ile hâric olan mâ-i münkedir bir değildir.

Ve ilm-î resmî munkatı'dır. Zîrâ, kesbî ve fikrîdir ki, mevtın-ı dünyâya maksûrdur. İlm-i hakîkî ise lâ-yenkatı'dır. Zîrâ, vehbî ve feyzîdir ki ilâ-ebedi'l-âbâd ism-i Vâsiun Alîm'den meded gelmektedir. Ve ilm-i resmî husûlîdir ki edevâta mürâcaata dâirdir. İlm-i ilâhî ise huzûrîdir ki dâimâ levhden ahz olunur. Ve onun levhi kalbdir. Pes, ilm-i zevkî kalbe hâricden gelmez, belki kalbin tasfiyesi kadar kalbden açılıp münkeşif olur, mâh mihre mukâbil olduğu kadar ondan nûr aldığı gibi. Nitekim rûh-i menfûh dahî böyledir. Ya'nî, onun dahî vücûdu hâricden değildir, belki zuhûru hâricden melek nefhine mevkūfdur, dır'-ı Meryem'e nefh-i Cibrîl gibi. Fe'fhem cidden.

İşte ilim -ki sıfat-ı ilâhiyyedir- mevsûfdan cüdâ değildir, velâkin insân müstaidd olıcak evvel sıfât ve ondan zât tecellîsi vâkı' olur ki "tecellî-i berkî" derler. Zîrâ, tecelliyât esmâ ve sıfâtın sûretleridir ki, onlara gurûb vardır. Ve şems-i zâta gurûb yoktur. Zîrâ, berk gibi münfetih ve muntabık olsa dahî eseri bâkîdir. Ve ol mertebeye eren ehl-i istiğrâkdır ki, bir dahî ona hicâb yoktur.

Ve bundan ma'lûm oldu, ecellü'l-ulûm ilm-i ilâhî ve ecellü'l-ma'lûmât Allah Teâlâ'dır. Ve tecellî-i ef'âlin netîcesi tecellî-i sıfât ve tecellî-i sıfâtın dahî netîcesi tecellî-i zâttır, eğer netîce verebilirse, ve illâ mertebesine göre bir yerde mahsûr olup kalır. Nitekim İmâm-ı Gazzâlî Şâm'da Minâre-i Beyzâ'da on bir sene kadar meks edip te'lîf-i kütüb eyledi ve bu müddette tecellî-i ef'âl mertebesinde idi. Netîce neye müncer olduğun Allah Teâlâ bilir. Söz hemân bir matlabın tarîkında bulunmaktır, eğer esb-i nefsin reh-vâr âhir ser-menzil-i murâda vusûl bulur ve yolda kalmaz.

جعلنا الله وإيّاكم من أهل النّتيجة الحميدة بحرمة الخلاصة المجيدة. [Allah, Yüce

Hulâsa (Hulâsa-i Mecîde) hurmetine bizi ve sizi övgüye lâyık netîce ehlinden kılsın.] /

* * *

Ba'dehû bu ibâretle vârid olan kelâm-ı gaybîdir:

"İmdâd-ı Hak zuhûr eyleye sana."

Ya'nî, وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا (Tâhâ, 20/114) ["Rabbim, ilmini artır" de.] mûcebince sana imdâd-ı ilm-i ilâhî ola ve ilmine inkıtâ' gelmeye. Ve ba'zı ezmânda fi'l-cümle inkıtâ' dahî vâkı' olsa مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى (Duhâ, 93/3) [Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı.] kabîlinden olup hikmete dâir olur. Ve bir dahî a'dâ' üzerine mansûr olmağa işâret vardır. Zîrâ, وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ (Müddessir, 74/31) [Rabbinin ordularını ancak kendisi bilir.] mûcebince cünûdullâh bî-nihâye ve mezâhir-i kudret bî-gāyedir. Pes, Hak Teâlâ ne vechile dilerse seni mansûr ve a'dâyı mahzûl ve makhûr eyler.

Ve a'dâdan murâd erbâb-ı inkârdır ki bu makūle kelimât-ı irfâniyyeyi kabûl etmek değil, belki alenen sebb-i evliyâ ederler ve bulsalar kabirlerin ve makāmların ihrâkun bi'n-nâr ederler. Zîrâ, bu a'sâr kurb-i kıyâmet olmakla zuhûr butûna münkalib olmuş ve tarîkat ve ma'rifet ve hakîkat değil, belki şerîat bile inkırâz bulmuştur. Ve onların ki Hak Teâlâ bevâtın-ı Kur'ân hakkında akîdelerin dîger-gûn eylemiştir, zavâhir ile amel eyleseler dahî kuru kālebden çıkmazlar ve lübbden kışr ile kalıp lezzet ne idiğin bilmezler.

Ve erbâb-ı hakîkate her asırda erbâb-ı inkâr havâle olmak kāide-i ilâhiyye ve âdet-i rabbâniyyedir. Zîrâ, cihâd ilâ-yevmi'l-kıyâm mâzî ve bâkî ve esmâ-i Hak mütekābiledir. Ve insânda bâr-ı emâneti hamle isti'dâd olmakla her ne kadar zahmet çekerse dahî zahmeti rahmet ve mihnet ve meşakkati ayn-ı râhattır. Zîrâ, bu bârı haml edemediklerinden erbâb-ı inkâr tarîkı üzere hâmil-i emânet olan ehl-i tarîkate harf atmak değil belki taş attılar ve netîceleri yularsız hayvân gibi oldu ki, mer'â-yı şehevâtta ve çerâ-gâh-ı hevâda kendi nefs ve tabîatlarına meşgūl oldular ve menzilī alanlar aldılar, onlar otlakta kaldılar. İşte budur ki Kur'ân'da gelir: وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ (Ahzâb, 33/72) [Onu insân yüklendi.] Ya'nî, bâr-ı emâneti hâmil olan insân-ı kâmildir, yoksa insân-ı nâkıs değil. Ale'l-husûs ki, erbâb-ı inkârda noksân değil belki insâniyyetten sûret-i

mücerrede kalmıştır. Pes, hayvân hâfız olmadığı gibi onlar dahî ehl-i Kur'ân olmazlar. Ve hayvân boynuzuna kılıç ta'lîk etseler cenge kādir olmadığı gibi onların dahî boyunlarında Mushaf ve bellerinde kılıç olmaktan nedir fâyide ki bir kâre yaramazlar ve tuttukları [*142*] kâr dahî fâsid olur ve netîce bulmaz. Zîrâ, kılıçlarının yüzleri hased ve kizb ve iftirâ' ve kibir ve gurûr ve ucb ve şürûr ile pas tutmuştur. والعياذ بالله من نتائج سوء الأعمال. [Kötü amellerin netîcelerinden Allâh'a sığınırız.]

* * *

ورد بعد الإنتباه قوله تعالى:

[Uyandıktan sonra Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا

(A'râf, 7/22) [Ağacı(n meyvesini) tadınca ayıp yerleri kendilerine göründü.]

Ya'nî, cezâ-i amel yine amele münâsib olmakla, Âdem ve Havvâ' (aleyhime's-selâm) gayrı vechile muâheze olunmayıp hemân ancak edeb yerleri açıldı. Zîrâ, ol dâneden tenâvül etmek şehvet-i tabîiyyeden nâşî idi. Şehvet-i batn ise bi'l-âhare şehvet-i ferce dâîdir. Lâ-cerem cezâ-i vifâk bu oldu velâkin (لَهُمَا)'dan me'hûz olduğu üzere aybları ancak kendilere zâhir oldu, gayrıya değil. Zîrâ, orada kendi cinslerinden kendilerinden gayrı yok idi.

Ve Kābîl hakkında "Vilâd-ı cennetten idi" dedikleri sahîh değildir. Zîrâ, cennette dünyâdaki gibi izdivâc yok idi. Pes, Kābîl neden cennette doğdu? Eğer cennette doğmuş olaydı mevtının eseri zuhûr ederdi ve kātil olmazdı.

Ve Âdem ve Havvâ'nın edeb yerleri kendilerine açılmak kendi aybların a muttali' olmaktır ki, nehy olundukları nesneyi tenâvüldür. Pes, bunda onların cennetten hurûcdan evvel Hakk'a rucû'larına işâret vardır. Nitekim Hz. Kur'ân dahî nice mevâzı'da ona dâlldir. Bu cihetten dünyâya muazzez ve mükerrem hubût ettiler, velâkin Âdem'in yüz yıl kadar ağladığı makām-ı Hak'da hayâdan idi. Bu ise sıhhat-i tevbesini münâfî değildir. Ve şeytânın hubûtu bunların hubûtu kabîlinden değil idi, belki ihânet ve tezlîl üzerine idi. Zîrâ, Hakk'a rucû' etmedi ve evvelki mâcerâ üzerine inâd ve istikbârı üzere kaldı ve her biri ilm-i ilâhîde ne sûret üzerine ise dünyâda dahî öyle sûret buldu. Ve saîd-i

aslîye şekāvet-i ârıza mâni' olmadı, şakî-i aslîye saâdet-i ârıza fâyide vermediği gibi. Buradandır ki, Eş'arî وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ (Bakara, 2/34) [Böylece kâfirlerden oldu.] de olan (كَانَ)' yi ilmullâha sarf etmiştir. Zîrâ, netîce odur ki ebed tarafı ezel cânibine nâzırdır ve bidâyette saîd olmayanın nihâyette dahî netîcesi saâdet olmaz. Fe'fhem cidden. /

* * *

وقت العشاء ورد قوله تعالى:

[Akşam vakti Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لاَ يَشْكُرُونَ

(Yûsuf, 12/38) [Bu, Allâh'ın bize ve insânlara bir lütfudur, ama insânların çoğu şükretmezler.]

Ya'nî, bir kimse enbiyâ silsilesinden gelip kendi dahî nebiyy-i azîm olmak -Yûsuf (a.s.) gibi- Hak Teâlâ'nın ol nebîye ve onun kavmine fazl-ı azîm ve ihsân-ı cesîmindendir. Kendine fazl olduğu zâhirdir ki nübüvvet makāmât-ı âliyedendir ki onun fevkında makām yoktur. Husûsâ ki sâhibi şerîat-ı cedîde ehli veyâ ülü'l-azmden ola. Ve ol asırda mevcûd olanlara kerem-i amîm ve lutf-i celî olduğu budur ki, ol nebînin irşâdı yüzünden Hakk'a mühtedî olurlar ve menzil-i vasl-ı ilâhî bulurlar. Zîrâ, bu bir ma'nâdır ki burada sebebiyyet inkâr olunmaz. Nitekim Cenâb-ı Nübüvvet (s.a.v.) hazerât-ı ensâra (r. anhum) hitâb edip buyurdular ki: ألم تكونوا ضُلاّلاً فهداكم الله بي؟ ألم تكونوا على شفا حفرة من النّار فأنقذكم الله منها بي [Dalâlette değil miydiniz ki Allah sizi benimle hidâyete ulaştırdı? Bir âteş çukurunun kenârında değil miydiniz ki Allah sizi benimle kurtardı?] Ya'nî: Ey ensâr, siz bana ba'zı vücûhdan imtinân etseniz vechi vardır, velâkin benim imtinânım sizin imtinânınız fevkındedir. Zîrâ, kişi tarîk-ı Hakk'a mühtedî olmak ra'sü's-saâdâttır ki nâr-ı sûriyye ve ma'neviyyeden onunla halâs olur ve fıtrat-ı asliyyesini onunla ta'dîl edip inhirâfdan necât bulur.

Bu sûrette bir asırda bir peygamber bulunmak fazl-ı Hak'dır ki onun fevkında fazl yoktur, velâkin ekser-i nâs bu ni'met-i sakîleye şükr etmezler. Ya'nî, ekalli şükr ederler -ki mü'min olanlardır- ve ekseri nâ-kābil olduklarından hidâyet bulmayıp câhiliyyetleri ve dalâl-i kadîmleri üzerine kalırlar. Pes, bu kusûr ol nebîye izâfet olunmaz. Zîrâ, nebî da'vet ve teblîğde kusûr etmez ve kavminin isti'dâdın merâtib-

i tevhîde da'vet eyler ve her mertebede şirkten tahzîr eyler. Zîrâ, netîce-i da'vet tevhîdin hakîkati zuhûr etmektir ki nûr-i nübüvvetin bâtınıdır ki nûr-i velâyettir. Zîrâ, her bir nebîde cihet-i nübüvvet vardır ki şerîattır, ve cihet-i velâyet vardır ki [*143*] hakîkattir.

Ve ol nebînin şerîatı mensûhe olmadıkça ol nebî cânib-i nübüvvet ve cânib-i velâyetle kavminin arasında gibidir. Nitekim nûr-i nübüvvet-i Muhammediyye hâlâ şer'-i mutahhardadır ki, ilâ-yevmi'l-kıyâm bâkîdir. Ve bu şer'-i mutahharın ahkâmı tarafı erbâb-ı zâhire tefvîz olunmuştur ki, her asırda bi-hasebi'l-gālib onunla kāim olan onlardır. Ve nûr-i velâyet her asrın kutbunda zuhûr etmiştir ki, onun âyînesi odur ve sâir aktâb ona tâbi'lerdir, nücûm kamere tâbi' olduğu gibi. Ve bu vechile zuhûrdan nûr-i nübüvvet ve nûr-i velâyet Cenâb-ı Risâlet'ten (a.s.v.) intikāl etmek lâzım gelmez. Nitekim eğer mâh ve eğer kevâkib-i sâire nûru şemsden istifâde ederler. Ve şemsin nûru kursasında bâkîdir ki nûr-i zâttır. Zîrâ, bu âlem-i tecellîde intikāl ma'nâsı olmaz, belki zuhûrda tefâvüt ve mevâzı'ında taaddüd bulunur. Pes, bu tefâvüt ve kesret ol vahdeti münâfî olmaz.

El-hâsıl, tecellî-i ilâhî def'îdir -ki ânîdir- velâkin zuhûrât her asırda kavâbile göredir. Ve insân-ı kâmile göre ibtidâ zuhûr rûh-i mutahhardadır [ki], âlem-i ibdâ'ın evvelidir. Ba'dehû tavran ba'de tavrin cisimdedir. Bu cihetten ona göre hafâ yoktur, belki her mevtında hâline göre zuhûr vardır. İnsân-ı nâkıs ise böyle değildir. Zîrâ, onun rûhunun zuhûru batn-ı ümmde cesedi tesviye olunduktan sonradır.Onun için ona "rûh-i cüz'î" derler "rûh-i küllî" demezler. Zîrâ, rûh-i küllîde hafâ olmaz. Nitekim şems nehârda fevka'l-arzı ve leylde tahte'l-arzı tenvîr eyler. Ve leylde hafâsı vech-i arza göredir, yoksa mutlakan değildir, ve illâ ma'dûm gibi olur. Tecellî-i vücûdda adem muhâldir. Fe'fhem cidden.

Ey ârif, gelelim ibâret yüzünden işâret yüzüne ki, nübüvvet ehl-i nübüvvete ve kavmine fazl-ı ilâhî olduğu gibi velâyet dahî ehl-i velâyete ve ol zamânda mevcûd olanlara ihsân-ı Hak'dır. Ehl-i velâyete ihsân olduğu budur ki onda وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي (Tâhâ, 20/41) [Seni, kendim için seçtim.] sırrı vardır. Ve demişlerdir ki: العارف صَيد الحق [Ârif, Hakk'ın avıdır.] Bu hôd ni'met-i azîmedir ki uhde-i şükründen gelinmez. / Zîrâ, gerçi her kemâl ihtisâs-ı ilâhîdir, feemmâ bu ihtisâsın fevkında ihtisâs olmaz. Şol cihetten ki maksûdun bi'z-zât olan kemâl-i insânî ve

kemâl-i ilâhîdir. Bu kemâl ise insân-ı kâmilin sülûküyle olur. Gayrı kemâlâtın ise esbâb-ı cüz'iyyesi vardır ki ekseri Hakk'a dâir değildir, meğer ki ârif yanında ola. Zîrâ, inde'l-ârif Hakk'a çıkmaz yol yoktur.

Ve ol asırda mevcûd olanlara lutf olduğu budur ki: الشّيخ في قومه كالنّبيّ في أمّته [Şeyh'in kavmi içindeki durumu, ümmeti arasında peygamberin durumu gibidir.] mûcebince şeyh-i kâmil dahî kavmini nebînin -ya'nî metbûu olan peygamberin- da'vet ettiği yola da'vet eder ki meratib-i tevhîddir. Nitekim Kur'ân'da gelir: قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي (Yûsuf, 12/108) [De ki: "İşte benim yolum budur: Allâh'a basîretle da'vet ederim..."] Ve makām-ı da'vet makām-ı azîm olmakla لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا (Nûr, 24/63) [Rasûlün sizi çağırmasını aranızda birbirinizi çağırmanız gibi telakkî etmeyin.] buyurdu. Zîrâ, eğerçi ibâreti Cenâb-ı Nübüvvet'e göredir, feemmâ işâretinde vâris-i nebevî olan dahî dâhildir. Eğerçi erbâb-ı inkâr bu ma'nânın nâdânı olmuşlardır ki makām-ı da'vetten vereseye nasîb vermezler, feemmâ Hak onlara hazz-ı evfâ ihsân eylemiştir. Zîrâ, hazâin kendi yedindedir. Pes, Hak bir bendesini bir makāma lâyık gördükten sonra ehl-i kıyl ü kālin makālât-ı hamkāsının zararı nedir? Belki zararı yine onlaradır ki, rahmet-i ilâhiyyeyi tazyîk etmeleriyle mertebe-i nübüv-veti dahî inkâr etmiş gibi olurlar. فويل لهم ثمّ ويل [Vay onlara, sonra yine vay.] Nitekim küffâr-ı Kureyş Hz. Risâlet'e nübüvveti münâsib görmeyip kendi aralarında bir-iki dünyâ devletlisini lâyık gördüler. Kıyâs ettiler ki câh-ı uhrevî câh-ı dünyevî ile olur. Heyhât!

Pes, erbâb-ı ilm-i resmîleri mâl-i dünyâ gibi olup mal hicâb olduğu gibi ilm-i resmî dahî hicâb oldu. Bilmediler ki bezl-i mâl etmek bu hakîkatin ebvâbından bir bâb olduğu gibi ilmin pindârından fenâ bulmak ve halâs olmak dahî bir bâbdır. Çün ki bu pindârda kaldılar ve sadr-ı hakîkatte olanları inkâr ettiler, lâ-cerem onlar bu bâbdan içeri dâhil olamayıp taşrada kaldılar ve asırlarında olan şeyh-i hakîkat kendilerine fazl-ı ilâhî [*144*] olduğun bilmediler ve şükr etmeyip küfrân üzerine oldular وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ (Lokman, 31/12) [Nankörlük eden de bilsin ki, Allah hiç bir şeye muhtâc değildir, her türlü övgüye lâyıktır.] Onu ancak Hak yolunun dervişleri ve âşıkları ve sâdıkları bildiler. Onun için menzil-i murâda vâsıl oldular ve bidâyet ve nihâyette uhde-i şükrden geldiler. Hz. Ömer (r.a.) gibi ki dâimâ hidâyete şükr eder ve

vücûd-i Nebevî'yi minnet-i uzmâ bilirdi. Zîrâ, bi'l-farz meb'ûs olmasa halk câhiliyyet üzerine kalırlar ve nâr-ı gazaba dâhil olurlardı. Çün ki hikmet-i ilâhiyye bu da'vetin istimrârın iktizâ etmiştir, lâ-cerem وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلاَّ خَلاَ فِيهَا نَذِيرٌ (Fâtır, 35/24) [Hiç bir ümmet yoktur ki, içinde bir uyarıcı bulunmamış olsun.] vefkınce ve dahî فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ (Mâide, 5/19) [İşte size müjdeleyici ve uyarıcı gelmiştir.] hükmü üzere her asır şerâi' ve hakâika da'vetten hâlî kalmadı.

Ve şerâi'i kabûl edenler kalîl ve hakâika inkıyâd eyleyenler ekall oldular. Zîrâ, zavâhir bevâtından ehaffdır ki tarîkında sühûlet vardır. Tarîk-ı hakîkat ise suûbetlidir ki hem fehm yüzünden ve hem esbâbına teşebbüs cihetinden. İşte halk-ı âlemin bâb-ı Hak'dan perîşân olduklarının aslı budur. Ve eğer akl-i cüz'î kifâyet eyleyeydi herkes bu ma'nâyı fehm edip inkâr ve i'tirâzdan kurtulurdu. Pes, akl-ı küllî Hakk'ın mevhibe-i azîmesidir ki, her dil ve dimâğ ona mahall olamaz. ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ (Hadîd, 57/21) [İşte bu, Allâh'ın lütfudur ki onu dilediğine verir.]

Ey sâlik, işte netîceden haberdâr oldun ki, inkârın netîcesi bâbdan hâric ve ikrârın meâli sadra dâhil olmaktır. Ve her asırda mürşid bulunmak netîce-i fazl-ı ilâhîdir, gerek nâs şükr etsin ve gerek etmesin. Zîrâ, Hak Teâlâ halkın şükründen ganî ve fî-nefsi'l-emr mahmûddur. Ve sâir kemâlâtı dahî böyledir. Meselâ, kuds-i zâtî ile mukaddesdir ki, halkın takdîsine ihtiyâcı yoktur. Belki halkın takdîs ettikleri kendilerine râci'dir ki, mertebe-i ma'rifeti beyândır. Pes, ma'rifetin bir netîcesi dahî takdîs oldu, velâkin lisân ile ve cenân ile gerektir, tâ ki mertebe-i şerîat ve tarîkat yerin bula ve sâhib-i takdîs taklîdden halâs ola.

ومن الله الهداية إلى طريق التّحقيق والتّوفيق في كلّ آنٍ دقيق، حتّي يحصل النّتيجة التي هيّ الوصول إلى أشرف المنازل والمقامات، والتّحلّي بحلية أنواع التّجليات، ومن نتائج وضع القلم على هذه السّطور، لينتفع بمضامينها الجمهور، أبد الآباد ودهر الدّهور، فاعلم ذلك واحذر من القصور، حتّى تعلو على أعالي العلالي والقصور، وتشرب فيها بيد السّاقي الحقيقي ألذّ الخمور.

[En şerefli menzil ve makāmlara ulaşmak ve türlü türlü tecellîlerin ziyneti ile ziynetlenmek olan netîce meydâna gelene kadar her bir anda tahkîk ve tevfîk yoluna hidâyet Allah'dandır. Ebediyete ve sonsuza kadar herkesin muhtevâsından faydalanması için bu satırlar üzerine kalemle yazmak da netîcelerdendir. Bunu bil ve gevşeklikten sakın, tâ

ki yükseklerin yükseklerine ve kasırlara yükselesin ve hakîkî sâkînin elinden en lezzetli şaraplardan içesin.]

* * *

قيل لي بعد الإنتباه ليلة الأحد بهذه العبارة التركيّة: [Pazar gecesi uyandıktan sonra bu türkçe ibâre ile bana denildi ki:]

"Emîr, evlâd biricik olsun, vücûdun Hakkîdir."

Ey ârif, bu makām dahî esrâr-ı ilâhiyyeden bir sırr-ı mahsûsdur ki, Hak Teâlâ bu Hakkı kulunu onunla ihyâ etmiştir. Zîrâ, her feyz ki câhib-i Hak'dan vârid olur, sebeb-i hayât-ı dil olup onunla bir başka tâzelik dahî bulur.

Pes, ma'lûmun ola ki, Hz. Risâlet (s.a.v.) Hâşimiyyü'l-asldır ki Allah Teâlâ Hâşim'i ve evlâdını mâ-fevkında olan silsilesinden ihtiyâr ve ıstıfâ eylemiştir. Belki ol nesebi âlî ve ol hasebi müteâlî tuttuğu mahzâ Cenâb-ı Nübüvvet'in vücûd-i şerîfi ol silsileye merbût ve âlem-i cismânîde zuhûru onların zuhûruna menût idi. Nitekim Enûşervân'a adl pertevi onun zamân-ı vilâdeti nûrunun aksinden hâsıl olmuştur. Çün ki zuhûr-ı Nebevî ile ol silsileye şeref-i azîm hâsıl oldu, lâ-cerem ol dahî الائمّة من قريش [İmamlar (halifeler) Kureyş'tendir.] mûcebince hulefâyı ol halkaya rabt eyledi. Ve ile'l-ân şerîf-i Mekke rükn-i beyti'l-mülk olup nizâm-ı âlem bu vechile bulundu. Eğerçi "siyâdet" dedikleri ma'nâ fi'l-hakîka Hâşimiyyü'n-neseb olmağa mevkūf değildir, belki her kim ki لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً (Ahzâb, 33/33) [(Allah) sizden, kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.] mûcebince ırzı dîne şeyn veren umûrdan perhîz ve kalbi encâs-ı ma'neviyyeden tathîr edenler âl-i Rasûl ve Hâşimiyyü'n-neseb hükmünde olup سلمان منّا أهل البيت [Selmân bizden ehl-i beyttendir.] muktezâsı üzere silsile-i âlde murtabıt olmuşlar ve dâreynde şeref-i azîm bulmuşlardır. Zîrâ, kurb-i Nebevî münâsebet-i ma'neviyye ile olur, sûriyye ile [145] olmaz. Eğer olsa Ebû Leheb'e ve emsâline olurdu. Onun için Kur'ân'da gelir: وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ (Şuarâ, 26/214) [En yakın akrabânı uyar.] Ya'nî, sûrette sana akrab olanları inzâr ve tahvîf eyle, tâ ki kabûl eyleyip ma'nâ cihetinden dahî sana akrab olup iki şerefle imtiyâz bulalar.

Pes, bu ümmetin kâmilleri iki vechile oldu ki: Biri hem sûrî ve

hem ma'nevîdir ki, sûrî Hâşimî olmak ve ma'nevî münâsebet-i ma'neviyye bulmaktır ki kemâl-i insânî ile zuhûrdur. Ve biri yalnız ma'nevîdir ki, destâr-ı sebzi ser-i dildedir ki, beyne'l-ervâh ve ehli'l-kulûb onunla ser-efrâz olmuştur. Zîrâ, ırk-ı Nebevî'ye ırkı ittisâl bulmuştur. Ve bu makūle ekâmil-i nâsdan olanlara lâzımdır ki, sûret ve ma'nâ ile bâb-ı hakîkate hizmet ede ve terbiye ettiği erbâb-ı irâdet arasında Hâşimiyyü'n-neseb dahî buluna, tâ ki الأئمّة من قريش [İmamlar (halîfeler) Kureyş'tendir.] sırrı sûreten dahî vücûd bulup sûret ve ma'nâ ıttırâd, ve zâhir ve bâtın ittihâd bula ve "veled-i ma'nevî" dedikleri her yüzden husûle gele. Zîrâ, Cenâb-ı Risâlet duâ edip: "Yâ Rabb, her kiminle benim karâbetim veyâ her kimin benimle karâbeti olduysa mağfûr eyle" diye duâ buyurmuştur. Bu cihetten işâret-i mezkûrede vâkı' olan "emîr"den murâd Hâşimiyyü'n-neseb olan seyyiddir ki, evlâd-ı ma'neviyyeden biricik olursa da âlem-i vücûdun veyâhut husûs üzerine mürebbînin vücûdunun hakkıdır. Ya'nî, âlem-i vücûd ol makūle Hâşimî terbiye olunduğun iktizâ etmiştir, tâ ki sırr-ı nübüvvet sûret-i velâyette zuhûr eyleye ve neseb-i aslî ve fer'î bir yerde müctemi' ola. Veyâhut vücûd-i kâmilin muktezâsıdır ki dâiresi iki türlü dervîş ve silsile-i izn ve icâzeti iki nev' halîfeden hâlî olmayıp nûr-i lâmi'-i Nebevî cebîn-i zâhir ve bâtında pertev-endâz ola.

El-hamdü lillâhi Teâlâ şeyhim Seyyidü'l-aktâb Seyyid Fazlî-i İlâhî (k.s.) bu iki vechile mümtâz olmuştur. Ve bu fakîre ehass-ı benâtını tezvîc ve karâbet-i sûriyye ve ma'neviyyesiyle mümtâz etmiştir ve silsile-i tarîkına benim gibi zaîf ile netîce verip vakt-i ahîrde nefes-i nefîsin bana ilkā edip ve isbi'-i müsebbihasın dehânına koyup: "Benim vârisim sensin ve bu nefes benden sonra sana intikāl eder" diye / hatm-i kelâm ve duâ eylemiştir.

Ve merhûmun rütbe-i ma'rifet ve zevk ve müşâhedesi musannafâtından Lâihât-ı Berkıyyât'tan ve Şeyhu'ş-şuyûh Sadreddîn el-Konevî (k.s.) Hazretleri'nin Fâtiha Tefsîri ve Miftâhu'l-ğayb üzerine tahrîr ettiği şerhlerden ve gayrı âsârından ıyândır. İlm-i kimyâdan dahî risâle-i müştehiresi vardır. Ve onların ve şeyhinin ba'zı kemâlâtı Kitâbu'l-Hitâb nâm eserimizdedir ki Dimeşku'ş-Şâm'da ikāmetimiz esnâsında tertîb olunmuş kitâb-ı kebîrdir.

Ve bunlar ve bunlara pey-rev olanlar dünyâda mestûr olup خير أمّتي

أخفياؤها [Ümmetimin hayırlıları gizli olanlarıdır.] mûcebince amel ederler ve bu âlemden şöyle giderler. Zîrâ, âlem-i hafâda iken bile erbâb-ı inkâr yüzünden bu kadar eziyyet ve cefâ ki çekerler bî-nihâyedir. Zîrâ, seyyidleri ve metbû'ları ol vechile gelip gitmiştir. Ve aslı sıfat-ı ilâhiyye ile tahallukdur. Zîrâ, Hak Teâlâ gerçi كنت كنزاً مخفياً [Ben gizli bir hazîne idim...] mûcebince mestûr idi, âhir esmâ ve sıfât âyînesinden kendi vech-i kemâlini ve nûr-i zâtını göstermiştir. Feemmâ böyle iken yine âsârını vech-i esmâya hicâb ve esmâyı dahî vech-i zâta perde çekip nâzırları hayrette komuştur. Eğerçi gözlüye gizli yoktur, velâkin hemân şerîatta tevhîd ve tarîkatta tecrîd ve hakîkatta tefrîd üzerine olup makāmâtı mürâât ve muhâfaza eyle ve netîce-i hâlin setr olsun.

Ve Hakk'ı ridâ-i kibriyâdan seyr eyleyip yüzün gördünse gördüm deme, ve illâ zahmet çekersin ve gördüm demesen belki mücerred O'nun hüsnünden haber versen bile seni tekzîb ederler. Zîrâ, huffâş ile nûr-i şemsin münâsebeti olmaz. Ve Kur'ân ile kelâm-ı nâs miyânında fark beyne's-semâi ve'l-arzdır, belki aslâ münâsebet yoktur. Zîrâ, gayr-i mahlûk ile mahlûk biribirine nice muzâf olur ve nisbet tutar? Meğer ki muhâtabın dahî senin gibi kālini hâl eyleye ve sözünü Hak ile söyleye. Bu sûrette sûret ma'nâya mübeddel olmakla sohbet-i irfâniyye hâsıl olur. Ve bu ihtilâfât ki halk arasında vardır, taayyünât ve kavâbilden gelir ki, aslı isti'dâd-ı gayr-i mec'ûlün hükmüdür. فمن وجد الخير فليحمد الله تعالى. والْحَمْدُ للّه رَبِّ الْعَالَمِينَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ [Kim hayrı bulursa Allah Teâlâ'ya hamd etsin. "Hamd âlemlerin Rabbi Allâh'a mahsûsdur. (O), Rahmân ve Rahîm'dir." (Fâtiha, 1/2-3)]

* * *

[146] قال الله سبحانه وتعالى: [Allah Sübhânehû ve Teâlâ buyurdu:]

إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.

(Bakara, 2/20) [Allah, şüphesiz her şeye kādirdir.]

Leyle-i isneynde ba'de'l-intibâh Allah Teâlâ'nın Kadîr ve Hakîm isimlerinin ba'zı âsârı zuhûr eyledi. Meselâ, bir ağacın meyvesi zamânı mürûr ettikten sonra Allah Teâlâ kādirdir ki bir kerre dahî o ağacı meyve-dâr eyleye, gerekse evvelki meyvenin akabinde ola. Zîrâ, Hallâk'dır ki halkı vakt-i mahsûsa münhasır değildir, ve illâ acz lâzım gelir. Ve eğer ol ağaç kuru ise kādirdir ki, Feyyâz isminden ona nemâ

verip meyve-dâr olmağa sâlih kıla. Nitekim Hz. Meryem'in Îsâ'yı (aleyhime's-selâm) vilâdeti zamânında bir kuru hurma ağacı rutûbet-i feyz bulup Meryem ondan tenâvül eyledi. Zîrâ, ol şecer-i yâbisde tecellî-i evvelden rûh vardır, ancak vasfı rutûbetten yübûsete istihâle etmiştir. Ve kalb evsâf-ı hikmete muhâlif değildir. Eğerçi a'yân münkalib olmaz.

Ve Sûfiyye ve Mütekellimîn'in "A'râz ve ecsâmın mecmû'u âneynde bâkî değildir, belki ânen fe-ânen teceddüd etmektedir" dedikleri ecsâm dahî zâtın a'râzından olmak sebebiyledir. Eğerçi sûrette ol ecsâma "cevâhir" derler ki bi-zevâtihâ kāimedir, velâkin cevher-i hakîkî "ayn" dedikleridir ki vücûdun zâhir ve bâtın ve a'râz ve cevâhiri onunla kāimedir. Bu ise istihâle etmez. Pes, ecsâm a'râza göre cevâhir ve ayn-ı zâta göre a'râzdır. Nazar eyle ki, batn-ı ümmde olan cenîn acbü'z-zeneb üzerine mebnîdir. Ve acbü'z-zeneb dâne-i haşhâş kadar bir cüz'î nesnedir ki, cemî'-i eczâ-i vücûd çürüyüp fenâ bulsa ona fenâ gelmez, belki neş'e-i âhirede vücûd-i insân onun üzerine tertîb olunur. İşte azm ve lahm ve emsâli ol dânenin üzerine ârız olur, gerek sen ol avârıza "cevâhir" ıtlâk eyle ve gerek "a'râz" ıtlâk et. Pes, fenâ bulan bu makūlelerdir, eğer neş'esini tekmîl etmediyse, ve illâ zâhir-i vücûd dahî inhilâl ve tefessüh kabûl etmeyip ilâ-yevmi'l-kıyâm bâkî kalır, ecsâd-ı enbiyâ ve kümmel-i evliyâ ve şühedâ' ve emsâli gibi.

El-hâsıl, acbü'z-zeneb zâhir mertebesinin aynı olup fenâ kabûl etmeyicek nefs-i insâniyye -ki bâtın mertebesinin aynıdır- bi-tarîki'l-evlâ / fenâ kabûl etmez. İşte istihâle kabûl etmeyen mebnâ-yı ceseddir, zâhiren ve bâtınen, yoksa nefs-i cesed ve avârızı değildir. Zîrâ, mebnâ-yı cesed zât ve sâiri sıfâttır. Sıfât ise tahavvül kabûl eder, zât değil. Nühâs gibi ki, tarh-ı iksîr ile vasfı zehebiyyete münkalib olur, maa-hâzâ mâye ve mâdde bâkîdir. Ve cemî'-i avâlim bu üslûbladır. Ve ayn birdir ve bu ayna erip gözü açılan vahdeti görür ve sırrına erer ve kesret derdinden halâs olur.

Biz yine sadede gelelim ki, işte Feyyâz isminden böyle rutûbetler zuhûr eder, eğer zâhir ve eğer bâtın. Tefekkür eyle Ebü'l-Beşer'in (a.s.) beşeriyyetinde ki evvel emirde nice bir kuru türâb idi, sonra nefh-i rûh reşâşesi ile hayât-ı zâhire buldu ve evvelki salsâliyyet ve fahhâriyyet sıfatı gidip ne gûne oldu. فَتَبَارَكَ اللّٰهُ أَحْسَنُ الخَالِقِينَ (Mü'minûn,

23/14) [Yaratanların en güzeli olan Allah ne yücedir!]

Nitekim Hz. Mûsâ ve Yûşa'ın (aleyhime's-selâm) Hz. Hızır (a.s.) talebinde giderlerken nafaka için haml ettikleri tuzlu balık âb-ı hayât reşşinden hayât bulup deryâya akıp gitti, maa-hâzâ zâhirde semek-i mâlih o makūle terbiyeyi kabûl etmez zann olunur. Ve buradandır ki derler: İnsân seng-i hârâ olsa mürşid-i kâmile mukārenetle dürr-i yektâ ve cevher-i bî-hemtâ olur. Ya'nî, eğer kābiliyyeti var ise, ve illâ nâ-kābile kudret taalluk etmez. Şol cihetten ki nâ-kābil taştır ve taştan âyîne olmaz. Meğer ki âyîne olmağa sâlih taş ola. Velâkin âyîneyi pas tutsa cilâ kabûl eder. Zikr olunan balık gibi ki, aslı anâsır-ı hayâttan olan suda hâsıl olmuştur velâkin tuzlanmakla vasfı mütebeddil olmuştur. Pes, ol vasfı tebdîl etmek hikmete muvâfık ve mahall-i kudret olmağa sâlihdir velâkin hakîkat-i semekiyye hakîkat-i haceriyyeye mislen münkalib olmaz.

Ve Âdem'in cesed-i türâbîsine nefh vâkı' olup kabûl eyledi. Zîrâ, anâsır-ı Âdem'de gālib olan âb ve hâk idi. Âb ise feyz makūlesindendir ve feyz şânından olan nesneye kudret-i Feyyâz taalluk eder. Ve hâk ol feyzi zabt içindir. Zîrâ, eğer onun kesâfeti [*147*] olmayaydı nûr-i feyz mütelâşî olup zabt olunmaz ve Âdem'in şânı bilinmezdi. İşte أنا أملح [En güzel benim.] sırrı dahî bundan müstefâddır, eğer idrâk-i kâmilin var ise.

Ve bundan sonra teemmül eyle şân-ı Hz. Zekeriyyâ ve hâtununu (aleyhime's-selâm) ki, ikisi dahî akîm ve erzel-i ömre bâliğ ve likāh şânlarından değil iken وَ أَصْلَحْنَا له زَوْجَهُ (Enbiyâ, 21/90) [Eşini de kendisi için ıslâh ettik.] mûcebince ne vechile onların vücûd-i tabîîlerin ıslâh eyledi ki, onlardan Hz. Yahyâ (a.s.) tevellüd eyledi. Zîrâ, insân oldukları cihetten bu ma'nâya sâlih idiler. Eğerçi esbâb-ı zâhire müsâade etmezdi. Velâkin ıslâh ile müsâade eder ve hikmet ve kudrete binâen eseri zuhûr eyler.

Ve fikr eyle ki, ba'zı ulemâ' hâlet-i kiberde taallüm-i ulûma iştiğâl edip bi'l-âhare akrân üzerine fâik olmuşlardır. Fıkıh'da İmâm-ı Kudûrî ve Tefsîr'de Ebû Bekr Kaffâl Şâşî ve Nahv'de Kisâî ve Maânî'de Sekkâlî ve emsâli gibi. Zîrâ, kudret-i Hak ile idrâk-i zihnîleri teceddüd edip ma'lûmâta vusûl hâsıl olmuştur.

Ve neş'e-i âhirenin intişâsı dahî böyledir. Ve dünyâda ya bahtı

ma'kûs veyâ ba'zı esbâb ile ma'kūdün ani'n-nisâ' olur. Eğer halâsı ba'zı a'mâle menût ise bî-sebeb ol nesne husûle gelmez. Zîrâ, gerçi kudretin tahammülü vardır velâkin ol emrin zuhûru ya irtifâ'-ı mevâni' veyâ iktisâb-ı vesâita merhûn ise bu sûrette husûlünü tarîkından taleb etmelidir. Ve cemî'-i umûr-i muallaka böyledir ve eğer muallakāttan değil ise zuhûr ve adem-i zuhûr ona göredir. Ve bunlar إِنَّ اللّٰهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (Bakara, 2/284) [Allah her şeye kādirdir.] ıtlâkına mâni' değildir, belki Hakîm ismine nâzırdır ki, hikmet kudretin taallukuna mâni'dir.

Ey ârif, fıtrat-ı asliyyeye ve hâlet-i sâniyeye nazar eyle, tâ ki hacer gibi olmayasın ve netîcen cevher ola ve isti'dâdın netîcesi ne olduğu bir hôş ma'lûmun olsun. Ve sen mebâdî ve makāsıd arasındasın ve kıyâs-ı ilm ve amelin netîcesi ne olacaktır? Gel imdi delîlden medlûlü netîce ver ve ilimden amele ve amelden ilm-i ilâhîye er. والله الفيّاض والعبد إذا تحرّك به لا بنفسه وهكذا الحال في التقلّبات إلى حلول رمسه [Kul nefsiyle değil O'nunla hareket ettiği müddetçe Allah bol bol feyz vericidir. Mezârına girene kadar değişen hâdiselerde hâl bu şekildedir.]

* * *

ليلة الإثنين قيل لي من جانب الغيب:

[Pazartesi gecesi gayb cânibinden bana denildi ki:]

أَنْتَ الصِّدِّيقُ الَّذِي لاَ يُفَارِقُهُ صِدْقُهُ فِي جُزْءٍ مِنْ أَجْزَاءِ الزَّمَانِ

"Sıddîk" -teşdîd-i dâl ile- kesîru's-sıdkdır ki, her zamânda her hâli sıdkdır. Pes, demek olur ki: Sen bir sıddîksın ki, eczâ-i zamândan hiç bir zamânda sıdkı onu müfârakat etmez, belki cemî'-i evkātte sıdkı bâkîdir. Nitekim Hz. Ebû Bekr (r.a.) "sıddîkıyyet" ile vasf olundu. Zîrâ, eğer kablen'n-nübüvve ve eğer ba'de'n-nübüvve sohbet-i Nebeviyye'de cemî'-i hâli sıdk idi. Ve kable'n-nübüvve sıdk-ı Nebevî emârât-ı nübüvvetinden olduğu gibi, sıdk-ı Ebû Bekr dahî alâmât-ı velâyetinden idi. Onun için Cenâb-ı Nübüvvet (s.a.v.) tâife-i efrâd mertebesinden nübüvvete terakkî ettiler. Zîrâ, onlar kable'n-nübüvve bakıyye-i dîn-i İbrâhîm ile amel ederlerdi ve onlardan şirk ve kebâir ve ırza şeyn verir nesne sâdır olmamış idi. Onun için kable'n-nübüvve mahfûz ve ba'de'n-nübüvve ma'sûm oldular.

Ve sâdık odur ki, onun ahlâk-ı nefsâniyyesi ahlâk-ı ilâhiyyeye mütebeddil ola. Zîrâ, kizb ile insâna nefsinden tevellüd eder. Ve sıddîk

odur ki, halkıyyeti mertebesi hakkıyyete mütehavvil ola. Ya'nî, vücûd-i mecâzî bi'l-külliyye fânî olup resm-i mâ-sivâ kalmaya ve vücûd-i hakîkî tecellîsi zuhûr eyleye. İşte muhlis dahî kesr ile sâdık ve feth ile sıddîk demektir. Zîrâ, muhlas -feth ile- musaffâ ve mutahhardır ki, hulûs ve safâ ve tahâreti Hakk'a muzâfdır. Bu ma'nâ ise Hak'dan nazar-ı mahsûs ile olur. Ya'nî, Hak bir abde nazar-ı mahsûs etmedikçe ol abdin hâli Hakk'a muzâf olmaz. Muhlis ise -kesr ile- böyle değildir. Belki onun ihlâsı abde muzâfdır. Onun için dediler ki: Muhlis -kesr ile- hatar-ı azîm üzerinedir. Zîrâ, henüz bakıyye-i vücûddan halâs olmamıştır ve seyri berzahdadır. İşte buradandır ki Cenâb-ı Nübüvvet'in sıddîkıyyeti pertevi ibtidâ Ebû Bekr'e aks etti. Zîrâ, evvel emirde bâb-ı nazarda o bulundu. Ve bu mertebenin kemâli ma'rifet ve ubûdiyyet olmakla sıddîkda ma'rifetullâh ve ubûdiyyet gālib [*148*] idi. Bu sebebden cemî'-i evliyâya baş ve halîfe-i evvel oldu. Zîrâ, meşreb-i sıddîk meşreb-i İbrâhîm üzerine idi -ki cedd-i Nebevî'dir- lâ-cerem İbrâhîm (a.s.) Cenâb-ı Risâlet'ten sonra mertebede ser-i enbiyâ olduğu gibi Ebû Bekr dahî ser-i evliyâ oldu.

✳ Suâl olunursa ki: Cenâb-ı Nübüvvet (a.s.v.) Hz. Ömer'e (r.a.) buyurmuştur ki: "Yâ Ömer, eğer ben dünyâya gelmeyeydim ve peygamber olmayaydım bana bedel peygamber sen olurdun" buyurduğu Ömer'i Ebû Bekr üzerine tafdîl ve tercîhdir. Pes, Ebû Bekr'e ihsân olunan mertebe Ömer'e gerek idi. Cevâb budur ki: Emr-i nübüvvet emr-i sa'bdır ki, muktezâsı esmâ-i mütekābile ile kıyâm ve siyâset ile murâât-ı havâss ve avâmmdır. Pes, ol zamân halkı -ki Kureyş ve emsâlidir- ziyâde serkeş ve müstekbir olmakla zimâm-ı umûr bir ehl-i celâdet ve salâbet yedine teslîm olunmak iktizâ etmiş idi. Ebû Bekr'de ise hilm ve mülâyemet gālib idi. Hattâ buyurdular ki: "Eğer bir kimse beyne'l-ahyâ' bir meyyit-i mâşîye nazar etmek isterse Ebû Bekr'e nazar eylesin." Ya'nî, bu kelâm-ı Nebevî Ebû Bekr'in mîzân-ı hâli kābe kavseynden ev-ednâya mâyil olduğun gösterir. Onun için dâimâ merhametle muâmele ederdi. Ve âh u enînde Hz. İbrâhîm yoluna giderdi.

Ve her nebînin bir sıddîkı var idi ki, fazl ve şerefi ol nebînin fazl ve şerefine tâbi' idi. Çün ki Cenâb-ı Mustafâ (s.a.v.) efdalü'l-enbiyâ idi, lâ-cerem ona muzâf olan sıddîk dahî efdalü's-sıddîkîn ve'l-evliyâ' oldu. Ve her sıddîk ki her asırda geldi, onun şu'belerinden bir şu'be mertebesin olmak mertebesin buldu. Zîrâ, eğerçi cemî'-i ekâmilin fi'l-

hakîka izâfeti Cenâb-ı Nübüvvet'edir ki onların akdâmı kadem-i Nübüvvet'e tâbi'dir, velâkin Hakk'a vusûl vâsıtaya mevkūfdur. Lâcerem ma'rifet ve ubûdiyyet sıddîk üzerine olmak ve bu kadem üzerine yürümek Cenâb-ı Hazret'e vusûle vesîle oldu. قال تعالى: وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ (Mâide, 5/35) [Allah Teâlâ buyurdu: O'na (yaklaşmaya) yol arayın.] Ya'nî, bu vesîle ibtidâ Rasûlullâh, ba'dehû veresedir.

Pes, verese biribirlerine murtabıt ve biribirlerinden müteselsil olup gelirler ve gāyette yine mevrûsün minhe / intihâ bulurlar. Ve bu ma'nâdandır ki gelir: طوبى لمن رآني ولمن رآى من رآني ولمن رآى من رآي [Ne mutlu beni görenlere, beni görenleri görenlere, beni görenleri görenleri görenlere.] Nitekim Medîne-i Münevvere'de Kubâ' yolunda hurma bahçeliği içinde nahl-i mütekellim vardır ki, halk ona ziyâde rağbet ederler ve üzerine ba'zı ta'lîkāt eylerler, maa-hâzâ bi'l-fi'l nahl-i mütekellim o değildir, belki onun şu'belerinden ve fürû'undandır. Feemmâ asl-ı sahîhe ittisâli hasebiyle onun sûretinde temessül etmekle merğūb ve mahbûb düşmüş ve الولد سرّ أبيه [Çocuk, babasının sırrıdır.] rütbesin bulmuştur. Bu cihettendir ki, ba'zı havâss sâdât-ı kirâma ziyâde ta'zîm ederlerdi ve âl-i Rasûl'e tevkîr kılarlardı. Ve bu sebebden nicelerinin mağfûr oldukları mervîdir.

İmdi, fer' sûretinde asla nazar etmeğe çok kuvvet-i basar ister ve âsârdan esmâ-i ilâhiyye seyr etmeğe haylice basîret gerektir. Ve ehl-i âlem hayran ve şerran biribirinin âyînesidir velâkin eğer tevhîdi gālib ve fenâsı râcih ise celâlde cemâl görür. Nitekim Mevlânâ Celâleddin (k.s.) Konya'da ruhbâna mülâkî oldukda münhanî oldu. Zîrâ, ayn-ı vâhideye nazar eyledi ve bir dahî kendi vücûdunda bi'l-kuvve olan celâli onların âyînesinde bi'l-fi'l gördü. Ve bu ma'nâ eğerçi ehl-i şer' katında mat'ûndur, feemmâ mağlûblara göre ma'füvvdür. Ve eğer bakā ve farkı gālib ise cemâlde celâl görür ve mü'min ve kâfire mertebelerine göre muâmele eyleyip ehl-i zâhirin ezâ ve cefâsından dahî kurtulur. Zîrâ, setr-i sırr etmek evlâ ve merâtib üzerine yürümek a'lâdır.

İşte ehlullâhın çektiği zahmetlere bakıp Hak Teâlâ güler. Zîrâ, o husûsda günâhları yoktur, belki terakkıyât-ı âliye için mübtelâ olurlar. Binâen alâ-hâzâ, zahmetleri rahmet ve zehirleri şekerdir velâkin iki âlemde dahî ibtilâ emr-i azîmdir. Şu kadar vardır ki, dünyâ hâli ukbâ hâline göre ehvendir. Onun için âşıklar hem ağlarlar hem gülerler.

Ağladıkları zâhiren ve bâtınen âteşlere girmişlerdir. Ve güldükleri budur ki, bu hâlde iken âteşte semender gibi olmuşlardır. Velâkin âşık olan ve er olan bu meydâna gelir girer. Zâhidin bunda ne işi vardır ki, murâdı [*149*] selâmettir. Onun için netîcesi melâmet ve nedâmettir. Âşıkın bidâyeti ise melâmet, nihâyet ve netîcesi ise selâmettir. Hattâ bu âlemde esmâ ve ezvâk ile sefer ve sülûk edenler âhirette fenâ fillâh ehlinin merâtib-i âliyesine bakıp kan ağlasalar gerektir. Zîrâ, ehl-i fenâ mücâhedât-ı şâkka üzerine gelip giderler ki, onların ezvâk-ı esmâ ile münâsebetleri yoktur, belki dimâğlarında mücerred zevk-ı tevhîd vardır. Fe'fhem cidden.

Ba'de-zâ, sıddîkıyyeti cemî'-i ezmân ile kayd ettiği kemâline dâlldir ki, "Evkātten hiç bir vakıtte onda halel yoktur" demektir. Belki mine'l-evvel ile'l-âhir müstemirrdir diye saâdet-i ezeliyyeye işâret eder. والحمد لله على ذلك حمداً كثيراً والشكر له على عطائه الذاتي شكراً وفيراً [Bundan ötürü Allâh'a pek çok hamd olsun. Zâtî ihsânları sebebiyle de O'na hadsiz şükürler olsun.]

قال تعالى: لَهُمُ الْبُشْرَى فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ (Yûnus, 10/64) Ya'nî, onlar için hayât-ı dünyeviyyelerinde sıhhatleri hâlinde saâdetle müjde-i ilâhî olduğu gibi maraz-ı intikāllerinde ve hîn-i ba'sde dahî mevtına münâsib vechile beşâret vardır ki, kimi melâike-i kirâm vesâtatıyla ve kimi dahî bi'z-zât Mevlâ-yı Kerîm'dendir. Zîrâ, ekâmil-i nâs için vech-i hâss vardır ki, oradan bi-lâ-vâsıta istifâza ederler. Velâkin eğer rü'yâ-yı sâdıka ve eğer hâtıra-i mahmûde ve eğer vârid-i gaybîdir, ma'nâda sıdk yüzünden berâberdir. Zîrâ, söz sâdıklara göredir. Eğerçi ba'zında zevk-ı gālib ve neşât-ı azîm vardır.

Nazar eyle ki, bir sûnun menbaına erip oradan içmek ile ba'zı mevâzı'a mürûrdan sonra içmek bir değildir. Ve buradan ulemâ-i rüsûm ile ulemâ-i hakāikın farkları zâhir olur. Zîrâ, mâ-i mukattar-ı semâvî ile arzdan hafr tarîkıyla ahz olunan su bir değildir. Pes, kande efkâr-ı akliyye ve kande esrâr-ı sırriyye.

İşte bir nesnenin netîcesi bundan fehm olunur. Ya'nî, mebâdî ne ise makāsıd ona göre netîce bulur. Nitekim derler ki: Sıdkın netîcesi necât ve kizbin netîcesi helâktir ve sülûk-i sahîhin netîcesi menzil-i vasla vusûldür. Ve sülûk-i sahîh odur ki nefs-i kâzibe ile refîk olmayasın. Zîrâ, nefs ve şeytân ile hem-râh olmanın netîcesi dalâldir. Ve şol

a'mâli ki erbâb-ı inkâr ve ashâb-ı hicâb işlerler, ekseri nefs ile meşûbdur ki rızâ-i Hakk'a mukārin değildir. / Ve a'mâl-i riyâiyye, erbâbının yüzlerine darb olunur. Ya'nî, yüz ki vech-i hakîkattir mihekk gibidir. Çün ki bir nesne mihekke gelmeye ve vech-i hakîkate münâsib olmaya, onu vech-i mecâza ve taşa çalarlar. Zîrâ, kadr ve ayârı yoktur ve bu makūlenin netîcesi fezâhattir.

İşte nefs-i vücûd dahî böyledir ki, zenb-i azîmdir. Ve zenbin netîcesi ukūbettir. Ve ukūbet envâ'-ı muhtelifedir ki herkesin ilmine göredir. Ve bir kimsenin vücûdu Hakk'a hicâb olup bu vechile Hak'dan mahcûb olmak ukūbettir, gerekse zâhiren naîm içinde olsun. Nazar eyle ki küffârın ba'zıları dahî dünyâda naîm içindedir, velâkin küfür cahîmine girmişler ve onda azâb-ı bu'd ve katîat ve hicâb ile kalmışlardır. Nitekim Kur'ân'da gelir: كَلاَّ إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ (Mutaffifîn, 83/15) [Hayır! Onlar şüphesiz o gün Rablerinden perdelenmişlerdir.] Bu hôd ma'lûmdur ki, her kemâl ve her noksân buradan gider. Onun için denildi ki: "Dünyâ âhiretin mezraasıdır". Ya'nî, zer' bunda ve hasâd ondadır.

Gel imdi kafâyı yüze tahvîl eyleyip mukarrabîn idâdından ol ki, bunlar her yüzde vech-i mutlaka nazar ederler. Ebrâr ise vech-i mukayyedi görürler, küffâr ise a'mâ kalırlar. Ve vech-i mukayyed görmek min-vechin hicâbdır. Nitekim şemsin bir revzeneden şuâ-i mukayyedi bî-revzene zıyâ-i mutlakı gibi değildir. Ve şems birdir ki gayret göfürmez. Ya'nî, şuânın hiç bir ferde ihtisâsı yoktur ve "Bu güneş benim olsun fakat, gayrının olmasın" demek lağvdır. Sultân hâli dahî reâyâ ile böyledir. İşte ehl-i tevhîdin bir güneşi olur, iki değil. Erbâb-ı şirk dahî güneşleri var ise getirsinler. Zîrâ, ulûhiyyette teşrîk lâ-cerem şuûnda dahî teşrîki iktizâ eder.

Pes, şirk ve riyâ bâtıl ve tevhîd ve hulûs hakk oldu ve mezheb-i ehl-i vahdet istikāmet buldu. Zîrâ, birlikte olan birliğe erer ve ikilikte kalan muztarib olup kalır ve da'vâsına burhân bulamaz. Nice burhân bulur ki bâtıla burhân olmaz? Eğer bi'l-farz burhân olsa sâbit olmak lâzım gelir. Kur'ân ise buyurur: إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقاً (İsrâ, 17/81) [Zâten bâtıl yok olmaya mahkûmdur.] Ya'nî, bâtıl için bakā yoktur, eğer bâtıl-ı vücûd ve eğer gayrı. Onun için küffâr dûzahda yana yana zâtî olurlar. Ya'nî, sırr-ı zâta ve sırr-ı vahdete vusûl bulurlar, feemmâ naîm-i

sıfâttan mahrûm [*150*] kalırlar ve netîceleri azâb-ı hulûd olup cezâ-i vifâkların bulurlar.

Ve bundan fehm olundu ki, nühâsın netîcesi gerçi zerdir, feemmâ sıfâtını tahvîle amel-i mahsûsa mübâşeret lâzımdır. Ve sana tahrîr olunan maârif-i ilâhiyye dahî esbâb-ı zehebiyyedendir, feemmâ kadrin bilmezsin ve netîcesi ne olduğun anlamaz[sın].

Hattâ seher-i a'lâda bu mahall tahrîr olunurken altından dört sûret zuhûr eyleyip "Şerîat ve tarîkat ve ma'rifet ve hakîkati altın kalem ile yaz" denildi. Ve bunda وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلاَّ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ (Enbiyâ, 21/107) [Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.] sırrı vardır. Ya'nî, Rasûlullâh'ın vücûd-i şerîfleri dört mertebe rahmet idi. Zîrâ, şerîat akvâli ve tarîkat ef'âli ve ma'rifet atvârı ve hakîkat esrârı idi ki, dört mertebenin tarîkını ve bidâyet ve nihâyet ve netîcesini ta'rîf edip âlemlere rahmet oldu ve Kur'ân sûret-i muhammediyye olduğu zuhûr buldu. Zîrâ, cemî'-i ahlâkı ile mütehallık idi.

✳ Vay o münkire ki Mushaf'ı öpüp başına koya ve ahkâm ve hikemini ayağı altına ala ve her asırda sûret-i muhammediyye olan vârise iltizâm-ı eziyyet ve cefâ eyleye ve min-haysü lâ-yahtesib mü'minim derken kâfir ola. Zîrâ, bu âlem yalnız sûret değil, belki maânî-i celîle ile kāimdir. Ve bağ ve bahçede kışrı tenâvül edip lübbe iltifât etmemek mizâcın inhirâfından ve tab'ın fesâdındandır ki ıslâha muhtâcdır, velâkin cüzâm zahmetine mübtelâ olan kimseye ilâc olmaz. Pes, burada tabîb neylesin ki, derd vardır ammâ kābil-i dermân değildir. Buradan derler ki: Dünyâda tûtî vardır velâkin söyletir yoktur, veyâhut söyletir vardır velâkin söylemeğe kābil tûtî yoktur. Zîrâ, zâğ u zâğana ta'lîm etmekde fâyide olmaz, belki netîcesi teab ve zahmet olur. Bu sebebden enbiyâ ve evliyâ, müstaiddi tefakkud ettiler ve hayvân meşreb olanları terbiye etmediler. Zîrâ, gurâb tûtî olmaz ve tilki boyacı boyası ile boyanmakla tâvus sûretin bulmaz. Zîrâ, صِبْغَةَ اللهِ (Bakara, 2/138) [Allâh'ın boyası.] sırrı lâzımdır ki, bu renk bir dahî çıkmaz ve solmaz. Ya'nî, netîcesi bakādır. Sâir renklerin netîce ise fenâ ve zevâldir. والله هو الحيّ الباقي وهو المفيض الجواد الساقي [Hayy ve Bâkî olan Allah'dır. Feyz veren, cömerd ve sulayan O'dur.]//

* * *

Allahın renk boyasından murad
Bakā mertebesidir

بعد الإنتباه قيل لي: [Uyandıktan sonra bana denildi ki:]

إِنَّمَا يَظْهَرُ الْمَعْلُومُ بِقَدَرِ الْعِلْمِ

[Ma'lûm, ilim mikdârınca zuhûr eder.]

Ma'lûm ola ki, ecell-i ma'lûmât Allah Teâlâ'dır. Pes, O'na taalluk eden ilim dahî ecellü'l-ulûm olur. Ve Hakk'a ilim taalluk etmek esmâ ve sıfâtı mertebesindedir ki, mertebe-i zuhûrdur. Zâtı mertebesinde değildir ki mertebe-i butûndur. Ve hakîkatte gayb mertebe-i zât ve hakîkatte şehâdet mertebe-i sıfâttır. Eğerçi izâfât hasebiyle ba'zı gayba şehâdet ve ba'zı şehâdete gayb derler. Meselâ, mertebe-i ervâh mâ-fevkında olan mertebe-i ilme göre şehâdettir. Zîrâ, mertebe-i tecellîdir. Ve mâ-ba'dinde olan mertebe-i ecsâma göre gaybdır. Zîrâ, rûh bâtın ve cesed zâhirdir. Nitekim batn-ı ümmde olan cenîn doğmazdan evvel bâtın ve ba'dehû zâhirdir. Bu cihetten iki mevtına göre iki ism ile tesmiye olunur ve bir mevtına göre dahî esmâ-i muhtelife ile mevsûm olur. Zîrâ, vilâdetten sonra cismâniyyeti hasebiyle zâhir ve rûhâniyyeti hasebiyle bâtındır. Ve kezâlik rûhen evvel ve cismen âhirdir ve rûhen Mübdi' isminde ve cismen Musavvir ismindedir. Ve sâir esmâ dahî bi-hasebi'l-münâsebât kendine izâfet olunup bu vechile mecmau'l-esmâ' ve's-sıfât olur velâkin âlem-i âfâk ve enfüsü ilmi mikdârı ihâta eyler.

Ba'zı umûr vardır ki külliyyet ve ba'zı umûr vardır ki cüz'iyyet üzerine bilinir. Ve bilinmek taalluk-ı ilme göredir. Nitekim taalluk-ı ilm dahî ma'lûmun hâline râci'dir ki, eğer ma'lûm olan nesne küllî ise taalluk-ı ilm dahî küllî ve eğer cüz'î ise taalluk-ı ilm dahî cüz'î olur. Pes, ilim külliyyet ve cüz'iyyette ma'lûmun hâline tâbi'dir, nefs-i ilme göre değil. Ya'nî, taallukun cüz'iyyetinden fî-nefsi'l-emr ilmin kendi cüz'î olmaz.

İşte Hâlık'a göre ilim küllî ve mahalline göre taalluk cüz'î olur, ve mahlûka göre ba'zı taalluk küllî ve ba'zı taalluk cüz'î olduğu gibi ilim dahî ona göre olur. Meselâ mahlûkun mahlûka ilmi külliyyet ve cüz'iyyet ile muttasıf olur velâkin mahlûkun Hâlık'a ilmi külliyyet ile muttasıf olmaz. Belki ba'zı vechile olur ki mertebe-i sıfâttır. Onun için Kur'ân'da gelir: فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ (Muhammed, 47/19) [Bil ki, Allah'tan başka ilâh yoktur.] *[151]* Zîrâ, Allah Teâlâ Muhît'tır, muhât değildir. Bu cihetten

zâtının inkişâfı bi-kaderi'l-ilmdir ki وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ (Bakara, 2/255) [O'nun ilminden, ancak kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar.] mahlûkun ilminde cüz'iyyet gösterir. Fi'l-hakîka bir nesne zât ve sıfâtıyla alâ-vechi't-tafsîl ilm-i Hâlık'a göredir, ve illâ mahlûkun yalnız Hâlık'a değil belki mahlûka nisbetle dahî ilmi ba'zı havâss ve levâzım hasebiyledir, yoksa hakîkati cihetiyle değildir. Eğerçi ma'lûm mahlûk olduğu cihetten külliyyet ile bilindi kıyâs olunur.

Ve Mütekellimîn dediler ki: Hakk'ın ilmi küllîdir, gerek küllîye taalluk etsin ve gerek cüz'îye. Ve Sûfiyye dediler ki: Cüz'îye taalluk eden ilim dahî cüz'îdir. Ya'nî, ilm-i ilâhî gerçi fî-nefsi'l-emr inkısâm kabûl etmez, velâkin müteallakı hasebiyle kabûl eder. Çün ki müteallak cüz'î ola, ilim dahî ona tâbi' olur ve nefs-i ilme bundan noksân'lâzım gelmez. Meselâ, bir deryâdan teşa'ub eden enhârın cümlesi aslında mâ-i vâhid olduğu cihetten cümlesine taalluk eden ilim gerçi fi'l-hakîka ilm-i vâhiddir ki tekassüm ve tecezzî kabûl etmez. Feemmâ her bir nehre nisbetle olan ilme "ilm-i cüz'î" derler. Zîrâ, nehrin kendi cüz'üdür. Ve bu makāmın dahî dekāikı vardır ki bu mahalle sığmaz. Pes, sa'y eyle ve mahall-i ilm olan kalbi tehyie et, tâ ki feyz-i küllî gele ve ma'rifetin kendi hasebine göre tâmm ola. Eğerçi Hakk'a göre ilme nihâyet yoktur. Zîrâ, Vâsiun Alîm'dir.

Ve Hak kendi zât ve sıfâtını künhü üzere bilir ve abd-i mahcûb bi-kaderi'l-inkişâf bilir ve ilâ-ebedi'l-âbâd inkişâf ziyâde olmaktadır, ve illâ zât ve sıfât-ı Hakk'ı hasr lâzım gelir. Ve halkın avâmm ve havâssı arasında tefâvüt ve tafdîl bi-kaderi'l-ilmdir. Ya'nî, onun ki ilm-i ilâhîsi ziyâdedir, derecede âlîdir. Ve bu makūlelere "nüfûs-i fâzıla" derler, enbiyâ ve evliyâ gibi, ve illâ fesâhatten hâric olan kelâm asvât-ı hayvânât menzilesinde olduğu gibi ma'rifetten ârî olan zât dahî nüfûs-i hayvâniyye mertebesinde olur. Nüfûs-i hayvâniyyeye ise kadr ve şeref yoktur. Zîrâ, rûh-i menfûh ve onun âsâr-ı celîle ve esrâr-ı şerîfesinden hâlî ve âtıldır. /

Ba'de-zâ, ma'rifette asl olan ma'rifet-i nefs ve fer' olan ma'rifetullâhdır. Nitekim من عرف نفسه عرف ربّه [Nefsini bilen Rabbini de bilir.] ona dâlldir. Zîrâ, nefs-i âdem bir şecere gibidir ki, onun netîcesi semere-i ma'rifettir ve kendi nefsine ma'rifetin semeresi ma'rife-

tullâhdır. Pes, bundan mazhardan zâhire intikāl vardır -ya'nî ilim cihetinden- ve illâ mâhiyyet-i mazhara mukārin olan vücûd-i Hak olmakla وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) [Nerede olsanız, O sizinle berâberdir.] mûcebince Hakk'a göre ittisâl ve infisâl yoktur, belki tefâvüt âlimin ilmindedir.

Ve nefsi bilmek iki vechiledir: Biri sıfatı imkân ve vücûdu vücûd-i zıllî olmakla bilmektir ve Hakk'ı sıfat-ı vücûb ve vücûdu vücûd-i hakîkî ile bilmektir. Bu sûrette bilen sensin. Ya'nî, sen âlim ve Hak ma'lûmdur. Ve biri dahî vücûd-i Hak vücûd-i vâhid ve cemî'-i eşyâda tecellî eyleyen ayn-ı vâhide olmak üzere bilmektir. Bu sûrette bilen sen değilsin, belki O'dur. Ya'nî, âlim ve ma'lûm mertebe-i hakîkatte birdir. Buradan dediler ki: لا يعرف الله إلاّ الله [Allâh'ı ancak Allah bilir.] Ya'nî, Hakk'ı bilmek seninle olmaz. Zîrâ, sen mümkin ve Hak vâcibdir ve vâcib ile mümkin arasında irtibât ve münâsebet olmaz. Onun için derler ki: ما للتراب وربّ الأرباب [Toprakla Rabbü'l-erbâb'ın münâsebeti ne- dir?] Belki Hakk'ı bilmek yine Hak ile olur. Nitekim güneşi bilmek vech-i arzda dav' ile olur, yoksa zıll ile olmaz. Zîrâ, güneş nûr ve zıll zulmettir ve zulmet nûrun vücûduna delîl olmaz. Şol sebebden ki nûrun cinsinden değildir, belki الأشياء تتبيّن باضدادها [Varlıklar, zıdlarıyla birbirinden ayrılır.] mûcebince nûr zulmet ile münkeşif ve mütemeyyiz olur. Ve cemî'-i eşyâda hâl böyledir ve nûr ve zulmet evsâfda biribirinden mütemeyyiz olmakla biribirinin hakîkatini ta'rîf lâzım gelmez.

Pes, Hakk'a delîl yine Hak'dır, yoksa halk değil. Meselâ, âsâr-ı hissiyye Hakk'a delîl olmaz, belki Hakk'a delîl olan ol eşyânın hakāikı ne ile kāim ise odur, o ise esmâ-i ilâhiyyedir. İşte buradandır ki derler: الظاهر عنوان الباطن [Zâhir, bâtının nişânıdır.] Ve dahî derler: المجاز قنطرة الحقيقة [Mecâz, hakîkatin köprüsüdür.] Ya'nî, eserde müessire nazar olunur ki netîce müessirdir. Ve mecâz ile hakîkat dahî böyledir ki biribirinin âyînesidir. Ve âyîne gerçi gayrdır velâkin ayndır. Zîrâ, râî [*152*] ve mer'î arasında hicâb değildir. Eğer hicâb olsa mer'î görünmezdi.

Ve buradan fehm olundu ki, "Eşyâda Hakk'ı gördüm" demek şirkten hâlî değildir ve burası mezâlik-ı akdâmdandır. Pes, vâcid-i muhakkık olanlar ayn-ı eşyâyı görürler. Nitekim ayn-ı cesedi görürler ve cesedi dahî âlem-i halkdan iken âlem-i emrden add ederler. Zîrâ, âlem-i emrden olan rûha ittisâl-i kavîsi vardır ve onun eser ve netîcesidir. Ve maksim

Bölmenek - taksim

aksâmda dâhil olduğu gibi rûh dahî cesedde dâhildir ve aksâmın her biri maksimi ile birlik olduğu gibi cesed dahî rûh ile ittihâd sûretin bulur. İşte bu söz hakîkate göredir, ve illâ zâhire göre merâtib biribirinden mümtâzdır.

* * *

Nazm:

Nûr-i Hak aks eylese pür-nûr olur dil hânesi
Sâf cevher sûretin bulur bu ten kâşânesi
Birliğe ermek nedir, senden fenâ bulmakdürür
Yoksa sen sensin yine ey dest-i Hak vîrânesi

Âlem-i iksîre bak altın olur onda nühâs
Birbirinden farkı yok ey cânımın cânânesi
Ya neden dedi "Ene'l-Hakk" sırr ile Mansûr'a bak
Sûreti ma'nâda mahv et ey Hakk'ın dîvânesi

Bahr-ı mevvâc ü sadefler sînesin çâk eyledi
Çıktı deryâdan kenâra âkıbet dür dânesi
Dâne dâne cevheri nazm eylesen Hakkî nola
Çün ki Hak'dır bahr-i cûd içre vücûdun ânesi

* * *

اَلْبَحْرُ مَوَّاجٌ

Ya'nî, bahr-i zât mevvâc olup dürer-i esmâ ve sıfât ihrâc eylediği gibi bahr-i ilm dahî mevvâc olup cevâhir-i hakāik ızhâr eyledi ve kenz-i mahfî zuhûra gelip güherlerine muhtâc olan hakāik-ı ma'dûme ve mâhiyyât-ı mektûme ondan sûd-mend olup gınâ buldular ve libâs-ı vücûd telebbüs edip nice levâzım-ı vücûd ile dahî müntefi' oldular ve mertebe-i cilâ tamâm oldu ve müşâhede yerin buldu, hemân tekrâr insânda tılsım-ı vücûd bozulmağa kaldı. İmdi, nazar eyle bu iki vechile kenz-i mahfîye ve perde olan tılsıma, şâyed hall edesin ve nefâis alıp gidesin. واللّه الفتّاح وبيده المفتاح ومنه نتيجة النّجاح [Allah, Fettâh'dır ve anahtar O'nun elindedir ve başarının netîcesi O'ndandır.] /

* * *

قيل لي بهذه العبارة العربيّة : [Bu Arapça ibâre ile bana denildi ki:]

أَسْبَابُ الْهَلَكَةِ كَثِيرَةٌ مِنْهَا النَّوْمُ الْغَالِبُ

Ya'nî, sâlike esbâb-ı helâk çoktur ki, onunla kalbi mürde ve nefs-i hayvâniyyesi kavî ve zinde olur. Ve ol esbâbdan biri dahî nevm-i gālibdir ki, çok uyumaktır. Bu ma'nâdandır ki bir kaç nesneyi sülûkte rükn-i kavî kıldılar, uzlet ve seher ve taklîl-i gıdâ ve emsâli gibi. Zîrâ, taklîl-i gıdâ ve terk-i hâbda kuvâ-yı tabîiyye ve nefsâniyyeyi taz'îf vardır. Ve bu kuvâ zaîf olmadıkça kuvâ-yı rûhâniyye kuvvet bulmaz ki, zâhirin kemâli bâtının noksânına sebebdir. Zîrâ, iki kemâl bir yerde müctemi' olmaz. Ya'nî, hem ten-perver olasın solmayasın ve hem can-perver olasın feyzde noksân bulmayasın; bu ikisi bir mahalde bulunmaz ki, dünyâ ve âhiretin ikisini bir yere cem' ve meşrık ve mağribi bir mahalde derc gibidir. Tulû' ile gurûb bir değildir. Zîrâ, biri nûr ve biri zulmettir. Pes, eğer nûr gālib olursa zulmeti sürer ve gece gündüz olur ve eğer zulmet gālib olursa nûru izâle eder ve gündüz gece olur. Ve gece ve gündüzün müctemi' olması muhâldir. Şu kadar vardır ki gece gündüzün mahallidir. Ya'nî, gündüz gecenin yerinde zuhûr eder. Şöyle ki eğer gündüzün nûru münkeşif olsa gece aslı üzerine zâhir olur. İşte cesed ile rûh hâli budur ki, Hak Teâlâ nûr-i rûh ile cesedi izâet eyleyip arz-ı cesed onunla işrâk eylemiştir. Gûyâ orada cesed yoktur, hemân rûh vardır. Nitekim rûh kabz olundukda orada zulmet-i cesedden gayrı kalmaz. İşte bahâr ve hazân dahî böyledir ki, bahârda ağaçlara su yürür ki ol su onların rûhudur. Pes, ol suyla zinde olup meyve verirler ve hazânda ol su kesilip ağaçların rûhu gider ve kuru cesed gibi kalır. İşte mevt ile ba's dahî böyledir. Ve evliyânın cesedleri kubûrda solmadığı feyz-i [153] rûhun devâmındandır ki, onların işrâkına gurûb yoktur. Onun için ba'zılar gasl olunurken ve ba'zılar kabre vaz' olundukda lisâna gelip söylemişlerdir. Zîrâ, dünyâda terk-i hâb ve emsâli ile hâb-ı gafletten bîdâr olmuşlardır. Ve gözü açıklara bir dahî menâm olmaz ve bi'l-ihtiyâr ve'l-irâde mürde olanlar bir dahî mevt yüzün görmezler.

Ve sen bu hâlden taaccüb eyleyip kıyâs-ı nefs eyleme, ve illâ hatâ edersin. Zîrâ, bilirsin ki dünyâda nice eşyânın evsâfı istihâle eder. Meselâ, kan misk olmaz, feemmâ âhûya mücâveretle olur, gayra mücâveretle olmaz. Zîrâ, âhû Ebü'l-Beşer Âdem'den (a.s.) hayr duâ almış ve arkası sığanmıştır. Duâ ise bâtınına feyz-i ilâhîdir. Ve mesh-i zahr hırka-i teberrüktür ki meşâyih yedinden giyerler.

Pes, eğer sen dahî bir ehl-i nefesden duâ aldınsa ve hırka-i tecerrüd

ve teberrük telebbüs ettinse sende dahî dem-i hayvânî nûra mübeddel olur. Bu vechile cimâa kuvvet bulursun. Ya'nî, enbiyâ ve evliyânın dünyâda kesret-i cimâiyyeleri demleri -ya'nî damarlarında olan kanları- ve sâir eczâ-i bedeniyyeleri nûr olduğundandır ki, nûr âlem-i bakādandır. Âlem-i bakāda ise süstlük olmaz. Nitekim cennete girdikde bilsen gerektir. İşte bu izdivâc-ı sûrî izdivâc-ı ma'nevînin âsârındandır. Ve kümmel-i evliyâya izdivâc-ı ma'nevî bâkîdir ki, muhadderât-ı hakāik ile dâimâ müctemi' olurlar. Ve hırkadan murâd esmâ-i ilâhiyye libâsını giymektir.

Gel imdi ibtidâ leyle-i zâta girip şol firâşa menâm için tecerrüd edenler gibi sen dahî mâ-sivâ libâsını üzerinden hal' eyle ve Hak Teâlâ sana sabâh-ı ayn ve inkişâfda esmâ ve hakāik-ı zât ve sıfât libâsını ilbâs eylesin ve ehl-i ıyd gibi libâs-ı cedîd ile salınıp gezesin, gerek sana uryân desinler ve gerek mülebbis diye söylesinler. Zîrâ, bize hakîkat ağzının şehâdeti lâzımdır, zâhir ağzının değil. Zîrâ, zâhir ağzı gûyâ hâbda iken söyler ki müfîd değildir. /

Ey ârif, bu kelâm sana bir remzdir ki irfânın var ise erbâb-ı zâhir ile ashâb-ı hakîkat arasında fark ne olduğun bilirsin ve eğer nâdânlarla mübtelâ oldunsa sabr eyle.

Nitekim bu demlerde bu fakîre ilkā olunan âyât-ı izâmdandır ki Rabb-i Gafûr ve Gayûr buyurur:

فَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذَنُوباً مِثْلَ ذَنُوبِ أَصْحَابِهِمْ فَلاَ يَسْتَعْجِلُونَ (Zâriyât, 51/59)

Ya'nî, zâlimler ve husûsâ ki küffâr-ı Kureyş için muâheze ve azâbdan nasîb-i vâfir vardır, onlardan evvel gelen zâlimlerin nasîbi gibi. Pes, onlar bu husûsda isti'câl etmesinler, ya'nî benden acele ile ol muâhezeyi taleb etmesinler. Zîrâ, her nesnenin vakt-i merhûnu vardır ve her kâr hikmete mebnîdir. Çün ki onlar ümem-i sâlifenin mükezzib ve müferrit ve mü'zîleriyle amelde müşterek oldular, elbette onların bulduğu cezâyı bunlar dahî bulurlar ve ettikleri yanlarına kalmaz. Zîrâ, Rabbü'l-âlemîn Kādir ve Muktedir ve Celîl ve Cebbâr ve Mürîd ve Müntakim ve Kahhâr'dır. Ve enbiyâ hâli a'dâsıyla bu olıcak verese-i enbiyânın dahî hâli budur.

Ve dünyânın ömrü bütün, hemân bir sâat-i hafîfe gibidir. Efrâd-ı insândan her bir ferdin ömrü n'olacaktır? Akar su ve eser yel gibidir ki gelir geçer ve zıll-i hayâldir ki görünür görünmez. قال تعالى: بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ

مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ (Kāf, 50/15) [Allah Teâlâ buyurdu: Doğrusu onlar yeni bir yaratmadan şüphe içindedirler.] Ya'nî, Hak Teâlâ yalnız a'râzı değil belki fi'l-hakîka ecsâmı bile her ân-ı gayr-i münkasimde i'dâm ve îcâd etmektedir, velâkin ziyâde sür'at ve ittisâlinden lâ-yenkatı' görünür. Nitekim bir kimse ucu âteşli bir ağacı eline alıp sür'atle şağa ve sola tahrîk etse, ondan bir memdûd alev görünür, maa-hâzâ ol âteşin medd olunduğu yoktur, belki sür'at-i yedden öyle görünür. İmdi, vücûd-i fânî hâli dahî böyledir, feemmâ vücûd-i bâkîde böyle keyfiyyet olmaz. Belki bir hâl üzerine dâim ve sâbit ve bâkîdir ve senin ve sâirin vücûdu onun üzerine döner.

İşte buradan fehm olundu ki, Hakk'ın vücûdu medâr-ı vücûd-i âlemdir ve her dâirenin medârı sâbit ve dâiresi müteharriktir. Nitekim Ka'be yerinde durur ki, zât-ı [*154*] ahadiyyeye işârettir ve huccâc onun çevresinde devrân eyler ki esmâ-i ilâhiyye sûretidir. Ve Ka'be'nin hâli fi'l-hakîka hareket ve sükûn ile muttasıf değildir, belki sükûn ile muttasıf olduğu huccâcın hareketine göredir ki izâfîdir.

İmdi, emr-i vücûd cemî'-i atvârda birdir velâkin hakāikın ahvâl ve ahkâmıyla tetavvur edip suver-i muhtelife gösterir. Nitekim şol bir hayvân ki güneş ile bile devr eder ve üzerinde elvân-ı muhtelife görünür. Pes, güneşin nûru birdir velâkin ol elvân ol hayvânın taayyününden zâhir olur ki, esmâ-i muhtelifenin âsârıdır. Ve bu takrîrden murâd âlemin ne vechile hayâl olduğun temsîl ve tefhîmdir.

Gel imdi vücûd içinde vücûd bul, tâ ki ol bulduğun vücûd ile ve vücûdun ne vechile döndüğün bilesin ve arş-ı azîm olduğun bilip ancılayın dönesin ve hayâlden halâs olup ve telvînden necât bulup ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîne eresin ve vech-i sırrı bî-perde göresin. Ve bu âlemde çeşmi alîl olanlara göre kehhâller nice ise basîreti pür-hıyre olanlara göre dahî Hak-bîn olan mürşidler böyledir. İşte "Derdi olana dermân bulunur" demişlerdir, velâkin "Derdim vardır" diyen yoktur, pes Lokmân Hekîm neylesin?

* * *

✳ Lâiha-i seheriyye:

Çok zamân oldu gönül eyleyeli aşka heves
Bu hevâdan gözünün yaşları oldu eres

Ger gönül Kāf'ına ankā olasın epsem otur
Ankebût olma ki dâim edesin sayd-ı meges

Bir heves bes sana gayrı hevesi neylersin?
Mâ-sivâya el uzatma yürü andan eli kes

Etti esmâ-i ilâhiyye cihânı teshîr
Çâresiz kaldı birer ismin elinde herkes

Gül ile hâr berâber ola mı âlemde?
Hiç yek-sân mıdır sidre vü tûbâ ile has?

Hakkıyâ hırkaya gir, âlem-i tecrîde eriş
Giymek istersen eğer yârin elinden atlas /

* * *

بعد الإنتباه ورد قوله تعالى:

[Uyandıktan sonra Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلاً مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحاً وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ

(Fussılet, 41/33) [Allâh'a çağıran, iyi iş yapan ve "Ben müslümânlardanım" diyenden daha güzel sözlü kim olabilir?]

Bu âyet-i şerîfede üç nesne zikretti ki: Biri da'vet-i ilellâh ve biri amel-i sâlih ve biri İslâm'dır. Ve İslâm ve îmân ra'sü's-saâdât olmakla cümleden mukaddemdir, velâkin fevâsıla riâyet için te'hîr eyledi. Ve bir dahî İslâm sıfat-ı enbiyâ olmakla şeref-i azîmi olduğu ma'lûmdur, gerek takdîm olunsun ve gerek te'hîr olunsun. Nitekim ekâbir-i nâs bir meclise cümleden sonra gelirler ve sadra otururlar ve sonra geldikleri rütbe-i âliyelerini münâfî olmaz. Meğer ki cennette makām-ı kesîb ola ki, makām-ı rü'yetullâhdır. Zîrâ, oraya ekâbir-i ümmet müsâraa ederler ve asâğir sona kalırlar. Zîrâ, orada herkes ilim ve ma'rifet ve ameline göre sür'at eder.

Ve amel-i sâlihi tevsît etti. Zîrâ, amel-i sâlih bir merdivenin pâyesi gibidir ki, bâlâya suûda vesîledir. Onun için Kur'ânda vârid oldu ki: إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ (Fâtır, 35/10) [O'na ancak güzel sözler çıkar, amel-i sâlih onu yükseltir.] Ya'nî, insânın tevhîdinin merdiveni amel-i sâlihdir ki, onunla illiyyîne suûd eder veyâ hôd üzerine haml edip götürür. Pes, amel matıyye gibi olmuş olur. Leyle-i mi'râcda Rasûlullâh'ın (s.a.v.) râkib olduğu Burâk gibi ki ol Burâk onun amel-i

sâlihinin sûretidir. Velâkin amel-i sâlih bi-nefsihî suûd etmez, belki Burâk'ın kanatları olduğu gibi ona dahî kanat lâzımdır. Ve onun kanadı âmil olan kimsenin hüsn-i niyyeti ve hulûs-ı i'tikād ve tavîyyetidir. Onun için salâh ile vasf olundu. Zîrâ, salâh odur ki onun bâtınında halel olmaya. Ve amelde halel olmamak odur ki, rızâullâh için ola. Ve dahî terakkî üzerine olursa hakk ile vücûda gele, nefs ile değil. Nitekim enbiyâ ve kümmel-i evliyâ hâli budur. Zîrâ, onlar nefslerinden fenâ bulmuşlardır ve hulûsları iksîr-i a'zam gibidir ki, bir amel yüz bin amel yerine geçer. Belki mâ-beyne's-semâi ve'l-arzı doldurur, [*155*] bir dirhem iksîr-i a'zamda sıfat-ı mezkûre olduğu gibi. Zîrâ, iksîr-i a'zam ism-i a'zam mertebesidir ki, ihâtası azîmedir. Ve onun mazharı olan insân-ı kâmil dahî ona kıyâs oluna. İşte îmân ve amel-i sâlihin netîcesi iksîr oldu ki tezhîb-i nefse mevkūfdur ki ona "kimyâ-yı saâdet" derler.

Gelelim ki amel-i sâlih merâtibinin a'lâsı da'vet-i ilellâhdır. Ve bu da'vetin dahî sûret ve ma'nâsı vardır:

Ve sûreti dahî iki türlüdür: Biri müezzinin halkı sûret-i salâta da'vetidir ki, garaz-ı dünyâya müteallık olmayıcak eşref-i hısâldir. Onun için şehîd-i sahîh gibi bedeni çürümese gerektir. Ve hadîsde gelir ki: المؤذّنون أطول أعناقاً يوم القيمة [Kıyâmet gününde boyları en uzun olanlar müezzinlerdir.] Ya'nî, müezzinlerin yevm-i kıyâmette şeref-i zâyidleri zuhûr edip sâir halkdan imtiyâz ve şöhret bulsa gerektir. Ve Hz. Ömer'den (r.a.) mervîdir ki: "Eğer emr-i hilâfete iştiğâl olmayaydı ben dahî ezân verirdim" diye buyurmuşlardır. Ve Cenâb-ı Nübüvvet (s.a.v.) seferde deve üzerinde bir def'a ezân vermişlerdir diye rivâyet olunur. Ve semâda olan melâike müezzine kulak tutarlar ve istimâ' ederler ve ona ikbâl ettikleri gibi vech-i arzda hiç bir nesneye ikbâl edip dinlemezler.

Ve sûret mertebesinin ikincisi halkı ahkâm-ı zâhire ve şerâi'-i bâhireye da'vettir ki, ulemâ-i âmilînin sıfatıdır. Ya'nî, bunlar halkı namâza da'vet ederler ve keyfiyyâtını ta'lîm ederler ve savmın ve zekâtın ve haccın ve sâir ferâiz ve vâcibâtın ahvâl-i zâhiresini bildirirler. Sûret ise ma'nâya muttasıl olmakla -kışrın lübbe ittisâli gibi-, lâ-cerem bunların hâli dahî da'vette dâhil oldu ve kavlleri i'tibâr buldu ve hüsn ile vasf mahalline geldi. Eğerçi zamâne ulemâsının ekseri amelden hâlîlerdir ve hadîd-i bârid darb ederler. Belki halkın akāidini ifsâd

ederler ve garaz-ı nefsânîleri gālib olmakla erbâb-ı Hakk'a ta'n ve teşnî' ederler. Ve onların netîceleri ilim yüzünden cehl ve dalâldir / ve ıdlâldir ve zann etmedikleri yerden helâktir. قال الله تعالى: وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ (Zümer, 39/47) [Onlar için Allah tarafından hiç hesâba katmadıkları şeyler ortaya çıkmıştır.]

Ve da'vet-i ma'neviyye verese-i enbiyâ sıfâtıdır ki, onlar halkı ahkâm-ı zâhireye da'vet ettikleri gibi maârif-i ilâhiyye ve hikem ve hakāika dahî da'vet edip zât ve sıfât ve esmânın esrârından söylediler ve ehli olanlara teblîğ eylediler. Nitekim Kur'ân'da gelir: يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ (Mâide, 5/67) [Ey Rasûl, Rabbinden sana indirileni teblîğ et.] Zîrâ, burada münzel olan yalnız masâlih-i zâhire-i ibâd değildir, belki esrâr-ı ilâhiyye dahî dâhildir.

Velâkin teblîğ iki vechiledir ki, ahkâm-ı zâhireyi avâmm ve havâssa ve hakāik-ı bâtıneyi yalnız havâssa teblîğdir. Ve şol nesne ki kendinin hasâisındandır, avâmm ve havâssdan hiç birine keşf etmemişlerdir. Zîrâ, keşf etseler onlarla müşterek olmak lâzım gelir ve ortada mâbihi'l-imtiyâz kalmaz. Bu sebebdendir ki, ezvâc-ı mutahharanın kendilerinin intikāllerinden sonra âhara tezevvüc ve nikâhı harâm oldu. Zîrâ, âhar ol haremden ecnebîdir. Pes, ecnebî herkese göre nâ-mahrem olıcak cemî'-i âlem onlara göre ecnebî ve nâ-mahrem olur ki, makām-ı hatmiyyet ve Muhammediyyet budur.

Ve havâss-ı ümmet ve verese-i millet halkı husûs üzerine tevhîd-i ef'âl ve tevhîd-i sıfât ve tevhîd-i zâta da'vet ederler ki, bunlar gavâmiz-ı umûrdandır ki, bunlara "tevhîd-i aynî" derler. Sâir mukallidler ve ashâb-ı nazar ve istidlâlin tevhîdleri ise tevhîd-i ilmîdir. Ve ilm ile aynın arasında fark çoktur. Nitekim Ka'be'yi halkın ağzından ve kitâbın resminden ahz etmekle varıp mahallinde müşâhede etmek bir değildir. Ve müşâhe-deden sonra dahî hakka'l-yakîn mertebesi vardır ki, müşâhede ettiği nesnenin hakāikına ıttılâ'dır.

İşte da'vet-i ilellâh ehass-ı a'mâldan olmakla takdîm olundu ve onun kavli ahsen kılındı. Zîrâ, ahsene da'vettir. Onun için ahsene da'vet edenlerin savtları bile ahsendir. Nitekim hadîsde gelir ki: مَا بعث الله رسولاً إلا كان حسَن الوجه حسن الإسم حسن الصوت [156] [Allah, ancak güzel yüz- lü, güzel isimli ve güzel sesli peygamber göndermiştir.] Ve

bu hadîsin ba'zı esrârı Tamâmü'l-feyz nâm kitâbımızdadır ki, lisân-ı arabî üzerine tasnîf olunmuştur.

Ve hasenü's-savt olmanın fâyidesi budur ki, hüsn-i savt kelâmın ziynetidir. Onun için زيّنوا القرآن باصواتكم [Kur'ân'ı seslerinizle süsleyiniz.] denildi, maa-hâzâ Kur'ân'ın ziynet-i zâtiyesi kâfîdir. Velâkin hüsn-i savta mukārin olıcak ziynet üzerine ziynet olur. Ya'nî, ziynet-i zâtiye ile ziynet-i ârıza müctemi' oldukda ale'l-vechi'l-ekmel hüsn îrâs edip sâmi'in kabûlüne medâr olur. Nitekim Hz. Dâvûd (a.s.) Zebûr okuduğu vakitte hüsn-i savtı sâmi'lere kemâl-i haşyet ve rikkat îrâs edip her meclisde bir kaç yüz âdem bî-hûş olurlar ve niceleri kendilerinden bi'l-külliyye geçip ol bahâne ile âhirete yol bulurlardı ve semâ'ın netîcesi cân ve tenden geçmek olurdu. Ve bu te'sîri inkâr eyleyen kimse har-tab' ve hayvân-meşreb olduğu mâ-lâ-kelâmdır. Zîrâ, hüsn-i savtın ve nağme-i hazînin te'sîri bedîhîdir. Meğer ki sâmi'de bi'l-külliyye mahalliyyet olmaya. Bu sûrette semâ'ın netîcesi ruûnet-i nefs ve hayvâniyyet ile bakā ve yah gibi donup durmaktır.

Gel imdi âfitâb-ı aşk ve şevkın te'sîri ile buz gibi olan vücûdunun eczâsını hall eyle ve fıtrat-ı asliyyen olan âlem-i basît ahkâmına ittisâl bul. Ve Kur'ân'da gelir: يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ (Fâtır, 35/1) [O, yaratmada dilediğini artırır.] Demişlerdir ki: Hüsn-i savt dahî bu mezîdde dâhildir. Pes, bir nesne ki mahall-i imtinân-ı ilâhî de ola, ona itâle eden ehl-i küfrân olur.

Ey bî-haber, bülbülün savtı ile savt-ı gurâbı temyîz etmez misin? Bülbül ki dâstân okur. Ya'nî, esmâ-i hüsnâ ki Hz. İbrâhîm (a.s.) âteş-i Nemrûd'a tarh olundukda bülbül ona mütâbaat etmekle ol esmâ ona ihsân olunmuş idi. Ne vechile okur ki onu semâ' için gülşenlere varırlar veyâhut onu kafesde hânelerde habs edip dinlerler. Pes, esmâ ki hüsn-i ma'nâ ile mevsûfdur, hüsn-i savta mukārin / olıcak hüsn-i zâtı ve hüsn-i sıfâtı bir yere gelip ne hâletler hâsıl olur. Nazar eyle bir mahbûb-i pâkîzeye ki üzerinde libâsı dîbâ olsa ne sûret bulur. Ve bu ma'nâ inkâr olunur mu? Ve bülbül -ki müttefekun-aleyh ve beyne'n-nâs müşârun-ileyh bir murğ-i hoş-âvâzdır- kendi ve hüsn-i savtı inkâr olunmadığı sûrette insân -ki kemâlin mecma'ı ve her feyzin menba'dır- zâhir ve bâtını ve zât ve evsâfı ne vechile inkâr olunur? Hemân bu inkâr fıtrat-ı asliyyeden inhirâfın netîcesidir. Nitekim bir kimse memrûru'l-mizâc,

ya'nî mizâcına mirre ve safrâ gālib olsa ol kimse lezzet-i aselden bî-çâşnî olup zevk ne idiğin bilmez. Acebdir ki sûretleri zişt ve savtları bed iken yine onları görmeğe ve savtların işitmeğe râğıb olurlar. Ve bu makūleler muâlece ile asl-ı evvele rucû' edemezler. Zîrâ, gurâb terbiye ile tâvûs ve tûtî olmaz ve rûbâh boyacı küpüne girmekle ziynet bulmaz, belki hemân yine rûbâhdır ve netîcesi hîlekârlık ve fitneliktir.

İşte kavl ve savtın ahseni ne olduğun bildin ve netîcesi nedir anladın. Sen dahî bu bağın bülbüllerine kulak tut, tâ ki bir vecd ve hâlet bulasın. Ve bu şeker helvâsına ağzın aç, tâ ki ondan bir halâvet alasın. Ve Ebû Yezîd-i Bistâmî (k. sirruhu'l-latîf) buyurmuşlardır ki: Dünyâda elezz-i eşyâ ma'rifetullâhdır. Yazık halka ki onu tatmadan giderler ve zehr-nâk olan cehle meyl ederler. Eğer ma'rifet kemâlde olsa her kemâle ma'rifet hâsıl olup hiç bir kimse kemâle noksân ve hünere ayb ve hasene kabîh demezlerdi. İşte bu halkı sû-i hâl ile mübtelâ eyleyen "cehl" dedikleri vasf-ı mezmûmdur. Ve onun bi'l-külliyye zevâli netîce-i sülûkte hâsıl olur, Zîrâ, sâlike ev-ednâ menzili zâhir oldukda sıfat-ı ilmin perdesi açılır ve envâr-ı sıfât-ı ilâhiyyeden üzerine nûr saçılır ve efkâr ve tasavvurât ve tahayyülâttan kurtulur ve aynü'l-cem'e erip meşreb-i azbdan câm-ı lebâ-leb bulur ve tekrâr makām-ı kābe kavseyne pür-neşve ve nâz ile salını salını gelir. والحمد لله تعالى [Hamd, Allah Teâlâ'ya mahsûsdur.]

* * *

[157] قيل لي في السّحر الأعلى: [Seher-i a'lâda bana denildi ki:]

أَجَلُّ نِعَمٍ عَلَيْكَ فَتْحُ اللّٰه

Ya'nî, Allah Teâlâ'nın sana olan ni'metlerinin ecell ve a'zamı ni'met-i fethdir ki, fi'l-hakîka havâss-ı insâna ni'met-i mutlaka budur. Ve bu in'âmdır ki sûre-i Fâtiha'da gelir: صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ (Fâtiha, 1/7) [(Bize) kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yolunu (göster).] Ve bu mün'amün-aleyh olanların evveli akl-ı evveldir ki rûh-i muhammedîdir ve âhiri Mehdî-i Muntazar'dır.

Pes, bu bir feth-i hâssdır ki üç kısma münkasimdir: Biri feth-i karîb ve biri feth-i mübîn ve biri feth-i mutlakdır ki, üçü dahî Kur'ân'da mezkûrdur. Nitekim gelir: نَصْرٌ مِنَ اللّٰهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ (Saff, 61/13) [Allah'tan yardım ve yakın bir feth.] Ve yine gelir: إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحاً مُبِيناً (Fetih, 48/1)

[Biz sana apaçık bir feth ihsan ettik.] Ve yine gelir: إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ (Nasr, 110/1) [Allâh'ın yardımı ve feth geldiği vakit...]

Ve feth-i karîb, tevhîd-i ef'âl mertebesidir ki bu mertebede nefsin hicâb-ı hissi münkeşif olup kalbe feth-i bâb-ı melekût hâsıl olur. Ya'nî, ibtidâ âlem-i mülkün hicâbı aradan mürtefi' olur ki, enfüsde heykel ve nefs ve tabîat hicâbıdır ki, bunlar bir defînenin tılsımı gibidir. Ve kenz-i mahfî mertebesinin tılsımı âfâkda eşyâ-i hissiyye ve enfüsde ol eşyânın icmâli olan vücûd-i hâricî ve taayyün-i cismânîdir. Ve bununla kalbe müteallık olan âlem-i melekût kapısı kilitlenmiştir. Ve bu bâbın fethi Fettâh elindedir ki miftâhı sâlikin tevhîdidir. Zîrâ, eğerçi Hak Teâlâ muâvenet-i esbâb ile iş tutmaz velâkin inde'l-esbâb -ya'nî vücûd-i esbâb katında- işler, tâ ki Hakîm ismi mûcebince hikmetinin âsârı zuhûr eyleye, ve illâ esmâ ve sıfât ile tecelliyâtı abes gibi olmuş olur. Pes, feth Hak Teâlâ'dandır ki, abdi bir feyze muhtass kıldığıdır. Ve akl-ı evveli bi-lâ-vâsıta muhtass kılmıştır. Ve akl-ı evvelden sonra müteselsil olanları akl-ı evvele bend edip onu vâsıta-i feyz kılmıştır ki fi'l-hakîka rûh-i mutlak odur.

Ve Kur'ân'da gelir: تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ (Kadir, 97/4) Ya'nî, leyle-i kadrde ve şeref ve tecellîde vâsıta-i feyz olan melâike-i melekût-i semâviyye nüzûl ettiği gibi vâsıtatü'l-vesâit / olan rûh-i a'zam-ı küllî dahî nüzûl edip iki vechile inşirâh hâsıl olur ki, biri cismânî ve biri rûhânîdir. Ve inşirâh-ı cismânî melâikenin nüzûlünden hâsıl olur. Zîrâ, onlar ecsâm-ı latîfe ehlidir. Pes, ecsâm-ı insâniyyeye taallukları ziyâdedir. Onun için Gazve-i Bedr'de hâzır olup cenk ve harb ettiler. Ve namâzda ve sâir ahvâl-i şerîfede hâzır olup istînâs hâsıl olur ve hisse karîb muâmeleler zuhûr eder ve ba'zı evkātte görünürler. Eğerçi beşer ile mükâleme etmezler, meğer ki enbiyâdan ola. Ve beşer dahî onların letâfet-i cismâniyyelerin bulup tayy-i mekân eder ve belki hevâ' üzerinde kuş gibi uçar. Nitekim nice abdâle vâkı' olmuştur. Ve bu ma'nâ letâfet-i cesed ve rûhun netîcesidir.

Ve zikr olunan feth-i karîbin fevkında olan fethe "feth-i mübîn" denildi ki, nefsden hicâb-ı hayâl zâil olup mertebe-i ceberûtta -ya'nî âlem-i esmâ ve sıfâtta- rûha tevhîd-i sıfât tecellîsi vâkı' olur ki, bu dahî Fettâh'ın fethiyle olur ve te'sîr ondan gelir. Ve bunun miftâhı tecrîddir. Ve tevhîd-i ef'âl tevhîd-i sıfâtın bâbı olduğu gibi tevhîd-i

sıfât dahî tevhîd-i zâtın bâbıdır. Zîrâ, eğerçi i'tibârda esmâ zâta sıfâttan karîbdir, velâkin fi'l-hakîka cümlesi birdir. Ve âlem-i mezkûra "âlem-i ceberût" dediler ki âlem-i azamettir. Zîrâ, âlem-i vücûbdur ki sıfât-ı ilâhiyye zâta müsteniddir. Pes, âlem-i ervâhda seyr-i ekvân tamâm olur ki, seyr-i âlem-i ef'âl ve şuûndur. Ve âlem-i esmâ ve sıfâtta seyr-i basît hâsıl olur ki seyr-i zât bunun netîcesidir. İşte وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا (Bakara, 2/189) [Evlere kapılarından girin.] budur.

Ve bu âleme -ya'nî seyr-i âlem-i vücûba- dâhil olan kalîldir. Zîrâ, âlem-i mülk gâileleri ve berzahları çoktur ki, değme vechile ubûr hâsıl olmaz. Ve esmâ ile sülûk edenlerde bu berâzihe düşenler bî-hisâbdır. Zîrâ, esmâdan ba'zı umûr-i hayâliyye ki vâkı' olur, onu esmâ-i hakîkıyyeden zann ederler. O ise verâ-i perdeden keşfdir ki, âlem-i *[158]* terkîbde ve ekvândadır. Pes, seyr-i ekvân ile seyr-i vücûbu fark edemeyen kimse mertebe-i hayâlde vâkı' olan keşf-i esmâyı mertebe-i asliyesinden kıyâs edip tekmîl-i esmâ etti diye hilâfet dahî verirler. Bilmezler ki onun sâhibi mertebe-i hayâldedir ve vâkı' olan keşf verâ-i hicâbdandır ki esmâ-i hakîkıyyenin zıllidir, yoksa hakîkati değil. Onun için gördüğü nesnenin hakîkatinden bî-haber ve üzerine okunan âyât ve ehâdîs ve sâir kelimât-ı ilâhiyyenin maânîsinden gâfildir. Pes, ona "keşf-i sahîh" demezler, belki "keşf-i hayâlî" derler.

Ve bir eseri dahî budur ki, cemî'-i eşyâyı kendi virdi olan ism ile zâkir görür ve işitir. Eşyânın ise her birinin başka tesbîhi vardır ki, taayyünleri biribirlerine muhâlif olduğu gibi zikirleri dahî muğâyirdir. Zîrâ, Hak Teâlâ Vâsiun Alîm'dir ki, herkese göre tecellî-i mahsûsu vardır. Eğerçi âlem âdemden ibârettir. Feemmâ âdemin cemî'-i eczâsı bir değildir. Belki her birinden bir hakîkat-i matlûbe vardır. Pes, icmâl-i hâli bu olıcak tafsîl -ki âlemdir- ona kıyâs oluna. Ve burası mezâlik-ı akdâmdandır ki değme sâlik vâkıf olmamış ve hakîkati üzere ayak basıp durmamıştır. Zîrâ, mürşid-i kâmilin terbiyesine muhtâc ve ta'rîfine mevkûfdur. Meğer ki ziyâde isti'dâddan nâşî ayn-ı basîret meftûh ola ve vech-i hâsdan dolu câm gele ve hakk ve bâtılı fark eder nûr-i ilâhî kalbe yol bula.

Ve kelâmımızın mısdâkı budur ki zamânımızda "Tekmîl-i esmâ ettik" diyenlerin niceleri mertebe-i tabîata nüzûl etmişler ve mürtedd olmuşlardır. Ve demişlerdir ki: لو وَصلوا ما رَجَعُوا Ya'nî, hakîkate vâsıl

olan bir dahî mecâza rucû' etmez ve Yûsuf'un yüzün gören bir yüze dahî bakmaz ve hakîkat servi olana hazân gelmez. Ve netîce-i sülûk âdâb ve erkân ve inde'l-bâb vukūf olur. Zîrâ, ma'rifet ve müşâhede tâmm olıcak yâri koyup ağyâra meyl ettirmez ve âb-ı zülâl ve zemzem-i feyz nûş eyleyende bir dahî küdûret olmaz. /

Ve mezkûr olan feth-i mübînin fevkında feth-i mutlak vardır ki, bu mertebede nefsin hicâb-ı vehmi zâil olup âlem-i lâhûtta sırr-ı insâna tecellî-i zât vâkı' olur ki, bunun miftâhı tefrîddir. Ya'nî, bu mertebeye vusûl kişi kendi zâtını âfâk ve enfüs taallukātından taktî' ve esmâ ve sıfâta meyl ve inhirâfdan fasl edip zât-ı ilâhiyyeden gayrıya iltifâttan iğmâz-ı ayn etmekle olur. Zîrâ, gerçi bu mertebeden aşağıda dahî ba'zı maârif-i ilâhiyye tulû' eder, feemmâ "müşâhede" ve "tecellî-i berkî" dedikleri cümleden inkıtâ' ve zâtı kevneynden değil belki dahî mâ-fevkında olan merâtibden tefrîd ile olur. Ve bunun suûbetinden ötürü sâlik kalîl ve vâsıl ekall-i kalîl oldu ve ekser-i nâs ecsâm ve ekvân tarafında kaldılar. Ve şunun ki neş'esinde hükm-i vücûb gālib ve esmâ-i zâtiyyeden hissesi vâfir oldu, sülûkü âsân oldu ve sarp olduğu sûrette dahî âhir murâdına nâyil ve menzile vâsıl olup vasat-ı tarîkde kalmadı ve netîceden haberdâr oldu.

Ve tarîk-ı mücâhededen sülûk edenin hâlinden tarîk-ı ma'rifetten sülûk edenin hâli ehaff ve efdal oldu. Zîra, maksûd-i aslî feth-i ilâhîdir. Ve feth olmadığı yerde riyâzat ve mücâhededen ne hâsıldır? Eğerçi riyâzat ve mücâhede tarîka-i meslûkedir. Ve "vird" dedikleri vakit ve sâati izâat etmemek için şuğldür. Onun için ba'zı ârifler demişlerdir ki: Bizim irfânımız sırrı ona ayn-ı riyâzattır. Ve Hazerât-ı ashâb, (r. anhum) tevhîd ve mücâhede ile sülûk etmişlerdir, velâkin huzûr-i Nebevî ve meclis-i şerîf-i Hazret sebebiyle ma'rifet ve keşfleri gālib ve taraf-ı vücûbları râcih idi. Pes, mürşid-i kâmilin bir meclisi bin erbaînden ve müddete'l-ömr bi-nefsihî kendi nefsiyle mücâhededen hayırlıdır. Zîrâ, sohbet ile hâsıl olan feth-i ilâhî gayrı vechile nâdir vâkı' olur ki, Üveys el-Karânî (r.a.) meşrebinde olmağa mevkūfdur.

Gel imdi inkârı ko, ve illâ netîcesi yüzün kafâya dönmek olur. Ve ba'de'l-ikrâr sülûk eyle, ve illâ [*159*] netîcesi kusûr ve noksândır. Ve sülûkü dahî tekmîl edip menzile er, ve illâ netîcesi bu'd ve firâk ve rufekādan inkıtâ'dır. Nitekim demişlerdir: وقد وَصل الأحبة وانقطعنا [Dostlar

varacağı yere vardı, biz yolda kaldık.]

Ve meşhûrdur ki İmâm-ı Gazzâlî (rahimehullâh) Şâm'da minâre-i beyzâda on bir sene kadar halvet edip te'lîf-i kütüb eyledi ve ol seneler içinde henüz tevhîd-i ef'âlde idi ve netîce-i hâli ne olduğu ma'lûm değildir. Ya'nî, sülûkünde terakkî edip mertebe-i sıfâta ve zâta terakkî etti mi veyâhut orada kaldı mı bilinmedi. Eğerçi ba'zı küberânın onun hakkında "Rüesâ-i tarîkattendir" diye şehâdet eylediği her mertebede vusûlüne delâlet eder. Şu kadar vardır ki, rüesâ-i tarîkatten olmakla rüesâ-i hakîkatten olmaklık miyânında fark vardır. Pes, her rüesâ-i tarîkatten olan rüesâ-i hakîkatten olmaz. Nitekim İbrâhîm Edhem (k.s.) hakkında "Ehl-i necâttandır" dediler, feemmâ ba'zı mertebe-i îhâmdan hâlî değildir. Zîrâ, her ehl-i necât gavr-ı hakîkate ermez ve her harem-i ilâhîye dâhil olan her lahza onu görmez, belki hâli istitâr ve tecellî üzerine devr eder. İşte merâtib-i vusûl böyle tefâvüt üzerinedir. Bu yüzdendir ki hadîsde gelir: صنف من أهل الجنّة لا يستتر عنهم الرّبّ [Cennet ehlinden bir sınıf vardır ki, Rabb onlardan gizli kalmaz.] Netîce-i kelâm, her netîce bir değildir. Nitekim erbâb-ı ma'rifete rûşendir.

* * *

سؤالٌ روحاني وقع بعد الإنتباه ليلة الأحد المناسبة للأحديّة المطلوبة بهذه العبارة العربيّة:

[Matlûb olan ahadiyyete münâsib olan Pazar gecesi, uyandıktan sonra bu Arapça ibâre ile bir süâl-i rûhânî vâkı' oldu:]

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِي مِنْ أَهْلِ الْقِبْلَةِ

[Allâhım, beni kıble ehlinden kıl.]

Ma'lûm ola ki, bu makāmın zâhiri âsân ve bâtını ziyâde sa'bdır. Zîrâ, ehl-i kıble ikidir ki, biri sûrî ve biri ma'nevîdir. Ve sûrî dahî ikidir ki, biri Ehl-i Sünnet ve biri Ehl-i Bid'at'tır. Ve bu ikisinin -ya'nî Ehl-i Sünnet ve Ehl-i Bid'at'ın- kıblesi Ka'be'dir, velâkin Ehl-i Sünnet müstakîm ve Ehl-i Bid'at münharifdir. Zîrâ, ehl-i sünnet şer'-i zâhirde müttefekun-aleyh olan vechile i'tikād ve amel edip fıtrat-ı asliyye üzerine yürümüşler ve râh-ı icmâ'dan çıkmamışlardır. / Ve bunların zâhir-i Ka'be'ye istikbâlleri sahîh ve makbûl ve amelleri makām-ı rızâya mevsûldür. Ve Ehl-i Bid'at olanlar bunların hilâfına zâhib olup kendi akılları mûcebince gitmişler ve cumhûra muhâlefet etmişlerdir. Ve bu cihetten ehl-i zeyğ ve dalâl olup gûyâ Ka'be'ye ıraktan bakmışlar ve kemâ yenbağî ol tarafa akmamışlardır. Ve bunlar ehl-i îmândan

olmakla hâlleri Hakk'a mufavvazdır. Eğerçi sûret-i şer'de tadlîl olunmuşlar ve yüzleri mihrâbda ve kıblede değildir diye teşnî' kılınmışlardır. Fi'l-hakîka bunlar bu ümmet içinde ümem-i sâlifede hukemâ' gibi oldular ki, zamân-ı enbiyâda bulunup muâsır olmuşlar iken mütâbaatten ibâ ve imtinâ' edip "Biz nefsimizi tehzîb etmişizdir, mütâbaate hâcet yoktur" diye istiklâl göstermişlerdir.

Firak-ı dâlle dahî mezheblerini mezheb-i Ehl-i Sünnet'ten tahrîf edip tarîk-ı hevâ ve bid'ate gitmeleriyle gûyâ taraf-ı Nübüvvet'ten vârid olup mücmaun-aleyh olan şer'i adem-i kabûlleri felâsife revişi gibidir. Pes, bunların kıbleleri câddeden hâric ve istikāmetten münharifdir. Ve Ehl-i Sünnet'ten olup inhirâf üzerine olanlar dahî onlarda dâhillerdir. Zîrâ, bunlara dahî fi'l-hakîka Ehl-i Sünnet demezler. Ve Sûfiyye ile ehl-i inkâr arasında olan da'vâ bu da'vâdır, velâkin zamânede sünnet ve bid'at seçer âlim nâdirdir. Ve bu bağın gül ve hârı muhtelıt ve bülbül ve zâğı mültebis olup böyle gider. قال الله تعالى: وَاللّٰه يَقْضِي بِالْحَقِّ (Mü'min, 40/20) [Allah Teâlâ buyurdu: Allah adâletle hükmeder.] Ya'nî, Hak Teâlâ ki -Kādî ve Hâkim ve Adl'dir- إِنْ حِسَابُهُمْ إِلاَّ عَلَى رَبِّي (Şuarâ, 26/113) [Onların hesâbı ancak Rabbime âiddir.] vefkınce muhâsebeleri Hakk'a mevkûldür.

Ve cihâd ilâ-yevmi'l-kıyâm mâzî ve bâkî olduğu gibi ehl-i kitâb arasında dahî ümmîler ile mücâdele eksik olmaz. Ve ümmîlerden murâd ehl-i Kur'ân'dır ki zikr ile hakāik-ı Kur'ân'a vâsıl olmuşlar ve ümmî sûretinde ilm-i küllî bulmuşlardır. Maa-hâzâ bunlardan ulûm-i zâhire ehli dahî çok gelmiştir. Şeyh-i meşâyihi'd-dünyâ Muhyiddîn el-Arabî ve oğlu Sadreddîn el-Konevî ve şeyhim Seyyidü'l-aktâb Seyyid [*160*] Fazlî-i İlâhî ve Hakîm Tirmizî ve Mevlânâ Câmî ve Mevlânâ Fenârî ve Necmüddîn ve Kāşânî ve İmâm-ı Gazzâlî ve Şa'rânî ve İbnü'l-Fârız ve emsâli gibi ki, (kaddesallâhu esrârahum) bunlar tarafeynden hissemend ve ulûm-i zâhire ve bâtıne ile mütehallî ve ercmend olmuşlardır. Eğerçi bu makūlelerin hakkında kıyl ü kāl bisyâr ve güft ü gû bî-şümârdır. Velâkin çi i'tibâr ki tâin ile mat'ûn miyânı hezâr merhale dûr ve biribirinden Âdem ve iblîs gibi beyne's-semâi ve'l-arz kadar baîd ve mehcûr? İşte Ehl-i Sünnet ve Ehl-i Bid'at'ın kıbleleri gerçi Ka'be'dir, velâkin Ehl-i Bid'at kemâ-hüve hakkuhû istikbâl edememişler ve Ka'be yoluna doğru gidememişlerdir.

Ve ikinci Ehl-i Kıble ki ma'nevî olandır. Bunlar Ka'be-i zâhireye hadd-i şer' üzere kemâ-yenbağî teveccüh ettikleri gibi Ka'be-i hakîkate dahî hadd-i hakîkat üzerine ale'l-vechi'l-lâyık istikbâl etmişlerdir. Zîrâ, Ka'be-i zâhire ki arz-ı ma'mûrenin vasatıdır, bu cihetten merkez-i âlemdir ve ona istikbâl etmek فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ (Bakara, 2/115) [Nereye dönerseniz Allâh'ın vechi oradadır.] sırrının cem'iyyetiyle istikbâldir. Zîrâ, cemî'-i nikāt-ı daire nokta-i merkeze müteveccih olduğu gibi cemî'-i eyniyyât dahî eyniyyet-i Ka'be'ye müteveccihdir. Şol vechden ki vech-i arz taht-ı Ka'beden bast olunmuştur ki, bu yüzden Mekke'ye "Ümmü'l-kurâ" denildi ki sâirler ona nisbetle evlâd gibidir ve evlâdın merkezi ebeveyndir. Pes, Ka'be'ye müteveccih olan cemî'-i eyniyyâta müteveccih olduğun müşâhede etmese kıble-i mukayyedeye teveccüh etmesi hasebiyle sedâddan inhirâf bulur ve yüzü vech-i mutlakdan dönüp kafâ gibi olur.

El-hâsıl, Ka'be makām-ı ahadiyyettir ki, cemî'-i esmâ-i ilâhiyyenin mebdeidir. Onun için dört erkân üzerine vaz' olundu ki çâr sıfât-ı külliyye ve çâr esmâ-i külliyyeye nâzırdır. Ve havâtır-ı erbaaya dahî remzdir ki nefsânî ve şeytânî ve rûhânî ve rahmânîdir. Zîrâ, hazret-i ahadiyyet ve hazret-i ulûhiyyet esmâ-i mütekābileyi câmi'dir ki, Hâdî ve Mudill tahtındadır.

Pes, ârifin kıblesi kıble-i hakîkıyyedir ki / Hak'dır. Ve ona teveccühü vech-i mutlakdandır, ve illâ takrîr olunduğu üzere sûret-i Ka'be ile hakîkat-i Ka'be müttefik olmaz. Sûret ise ma'nânın kālebidir ve her mazrûf zarfından ele gelir. Ve Kur'ân'da gelir ki: يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ (Fâtır, 35/15) [Ey insânlar, Allâh'a muhtâc olan sizsiniz.] Ya'nî, cümle-i eyniyyât sırr-ı Hakk'ı müştemil ve tecellî-i ilâhîyi hâvî olmakla şâhid meşhûdu her yerde bulmak mümkindir. Feemmâ çün ki eşyâ mezâhir-i esmâ' ve esmâ' dahî mecâlî-i zât oldu, cemî'-i mezâhir ve mecâlî vücûh-i cüz'iyye oldu ki, Hakk'ı vech-i cüz'îden taleb fi'l-hakîka menhî ve memnû'dur. Zîrâ, kayd lâzım gelir. Ve vech-i mutlakda ise kayd olmaz. Onun için ibâdet-i asnâmdan nehy olundu.

Pes, Hakk'ın emri Hakk'ı vech-i küllîden arayıp ve bulup müşâhede-i külliyye etmek üzerinedir, yoksa vech-i cüz'îden değil. Nazar eyle ki, insân-ı kâmil mecmûa-i esmâ iken tasarrufât-ı kevniyyeden men' olundu, tâ ki halk ol tasarrufu görüp onun yüzüne teveccüh etmeyeler

ki, onun yüzü sûretâ vech-i cüz'îdir. Ve vech-i cüz'îye teveccüh vech-i mutlakdan ilhâddir. Bu cihetten enbiyâ ve evliyâ, halkı Hakk-ı mutlak'a da'vet ettiler ki Hakk-ı câmi'dir. Ve "Ene'l-Hak" demediler, belki "Hüve'l-Hak" dediler. Zîrâ, hüviyyet sırrı cemî'-i eşyâya sârîdir. Pes, bu ma'nâ ile pes-i perdeden kendi hâllerine remz ve Hakk-ı mutlak'ı tasrîh ettiler, tâ ki ârif ve gayr-i ârif makāmlarına göre hisse-dâr olalar ve ayn-ı kaydda vech-i mutlak görüne, ilhâddan halâs olup vech-i cem'e hayrân ola ve mükâşif olmayan dahî kayddan kurtulup tenzîh-i ma'kūl ile necât bula.

Ve bundan fehm olundu ki, mu'cizât-ı enbiyâ ve kerâmât-ı evliyâ gerçi zâhirde Hakk'a da'veti te'yîd ve hakkāniyyetlerini te'kîd içindir, feemmâ kemâl üzere mazhariyyetlerine dahî nişândır. Zîrâ, Kādir ve Muktedir ve onların yüzünden Fâil-i mutlak Allah Teâlâ'dır. : قال تعالى وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى (Enfâl, 8/17) [Allah Teâlâ buyurdu: Attığın zamân sen atmadın, fakat Allah attı.] Ya'nî, kendinden fenâ bulanların netîceleri Hak ile bakādır ki, âsâr-ı vücûbiyye âsâr-ı kevniyye sûretinde görünmektir. Fe'fhem [*161*] cidden.

İmdi, bu takrîrden fehm olundu ki, kıbleden murâd fi'l-hakîka sûreten ve ma'nen kıble-i mutlakadır ki, sûreti cemî'-i eyniyyâtı câmi' olduğu gibi ma'nâsı dahî cümle-i hakāikı müştemildir. Zîrâ, ism-i a'zam gibidir ki, umûmen esmâ onun tahtındadır. İşte namâz kıldığına göre bu kıbleye müteveccih olsan hakîkatte ehl-i Ka'be olurdun. Pes, sûreten ehl-i Ka'be olduğun fâyidesi nedir ki Ka'be'nin hâricindesin?

Ve bundan fehm olundu şol sırr-ı ilâhî ki, nice kimseler ki sûretâ Haremeyn-dûr idiler, onların ceşedleri Haremeyn'e nakl olundu. Ya'nî, medfûn oldukları kabirden ihrâc olunup melâike yediyle mevâzı'-ı müteberrikede âsûde kılındı ki, bunlar süadâ' ve makām-ı kurba sezâ olan havâss-ı nâsdır. Ve nice kimseler ki Haremeyn'de defn olundular bisât-ı kurb ve civâr-ı Hazret'ten fi'l-hakîka dûr oldukları için bunlar dahî eydî-i melâike ile oradan ihrâc olunup kendi hâllerine münâsib mekābir ve emâkine nakl kılındılar ki, bunlar eşkıyâ ve makām-ı bu'da lâyık olan ehass-i halkdır.

Gel imdi teemmül eyle ki, netîce-i kurb ne vechile bu'd ve netîce-i bu'd ne vechile kurb oldu. Ve kendi hâline bir netîce ver ki, Ka'be ayağına gelsin. Zîrâ, Ka'be sûret ve sen hakîkatsin. Ve sûret hakîkate

hâdim ola gelmiştir, reâyâ ile sultân gibi. Zîrâ, reâyâ esmâ-i cüz'iyye sultân ism-i küllîdir. Ve cüz'iyyette kayd olduğu bâlâda bilindi. Çün ki sultâna kul olasın sen dahî ol izâfet-i şerîfe ile sultân-ı muhterem olursun ve halk senin ayağına gelir. Çün ki insân-ı kâmil sultândan dahî eşrefdir -zîrâ cemî'-i esmâda tasarrufu bi'l-fi'ldir-, lâ-cerem ecsâm ve ervâh onun ayağına gelir. Ve vechi, vech-i küllî olduğundan herkese bir yüz gösterir ve hâline göre netîce verir, eğer netîceden haber almak murâdı ise, ve illâ bî-netîce akîm ve sakîm kalır./

* * *

ورد قُبيل العشاء قوله تعالى بطريق الحكاية:

[Akşamdan az önce hikâye tarîkıyla olan şu sözü vârid oldu:]

أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحاً مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ (A'râf, 7/75)

Ya'nî, Semûd kavmi kendilerine meb'ûs olan Sâlih Peygamber (a.s.) hakkında bi-tarîkı'l-inkâr biribirlerine hitâb edip dediler ki: Sâlih'in Perverd-gâr'ı tarafından mürsel olduğun bilir misiz? Ya'nî, mürsel olduğu münkerdir ve biz onun bize risâletin kabûl etmeziz. İşte mu'cize ile müeyyed olan ma'nâyı inkâr ettikleri noksân-ı akıllarından idi ki, eserden müessire istidlâle kādir olmadılar veyâhut hissiyyât ile ziyâde ülfetlerinden ma'kūlât tarafına meyl etmediler ve fi'l-cümle idrâk hâsıl olmuş iken inâda düştüler ve Hak Teâlâ onları min-haysü lâ-yahtesibûn ilzâm eyledi. Şol cihetten ki mürsel olan nebîye "Sâlih" ıtlâk ettikten [sonra] inkâra düştüler. Zîrâ, sâlih olan da'vâsında sâdık ve getirdiği hükm-i ilâhîde hakkdır. Nitekim demişlerdir ki: الأسماء والكنى تنزل من صوب السّماء [İsim ve künyeler, semâ cihetinden iner.] Pes, Hak Teâlâ Sâlih'in isim ve resmini tağyîr etmedi. Zîrâ, fi'l-hakîka hakk idi. Velâkin kavmini tağyîr etti ki, üç gün içinde üç renge girdiler ve âhir halk arasında bed-nâmları kaldı.

Ve bundan kıyâs eyle ki verese-i enbiyâyı tekzîb ve inkâr edenler dahî böyledir. Zîrâ, onlar dahî verâset mertebesine salâh-ı hâl ile vâsıl olmuşlardır. Ve sâlihe fâsid demek aks-i hakîkattir ki, kefere sıfatıdır. Ve kefere ile vasfda müşterek olan kimse azâb ve ikābda dahî müşterek olur. Şu kadar vardır ki ümem-i mükezzibe dünyâda sûrette ve ma'nâda muazzeb oldular. Evliyâyı inkâr edenler ise dünyâda gāliben ma'nâda muazzeb olup azâb-ı sûrîleri âhirete kaldı. Zîrâ, Kur'ân'da gelir ki: وَمَا

كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ (Enfâl, 8/33) [Halbuki sen onların içinde bulundukça Allah onlara azab edecek değildir.] Ya'nî, Rasûlullâh (s.a.v.) halk arasında oldukça rahmeten li'l-âlemîn olduğu için kavminin mükezziblerinden azâb-ı dünyâ merfû'dur. Rasûlullâh ise ilâ-kıyâmi's-sâa [*162*] halk arasındadır. Zîrâ, şer'i bâkî ve dîni sâbittir. Husûsâ ki yerine halîfesi vardır ki, her asırda vâris olandır. Pes, ol vârisi inkâr etmek mevrûsün minh olan nebîyi inkâr etmek gibidir. Zîrâ, nebî zâhir ve bâtın-ı şer' getirdi ve zâhirini ulemâ-i bi'l-ahkâm ve bâtınını ulemâ-i billâh olanlara sipâriş eyledi. Bu cihetten gerek idi ki ulemâ-i billâh zâhir-i şer'i inkâr etmedikleri gibi ulemâ-i ahkâm dahî bâtın-ı şer'i inkâr etmeyeler. Çün ki inkâr ettiler, kesr-i nübüvvet eylediler. Ya'nî, nebî iki nesne ile meb'ûs olmuş iken birine îmân getirip birine kâfir oldular. Bu ise kefere sıfatıdır. Nitekim dediler: نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ (Nisâ, 4/150) ["Bir kısmına îmân ederiz, bir kısmını inkâr ederiz"], lâ-cerem kılıca müstehak oldular.

Ve onların kılıcı katl-i ma'nevîdir. Ya'nî, kalbleri mürde ve kâlebleri ve nefisleri zinde olmak gazab kılıcının eseridir. Ve bu vechile muazzeb ve memsûh oldukları nebî ile velîyi fark içindir. Zîrâ, nebî da'vet-i zâhire ehlidir ki, mu'cizât-ı hissiyye ve akliyye ile müeyyeddir. Velî ise kerâmât-ı akliyye ile müeyyeddir ki, "kerâmât-ı ilmiyye" dedikleridir. Pes, nebî zamânında iki vechile azâb var idi ki, biri hissî ve biri ma'nevî idi. Ve velî gününde azâb yalnız ma'nevî oldu -ya'nî bi-hasebi'l-gālib-, ve illâ münkirler ne kılıçlar yemişler ve ne azâblara giriftâr olmuşlardır. Ve ba'zı ahyânda vâkı' olmuştur ki, bir veliyy-i vârise eziyyet mukābelesinde yetmiş bin âdem telef olmuştur, Hz. Yahyâ'nın (a.s.) kanı üzerine vâkı' olduğu gibi. Zîrâ, her vâris bir peygamber meşrebi üzerine gelir.

Ve meşreb-i Muhammedî'de olmak kıllet üzerinedir ki, bu meşrebde olanlar dünyâda setr üzerinedir ki, kuvvet-i bâtınesinden her emri bâtın ve mestûrdur. Ve bu makūlelere "Melâmiyye" derler ki, kendi nefslerinden tasarruf göstermezler. وَأُفَوِّضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ (Gāfir, 40/44) [Ben işimi Allâh'a bırakıyorum.] mûcebince her emri Hakk'a tefvîz ederler ve Hak Teâlâ tahrîk ederse hareket ederler veyâhut onların yüzünden Hak tasarruf gösterip / sûret-i fi'l dahî Hakk'a muzâf olur. Nitekim Kur'ân'da gelir: وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى (Enfâl, 8/17) [Fakat Allah attı.]

İşte a'dânın netîcesi bâtında memsûh ve zâhirde maktûl-i seyf-i gazab olmak oldu ve bakıyyetü's-seyf olanlar dahî vakt-i merhûnunda cezâların buldular. Zîrâ, Kur'ân'da gelir: فَلاَ يَسْتَعْجِلُونَ (Zâriyât, 51/59) Ya'nî, a'dâ benden azâbı aceleten dilemesinler. Zîrâ, ta'cîl etmek muktezâ-yı hikmetim değildir. Ve bunlar gerçi lisânlarıyla مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (Yûnus, 10/48) [Doğru iseniz bu va'd (azâb) ne zamân?] diye acele ederlerdi, velâkin lisânlarının isti'câli hâllerinin isti'câlinden idi ki, hâlleri muâheze-i muaccele götürürdü. Zîrâ, yerde medfûn olan dâneler وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا (Zilzâl, 99/2) [Yer ağırlıklarını çıkardığı zaman...] mûcebince zuhûr ettikleri ki, herkesin ömrü içinde kesb ettiği a'mâl-i mahsûsa dahî hayran ve şerran zuhûr ister. Velâkin her nesne vakt-i merhûnunda zuhûra gelir. Onun için "Dehr ve Dîhâr ve Dîhûr" denildi ve esmâ-i ilâhiyyeden kılındı. Zîrâ, ezmine-i muhtelifenin mebdei esmâ-i mezkûredir ki, hakâikı ân-ı gayr-i münkasimdir. Ve inkısâm devre-i arşiyyeden nâşî olup kazâ ve kaderi ta'yîn içindir. Zîrâ, her makzî olan nesne vakt-i vâhidde zuhûr etmez. Zîrâ, âlemin ibtidâdan intihâya dek müddet-i ma'lûmesi vardır ki, makdûrât bu müddet-i ma'lûme içinde tedrîc ile zuhûr eder. Eğerçi emr-i ilâhî ânî ve lemhîdir ki, kesret-i avârız ve ecsâm ve tertîb-i silsile-i kâinât onun emrinin vahdânî olmasına mâni' değildir. Belki bu âlem memdûd iken maksûr ve maksûr olduğu hâlde memdûddur. Nitekim bu sırr-ı ilâhî kümmel-i evliyâda vâkı' olmuştur ki Ebû Mûsâ es-Sedrânî (k.s.) bir gün ve bir gecede -ya'nî yirmi dört sâatte- yetmiş bin hatm ederdi ki, ona "bast" derler; ve beş yüz yıllık yolu bir hatve -ya'nî bir adım- ederdi ki, ona "kabz" derler. Ve leyle-i mi'râcda vâkı' olan sür'at-i hareket ve tayy-i makāmât ve menâzil dahî bu kabîldendir.

El-hâsıl, bu sırr-ı ilâhîden ötürü "Dünyâ bir lemhadır" dediler. Çün ki netîce-i [*163*] zamân bir lemha ve bir ân oldu, acele etmek kesrete nazarın netîcesi oldu. Bu sebebden Hak Teâlâ aceleden nehy etti. Zîrâ, acele hakîkatü'l-hâle adem-i vukūfun netîcesidir. Ve Kur'ân'da gelir ki: بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ (Kāf, 50/15) [Doğrusu onlar yeni bir yarat-madan şüphe içindedirler.] Ya'nî, Hak Teâlâ Hallâk olduğu cihetten ale'd-devâm îcâd ve i'dâm üzerinedir. Ve ân-ı gayr-i münkasim yoktur ki, bu ma'nâ bulunmaya. Velâkin ziyâde-i sür'atinden hâl-i vücûd devâm üzerine görünür. Ve bir vücûd ki ale'd-devâm

teceddüd üzerine ola, onun adem-i ânîsine muttali' olan onun vücûduna vücûd vermez ve belki kıyâmeti hâzır bilir.

Ve kıyâmet bir kaç vechiledir ki: Biri kıyâmet-i kübrâdır ki, cemî'-i vücûdâtın sûret-i ademe girmesidir. Ve biri kıyâmet-i vustâdır ki, herkesin mevt-i tabîî ile helâkidir. Ve biri kıyâmet-i suğrâdır ki, kable'l-mevt vâkı' olan muâhezât ve ukūbâttır ki, a'dâya göre a'mâl-i kabîha netîcesidir. Ve gâh olur ki muâheze-i nefs mevt ile dahî olur. Eğerçi gam ve gussa dahî hükmen mevttir. Ve ba'zı teşdîdât ki enbiyâ ve evliyâya vâkı' olur, ancak sûrete tâbi'dir ki bâtınlarında onun için gam olmaz. Zîrâ, gam ve keder sâfî olmaktan gelir. Onlarda ise safvet kemâldedir. Pes, ol teşdîd muktezâ-yı celâl-i ilâhî ve berâ-yı imtihân-ı halkdır. Sûret-i celâl ise bu âlemden mürtefi' olmaz. Nitekim nâr bâkîdir, hemân sen yanmaya gör, İbrâhîm gibi (a.s.). فاعرف فقد أفدتُ لك النّتيجة مطلقا [Bil, sana netîceyi mutlak olarak ifâde ettim.]

* * *

Seher-i a'lâda vârid olan beyt-i türkîdir:

Hak'dan halk üstüne ni'met çokdürür
İmtinân ederse hiç söz yokdürür.

Maksûd, niam-ı sûriyye ve ma'neviyyeyi tezkîr ve mûcib-i şükr-i belîğ olduğu üzerine tenbîhdir. Ve imtinân add-i ni'met etmektir ki, Hak Teâlâ'ya göre bi-tarîkı't-tevbîh dahî cârî ve câizdir, halka göre değil. Zîrâ, halk vâsıta-i ni'mettir fakat. Mu'tî ve Mün'im ise Allah Teâlâ'dır. Pes, imtinân mûlî ve mevlânın şânıdır, yoksa vâsıta ve bendenin şânı değildir. İşte mahlûka şükr lâzım olduğu vesâtat-i ni'met hasebiyledir, ve illâ hakîkat-i şükr Allâh'a mahsûsdur. /

Ve bundan fehm olundu ki, vâsıta ve mün'im-i hakîkîyi ma'rifetin netîcesi şükürde istiğrâkdır. Nitekim Hak Teâlâ kendi zâtına "Şekûr" (Fâtır, 35/30) buyurdu. Ya'nî, zâtını şükürde mübâlağa sıyğasıyle vasf ettiği ibâd-ı şâkirînin hâline nazar eder ki, abd-i şâkirin her cüz'ünden hâline münâsib olan vechile şükür matlûbdur, gerek fi'l ile ve gerek kavl ile. Nitekim hatmü'l-evliyânın (k.s.) cemî'-i a'zâ ve eczâsı dile gelip "Bizi mâ-hulika lehimizde isti'mâl ettin" diye teşekkür ettiler. Eğerçi bu lisânı ehl-i lisân bilir, yoksa bî-zamân olan bilmez ki münkirdir. Zîrâ, zâhid ve husûsâ ki münkir cemî'-i eşyâda hayât ve muktezâ-yı

hayât olan sıfâtı inkâr eder. Zîrâ, onların tesbîhin istimâ' etmemiş ve onlarla mükâleme kılmamıştır, ehl-i cennet derûn-i cennette olan eşyâ ile söyleştiği gibi. Nitekim Kur'ân'da gelir: وَإِنَّ الدَّارَ ٱلآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ (Ankebût, 29/64) [Âhiret yurdu, işte asıl hayât odur.] Ârifin cenneti ise cennet-i muacceledir. Bu cihetten cemî'-i eşyâ ile söyleşir. Nitekim cibâl ve tuyûr Hz. Dâvûd ile (a.s.) tesbîh ederlerdi ve Hz. Dâvûd onların tesbîhin işitirdi. Zîrâ, sem' ve basar ve lisânı Hak olmuş idi. Hakk'a ise hicâb olmaz. Ve Sâni'-i Ekber sun'unda kusûr ve noksân komaz, belki قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ (İsrâ, 17/84) [De ki: Herkes kendi karekterine göre iş yapar.] mûcebince kendi zât ve sıfâtının lâyıkı üzerine ibdâ' eder.

Ey münkir, sen dahî cümle-i eşyâda dâhil iken ne aceb tevhîd ve tesbîhden kaldın ve ehl-i zikri inkâra düştün ve lisânın hükmünü vermedin ki zikir ve şükürdür. Zâhir budur ki, bu âleme bî-dil geldin ve bî-dil gidersin ve âhirette hayvânât-ı ucm ile mahşûr olursun ve a'mâ gelirsin ve orada لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى (Tâhâ, 20/125) [Niçin beni kör haşrettin?] diye Rabbine hitâb ettikde Rabbin dahî sana أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَكَذَّبْتَ بِهَا (bk. Tâhâ, 20/126) [Sana âyetlerimiz geldi de onları yalanladın.] diye cevâb verir. Ya'nî, gerçi sen küffâr-ı şerâi'den olmadın velâkin küffâr-ı hakāikden oldun. Ve küffârın hakkında gelir: صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ (Bakara, 2/18) [Onlar sağırdırlar, dilsizdirler ve kördürler.]

Gel imdi sana husûs [*164*] üzerine lisân ve umûm üzerine sâir cevârih ve kuvâ i'tâ olunduğuna şükr eyle, tâ ki bu mantıku't-tayrı fehm edip erbâbıyla mükâleme edesin, ve illâ bunun netîcesi imtinân-ı tevbîhî olup inde'r-ricâl fezâhat bulursun ve rüsvây olursun.

* * *

✳ Nazm:

Bu gün sa'y eyleyip erbâb-ı dil ol yâri görsünler
Koyup dîdâr-ı yâri nice bir ağyârı görsünler

Bu âlem hâr-zârında sanasın zâğdır zâhid
Ötüp uşşâk bülbüller gibi gülzârı görsünler

Bu gün şükr etmeyenler ni'met-i erbâb-ı irşâda
Yarın erbâb-ı küfrân ile âh u zârı görsünler

Gözü açık olanlar meclis-i feyz-i ilâhîde
Yed-i sâkî-i Hak'dan sâğar-ı serşârı görsünler

Kılâde-cû olanlar ziynet için gerden-i câna
Neler nazm eyledi Hakkı dür-i esrârı görsünler.

* * *

قيل لي بعد العشاء الآخرة: [Yatsıdan sonra bana denildi ki:]

لا يَقُومُ بِهِ الشَّطْحُ

[Onda şath olmaz.]

"Bi-hî" zamîri bu fakîre râci' olmak üzeredir. Şath, ol kelîmedir ki Allah Teâlâ indinde rütbeye delâlet eder ve ârif onu akrân ve emsâli üzerine iftihâr tarîkıyla söyler. Ve bu ma'nâyı zellât-ı muhakkıkînden add etmişlerdir. Zîrâ, ehl-i şer' ve ehl-i ubûdiyyet olan kimseden böyle da'vâ sâdır olmaz ki, bu da'vâ ruûnet-i nefsdendir. Ya'nî, bakıyye-i nefsden nâşîdir ki Hak ile arasında hicâb olmuştur. Ve "hicâb" dedikleri bu'ddur. Muhakkık ise odur ki Hakk'a karîb ola, baîd değil. Ve karîb olduğu budur ki, Hak'dan gayrı meşhûdu olmaya. Pes, onun ki meşhûdu Hak ola âlem onun gözüne görünmez, fe-keyfe eşkâl ve emsâl, fe-keyfe onlardan mütemeyyiz olup onların üzerine bi-tarîkı'l-fahr söz söyleye? Meğer ki söylediği söz izn-i Hakk'a mukārin ola. El-hâsıl, eğer izn ile olursa emre imtisâl lâzım gelir, ve illâ da'vâ etmek kişi / kendi nefsini rütbe-i ilâhiyyeye ilhâk etmektir ki, bu ma'nâ kendi nefsine ve Rabbine cehli müstelzimdir. Zîrâ, eğer hakîkat üzerine nefsinin ubûdiyyet ve merbûbiyetini ve Hakk'ın ma'bûdiyyet ve rubûbiyyetini fehm etmiş olsa Hakk'ın makāmına müzâhame edeyim demezdi. Ve muhakkık odur ki perde-i ubûdiyyetle kendini setr eyleye ve kendi nefsine acz ve za'f ve zillet ve iftikār nisbet kıla ve kudret ve kuvvet ve izzet ve gınâyı Hakk'a izâfet ede ki, "Kemâl Allâh'ın ve noksân bizimdir" diye.

İşte kerâmât-ı kevniyyeden hazer edip terk-i tasarruf edenler ma'nâyı mezkûr için terk edip kerâmât-ı ilmiyye ile iktifâ eylediler ve nice ârifler âhir demlerinde şathdan tevbekâr olup yüzlerin yerlere sürdüler ve dünyâdan acz ve iftikār ile göçtüler. Zîrâ, bildiler ki kemâl bundadır, da'vâda değil.

İşte bu kelâm ki لا يَقُومُ بِهِ الشَّطْحُ [Onda şath olmaz.] dır, bu fakîrin üzerine Rabb-i Ganî'den bir hil'at-i fâhiredir ki, dünyâda ona mülûk

mâlik olmaz. Zîrâ, kemâl-i ubûdiyyetimi beyân ve mezîd-i merbûbiyyetimi ıyândır ki tarîk-ı muhakkıkîn budur. الحمد لله على جليل آلائه وجميل نعمائه [Büyük ni'metlerinden ve güzel lütuflarından ötürü hamd Allâh'a mahsûsdur.]

Ve bundan fehm olundu ki, gerçi erbâb-ı hakîkat ism-i Zâhir'le fi'l-cümle zâhir olmuşlardır, feemmâ esrâr-ı ilâhiyye yüzü ism-i Bâtın'ı iktizâ etmekle zuhûrât-ı kemâliyye âhirete te'hîr olunmuştur ki, âhiret fukarâ-i hakîkıyyeye yevm-i zuhûr ve yevm-i saltanattır. Nitekim dünyâda ism-i Zâhir'le kāim olanların ekserine yevm-i butûn ve vakt-i azldir. Hattâ erbâb-ı tevhîd ile erbâb-ı esmânın bile farkları zuhûr etse gerektir. Zîrâ, erbâb-ı tevhîdin sırr ve seyri fenâ ve celâlde ve ehl-i esmânın sırr ve seyri cemâl ve zevk ve safâdadır ki, ihsâ olunan esmânın her birinin başka zuhûrât-ı zevkıyyesi vardır ki, fi'l-hakîka sâlike rehzendir. Zîrâ, yoldan alıkor, meğer ki mürşid-i kâmil elinde ve terbiyesinde ola. Tertîb üzerine sülûk ise değme yerde bulunmaz. Zîrâ, berâzihi ziyâde [*165*] çoktur.

Ey ârif, işte şath ve da'vânın netîcesi bu'd ve infisâl ve sükût, ve terk-i tasarrufun netîcesi kurb ve ittisâl oldu. Ve kezâlik eğer saltanat netîcesine ereyim dersen fakrı elinden koma ki, sana bu dünyâda şâhlıktan gedâlık yeğdir. Var imdi ism-i Bâtın'ı gözet ki netîcesi zuhûrdur. Ve içtiğin zehirlere bakma ki netîcesi şerbet-i şekerdir. Ve zevk-ı esmâya aldanma ki netîcesi zehirdir. Belki âlem-i zâta erince seyr ve hareket eyle ve sel gibi deryâya erinceye dek çağla. Ve âhir deryâ ile birliğe yetip hâmûş ol ve her ne vechile mevce gelirsen deryâ ile gel. Bir dahî sana muzâf olur nesne kalmasın ve netîcen mahv ve fenâ ve Hak ile bakā olsun.

Ve şol maiyyet ki وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنتُمْ (Hadîd, 57/4) [Nerede olsanız, O sizinle berâberdir.] âyetinden me'hûzdür, gerçi ârifler ona "maiyyetü'ş-şey' li-nefsih" derler ki zuhûru abdin fenâ-i küllîsine mevkūfdur. Ve bu ma'nâ üzerine kelâm yoktur. Hattâ Seyyidü'l-ârifîn Ebû Yezîd-i Bistâmî (k.s.) demiştir ki: Nefsimden münselih oldum, hayye cildinden münselih olur gibi. Gördüm ki ben O imişim. Feemmâ edeb-i şer' ile mütesettir olana gerektir ki, ol maiyyeti nisbet-i irtibâtıyye ile tefsîr eyleye. Ya'nî, Hakk'ın bize maiyyeti Hak ile halk arasında olan irtibâttır, mevsûf ile sıfat ve zü'l-hâl ile hâl ve mutlak ile mukayyed

ve müteayyin ile taayyün aralarında olan irtibât gibi.

Pes, bu ma'nâ i'tidâldir ve hulûl ve ittihâd da'vâ etmek ifrâttır ve vücûd-i Hak ile vücûd-i halk arasında kemâl-i mübâyenet iddiâ etmek tefrîttir. Çün ki Hak kapısında kulsun, ona muzâf ve murtabıt olup ol senin efendin olmak sana kâfîdir. Ve raiyyete pâdişâhlık da'vâsın etmek düşmez, gerekse pâdişâh onun hânesine nüzûl eylesin. Pes, nüzûlü şerefi ona yeter ve pâdişâh benim hânemdedir veyâ evime nüzûl etmiştir ona besdir. Eğerçi hâl-i nüzûlde hüküm pâdişâhındır. Ve izâfet iki cânibdendir ki, biri raiyyet ve biri sultândır. فافهم فإنّه نتيجة النّتائج [Anla, zîrâ o netîcelerin netîcesidir.] /

* * *

قيل لي وقت السّحر الأعلى من طرف الغيب الأحمى:

[Seher-i a'lâ vaktinde en gizli gayb tarafından bana denildi ki:]

رُوحُكَ رُوحِي وَرُوحِي رُوحُ الذّاتِ

"Senin rûhun benim rûhumdan menfûhdur" denilmedi, belki "Senin rûhun benim rûhumun aynıdır" denildi. Bunda ise mübâlağa vardır. Ve benim rûhum rûhu'z-zâttır. Ya'nî, rûhu'l-hayâttır ki benim zâtımın hayâtı başka rûh ile değildir, belki hayâtım hayât-ı zâtiyyedir. Ve senin rûhun dahî sûretâ zâtına sebeb-i hayâttır, feemmâ âsâr-ı kaviyyesi zuhûruyla ayn-ı hayâttır. Nitekim sâir ervâh-ı külliyye dahî böyledir. Meselâ, Cibrîl (a.s.) gerçi cism-i latîf olduğu cihetten rûh ile kāimdir, feemmâ kuvvet-i hayâtı sebebiyle rûhu ayn-ı zâtıdır ve hayâtı zâtiyyedir. Onun için dediler ki: Bu makūlelerin mevti müfârakat-i rûh ile değildir, belki gaşy tarîkıyladır ki, lisân-ı türkîde ondan "bayılmak" ile ta'bîr ederler. Çün ki bunlar ervâh-ı mücerredeye mülhak oldular, lâ-cerem ervâha mevt olmadığı gibi onlara dahî mevt-i tabîî olmaz. Zîrâ, tabîatleri tabîat-i külliyyedir ki, sâir ehl-i nüfûs ve tabâi' gibi değildir.

Ba'de-zâ, ma'lûm ola ki insân için üç rûh vardır ki: Biri rûh-i zâtîdir ki anâsırının rûhudur ki, tecellî-i evvel ve nefes-i rahmânî-i mukaddemdir. Ve bu rûh anâsır ile bâkîdir. Zîrâ, vücûda adem yoktur, belki atvâr-ı muhtelifede temessül vardır.

Ve ikinci rûh, rûh-i ilâhî dir ki rûh-i menfûhdur. Ve ona "nefs-i nâtıka" dahî derler ki, akıl ve ilim ve tedbîr ona i'tâ olunmuştur. Ve bu nefs-i nâtıka enbiyâ ve kümmel-i evliyâya göre rahm-i mâderde cesedleri

tesviye ve ta'dîl olunmazdan bir kaç bin yıl mukaddem halk olunmuş ve saff-ı evvelde bulunmuştur, ve sâirlere göre batn-ı ümmde cesedler ta'dîl ve tesviye olunduktan sonra melek vesâtatıyla nefh olunur, Âdem'e (a.s.) bi'z-zât Hak'dan nefh olunduğu gibi. Velâkin Cibrîl'in Meryem'e nefhiyle sâir melâikenin nefhinin farkı vardır. Onun için nefh-i Cibrîl'den Îsâ (a.s.) doğdu ki rûh-i küllîdir. Ve bu nüfûs-i menfûhiyye "ervâh-ı cüz'iyye" derler. Ve cüz'iyyeti fî-nefsi'l-emr tecezzî tarîkıyla değildir, belki tehassus -ya'nî hisse hisse olmak- tarîkıyladır ki hisse tamâm-ı hakîkatten ibârettir. [*166*] Avârız-ı müşahhisası bile olmak i'tibâriyle Zeyd ve Amr ve Bekr'de bulunan hakîkat-i insâniyye ki, maa't-teşahhus mu'teberdir. Ya'nî, bunlar hakîkat-i insâniyyede müştereklerdir. Eğerçi taayyün ve teşahhusları biribirlerinden temyîz ve teşhîs eder. Ve kezâlik hakîkat-i hayvâniyyede feres ile meselâ müştereklerdir, temyîz eden taayyünleridir. Ve hakîkat-i nebâtiyyede meselâ şecere-i tüffâh ile birdir, teşhîs eden taayyünleridir. Ve kezâlik hakîkat-i cismiyyede meselâ hacer ile birdir, fark eden taayyünleridir. Ve kezâlik hakîkat-i cevheriyyede melek ile berâberdir, aralarını fasl eden sûret-i mahsûsa ve avârızdır. Pes, insânın ervâh-ı cüz'iyyesi vech-i arzda olan advâ'-i cüz'iyye-i şems gibidir. Cümlesi kurs-ı şemse muzâfdır. Ve onları hisse hisse gösteren hânelerin revzeneleri ve emsâlidir, ve illâ fî-nefsi'l-emr dav'-i vâhiddir ki, kursa göre icmâl ve hâricde intişârına nisbetle tafsîldir. Ve icmâl ve tafsîl hakîkatte bir ma'nâdır. Onun için tefsîri Kur'ân'dan add ettiler. Ve imâm ve cemâat bir hükümde oldu ve süver âyâtın tafsîli ve âyât kelimâtın ve kelimât hurûfun ve hurûf elifin ve elif noktanın şerhi olup cümlesi asl-ı vâhide rucû' etti.

Ve bundan fehm olundu ki, advâ-i şems aks-i nûr-i şems olduğu gibi ervâh ve nüfûs-i cüz'iyye dahî rûh-i ilâhînin aksi ve zılli oldu. Bir vechile ki gûyâ asl ve fer' gibi zü'z-zıll ve zıll denildi. Pes, hakîkat-i vücûd zü'z-zıllin vücûdudur ve hayâl-i vücûd zıllin vücûdudur. Onun için âleme "hayâl" derler. Zîrâ, vücûdu vücûd-i zıllîdir ki, şol bir nesnenin yer üzerine düşen gölgesi gibidir. Bu sebebden ârifler vücûd-i zıllîye bakmadılar, belki onun bâtını olan vücûd-i hakîkîye nazar eylediler. Meselâ, âyîneye baksan görünen sensin velâkin sen hakîkat ve görünen hayâldir. İşte buradan derler ki: Eşyâ ma'dûmâttır. Ve onlara vücûd veren feyz-i ilâhîdir ki ifâza-i vücûd ile sûret vermiştir.

Eğerçi fî-nefsi'l-emr ma'dûmâttır, sâye ma'dûm olduğu gibi. Eğerçi sâye sâhibine göre / fi'l-cümle vücûdu vardır denilir.

Ve bundan fehm olundu ki, havâda uçan kuşun yerde gölgesi sayd olunmaz ve sayd olunsa dahî bî-fâyidedir. Zîrâ, sâyeyi mess etmekten meselâ karnı doymaz. El-hâsıl, bu ervâh-ı cüz'iyyenin külliyyetine "rûh-i mutlak" derler ki, leyle-i kadrde tenezzül eder. Nitekim gelir: تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ (Kadir, 97/4) [Melekler ve Rûh iner de iner.] Ve rûh-i küllî dahî mahlûk olmakla fi'l-hakîka zıll-i vücûd-i Hak'dır. Ve bunlara "zılâl" denildi. Cisim rûh-i cüz'înin zılli ve rûh-i zıllî dahî rûh-i küllînin zılli ve rûh-i küllî dahî rûh-i ilâhînin zıllidir. Ve bu söz ondan ötürüdür ki hadîsde gelir: أنا من الله والمؤمنون من فيض نوري [Ben Allah'tanım, mü'minler ise benim nûrumun feyzindendir.] ve illâ vâsıtadan kat'-ı nazar rûh-i cüz'î rûh-i ilâhîye muzâfdır. Ve bu rûhun mahall-i taayyünü dimâğ-ı insândır. Eğerçi hulûl tarîkıyla değildir, belki taalluk tarîkıyladır. Taallukdan ise hulûl lâzım gelmez, mıknâtıs ile hadîd gibi.

Ve üçüncü rûha "rûh-i hayvânî" derler. Bunun mahall-i taayyünü yürek ve ciğerdir. Ve bu rûh nefs-i nâtıkanın semerâtından ve aksindendir, tâ ki cesed ile nefs-i nâtıka arasında vâsıta ola ve mebde-i hiss ve hareket olmakla vücûd-i zâhire nizâm vere. Zîrâ, cemî'-i eşyâda vâsıta tertîb olunmuştur, tâ ki ifâza ve istifâza mümkin ola. Ve bu rûh ile mertebe-i vücûdda olan ahvâl kıvâm bulup bir rûha dahî ihtiyâc kalmaz. Onun için ervâh üç aded oldu. Ve bu rûh-i hayvânî, rûh-i ilâhînin matıyyesi gibidir ki saâdet ve şekâvetle muttasıf olan budur, ve illâ nefs-i nâtıka dünyâ ve âhirette saîdedir. Zîrâ, Hakk'a muzâfdır. Rûh-i hayvânî ise böyle değildir. Eğerçi ona dahî bakā vardır. Nefs-i nâtıka-i bâkıyeden ahz olunduğu içindir. Ya'nî, sâir hayvânâtın nüfûsu anâsırdan tevellüd etmekle onlar için bakā yoktur. Belki mevt ile zevâl bulur ve bihârı muntafî olur. Feemmâ insânın rûh-i hayvânîsinin hâli böyle değildir. Belki zâde-i Bâkî olmakla soyunup gitmez.

Ve nefs-i mustalahun-aleyhâ bu nefsdir ki zelûl ve cemûh olur ve dünyâ ve âhirette müteellim ve müteazzib olan budur. Ya'nî, sâir hayvânâtın [*167*] cisimlerine darb veyâ bir uzuvları kat' veyâ kendileri zebh olunsa onun elemini idrâk eden nefs-i hassâse-i hayvâniyye olduğu gibi vücûd-i insânîye ârız olan esbâb-ı âlâmdan dahî müteellim olan rûh-i ilâhîden müstefâd olan nefs-i nâtıka değil, belki nefs-i hassâse-i

hayvâniyyedir. Pes, dünyâda icrâ olunan hudûd ve âhirette vâkı' olan azâbın elemini idrâk eden bu rûhdur. Zîrâ, çün ki nefs-i nâtıkanın dâbbesi gibi oldu, lâ-cerem cemûh olduğu için madrûb ve müteellim oldu.

Ve demişlerdir ki: Muhâtab ve mükellef olan nefs-i nâtıkadır ki, ulûm ve maârif yüzünden naîm-i rûhânîsi olduğu gibi lezzât ve şehevât yüzünden dahî naîm-i cismânîsi vardır. Velâkin naîm-i rûhânîsi kuvâ-yı rûhâniyye ve naîm-i cismânîsi kuvâ-yı hissiyye vesâtatıyladır. Meselâ, ekl ve şürb ve cimâ' ve libâs ve revâih ve nağamât-ı tayyibe ve cemâl-i hissî ve bunların emsâli nesneleri havâss nefs-i nâtıkaya nakl ve haml eder. Nefs-i nâtıka dahî ondan mültezz olur. Eğer mültezz olan rûh-i hassâs-i hayvânî olsa sâir hayvânât dahî vech-i cemîle ve elvân-ı haseneye ve emsâline nazar ettikde mütelezziz olmak lâzım gelirdi, hayvânda ise bu sıfat yoktur.

İşte nefs-i hayvâniyye nefs-i nâtıkanın tena'um ve telezzüzüne âlet oldu, yoksa kendi mütena'im ve mütelezziz olmadı. Ve bu makāmdandır ki, nefs-i nâtıka bu cism-i süflîde garîbdir ki, insân yakazada oldukça nefs-i nâtıka onun tedbîr ve cezb-i menfaat ve def'-i mazarratına meşgûl olup elemden hâlî olmaz. Çün ki hâba vara vatan-ı aslîsine rucû' ve likā-i ervâh ve müşâhede-i âlem-i melekût ile müste'nis olur ve âlem-i gayba urûc eder. İşte nâ-cins ile sohbetin netîcesi ezâ ve teab ve hem-renk ile ülfetin netîcesi üns ve huzûr ve râhattır.

Gel imdi bu nefs-i hayvâniyye perdesini hark edip cemâl-i rûh-i ilâhîye nazar eyle, ve yeter gurbettesin vatan-ı aslîye vusûl ve duhûle himmet kıl ve dünyânın bî-netîce hayâl olduğun fehm et ve netîce-i menzil istersen doğru yoluna git. Hani akrânın? Hep uçtular. Hani ihvânın? Hep göçtüler. Netîcesi sende göçersin ve câm-ı ecel içersin. /

. *

اللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَى طَاعَتِكَ يَا مَنْ بِيَدِهِ الْجَمِيلُ

[Allâhım, tâatin husûsunda bana yardım et, ey güzel elinde olan!]

هكذا ورد في بعض الأسحار على لسان الباطن بلا إختيار والله المعين المختار [Bir seher vaktinde ihtiyâr olmaksızın bâtın diline bu şekilde vârid oldu. Yardımcı ve ihtiyâr eden Allah'dır.]

Tâat, emr üzerine mebnî olan ibâdete derler, ferâiz ve husûsâ eshârda teheccüd gibi. Nitekim Kur'ân'da gelir: وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ (İsrâ, 17/79)

[Gecenin bir kısmında uyanarak namâz kıl.] Zîrâ, teheccüd evâil-i İslâm'da farz idi, sonra bu ümmet-i merhûmeye tahfîf tarîkıyla mensûh oldu. Feemmâ Rasûlullâh (s.a.v.) hakkında mensûhiyyetinde ihtilâf olundu. Zâhir budur ki, salât-ı teheccüdün farziyyeti onun ferâiz-i hâssasındandır. Nitekim قُمِ اللَّيْلَ (Müzzemmil, 73/2) [Geceleri kalk (namâz kıl).] âyeti ve gayrı şevâhid dahî şehâdet eder. Çün ki gece leyle-i zâta ve gündüz nehâr-ı sıfâta işârettir ve zât âlemi âlem-i sükûn ve sıfât âlemi âlem-i harekettir, lâ-cerem nebîye göre gece muâmele-i Hak ve gündüz muâmele-i halk için oldu. Ve gecede ağleb-i hâl münâcâttır, münâcâtın mahalli ise salâttır. Pes, gecede hareket-i salât kifâyet eyledi. Ve gündüzde ağleb-i hâl da'vet ve teblîğdir. Teblîğin mahalli ise ibâdullâhdır. İbâdullâh ise müteferrıkdır. Pes, gündüzde teferruk ve hareket lâzım geldi, tâ ki maslahat tamâm ola. Ya'nî, leylde kıyâmın netîcesi Hak ile mücâlese ve münâcât ve nehârda hareketin netîcesi halk ile muâmele ve arz-ı hâcâttır ki, evvelkisi ism-i a'zamın cem'iyyeti ve ikincisi onun taht-ı hıytasında esmâ-i ilâhiyye tafsîline işârettir, tâ ki mahall-i kevnde mecmû' ve mefrûk olan ma'nâ sûret bula.

El-hâsıl, gece halkdan Hakk'a urûcdur ki zâtı zâta îsâldir. Ve gündüz Hak'dan halka nüzûldür ki sıfâtı sıfâta ilhâkdır. İşte bundan fehm olundu ki, çün ki avâmm-ı halk sırr-ı zâttan gaflette kalmışlar ve Hak'dan bî-haber olmuşlardır, lâ-cerem onları îkāz etmek lâzım geldi. İkāz ise Hak'dan halka nüzûl iledir. Zîrâ, gāfil olan kimse Hakk'a urûca kādir değildir. Eğer kādir olsa âlem-i cem'den [*168*] âlem-i fark'a nüzûl etmezdi. Zîrâ, Kur'ân sıfât-ı Hak'dır ve sıfât mevsûfa tâbi'dir. İşte Kur'ân'ın nüzûlünün netîcesi Hakk'ın nüzûlüdür. Ve Hakk'ın nüzûlü Rasûlullâh'ın bi'set ve zuhûrudur. Buradandır ki "Ba'zı müstaiddlerin mürşid ayağına gelir" derler. Şeyh-i meşâyihi'd-dünyâ Muhyiddîn el-Arabî'nin (k.s.) Konya'da Şeyh Sadreddîn ayağına geldiği gibi. Ve Şems-i Tebrîzî ile Mevlânâ hâli ve sâirler dahî bunlara kıyâs oluna.

Ve bundan fehm olundu şol sırr-ı ilâhî ki Hak Teâlâ'nın seher-i a'lâda felek-i kamere nüzûlü ve halkı da'vetidir. Zîrâ, Rasûlullâh yüzünden olan da'veti mazhar yüzünden da'vettir. Hakk'ın nüzûl-i mezkûr ile da'veti ise zâhir yüzünden da'vettir ki kulûb-i ibâda kurbü ve âlem-i hakîkatten ba'zı te'sîrâttır ki, bîdârların ona şuûrları vardır, nâimlerin

değil. Velâkin da'vet-i ûlâ -ki da'vet-i mazhardır-, da'vet-i zâhirden eblağdır. Şol ma'nâdan ki felek-i kamer mertebe-i kalbdir. Ehl-i kalb olmak ise herkesin şânı değildir. Onun için eshârdan ekall-i kalîlin hissesi vardır. Ve mazhar ki vech-i arzdadır, arz sûret-i heykel ve makām-ı tabîattır. Ekser-i nâs ise ahkâm-ı heyâkilde ve şehevât-ı tabâi'de kalmışlardır. Bu cihetten dâî ilellâh olanın aksâ-yı merâtibe nüzûlü lâzım geldi -ki esfel-i sâfildir-, tâ ki onun da'vetiyle âlem-i tabîatte olanlar âlem-i kalb ve rûha da'vet olunup terakkî bulalar. Ve bu makāmdandır ki, arz merkez-i hilâfettir. Zîrâ, halîfe âlemin zâhir ve bâtın ve sûret ve ma'nâ ve a'lâ ve esfeline nâzırdır.

Pes, bundan fehm olundu ki da'vet esfelden a'lâya olur, a'lâdan esfele olmaz. Velâkin çün ki makām-ı Hak makām-ı câmi'dir, bu cihetten Hak Teâlâ kendini ulüvv ve azamet ve emsâli ile vasf ettiği gibi evsâf-ı halkıyye ile dahî vasf eyledi, nüzûl ve mecî' ve ferah ve dıhk ve emsâli gibi. Maa-hâzâ hakîkate nazar olunsa bu âlem mahz-ı tenezzüldür, velâkin terakkî tenezzülden gelir. / Ve netîcetü'l-merâtib hakāik-ı arza nüzûldür ki sükûn ve sükûttur ve bu ma'nâ sûret-i tenezzülde terakkîdir.

Ba'de-zâ, kelâm-ı mezkûrun ma'nâsı demektir ki: Ey Mevlâ-yı Celîl -ki ef'âl-i cemîleye tevfîk senin elindedir-, tâatin üzerine bana iânet eyle. Ya'nî netîce-i hareketimi tâat ve ibâdetin kıl ki, bu ma'nâ senin iânetin ile hâsıl olur ki Muîn ve Zahîr sensin.

Pes, bu mertebe makām-ı kābe kavseyne nâzırdır -ki makām-ı farkdır- ve tâatı tashîh eden bu makāmdır, ve illâ âbid ve ma'bûd bir olmak lâzım gelir. Kendi kendine ise iânet olmaz, belki iânet mahall-i kesbe nazarla olur. Velâkin çün ki kudret O'nundur, lâ-cerem mahall-i kesb âcizdir. Ve âcizden fi'l sudûr etmez, belki Kādir'den sudûr eder. Pes, bu makāmın netîcesi tevhîd-i ef'âl olur. Hemân fehm edip merâtibi mürâât ve muhâfaza eyle ve ilhâddan hazer kıl. El-hâsıl, Allah Teâlâ'nın sıfât-ı celîlesi vardır ki hayât ve ilim ve irâdet ve kudret ve emsâlidir, ve ibâdı bu sıfâta mezâhir kılıp mahall-i kiyânîleri i'tibâriyle teklîf etmiştir. Çün ki fi'l-hakîka kudret O'nundur, lâ-cerem abd-i âcize iânet etmesiyle matlûb olan fi'l zuhûr eder.

Suâl olunursa ki: Bir a'râbî gelip Cenâb-ı Nübüvvet'ten (a.s.v.) cennette refâkat taleb ettikde Cenâb-ı Risâlet أعنّي بكثرة السّجود [Çok namaz kılmakla bana yardım et.] buyurduğu nedir ki kuldan kula iânet

olmaz, belki Hak'dan kula ve kuldan Hakk'ın dînine iânet olur? قال الله تعالى: إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ (Muhammed, 47/7) [Allah Teâlâ buyurdu: Eğer siz Allah(ın dînin)e yardım ederseniz, O da size yardım eder.]

Cevâb budur ki: Kelâm-ı mezkûrdan maksûd-i Nebevî fi'l-hakîka dîne iânettir. Zîrâ, sücûd -ya'nî salât- umûr-i dîniyyenin efâdılındandır. Onun için ihyâ-i leyâlî bi-hasebi'l-gālib kıyâm ile olur ve namâz ile dîn-i Hakk'a iânet etmekde Cenâb-ı Nübüvvet'le münâsebet-i ma'neviyye vardır ki, kurb-i dereceye bâisdir. Cenâb-ı Nübüvvet ise افلا اكون عبداً شكوراً [Şükredici bir kul olmayayım mı?] mûcebince namâzı severlerdi. Zîrâ, namâzda muhâzât-ı hazret-i ilâhiyye vâkı' olurdu. Onun netîcesi ise vech-i mutlak olmakdır ki, cemî'-i cihâttan rü'yettir. [*169*] Bu cihetten ol hâlde onlarda cihet kalmazdı ve ashâb-ı kirâmın (r. anhum) sufûfunu ve istikāmet ve i'vicâcını ve kendilerine ef'âlde hakk-ı mütâbaatle mütâbaatlerini seyr ederlerdi.

Pes, namâz ile emr ettikleri sûret-i salât ile emir değildir, belki ma'nâ-yı mezkûra râci'dir. Zîrâ, sûret mûcib-i kurbet değildir ki, قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ (Kehf, 18/110) [De ki: Ben, yalnızca sizin gibi bir beşerim.] ona işârettir. Belki bâis-i refâkat olan ma'nâdır ki, يُوحَى إِلَيَّ (Kehf, 18/110) [(Şu var ki) bana, vahyolunuyor.] ona nâzırdır. Zîrâ, vahyden maksûd muâmele-i kalbiyyedir ki nebîye göre "vahy" ve velîye nisbetle edeben "ilhâm" derler. Çün ki kalb-i insân münâcâta mahall ola, lâ-cerem kalb-i Nebevî ile bi-kaderi'l-imkân müşterek olur. Ve iştirâkin netîcesi ba'zı netâicde iştirâk olur. Fe'fhem cidden.

Ve tâat üzerine iânet talebinden fehm olunur ki, ferâiz emânetullâhi sakîledir ki herkes ol hamlin kemâ yenbağî uhdesinden gelemez. Belki kendi emrini takvîm yine kendi iânetiyle olur. Nevâfil ise böyle değildir. Zîrâ, abdin ihtiyârına menûttur ve ihtiyârî olan nesnede sühûlet vardır ve ağrâzdan hâlî değildir. Onun için ba'zı ehlullâh ferâizle iktifâ eylediler ve kendi nefslerine muzâf olacak kârda bulunmadılar. Ve ba'zıları dahî amellerinin sevâbın âhara hîbe edip bu cihetten kendilerine "müflisûn" denildi. Ammâ hakk budur ki, kavl ve fi'l-i Nebevî ile sâbit olan nesne gerek farz ve gerek fezâil cümlesi emânet-i ilâhiyye bâbındandır. Nitekim Kur'ân'da gelir: وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ (Haşr, 59/7) [Peygamber size ne verdiyse onu alın.] Zîrâ, bu îtâ' olunan nesne

mutlakdır ve belki hadîs-i kudsîde nevâfil ile takarruba tahrîz olunmak zımnen emr-i ilâhîye dâirdir, velâkin makām-ı vücûb ve makām-ı imkânı temyîz ve def'-i harac için emr-i sarîh ile emr etmedi.

Ve buradan abde lâzım geldi ki, vücûb ve vücûd mukābelesinde ferâiz ve imkân-ı vücûd mukābelesinde nevâfil ile mukayyed ola, ne makūle nâfile olursa olsun. Zîrâ, nâfilenin salâta / ihtisâsı yoktur. Belki savm ve zekāt ve sadaka ve hacc ve nikâh ve emsâlinde dahî nevâfil i'tibâr olunur. Ve ehl-i yemîne "ebrâr" dedikleri bu ma'nâdandır. Zîrâ, onlar cemî'-i a'mâl-i birri bi-kaderi't-tâka vücûda getirmişlerdir. Nitekim Mekke'de mücâvir ve müsâfir olanlara cümle-i aksâm-ı birr ile amel gerektir. Zîrâ, Hz. Ka'be zât-ı ahadiyyeye işârettir ki etrâfı esmâullâhdır ve esmânın muktezayâtı a'mâl ve ücûrdur.

Suâl olunursa ki: Bu kadar a'mâl-i birr ile ne aceb "ebrâr" denildi, "mukarrabîn" denilmedi? Cevâb budur ki: A'mâl imâret-i zâhirdir ki sebeb-i derecâttır, yoksa bâis-i kurubât değildir ki, ona bâis olan imâret-i bâtındır ki, hâl-i mukarrabîndir. Pes, mukarrabîn hem yemîn ve hem vech sâhibleridir, ebrâr ise yalnız yemîn erbâbıdır. Eğerçi şurût ve kuyûda mukārin a'mâl-i şer'iyye ma'rifet-i ilâhiyyeyi îrâs eyleyip netîce kurbet-i ilâhiyye olur. Feemmâ bu ma'nâ terakkî ehline göre netîcedir, vukūf ehline göre değil.

Eğer bu sırra vâkıf oldunsa Arafât-ı ma'rifette vakfe eyle ve evvelin makām-ı mücâhededе sa'y olduğu gibi âhirin dahî makām-ı şükrde sa'y ola ve netîcen makām-ı asla ve vatan-ı kadîme ilim ve amel ile rucû' ola, yoksa zâhid gibi yalnız amel ile olmaya. Zîrâ, Hakk'ın hazâini a'mâl ile mâlâ-mâldir. Pes, makām-ı ma'rifet ve şuhûddan ne var ise onu getir ki, ârifler yanında fenâdır ki a'mâl ve ahvâlden iğmâz-ı ayndır, gerekse ihlâsa mukārin olsun. Hattâ demişlerdir ki: Rü'yet-i ihlâsdan bile hâlis olmak gerektir. Bu ise muhlaslar sıfatıdır -feth-i lâm ile-. Zîrâ, muhlisler -kesr ile- hatar-ı azîm üzerinedir. İşte vücûd ve şuhûd-i vücûd insânı hatarlara düşürür. Bu cihettendir ki إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ (Hicr, 15/40) [Ancak onlardan ihlâs verilenler müstesnâ.] da kıraet-i Hafs râcihdir. Zîrâ, muhlaslar -feth ile- fi'l-hakîka âlem-i şeytândan necât bulmuşlardır. Zîrâ, şeytân mudill demektir, her ne olursa eğer ecsâmdan ve eğer ervâhdan ve eğer a'mâlden ve eğer ulûmdan. Zîrâ, ulûm dahî feyz-i akdesden gelir ki, fi'l-hakîka Hakk'a

[170] muzâfdır ki kemâl-i ilâhîdir. Ve kemâl-i mutlak Hakk'ın olıcak abdin kemâl-i izâfîsi onda fenâ bulmak gerektir. Velâkin buraları gavâmızdan dakîk yerlerdir ki her sâlik değil belki değme ârif dahî temeşşî edemez. Zîrâ, burada kadem-i ma'rifet-i kâmile gerektir ki zâtî ola, yoksa ağaçtan olan ayak bunda yürümez.

Gel imdi taklîdin netîcesini tahkîk eyle, tâ ki bir netîce-i kâmile bulasın. Ve bî-cenâh pervâz etmek sadedinde olma. Zîrâ, teab çekersin ve hümâlar uçtuğu yere uçup pervâzından netîce hâsıl olmaz ve âşiyâne-i kudse eremezsin. Hemân dâmen-i Hakk'ı tut ve talebi elden koma, âkıbet ve netîçen hayr ola.

* * *

ليلة الخميس بعد الإنتباه ورد بهذه العبارة:

[Perşembe gecesi uyandıktan sonra bu ibâre ile vârid oldu ki:]

إِنْجِيلُهُ فِي صَدْرِهِ

Ya'nî, onun Kur'ân'ı sadrındadır ki onu hıfz eder ve ilmi ilm-i huzûrîdir, ilm-i husûlî değil. Nitekim demişlerdir: العلم في الصّدور لا في السّطور [İlim sadırlardadır, yoksa satırlarda değil.] Ve Tevrât'ta bu ümmet-i merhûmenin vasfında gelir ki: اناجيلهم في صدورهم Ya'nî, ümmet-i Muhammed'in İncîlleri sadırlarındadır ki, onlara tenzîl olunan Kur'ân-ı Azîm'i hıfz ederler ve ondan maânî-i latîfe istinbât eylerler. Ve resm ile mukayyed olmazlar, belki âlem-i hakāik ile âşinâ olurlar. Zîrâ, kuşûrdan maksûd olan elbâbdır. Ve ilm-i Kur'ân'a nihâyet yoktur. Ve cemî'-i müşkilât ondan feth olur. Nitekim gelir: فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ (Nahl, 16/43) [Bilmiyorsanız, zikr ehline sorun.] Ve Kur'ân'ın kendi zikrdir ki mebde' ve meâd ve zâhir ve bâtını zikr edip halka mensiyy olan umûru tezkîr eder. Feemmâ işâret vardır ki, husûs üzerine ehl-i zikr ve tevhîd olanların şân-ı âlîleri vardır.

Onların Kur'ân'dan fehm ettikleri maânî ve işârâtı ulemâ-i zâhir fehm etmezler. Zîrâ, hakāika duhûlün başka bâbı vardır. Ol bâb ise onlara meftûh olmamıştır. Zîrâ, tarîkı üzerine gitmemişlerdir ki, evvel hüsn-i i'tikād ve sâniyen esbâbına teşebbüsdür. Ve vücûdları tılsım üzerine / kalıp münhall olmamıştır. Pes, kenz-i mahfînin hakāikı onlara hafîdir. Ve ilm-i zâhir gerçi fî-nefsi'l-emr kemâldir, ya'nî ibârât ve

suverdir ki ondan maânî ve hakāika udûl vâkı' olup mi'ber -ya'nî köprü- gibi olmuştur. Velâkin eğer zanniyyât değil ise fâyidesi olur, ve illâ netîcesi cehl ve tebdîldir.

Bu cihetten nazar ve istidlâl dahî tarîkı üzerine gerektir ki, ilme'l-yakînden ayne'l-yakîne terakkî hâsıl ola. Ve bu ilme'l-yakîn "tecellî-i ilmî" dediklerinin gayrıdır. Ya'nî, ilme'l-yakîn ehl-i zâhire göredir ki ahkâma ilmi tecâvüz etmez ve âsârda kalır. Tecellî-i ilmî ise sâliklere göredir, hikem ve hakāika dâirdir. Feemmâ böyle iken yine irşâda sâlih değillerdir. Ya'nî, tecellî-i ilmî ehli olanlar henüz mertebe-i irşâda ermemişlerdir, belki bu mertebe-i tecellî-i aynîye vusûlden sonra hâsıl olur. Ve bu makāmda niceler da'vâya düşüp nâkıs kalmışlardır ve bir dahî irşâd kabûl etmeyip inhirâf üzerine intikāl eylemişlerdir.

Ve tecellî-i aynî hâsıl olduktan sonra onun fevkında bir mertebe dahî vardır ki, ona "tecellî-i Hakkî" derler ki her asırda kutb-i vücûdun mertebesidir. Ve her tecellî-i aynî ehli olan kimse kutb-i vücûd olmağa tenezzül eylemez. Zîrâ, maksûd olan ayna erip gecesi sabâh olmaktır, gerekse orada mertebe olsun, saltanat ve vezâret gibi, ve gerek olmasın. Zîrâ, mertebe maksûd değildir, belki onun ilmi lâzımdır. Ve evliyâ içinde "efrâd" dedikleri tâifeden niceleri kutb-i irşâd olmakta karâr etmişler ve kutbiyyet-i vücûdu kabûl etmemişlerdir. Pes, bu ikisi -ya'nî kutb-i irşâd ve kutb-i vücûd- kutbiyyette müştereklerdir, velâkin kutb-i vücûd medâr-ı âlemdir ki her asırda bir olur, gayrıları çok olur. Eğerçi iki sıddîk bir yerde müctemi' olmaz.

Ve kutb-i vücûda "tecellî-i Hakkî ehli" dediler ki hakîkat-i ulûhiyyet sırrı ondadır. Zîrâ, halîfetullâhdır ki cemî'-i esmânın mecmûasıdır ve ismi ism-i a'zamdır ve "Ene'l-Hak" demeğe sâlih olan budur. Velâkin teeddüben maallâh demez. [*171*] Zîrâ, gerçi kemâl-i insânî mertebesinde câmi'dir, velâkin kamer her ne kadar bedr olsa yine şems mertebesin bulmaz ki, şems ondan cirmde ve nûrda muzâafdır. Pes, kamerin şemse hilâfeti kendi hasebiyledir, yoksa şemsin hasebiyle değildir, ve illâ ikisi berâber olmak lâzım gelir. Zıll ile mazlûl bir değildir. Onun için da'vâdan men' olundu. Zîrâ, müddaî kendinden mutâlebe olunan umûrun cümlesini alâ-vechi't-tafsîl def' ve atâya kādir değildir. Aslı budur ki, insân-ı kâmil her ne kadar mahall-i kiyânî levâzımından halâs olup vücûdunu Hak için tahliye etse yine kevnde dıyk olmakla

cemî'-i tecelliyât alâ-vechi't-tafsîl müttesi' olmaz. Onun için bütün dünyâyı kimse zabt edemez. Zabt eden dahî verâ-i Bahr-i Muhît'a ve Kāf'a geçemez. Binâen alâ-hâzâ Süleymân olsa dahî mülkü tâmm değildir.

Ey ârif, işte buradan mertebe-i insânı fehm eyledin ve bildin ki da'vânın netîcesi acz ve ma'rifet-i kâmilenin netîcesi sükût ve edebdir. Ve da'vâ min-vechin sahîh olsa min-vechin sahîh olmaz. Çün ki ıtlâk üzerine sıhhat-i da'vâ yoktur, pes iyisi terk-i da'vâdır. Ve bundandır ki kutubda da'vâ olmaz ve olsa şath olur. Nitekim yukarıda tahrîr olundu. Ve şath merdûddur. Ve şol kimse ki makbûl ola, onda merdûd olan sıfat neyler? Bu cihetten niceler bu kadar keşf ve kerâmât ve tasarrufâttan sonra makām-ı acze nüzûl edip tâib ve müstağfir olmuşlar ve nûr-i vücûd-i hakîkî ile zulmet-i vücûd-i mecâzîyi bi'l-külliyye setr eylemişlerdir. Ve Kur'ân'da gelir: هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ (Ahzâb, 33/43) [Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için üzerinize rahmetini gönderen O'dur. Melekleri de size istiğfâr eder.] Ya'nî, Allah Teâlâ ki Nûru'l-envâr'dır ve melâike ki nûrdan tab' olunmuşlardır, bunların teveccühât-ı nûrâniyyeleri sizi zulümât-ı heyâkil ve nüfûsdan ihrâc edip âlem-i nûra idhâl içindir. Zîrâ, asl-ı arazîniz anâsır-ı zulmâniyyedir velâkin asl-ı semâvîniz rûh-i nûrânî-i menfûhdur. Pes, asl-ı sâfile meyli koyup asl-ı âlîye vusûl lâzımdır ki, netîce-i hamîde-i insân bu ma'nâdır. Fa'rif. /

* * *

ثمّ قيل بهذه العبارة: [Sonra şu ibâre ile denildi ki:]

الأصلُ وَالْفَرْعُ لاَ يَجْتَمِعَانِ فِي فَنٍّ وَاحِدٍ

Ya'nî, asl ve fer' bir mâddede ve bir sûrette cihet-i vâhide üzerine müctemi' olmazlar. Belki aslın vücûduyla fer' zâil olur. Meselâ, sultân-ı a'zamın zuhûruyla vezîr hafâya varır, güneşin zuhûruyla kamer ve pederin vücûduyla evlâd ve müstahlifin şuhûduyla hulefâ' ve sâirler hâli gibi.

Pes, ol yerde ki vücûb-i vücûd ile zuhûr-ı Hak vardır, imkân-ı vücûd ile zuhûr-i halk olmaz. Zîrâ, imkân ve halkıyyet vücûb ve hakkıyyet yanında muzmahilldir. Meğer ki vücûdu bi'l-i'tibâr ola. Vücûd-i i'tibârî ise vücûd-i hakîkîye müzâheme etmez. Ve buradan

derler ki: Bedel ve mübeddelün minh bir yere cem' olmaz. Onun için Celâle'nin aslı (إِلٰهٌ) dür ki, elif-lâm sonradan idhâl olunmuştur. Eğerçi bu söz ehl-i resme göredir, ve illâ erbâb-ı hakāik indinde Celâle'de iştikāk yoktur ve cemî'-i hurûfu üzerine mevzû' kelimedir ki, bize nisbetle ba'zı levâzım ve havâssı ma'lûmdur ve künh-i medlûl Hakk'a râci'dir. Zîrâ, vârid olmuştur ki: مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ [Seni hakkıyla bilemedik.] ve şol ki gelir ki: مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ [Nefsini bilen Rabbini de bilir.] Bu ma'rifet ârifin kendi hasebine râci'dir, ma'rûfun hasebine değil. Maa-hâzâ kelâm-ı mezkûrda istidrâk dahî mümkindir. Ya'nî, nefsini bilen Hakk'ı bilir velâkin nefsini künhü üzerine bilmez. Pes, Hakk'ı dahî künhü üzere bilmez. Ve böyle demek dahî olurken nefsini vücûd-i zıllî olmak üzere bilen nefs, Hakk'ı vücûd-i hakîkî olmak üzere bilir. Ve onun hâli imkân, ademi ve hakîkati nisbet-i ilmiyye ve Hakk'ın hâli vücûb-i vücûd ve hakîkati kendine ma'lûmdur. Eğerçi gınâ ve tenezzüh ve ıtlâk ile mümtâz olmuştur. Zîrâ, mahlûkun şânı fakr ve teşebbüh ve takyîddir. Hakk'ın hakîkatinde ise böyle evsâf olmaz ve onun ıtlâkı ıtlâk-ı zâtî-i hakîkîdir ki, mukayyed mukābili olan mutlakın ıtlâkının mebdeidir.

Ve bu ma'nâyı fehm etmeyen ehl-i rüsûm sûfiyye-i muhakkıkîne mezheb-i vücûdu isnâd ederler. Heyhât! Belki sûfiyyenin merâtib-i teşbîh ve tenzîh ve tabakāt-ı vücûd-i mutlak ve kadîm ve vücûd-i mukayyed ve hâdisi fehmleri [172] onların fehmleri fevkındedir ki, farkları fi'l-mesel beyne's-semâi ve'l-arzdır. Aceb hâldir ki kendileri bu kadar âlâyiş ve kuyûd içinde iken Hakk'ı hakk-ı tenzîh ile tenzîh ettik sanırlar. Hele âlem-i ıtlâka ersinler de ba'dehû tenzîh ne vechile olur bilsinler.

Ve sultân-ı ârifîn Ebû Yezîd-i Bistâmî'den (k.s.) menkūldür ki demiştir: سبحاني ما اعظم شاني Burada "Sübhânî" dediği budur ki, kendi nefsini takdîsden tenzîh eder. Zîrâ, Hak Teâlâ kuds-i zâtî ile münezzehdir, gerek halk onu takdîs ve tenzîh etsin ve gerek etmesin. Ve takdîs ettiği sûrette dahî takdîsi künhü üzere takdîs değildir. Zîrâ, künhü üzere ma'lûm olmayan künhü üzere takdîs etmek ne vechile müyesser olur. "Mâ a'zame şânî" dediği iki vechiledir: Biri derece-i teşbîhe tenezzüldür, tâ ki mâ-kabline mukābil ola. Gûyâ rütbe-i Hakk'ı ve rütbe-i halkı beyân etmiş oldu. Ve biri dahî kadr-i ma'rifeti ta'zîmdir.

Zîrâ, herkese Hak Teâlâ makām-ı ma'rifette ma'rifet-i tenzîh ve teşbîhi vermez. Pes, tenzîh asl ve teşbîh fer'dir ki, bir yerde -ya'nî vücûd-i mümkinde- ictimâ'ı i'tibârîdir, hakîkî değildir. Zîrâ, vücûd-i mümkinin hakîkati Hakk'a râci'dir. Bu cihetten onun için vücûd-i müstakil yoktur, belki mebde-i vücûdu vücûd-i Hak'dır ki asl-ı vücûddur. Binâen alâ-hâzâ, vücûd-i fer'i ilmen var, velâkin hükmen yoktur. Ya'nî, vücûd-i fer'i kable'l-vücûd sübût-i ilmî ile sâbit idi. Sonra ilm-i fi'lî ile dahî ma'lûm oldu ki, vücûd-i hâricîden sonra ilimdir. Ve bu iki ilim fi'l-hakîka birdir, velâkin atvâr i'tibâriyle muhtelif olmuştur.

Ve ma'lûm olan vücûd-i halkî dahî fi'l-hakîka ma'dûmdur. Belki mevcûd olan vücûd-i Hakkî'dir ki, vücûd-i aynînin kıvâmı ol aynladır ki, ism-i Kayyûm'a râci'dir ki, hurûf içinde nokta gibidir. Ve bu âlem ilm-i ilâhîde terkîbden ârî olan hurûf gibi idi. Sonra libâs-ı vücûd telebbüs etti ki, ol vücûdun hakîkati vücûd-i Feyyâz'dır. Eğer feyz-i vücûd olmasa ademde kalırdı. Ve hâlâ feyz-i vücûddan kat'-ı nazar yine âlem-i ademdedir: / Pes, vücûd-i hakîkî ile ne vechile müctemi' olur, ve illâ vücûd ile ademin ictimâ'ı lâzım gelir. Bu ise muhâldir. Meğer ki ademe bâlâda zikr olunduğu üzere vücûd-i i'tibârî verile. Onun için derler ki: Vücûd-i âlem vücûd ve ademdendir. Ya'nî, vücûdu mâhiyyet-i kābilesi kabûl ettiği feyz-i vücûddur ve ademi mâhiyyet-i mümkinesinin hâlidir.

İmdi, netîce-i mebhas bu oldu ki, fer'-i vücûdu asl-ı vücûdda ifnâ eyleyip vücûd-i Vâhid'e nazar etmek gerektir fakat. Ve bu vahdet-i vücûd zevk ile idrâk olunmasa mü'min şirkten hâlî olmaz. Zîrâ, ademe vücûd verip ahvel gibi olmuş olur ki, illetten hâlî değildir. El-hâsıl, zâhir-i vücûd bâtın-ı vücûdun âyînesi gibidir, yoksa başka vücûdu yoktur. Ve hâk-i tîreden halk olunmağa bâis şa'şaa-i nûr-i ilâhîyi zabt içindir. Onun için Hak Teâlâ nûrunu mişkâtta olan mısbâha temsîl eyledi. Zîrâ, mişkât şol penceredir ki hârice menfezi olmaya. Ve bu makūle pencerede nûr-i mısbâh ziyâde munzabıt olur ve etrâfa münteşir olmaz.

İşte bundan fehm olundu ki nûr-i ilâhî fi'l-hakîka nûr-i şa'şaânîdir ki, vücûd-i insânîde zuhûru mahallini tehyieye mevkūfdur. Ve şol rûh-i menfûh ki vardır, ol nûr-i şa'şaânînin eseridir ve ikisi dahî zulmet-i eşbâh ile mağmûr ve mestûr olmuşlardır. Çün ki mertebe-i anâsırda

kalb zulümâttan ihrâc oluna nûr-i rûh tulû‘ etmeğe başlar ve esmâ ve sıfâtın hakāikına müteallık âsâr zuhûr eder. Çün ki avâlime mutlakan lemha-i iltifât kalmaya müşâhede ve tecellî-i berkî hâsıl olur ki, "nûr-i şa‘şaânî" dedikleri budur. Ve tecellî-i zât bu makāmdadır. Ve bu tecellînin eseri berk ve şa‘şaa olmakla ebsâr ve basâiri ihtitâf etmekle bir ânda setr vâkı‘ olur, velâkin ifâza ettiği ulûm-i celîle-i ilâhiyye hadden bîrûndur. Ve bunun mâ-verâsında gayrı netîce olmaz, velâkin bu makām kümmel-i evliyâ makāmıdır ki, buradan herkese nasîb olmaz. والله مفيض الخير والجود منه وإليه الوجود. [Allah, hayır ve keremi bolca verendir, varlık O'ndan ve O'nadır.]

* * *

[173] قال الله سبحانه وتعالى: [Allah Sübhânehû ve Teâlâ buyurdu ki:]

وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

(Haşr, 59/9) [Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.]

Ma‘lûm ola ki felâh iki vechiledir: Biri naîm-i cennete vusûldür ki, bezl-i mâl mukābelesindedir. Ve biri dahî cenâb-ı zâta duhûldür ki, bezl-i nefs mukābelesindedir. Nitekim gelir: لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ (Âl-i İmrân, 3/92) [Sevdiğiniz şeylerden (Allah için) harcamadıkça iyiliğe aslâ eremezsiniz.] Ya‘nî, birr -kesr ile- cennet ve mahbûb maldır, ve Berr -feth ile- Allah Teâlâ'dır. Ve mahbûb nefsdir. Ve insânın evlâdı dahî ma‘nâda malında dâhildir. Zîrâ, mâl "meyl"dendir, insân ise mala meyl ettiği gibi evlâdına dahî meyl eder ve belki kendi nefsi dahî böyle.

Ve nefsin ef‘âlini ifnâ etmeğe "mahv" ve sıfâtını izâle kılmağa "tams" ve zâtını muzmahil etmeğe "mahk" derler. Ve bu üç mertebe fenânın mukābelesinde "tevhîd-i ef‘âl" ve "tevhîd-i sıfât" ve "tevhîd-i zât" derler ki, abde muzâf nesne kalmaz. Ve şuhh ve buhl nefsin sıfât-ı rezîlesinin a‘zamındandır. Ve bu makūle eâzım-ı sıfâttan nefsi tathîr etmek muhlisıyyet sıfatıdır -kesr-i lâm ile-. Ve nefsin kendi dahî ekvândan olmakla nisbet levsinden tahâret bulduğu muhlasıyyet sıfatıdır -feth-i lâm ile- ki, bu makāmda insân vaktinin sıddîk ve ferîdi olur ve felâh-ı mutlak bununla vücûda gelir.

Pes, dünyâ murâdâtına zafer ve felâh hisâbdan hâricdir. Zîrâ, dünyâ

deniyye ve makāsıdı dahî böyledir. Ve âhiret murâdâtına felâh dahî envâ' üzerinedir ki, a'lâsı cennet-i Adn'de olmaktır ki, makām-ı müşâhede-i zâttır. Ve bu makām ihvân-ı fillâh makāmâtının güzîdesidir ki, bu makāmda bî-tekellüf biribirlerini ziyâret vâkı' olur. Zîrâ, nefislerini ağrâzdan tathîr ve elvâsdan tezkiye etmişlerdir. Nitekim hadîsde gelir: كونوا في الله إخواناً [Allah yolunda kardeşler olunuz.] Ya'nî, (في الله) diye kayd ettiği ma'nâ-yı hulûs ve tahârete tenbîh ve işâret içindir. /

Nazar eyle ki, cemî'-i eşyâ Hakk'ın esmâsı ve tecelliyât sıfâtı iken "ağyârdır" diye ne vechile onlardan men' olundu. İmdi, ağyâr olmak taayyünâtın zavâhirine taallukdan geldi ki, ona "sıfât-ı hüsn" derler. Ve bu makāmdandır ki demişlerdir: Zât-ı Hak sıfât ile ve sıfât dahî ef'âl ile ve ef'âl dahî âsâr ile muhtecib olmuştur. Ya'nî, gerçi Hakk'a göre hicâb yoktur -zîrâ "hicâb" dedikleri merâtib-i tecelliyâtı ve merâî-i zâtıdır-, velâkin abde göre hicâb vardır. Zîrâ, abd esfel-i sâfildedir ki, mertebe-i beşeriyyettir. Pes, a'lâ-yı ılliyyîne urûca muhtâcdır ki, mertebe-i ulûhiyyettir ki, bu mertebede Hak ile halk arasında olan vech-i irtibât ma'lûm olur. Ve onun ilmine "ilm-i ilâhî" derler, "ilm-i zât" demezler. Zîrâ, "zât" dedikleri ulûhiyyetin fevkında olan mertebedir ki oraya duhûl memnû'dur. Onun için مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ [Seni hakkıyla bilemedik.] denildi.

Ve "ilm-i ledünnî" dedikleri dahî budur ki, makām-ı sıfatta hâsıl olan ma'nâdır. Onun için "ilim" denildi. قال الله تعالى: وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْماً (Kehf, 18/65) [Allah Teâlâ buyurdu ki: Ve ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.] Ya'nî, ta'lîm ve ilm ile ta'bîr olunduğu makām-ı mezkûra işârettir. Şu kadar vardır ki, makām-ı zâttan hâsıl olan ilm ile makām-ı sıfattan hâsıl olan ilmin farkı vardır ki, makām-ı zâttan hâsıl olan ulûma "atâyâ-yı zâtiyye" derler ki tecellî-i berkîden gelir, ve makām-ı sıfattan hâsıl olan ulûma "atâyâ-yı esmâiyye" derler ki tecellî-i rubûbiyyetten gelir. Ve esmâ müsemmânın perdesidir. Onun için derler ki: Eğer ismin okudunsa müsemmâsın taleb eyle.

Pes, hicâb sensin ve senin taayyünündür ki, cemî'-i eşyâ senin taayyünün sûretidir. Çün ki kendi nefsin alâka ve hicâbı zâil ola, âfâkdan dahî hicâb zâil olup Hak'dan gayrı görünmez olur. İşte âlimin ağyâr olduğu sû-i nazardan ve sıfât-ı hüsne taallukdan gelir ki avâmm-ı nâs

hâlidir, ve yâr olduğu hüsn-i nazardan ve hüsn-i [174] sıfâta taallukdan gelir ki havâss hâlidir. Zihî vech-i hasen ki, bir tâifeye göre -ki a'mâlardır- muhtecibdir ve bir tâifeye göre -ki basîrlerdir- münkeşifdir. Pes, ol yüzde hicâb yoktur, belki hicâb senin cânibindendir ki ol hicâb ile sana a'mâ denilir, gerekse basîr ol. Çün ki bî-perde olasın ol inkişâf ile sana basîr denilir, gerekse darîr ol. Şuayb (a.s.) darîr idi ne zarar etti, Ebû Cehl cemâlü'l-arab idi ne fâyide etti? ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ (Yâsin, 36/38) [İşte bu, Azîz ve Alîm olan Allâh'ın takdîridir.] Azîz olduğu gālib olduğudur ki, takdîrinde hiç bir kimseye mağlûb değildir. يا غالباً غير مغلوب [Ey mağlûb olmayan gālib!] budur. Ve Alîm olduğu budur ki, ma'lûmun hâlini tedbîr etmiştir ve tedbîri takdîrine muvâfıkdır. Ve bu makām netîce makāmıdır ki, burada sırr-ı kadere vâsıl olurlar ve kenze vâsıl olan bir dahî ağzın açmaz. Fe'fhem. والله عليم حكيم [Allah, Alîm ve Hakîm'dir.]

✳ Ba'de-zâ, cemî'-i eşyâ tecellî-i ilâhîde müstevî iken ba'zı memdûh ve ba'zı mezmûm olmak sıfât-ı ilâhiyyeye nâzır değildir, belki sıfât-ı kevniyyeye dâirdir. Buradandır ki, lisân-ı şer' bir nesneyi zemm eder, küfr ve maâsî gibi. Zîrâ, bunlar sıfât-ı abdiyyedir ki nefs-i emmâresi cânibine râci'dir. Eğerçi irâdet ve kudret ve emsâli sıfât-ı ilâhiyyedir ki, abdin müstaidd olduğu ma'nâya ikdâr Hak'dandır, mukadder olan her ne olursa olsun. Ve kezâlik irâdet-i Hak asldır ki, irâdet-i külliyyedir. Ve Kur'ân'da gelir: مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا (Hûd, 11/56) [Hiçbir canlı yoktur ki, O, onun perçeminden tutmuş olmasın.] Ya'nî, herkes dest-i kudret ve irâdetle Hakk'a mecrûr ve meczûbdur ki, ol kesin irâdet ve kudret-i cüz'iyyesi Hakk'ın irâdet ve kudret-i külliyyesine tâbi'dir. İşte المريد من لا إرادة له [Mürîd, irâdesi olmayandır.] sırrı budur. Ya'nî, mürîd olduğu cihetten gerçi irâdeti vardır, feemmâ irâdet-i Hakk'a tâbi'dir. Böyle iken mürîd ba'zı irâdetinde mezmûmdur. Pes, eğer sen netîceye erdinse makām-ı farkda fark ve makām-ı cem'de cem' nazarıyla nazar eyle./

* * *

ورد قبل العشاء ليلة الإثنين قوله تعالى : [Pazartesi gecesi akşamdan önce Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمَٰنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ

(İsrâ, 17/110) [De ki: Allâh'a duâ edin, yâhut Rahman'a duâ edin. Hangisiyle duâ etseniz en güzel isimler O'nundur.]

Ya'nî, Allah Teâlâ'nın esmâ-i hüsnâsı bi'l-cümle duâya sâlihdir, gerek "Yâ Allah" ve gerek "Yâ Rahmân" ve gerek gayrısı ile duâ eyle. Şu kadar vardır ki, ism-i Allah mertebeye delâlet eder -ki mertebe-i ulûhiyyettir- ism-i Rahmân ona delâlet etmez. Eğerçi ikisinin dahî umûm ve şumûlü birdir. Ya'nî, cemî'-i eşyâ merbûb ve me'lûhdur ki ism-i Rahmân'ın tecellîsinden halk olunmuştur. Bu cihetten ilbâs-ı vücûd ile merhûm olup ketm-i ademden ihrâc olunmuşlardır.

Pes, Hakk'ın rahmet ve ulûhiyyeti cemî'-i eşyâya şâmildir. Şöyle ki onun rahmetine mazhar ve ona abd olmadık hiç bir nesne yoktur. Hattâ iblîs dahî bu rahmet-i âmmenin tahtında dâhildir, ve illâ vücûd-i hâricî bulmazdı. Ve ona "bâtıl" demek izâfîdir, yoksa mutlak değil. Ve bâtıl izâfî olmakla sâir Mudill isminde olanlarla tahte'l-celâlde kaldılar. Zîrâ, dünyâ gerçi mü'min ve kâfire göre dâru'l-celâldir, feemmâ bu celâlin hükmü mü'mine göre bâkî değildir. Zîrâ, âmâli dâru'l-cemâldir ki cennettir, kâfirin ise merci'i dâru'l-celâldir ki cehennemdir. Ve mü'minin cemâli orada dâim olduğu gibi kâfirin celâli dahî bâkîdir ki, onun rahmeti bâtına ve mü'minin rahmeti zâhiredir. Bahâr ile şitâ gibi ki, bahârda âsâr-ı rahmet bâhire ve şitâda bi'l-kuvvedir.

Suâl olunursa ki: Mü'mine cennette nev'an celâl yok mudur? Cevâb budur ki: Mü'min için hicâb-ı celâl yoktur. Zîrâ, lutf ile kahrın ictimâ'ı bu mevtındadır. Orada lutf kahrdan mütemeyyiz olur. Şu kadar vardır ki, insân-ı kâmil bu mevtında iken Allah Teâlâ huzûrunda olduğu cihetten ne vechile azametini müşâhede edip ta'zîm ederse orada dahî bu vechile makām-ı ta'zîmdedir. İşte mertebe-i celâlden orada hisse budur.

Ve bir [175] dahî makām-ı rü'yette celâlü'l-cemâl i'tibâr olunur ki, mazhariyyet ve mertebe-i imkânın hükmüdür, imkân ise celâldir. Pes, eğer bu perde-i celâl olmasa müşâhede mümkin olmazdı. Meselâ, vezîr sultânın celâlü'l-cemâlidir ki onun âyînesidir, ve illâ sultân min-haysü hüve görünmez. Onun için mertebe ta'yîn olundu ki mertebe-i ulûhiyyet ve mertebe-i saltanattır. Zîrâ, ulûhiyyet rubûbiyyet iktizâ ettiği gibi saltanat dahî vezâret iktizâ eder. Eğerçi Allah Teâlâ'ya göre vezîr olmaz. El-hâsıl, mertebe-i rubûbiyyet âyîne-i ulûhiyyet ve mertebe-i

vezâret âyîne-i saltanattır. Bu cihettendir ki hadîsde gelir: إِنَّكُمْ سَتَرَوْنَ رَبَّكُمْ كَمَا تَرَوْنَ الْقَمَرَ لَيْلَةَ الْبَدْرِ [Ayın on dördünde ayı gördüğünüz gibi Rabbinizi de öylece göreceksiniz.] Ya'nî, rü'yeti rubûbiyyet üzerine îkâ' eylediği celâlü'l-cemâle işârettir. Zîrâ, ulûhiyyeti mertebesinde hicâb-ı azamet ile muhtecibdir. Nitekim sultân-ı a'zam dahî mertebe-i saltanatta böyledir.

Ve bundan zâhir oldu ki, âlem tecellînin tahavvülât ve temessülâtı iledir, yoksa hakîkat-i zât ile değildir. Zîrâ, hakîkat-i zâtın nûru şa'şaânîdir ki, ihtitâf-ı ebsâr eyler. Ve bu ma'nâdandır ki yetmiş bin hicâb onun sürâdikātıdır. Eğerçi "vusûl" dedikleri bu perdelerin ihtirâkından sonradır. Pes, kümmel-i evliyâ ne kadar müşâhede-i dâimede olsalar yine hicâb-ı celâli hark etmezler, ve illâ muhterik olur. Tecellî-i vücûddan intifâ' olunmaz. Zîrâ, istitâra müeddî olur ki ademdir. Hak ise cevâddır, feyzini istirdâd etmez. İşte bu devlet-i vücûda mezîd-i şükr etmek gerektir ki, âlem-i hissde basara âsârını ve âlem-i ma'nâda basîrete esmâsını ihsân eylemiştir ki, bu iki mertebeye hulûd ve bakā vardır. Zîrâ, dâr-ı âhiret dahî zâhiren ve bâtınen makām-ı müşâhededir.

Ve bundan fehm olundu ki, insân-ı kâmil için dört cennet-i ma'neviyye vardır ki, biri cennet-i fenâ-i ef'âl ve biri cennet-i fenâ-i sıfât ve biri / cennet-i fenâ-i zât ve biri cennet-i bakādır. Eğerçi fi'l-hakîka bakā dahî fenâya üç olup ahadiyyeti ile mecmû'-i cinân yedi olur. Nitekim İbn Abbâs (r.a.) aded-i cinân yedi olmağa zâhib olmuştur.

Ve yedi isim ki Halvetiyye ve Celvetiyye'de ihsâ olunur, cinân-ı fenâiyye mukābelesindedir ki, "Lâ ilâhe illellâh" ve "Allah" ve "Hû" ve "Hak" ve "Hayy" ve "Kayyûm" ve "Kahhâr"dır. Ve beş isim ki inde'l-Celvetiyye ihsâ olunur, "Vehhâb" ve "Fettâh" ve "Vâhid" ve "Ahad" ve "Samed"dir. Bunlar cinân-ı bakāiyye mukābelesinde vaz' ve ta'yîn olunmuştur ki, mecmû'u on iki olur ki "usûl-i esmâ" dedikleri bunlardır. Ya'nî, eğerçi esmâ-i hüsnânın cümlesi usûldür ve Hakk'a nisbetle onlarda külliyyet ve cüz'iyyet yoktur, belki cümlesi ism-i a'zamdır, feemmâ bi'l-fi'l cem'iyyet ve ihâta i'tibâriyle mezkûr olan esmâ-i isnâ-aşer ifrâz olunup rüesâ-i esmâ' kılınmıştır ki, bunları ihsâda zuhûr-i netîce serî'dir ki, mertebe-i ulûhiyyet ve rahmâniyyetin esrârıdır. Zîrâ, sırr-ı hayât bu mertebede kemâl-i zuhûr ile zâhir olur ve âlemin ne vechile hayy olduğu husûle gelir. Nitekim sultânın cülûsuyla raiyyet

hayât bulur. Onun için nasb-ı sultân vâcibdir. Ya'nî, nasb-ı sultân ile nizâm-ı âlem hâsıl olmak ism-i Celâle'nin zuhûru ve ism-i Rahmân'ın şümûlüyle hâsıl olan nizâmın sûret ve fer'idir. Pes, aktâb mülûke göre usûl ve mülûk onların fürûudur. Ve bu ma'nâdandır ki, bakā-i devlet bakā-i insân-ı kâmile menûttur ki, onun fenâ ve inkırâzıyla sûret-i âlem dahî harâb olup tâmme-i kübrâ kāime olur. Zîrâ, bî-rûh cesede bakā yoktur.

Nazar eyle ki, ehl-i âlemin ekseri ne kadar küfrân-ı niam-ı ilâhiyye üzerinedir ki vesâit-ı niam olanlara î'dâ' olup onları sebb ve şetm ederler ki, onları sebb ve şetm etmek Hakk'a râci'dir ve celâl ile tecellîsine müeddîdir. Nitekim hadîs-i kudsîde gelir: يا ابنَ آدم جُعتُ فلم تطعمني وظمئتُ / فلم تَسقني ومرضتُ فلم تَعُدني [Ey Âdemoğlu, acıktım, beni doyurmadın Susadım, susuzluğumu gidermedin. Hastalandım, beni ziyârete gelmedin.] Ya'nî, sana olan ihsân-ı azîm ve lutf-i cesîm mukābelesinde hakkımı murâât ve muhâfaza etmedin, ben dahî bu ma'nânın tecellîsinden senin için dâru'l-celâl halk ettim ki, cehennemdir ki, dâru'l-azâb ve sicn-i muhalleddir. Pes, akıl ve ilmin var ise ism-i Cemîl'in tahtına dâhil olagör ve ibtidâ mertebe-i kutba şükr eyle ki, sâir merâtib onun taht-ı hîtasındadır.

Ve O'nun iki ismi Celâle ve Rahmân'dır ve iki ismi dahî Hayy ve Kayyûm'dur ve iki ismi dahî Zü'l-celâl ve'l-ikrâm'dır. Çün ki O'nun simâtında tufeylsin eser-i rahmeti niçin bilmezsin? Onun için eklettiğin âhir sana zehîr ve zakkūm olur ve sidrenin usûl-i süfliyyesine muhtâc ve fürû'-i ulviyyesinden mahrûm olursun. Ve cennet, cehenneme mübeddel olur. Zîrâ, cennet senin ahlâk ve evsâf-ı hasenen ve hüsn-i i'tikādındır ve cehennem senin ahlâk ve evsâf-ı seyyien ve sû-i i'tikādındır. Ve senin sû-i hâlinden on dokuz zebâniye halk olunmuştur ki, seni cehenneme tarha muntazırlardır. Ve şeytân senin dalâlet ve ıdlâlin ve belki şeyhindir. Nitekim kibâr-ı evliyâ (kaddesellâhu esrârahum) buyurmuşlardır ki: من لم يكن له شيخ فشيخه شيطان [Şeyhi olmayanın şeyhi şeytândır.] Ya'nî, ism-i Hâdî'ye tâbi' olmayan ism-i Mudill'in levâhıkından olur. Ve demişlerdir ki:

سوف ترى إذا انجلى الغبار أ فرسٌ تحتك أم حمار

[Toz dağılınca görürsün, altındaki at mı eşek mi?]

Ya'nî, himâr-ı nefse râkib olanlarla feres-i rûha râkib olanlar berâber olmazlar. Ve bu dünyâ gubâr-ı azîm ve kesîf gibidir ki, bunda merd ve nâ-merd herkese mütemeyyiz olmaz. Zîrâ, arada a'mâlar ve hîreli gözlüler vardır. Velâkin yevm-i kıyâmette şems-i tecellî ve nûr-i hakîkat zuhûr ettikde herkesin hâli nümâyân olur ve şeref bulan bulur ve hâr olan dahî hârlar saffına gelir. İşte netîce-i süadâ ve eşkıyâ budur.

Ey ârif, bildin mi şol hadîs-i şerîfin mazmûnunu ki gelir: يا خيل الله اركبي [Ey Allâh'ın süvârîleri!, binin.] Ya'nî, Cenâb-ı Nübüvvet (s.a.v.) ashâbdan (r. anhum) "fürsân" ile ta'bîr eyledi. Zîrâ, onların merkûbları efrâs idi, / gerekse zâhirde kimininin merkûbu hamîr ve biğâl ve ibil olsun. Zîrâ, nazar hakîkatedir sûrete değil. Pes, şol ki fi'l-hakîka himâra râkibdir, feres-i sultâna râkib olsa dahî yine atlı olmaz, belki piyâde kalır. Ve yevm-i haşrde piyâde gidenler bunlardır, gerek şâh ve gerek gedâ. Zîrâ, dünyâda eşyâ ayağıyla yürüdüler, esmâ kanadıyla uçmadılar. Uçmak ise uçanlarındır. Uçanların dahî a'lâsı hümâlardır. Ve hümâlar âşıklardır. Âşıklara ise nass-ı ilâhî ile azâb yoktur ve muazzeb olmayan müna'am olur. Ve ni'metin mahalli cennettir. Gel imdi bu ni'meti inkâr etme, tâ ki netîce-i rahmete vâsıl olasın ve sen dahî âşıklar gibi derece-i ulyâ bulasın. والله العليّ العظيم [Allah, yüce ve büyüktür.]

* * *

ورد قوله سبحانه: [Allah Sübhânehû'nun şu sözü vârid oldu:]

فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ

(Ankebût, 29/65) [Fakat (Allah) onları sâlimen karaya çıkarınca hemen O'na ortak koşarlar.]

Ma'lûm ola ki her hangi âyet ki kâfirler hakkında zemm vâkı' ola, mü'minler hakkında nev'-i te'vîl ile medhdir. Hattâ küfür bile öyledir. Zîrâ, kâfirlerin küfrü vücûd-ı Hakk'ı vücûd-i mecâzî ile setr ma'nâsınadır. Ve mahcûba göre şirk-i vücûd mezmûmdur. Nitekim bu ma'nâya gelir: وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلاَّ وَهُمْ مُشْرِكُونَ (Yûsuf, 12/106) [Onların çoğu, Allâh'a ortak koşmadan inanmazlar.]

Ve mü'minlerin küfrü aksiledir. Ya'nî, vücûd-i mecâzî zulmetini vücûd-i hakîkî nûruyla setr ma'nâsınadır ki, ona "demğ-i bâtıl bi'l-hakk" derler ki, bu demğ ile bâtıl zâhık olur. Ve mükâşife göre şirk-i vücûd memdûhdur. Zîrâ, fark ba'de'l-cem'de hâsıl olur, yoksa fark kable'l-

cem'de değil. İşte âyet-i mezkûrede "berr" ile murâd bu farkdır. Nitekim bahr ayn-ı cem'e işârettir. Zîrâ, bahrde cemî'-i enhâr müctemi' olup berrde olan umûr-i müteferrika görünmez olur ve vahdet-i sırfa zuhûr eder.

Pes, bu âlem makām-ı ev-ednâ âlemidir ki bunda cemî'-i keserât muzmahill olur ve kesret olmayan yerde şirk olmaz. Zîrâ, bir nesne kendi nefsine şerîk olmaz. Ve berr hâli bahr hâli gibi değildir. Zîrâ, berrde her nesne teferruk üzerinedir ki ayn-ı kesrettir. [*177*] Ve kesret sûrette vahdet olmaz, meğer ki i'tibârda ve hükümde ola. Pes, makām-ı fark makām-ı kābe kavseyndir ki, bunda müstehlik olan kesretler yerli yerinde görünürler ve izâfât ve niseb zuhûr eder. Ve bu âlemde olan şirk ayn-ı tevhîddir. Ya'nî, isbât-ı kesret etmek isbât-ı vahdete mâni' değildir. Zîrâ, vahdeti mülâhaza iledir ki, her ismi taayyün-i mahsûsuna göre tahsîs etmekte müsemmâyı müşâhede vardır.

El-hâsıl, sıddîkıyyet odur ki eşyâyı yerli yerinde görüp esmâya izâfet edesin ve muhâlefâtı nefse nisbet eyleyesin. Pes, berr-i farkda bu makūle şirkin bahr-i cem'de olan tevhîdini münâfî değildir. Zîrâ, makām-ı teklîf ve mevtın-ı taabbüdün hükmü budur. Onun için hudûd ve umûr-i siyâsiyye meşrû' olmuştur, maa-hâzâ cemî'-i irâdât ve ef'âl Hakk'a muzâfdır. Feemmâ mertebe-i taayyünât-ı hâriciyyenin hükmü ihtilâfdır ve ihtilâfda her iki taraf irâdetledir. Meselâ, şârib-i hamrın şürbü irâdet-i Hakk'a muzâf ise haddi dahî ona muzâfdır. Pes, haddi emirdir, irâdetle bile. Ve şürb-i hamr nehydir ki bu dahî irâdetle biledir. Bu sûrette iki irâdet ve bir emir ve bir nehy olur. Binaen alâ-hâzâ, cemî'-i kâr Hak'dan Hakk'adır. Ve muhârebe-i küffâr kazâ iledir ki, emre mukārenettir. Ve adem-i îmân dahî kazâ iledir ki, nehye mukārindir. Zîrâ, küfürden nehy olunmuştur. Ve kazâyı kazâ ile mukābele etmek hakk-ı sırfdır. Bu cihetten emr-i şer' yüzünden her ne kadar ihtilâfât görünürse ayn-ı vâhideye râci'dir ki, irâdet-i Hak'dır ve emir ve nehy bu irâdetin ahkâmındandır.

Çün ki makām-ı kābe kavseyndesin, zâhirin şerîatta ve kesrette ve şirkte, ve bâtının hakîkatte ve vahdette ve tevhîddedir. Ve ol zâhir bu bâtına müzâhame etmez. Zîrâ, i'tibârâtladır ve i'tibârât olmasa hakāik bâtıla olur. Ve hakāikın butlânı eşyânın adem-i temeyyüzüdür. Ve adem-i temeyyüz esmânın irtifâ'ıdır. Ve irtifâ'-ı esmâ müsemmânın

ihtifâsın iktizâ etmekle tecelliyâtın butlânı lâzım gelir. Vücûda ise / adem tarî olmak muhâldir.

Pes, bu âlemin halkı kemâl-i ilâhîye dâlldir ki şuûn-i muhtelifeyi müştemildir. Ve bu şuûnun ihtilâfı kabzateyni tahkîkdir ki, kabza-i yemînde süadâ' ve kabza-i şimâlde eşkıyâdır. Ve süadâ' makām-ı emrde ve eşkıyâ mevtın-ı nehyinde. Ve bu emir ve nehyin hükmü dâreyndir ki, cennet ve cehennemdir. İşte cenneti mâlâ-mâl eden kendi kabza-i cemâli ve cehennemi dahî pür eyleyen kabza-i celâlidir ki, iki dâr dahî onundur. Velâkin makām-ı edebin muktezâsı setr olmakla hüsn-i ta'bîr edip cennet ve cehennemi insân-ı kâmile nisbet ettiler ki, "Onun kadem-i Gaffârıyla cennet ve kadem-i Cebbârıyla cehennem pür olur" dediler. Ve dahî ahsen-i ta'bîr edip cenneti süadâya ve cehennemi eşkıyâya mensûb kıldılar, tâ ki avâmm-ı nâs fehm edeler. Pes, bu ta'bîr makām-ı şerîat ve ta'bîr-i evvel makām-ı ma'rifet ve kabzateyn makām-ı hakîkattir ki netîce-i külldür. İşte ârif odur ki her makāmın haddini tecâvüz etmeye ve makāmātı biribirine halt eylemeye ve ahsen vechile tekellüm ve hareket edip âfâkdan sâlim ola. Pes, bu bir şirktir ki netîce-i tevhîd ve ayn-ı vahdet bundadır.

* * *

قال الله سبحانه وتعالى : [Allah Sübhânehû ve Teâlâ buyurdu ki:]

أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ

(Mürselât, 77/20) [Sizi âdî bir sudan yaratmadık mı?]

Bu âyet-i şerîfe ألم نجعلكم من فيض مَعين ونفخ مُبين [Sizi akıcı bir feyzden ve açık bir nefh(üfleme)den yaratmadık mı?] mukābeleşindedir. Nitekim ba'zı âyât-ı Kur'âniyye'den müstefâddır. Vechi budur ki, insânda iki cânib vardır: Birine "cesed" derler ki, ondan "halk" ile ta'bîr olunur. Zîrâ, cesed-i zulmânî ve vesâit-ı kesîre ile olduğu cihetten tesviye ve terkîb ve takdîr-i müstakîme mevkūfdur ki, ma'nâ-yı halk budur. Ve bir cânibine "rûh" derler ki, ondan "ca'l" ile ta'bîr olunur. Zîrâ, rûh-i nûrânî ve bi-lâ-vâsıta olduğu cihetten halkda olan i'tibâr ca'lde yoktur. Zîrâ, her ca'l halk değildir, ve illâ Kur'ân mahlûk olmak lâzım gelir. إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآناً عَرَبِيّاً (Zuhruf, 43/3) [Biz, onu Arapça bir Kur'ân kıldık.] Fe'fhem.

Ve rûh gerçi mahlûkdur. Nitekim أوّل ما / خلق الله روحي [Allâh'ın yarattığı ilk şey benim rûhumdur.] ona dâlldir, velâkin âlem-i emrdendir ki âlem-i vücûb ve kıdemdir. Ve bu âlemde mâdde ve müddet ve vesâit olmaz, âlem-i halkda olduğu gibi. Bu vechile ondan "ca'l" ile ta'bîr olundu ki, ol sırr-ı ilâhîyi feyz-i akdes sûretinden feyz-i mukaddes sûretine tenzîldir. Ve tenzîlden halk lâzım gelmez, ve illâ Hak dahî hâşâ mahlûk olmak lâzım gelir. Zîrâ, mertebe-i amâ-i kevnîde sıfât-ı abde nüzûl etmiştir, ferah ve dıhk ve bükâ ve emsâli gibi. Ve bundan وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي (Hicr, 15/29) [Ona rûhumdan üfledim] nazmından mefhûmdur ki, Âdem'e (a.s.) rûh-i ilâhî bi-lâ-vâsıta nefh olundu. Ve rûh ulvî ve şerîf oldu. Zîrâ, Hakk'a muzâfdır. Ve cesed mehîn ve süflî oldu. Zîrâ, halka muzâfdır. Velâkin berekât-ı rûh cesede sârî olıcak sabğ ile ol dahî ulvî olur, ecsâd-ı enbiyâ ve kümmel-i evliyâ gibi. Onun için münhall ve münfesih olmaz. Ya'nî, rûhun besâtat ve tecerrüdü onu hadd-i terkîb ve taallukdan ihrâc eylemiştir. Bu cihetten mücerredâta mülhak olmuştur.

Ve bu sırr-ı ilâhî hasebiyle "Halk ve emr birdir" denilir. Ve Kur'ânda gelir: فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ (En'âm, 6/98) Ya'nî, ibtidâda makarrı sulb-i melekût idi ki, ona "müstevda'" derler. Sonra rahm-i mülk oldu ki, ona "müstekarr" derler. Ve ba'dehû aslâb-i âbâ'da istîdâ' olundu ve erhâm-ı ümmehâtta istikrâr verildi ve oradan sûret-i cesedde doğup فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ (Mü'minûn, 23/14) [Yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir.] mertebesin buldu. Onun için فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْجَاعِلِينَ denilmedi. Zîrâ, meşhed-i hüsn makām-ı halk ve âsârdır, makām-ı emir ve esmâ değildir. Eğerçi esmâ-i ilâhiyye hüsn ile vasf olunmuştur, velâkin hüsnün âsârı mahall-i âsârda zâhir olmuştur. Onun için Hakk'ın cemî'-i esmâ' ve sıfâtı cemâl ve kemâle dâirdir. Gerçi min-vechin âsâra "celâl" dahî denilir, velâkin celâlü'l-cemâldir.

Pes, eğer senin müşâheden var ise âyîne-i celâlden nûr-i cemâle bak. Zîrâ, müşâhede-i hissin netîcesi müşâhede-i ma'nâ ve muâyene-i hakîkattir. Velâkin bu mertebeye vusûle vudû' lâzımdır ki, / mâ-sivâdan infisâldir; ve salât lâzımdır ki, Hakk'a ittisâldir; ve tahâret-i zâhire ve bâtıne şarttır ki, tahâret-i zâhire hükm-i cesed ve tahâret-i bâtıne hükm-i rûhdur. Ve evvelkisi encâs-ı hissiyyeye ve ikincisi ercâs-ı ma'neviyyeye

dâirdir, ya'nî bunlardan tahârettir. Ve ercâs-ı ma'neviyye taallukāt ve zunûn ve şükûk ve emsâlidir. Ve salâtta hadîs-i nefs olmak hadesdir. Ya'nî, hades-i ma'nevîye dâlldir ki, hades-i sûrî ile sûret-i salâttan munkatı' olduğu gibi hades-i ma'nevî ile dahî sırr-ı salâttan munkatı' olur ki, sırr-ı salât münâcât ve huzûr maallâhdır. Onun için "kurratü'l-ayn" denildi. Zîrâ, insânın kalbinin sürûru ve gözünün nûru müşâhede-i mahbûb iledir. Ve edne'l-emr mahbûbunun onu müşâhedesini mutalâadır ki, ona "makām-ı murâkabe" derler. Nitekim şâirin

حمامة جرعي حومة الجندل اسجعي فانت بمرأى من سُعاد ومَسْمَع

dediği sûret-i mecâzda ol hakîkate nâzırdır. Ma'nâ demektir ki: Ey taşlı yerin yükseğinde kumlu yerin güvercini, sec' edip öt. Zîrâ, sen bir yerde durup ötersin ki Suâde-i mahbûbe seni görür ve savtını işitir. Eğerçi sen onu görmez ve savtını ve kelâmını işitmezsin. Ya'nî, mer'î ve mesmû' olmadığı sûrette bâri böyle makāmda durmak ne saâdet-i uzmâdır.

İşte ittisâlin ednâsı bu mutâlaadır ve a'lâsı mededin adem-i inkıtâ'ıdır. Ya'nî, feyz-i ilâhî muttasıl olup devâm-ı müşâhededir. Ve salâtı hadîs-i nefsden muhâfaza etmek isticlâb-ı feyz-i dâimdir, ya'nî vakt-i selâma dek murâkabedir. Ve bu ma'nâ husûs üzerine murâkabe ve müşâhededir. Ekâmil-i nâsın ise murâkabe ve müşâhedesi ilâ-âhiri'l-ömr devâm üzerinedir ki ona "istiğrâk" derler. Ve salâtın husûsa dâir olduğu budur ki, muhâzât-ı ilâhiyyeyi müştemildir. Ve muhâzât gerçi sûrette mukābeledir velâkin cihet-i münâcâtı tashîh içindir, ve illâ vücûd-i Hak vech-i mutlakdır.

فافهم جدًا وكن من أهل هذه النّتيجة فإنّها سرّ الحقيقة الواحديّة ونور غيب الذّات الأحديّة فارْق من الصّورة إلى المعنى ومن البِرّ إلَى البَرّ. [İyi anla ve bu netîcenin ehlinden ol. Çünkü o vâhidiyyet hakîkatinin sırrı ve zât-ı ahadiyyet gaybının nûrudur. O halde sûretten ma'nâya ve birrden berre yüksel.]

* * *

[179] قال الله سبحانه وتعالى: [Allah Sübhânehû ve Teâlâ buyurdu ki:]

لَهُمْ مَا يَشَاؤُنَ فِيهَا

(Kāf, 50/35) [Orada onlara diledikleri her şey vardır.]

Ya'nî, ehl-i cennet için cennette meşiyyet-i mutlaka vardır ki,

ekvândan her neye taalluk ederse murâdları irâdetlerinden tehallüf etmez. Zîrâ, sıfat-ı ilâhiyye üzerine zuhûr etmişlerdir ki irâdet ve kudrettir. Allah Teâlâ ise buyurur: وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (Bakara, 2/284) [Allah her şeye kādirdir.] Ya'nî, mertebe-i ulûhiyyet her meşî' ve murâd olan nesneye kudreti müstelzimdir. Nitekim mertebe-i saltanatta dahî sultân-ı a'zam için efrâd-ı raiyyete göre acz yoktur. Zîrâ, وَلِلّٰهِ خَزَائِنُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ (Münâfikûn, 63/7) [Göklerin ve yerin hazîneleri Allâh'ındır.] sırrına mazhardır. Şol cihetten ki ism-i a'zam ve küllîdir.

Ve bunun umûm-i meşiyyetinden muhâl olan nesneyi veyâ menhiyyün anh olanı irâdet lâzım gelmez. Zîrâ, Allah Teâlâ'nın muhâle irâdeti taalluk etmemiştir, muhâlin ol irâdetin taallukuna mahalliyyeti olmadığı ecilden. Ve kezâlik menhiyyün anh olanı dahî irâdet etmemiştir, ve illâ emr ederdi. Pes, me'mûr murâd ve menhiyy gayr-i murâddır. Ve Hakk'ın şerîke irâdeti taalluk etmez. Zîrâ, şerîki muhâl ve mümteniu'l-vücûddur. Ve bi'l-farz taalluk etse ol şerîk mümkinü'l-vücûd olur. Zîrâ, mahlûk ve gayrın taht-ı irâdetindedir. Onun için وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِي أَنْفُسُكُمْ (Fussılet, 41/31) [Orada size canlarınızın çektiği her şey vardır.] Hak ise iştihâ' ile mevsûf değildir ve meşiyyet dahî ekvâna dâirdir.

Pes, Allah Teâlâ'nın vâcibe ve muhâle ve menhîye irâdeti taalluk etmediği gibi ehl-i cennetin dahî taalluk etmez, belki müşteheyâta taalluk eder. Ve müşteheyât dahî iki vechiledir: Biri mümkinü'l-vücûddur ki, taht-ı hikmette dâhildir, müşteheyât-ı meşrûa gibi. Ve biri dahî mümkinü'l-vücûddur, taht-ı hikmette dâhil değildir, müştehiyyât-ı gayr-i meşrû'a gibi. Vâlidesini ve benâtını nikâh ve zinâ ve livâta ve emsâli gibi ki, hiç bir şerîatta helâl olmamıştır. Onun için hıllini temennî etmek küfürdür. Mü'min ise bu makūle nesneyi iştihâ ve temennî etmekten dünyâ ve âhirette mahfûzdur. Binâen alâ-hâzâ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاؤُنَ (Nahl, 16/31) [Orada onlara diledikleri her şey vardır.] ve dahî وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِي أَنْفُسُكُمْ (Fussılet, 41/31) [Orada size canlarınızın çektiği her şey vardır.] âyetleri âmm-ı muhassasdır ki onlar için meşiyyet ve iştihâda umûm-i mutlak olmak yoktur.

Nazar eyle ki, bir pâdişâh reâyâdan birine "Benden her ne dilersen dile, / cemî'-i hâcâtın revâdır" dese ol kimse pâdişâhdan saltanatı ve haremini taleb etmez ve hâtırına dahî gelmez. Zîrâ, muhâl-i âdîdir. Ve Kur'ân'da vildân lü'lü-i mensûra ve hûr-i ıyn beyz-i meknûna teşbîh olunduğu delâlet eder ki, vildân ancak nazar ile temettu' içindir ve hûr-i ıyn nazardan gayrı vechile dahî temettu' ve intifâa sâlihdir. Zîrâ, beyza -ki yumurtadır- me'kûldür, inci ise me'kûl kısmından değildir, belki tezeyyün ve nazar-ı mücerred ile intifâ' içindir. Bu cihetten, hiç bir insân-ı kâmil Hak'dan Hakk'ın ulûhiyyetini taleb etmemiş ve onunla kıyâm göstermemiştir. Eğerçi ba'zı mağlûblar da'vâya düşmüşler ve âhir müftazıh olmuşlardır. Zîrâ, mümkinü'l-vücûd vâcibü'l-vücûd olmaz, ve illâ hakāik biribirine münkalibe olmak lâzım gelir, bu ise muhâldir.

Ve bu dünyâda vâkı' olan mesh ki, meselâ kavm-i Dâvûd'da ve kavm-i Îsâ'da (aleyhime's-selâm) vâkı' olmuştur ve kıyâmette dahî vâkı' olsa gerektir. Bu makūleye "inkılâb-ı zât" demezler, belki "inkılâb-ı sıfat" derler. Pes, sûret-i hınzîrde vâkı' olan âdemî yine hakîkat-i âdemiyyesi üzerinedir, sûret-i Dihye'de teşekkül eden Cibrîl yine hakîkat-i melekiyyesi üzerine olduğu gibi. Pes, memsûh olanların hâli sıfat-ı gālibe sûretidir. Suverin ihtilâfı ise hakîkatin ihtilâfını müstelzim değildir. Zîrâ, hakîkat sâbite ve suver a'râz-ı zâiledir.

Bu cihettendir ki, neş'e-i uhrâda müteceddid olan bedenin muazzeb olması âsînin gayrıyı ta'zîb tarîkıyla değildir. Zîrâ, âsî olan fî-nefsi'l-emr nefs-i hayvâniyyedir. Beden âlettir. Nefs-i hayvâniyye ise rûh-i izâfînin âsârından olmakla onun için hükm-i bakā vardır. Pes, zâhir-i cesed gerek müteceddid ve gerek gayr-i müteceddid olsun müteazzib olan nefs-i hayvâniyyedir ki, hakîkatte âsî odur. İmdi, ol teceddüd ile zât münkalibe oldu denilmez, belki sûret-i cesed araz-ı zâil olmakla teceddüd etti denilir, mevsim-i rebî'da evrâk-ı eşcâr teceddüd ettiği [*180*] gibi. Maa-hâzâ, eşcâr ke'l-evvel aslı üzerine sâbitedir.

Ve bu makāmda erbâb-ı zâhirden nice müteayyin kimseler hakîkatü'l-hâle adem-i vukūflarından nice halt-ı kelâm etmişlerdir, velâkin nefsü'l-emr bizim zikr ettiğimizdir. Ve bu makūle hezâr mezâlik-ı akdâm vardır ki, netîceye adem-i vusûlden nâşî pây-i nazar ve istidlâl orada âb u kilde kalmıştır. Ve ba'zı ehl-i şehvet vardır ki,

cennete duhûlde yine orada dahî dünyâda olan müştehâların recâya düşmüşlerdir, feemmâ bilmezler ki ol müştehâları olan nesne dünyâda habâis makûlesindendir ki, şer' ona bir vechile cevâz göstermemiştir. Pes, hikmete muhâlif olan nesne cennette ne vechile müştehâ olur? Nitekim ba'zı cehele cennette âteş olmağa zâhib olmuşlardır, maa-hâzâ cennet âlem-i kudrettir, dünyâ âlem-i hikmet olduğu gibi. Ve âlem-i hikmet âlem-i esbâbdır. Onun için Cibrîl Âdem'e (aleyhime's-selâm) cehennemden âteş getirdi. Ya'nî, Âdem vech-i arza hubûttan sonra âteşe muhtâc olmakla nâr-ı dûzahdan bir kıt'a enhâr-ı cennete gams olunup şiddetini izâleden sonra vech-i arza tenzîl olundu, tâ ki müntefeun-bihâ ola. Pes, ol âteş dûzahdan ihrâc olundu, yoksa cennetten ihrâc olunmadı. Zîrâ, cennet mahall-i nâr değil belki mahall-i nûrdur ki, nâr ona münâsib değildir. Feemmâ dünyâya münâsibdir. Şol ma'nâdan ki dünyâ dâr-ı imtizâcdır ki lutf ve kahrı müştemildir. Ve kahr gazabdır ve gazab âteştir.

İşte bundan fehm olundu ki cennetin mecmerelerinde olan ûd nâr-ı kudretten yanar ki nûr-i tecellîdir. Ve taâm-ı ehl-i cennet âteşte tabhı muktazî değildir, ve illâ eşcârda olan meyveler dahî terbiye ile husûle mevkûf olurdu. Dünyâ ağaçları gibi ki saky olunmasa kuruyup meyveden kalır. Cennette ise saky ile meyve hâsıl olduğu yoktur. Belki kudret şol vechiledir ki biri yerinden kat' olunduğu gibi yerine bedeli bi-lâ-terâhî hâsıl olur ve vücûdu vakti âhara kalmaz. Zîrâ, âlem-i kudret esbâba mevkûf değildir. Ve ehl-i cennetin müşteheyâtı dünyâ müştehe-yâtı gibidir. / Ya'nî, insân-ı kâmilin dünyâda hikmete dâir olan müştehâsı ne ise ehl-i cennetin dahî müştehâsı odur. Zîrâ, istitâbe ve istihbâs insân-ı kâmilin meşrebine râci'dir, yoksa meşârib-i insân-ı nâkısa değil. Ve bu meşrebden bî-mezâk ve bu netîceden bî-haber olan kıyâs eder ki, insân-ı nâkısın müştehâsına i'tibâr vardır. Heyhât!

Pes, nüfûs-i habîse zann etmesin ki dünyâda hürmeti akliyye veyâ şerâi'de hılli gayr-i sâbit olan nesneler cennette ola. Pes, bu makûleler ehl-i hevânın mahz-ı emânîsidir, yoksa mevtın-ı cennet o makûle habâise mütehammil değildir. قال تعالى: وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ (A'râf, 7/157) [Allah Teâlâ buyurdu ki: Onlara kötü ve pis şeyleri haram kılar.] Ya'nî, habîş odur ki onu ya şer' veyâ ehl-i şer'in ekmeli istihbâs ede. Zîrâ, onun istihbâsı dahî şer'in istihbâsı gibidir. Zîrâ, Hak'da fânî ve Hak ile

bâkîdir ve vâris-i Rasûl'dür ki mütâbaati lâzımdır. قال تعالى: وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا (Haşr, 59/7) [Allah Teâlâ buyurdu ki: Peygamber size ne verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan da sakının.] Zîrâ, âyetin ibâreti Rasûl'e ve işâreti vâris-i Rasûl'edir. Belki ülü'l-emre itâatin vücûbu musarrahdır. قال تعالى: وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ (Nisâ, 4/59) [Allah Teâlâ buyurdu ki: Sizden olan emir sâhiplerine de (itaat ediniz).] Zîrâ, burada ülü'l-emri mülûke tahsîs etmek sahîh değildir. Şol vechden ki mülûk zâhirde ülü'l-emrdir ki, emirleri gâh şer'e muvâfık ve gâh muhâlif gelir.

Ulemâ-i billâh ise bâtında ülü'l-emrdir ki, emirleri dâimâ şer'e muvâfıkdır. Nitekim Hz. Hızırdan (a.s.) mahkîdir ki, وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي (Kehf, 18/82) Ya'nî, katl-i gulâm ve emsâli benim emrim değil, belki Allah Teâlâ'nın emridir. Ve benim ol emri icrâ ve tenfîzde ancak vesâtatım vardır, gayrı yoktur. Ve zâhir-i şer'e muhâlif olduğu sûrette bâtın-ı şer'e muvâfıkdır, ve illâ me'mûr olmazdı. Pes, ol bâbda Hz. Mûsâ'ya (a.s.) mütâbaat lâzım gelicek sâirler kande kaldı?

El-hâsıl, ülü'l-emr bâtının cemî'-i umûrda evâmiri şer'e muvâfıkdır, muhâlif zann olunursa da. Zîrâ, bu makūle ülü'l-emrden olan halîfedir ve halîfe âhiz anillâhdır. Ya'nî, ilhâm-ı sahîhi Hak'dan telakkî eder, nebî vahyi Hak'dan telakkî ettiği gibi. *[181]* Eğerçi vahy ve ilhâm fi'l-hakîka menba'-ı vâhidden feyezân eder. Şu kadar fark vardır ki, velîye vech-i âmmdan Cibrîl nâzil olmaz ve melek ona görünmez. Ve görünse de onunla mükâleme eylemez. Nebî ise böyle değildir.

Nazar eyle ki, Cenâb-ı Nübüvvet (s.a.v.) kendinden sonra husûs üzere halîfeyi ta'yîn etmedi, belki "Benden sonra hilâfet otuz senedir" buyurdu. Zîrâ, ashâb içinde (r. anhum) Hak'dan ahz ile hilâfeti ta'yîn ve tahsîsa kādir kimseler var idi. Ez-cümle aktâbdan Hz. Ömer (r.a.) idi ki, Hz. Sıddîk'ın (r.a.) yedini ibtidâ o ahz edip mübâyaa eyledi. Ve Hz. Ali'nin (r.a.) hilâfet-i Sıddîk hakkında كَانَتْ فَلْتَةً buyurduğu bu makūle ma'nâya işârettir ki, "Onun hilâfeti müşâvereye muhtâc değildir" demektir, yoksa erbâb-ı zâhir fehm ettikleri gibi değildir. Onun için nicelerden sû-i fehm ile zeyğ ve dalâl hâsıl oldu. Ve ekser-i ashâb biribirlerinin rütbelerini ve tekaddüm ve teahhurlarını bilirlerdi. Ve Sıddîk'ın her vechile tekaddümü hilâfette dahî tekaddümünü müstelzim olduğun fehm eylerlerdi.

İşte bu makūle mâddelerde firak-ı dâllenin müştehâları nefsü'l-emre muhâlif olduğu cihetten husûle gelmediği gibi sâir ehl-i hevânın dahî dünyâda müştehâlarının âhirette vücûdu yoktur. Zîrâ, bu i'tikād ve bu amel ile cennete duhûlleri dahî müşkildir. Fe-keyfe ki müştehâlarına nâyil olalar? Zîrâ, cennette nefs ve tabîat olmaz, belki kalb ve rûh olur. Pes, bu dünyâda müştehâ-yı tab' ve hevâ-yı nefs olan nesne orada cârî olmaz. Zîrâ, cennet ehl-i şehvet ve hevâ yeri ve cismânîleri makarrı değil, belki ehl-i iffet ve hüdâ ve rûhânîler makāmıdır. Bir gün olur ki bu netîceden haberdâr olursun, velâkin fâyide etmez. Ve hezâr ehl-i hâl hâlet-i ihtizârda âh-ı ciğer-sûz çekip sırât-ı müstakîmden hâric oldukların ihbâr etmişlerdir. Ve ehl-i hâl böyle olduğu sûrette ehl-i kāl ve ehl-i zeyğ ve dalâl olanların netîceleri nicedir kıyâs oluna. والله الجليل الجبّار ﴿يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ﴾ [Allah, Celîl ve Cebbâr'dır, "Dilediğini yaratır ve seçer." (Kasas, 28/68)]

* * *

ورد في السّحر الأعلى قوله تعالى:

[Seher-i a'lâda Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ

(Fâtır, 35/30) [Onlara mükâfatlarını tam ödesin ve lütfundan onlara fazlasını da versin.]

Bu âyet-i şerîfe hitâb üzerine vârid olan لِيُوَفِّيَكُمْ أُجُورَكُمْ وَيَزِيدَكُمْ مِنْ فَضْلِهِ denilmişti, velâkin aslı üzerine yazıldı. Ve meâl gerçi birdir, feemmâ hitâbda teşrîf-i ilâhî vardır. Burada "ücûr"dan murâd a'mâl-i sâliha mukābelesinde olan sevâb ve "fazl"dan murâd ihtisâs tarîkıyla olan fazldır. Ve bu mertebeye Kur'ân'da işâret-i kesîre vardır: قال تعالى: وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ (Bakara, 2/105) [Allah Teâlâ buyurdu: Allah rahmetini dilediğine tahsîs eder. Allah, büyük lütuf sâhibidir.] قال تعالى: وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ (Kāf, 50/35) [Yine Allah Teâlâ buyurdu ki: Katımızda daha fazlası da vardır.] قال تعالى: لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ (Yûnus, 10/26) [Yine Allah Teâlâ buyurdu ki: Güzel davrananlara daha güzel karşılık, bir de fazlası vardır.] Ve burada "ziyâde" mezîdünaleyh cinsinden değildir. Nitekim hadîsde gelir: إن الله زادكم صلوة ألا وهي الوتر [Allah, size bir namaz daha artırdı. Biliniz ki o vitrdir.] Ya'nî, vitr

salât cinsi üzerine mezîddir. Onun için asl-ı vitri inkâr eden kâfir olur, sâir salavât-ı mefrûzayı inkâr eden gibi. Ve mezîd ise mezîdün-aleyhden ekalldir.

Pes, âyât-ı mezkûre mahall-i imtinânda vâkı' olmakla orada olan mezîd-i vitrin ziyâdeliği gibi olan ziyâdeden değil, belki başka mezîddir ki mukābele-i a'mâlde i'tâ olunan mertebeden muzâafdır. Şol vechden ki, ecr-i amel abde muzâfdır ki abd ve ameli mahall-i kevnde olmakla dıykdır. Ve fazl zât-ı Cevâd'a mensûbdur ki zât-ı ilâhiyye ve sıfat-ı kerîmesi olan fazl-ı vücûd mevtın-ı vücûbda olmakla vâsi'dir. Onun için buyurur: وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (Bakara, 2/247) [Allah, Vâsi' ve Alîm'dir.] Ya'nî, kendini vüs'at ile vasf eyledi, tâ ki fazl ve rahmetinin vüs'atine dahî delâlet eyleye. Zîrâ, vâsi'in muâmelesi dahî vâsi'dir.

Pes, bundan zâhir oldu ki, cennet-i ihtisâs cennet-i a'mâlden evsa'dır. Zîrâ, fazl-ı ilâhîye müsteniddir ki cins-i amel üzerine mezîd değildir. Onun için ما لا عينٌ رأت ولا أذن سمعتْ ولا خطر على قلب بشر [Hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği ve hiç bir beşerin aklından bile geçmeyen...] ile vasf olundu. Zîrâ, aynın ihsâs ve üzünün istimâ' ve kalbin idrâk ettiği nesne mahsûrdur [*182*] ki, mahsûr olan nesne abdin hareketinin netîcesidir. Zîrâ, mahsûrun kârı dahî mahsûrdur. Ve abd cesedi cihetinden mahsûrdur, rûhu cihetinden değil. Zîrâ, rûh nefh-i ilâhîdir. Pes, Hakk'a intihâ olmayıcak feyz-i rûha dahî intihâ olmaz. Bu ma'nâdandır ki, kâmil ile nâkısın bu makāmda farkı vardır. Ya'nî, cennât-ı ihtisâsda hâllerine göre müşterek olduklarından sonra mezîd-i müşâhede ile kâmil nâkısdan mümtâz olur. Ve mutlak müşâhede nâkısa göre mezîd olur ki, ol makāma vusûle isti'dâdı yoktur. Belki ol müşâhede ona mutlak fazl-ı ilâhîden gelir. Kâmilin ise cesed ile amelden mâ-adâ cânib-i rûhda kemâl-i bâliği olup من كان لله كان الله له [Kim Allah için ise Allah'da onun içindir.] makāmından hisse-mend olmakla müşâhedesi mezîd makūlesinden olmaz. Zîrâ, asl isti'dâdın muktezâsıdır, belki onun için olan mezîd tecelliyât-ı zâyidedir ki, nâkıs için ol tecellî hâsıl değildir. Meselâ, sultân-ı a'zamı baîdden bir lahza mutâlaa etmek aslen mutâlaası olmayana göre mezîddir, feemmâ nüdemâ-i sultana göre ona mezîd demezler. Zîrâ, nüdemâ' istiğrâk ehlidir. Şol cihetten ki ehl-i kurbdur. Pes, bunların cenneti مـــا لا عـينٌ رأت الخ [Hiç bir gözün görmediği,...] ile muttasıfdır.

El-hâsıl, mezîdden mezîde ve ihtisâsdan ihtisâsa fark vardır. Çün ki insân muâmele-i Hakk'a göre makām-ı fazldadır, bu yüzden gerektir ki muâmele-i halka göre kendi dahî makām-ı fazlda olup halka mezîd ile muâmele eyleye ve mukābelesini istihkāka kasr etmeye. Meselâ, bir akçe mukabilesinde akçeyi îfâdan sonra -ki ecrdir- fazl dahî vaz' eyleye, tâ ki sırr-ı mezîd zuhûra gele. Eğerçi avâmm-ı nâs bu makūle muâmelât-ı cemîleden bî-haber ve belki mertebe-i ecrde bile noksânları vardır. Pes, ne vechile Hak'dan tevfiye-i ücûr taleb ederler ve dergâh-ı Mufdil ve Muhsin'de hayâ etmezler. Zîrâ, tevfiyeye sâlih kârları yoktur. Bu cihetten وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ (Fâtır, 35/30) [Onlara lütfundan fazlasını da versin.] sırrından dahî mahrûmlardır. / Ve âyet-i tevfiye âhirinde ki إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ (Fâtır, 35/30) [O, çok bağışlayan, şükrün karşılığını bol bol verendir.] gelir, bu netîceden nâ-âgâhlardır. Zîrâ, Gafûr cerâim ve Şekûr sâlihât mukābelesindedir. A'mâl-i sâliha ise tâmme olmadıkça şekûriyyet sırrı zuhûr etmez. Ya'nî, Şekûr ki sıyğa-i mübâlağadır, amelin kemâline nâzırdır. Kemâl-i amel ise şurût-ı zâhire ve bâtınesinin isticmâıyladır ki ona "hulûs" ve "amel-i lillâh ve billâh" derler. Ve şol cāriyenin ki a'zâsında fesâd ve halel ola, sultân-ı a'zama ihdâ olunmaz ve olunsa dahî sûret-i şükr bulunmaz. Çün ki sana Hakk'ın ni'meti tâmmedir -ki a'zâ ve kuvâyı alâ-vechi'l-kemâl i'tâ etmiştir-, bunun şükrü ihlâs-ı amel ve terk-i kesel ve sırr-ı şekûriyyete vusûle hareket ve kıyâmdır.

Ve bu makāmdan demişlerdir ki: Cennete duhûle kanâat etme. Zîrâ, haşvü'l-cenne olan avâmm ile müşterek olursun. Belki maârif-i ilâhiyye ile derecât-ı havâssa terakkî eyle, tâ ki mezîd üzerine mezîd bulasın ve صنفٌ لا يَستتر الرّبّ عنهم [Öyle bir sınıf vardır ki, Rabb onlardan gizli değildir.] dâiresinde olasın.

Ve Kur'ân'da gelir: وَلَا يَأْتَلِ أُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ Âyet (Nûr, 24/22) [İçinizden fazîlet sâhibi kimseler (mallarından vermeyeceklerine dâir) yemîn etmesinler.] Ya'nî, ehl-i fazl olan kimseye düşmez ki gayrıyı fazlından mahrûm eyleye. Zîrâ, makām-ı fazl imsâk götürmez. Çün ki insânda -ya'nî ekserinde- bu fazla gayret yok mertebe-i mürûetten sâkıttır. Lâ-cerem Allah Teâlâ buyurur: إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ Âyet (Tevbe, 9/111) [Allah, mü'minlerden mallarını ve canlarını

cennet kendilerininolmak üzere satın almıştır.] Ya‘nî, Hakk’ın iştirâsı cennet ile mübâdele tarîkıyladır ki muâmele-i ücûrdur. Eğer ibâdda fazl olaydı iştirâya hâcet kalmaz ve belki kendilerin ve malların bezl ederler ve kemâl-i fazllarından kendilerinde fazla komazlar ve cennetin fevkında fazl-ı ilâhîye makrûn olurlardı. Aceb fazl ve ihsândır ki, ibâda i‘tâ olunmuştur, velâkin ibâdda netîce-i şükr yoktur, tâ ki onlar dahî makām-ı fazla vâsıl olalar ve huluk-ı ilâhî ile ittisâf bulalar. وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيم (Bakara, 2/105) [Allah büyük lütuf sâhibidir.] Ya‘nî, Allah Teâlâ Azîm’dir, onun için fazlı dahî azîmdir. Ve abd hakîrdir, onun için fazlı dahî hakîrdir. Zîrâ, fazl diyecek kârı [*183*] yoktur.

قال تعالى: يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ الَّذي خَلَقَكَ (İnfitâr, 82/6-7) [Allah Teâlâ buyurdu ki: Ey insân, seni yaratan ihsanı bol Rabbine karşı seni aldatan nedir?] Ya‘nî, Rabbin Kerîm iken sen niye mağrûr oldun ki, Rabbinin sıfatı ile muttasıf olup kerîm olmadın? Çün ki Rabbin halkı makām-ı fazl ve cûddan vücûda getirip halk etti, pes sana dahî vâcib idi ki mufdil ve cevâd olasın. Feemmâ unsur-i hâke tâbi‘ olup yübûsette kaldın ve feyz-i mâa erip seyelân ve cereyân ile mâye bulmayıp bahr-i cem‘den çıktın ve kendini berr-i farka saldın. Gel imdi vücûdunu âb-ı feyz ile tertıyb eyleyip وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْئٍ حَيٍّ (Enbiyâ, 21/30) [Her canlı şeyi sudan yarattık.] sırrına er ve bu netîce dâiresine gir. والله الفيض [Feyz veren Allah’dır.]

Ba‘de-zâ, takrîr-i mezkûrun netâicindendir ki, şâri‘in ve vâris-i şâri‘in bi-tarîkı’l-hilâfe ta‘yîn ettiği evrâd ve ezkâr ve emsâlinin aded-i mahsûsunu mürâât lâzımdır ki, netîce-i amel sırr-ı adede menûttur. Pes, aded-i mahsûsun kemâli matlûbdur ki noksânı müfîd ve müntic değildir. Meselâ a‘kāb-ı salevâtta meşrûa olan tesbîhât gibi ki şâri‘den otuz üçer olmak üzere ta‘yîn olunmuştur. Pes, ol tesbîh kâmilden bile nâkıs sâdır olsa sünnetten hâric olur. Fe-keyfe ki nâkısdan nâkıs ola? Ve “Kâmilin bir tesbîhi bin tesbîh yerine geçer” demek zâhir-i şer‘de adede dâir olan yerde cârî olmaz, ve illâ şer‘ iki yüzlü olmak lâzım gelir ki, vech-i zâhiri avâmma ve vech-i bâtını havâssa göre ola. Bu ise memnû‘dur. Pes, şer‘ avâmm ve havâssa göre vech-i vâhid üzerinedir, yoksa zü’l-vecheyn değildir. İşte noksân sûreti budur ki, mutlakan memnû‘dur. Feemmâ ziyâde sûreti böyle değildir. Zîrâ, noksân sûretinde ameli ve ecri tenkîs lâzım gelir. Ziyâde sûretinde ise bu ma‘nâ yoktur.

Zîrâ, ziyâde fazl bâbındandır ve fazl merğūbdur. Pes, ol ziyâde kâmilden sâdır olsa mezîdün-aleyh olanı te'yîd ve eğer nâkısdan sâdır olursa tekmîl bâbından olur. / Zîrâ, nâkısın huzûrda kusûru vardır. Bu ma'nâdan ötürü nevâfile terğîb olundu, tâ ki onun ferâizi ile ferâiz-i salevât-ı mefrûza ve nevâfili ile dahî nevâfili tekmîl olunup me'mûrun-bih olan ma'nâ sûret bula, ve illâ ya'nî emir kemâ yenbağî sûret-pezîr olıcak me'mûr dahî hilye-i dînden âtıl kalıp uryân olduğu sebebiyle dîvâne olur. Ve dünyâda dîvânenin mahalli tîmârhâne ve bend olduğu gibi âhirette dahî amelden ârînin mekânı sicnullâh olur ki dâru'l-azâbdır.

Ve bu ma'nâdandır ki, tâife-i sûfiyye evrâd ve ezkâra bi-tarîkı'l-mezîd iştiğâl gösterirler ve salât-ı işrâk ve duhâ ve evvâbîn ve teheccüd ve emsâline müdâvemet ederler ve tahâret-i dâime üzerine olurlar ve her tecdîd-i vudû'da mekrûh değil ise iki rek'at şükr-i vudû' kılarlar. Ve eğer vakitte kerâhet var ise bâri dört kerre أَسْتَغْفِرُ اللّٰه سُبحانَ اللّٰه والحمدُ للّٰه ولا إلٰهَ إلاّ اللّٰه وَاللّٰهُ أكبر ولا حول ولا قوة إلاّ باللّٰه العليّ العظيم derler. Ve a'kāb-ı salevâtta üçer kerre istiğfâr ederler. Zîrâ, namâz gerçi tâattir, velâkin taksîr vâkı' olur ve huzûr ve müşâhedede noksân bulunur, ona göre tedârük lâzım gelir. Ve tesbîhât-ı melâikede gelir: سبحانك ما عبدناك حقّ عبادتك [Seni tesbîh ederiz, sana hakkıyla kulluk edemedik.] Ve kelâm-ı Nebevî'de gelir (s.a.v.): ما عرفناك حقّ معرفتك [Seni hakkıyla bilemedik.] Ya'nî, gerçi Hak Teâlâ havâss-ı ibâd ve avâmm-ı ehl-i hidâyet yüzünden ma'bûddur, O'na ibâdet i'zâm ve iclâle dâirdir, velâkin mahall-i kevnde olmak hasr ve dıykdan hâlî değil. Bu cihetten kusûr vâkı' olur diye kemâl-i tevfîk recâsıyla اللّهمّ اغسلني بماء الثّلج والبَرَد والمطر [Allâhım, beni kar, dolu ve yağmur suyu ile yıka.] vârid oldu. Fe'fhem.

Ve künh-i ma'rifetin hôd hâli ma'lûmdur ki muhâldir. Ve bu ma'nâdandır ki gelir: لا أحصي ثناء عليك أنت كما أثنيت على نفسك [Seni hakkıyla övemem, sen kendini övdüğün gibisin] Ya'nî, bizim sana senâmız mahall-i kevn ve hudûsdan ve senin sana senân makām-ı vücûb ve kıdemdendir. İkisinin [*184*] miyânında ise bevn-i baîd vardır ki, biri dıykda ve biri ittisâ'dadır. Eğerçi Cenâb-ı Nübüvvet'in (s.a.v.) ittisâ'-ı sâirlerin ittisâ'ına benzemez. Belki o bir sahrâ-yı bî-nihâye ve sâirler onun vasatında bir hayme gibidir. ذٰلكَ فَضْلُ اللّٰه يُؤْتيه مَنْ يَشَاءُ [Bu, Allâh'ın lütfudur, onu dilediğine verir.] وَكَانَ فَضْلُ اللّٰه عَلَيْكَ عَظيماً (Nisâ, 4/113)

[Allâh'ın sana lütfu büyüktür.] Ya'nî, Azîm Allah'dan sana fazl-ı azîm olıcak sen dahî azîm oldun. Nitekim mazhar-ı tâmm ıtlâk olunduğu ona dâlldir. Zîrâ, netîce-i tecelliyât ve mecmûa-i cümle-i kemâlâttır.

اللّهمّ صلّ على روحه الأقدس وجسمه المقدس صلوةً تجمع الفيض كُلّه وتجلب من التّجلي جُلّه وعلى آله وأصحابه وجميع خلّه وأحبابه [Allâhım, onun rûh-i akdesine, cism-i mukaddesine, âilesine, ashâbına ve bütün dost ve ahbâbına rahmet et. Öyle bir rahmet ki feyzin hepsini toplar ve tecellînin çoğunu celb eder.]

* * *

قال الله سبحانه وتعالى: [Allah Sübhânehû ve Teâlâ buyurdu ki:]

وَلِتَصْغَى إِلَيْهِ أَفْئِدَةُ الَّذِينَ لاَ يُؤْمِنُونَ بِالآخِرَةِ

(En'âm, 6/113) [Âhirete inanmayanların kalpleri ona kansın diye.]

✳ Ya'nî, şeyâtıynü'l-ins biribirlerine kavl-i müzahraf ve bâtıl ilkā ederler, gurûra düşürüp kalbleri ona meyl etmekten ötürü. Pes, bunlar bu hâl ile şeytân oldular. Zîrâ, şeytânın bir vasfı dahî garûrdur -feth ile- ve onun tesvîline mağrûr olanlar dahî Mudill isminde kaldılar. Zîrâ, Mudill'e mukārin olan dahî mudilldir. Bu cihettendir ki cehennemde on beş bin yıl muhterık olduktan sonra şeytân meşrebine dâhil olup şeytân gibi eşedd-i azâb ile muazzeb olurlar ve sicnullâhda kalırlar ve ol vakitte ehl-i cehennem yek-pâre şeytândan ibâret olur. Ve ol muhâsame ki şeytân ile ederler, ibtidâ-i duhûlde ve bir müddetten sonra vâkı' olup sonra şeytâniyyete avdetlerinde ol husûmet mürtefi' olur. Zîrâ, kendileri dahî ayn-ı şeytân oldukların bilirler ve şeytâna la'net ederken kendi kendilerine la'net ederler. İşte küffâr-ı şerîat olanların hâlleri budur. Ve küffâr-ı hakîkat dahî dünyâda bu makūle şeyâtıyn ile müşterek olmalarıyla onlar dahî ol usûle fürû' olurlar. Ve iştirâkleri budur ki, erbâb-ı Hakk'ın kelimâtını Yehûd gibi tahrîf edip müzahraf sözleri biribirlerine ilkā' edip îkād-ı nâire-i fitne / etmekten hâlî olmaz. Ve bunlar işâa-i fâhişe eden münâfıklar gibi olurlar ki, Allah Teâlâ onlar için azâb-ı elîm i'dâd etmiştir.

Ve zikr olunan küffâr-ı hakāik ve erbâb-ı inkâr ki, her asırda bu kârhâ ile tasaddî ederler ve Allah Teâlâ'nın râzı olmadığı kavli tebyît edip gündüzlerde ilkā-i ebâtîl ile ifsâd-ı fi'l-arzdan hâlî olmazlar. Onlar ferâinetü'z-zamân ve decâciletü ibâdillâhi's-sâlihîndir ki, erbâb-ı Hak

biribirinin mezâhiri olup ilâ-yevmi'l-kıyâm müteselsil oldukları gibi -ki bunlar Mehdî-sıfat ve Mûsâ-meşreb olup gayret-i Rahmân ile kāimlerdir- erbâb-ı butlân dahî biribirinin veresesi olup ilâ-kıyâmi's-sâah mütenâsil olurlar -ki bunlar Deccâl ve Fir'avn-sıfattır. Zîrâ, لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا (A'râf, 7/85) [Islâhından sonra yeryüzünde fesâd çıkarmayın.] mazmûnu üzere ifsâddan hâlî değillerdir. Zîrâ, ıslâh odur ki kendi nefsine meşgūl ola ve halk-ı âlem arasında dahî ıslâha muhtâc olanların mâ-beynlerin tevfîk ve ihtilâfâtı telfîk eyleye ve setre müteallık olan mevâddı ism-i Settâr ile murâât ede.

Feemmâ bu ne makūle fesâd ve ifsâddır ki, kendi desâis-i nefsâniyyesi dururken gayrın aybını teftîşten hâlî olmaya ve ayb olmayıp belki hüner olan nesneleri ayb sûretine koyup sıfat-ı Yehûd ile kıyâm göstere. Zîrâ, tâife-i Yehûd evsâf-ı Nebeviyye ve nuût-i şerîfe-i Muhammediyye'yi (s.a.v.) tahrîf edip biribirlerine hilâfın ilkā ederler ve iftirâ eylerlerdi. Müfterîler ise لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ (En'âm, 6/113) [Âhirete inanmayanlar...] de dâhillerdir. Pes, sûret-i îmânları müfîd olmayıp dünyâda nâr-ı bu'd ve katîate yanıp âhirette dahî kâfirler ve müşrikler ile mahşûr oldular. İşte sıfatta iştirâkin netîcesi bu oldu ve ol sıfat onlarda sûrete geldi, kavm-i Dâvûd ve kavm-i İsâ'nın kıradiyyet ve hınzîriyyetleri gibi ki, zâtlarında müstetir sıfat iken üzerinden libâsı keşf olunup hey'et-i asliyyesi üzerine zuhûr eyledi *[185]* ve sûret-i insâniyye zâil oldu. Zîrâ, sûret-i insâniyye ol sıfat-ı zâtiyye üzerine ârız idi, ârıza ise i'tibâr yoktur. Meselâ, bir ümmî libâs-ı ulemâ ile telebbüs eylese ona âlim demek ol sûret-i ârıza hasebiyledir. Çün ki ol libâsdan münselih ve ol âriyyeden ârî ola ke'l-evvel ümmî-i mahz kalır. İşte insân kābil-i zıddeyndir ve kābiliyyet-i gālibesi ne tarafa ise zuhûru onunladır.

Ve bundan ma'lûm oldu ki, suver-i insâniyye ihtilâf üzerinedir. Ya'nî, bir kısım vardır ki sûreten ve sîreten insândır ki, bunun sîreti sûretine tâbi'dir ki sûret-i insâniyyesi müteğayyir olmaz. Ve bir kısım dahî vardır ki sûreten insân ve sîreten hayvândır ki, bunun sûreti sîretine tâbi'dir ki âhir sûret-i insâniyyesi muktezâ-yı sîreti olan sûrete girer ve eğer sîretinin hâli ârız ise ki ol sîret-i kabîha tahtında sîret-i hasene-i zâtiyyesi var ise الشَّقِيُّ قَدْ يَسْعَدُ [Şakî, saîd olur] mûcebince âhir sîret-i ârızası zâil olup sûret-i insâniyyesine zarar vermez ki, yine her mevtında

bu sûretle zâhir olur.

Ve kezâlik eğer sûret-i hasenesi tahtında sîret-i kabîhası var ise bu dahî السّعيد قد يَشقى [Saîd, şakî olur] mûcebince âhir sûret-i asliyyesine duhûl eder ve emr-i ârız ona fâyide vermez. Ve evliyâya bu makāmın mehâvifinden havf yoktur. Zîrâ, لا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ (Bakara, 2/38) [Onlara bir korku yoktur.] tahtında dâhillerdir ki bunlar mübeşşerlerdir. Ve aşere-i mübeşşere ve emsâli bu makūlelere işârettir. Zîrâ, lisân-ı Nebevî lisân-ı Hak'dır ve ikisinin dahî tebşîri bir sırr-ı mutlakdır. Ve sâirler beyne'l-havf ve'r-recâdır. Nitekim muktezâ-yı telvînât-ı berzahiyye budur. İşte makām-ı temkîn netîcesine vâsıl olunca ictihâd lâzımdır. Bu dahî fazl-ı ilâhîdir ki, يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ (Cum'a, 62/4) [Onu dilediğine verir.] Ya'nî, tarîk-ı ictihâddan îsâl etse dahî fazl-ı ilâhîdir. Zîrâ, niceler ictihâd edip yine yolda kalmışlar ve bu menzile ermemişlerdir. Pes, cümlenin sermâyesi inâyet-i Hak ve feyz-i akdes-i mutlakdır ki, illetten müberrâ ve çûn u çirâdan muarrâdır. وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ (Ahzâb, 33/4) [Allah ise hak olanı söyler ve doğru yola ulaştırır.]

* * *

ورد قوله تعالى: [Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ

(Mâide, 5/54) [Allah, öyle bir kavim getirir ki, O onları sever, onlar da O'nu sever.]

Bu âyet-i şerîfede iki vechile işâret vardır: Evvelkisi budur ki, Allah Teâlâ'nın muhabbeti takdîm olundu. Zîrâ, Hak'dan cezbe olmadıkça abd cânib-i Hakk'a meczûb olmaz. Pes, bu ma'nânın evveli hubb-i zâtî-i ezelî ve evsatı feyz-i akdes-i ilmî ve âhiri feyz-i mukaddes-i aynî ve netîcesi îmân ve amel-i sâlihdir ki اعملوا فكلٌ ميسّر لما خُلق له [Çalışınız, herkes kendisi için yaratılmış olan şeye kolaylıkla ulaşır.] sırrı budur. Ve hadîs-i kudsîde gelir: كنت كنزاً مخفيا فاحببت ان أعرف [Gizli bir hazîne idim, bilinmeyi sevdim...] Ya'nî, muhabbet ma'rifet üzerine takdîm olunmak delâlet eder ki, makām-ı nüzûlün hükmü muhabbetten ma'rûfiyyettir ki, ona "mertebe-i isticlâ" derler ki, mertebe-i mazhardan ma'rifet ve şuhûddur. Ve makām-ı urûcun hükmü budur ki, ma'rifetten makām-ı hubb-i zâtîye terakkî hâsıl ola ki, mertebe-i cilâ budur.

El-hâsıl, her tecellîde ibtidâ ve intihâ i'tibâr olunur ki, ibtidâsı

gayb-ı zât ve intihâsı şehâdet-i sıfâttır. Ve bundan zâhir olur ki, sıfâtın zuhûru tecellî-i zât ile vücûd bulur. Sultân-ı a'zamın tahta cülûsu gibi ki mertebe-i ulûhiyyette zuhûr gibidir. Ve hiç bir sıfat yoktur ki bi-lâ-mevsûf i'tibâr oluna. Zîrâ, sıfat mevsûf ile kâimdir. Bu cihetten فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰه (Bakara, 2/115) [Nereye dönerseniz Allâh'ın vechi oradadır.] vârid oldu. Ya'nî, eyniyyâttan bir eyn yoktur ki Allah Teâlâ onda cemâl ve celâli müştemil olan zâtıyla tecellî etmemiş ola. Ve bundan Hak için eyn lâzım gelmez, belki eynde zuhûru lâzım gelir. Zîrâ, eyn'i halk etmezden evvel zâtının gayra zuhûru yok idi. Zîrâ, gayr olmayan yerde zuhûr olmaz. Pes, eyn ile zât ve sıfât nûru zâhir oldu. Nitekim kalbin taayyünü ile tecellî zâhir oldu. Ya'nî, Hakk'ın kalb-i insâna sığdığı tecellî iledir ki abdin sûretiyle zuhûrdur. Bu zuhûrdan ise hasr ve kayd lâzım gelmez, belki Hak ke'l-evvel ıtlâk-ı hakîkî-i zâtîsi üzerinedir. Şu kadar vardır ki insâna [186] olan tecellîsi sâire olan tecellîsinden a'zamdır. Nitekim sultânın kendi havâssına zuhûru efrâd-ı raiyyete olan zuhûrundan ekmeldir. Eğerçi sultânın dahî hâli vardır ki, havâssa gâyibdir. Ve ona "mertebe-i künh" derler ki, bu mertebede ما عرفناك حقّ معرفتك [Seni hakkıyla bilemedik.] denilmiştir.

Pes, hadîs-i kudsî-i mezkûrda olan ma'rûfiyyet bi-hasebi'l-abd olan ma'rûfiyyettir, yoksa bi-hasebi'l-Hak olan ma'rûfiyyet değildir. Zîrâ, bu mertebe muhâldir. Ve Sultânu'l-arifîn'in -ya'nî Ebû Yezîd-i Bistâmî'nin- (k.s.) سبحاني ما أعظم شاني [Kendimi tesbîh ederim, şânım ne yücedir.] dediği mertebe-i ulûhiyyette bi-hasebi'l-abd olan hâle göredir, ve illâ bi-hasebi'l-künh ızam-i şân Hakk'ındır ve sığar-ı şân halkındır.

İşte cezb-i Hak olıcak ibtidâ' mertebe-i hubbiyyet zuhûr eder ki, Hakk'ın muhibb ve halkın mahbûb olduğudur; ve sâniyen halkın muhibb ve Hakk'ın mahbûb olduğudur. Zîrâ, muhabbet muhibb ve mahbûb arasında râbıtadır ve hakîkat-i sırrı urûcda makām-ı kābe kavseynde zuhûr eder. Çün ki makām-ı ev-ednâda fenâ-i küllî hâsıl ola râbıta ve isneyniyyet bi'l-külliyye muzmahill olur. Çün ki makām-ı ev-ednâdan makām-ı kābe kavseyne nüzûl vâkı' ola, kemâl-i ilâhî zuhûr eder. Ya'nî, urûcda kemâl-i insânî ve muhibbiyyet zuhûr ettiği gibi nüzûlde kemâl-i ilâhî ve muhbûbiyyet zuhûr eder ki, habîbullâh budur. Pes, evvel Hak mahbûb oldu, ya'nî dâire-i ûlâda; ve sâniyen abd mahbûb oldu, ya'nî dâire-i sâniyede. Ve Hakk'ın evvelen muhibb olduğu -

nitekim يُحِبُّهُمْ (Mâide, 5/54) [(Allah) onları sever] den mefhûmdur- ibtidâ-i îcâda ve sâniyen mahbûb olduğu ibtidâ-i urûca göre ve sâlisen abdin mahbûb olduğu intihâ-i kemâle göredir. Zîrâ, bu mertebede abd sıfât-ı ilâhiyye ile mütehallî ve mütecellîdir ki halk-ı âlemden murâd bu tehallî ve tecellîdir. Ve zâtın sıfâta taaşşuku zâhirdir. Zîrâ, zât min-haysü Hüve mahbûb olmaz, belki sıfâtı yüzünden mahbûb olur ki, sıfât zâtın kemâlâtıdır ve kemâl-i mahbûb bi'z-zâttır. Ve insân mertebe-i mahbûbiyyette da'vâ ve imtihândan halâs olur. وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ (Mâide, 5/67) [Allah seni insânlardan korur.] budur. / Ve ba'zı emrâz ve âfât ki bedene ârız olur, hükm-i beşeriyyettir. Zîrâ, insân dâru'l-imtizâc, ya'nî âlem-i lutf ve kahrda oldukça âfâttan bi'l-külliyye halâs olmaz. Belki halâsın mevtını dâru'l-bakādır ki mevtın-ı melekiyyettir.

Ve ikinci işâret budur ki, çün ki Âdem'in hilkatinden maksûd-i aslî mertebe-i hilâfetin tahakkukudur. Pes, muktezâ-yı hâl her asırda insân-ı kâmilin vücûdudur, gerek nebî olsun ve gerek velî olsun. Ve ümem-i ûlâda aktâbın külleti enbiyânın kesretinden idi. Zîrâ, ol vakitlerde halkı ilzâm eden mu'cizât idi. Onun için dehr-i tavîlde yirmi beş kutubdan ziyâde gelmedi. Bu ümmet-i merhûme arasında ise her asırda birer kutub mevcûddur. Ve her kutub bir nebî makāmınadır. Zîrâ, vâris-i nebîdir, vâris ise mevrûsün minh hey'eti üzerinedir. Şu kadar vardır ki, vârisde da'vâ ve ızhâr-ı kerâmet olmaz. Zîrâ, ism-i Bâtın tahtındadır ki, zuhûr iktizâ etmez. Onun için evliyâyı kimi bilir ve kimi bilmez, belki bilen ekall-i kalîldir. Zîrâ, gayret-i ilâhiyye setr iktizâ eder. Ve evliyânın dahî ekseri biribirini bilmez. Eğerçi kendi velâyetini bilir ve bilmesi kendine gurûr getirmez. Zîrâ, makām-ı takvâ ve haşyet ve heybet ve celâldedir. Eğerçi ulemâ-i rüsûm burasın fehm etmeyip galat söylemişlerdir.

El-hâsıl, çün ki meydân-ı muhabbet erden hâlî değildir, pes وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلاَّ خَلاَ فِيهَا نَذِيرٌ (Fâtır, 35/24) [Hiç bir ümmet yoktur ki, içinde bir uyarıcı bulunmamış olsun.] mûcebince her asır da'vet ve teblîğden hâlî olmadı. Eğerçi kable'n-nübüvve araba göre zamân-ı fetret dahî var idi velâkin ol fetret bütün âleme göre değil idi. Husûsâ ki her ümmet içinde âkıl ve âlimden fi'l-cümle nezîr bulunurdu, feemmâ mağlûb idi. Onun için Kur'ân'da gelir: لِتُنْذِرَ قَوْماً مَا أُنْذِرَ آبَاؤُهُمْ (Yâsîn, 36/6) [Ataları uyarılmamış bir toplumu uyarman için...] Ya'nî, nübüvvet

cânibinden inzâr olunmadılar. Eğerçi ba'zılarının aklı ve rüşdü var idi. Onun için Amr b. et-Tufeyl ve Varaka b. Nevfel ehl-i şirk ile muhâlata etmeyip dünyâdan tevhîd-i aklî üzerine intikāl ettiler.

Suâl olunursa ki: وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ (Zâriyât, 51/56) [Ben cinleri ve insânları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.] mûcebince ehl-i âlem âbid-i Hak [*187*] gerek idi, maa-hâzâ âbid ekall-i kalîldir? Cevâb budur ki: (لِيَعْبُدُونِ)'da olan lâm'a şer'an "lâm-ı maslahat ve hik-met" derler, eğerçi aklen lâm-ı illettir. Ve mücerred maslahat ve hikmet-i ibâdet olmaktan irâde-i Hak lâzım gelmez. Eğer irâdeti taalluk edeydi murâdı irâdetinden tehallüf etmezdi. Maa-hâzâ ins ve cinnin hilkatinden maksûd insân-ı kâmilin zuhûrudur ki vâhidün ke'l-elf'dir. Ya'nî, insân-ı kâmile olan tecellî kâfîdir. Nitekim şems birdir feemmâ pertevi kâfîdir ve kamer birdir ve velâyeti vâfîdir ve nücûm ol velâyetin âsârıdır ki enbiyâ ve evliyâ sırrıdır. Pes, bunların sâir efrâd-ı nâsa göre kılletleri âlemin zulmâniyyetin iktizâ etmez. Zîrâ, maksûd âlemi nûr-i nübüvvet ve nûr-i velâyet ile inârettir.

Ve bundan zâhir olur ki, kabza-i şimâl zâhirde ve kabza-i yemîn bâtında evsa'dır. Ve cennetin cehennemden evsa' olduğu budur. Zîrâ, insân-ı kâmilin makarrıdır ki, onun ismi ism-i Vâsi'dir. Bu cihetten tevsî'-i dâire iktizâ eder. Kabza-i şimâlde olanlar ise li-ecli'l-azâb tazyîk-ı dâire iktizâ eder. Zîrâ, dünyâda âlem-i vücûdu tazyîk ettiler ve esmâ-i ilâhiyyeyi tenfîs etmediler ve çâh-ı nefs ve tabîatte kaldılar ve sahrâ-i kalb ve rûha çıkmadılar ki, bu sahrâ âlem-i melekûttan ve ol çâh âlem-i mülktendir. Mülk ise melekûttan adyakdır. Zîrâ, hissin kesâfeti yeridir. Melekût ise aklın letâfeti mahallidir.

Gel imdi bu âlem-i hissin netîcesine er ki âlem-i akldır ve âlem-i aklın netîcesine dahî vâsıl ol ki âlem-i ma'nâdır ve âlem-i ma'nânın dahî netîcesi dâiresine dâhil ol ki âlem-i hakîkattir, tâ ki ezelen ve ebeden mahbûb-i ilâhî olasın ve sırr-ı hilâfet bulasın.

﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِمَن كَانَ لَهُ قَلْبٌ﴾ وهو قلب الكامل ﴿أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ﴾ وهو سمع العاقل ﴿وَهُوَ شَهِيد﴾ اي حاضر بالقلب يسمع ما يلقى إليه من لسان الإنسان الكامل ﴿وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ﴾ على لسان عبده الفقير حقّي ﴿وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ﴾ اي سبيل الوصول بإرشاده. فاعرفه وكن على بصيرة من الأمر ولا تسرف النفس ولا تضيّع العُمر.

["İşte bunda kalbi olan (ki o kâmilin kalbidir) yâhut hâzır bulunup

(ya'nî kalbi hâzır olarak insân-ı kâmilin lisânından kendisine söyleneni dinleyen) kulak veren (ki o akıllı kimsenin kulağıdır) kimseler için bir ibret vardır." (Kāf, 50/37); "Allah ise hak olanı (Fakîr kulu Hakkı'nın lisânından) söyler ve doğru yola (ya'nî irşâdıyla vuslat yoluna) ulaştırır." (Ahzâb, 33/4) Bunu bil ve bu işte basîret üzerine ol. Nefesi israf etme ve ömrü zâyi' etme.] /

* * *

قيل لي في السّحر الأعلى ليلة الأحد بهذه العبارة التركيّة:

[Pazar gecesi seher-i a'lâda bu Türkçe ibâre ile bana denildi ki:]

"Sizin makām-ı mahmûdda olduğunuz ızhâr-ı kemâl içindir, ızhâr-ı kemâl ise hamddir."

Pes, Hak Teâlâ kendi zâtında mahmûd oldu. Zîrâ, tecelliyâtı ile ızhâr-ı kemâl eyledi. Ve abd dahî mahmûd oldu. Zîrâ, kemâlât-ı ilâhiyyeyi ızhâr eyledi. Ve Hak Teâlâ ona hamdi mukābelesinde hamd eyledi ki, ona "hamdü'l-hamd" derler. Bu cihetten âlem-i cem' ve âlem-i fark hamdden ibâret oldu ve Ahmed ve Muhammed sırrı bundan zuhûra geldi. Zîrâ, akl-ı evvel makām-ı ervâhda ızhâr-ı hamd-i zâtî eyledikde yedine livâu'l-hamd i'tâ olundu ki, meşrık ve mağrib arasını ve mâ-beyne's-semâi ve'l-arzı muhîttır. Zîrâ, âlem bütün hamd ve ızhâr-ı kemâldir.

Ba'dehû Hak dahî ızhâr-ı hamd-i sıfâtî eyleyip makām-ı ecsâmda "Muhammed" dedi. Bu sırr-ı ilâhîden ötürü Hak ile abdden her biri hâmid ve mahmûd oldu. Ve Muhammed'in (s.a.v.) seyf ile meb'ûs olduğu ızhâr-ı hamd için idi. Zîrâ, kemâl-i ilâhînin bir cenâhı cemâl ve bir cenâhı dahî celâldir. Ve cemâlde celâl mündemir ve celâlde dahî cemâl mündericdir.

Pes, şol ki insân-ı kâmildir, cemâl ve celâli cem' eyledi. Zîrâ, mazhar-ı Hak olduğu cihetten zü'l-cenâheyndir. Ve onun cemâli mü'minlere raûf ve rahîm ve celâli kâfirlere şedîd olduğudur. Ve bu sûrette cemâl ve celâlinden her biri zâhir olmuş olur. Nitekim mertebe-i âfâkın hükmü budur.

Ve bir dahî cemâli kalb ve rûha ve celâli nefs ve tabîate göredir ki, seyf-i mücâhede ile kuvâ-yı hayvâniyyeyi katli ve sâha-i arz-ı vücûddan âsârını izâlesi hasebiyle celâli cemâlinde nâ-bûd ve cemâli celâlinde

zâhir olmuştur. Ya'nî, cemâli bi'l-fi'l ve celâli bi'l-kuvvedir. Nitekim mertebe-i enfüsün hâli budur. Zîrâ, bu mertebede cemâl ve celâlin her biri bi'l-fi'l olmak muhâldir. Ve bu cemâl bi'l-fi'ldir ki dünyâ ve âhirette zâhir ve cennet onunla meşhûndur ki dâru'l-cemâldir. *[188]* Ve ona "kadem-i rahmet" derler. Onun için ibtidâ cennete vaz'-ı kadem eden insân-ı kâmildir ki, Muhammed (a.s.v.) ve ashâb ve ihvânıdır ki serrâ ve darrâda hâmidûndur.

Ve onun celâl-i bi'l-kuvvesi dünyâda hafî ve âhirette zâhirdir. Zîrâ, cehennem onunla mâlâ-mâldir ki dâru'l-celâldir. Ve ona "kadem-i Cebbâr" derler ki kadem-i gazabdır. Onun için âhir cehenneme vaz'-ı kadem eden bu ma'nâdır. Ve bunun te'hîr olunduğu سبقت رحمتي غضبي [Rahmetim gazâbımı geçmiştir.] sırrına işârettir.

Ve bundan fehm olunur ki, usât-ı mü'minînin cehenneme duhûlleri küffârdan muahhardır. Ve kadem-i Cebbâr dahî usâttan muahhardır. Zîrâ, kadem-i Cebbâr muazzeb değildir, belki هَلْ مِنْ مَزِيد (Kāf, 50/30) [Daha yok mu?] suâline cevâbdır ki cehennemi pür kılmak içindir. Pes, لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ (A'râf, 7/18) [Andolsun ki, cehennemi dolduracağım.] nassından mefhûm olan mel'-i cehennemdir, yoksa orada olan mahlûkātın cümlesinin azâbı değildir. Nitekim mâlik ve etbâı muhterık olmazlar. Pes, kadem-i Cebbâr'dan mahlûk olan tâife dahî böyledir ki, onlarla mev'ûd olan mel' yerin bulur. Ve usâttan bu tâife dahî mağlûb olduklarından azâbı ihsâs etmeseler gerektir. Ve ol mağlûbiyyet ve insilâhdan hadîsde "mevt" ile ta'bîr olunmuştur. Zîrâ, âhirette hakîkat-i mevt yoktur, belki kebş-i mevt yed-i Yahyâ (a.s.) ile mezbûhdur. Bu cihetten hayât ikidir ki, biri hayât-ı dünyâ ve biri hayât-ı âhirettir. Ve mevt birdir ki, mevt-i dünyâdır. Eğerçi ba'zı i'tibârât ile hayât ve mevtin envâ'ı vardır. Nitekim Kitâb ve sünnette mübeyyendir.

Ve bundan fehm olundu ki, dâr-ı cemâl ve dâr-ı celâl bâkî oldukça Hakk'ın cemâl ve celâli dahî bakîdir, velâkin cemâl ve rahmeti sâbık olmakla âsâr-ı celâl ve gazabı bi-hasebi a'mâli'l-ibâd ârızdır. Velâkin ba'zı eşhâsa göre zâhir-i celâlde bâtın-ı cemâl olur. Nisve-i Züleyhâ gibi ki kat'-ı eydî ettiklerini ihsâs etmediler, maa-hâzâ kat'-ı eydî celâldir. Ve Seyyid Nesîmî gibi ki selh-i cild olunduğun ihsâs etmedi, belki cild-i meslûhunu ber-dûş eyleyip Haleb'den çıkıp gitti. Ve bunun emsâli umûr dahî ashâb-ı kirâmdan ve sâir havâss-ı ümmetten menkūldür

ki cümlesi makām-ı / hamde râci'dir. Zîrâ, ihsâs-ı elem etmemek kemâldir. Pes, şarâb-ı cemâl ile sekrân olanlarda eser-i celâl mahsüs olmaz. Ve bu makāmdandır ki, beden-i İmâm-ı Ali'den (k.v.) hâl-i salâtta ok demirini ihrâc ederlerdi ve kendi ihsâs etmezdi. Zîrâ, أَرِحْنَا يَا بِلَالُ [Bizi rahatlat, ey Bilâl] ona dahî sârî idi. Şol cihetten ki medinetü'l-ilmin dervâzesi idi. Ve burada ilim müşâhedeye makrûn olan ilimdir. Zîrâ, bir şehrin dervâzesine geldikde ilme'l-yakîn tamâm olup ayne'l-yakîn zuhûr eder.

Pes, hâric-i salât ilme'l-yakîn ve dâhil-i salât ayne'l-yakîndir ki makām-ı müşâhededir, gerek hayâlî -ki mübtediler hâlidir- ve gerek rûhânî ve kalbî -ki müntehîler hâlidir-. Ve fi'l-cümle, bakā-i hicâb müşâhedeye mâni' değildir ki, ona "hicâb-ı rahmet" derler. Ve bu hicâbdır ki makām-ı muhâtaba ve münâcâtı tashîh eder. Zîrâ, fi'l-cümle bu'du iş'âr eder ki ona "kābe kavseyn" derler. Aynu'l-cem'de ise bu ma'nâ hâsıl olmaz. İşte Hak Teâlâ'nın musallînin kıble ve muvâcehesinde olduğu budur, ve illâ eyniyyât ona nisbetle birdir ve eyn-i vâhid ile tekayyüdden berîdir. قال تعالى : فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰه (Bakara, 2/115) [Allah Teâlâ buyurdu ki: Nereye dönerseniz Allâh'ın vechi oradadır.] Ve bu cem'in şuhûduna eren netîceye vâsıl olur ve cihet-i cümeliyye ve külliyye bulur.

Ba'de-zâ, erbâb-ı maârifin tasnîfâtı hamd bâbındandır ki ızhâr-ı kemâldir, velâkin bu ızhârda garaz-ı nefsânî olmayıp mübâşeret amel-i Hak ile olıcak hakkānî olan nesnede çûn u çirâ olmaz. Eğer böyle hâl kıyl ü kāl yeri olsa kalem-i a'lâ ve levh-i mahfûzun halkı dahî hâşâ mahall-i kelâm olurdu. Çün ki ol kalemden maksûd tecelliyât-ı ilâhiyyeyi ızhâr ve kemâlât-ı rabbâniyyeyi iş'ârdır -tâ ki Hakk'ın mahmûdiyyeti zâhir ve müsnâ-aleyh olduğu bâhir ola-, lâ-cerem insân-ı kâmil -ki sûret-i kalem-i a'lâ'dır- onun elinden dahî elvâh ve evrâka ile'l-ebed nakş-ı ma'rifet olunur ve âlem-i gaybın şuûnu âlem-i şehâdete nakl kılınır ve âsâr-ı ilâhiyye olduğu ecilden ebsâr ve besâire ondan rûşenâlık gelir ve âsâr yüzünden müessir ile hayli [*189*] âşinâlık hâsıl olur. Ve erbâb-ı mükâşefenin evâhir-i ömürde kitâbetle tekayyüdleri bu ma'nânın netâicindendir. Eğerçi ehl-i inkâra sû-i fehmlerinden nâşî ziyâde sa'b gelir ve "Bu nesneleri tahrîre hâcet nedir?" der. Feemmâ tâlib-i Hakk'a göre ona hâcet onların ulûm-i resmiyyeye hâcetleri gibidir ki lâ-büddür.

Şu kadar vardır ki, şol ma'nâ ki setr içindir, onu keşf etmemek gerektir. Ve alâ-takdîri'l-keşf libâs-ı mahsûsuyla keşf lâzımdır, tâ ki verâ-i perdeden nazar edenler onun esrârından mahcûb olalar, ve kelâm-ı hakkânî dahî kıyl ü kâlden masûn ola veyâhut kâilin kendi kemâlâtına dâir ihsân-ı ilâhî ise ızhârını ilâ-mâ-ba'de'l-mevt te'hîr eyleye. Nitekim nice kibâra bu vechile vâkı' olmuştur. Husûsâ ki makām-ı kutbiyyetten hisse-mend olanlar mertebe-i hafâdadır. Zîrâ, velâyet ve makāmât-ı velâyet nübüvvet ve saltanat gibi ızhârı vâcib olan umûrdan değildir. Belki onun netîcesi her hâli ihfâdır, meğer ki ızhârına zarûret-i kaviyye ola.

***

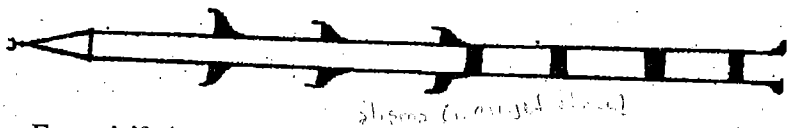

Ey maârif-şinâs ve'y hakāik-istînâs, nukūş-i ilâhiyyeye nihâyet yok ve rüsûm-i ma'rifet hadden artıktır. Ve ol âsârdandır minâre-i mersûme ki, dîde-i hisse nümâyân ve ondan maksûd ne idiği kalbe ıyân ve beyân olmuştur. Ya'nî, minâreden murâd makām-ı da'vet ve teblîğdir. Ve müezzin dâî ilellâha işârettir. Ve derecât dört adeddir ki, şerîat ve tarîkat ve ma'rifet ve hakîkattir. Ve makāmât üçtür ki, tevhîd-i ef'âl ve tevhîd-i sıfât ve tevhîd-i zâttır ki minârenin üç şerefesi bunlardır.

Ve bu makāmâta da'vet etmek derecât-ı mezkûre sâhibine mahsûsdur. Ya'nî, sâlik makām-ı hakîkate vâsıl olmadıkça ehl-i tevhîd-i resmîyi tevhîd-i hakîkîye da'vet edemez. Pes, ehl-i hakîkatin tevhîdi aynî ve gayrıların resmîdir. / Zîrâ, gayrılar ya ehl-i taklîd veyâ ehl-i nazar ve istidlâldir. Ehl-i taklîdin hâline i'tibâr yoktur. Ve ehl-i nazar ki ilme'l-yakîn ehlidir, ayne'l-yakînden mahcûbdur.

Pes, ayne'l-yakîn ehli olanlar tevhîd-i ef'âl ve sıfât ve zâta mazhar olanlardır. Ve bunlar evvelen ve bi'z-zât enbiyâ ve rusüldür (aleyhimü's-selâm) ve sâniyen ve bi't-tebeiyye veresedir. Ve bunlardır ki Kur'ân'da gelir: إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِمَن كَانَ لَهُ قَلْبٌ (Kāf, 50/37) [İşte bunda kalbi olan kimseler için bir ibret vardır.] Ya'nî, ehl-i kalb dedikleri bunlardır ki, onlar ism-i a'zama mazhar olmuşlar ve hakîkate vukūf-ı tâmm bulmuşlardır. Ve bunların ashâbı vardır ki enbiyâ ve rusülün bi-tarîkı'l-vahy, ve evliyâ ve veresenin bi-tarîkı'l-ilhâm getirdiği

nesneyi cân kulağıyla istimâ' ederler ve tenzîh ve teşbîhden ne vârid olursa ahz ve kabûl eylerler. Ve bunlardır ki Kur'ân'da gelir: أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ (Kāf, 50/37) [Veyâ hazır bulunup kulak veren kimseler için (öğüt vardır).] Ve enbiyâ ve evliyâ dünyâda bu vechile Hak üzerine dâî oldukları ecilden biribirlerinden teberrî etmezler.

Feemmâ şol kimseler ki erbâb-ı inkâr ve ehl-i ukūl-i zaîfedir ki, te'vîlât-ı fâside yoluna gitmişler ve halkı müeddâ-yı fikirleri olan ma'nâya da'vet etmişlerdir, bunlar kıyâmet gününde biribirlerinden teberrî ederler. Nitekim gelir: إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا (Bakara, 2/166) [İşte o zamân kendilerine uyulanlar, uyanlardan kaçıp uzaklaşmışlardır.] Ya'nî, küfre dâî olan metbû'lar tarîk-ı dalâlde oldukların bilip ıdlâl ettikleri tâbi'lerden firâr ettikleri gibi erbâb-ı te'vilât-ı zâyiğa dahî i'tikādlarını ifsâd ettikleri eşhâsdan firâr ve teberrî ederler, tâ ki onlarla muhâsame etmeyeler ve huzûr-i enbiyâ ve evliyâda rüsvây olmayalar ve cehenneme gitmeyeler. Zîrâ, cehennemden halâs olsalar dahî nâr-ı bu'd ve katîatte muhterık olmaktan hâlî değillerdir.

İmdi, râh-ı şer'-i mutahhar inkâr yolu değildir, belki zâhir ve bâtın ne vechile vârid olduysa îmân yoludur. Onun için Kur'ân'da gelir: فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوْا (Bakara, 2/137) [Eğer onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa doğru yolu bulmuş olurlar.] Ya'nî, âyet-i [190] şerîfe işâret eder ki, eğer îmân-ı nâs mü'min-i kâmil olanların îmânı gibi olursa hidâyet-i kâmile hâsıl olur, ve illâ dalâlden hâlî olmaz. Ve ol îmândan murâd îmân-ı ıyânîdir veyâhut onları kabûl edip mütâbaat-i sahîha ile mütâbaat edenlerin îmânıdır ki, îmân-ı kâmil müncî ve mutlakan makbûldür, gayrıların îmânı ise îmân-ı nâkıs ve min-vechin merdûddur.

İmdi, bu esrârdan haberdâr olmayan erbâb-ı inkâr her asırda başlarına ba'zı hamkāyı cem' edip zu'mlarınca yol gösterirler. Ve "şerîat budur" diye ıdlâli irşâd sanırlar. Ve halkı sû-i i'tikāda düşürürler. Ve "ehl-i sünnet i'tikādı budur" diye kendi sû-i fehmlerine göre hevâlarına da'vet eylerler. Ve niceler dahî hevâlarına göre risâleler ve kitâblar yazıp kimi türkî ve kimi arabî vechile zeyğ ve dalâllerin tahlîd eylemişlerdir. أولئك هم الضالّون المضلّون وفيهم من طريق الإشارة قوله تعالى: زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ [İşte onlar dalâlette olan ve dalâlete düşürenlerdir. İşâret

yoluyla Allah Teâlâ'nın şu sözü onlar hakkındadır: "Onlara azâb üstüne azâb verdik" (Nahl, 16/88)] Ve onlara mütâbaat eden cühelâ dahî "İşte fülân kitâbda yazar" diye müddeâ-yı fâsidlerine kelâm-ı kâsid ile istişhâd ederler. Ve bunlar şol berrânî kimyâgerler gibidir ki, halkı ifsâd edip kizbleri ile onları iflâsa düşürmüşlerdir. Zîrâ, kendileri vâkıf olmadıkları ma'nâ ile amel edenler dahî subh-i kâzib gibi âhir yüzleri kararır ve kimyâlarının netîcesin bulamayıp zerleri nühâsa münkalib olup mangıra muhtâc olurlar.

Ey derd-mend, gel imdi altın işini bakır etme ve berrânîler yoluna gitme. Belki cevvânîlere mütâbaat eyle, tâ ki bir dirhemin bin dirhem ola ve belki senin amel-i hâlisından hazîneler dola. Sana bu irşâd besdir, eğer aklın var ise ve sem'ini Hakk'a ve ehl-i Hakk'ın kelâmına tuttunsa ve kalbinle semâ'ına hâzır oldunsa, ve illâ dikkatin zâyi' oldu ve nakdin hasâret buldu.

واللّه المعين المرشد ومنه التّوفيق والعناية وإليه الرّجوع في البداية والنّهاية وهو المستعان.

[Yardımcı ve irşâd eden Allah'dır. Tevfîk ve yardım O'ndandır, bidâyette ve nihâyette dönüş O'nadır ve yardım taleb edilen O'dur.] /

* * *

صدر هذا المقال من لسان الحال وقت السّحر الّذي يَنزل فيه الرّبّ المتعال : [Yüce Rabbin nüzûl ettiği seher vaktinde bu söz hâl lisânından sâdır oldu:]

Dem-be-dem şermende-i ihsânın oldum ben fakîr
Feyz-i zâtın ile bi-hamdillâh doldum ben fakîr
Çıkmadım bahr-i atâdan anda kaldım ben fakîr
Ey Ganî Allah, çok çok gevher aldım ben fakîr.

Ma'lûm ola ki, "Allah Sübhânehû ve Teâlâ her seher-i a'lâda semâ-i dünyâya nüzûl eder" diye hadîs-i şerîf vârid olmuştur. Ya'nî, âlem-i ma'nâdan bir te'sîr zuhûr edip müteheccid olanlar onunla müteessir olurlar. Zîrâ, ibâdın her biri urûca kādir değillerdir ki, rûhâniyyetleri galebe-i beşeriyyetle za'f üzerinedir. Pes, Hak Teâlâ kemâl-i kereminden onlara nüzûl edip hâllerine göre rahmetiyle teşrîf eyler. Ve nüzûlünden murâd kurbüdür ki, kalblerinde eseri zuhûr eder. Zîrâ, kulûba hâricden nesne nâzil olmaz, belki hicâbın irtifâ'ıyla yine bâtın-ı kalbden zâhir-i kalbe zuhûr vâkı' olur. Ve "semâ-i dünyâ" denildiği dünüvvden ibârettir. Eğerçi feyz-i ilâhî vech-i âmmdan -ya'nî vesâit cihetinden- kalem-i

a'lâdan beri gelir. Onun için on bir kerre salevât-ı şerîfe tahsîsun bi'z-zikr olundu. Zîrâ, dokuz eflâk ile levh ve kalemin mecmû'u on bir olur.

Ve bundan ahz olunur ki, Cenâb-ı Nübüvvet (s.a.v.) kâinâta vesîle-i feyzdir. Zîrâ, mazhar-ı ism-i Rahmân'dır, gerek onun mebdeiyyet ve mukassemiyyetin halk-ı âlem bilsin -ârifler gibi- ve gerek bilmesin -câhiller gibi-. Ve bu mebdeiyyet sırrından ötürüdür ki, meveddet-i kurbâ ve sıla-i rahm lâzım gelmiş ve küfrân-ı niam-ı ilâhiyye olmaktan tahzîr olunmuştur. Ve her mevcûdun Cenâb-ı Nübüvvet'e karâbeti vardır velâkin kiminin karâbeti karâbet-i bu'dâdır -ki karâbet-i celâl ve kahrdır- ve kiminin karâbeti karâbet-i kurbâdır -ki karâbet-i cemâl ve lutfdur-. Ve her nesne halk cihetinden Hakk'a muzâf olduğu gibi -eğerçi ba'zılarının izâfeti bi-tarîkı't-teşrîf [*191*] değildir- silsile cihetinden dahî evvelü'l-ecsâma muttasıl ve evvelü'l-ecsâm dahî evvelü'l-ervâha müntehîdir. Eğerçi silsilede tefâvüt-i azîm vardır ki, kimi makbûl ve kimi merdûd ve kimi hasen ve kimi kabîhdir. Teemmül eyle ki Hz. Nûh'un (a.s.) oğlu Ken'ân dâire-i Nûh'dan ihrâc ve ehliyyeti selb olundu, maa-hâzâ karâbet-i karîbesi var idi.

Pes, Ken'ân'ı Nûh'dan sıfat-ı kabîhası teb'îd ettiği gibi nice eşyânın dahî sûret-i kabîhası Hakk'a ve Rasûl'e izâfeti mâni' oldu. Bu cihetten umûm üzerine سبحان خالق الكائنات [Kâinâtın yaratıcısı Allah ne yücedir.] denilir, خالق الخنازير [Domuzların yaratıcısı] diye vasf olunmaz. Ve kezâlik cümle-i eşyâ nûr-i Nebevî'den müstefâd iken umûr-i zulmâniyye ona muzâf olmaz. Zîrâ, ulüvv-i cenâbı ona mâni'dir.

Ve bu sırra işârettir şol hadîs-i şerîf ki gelir: لولا انّ الكلاب أمّـة من الأمم لامـرتُ بقـتلها [Köpekler, ümmetlerden bir ümmet olmasaydı öldürülmelerini emrederdim.] Ya'nî, kilâbı necâset ve kubhundan ötürü ümmet-i mutlakadan kıldı, maa-hâzâ ümmet-i Nebî'ye muzâf ola gelmiştir. Onun için ba'zı ulemâ' وَالْمَحْرُومِ لِلسَّائِلِ (Zâriyât, 51/19) [(Mallarında) dilenen ve yoksullar için (bir hak vardır).] nassında "mahrûm" ile murâd kelbdir demiştir. Maksûd atâya muhtâc olan nesnedir ne olursa olsun. Ve ikrâm-ı hubz lâzım iken yine muhtâcdan mutlakan men' olunmaz. قـال تعـالى: وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ (Hac, 22/28) [Allah Teâlâ buyurdu: Çâresiz kalmış fakîre de yedirin.] Ve kâfir kelb ve hınzîr gibidir, maa-hâzâ

it'âm olunur. Zîrâ, halkda cemî'-i halâik müşterek oldukları gibi rızkda dahî müştereklerdir. Ya'nî, Hallâk isminin taalluku umûm üzerine olduğu gibi Razzâk isminin dahî umûm üzerinedir. Eğerçi merzûk olanlar miyânında tefâvüt vardır. Meselâ, insândan mü'min ile kâfirin farkı olduğu gibi mutlak insân ile ba'zı hayvânın dahî farkı vardır, ya'nî şerîat ve hakîkat yüzünde. Şerîat yüzü budur ki şâri'den ba'zı tahsîsât sâdır olmuştur. Ve hakîkat yüzü budur ki, ufûnâttan mahlûk olan nesne ile anâsırdan mahlûk olan bir değildir.

Ve kezâlik rûh-i hayvânî-i insânî ile rûh-i hayvânî-i hayvân bir değildir. Zîrâ, insânın rûh-i hayvânîsi rûh-i / insânîsine muzâfdır ki rûh-i ilâhîdir. Onun için rûh-i ilâhî gibi bakāsı vardır. Sâir hayvânâtın ise mevt-i tabîî ile muntafî olur. Bu cihetten insânda ervâh-ı selâse vardır ki: Biri tecellî-i evveldir ki nefes-i rahmânîdir. Ve biri dahî وَنَفَخْتُ فيه مِنْ رُوحِي (Hicr, 15/29) [Ve ona rûhumdan üfledim]'den mefhûm olan rûh-i izâfîdir. Ve biri dahî rûh-i izâfîden tevellüd eden rûh-i hayvânîdir ki ona "nefs-i hayvâniyye" derler ki matıyye-i rûhdur ve mahall-i sevâb ve ikābdır. Ve "rûh-i insânî" dedikleri nefs-i nâtıkadır ki nefs-i küllün şu'belerindendir. Ve idrâk ve ilim ve tedbîr ona muzâfdır, hiss ve hareket nefs-i hayvâniyyeye muzâf olduğu gibi.

İşte nefs-i hayvâniyye netîce-i tenezzülâttır, nefes-i rahmânî netîce-i terakkıyât olduğu gibi. Ve bu nefes-i rahmânîye "fevkānî" ve nefs-i hayvâniyyeye "tahtânî" derler ki tecellî hasebiyle taayyün bulmuştur, ve illâ ya'nî kable't-tecellî taayyün-i fevkānî ve tahtânî demek yoktur. Onun için Hak Teâlâ Ganiyyün bi'z-zât olduğu cihetten taayyün ve lâ-taayyünden ve nüzûl ve urûcdan muarrâ ve müberrâdır. Velâkin çün ki akl-ı evveli halk edip merkez-i hilâfete dek tenzîl etti, lâ-cerem esmâ ve sıfâtının atvâr-ı muhtelife-i zuhûrât-ı mütenevviası nüzûl ve urûc gibi hâlet iktizâ eyledi. Pes, nüzûlü tecelliyât ve telebbüsât yüzünden ve urûcu insilâhât cihetindendir.

قال تعالى: إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا (Nisâ, 4/58) [Allah Teâlâ buyurdu: Allah, size emânetleri ehline vermenizi emreder.] Ya'nî, cemî'-i merâtibden me'hûz olan sûret ve hâssıyyet mahalline teslîm olunduktan sonra zât-ı ahadiyye sırrı aslına rucû' eder ki, abde göre ol hâlete "fenâ fillâh" derler ve Hakk'a göre "zât-ı baht" derler. Ve abd hâlâ الآن على ما عليه كان [Şimdi O daha önce olduğu hâl üzerinedir.] i'ti-

bâriyle ma'nâda tecerrüd-i mutlakdadır. Eğerçi ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ (Tîn, 95/5) [Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik.] i'tibâriyle sûrette taalluk-ı mahzdır, feemmâ şol ki ehl-i tecerrüddür, fi'l-hakîka taalluk-ı sûrî ona hicâb değildir; ve şol ki ehl-i taallukdur, ona dahî tecerrüd-i ma'nevî müfîd değildir. Zîrâ, kelâm bi'l-fi'l olana göredir, bi'l-kuvveye göre değil.

Nazar eyle ki, kable'l-ğars nevât ile bi'l-fi'l şecere-i pür-meyvenin farkı ne kadardır. Ya'nî, şecere icmâlden tafsîl [*192*] bulmuş ve tafsîlin netîcesine ermiştir ki, meyve ve onda olan çekirdektir ki, "nûn" dedikleridir. Nevât-ı gayr-i mağrûse ise henüz tafsîl bulmamıştır, fe-keyfe ki netîceye ere? İmdi, ol nevât kable's-sülûk olan hâldir. Onun için mübâyaa ve sülûk lâzım gelmiştir. Zîrâ, eğer nevât zuhûr isterse bâğ-bân eline düşer ki, neşv ü nemâ onun terbiyesine menûttur. Kezâlik, mü'min kemâl-i insânî ve kemâl-i ilâhî dilerse mürşid-i kâmil terbiyesine düşer ki, urûc ve nüzûl onun halka-i tedbîrine merbûttur. Ve bu netîceden âgâh olmayan ebeveyni ve esâtizi ve şüyûhu sebb eder. Çün ki mü'mine ebeveynini isimleriyle da'vet edip "Yâ Muhammed! Yâ Fâtıma!" demek câiz olmadı, ya "üff" demek ve şetm ve darb etmek kande kaldı? Üstâz ise ebeveyn fevkında ve şeyh-i mürebbî dahî üstâz fevkındedir. İşte küfrân-ı niam olmak bu ma'nâdır ki netîcesi hirmândır.

* * *

قال سبحانه وتعالى: [Allah Sübhânehû ve Teâlâ buyurdu ki:]

قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْداً وَسَلاَماً عَلَى إِبْرَاهِيمَ

(Enbiyâ, 21/69) ["Ey âteş, İbrâhîm'e serin ve esenlik ol." dedik.]

Maksûd, ism-i Muâfî ve ism-i Nûr ve ism-i Selâm yüzünden kavldir, ve kavl likādır. Ya'nî, ism-i nûr nâra mülâkî olıcak nâriyyetini nûra sabğ edip sûretinden onu ihrâc ve sıfatını tahvîl eyler ki ihrâkdır. Nitekim leyle-i mi'râcda kürre-i nârı hark ve oradan selâmetle güzer vâkı' oldu. Zîrâ, Cenâb-ı Nübüvvet (s.a.v.) nûr-i Hak'dan mahlûk idi ve onun -ya'nî Cenâb-ı Nübüvvet'in- nûrundan mahlûk olan mü'minin nûruna nâr-ı cehennem hâil olmayıcak -nitekim gelir: جُزْ يا مؤمن فإنّ نورَكَ اطفــأ ناري [Geç ey mü'min, çünkü nûrun nârımı (ateşimi) söndürdü.]- nûr-i Hak'dan bi-lâ-vasıta mahlûk olan Hazret'in nûruna nâr-ı anâsır hâil olur mu? Ve bundan insân-ı kâmilin kemâl-i nûru zâhir oldu. Zîrâ,

nâr-ı dünyâ ki nâr-ı dûzahın yetmiş hissesinden bir hissedir, nûr-i mü'min ol yetmiş hisseyi ve bir hisseyi ıtfâya sebeb budur ki, nûr-i mü'min yetmiş bin hicâbın mâ-verâsından olan nûr-i zâtın aksidir ki, nûr-i berkîdir. Ve ol berka yetmiş bin sürâdikât dayanmayıp munharık olıcak nâr-ı cehennemin bir perdesi ve yetmiş perdesi ne vechile hâil / olur?

Ve nâr nûrdan tevellüd eylemiştir, Havvâ Âdem'den tevellüd eylediği gibi. Ve şiddeti vasf-ı zâyid hasebiyledir. Onun için inâsın zükûr üzerine ba'zı umûrda istîlâsı vardır. Eğerçi الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ (Nisâ, 4/34) [Erkekler kadınlar üzerinde idâreci ve hâkimdirler.] mûcebince ricâl rüesâdır ve mer'ûsların kıvâm-ı umûru onlara bestedir. Zîrâ, adl bundadır. Ve şol hânede ki tavuktan horoz âvâzı gele, ol hânede hayr olmaz. Onun için kıvâm-ı sûret-i âlem cibâl iledir, ve cibâl sûret-i ricâldir. Pes, kıvâm-ı âlem ilâ-yevmi'l-kıyâm ricâl iledir ve ricâlin es'adı Mehdî ve eşkâsı Deccâl'dir. Ve her Deccâl'in bir Mehdî ve Îsâ'sı olduğu gibi her Nemrûd ve Fir'avn'ın dahî bir İbrâhîm ve Mûsâ'sı olur. Ve Nemrûd ve emsâli gerçi sûrette ricâl ve ashâb-ı batş idiler velâkin ma'nâda inâs ve erbâb-ı za'f idi. Çün ki anâsırdan nâriyyetleri gâlib idi, lâ-cerem nûr-i İbrâhîm (a.s.) ol cehennemînin nârını söndürdü ve berd ve selâm kıldı. Ve "berd" dediği nârın harâretine nâzırdır. Zîrâ, her nesne zıddının galebesiyle söner.

Ve "selâmet" dediği nârın âfet-i azîme olmasına dâirdir. Pes, nûr-i İbrâhîm'in tecellîsi ile nârdan muâfât ve selâmet hâsıl oldu. Ve bundan ma'lûm oldu ki, insân-ı kâmilin anâsırında olan nâriyyet nûriyyete mübeddeldir, nûr ise nâr gibi muhrık değildir. Bu cihetten nûrî olanlar halâs oldular ve nârî olanlar âhir yandılar, her ne vechile olursa. Ya'nî, Nemrûd'un ihtirâkı baûza yüzünden oldu. Zîrâ, lisânında da'vâ ve dimâğında sevdâ var idi. Onun için da'vâ-yı rubûbiyyet eyledi. Pes, Hak Teâlâ'nın gayret-i rubûbiyyeti zuhûr eyleyip bir baûza ile dimâğ-ı Nemrûd'dan sevdâ-yı rubûbiyyeti ihrâc eyledi ve nâriyyetine mebnî olan da'vâsının netîcesini gösterdi ki nâr-ı dûzahdır.

Ve bu makāmda عَلَى إِبْرَاهِيمَ (Enbiyâ, 21/69) ibâretinden me'hûzdur ki, âteş Hz. İbrâhîm'in ancak zâhirinde idi ki nâr-ı Nemrûd idi. Onun için berd ve selâm olmak zâhirine taalluk etti. Pes, bâtın-ı İbrâhîm'de bu ma'nâ âteş ve harâret yok idi. Zîrâ, galebe-i nûr ile nârdan berî idi.

Onun için havâda Cibrîl (a. s.) [*193*] ona mülâkî oldukda iânet semtini iş'âr edicek İbrâhîm ondan i'râz eyledi. Eğer ol vakitte İbrâhîm'in derûnunda nâr-ı ıztırâb olaydı elbet âteş-i dili teskîn için bir sebebe teşebbüs taleb eylerdi, feemmâ Müsebbibü'l-esbâb'a taalluk edip, esbâb-ı zâhireden bi'l-külliyye munkatı' oldu. Hattâ Hakk'a arz-ı hâceti lisâna getirmeyip حسبي من سؤالي علمه بحالي [O'na duâ etmek yerine O'nun hâlimi bilmesi bana yeter.] diye iktifâ eyledi. Zîrâ, ol hâlde makām-ı hulletin muktezâsı bu idi.

Ve Hz. Eyyûb (a.s.) انّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ (Enbiyâ, 21/83) [Başıma bu derd geldi.] diye duâ eyledi. Ol dahî dâiyesinin hükmü idi. Dâiye-i Rahmâniyye ise vahydir. Vahy ise emirdir. Emre ise muhâlefet olmaz. Ve Hz. Süleymân'ın (a.s.) dahî رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكاً لاَ يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي (Sâd, 38/35) [Rabbim beni affet, bana benden sonra hiç kimseye nasîb olmayan bir mülk ver.] diye duâsı dahî bu makūle dâiyeye dâirdir. Ve ona "taleb-i ihtisâs" derler ki muktezâ-yı ismdir. قال تعالى: تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ (Bakara, 2/253) [Allah Teâlâ buyurdu: O peygamberlerden kimini kiminden üstün kıldık.] Ve Cenâb-ı Nübüvvet (s.a.v.) bu ihtisâsâtı cem' ettikten sonra tecellî-i zâta muhtass olup onunla cümleden ser-efrâz oldu ve imtiyâz-ı tâmm buldu. Eğerçi gayrı vechile dahî ihtisâsât-ı kesîresi vardır. Ve ol ihtisâsât netâic-i tecelliyâttır ki onun fevkında beşer için bir mertebe dahî yoktur.

* * *

Nazm:

Ey yüzü nûr-i ilâhînin safâ âyînesi
Defter-i ilm-i Hudâ sundûkasıdır sînesi

Kenz-i mahfîden nedenlü gevher olduysa nisâr
Kalb-i pâkin kıldı Hak ol gevherin gencînesi

Meşhed-i hüsn içre yoktur ona benzer bir melîh
Yûsuf-i Sıddîk onun bir âşık-ı dîrînesi

Ger sezâ görseydi arşa leyle-i mi'râcda
Atlas-ı gerdûn olurdu hırka-i peşmînesi

Nazm-ı Kur'ân-ı belâğât şânını gûş edicek
Ehl-i inkârın dağıldı sînesinden kînesi

Yâ Rasûlallâh, eyle dâne-i hâlinle sayd
Ola murğ-i kalb-i Hakkî'nın o dâne çînesi

اللّهمّ صلّ عليه وأوصلْ سلامنا إليه وعلى آله ممّن غاب عنه وحضر لديه.

[Allâhım ona ve yanında bulunmuş ve bulunmamış olan âline rahmet et ve selâmımızı ilet.]

* * *

قال الله سبحانه وتعالى: [Allah Sübhânehû ve Teâlâ buyurdu ki:]

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَوةِ الْوُسْطَى

(Bakara, 2/238) [Namâzlara ve orta namâza devâm edin.]

Ma'lûm ola ki salât-ı vustâyı mâ-kabline atf ettiği şeref-i zâyidinden ötürüdür. Gûyâ salât-ı vustâ havâss-ı zâyidesi cihetiyle salât-ı mutlaka cinsine muğâyirdir. Misk ile dem gibi ki miskde olan râyiha-i tayyibe onu dem cinsinden ihrâc eyleyip başka hakîkat kılmıştır. Ve Hak Teâlâ'nın salât-ı vustâyı ibhâm ettiği sâir ibhâm ettiği eşyâ gibidir -leyle-i kadr ve sâat-i icâbet ve emsâli gibi-, tâ ki ibâd mütenebbih olup evkātı ve a'mâli muhâfaza edeler. Ve "Salât-ı vustâ salât-ı asrdır" dedikleri takrîb tarîkıyladır. Zîrâ, salevât-ı mefrûzanın miyânında ve arabın kesb-i maâşa iştiğâli vaktinde vâkı' olmuştur ki, taksîr mazınnesidir. Ve kesb-i maâd kesb-i maâştan akvâdır. Zîrâ, maâş terbiye-i ebdân ve maâd terbiye-i ervâh içindir. Ve maâş vesâil ve maâd makāsıd bâbındandır, eğer niyyete mukārin ise, ve illâ kâr-ı dünyâ ukbâya vesîle olmaz, ukbâ Mevlâ'ya vesîle olmadığı gibi. Ya'nî, bir kimsenin amelden garazı mücerred naîm-i cennet olmak Hakk'a vesîle olmaz. Zîrâ, nazarında kāsırdır. Belki amel-i şer'îyi imtisâlen li-emrillâh ve ibâdeti i'zâmen ve iclâlen lillâh ederse Hakk'a ma'rifeti dürüst olur ve bu ma'rifet onu Hakk'a îsâl eder. Zîrâ, tarîkına mühtedî olmuştur ki netîcesi menzildir.

Ve bundan fehm olundu ki, efrâd-ı insân arasında tefâvüt olduğu gibi efrâd-ı a'mâl arasında dahî tefâvüt vardır. Salât gibi ki şeref-i zâtîsi ve ârızîsi vardır. Şeref-i zâtîsi budur ki, mahall-i münâcâttır ki mi'râc-ı Nebevî onunla hâsıl olur. Ve şeref-i ârızîsi budur ki, emr-i ilâhîye mukārindir ve fahşâ ve münkerden men' eder. Ve musallîye

melâike iktidâ eder ve salât insân sûretinde temessül eyler. Ve Hakk'a teveccüh sâir vesâile ve eşyâya teveccüh gibi değildir. Meselâ, ilim ki fî-nefsi'l-emr sıfat-ı şerîfe-i ilâhiyyedir, ma'lûmu [*194*] Hak olmak onun şeref-i zâyididir. Zîrâ, Zeyd ve Amr'ı bilmek ile Hakk'ı bilmek bir değildir.

Ve eserde gelir ki: خير الأمور أوساطها [İşlerin hayırlısı orta olanlarıdır.] Bu cihetten Hz. Risâlet (s.a.v.) kalb-i âlem oldu ki, fi'l-hakîka her asırda kadîmen ve hadîsen kutb-i vücûd odur. Ve İdrîs (a.s.) onun zıllı ve gavs-i a'zam zıllü'z-zıll ve sâir tahte'l-livâda olan aktâb ukûs ve zılâlâttır. Müsemmâya nisbetle esmâ ve esmâya izâfetle hakāik-ı kevniyye gibidir. Pes, asl olan müsemmâ ve sâir fürû'dur. Ve asl gerçi cemî'-i fürû'da sârîdir. Zîrâ, tecellî âmmdır, nevâtın ağsâna sereyânı gibi, velâkin gusnden gusne fark olduğu gibi sâir envâ'-ı fürû'da dahî fark vardır. Bu cihetten habîbullâh aslu'l-usûl geldi ve medâr ve merkez-i âlem oldu ve onun devrine "devr-i kamerî" dediler. Zîrâ, kamer kalb-i insâna işârettir. Ve kalb kutb-i kuvâ-yı vücûddur ki vasattır. Ya'nî, kuvâ-yı rûhâniyye ile a'zâ-i cismâniyye arasında vâsıta vâkı' olmuştur ki ifâza ve istifâza ona menûttur.

Bu sebebden halîfetullâh -pes bir sâlik ehl-i kalb olmadıkça halîfe olmaz- ve ehl-i kalb olduğu ism-i a'zama mazhar olmakladır. Zîrâ, ism-i a'zam beyne'l-esmâ' kalb gibidir. Beyne'l-kuvâ, ya'nî cümle-i esmâ devâiri ve nikātı ona merbûttur, umûr-i vücûd kalbe merbût olduğu gibi. Onun için ism-i mezkûrun mazharı kutb-i vücûd ve halîfetullâh ve ehl-i kalb olup zâhir ve bâtın ve mülk ve melekût onun üzerine devr eyledi ve sultân-ı zâhir dahî onun üzerine devr eyledi. Ya'nî, kutb ki hakîkat-i ilâhiyye sûretidir, sultân onun zıllı ve medâr ve kalb-i âlem oldu. Onun için nasbı vâcib geldi. Zîrâ, sûret-i kalbdir. Ve bî-kalb insân olmadığı gibi bî-sultân dahî âlem olmaz. Ve hadîsde gelir: السلطان ظل الله Ya'nî, sâye-i ilâhîdir, ya'nî sûret-i hakîkat-i ilâhiyyedir. Ve hakîkat-i ilâhiyye sırr-ı kutb-i vücûddur. Ve insân-ı kâmilin sâirden imtiyâzı bi'l-fi'l bu hakîkate mazhariyyetledir, sâirlerin hayvândan imtiyâzları / sûret-i kalb ile olduğu gibi. Zîrâ, hayvânda kalb olmaz. Onun için bî-dil hayvân gibidir. Ve âfâkda vasat olan felek-i râbi'dir ki, makarr-ı İdrîs'dir. Onun için şems ism-i a'zam mertebesinde geldi ki, medâr-ı nücûmdur ve neyyir-i felek-i vasattır.

Ve kezâlik, vasat-ı âlem arş-ı mecîddir. Zîrâ, mâ-fevki âlem-i ervâh ve mâ-tahti âlem-i ecsâmdır ki, kendi bu iki âlemin berzahiyyeti ve kalb gibi âlem-i vücûdun medârıdır.

İşte bundan fehm olundu ki, "Arşın ma-fevki âlem-i lâ-halâ ve lâ-melâdır" diyen hatâ etti, hukemâ-i dâlle gibi. Zîrâ, eğer onların dedikleri gibi olaydı, arşda sırr-ı berzahiyyet olmazdı ve akl-ı evvel sırrına irtibâttan hâlî kalıp âlem-i ma'nâya ecnebî gibi olurdu. Ve bir dahî bu fehm olundu ki, arşın berzahiyyeti -ki tarafeyni câmi'iyyetidir-, rûhâniyyetin iktizâ eder, kalbin rûhâniyyeti gibi. Belki rûhâniyyeti cismâniyyeti üzerine gālibdir. Zîrâ, âlem-i ervâh onun bâlâsındadır ki, dâimâ oradan müteessir olmaktadır, kalb rûhdan müteessir ve müstefîz olduğu gibi. Ve mıknâtısın vücûdu hadîdin cezbinin bakāsın iktizâ ettiği gibi ervâhın dahî arşı cezbi arşın bakāsın iktizâ eder ve cismâniyyeti fenâ ve helâk iktizâ etmez. Zîrâ, mertebe-i kemâlde latîfdir.

Pes, rûh-i latîfe zevâl gelmediği gibi cism-i latîfe dahî zevâl gelmez. Onun için ebdân-ı enbiyâ ve evliyâyı arz ekletmez. Bu yüzden ulemâ' arş ve kürsînin bakāsına zâhib oldular ve onları كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ (Kasas, 28/88) [Herşey yok olacaktır.] umûmundan ihrâc eylediler. Ve bu ma'nâdan küberâ-i ehl-i hakāik buyurdular ki: Melâikenin mevtleri gaşye makūlesindendir, yoksa onlar için mevt-i tabîî yoktur. Şol vechden ki onlar tabîat-i külliyye tahtında dâhillerdir, nüfûs-i fâzıla-i beşeriyye gibi.

Sâirler ise böyle değildir. Ya'nî, onlar tabâi'-i cüz'iyye ehlidir ki kesîfdir. Ve kesîfe fenâ taalluk eder. Zîrâ, ufûnet-i zâtiyyesi vardır. İşte كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ (Âl-i İmrân 3/185) [Her nefis ölümü tadacaktır.] bunlara göredir. Ya'nî, bunların tabâi'i zevk-ı mevt götürür.

Feemmâ şol havâss ki kable'l-mevt [*195*] zevk-ı mevt etmişlerdir, onların mevtleri intikāl kabîlindendir. Bir dârdan bir dâra intikāl ise mutlak fenâyı müstelzim değildir. Belki zuhûrdan butûna intikāli müstelzimdir. Mahall-i zuhûr ise dünyâ ve mahall-i butûn berzahdır. Ya'nî, mevtın-ı dünyâya göredir berzahın mahall-i butûn olduğu, ve illâ ehl-i berzaha berzah mahall-i şehâdet ve dünyâ mahall-i gaybdır. Nitekim ehl-i dünyâya hilâfıdır. Çün ki netîce berzaha intikāldir. Pes, şimdiden ol gāyibi hâzır kılmak gerektir.

* * *

ورد قوله سبحانه: [Allah Sübhânehû ve Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَ

(Mülk, 67/19) [Üstlerinde kanatlarını açıp kapatarak uçan kuşları görmüyorlar mı?]

Âyet-i şerîfenin ibâreti tuyûr-i hissiyye hakkındadır ki zâhirdir. Feemmâ tuyûr ervâha işâret eder ki, melâike ve emsâlidir. Zîrâ, melâike-i kirâm âbidler ibâdet ve zâkirler zikr ettiği demlerde fevka'r-ruûs saf saf olup dururlar ve Kur'ân dinlerler ve iktidâ ederler ve zikir ve tesbîhde müşterek olurlar. Ve onlar gerçi Kur'ân tilâvet eylemezler velâkin tilâvet eyleyenlerin efvâhına ağızların koyup ol vechile ahz ederler. Ve Kur'ân'da gelir: أُولِي* أَجْنِحَةٍ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ (Cin, 72/19) [Neredeyse onun üzerine üşüşüp keçe gibi birbirlerine geçeceklerdi.] Ya'nî, telebbüd ve ictimâ' ve izdihâm ettikleri istimâ'-ı Kur'ân içindir. Husûsâ ki insân-ı kâmili görmeğe müştâklardır ki ol husûsda tecemmu' eder, raiyyet sultânı müşâhedeye tecemmu' ve izdihâm ettikleri gibi. Zîrâ, insân-ı kâmilde ve sultân-ı a'zamda sırr-ı ahadiyyet vardır ki, isimleri a'zam ve küllî ve zâtîdir. Pes, sâirler onlara kıyâs olunmaz.

Ve bundan fehm olundu ki melâikede ecniha vardır ki, onların kuvâ-yı muhtelifesidir. Nitekim Kur'ân'da gelir: أُولِي أَجْنِحَةٍ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ (Fâtır, 35/1) [(Melekleri) ikişer, üçer, dörder kanatlı (elçiler yapan Allâh'a hamdolsun).] Ve onların cenâhları nüzûl içindir, yoksa urûc değildir. Zîrâ, kemâl-i letâfetlerinden urûcları zâtîdir ki, ol ma'nâda cenâha muhtâc olmazlar. Feemmâ nüzûlleri böyle değildir. Onun için cenâha muhtâc olurlar. Çün ki fevka'r-ruûs kāim olalar cenâhların bast ederler. Hz. Süleymân (a.s.) üzerine murğân cenâhların bast ettikleri gibi. Çün ki kā'id olalar kabz ederler. / Ve kezâlik nüzûl ettikleri zamân bast ederler ve urûc ettikleri vakitte şâhin gibi süzülüp giderler.

Ve bundan insân-ı kâmilin onlar üzerine fazlı râcih ve rütbesi a'lâ olduğu zâhir oldu. Zîrâ, insân-ı kâmilin rûhu melekûta urûc eylese âyât-ı kübrâ-yı illiyyeyi seyr ve tecelliyât-ı ilâhiyye-i mütenevvia ile teşerrüf içindir, yoksa melâike ve onlardan istifâde için değildir. Feemmâ melâikenin vech-i arza hubûtu ve meclis-i insân-ı kâmile nüzûl ve huzûru istifâdeden ötürüdür. Zîrâ, sohbet-i insân onlara ilm-i zâyid i'tâ eder. قال تعالى: فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ (Bakara, 2/33) [Allah Teâlâ buyurdu:

* وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا

Âdem onların isimlerini onlara (meleklere) haber verince...] Ya'nî, Âdem muallim-i melâikedir ve muallim şâkirde kıyâs olunmaz. Eğerçi insân-ı kâmil dahî huzûr-i ervâh ile mütekavvî ve müteeyyid olur velâkin bu ma'nâdan insân üzerine şeref-i zâyidi lâzım gelmez. Nazar eyle ki, harb ile me'mûr olan enbiyâ tahte'l-livâlarına ensâr cem' ettiler ve onlarla mansûr oldular, maa-hâzâ enbiyâ ashâbından efdaldir. Feemmâ çün ki enbiyâ mertebe-i zâttadır ve kezâlik وَخُلِقَ ٱلْإِنسَانُ ضَعِيفاً (Nisâ, 4/28) [İnsân zayıf yaratılmıştır.] vefkınce za'f-ı aslîlerine rucû' etmişlerdir, lâ-cerem zât yine esmâ ve sıfâtla kuvvet bulur. Meselâ Mekke-i Mükerreme Medîne-i Münevvere ile kuvvet bulduğu gibi. Ve Âl-i Osmân ile Haremeyn dahî ona kıyâs oluna. Zîrâ, Âl-i Osmân sıfât mertebesinde fevka'l-külldür ki, bu ma'nâ ile kuvvet-i zâyidesi vardır, maa-hâzâ sultân Nebî'den (s.a.v.) efdal değildir. Ve İstânbul ki taht-gâhdır, Haremeyn-i Şerîfeyn ile münâsebeti kalîldir. Fe'fhem cidden.

Ba'de-zâ, ervâhın bir nev'i dahî nüfûs-i fâzıladır ki, onlar tuyûr-i ma'neviyyedir ki hevâ-yı hüviyyette derecâtı tefâvüt üzerinedir, melâikenin ecnihada tefâvütleri olduğu gibi. Nitekim leyle-i mi'râcda ervâh-ı enbiyâ (aleyhimü's-selâm) tabakāt-ı eflâkte tefâvüt üzerine zâhir oldular. Ve ervâh gerçi mütehayyize değildir, feemmâ semâvâtta tahayyüzleri taayyün-i cismânîlerine dâir ve hâllerine nâzır bir ma'nâdır. Ve bu nüfûs-i fâzıla [*196*] ve ervâh-ı tayyibenin ba'zıları müdebbirât oldukları cihetten âlem-i tedbîre hareketlerinde bast ve kabz-ı ecniha ederler ve onların per ü bâlleri gerçi ma'nevîdir, feemmâ âlem-i misâlde per ü bâl ile temessülleri dahî baîd değildir. Nitekim Ca'fer-i Tayyâr (r.a.) melâike ile kanat vurup uçardı. Husûsâ ki ehl-i kalb olan her sûrette tekallüb eder ve onun için sûret-i mahsûsa yoktur. Zîrâ, fi'l-hakîka cemî'-i âlem onun suver-i tafsîliyyesidir ve melâike dahî onun eczâsından bir cüz'üdür. Pes, cüz'ünde cenâh olıcak kendinde dahî olur. Zîrâ, demişlerdir ki: الولد سرّ ابيه Ya'nî, veled pederi sûreti üzerine gelip onun sırrını hâvîdir. Bu cihetten cenâh-ı hakîkî âdemindir, yoksa melâikenin değil. Ve ol cenâh esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyedir ki âdem onunla ale'l-vechi'l-ekmel mütehallî ve onunla tâyirdir.

Ve ol cenâhın sûreti melâikede olduğunun sırrı budur ki, melâikenin makarrı cihet-i ulviyyedir ve cihet-i ulviyye ol makûle sûreti iktizâ etmiştir. Zîrâ, evcin muktezâsı odur ki, feemmâ hadıyd -ya'nî merkez-i

âlem-de olan halîfeye lüzûmu yoktur. Zîrâ, halîfe sûrette mâşîdir ki halkın merâtibde ihtilâfına göre hareket eder, ma'nâda ise tâyirdir. Onun için insilâh ile eflâki güzer eyler ve ona ecsâm ve ervâhdan hiç bir nesne hâil olmaz. Zîrâ, sûretle âlem-i sûrete mutasarrıf olduğu gibi rûh ile dahî âlem-i ervâha zâbıt olup sırrı mertebesinde âlem-i ceberût ve lâhûta râkîdir. Ve bu âlemde efrâd-ı kâinâttan hiç bir ferd onunla müşterek değildir. Zîrâ, insân-ı kâmil için ihtisâs-ı ilâhî vardır ki, insân-ı kâmil وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي (Tâhâ, 20/41) [Seni, kendim için seçtim.] mûcebince zât-ı Hak için mustana' ve mahlûkdur. Zât-ı Hak ise a'le'l-eâlîdir. Pes, ol ulüvv-i derece -ki netîce-i sülûktür- âdem-i kâmile mahsûsdur ve "vatan-ı hakîkî" dedikleri budur. İmdi, ey sâlik netîce istersen ve talebkâr-ı vatan isen bu gurbette durma ve cesed ve rûhunu bu tabaka-i süfliyyeden ref' ve i'lâ' ede gör. /

* * *

وردت هذه العبارة العربيّة: [Bu Arapça ibâre vârid oldu:]

مَنْ كَانَ جَازِماً كَانَ عَازِماً

Ya'nî, bir kimse bir husûsda câzim ve kātı' olsa ol meczûm ve maktû'un üzerine âzim olur. Ya'nî, bi'l-fi'l vücûda gelmesine kalbi kasd-ı sahîh ile kasd eder ve ol husûsda şekk ve şüphe ve tereddüdü kalmaz.

İşte "azm" dedikleri "hemm" dedikleri ma'nânın fevkındedir. Pes, her hemm olan yerde azm olmaz ve insân azm ile muâheze olunur hemm ile değil. Nitekim Kur'ân'da gelir: وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا (Yûsuf, 12/24) [Andolsun, kadın onu arzu etti, o da onu arzu etmişti.] Ya'nî, Yûsuf'un (a.s.) hemmi hemm-i Züleyhâ üzerine mebnî idi. Onun için hemm-i Züleyhâ'yı takdîm eyledi. Çün ki hemm-i Yûsuf emr-i ârız sebebiyle idi, ol hâtıra-i nefsâniyyeyi Hak Teâlâ ondan mahv ve izâle eyledi. Nitekim buyurur: لَوْلاَ أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ (Yûsuf, 12/24) [Eğer Rabbinin işâret ve îkāzını görmeseydi.] Ya'nî, burhân-ı ilâhîyi rü'yet hasebiyle hemm-i ârız-ı Yûsuf zâil oldu. Ve bu ma'nâya "imtinâun bi'l-ğayr" derler ki, enbiyânın ma'sûm ve evliyânın mahfûz olduğu emr-i zâtî ile değildir, belki ısmet ve hıfz-ı ilâhî iledir. Zîrâ, cümle-i zevâtta îdâ' olunan nefs birdir ve nefsin şânı hevâ ve şehvete meyldir. Onun için Hz. Yûsuf'dan hikâye edip buyurur ki: وَإِلاَّ تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ

وَأَكُنْ مِنَ الْجَـٰهِلِينَ (Yûsuf, 12/33) [Eğer onların hîlelerini benden uzak tutmazsan, onlara meyleder ve câhillerden olurum.] Ya'nî, sarf-ı Hak imtinâun bi'l-ğayr makūlesidir ve sabvet ve cehl nefsin emr-i zâtî ve hılkîsidir. Ve eğer nefsde bu ma'nâ merkûz olmayaydı insân hâlâ olduğu tab' üzerine olmayıp sıfat-ı melekiyye üzerine olmak lâzım gelirdi. Bu ise hakîkat-i insâniyyeyi münâfîdir.

Nazar eyle ki, salâh matlûbdur. Zîrâ, emr-i hılkî değildir, belki kesbîdir, ve illâ herkes ol ma'nâ üzerine mecbûl olduğu cihetten kesb-i fezâil etmeğe hâcet kalmazdı. Fazîlet-i insâniyye ise kesbdedir. Onun için buyurur: قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا (Şems, 91/9-10) [Nefsini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiş, onu alçaltan da ziyân etmiştir.] Ya'nî, tezkiye ve dessi [*197*] abde nisbet eyledi. Zîrâ, abd mahall-i kesbdedir. Eğerçi her kemâl ihtisâs-ı ilâhîdir ve beyne'n-nüfûs tefâdul kesb ile ve zuhûrât iledir.

Pes, havâss-ı beşerin umûr-i nefsâniyyelerinden hâricde bi'l-fi'l eser yoktur, belki tezkiye hasebiyle butûna râci' olmuştur ve fezâil-i rûhâniyyeleri bi'l-fi'l zuhûrdadır. Ve bununla avâmm-ı nâs üzerine rüchânları zâhir olmuştur. Ve bu ma'nâ dünyâda umûr-i ma'neviyyeden ve âhirette umûr-i hissiyyedendir. Zîrâ, dünyâda olan tefâvütün asârı âhirette derecât-ı âliye ile zâhir olur. Eğer herkes rütbede berâber olaydı cennet sekiz aded ve tefâvüt üzerine olmazdı. Nitekim derecât-ı cehennem dahî böyledir ki, küffâr ve usâtın dünyâda hâllerine göre tabakat-ı muhtelifedir. Pes, bir mü'min ki bu ma'nânın böyle olduğunu cezm ve kat' ede, lâ-cerem a'mâl-i sâliha ve tezkiyeye azm-i kavî ile azm eder ve bitâlet ve kesel üzerine olmaz, ve illâ felâh bulmaz ve netîcesi haybet ve husrân olur.

Ve bundan fehm olundu ki, ba'zı havâss-ı beşer vardır ki meczûb ve mütedârek olduğu cihetten nefs-i emmâre ahvâlinden mahfûz ve masûn ve sülûkü nefs-i mutmainne derecesine makrûndur. Ve bu makūleye "merzûku'l-bidâye ve'n-nihâye" derler, velâkin mahrûmu'l-bidâye ve merzûku'n-nihâye olanlar dahî nihâyette ona mültehak olur.

Ve bundan سبقت رحمتي غضبي [Rahmetim gazabımı geçmiştir.] sırrı zâhir oldu. Zîrâ, emr-i rûhânî asl ve hâl-i nefsânî fer'dir ki, emr-i ârızladır. Nitekim hadîsde gelir: الخير عادة والشر لجاجة [Hayır âdet, şerr ısrârdır.] Ya'nî, insân emr-i ârızdan kat'-ı nazar kendi nefsiyle tahliye

olunsa hayrı ihtiyâr eder. Ve bu cihettendir ki, بِيَدِكَ الْخَيْرُ (Âl-i İmrân, 3/26) [Hayır senin elindedir.] vârid olup hayr üzerine iktisâr olundu ki, hükm-i kabza-i yemîn ve netîce-i teveccüh-i ilâhîdir; şerr zikr olunmadı ki, hükm-i kabza-i şimâl ve netîce-i hâl-i nefsânîdir. Âlem ise serâpâ tecellî-i evvel ve nefes-i rahmânî üzerine mec'ûldür. Bu cihetten / hayr-ı mahzdır. Onun için buyurur: وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (Bakara, 2/245) [O'na döndürüleceksiniz.] Ya'nî, çün ki halkın rucû'u âhir Hakk'adır, yabânda kalmazlar velâkin hayra hayr ile rucû' etmek şerr ile rucû' etmek gibi değildir. Ve vücûd hayr-ı mahzdır, adem şerr-i mahz olduğu gibi.

Ve hayr Allah elinde olduğu budur ki, ibâda hayrı ihtiyâr etti ki vücûddur, şerri ihtiyâr etmedi ki ademdir. Zîrâ, adem bâtıl-ı mahzdır. Çün ki vücûd hayr-ı mahz ve muhtâr-ı Hak'dır, lâ-cerem enbiyâ ve şerâi' dahî hayr-ı mahzdır. Şol cihetten ki hayr-ı mahz olan vücûdu tekmîl içindir. Ve şol ma'nâ ki bâb-ı tekmîlden ola, onu kabûl etmeyen sûrette ve noksânda kalır. Muktezâ-yı âdemiyyet ise hilâfettir ve hilâfet kemâldir. Ve kemâl ve hayr Allah Teâlâ'ya muzâfdır. Pes, muktezâ-yı vahyden hâric olup akl-ı kāsıra ve tab'-ı şehevânîye ve nefs-i hevâîye tâbi' olan rûy-i hilâfeti görmeyip nısf-ı sûrette kaldı ki zâhir-i sûrettir, kemâl-i sûretten bî-haber oldu ki zâhir ve bâtın-ı sûrettir ki إنّ الله خلق آدم على صورته [Allah, Âdem'i kendi sûretinde yaratmıştır.] ona işârettir. Bu cihettendir ki Zâhiriyye ve Bâtıniyye mezmûm oldular.

Zâhiriyye onlardır ki, butûn-i Kur'ân'a vâkıf olmadıklarından mâ-adâ selb dahî etmişlerdir. Onun için erbâb-ı hakāikı inkâr ederler ve ehl-i rüsûmun bildiği ahkâm üzerine iktisâr eylerler. Ve Bâtıniyye onlardır ki, butûn-ı Kur'ân'a teşebbüs edip ahkâm-ı zâhire-i şer'iyyeyi ref' etmişlerdir. Bu makūleler mücerred bâtıniyyedir, yoksa fehm-i hakāik ettiklerinden değildir. Zîrâ, eğer rumûz ve işârât-ı Kur'âniyye'ye hakîkati üzere vâkıf olsalardı, butûnu zavâhirden ayırmazlardı ki, zavâhir bevâtının kuşûr-i sâinesidir.

Ve bu ikisi dahî matlûb olduğundan "Kur'ân nazm ile ma'nâdan ibârettir" dediler. Ya'nî, nazmı zavâhir-i ahkâma delâlet ve ma'nâsı hakāik ve hikeme işâret eyler. Aceb hâldir ki bu işâretler fehm olunmayıp her tâife câddeden münharif olup her biri [*198*] başka bir yola sülûk etmişlerdir.

* * *

Ve bu işâretin esnâsında işâret-i uhrâ dahî vâkı' olup

رُدُّوا الْمَوَادَّ إِلَى نَظَائِرِهَا denildi.

Ya'nî, eğer bir mâddede Kitâb ve sünnetten sened bulunursa fe-bihâ. Zîrâ, zavâhir-i edilleden udûl câiz değildir. Ve eğer hakkında nass yoksa bu sûrette ol mâddeyi bi-tarîkı'l-kıyâs nezâir ve eşbâhına redd etmelidir ki bu kıyâs dürüsttür. Ve mâdâm ki nass vardır kıyâs dürüst değildir, gerekse nass haber-i vâhid ve zaîf olsun. Nitekim mezheb-i Şâfiî budur. Maa-hâzâ, nassın adem-i vicdânından fî-nefsi'l-emr ademi lâzım gelmez. قال تعالى: فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (Nahl, 16/43) [Allah Teâlâ buyurdu: Eğer bilmiyorsanız, ehl-i zikre sorun.] Ya'nî, ehl-i zikr ehl-i Kur'ân ve Hadîs'dir, velâkin her âlim her mâddede nassı istihzâr edemez. Bu cihetten mağrûr olan ademine zâhib olur, feemmâ sahîh değildir. قال تعالى: وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ (En'âm, 6/59) [Allah Teâlâ buyurdu: Yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki, apaçık bir Kitâb'da olmasın.] Ve mevâdd-ı şer'iyyede hâl bu olıcak mevâdd-ı hakîkıyyede dahî hâl budur. Ya'nî, şol hakîkat ki şer' onu kabûl etmeye merdûddur. Nitekim şol mâdde ki nass ona müsâade etmeye matrûddur.

Ey mü'min, eğer bu mâddede sözümün netîcesi ne idiğin bildinse ilm-i vâfire mâlik oldun ve fi'l-mesel mal buldun, ve illâ tab' ve nefsin zulmetinde ve cehlinde kaldın ve ilim nûr olduğunu bilmedin. Zîrâ, ilim ve nûr Hak'dandır ve Hak Alîm ve Nûru'l-envâr'dır. Çün ki sen ahlâk-ı rabbâniyye ve nuût-i ilâhiyye ile tehalluk için bu âleme geldin, pes ilm-i Kur'ân'a çalış ki ilm-i Hak ve nûr-i mutlak odur. Ehl-i efkâr ve ukūlün umûr-i fikriyye ve akliyyesini ko ki, bunlar tenzîh ve teşbîhin hakāikından gāfiller ve hilye-i ma'rifetten âtıllardır. Ve azm eyle ki ehl-i kalb olasın ki, maksûd ehl-i kalb-i selîmdir. Ya'nî, taallukāt-ı kevneynden selâmet bulmuş ve tecellî-i hayâlîden sonra tecellî-i şuhûdîye vâsıl olmuştur. Ve azm odur ki, esnâ-i taleb ve şuğulde fütûr ve ferâğdan masûn ve ictihâd-ı dâime makrûn olasın. /

Ve eğer bu esnâda sana melâl gelirse inkıtâ'-ı meded ve feyze sebeb olur. Onun için devâm-ı vird üzerine olmayan mel'ûn olur. Ya'nî, matlûbu olan netîceden mahrûm ve geriye matrûd olur ve onda sıfat-ı şeytâniyye bulunur. Zîrâ, şeytân dokuz bin yıl veyâ dahî ziyâde ibâdetten sonra ikbâli idbâra sebeb olacak kârda bulundu ve feyz-i ilâhî ondan kesilip şecere-i yâbis kaldı ve semere-i rahmet ve netîce-i

feyz vermedi, esmâsın bildiyse dahî zâtına ermedi. Dâire-i zâta dâhil olmadıkça ise halâs ve necât yoktur. Zîrâ, dâire-i mezkûrenin hârici berâzihdir ve ehl-i berâzih hatar-ı azîm üzerinedir ki şâibe-i gayriyyetten halâs olmamışlar ve bakıyye-i nefsden kurtulmamışlardır.

Ve bundan livâu'l-hamdin üç şu'be olduğunun sırrı zâhir oldu. Zîrâ, bir şu'besinin tahtında بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ [Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın adıyla.] mûcebince umûm-i ehl-i rahmet olur ki, bunlar mutlakan mü'minlerdir ki onlara "ebrâr" dahî denilir. Ve bir şu'besinin tahtında لا إله إلا الله [Allah'tan başka ilâh yoktur.] vefkınce ehl-i fenâ fillâh olur ki, onlara "mukarreb" dahî denilir. Ve bir şu'besinin tahtında الحمد لله ربّ العالمين [Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allâh'a mahsûsdur.] fehvâsınca ehl-i bakā billâh olur ki onlar "hulâsatü'l-mukarrabîn"dir. Ve bu makām Muhammedün Rasûlullâh makāmıdır. Nitekim erbâbına ma'lûmdur. Pes, cümle-i makāmât Muhammed'indir (s.a.v.), velâkin herkese isti'dâdına göre sâye salmış ve hızânesine almıştır. Ve onun hamdi sebebiyle bu üç tâife mahmûd olmuşlar ve sâir harr-ı şems-i celâl ve kahrda kalmışlardır.

Ve nûr içinde nâr olduğu bundan zâhir oldu. Zîrâ, livâ-i mezbûrun âfâka bu kadar inbisâtı var iken nûr-i şems gibi ağyâr olanlar ne ma'nâdan nâr-ı mahşerde biryân olup kaldılar ve ol nûr-i ilâhînin sâyesinde istirâhatten mahrûm oldular.

İmdi, ma'lûm oldu ki, halâs olmağa bir halâs olmağa bir halâs olmuşa mütâbaat lâzımdır. Zîrâ, bu makūleler yevm-i kıyâmette biribirlerinden teberrî etmezler, sâirler hâli ise böyle değildir. Ve bu ma'nâ vâzıh iken bir mürşid-i kâmile dest-res bulmamak ve mübâyaasında dâhil [*199*] olmamak acebdir. Zîrâ, mürşid-i kâmil dahî sâhib-i alemdir. Şol sebebden ki vârisdir ve vâris mevrûsün minh hey'eti üzerinedir. Pes, hâlâ sûret-i Muhammed âlemde bâkî ve sırr-ı Ahmed ehline mülâkîdir. Eğerçi hâlden bî-haber olanlar kālde kalmışlardır ve ma'nâya vukūfu olmayanlar ehl-i rüsûm olmuşlardır.

Gel imdi anâsır gözüyle bakma, ve illâ وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لا يُبْصِرُونَ بِهَا (A'râf, 7/179) [Gözleri vardır, fakat onlarla görmezler.] tahtında dâhil olursun ve gözün olmayıcak âsârı nice görürsün ve kalbin olmayıcak netîceyi nice bulursun. Ve netîce cemî'-i suverde tekallüb ve müşâhededir. Onun için kalb denildi. Fa'rif.

* * *

في السّحر الأعلى من ليلة السبت: [Cumartesi gecesi seher-i a'lâda:]
Nazm:

Âşinâ-yı sırr-ı Hak olmaktır âlemden garaz

Ya'nî, eşyâ mazhar-ı esmâ-i ilâhiyyedir. Esmâ' ise müsemmâya delîldir. Pes, bu eşyâ ve âsâra ibretle nazar eden âdem cehlden ilme ubûr edip suver-i ilâhiyyede tekallüb eder eğer ehl-i kalb olduysa ve sırr-ı Hakk'ı sûret-i vâhideye tahsîs etmez, ve illâ câhil olur. Ve cehl menhîdir. قال تعالى: فَلاَ تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ (En'âm, 6/35) [Allah Teâlâ buyurdu: O halde, sakın cahillerden olma!] وقال صلّى الله عليه وسلّم: أَعُوذُ بِاللّهِ أَنْ أَجهل أو يُجْـــهَلَ عليَّ [Sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz de buyurdular ki: Câhil olmaktan yâhut bana câhillik yapılmasından sana sığınırım.]

Ve cehl iki mevzı'da zemm tarîkıyla değildir, mâ-adâda mezmûmdur: Evvelkisi şol âyettedir ki gelir: يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ (Bakara, 2/273) [Bilmeyen, iffetlerinden dolayı onları zengin zanneder.] Zîrâ, burada câhil onların hâllerine vâkıf olmayandır. Bu makūle cehlden ise zemm lâzım gelmez. İkincisi şol kelâm-ı Ali'dedir (k.v.) ki gelir: العلم نقطة كثّرها الجاهلون [İlim bir noktadır, câhiller onu çoğalttı.] Ya'nî, burada câhilden murâd tâlib-i ta'rîf-i ilâhî olanlardır ki metn-i noktadan fehm edemeyip şerhe ve şerhden dahî hâşiyeye muhtâc olmuşlardır. Pes, noktanın şerhi hurûf-i teheccîdir ve hâşiyesi kelimâttır ki ebceddir. Ve kezâlik, nokta gayb-i zâttır ve hurûf şuûn-i ilmiyye ve kelimât ervâh-ı nûriyyedir.

Ve bu âlem nefh-i sûra dek bu tafsîli kabul etmiştir ki, ecsâm ervâhın şerhi ve belki hâşiyesi mertebesindedir. / Ve ervâh-ı şehâdiyye dahî âlem-i ilm ve noktanın şerhi gibidir. Zîrâ, vücûd mütenezzil oldukça vasf-ı zâyid ile tenezzül eder ve ol vasf-ı zâyid evvelki mertebenin şerhi gibi olur, evlâd ve evlâd-ı evlâd gibi. İşte ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ (Tîn, 95/5) [Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik.] budur. Zîrâ, âlem-i insân sûre menzilesindedir ki, ondan sonra terkîb yoktur. Nazar eyle şol sırr-ı ilâhîye ki, âlem-i ervâhda أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ (A'râf, 7/172) ["Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"] ile -ya'nî "elif" ile- bed' olundu. Ve cevâbda (بَلَى) (A'râf, 7/172) ["Evet"] diye "bâ" ile mukābele vâkı'

oldu. Zîrâ, kelâm terkîb iktizâ eder. Elif ise yedi noktadan veyâ beşten veyâ üçten mürekkebdir.

Ve bâ elifin tenezzülüdür, sırr-ı elifi müştemildir. Onun için tahtında nokta vaz' olundu ki, elifin müştemil olduğu nokta-i ahadiyyete nâzırdır. Onun için kelâm-ı İmâm-ı Ali'de gelir ki: أنا نقطة تحت الباء [Ben bâ'nın altındaki noktayım.] Zihî sırr-ı Ali ki tevhîd-i ene'ye dâirdir. Pes, nokta elifde ve elif dahî bâ'da gayb oldu ki görünen bâ'dır, elif değil. Ya'nî, bâ'nın sırrı elif ve elifin dahî sırrı noktadır. Bu cihetten bâ'yı seyr eyleyen elifi ve noktayı seyr eylemiş olur ve bânın taayyün-i mahsûsu ona hâil olmaz. Zîrâ, söz ehl-i kalbe göredir ki suver-i muhtelifede tekallüb eder. İşte bu tafsîlden fehm olundu ki, eşyâ sûretinde tecellîden garaz sırr-ı Hak ve netîce-i teveccüh-i ilâhî-i mutlaktır. فانظر فإنّ الإصباح يُغنيك عن المصباح [Bak, zîrâ sabâh seni lambaya muhtâc etmez.]

* * *

Rûşenâ-yı nûr-i pâk olmaktır Âdem'den garaz

Bu kelâm إنّ اللّه خلق آدم فتجلّى فيه [Allah, Âdem'i yarattı ve onda tecellî etti.] sırrına işârettir. Ya'nî, Âdem halk olundukda zât ve esmâ ve sıfâtın mecmû'uyla tecellî vâkı' olup Âdem Nûru'l-envâr'ın nûruyla münevver oldu. Nitekim وَنَفَخْتُ فيه مِنْ رُوحِي (Hicr, 15/29) [Ona rûhumdan üfledim.] Ve bu nefhin eseridir ki, Âdem halîfe oldu. Zîrâ, sâirler hakkında bu vechile nefh-i mahsûs yoktur. Ve bu cihetten vahye dahî "rûh" denildi. Nitekim gelir: يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ (Mü'min, 40/15) [Kendi emrinden olan rûhu (vahyi) kullarından dilediğine indirir.] Ya'nî, rûh sebeb-i hayât olduğu [*200*] gibi vahy dahî sebeb-i hayât oldu. Ya'nî, rûh sebeb-i hayât-ı cism ve vahy sebeb-i hayât-ı kalbdir. Ve Âdem bu iki hayât ile hayy olup evlâdına mîrâs kaldı. Ya'nî, evlâdından enbiyâ olana vahy ve evliyâ olana ilhâm kaldı. Eğerçi vahy ile ilhâmın sırrı birdir ve sûreti muğâyirdir. Zîrâ, evliyâya Cibrîl vech-i âmmdan gelmez ve evliyâ melâike ile söyleşmezler, eğerçi görürler.

Ve bundan fehm olundu ki, havâss-ı nâsın yüzlerini görmek Hakk'ı rü'yet gibidir. Zîrâ, onlar bi'l-fi'l nûr-i cemâle mazharlardır ve onların şânlarında denilmiştir ki: إِذَا رُؤُا ذُكِرَ اللّهُ [Görüldükleri zamân Allah hatırlanır.] Ve ba'zı ârifîn demişlerdir ki: يَراه من يراني Ya'nî, beni görmek

isteyen Habîb'i görsün. Zîrâ, Habîbullâh (s.a.v.) sûret-i Hak ve mazhar-ı sırr-ı mutlakdır, velâkin Hak-bîn nazar gerektir, ve illâ وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ (A'râf, 7/198) [Onları sana bakar görürsün, oysa onlar görmezler.] tahtında dâhil olan a'mâlar ne görsünler.

Ve bundan zâhir oldu ki, âdemin zâhir ve bâtını nûr-i tecellî ve vahy ile münevverdir ve vahyin âsârı kıyâmete dek bâkîdir. Zîrâ, gerçi kitâb-ı cedîd yoktur, feemmâ Kelâm-ı Kadîm'in ilâ-yevmi'l-kıyâm acâibi şerh olunmaktadır ki, tefsîr Kur'ân'dan olduğu gibi te'vîl dahî Kur'ân'dandır. Ve ona "re'y ile tefsîr" demezler. Zîrâ, re'y ile tefsîr odur ki, luğat-i arabın mütehammil olduğu vechile ola ki ona "indî" derler. Te'vîl ise luğate dâir değildir, belki hakāikdir ki bâtın-ı şerâi'dir. Ve bâtın zâhirin lübbü gibidir. Bu cihetten ikisi biribirinden münfekk değildir. Eğerçi hôd-bîn olanlar Hak-bîn olanların sözlerin fehm etmeyip nefsü'l-emre muhâlif zann ederler, velâkin sû-i zanndır ki ism'dir. Pes, ism ve vizr sâhibi isim [sîn ile] ve ilim sâhibinin hâlini ne bilir.

Ve kümmel-i evliyânın hâlleri budur ki, hâl-i salâtta kırâet-i Kur'ân ettikde "Bu makrüvvden murâdım şudur" diye hitâb-ı ilâhî vârid olur. Ve hâric-i salâtta dahî kendi nefisleriyle söyledikleri ve yazdıkları yoktur. Zîrâ, nefisden fenâ ve Hak ile bakā bulmuşlardır. Bu cihetten her kârları Hak iledir. Velâkin netîce-i hâl / bu ma'nâ-yı celîl olduğundan hâlî olanlar يضرب حديداً بارداً [Soğuk demir döğer.] vefkınce onları redd için zahmet çekerler ve âhir kazdıkları kuyuya düşerler. Ve onlar fi'l-hakîka Allah Teâlâ'ya ve Rasûlullâh'a (s.a.v.) i'tirâz etmiş olurlar. Bu ma'nâ ise küfr-i mahzdır.

* * *

Nefh-i Cebrâîl'den îcâd-ı Îsâ'dır murâd

Ya'nî, Rûhu'l-kuds'ün nefhinden maksûd olan Rûhullâh'ın zuhûrudur. Zîrâ, rûhun netîcesi yine rûhdur. Ve Rûhu'l-kuds ve Rûhullâh fi'l-hakîka birdir. Zîrâ, Kuddûs Allah'dır, velâkin Îsâ'yı Celâle'ye izâfette şeref-i zâyid vardır ki Kuddûs yalnız tenzîhe dâlldir. İsm-i Allah ise tenzîh ve teşbîhin mecmû'unu müştemildir. قال تعالى: لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ (Şûrâ, 42/11) [Allah Teâlâ buyurdu: O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir.] Ve taraf-ı Îsâda tenzîh gālib olmak nefh-i Cibrîl'den geldi. Eğerçi vâlidesi tarafından dahî teşbîhi

hâvî,. onun için sûret-i beşerde geldi ve semî‘ ve basîr oldu. Ve ona "rûh-i mücessem" demek sahîh olmadı. Ervâh gibi ki ba‘zı suverde temessül ederler. Eğer rûh-i mücessem olaydı ekl ve şürb etmezdi. Nitekim Hz. Lût'un kavmi husûsunda vârid olup sûret-i şübbân ile temessül eyleyen melâike Hz. İbrâhîm'in (aleyhimâ ve aleyhimü's-selâm) icl-i hanîzinden tenâvül etmediler. Velâkin İdrîs (a.s.) gibi kuvvet-i rûhâniyyesi gālib idi. Bu cihetten ikisi dahî semâya ref‘ olundular ki, Îsâ felek-i sânîde ve İdrîs felek-i râbi‘dedir.

Ve nefh-i Cibrîl Îsâ'nın zâhir ve bâtınına sârîdir. Onun için hem rûhânî ve hem sâhibü'l-İncîl oldu ki, vahy-i ilâhîdir. Ve ba‘zı nüfûs-i fâzılaya ki nefh vâkı‘ olur, husûs üzerine bâtınınadır; gerek ol nâfih olan mücerredâttan olsun ve gerek olmasın, Hz. Hızır ve Hatmü'l-evliyâ ve sâir aktâb gibi (r. anhum). Ve bu nefh vâkı‘ olmadıkça hiç bir kimse dâire-i velâyete kadem basmaz. Ve irâet-i melekûti's-semâvâti ve'l-arz bu nefh ve bu velâyete dâirdir. Onun için himmet-i evliyâ matlûbdur. Zîrâ, müstaidde göre netîcesi nefhdir.

Ve bu cümlenin aslı inâyet-i Hak'dır ki, takdîr-i ezelî ve feyz-i [*201*] lem-yezelîdir ki ona "feyz-i akdes" derler. Ya‘nî, her kim bu feyz-i akdesden hisse-mend olduysa âlem-i dünyâda dahî esbâb-ı kemâle muvaffak oldu ve tarîkında bulundu. Onun için dediler ki: العارف صيد الحق Ya‘nî, Allah Teâlâ kudreti şâhini halk arasından ârif-i billâh olmak şânından olanları sayd eder ve onları zât-ı Hak için ıstınâ‘ eyler. Pes, böyle şâh-bâzın pençesine girmek ne hoştur. Zîrâ, gurâb ve emsâli değildir ki bunlar mâ-sivâdır. Onun için ehl-i sivâya "zâğân-ı dehr" derler ki her ne olursa üzerine konarlar.

* * *

Mahz-ı sıddîkıyyet oldu dir‘-i Meryem'den garaz

İşâret eder ki, kamîs iki türlüdür: Biri kamîs-ı şerîattır ki libâs-ı ahkâmdır. Ve biri dahî kamîs-ı sıddîkıyyettir ki libâs-ı hakîkattir. Ve kamîs-ı evvele "disâr" ve sânîye "şiâr" derler. Zîrâ, sânî evvelden şiâr menzilesinedir, disârdan ki birine "zıhâret" ve birine "bitânet" derler. Ve Kur'ân'da gelir: وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ (Mâide, 5/75) [(İsâ'nın) anası da dosdoğru bir kadındır.] Ya‘nî, Meryem (r. anhâ) sıddîkıyyet ile mu‘lem oldu ki, velâyet-i hâssadır. Ve nefs-i mutmeinnenin sıfatı sıddîkıyyettir. Pes,

kamîs-ı Meryem libâs-ı sıddîkıyyetten ibâret oldu. Ve bu sıddîkıyyetten ötürüdür ki, Meryem'e zâhir ve bâtında ve nefs-i mutmeinneye bâtında nefh vâkı' olur. Pes, bu kamîsı muhâfaza lâzımdır, ve illâ libâs-ı vâhid ile uryân gibi kalır. Ve libâs edne'l-emr iki olduğu -ki biri izâr ve biri ridâ'dır- sırr-ı mezkûra işârettir.

Ve libâs-ı bâtın libâs-ı zâhirden eşrefdir. Onun için وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ (A'râf, 7/26) [Takvâ elbisesi, işte bu daha hayırlıdır.] denildi ve insânı kamîsı setr ve teshîn ettiği gibi gayrı libâs etmez. Onun için halk-ı âlem gömlek husûsunda ihtimâm ederler. Eğer sırrına dahî ihtimâm etselerdi iki vechile mestûr ve mülebbes olurlardı, velâkin zâhir-bîn olanlar sûrette kaldılar. Onun için libâs-ı zâhirde ziynetten men' olundu. Zîrâ, ziynet-i zâhire fâniyedir. Ve buradan derler ki: İnsân-ı kâmile göre bir lokma ve bir içim su ve bir hırka kâfîdir. Zîrâ, ehl-i fenânın netîce-i hâli budur. /

* * *

Cân ü dil âyînedir sırr-ı ilâhî aksine

Ya'nî, Allah Teâlâ cân ve dil-i insânı âyîne-i misâl halk eylemiştir, tâ ki sûret-i sırr-ı ilâhî ona aks eyleye, feemmâ nefs ve tabîat ol âyîne üzerine hicâb olmuştur. Umûr-i gaybiyye ve suver-i hakāik ise verâ-i perdeden istişrâf olunmaz. Bu sebebdendir ki müddet-i tavîle riyâzat ve mücâhede ederler, tâ ki riyâzatla hicâb-ı tabîatı ve mücâhede ile perde-i nefsi keşf ve izâle edip ıttılâ'-ı hakāika mâni' kalmaya. Ve bu ma'nâyı inkâr edip şehevât-ı hayvâniyye mer'âsında halîu'l-izâr olan kimsenin ma'rifeti resmî oldu, yoksa hakîkî ve şuhûdî olmadı. Husûsâ bu a'sârda da'vâ-yı tasavvuf edenler bisyâr oldular, maa-hâzâ sûret-i şer' ile alâkaları yok ve tarîkatle münâsebetin aslâ yanına uğramamışlardır.

Bu hôd ma'lûmdur ki rahm-i mâderde cenînin vücûdu müstekmel olmadıkça nefh-i rûh olunmaz. İşte bu nefh-i sûrîde istikmâl-i müddet lâzım gelicek nefh-i ma'nevîde dahî isticmâ'-ı şerâit gerektir ki şerâi' ve tarâikdır. Ya'nî, umûr-i şer'iyye ve erkân ve âdâb-ı tarîkıyye istikmâlinden sonra rûh-i ma'rifet ve hakîkat nefh olunup tıfl-ı dil onunla hayât bulur ve emr-i hilâfete sâlih olur.

Pes, hilâfet nefh-i mezkûra mebnîdir ve nefh dahî şerîat ve tarîkatin

istikmâline mevkūfdur. Ve mevkūfun-aleyh husûle gelmedikçe mevkūf vücûda gelmez, vudû' ile salât gibi. Ve şol yerde ki infisâl olmaya ittisâl nice bulunur? Nitekim demişlerdir: الصّوفي كائنٌ بائنٌ Ya'nî, hakîkat üzerine sûfî olan kimsede iki sıfat-ı memdûhe vardır ki, biri Hak ile keynûnet ve biri dahî halkdan beynûnettir. Ve beynûnet-i halk gerçi keynûnet-i Hak'dan mukaddemdir, velâkin keynûnet-i Hakk'ın şerefinden ötürü takdîm olunur, ilmi hayât üzerine takdîm ettikleri gibi. Ve Kur'ân'da gelir: أقيمُوا الصّلوةَ وآتُوا الزّكوةَ (Bakara, 2/43) [Namâzı kılın, zekâtı verin.] [202] Ya'nî, îtâ-i zekât tezkiye-i nefse işâret iken ikāmet-i salâttan te'hîr olundu, maa-hâzâ tezkiye ve tahliye [hı ile] tahliyeden [hâ ile] mukaddemdir. Zîrâ, salâtta şeref-i zâyid vardır ki, Hak ile münâcât ve mi'râc-ı ma'nevîdir ki makām-ı rûhdur.

El-hâsıl, nefis pest-pâyedir, velâkin tezkiyesi esâsdır ki cemî'-i kemâlât ol esâs üzerine mebnîdir. Pes, esâs olmasa binâya imkân olmadığı gibi şerîat ve tarîkat olmayan yerde dahî ma'rifet ve hakîkat olmaz. Ve bu netîce ol kıyâsın üzerine mevkūfdur. Pes, hevâ ve hevesleri üzerine cârî olan mağrûrlar "Hudâ'dan nişân bulduk ve ehl-i hüdâ olduk" demesinler. Zîrâ, hüdâ ol nûr-i ilâhîdir ki kalb-i abde makzûf oldukda şem'-i kâfûrî ve nûr-i ısbâh gibi zulmet ve nûru teşhîs ve hayr ve şerri temyîz ve mecâz ve hakîkati fark eder ve gözüne gizli kalmaz.

* * *

Feyz-i mâlâ-mâldir bu câm u bu Cem'den garaz

Gûyâ insân Cem ve elinde câmı dildir ki, vâridât-i ilâhiyye ona feyzdir. Ve "feyz" ile ta'bîr olunduğu tefe'ül tarîkıyladır. Zîrâ, "feyz" taşıp dökülmeğe derler. Her yerde ise böyle taşıp dökülmek olmaz. Belki feyz-i ilâhînin evveli matar-ı zaîf evâili gibidir. Sonra isti'dâdına göre munsabb olup ekâmil-i evliyâya taşıp dökülür. Döküldüğü budur ki, kalbin havsalasına sığmadığı vakitte fazlası geri döner, ya'nî mevridine rucû' eder ve vürûdu vakt-i âhara kalır. Zîrâ, her feyzin vakt-i mahsûsu vardır ki, vakti gelmedikçe intifâ' olunmaz ve ol rucû' eden mertebesi mensiyy olan rü'yâ gibi olur. Ve hâricde misâli "sıkt" dedikleri veleddir ki, müddet-i ma'lûmesini istikmâl etmeden rahimden sâkıt olur ve vücûdundan fâyide olmaz.

Ve bundan fehm olundu ki, her işte teennî gerektir. Onun için acele mezmûmdur. Ve emr-i sülûk tedrîc ile olmak def'î olmaktan

enfa'dır. / Zîrâ, def'î olursa inhizâm gelmeyip meczûb ve mağlûb olur ki, halk ona "dîvâne" der. Velâkin dîvâne mecnûndur ki akıldan cüdâdır. Meczûb böyle değildir. Ve mecâzîbe "behâlîl" derler ki onlar Behlûl-i Dânâ dâiresindedir. Eğerçi bunlar asnâf-ı muhtelifedir. Ya'nî, kimi dâim giryân ve kimi dâim handân ve kimi ekûl ve kimi ekl ve şürbden munkatı' ve mürtâzdır. Hattâ bunlardan ba'zıları ilâ-âhiri'l-ömr iftâr etmemişlerdir. Zîrâ, vücûdlarında olan harâret-i cezbe harâret-i garîziyye-i tabîiyyeden akvâdır. Bu cihetten bedel-i mâ-yetehallele muhtâc olmazlar. Husûsâ ki âlem-i misâlde ekl ve şürb ettikleri vardır ki, ona "temessül-i hayâlî" derler. Ve ba'zılarında ol kadar kuvvet olur ki, hayâl hisse gelir ve ellerinde veyâ önlerinde ve yanlarında gıdâya müteallık nesne bulurlar ki âlem-i kudretin âsârındandır, gerek tenâvül eylesinler ve gerek eylemesinler.

Velâkin mecâzîbe hâllerinden ötürü ihtirâm olunur, feemmâ emr-i sülûkte iktidâ olunmaz. Zîrâ, sülûk meşydir ki hatve be-hatve ve menzil be-menzil yürüyüp menzilü'l-menâzile ermektir. Mecâzîbde ise bu ma'nâ yoktur. Gûyâ bir kimse meselâ altı aylık yoldan gözün yumup kendini Harem-i Ka'be'de bulsa ol kimse eğerçi Ka'be'dedir velâkin tarîk ve menâzilden bî-haberdir. Nazar eyle Rasûlullâh'ın (s.a.v.) kemâline ki, leyle-i mi'râcda gerçi Burâk-ı berk-seyre râkib olup gitti, velâkin Medîne'yi ve etrâfını ve Mescid-i Aksâ'yı ve havâlîsini seyr eyledi ve âlem-i anâsırdan âlem-i tabâyia doğru seyr-i tedrîcî ile seyr ederek zâhib oldu, maa-hâzâ meczûb-i dergâh idi. Bir vechile mecmû'-i müddet-i sefer bir sâat veyâ dahî ekall ve belki tarfete'l-aynda idi. Pes, emr-i cezbe böyle iken yine meşrık ve mağribden ve ulvî ve süflîden ve her tavrdan haber verdi ve ahvâl-i enbiyâ ve sâirden bi-tarîkı't-tafsîl söyledi. Zihî kerâmet-i uzmâ ki bu icmâl [*203*] içinde buldu.

Ve bundan fehm olundu ki, iktidâya sâlih olan sâlik-i hakîkî ve ehl-i sahvdır ki bu makûlelerin sülûkleri âdet-i ilâhiyye üzerine olmakla makbûl ve müntefeun-bihdir. Pes, bu netîceye ermeğe yolundan sülûk lâzımdır. Gel imdi aklını başına cem' eyle ve ukalâ yoluna git ve âşıklar ve sâdıklar ve muhakkıklar menâzil-i âliyesine yet.

* * *

Kudretin makdûra vaktinde taalluk etmedir
Evvelinden âhire dehr içre her demden garaz

Makdûr taht-ı kudrette dâhil olan ma'dûmdur, mevcûd değil, ve illâ hâsılı tahsîl lâzım gelir. المقدور كائنٌ [Takdîr olunan vardır.] dedikleri budur. Zîrâ, muhâle kudret taalluk etmez. Şol cihetten ki mahallin kābiliyyeti yoktur ve ona "ma'dûm-i mümteni'" derler, "makdûr" demezler. Zîrâ, makdûrun vücûd-i hâricî şanındandır. Onun için şerîk-i Bârî'ye "mümteni'" dediler. Fe'fhem cidden.

Ve bu makāmda ism-i Dehr'e işâret vardır ki, mebde-i zamândır. Ve ezminenin aksâm-ı muhtelifesi ondan münkasim olmuştur. Eğerçi ol ismin hükmü ân-ı gayr-i münkasimdir. Zîrâ, âlem-i esmâda terkîb ve tafsîl olmaz, belki tecrîd ve icmâl olur. Ve semâvât ve arz ve mâ-beynehümânın altı günde halk olunduğu takdîr tarikıyladır. Ve arşın halkından sonra yevm var velâkin leyl ve nehâr yok idi. Belki leyl ve nehâr şems ve kamerin vücûduyla mütehakkık oldu ve leyl ve nehârdan dahî yirmi dört sâat vücûd buldu. Ve âhiri nefes-i vâhide müntehî olup evvel ve âhir biribirine mültakî oldu. Zîrâ, her nesnenin gāyeti bidâyetine râci'dir, nevâtın gāyeti olan semere nevâta râci' olduğu gibi. İşte "Sülûk devrîdir, hattî değildir" dedikleri budur.

Ve beyt-i mezkûrun meâli budur ki, gerçi وَمَا أَمْرُنَا إِلاَّ وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ (Kamer, 54/50) [Bizim emrimiz, bir anlık bakış gibi tek bir emirdir.] mûcebince emr-i ilâhîde tertîb olmaz ve tecellî mine'l-evvel ile'l-âhir cemî'-i eşyâya yek-pâre sârîdir, velâkin her nesnenin vücûd-i hâricî ve ayn-ı fi'lîsine vakt-i merhûn vardır ki, zuhûru ol vakt-i muayyene menûttur. / Bu cihetten her demde kudret makdûra taalluk etmededir. Ve enfâs tamâm olmadıkça makdûrâta dahî nefâd gelmez, enfâs ise dünyâ ve âhirette gayr-i mütenâhiyedir. Bu ma'nâya makdûrâta nihâyet olmaz. Ve bu fakîrin bu mahalli böyle tahrîri dahî makdûrâttandır ki, henüz vücûd-i hâricî bulmaktadır. فسبحان الله القدير [Herşeye kādir olan Allah ne yücedir.]

Ve buradan zamânın imtidâdının sırrı ma'lûm oldu. Zîrâ, emr-i zuhûr tedrîcî olıcak zamân dahî muhtelif olmak lâzım geldi. Bu cihetten enbiyâ tetrâ geldiler. Ya'nî, tetâbu' ve tevâtür üzerine gelip her biri bir vakit için muayyen oldu, zira müctemi' gelmeleri muktezâ-yı hikmet değil idi. Ve evliyâ dahî ilâ-kıyâmi's-sâa üslûb-i enbiyâ üzerine vücûd buldular. Eğerçi enbiyâda sırr-ı nübüvvet birdir ki, sırr-ı Hazret'tir (s.a.v.), ve evliyâda dahî sırr-ı velâyet birdir ki sırr-ı Hatmiyyettir(r.a.).

Bak imdi bir merkez üzerine ne kadar dâire idare olundu ki, cümlenin yüzü bir yüzedir ve bu bir yüzün dahî yüzü hazret-i ahadiyyeyedir. Pes, hazret-i ahadiyye sırr-ı cemî'-i eşyâdır ve cemî'-i kâinâtta suver-i muhtelife yüzünden mutasarrıf olan odur. Ve şol ki ehl-i kalbdir, bu suverde tekallüb eder ve tecellî-i şuhûdî ile devr eyler ve vücûd-i Hâlık'ı taksîm etmekten halâs olur. Ve ona "vahdet-i vücûd" derler ki, merâî-i keserâtta görünen o bir yüzdür. Ve yüzlerin kesreti ve taayyünâtın ihtilâfâtı onun vahdetine mâni' değildir, sultân-ı a'zamın merâtibi kendi vahdetine mâni' olmadığı gibi meşrık ve mağrib miyânı pür insân olsa yine sultân bir olur. Ve hakîkat-i ilâhiyyenin mazharı dahî böyledir ki, her asırda müteayyin olan kutb-i vücûd ve gavs-ı a'zamdır.

Ve bu sırr-ı azîmi fehm eden kimse "Aceb ben dünyâya niçin geldim ve geldim ise bu vakitte gelmesem olmaz mıydı?" demeye. Zîrâ, dünyâya gelmesi makdûr olduğundandır. Makdûr ise elbet vücûd-i hâricî bulmalıdır, ve vücûd-i hâricîsi dahî kendi isti'dâdı [*204*] sûreti üzerinedir. Onun için feres meselâ "Ben niçin insân olmadım?" demez. Hemân insân olup dünyâya geldiğine şükr ede gör. Ve vakt-i mahsûsda geldiğin ta'yîn-i ilâhî iledir ki hikmete dâirdir. Pes, mukaddem veyâ muahhar gelmek belki sana menût olan umûr-i kevniyye ve ilâhiyyenin husûlünü münâfî idi. İmdi, bu netîceden âgâh olup sükût eyle ve edebâne hareket kıl.

* * *

Hakkıyâ, Allah hakkıyçün kelâmın hakdürür
Seyr-i Hak'dır rûy-i insân-ı mükerremden garaz

Bu kelâmda vâkı' olan kasem mazmûnunun vâkıa mutâbık olup hakk ve sıdk olduğu içindir. Zîrâ, hadîsde gelir: إنّ الله خلق آدم على صورته Ya'nî, Allah Teâlâ Âdem'i sûret-i hakîkıyyesi üzerine halk eyledi ki, sıfât-ı kemâliyyedir. Bu sûret-i hakîkıyye insân-ı kâmilin libâs-ı ma'nevîsi oldu ki, zâhiri i'tibârıyle beşer ve halk sûretinde ve bâtını i'tibâriyle Hak sûretinde zâhir oldu. Maa-hâzâ, sûret-i halkıyye dahî tenezzülâttan bir tenezzüldür ki, erbâbı bilir. Nitekim nevâttan maksûd olan şecere ve şecereden dahî murâd olan semeredir. Ve nevâtın sûret ve sırrı şecereye sârîdir. Ve evrâk gerçi şecere ve ağsâna göre emr-i ârız ve ma'dûmdur. Zîrâ, her bahârda tâzelenir ve her hazânda dökülür.

Velâkin ağsâna muzâf ve ağsân dahî beden-i şecereye ve ol dahî nevâta mensûb ve belki aynıdır. Ve ol ağsân ile evrâk beden-i insân ile nefs gibidir ki nefse fenâ gelmez, bedene gelir. Ve beden ale'd-devâm teceddüd üzerinedir. Nitekim ehlüllâh zâhib olmuşlar. Ve bu teceddüd ki i'dâm ve îcâd ile olur, bedenin nefsine izâfetine mâni' değildir. Belki beden dahî fî-nefsi'l-emr nefsdir, feemmâ mevtınına göre beden sûretinde zâhir olmuştur. Ve bu sûret hakîkattir, eğerçi sûret-i nefsiyye mecâzdır. Zîrâ, nefsde fi'l-hakîka sûret olmaz, zîrâ külliyyâttandır. İmdi, netîce-i kelâm bu netîcedir ki sana ifâde olundu, eğer insâf ve kabûlün var ise. /

* * *

ورد في السّحر الأعلى من ليلة الإثنين هذا البيت التّركيّ:

[Pazartesi gecesi seher-i a'lâda bu Türkçe beyit vârid oldu:]

Yakanlar nûr-i zâtından Hudâ'nın şem'-i kâfûru,
Niderler mihr ü mâh-ı âlem-i Dîhâr u Dîhûr'u.

Ya'nî, nûr-i zât-ı Hak ile münevver olanlar envâr-ı esmâ ve sıfâta bakmazlar. Zîrâ, nûr-i zât tâli'-i ebedîdir, gayrı envâr ise gâh tâli' ve gâh gāribdir ve gâh zâyid ve gâh nâkısdır. Şems ile kamer gibi ki, kamer şemsden istifâdesi mikdârıyla zâhir olup gâh hilâl ve gâh bedr sûretinde görünür ve gâh mehâk-ı şehrde gāyib olup iki gün veyâ bir gün görünmez. Şems ise hâli üzerine bâkîdir. Zîrâ, onun nûru zâttandır. Onun için şa'şaânîdir ki dîdeler ona nazar etmeğe dayanmaz. Meğer ki perde verâsından ola, sehâb-ı rakîk-ı beyâz gibi. Hz. Mûsâ (a.s.) tecellî-i Tûr'dan yüzü nûr olup yüzüne nikāb tutardı. Zîrâ, yüzü mazhar-ı nûr-i zât idi, feemmâ Habîbullâh (s.a.v.) bütün nûr idi. Onun için yere sâyesi düşmedi ve nûr-i zâtını nûr-i sıfât setr etmekle nikāba hâcet kalmadı, tâ ki herkes ol yüzü görüp mutâlaa-i cemâlinden lezzet ahz ede ve أسالك لذّة النظر إلى وجهك الكريم [Senden yüce vechine bakma lezzetini isterim.] sırrı zâhir ola. Acebdir ki âlem-i sahvda nûr-i zât ile nûr-i sıfât biribiriyle izdivâc ettiler, maa-hâzâ aslı nûr-i vâhid idi. Eğerçi ki nûr-i sıfât nâr sûretinde idi ve ol nâr ol nûr ile imtizâc eyledi, Âdem ve Havvâ biribiriyle imtizâc eylediği gibi.

Ve bundan mazharın kemâli zâhir oldu. Şol melek gibi ki nısfı selcden ve nısf-ı âharı âteşten halk olunmuştur, maa-hâzâ biribiriyle

imtizâc etmiştir, anâsır imtizâc ettiği gibi. Bu cihettendir ki, nûr-i zâtın tecellîsi vücûdu ihrâk eylemez. Eğerçi şa'şaânîdir. Zîrâ, serîu'l-ihticâbdır. Ve mahall -ki dildir- kābildir ve kābilin kābiliyyeti a'zâ ve kuvâya dahî sârîdir. Aslı emânet-i kübrâyı hâmil olduklarıdır. Tûr-i Mûsâ tahammül edemeyip pâre pâre olduğu [205] hâmil-i emânet olmadığı içindir. قال تعالى : فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا (Ahzâb, 33/72) [Onu yüklen-mekten çekindiler.] Ve bu emânet feyz-i bi-lâ-vâsıta ve tecellî-i zâtîdir.

Ve Kelîm ile Habîb arasında bir fark dahî budur ki, Kelîm'in feyzi hâricdendir ki feyz-i sıfâttır. Onun için hacer-i ma'hûdu istishâb eder ve vakt-i hâcette asâsıyla darb edip ondan usûl-i esmâ adedince on iki nehir cereyân ederdi. Feemmâ Habîb'de bu makūle kesb sûreti yok idi, belki onun feyzi feyz-i zât idi. Onun için esâbi'inden cereyân ederdi.

Ve esâbi' beş olmakla usûl-i esmâdan esmâ-i hamse-i bakāya işâret eder ki: Yâ Vehhâb, Yâ Fettâh, Yâ Vâhid, Yâ Ahad, Yâ Samed'dir. Ve bakānın külliyyeti kemâl-i setri iktizâ ederdi. Onun için herkes onun yüzüne nazara kādir olurdu. Eğerçi nûr-i mahz idi ve bir kerre nazar eden bir dahî göreyim diye âşık olurdu ve eyyâm-ı ıydde kabâil cem'iyyet edip müşâhedesi için izdihâm ederler ve kemâl-i istihsân ile istihsân eylerlerdi. Ve bu bakā ve sahv perdesine işâret için esmeru'l-levn idiler. Ve أنا املح [En güzel benim.] dahî ona remz idi. Eğer bu perde olmasaydı ashâbı onu göremezler ve intifâ' edemezlerdi. İşte rü'yet-i Hakk'ı rü'yet-i kamere teşbîh ettiklerinin aslı budur. Zîrâ, kendileri kamer sûretinde temessül etmişlerdi ve kameriyyetleri makām-ı rubûbiyyetten idi. Onun için إنّكم سترون ربّكم [Muhakkak Rabbinizi göreceksiniz.] buyurdu. Ve fi'l-hakîka ol kameri rü'yet hemân şems-i zâtı rü'yet idi. Zîrâ, mazhar-ı tâmm idi. Velâkin bu bâb nazar gözü olanlara açıldı, a'mâlar ise verâ-i perdeden -ya'nî beşeriyyet hicâbından- bakıp mâ-verâsına istişrâf edemediler. Aceb sırr-ı ilâhîdir ki âyîne-i sûretten görünüp fâş olmuş iken yine mestûr kaldı. Feemmâ nûr-i Hakk'ı hiç bir nesne setr etmez, belki bize göre "setr" denilir. Emr-i ârız ile setrden ise fî-nefsi'l-emr setr lâzım gelmez.

Gel imdi sen senlik perdesin kaldır / ve izâfet-i kevniyyeden halâs ol ve yâkūte-i hamrâda dürre-i beyzâ sırrını bul ve muhikk-ı mahz olup yine mahv ve tames perdelerinin sûretine er ki, ef'âl ve sıfâtın

bakāsıdır. Zîrâ, bu âlem-i fenâ mevtın-ı teklîfdir. Pes, bunda bi'l-külliyye fenâ olmaz ve zâtında Hak ile olmak kâfîdir. Binâen alâ-hâzâ halka beşeriyyetin yüzünü aç ve ef'âl ve sıfâtta onlarla müşterek ol, tâ ki senden istifâde edeler, nücûm kamerden istifâde ettikleri gibi. Zîrâ, vâris-i Rasûl olana tesettür etmek olmaz.

Bu cihetten dediler ki: Sultan-ı a'zam zâhir gerektir, tâ ki halk ondan müntefi' ola. Ve nisâdan olmamak dahî şarttır. Nitekim gelir: لن يفلح قوم تملكهم امرأة [Başlarına kadın melike olan bir kavim felâh bulmaz.] Zîrâ, zende tasarruf yoktur. Şol cihetten ki, aslında kābile ve münfailedir, merd ise fâildir ve tasarruf-i umûr fâile müfavvazdır. Ve zen mertebe-i tabîat ve merd mertebe-i rûhdur. Ve tabîat rûhun tedbîr ve tasarrufundadır. Onun için rûha "müdebbir" ve "mutasarrıf" dediler. Bu hôd zâhirdir ki, mahkûm hâkim ve abd mevlâ olmaz. Ve abd ticârete me'zûn olsa dahî min-vechin mahcûrdur. Onun için da'vâ-yı mevleviyyet edemez.

Pes, abd-i Hak dahî tasarruf-i Hak tahtında iken ba'zı kemâlâtın zuhûruyla ne vechile da'vâ-yı ulûhiyyet edebilir? Ve libâs-ı müsteâr ile iftihâr etmek sahîh olmaz. Velâkin aceb hâldir ki, kevkeb kameriyyet ve kamer dahî şemsiyyet iddiâ eyler, maa-hâzâ cirmlerinin tahammülü yoktur. Bu cihetten da'vâları cürüm olur. Ve cürmün netîcesi muâhezedir. Ya zâhirde, nitekim Hallâc'a vâkı' oldu; veyâ zâhir ve bâtında cemî'an, nitekim Fir'avn'a ve sâir da'vâyı rubûbiyyet edenlere vâkı' oldu. Ve insân-ı kâmilde ihtilâl olmaz, ve illâ halk-ı âlem dahî onun sebebiyle ihtilâle düşerler. Bu ise Adl ismine muhâlifdir.

Pes, Rabbü'l-âlemîn ki Gaffâr ve Settâr'dır -ya'nî [*206*] tahte'l-kıbâb seni setr etmiş ve ridâ-i kibriyâyı sana ilbâs eylemiştir-, gerektir ki ol ridâyı üzerinden hal' etmeyesin ve ol kubbe altından taşra çıkmayasın. Nitekim Üveys el-Karânî'nin (r.a.) hemşîresi Üveys'in ridâsını gasl ettiği vakitte Üveys bir sepet içine girip onunla tesettür ederdi. Pes, her hâlde -ya'nî cem' ve fark hâllerinde- tesettür lâzım geldi ve uryân olmak cünûndan add olundu. Mecnûnun yeri ise tîmarhânedir. İşte netîcesi muâhezedir. Ve arabın âdetidir ki eyyâm-ı şitâda kendilerin serâpâ setr edip ancak gözlerin alıkorlar. Zîrâ, göz olmasa a'mâ gibi olup habt vâkı' olur. Pes, ol göz senin hakîkatin gözüdür ki, onunla âlem-i esmâ ve sıfâtı seyr edersin ve vücûdunu libâs-ı şerîat ve fark ile

setr eylersin ve zâhir ve bâtınına bununla nizâm-ı tâmm hâsıl olur.

Ve buradandır ki hukemâ-i ilâhiyye setr-i esrâr ile tavsiye ederler ve derler ki: لا يُباع الإبل في سوق الدّجاج [Tavuk pazarında deve satılmaz.] Ya'nî, her metâın bir pazar-gâhı vardır. Esrâr pazar-gâhı dahî ârifler meclisidir, yoksa zâhidler değil. Zîrâ, zâhid ağzında esrâr, nâ-dân elinde cevher-i tâb-dâr gibidir. Ve ukābın gıdâsı usfûr havsalasına sığmaz. Ve tahammülü olmayan hulkūma azm dâhil olıcak sâhibinin helâkine müeddî olur. Ve şol ki memrûru'l-mizâcdır, şerbet-i aseli ne bilsin? Ve şol ki darîrdir basîrin müşâhedâtından ne anlasın? Katî metânetli merd gerektir ki bu esrâr ile amel eyleye ve zarf-ı ahadiyyet olup ehl-i kesrete hâllerine göre kimine sirke ve kimine bal arz ede.

Ve bu makūlenin hâline "nifâk-ı ekber" derler ki inde'l-urefâ' memdûhdur. Zîrâ, Hak gibi suver-i muhtelifede tekallüb vardır. Ve bu bir netîcedir ki, ona ekâmil-i evliyâ nâil olmuşlar ve ekâbir-i asfiyâ vusûl bulmuşlardır. Nitekim şeyhim Seyyidü'l-aktâb Seyyid Fazlî-i İlâhî (k.s.) bu makāmın sâhibi idi ve ilâ-âhiri'l-ömr setr ile gitti. ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ (Mâide, 5/54) [Bu, Allâh'ın lütfudur, onu dilediğine verir.] /

* * *

قال اللّٰه سبحانه وتعالى: [Allah Sübhânehû ve Teâlâ buyurdu ki:]

إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

(Ra'd, 13/3) [Şüphesiz bütün bunlarda düşünen bir toplum için ibretler vardır.]

Ma'lûm ola ki Kur'ân'da (يَتَفَكَّرُون , يَشْعُرُون , يَعْقِلُون , يَعْلَمُون) gelir. Tefekkür, kuvvet-i hayâliyyeden zâil olan sûreti istihzârdır ki sıfat-ı beşeriyyedir. Zîrâ, melekte tab'-ı hayâlî yoktur. Şuûr ilimden aşağıdır. Zîrâ, verâ-i perdeden idrâktir. Onun için "şuarâ' " denildi ki onlar hayâlden ahz ederler. Ve Kur'ân hakkında gelir: وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ (Yâsîn, 36/69), [Biz ona (Peygamber'e) şiir öğretmedik.] Ya'nî, Kur'ân'ın şi'r kabîlinden olması nefy olundu. Şol cihetten ki Kur'ân kalb üzerine nâzildir, hayâl üzerine değil. Nitekim gelir: نزل به الرُّوحُ الأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ (Şuarâ, 26/193-4) [Onu, Rûhu'l-emîn (Cebraîl) senin kalbine indirmiştir.] Pes, "Kur'ân şi'r ve Rasûl şâirdir" diyenlerin sözleri merdûd olup kıyâs-ı nefse dâir oldu. Ve ol söze "şi'r" denildi, zîrâ hakîkat-i

ilmden değil, belki hayâldendir. Eğer onlarda ilim olaydı "Kur'ân" derlerdi, "şi'r" demezlerdi. Ne vechile şi'r denilir ki sıfat-ı ilâhiyyedir. Hak ise Âlimdir, şâir değildir. Bu yüzden Rasûl dahî şâir olmamak lâzım geldi ki ehl-i kalbdir. Ve kalb mahall-i ilmdir ve Hakk'ın zâtı hakîkatte ilimdir. Onun için ilim için başka mahall istemez. Mahlûk hâli ise böyle değildir. Bu sebebden Hak Teâlâ buyurur: لا يسعُني أرضي ولا سمائي ولكن يسعُني قلب عبدي التّقيّ [Arzıma ve semâma sığmam, fakat muttakî kulumun kalbine sığarım.] Ya'nî, benim mahall-i ilm ve şuhûdum kalb-i insân-ı kâmildir ki, beni o bilir ve o müşâhede eder. Zîrâ, tecellî-i ilmî nerede ise tecellî-i şuhûdî dahî oradadır ve sıfat mevsûfdan cüdâ değildir. Hemân demek oldu ki: Benim zât ve sıfatım insân-ı kâmil âyînesinden görünür. Pes, insân-ı kâmil âyîne ve sûret-i Hak ile zâhirdir, yoksa Hak onun kalbine ve vücûduna hulûl etmemiştir ve ilhâd ehlinin zâhib olduğu gibi değildir.

Ve bundan fehm olundu ki, Nasârâ Hz. Îsâ ve Hz. Meryem (aleyhime's-selâm) hakkında zâhib oldukları küfriyyâttır. Zîrâ, akl ile ve nefs ile söylemişlerdir ki kıyâsât-ı fâsidedir. Eğer keşf ile [*207*] olaydı hulûl ve intikâle zâhib olmazlardı. Zîrâ, keşfin muktezâsı idrâk-i tecellîdir. Tecellîde ise takyîd ve tahdîd ve hareket ve zehâb ve iyâb ve intikāl ve hâll ve mahall ve hulûl ve emsâli umûr yoktur. Belki bunlara "ilhâd" ve kāillerine "mülhid" derler ki, câdde-i hakîkatten münharifdir. İşte ilm-i sarîh ve keşf-i sahîh olmadığı mahalde bu makūle zeyğ ve dalâl olur ve ekser-i ahâlî-i âlem onunla mübtelâdır. Ve ba'zı umûr vardır ki gerçi tarîk-ı akıldan isâbet etmişlerdir, feemmâ keşfe mukārin olmamakla merdûddur. Belki o makūleye رميةٌ من غير رام ["İsâbet ettire-meyenin atması" Bu söz, âdeti isâbet ettirememek olduğu halde attığı isâbet eden kimse için söylenir.] derler. Âlem-i hakîkatte ise emr-i ittifâkî yoktur, belki cemî'-i umûr ilm-i sarîh üzerine mebnîdir.

Ve bundan ilmin kemâli fehm olundu. Onun için Allah Teâlâ'ya Âlim denilir, âkıl denilmez. Zîrâ, akıl ukāldendir. Onun için mertebe-i ervâha "mertebe-i ukūl" dediler. Zîrâ, tecellî-i ilâhînin ibtidâ mahsûr ve mukayyed olduğu mertebedir ve rütbe-i ilâhiyye ile rütbe-i kevniyye fark olduğu mahaldir. Elhâsıl, mertebe-i rûh mertebe-i akldır ve onun mâ-fevki mertebe-i ilmdir. Çün ki her mertebe-i nâzile mâ-fevkını müştemildir. Bu cihétten mertebe-i kevniyye akıl ve ilmin mecmû'unu

hâvî oldu. Ve akıl abde ve ilim Hakk'a göre ıtlâk olundu ve abd akl ile Hak'dan mütemeyyiz oldu. Ve bu cihetten "kevn" ve "hudûs" ve "vücûd-i mecâzî" denildi. Ve ilim cihetinden "vücûb" ve "kıdem" ve "vücûd-i hakîkî" denilip vücûd-i abd mîzân gibi oldu ki, iki keffeyi müştemildir ki, keffe-i ûlâsı ilm-i ilâhî ve keffe-i sâniyesi akl-ı kudsîdir.

Ve şunun ki ilmi aklına râcih oldu, Âdem oldu ki mazhar-ı Hak'dır. Ve şunun ki aklı ilmine râcih oldu, melek oldu ki şâkird-i Âdem'dir. Zîrâ, Âdem muallim-i melâikedir ki, melâikenin akl ile idrâk etmedikleri umûru Âdem onlara keşf ile ta'lîm eyledi. İşte bu cümlesi bir şecerenin semeresi iken levnleri ve ta'mları muhtelif oldu.

Ve melek hakkında gelir: وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلَهٌ مِنْ دُونِهِ فَذَلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ (Enbiyâ, 21/29) [Onlardan her kim: "Ben O'ndan başka bir ilâhım." derse biz onu cehennemle cezalandırırız.] Ya'nî, mertebe-i akl da'vâ-yı ulûhiyyet götürmez. / Zîrâ, akıl sıfat-ı abdiyye ve keffe-i mercûhadır. Belki ol da'vâ âdem-i hakîkîye sezâdır ki, ilim sıfat-ı ilâhiyye ve keffe-i râcihadır. Böyle iken bu da'vâ memnû'dur. Zîrâ, fânîde nefes Hakk-ı Bâkî iledir nefs ile değildir. Nefes-i mezkûra ise mahall-i kiyânı hicâb-ı hâildir. Bu cihetten ekâmil-i nâsdan da'vâ sâdır olmamıştır. Belki Hak Teâlâ: إِنِّي أَنَا اللَّهُ (Kasas, 28/30) [Muhakkak ben Allâh'ım.] buyurmuştur. Ve yine Kur'ân'da gelir: هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ (Haşr, 59/23) [O, öyle Allah'tır ki O'ndan başka ilâh yoktur.] Ve yine gelir: وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى (Enfâl, 8/17) [Attığın zamân sen atmadın, fakat Allah attı.]

Nazar eyle Habîb'in (s.a.v.) kemâl-i setr ve nihâyet-i edebine ki, ondan da'vâ sâdır olmadı, belki Hak Teâlâ onun vekîli ve tercümânı oldu. Ve şecere-i Mûsâ'dan (a.s.) إِنِّي أَنَا اللَّهُ (Kasas, 28/30) [Muhakkak ben Allâh'ım.] vârid olmak teşbîh-i sırfa dâir olmakla âhir kavmi teşbîhe zâhib olup اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا (A'râf, 7/138) [Bize bir tanrı yap.] dediler ve icle ibâdetle kâfir oldular. Feemmâ Habîb'in ibtidâ-yı vahyi şecere-i kalbiyyeden nidâ ile oldu ki, kalb tenzîh ve teşbîhin mecmû'unu hâvî oldu. Zîrâ, taraf-ı a'lâsı tenzîh-i rûhânî ve sırrîdır, ve taraf-ı esfeli teşbîh-i cismânî ve nefsânîdir. Ve âlem-i sûretin hükmü teşbîh ve âlem-i hakîkatin hükmü tenzîhdir. Ve merkez-i hilâfet mahall-i sûret olmakla وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ (Şûrâ, 42/11) [O, işitendir, görendir.] denildi. Zîrâ, bu mevtın mahall-i ifâde ve istifâdedir. Ve makām-ı hakîkat

mahall-i ma'nâ olmakla لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ (Şûra, 42/11) [O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.] denildi. Ve ârif-i billâh bu mevtın-ı teklîfde oldukça hâl-i hakîkati setr ile me'mûr oldu. Zîrâ, zât-ı vâhide hem sâcid ve hem mescûd olmaz.

Pes, keşfde ihtilâl-i azîm vardır ki, rütbe-i şerîat o makūle ihtilâli götürmez. Bu cihetten Habîbullâh (s.a.v.) lisân-ı şerîatla tekellüm edip hakîkate şerîatla remz eyledi ve tarîk-ı ma'rifete irşâd kıldı. Zîrâ, bir yerde ki leben ola elbet ondan zübd ve semn dahî hâsıl olur. Velâkin husûlüne tarîkat lâzım geldi ki mücâhededir. Zîrâ, leben durduğu yerde kendinden zübd ve semn olmaz, belki amele muhtâcdır. İşte âlem-i hikmet âlem-i esbâbdır [*208*] ve âlem-i esbâbda âsâr-ı kudret kıllet üzerinedir. Eğerçi cemî'-i esbâbda kudret sırrı vardır. Fe'fhem.

وَمَا يَعْقِلُهَا إِلاَّ الْعَالِمُونَ (Ankebût, 29/43) [Onları ancak âlimler anlayabilir.] Ya'nî, akıl kalbin âlâtındandır. Çün ki akıl kâmil ola idrâk dahî tâmm olup ilim mertebesi zuhûra gelir. Bu cihetten âlimin idrâk ettiği nesneyi akl-ı kāsır ehli idrâk etmez. Ve akl-ı evvel akl-ı külldür ki, cemî'-i ukūlün sırrı onda mündericdir. Ve ukūl-i melâike akl-ı mutavassıttır. Ve ukūl-i avâmm-ı beşer akl-ı ahîr-i cüz'îdir. İşte bu cihetten ulemâ derler ki: Havâss-ı melâike avâmm-ı beşerden efdaldir. Zîrâ, melâikede tabîat ve şehvet olmaz. Husûsâ Cibrîl Rûhu'l-kuds'dür. Ve havâss-ı beşer havâss-ı melâikeden efdaldir. Zîrâ, havâss-ı beşer akl-ı küllün saffında ve onun mezâhiridir.

Ve Kur'ân'da gelir: تَنَزَّلُ الْمَلاَئِكَةُ وَالرُّوحُ (Kadir, 97/4) [Melekler ve Rûh (Cebrail) iner de iner.] Ya'nî, cemî'-i melâike cemâat-i mescid gibi bir saff ve rûh-i a'zam imâm-ı mihrâb gibi saff-ı âhardır ve ikisi biribirinin mukābilidir. Şu kadar vardır ki imâma "saff-ı icmâlî" ve cemâate "saff-ı tafsîlî" derler. Ve saffeyn olmakta aralarında tefâvüt yoktur, sufûf-i enbiyâ' ile saff-ı Muhammedî gibi. Fe'fhem.

İşte insân-ı kâmil rûh-i a'zam mukābelesindedir ki, sufûf-i melâikeyi câmi'dir. Ve bu mertebe akl-ı küll mertebesidir. Bu sebebden hâlen akl-ı küllün sûreti dünyâda mevcûddur ve cemî'-i ukūl ve nüfûs ol akla murtabıttır, gerekse halk-ı âlem onu bilsin ve gerekse bilmesin. Ve ol akıldır ki kendi nefsini aklı cihetiyle idrâk eyler ki, onun vücûdu imkânî ve hâl-i aslîsi ademdir, ve Rabbini ilmi cihetiyle idrâk eyler ki, onun vücûdu vücûbî ve hâl-i zâtîsi kıdemdir.

Pes, insân-ı kâmil hem Hak ve hem mazhar-ı Hak'dır. Ve Hak olduğu "Lâ mevcûde illâ Hû" sırrıdır ve mazhar olduğu "Lâ mevcûde illâ Hû" sûretidir. Ve buradandır ki, insân vücûd ile adem arasında dâirdir ve onun vücûd ve ademinden isneyniyyet ma'nâsı tevellüd etmiştir. Binâen alâ-hâzâ, bu âlemden sûret-i isneyniyyet / mürtefia olmak ihtimâli yoktur.

Gel imdi bu kesreti aradan ref' edeyim deme. Zîrâ, nârdır, nâr ise ebedî sönmez. Hemân halîl ol ki ol nâr ile muhterık olma. Ya'nî, nâr-ı kesret hâricde seni ihrâk etmesin, âlem-i kalbe duhûl eyle ki vahdet ve gülistân oradadır. Pes, ol kesret senin bu vahdetine mâni' olmasın. Ve sâcid ve mescûd kimdir? Ve iki tanrılı olma. Zîrâ, ârifler o makūle müşriki kabûl etmezler. Ve bu ma'nâya duhûl etmek müşkil olmakla Kur'ân'da gelir: وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ إِلاَّ وَهُمْ مُشْرِكُونَ (Yûsuf, 12/106) [Onların çoğu, ancak Allâh'a ortak koşarak îmân ederler.] Ya'nî, ekser-i efrâd-ı insân şirk-i vücûddan hâlî değillerdir ve îmânlarını küfr ile ve tevhîdlerini şirk ile mahlût etmişlerdir. Bu ma'nâ ise vehm ve hayâlden gelir. Çün ki bu perdeyi izâle eyleye, sırr-ı hakîkat yüzü sûrete gelir. فاعلم ذلك فإنّ العلم الإلهي يُنجيك من المهالك. [Bunu bil. Çünkü ilm-i ilâhî seni tehlikeli yerlerden kurtarır.]

* * *

Nazm:

Âlem-i kesretten ey sâlik firâr eyle yürü
Ferd-i vâhid bâr-gâhında karâr eyle yürü

Rûy-i vahdet görmek istersen bu kesrette eğer
Sâf kıl mir'ât-ı kalbin tâb-dâr eyle yürü

Kimi Ka'be kimi arşı etmede dâim tavâf
Sen harîm-i kurb-i Hakk'ı ihtiyâr eyle yürü

Bu sülûk erbâbının yoktur nihâyet seyrine
Kande ersen mâ-verâsına güzâr eyle yürü

Bâğ-ı cânında açılsın dem-be-dem ezhâr-ı Hak
Bu vücûdun Hakkıyâ her dem bahâr eyle yürü

* * *

قال الله سبحانه وتعالى: [Allah Sübhânehû ve Teâlâ buyuurdu ki:]

الحَمْدُ لِلّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ

(En'âm, 6/1) [Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve nûru var eden Allâh'a mahsûsdur.]

Ma'lûm ola ki, Allah Teâlâ semâvâtı cem' kıldığı tabakāt-ı muhtelife olduğundandır ki, her iki tabakanın mâ-beyni beş yüz yıllık yoldur. Arz ise böyle değildir. Ya'nî gerçi arz dahî yedi tabakadır, feemmâ tabakaları biribirine muttasıl olmakla tabaka-i vâhide hükmünde kılınmıştır. İşte ehl-i zâhirin verdiği ma'nâ ve zâhib olduğu meslek budur. Feemmâ kalbe bi-tarîkı'z-zevk vârid [209] olan budur ki, arzın vahdeti yalnız ittisâlinden ötürü değildir, belki merkez-i hilâfet olduğu içindir. Ya'nî, Âdem'in arza hubûtu halîfetullâh olmak için idi. Halîfe ise bir olur, sultân-ı a'zam gibi. Ya'nî, sultân-ı a'zam zâhir-i âleme mutasarrıf iken vücûdu vahdet iktizâ edicek halîfe -ki kutb-i vücûd ve medâr-ı bakā-i âlemdir ki bâtın-ı âdeme mutasarrıfdır- onun dahî vücûdu vahdet iktizâ etmiştir.

Pes, bu sûret ve ma'nâ vâcibü'l-vücûdun vahdetine tâbi'dir. Zîrâ, biri mazhar-ı ism-i Zâhir ve biri dahî mazhar-ı ism-i Bâtın'dır. Çün ki arz merkez-i hilâfet-i vâhide oldu -zâhir ve bâtını ile-, lâ-cerem ol dahî vahdet iktizâ eyledi. Zîrâ, arâzî-i müteaddide olsa her arzda bir halîfe olmak lâzım gelip emr-i hilâfet tekassüm ve tecezzî iktizâ ederdi.

Suâl olunursa ki: "Her arzda Âdem gibi Âdem ve Nûh gibi Nûh ve İbrâhîm gibi İbrâhîm vardır" diye vârid olduğu nedir ki kibâr-ı evliyâ onu tashîh etmişlerdir? Cevâb budur ki: Onlardan maksûd istiklâl üzerine hilâfet değildir, belki onlar halîfe-i arzın zılli mesâbesindedir. Nitekim cümle-i enbiyâ dünyâda Rasûlullâh'ın (s.a.v.) zıllidir ki, her birinin kendi asırlarında kutbiyyetleri vekâlet ve niyâbetledir, yoksa asâletle değildir.

İşte Hatmü'l-enbiyânın sırrı bu olduğu gibi hatmü'l-evliyânın hâli dahî budur. Ya'nî, her asırda her şehirde zuhûr eden velî onun sûret ve nâibidir ve kendi Cenâb-ı Nübüvvet'in taraf-ı velâyetinin nâibidir. Nitekim ulemâ-i ahkâm taraf-ı nübüvvetinin nüvvâb ve vükelâsıdır. Ve taraf-ı nübüvvet ve taraf-ı velâyet fi'l-hakîka emr-i vâhide müsteniddir. Beden-i şecereden iki şu'be gibi ki ikisi dahî bir bedene muzâfdır,

vücûd-i insânda iki yed unuka muttasıl olduğu gibi. Pes, fer'in ihtilâfı aslın ihtilâfını iktizâ etmedi, belki ihtilâf fer'in taayyünâtından ârız oldu. Ve bu makāmın emsile-i kesîresi vardır ki âriflere ıyândır. Ve nice emsile dahî bu kitâbda / derc olunmuştur, şems ve bahr ve emsâli gibi.

El-hâsıl, vahdet-i hilâfet vahdet-i arzı iktizâ eyledi ve hilâfetin taaddüdü hilâfete ve niyâbete nâzır oldu. Nitekim Yemen'e ta'lîm-i dîn için irsâl olunan Muâz b. Cebel ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye (r. anhumâ) "Rasûl-i Rasûlillâh" denildi. Ve Antakya kavmine irsâl olunan rusül-i Îsâ dahî böyledir. Ve tâife-i cinnin rasûlleri dahî ona kıyâs oluna. Ya'nî, Rasûlullâh (s.a.v.) Nebiyyü's-sekaleyn iken cinn için başka rasûl olmaz, belki rasûl-i cinn rasûl-i Rasûlillâh'dır. Pes, ins ve cinne göre iki rasûl oldu ki, biri asâleten rasûldür -ki Cenâb-ı Mustafâ'dır (a.s.v.)- ve biri dahî tebeiyyeten rasûldür -[ki] onun vükelâ ve nüvvâbıdır-. Zîrâ, ecnâs ve aktârın taaddüdü rasûlün dahî sûretâ taaddüdünü iktizâ eyledi ve hilâfet beşerden beşere ve cinnden cinne olmak lâzım geldi. Zîrâ, hilâf-ı cinse meb'ûs olmak efrâd-ı beşerden her biri değil, belki havâssına bile makdûr değildir.

Ve ba'zı insînin cinne fetvâ verdiği temessül tarîkıyladır, ve mürîd olmak dahî böyledir. Onun için melek ve cinni sûret-i asliyyeleri üzerine müşâhede etmek ancak Rasûlullâh'a müyesser olmuştur. Zîrâ, mertebe-i temkînde kuvvet ve kudret-i zâyidesi vardır. Zîrâ, mazhar-ı tâmmdır ve cemî'-i mahlûkāt onun sâyesidir. Ve kişi kendi sâyesinden havf etmek olmaz, isterse sûret-i hâilede zuhûr etsin. Bu sebebden ba'zı havâss esede râkib ve hayyeyi tâziyâne kıldılar ve ejder ile söyleştiler ve deryâ-yı hâili bi-lâ-sefîne ubûr ettiler ve âteşte yanmadılar ve suâl-i kabirden elem çekmediler. Zîrâ, melekeyn onların sûret-i celâlleridir. Eğerçi melek aslında cenâh-ı cemâl üzerine pervâz eder, velâkin sûret-i mehîbe ile temessül edicek celâle dâir olmuş olur. Nitekim cinnden mü'min olanlar onun hilâfınadır. Ya'nî, tâife-i cinn cenâh-ı celâl ile tayerân ederken îmân ve temessülü [*210*] üzerine sûret-i cemâlde görünür.

Pes, insân cemâl ve celâli câmi' ve lutf ve kahrı müştemil ve hakāik-ı ilâhiyye ve kevniyyeyi hâvîdir ki, zü'l-hazreteyndir. Ve her yüzü ile bir yüze nazar eder ve her lisânı ile bir tâifeye cevâb verir. Zîrâ, vücûh-i esmâsı bisyâr ve elsine-i sıfâtı bî-şümârdır. Zîrâ, hey'et-i

ilâhiyye üzerine halk olunmuştur.

Ve bundan وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ (En'âm, 6/1) âyetinde nûrun vahdeti sırrı dahî ma'lûm oldu. Ya'nî, gerçi envâr dahî zulümât gibi müteaddiddir -ki nûr-i şems ve nûr-i kamer ve nûr-i kevkeb ve nûr-i berk ve nûr-i sirâc ve nûr-i nâr gibi- velâkin envârın nihâyeti Nûru'l-envâr'adır ki Allah Teâlâ'dır. Hak ise vahdet-i vücûd ile muttasıfdır, zulümât ise böyle değildir. Zîrâ, Hakk'a zulmet isnâd olunmaz, belki kenz-i mahfî denilir.

Pes, zulmet adem ve nûr vücûddur. Nitekim hadîsde gelir: انّ الله خلق الخلق في ظلمة ثمّ رشّ عليهم من نوره [Allah, halkı zulmet içinde yarattı, sonra onların üzerine nûrundan serpti.] Ya'nî, Hak Teâlâ nûr-i vücûd ile muttasıfdır ve kable halkı'l-halk onun nûru kendine zâhir idi ki, ona "mertebe-i cilâ" derler. Velâkin mazharda zuhûru yok idi. Bu cihetten "kenz-i mahfî" denildi. Çün ki âlem-i ademde mukadder olan halka nûr-i vücûd reşş eyledi ki, vücûdun mâhiyyâta mülâkâtıdır, ol reşâşdan ma'dûmât dahî mevcûdât olup hayât buldu. Ve ona "mertebe-i isticlâ" dediler, gerek âlem-i asğara göre âdem olsun ve gerek âlem-i ekbere göre âlem-i âfâk olsun. Zîrâ, ahadühümâ âharın âyînesi olmak hasebiyle ikisi dahî mertebe-i isticlâdır. Eğerçi âdem sûrette asğar ve ma'nâda ekberdir. Şol cihetten ki tecellî-i zâta mazhardır. Ve şol ki Kur'ân'da gelir: لَخَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ (Mü'min, 40/57) [Elbette göklerin ve yerin yaratılması, insânların yaratılmasından daha büyük bir şeydir.] Onun ekberiyyeti delâlet yüzündedir. Zîrâ, icmâlin delâletinden tafsîlin delâleti ekber ve azhardır. Bundan ise fi'l-hakîka ekberiyyet lâzım gelmez. Nitekim melek cesed ve hey'eti cihetinden insândan a'zamdır, velâkin cem'iyyet ve hakîkati cihetinden insân ondan a'zamdır. /

Ve insân-ı kâmilde ilm-i ilâhî vardır ki İsrâfîl ve Cebrâîl ve emsâli ol ilimden hâlîdir. Zîrâ, ulûm tecelliyâttır ki neş'e-i câmialarının ahkâmındandır. Bu tecellî ise melâikede olmaz. Onun için ba'zı müctehidîn "Melâike müşâhede-i cemâl-i ilâhî etmezler" diye zâhib olmuşlardır, velâkin hakk budur ki her mahlûkun müşâhedesi kendi mertebe-i isti'dâdına dâirdir. Ve insân müşâhede bâbında cümleden ekmeldir. Zîrâ, ecma'dır.

Ve bundan hidâyet ve füyûzun tefâvütü fehm olundu. Ya'nî, hidâyet-

i mutlaka ve feyz-i mutlak insân-ı kâmilindir, bâkî mukayyedât gayrınındır. Zîrâ, gayrıları mezâhir-i esmâ-i cüz'iyyedir. Ve hidâyet dahî tedrîc üzerinedir, feyz gibi. Ya'nî, feyz-i Hak kıllet ve kesret ve za'f ve kuvvet ile muttasıf olduğu gibi ki, bir vaktin hükmü vakt-i âhara uymaz. Hidâyetin evveli îmâna ve ba'dehû mertebe-i velâyete ve ba'dehû mertebe-i nübüvvete ve ba'dehû mertebe-i risâletedir. Ve bu dört mertebeden gayrı yoktur. Nübüvvet ve risâlet hasâis-ı enbiyâdandır ki evliyâya bu bâb mesdûddur. Eğerçi "enbiyâü'l-evliyâ" denilir bir mertebe vardır ki ehline ma'lûmdur. Ve îmân ve velâyet bâbı ilâ-kıyâmi's-sâa meftûhdur. Ve îmân aslü's-saâdât ve'l-hidâyâttır, bakıyye-i merâtib onun üzerine mübtenîdir.

Ve Kur'ân'da gelir: وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ يَهْدِ قَلْبَهُ (Tegābûn, 64/11) [Kim Allâh'a inanırsa Allah onun kalbine hidâyet verir.] Ve yine gelir: وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا (Ankebût, 29/69) [Bizim uğrumuzda cihâd edenleri, elbette kendi yollarımıza eriştiririz.] Ya'nî, hidâyet-i ûlâ îmân-ı gaybî ve hidâyet-i sâniye müşâhedât mertebesinedir. Onun için kalbi tahsîsun bi'z-zikr etti. Zîrâ, tecellî-i şuhûdî kalbe mahsûsdur. Tecellî-i hayâlî ise kuvvet-i hayâliyyeye dâirdir. Hayâl ile kalbin mâ-beyni ise fi'l-mesel beyne's-semâi ve'l-arzdır. Teemmül eyle ki nazm-ı Kur'ân'ı hıfz edenle hâfız-ı maânî bir midir ve ehl-i maânî ehl-i hakāik ile berâber olur mu? Ve Kur'ân yedi batna ve belki yetmiş aded bütûna dek maânî ve hakāikı hâmildir.

Ve bu kemâlâtın fi'l ve kuvvetiyledir ki beyne'n-nâs tefâdul vâkı' olur. Pes, eğer ilimde ve eğer malda ve eğer hüsn ve cemâlde ve eğer sâir ahvâlde bu tefâvüt-i beyyin [*211*] bedîhîdir ve pest-pâyeler bülend-pâyelerin ukûsündandır, ya'nî onun sâyesi gibidir. Zîrâ, her mevtına göre bir sûret olduğu gibi bir levha göre dahî bir nakş ve her kalbe göre bir hey'et vardır.

Nazar eyle vech-i arzda olan hadâik ve ezhâr ve envâra ki fi'l-hakîka cennetten müstahrec ve usûlü oradan müstenbat iken mevtın hasebiyle aralarında teğâyür vardır. Onun için dediler ki: Dünyâda olan cinânda olana göre ism-i mücerreddir. Ya'nî, isim müsemmânın sâyesi olduğu gibi dünyâ dahî âhiretin sâyesi ve hayâlidir ve arz-ı gabrâ' felek-i sèr-nigûn tahtında aks-i kubbe gibi bir nesnedir.

Ve nazar eyle ki, su içinde biten giyâhın güneşin aksinde su üzerinde

aksi nicedir. İşte bu âlem dahî böyle hayâldir. Onun için النّاس نيام [İnsanlar uykudadırlar.] denildi. Ve insân-ı kâmil mazlûl ve sâirler ona göre sâye gibidir. Zîrâ, netîce-i esmâ ve sıfât semere-i şecere-i zâttır. جعلنا الله وإيّاكم من أحبابه بحرمة من يُلازم عتبةَ بابه [Allah, kapısının eşiğinden ayrılmayan kimselerin hürmetine bizi ve sizi dostlarından kılsın.]

* * *

سُبْحَانَ رَبِّيَ ٱلأَعْلَى

[Pek yüce Rabbimi tenzîh ederim.]

Ma'lûm ola ki, tesbîh asldır ve teşbîh fer'dir. Zîrâ, tenzîh sıfat-ı sırr-ı insân ve teşbîh sıfat-ı rûh-i insândır. Rûh mahlûkdur, sırr mahlûk değildir. Ve insân sırr-ı ilâhî mertebesinden tenezzül edip gelmiştir. Pes, her ne türlü teşbîh var ise ilm-i ilâhîden âlem-i halka geldi. Zîrâ, ilmin kesresi meftûh ve işbâ' olunıcak âlem olur. Ve bu işbâ' ve tağyîr elfâz ve maânîde cârîdir. Şol ma'nâdan ki meselâ "elif" tağyîr olunmasa "be" olmaz. Ve suverde ihtilâf bulunmasa hakāik sûret bulmaz. Onun için taayyünâtta kesret vardır, gerek rûhânî ve gerek cismânî. Eğerçi bu taayyünâtın ihtilâf ve taaddüdünden müteayyinin taayyünü lâzım gelmez. Meselâ, elif yâ'ya varınca suver-i muhtelifede zâhir olmak asl-ı vâhid olduğunu münâfî değildir. Ve ol aslın dahî aslı noktadır ki merciu'l-külldür. العلم نقطة [İlim, bir noktadır.] dedikleri budur.

İşte bu ma'nâ için tesbîhi rubûbiyyete muzâf / kıldı. Ya'nî, سبحان ربّي [Rabbimi tenzîh ederim.] denildi. Zîrâ, tenzîhi muktazî olan teşbîh makām-ı rubûbiyyette mütehakkık oldu. Onun için ٱلْحَمْدُ للّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ [Hamd, âlemlerin Rabbi Allâh'a mahsûsdur.] denildi ve rubûbiyyet âlem-i mahlûka muzâf kılındı. Ve hamd-i ulûhiyyet rubûbiyyetten nâşî oldu. Meselâ, sultânın cülûsu mertebe-i ulûhiyyet ve merâtib-i esmâsı mertebe-i rubûbiyyettir ki, her mertebenin bir nev' terbiyesi vardır, merbûbun ihtiyâcına göre.

Bundandır ki vekîl-i mutlak ta'yîn olunup onun yüzünden ve esmâ-i muhtelifesi cihetinden erbâb-ı hâcâtın zarûrâtı def' olunur. Kamer gibi ki şemsden müteayyin ve ondan dahî nücûm müteayyin olup her necm aktâr-ı arzdan bir kutru tenvîr eder. Süheyl-i Yemenî gibi tulû'u Yemen vilâyeti üzerine olur ve ondan akîk dedikleri taş levn kabûl eder, ve

âlâ-hâzâ. Pes, şems ve kamer serâpâ âleme nûr oldu ve nücûm dahî iktizâsına göre zuhûr buldu. Ve bundadır ki kutub merkezinde -ya'nî taht-gâhında- sâbit olup etrâf-ı âleme hulefâ' ba's eder. Ve bundandır ki "abdâl-i seb'a ve evtâd-ı erbaa ve imâmeyn" derler, ekalîm-i seb'a ve cenûb ve şimâl ve meşrık ve mağrib ve yalnız şark ve garb i'tibâriyle.

İşte ism-i Zâhir'de etrâf-ı âleme huffâz ve zavâbıt -ya'nî paşavât- irsâl etmek ism-i Bâtın'da hulefâ' ba's etmek gibidir, tâ ki âlemin zâhir ve bâtını bunlarla nizâm kabûl eyleye. Ve ism-i Zâhir'de gālib olan teşbîhdir. Zîrâ, mevtın-ı teklîfe dâirdir ki, umûr-i siyâsiyyeye nâzırdır. Ve ism-i Bâtın'da gālib olan tenzîhdir. Onun için hulefâ-i bâtın vahdet-i vücûda ve âlem-i cem'e da'vet ederler ki, asl-ı kesret ve farkdır. Ve bu cihetten سُبْحَانَ رَبِّيَ ٱلْأَعْلَى [Pek yüce Rabbimi tesbîh ederim.] denildi. Ya'nî, mertebe-i rubûbiyyete tenezzülden sonra mertebe-i zâta terakkî eyledi. Ve bu tesbîh secdeye tahsîs kılındı. Zîrâ, secdenin zâhiri sâfildir ki mertebe-i teşbîhdir. Zîrâ, sâcid türâbdan halk olunmuştur. Ve bâtını âlîdir ki mertebe-i tenzîhdir. Zîrâ, وَ ٱسْجُدْ وَٱقْتَرِبْ (Alak, 96/19) [Secde et ve yaklaş.] i'tibâriyle ol hâlde [212] sâcid a'le'l-eâlîye urûc eder ki, mertebe-i ev-ednâdır ki, merâtib-i terakkıyâtta ondan a'lâ yoktur. Bu vechden sâcid vechini veche tahvîl eyledi.

İşte bu mertebeye işâret edip gelir: إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ (En'âm, 6/79) [Ben, yüzümü gökleri ve yeri yaratana çevirdim.] Ya'nî, semâvât-ı ervâh ve arâzî-i ecsâmdan ki, ikisi dahî mahlûkdur. Bu mahlûkāttan geçtim ve yüzümü Hâlık'a tuttum ki mescûd olan Hâlık'dır, yoksa mahlûk değildir. Onun için mahlûkāta taallukdan men' olundu. Zîrâ, taalluk etmek müteallakın ma'bûdiyyetin iktizâ eder ve müteallak eğer taayyünün kendi olursa küfr-i sarîhdir. Zîrâ, mahlûk ma'bûd olmaz. Ve eğer ol taayyünün ism-i mahsûsu olursa ol isim cüz'îdir ve cüz'îye taalluk sahîh değildir. Ve küllî olduğu sûrette taayyünü ma'bûdiyyetini münâfîdir. Meselâ, Cenâb-ı Nübüvvet (s.a.v.) ki mazhar-ı tâmmdır, zâhiri teşbîhdir. Onun için enbiyâya secdeden ve kubûru mesâcid ittihâz olunmaktan nehy olundu. Eğerçi bâtınına ism-i küllîsi cihetinden secde olunur, velâkin çün ki mertebe-i teşbîh mertebe-i tenzîhe mihrâb olmak lâzım geldi, bu mihrâb var iken secde-i bâtın mümkin olmadı. Zîrâ, mahcûb olan bu mihrâbdan ol secdeye intikāl edemeyip bu ümmetin dahî hâli ümem-i ûlâ gibi teşbîh-i mahz olmak

lâzım gelir. Ve bu ma'nâdan ötürü mihrâb-ı Nebevî asl-ı vaz'ında menkūr değil, belki hemân düz duvâr idi, tâ ki aceme teşebbüh lâzım gelmeye. Zîrâ, ehl-i teşbîhe teşebbüh dahî teşbîhdendir. Ve Âdem'in mescûd olduğu ma'nâ-yı mezkûru münâfî değildir. Zîrâ, sâcid melâikedir ve melâike ehl-i tesbîhdir ki, secde-i Âdem'de cihet-i tenzîh ne idiğin bilirler. Onun için teşbîhden mahfûzlardır.

Şerîat-ı Muhammediyye ise tenzîh ve teşbîhi hâvîdir. Onun için hayâtta olanlara secdeden men' olundu -zîrâ nefsleri bâkîdir-, belki memâttan sonra namâzları kılındı ki, memât âlem-i fenâya işârettir. Böyle iken salât-ı cenâzenin nısfı tenzîh ve nısfı teşbîh oldu ki, ta'dîl bundadır. Teşbîh budur ki, mukābelesinde kıyâm ve tekbîr olundu. / Ve tenzîh budur ki, bi-lâ-rükû' ve lâ-sücûd vâkı' oldu. Ve bunda bir sırr-ı ilâhî dahî vardır ki insân-ı kâmil cenâzesinin namâzını kendi kılar, gerek orada imâm olsun ve gerek olmasın. Ve bu namâz mertebe-i teşbîhden mertebe-i tenzîhedir, dünyâda olan secde gibi. Zîrâ, ayn-ı hakîkatte sâcid ve mescûd yektâ iken yine mükâşif bu isneyniyyeti ızhâr edip farkdan cem'e teveccüh ile tashîh-i secde eder. Ve bu mertebe cem'u'l-cem' dir ki, netîcetü'l-merâtibdir. Fa'rifhu.

Ba'de-zâ, Kur'ân makām-ı cem'-i zâtîden nüzûl etmiştir ki, mertebe-i tenzîhdir ve nüzûlü mertebe-i fark-ı sıfâtadır ki, makām-ı teşbîhdir ki lisân-ı arabdır. Pes, Kur'ân'ın kisvesi -ki arabiyyettir- makām-ı teşbîhdendir ve kelâm-ı nefsî olduğu cihetten onda arabiyyet ve süryâniyyet ve iberiyyet ve emsâli elsine i'tibâr olunmaz. Zîrâ, bunlar libâs-ı sıfâttır. Zât-ı bahtta ise libâs mutasavver değildir. Meselâ, şecere nevât mertebesinde iken libâs-ı ağsân ve evrâkdan arîdir. Pes, bu eser vech-i arza hurûc ettikten sonra oldu ki, onun zuhûruna "mertebe-i tecellî" derler.

Ve bundan fehm olundu ki, Kur'ân'ın rûhu tenzîh ve tesbîhdir ki rûh gibi bâtındır ve cesedi teşbîh ve takyîddir ki cesed gibi zâhirdir. Ve Kur'ân hakāik-ı ilâhiyye ve kevniyyeyi câmi'dir ki, biri mertebe-i tenzîh ve biri dahî mertebe-i teşbîhdir. Ve insân-ı kâmil dahî zü'l-hazreteyndir ki, hazret-i ilâhiyye ve hazret-i kevniyye esrârını müştemildir. İşte انا القرآن [Ben Kur'ân'ım.] diyenler bu ma'nâya dediler ve bu yüzden tenzîh ve teşbîh gösterdiler. Bu cihetten Âdem mescûd oldu. Zîrâ, Kur'ân'dır. Ve yine salâtta tilâvet-i Kur'ân ile me'mûr

oldu, tâ ki mertebe-i teşbîhden mertebe-i tenzîhe rucû' eyleye. Ve melâike tilâvet-i Kur'ân'dan memnû' oldu, tesbîhden memnû' olmadı. Zîrâ, neş'esi ancak tenzîhi hâmildir ki mertebe-i nûrdur. Ve cinn Kur'ân'dan men' olunmadı. Zîrâ, neş'esinde sırr-ı teşbîh vardır ki mertebe-i nârdır. Nâr ise nûrun tenezzülüdür ve tenezzül makām-ı sıfâtta azhardır, merâtib-i zâtta değil. Bu cihetten cinn dahî ins gibi mükellef oldu. Eğerçi kusûr-ı neş'esi i'tibâriyle ma'rifeti noksân üzerinedir. [213] Ya'nî, melek yalnız cemâle ve cinn yalnız celâle ve insân ikisine dahî mazhardır. Onun için ulviyyât ve süfliyyâtta insâna musahhar olmadık nesne yoktur. Meselâ, esedi ve ejderi zabt eder ve cehennemin zimâmın tutup geri redd eder ve âteş ve âbı geçer ve muhterık ve garîk olmaz, ve alâ-hâzâ.

Pes, bundan fehm olundu ki, insân-ı kâmil ehl-i Kur'ân'dır ve hakāik-ı Kur'âniyye onun sıfatıdır ve secde onun şânı iken cânib-i teşbîhden sâcid ve cânib-i tenzîhden mescûddur ki, biri imkâna ve biri vücûba nâzırdır. Ve bu makāmdandır ki, insân-ı kâmil tekattub ettikde cemî'-i eşyâ sekaleynden mâ-adâ ona ser-fürû eder ve secde kılar. Zîrâ, eşyâda cânib-i tenzîh râcihdir. Çün ki sekaleyn mükellefdir, mükellef zâhirden udûl edemez ki sûret-i şer'dir. Onun için ekser-i mevâzı'da teşbîh ve teşebbühden men' olundu. Eğerçi merâtib-i teşbîh dahî kemâ yenbağî bast olunmuştur. Hattâ أين الله؟ [Allah nerededir?] suâlinde câriye-i sevdâ-i harsâ taraf-ı semâya işâret edicek إنّها مؤمنةٌ [O, mü'minedir.] denildi. Zîrâ, "eyn" ile suâl etmek cevâb-ı câriyenin aynıdır ki, ikisi dahî makām-ı teşbîhdendir. Maa-hâzâ makām-ı tenzîhde eyn yoktur. Zîrâ, eyn -ki mekândır- hâdisdir.

İmdi, nazar eyle Cenâb-ı Risâlet'in (s.a.v.) kemâl-i irfânına ki herkese haddine göre muâmele etti ki muktezâ-yı makām-ı nübüvvet budur. Ve eserde gelir: أنزلوا النّاس منازلهم Ya'nî, nâsı merâtib-i zâhirde yerli yerine inzâl lâzım geldiği gibi merâtib-i bâtınede dahî hâl böyledir. Ve hakîm-i ilâhînin dâimâ şânı budur. Zîrâ, bu muâmele olmadıkça irşâd dürüst olmaz ve serçe kuşu ankā lokmasın yemeğe havsala bulmaz. Pes, cemî'-i nâsı bir çenberden geçireyim diyen âdem mürşid-i kâmil olmaz. Ve ârife küfr olan ma'nâ câhile göre ruhsat olur.

Ve sırr-ı merâtib fehm edene emr-i şerîat ve emr-i hakîkat zâhirdir ki, cümle-i mükellefîn mutlakan emr-i teklîfde müsâvî olsalar dahî

merâtib-i tekâlîfde müsâvî değillerdir. Meselâ fakîr üzerine zekât ve hacc ve emsâli farz değildir ve bî-dest ve bî-pâ olandan vudû' sâkıttır. Ve mertebe-i hakîkat dahî böyledir. Nazar eyle ki Hz. Mûsâ / ve Hızır (aleyhime's-selâm) mertebe-i velâyette müşterek ve müsâvî iken Hızır'a câiz olan ma'nâ Mûsâ'ya câiz olmadı. Eğer ona dahî câiz olaydı i'tirâzdan masûn olurdu.

Ve bu makām-ı ihtisâsı bilmeyen nâdân ki ekâmil-i evliyâya ta'n ve teşnî' etmiştir, kelâmı da kendi de merdûddur. Zîrâ, fi'l-mesel ilm-i zâhir ve fenn-i rüsûmda seri arşa erse de şeytân kadar olmaya. Ya'nî, Âdem'in hilkatinden evvel riyâset-i semâviyye ve arazıyye şeytâna tefvîz olunmuş iken Âdem'e adem-i secdesi ile sâkıt ve ehl-i siccîn oldu. Zîrâ, fevka'l-arş olan Hak'dan bî-haber idi. Ya'nî, arşın mâverâsında olan esrâr-ı zâtiyyeye adem-i vukūfundan mertebe-i sıfâta bakıp cenk ve cedel etti.

Ve Âdem'den murâd mine'l-evvel ile'l-âhir insân-ı kâmildir. Pes, Âdem-i evvele İblîs secde etmediği gibi âdem-i sânîye dahî mazhar-ı sıfat-ı iblîsiyye olan münkir ser-fürû etmedi. Bu cihetten biri zâhir ve bâtın iblîs ve biri dahî bâtın ve ma'nâda şeytân oldu ve riyâset-i ilm ona fâyide vermedi. Zîrâ, o makūle münkirin ilmine "ilm-i hayâlî" ve "şuûr" derler ki fehmi verâ-i perdedir, yoksa "ilm-i hakîkî ve keşfî" demezler ki bî-perdedir.

Onun için bu mertebenin nâmı ilim ise de hakîkati ayne'l-yakîndir. Pes, bu ilim ekâmil-i nâsda bulunur, yoksa ehl-i rüsûm olan nevâkısda bulunmaz. Ve insân akl-ı kāsırı mertebesinden keşf-i sarîhe söz atmak çakalın dağ başından arslan üzerine uluması gibidir. Ve demişlerdir ki: Er Muhammed meydânında belli olur. Ve Muhammed meydânı hâlâ ârifler arasında güşâdedir ve mahcûblara dahî vakti geldikde açılsa gerektir. Pes, bu meydânda top ve çevgân ehli kimdir orada belli olur. Ve demişlerdir ki:

سوف ترى إذا انجلى الغبار أفرسٌ تحتك أم حمار

[Toz dağılınca görürsün, altındaki at mı eşek mi?]

Ya'nî, münkirin râkib olduğu himârdır, eğerçi zu'munca feresdir. Feemmâ zu'm ile iş bitmez ve tilki boyacı küpüne girip boyanmak ile tâvûs sûretin tutmaz.

İmdi ey sâlik, eğer bu esrârdan hissedâr isen netîceye nazar eyle.

Ve bil ki, fi'l-mesel "Harman sonu dervişlerindir" derler. وَ الْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ (Kasas, 28/83) [Güzel âkıbet takvâ sâhiplerinindir.] budur. والله العاصم من كلّ أمر حاسم. [Hayırsız her işten koruyan Allah'dır.]

* * *

[214]

في السّحر الأعلى من ليلة الجمعة الخامس عشر من جماد الآخرة المنتظم في سلك شهور سنة ١١٣٦ ورد هذا البيت التّركي: [1136 senesinin aylarından Cemâziye'l-âhir ayının on beşi Cuma gecesinin seher-i a'lâsında bu Türkçe beyit vârid oldu:]

Vücûdun ayn-ı rahmettir bilirsen
Sözün mahz-ı şefâattir kılarsan

Mısrâ'-ı evvelde وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلاَّ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ (Enbiyâ, 21/107) [Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.] sırrından hisse-mend olmağa işâret vardır. Ya'nî, Fahr-i âlem ve Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Cenâbları'na nisbetle rahmetten murâd rahmet-i mutlakadır ki, rahmet-i zâtiyye ve sıfâtiyyeye şâmildir. Zîrâ, mazhar-ı ism-i Rahmân'dır ki, ibtidâ bâb-ı vücûd onunla meftûh ve sadr-ı a'yân-ı sâbite onunla meşrûh olup sâniyen dahî cemî'-i mevcûdâtın kābiliyyetlerine göre füyûzuna vesîle ve kemâlâtına vâsıta olup a'lâ ve ednâya merkez ve mine'l-evvel ile'l-âhir medâr olmuştur. Ve hâlâ kutb-i vücûd odur, ve sâir verese-i ümmet dahî onun mişkât-i velâyetinden müstenîr ve havz-ı ma'rifetinden müstefîz olup herkes bi-kaderi'l-hâl ve'l-kābiliyye ol câm-ı rahmetten cür'a-nûş ve ol dest-i nevâl ve atâdan hırka-pûş olup asrına ve ref'-i zikrine göre rahmet-i âlemiyyân ve minnet-i âdemiyyân olmuş ve da'vet-i ilelläh ve teblîğ-i ahkâm ve hikem ile beyne'n-nâs şöhret ve şân bulmuştur.

Ve "bilirsen" dediği ta'rîf-i ilâhîye işârettir. Ve sâlik kendi zâtını ve rütbesini bilmekten gurûr gelmez. Nitekim ba'zı ehl-i rüsûm zu'm ederler. Belki tevâzu' ve ubûdiyyeti efzûn olur ve makām-ı şükrde kıyâm ile mezîd-i terakkî bulur. Zîrâ, dergâh-ı Melik-i Müteâl ve bârgâh-ı heybet ve azamet ve celâl nâz ve idlâl götürmez, belki ol gülşenden istişmâm-ı bûy edenin feryâd ve zârı ayyûka gider ve ol yâr-ı kadîm ile âşinâlık edenin makām-ı edebi gittikçe terakkî eder.

Ve kemâl-i insânînin hükmü budur ki, ni'met-i ilâhiyye ve rahmet-i rabbâniyye teceddüd ettikde ubûdiyyet mezîd olup أفلا أكون عبداً شكوراً [Şükreden bir kul olmayayım mı?] sırrı zuhûr eder. Zîrâ, rahmâniyyetinden hisse-dâr olan sâir evsâfından, husûsan şekûriyyetinden dahî behre-mend ve müstefîd olur. /

Ve makām-ı rahmetin tefâsîl-i bedîası vardır ki, bu mecelleye güncâyiş bulmaz. Zîrâ, felek-i rahmetten evsâ' yoktur ve cemî'-i vücûdât ve kemâlât felek-i rahmet tahtında dâhildir. Ve şol ki âsâr-ı gazabdır emr-i ârızdır. Bu ma'nâdan ötürü bidâyet ve nihâyet birdir. وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (Bakara, 2/245) [O'na döndürüleceksiniz.] dan mefhûm olan hüviyyete rucû'dur ki, taayyün-i ilâhînin evvelidir ve mebdâ-yı rahmettir. Bu cihetten halk-ı âlem rahmetten gelip rahmete giderler, yoksa rahmetten çıkıp gazaba gitmezler, belki mağdûb oldukları zâtî değildir, ârızîdir. Ârız ise zâtîye müzâhame edemez ؟ اليسوا بعبادي [Onlar benim kullarım değil mi?] mefhûmu bir hoş idrâk oluna ve netîce rahmet olduğu ondan biline.

Eğerçi bu makām avâmm-ı ulemânın idrâkine girmemiş ve ulemâ-i rüsûm bu sırra ermemiştir. Onun için kıyl ü kāl'den hâlî olmazlar ve bî-illet olan dergâha alîl olduklarından illet arz ederler. Heyhât! Bu makāmda illet ve ma'lûl söylenmez ve delîl-i aklî dinlenmez. Ve şol ki delîl-i naklîdir, herkesin fehmine sığmaz.

Ve "Kur'ân bikrdir" dedikleri budur ki, onun esrârına âriflerden gayrı bir ferd dest-res bulmamış ve mahrem olmamıştır. Ve şol ki sofra-i şâhdır, gedâ ondan bî-mezâk, ve şol ki mezâk-ı havâssdır avâmm ondan bî-halâkdır. Aceb hâldir ki dıyk-ı nefslerinden nâşî rahmet-i müvessaayı tazyîk ederler. Zîrâ, makām-ı rûhdan bî-haberlerdir ki, makām-ı rûh makām-ı nefes-i rahmânîdir. Ve nefes teneffüsdendir ve teneffüs dıyk ve haracı def' içindir.

Ve meşhûrdur ki, bir kimsenin îmânına bir fetvâ ve küfrüne doksan dokuz fetvâ olsa yine îmânına olan fetvâ ma'mûlün-bihdir, küfrüne olan fetvâ değil. Ve zikrullâh ki mûcib-i rahmet ve sebeb-i saâdettir, kemâl-i nisyânlarından onu küfre sebeb bilirler, îmâna haml etmezler. Pes, erbâb-ı inkâr indinde zâkir-i Hak olan kâfir olıcak dünyâda müslümân kalmaz ve kendileri dahî ol müslümân olmayanlardan olurlar. Ve kâfir müslümâna ta'n etmek aceb değildir. Zîrâ, arada mücâneset

ve münâsebet ve cihet-i câmia [215] yoktur. Ey ârif, bu makāmda bu kadar tatvîl-i kelâm etmeği istiğrâb etme. Zîrâ, bu a'sârda kâfirden gayrı mü'min kalmadı. Fe'fhem cidden.

Ve mısrâ'-ı sânînin müeddâsı makām-ı mahmûda işârettir. Ve ol bir makām-ı âlî-i küllîdir ki, makām-ı şefâat onda dâhildir. Ve kemâlât-ı Nebeviyye'den fi'l-cümle hisse-mend olanlar -ki verese-i makām-ı velâyettir- şefâatten dahî hisse-mend olurlar. Zîrâ, şefâat makāmât-ı ihtisâsıyye ve hasâis-ı Nebeviyye'den değildir. Ya'nî, gerçi fâtih-i bâbü'ş-şefâa odur, feemmâ tevsî'-i dâire-i rahmet için dünyâda hulefâsı olduğu gibi âhirette dahî şüfeâsı vardır ki, enbiyâ ve evliyâ ve sulehâ-i mü'minîndir.

Ve Rahmân isminin ibtidâ fethi Cenâb-ı Nübüvvet'ten ve âhir hatmi cenâb-ı Hazret'tendir ki en âhir şefâat eden Erhamü'r-râhimîn'dir. Ya'nî, ism-i mezkûrun sırrıdır ki sıfattan zâta şefâattir. Zîrâ, fi'lden fi'le ve sıfattan sıfata şefâat olduğu sıfattan dahî zâta şefâat olur. Eğerçi cümlenin netîcesi zâttan zâta teveccüh ve ondan istişfâ'dır. Ve bu bir rahmettir ki resm ve akıldan hâricdir. Zîrâ, hâricde esbâb-ı zâhiresi yoktur. Velâkin merhûmun tevhîd-i aklîsi vardır, eğerçi îmân-ı şer'îsi yoktur. Onun için ona "tevhîd-i te'vîlî" derler, îmân-ı şer'îye "tevhîd-i tahkîkî" dedikleri gibi.

Ve bundan fehm olundu ki, avâmm ve havâssa mutlakan mine'l-evvel ile'l-âhir şefâat Rasûlullâh'a (s.a.v.) mahsûsdur ve sâirler kendi kavmine ve etbâına ve akrabâsına ve âşinâsına şefâat ederler. Ve melâikenin şefâatleri beşerin şefâatinden cüz'dür. Zîrâ, kendileri cüz' olıcak hâlleri dahî ona göredir. Ve cüz' ve küll miyânında irtibât-ı azîm olmakla rahmet cemî'-i eczâya sârî olmuştur. Şefâat ise ise rahmet bâbındandır. Pes, erbâb-ı rahmet gazab âteşini âb-ı şefâatle ıtfâ' ederler.

✳ Ve şefâat-i dünyeviyyede ecr vardır, feemmâ melâikenin usât için istiğfârı onlara göre mûcib-i ecr değildir. Zîrâ, melâike ecr ve sevâbdan müstağnîlerdir. / Şol cihetten ki mükellef değillerdir, ucûr ise umûr-i taabbüdiyye mukābelesindedir. Ve bir dahî ecrden murâd naîm ve sevâb-ı cennettir. Onlar ise ehl-i şürb ve ekl ve libâs ve nikâh ehlinden değillerdir. Bu cihettendir ki, tesbîhlerinin sevâblarını mü'minlere hibe ederler.

Ve dünyâda melekiyyete kadem vaz' edenler dahî amelleri

mukâbelesinde sevâb kaydında olmazlar. Belki bu ma'nâda ba'zılarına "müflisûn" denilmiştir. Ve bir dahî onların taabbüdleri iclâl ve i'zâm-ı ilâhî içindir ki makām-ı rubûbiyyet ve ulûhiyyet onu iktizâ etmiştir. Eğerçi onlar müşâhede ve ecri cem' etmişlerdir. Zîrâ, cesedlerini a'mâlde i'mâl ettikleri mülâhaza-i ecr ile olmasa dahî muktezâ-yı makām-ı teklîf ecrdir.

Ve şunlar ki cennete selâsil ile cerr olunurlar, sırr-ı mezkûra işârettir. Ya'nî, zât-ı Hakk'a meczûb olanlar cennete mecrûr oldukları zarûrîdir ki, hükm-i cesedi i'tâ içindir, ve illâ makām-ı müşâhededе her nerede olsalar onlar için hâil yoktur. Bu cihettendir ki, Cenâb-ı Nübüvvet'in (s.a.v.) mi'râcı seyr-i âyât-ı melekûtiyye için idi, yoksa hücre-i şerîfelerinde oldukları hâlde dahî müşâhede-i cemâle kādirlerdi. Feemmâ cennette mü'minlerin cennet-i Adn'de makām-ı kesîbe hareketleri mahzâ müşâhede içindir. Zîrâ, kendi makāmlarından oldukça mahcûblardır. Ya'nî, avâmm-ı mü'minîn hâli budur. Havâss ise her makāmda mükâşifler ve müşâhidlerdir, velâkin tezkiye ve hulûs-ı zâyidleri cennet-i Adn'de karârı iktizâ etmiştir.

Ve bundan fehm olundu ki, dünyâda hacc eden iki kısımdır: Bir kısmı Beyt'i hacc eder. Bu kısım Beyt'in ayağına varmalıdır. Ve bir kısmı dahî hacc-ı Rabbi'l-Beyt eyler. Ve bu kısmın Beyt ayağına gelir. Zîrâ, Beyt her ne kadar mazhar-ı kemâl ise de insân-ı kâmil gibi değildir. Zîrâ, insân-ı kâmilin şerefi kalbledir ki kalb Beytullâh'dır, Ka'be ise Beytü'l-halk'dır. Ya'nî, Ka'be'yi mahlûk binâ eyledi -ki Hz. Halîl'dir (a.s.)- ve onu halk ziyâret ederler. Ve Ka'be'yi Hâlık binâ eyledi ki Rabbü'l-Halîl'dir. Ve onu yine Hak ziyâret eder, ya'nî füyûz ve tecelliyâtı [*216*] ile.

Ve bundan ahz olundu ki Ka'be kalbin sûretidir ve sırr sûretten efdaldir. Pes, dâhil-i kalb olan dâhil-i Ka'be olandan hayırlıdır. Bu sebebden ehl-i salâha ve mazınne-i velâyet olanlara "Bizi gönülden çıkarmayınız" derler ve istimdâd-ı feyz ve taleb-i himmet ederler. Zîrâ, inde'l-ârifîn mukarrer ve beyne'l-ekâmil muharrerdir ki, insân-ı kâmilin makbûlü olan kimse makbûl-i Hak ve merdûdu olan dahî merdûd-i Hak'dır. Ve bu makām bir makām-ı hâildir ki bilen bilir. Bu sebebden âkıller inkisârdan havf ederler ve havâtıra dokunmazlar. Ve nâdânlar kesr-i zücâce-i dil etmekten hâlî olmaz ve âhir belâların bulurlar. Zîrâ,

bu makūle amelin netîcesi mücâzât-ı şerrdir ki, Hak Teâlâ evliyâsı için gazab eder ve ism-i Müntakim'i a'dâ-i evliyâya havâle kılar, eğerçi bir kaç gün müddet ve mühlet verirse de. Zîrâ, velînin hâli nebîye tâbi'dir, hâl-i nebî ise her yüzden tedrîcledir. Fa'lem zâlik va'mel.

* * *

ورد قوله سبحانه: [Allah Sübhânehû'nun şu sözü vârid oldu:]

اَلرَّحْمٰنُ عَلَّمَ الْقُرْاٰنَ

(Rahmân, 55/1-2) [Rahmân, Kur'ân'ı öğretti.]

Rahmân, Allah Teâlâ'dır ki rahmet ve ni'met ve minneti âlemiyyân ve âdemiyyâna şâmildir. Evvelâ ol rahmet vücûd ve sâniyen tesbîh ve tahmîddir. Nitekim gelir: وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ (İsrâ, 17/44) [O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiçbir şey yoktur.] Ya'nî, tesbîh ve tahmîdi biribirine mukārin kıldı. Zîrâ, tesbîh muktezâ-yı zâttır. Onun için takdîm edip asl kıldı. Ve tahmîd muktezâ-yı sıfâttır. Onun için te'hîr etti. Zîrâ, sıfât zâta tâbi'dir. Ve tenzîh-i zât bi-hükmi'l-akl ve tahmîd-i sıfât bi-hükmi'ş-şer'dir ve şer' akıldan muahhardır.

Ve bundan fehm olundu ki, gerçi sekaleynden gayrıya göre şer' tasavvur olunmaz, feemmâ akıl tasavvur olunur. Zîrâ, cemî'-i eşyâ akl-ı evvelin semerâtındandır. Ve maksimin sırrı aksâma sârîdir. Ve aklın semeresi ilimdir. Zîrâ, bi-lâ-akl olan ilme i'tibâr yoktur. Bu cihetten cemî'-i eşyâda sırr-ı ilm ve hayât ve sâir sıfât olmak lâzım geldi. Ve her nesne kendi makāmına göre sırr-ı vücûd ile ittisâfından mâ-adâ levâzım ve havâss-ı vücûd olan kemâlât ile dahî muttasıf oldu. Bu sebebdendir ki, tesbîh ve tahmîd ile / vasf olundu.

Ve bunda ta'lîm-i Kur'ân halk-ı insân üzerine takdîm olundu ki âyetin mâ-ba'di خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ (Rahmân, 55/3-4) [İnsânı yarattı. Ona beyânı (konuşmayı) öğretti.] dır. Zîrâ, gerçi halk ve îcâd ve hayât mukaddemdir, feemmâ ilimde şeref-i zâyid vardır ki maksûdun bi'z-zât olan ilim ve ma'rifettir. Onun için Hayy ve Âlim denilirken yine ba'zı mevâzı'da Âlim ve Hayy yazılır. Ve ilimden murâd ilm-i ilâhî ve ilm-i nâfi'dir, mâ-sivâsı hâricdir. Zîrâ, Âdem'e (a.s.) ta'lîm olunan esmâda dâhil değildir. Ve benî-âdemin ilmi halîfe-i evvel olan Âdem'in ilmine tâbi'dir ki asldır ve aslın müştemil olmadığı ilim mu'teber değildir. Onun için عَلَّمَ الْقُرْاٰنَ (Rahmân, 55/2) [Kur'ân'ı öğretti.] dedi. Ya'nî,

kırâete sezâ olan ilmi ta'lîm eyledi. Zîrâ, sıfât-ı kemâliyyeden olan ilim bu ilimdir, mâ-adâsı kelâm-ı Hak'dan hâricdir.

Ve Kur'ân'ın ibâreti Kur'ân-ı Muhammedî'ye mahmûldür ki Cenâb-ı Nübüvvet'e (s.a.v.) ta'lîm olduğu gibi verese-i ümmete dahî ta'lîm olunmuştur. Velâkin veresenin hâli hâl-i Nübüvvet'e tâbi'dir ki Kur'ân yine evvelki Kur'ân'dır, feemmâ asran ba'de asrin nüzûlü tekerrür etmektedir. فافهم جدًا فإنّه لا يلزم منه النبوّة بل ذلك من طريق الولاية. [İyi anla. Çünkü bundan nübüvvet lâzım gelmez. Aksine bu velâyet yoluyladır.]

Ve Kur'ân -ki aslında kırâet ma'nâsına masdardır- yüz dört kitâbın kırâetine şâmildir. Zîrâ, çün ki ism-i Rahmân'ın umûmu her nebîye göre imtinân iktizâ eyledi, lâ-cerem Âdem cümleden mukaddem kırâetle mükerrem oldu, ve onun unvân-ı suhufu hurûf-i tehecci idi. Pes, hurûf-i tehecci ilm-i kırâetten oldu ve Kur'ân'da münderic kılındı. Gerek sen ona "hurûf" de zâhiri hasebiyle ve gerek "kelimât" de terkîb-i evveli yüzünden ve gerek "âyet" de terkîb-i sânî cihetinden ve gerek "sûre" de terkîb-i sâlisi sebebiyle, pes bir noktadır ki hem harf ve hem kelime ve hem âyet ve hem sûredir. İşte العلم نقطة [İlim bir noktadır.] budur. فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ (Tâhâ, 20/114) [Hak hükümdâr olan Allah yücedir ki,] nokta gibi olan kenz-i mahfîden cevâhir-i esrârı ne vechile nisâr eyledi ve icmâli tafsîl kıldı ve ârife her şeyde bir nokta yüzünden göründü ve âyât-ı hüsnünü kırâet etmeği terkîb [*217*] yüzünden gösterdi.

Ve bundan ma'lûm oldu ki, sırr-ı Kur'ân sârîdir, sırr-ı nübüvvet sârî oldu. Ya'nî, her asırda gelen nebînin nübüvveti nübüvvet-i Ahmediyye'ye tâbi' ve ondan bir numûne olduğu gibi kitâbı dahî Kur'ân'dan bir numûne oldu, gerek süryânî ve gerek ibrânî ve gerek gayrı. Nitekim gelir: وَإِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ (Şuarâ, 26/196) [O, evvelkilerin kitaplarında da vardır.] Ve buradandır ki, İmâm-ı Ebû Hanîfe Kur'ân'ı fârisî ile tercümeyi tecvîz eyledi, feemmâ manzûrun fîhdir. Zîrâ, Kur'ân nazm ve ma'nânın mecmû'undan ibârettir.

Pes, Kur'ân'ı tercüme sâir elsineyi biribirileriyle tercüme gibi değildir. Zîrâ, Kur'ân mu'cizdir, sâir suhuf-i ilâhiyye ise i'câz ile mevsûf değildir. Bu cihetten Kur'ân'ı gayrı lisân ile tercüme etmek i'câzına halel verir. Ve Kur'ân'ı nazmıyla okumağa kâdir olmayan sâir ümmîler gibi olup namâzı ol vechile kılar. Ve Kur'ân'ın zübûr-i evvelînde

olduğu [bk. eş-Şuarâ, 26/196] zikri hasebiyledir. Ve ba'zı şerâi'i ile olduğu sûrette dahî maksûd yalnız mazmûndur denilmez. Zîrâ, Kur'ân sıfat-ı i'câz ile muttasıfdır. Nitekim zikr olundu.

El-hâsıl, Kur'ân bi-hasebi'n-nazm sâir kütüb-i ilâhiyyeye muhâlifdir. Pes, husûs üzerine nazmı dahî murâât lâzımdır, ve illâ belâğat ve fesâhati hakkında tertîb olunan âsâr ve fevâyid zâyi' ve muattal olmak lâzım gelir. Çün ki Kur'ân'ın ta'lîmi ıtlâk üzerine zikr olundu, pes her ferde taallüm ve tashîh-i lisân etmek lâzım geldi, ve illâ okuduğu Kur'ân bi-tamâmihî olmadı. Galat okuyanlar gibi, ya'nî galat okumakla bi-tarîkı't-tercüme okumak sevâbı olmamakta berâber oldu. Şu kadar vardır ki, fehm-i ma'nâ için tercüme câizdir. Nitekim zebân-ı fârisî üzerine tefâsîr tahrîr olunmuştur, tâ ki zebân-ı fârisî bilenler arabîden müntefi' olalar. Ve türkî dil ile tercüme eylemek dahî böyledir. Ve cümle-i elsinenin efdali lisân-ı arab ve ba'dehû fârisî ve ba'dehû türkîdir. Nitekim hakāik ve hikeme münâsib olan budur. Ve bu makāmın ba'zı netâici gayrı âsârımızdadır.

Ba'de-zâ, خَلَقَ ٱلْإِنسَانَ عَلَّمَهُ ٱلْبَيَانَ (Rahmân, 55/3-5) [İnsânı yarattı. Ona beyânı öğretti.] da ta'lîmi tekrâr eyledi. Ve beyân ki zamîrde olan ma'nâyı / lisân ile tercüme ve ızhâr etmektir, kırâeti onunla te'yîd eyledi. Ya'nî, gerçi lisân kırâet için tahsîs olunmamış, belki sâir makāsıdı ızhâra dahî vesîle kılınmıştır, feemmâ lisân ve beyândan maksûd olan kırâettir. Onun için buyurur: إِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ (Alak, 96/1) [Rabbinin adıyla oku.] Ya'nî, okunan isimdir müsemmâ değildir, ve isim müsemmânın levâzımındandır. Bu cihettendir ki hakāik dedikleri insânın kalbinde ve zevkine dâir ma'nâdır ve lisâna gelen onun havâss ve levâzımdır. Onun için hakāik rumûz ile ta'lîm olunur, ve illâ nefs-i hakîkat lisâna gelmez. Ve Hızır ile Mûsâ (aleyhime's-selâm) arasında cârî olan ahvâl dahî bu yüzdendir.

✳ Ve bundan fehm olundu, cümle-i âlem Kur'ân'dır ki, esmâsı cihetinden makruvvdür. Ve ona hakāik-ı muhtelife olduğu cihetten "Furkān" dahî denilir. Çün ki ol Furkān insânda müctemi' oldu insâna Kur'ân denildi. Zîrâ, hakāik-ı ilâhiyye ve kevniyyenin mecmû'u onda mündericdir. Ve onun âyâtı okunur ki, âsâr-ı ilmiyyesidir. Ve onun âsârını lisâna getirmeyen belki redd eden لَا تَسْمَعُوا لِهَٰذَا ٱلْقُرْآنِ وَٱلْغَوْا فِيهِ (Fussılet, 41/26) [Bu Kur'ân'ı dinlemeyin, okunurken gürültü çıkarın.]

diyen küffâra mülhakdır. Ya'nî, onlara "küffâr-ı hakāik" ve bunlara "küffâr-ı şerâi'" denilir. Ve küfürde iştirâk ne belâ-i azîmdir, teemmül oluna. Ve kāri-i Kur'ân'ın derecesinin nihâyeti intihâ-i kırâetindedir. Ya'nî, ne kadar kırâet ederse ve kelimât-ı kibârı okursa ol kadar derece-i ma'rifeti âliye ve ona göre derecât-ı cenâniyyesi dahî mürtefia ve râkıye olur. Zîrâ, hakāik-ı irfâniyye Kur'ân'dan müstenbattır.

Ve Kur'ân'ın derecâtı hakāikıdır. Ve şerâi' ve ahkâm ol makāmâta vusûle süllem, ya'nî merdivendir. Onun için hakāik şerâi'e beste oldu, ve bî-leben semn bulunmadı. Ve maksûd ma'nâdır diye zâhiri terk eden hatâ etti ve Işıklar gürûhuna mültehak oldu. Ve ibâdette kesel ve fütûr zemm olundu. Zîrâ, levâzım-ı terktendir. Pes, terk gibi kılındı ve keseli müştemil olan tâat neşât ile [*218*] olan gibi olmadı. Pes, tâatinden tâlib-i netîce olan kimse neşât ve müşâhedeye makrûn olan vechile tâat ve ibâdet etmek gerektir, ve illâ bî-netîce kalır.

* * *

قال الله سبحانه وتعالى: [Allah Sübhânehû ve Teâlâ buyurdu ki:]

إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

(Nahl, 16/40) [Bizim bir şeyin olmasını istediğimiz zamân sözümüz, ona sâdece "ol" demektir; o da hemen oluverir.]

Bu âyet-i şerîfe dahî âyet-i sâbıka ile seher-i a'lâda biribirine mukārin vârid olmuştur. Ve bunun aslı umûr-i dünyeviyyeden ba'zı makāsıdımızın adem-i husûlüdür. Pes, demektir ki; Eğer umûr-i dünyevîyye ve eğer umûr-i uhreviyyedir, irâdet-i ilâhiyyeye dâir ma'nâdır. Zîrâ, abdin irâdet-i cüz'iyyesi Hakk'ın irâdet-i külliyyesine tâbi'dir. Çün ki bir maksûd hâsıl olmaya, Hakk'ın murâd ve maksûdu olmamaktan gelir. Zîrâ, eğer murâd-ı ilâhî olaydı murâd irâdetten tehallüf etmezdi. Bu cihetten, husûle gelmediği murâd-ı ilâhî olmadığına dâll oldu. Ve bir nesne ki murâd-ı ilâhî değildir. Onun için mağmûm olmak olmaz, ve illâ bakıyye-i nefse haml olunur. Ve nefs ile Hak bir yerde olmaz. Binâen alâ-hâzâ, her kim Hakk'ı dilerse ve Hakkî olayım derse nefsi ortadan ref' eder ve Hak ile kalır, ve hemm ve gamdan kurtulur.

Ey sâlik, işte bu bir makām-ı âlî ve bir özge netîcedir ki, değme bir sâlikin kadem-i ictihâdı oraya ermemiş ve onun zevki dâiresine girmemiştir. Nazar eyle imdi hicâb-ı nefs ne kadar galîzdır ve Hakk'a

perde olmuştur. Ve âyet-i mezkûrenin ba'zı fevâyidi bâlâdadır.

Ve bundan zâhir olur ki, ef'âl ve ahvâl-i insâniyyenin cümlesi Kur'ân içindedir. Onun için herkese fi'line ve hâline göre bi-tarîkı'l-işâre vârid olur. Ve Kur'ân'ın hiç bir kimseye ihtisâsı yoktur, ve illâ köhne olmak lâzım gelir. Onun için her dem bahâr ve tâze ve gadd ve tariyydir ve onu inkâr eden belîd ve pelîddir.

Nazar eyle ki, الم غُلِبَتِ الرُّومُ الخ (Rûm, 30/1-2) [Elif, lâm, mîm. Rumlar yenildi...] âyetinden ilâ-yevmi'l-kıyâm havâdis-i âtiye-i kevniyyeyi istihrâc etmişlerdir ve "Onun hükmü zamân-ı mahsûsa ve kavm-i ma'hûdedir" dememişlerdir. Zîrâ, onda tazyîk-ı ılm vardır. Netîce-i Kur'ân ise bu değildir. / Ya'nî, Kur'ân'da her mukaddeme ve netîceye işâret vardır. Zîrâ, kelâm-ı ilâhî olduğu cihetten câmi'dir.

Ve kelâm-ı Nebevî cevâmiu'l-kelimdir. Onun için ondan nice ulûm-i garîbe istihrâc olunmuştur. Cefr-i Ali ve vefk-ı Hatmü'l-evliyâ gibi (r. anhumâ). Ve sâir kelimât-ı kibâr dahî ona kıyâs oluna. Eğerçi âlim az ve şâir çok ve münkir hadden artıktır. فافهم فهماً جيّداً فإنّه نتيجة لك أيّة نتيجة وَوليجة لك أيّة وليجة وانظر فإنّ النّظر ليس فيه ضرّ [İyice anla. Çünkü o senin için netîcedir, hem de ne netîce; ve sırdaştır hem de ne sırdaş. Bak. Çünkü bakmakta bir zarar yoktur.]

* * *

قال الله سبحانه وتعالى حكايةً عن سليمان عليه السّلام في قصّة بلقيس:

[Allah Sübhânehû ve Teâlâ, Belkîs kıssasında Süleymân (a. s.)'dan naklen buyurdu ki:]

قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا

(Neml, 27/41) [Dedi ki: Onun tanıyamayacağı hâle getirin.]

Ma'lûm ola ki, gerçi arş-ı vücûdun sûreti birdir ki sûret-i insâniyyedir -zîrâ halk-ı âlemden murâd bu sûrettir-, velâkin arş-ı a'zamın fevkânîsi ve tahtânîsi olduğu gibi arş-ı vücûd-i insânînin dahî vardır. Ya'nî, fevkânî-i arş âlem-i ervâhdır ki helâk ve teğayyür kabûl etmez. Zîrâ, anâsırdan terkîb olunmamıştır, belki hurûf gibi basîttir. Ve tahtânî-i arş taraf-ı kesîfdir ve ona "seb'-ı tıbâk" derler ki, yevm-i kıyâmette inşikāk ve infitâr eder. Bu cihetten ona "âlem-i kevn ve fesâd" dediler. Ve kezâlik fevkânî-i arş-ı vücûd-i insânî makām-ı rûh ve tahtânî âlem-i tabîattır ki anâsır ve tabâi'a müsteniddir. Ve arş-ı a'zam arşu'r-Rahmân

olduğu gibi -nitekim gelir: اَلرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى (Tâhâ, 20/5) [Rahmân, arşa istivâ etmiştir.]- kalb-i insân dahî arşullâhdır. Nitekim gelir: ما وسعني أرضي ولا سمائي ولكن وسعني قلب عبدي التّقيّ [Arzıma ve semâma sığmadım, fakat muttakî kulumun kalbine sığdım,] Pes, kalb-i insân arş olmakta ulûhiyyete muzâf oldu. Zîrâ, ismullâh mertebeye delâlet eder, mertebe ise kalb-i insânındır. Zîrâ, sırr-ı hilâfet ondadır.

Ve arş ism-i Rahmân'a muzâf oldu. Zîrâ, ism-i Rahmân şumûl-i rahmete delâlet eder, husûs-ı mertebeye değil. İşte rûh-i insânî dahî arşu'r-Rahmân gibidir, tedbîr ve tasarrufunun serâpâ vücûda şumûlü vardır. Onun için "şemsü'r-rûh" ve "kameru'l-kalb" dediler. Zîrâ, mertebe-i hilâfet kamerindir ki, mertebe-i ism-i Bâtın'dır. Onun için çehresi dest-i settâriyyet [*219*] ile mesh olunmuştur, tâ ki ağyâr onun yüzünü verâ-i perdeden göreler ve âyât-ı hüsnünü okumayalar. Zîrâ, esrâra istihkākları yoktur. Ve kezâlik zuhûr şemsindir ki, mertebe-i ism-i Zâhir'dir ve yüzü tecellî-i âmm ile musaykaldir. Ve mertebe-i kamere "mertebe-i hakîkat" derler ki, Hasan-ı Basrî'nin (r.a.) mertebesidir. Ve mertebe-i şemse "mertebe-i şerîat" derler ki, İmâm-ı Ebû Hanîfe'nin (rahimehullâhu Teâlâ) pâyesidir. Onun için ictihâdiyyâtı şems gibi âlemde zâhir ve münteşirdir.

Çün ki hâl-i kalbi bildin ve ihâta-i mertebesini fehm eyledin, bundan sana وَهُوَ اللّٰهُ فِي السَّمٰوٰتِ وَفِي الْأَرْضِ (En'âm, 6/3) [O, göklerde de yerde de Allah'tır.] sırrı dahî münkeşif oldu. Ya'nî, ulûhiyyetin hiç bir makāma ihtisâsı yoktur, belki hükmü ulviyyât ve süfliyyâta şâmil olduğu gibi mazhar-ı ulûhiyyet olan kalbin hükmü dahî rûh ve cisme şâmildir. Ve âlem sûret-i cismdir, âdem sûret-i rûh olduğu gibi. Bu cihetten kalb rûhu'r-rûhdur. Ya'nî, rûh mertebesinde olan âdemin kıvâmı dahî kalbledir. Pes, sûret-i vücûdda kalbden eşref nesne olmadı, velâkin bu şeref ona tekmîl-i neş'eden sonra hâsıldır ki, ba'de't-tekmîl ona "kalb" derler. Zîrâ, cemî'-i suver-i rûhâniyye ve cismâniyyede tekallüb edip her yüzde vech-i Hakk'ı mutâlaa eder. Feemmâ kable't-tekmîl ona "mudğa" derler ki, dem-i hayvânîye tâbi'dir.

İşte bundan fehm olundu ki, Belkîs tabîat ve onun arşı demdir. Çün ki tabîat kalbe ve kalb dahî İslâm'da Süleymân-ı rûha tâbi' ola, bu sûrette arş evvelki tabîatinden çıkar ve demevviyyeti rûhâniyyete

mübeddel olur. Ve ol vakitte ki arş bu vechile tenkîr ve tağyîr olunur, sûretine nazar eden كَأَنَّهُ هُوَ (Neml, 27/42) [Tıpkı o.] der, maa-hâzâ anâsır ve tabâi' evvelki sûretten çıkmış ve gayrı sûrete girmiştir. Ve sûrette nev'an müşâbehet olmak fi'l-hakîka mücâneseti iktizâ etmemiştir. Zîrâ, neş'e-i âhirede anâsır telattuf eder. Bu cihetten ekl ve şürb ve menâm ve imtihât ve tebevvül ve teğavvut ve emsâlini iktizâ etmez. Pes, insân ol vakitte gerçi sûret-i beşerdedir, feemmâ hükm-i melektedir.

Ve bu dünyâda ba'de't-tezkiye hâl-i / insân-ı kâmil dahî böyledir. Ya'nî, hâl-i âhiret hâl-i dünyâya kıyâs olunmadığı gibi -ki biri latîf ve biri kesîfdir- hâl-i insân-ı kâmil dahî hâl-i insân-ı nâkısa kıyâs olunmaz -ki biri nûrânî ve biri zulmânîdir-. Ve nûrânînin hükmü bakādır. Onun için cismine inhilâl gelmez. Zîrâ, bâkî-billâhdır. Ve onun için nasab ve luğūb yoktur, ehl-i cennete olmadığı gibi. Nasab hareketten ve luğūb amelden hâsıl olan zahmet ve rencdir. Bu cihetten rûh-i insân-ı kâmil neşât-ı dâim üzerinedir. Eğerçi bi-hasebi'l-mevtın cânib-i beşeriyyetine nev'an köhnelik ârız olur, feemmâ yine makām-ı tâatte kāimdir. Zîrâ, ism-i Kayyûm ona nâzırdır, belki âlemin kıyâmı onunladır. Onun için dâimâ teyakkuz üzerinedir.

İşte لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ (Bakara, 2/255) [O'nu ne bir uyuklama ve ne de bir uyku tutar.] sırrı budur. Ya'nî, bi-hasebi'l-beşeriyye sine ve nevm ahz etmek infitâh-ı basîretine mâni' değildir. Nitekim bu makāma işâret edip hadîs-i Nebevî'de gelir: نَحْنُ مَعَاشِرَ الأنبياء تنام عيوننا ولا تنام عيون قلوبنا [Biz peygamberler topluluğu, gözlerimiz uyur fakat kalp gözlerimiz uyumaz.] Maksûd-i a'zam ise basâirin hâb-ı gafletten bîdâr olmasıdır. Çün ki bu ma'nâ hâsıl ola, ebsârın sûret-i menâmda olduğu zarar vermedi. Zîrâ, bu menâm yakaza hükmündedir, eser-i yakaza-i kalb ve basîret ona sârîdir. Nitekim mevt-i tabîîden sonra beden-i insân-ı kâmil hayy hükmündedir. Zîrâ, bereket-i rûh-i ilâhî ona sârîdir. Ve bir nühâs ki iksîr-i a'zamın sereyânını kabûl eyleye, onun rûhâniyyetiyle ebedî zindedir ve ona teğayyür gelir demek bu fennin cühelâsından sâdır olmuştur.

Ve onun delîli Ebû Süleymân Dârânî'nin (k.s.) kelâmıdır, buyurmuştur ki: لو وصلوا ما رجعوا [Vuslata ermiş olsalardı dönmezlerdi.] Ya'nî, vâsıl-ı dergâh olana bir dahî firâk yoktur. Zîrâ, demişlerdir ki: الفاني لا يردّ

إلى أوصافه [Fenâya eren bir daha kendi vasıflarına reddolunmaz.] Ya'nî, dâhil-i bâr-gâh-ı lâhût olan bir dahî dâhil-i dâire-i nâsût olmaz ve olsa dahî libâs-ı lâhût ile telebbüs edip dâhil olur. Pes, onun sûreti nâsût [220] ve hakîkati lâhût olur. Onun için ona nâsût gözüyle nazar eden sûretini ve lâhût gözüyle bakan hakîkatini görür. Ve miske dem demediği gibi -maa-hâzâ aslı demdir- rûh-i insân-ı kâmile dahî dem demez. Zîrâ, rûh-i ilâhînin te'sîriyle demevviyetten çıkmış ve başka keyfiyyet bulmuştur.

El-hâsıl, insân-ı kâmilin eğer rûh-i hayvânîsi ve eğer rûh-i insânîsi ikisi dahî âlem-i bakādandır. Zîrâ, rûh-i hayvânîsi tezkiye kabûl etmekle rûh-i insânîye mültehak olmuştur ve ikisi nefs-i vâhide hükmün bulmuştur. Ehl-i tezkiye olmayanın hâli ise böyle değildir. Belki onların rûh-i hayvânîleri ervâh-ı cüz'iyye-i müteaffine-i hayvânât-ı âmmeye mültehakdır. Ve fânî ile bâkînin farkı olduğu gibi bâkî bi-ibkāillâh ile bâkî bi-bakāillâhın dahî farkı vardır. Pes, avâmm fânî ve havâss bâkî bi-ibkāillâh ve ehassu'l-havâss bâkî bi-bakāillâhdır.

Nazar eyle Belkîs'a ki, rahmet-i besmele vücûduna sârî olmakla vücûdunu Süleymân'a ve tahtını taht-ı Süleymân'a ilhâk eyleyip أَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (Neml, 27/44) [Süleymân'la berâber âlemlerin Rabbi olan Allâh'a teslîm oldum.] dedi. Ya'nî, maiyyetten murâdı İslâm-ı hakîkîde ona tâbi' olmaktır. Onun için Süleymân ile birliğe yetti ve kendi nefsi için başka hüküm ve tasarruf komadı ve sûret-i ünûsette libâs-ı zükûretle temessül eyledi. Onun zikri bâkî kaldı. Zîrâ, merdlerin bu dünyâda nâmları bâkîdir.

İmdi, Belkîs Süleymân'a harem olduğu için gayrı nisâya kıyâs etmek câiz olmadığı gibi tabîat-ı insân-ı kâmili dahî gayrı tabâi'a kıyâs etmek olmaz. Zîrâ, neş'e-i âhire tabîatına girip telattuf etmiştir. Onun için niceler ekl ve şürbden munkatı' olup tecerrüd-i tâmm ile rûhâniyyete muttasıl oldular. Ve bu mertebeye sâirler kādir olmayıp mertebe-i tabîat-i süfliyyede kaldılar. Eğer ehl-i tezkiye ile gayrılar berâber olaydı aralarında bu makūle tefâvüt zuhûr etmezdi. Ve bu rûhâniyyet galebe sebebiyle akl-ı evvele muttasıl olup ulûm-i ilâhiyyede sâirlerden / mümtâz oldular ve bâb-ı ma'rifette bir makāma vâsıl oldular ki onların ma'rifetlerine bir dahî nekrelik ârız olmadı. Ya'nî, ulemâ-i rüsûm nekrelik tarîkından gelip ma'rûf oldular ve ilm-i zâhirîleriyle şöhret ve

şân buldular, ulemâ-i hakāik ise ma'rifet yolundan gelip âhir menkûr oldular. Pes, bunlara göre nekrelik netîce-i ma'rifet ve sâirlere göre aks oldu. Ve bu nekrelik sebebiyle ulemâ-i rüsûm onların mertebe-i zâtiyyelerin idrâk etmedikleri gibi mertebe-i sıfâtiyyelerin dahî fehm etmediler. Ya'nî, merâtib-i sıfâttan ilm-i ilâhî ki mertebe-i mahsûsadır, bu esrârı bilmediler ve erbâbını inkâr dahî ettiler. Zîrâ, ehl-i zâhir âşinâ-yı dünyâ ve ehl-i hakāik âşinâ-yı Mevlâ'dır. Ve âşinâ-yı Mevlâ âşinâ-yı dünyâ yanında garîbdir. Ve garîbin ise âşinâsı olmaz.

İşte bu kenz-i hakîkat tılsım sûretiyle böyle bend olup kaldı ve onun fethine kādir olan az bulundu. Zîrâ, fethi esmâ-i mahsûsaya muhtâcdır. Ehl-i zâhir ise erbâb-ı esmâdan değillerdir. Zîrâ, esmâ zikirdir ve zikir huzûrdur ve huzûr sıfat-ı kalbdir. Onlar ise ehl-i nefs ve tabîattır. Ve hicâb-ı nefs ve tabîat mürtefi' olmadıkça bâb-ı ma'rifetten beyt-i kalbe duhûl müyesser olmaz. Ve ârife mertebe-i kalbde "âkıl" ve mertebe-i rûhda "âlim" derler ki, ârif bu ikisinin câmi'idir. Ya'nî, aklı ile akl-ı evvele muttasıldır ki mertebe-i kevniyye-i âliyedir ve ilmi ile Hakk'a muttasıldır ki mertebe-i ilâhiyye-i râkıyedir. Bu cihetten hakāik-ı kevniyye ve ilâhiyyeye mushaf olmuştur.

Ârifin gayrı ise böyle değildir. Belki ona mertebe-i tabîatta "ehl-i şehvet" ve "ahmak" ve mertebe-i nefsde "ehl-i hevâ" ve "câhil" derler. Onun için onun aklı akl-ı cüz'î ve ilmi dahî ilm-i şuûrî ve hayâlîdir. Pes, zerreler cibâl-i şâhika ile denk olayım demek acebdir ve usfûrlar ankālık da'vâsın etmek ne sebebdir? Ya'nî, onun sebebi cehldir ve netîceden bî-haber olmaktandır. Eğer hâl dili olaydı kāl dili mühürlenirdi ve eğer basîret olaydı basar eğri [*221*] bakmaktan yumulurdu.

Ey ârif, aceb netîcedir ki bu kalemden sana ihsân olundu ve mertebe-i insân ve hayvân tahrîr kılındı. Pes, deme ki bu sözler ta'n ve teşnî' makūlesidir. Maa-hâzâ Hakk'a ta'n edenlere Hak dahî ta'n etmiştir. Binâen alâ-hâzâ kalem-i Hakkî'den redd-i erbâb-ı inkâr için olan kelimât-ı hakkaya "hakk" de, ve illâ butlân yoluna gidersin. Zîrâ, nâsûrlu yaraya keskin sikkîn olmak cerrâhlığın hükmüdür. Ve şol ki ilâc-pezîr olmaz, helâkten gayrı ona ne vardır? . فاعرف نتيجة الحال ودَعْ عنك القيلَ والقال [Hâlin netîcesini anla ve kıyl ü kāli bırak.]

* * *

قيل لي وقت السّحر الأعلى: [Seher-i a'lâ vaktinde bana denildi ki:]

شَرَفُ الإِنْسَانِ بِاللِّسَانِ

[İnsanın şerefi, lisân iledir.]

Ve buna münâsib eserde gelir ki: الإنسان باصغريه Ya'nî, insânın insân olduğu iki asğar nesne iledir ki, biri kalb ve biri lisândır. Zîrâ, kalb mazhar-ı sırr-ı zât ve lisân mazhar-ı eşref-i sıfâttır ki mütekellimdir. Ve Hakk'ın tekellümü kelime-i "kün" iledir ki, dünyâ ve âhirette ona nihâyet yoktur. Ve insânın tekellümü lisân iledir ki mahall-i beyân ve tercümân-ı cenândır. Nitekim imtinân edip buyurur: خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ (Rahmân, 55/3-4) [İnsânı yarattı. Ona beyânı öğretti.] Ya'nî, insânın sâir eşyâ üzerine şerefi lisân iledir ki zamîrinde muzmer olan nesneyi onunla ızhâr eder.

Pes, kalb mertebe-i hakîkattir ki kenz-i mahfîdir, ve lisân mertebe-i şerîattır ki mahall-i zuhûr-i ahkâmdır. Zîrâ, Hakk'ın ma'bûd olduğu şerîatla ma'lûm oldu. Pes, onda فخلقتُ الخلق لأعرف [Bilinmek için mahlûkātı yarattım.] sırrı bulundu. Ya'nî, burada ma'rifet tahsîs olunduğu maksûdun bi'z-zât olmakladır. Nitekim وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ (Zâriyât, 51/56) [Ben, cinleri ve insânları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.] da ibâdet tasrîh olunduğu ma'rifete vesîle olmakladır. Bu cihetten şerîat ibâdetle ma'rifeti cem' eyledi. Nitekim من عمل بما علم ورّثه الله علم ما لم يعلم [Bildiği ile amel edene, Allah bilmediğinin ilmini de verir.] ona dâlldir. Ya'nî, ilm-i nâfi' üzerine mebnî olan amel-i şer'î ilm-i ilâhîye vesîledir ki, "ma'rifet-i ilâhiyye" dedikleridir. Bu sebebden takvâ ve amel-i sâlih ve sülûk-i sahîh üzerine mebnî olmayan ulûm maârif-i ilâhiyyeden add olunmadı. /

Ve bundan fehm olundu ki, makām-ı hakîkatin ism-i Bâtın yüzünden iki cenâhı vardır ki, biri zât ve biri sıfâttır. Ve zâtın mazharı cenân ve sıfâtın mazharı lisândır. Ve insân lisân-ı Hak'dır. Nitekim demişlerdir: لسان الخلق لسان الحقّ [Mahlûkātın lisânı, Hakk'ın lisânıdır.] Ve hadîsde gelir ki: إنّ الله يقول على لسان عبده: سمع الله لمن حمده [Allah kulunun dilinden "Allah kendisine hamd edeni işitir" der] Ya'nî, sırr-ı hüviyyet-i ilâhiyye ki mertebe-i ulûhet ve ulûhiyyet ve ilâhiyyeti câmi'dir. Onunla mütehakkık olan abd-i hakîkî ki, mertebe-i ubûdet ve ubûdiyyet ve ibâdeti hâvîdir ki, biri zât ve biri sıfât ve biri ef'âle nâzırdır. Bu makūle olan

kavl lisân-ı Hak'dır. Nitekim كنتُ سمعَه وبصره ولسانه [Onun kulağı, gözü ve lisânı olurum.] onu müş'irdir. Bu cihetten lisân dahî "kün" kelimesine mazhar oldu. Ve şol yerde ki izn-i Hak bulundu, kelime-i mezkûre amel eyledi.

Nitekim Cenâb-ı Nübüvvet (s.a.v.) Gazve-i Tâif'de bir kabza türâbı vücûh-i küffâra remy ettikde شَاهَتِ الوجوه [Yüzleri çirkin olsun.] buyurdu. Pes, yed-i Rasûl yed-i Hak olmakla -ki يَدُ اللّٰه فَوْقَ أيْديهِمْ (Fetih, 48/10) [Allâh'ın eli onların ellerinin üzerindedir.] ona dâlldir- fi'l ve te'sîr zuhûr eyleyip ol türâbın zerrâtı cemî'-i uyûna dâhil olup her biri kendi gözü kaydına düştü ve شَاهَتِ الوجوه kelimesinin hükmü dahî zuhûr edip mahzûl ve münhezim oldular ve vechleri kafâ sûretin buldu ki, ikbâl idbâra mübeddel oldu. Ve bundan lisân-ı Rasûl lisân-ı Hak olduğu zuhûra geldi.

İşte mütekellim ve fâil olmak böyle olur ki, bu ma'nâ bi'l-fi'l mazhar-ı sıfât olmakla sûret bulur. Feemmâ şol ki bu ma'nâ onda bi'l-kuvvedir, "Onun lisânı lisân-ı Hak'dır ve yedi yed-i Hak'dır" denilmez. Eğerçi felek-i sem'de olan mükâşif cemî'-i akvâli lisân-ı Hak'dan işitir, gerek ol kavlin sâhibinde mükâşefe olsun ve gerek olmasın.

Hayr-ı Nessâc gibi ki bir nessâc ona أنتَ عبدي [Sen benim kölemsin.] demekle نعم [Evet !] deyip varıp ol nessâcın kâr-hânesinde bir sene kadar amel edip ba'dehû ol nessâc yine ona لستَ بعبدي [Sen benim kölem değilsin.] demekle oradan Hayr kendi işine gitti. Ve iki sûrette dahî [222] kelâm-ı Hak işitti, maa-hâzâ söyleyen mahlûk idi.

İşte şecere-i Mûsâ'dan إنِّي أنَا اللّٰهُ (Kasas, 28/30) [Muhakkak ben Allâh'ım.] kelimesi dahî böyledir ki, şecere dahî lisân-ı Hak'dır. İntâk-ı ilâhî vâkı' oldukda ol dahî insân olur. Zîrâ, insânın cüz'üdür. Ve cemî'-i eşyâ ona kıyâs oluna. Ve bu bâbda bî-ma'rifet olan kelâm-ı şecereyi te'vîl eder, feemmâ ba'zı kibâr te'vîl ile olan kelâmı zeyğ ve dalâle haml ettiler. Zîrâ, kelâm mertebe-i cem'de Hakk'ın ve mertebe-i farkda abdindir. Ve Hak mertebe-i sem' ve basar ve kelâmda mertebe-i tenezzül etmiştir. Ve tenezzülât-ı ilâhiyyeyi inkâr eden terakkıyâttan ârîdir. Pes, şol yerde ki abd ola, orada Hak vardır. Zîrâ, maiyyet mansûsun-aleyhâdır ve maiyyet her ne makûle ma'nâya mahmûl olsa yine Hakk'ın Muhît

olduğuna mâni' değildir. Fe'fhem cidden.

﴿وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ﴾ اي على لسان عبده ["Allah hakkı söyler" (Ahzâb, 33/4) Ya'nî, kulunun dilinden] Ve yine gelir: حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّه (Tevbe, 9/6) [tâ ki Allâh'ın kelâmını işitsin] Ya'nî, lisân-ı Nebevî'den sâdır olan kelâmullâh idi ve istimâ' edenler fi'l-hakîka kelâm-ı ilâhî istimâ' ettiler, yoksa kelâm-ı Rasûl değil. Zîrâ, Kur'ân kelâmullâhdır. Çün ki lisân tercümândır, pes imâmdan istimâ' eden cemâat Hak'dan istimâ' ederler. Onun için ربّنا لك الحمد [Rabbimiz, hamd sana mahsûsdur.] derler. Ya'nî, hamdi alâ-vechi'l-hitâb söylerler. Zîrâ, سمع الله لمن حمده imâm lisânından Allah'dan sâdır olıcak makām-ı huzûrda gaybet olmaz. Gûyâ سمع الله لمن حمده [Allah, kendisine hamd edeni işitir.] سمعت لمن حمدني [Bana hamd edeni işitirim.] demek oldu. İşte makām-ı cem' ve fark imâm ile cemâatte zâhir oldu, ve illâ hâmid ve mahmûd Allah Teâlâ'dır, sâcid ve mescûd O olduğu gibi. Pes, merâtib üzerine temeşşî eden yolu yanılmaz ve zelelden halâs olur.

Ve bundan şerîat-ı mutahharanın şeref-i azîmi zâhir oldu. Zîrâ, mazhar-ı hakîkattir. Pes, tâlib-i hakîkat olan hakîkati şerîatta bulur, zamîr-i kalbi lisânda ve kalemde bulduğu gibi. Bu yüzden şerîat rükn olduğu gibi lisân dahî rükn oldu. Pes, mertebe-i lisânda tercüme-i îmânı olmayanın îmânına i'tibâr olunmadı. قال تعالى: إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ (Sâffât, 37/35) [Onlara "Allah'tan başka ilâh yoktur" denildiği zamân büyüklük taslarlardı.] / Ya'nî, "Lâ ilâhe illallâh" kelimesini kavlden ve lisâna getirmekten imtinâ' eden müstekbir olur ve Hakk'a kul olmaz. Zîrâ, kulun Mevlâ yanında şânı tevâzu'dur, istikbâr değil.

İmdi, şirk ile tevhîd bir olmadığı gibi îmân ile istikbâr dahî müctemi' olmaz. Pes, kibir İslâmı münâfîdir. قال تعالى: إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ (Âl-i İmrân, 3/19) [Allah katında dîn İslâm'dır.] Ya'nî, dîn-i Hak zâhiren ve bâtınen inkıyâddır. Ve inkıyâd-ı zâhir kālebin Hakk'a ubûdiyyeti ve inkıyâd-ı bâtın kalbin Hakk'a secdesidir ki, secde-i zâhireyi dahî muktazîdir. Zîrâ, inkıyâd-ı bâtın tahte'l-arz defn olunan nevât ve bezr gibidir ki, nevât ve bezrin hareket-i nemâiyyesi fevka'l-arz zuhûr iktizâ ettiği gibi secde-i bâtınenin dahî hareket-i ma'neviyyesi sûrette dahî vücûdu müstelzimdir.

Ve kelâm-ı ilâhîden -ki إِذَا قِيلَ لَهُمْ الخ (Sâffât, 37/35) [Onlara "Allah'-tan başka tanrı yoktur" denildiği zamân...] dir- fehm olundu ki, ta'lîm tevhîd-i cehr etmeğe mevkūf olduğu gibi muallim olan kimsenin kabûlü dahî cehre mevkūf oldu ve kelime-i tevhîdi lisâna getirip ismâ'-ı gayr etmedikçe makbûl olmadı. Zîrâ, ihfâda beynehû ve beynellâh alâmet-i kabûl var ise dahî beynehû ve beyne'l-halk yoktur. Şer' ise zâhire mebnîdir. Nitekim denilmiştir ki: نحن نحكم بالظاهر والله يتولى السرائر [Biz zâhire göre hükmederiz, gizli olanlar ise Allâh'a âiddir.] Ve eğer mertebe-i cehre i'tibâr olunmasa muallim ve muallemden hükm-i lisân sâkıt olup halk-ı lisân dahî hâşâ lağv ve bâtıl olmak lâzım gelirdi. تعالى الله عن ذلك [Allah ise bundan yücedir.] Ve Ebû Tâlib hakkında "İhfâ ile şehâdet etti" diyen kimsenin sözü ma'mûlün-bih olmadı ve onu "îmân ile gitti" diyen hark-ı icmâ' etmiş oldu ki küfürdür.

İmdi, çün ki nefs-i insân fi'l-asl emmâredir ve emmârenin evvel mertebesi küfr ile emirdir, bu cihetten nefse ta'lîm ve telkîn-i tevhîd eyleyip cehr etmek lâzım geldi, tâ ki istimâ' ve kabûl ede ve onun kabûlünün âhir derecesi batından tevhîd istimâ' olunmaktır. Nitekim nice mükâşiflere ve tevhîdde temkîni olanlara vâkı' [223] olur. Ve bu tevhîd-i batnî ki zikr olundu, mertebe-i tafsîlde dört bin senede ve mertebe-i icmâlde bir erbaînde zuhûr eder. Zîrâ, elf mieye ve mie dahî aşereye tenezzül edicek dört aşere fark olur.

Vech-i tenezzül budur ki, bu ümmet-i merhûmenin zamânı tenezzülât-ı rahmâniyye zamânıdır ki, kesret-i feyze delâlet eder. Nitekim من تقرّب إليّ شبراً تقرّبتُ إليه ذراعاً [Kim bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir arşın yaklaşırım.] ona dâlldir. Çün ki mürşid-i kâmil ve mürîd-i kābil ola, âsâr-ı tevhîd bir erbaînde zuhûr eder, gerek sen ona kırk gün de ve gerek kırk yıl de. Nitekim tahmîr tıynet-i Âdem'de vâkı' olmuştur.

Ve kırk günde bidâyeti ve kırk yılda nihâyeti olmak dahî niam-i celîle-i ilâhiyyedendir. Ya'nî, ümem-i sâlife isti'dâd ve zuhûrâtına göre kırk sene şitâda aksar-ı eyyâm gibidir. İşte bu netîcenin bu vechile husûlü bu ümmete mahsûs oldu. Zîrâ, sâir ümem rahmet-i âmmeye ve bu ümmet rahmet-i hâssaya mazhardır ki, tevhîd-i ef'âl ve sıfât ve zât bunda netîce bulmuştur. Sırrı hatmiyyet-i Nebeviyye'dir. Ve metbû' her ne kadar kemâlât ile muttasıf olsa tâbi'in kemâli dahî onun kemâline tâbi'dir. Nazar eyle ki, etbâ'-ı sultân ile etbâ'-ı sâir bir değildir.

Bundandır ki livâu'l-hamd bunların yedindedir. Zîrâ, bu livâ' kesret-i hamdden halk olunmuştur. Kesret-i hamd ise kesret-i niamı muktazîdir. Ecellü'n-niam ise tevhîd ve merâtib-i tevhîddir ki aynîdir. Zîrâ, ilmi mertebesinde hicâb vardır. Nitekim ecellü'l-ulûm ilm-i ilâhî ve ecellü'l-ma'lûmât Allah Teâlâ'dır. Pes, lisânını zikr-i cehrî ve ihfâî ile çok idâre eyle, tâ ki mezkûrun ilminden aynına eresin ve ebedî cehl ve nisyân ve hicâb yüzün görmeyesin.

Ve bundan fehm olunur ki, mertebe-i ayn cehr iktizâ etmez, tavâf-ı Ka'be'de cehr-i zikr ve duâ olmadığı gibi. Mertebe-i ilm ise böyle değildir. Onun için Mîkāt'ta ve hâric-i Harem'de telbiye cehr olunur. Ve vakt-i muhârebede tekbîr dahî böyledir. Nefs ise kâfiredir, pes onu katl etmenin netîcesi i'lâ-i kelimetullâhdır. /

* * *

ورد بعد الوضوء هذا المصراع العربيّ:

[Abdestten sonra bu Arapça mısrâ' vârid oldu:]

كُلَّ يَوْمٍ كَانَ فِي وَضْعٍ جَدِيدٍ

Ya'nî, her vakitte evzâ'-ı ilmiyye ve atvâr-ı irfâniyyeden bir vaz' ve tavr-ı cedîd üzerine oldu ki, zamân ve ibâdet teceddüd ettikçe feyz-i ilâhî dahî teceddüd etti. Zîrâ, eserde gelir: من استوى يوماه فهو مغبون [İki günü eşit olan aldanmıştır.] Pes, gerçi asl-ı vaz'-ı ilâhî birdir ki şer'dir, feemmâ ef'âli müteceddid oldukça esrârı dahî müteceddid olur. Ve bu makāmdandır ki, bir kerre Cenâb-ı Nübüvvet (s.a.v.) yirmi def'a besmele okudular, ve bundan tekerrür lâzım gelmedi. Zîrâ, her def'asında bir ma'nâ-yı cedîd sûret bulurdu. Bu cihetten gûyâ her besmele bir başka âyet idi. Zîrâ, tecellî tekerrür etse dahî lâ-büdd bir vaz'-ı cedîd ve ma'nâ-yı bedî'i müştemil olmakla sûret-i tekerrürden bîrûn olur.

Ve bu makāmdandır ki Hz. Risâlet (a.s.v.) bir gece namâz içinde sabâha dek إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (Mâide, 5/118) [Eğer onlara azâb edersen onlar senin kullarındır. Eğer onları bağışlarsan şüphesiz sen izzet ve hikmet sâhibisin.] âyetini tekrâr eyledi. Zîrâ, gerçi müsemmâ birdir, feemmâ esmâ-i ilâhiyye ve müteallakāt çoktur. Pes, cüz'iyyâtın her biri dile gelse lisân onu hasr edemez, belki zikr olunan külliyyâttır.

Ve Hak Teâlâ hakkında îrâd olunan mübâlağa sıyğaları dahî bu

makûle maânîye râci'dir. Meselâ, Gafûr ismi merraten ba'de uhrâ mağfirete ve mağfiretin müteallakı olan zünûba göredir. Onun için ba'zı ulemâ' اللّهمّ اغسلني بماء الثلج والبرَد والمطر [Allâhım, beni kar, dolu ve yağmur suyu ile yıka.] hadîsini envâ'-ı mağfirete haml ettiler. Zîrâ, eğerçi asl-ı mağfiret birdir ki setr-i zenbdir, feemmâ mestûr olan zenbde kesret vardır. Pes, her zenbe bir mağfiret taalluk eder ki kesret-i fi'l bu taallukdan gelir. Zünûbun ise külliyyât ve cüz'iyyât ve kebâir ve sağâiri çoktur ve fi'l-i zenb bir nev'den olduğu sûrette yine vaktin teceddüdü i'tibâriyle zenb-i âhar gibi olur.

Ve tenezzülât sûreti nice ise terakkıyât sûreti dahî böyledir. Velâkin tenezzülât butûna gider [*224*] -zîrâ mağfûr ve mestûrdur- ve terakkıyât zuhûra gelir -zîrâ tecelliyât-ı Rabb-i Şekûrdur-. Bundandır ki sûr-i İsrâfîl'in esfeli vâsi'dir. Zîrâ, kıyâmete dek emr-i vücûd tevessu'dadır ve nefh-i ilâhî dâimdir. Zîrâ, nefes-i rahmânîdir ki nefes-i insânî onun sûretidir. Pes, sûret teceddüd ettikçe ma'nâ dahî teceddüd etmektedir.

Ve âlemde müteharrikten gayrı nesne yoktur ve "sükûn" dedikleri i'tibârîdir ve insânın a'râz ve cevâhiri îcâd ve i'dâm üzerine olmak gayret-i ilâhiyye bâbındandır. Zîrâ, Fa'âl'dir ki her şeyde fi'line nihâyet yoktur. Eğerçi ulemâ-i rüsûm bu ma'nâyı adem-i fehmlerinden nâşî teceddüd-i cevâhiri inkâr ederler ve onda sükûn ve karâr vardır sanırlar. Eğer güneşte karâr var ise eşyâda dahî vardır. Ve şol ki "zevâl" derler güneşin but'-i seyri i'tibâriyledir. Zîrâ, güneş için istikrâr yoktur. Pes, Hak için ve ef'âl ve tecelliyâtı için dahî istikrâr yoktur, belki Mütekellim-i ebedîdir.

Ve bundan اَلرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى (Tâhâ, 20/5) [Rahmân, arşa istivâ etmiştir.] sırrı dahî zâhir oldu. Zîrâ, bu istivâ ve istikrâr hakîkati üzere değildir, belki rahmet-i vâsiası tecelliyâtını arş yüzünden ânen fe-ânen ızhârına remzdir. Bu ızhâra ise nihâyet yoktur. Onun için demişlerdir ki: اللّيلة حُبْلَى [Gece gebedir.] Ya'nî, gayb-i zât âlem-i şehâdete şuûn-i muhtelife ızhâr etmektedir ki, leyl ve nehârın teâkubu onun dahî teceddüdüne dâlldir. Aceb hâldir ki ulemâ-i rüsûm okudukların bilmezler. Zîrâ, حقائق الأشياء ثابتة [Eşyâ'nın hakîkatleri sâbittir.] derler ve murâdı fehm eylemezler. Zîrâ, ondan murâd suver-i eşyâda sebât olmadığın beyândır.

Ve senin vücûdun dahî suver-i eşyâdandır, ve kezâlik كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ

(Kasas, 28/88) [Herşey helâk olucudur.]'da sen de dâhilsin. Demezsin ki (يَهْلِكُ) niçin demedi, belki (هَالِكٌ) dedi. Ve onu hükmî olmağa haml edersin ve senin için vakt-i ma'lûma dek bir vücûd-i bâkî vardır zann eylersin. Heyhât! Mevcûd-i Bâkî Allah Teâlâ'dır ki senin aynın onun esrârındandır. Ve mevcûd-i fânî sensin ki senin sûretin nev-be-nev onun satvet-i kahrıyla fenâ bulmaktadır. / İşte لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ (Mü'min, 40/16) [Bu gün mülk kimindir? Tek ve Kahhâr olan Allâh'ındır.] budur. Zîrâ, yevm fi'l-hakîka mutlakdır. Onun için derler ki: قيامة العارفين دائمة [Âriflerin kıyâmeti devâmlıdır.] Pes, her sâat-i cedîde kahr ve lutfu müştemildir ki, kahr i'dâm ve lutf îcâddır ve kahr hakîkat-i mümkinesine nâzır ve lutf hakîkat-i vâcibesine dâirdir. Zîrâ, eğer îcâd ile tecellîsi olmayaydı a'yân-ı sâbite vücûdâtı nereden bulurlardı? Bundandır ki "A'yân menkūle değildir" dediler. Gûyâ zamîrde olan nesne zamîrden müfârakat etmeyip ancak lisân mertebesinde sûret-i vücûd bulduğu gibi hakāik-ı ma'dûmenin hâli dahî böyledir.

İmdi, bu ma'nâya binâen vücûdât-ı eşyâ' tecellî-i ilâhî ile tazelenmektedir. İşte ism-i Kayyûm budur. Ve Samed ismi dahî gerçi ona nâzırdır. Zîrâ, cemî'-i eşyâ Hakk'a muhtâc ve ifâza-i vücûd ve levâzım-ı vücûdda ona müftekırdır, velâkin samediyyet fi'l-hakîka ekâmil-i nâs ve aktâbın sıfatıdır. Onun için on iki usûl-i esmânın âhiri Samed'dir. El-hâsıl, bu bâbda insân-ı nâkıs ile insân-ı kâmilin farkı budur ki, insân-ı nâkıs ibnü'l-vakt, insân-ı kâmil ebü'l-vakttir. Ya'nî, insân-ı kâmilin kayyûmiyyet ve samedâniyyet ile ittisâfı fi'l-hakîka Hakk'ındır. Zîrâ, halîfedir ki mazhar-ı esmâ ve zâhir bi-sırri'l-müsemmâdır. Pes, eşyânın kıyâmı onunla ve iftikārı onadır ki, يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللّٰهِ (Fâtır, 35/15) [Ey insânlar, Allâh'a muhtâc olan sizsiniz.] sırrı budur. Ve "İnsân-ı kâmil gıdâ-i kâinâttır" dedikleri dahî ona işârettir. Ve kutb-i vücûd medâr-ı âlem demektir.

El-hâsıl, insân-ı nâkıs insân-ı kâmil ile kāimdir. Zîrâ, insân-ı kâmil onun gıdâsı ve rûhudur. Bu cihetten insân-ı nâkıs tâbi'dir. Ya'nî, vaktine ve ol vaktin hükmüne tâbi'dir ki ol vakit ve onun hükmü ebü'l-vakt olan insân-ı kâmilden tevellüd eder. Ve veled vâlid mertebesin bulmaz. İşte bu remzden hakāikı fehm edegör. Zîrâ, esrâr-ı ilâhiyyenin her biri lisâna ve kaleme gelmez.

Ve biz yine sadede gelelim ki, çün ki emr-i vücûdun sûreti teceddüd

ve dâimâ tâzelenmededir, ol sûretin levâzımı [225] olan kuvâ ve a'zâ dahî böyledir. Pes, gerektir ki kalbde olan havâtır-ı mahmûde dahî teceddüd ede, belki vâridâtı ve belki tecelliyâtı terakkıyât ve zuhûrâtta ola. Zîrâ, maksûdun bi'z-zât bu makūle maânî ve hakāikın teceddüdüdür. Ve sem' ve basar dahî ona kıyâs ola. Ya'nî, gerektir ki kelâm-ı Hakk'ı istimâ'da fehm-i maânî efzûn ola. Zîrâ, Kur'ân'ın işârâtına nihâyet yoktur. Ve kezâlik müşâhede-i âsârda idrâk-i esrâr ziyâde ola. Zîrâ, Allah Teâlâ Vâsi'dir. Eğerçi sırrı sûret-i münhasıradan görünürse de şecere-i Mûseviyye gibi ki zâhirde eşcârdan bir şecerdir, feemmâ إِنِّي أَنَا اللَّهُ (Kasas, 28/30) [Muhakkak ben Allâh'ım.] makālesi onun yüzünden zuhûr ve lisânından sudûr etmekle esrârı bahr-i muhît gibi bî-ka'r ve bî-pâyândır. Zîrâ, ism-i Celâl'e muhît-ı esmâdır ve esmâ-i külliyyenin cüz'iyyâtına gāyet olmaz. Eğerçi "Ecsâm mütenâhiyedir" derler, velâkin kudret mütenâhiye değildir, ve illâ Hak Teâlâ dahî mütenâhî olmak lâzım gelir.

Ve ârif odur ki Hakk'ın esmâ-i vâsiası ile devr eyleye ve cümle-i atvârda seyrine gāyet gelmeye. Ve ârifin dünyâdan intikāli tekmîl-i makām hasebiyledir, yoksa tekmîl-i seyr hasebiyle değildir. Onun için cennete duhûlden sonra dahî seyri tezâyüd üzerinedir. Ve bu ilm-i ilâhî ilâ-ebedi'l-âbâd teceddüdden hâlî olmaz. Zihî kalb ki bu kavâlibde tecelliyât-ı mütenevvia ile tekallüb eyleye. Ve zihî bakā ki nemâsı nemâ-i eşcâr gibidir. Ve kasab misâldir ki ünbûben (boğum) fe-enbûben tedrîc ile bâlâ-gîrdir, yoksa ahcârın bakāsı gibi değildir ki, onun hâli hâlet-i ûlâsı üzerine sebâttır. Eğerçi gayrı yüzden hakāikı müştemil ise de metânet ve temkîn ve ifâza-i uyûn ve emsâli gibi. Onun için ricâlullâhı cibâl-i şâhikaya teşbîh ederler. Zîrâ, yerlerinde rüsûhları ve makāmlarında sebâtları vardır ve çevreleri sayf ve şitâ sebzeden hâlî değildir. Zîrâ, nazarları tecdîd-i eşyâya sebebdir. Onun için insân-ı kâmilden ahz-ı nefes eden hayât-ı ebediyye bulup ebedî bahâr-ı vücûdu solmaz ve sâirler gibi germ ve serd rüzgârdan infiâl ve teğayyür bulmaz. / Zîrâ, nefesi nesîm-i bahâr-ı fânîden olmaz, belki âlem-i bakā ve gülzâr-ı kudsden tenessüm eder.

Gel imdi فَأْوُوا إِلَى الْكَهْفِ (Kehf, 18/16) [O halde mağaraya sığının] vefkınce Ashâb-ı Kehf gibi kendine bir melce' ve penâh bul, tâ ki Dekyânûs-ı nefsin şerrinden halâs olasın ve necât-ı ebediyye bulasın.

Ve etfâlin netîce-i hâlleri dâmen-i mâdere taalluk olduğu gibi senin netîce-i hâlin dest-i pîre teşebbüs olsun, tâ ki bu netîcenin dahî netîcesi Hakk'a vusûl ve harem-i gayba duhûl ola. Ve ahvâl-i ehl-i inkâra bakma. Zîrâ, onlar bu rüzgârda köhnelerdir ki teceddüd istemezler ve şitâ-i nefsde kalmışlardır ki bahâr-ı cedîd dilemezler. Nice dilesinler ki, bahârdan murâd güldür, onlar ise gurâbdır? Gurâbın ise gül ile münâsebeti nedir? Belki onun münâsebeti hâr iledir. Ve hadîsde gelir ki: "Îmânınızı "Lâ ilâhe illallâh" zikri ile tecdîd ediniz". Ya'nî nefesiniz teceddüd ettikçe zikriniz dahî teceddüd etmelidir, ve illâ gaflet ile mürûr eden enfâs âhir vebâl olsa gerektir.

Ve bundan fehm olundu ki, insân zikr-i dâim ehli olmadıkça vebâlden kurtulmaz ve gafletten halâs olmaz. Pes, ol zikr-i dâim ile mütehakkık olmağa taleb-i vesîle gerektir. Ve vesîle makām-ı Rasûl'dür ve verese-i Rasûl dahî ondan hisse-menddir. Onun için cennet-i Adn'de havâlî-i vesîlede kurb-i Rasûl'de olur. Zîrâ, mertebe-i velâyetten aralarında münâsebet ve ahvâl ve ahlâk yüzünden cihet-i câmia vardır. Cins ise cinsi ile sohbet edegelmiştir.

Bu cihettendir ki, erbâb-ı sülûk ehl-i inkâr yanından meczûmdan firâr eder gibi firâr ederler. Zîrâ, onların yaraları merhem kabûl etmez. Pes, onlarla hiç bir kimse sohbet yüzün tutmaz. Ve tekke ehli medresede neyler ki bu câ-yı kāl o mahall-i hâldir. Ve kāl dedikleri kal olmadıkça hâl olmaz.

Ve bundandır ki, ehl-i medrese ehl-i menâsıbdır, dervîşte ise riyâset olmaz. Çok ehl-i tâc ü taht, dervişler hırkasına girdiler ve ayb ve hatâ olmadı, belki mahz-ı hüner ve savâb oldu. Feemmâ hakkānî dervişler abâyı çıkarıp kabâya girmediler ve tecerrüdü taalluka değişmediler. Zîrâ, onlara mülûk-i ma'neviyyeden kifâyet eyler. Ve esmâ' alayın [*226*] ve tevhîd sancağın çeken resm ve kānûn ve şöhret ve şânı neyler? Ey dirîğ ki nâdân olanlar ma'nâyı sûrete sattılar ve müstakîmler yolun koyup münharifler tarîkına gittiler ve Ka'beyi bulmadıklarından Türkistân'a saptılar ve Ka'be yerine ma'bûdün bi'l-bâtıl olan nefs ü hevâ için kenîse yaptılar. Ve bilmediler ki, hevâ ve müteallakāt-ı hevâ ma'bûd-i bâtıldır ve ona ibâdet etmek ibâdet-i asnâmdandır. İşte mü'minin -ya'nî ehl-i şer'in- merci'i Allah ve netîcesi haccü'l-Beyt ve hacc-ı Rabbi'l-Beyt'tir. Ve ehl-i hevânın merci'i mâ-sivâ ve netîcesi

perestiş-i asnâmdır.

* * *

ورد قبل العشاء قوله تعالى:

[Akşamdan önce Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

فَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ

(En'âm, 6/125) [Allah, kimi doğru yolu iletmek isterse, onun göğsünü İslâm'a açar.]

Ma'lûm ola ki hidâyet ikidir: Biri hidâyet-i mutlakadır. مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (Hûd, 11/56) [Hiçbir canlı yoktur ki O, onun perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz Rabbim dosdoğru bir yoldadır.] âyet-i kerîmesinden me'hûzdür. Ve bu hidâyet dalâleti münâfî değildir. Ya'nî, dünyâda dâll olanlar dahî Mudill isminin sırâtından Hakk'a mağdûben giderler. Zîrâ, dalâl mûcib-i gazabdır. Pes, bu sırât üzerine sülûke "ayn-ı rahmettir" denilmez. Eğerçi sırât-ı müstakîmden hâric olanlar dediler.

Ve biri dahî hidâyet-i mukayyededir ki, أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَى أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (Mülk, 67/22) [Şimdi, yüz üstü kapanarak yürüyen mi (varılacak) yere daha iyi erişir, yoksa doğru yolda düzgün yürüyen mi?] nazm-ı kerîminden müstefâddır. Zîrâ, bu sırât-ı müstakîm-i hâssdır ki sırât-ı şerîattır. Ve Mudill ismi tahtında olanlar bu sırâttan münhariflerdir.

Ve Hâdî ismi tahtında olanlar iki sırât üzerine bile Hakk'a meczûblardır. Pes, sırâtın biri sırât-ı zâtîdir ki وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (Yûnus, 10/56) [Ve yalnız O'na döndürüleceksiniz.] ona remz eder. Zîrâ, Allah Teâlâ mebde-i külldür. Ve biri sırât-ı sıfâtîdir ki şer'-i mutahhar ona hâdîdir. Ve şer'in hidâyet ettiği sırât gerçi zâhirde sırât-ı vâhiddir, feemmâ şuab-i kesîresi vardır. Ya'nî, ibtidâ hidâyet-i îmân ve İslâm-ı resmîyedir ki, küfr-i şer'î mukābelesindedir. Ve bu ma'nâ şerh-i sadr-ı zâhir ile olur. Ve ba'dehû îmân ve İslâm-ı hakîkîyedir ki, ona "küfr-i hakîkî" derler ki şerh-i sadr-ı bâtın ile olur. Zîrâ, bu ma'nâ küfr-i tâğūt ile olur ki, urve-i / vüskāya istimsâk onunla hâsıl olur. Ve bu küfür -ki küfr-i mâ-sivâdır- tahliye bâbındandır. Onun için Kur'ân'da îmân üzerine takdîm olunmuştur. Ve cennet-i Firdevs'e dâhil olan bu makūle kâfir

ve mü'mindir. Zîrâ, cennet-i Firdevs havâss-ı mukarrabîn içindir ki, bunlar seri meyl-i mâ-sivâdan kat' etmişler ve İslâm-ı hakîkî ile müslim olmuşlardır. Onun için zâhirde şer'e münkâd olup sırât-ı müstakîm üzerine cârî olurlar ve bâtında Hakk'a mutî' olup mecârî-i kazâda zîr-i seng-i âsiyâda dâne gibi sûret bulurlar. Pes, dâneden esâs mukaddem olduğu gibi küfr-i mezkûr dahî îmândan mukaddemdir. Ya'nî, îmân-ı hakîkînin sıhhati onun vücûduna menûttur ve onun tarîkı tevhîd-i hakîkî ve cârûb-i zikr ile hâne-i kalbi kens ve tathîrdir. İşte bu mertebeye "hidâyet üzerine hidâyet" derler. Zîrâ, matlab müteayyin olduktan sonra esbâb-ı muîne dahî lâzımdır.

Ve akve'l-esbâb zikirdir ki te'sîri kalbedir. Ya'nî, nûr-i zikr zulmet-i kalbi izâle eder. Ve zulmet-i kalb gavâşî-i beşeriyyeden ârız olmuştur ki, onunla âyîne-i dil jengâr kabûl eder ve nefis ve şeytân ol jengârı takviyete çalışırlar. Pes, bu husûsda saykale ihtiyâc vardır. Ve saykal gerçi zikirdir ki, nûr-i mezkûru isticlâb edip tedrîc ile ol jengârı izâle eder, feemmâ mürşid-i kâmil eliyle ve delâletiyle olmağa muhtâcdır. Zîrâ, her san'atın usûlü vardır. Bu cihetten her el ve saykal ol âyîneye cilâ vermeğe kâdir olmaz, belki inkisârına bâis olur. Bu sebebden bir [227] üstâz-ı hâzık elin tutmak lâzım geldi, tâ ki el bir eyleyip ikilik zulmetin kalbden süre.

İmdi, şerh-i sadr dem-i hayvânînin intikāsıyla vücûd bulur. Ve dem-i hayvânî zulmettir. Onun için "zulmet-i tabîat" derler ki, ol demden hâsıl olmuştur. Ve intikās-ı mezkûr riyâzat ve mücâhedeye menûttur ki cânib-i cesede râci'dir, ve kezâlik zikre merbûttur ki taraf-ı rûha âiddir. Çün ki riyâzat ve mücâhede ile cesed telattuf ve zikr-i kesîr ile rûhdan zulmet-i cehl zâil ola, âyîne-i kalb dahî müncelî olup aks-i envâr-ı tecelliyâta şâyeste olur. Eğerçi mertebe-i rûhun tecellîsi kifâyet etmez. Zîrâ, bu mertebe ma'lûmun fi'l-cümle inkişâfı mertebesidir. Ve hakîkat-i inkişâf ilmin ma'lûmda fenâsıyla olur ki, mertebe-i sırrın tecellîsidir. Bu sûrette nisbet-i ilm ve zikr muzmahill olup ma'lûm ve mezkûr kalır.

Ve bundan fehm olundu ki, şerh-i sadr hayât-ı kalbe vesîledir. Zîrâ, Hayy ve Bâkî'nin her ne mertebeden tecellîsi olursa eseri mahallinin hâline göre hayâtıdır. Ve insânda bu hayât olmadıkça meyyit gibidir. Zîrâ, insân hayât-ı hayvâniyye ile insân olmaz ki bu mertebede

hayvânât ile müşterektir, belki hayât-ı hakkāniyye ile insân olur ki ona "insân-ı hakîkî" derler. Ve insân bu netîceye sâlik ve bu hayâta mâlik olduktan sonra nüfûs-i mütemerrideden a'dâsı çok olur. Zîrâ, ehl-i nüfûs mürde ve insân-ı hakîkî zindedir. Ve zinde ile mürdenin miyânında cihet-i câmia yoktur, zulmet ve nûr arasında münâsebet olmadığı gibi. Onun için Kur'ân'da gelir: يُرِيدُونَ لِيُطْفِؤُا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ (Saf, 61/8) [Ağızlarıyla Allâh'ın nûrunu söndürmek istiyorlar.] Ya'nî, nûr-i ilâhî ki insân-ı hakîkî ve onun ilmidir, zulmet ağzıyla "tüf" demekle sönmez. Zîrâ, nûr-i âfitâba zulmet-i leyl mukābil olmaz. İşte sadrdan mahrûm olanların hâli budur ki, erbâb-ı şerh-i sadra adâvettir. Ve netîce-i adâvet helâk ve hasârettir. قال تعالى: وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ (Bakara, 2/19) [Allah Teâlâ buyurdu: Allah, kâfirleri çepçevre kuşatmıştır.] /

* * *

ورد قوله سبحانه وتعالى:

[Allah Sübhânehû ve Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ

(Bakara, 2/144) [Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilip durduğunu görüyoruz.]

Bu âyet-i şerîfe bir mâdde için vârid oldu ki, bu mahalde zikr olunmaz. Burada vechin semâya tekallübü ol mâddenin husûlü için kalbin her dem Hakk'a teveccühüne işârettir, maa-hâzâ duâda vech-i semâya dahî bi-hasebi'l-hiss taklîb-i basar olunur. Zîrâ, Allah Teâlâ arş-ı azîmi hizâne-i makāsıd ve hâcât halk etmiş ve umûr-i sûriyye ve ma'neviyyenin husûlü için âlet ve sebeb kılmıştır. Pes, ol tarafa teveccüh bu ma'nâdan ötürüdür, yoksa Hakk'a mekân ta'yîni için değildir. قال اللّه تعالى: وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌ (Zuhruf, 43/84) [Allah Teâlâ buyurdu ki: Gökte de ilâh yerde de ilâh O'dur.] Ya'nî, arz ve semâda ulûhiyyeti zâhirdir ki mutasarrıf-ı eşyâdır ve ulvî ve süflîde ehl-i mülk ve melekût ona tâlibler ve ona âbidlerdir. Ve ebsâr onun âsârını mutâlaada ve âyât-ı kübrâsını müşâhededе mütehayyir oldukları gibi basâir dahî onu idrâkte kāsır ve ihâtadan âciz olmuşlardır.

Ve ehl-i melekûtta tesbîh gālibdir. Zîrâ, vücûdları besâtat ve tecerrüde karîbdir ki, âlem-i zât ile âşinâlıkları ziyâdedir. Ve ehl-i mülkte tahmîd gālibdir. Zîrâ, vücûdları terkîb ve taallukda kavîdir ki âlem-i

sıfât ile mezîd-i ülfetleri vardır. Zîrâ, arz merkez-i hilâfettir. Halîfe ise mertebe-i sıfâtın gāyetine bâliğdir, ve illâ irşâd-ı âlem mümkin olmaz. Pes, onun her sûrette tekallübü vardır. Zîrâ, vechi vech-i Hak'dır. Arzdan istihrâc-ı berekât ettiği gibi semâdan dahî istimtâr-ı füyûz ve vâridât etmektedir. Ve arş-ı a'lâ ve melâike onun hâdimleridir. Ve arz-ı vücûdun berekâtı semâ-i rûhdan hâsıl olduğu gibi rûh dahî bi-iznillâhi Teâlâ semâdan -ya'nî ulvîden- gelmiş ve suver-i muhtelifeye taalluk edip âhir taalluku âdemde karâr etmiştir. Ve onun ne vechile geldiğini ve nüzûl ve taalluk ve ba'dehû urûcu ahvâlini yine rûhâniyyeti gālib olanlar bilirler. Zîrâ, umûr-i hafiyyeden olduğundan fehmi kāsır olanlara câ-yı [228] i'tirâzdır.

İşte tekallüb iki vechile oldu ki, bir vechi vech-i zâhirin tekallübüdür ki semâya nâzırdır. Nitekim Cenâb-ı Risâlet'ten (s.a.v.) sâdır olmuştur. Zîrâ, semâ' hizâne-i Hak'dır ve vahy ve ilhâmın mebde-i hubûtudur ve duâ-i lisânî ve cehre sebeb odur. Zîrâ, evvelü'l-ecsâm arşdır ve sâir ecsâm cismâniyyette ona tâbi'dir. Onun için "cisim" ve "cismânî" derler ki cismânî cismin tahtında dâhil olan eşhâs ve taayyünât-ı hissiyyedir. Pes, hareket ve cehr cismâniyyetin hükmüdür ki, lâ-büdd makūlesindendir.

Ve bir vechi dahî vech-i bâtının tekallüb ve teveccühüdür ki, Rabbü's-semâ'ya mukbildir. Zîrâ, Rabbü's-semâ' hizânetü'l-hazâindir ki kenz-i mahfîdir ve cemî'-i umûr-i gaybiyye onun teveccüh-i ma'nevî ve ikbâl-i esmâ ve sıfâtı ile âlem-i şehâdete gelmiş ve vücûd-i hâricî bulmuştur. Arş onun sûret-i rahmetidir ki, اَلرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى (Tâhâ, 20/5) [Rahmân, arşa istivâ etmiştir.] ile onu teşrîf etmiştir ve ol sûretin sırrıyla âdem-i kâmilde tecellî eylemiştir.

Pes, ihsân ve keremi sûrette ism-i Zâhir ve mertebe-i ulûhiyyet ve rahmetten, ve ma'nâda ism-i Bâtın ve mertebe-i gayb ve sırr-ı kudrettendir. Onun için ekâmil-i nâs sûret ve ma'nânın ikisini dahî muhâfaza eylediler ki, kemâl-i sûret-i ilâhiyye ve âdemiyye bundadır. Zîrâ, âdem-i kâmil tamâm-ı sûretten ibârettir, nısf-ı sûretten değil. Bu sebebdendir ki ahbâr-ı ilâhiyyeyi te'vîl etmez, belki sûretin hükmün i'tâ eder. Ve mertebe-i teşbîh ki mertebe-i tahmîddir, onunla dahî mukayyed olmaz ve belki hakîkatin hükmünü dahî i'tâ eder. Ve mertebe-i tenzîh ki mertebe-i tesbîhdir, onun dahî hükmünü verip tesbîh ve

tahmîd ve zât ve sıfât ve cem' ve fark ve asl ve fer' ve sûret ve ma'nânın miyânını cem' eder. Zîrâ, şerîat ve hakîkatin kıvâmı ve âlem ve âdemin nizâmı bununladır.

Ve bu vechile vechini taklîb etmeyen kimse insân-ı kâmil olmaz. Zîrâ, insân-ı kâmilin vücûdu serâpâ vechdir ki, onda kafâ olmaz. Nitekim insân-ı nâkıs min-vechin vech ve min-vechin kafâdır, ve insân-ı enkas olan min-külli'l-vücûh kafâdır. Ve bunlar ehl-i nâr ve evvelkiler ehl-i nûrdur. Eğerçi vech-i küllî ile vech-i cüz'înin farkı vardır. / Zîrâ, min-vechin vech olan zâhirde vech ise de bâtında kafâdır. Ve onlar ehl-i cennetin avâmmıdır. Nitekim zâhir ve bâtında vech olan ehl-i cennetin havâssıdır. Ve bu havâssda sâye olmaz. Şol ma'nâdan ki sâye zulmettir ve vücûd ise nûrdur. İnsân-ı kâmilde ise nûr ile zulmet müctemi' olmaz. İnsân-ı nâkıs ise böyle değildir.

Ve dünyâda insân-ı kâmilin sâyesi olmak sûret-i cesedine tâbi'dir, yoksa zulmet-i tabîatine değil. Zîrâ, onda zulmet-i tabîat yoktur. Bu cihetten ba'zı ekâbir demiştir ki: لنا من امره روح وجسم [O'nun emrinden bizim rûh ve cismimiz vardır.] Ya'nî, sûret-i cismi dahî rûh gibi âlem-i emrden kıldı ve ikisini bir add eyledi. Zîrâ, rûhun emriyyeti cesedin halkıyyetine gâlib gelmiştir. Nazar eyle ki sûret-i tıynet-i Âdem'e nefh-i rûh oldukda evvelki sûretinden çıkmış ve başka sûret-i latîfeye girmiştir. Ve tecellî-i ilâhî berkî-i zâtî sebebiyle Âdem ol sûret-i latîfeden dahî terakkî eyleyip evvelkiden eltaf olmuştur. Gûyâ cesed değil belki sâfî nûrdur. Ve bu ma'nâya şâhiddir şol eser ki denilmiştir: إذا رُؤُا ذُكِر الله [Görüldükleri zaman Allah hatırlanır.] Ya'nî, havâss-ı nâs ve ehl-i tecellî şöyle meşhed-i hüsn ve mazhar-ı nûr-i ilâhî olmuşlardır ki, bir kimse onlardan birine çeşm-i Hak-bîn ile nazar eylese "Allah Allah" der ve ol manzûrun sûret-i âdemde olduğun unutur.

Ve bu ma'nâdan değil midir ki Hz. Mûsâ (a.s.) Tûr'dan avdet ettikde yüzüne nikâb urunurdu? Zîrâ, nûr-i zâttan mütele'li' idi. Ve bu tecellînin eseri değil midir ki Cenâb-ı Nübüvvet (s.a.v.) üzerine kabâil-i arab izdihâm ederler ve onu görelim [diye] müctemi' olurlardı? Ve belki melâike dahî ol cemâlin müşâhedesine âşık ve müştâk idiler, dünyâda selâtînin seyrine avâmm-ı nâs izdihâm ettikleri gibi. Ya sûret-i âdemiyye ve zıllullâh bu mertebede olıcak hakîkat-i kevniyye ve ilâhiyyeye mazhar olan insân-ı kâmil nice olmak gerektir ki, Kur'ân-ı

câmi'dir? Onun için Cenâb-ı Risâlet'te sâye olmadı. Zîrâ, ekâmil-i nâsın re'sidir ve hakîkat-i kevniyyesi hakîkat-i ilâhiyyesi tahtında mağlûbdur. Ve rûh-i mücessem, belki nûr-i a'zam ve sırr-ı Rabb-i Ekrem demeğe her vechile [*229*] sezâdır. Âh ki ekser-i nâs gözlü a'mâdır. Onun için Kur'ân'da gelir: وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لاَ يُبْصِرُونَ بِهَا (A'râf, 7/179) [Onların gözleri var, fakat onlarla görmezler.] Ve yine gelir: وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لاَ يُبْصِرُونَ (A'râf, 7/198) [Onları sana bakar görürsün, oysa onlar görmezler.]

Ey mü'min-i bînâ ve âkıl ü dânâ, burada nazarla ibsârın farkı olduğu zâhir oldu. Ya'nî, nazar mutlak müşâhededir ki hayvânda dahî vardır, rûh-i hayvânî gibi; ibsâr ise rü'yettir ki bâtın-ı müşâhededir. Ve bu ma'nâ kalb sıfatıdır ki hayvânda kalb olmaz, rûh-i insânî gibi. İmdi, hayvân gibi bu âlem-i sûrete nazar etmek kifâyet etmedi, belki insân gibi âlem-i hakîkate nazar salmak lâzım geldi. Zîrâ, âlem-i sûret âlem-i hakîkatin âyînesidir. Ve âyîne olup velâkin basar ve ibsâr olmasa nedir fâyidesi? Pes, kusûr âyînede değildir, belki ona nâzırdadır. Bu cihetten çeşme cilâ veregör ve bu yüzden ol cemâli göre gör. Zîrâ, sem'in netîcesi basar ve basarın dahî gâyeti kelâmdır. Zîrâ, müşâhede olmadıkça muhâtabât etemm olmaz ve insân mi'râc-ı ma'nevîde münâcât zevkin bulmaz.

Gel imdi sûreti taklîb eyle hakîkate, ve ma'nâyı tağlîb eyle sûrete. Zîrâ, sûret hakîkat sıbğıyla munsabığ olmak kemâldir ve hakîkat-i sûret sûretine girmek vebâldir, belki hakîkatin sûrete geldiği tecellî sûretiyle memdûhdur. فاعلم ذلك واعمل ولا تأمّلْ وتشبّثْ بالأسباب بدون كسَل. [Bunu bil ve amel et. düşünüp durma ve tembellik etmeden sebeplere yapış.]

* * *

Nazm:

Sırrımın seyrinde hayrân oldular ervâh hep
Her hicâba sûret-i cism oldu âlemde sebeb

Sırr-ı vahdet bildin ise tâlib ve matlûb O'dur
Ger taleb olmazsa Hak'dan yok yere çekme teab

Sînedir yâkūt-i ahmerden düzülmüş taht-gâh
Dürre-i beyzâ gibi berk urmuş onda vech-i Rabb

Çeşm-i rûşen kıl ki mihr ü mâhdır iki gözün
Cism ü cân içre onunla fark olur bu rûz ü şeb

Âlem-i sırra düşünce sûret-i tenzîhi gör
Sûrete geldikde teşbîhe bakıp kılma aceb

Ey aceb Hakkî gibi var mı Hakk'ın dîvânesi
Aklının fikrinde kaldı hâtır-ı rûm u arab

[Söyleyen Allah'dır. Sözün sırrı O'na âiddir. Sûret ancak anlaşılmaz, hakîkat ise ancak ma'mûrdur.] /

والله القائل وسرّ القول إليه آئل. وما الصّورة إلاّ مغمورة وما الحقيقة إلاّ معمورة

Ba'de-zâ, قَدْ نَرَى (Bakara, 2/144) ve kezâlik قَدْ نَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ (Nûr, 24/64) [O, sizin ne halde bulunduğunuzu bilir.] ve emsâlinde olan ef'âl hâl için olmakla (قَدْ) kelimesi tahkîka mahmûldür, taklîl ma'nâsına değil. Zîrâ, Allah Teâlâ'ya göre istikbâl ve taklîl melhûz değildir. Belki ilmi muhakkak ve şâmil ve mine'l-ezel ile'l-ebed her hâlde tâmm ve kâmildir, zamân ile mukayyed olan ulûm-i mahlûkattır. Zîrâ, kendi vücûdları hâdis olıcak sıfatları dahî hâdis olur.

قال تعالى: وَلاَ يُحِيطُونَ بِشَيْئٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلاَّ بِمَا شَاءَ (Bakara, 2/255) [Allah Teâlâ buyurdu: O'nun ilminden kendisinin dilediği dışında hiçbir şeyi kavrayamazlar.] Ya'nî, Allah Teâlâ'nın ilm-i kadîminden onlara taalluk eden meşiyyet-i ilâhiyyede olan mertebedir. Çün ki vakt-i mahsûsda ifâza-i ilm vâkı' ola, onu muhît olurlar ancak ve ziyâdeye tecâvüz etmezler, ve illâ meşiyyet-i Hak'dan hurûc lâzım gelir. İşte insânın ilmi mukayyed olmak zâtının vücûd-i hâdis ile tekayyüdünden lâzım geldi. Mukayyed ise mahsûr ve mudayyakdır. Onun için mutlakı ihâtaya mahall değildir. Zîrâ, mazrûf-i kebîr zarf-ı sağîre sığmaz.

Ve ekâmil-i nâs hâli dahî böyledir. Ya'nî, gerçi ekâbirin asâğire göre ilmi muhîttır, velâkin وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلاَّ قَلِيلاً (İsrâ, 17/85) [Size ilimden pek az bir şey verilmiştir.] vefkınce ilm-i Hakk'a nisbetle yine yedi deryâdan bir katre gibidir. Bu cihettendir ki, abd Rabb olmak ihtimâli yoktur, vezîr pâdişâh olmadığı gibi. Gerçi vekâlet-i kübrâsı cihetinden "Vezîr pâdişâhdır" denilir, feemmâ onun vekâletle olan hâli kamerin şemse niyâbeti gibidir. Ya'nî, kamer sâir kevâkibe göre kamerdir, yoksa şems ile berâber değildir. Zîrâ, şemsin cirmi ekber ve dav'ı ekserdir. Bu yüzdendir ki Hakk'ı cemî'-i eşyâ tesbîh ve tenzîh

eder. Zîrâ, Hak Teâlâ aczden ve sâir sıfât-ı noksândan berî olduğu gibi mahlûk ile tekayyüd ve bir nesne ile taayyünden dahî berîdir. Eğerçi her şeyde müteayyin O'dur, feemmâ onun taayyünü dav'-i şemsin revzenelerden hânelerde taayyünü gibidir ki, bu taayyünden şemsin ol hâneye duhûl ve onunla tekayyüdü lâzım gelmediği gibi Hakk'ın dahî müteayyin [*230*] olduğu böyledir ki ukûs-i envâr iledir. Pes, zâtı hulûl ve ittihâd ve emsâlinden berîdir. Zuhûru kendine azhardır, sâirlere ise mertebelerine göredir. Onun için halkın kimi bi'l-külliyye mahcûbdur ki onlara "a'mâ" derler, ve kimi min-vechin basîr ve min-vechin dahî darîrdir ki onlara "huffâş" derler, ve ba'zıları min-külli'l-vücûh basîrdir ki onlara "ülü'l-ebsâr" ve "ülü'l-elbâb" derler.

İşte çeşmin muktezâsı nazar ve müşâhede ve onun dahî âriflere göre netîcesi "rü'yet" dedikleri mertebedir ki, her yerde mer'îyi görmek ve gördükde kim olduğun bilmektir. Pes, rü'yet nazar ve müşâhededen ehassdır. Ve insânda basar ve basîret olduğuna göre bu netîceye ermek gerekdir ki, "kemâl-i insânî" dedikleri budur. واللّه الهادي إلى أكمل المراتب وإلى أفضل المآرب. [Mertebelerin en kâmiline ve amaçların en üstününe irşâd eden Allah'dır.]

* * *

قيل لي وقت السّحر ليلة الجمعة بهذه العبارة التّركية: [Cuma gecesi seher vaktinde bu Türkçe ibâre ile bana denildi ki:]

"Hidâyet senin ayn-ı fi'lindir. Tecellî senin ayn-ı hâlindir. Tesellî senin ayn-ı kemâlindir."

Kelâm-ı evvelin ma'nâsı budur ki: Senin fi'lin hidâyet-i Hakk'ın eseridir. Eğer hidâyet olmasa abdden ef'âl-i cemîle ve a'mâl-i celîle sâdır olmazdı. Veyâhut bâis-i fi'li fi'l üzerine ıtlâk kabîlindendir. Ya'nî, Hâdî abdin ayn-ı fi'lidir ki onu Fa'âl'e hâdîdir. Pes, fi'l fi'l-hakîka Hakk'ındır. Zîrâ, Hakk'a hidâyet eyleyen yine Hak'dır. Nitekim "tevhîd-i ef'âl" derler ki, her fi'lde fâil Hak olduğunu müşâhedeye râci'dir. El-hâsıl ayn-ı fi'le hidâyet ayn-ı Hakk'a hidâyettendir.

Ve bu ma'nâya dâirdir ki evâil-i hâlimde bir nehr-i kebîr kenârında şeyhim Seyyidü'l-aktâb Seyyid Fazlî-i İlâhî'ye (k.s.) hâlimi arz edip ağladığımda "Ya seni bu kapıya hidâyet ayn-ı rahmet değil mi ve sana kifâyet eylemez mi?" diye buyurdular. Fi'l-hakîka insânın istikâmet

ve inhirâfı intisâb ettiği kapıdan bellidir. Onun için demişlerdir ki: Ere erişin dahî erdir. Ya'nî, ol erin kuvveti kadar / kuvveti olmasa da ere erdiği erlik dahî kâfîdir. Velâkin kelâm hakîkat-i teşebbühdedir. Nitekim eserde gelir: من تشبّه قوماً فهو منهم [Kim bir kavme benzemeye çalışırsa o da onlardandır.] Ve yine gelir: المرء مع من أحبّ [Kişi, sevdiği ile berâberdir.] Ya'nî, muktezâ-yı teşebbüh ibtidâ muhabbetle taalluk ve sâniyen ba'zı ahvâlde teşebbühdür. Zîrâ, yalnız libâsda teşebbüh kifâyet etmez.

Ve muhabbet-i mücerredeye dahî i'timâd yoktur. Zîrâ, hâl ile mütekavvî olmadıkça araz-ı zâildir. Eğerçi zamânenin mağrûrları ekâbir-i evliyâya muhabbet da'vâ ederler, feemmâ eğer ol evliyâ bunların asırlarında olmuş ve zamânlarında gelmiş olsalardı onlara a'dâ ibtidâ bunlar olurlardı. İşte münharif kapıya intisâb etmek nice bâtıl ise da'vâ-yı muhabbet-i mücerrede etmek dahî böyledir, ya'nî dalâldir. Pes, hidâyet odur ki, bâb-ı müstakîme mühtedî ola ve ayn-ı hakk olduğu nesneyi bildikten sonra bâtıla inhirâf gelmeye ve bâb-ı Hak'da her yüzden metânet eyleye, ve illâ eşedd-i azâb ile muazzeb olur.

Ve bundan ere ermenin ma'nâsı zâhir oldu. Zîrâ, niceler Hızır'ı (a.s.) ve kutbu (k.s.) görürler velâkin hakîkatin idrâk edip mazhar-ı nefes-i nefîs ve mahall-i nefh-i rûh-i ilâhî olmadıktan sonra onun görmesine "müşâhede-i hayvâniyye" derler. Hayvân ise insânı ne bilsin ve onun kelâmından ne anlasın ve hidâyetiyle nice mühtedî olsun?

Ve kelâm-ı sânînin ma'nâsı budur ki: Sâlikin kalbinde bulduğu hâl Hakk'ın tecelliyâtındandır. Zîrâ, eğer zuhûr ve inkişâf olmasa ol hâl neden hâsıl olurdu? Pes, Hakk'ın kalbde zuhûru evvelâ sıfat-ı ilmiyye iledir ki vâridât ondan gelir ve sâniyen ma'lûm iledir ki a'lâsı tecellî-i berkîdir.

Ve bundan zâhir oldu ki, ilim dedikleri sıfat ma'lûmun hicâbıdır. Onun için العلم حجابٌ [İlim perdedir.] dediler. Zîrâ, isneyniyyet getirir. Şol cihetten ki, âlim ve ma'lûm arasında nisbettir ve nisbet kayd ve perdedir. Onun için فاعلم أنّه لا إله إلاّ الله (Muhammed, 47/19) [Bil ki, Allah'tan başka ilâh yoktur.] dedikten sonra واستغفر لذنبك (Muhammed, 47/19) [Günâhın için mağfiret dile.] vârid oldu. Gûyâ ilmi muhâtaba nisbet edip "sen bil" demek zenb oldu. Zîrâ, Hakk'ı bilen yine [231]

Hak'dır, yoksa abd değildir. Zîrâ, abd ubûdiyyeti cihetinden hâdisdir. Hâdis ile kadîmin ve mümkin ile vâcibin münâsebeti olmaz.

Onun için kelâm-ı Nebevî'de gelir: لا أحصي ثناءً عليك أنت كما أثنيت على نفسك [Seni gereği gibi senâ edemem. Sen kendini senâ ettiğin gibisin.] Ya'nî, hâdisin kadîme senâsı mümkin olmadığı gibi mazhardan senâ dahî mümkin ise de zâhirin ıtlâk üzerine kendi kendine senâsı gibi değildir. Onun için âlem mukayyeddir ve mutlak olan dahî ıtlâk-ı hakîkî ile mutlak değildir. Zîrâ, bu ıtlâk Hakk'a mahsûsdur. Onun için onun senâsına benzer senâ yoktur ve herkesin senâsı kendi rütbesine göredir. Ya'nî, zuhûr ve hafâda hâli ne ise ona göre senâ eder ve senâsı mertebesi ondan belli olur. Ve ilimden ma'lûma terakkîde senâ yoktur. Zîrâ, bu mertebede müsnî ile müsnâ-aleyh birdir. Belki senâ ma'lûmdan ilme tenezzülde olur. Zîrâ, evvelkiye göre من عرف الله كلّ لسانه [Allâh'ı bilenin dili tutulur.] ve ikinciye göre من عرف الله طال لسانه [Allâh'ı bilenin dili açılır.] vârid olmuştur. Onun için kable'l-vusûl olan kelâmda te'sîr olmaz. Zîrâ, verâ-i hicâbdan ve mertebe-i ilmdendir, ba'de'l-vusûl ise aynu'l-cem'dendir. Nitekim أنا النّذير العُريان [Ben apaçık bir uyarıcıyım.] ona remz eder. İşte bu kelâma "netîce-i kelimât" derler ki, sâir kelimât ona göre mukaddimât makūlesidir. İmdi, hâl dedikleri bi-kaderi'l-hâl vusûl iledir ve vusûl tecellîyi müstelzimdir.

Ve kelâm-ı sâlisin müeddâsı budur ki, insâna tesellî gelmemek musîbetin kemâlindendir. Ve bu lisânda musîbet firâk ve Hak'dan bu'd ve ilimde noksândandır. Çün ki insânda kemâl-i ilâhî ve kemâl-i insânî ile ittisâf buluna musîbet-i mezkûreden halâs olmuştur. Ve ehl-i musîbet olmayana tesellî lâzım gelmez. Zîrâ, ayn-ı tesellî içindedir ki, "kemâl" dedikleri ma'nâdır. Ve kemâl enfüs ve âfâkı biribirine tatbîkdir. Ve bu ma'nâ ehl-i kalb olmağa mevkūfdur. Zîrâ, ehl-i kalb odur ki, mazhar-ı ism-i a'zam ve bu isim enfüs ve âfâkda cemî'-i esmâyı muhîttir. Pes, bu ismin sâhibi dahî cemî'-i esmâyı muhîttir. Ve muhât muhîtten hâric değildir. Onun için her [232] fer'i aslına ircâ'a kādir ve cüz'îyi küllîye redde muktedirdir.

Ve bu bâbda ekmelü'l-enâsiyy Hatmü'l-evliyâ'dır (k.s.). Zîrâ, sâirlere göre kemâl-i zâyidi vardır. Onun için ebü'l-külldür ki cümle-i erbâb-ı isti'dâda bi-iznillâhi Teâlâ nefh-i nefes eden odur ve onun ism-i Mufassıl'da yed-i tûlâsı vardır ve onun cefr ve vefk ve kimyâ ve

sâir ulûm-i garîbe ulûmundandır. Zîrâ, bu bâbda ziyâde mu'teber olan ilm-i kevnî değil, belki ilm-i ilâhîdir. Hatm ise bu ilimde mâhir ve bu fende ziyâde hâzıkdır. Ve Sadreddîn el-Konevî (k.s.) onun devha-i ma'rifetinin şu'be-i kebîresidir. Onun için Şeyh-i meşâyihi'd-dünyâ'dır. Nitekim idrâki tâmm ve aklı vafir ve ilmi kâmil olanlar bilirler.

Ve burada kıyl ü kāl-i ağyâr temeşşî etmez. Zîrâ, bu bahr-i amîkdır ki erbâb-ı rüsûm ve ehl-i inkâr ol deryâ-yı muhîtın kenârında bile değillerdir. Ve demişlerdir ki: "Ne bilsin bahr hâlin şol ki menzil-gâhı sâhildir" Ya'nî, leb-i deryâda olanlar deryâyı bilmeyicek oradan dûr olup rûy-i deryâyı görmeyenler onu ne bilirler? Belki mücerred vasfın işitirler. Pes, istimâ'-ı evsâf ile müşâhede bir değil ve müşâhede ile deryâya gavs etmek berâber olmaz. Belki gavvâsdan gavvâsa dahî fark vardır. Zîrâ, dürr-i yektâ ile sâir cevâhir müsâvî olmaz ve akîk elmas mertebesin bulmaz. Gel imdi irfân-ı mutlak-ı küllî dilersen ma'rifet-i mukayyede-i cüz'iyyeden geç, tâ ki bu netîceye eresin.

* * *

بعد صلوة الفجر قيل لي والفقراء في التّوحيد : [Sabah namâzından sonra dervişler tevhîd meclisinde iken bana denildi ki:]

"Senin sükûnun ayn-ı tevhîddir"

Ya'nî, kalbin orada hâzır olıcak lisânın zikr etmese dahî zâkirsin. Zîrâ, zikir mertebe-i lisâna mahsûs değildir. Belki zikr-i aslî kalbî olandır. Zîrâ, zikir nisyân mukābelesindedir ki, ikisi dahî sıfât-ı kalbiyye-dendir. Ve zikrin lisâna geldiği mertebe-i kalbi tezkîr ve takrîr içindir. Ve zikir Kur'ân'dandır ve istimâ'-ı Kur'ân tilâvetinden esvebdir. İşte zikr-i kalbî mertebesinde olana zikr-i lisânî veyâ cehr lâzım gelmedi, belki onun hâli mezkûr ile huzûrdur.

فكن على الحضور / فانت الذّاكر والمذكور والذّكر. إن كنت فانياً في اللّه فذكرك إذاً ذكر اللّه لا ذكرك. وإنّما لسانك ترجمان لذكره، بل هو لسان الحقّ تعالى كما قال: إنّ اللّه يقول على لسان عبده سمع اللّه لمن حمده كما قرّرناه سابقاً

[Şu halde huzûr üzere ol. Çünkü zâkir, mezkûr ve zikr sensin. Eğer fenâ fillâha erdinse senin zikrin Allâh'ı zikirdir, kendini zikir değil. Senin dilin O'nun zikrinin tercümânıdır, bilakis Hak Teâlâ'nın lisânıdır. Nitekim daha önce ifâde ettiğimiz gibi "Allah kulunun dilinden "Allah kendisine hamd edeni işitir" der."]

Ve bundan fehm olundu ki, zikrin mertebe-i lisâna geldiği mertebe-i şerîatı tahkîk ve ıslâh-ı mübtedî içindir, ve illâ müntehînin kalbi ve lisânı birdir. Zîrâ, a'zâsı kuvâya ve kuvâsı dahî kalbe tâbi'dir. Ve kalb medârdır, ya'nî umûr-i rûhâniyye ve cismâniyye ona menûttur. Bu cihetten kalbde niyyet olmasa a'mâl-i cevârih lağv ve bâtıl olur. Pes, niyyet per ü bâl gibidir ki amel a'lâya onunla pervâz eder.

Ve umûr-i rûhâniyye dahî kalb mertebesinde taayyün ve temeyyüz bulur. Bu sebebden kalb a'râf gibidir -ki zâhiri kālebdir- ve kāleb nâr gibidir. Zîrâ, aslında dahî nâr terkîb olunmuştur. Ve bâtını nûrdur ki rûhdur. Zîrâ, rûhdan eserdir ve rûh nefh-i ilâhîdir. Bu ma'nâdandır ki cisme müteallık olan umûr azâb gibidir. Zîrâ, rûh-i hayvânî sakîl olmakla ona dâir olan ahvâl dahî öyledir. Ve rûha müteallık olan naîm-i cennet gibidir ki, rûh onunla mütena'im olur ve ona sıklet gelmez. Onun için ehl-i cennetin ekl ve şürblerinden bedenlerine kesâfet ve sıklet gelmez. Zîrâ, orada beden rûha tâbi'dir. Hâl-i dünyâ ise böyle değildir. Onun için ehl-i cennetin ekl ve şürb ve zikri telezzüz tarîkıyladır ki, ona "telezzüz-i rûhânî" derler. Eğerçi orada telezzüz-i cismânî dahî vardır. Ve dünyâda zikir telezzüz-i rûhânî ve ekl telezzüz-i cismânîdir. Eğerçi orada telezzüz-i rûhânî dahî vardır. Ve dünyâ hâlinde ekâmil-i nâs ile sâirin farkları vardır, umûr-i uhreviyyede olduğu gibi. Velâkin herkes ol hâle muttali' değildir. Zîrâ, arada hicâb-ı nefs vardır. Bu cihetten a'lâlar ednâların hâllerine vâkıflar ve ednâlar a'lâların hâllerinden mahcûblardır. Pes, sa'y edip bu hicâbı ref' edip netîce-i sülûk olan müşâhede mertebesine vâsıl ve harem-i vusûle dâhil olmak gerekir.

* * *

[*233*]

نُورُ الْهُدَى

Bu işâret bu fakîre Mekke-i Mükerreme'de dahî vâkı' olmuş idi, Bursa'da sabâh-ı yevm-i sebtte tekerrür eyledi. Maksûd "Onunla ihtidâ olunur nûr" demektir. Nitekim Kur'ân'da gelir: وَ بِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ (Nahl, 16/16) [Onlar, yıldızlarla da yol bulurlar.] Ve hadîsde gelir: أصْحَابي كالنّجوم بأيّهم اقتديتم اهتديتم [Ashâbım, yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız doğru yolu bulursunuz.] Ya'nî, ihtidâ-i ma'nevî ihtidâ-i sûrî gibi nûra menûttur. Ve ihtidâ-i sûrînin vesîlesi nûr-i hissî ve ihtidâ-i ma'nevînin

bâisi nûr-i ma'nevîdir ki nûr-i ilmdir.

Ve ilim sıfat-ı Hak'dır ki Cenâb-ı Nübüvvet'e (s.a.v.) Hak'da bi-tarîkı't-tecellî ihsân olunmuştur. Ve verese-i ümmet dahî mişkât-ı Nübüvvetten istifâde-i nûr-i ilm edip onlar dahî mezâhir-i hidâyet olmuşlardır. Ve bu tâifenin içinde ashâbdan ma'dûd kimseler dahî vardır. Eğerçi kurûn-i mütetâvile ve dühûr-i baîdeden sonra gelmişlerdir. Zîrâ, müşâhede ehline bu'd-i zamân ve mekân hicâb olmaz. Velâkin âlem-i misâlde menâm ile müşâhede ile âlem-i hiss ve yakazada müşâhedenin farkı vardır.

Ve fark budur ki, menâmda olan müşâhede ile ashâbdan olmak lâzım gelmez. Zîrâ, bu mertebe ekser-i nâsa hâsıldır, belki yakazada nev'-i müşâhede gerektir, tâ ki ashâbdan ma'dûd ola. Nitekim bu fakîr Şâm-ı Şerîf'de meksim zamânında bir gece bîdâr oldukda henüz dîdelerim güşâde etmeden Cenâb-ı Risâlet (s.a.v) karşıma gelip من تحقّق اسمي تحقّق اسمه [İsmimin hakîkatini bilen isminin hakîkatini bilmiş olur.] diye buyurdular. Ve bu ma'nâ yakaza hâlinde olmakla bu fakîr dahî şeref-i sohbetten hisse-mend oldum ve sahâbe bulduğu rütbe-i rivâyeti buldum. Ve kelâm-ı mezkûr hadîs makûlesinden olmak lâzım geldi. Zîrâ, lisân-ı Nübüvvet'ten yakaza hâlinde sâdır oldu. Ve sülûkün netâicinden bir netîce-i uzmâ dahî bu ma'nâdır. Ve bundan bu fakîrin etbâ'ı tâbiîn menzilesinde olmak mefhûm oldu.

İşte bu bir rahmet-i hâssadır ki fazl-ı ilâhîdir ve hiç bir ferd onu men'e kādir değildir. / Eğerçi ehl-i inkâr kendi hâllerinde olmayıp i'tirâzdan hâlî değillerdir. Zîrâ, rüsûm ile mukayyed ve hicâb-ı galîz ile mahcûblardır. Ve المرء لا يزال عدواً لما جهل [Kişi bilmediği şeye düşman olur.] Nitekim, küffâr-ı Kureyş belâğat-ı Kur'ân'a vâkıf olup kābil-i muâraza olmadığın bildiklerinden sonra حَسَداً مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ (Bakara, 2/109) [İçlerindeki kıskançlıktan ötürü] inkârı tecâvüz edip seyf ü sinâna yapıştılar ve âhir kendileri maktûl oldular. Zîrâ, demişlerdir ki: من حفر حفراً لأخيه وقع فيه [Kim kardeşi için bir kuyu kazarsa ona kendisi düşer.] Çün ki kendi lisânları olan nazmı künhü üzerine fehmden âciz oldular, ve illâ mü'min olurlardı. Pes, lisânları olmayan hakāik kande kaldı? Zîrâ, hakāik mantıku't-tayr makûlesindendir ki onu Süleymân (a.s.) meşrebinde olanlar fehm ederler. Ve burada meşreb-i Süleymân sem'-i latîf ve kalb-i selîmdir. Ya'nî, Süleymân odur ki selîm ola, ve selîm

odur ki kalbi âfât-ı taallukdan halâs bula ve perde-i kalbin inkişâfıyla a'zâya dahî inkişâf hâsıl olup kuvvet-i sem'iyye evvelkiden ziyâde ola ve baîdden istimâ' eyleye. Zîrâ, letâfete kesâfet hâil olmaz. Ve istimâ' ettiği savtın ma'nâsını idrâk ede.

Ve Kur'ân ki kelâmullâhdır, onun savtını -ya'nî ehl-i lisândan edâsını- istimâ' eden dahî ma'nâsını fehme kādir değil ise bâri nazmını kabûl eyleye. Ve eğer ma'nâsından haberdâr ise butûn ve hakāikından olan mertebeyi dahî erbâbı lisânından ifâde vâkı' oldukda fehmine sa'y ede ve illâ "Erbâbı bilir" diye أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ (Kāf, 50/37) [...veyâ hazır bulunup kulak veren kimseler...] kabîlinden, yoksa tasarrufât-ı akliyye tarafını koya ve umûr-i mümkineden olan nesnenin inkârına düşmeye, ve illâ ashâb-ı zeyğ ve dalâlden olur ve âhir inkârı sebebiyle cezâsını bulur.

Ve bu bâbda ulemâ-i rüsûmdan nicelerine zelel-i azîm vâkı' olup kibâr-ı evliyâyı redd hakkında resâil yazmışlar ve delâil-i akliyye düzmüşler ve kalem yonmuşlar ve mürekkeb ve kağıt ezmişlerdir. Ve ilâ hâze'l-ân ve ilâ kıyâmi's-sâa mezmûmlar ve elsine-i ehl-i salâhdan medhûllerdir. [234] Hemân ol ma'nâda israf-ı mâl ve itlâf-ı ömr etmişlerdir. Ve ol kağıtlar ile'l-ân ağlaşırlar ve Hakk'a şikâyet eylerler. Zîrâ, kağıt oldukları cihetten lisân-ı isti'dâdları nakş-ı hakāik istid'â ederdi ve âhir o makūle câhillerin ellerinde kaldılar ve istemedikleri vechile karalandılar ve hakîkatte onları ol vechile tesvîd edenlerin yüzleri kara oldu. Nitekim berzaha gidenlerinin ne berzaha düştüklerini ehl-i mükâşefe müşâhede etmişlerdir.

Ey mü'min, mertebe-i hilâfet sadr-ı evvelde olanlara mahsûs değildir. Zîrâ, on iki imâm ol vakitte müctemi' değildir, belki ba'zıları zamân-ı baîdden sonra geldi ve gelse gerektir. Hilâfet ise ba'diyyet ile kayd olunmuştur. Nitekim gelir: الخلافة بعدي ثلثون سنة [Hilâfet, benden sonra otuz senedir.] Pes, ma'nâ budur ki: Ba'diyyet-i muttasılanın müddeti otuz senedir. Eğerçi ba'diyyet-i munfasılada dahî hulefâ' gelir ki onların hilâfetleri ba'diyyet-i muttasıla hilâfeti gibidir ve hükmen ona muttasıldır. ve illâ sâhibi halîfe olmaz.

El-hâsıl, bu'd-i zamân, hilâfeti münâfî olmayıcak erbâbına göre sohbeti dahî münâfî değildir. Ve bu ümmetten nice zamân muahhar gelenlerin niceleri salât-ı fecrde Cenâb-ı Risâlet'e (a.s.v.) iktidâ edip

metlüvv olan Kur'ân'ı onların lisânlarından istimâ' ettiler. Ve bu ma'nâ vehm ve hayâl-i mücerred değildir. Zîrâ, erbâb-ı hakāikde hakāik olur, yoksa erbâb-ı rüsûm gibi hayâlât olmaz.

Pes, bu makūle kibârı ve hakāikı redd eden vehm ve hayâlinden redd eder ve kabûl eden lübb-i sâfî ve keşf-i vafîden kabûl eder. İşte nûru'l-hüdâ olmak böyledir ki, halkı ahkâm ve hikem tarîkına da'vettir ki biri zâhir-i şer' ve biri dahî bâtın-ı şer'dir. Ve bî-bâtın şer' olmak ihtimâli yoktur. Zîrâ, إنّ للقرآن ظهراً وبطناً [Kur'ân'ın zâhir ve bâtını vardır.] vârid olmuştur. Ve ol bâtını inkâr eden bâtıldır. Zîrâ, Kur'ân'ı tazyîkdir. Ve tazyîk-ı Kur'ân hâşâ Hak Teâlâ'yı ta'cîzdir. İmdi, netîce haber almak dilersen bu sahîfeden al ve Hak sözün netîcesini kelâm-ı Hakkı'da bul. /

* * *

اِضْطَرَبَ الْعَالَمُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ

[Âlem sarsıldı ve ay yarıldı.]

Bu kelâm-ı ma'nîdâr ki leyle-i ahadde bîdârîden sonra kalb-i kelîle ilkā olundu, kurb-i kıyâmet-i suğrâya işârettir ki mevt-i tabîîdir. Zîrâ, inşikāk-ı kamer mu'cizesi eşrât-ı sâattendir. Burada hakîkat-i kelâm ve meâl-i remz-i Alîm ve Allâm budur ki, âlemden murâd âlem-i enfüsdür. Ya'nî, âlem-i enfüs muztarib ve kamer-i kalb münşakk olup kavseyn zuhûr eyledi ki biri kavs-i vücûb ve biri kavs-i imkândır. Ve onun hattı "makām-ı kurb" dedikleridir ki hatt-ı fâsıldır, iki bahrin berzahı gibi ki eğer ol berzah olmasa azb-i fürât olan bahr-i vücûb ile milh-i ücâc olan bahr-i imkân biribirine muhtelıt olurdu.

Pes, kavseyn ve bahreyn fi'l-hakîka birdir. Eğerçi birinin sûreti semâda ve birinin arzda vâkı' olmuştur. Ve semâ' dahî hakîkatte semâ-i rûhdur ki âlem-i emre nâzır, ve arz dahî arz-ı ceseddir ki âlem-i halka dâirdir. Ve arz ve semâ' كَانَتَا رَتْقاً فَفَتَقْنَاهُمَا (Enbiyâ, 21/30) [bitişik idi, biz onları birbirinden ayırdık] mazmûnu üzere mertebe-i ahadiyyette ratk idi. Sonra mertebe-i vâhidiyyette fetk oldu. Bu cihetten sûret-i fetk hakîkat-i ratkı münâfî olmadı. Onun için âlem-i rûh ve âlem-i cism erbâb-ı hakîkat indinde âlem-i emrden add olundu. Zîrâ, vâhidiyyet taayyünü mürtefi' olıcak ahadiyyet taayyünü kalır ki taayyün-i vâhiddir. İşte ârif basarla bu âlemin vâhidiyyetine ve basîretle ahadiyyetine nazar eder. Ve iki bahr biribirine mümtezic ise de yine âlem-i sûrete göre

miyânını fasl eder ve berzah ve makām-ı kurb isbât eyler, tâ ki fenâdan sonra bakānın sırrı zuhûr eyleye.

Ve bundan fehm olundu ki, enhârın bahre ittısâliyle olan ittihâd hakîkat-i temeyyüzü münâfî değildir, belki enhâr başka ve bahr dahî başkadır ki, gerçi onu hiss temyîz etmez velâkin hakîkat-i kevniyye [235] temyîz eder. Zîrâ, kevn vücûb olmak ihtimâli yoktur, belki kevnin sûret-i vücûbda zuhûru insıbâğ iledir. Nühâs zer olmak ve hadîd muhmâ âteş sûretin bulmak gibi. Maa-hâzâ nühâs ve hadîdin her biri yine mâdde-i ûlâsı üzerinedir. İşte burası mezâlık-ı akdâmdandır. Pes, "Abd Rabb oldu" dememek gerektir. Ya'nî, mâdâm ki mâdde-i kevn bâkîdir, sûret-i insıbâğa nazar olunmaz. Ve buradan demişlerdir ki: Mertebe-i imkân ebedî zâil olmaz. Ve mazhariyyet -ki ridâü'l-kibriyâdır-, âyîne-i rü'yettir. Pes, rü'yeti isbât eden âyîneyi ref' edemez.

Ve bundan fehm olundu ki, kavseynin bakāsı kemâldir. Zîrâ, sebeb-i rü'yettir ve fenâsı mahall-i hatar ve bâis-i da'vâdır. Eğerçi da'vâ eden Hak'dır ki ona hakîkatte "da'vâ" demezler. Zîrâ, da'vâ bî-ma'nâ olandır. Belki "isbât-ı vücûd" derler. Zîrâ, vücûd-i fânî menfî ve hükmü zâil oldukda vücûd-i bâkîden gayrı kalmaz. İşte "vahdet-i vücûd" dedikleri budur, yoksa inkılâb-ı hakîkat ve ittihâd ve hulûl ve emsâli değildir. Nitekim erbâb-ı zeyğ ve dalâl akl-ı kāsırlarıyla muhâlât isbât ederler. Feemmâ bu makāma akıl değil belki keşf-i hayâlî bile sığmaz, belki onu idrâk eden keşf-i hakîkî-i ilâhî-i kalbî ile dîde-i sırrdır.

Ba'de-zâ, inşikāk kamere nisbet olundu, şemse nisbet olunmadı. Zîrâ, şems ki mertebe-i zâttır, inşikāk kabûl etmez, belki kurb-i kıyâmette küsûf kabûl eder ki cânib-i mağribden zulmânî vechile tulû'udur. Zîrâ, ol vakitte hüküm rûh-i hayvânînindir, rûh-i insânînin değil. Eğer rûh-i insânînin olsa meşrıkdan tulû' ederdi, velâkin tecellî-i ilâhî kahhâriyet sıfatıyla müstetir olmak iktizâ etmekle ahadiyyette olan gaybûbet şehâdete sârî olup vech-i zâtı setr etmiştir. Kamer ise dâimâ mağribden istitâr üzerine devr eder. Onun için leyle mahsûsdur. Ya'nî, leylde istitâr olduğu gibi kamerde dahî vardır. Nitekim Kur'ân'da gelir: / فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً (İsrâ, 17/12) [Gecenin âyetini sildik, gündüzün âyetini aydınlatıcı yaptık.] Ya'nî, mertebe-i zâhir ve mazhar mütebeyyin ve derece-i halîfe ve müstahlif müteayyin olmaktan ötürü iki âyet sûrette biribirine muhâlif göründü.

Ve devr-i kamerî bu ümmete mahsûs oldu. Zîrâ, kemâlleri bâtınlarında mestûrdur. Onun için ekâmil-i nâs havârik-ı âdâta iltifât etmediler. Zîrâ, havârik-ı âdât ümem-i sâlifede zuhûr eden mu'cizât gibidir. Zamân-ı setrde ise mu'cizât olmaz. Bu cihetten nûr-i kamer nûr-i şemsden müstefâd ve ikisi fi'l-hakîka nûr-i vâhid iken âyet-i leylin sûreti memhuvve oldu, tâ ki onun sûretine nazar edenler ona kamerdir diyeler, şemsdir demeyeler ve mertebe-i ulûhiyyet ve rubûbiyyet biribirinden mütemeyyiz ola, mertebe-i vekâlet-i kübrâ ile mertebe-i saltanat-ı uzmâ mütemeyyiz oldukları gibi.

İşte insânın ekmeli dâimâ mağrib-i cesedden tulû' edenidir, tâ ki müzâhame-i ulûhiyyet vâkı' olmaya ve meşrık ve mağrib ve âyetleri fark ola. Ve Kur'ân'da gelir: رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ (Müzzemmil, 73/9) Ya'nî, meşrık-ı rûh ve mağrib-i cesedin Perverd-gâr'ı Hak'dır. Zîrâ, rûh dahî mahlûk olduğu cihetten cesed gibi merbûttür. Şu kadar vardır ki, cesedin merbûbiyyeti ism-i Rabb'in zâhirine ve rûhun merbûbiyyeti ism-i mezkûrun bâtınına taalluk eder.

Ve vücûdda meşrikayn olmak rûh ile sırra ve mağribeyn olmak kalb ile cesede göredir. Ve meşârık ve meğârib esmâ-i ilâhiyyeye nâzırdır. Zîrâ, rûhun bu âleme hubûtu bu meşârıkdan tulû' için idi. Ve her meşrık-ı rûhânî için elbet bir mağrib-i cismânî dahî vardır, tâ ki nisbet-i tulû' ve gurûb mütehakkık ola. Çün ki, esmâ müsemmâya muttasıl ola, lâ-leyl ve lâ-nehâr âlemi zuhûr eder ki bu âlemde meşrık-ı sırr için bir dahî mağrib olmaz. Nitekim kıyâmet-i kübrâdan sonra yevm için leyl yoktur. Ya'nî, mü'minin yevmi yevm-i ebedîdir. Eğerçi eyyâm-ı dünyâ i'tibâriyle her yevm elf sene ile takdîr olunur. Ve kâfirin leyli dahî leyl-i ebedîdir. Ve ehl-i berzah elli bin sene olan yevm-i meâricde mahbûs [236] olup ba'dehû yine yevm-i ebedîye muttasıl olurlar. Ve umûr-i ârıza hasebiyle miyânda vâkı' olan tevakkuf harekete mübeddel olur. Ve ol hareket yevm-i sıfâtın ve nehâr-ı tecellînin âsârındandır. Nitekim muhâlifler sükûnda kalırlar. Leyl-i zât ve istitâr-ı sıfâtın ahkâmındandır. Onun için ehl-i cennete "sıfâtî" ve ehl-i nâra "zâtî" derler. Ve bu sırr-ı azîm içindir ki, dünyâda leyl menâm ve sükûn ve nehâr yakaza ve hareket için halk olunmuştur.

Pes, mü'minin nehârı ism-i Zâhir'de ve leyli ism-i Bâtın'dadır. Ve kâfirin aks üzerinedir ki, leyli ism-i Zâhir'de ve nehârı ism-i Bâtın'dadır.

Ve mü'min ve kâfirin leyl ve nehârda dünyâda iştirâki sûrettedir, âhirette biribirinden mütemeyyiz olurlar. Ya'nî, gerçi dünyâda dahî hükmen temeyyüz vardır velâkin hissen temeyyüz âhirette hâsıldır. Ve mü'minin bi-hasebi'z-zât ism-i Bâtın'da olduğu tecellî-i zâtî i'tibâriyledir ve bi-hasebi's-sıfât ism-i Zâhir'de olduğu naîm-i cennet hasebiyledir ki ekl ve şürb ve nikâh ve emsâlidir. Ve on beş bin seneden sonra sıfat-ı melekiyyet ile ittısâfı onu mâdde-i beşeriyetten ihrâc etmez, ve illâ naîm-i mezkûr zâil olmak lazım gelir. Ve hakîkat-i beşeriyye hakîkat-i melekiyyeye inkılâb iktizâ eder. Bu ise sahîh değildir. Belki naîm-i mezkûr ebedî bâkîdir. Eğerçi mütena'imin cesedinde melek kadar letâfet-i zâyidesi vardır. Ve burası mezâlik-ı akdâmdandır ki, herkese fehm ve zevki müyesser olmamıştır.

Ve Tevrât'ta "Ehl-i cennete ekl ve şürb yoktur" denildiğini dahî istiğrâb-ı azîm ederler, maa-hâzâ bi'l-külliyye ekl ve şürb yoktur demek değildir, ve illâ nusûs-ı zâhireyi bi-lâ-zarûretin te'vîl lâzım gelir. Bu ise inde ehli's-sünne memnû'dur. Belki murâd "Cû' ve ataşdan nâşî olan ekl ve şürb yoktur" demektir. Zîrâ, anâsır telattuf etmiştir. Bir vechile ki min-ba'd heyûlâları ve terkîbleri gıdâ ve şarâb iktizâ etmez. Feemmâ bi-tarîkı't-telezzüz ekl ve şürb ederler, zikr ettikleri gibi. Onun için onlarda / fazalât-ı bedeniyye olmaz. Zîrâ, fazalât kesâfet-i terkîbin istihâlâtındandır.

Ey sâlik, çün ki kamer-i kalbin münşakk ve hâlin hâl-i kudsiyâna mülhak ola, netîce-i hakāikden haberdâr oldun ve bu netîcede sırr-ı azîm buldun. Pes, bundan sonra mevt-i tabîî ile vücûdun münhall olursa onu kayırma. Zîrâ, hayâtın hayât-ı ebediyye ıyşın ıyş-ı tayyibdir ve dünyâ ve âhiret sana yek-sândır. Zîrâ, âhiret dünyânın kalbidir. Ve senin oraya kudûmunla kalb kāleb olur ve âlem-i gaybın şehâdet rütbesin bulur. Pes, yine hâlin tavran ba'de tavrin şuhûd ve ıyâna ve belki terakkîye gelir.

* * *

ورد قوله سبحانه وتعالى:

[Allah Sübhânehû ve Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لاَ تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي غَيَابَةِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ

(Yusuf, 12/10) [Onlardan biri: "Yûsuf'u öldürmeyin, onu kuyunun dibine atın da, geçen kervanlardan biri onu alsın (götürsün)" dedi.]

Ma'lûm ola ki, Ya'kūb-i rûhun Yûsuf-i kalbe muhabbet ettiği sırr-ı hilâfetten ötürü idi. Zîrâ, kuvâ ve a'zâda ondan gayrı hilâfete sâlih nesne yok idi. Şol cihetten ki, Yûsuf-i kalb zü'l-vecheyn idi ki vech-i vâhidle Ya'kūb-i rûhdan istifâde ve vech-i vâhidle dahî kuvâ ve a'zâ-i cesede ifâde ederdi. İfâde ve istifâde ise şân-ı nübüvvet ve velâyettendir.

Ve makām-ı hilâfet akl-ı evvel mertebesidir. Zîrâ, akl-ı evvel ki zıll-i mertebe-i ahadiyyettir, ilm-i ilâhînin halîfesidir. Onun için isimleri muhtelif oldu, şems ve kamer ve sultân ve vezîr gibi. Ve ilmin taayyünü mertebe-i ilâhiyyeye ve aklın taayyünü mertebe-i kevniyyeye göredir. Çün ki merâtib-i âfâkıyyede emr-i vücûd sırr-ı hilâfet üzerine cârî oldu, merâtib-i enfüsiyyede dahî ol senen üzerine vârid olup kalb rûha halîfe kılındı. Zîrâ, kalb dahî rûhdan tenezzül ve taayyün buldu. Ve akl-ı evvel mertebe-i ilme cilâ verdiği gibi kalb dahî mertebe-i rûha cilâ verdi ve mertebe-i isticlâ onunla kemâl buldu. Zîrâ, mertebe-i isticlânın kemâli âlem ve âdem ile ve âdemin dahî kemâli [237] rûh-i menfûh ve kalb-i selîm iledir. Ve buradandır ki, meşâyih istihlâfa rağbet ederler. Zîrâ, halîfe müstahlifin âyînesi ve akl-ı evvelin sırrıdır. Pes, şol yerde ki akıl ve ilim olmaya ona "hilâfet" denilmez. Zîrâ, orada sırr-ı rûh ve sırr-ı kalb yoktur. Mücerred cesed ise hilâfete sâlih değildir ve a'sârda ümmîleri istihlâf etmek cesedi istihlâf gibidir.

Gel imdi, bu sırr-ı ilâhîden haberdâr ol ve ilm-i hikmet ve akl-ı kâmilden netîce-i hilâfet bul ve Ya'kūb ve Yûsuf ve ihvân hâline nazar eyle. ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ (Mâide, 5/54) [Bu, Allâh'ın lütfudur, onu dilediğine verir.] Çün ki emr-i hilâfet meşakkat üzerine mebnîdir -zîrâ sırr-ı emâneti müştemildir ki bâr-ı girândır-, onun için semâvât ve arz ve cibâl bu kadar ızam-i cüsse ile ona tahammül etmediler. Nice tahammül ederler ki, mahall-i emânet cüsse değildir ve ızam ve sığar-ı cüssenin burada tefâvütü yoktur.

Lâ-cerem, Yûsuf dahî eziyyet-i ihvân ile mübtelâ olup çâha tarh olundu, Rasûlullâh (s.a.v.) ashâbıyla küffâr-ı Kureyş yüzünden şi'b-i Ebî Talib'e nefy olunup ba'dehû Mekke'den ihrâc olundukları gibi. Ve bu ezâ ve cefânın Yûsuf'a göre gāyeti nübüvvet ve azîz-i Mısr olmak oldu ve arz-ı Ken'ân'dan hurûcu ve vâlidi Ya'kūb'dan mufârakati ona zarar vermedi. Zîrâ, hızâne-i Ya'kūb'da oldukça hüküm Ya'kūb'undur. Pes, taayyün-i hilâfet müfârakat iktizâ etmeğin nice müddet ondan

cüdâ oldu ki, ba'zı rivâyâtta kırk senedir ki, ibtidâ-i nübüvvet ve intihâ-i makām-ı fenâdır.

Ve Cenâb-ı Nübüvvet'e (a.s.v.) göre nihâyet-i ezâ ve cefâ tecellî-i zât ve saltanat-ı ma'neviyye-i kübrâ oldu ve arz-ı Mekke'den hicreti ona sebeb-i tefrika olmadı, belki bâis-i cem'iyyet oldu ki, hazerât-ı ensâr (r. anhüm) tahte'l-livâsında olup fütûh-i sûriyye ve ma'neviyye husûle geldi. Ve gurbet-i Yûsufiyye ve Muhammediyye'nin encâmı bir nev'-i vatan oldu ki, vatanda olanlar ol vatandan âgâh olmayıp âhir gurbet ve firkatte kaldılar. /

İşte âlem-i enfüs dahî âlem-i âfâk gibidir ki, kuvâ-yı vücûd dahî rûhun kalbe olan meyl ve muhabbetine ve kalbin istihkāk-ı hilâfetine bakıp melâike Âdem (a.s.) husûsunda i'tirâz muâmelesin ettikleri gibi kuvâ dahî hased sûretin gösterip Yûsuf-i kalbi çâh-ı tabîate bırakıp mağlûb-i şehevât etmekle mertebe-i hilâfetten iskāt etmek murâd ettiler. Feemmâ dest-i kudret ve cezbe-i hikmet onu ol çâhda komayıp çekip çıkardı ve Ken'ân-ı kesretten bîrûn kıldı ve şehevâttan tathîr eyledi. Nitekim mekr-i Züleyhâ ile ibtilâ ve dâmen-i ismeti pâk olduğu ona dâll idi. Ve kul olduğu ubûdiyyet mertebesini tahkîk için idi. Ve âhir esîrliği mâ-sivâdan âzâd olmağa müncer oldu. Onun için taht-ı hilâfete cülûs ettikde vâlid ve ihvân ve sâirler ona secde kıldılar. Zîrâ, hilâfetle sâhib-i rütbe oldu. Pes, ulvî olan rûh ve kuvâsı, ve süflî olan cesed ve a'zâsı ona ser-fürû etmek lâzım geldi. Nitekim sultân hâl-i cülûsda a'lâ ve ednâ ser-fürû ederler ve mübâyaa eylerler.

İşte bundan fehm olundu ki, arz-ı vücûdda hilâfet kalbindir. Ve kalbden a'zam nesne yoktur ve arş-ı muhît onun yanında ednâ bir zerredir. Zîrâ, mahlûkdur. Mahlûk ise mütenâhîdir. Kalb ise ism-i a'zamın taht-gâhı ve Allah-ı Vâsi'in cilve-gâhıdır. Nitekim ما وسعني ارضي ولا سمائي [Arzıma ve semâma sığmadım.] ona dâlldir. İşte burada arz-ı cesed ve semâ-i rûh hâmûş olurlar. Zîrâ, hüküm halîfenin ve hall ve akd sultân-ı a'zamındır. Ve melâike Âdem hakkında kıyl ü kāl ederken âhir ona secde ettiler ve hâmûş oldular. Ve ile'l-ân, âdem-i kâmilin müşâhedesinden ötürü izdihâm ederler. A'zâ ve kuvâ dahî kalb-i insâna göre böyledir. Onun için استفت قلبك [Kalbine danış.] denildi. Zîrâ, emr-i dînde a'zâ ve kuvâya kıvâm veren kalbin ulûm ve tecelliyâtıdır ki, ulûmu şerîat ve tecelliyâtı hakîkattir. Ya'nî, kalb ki

zü'l-vecheyndir, zâhir ve bâtına nâzırdır.

Pes, zâhirden udûl eden [238] halîfe olmadığı gibi -tâife-i melâhide gibi- bâtından udûl eden dahî halîfe olmaz -erbâb-ı inkâr gibi-. Belki halîfe zâhir ve bâtını câmi' olandır. Zîrâ, Hak Teâlâ kendi zâtını Zâhir ve Bâtın olmakla vasf eylemiştir. Halîfe ise müstahlifin hey'eti üzerinedir. Çün ki hey'et nâkıs ola hilâfet tâmm olmaz, ehl-i zâhirden munsıf olanların ahkâm-ı zâhirede hilâfetleri gibi. Ve sanâi' ve hırefde olan hilâfet ondan dahî ednâdır. Zîrâ, umûr-i dünyâya göredir.

Pes, hilâfet üç nev' oldu: Biri hilafet-i zâhire-i dünyeviyye ve biri dahî hilâfet-i zâhire-i dîniyye ve biri dahî hilâfet-i bâtıne-i dîniyyedir. Eğerçi bu bâtın zâhiri dahî müştemildir. Nitekim takrîr-i sâbıkdan fehm olundu.

فامش على المراتب تفزْ بأجلّ المآرب ونتيجة المطالب، واللّه مفيض الخير والجود لكلّ كائن وموجود. [Şu halde merâtibe göre hareket et, amaçların en yücesini ve isteklerin netîcesini kazanırsın. Allah, hayır ve ihsânı her varlık ve mevcûda bolca verendir.]

* * *

ورد والفقراء في التّوحيد قوله تعالى: [Dervişler tevhîd meclisinde iken Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا ٱلْأَدْنَى

(A'râf, 7/169) [Şu değersiz dünyânın malını alıyorlar.]

"Ednâ" dünyâdır, arazı onun metâ'ıdır. Ve metâ'-ı dünyâ iki vechiledir: Biri bir amelin mukābelesinde medh ve senâdır ki, nefs-i insâniyye onunla temettu' ve intifâ' eder. Ve biri dahî maldır ki cesed-i insânî onunla müntefi' olup gıdâlanır.

Ve bundan ahz olundu ki amel üç vech üzerinedir: Evvelkisi rızâullâh için ma'mûl olan kârdır ki, bunun mukābelesinde araz-ı dünyâ mutlakan melhûz değildir, gerek senâ ve gerek mal. Ve ikincisi medh ü senâ mukābelesinde olan ameldir. Ve üçüncüsü celb-i mâl için ameldir. Pes, şol amel-i hayr ki rızâ-i Hak içindir makbûldür. Zîrâ, mukābele-i senâ ve maldan hiç biri melhûz değildir. İşte مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ (A'râf, 7/29) [Dini yalnız Allâh'a has kılarak] sırrı budur. Ve şol amel ki senâ veyâ mal mülâhazasıyladır merdûddur. Zîrâ, ihlâsdan hâricdir. İşte وَمَا

كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلاَ يَصِلُ إِلَى اللّه (En'âm, 6/136) [Ortakları için ayrılan Allâh'a ulaşmıyor.] budur. Ya'nî, vücûd-i Hak'da olan vahdet şirketi münâfîdir ve garaz-ı dünyâ [ile] âmil olan ise müşriktir. Zîrâ, amelinin sûreti Hakk'a ve hakîkati halkadır. /

Ve bundan ahz olundu ki, umûr-i dîniyyeden olan nesnede ücret sahîh değildir, tedrîs ve va'z ve imâmet ve hitâbet ve ta'lîm-i sıbyân ve emsâli gibi. Zîrâ, bu makūlelerin ücûru uhreviyyedir. Umûr-i uhreviyye için ise ucûr-i dünyeviyye olmaz, ve illâ bâtıl olur. Meğer ki âmil olan kimse ol hizmet mukābelesinde ücrete müterakkıb olmaya ve vücûdunu onun üzerine binâ kılmaya. Şöyle ki, ol ücret olsa da olmasa da ol ameli işleyici ola. Bu sûrette ahz ettiği ücreti amel mukābelesinde diye ahz etmeye, belki hediyye ve atıyye diye ahz ede. Ve mushaf ve kütüb-i tefsîr ve hadîs dahî ona mülhakdır. Ya'nî, bunlar bey' olunmak mukābelesinde ücret ve semen alınmak meşrû' değildir. Pes, bu sûrette dahî aldığı nesneyi hediyye diye ahz ede ve satmak dahî niyyet etmeye. Zîrâ, emr-i dînde bey' ve şirâ olmaz, belki sûreti olur. Ve hibe bey' gibi değildir.

Ve ba'zılar ki hayırların gayra bey' ederler -meselâ icrâ ettiği çeşme ve binâ ettiği mescid ve emsâli gibi-, bu dahî sahîh değildir. Meğer ki hibe ede ve mukābelesinde mal mülâhaza etmeye ve ahz ettiği malı hediyye diye ahz ede. Katî muhlis mü'mine muhtâcdır ki bu makūle emr-i dînin uhdesinden gele bile.

İşte bu cümlenin adem-i sıhhati şirk ucundadır. قال تعالى: فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلاً صَالِحاً وَلاَ يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَداً (Kehf, 18/110) [Allah Teâlâ buyurdu ki: Artık, her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabbine kullukta hiç bir şeyi ortak koşmasın.] Ya'nî, amelin sâlih olduğu şirkten hâlis olmakladır, ve illâ mücerred amel likāyı müstelzim olmaz. Maksûd ise likādır. Pes, likāya vesîle ihlâsdır. قال تعالى: وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللّهِ إِلاَّ وَهُمْ مُشْرِكُونَ (Yusuf, 12/106) [Allah Teâlâ buyurdu ki: Onların çoğu, Allâh'a ortak koşmadan inanmazlar.] Ya'nî, şirkle îman ve tevhîd bir yere müctemi' olmaz. Bu cihetten tâlib-i îmân-ı hakîkî olan şirk-i vücûdu aradan ref' eder. Zîrâ, kâfir-i bi't-tâğût olmak îmân-ı billâhdan mukaddemdir. قال تعالى: فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّهِ (Bakara, 2/256) [Allah Teâlâ buyurdu ki: Kim tâğûtu inkâr edip Allâh'a

inanırsa...] Ve bu makāmdandır ki ba'zı ekâbir demiştir ki: وجنّة الفردوس للكافر [Firdevs cenneti kâfir içindir.] Murâd küfr-i hakîkîdir. [239] فآمِنْ به فإنّه هو الإيمان. [Ona inan, zîrâ o îmânın ta kendisidir.]

Ba'de-zâ, amelde hulûsun sırrı vahdet-i vücûd olduğu gibi cûd-i ilâhîye dahî nâzırdır. Ya'nî, Allah Teâlâ kâinatı cûduyla halk eyledi. Ve cûd şol atâdır ki kable's-suâl ola. Çün ki Hak seni bi-lâ-illetin halk etti, sen dahî ona olan amelini bi-lâ-illetin kıl ve ondan gayrı melhûzun olmasın. Ve nefs düşmandır ve düşman karıştığı ameli dost kabûl etmez. Eğerçi ol düşman dost için olan amele vesîledir. Zîrâ, nefs-i hayvâniyye rûh-i insânînin matıyyesi gibidir. Ve matıyye menzile vusûle âlettir. Ve bir nesne zâhiren düşman elinden bittiği mülâhazasını mûcib değildir.

Nazar eyle ki, Mûsâ (a.s.) hakkında يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِي وَلَهُ (Tâhâ, 20/39) [Onu Benim ve onun düşmanı alsın.] denildi. Ya'nî, Hz. Mûsâ'ya adüvv olan Fir'avn'ın hızânesine verdi ve bundan Fir'avn Mûsâ'nın ilâhı olmak lâzım gelmedi. Zîrâ, insân adüvvüsünü ilâh ittihâz eylemez. Belki onun ilâh olduğu kendinin da'vâsı ve kavminin zu'munca idi. Ve fi'l-hakîka ilâh-ı Mûsâ ve Fir'avn, Rabbü'l-âlemîn[dir].

Pes, Mûsâ hızâne-i Fir'avn'dan müfârakat edicek nübüvvetle elip vahdet-i vücûdu bildirdi. Kalb dahî nefs elinden halâs olmak böyledir ki, sırr-ı vahdet bu ma'nâdan sonra ma'lûmdur. Zîrâ, nefs şirkten ibârettir ve sırr-ı vahdetin netîcesi makām-ı sırra seyr etmeğe menûttur. Gel imdi, bu netîceye ermek murâdın ise şirki aradan sür.

* * *

ورد وقت السّحر قوله تعالى:

[Seher vakti Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

أَأُنْزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا

(Sâd, 38/8) [O uyarı, aramızdan ona mı indirildi?]

Bu âyet-i şerîfe gerçi Hz. Sâlih (a.s.) kavmi Semûd'un inkâr ve istib'âdları hakkında nüzûl eyledi, feemmâ küffâr-ı Kureyş'in Cenâb-ı Nübüvvet'i (s.a.v.) inkâr ve Kur'ân'ın onun üzerine nüzûlünü istib'âd ettiklerine ta'rîzdir. Nitekim mevâzı'-ı adîdede tasrîh dahî olunmuştur. Zîrâ, onların umûr-i hissiyye ile ülfetleri ziyâde olmakla mal cânibine nazar ettiler ve "Kur'ân nüzûl etmek lâzım gelse aramızda devletliler

ki vardır, onların biri / üzerine nüzûl ederdi" dediler, hâl cânibine nazar etmediler. Zîrâ, hâlden haberleri yok idi ve kıyâs maa-l-fârûk eylediler. Heyhât!

Kur'ân ki zikr-i ilâhîdir, mahall-i tâhir üzerine nüzûl eder ki kalbdir. Ve onun tahâreti budur ki, encâs ve ercâs-ı ma'neviyyeden pâktir. Husûsâ ki denes-i mâ-sivâ ve taallukāt-ı ağyâr ve ekvândan tâhirdir. Nitekim gelir: لاَ يَمَسُّهُ إِلاَّ الْمُطَهَّرُونَ (Vâkıa, 56/79) [Ona temizlerden başkası dokunamaz.] Ya'nî Mushaf-ı tenzîlî'nin messi tahâret-i şer'iyye ile mutahherden gayrıya câiz olmadığı gibi hüviyyet-i zâtiyye esrârını mess etmek dahî tahâret-i hakîkıyye ile mutahherden gayrıya revâ değildir. Pes, nâ-pâkler dünyâda pâkler hâline bakıp istib'âd etmesinler. Zîrâ, onların kalbleri hevâda ve bunların Hû'da ve hüviyyettedir. Eğer fethayı zammeye tebdîl ederlerse onlar dahî bu hüviyyetten nişân bulurlar ve esrâr-ı hüviyyeti mess ederler.

Ve bu inkâr ilâ-hâze'l-ân bâkîdir, ikrâr bâkî olduğu gibi. Zîrâ, celâl ve cemâl âlemde müstemirrdir, Âdem (a.s.) zuhûrundan beri. Ve celâlin ibtidâ mazharı Kābîl ve cemâlin ibtidâ mazharı Hâbîl'dir. Ba'dehû hükm-i kabzateyn müteselsil olup Kureyş'e müntehî olmuştur. Ve bunlardan kabza-i yemînde olanlar sâir ümemin ehl-i yemîninden akvâ ve kabza-i şimâlde olanlar dahî sâirlerden eşeddir. Zîrâ, zikr ki Kur'ân'dır, sâir kütüb-i ilâhiyye onun şu'besi gibidir. Ve münzelün-aleyh ki Rasûlullâh'dır (a.s.v.) sâir enbiyâ (aleyhimü's-selâm) onun kamerinden birer kevkeb gibidir. Pes, her kavmin zikri ol kevkebin nûrundan müstefâddır. Ve bu ümmetin zikri kamerin nûrundan müstefâd ve me'hûzdür. Ve her kavmin kemâli kendilerine meb'ûs olan nebînin kemâline tâbi'dir. Çün ki hatmin kemâli sâirlerden ziyâdedir, binâen alâ-hâzâ etbâının kemâlleri ve icâbet-i da'vet etmeyenlerin noksânları dahî ona göredir.

Ve fi'l-hakîka da'vet Hakk'adır, velâkin Hakk'ın ef'âl ve sıfât ve zâtı merâtibin taaddüdünü iktizâ etmiştir. Onun için "tevhîd-i ef'âl" ve "tevhîd-i sıfât" ve "tevhîd-i zât" [*240*] derler, maa-hâzâ muvahhad -feth-i hâ ile- birdir ve muvahhid -kesr ile- kesîrdir. Ve fi'l-hakîka bu dahî vahdet-i ayn ile muttasıfdır. Zîrâ, ayn birdir. Pes, muvahhid dahî -kesr ile- birdir. Onun için "Lâ ilâhe illallâh, Muhammedü'r-rasûlullâh" denildi. Ya'nî, Allah'dan gayrı muvahhad -feth ile- ve Muhammed'den

gayrı muvahhid -kesr ile- yoktur, belki müvahhad ve muvahhid birdir. Velâkin mertebe cihetiyle temâyüz vâkı' olmuştur.

Ve Muhammed'in tevhîdi sâir enbiyânın tevhîdinden akvâdır. Zîrâ, aynü'l-cem'dir ki ism-i a'zamın yüzünden tevhîd eder ve aynü'l-farkdır ki cemî'-i esmânın lisânıyla zikr eder. Onun için Kur'ân'a "Zikr" dedi. Zîrâ, bunun tezkîr ettiği esmâ-i ilâhiyye Âdem'e talîm olunan esmânın bâtınıdır. Eğerçi hurûf Âdem'e i'tâ olundu ki bâtın-ı terkîbdir. Velâkin ol hurûf suverdir ve Muhammed ol suver-i harfiyyenin noktasıdır ve Âdem elif ve sâirler dahî sâir hurûf gibidir ve hiç bir harf yoktur ki nokta onunla devr etmeye. Pes, hurûfu seyr eyleyen noktayı seyr eylediği gibi esmâyı seyr eyleyen dahî ism-i a'zamı seyr eyler. Âferin Ebû Yezîd-i Bistâmî'nin (k.s.) irfânına ki, "İsm-i asğar yoktur, belki cümlesi ism-i a'zamdır" demiştir. Zîrâ, şehâdeti ism-i cüz'î ise dahî gaybı ism-i küllîdir. Ve bu makāmdan demiştir ba'zı ekâbir ki:

ولستُ أدرك من شيئ حقيقته وكيف أدركه وأنتم فيه

[Onun hakîkatinden hiç bir şey kavrayamıyorum. Siz onda iken onu nasıl kavrayayım ki?]

Ve ba'zı urefâ-i Rûmiyye demiştir ki: "Kimse bilmezdi ki ol ne şâh idi." Ya'nî, hakîkat-i muhammediyye ne idiğin Hak'dan gayrı kimse bilmedi. Eğerçi zâhir-i hâlde fi'l-cümle ta'rîf ederler. Zîrâ, hakîkat-i muhammediyye ma'lûm olmasa hakîkat-i ahadiyye dahî ma'lûm olmak lâzım gelir.

İmdî, Kur'ân bir zikirdir ki, cemî'-i ezkârı insâna unutturur. Zîrâ, bunun mezkûru sâirlerden ecell ve a'zamdır. Çün ki vâris-i Muhammed dahî zikr-i Muhammed'den hisse-dâr ola, lâ-cerem Muhammed'e taalluk eden ikrâr ve inkâr ona dahî taalluk eder. Bu sebebdendir ki her asırda mezâhir-i cemâliyye ve celâliyye vardır ki, mertebe-i vârisi tekmîl içindir. Zîrâ, vârisin kemâli mevrûsün-minh olan vücûd-i şerîfin kemâline tâbi'dir. / Ve bu cihettendir ki, bu fakîr Hakkî'nin a'dâsı çoktur. Zîrâ, lisân-ı Nübüvvet'ten sâdır olmuştur ki: ما أوذي نبيٌ مثل ما أوذيتُ [Hiçbir nebîye bana yapılan eziyet kadar eziyet edilmemiştir.] Ya'nî, cemâl ve celâlde kemâllerine işârettir. Ve adâvetleri hem zikre ve hem zâkiredir, velâkin zâkire adâvetleri zikre olan adâvetleri vesâtatıyladır. Zîrâ, esrâr-ı Kur'ân olan zikri fehm edemediklerinden inkâra kıyâm ederler ve bir fakîre öyle devlet i'tâ olunmağı istib'âd

eylerler.

Ey münkir, sen de fakîr ol, tâ ki bu gınâyı bulasın. Nitekim Kur'ân'da gelir: وَوَجَدَكَ عَائِلاً فَأَغْنَى (Duhâ, 93/8) [Seni fakîr bulup zengin etmedi mi?] Ve bu makāmın fakrı kendinden boşalmaktır, sen ise kendinden dolusun. Pes, nefsinden dolmağı ko ki mezmûmdur, ve Rabbinden dolmağı gör, tâ ki ehl-i zikr olasın ve nisyândan necât bulasın ve ilm-i husûlîden ilm-i huzûrî mertebesine gelesin ve ilmin ma'lûm ve zikrin mezkûr olup feyz-i Hak'dan dolasın. Zîrâ, Hak Feyyâz'dir, ya'nî her mertebede herkese feyzi vardır. Velâkin ârif-i billâha olan feyzi ilm-i ilâhîdir ki sâir füyûza kıyâs olunmaz. Zîrâ, bir hazef-i zarf-ı kesîf içinde olan mâ-i münkedir ile kandîl-i asfâda zeytûn-i lâ-şarkî ve lâ-garbînin zeyti bir değildir. Zîrâ, ol âb kesb ile yerden istinbât olunur ve zarf-ı kesîf-i cesede konulur, ve bu nâr zücâce-i kalbde kudretten yanar. Feemmâ darîr ve bî-basîret olan nâr-ı kudretin tevakkudünü ne bilir? قال الله تعالى : اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ (Nûr, 24/35) [Allah Teâlâ buyurdu ki: Allah, göklerin ve yerin nûrudur.] Ya'nî, Hakk'ın tecellîsi âmmdır, velâkin çeşm-i ârifde kuvvet-i idrâk vardır ki, onunla eşyâyı idrâk eyler. Ya'nî, nûr-i Hak ile Hakk'ı müşâhede eyler. Zîrâ, Hakk'ın nûr olduğu eşyâya cilâ içindir, velâkin a'mâ yanında celî hafîdir. Pes, huffâşa şemsden ne fâyide vardır? Maa-hâzâ şemsden eclâ nesne yoktur.

İmdi, kimine eclâ olan kimine ahfâ oldu, maa-hâzâ yüz birdir. Ve kimine lezîz olan kimine zehr oldu, maa-hâzâ meşrûb birdir, velâkin safrâ ol lezzeti vicdâna mâni'dir. Onun için herkes kendi meşrebinin münâsibin arar, الجنس مع الجنس [Her cins hem-cinsi ile berâberdir.] dedikleri [*241*] gibi. Bu cihettendir ki fukarâ-i bâbillâh yine kendilerinin mücânisleriyle sohbet ederler ve müzâkereleri zât ve sıfât ve ef'âl-i Hak'dır. Ve ağniyâ dahî böyledir, onun için müzâkereleri emvâl ve erzâkdır. Ve ehl-i rüsûm dahî böyledir, onun için mübâhaseleri kendi akrânıyla kıyl ü kāldir. Ve hâl yüzünden bir hâl [hı ile] ve nokta vâkı' olsa fi'l-mesel ona seksen bin nokta kondururlar ve daldan dala konarlar ve bulsalar şecere-i Mûsâ'yı kal' ve şecere-i Muhammediyye-i rıdvâniyyeyi hedm ederler. Zîrâ, tahtında mübâyaa vâkı' olmuştur. Onlar ise mübâyaadan firâr ederler. Zîrâ, mübâyaa yed-i mubtılayı yed-i muhikkaya terktir.

Ve şol ki türktür mübâyaa ve hakk ve bâtılı ne bilir? Zîrâ, bu

ma'nâ karavî hâli değildir, belki şehrî hâlidir. Ve şehr-i vücûdda oturmak kifâyet etmez, belki hâl-i şehri bilmelidir ve onun cem'ine ermelidir. Şol ma'nâdan ki şehir cum'a ve cemâatten ibârettir. Ve bu ma'nâdan bî-haber olan kimse karavî hükmündedir. İşte ehl-i rüsûm ile erbâb-ı hakāikın hâlleri ma'lûm oldu ki, "resm" dedikleri kışr ve "hakîkat" dedikleri lübb gibidir. Ve kışrın sırrı lübbdür. Ve lübbden bî-mezâk olan yalnız kışrdan ne safâ bulur? Eğerçi kışr lübbü sâindir velâkin kışrın sıyânetinin mu'teber olduğu lübbe vusûle göredir. Pes, şol yerde ki lübb vardır, ona kışr lâzımdır. Feemmâ her kışr olan yerde lübb olmaz. Zîrâ, nice kuşûrun elbâbı çürümüştür.

Ey ârif, bu kadar beyândan sonra aklın var ise netîceyi idrâk eyle ve bu tafsîli ganîmet bil. Zîrâ, sana bu kitâbda her nehirden bir kâse sunulur, hemân içe gör. Ve her zikirden gûşuna bir gûş-vâre verilir, hemân ta'lîk ede gör. Ve her nûrdan bir şu'le tarh olunur, hemân gözün açа gör. Ve her felekten sana bir atlas kumaş verilir, hemân kendi kāmet-i isti'dâdına biçe gör. Ve aklına uyma. Zîrâ, berzahdır. Oradan geçe gör. Ve keşfe ilkā-i sem' eyle, tâ ki ehl-i kalbe mülhak olasın. واللّٰه الهادي الرّشيد [Allah, hidâyete erdiren ve doğru yolu gösterendir.] /

Ba'de-zâ, kavm-i Semûd Hz. Sâlih'i (a.s.) tekzîb ettiler. Zîrâ, sâlih "salâh"dandır ve Semûd "simd"dendir, mâ-i kalîl ma'nâsına. Ve kıllet burada adem-i feyzden ibarettir. Ve adem-i feyz nâ-kābil olmaktan gelir. Zîrâ, Sâlih onlara ifâza için gelmiş idi, velâkin nihâdları fesâd üzerine olduğundan salâhı kabûl etmediler ve onlarda nebât-ı ma'rifet bitmedi. Zîrâ, zâhirleri gibi bâtınları dahî rîgistân idi. Ve reml içinde nebât olmaz.

Ve âhir bu fesâdın ucundan kesâda düşüp sû-i mizâcdan müteğayyirler gibi sû-i hâlden müteğayyir oldular ve üç gün birer nev'-i azâb ile muazzeb oldular. Zîrâ, üç nesnenin zebûnu idiler ki, biri hiss ve biri hayâl ve biri dahî akl-ı kāsırdır. Bu yüzden hissleri musfarr ve hayâlleri muhmerr ve akılları müsvedd oldu. Ve nûr-i îmân bulmadıklarından âlem-i ademe zulmet ile gittiler. Ve kezâlik erbâb-ı inkâr ki nûr-i zikri inkâr ile nûr-i keşfden bî-behre oldular, zulmet-i aklda kaldılar. Zulmet ile nûr ise bir yerde müctemi' olmaz, leyl ve nehâr gibi. İşte âyet-i mezkûrede مِنْ بَيْنِنَا (Sâd, 38/8) [aramızdan] dedikleri

beynûnetlerindendir. Ya'nî, Hak'dan baîd olmakla beyniyyet isbât ettiler. Demediler ki "Ya ona olmuş veyâ bize olmuş hep birdir ve biz birlikteyiz ve onun feyzi hemân bizimdir ve biz onu kabûl ederiz". Pes, reddleri dergâh-ı kurbdan merdûd olduklarından nâşî oldu ve her biri bu cehl içinde kaldı ve mürşid-i kâmile dest-res bulmadığından menzili dahî bulmadı ve netîceden haber almadı.

* * *

قال الله سبحانه وتعالى: [Allah Sübhânehû ve Teâlâ buyurdu:]

أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِناً كَمَنْ كَانَ فَاسِقاً

(Secde, 32/18) [Hiç mü'min olan fâsık gibi olur mu?]

Mü'min ile kâfirin ve mutî' ile fâsıkın beyninde müsâvâtı nefy ve inkârdır. Pes, fâsık burada kâfirdir. Zîrâ, tâatten hurûcda haddi tecâvüz etmiştir. Ya'nî, küfür cemî'-i füsûkun fevkında olmakla kâfir fâsık-ı mutlakdır. Nitekim inkâr cemî'-i sû-i hâlin fevkında olmakla münkir dahî mebğûz-ı Hak'dır veyâhut fâsık-ı âsîdir. Pes, mü'minden murâd mü'min-i [242] kâmildir.

Ve kemâl iki vechiledir: Biri budur ki cemî'-i şuab-i îmânı tahsîl ve îmânının semerâtını tekmîl eyleye ki, bunlar îmânın zâhiridir. Ve biri dahî mertebe-i îmânda terakkî bulup derece-i ihsâna nâil ve makâm-ı müşâhedeye vâsıl ola ki, asl-ı îmânın semeresi ve netîcesi ve bâtınıdır. Pes, bu semereden hisse-mend olmayan fâsık-ı luğavîdir. Zîrâ, tâat-i şâri'den hâricdir. Şol ma'nâdan şâri' ona وَأَحْسِنُوا (Bakara, 2/195) diye derece-i ihsâna vusûl ile emr etmişti. Emre itâat etmeyip mertebe-i gayb-i îmânda kaldı, şuhûd-i îmâna ermedi. Ya'nî, kalbin zâhiri olan sadr mertebesini güzer edip bâtını mertebesi olan fuâda terakkî etmedi ve zâhirde kaldı. Ve bu bir zâhir oldu ki ona "gayb" denildi. Ve ol biri bir bâtın oldu ki ona "şehâdet" denildi. Ve bu şehâdete "âhiret" denilir. Zîrâ, insân bu âlem-i şehâdetten intikāl ettikde gaybı şehâdet olur. Pes, bi-lâ-mevt şehâdet olmaz.

Ve mevt ikidir: Biri mevt-i ıztırârîdir ki, bu mevt ile âlem-i âhiretin ahvâli şehâdet olur. Ve biri mevt-i irâdîdir ki, bu mevt ile âlem-i ma'nânın esrârı şehâdet olur. Çün ki mevt bu esrâra duhûle bâbdır, pes nefsiyle zinde olan kimse âlem-i hakîkatin esrârına ermez ve esrâra ermeyen gāfil müteyakkızın hâlini bilmez. Zîrâ, biri mürde ve gāfil ve

biri zinde ve bîdârdır. Amâ' ile basîret ise bir yerde müctemi' olmadığı gibi hicâb ile müşâhede dahî bir yerde olmaz. Bu cihettendir ki, erbâb-ı rüsûm ashâb-ı hakāika ta'n ve teşnî' edegelmişlerdir. Zîrâ, kelimâtının netâicine ermemişler ve suver-i hakāikı çeşm-i basîretle görmemişlerdir, ve îmânları resm ve hicâbda kalmıştır. قال تعالى : فَآمَنَ وَاسْتَكْبَرْتُمْ (Ahkaf, 46/10) [Allah Teâlâ buyurdu: O îmân ettiği hâlde, siz büyüklük tasladınız...] Ya'nî, istikbâr mukābil-i îmândır.

Ve istikbâr ikidir: Biri şeytânın secdeden ibâ ve istikbârı gibidir ki, böyle müstekbir kâfir-i şerâi'dir. Onun için îmânı istikbâr ile mukābele eyledi. Ve biri münkirin secde-i âdem-i hakîkîden serkeşliğidir ki, böyle münkir kâfir-i hakāikdır. Pes, sûret-i ûlâda îmân sûreten ve ma'nen mefkūddur / ve sûret-i sâniyede zâhir-i îmân mevcûd ve bâtın-ı îmân ma'dûmdur. Esâs îmân ise îmân-ı bâtındır.

El-hâsıl, îmândan mutlakan müstekbir olan meşreb-i şeytân üzerinedir. Ve şeytân Mudill ismindedir. Onun için fukahânın ekseri ekser-i nâsı tarîk-ı sedâddan ihrâc etmişlerdir. Ve onlara fakîh demek resmdir, âlim demek gibi. Zîrâ, fıkh-ı bâtınları yoktur ve ilimleri cüz'îdir. Maa-hâzâ, ilim külliyyâta taalluk eder ve ilm-i câzim fesh ve nesh kabûl etmez. Onlar ise galebe-i zunûn ve şükûk ile delîlden delîle intikāl ederler. Pes, delîlleri şüpheye delâlet eder, yoksa ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîne değil. Bu cihetten kütüb-i resmiyye mutâlaa edenler ihtilâfdan gayrı bulmazlar. Feemmâ ilm-i ilâhî erbâbı menba'-ı vâhidden ahz-i feyz ederler. Eğerçi bunların aralarında dahî hayâlât ehli vardır ki, hayâlâtı hakāik zann ederler.

Ve bu lisânda bu makūlelere "erbâb-ı hakāik" demezler. O makūle münkir-i hakāik olanlara "fakîh" ve "âlim" demedikleri gibi. Zîrâ, ikisinin dahî ilim ve keşfinin netîcesi hayâldir. Ve ba'zı ehl-i rüsûm bu makūlelerle erbâb-ı hakāikı temyîze kādir olmadıklarından inkârları erbâb-ı hakāika dahî tecâvüz eyleyip dâll ve mudill olmuşlardır. Ve bu makūlelere "fâsık" derler. Zîrâ, câddeden hurûc etmişlerdir ve tarîk-ı dalâl ve ıdlâle gitmişlerdir. Bizim lisânımızda hôd bu makūlelerin bize zararları yoktur. Zîrâ, şeytân gibi Mudill isminden kendi tarîklarına duhûle sezâ olanları da'vet ederler. Ve bununla habîs ve tayyib biribirinden mütemeyyiz olur ve herkes yolun bulur ve menziline doğrulur. قال تعالى : فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ (Şûrâ, 42/7) [Bir bölük cennette, bir

bölük ateştedir.] Ve "saîr" kâfir ve münkirin dûzah-i nefsidir, cennet mü'min ve mukırrın firdevs-i kalbi olduğu gibi. Onun için ehl-i saîrin makālâtı nâriyyedir ki hevâ-yı nefsden dem urur. Ve ehl-i cennetin kelimâtı nûriyyedir ki subh-i tecellîden nefes verir.

Gel imdi subh-i sâdık ile subh-i kâzibi teşhîs eyle ve dâmen-i subh-i sâdıkı tuta gör, tâ ki netîcesinde şems-i tecellîye eresin ve yüzün ak ola. [243] Zîrâ, dâmen-i subh-i kâzibi ahz edenin âhir yüzü kara olur. فافهم ما رمزت لك واعمل به حتّى تَرْقى إلى الفلك. [Sana remz ettiğimi anla ve onunla amel et, tâ ki feleke yükselesin.]

Ey ârif, işte mü'min-i kâmil ile mü'min-i nâkıs berâber olmaz. Zîrâ, mü'min-i kâmilin îmânı îmân-ı dînârîdir ki, bu makūle mü'min ebedî dûzah yüzün görmez. Zîrâ, âşıkdır. Âşıka ise Hak Teâlâ "azâb etmem" diye buyurmuştur. Ve mü'min-i nâkısın îmânı îmân-ı miskālîdir ki bu makūle mü'minin ba'zısı muazzebdir. Zîrâ, inkâr-ı aşk ile âsî olmuştur. Cemî'-i usât ise ibtidâda mağfûr değildir, ve illâ ebvâb-ı cehennemden biri makfûl lâzım gelir. Ve nefs-i cehennem âşıkdır ki yanar ve yandırır. Ve ehl-i cehennem âşık değildir ki yanar ve yandırmaz. Pes, nefes-i rahmânî iki vechile oldu ki, biri sûret-i nûr ve biri sûret-i nârdır. Ve sûret-i nûr mezâhir-i cemâliyye ve sûret-i nâr mezâhir-i celâliyyedir ki biribirine mukābildir. Onun için ehl-i nûr sırât üzerinden murûr ederken cehennem hitâb eder ki: جُزْ يا مؤمن فإنّ نورك اطفأ ناري [Geç ey mü'min, nûrun ateşimi söndürdü.]

Ve bundan fehm olunur ki, nefes-i rahmânî bir nefes-i küllîdir ki onda sırr-ı nefs ve rûh mündericdir. Ve nefes-i nefsîden nâr ve nefes-i rûhîden nûr tevellüd [eder]. Dâreyn ve ehl-i dâreyn bu vechile mütemeyyiz olmuşlardır. Onun için buyurur: خلقتُ هؤلاء للجنّة وخلقتُ هؤلاء للنّار [Şunları cennet için ve şunları da cehennem için yarattım.] Ya'nî, halk ki mertebe-i küntü kenzi ızhârdır, şuûn-i gaybiyyeye mezâhirde cilâ vermek içindir. Pes, mütecellî Hak'dır ve nûr-i cemâlinde nâr-ı celâl muzmerdir ki mezâhirde muzhirdir. Ve sıfatın hükmü zâta sârî olmaz. Onun için nâr-ı celâlde muhterık olan rûh-i hayvânî ve nefsdir, yoksa rûh-i insânî değildir. Zîrâ, rûh-i insânî dünyâ ve âhirette saîddir. Ve saâdet-i zâtiyye ehli şekāvet ve eser-i şekāvetten berîdir.

Ve bundan zâhir olur ki, nefes-i rahmânînin ibtidâ müteallakı insân-ı

kâmildir. Nitekim سبقت رحمتي غضبي [Rahmetim gazabımı geçmiştir.] ona dâlldir. Ve cennet cehennemden mukaddemdir. Nitekim melâike, beşer ve cinni hilkatte sâbıkdır ve anâsır-ı kesîfe tabîat-i külliyye-i latîfeden muahhardır. Ve sırr-ı rahmet budur. يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ (Bakara, 2/105) [Allah, rahmetini dilediğine tahsîs eder.] /

* * *

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى النَّوَالِ بَلاَ زَوَالٍ

[Kesintisiz ihsânlarından ötürü hamd Allâh'a muhsûsdur.]

Seher-i a'lâda tahrîr bu makāma müntehî oldukda vârid olan kelâm-ı rabbânî ve makāl-i hakkānîdir ki adem-i inkıtâ'-ı feyze dâlldir. Pes, nevâl ki atâ-i ilâhîdir, bi-lâ-inkıtâ' olduğu gibi hamd dahî bi-lâ-zevâldir ki dâimâ nevâl ile mukābele olunmaktadır. Ve mezîd-i şükr mezîd-i ni'meti müstelzimdir. Eğerçi ni'met Hak'dan olduğu gibi şükre tevfîk dahî ondandır. Zîrâ, bu kalem bir çeşmenin lûlesi gibidir. Ve her âb-ı fâyize menba' lâzım geldiği gibi her feyz-i cârîye dahî mebde' vardır ki, ism-i Feyyâz'dır. Ve herkes bu isimden isti'dâdı kadar istifâza etmektedir. Ve istifâza, tıflın lebeni sedy-i ümmden mass etmesi gibidir. Ve ol mass etmek kuvvete mebnîdir. Ve tıfla kuvvet kuvâ-yı mâderden gelmiştir. Kuvâ-yı mâder dahî Hak'dan müstefâddır. Onun için insân ebeveyne ihsân ile me'mûrdur. Zîrâ, sûret-i vücûd onların vücûdlarına menût ve onların vücûdları dahî müntehâda vücûd-i Hakk'a merbûttur.

Pes, insân vâsıtaya şükr etmek mevsûtun-ileyhe şükürdür. Ve ni'met her kimin yedinden gelirse ona nazar olunmaz, belki mün'im-i hakîkîye nazar olunur. Ve vâsıta dahî Hak'dır. Zîrâ, Hakk'ın tenezzülâtındandır, gerek ism-i Hâdî'den ve gerek ism-i Mudill'den olsun. Ve iki sûrette dahî şükür mün'imedir, yoksa Hâdî ismi veyâ Mudill ismi olmak mülâhazasıyla değildir. Onun için ba'zı ekâbir-i evliyâ sâhibü'l-Keşşâf hakkında demiştir ki: İlmine sözümüz yok, mezhebi kendinin olsun. Pes, ni'met dahî böyledir.

Ve eserde gelir ki: الحكمة ضالّة المؤمن أين وجدها أخذها [Hikmet, mü'minin yitiğidir, onu nerede bulursa alır.] Onun için ekâbirin asâğirden ahzini makām-ı fütüvvetten add ettiler. Zîrâ, erlik odur ki merd ve zen ve sağîr ve kebîr ve azîm ve hakîre bakmaya, belki âyînesinde zâhir olan sûrete nazar eyleye. Eğer sûret-i Hak ise kabûl ede. Zîrâ, bunda mekr

ve keyd yoktur, ve illâ استفت قلبك [Kalbine danış.] mûcebince tevakkuf eyleye, tâ ki hakk zâhir ola.

İşte [244] sûretin mîzânı şer' ve hakîkatin mîzânı kalbdir. Ve ikisi dahî ehl-i hakk elindedir. Onun için erbâb-ı hakîkatten hatâ sâdır olmaz, belki cümle-i akvâl ve ef'âli kānûn-i ilâhî olur. Eğerçi zâhir-bîn olanlara burası bâtın ve hafîdir. Onun için ehl-i dilin vücûduna ve onların yüzünden vârid olan ni'met-i feyze şükr etmezler, belki küfrân üzerine olurlar. Onun için terakkî bulmazlar ve belki ellerinde olan mertebeyi dahî izâat edip hüsrân-ı mübînde kalırlar. Nazar eyle ilm-i husûlîlerine, kitâba mürâcaat ile bilirler. Zîrâ, meyyiten an-meyyitin ahz etmişlerdir. Meyyitte ise şuûr olmaz.

Ve nazar eyle ehl-i feyzin ilm-i huzûrîlerine ki, ilm-i ilâhîden onlara gaybûbet gelmez. Zîrâ, hayyen an-hayyin istifâde eylemişlerdir. Hayyde ise ilim nisyân bulmaz. Zîra, bu makūle hayy levh-i kalbe nazar eyler. Levh-i kalb ise aslü'l-elvâhdır. Hattâ demişlerdir ki: Ümmü'l-kitâb akl-ı evveldir ve akl-ı evvel ibtidâ mahlûkdur. Kalb gibi ki kalbin taayyünü cemî'i kuvânın taayyünüden mukaddemdir. Pes, feyz-i ilâhî kalemine akl-ı evvel levh ve kitâb olduğu gibi kalb-i insân-ı kâmil dahî ona mazhar oldu. Ve bundandır ki, akl-ı evvel kutb-i âlem ve kalb-i kâinâttır. Kalb kutb-i vücûd olduğu gibi ki a'zâ ve kuvânın medârıdır. Ve sultân-ı zâhir bu akıl ve bu kuvânın sûretidir ve sûret ma'nânın zıllidir. Onun için "zıllullâh" derler. Ve mütâbaat ve mübâyaası lâzım gelmiştir. Onun için fil-mesel derler ki: Et ile kemik biribirinden ayrılmaz. Ve mahall-i istib'âdda كالفَصْل بَين الشّجر ولحائه derler. Ya'nî, ağaç ile kabı [kabuğu] arasına nesne hâil olmaz. Zîrâ, lübbü zabt eden kışrdır. Ve sultânın esmâsıdır ki rubûbiyyet ve merbûbiyyet sırrını ızhâr eyler.

Gel imdi ârif isen sultân üzerine hurûc etme, ve illâ kutub üzerine hurûc etmiş olursun. Ve kutub üzerine hurûc etmek Hak üzerine hurûc gibidir. Ve Hak Kahhâr ve Müntakim'dir. Onun için aktâb ve ricâle sû' ile taarruz edenlerden hiç biri felâh bulmamıştır. Zîrâ, Ka'be'ye taarruz gibidir. قال تعالى: وَمَنْ يُرِدْ فيه بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ (Hac, 22/25) [Allah Teâlâ buyurdu: Kim orada zulüm ile haktan sapmak isterse ona acı azâbdan tattırırız.] /

Ve bu fakîrin şeyhi Seyyidü'l-aktâb Seyyid Fazlî-i İlâhî (k.s.)

Hazretlerine ba'zı vüzerâ' ezâ ve cefâ etmesiyle yetmiş bin askerle Sahrâ-i Sirem'de maktûl-i seyf-i celâl olmuşlar ve dest-i kahrdan cezâların bulmuşlardır. İşte sırr-ı velâyet budur ki sırr-ı nübüvvettir. Nitekim Hz. Yahyâ'nın (a.s.) demi üzerine yetmiş bin âdem zebh olunmadıkça galeyân-ı demi sâkin olmadı. İşte bu dünyâ cezâsıdır ki cezâ-i uhrevîden bir emr-i cüz'îdir. İnkisâr nedir bilmeyenlerin başlarına bu makūle hâller gelir, velâkin gayrılar ibret almazlar. Zîrâ, akılları kāsır ve idrâkleri gayr-i tâmmdır. Ve demişlerdir ki: العاقل من وُعِظَ بغيره [Akıllı olan başkalarından ibret alandır.]

Gel imdi, evliyâya dokunma ve netîce-i kahrdan hazer eyle ve ehl-i i'tibârdan ol, tâ ki felâh bul ve ni'met-i vücûda ve müşâhede-i ehl-i şuhûda şükr eyle. وَتَرَاهُم يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لاَ يُبْصِرُونَ (A'raf, 7/198) [Ve onları sana bakar görürsün, oysa onlar görmezler.] mazmûnunda dâhil olma, ve illâ a'mâ kalırsın.

* * *

قيل لي بعد الإنتباه ليلة الخميس هذا القول المشهورفي الوصف النّبوي والنّعت الأحمديّ:

[Perşembe gecesi uyandıktan sonra vasf-ı Nebevî ve na't-ı Ahmedî hakkında olan şu meşhûr söz bana söylendi:]

شَفِيعُ الْخَلْقِ فِي الْمَحْشَرِ

[Mahşerde halkın şefâatçisi]

Andelîb-i riyâz-ı hüsn ü cemâl,
Gül-i sîr-âb-ı gülistân-ı kemâl,
Sırr-ı ser-beste-i Cenâb-ı Ahad,
Nûr-i şems-i tecelliyât-ı Ahmed.

Muhammed Mustafâ (s.a.v.) ki, makām-ı şefâat bi'l-asâle onun hakk-ı sarîhidir. Nitekim Kur'ân'da gelir: عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَاماً مَحْمُوداً (İsrâ, 17/79) Ya'nî, Rabbin seni ol makām-ı âlîye nasb eder ki, ol makāmda Rabb-i Mahmûd'a hamdin sebebiyle eser-i hamdin makāma dahî sârî olup mahmûd olur. Zîrâ, Ahmed ve Muhammed'in eseri her yerde mahmûdiyyettir. Nitekim hayâtın eseri hayâttır. Onun için sebzeye ve mâ-i cârîye ve vech-i hasene nazar etmek tecliye-i basara sebeb ve tûl-i ömre bâisdir. Zîrâ, bu üç nesnede sırr-ı hayât zâhirdir. Nitekim memâtın eseri dahî memâttır. Onun için mürdeye ve maslûba nazardan ve elvâh-ı kubûru kırâetten men' ve nehy olundu. Meğer ki meyyit

ahyâ-i hakîkıyyeden ola ki, onun hayât ve memâtı aynü'l-hayâttır.

İşte cemî'-i eşyâda hâllerine göre bu [245] sereyân vardır, gerek mat'ûmât ve meşrûbât ve gerek melbûsât ve gerek mesmûât ve mubsarât. Onun için bu bâbda şâri'e mütâbâat lâzımdır. Zîrâ, akl-ı mücerred ve idrâk-i kāsır bu eşyânın menâfi' ve medârrını teşhîsden âcizdir. Pes, her neye ki şâri' tahrîz etmiştir, elbet onun ya cismâniyyete veyâ rûhâniyyete fâyidesi vardır. Ve her neden ki men' etmiştir, lâ-cerem onun ya zâhire veyâ bâtına zararı vardır. Ve şol nesne ki müştebihdir, onun fetvâsı kalb-i kâmilden ahz olunur. Eğerçi halk ondan ziyâde gāfildir ve ol mertebeyi ikrâr dahî etmezler. Ve bilmezler ki ol fetvâ müctehidin ictihâdı fevkındedir. Zîrâ, müctehid hatâ eder, feemmâ keşf-i sahîh hatâ etmez. Zîrâ, min-indillâhdır, yoksa min-indi'n-nefs ve min-indi'l-akl ve min-indi'l-hayâl ve'l-vehm değildir.

Ve bu takrîrden fehm olundu, halkın şefâate ihtiyâcı şâri'e muhâlefetlerinden nâşîdir ki, akvâl ve ef'âl ve ahvâlde hatâ vâkı' olup mertebe-i şerîat ve tarîkate halel gelmiş ve zâhirde ve bâtında tenezzül vâkı' olmuştur. Pes, bu makūleler ki meşfûun-lehdir, kāsır ve nâkıs; ve onlara şefâat eden ki şâfi'dir, tâmm ve kâmildir. Zîrâ, şefâat ednâyı a'lâya zamm etmektir, tâ ki maksûd hâsıl ola.

Ve Cenâb-ı Mustafâ'nın (s.a.v.) şefâati iki vechiledir: Biri şefâate izne şefâattir, tâ ki enbiyâ ve evliyâ ve sulehâ ve melâike makām-ı şefâate ereler ve mücrimleri ve nâzilleri tenezzülden terakkîye irgöreler. Ve biri nefs-i şefâattir ki, شفاعتي لأهل الكبائر من أمّتي [Şefâatim, ümmetimden büyük günah işleyenleredir.] vekfınce ehl-i kebâiri dûzahdan tahlîsdir. Ve ref'-i derecât için olan şefâat dahî ona mülhakdır. Zîrâ, حسنات الأبرار سيّئات المقرّبين [Ebrârın hasenâtı, mukarrabînin seyyiâtıdır.] mûcebince tenezzül dahî erbâbına göre ma'sıyet hükmündedir.

Pes, bu iki mânâdan ötürü şefâat afv ve ref'e taalluk eyledi, dünyâda taalluk eylediği gibi. Velâkin ehl-i i'tizâl bu ma'nâyı idrâkten uzlet etmeleriyle ahkâm-ı kesrete delâlet eden şefâati mutlakan inkâr ve ref' eylediler / ve âhiret dünyânın kalbi olduğun anlamadılar. Ya'nî, hatâ etmek ahkâm-ı kesrettendir. Onun için eser-i hatâ yine kesret yüzünden mahv oldu ki şefâattir. Zîrâ, şefâatte inzımâm ma'nâsı vardır ki mahz-ı kesrettir. Ve kalb kāleb sûretine girse lâ-cerem kālebin kesreti kalbde dahî zuhûr eder. Nitekim sûret-i melekiyye sûret-i beşeriyyeye duhûl

ile beşerin levâzımı onda dahî bulunur. Nitekim demişlerdir: الشيئ إذا ثبت ثبت بلوازمه [Bir şey sâbit olduğu zamân müştemilâtıyla sâbit olur.]

Pes, şefâat sûrette kesretten kesretedir, eğerçi hakîkati vahdetten kesretedir. Zîrâ, îmân-ı dildir ki a'zâ ve kuvâya şefâat eder, ve sırr-ı Rasûl'dür ki halkı sûret-i rahmete kor. Ve rahmet gerçi cemî'-i eşyâya şâmildir velâkin bu ma'nâ rahmet-i vücûd-i âmma göredir. Ve bu makāmda "şefâat" dedikleri elsine-i hakāikdan istid'â-yı esmâdır. Ve husûs-ı rahmet ki ism-i Rahîm'den müstefâddır, hâl-i hâssa göredir. Ve bu makāmda şefâat lisân-ı îmândan iktizâ-yı zâttır. İşte مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلاَّ بِإِذْنِهِ (Bakara, 2/255) [O'nun izni olmadan O'nun katında kim şefâat edebilir?] budur. Ya'nî, bu makāmda şefâate me'zûn olan asâleten Rasûlullâh'dır (a.s.v.) ve meşfûun-leh olan da mü'mindir. Zîrâ, mü'min onun ıyâli ve zû-rahm-i mahremidir ki, infâkı onun üzerinedir. Ve bu makāmda infâk şefâattir. Zîrâ, cisim ve cân ol infâk ile helâkten halâs olur, gıdâ ile halâs olduğu gibi. Çün ki şefâat onun sıfatıdır ve sıfat ve mevsûf fi'l-hakîka birdir -isim ve müsemmâ gibi-, bu cihetten nefs-i Nebevî gıdâ-i meşfûun-leh oldu. Ve buradandır ki derler: الإنسان الكامل غداء الكائنات [İnsân-ı kâmil, kâinâtın gıdâsıdır.] Ya'nî, umûm ehline umûm üzerine ve husûs ehline dahî husûs üzerine gıdâdır.

Ve bundan meveddet-i kurbâ ve sıla-i rahmin vücûbu sırrı dahî ma'lûm oldu. Zîrâ, insân-ı kâmile cemî'-i eşyânın karâbeti vardır, velâkin ba'zının bu'dü onu mîrâsdan hacb etmiştir. Ve mîrâs, ilim ve ma'rifet ve şefâat ve emsâlidir. Ve bu makāmdandır ki, havâss-ı mü'minîn dahî makām-ı şefâate mansûb olurlar. Zîrâ, vârisler ve halîfelerdir. Ve vâris mevrûsün-minh hey'eti üzerine ve halîfe müstahlif sûreti üzerinedir, ve illâ vâris ve halîfe [*246*] olmaz.

Ve şefâat yevm-i mahşerle takyîd olundu. Zîrâ, eseri ol kevnde zuhûr etse gerektir. Ve bir dahî budur ki, dünyâda her husûs için şefâat olmaz, ve illâ halka tenezzül lâzım gelir. Zîrâ, ibtilâât esbâb-ı keffârâttır. İşte رَبِّ اغْفِرْ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ (bk. Şuarâ, 26/82) [Rabbim, kıyâmet gününde hatâlarımı bağışla.] ve emsâlinde mağfireti yevm-i dîn ile takyîd etmek dahî bu sırr üzerine mebnîdir. Pes, bu dünyâda müsellem kimse olmaz, belki ibtilâsı ya keffâret için olur -avâmm-ı mü'minîn gibi- veyâ ref'-i derecât için olur -husûs-ı mü'minîn gibi-.

Ve şehâdet-i Yahyâ (a.s.) dahî bu mertebeye dâirdir. Belki makām-ı mahbûbiyyetin hükmündendir. Zîrâ, "Yahyâ ma'sıyet değil belki hemm-i ma'sıyet bile etmemiştir" diye mansûsdur. Ve bu bâbda ekmel olan Ekmelü'l-beşer ve Efdalü'l-kâinât'tır. Zîrâ, cemî'-i merâtibi câmi'dir. Hattâ dünyâdan şehâdetle gitmiştir. Zîrâ, ekl ettiği şât-ı mesmûmenin eseri kurb-i intikāllerinde zâhir oldu. Ve bu ma'nâya işâret eder şol hadîs ki gelir: ما أوذي نبيٌ مثل ما أوذيتُ [Hiçbir nebîye bana yapılan eziyet kadar eziyet edilmemiştir.] Ya'nî, cümle-i enbiyâya olan ezâ bende müctemi' olduktan sonra ziyâde dahî vardır. Zîrâ, belânın ziyâdeliği velânın dahî ziyâdeliğine sebebdir. Ve velânın ziyâdeliği rü'yet ve tecellî-i zâttır. Nitekim وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ (Kāf, 50/35) [Katımızda dahası da vardır.] ve dahî لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ (Yûnus, 10/26) [Güzel davrananlara daha güzel karşılık ve fazlası var.] ve emsâli ona dâlldir. Ve bu belâyâ enbiyâda müteferrık olduğu gibi evliyâ-i ümmette dahî müteferrık oldu.

Ve hatmü'l-evliyâ üzerine inkârın kesret ve kuvveti mazhar-ı tâmm olduğundandır. Bu cihetten hulefâ' nâmına olanlar sâirlerden ziyâde mübtelâ oldular. Nazar eyle hulefâ-i erbaaya ve Haseneyn'e (r. anhum) ki, Rasûlullâh'a (s.a.v.) kurb-i neseb ve kurb-i zamân ve kurb-i münâsebet-i ma'neviyye olmak hasebiyle eşedd-i meşâkk ile mübtelâ ve âhir Sıddîk'dan mâ-adâsı mertebe-i şehâdetle intikāl eylediler.

Ey ârif, bu esrâra muttali' olanlar ve bu netâicden eser bulanlar bu makūle ibtilââtı istib'âd etmezler ve bu zehirler onlara halvâ ve menn ve selvâ gelir. Zîrâ, fi'l-mesel koruk netîcede halvâ olur ve hârın sûreti gül rengine tahavvül eder ve âlem-i hakāik suver yüzünden vücûd bulur. Pes, her sûret bir hakîkate dâlldir, gerek ol sûret / senin yanında mahbûb olsun ve gerek mekrûh olsun. Ve mekrûh yüzünden zuhûr eden hakîkat mahbûb yüzünden zuhûr edenden akvâdır. Zîrâ, mahbûb yüzü meyl ve garaz-ı nefsânî ile meşûb ola gelmiştir ki, senin ona ihtiyârın munzammdır. Mekrûh yüzü ise mahzâ irâdet-i Hak iledir. Onun için ekâbir-i evliyâ ibtilâya ser-fürû ettiler ve ibtilâ-i seyyi'de buldukların ibtilâ-i hasende bulmadılar. Çün ki zevk-ı tâmm ola, lutf ve kahr ve zehr ve halvâ berâber olur. Belki sûret-i kahrda bulunmak gālib gelir. Zîrâ, celâl-i bâtın fi'le gelmedikçe cemâl-i zâhir dahî yüz göstermez, ve kafâ tahvîl olunmadıkça serâpâ vücûd vech olmaz ve makām-ı şefâat kemâl bulmaz. Fe'fhem cidden.

* * *

اَلشَّفِيعُ لا يُجْبَرُ وَالشَّاهِدُ قَدْ يُجْبَرُ

[Şefâat eden icbâr olunmaz, şâhid ise icbâr olunur.]

Ma'lûm ola ki, tahrîr-i seherî bu makāma bâliğ oldukda zikr olunan kelimât dahî vârid olmakla ilhâk olundu. Ya'nî, şefî' ile şâhidin farkı budur ki, şefî'de iltizâm yoktur, şâhid ise böyle değildir. Zîrâ, eşhâdı işhâddan murâd vakt-i hâcette def'-i zarûrettir ki şâhid ol ma'nâyı nefsi üzerine îcâb ve ilzâm eylemiştir. Ve ekseri hukūka dâir umûrdur. İstihrâc-ı hukūk ise şuab-i îmândandır. Şefâat ise ihtiyâra menûttur ki, muktezâ-yı rahmet-i cibilliyyedir. Onun için şefâat makām-ı rahmetten ve ism-i Rahmân'dandır.

Ve âhir şefî' ism-i Raḥmân'dır ki, edille-i akliyye ile muvahhid olanları cehennemden ihrâc için şefâat eyler. Ve onlar şevâhik-ı cibâlde ve aktâr-ı arzda ve zamân-ı fetrette bulunanlar ve gelenlerdir ki da'vet-i enbiyâ bâliğ olmamakla îmân-ı şer'î ile mü'min olmamışlar ve îmân-ı tahkîkî bulmamışlardır. Velâkin tevhîd-i aklî ile muvahhid olmuşlardır ki ona "îmân-ı te'vîlî" derler. Ve tevhîd-i aklî odur ki, akl-ı selîm ile sâni'-i âlemin vahdetini bilmişler ve usûl-i şerâi'a muhâlif onlardan nesne sâdır olmamış ve ol hâl üzerine dünyâdan intikāl eylemişlerdir. Varaka b. Nevfel ve Amr b. Tufeyl ve emsâli gibi.

İşte ism-i [*247*] Rahmân'ın bu gāyete dek şefâati câriye olsa gerektir. Ve bu makāma işârettir ki hadîsde gelir: اَلرَّحماء يَرحمهم الرَّحمن [Merhamet edenlere de Rahmân merhamet eder.] Ya'nî, onlar nefislerine tevhîd-i aklî ile merhamet ettiklerinden ötürü ism-i Rahmân dahî dûzahdan tahlîs ve ehl-i cennet kılmakla merhamet eyledi. Ve sâir ehl-i rahmet dahî ona kıyâs oluna. Onun için sıla-i rahm lâzım geldi. Zîrâ, rahm ism-i Rahmân'dan bir şu'bedir. Pes, şol kimsede ki hukūk-ı rahm ve merhamet-i halk yoktur, ism-i Rahmân'dan bî-behredir.

İnsân-ı kâmil ise odur ki ism-i a'zam ile muttasıf ola ki, cemî'-i esmâyı câmi'dir. Ve ol ism-i a'zam ism-i Allah ve ism-i Rahmân'dır ki ikisi dahî ism-i câmi'dir. Nitekim Kur'ân'da gelir: قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنٰى (İsrâ, 17/110) [De ki: Allâh'a duâ edin, yâhut Rahmân'a duâ edin. Hangisiyle duâ etseniz en güzel isimler O'nundur.] Ya'nî, bu iki ismin zımnında cemî'-i esmâ-i ilâhiyye

mündericdir demektir. Velâkin ism-i Rahmân'ı usûl-i esmâya idhâl ettikleri mertebeye delâlet etmediği içindir. Ya'nî, gerçi şumûlde ism-i Allah ile berâberdir, velâkin ism-i Allah mertebeye delâlet eder ki ulûhiyyettir. Ve bu ulûhiyyettir ki Rabb ve merbûbun mâ-beynini rabt etmiştir, ism-i Zâhir'de saltanat gibi. İsm-i Rahmân ise irtibât-ı mezkûra delâlet etmez, hemân arş-ı muhît üzerine istîlâsına delâlet eder.

Bu cihetten dediler ki: Felek-i Rahmân'dan evsa' felek yoktur. Zîrâ, arş muhît-ı eşyâdır. Ve Mudill ismi dahî taht-ı rahmette dâhildir, ism-i Hâdî gibi. Zîrâ, cemî'-i vücûdât rahmettendir. Eğerçi ba'zının havâssına gazab taalluk etmiştir, feemmâ bu gazab emr-i ârız i'tibâriyledir. Ya'nî, sebeb-i gazab bi'l-fi'l nefs-i vücûda mukârin değildir, belki mâhiyyete vücûd mukârenetinden sonra hâsıldır. Velâkin her fi'lin mebdei kuvvettir. Pes, ol sebeb-i gazab kuvette olmasa fi'le gelmezdi. Ve Rasûlullâh'ın (s.a.v.) vücûdları felek-i rahmet-i enfüsîdir. Onun için Kur'ân'da gelir: وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلاَّ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ (Enbiyâ, 21/107) [Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.] Ya'nî, âlemi ta'mîm ettiği felek-i enfüsînin evsa'iyyetine delâlet eder. Bu sebebden buyurur: وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ (Kalem, 68/4) [Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.]

Ya'nî, izam aslında arşın sıfatıdır. Nitekim "arş-ı azîm" denilir. Pes, bunda "huluk"dan murâdın sıfat-ı rahmet olur ki ondan a'zam yoktur. Ve vücûd-i Nebevî câmi'-i vücûdât olmakla huluku olan sıfat-ı rahmet dahî câmi'u's-sıfât. Pes, Rasûl'den evsa' ve erham yoktur, meğer Erhamü'r-râhimîn ola. Onun için ümmetinin muhâsebesini kendi zât-ı Kerîm ve Rahîm'ine muhtass kıldı ve Habîb elinde kılmadı. Zîrâ, Habîb min-vechin kevndendir. Vücûd-i Hak ise âlem-i vücûbdandır. Vücûb ise kevnden evsa'dır. Zîrâ, kevn onun nefesinden teneffüs etmiştir. Ve bundan netîce-i rahmet Hakk'ın rahmeti olduğu bilindi ve zâhir ile mazharın farkları idrâk olundu. Zîrâ, zâhirin mazhara tecellîsi isti'dâdı mikdârıdır, şemsin kamere tecellîsi gibi. Ve şemsde dahî nûr vardır ki cirm-i kamere sığmaz. Fe'fhem cidden.

Ba'de-zâ, takrîr-i sâbıkdan fehm olundu ki, şefâate cebr yoktur. Nitekim عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَاماً مَحْمُوداً (İsrâ, 17/79) [Belki Rabbin seni övülmüş bir makâma ulaştırır.] âyetinde kelime-i mukârebe ve recâ ona delâlet eder. Şehâdete ise vardır. Nitekim gelir: فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا بِكَ

شَهِيداً عَلَى هَؤُلاءِ [(Nisâ, 4/41) [Seni de bunlara şâhid getirdiğimiz zamân nice olur?] Ya'nî, bu âyette bâ-i ta'diye cebre delâlet eder. Şol cihetten ki, şehâdet-i mezkûre vücûd-i Rasûl'e mahsûsadır, ve sâirin şehâdetleri ona nâzil olan Kur'ân'ın hükmündendir. Ya'nî, bu ümmet-i merhûmenin efâdılı ümem-i sâlifeyi ve ahvâlini Kur'ân'dan istifâde eyleyip şehâdet ederler. Rasûlullâh ise Kur'ân'dan istifâde ettiği gibi enbiyâya mülâkāt ve leyle-i mi'râcda suver-i ümemi ve ahvâlini müşâhededen dahî istifâde etmiştir. Binâen alâ-hâzâ hakk-ı şehâdet onun ve ol şehâdete kendi müteayyindir. Çün ki vâhidün ke-elfdir, vahdet-i vücûd yanında vahdet-i şehâdet dahî kifâyet eder. Ve bu sırra işâret için ashâbdan birinin şehâdetini iki şehâdet yerine add eyledi. Ve bu makāma işârettir ki gelir: عليكم بالسّواد الأعظم. والواحد على الحقّ هو السّواد الأعظم فظهر أنّ الواحد قد يجمع العالم فاعرف. ["Size çoğunluğu tavsiye ederim" Hak üzere olan bir, çoğunluktur. Bundan zâhir oldu ki bir, âlemi cem' eder. Bunu bil.]

[248] Ey ârif, ma'sıyetten hazer ettiğin gibi tâatten dahî hazer eyle, tâ ki müflis olasın. Ve müflis hakkında demişlerdir ki: المفلس في أمان الله [Müflis, Allâh'ın güvencesi altındadır.] Pes, şol kimse ki Hakk'ın emânındadır, şefâate muhtâc olmaz. Ve hatmü'l-evliyâya muhabbet eyle, tâ ki bununla dahî şefâate muhtâc olmayasın. Zîrâ, bu bir muhabbettir ki adâvetleri ref' eder. Ve bu bir ikrârdır ki kabirde münker ve nekîri hayrette kor. Ve bu bir intisâbdır ki selâtîn ona reşk eyler. Ve bu bir ilimdir ki hakîmin aklı bunda müncemid olur. Ve bu bir dergâhdır ki havâss ona meşyen ale'l-vücûh gelir. Ve bu türbeye kubbedir ki seri eflâkin fevkındedir. Ve bu türbenin sırrı bir sırr-ı azîmdir ki cemî'-i emsâra sârîdir. Ve bu bir kitâbdır ki kütüb-i ilâhiyye umûmen bunda mündericdir. Ve bu bir kalemdir ki onun levhi âriflerin kulûbudur. Ve bu bir nakş-ı garîbdir ki her kim onun sıbğıyla masbûğ olursa ebedî solmaz. Ve bu bir şekildir ki bunun netîcesine kimse ermez ve ilmi dâiresine bir ferd girmez. Fe'fhem.

* * *

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مَنْ أَلْقَيْتَ عَلَيْهِ مَحَبَّةً مِنْكَ، وَرَضِيتَ عَنْهُ وَأَرْضَيْتَهُ عَنْكَ

[Allâhım, üzerine kendinden bir sevgi koyduğun, ondan râzı olduğun ve onu senden râzı kıldığın kimseye rahmet et.]

هكذا ورد في بعض الأسحار وهو من أجلّ التّصلية على النّبي المختار صلّى الله عليه وسلّم

[Seherlerden birinde bu şekilde vârid oldu. Bu Nebiyy-i Muhtâr (s.a.v.)'e yapılan salevâtın en yücelerindendir.]

Ya'nî, zikr olunan tasliye ile cum'a seherinde ilkā olunup bu mahalle sebt olundu, tâ ki bâbullâhda olan fukarâya yâdigâr ola ve ilâ-yevmi'l-kıyâm ehl-i kıyâma vird olup kala. Ve bunda işâret vardır ki, Allah Teâlâ'nın mâhiyyet-i vücûd-i Nebevî'ye vücûd ile mülâkātı sıfat-ı muhabbete mukārenetledir. Onun için Habîbullâh oldu. Nitekim hadîs-i kudsîde gelir: كنت كنزاً مخفيّا فاحببت أن أعرف فخلقت الخلق لأعرف [Gizli bir hazine idim, bilinmeyi sevdim, bilinmek için de mahlûkātı yarattım.] Ya'nî, bu hitâb ki Hz. Dâvûd'a (a.s.) vâkı' olmuştur, muhabbet ile bed' olunmuştur. Zîrâ, hubb-i zâtî-i ezelî olmasa mâhiyyâta vücûd mukārenet etmezdi. Ve mukārenetten dahî murâd / Hakk'ın ma'rûfiyyetidir.

Pes, ma'rifet netîce-i muhabbet oldu, ya'nî nüzülen. Ve kezâlik muhabbet netîce-i muhabbet geldi, ya'nî urûcen. Ve bu ma'nâ delâlet etti ki, ma'rifet müşâhededen asldır. Zîrâ, bi-lâ-ma'rifetin müşâhede tâmm olmaz, ve illâ insân hayvân ile berâber olmak lâzım gelir. Şol ma'nâdan ki hayvândan dahî eşyâyı müşâhede vardır, velâkin meşhûduna vâkıf ve sırrına ârif değildir. Ve ibtidâ-i ma'rifet akl-ı evvelden hâsıl oldu ki, rûh-i Nebevî'dir. Onun için "akl" denildi ki kendini ve Rabbini taakkul eyledi. Ve bu mertebeye "ma'rifet" denilir. Zîrâ, zât-ı ilâhiyye henüz libâs-ı esmâyı âlâ-vechi'l-kemâl telebbüs etmemişti ve tecellî cenâh-ı vâhid üzerine olup mertebe-i isticlâ tamâm olmamıştı. Çün ki mertebe-i halkıyyet tamâm olup ayn-ı hâricî zuhûra geldi, ma'rifet ilme terakkî eyledi.

Ve bu makāmdan denildi ki: فَاعْلَمْ أَنَّهُ لا إِلَهَ إِلاَّ اللّه (Muhammed, 47/19) [Bil ki, Allah'tan başka ilâh yoktur.] Ya'nî, mertebe-i ulûhiyyet müteallak-ı ilm oldu ve nefs ile Rabbin ilmi kemâl buldu ve nefs mertebe-i ubûdiyyette ve rûh mertebe-i ma'rifette ve sırr mertebe-i müşâhedede râsih olup mütaallak-ı ilm olacak bakıyye kalmadı. Onun için buyurur: وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالإِنْسَ إِلاَّ لِيَعْبُدُونِ (Zâriyât, 51/56) [Ben, cinleri ve insânları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.] Ya'nî, cinn ki kuvâ-yı müstetire ve ins ki a'zâ-i zâhiredir, ibâdet-i zâtiyye ve teklîfiyye ile ibâdet için halk olunmuşlardı, insân-ı kâmilde vücûd buldu. Onun için A'lemü'l-halk انا العبد [Ben kulum.] dedi. Ve ubûdiyyet îrâs-ı ilm

ve ma'rifet edicek فَاعْلَمْ [Bil ki...] denildi, ve mertebe-i halkıyyetten mertebe-i hakkıyyete terakkî vâkı' oldu. Zîrâ, Hakk'ı bilen yine kendidir velâkin âlem-i farka göre hitâb âbid ve âlime vâkı' oldu.

Ve bu izâfet-i kevniyye ki ilmi kevne nisbettir, fi'l-hakîka mükevvene zenb olmakla وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ (Muhammed, 47/19) [Günâhın için mağfiret dile.] dedi. Ya'nî, gerçi kevnin hasebiyle ilim sana nisbet olundu, velâkin mertebe-i vücûb hasebiyle ilim Hakk'a muzâfdır. Zîrâ, ilim aslında sıfat-ı ilâhiyyedir, sıfat-ı halkıyye-i kevniyye değildir, ve illâ kevn vücûb olmak lâzım gelir. Tesviye ise muhâldir. Zîrâ, kevnin sıfat-ı zâtiyyesi iftikâr ve acz ve zillet ve cehldir. Onun için أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئاً (Nahl, 16/78) [Allah sizi annelerinizin karnından çıkardığında hiçbir şey bilmiyordunuz.] [249] يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ (Fâtır, 35/15) [Ey insânlar, Allâh'a muhtâc olan sizsiniz.] وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفاً (Nisâ, 4/28) [İnsân zayıf yaratılmıştır.] buyurdu. Ve Hakk'ın sıfat-ı zâtiyyesi gınâ ve kudret ve ilim ve izzet ve emsâlidir. Bu cihetten insân Hakk'ı yine Hak ile bilir, yoksa kendiyle bilmez. Nitekim şems yine dav'ıyla ma'lûmdur, zılli ile değil. Zîrâ, zıll zıdd ve emr-i ârızdır.

Ve bu takrîrden fehm olundu ki, فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ [...mahlûkātı yarattım.] da olan halkdan asâleten murâd Cenâb-ı Nübüvvet'tir. Pes, ıtlâk-ı ma'rifet ve ıtlâk-ı halkdan her biri kemâle dâll oldu. Onun için a'lemü'l-halk ve a'delü'l-mizâc ve ahsenü'l-halk ve'l-huluk oldu. Ya'nî, tecellî-i zâtî onu bir dereceye i'lâ' etti ki, onun fevkında şühûd-i zât olmadı. Ve tecellî-i esmâ ve sıfât dahî ona bir sûret verdi ki, onun fevkında sûret ve sıfat bulunmadı. Nitekim انا املح [En güzel benim.] ona dâlldir.

İşte ilkā-i muhabbet onu ma'rifet-i kâmileye eriştirdi ve ubûdiyyeti yüzünden kemâl-i rızâya irgördü. Onun için buyurdu: وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى (Duhâ, 93/5) [Rabbin sana verecek ve sen râzı olacaksın.] Ya'nî, kendi hakkında mertebe-i rızâyı bulduğun gibi ümmetin hakkında dahî bulursun. Zîrâ, ümmet senin kuvâ ve a'zâna benzer. Pes, zâtında rızâ bulan sıfâtında dahî rızâ bulur. Ve bundan murâd ümmet-i hakîkıyyedir, ve illâ cemî'-i ümem onun ümmet-i hükmiyyesidir. Onun için enbiyâya bâb-ı şefâat [redacted]den meftûh olur, tâ ki şefâat eyleyeler. Bu

cihetten şefâat fi'l-hakîka onun makām-ı mahmûd-i mahsûsudur, gayrının değil. Ve cemî'-i enbiyâ ona ümmettir, fe-keyfe ki ümem?

Pes, netîce-i âlem odur ki, zübde-i vücûddur ve fâtihu bâbi'l-ibdâ' ve hâtemü'l-enbiyâi ve'l-evliyâ'dır. Evvelkinin ma'nâsı budur ki: اوّل ما خلق الله روحي [Allâh'ın yarattıklarının ilki benim rûhumdur.] ibâretinden me'hûzdür. Ve ikinci وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ (Ahzâb, 33/40) [(Muhammed) peygamberlerin sonuncusudur.] den müstefâddır. Ve üçüncü mertebe-i hilâfet-i Muhammediyye'nin Mehdî-i Muntazar'la hatmidir. Zîrâ, Mehdî evlâd-ı Fâtıma'dandır (r. anhümâ).

Pes, hatmiyyet-i velâyete mazhar Muhammed Mehdî'dir ki hükm-i raṣûldedir. Zîrâ, onun vârisi ve sîretinde hey'eti üzerinedir. Bu ma'nâdan hatmü'l-evliyâ oldu. Ve Îsâ (a.s.) ki hilâfet-i mutlakanın -ya'nî ibtidâ-i / Âdem'den intihâya dek olan hilâfetin hatmidir-, bu dahî hâtemü'l-evliyânın sırrıdır. Zîrâ, Îsâ onun ümmetinden ma'dûd olduğundan mâ-adâ hükmen evlâd-ı hatmdendir. Zîrâ, Cibrîl rûh-i Muhammedî'den mahlûk ve Îsâ dahî nefh-i Cibrîl'den hâsıldır. Pes, Îsâ hatme göre veledü'l-veled gibi oldu. Bu cihetten dahî netîce-i hilâfet yine cenâb-ı hatmde karâr eyledi. Ve bir hatm dahî vardır ki vasatta gelmiştir. Onun hatmiyyeti mertebe-i mahsûsaya göredir, yoksa âhiriyyet-i hakîkıyye ma'nâsına değildir, Mehdî ve Îsâ gibi. Eğerçi ol dahî fî-nefsi'l-emr hâdî ve mehdîdir ve netîce-i mertebe-i velâyettir. فاعلم ذلك وصُن نفسَك عن الإنكار يرحمك الغفّار. [Bunu bil ve nefsini inkârdan koru ki, çok bağışlayıcı olan Allah sana merhamet etsin.]

* * *

ورد في بعض الأحاديث [Bir hadîsde vârid oldu ki:]

لَيْتَ رَبَّ مُحَمَّدٍ لَمْ يَخْلُقْ مُحَمَّداً

[Keşke Muhammed'in Rabbi Muhammed'i yaratmasaydı.]

Ba'zılar bu hadîs-i şerîfin mazmûnunu adem-i fehm ve idrâkten mevzûiyyetine zâhib olmuşlardır. Vech-i zehâb bu ki: Halk-ı âlem ve Âdem muktezâ-yı hikmet olıcak hakîm-i ilâhîye ne vechile sezâ olur ki vücûdun ademini temennî eyleye, maa-hâzâ mütemennâ muhâldir? Cevâb budur ki: Bu kelâm makām-ı kabza göredir ki evâil-i hâlde vâkı' olur. Pes, bunun meâli ducreti beyân ve kabzın indifâ'ını recâdır,

yoksa muhâli temennî bâbından değildir. Ve cemî'-i kibârdan hâlet-i dıykda bu makūle kelâm sâdır olmuştur. Hâttâ enbiyâ (aleyhimü's-selâm) kemâl-i hayretten مَتَى نَصْرُ اللّٰه (Bakara, 2/214) [Allâh'ın yardımı ne zamân?] dediler. Maa-hâzâ bilirlerdi ki Hak Teâlâ va'dinde sâdıkdır ve vakt-i merhûnunda incâz-ı va'd eyler.

Pes, bu kelâm isti'câz ve istib'âd kabîlinden değildir. Belki mev'ûdun teahhurundan hâsıl olan dıyk ve ducretin indifâını taleb ve istimtâr-ı rahmet ve neşât ve basttır. Ve Hz. Ali'den (k.v.) menkūldür ki: ما للتّراب وربّ الأرباب [Toprakla Rabbü'l-erbâb'ın münâsebeti nedir?] demiştir ki, ızhâr-ı acz ve kusûr ve ibrâz-ı ducret ve kabzdır. Ve ba'zılar: ليتني كنت طائراً على رأس شجر [Keşke, bir ağacın tepesinde bir kuş olaydım.] Ve ba'zılar:

أقول تارة يا ربّ زدني وأخرى ليت أمّي لم تلدني

[Bâzen "Rabbim bana artır" derim, bâzen de "Keşke annem beni doğurmasaydı".] demiştir. Ve Sultânü'l-arîfîn Ebû Yezîd-i Bistâmî (k.s.) bu vechile ifâde eyleyip bastını bildirmiştir ki: Ba'zı evkāt olur ki arş-ı a'zamı [*250*] gözümün bir kirpiğine salındırmam. Ve kabzı hâlini dahî işrâb eyleyip demiştir ki: Ve ba'zı evkātte kendimi Yehûd'dan dahî zelîl ve hakîr bulurum.

Ey ârif, evliyâ bilir ki vücûd ademden yeğdir. Maa-hâzâ kemâl-i inkıbâzından "N'olaydı ben cihâna gelmeyeydim, çû geldim bâri insân olmayaydım" der. Feemmâ evâhir-i hâlde böyle demez, belki hamd ve senâ-i Hakk'a meşgūl olur. Nitekim gelir:

İhsânına müstağrakız,
Yâ Rabb, nice şükr edelim?

Ehl-i atâna mülhakız,
Yâ Rabb, nice şükr edelim?

Pes, iki vaktin hükmü bir değildir ki, aşkın hükmü galeyân ve fenânın hükmü sükût ve zevebândır. Ve kezâlik kabzın hâli âh u feryâd ve bastın hâli ferah-nâk u dilşâd olmaktır. Ve evâhir-i ahvâl ve makāmat netâic makūlesidir ki evvelki şekle kıyâs olunmaz. Ve şol ki merâtib ve makāmât ve ahvâl ve ihtilâf-ı evkāt ve sırr-ı bidâyât ve nihâyât bilmez, bu makūle mebâhisden bahs etmekde hatâ eder ve zelelden hâlî olmaz. أعط القوس بَاريها [Yayı ustasına ver (İşi ehline ver)] demişlerdir.

Eğer derdin var ise meydâna gel ve eğer bî-derd isen yürü zâhidler yanına açıl.

Ey gāfil, bülbül niçin feryâd eder ve gurâbda bu derd yoktur? Ve Ya'kūb Nebî (a.s.) Yûsuf için neden bu kadar müddet giryân oldu, maa-hâzâ hükm-i temkîn değil idi? Feemmâ, hüzn ve bükâ' makāmat-ı âliyedendir. Ve bu makāmdandır ki vasf-ı Nebevî'de gelir: كان متواصل الأحزان دائم الفكر [Onun hüznü sürekli, tefekkürü devamlı idi.]

Pes, mevtın-ı dünyâ makām-ı lutf ve kahr ve dâru'l-cemâl ve'l-celâldir. Belki bu dârda oldukça celâl-i ilâhî gālibdir. Ya bu kadar satavât var iken nice zeferât etmeyesin? Ve bu firkatler ve gurbetlerle nice başın alıp gitmeyesin? Âşıka dahl ve ta'nından ma'lûm oldu ki, onun hâlinden bî-habersin. Ve eğer sen onların derdiyle pür-derd olmazsan ne bed-gühersin!

Gel bu nâr-ı celâlde muhterık ol, tâ ki Halîl gibi gülistân bulasın. Ve gel bülbül gibi İbrâhîm'e tâbi' ol, tâ ki feryâd ve figānınla âlemde dâstân olasın. Ne aceb türâbın âba gālib gelmiştir, bir aceb mâ-i feyz ile denes-i kalbini yusan olmaz mı? Ve ma'rifetten bir libâs-ı fâhir telebbüs etsene, bir gün âriflerin ıydi gelmez mi? إلهي أنت وليّ التوفيق، منك الهداية إلى سداد الطّريق. [Allâhım, başarı sendendir ve doğru yola iletmek sana âiddir.] /

* * *

ورد في بعض الآثار: [Bir eserde vârid oldu ki:]

إِذَا تَمَّ الْفَقْرُ فَهُوَ اللَّهُ

[Fakr, tam olduğunda Allah'dır.]

Bundan murâd fakr-ı hakîkîdir ki, "fenâ fillâh" dedikleridir. Ve ona "tams"ve "mahk" dahî derler. Ya'nî, ef'âl ve sıfât ve zâtını ef'âl ve sıfât ve zât-ı Hak'da ifnâ eylemektir. Ve ol bir ma'nâdır ki, nûr-i tecellîye mevkūfdur. Zîrâ, vücûd-i fânî zulmet-i kevniyyeden ibârettir, feemmâ asl-ı hicâb-ı taallukāttır. Çün ki taallukāt fenâ bula ve nûr-i tecellî-i ilâhî işrâk ede, vücûd-i abd müstetir ve vücûd-i Hak zâhir olur. Eğerçi ayn-ı vücûd hâricde sâbittir. Zîrâ, kıyâmet-i suğrâda vücûd-i zâhirî mütelâşî olmaz, belki ahvâl ve ahkâmı muzmahill olur.

Pes, maksûd taayyün-i zâhiri ifnâ etmek değildir -kıyâmet-i

kübrâdaki gibi-, belki taayyün-i bâtını ifnâdır. Bu ifnâdan ise abd Hak olmaz, belki abdin abdiyyeti ve vücûd-i kevnîsinin hükmü fenâ bulup Hakk'ın hakkıyyeti ve vücûd-i vâcibîsinin eseri zuhûr eder. Ve bu esnâda farz ve sünnet yine ke'l-evveldir. Zîrâ, ekâbir-i evliyâ mahfûzlardır. Ya'nî, gerek kendilerine şuûrları olsun ve gerek olmasın. Zîrâ, fi'l-hakîka mahfûz odur ki, adem-i şuûr hâlinde mahfûz ola.

Nitekim bu ma'nâ Dimeşku'ş-Şâm'da Hatmü'l-evliyâ'ya vâkı' oldu. Ya'nî, altı ay kadar kendinden münselih iken her vakitte tecdîd-i vudû' eder ve halka imâmet eylerdi. İşte bu mertebe ona mahsûs gibidir. Zîrâ, Ebû Yezîd-i Bistâmî ve Bağdâd erenlerinden niceleri mağlûbiyyetleri hâlinde edâ-i ferâiz edemezlerdi ve Hak Teâlâ'dan edâ-i ferâiz edecek kadar sahv ve şuûr isterlerdi ve namâza kıyâm hâlinde sâcid ve mescûdun vahdeti müşâhedesiyle hayrete düşerlerdi ve secde etmek onlara şirk gibi gelirdi. Ve şeyhim Seyyidü'l-aktâb Seyyid Fazlî-i İlâhî'den bu makūle nesne sâdır olmamış, belki mine'l-evvel ile'l-âhir mahfûz gelip ve ol vechile gitmiştir, maa-hâzâ, tecelliyât-ı berkıyye sâhibidir. Nitekim kemâl-i hâli Lâihât-ı Berkıyyât [*251*] nâm kitâbından ve Tefsîr-i Fâtiha-i Konevî ve Miftâhu'l-ğayb Şerhi'nden zâhirdir.

El-hâsıl, "mağlûbiyyet" dedikleri âlem-i bakāya -ya'nî mertebe-i kābe kavseyne- irtidâda dek bâkîdir ki, bu hâlde hâl sâhibü'l-hâle gālibdir. Ba'dehû, sâhibü'l-hâl hâle gālib olup hâl bâtında mağlûb olup kalır ve beşeriyyeti sûreti râcih görünür ve أوليائي تحت قبابي [Velîlerim kubbelerimin altındadır.] sırrı zuhûra gelir.

Şeyh-i mezbûrun ba'zı tahrîrâtında gelir ki: كُنْ فقيراً بفقر هو أصل كلّ فقر ولا أصل له أصلا تكن غنيّ بغنىً هو أصل كلّ غنىً ولا أصل له أصلاً Ya'nî, bir fakr-ı hakîkî ile fakîr ol ki, cemî'-i fakrın aslı odur. Ve onun için başka asl ve merci' yoktur ki, fenâ-ender-fenâdır. Bir gınâ ile ganî ol ki, cümle-i gınânın aslı odur. Ve onun için başka merci' ve meâl yoktur ki, bakā billâhdır. Zîrâ, bakā billâh vücûd-i Hak libâsıyla mütelebbis olup sûrette beşer ve ma'nâda sırr-ı Hak olur. Sırr-ı ilâhî ise sûret-i insânda ale'l-vechi'l-ekmel bulunur.

Pes, bu sûret tılsımına bakmayıp sırr-ı Hakk'ı insân-ı kâmilden taleb etmek gerektir ki, ondan taleb hemân Rabb-i Mutlak'dan talebdir. Zîrâ, mazhar-ı tâmmdır ve halîfetullâhi fi'l-arzdır. Ve bu gınâya işâret edip Kur'ân'da gelir: وَوَجَدَكَ عَائِلاً فَأَغْنَى (Duhâ, 93/8) [Seni fakîr bulup

zengin etmedi mi?] Ya'nî, insân kendi kendinden boşalıp tenhâ ve fakîr-i mahz kaldıktan sonra gınâ-i vücûd-i Hak ile ganiyy-i sırf olur ve bir dahî fakr kalmaz ve ebedî ol gınâ ona lâzım olur. Ve bu cihettendir ki, bu makûlelere "mülûk-i ma'neviyye" derler. Zîra, hazâin-i esrâr-ı mülk ve melekût sâhibleridir ve esmâ ve sıfâtın mefâtîhi ellerindedir.

Ve bu makām-ı âlîden Vâsıtî (k. s.) buyurmuştur ki: الفقير لا يحتاج إلى الله [Fakîr, Allâh'a muhtâc olmaz.] Ya'nî, fakr-ı hakîkînin netîcesi ki gınâ-i hakîkîdir, bu netîce miftâhını bulanlardan ihtiyâc meslûb olur. Zîrâ, vücûd-i Hak kendi kendine muhtâc olmaz, belki ona muhtâc olan vücûd-i halkdır. Nitekim gelir: يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ (Fâtır, 35/15) [Ey İnsanlar, Allâh'a muhtâc olan sizsiniz.] Ya'nî, muhtâc olan nâsdır ki, fakr-ı zâtîsi vardır. Çün ki nâsiyyet ve nâsûtiyyet ve halkıyyet müzmahill ola, hakkıyyet ve lâhûtiyyet mertebesi zuhûr / eder ki, bu mertebenin gınâsı gınâ-i zâtîdir. Ve ganiyy-i zâtîde fakr olmadığı gibi ganiyy-i izâfîde dahî olmaz. Zîrâ, ona ganiyy-i izâfî demek bi'l-i'tibârdır. Belki Ganiyy-i Mutlak'ın sırrı ve onun sûret-i kemâliyyesi hil'atiyle mütelebbisdir, vezîr sûret-i pâdişâhda olduğu gibi. İşte bu ma'nâ zâhirin mazhara galebesi i'tibâriyledir ve bakā ehlinde bu hâl zâhirdir. Eğerçi çeşm-i anâsırdan bakanlar mazhar görürler, velâkin وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ (A'râf, 7/198) [Halbuki onlar görmezler.] nişânıyla mu'lem olmuşlardır. Bizim sözümüz mükâşiflerledir, yoksa mahcûblarla değil. Zîrâ, mahcûblar iki tanrılıdır. Onun için makām-ı vahdete da'vet olunmazlar ve onlarla sohbet şirktir.

Ey mü'min, işte bu takrîr ve bu netîceden kelâm-ı mezkûrun ma'nâsı mütebeyyin oldu. Ya'nî, "Fakr, tâmm oldukda Allah'dır" demek "Hakk'a vuslat ve Hak ile Hak olmak mertebesi zâhir olur" demektir ki, bunda bir hakîkatin bir hakîkate inkılâbı veyâ ittihâdı veyâ hulûlü yoktur. Belki, vücûd-i kevnî-i mecazînin izmihlâli ve vücûd-i vâcibî-i hakîkînin zuhûru vardır ki, ol kesretin zevâli bu vahdetin bakāsına âyînedir. Nitekim Kur'ân'da gelir: لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ (Gāfir, 40/16) [Bugün mülk kimindir? Tek ve Kahhâr olan Allâh'ındır.] Ya'nî, vahdet-i zâtiyye-i asliyye, kesret-i ârıza-i fer'iyyeyi makhûr kıldıkda vahdetten gayrı nesne kalmaz. Ve bu ma'nâ avâmma kıyâmet-i kübrâ ve havâssa kıyâmet-i suğrâ ile hâsıldır. Ve ona "kıyâmet-i suğrâ" dedikleri insân sûrette âlem-i asğar olmakladır. Ve asğar olması dahî

icmâli hasebiyledir, ve illâ ma'nâda insân âlem-i ekber ve kıyâmeti kıyâmet-i kübrâdır ki, tâmme-i kübrâ onun şekli yanında bir suğrâdır.

Ve bu makāmda niceler ilhâda düşüp Nasârâ i'tikādına girmişlerdir. Onun için erbâb-ı zâhirin medhûlleridir. Velâkin dahilleri fi'l-hakîka ehl-i vahdet olanlara dahî sârî olmakla hatâ-i fâhiş etmişler ve tarîk-ı dalâle gitmişler, zîrâ ehl-i vahdetin murâdların bilmemişlerdir.

Ve Kādî Adud Mevâkıf nâm kitâbında ليس في الدّار غيره ديّار [Âlemde O'ndan başkası yoktur.] diyenleri ba'zı fırak-ı Nasârâ'ya ilhâk eylemiştir. Feemmâ, bu ma'nâ kādîlikle olmaz, belki kādîliği dervişliğe tebdîl etmekle [*252*] olur. Ehl-i vahdet hakkında yanlış kazâ etmiş. Dünyâda bu hüküm ve kazâdan rucû' etmediyse şimdi berzahda rucû' etmiştir. Ve âhirette elli aded mevkıfda vukūf edeceğin bilmemiş ve kitâbının ismini Mevâkıf komuştur. Pes, her mevkıfına göre orada bir vakfesi olmak iktizâ eyledi. Zîrâ, ilhâk-ı mezkûru yazdığı mevkıfın hükmü cemî'-i mevâkıfa sârî olup suâl-i vâhidde es'ile-i kesîre müctemî' oldu ve birinin sıbğıyla cümlesi insibâğ buldu.

Ey derd-mend, kelâm-ı mezkûr ile cemî'-i ekâbir-i evliyâyı idâd-i Nasârâ'dan kılmış oldun. Ve evliyânın irtifâ'ı nübüvvetin irtifâ'ını dahî müstelzim oldu. Zîrâ, nübüvvet velâyet üzerine mebniyyedir. Pes, Nasrânî kim olduğu belli oldu.

Ve kelâmımızın netîcesi budur ki, ليس في الدّار غيره ديّار [Âlemde O'ndan başkası yoktur.] dememiş velî yoktur. Hattâ Seyyidü't-tâife Cüneyd el-Bağdâdî (k.s.): ليس في جبّتي سوى الله [Cübbemin içinde Allah'tan başkası yoktur.] ve Ebû Yezîd-i Bistâmî (k.s.): سبحاني ما أعظم شاني [Kendimi tesbîh ederim ki şânım ne yücedir.] ve alâ-hâzâ. Pes, bu makūle kibâr-ı evliyâ' kelâm-ı mezkûru ne ma'nâ üzerine binâ kıldıkları ma'lûm olmayıcak, kāilin kelâmını hilâf-ı murâdı üzerine haml ve cerh etmek mahz-ı cehldir. Ve sâir ona tâbi' olanların hâlleri dahî budur.

Ey bî-haber, sen Hz. Mûsâ'dan (a.s.) a'lem değilsin, ve Mûsâ Hz. Hızır'a (a.s.) ettiği i'tirazlardan rucû' etti. Ve sen melâikeden aslah değilsin, ve melâike Âdem'e ta'n ve teşnî' etmişler iken âhir mülzem oldular. Eğer evvel emirden netîceye vukūf olaydı mes'ele bu şekle girmezdi.

العلم ضروريّ اي في الآخرة بالنّسبة إلى العوامّ والعلم ضروريّ اي في الدّنيا بالنّسبة إلى

الخواصّ والعلم حصوليّ وكسبيّ اي في الدّنيا بالنّسبة إلى الأوّلين والعلم حضوريّ ووهبيّ اي في الدّنيا بالنّسبة إلى الآخرين

[İlim zarûrîdir, ya'nî âhirette avâmma nisbetle. İlim zarûrîdir, ya'nî dünyâda havâssa nisbetle. İlim husûlî ve kesbîdir, ya'nî dünyâda evvelkilere nisbetle. İlim huzûrî ve vehbîdir, ya'nî dünyâda sonrakilere nisbetle.]

Çün ki sen bu ilmin yüzüne verâ-i perdeden nazar edesin, a'mâ hükmündesin. Ve çün ki ayndan göresin, darîr isen de basîr menzilesindesin. İşte bu âlem-i kevnin sûretinde kalanlar ve ma'nâsını bulanların hâlleri ve farkları budur, gerek sen fark eyle ve gerek fark eyleme. Ve fark ve adem-i fark da'vâ ile / olmaz belki ma'nâ ile olur. Bu cihetten mâddesine göre ehl-i ma'nânın fark ve adem-i farkı mu'teberdir, gayrının değil. Ya'nî, ehl-i ma'nâ mertebe-i îmânda mü'mini mü'minden fark etmez, belki mertebe-i ihsânda fer' eder. Çün ki mertebe-i ihsâna vâsıl olmaya "mahcûbdur" der. Ehl-i da'vâ ise hilâfın söyler. Meselâ, ehl-i vahdete mülhid ve ehl-i kesrete sünnî der ve aks-i hakîkat eder. Zîrâ, kusûr-i ilmi olmakla farka kādir değildir. Bu yüzden ehl-i rüsûmdan ekall-i kalîldir ki kelâmı halt ve galattan sâlim ola. Ve adem-i şuûrlarından evrâkı galatât ve hayâlât ile doldurmuşlardır. والنّار لا تكون نوراً كما انّ النّور لا يكون ناراً [Nâr nûr olmaz, nûr nâr olmadığı gibi.] Ya'nî, şeytân melek ve melek dahî şeytân olmaz. Ve ehl-i cehennem ehl-i cennet olmaz, ve bi'l-aks. Ve hayâlât ilm-i sahîh olmaz, ve bi'l-aks. Ve kâmil nâkıs olmaz, ve bi'l-aks. Ve vâsıl ehl-i hicrân olmaz, ve bi'l-aks. Ve zulmet nûr olmaz, ve bi'l-aks. Ve müstakîm muavvec olmaz, ve bi'l-aks. Ve alâ-hâzâ.

Şol ki ayn-ı zerdir, sen ona nuhâs deme, ve illâ ismi isme halt ettin, maa-hâzâ taayyünleri fârukdur. Ya'nî, taayyünde evsâf-ı rediyye olıcak nuhâs ve pâk olıcak zeheb denilir. Pâk ise nâ-pâk olmaz. Ve a'mânın altına bakır demesiyle hüküm sahîh olmaz. Pes, ulûm-i evliyâ zerdir. Zîrâ, nefisleri evsâf-ı rediyyeden pâk olmuştur. Ve âyîne pâk olıcak sûret ona göre görünür. Ve gayrılarının ekseriyâ ulûmu nuhâsdır. Zirâ, şevb-i fikr ve hayâlden halâs olmamıştır. Pes, o makūle ulûma yine ehl-i fikr ve hayâl rağbet eder ki mucânisdir. Ve nakkād gerektir ki, ciyâd ve züyûfu biribirinden temyîz eyleye. Ve şol kimsenin ki nuhâsı vardır, sarrâf yanında onu altın yerine harc edemez ve herkesin

kesesinde ne bulunursa hârice çıkan dahî odur ve kîse-i isti'dâdda olan ahvâl ve ulûm dahî böyledir. Ve erbâb-ı kemâlin hazâini çoktur. Zîrâ, melikü'l-mülûk ve mâlikü'l-emlâkten ahz ederler. Ve ehl-i noksânın hâlleri zaîfdir. Zîrâ, zuafâdan istifâde ederler.

Pes, bu ma'nânın kemâline ermek isteyenler dâmen-i kâmile teşebbüs ederler. Zîrâ, kâmilin yedi يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ (Fetih, 48/10) [Allâh'ın eli, onların ellerinin üzerindedir.] sırrıdır. Nitekim âyet-i mübâyaadan ma'lûmdur. [253] Ve mübâyaa şerâia göre hakk-ı nefs ve hakāika göre hakk-ı rûhdur ki, vücûd-i insânda bu iki gıdâ nefis ve rûha lâzım gelmiştir. Onun için mübâyaa vâcib mertebesine ermemiştir. Zîrâ, mübâyaa-i âmme ancak şerâi'a göredir ve mübâyaa-i hâssa şerâi' ve hakāika şâmildir. Zîrâ, hakāik şerâi' üzerine mebniyyedir. Onun için dediler ki: كلُّ حقيقة ردّتها الشّريعة فهي ردّ [Şerîatın reddettiği her hakîkat merdûddur.] Pes, zü'l-cenâheyn olmak akvâdır. Ve butûn-i Kur'ân'a vâkıf olan ehl-i zâhir değildir, belki ehl-i bâtındır. Zîrâ, ehl-i zâhir yalnız zâhirini ıslâh ile mukayyeddir. Ehl-i bâtın ise zâhir ve bâtını câmi'dir. Ve zâhiri Kitâb ve sünnetin zâhiri ve bâtını bu ikisinin bâtınıdır. فاعلم ذلك فقد ظهرت لك النّتيجة الفاخرة من العلوم المتعلّقة بالدّنيا والآخرة واعمل على ذلك تنج من المهالك. [Bunu bil. Zîrâ, dünyâ vè hahiretle ilgili ilimlerden değerli netîce sana zâhir oldu. Buna göre amel et tehlikelerden kurtulursun.]

* * *

اَلْعِلْمُ حِلْمٌ وَالْحِلْمُ نُبُوَّةٌ والنُّبُوَّةُ وَلَايَةٌ وَالْوَلِيُّ هُوَ اللّٰهُ

[İlim hilmdir, hilm nübüvvettir, nübüvvet velâyettir, Velî ise Allah'tır.]

Ya'nî, ilm-i nâfi'-i ilâhînin netîcesi hilm sıfatıdır ki, ma'lûmâtın cihet-i taayyünâtını setr ve cihet-i müteayyini ızhârdır. Ya'nî, taayyünâttan neş'et eden uyûb ve kabâiha nazar etmeyip ol taayyünâtta müteayyin olan esmâ ve sıfâta nazar etmek gerektir. Onun için derler ki: Sâlik halka göre cem' ile ve kendi nefsine göre fark ile muâmele etmelidir. Zîrâ, nefsi muhâsebe mahallidir. Pes, nefsin uyûbuna bakıp mücâhede ve muâheze eyleye, tâ ki وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰاهَا (Şems, 91/10) [Onu (nefsini) alçaltan da ziyân etmiştir.] tahtında dâhil olmaya.

El-hâsıl, kendi nefsine göre sıfat-ı ilmi ahz ede ve hilmi terk ede

ve halka göre hilm ile dahî amel eyleye. Eğerçi نفسك مطيتك فارفق بها [Nefsin bineğindir, ona yumuşak davran.] denildi. Zîrâ, bu rıfk mücâhede ve riyâzatta i'tidâle ve terk-i teşdîd ve ifrâta göredir. Bundan ise nefsi muâheze etmemek lâzım gelmez. Nitekim matıyye sâhibi matıyyesine i'tidâl ile gıdâsın verdikten sonra râkib olup i'tidâl ile onu sürer ve sevt dahî isti'mâl eder. Zîrâ, eğer kendi hâline terk ederse yoldan kalır. Bu sebebdendir ki, harûnu terbiye ederler, tâ ki yola gele. Ve yükü dahî i'tidâl ile tahmîl ederler, tâ ki yolda kalmaya ve menzile ere. İşte nefsin hâli / dahî matıyye hâli gibidir.

Ve kezâlik hilmin netîcesi nübüvvettir. Zîrâ, hadîsde gelir: كاد الحليم يكون نبيًا [Halîm olan neredeyse peygamber olacaktı.] Ve bundan ma'lûm olur ki, nebînin ağleb-i sıfâtı hilmdir. Ve Kur'ân'da: وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ (Kalem, 68/4) [Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.] ona dâlldir. Zîrâ, bu huluk ve rıfk ve müsâmaha olmasa maksûd-i nübüvvet hâsıl olmaz ki, teblîğ ve irşâd ve hidâyet ve Hakk'a îsâldir. Zîrâ, bu sûrette ya teşdîd ile halkın teferruku lâzım gelir. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ (Âl-i İmrân, 3/159) [Eğer kaba, katı yürekli olsaydın etrafından dağılır giderlerdi.] Veyâhut la'net ve sû-i duâ ile muâcele-i azâb iktizâ eder.

Ve Hz. Nûh'un (a.s.): لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا (Nûh, 71/26) [Yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma.] diye duâ eylediği dokuz yüz elli sene da'vetten sonradır. Pes, tûfâna "muâcele-i azâb" demezler. Ve bu cihetten Cenâb-ı Nübüvvet (s.a.v.), kabâil-i mudırra ve mü'ziyeye la'nden men' olunup: وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ (Enbiyâ, 21/107) [Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.] denildi. Zîrâ, henüz maksûd hâsıl olmadan eser-i la'net zuhûr etse nübüvvet makāmı bî-netîce kalırdı.

El-hâsıl, gerçi hâlen bi'l-fi'l nübüvvet yoktur velâkin mertebesi vardır ki, mertebe-i hilmdir. Pes, vâris-i nebiyy-i halîm dahî halîm olmak lâzım geldi, tâ ki irşâd-ı nâsda hadd-i tevassut üzerine yürüye ve halkı tenfîr etmeye ve nübüvvetten maksûd hâsıl olduğu gibi velâyetten dahî hâsıl ola.

Ve kezâlik nübüvvetin netîcesi dahî velâyettir. Ya'nî, gerçi bidâyete göre velâyetin netîcesi nübüvvettir. Zîrâ, tertîbde îmân ve ihsân ve

nübüvvet ve risâlettir, velâkin nihâyete göre aksdir ki, nübüvvetin netîcesi velâyettir. Şol cihetten ki, nebî olan kimse nübüvvete müteallık olan ahkâmı Hak Teâlâ'dan cihet-i velâyetiyle ahz eder. Zîrâ, cihet-i nübüvvet halka ve cihet-i velâyet Hakk'a nâzırdır. Bu sebebden nebînin cihet-i velâyeti cihet-i nübüvvetinden efdaldir.

Ve bir vech dahî budur ki, nebî ba'de't-teblîğ cihet-i velâyete döner. Ve bu sırr-ı serîye işâret edip sûre-i Nasr'da gelir: وَاسْتَغْفِرْهُ (Nasr, 110/3) [Ve O'ndan mağfiret dile.] Ya'nî, çün ki feth-i mutlak ve te'yîd-i melekûtî gelip maksûd-i enfüs ve âfâk hâsıl [254] oldu, pes Hakk'ı tesbîh ve tenzîh eyleyip bu âlem-i sıfâtın ahkâmından zât-ı Bârî'de istiğrâka rucû' eyle ve bu âna dek olan niam-ı sâbiğa-i zâhire ve bâtıneye tahmîd eyle ve istiğfâr et. Ya'nî, farkını ve halkını cem' ile ve Hak ile gafr ve setr etmek taleb eyle. Zîrâ, tafsîlin icmâle gelmeğe karîb oldu ve ecel-i müsemmâ gâyetin buldu. Pes, min-ba'd mebde-i evvele hareket eyle ki, bu hareketin netîcesi ayn-ı berekettir. Zîrâ, neş'e-i uhrâya müeddî ve ol dahî makām-ı şefâatin zuhûruna bâdîdir ki, evvelin Ahmed ve âhirin Mahmûd olmak bundan gelir. Fe'fhem cidden.

Ve bundan sonra Veliyy-i Mutlak Allah Teâlâ'dır, Nebiyy-i Mutlak Rasûlullâh (s.a.v.) olduğu gibi. Ve bâb-ı nübüvvet-i örfiyye mesdûd ve bâb-ı velâyet-i hakîkıyye ilâ-yevmi'l-kıyâm meftûhdur.

Pes, bu takrîrden ahz olundu ki, alîm halîmdir ve halîm nebîdir ve nebî velîdir ve Velî Allah Teâlâ'dır. Nitekim gelir: وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ (Şûrâ, 42/28) [O, Velîdir, övülmüştür.] Bu cihetten Allah Teâlâ bu sıfât-ı celîle ile mevsûf olduğu mazhar-ı hilâfet olan velî dahî mevsûfdur. Ve onun cihet-i velâyetine gâyet yoktur. Zîrâ, Allâhü'l-Veliyyü Hayy ve Bâkî'dir. Bu cihettendir silsile-i velâyet dâimâ teselsüldedir ve âhir-i hilâfet Hz. Mehdî-i Muntazar ile mahtûmdur.

Ve bu vechile nefs-i velînin adem-i inkıtâ'ı nizâm-ı âlem içindir. Zîrâ, halîfe rûh-i a'zamdır ve rûh -zamm ile- ravhdır -feth ile- ve ravh teneffüsdür. Binâen alâ-hâzâ, cism-i enfüsînin teneffüs ve bakāsı rûh-i insânî ile olduğu gibi cism-i âfâkînin teneffüs ve bakāsı dahî rûh-i âdem-i kâmil iledir. Ve rûh-i âdem-i kâmil dahî rûh-i ilâhîden müstefâddır ki, ânen fe-ân meded erişmektedir ki, ona "ittisâl" derler. Eğerçi fi'l-hakîka ittisâl ve infisâl yoktur, belki devâm-ı teneffüs vardır.

Bu cihettendir ki, sûret-i teneffüs serî'dir, ve illâ ciğer harâretle muhterık olur. Pes, onu tebrîd eden hevâ-i bâriddir. Ve kezâlik hakîkat-i teneffüs dahî serî'dir, ve illâ âlem yübûsetle kuruyup kalır.

Nazar eyle, bahârda nesîm-i hevâ ve feyz-i semânın imdâd ve te'sîr ve tenmiye ve terbiyesine. / İşte cism-i âlem ve âdem dahî nesîm-i ilâhî ile kāimdir. Ve her lahzada olan halk-ı cedîd nefes sûretidir ki, teveccühât-ı ilâhiyyenin ittisâline ve tecelliyâtın vüs'atine ve avârız ve ağrâzın muktezayâtına dâlldir. Ve bu sırr-ı ilâhîden bî-haber olan a'râzı cevâhir kıyâs eder ve halk-ı cedîdi istihâleye zâhib olur. Ve demez ki, âfâkda kamer ve enfüsde kalbin sür'at-i hareket ve tekallübât-ı havâtırı nedir? Zîrâ, kamerin te'sîri kalbe ve kalbin te'sîri dahî kālebedir. Pes, mânın cereyânı dâim olmasa âsiyâb nice döner ve şemsin te'sîri olmasa kamer ne vechile hareket eder ve teveccüh bulunmasa şemse bu hâlet nereden gelir?

İmdi, enfüs âfâka muttasıl ve onunla munfasıldır ki, ona vech-i âmm ve bu vechden vârid olan feyze "feyz-i âmm" derler. Ve enfüsün bir vechi dahî vârdır ki ona "vech-i hâs" ve ol vechden vâsıl olan feyze "feyz-i hâs" derler. Ve bilâ vech irtibât insâna mahsûs değildir. Belki cemî'-i eşyâ ism-i mahsûs yüzünden Hakk'a murtabıttır, velâkin feyz-i hâs insâna mahsûsdur. Zîrâ, sırr emânettir. Hâmil-i emânet-i-kübrâ ise insândır. Nitekim Tenzîl'de gelir: وَحَمَلَهَا ٱلْإِنْسَانُ (Ahzâb, 33/72) [Onu (emâneti) insân yüklendi.] Ve şol ki hadîsde gelir: لي مع الله وقت لا يسعني فيه مَلَكٌ مقرّب ولا نبيّ مرسَل [Benim Allah ile bir vaktim vardır ki o vakitte bana ne mukarreb bir melek ne de gönderilmiş bir peygamber hiçbiri yanaşamaz.] Bu kelâmın sırrı vech-i hâsdan olan feyz-i hâsdır ki, kendine muhtassdır. Onun için onun makāmına kimse duhûl edemez, meğer ki dûrdan seyr tarîkıyla ola. فسبحان الرّبّ الغَيور [Gayûr olan Rabbi tesbîh ederim.]

Ve bundandır ki, ezvâc-ı mutahharanın gayra nikâhı harâm oldu. Nitekim Kur'ân'da gelir: وَلَا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَداً (Ahzâb, 33/53) [Ondan (Rasûlullâh'dan) sonra hanımlarını nikâhlamanız aslâ olmaz.] Sâirlerin hâli ise böyle değildir, belki onların ona göre tarîk-ı vusûlü tarîk-ı cüz'î ve feyzi dahî ona göredir. Pes, kemâl-i mutlak onun ve kemâl-i izâfî gayrılarındır. Onun için derler ki: Ba'de Hazreti'n-Nübüvve efdalü'l-enbiyâ İbrâhîm'dir ve ondan sâirlerdir (aleyhimü's-

selâm). قال تعالى: تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ (Bakara, 2/253) [Allah Teâlâ buyurdu: İşte biz, o peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık.]

Ve merâtib-i velâyet dahî merâtib-i nübüvvete kıyâs oluna. Ve sırru'l-enbiyâi ve'l-mürselîn İmâm-ı Ali'dir (k.v.) ve onun sûret-i tafsîliyyesi Hatmü'l-evliyâ'dır (k.s.). Ve bu iki netîcenin mâ-adâsı netâic-i [255] külliyye ve cüz'iyyedir. Ve netîce-i külliyye dediğimiz ekmel ve cüz'iyye kâmil olanlardır. Sâirler nısf-ı sûret olmakla netâicden hâriclerdir. Zîrâ, tecellî-i rûh ve nefh-i nefesden maksûd hayât-ı kalbdir. Pes, şol yerde ki feyz-i ilâhî ile hayât-ı ma'neviyye yoktur, netîce-i vücûd dahî mefkūddur.

فمن وجد الخير فليحمد الله تعالى، ومن وجد خلاف ذلك فلا يلومنّ إلاّ نفسه. والله المفيض. [Kim hayır bulursa Allah Teâlâ'ya hamd etsin. Kim de bunun aksini bulursa nefsinden başkasını ayıplamasın. Allah, bol bol verendir.]

* * *

مُصْطَفَى قَدْ جَاءَنَا مِنْ فَضْلِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Bu mısrâ'-ı gaybî وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلاَّ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ (Enbiyâ, 21/107) [Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.] sırrına işârettir. Zîrâ, fazl-ı rahmet bâbındandır. Ve bunda سبقت رحمتي غضبي [Rahmetim gazabımı geçmiştir.] sırrına dahî remz vardır. Ya'nî, vücûd-i Nebevî-yi cemâlî cemî'-i vücûdât-ı celâliyye üzerine sâbıkdır. Zîrâ, âlem-i ibdâ'ın unvânıdır. Ve şol bâb-ı vücûd ki rahmetten meftûh ola, onun gāyeti dahî rahmettir. Zîrâ, bidâyet ve nihâyet birdir ve dâire-i vücûdun âhiri evveline mültakîdir.

Ve Hakk'ın vücûdu rahmet-i mahzadır. Ve gazab ve celâlinin eseri ibâd yüzünden olan emr-i ârızladır. Pes, gazabı rahmetindendir. Nitekim cerrâh yed-i müteekkileyi kat' eder. Zîrâ, ıslâh ve necâtı onda. Ve abdin mevti kerâheti var iken yine ma'bûd onu ol kapıdan idhâl eder. Zîrâ, tab'an mekrûh olduğu kalben ve rûhen mahbûb olmasın münâfî değildir. Şol sebebden ki, mevt tuhfe-i mü'mindir ki likā-i ilâhîye vesîledir. Ve likādan mahbûb nesne yoktur. Zîrâ, gurbetin vatana vusûlü ve firkatin dâire-i vuslata duhûlüdür. Pes, mevt adl sûretinde fazl-ı ilâhî oldu. Ya'nî, âlâm ve şedâidi yüzünden intikām ve kahr gibi bir nesnedir, feemmâ netîcesi cihetinden lutf ve cemâldir. Ve nazar

netîceyedir. Nitekim hadîsde gelir: إنّما العبرة بالخواتيم [Ancak netîcelere i'tibâr edilir.]

Ve insân bu dâr-ı imtizâcda oldukça âsâr-ı celâlden hâlî değildir, gerek insân-ı kâmil ve gerek insân-ı nâkıs. Zîrâ, bu mevtın a'lâ ve ednâyı fark etmez. Şöyle ki, mevtın-ı rahmet iken sûret-i gazabdan ve âsâr-ı celâlden leyl ve nehârı hâlî olmaz. / Ve sûre-i Fâtiha'da ki, أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ (Fâtiha, 1/6) [Kendilerine ni'met verdiklerin] denildi, bu mün'a-mün-aleyh olanlar akl-ı evvelden tâ Mehdî'ye dek gelen akl-ı fazldır. Onun için غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ (Fâtiha, 1/7) [Kendilerine gazab edilmiş ve sapmışların (yoluna) değil.] denildi. Zîrâ, o makûle mün'amün-aleyh olanlarda gazab ve dalâl olmaz. Olursa dahî gazabın sûreti olur, ibtilâât gibi. Ve onların dalâli tecelliyâtta olan hayretleridir. ربّ زدني حيرةً فيك [Rabbim sana olan hayretimi artır.] budur. Ve bunun gâyeti telvînde temkîndir. Ya'nî, temkînden sonra bir türlü telvîn vardır ki, telvîn-i makbûldür. Ve kalbin tekallübâtı bu telvînledir ki, suver-i muhtelife tecelliyât-ı mütenevviadır. Onun için onun sâhibinin hâline "nifâk-ı ekber" derler. Zîrâ, Hakk'ın vücûh-i tecellîsi ile mütecellîdir.

Pes, Hak Teâlâ eşyâda ne vechile suver-i muhtelife ibrâz ettiyse -ki vech-i mutlak onu câmi'dir- insân-ı kâmil dahî vech-i mutlaka mazhar olmakla bir yüzden yüz bin yüz gösterir ve halk-ı âlemi hayrette kor. Zîrâ, mahcûb olanlar sırrını idrâkten âcizlerdir. Onun için münkirler kıyâs-ı nefs edip inkâra düşerler. Şu kadar vardır ki, insân-ı kâmil dahî cemâl ve celâli makāmında murâât etmelidir. Zîrâ, şer'in setr ettiği nesnenin perdesi açılsa beyne'l-avâmm ihtilâl-i tâmm hâsıl olur, hâl-i Mansûr gibi. Eğerçi havâssa göre söz yoktur. Onun için Mansûr berdâr oldukda Şeyh Şiblî oraya gelip: "İkimiz bu kâseden içtik, velâkin biz ayıldık bu ayılmadı" dedi ve Mansûr'u cerh etmesi bu kadar oldu, ziyâde olmadı. Gûyâ hakîkatte ol ma'nâyı teslîm eyledi. Ve kâmiller makām-ı ev-ednâda ol sırr ile ittisâfı ma'lûmu idi. Velâkin, çün ki Mansûr hâline gālib olamadı ve mestûru keşf eyledi, lâ-cerem hâline "da'vâ" dediler. Maa-hâzâ da'vâ değil, belki ayn-ı ma'nâ ve hakîkat idi. Zîrâ, hakk bâtıl mukābilidir ve vücûd-i Hak'da butlân olmaz.

Ve belki iki yüzden hakîkat vardır ki, biri sûret-i vücûd ve biri dahî hakîkat-i vücûddur. Velâkin hakîkat-i vücûd herkese münkeşif olmadığından şirk ve isneyniyyete düştüler ve vücûd-i mümkini vücûd-i

[256] vâcibe müzâhame eder sandılar. Belki vücûd-i vâcib farz ve vücûd-i mümkin nefl mertebesidir. Ve nefl, zâyid demektir ki ârızdır, eğerçi farzın levâzımındandır. Onun için edbâra's-sücûdda ve gayrıda nevâfil ile emr olundu ve mükemmilât-ı ferâizden kılındı, maa-hâzâ, avârızdır. Zîrâ, neflin farzı tekmîli bi-hasebi'z-zât değil belki bi-hasebi'l-evsâfdır. Ve buradan dediler ki: Zât-ı Hak müstekmilün bi'l-ğayr değildir, belki müstekmilün bi'l-ğayr olan esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyedir ki, âsârı mezâhir yüzünden zuhûr etmiştir. Onun için Hak ile halkın irtibâtı mertebe-i ulûhiyyettedir ki, mertebe-i sıfâttır, yoksa mertebe-i zâtta değildir. Zîrâ, mertebe-i zât وَاللَّهُ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ (Âl-i İmrân, 3/97) [Allah, bütün âlemlerden müstağnîdir.] sırrıdır. Bu sebebden "da'vâ" memnû'dur.

Ve mertebe-i esmâ ve sıfâta "mertebe-i fazl" derler. Zîrâ, fazl-ı ilâhî bu mertebede zâhir oldu. Ve onun evveli rûh-i muhammedîdir. Pes, rûh-i muhammedînin mertebe-i ecsâma ve ba'dehû mertebe-i insâna tenezzülü fazl-ı azîm oldu ki, onunla cemî'-i esmâ ve sıfâtın hakāikı bilindi ve zuhûr-i vücûd ol vechden kemâlin buldu. Onun için: بُعِثْتُ لأتمم مكارم الأخلاق [Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim.] buyurdu. Ve bunun gāyetinde kemâlât-ı ilmiyye ve ameliyye olmamakla hatmiyyet zuhûr eyledi ve âhir-i dâire evveline mültakî olmak lâzım geldi. Bu sebebden: وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (Yûnus, 10/56) [Yalnız O'na döndürüleceksiniz.] dedi. Ya'nî, avdetin vakti geldi ve bu sırr için Cenâb-ı Risâlet'[in] (s.a.v.) vücûdu eşrât-ı sâatten kılındı. Zîrâ, vakt-i gurûb karîb idi.

Ve bu ümmetin ömrü bir gün add olundu ki, elf senedir. Zîrâ, merâtib-i a'dâdın gāyetidir. Pes, elfde cemî'-i ulûf dâhildir. Onun için ömr-i ümmetin icmâli ümem-i sâlifenin tafsîli hükmünde kılındı. Zîrâ, isti'dâdları zâhir ve kemâlleri vâfirdir. Ve vücûd-i Nebevî'nin kurb-i gurûb olduğu ümem-i sâlifenin müddetine göre oldu. Ve ömr-i ümmet yevm-i vâhid olduğu ahadiyyet-i esmâya ve gurûbunda kahr-ı vahdet-i zâtiyye ile kesret-i vâhidiyye-i sıfâtiyyenin istitârına işâret bulundu. والله العليم الخبير [Allah, herşeyi bilen ve herşeyden haberdâr olandır.] /

Ba'de-zâ, fazl ve adl ki biribirine mukābil görünür, ma'nâda biri zâhir ve biri bâtındır. Ya'nî, ba'zı fazl vardır ki zâhiri adldır. Meselâ, Cenâb-ı Nebevî rahmeten li'l-âlemîn iken بعثت بالسّيف [Kılıç ile gönderildim.] buyurdu ki, seyf celâl-i ilâhîdir. Ve bu celâl cemâli münâfî

olmadı, belki إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا (İnşirâh, 94/5) [Elbette zorlukla berâber bir kolaylık vardır.] gibi oldu ki, usr yüsrü nice müştemil ise celâl dahî cemâli müştemildir ki, onun tahtında eltâf-ı hafiyye vardır. Ve buradan fehm olunur şol hadîsin sırrı ki gelir: الظّالم عدل الله في أرضه ينتقم به ثمّ ينتقم منه [Zâlim, Allâh'ın yeryüzündeki adâletidir, onunla intikām alır, sonra da ondan intikām alır.] Ya'nî, burada adl ihsân ve fazl ve in'âm mukābelesindedir ki siyâsâta dâirdir. Velâkin muâmele-i adl ve icrâ-i siyâsâtta istîlâ-i mezâhir-i celâliyyeyi def' vardır ki, ism-i Rahmân onunla teneffüs ve teşeffî eder. Zîrâ, ism-i Müntakim'e mukābildir. Çün ki Müntakim ismi hükmünü icrâ ede, taht-ı intikāmda olan rahmet-i rahmâniyye ve fazl-ı ilâhî zâhir olur ve âsâr-ı gazab âsâr-ı rahmete mübeddel olur.

Pes, zâlimin adl ile ittisâfı ehl-i fazla mahz-ı rahmettir. Ve bi'l-âhare ism-i Müntakim ile mübtelâ olduğu sûret-i adlde haddi tecâvüzünden ötürüdür. Onun için "zâlim" denildi ki, zulm bir nesneyi mevzi'inin gayrıya vaz' etmektir. Bu ise mahz-ı teaddîdir. Ve bu makūlenin zulm ve teaddî olduğu fi'l-hakîka takdîr ve irâdeti münâfî değildir. Zîrâ, ilm-i ilâhîde olan a'yân-ı sabitenin isti'dâdât-ı ezeliyyesidir.

Pes, ilim ma'lûma tâbi' olıcak hâricde vâkı' olan umûr-i muhtelife hadd-i aslîsi üzerinedir. Velâkin tekābül-i esmâdan ötürü muhârebe ve esmâ-i muhtelife ve ahvâl-i mütenevvia zuhûr eder. Meselâ, ba'zı ahvâle "adl" ve ba'zına "fazl" ve ba'zına "zulm" derler. Ve bu cümlesi murâd-ı ilâhîdir, ve illâ vücûd bulmazdı. Zîrâ, mülk-i Hak'da murâd-ı Hak'dan gayrı nesne olmaz. Ve burası mahall-i hayret olmakla enbiyâ ve evliyâ bu tecelliyât-ı muhtelifeye bakıp hayrân oldular. Meselâ, Ebû Cehl'in adem-i îmânı maktû' iken yine îmân üzerine muhârebe olundu. Zîrâ, muhârebe olunmak dahî muktezâ-yı isti'dâd idi. Mü'minlere muâmelede mücâmele dahî böyledir.

[257] Ve bundan fehm olundu ki, مُصْطَفَى قَدْ جَاءَنَا da nûn-i cem' mezâhir-i cemâliyye ve kemâliyyeye göredir ki, vücûd-i Mustafâ onlara nisbetle fazl-ı ilâhî bâbındandır ki, وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلاَّ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ (Enbiyâ, 21/107) [Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.] ona nâzırdır ve gayrılara izâfetle adl kabîlindendir ki, بعثت بالسّيف ona dâirdir. Ve bu ma'nâ, âyet-i mezkûrede olan umûm-i rahmeti münâfî değildir. Meselâ, kudret-i ilâhiyye her mahalle sâlih iken nâ-kābile taalluk etmez. Zîrâ,

kābiliyyet şarttır. Nitekim rahimde cenîn istikmâl-i a'zâ etmedikçe nefh-i rûh olmaz. Rahmet dahî böyledir. Zîrâ, şeytân kābil-i rahmet değildir. İsm-i Mudill tahtında dâhil olanların cümlesi böyledir. Bir kimse ki memrûru'l-mizâc ola, ya'nî mizâcına mirre ve safra gālib ola, şerbet-i asel ona zehir gelir. Pes, aselin lezzetine ve şifâ olduğuna söz olmaz, velâkin sâhib-i safrâ nâ-kābildir.

Ve demişlerdir ki: Evâil-i nübüvvette ki kabâil-i arabdan Benî Ri'l ve Zekvân ve Usayye ki, Cenâb-ı Nübüvvet'e fevka'l-hadd ezâ ve cefâ ederlerdi. Ve bu mukābelede Cenâb-ı Nübüvvet dahî onlara la'net eylerdi. Sonra ki âyet-i rahmet nüzûl etti, min-ba'd la'net etmediler ve ol kabîlelere dahî eser-i rahmet sârî olup ezâ ve cefâyı tahfîf etmeğe başladılar. Ve sâirlerin ahvâli dahî onlara kıyâs oluna. Nitekim وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجاً (Nasr, 110/2) [İnsanların, bölük bölük Allâh'ın dînine girdiklerini gördüğün zaman] ona şâhid-i adldir. Zîrâ, dîn kuvvet buldukça şerr-i a'dâ za'f kabûl eder.

İşte evâil ve evâhir hâli bir değildir, eğer âfâka ve eğer enfüse göre. Ya'nî, insân tekmîl-i neş'e ettikde üzerinde eser-i gazab kalmaz ve her vechile merhûm ve mün'amün-aleyh olur. Ve ne kadar sûret-i gazabda umûr var ise insân-ı kâmile göre mûcib-i rahmet ve sâik-ı Hazret'tir. Çün ki menzil tamâm ola ve sefer ikāmete tebeddül bula, و عُرِّيَ أَفْرَاسُ الصِّبَا وَرَوَاحِلُه [Gençlik atlarının ve develerinin eyerleri çıkarıldı.] vefkınce matıyye-i nefs dahî mücâhede belâsından halâs ve müsterîh olur. Eğerçi farz ve sünnet sâkıt olmaz ve ilâ-tamâmi'l-ömr müstemirr olur. Zîrâ, dünyâda kâmiller nâkıslara mülhaklardır, âhirette ise aks üzerinedir.

فافهم جدًا فإنّه من لُباب المعرفة ونتائج الحقيقة ولا يفتح إلاّ من باب الشّريعة والطّريقة.

[İyi anla. Zîrâ, o ma'rifetin özü ve hakîkatin netîcelerindendir ki, ancak şerîat ve tarîkat kapısından açılır.] /

* * *

ورد وأنا في الفراش بعدُ قوله تعالى:

[Henüz yatağa girmiştim ki Allah Teâlâ'nın şu sözü vârid oldu:]

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلاً الخ.

(Kehf, 18/107) [İmân edip iyi davranışlarda bulunanlara gelince, onların konağı da Firdevs cennetleridir...]

Bundan maksûd kıyâma ve ibâdet-i bedeniyyeye terğîbdir. Ma'lûm ola ki, îmân ki sıfat-ı kalbiyyedir, ma'rifet-i rûhâniyyenin semeresidir. Ve bu ma'nâ râsih olsa eseri bedene dahî sârî olur. Şol ağaç gibi ki, aslında istihkâm olsa vech-i arzda ağsân ve evrâk ve semeresi dahî olur. Ve bir nesnenin ki kuvvetten fi'le hurûca isti'dâdı ola, lâ-büdd bir bahâneyle vücûd-i hâricî bulur. İşte îmân asl-ı râsih ve amel-i sâlih fer'-i âlîdir ki, biri zât ve biri sıfat mertebesidir. Ve zâtın ulüvvü sıfattan zâhir olur ki, sıfat zâtın âyînesidir.

Ve bundan إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ (Fâtır, 35/10) [Güzel söz O'na çıkar, iyi amel onu yükseltir.] sırrı zâhir olur ki, kelim-i tayyib merfû' ve amel-i sâlih râfi'dir ki, merdiven ve onun pâyesi gibidir. Pes, merdiven vesîle-i urûc olduğu gibi amel-i sâlih dahî vâsıta-i suûd oldu. Ve çün ki îmân ve amel-i sâlih mutlak zikr olundu, kemâle masrûf oldu. Nitekim cezâdan dahî ma'lûmdur. Zîrâ, cennât-ı Firdevs havâss içindir ki, mukarrebûndur. Mukarrebûn ise onlardır ki, ahd-i ezele vefâ etmişler ve va'd-i kadîme durup incâz yoluna gitmişlerdir. Bundan ise murâd, muâmelât-ı şer'iyye-i zâhire ve teveccühât-ı hakîkıyye-i bâtınedir.

Pes, kemâl odur ki, îmân ihsân derecesine terakkî eyleye ve eseri olan amel-i sâlih bunda zuhûr ede. Bir vechile ki nefs ile olmaya, belki Hak ile ola. Zîrâ, cânib-i halka tenezzül eden ehl-i Hakk'ın şehâdeti dahî gaybî gibi olur. Çün ki gaybı şehâdet oldu -ki müşâhede-i Hak'dır- şehâdeti dahî şuhûd oldu -ki şuhûd ile muâmele-i Hak'dır-. Ve müşâhede-i kalbiyye iksîr gibi oldu ki, eseri bedeni dahî sabğ etti. Onun için muâmelât-ı havâssda nefsâniyyet olmaz. Zîrâ, nefsâniyyet mertebe-i hicâbdır. Kelâm ise mükâşefededir. Ve onun ki yüzüne perde-i gayb açıla ve vahdet yüzü zuhûra gele, kesret ona hicâb olmaz ve Hak'dan gayrıyla muâmelesi kalmaz. İşte amele [*258*] salâh buradan gelir. Zîrâ, salâh odur ki evkāttan hiç bir vakitte ona halel gelmeye ve fesâd târî olmaya. Ve halel ve fesâd mâ-sivâ görmektir. Ve şol kimse ki şühûd-i Hak'da müstağrakdır, mâ-sivâ görmez ve kesret ona hicâb olmaz. Bu yüzden amel şevbden halâs olup hâlis ve sâlih olur. Husûsâ ki, mertebe-i abdiyyette âmil ma'bûd olıcak kişi kendi kendine riyâ etmek olmaz. Ve eşyânın kesreti vahdette müstehlek olur.

İşte bu takrîrden وللأرض من كأس الكرام نصيب sırrı zâhir oldu. Ya'nî,

ke's-i kirâmın cür'asıyla arz dahî bi-kaderi'l-isti'dâd müntefi' olıcak, feyz-i ilâhî cür'asından dahî beden bi-kaderi'l-hâl müstefîz olur. Ve her makāmın feyzinin bir sûreti vardır ki, ol feyz ol sûretle zâhir olur. Bu cihetten bedende olan eser-i feyz sûret-i ameldir. Zîrâ, cesedin Hakk'a tekarrubu amel iledir. Pes, onda ki îmân ve ma'rifet ola ve amel olmaya, onun Hakk'a tekarrubu nâkısdır. Çün ki tekarrub nâkıs ola, müşâhede dahî ona göre olur. Ve Hak sana iki göz vermiş iken Hakk'a bir gözle bakmanın ma'nâsı nedir? İşte bu mertebeye "ilhâd" derler ki, zâhirden meyl ve udûldür. Ve mertebe-i amele "sünnet" derler ki, tarîka-i meslûke-i erbâb-ı ilm ve ameldir. Ve Hak'dan uçmak isteyen bu iki cenâh ile uçar ve hikmet üzerine mebnî olan sûret-i cesedi ve emr-i ameli izâat ve ibtâl etmez, ve illâ hakîm olmaz. Ve hakîm olmayıcak esmâ-i hüsnâsı nâkısa kalır ve nâkısın mertebe-i ulûhiyyetten hissesi az olur.

El-hâsıl, muktezâ-yı cesed mücâhede olmakla Allah Teâlâ ahkâmı meşrû' kıldı, tâ ki beden hizmette olup semerât-ı a'mâl ile rûha imdâd eyleye. Zîrâ, rûhun ma'rifeti tâat-i bedeniyye ile kemâl bulur. Onun için لِيَعْرِفُون [...Beni bilsinler diye...] yerine لِيَعْبُدُون (Zâriyât, 51/56) [...Bana kulluk etsinler diye...] denildi. Zîrâ, gerçi ibâdet fi'l-cümle ma'rifet üzerine mebnîdir, velâkin kemâl-i ma'rifete dahî vesîle ibâdet-i kâmiledir. Nazar eyle ki, hiç bir ehl-i fütûrum Hakk'a vâsıl olduğu yoktur, belki vusûl, zikr-i dâim ve amel-i mûkîme mebnîdir. Ve ba'de'l-vusûl, bu mevtında oldukça hâl sûrete tâbi'dir. Ve sûretten udûl eden hükm-i mevtını bilmedi ve nihâyetin netîcesi bidâyet olduğun fehm eylemedi. /

Ve bundan zâhir oldu ki, tarîk-ı mü'min-i kâmil a'mâl ve ahvâl ile mücâhededir. Nitekim sahâbe (r. anhum) bu tarîka gittiler. Ve buradandır ki, أصحابي كالنّجوم بأيّهم اقتديتم [Ashâbım yıldızlar gibidir, hangisine tâbi' olsanız (hidâyete erersiniz).] vârid oldu. Pes, ashâbın tarîk-ı mücâhedesi tarîk-ı hüdâ-yı kâmildir ki, bu bâbda onlara iktidâ lâzımdır. Ve tarîk-ı Celvetiyye ehli bu tarîkı ahz ettiler ve mücâhedât ile mukayyed oldular. Zîrâ, mücâhedât mûris-i müşâhedâttır. Eğerçi tarîk-ı esmâdan dahî hisse-mend olmuşlardır ki, nehârda tevhîde ve leylde esmâya meşgüllerdir. Zîrâ, tarîk-ı esmâ dahî من أحصاها دخل الجنّة [Kim onları ezberlerse cennete girer.] hadîsi ile sâbit olmuştur ki, ehl-i taalluk ve tahalluka cennet-i

hissiyye ve ehl-i tahakkuka cennet-i ma'neviyye mev'ûddur ki cennet-i kalbdir. Ve cennet-i kalb cennet-i hayâlin gayrıdır. Ya'nî, şüğul-i esmâ ile cennet-i hayâle dâhil olup berzahda seyr etmekten cennet-i kalbe dâhil olup taayyün-i hâricîde seyr etmek a'lâ ve akvâdır. Onun için Cenâb-ı Nübüvvet (s.a.v.) altı ay kadar rü'yâ ile amelden sonra rü'yâ-yı hayâliyye hâricde vahye terakkî edip kalb mertebesi zuhûr etti. Nitekim gelir: نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ (Şuarâ, 26/193) [Onu (Kur'ânı) Rûhu'l-emîn (Cebrâîl) senin kalbine indirdi.] Pes, kalbe nüzûl etmek taayyün mertebesidir. İşte bu mertebeye -ki cennet-i kalbdir- ba'zı ehl-i esmâ vâsıl ve dâhil oldu ve ba'zısı olmadı. Ve vâsıl olana Halvetiyye'den ise de Celvetiyye denildi -cîm ile-. Ve olmayana Celvetiyye'den ise de Halvetiyye denildi -hâ-i mu'ceme ile-.

Ey sâlik, aceb hâldir ki kimi vâkıf ve kimi sâyirdir, dahî kimi vâsıl-ı hayâldir ki bu âlemin sûretinden ahz etmiştir, ve kimi vâsıl-ı ayndır ki bu âlemin hakîkatinden ahz eylemiştir. Nice kimselere musâdefe vâkı' oldu ki, da'vâ-yı mi'râc ederler, maa-hâzâ hakîkat-i melekûta dâhil olmamışlar, belki hayâlinde kalmışlardır. Ve nice ehl-i riyâzata mülâkāt vâkı' oldu ki, hakîkat-i ma'rifetten bî-behre ve ilim ve amelde ilhâd üzerinedir. Ve nice mahcûblar ile sohbet vâkı' oldu ki, iksîrin ilmini bilirler ve ameline kādir değillerdir. Pes, amele kādir olmayana âlim-i iksîr demezler. Ve izdivâc muâmelesinden âciz olana innîn derler. Gel imdi bu remzi fehm edip netîce-i amelden hisse-mend ol, tâ ki ekmel [259] olasın, ey mü'min-i âlim ve âmil.

* * *

Tahrîr bu makāma vâsıl oldukda vârid oldu ki:

مَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ زَوْجٌ لَمْ يَكُنْ لَهُ رُوحٌ

[Eşi olmayanın rûhu da yoktur.]

Ya'nî, rûh ki emr-i mücerred-i basîttir ki, zât ve sıfat noktaları onda muzmerdir. Biri rûh-i hayvânî ve biri cism-i tabîîde zuhûr eyleyip rûh iken terkîb sûretine girdi ve cism ile izdivâc eyledi.

Pes, müsemmâ-yı insân üç nesneden ibâret oldu ki, biri heykel ve biri rûh-i hayvânî ve biri rûh-i müdebbir-i mufârıkdır ki, fi'l-hakîka rûh-i müdebbir mertebe-i zât ve rûh-i hayvânî mertebe-i sıfat ve heykel-i cismânî mertebe-i fi'ldir. Ya'nî, te'sîr evvelkiden ve mebde-i hiss ve

hareket olmak ikinciden ve hareket-i fi'liyye üçüncüdendir. Ve bu izdivâc bulunmadıkça müsemmâ-yı insân husûle gelmez. Bu cihetten ma'nâ demek olur ki: Şol kimsenin ki zevk-ı cismânîsi -ya'nî hareket-i fi'liyye ve ameliyyesi- yoktur, onun rûhu yoktur. Zîrâ, rûh erdir ve er demek mukābele-i zevcdedir ki ceseddir. Ve Havvâ tenâsül için halk olunduğu gibi zevc-i cesed dahî semerât-ı a'mâl-i hasene için halk olundu. Ve Âdem ve Havvâ zâtta bir ve sûrettte iki oldukları gibi rûh ile zevc dahî böyle oldu ki, zevcin noktaları zevci rûhdan temyîz eyledi, tâ ki izdivâc sahîh ola. Zîrâ, ayn-ı vâhide kendi ile izdivâc edemez. Belki izdivâc zât ve sıfat ile olur ki, ef'âl ve şuûn bu ikisinin âsârıdır.

Ey ârif, aceb terkîb-i bedî'-i tenzîlîdir ki, terkîb-i bedî'-i tekvînîyi sûrete getirmiştir. Ve bundan nikâhın fazîleti ve mütezevvicin azeb üzerine fazl ve rüchânı zâhir oldu. Zîrâ, mütezevvic olmayan Havvâ'sız Âdem ve cesedsiz rûh gibidir.

Pes, "kün" âleminin hükmü izdivâc ve terkîbdir. Nitekim gelir: وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجاً (Nebe', 78/8) [Sizi çift çift yarattık.] Hattâ, "kün" kelimesi dahî zât ve sıfatın izdivâcı sûretidir. Zîrâ, "kâf" ile "nûn"dan mürekkebdir. Ve nikâha terğîb olunmak ve nevâfilin efdali nikâh olmak ona, ya'nî sırr-ı mezkûra dâlldir. Ve bu sebebdendir ki, kümmel-i nâsın nikâha hırsları vardır. Zîrâ, nikâh / zevk-ı kurbet ve vuslatı müştemildir. Bu ma'nâ için ekâmil-i nâs âlem-i bakāya redd olundular. Zîrâ, âlem-i fenâda zât ve sıfatın izdivâcı yok, belki mahz-ı zât vardır. Zevk ise izdivâcdadır. Ve bu sırr için hadîsde gelir: وأسـالك لذّة النّظر إلى وجـهك الكريم [Senden, senin yüce vechine nazar etmenin lezzetini niyâz ederim.]

Ba'dehû fukarâ tevhîd-i işrâkde iken murâkabede gördüm ki, câmi'-i şerîfe bir cemâat dâhil oldular ki, üzerlerinde kırmızı renk sûfları vardır. Reîsleri olan bir müşekkel kimse gelip minber kenârında bu fakîre müteveccih olup oturdu. Gördüm ki, alnında "Hızır" diye yazılmıştır. Ve ondan dünyâdan geçen evlâd-ı sığârımdan biri dahî o meclise geldi. فلله الحمـد على جزيل احسـانه وآلائه وجـميل مِنَنه ونعـمـائه. [Bol ihsânlarından ve iyiliklerinden, ve güzel lütuf ve ni'metleriden ötürü hamd Allâh'a mahsûsdur.]

* * *

قال الله سبحانه وتعالى: [Allah Sübhânehû ve Teâlâ buyurdu ki:]

هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ

(Kehf, 18/78) [İşte bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır.]

Ya'nî, mürîd ve mürşid arasında olan i'tirâz sebeb-i beynûnet ve firâkdır. Mûsâ ise Hızır'a (aleyhime's-selâm) irâdet sûretinde ittibâ' etmiş idi. Çün ki şart-ı tarîk mefkūd oldu -ki her mâddede teslîmdir-, lâ-cerem istifâde dahî ma'dûm oldu. İşte yalnız mürşide vusûl kifâyet etmedi, belki evvel hüsn-i i'tikād ve sâniyen teslîm lâzım geldi. Zîrâ, irâdet sûretten ma'nâya intikāl içindir. Her sûret için ise bir ma'nâ vardır, gerek ol sûret bi-hasebi'z-zâhir mahbûbe olsun ve gerek mekrûhe olsun. Çün ki ma'nâ mahbûb ola, sûretin mekrûhe olduğu zarar vermez. Zîrâ, âlem-i hakîkat bir gülşen gibidir ki havlîsi hârdır.

Ve Hızır'ın Mûsâ'ya ibrâz ettiği üç sûret mekrûhe idi ki, vücûd-i insânîde olan ahvâle işâret idi.

Evvelâ hark-ı sefîne idi ki, sefîneden murâd sefîne-i vücûddur ki, deryâ-yı sûrette cāriyedir. Ve onun ashâbı mesâkîndir ki, a'zâ ve kuvâdır. Mesâkîn oldukları budur ki, taraf-ı rûhdan dem-be-dem imdâd ve te'sîre muhtâclardır. Zîrâ, fakr-ı zâtîleri vardır. Rûh ise ilâhîdir ki, âlem-i vücûb ve kıdem ve emrdendir. Bu cihetten Allah Teâlâ buyurur: يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ (Fâtır, 35/15) [Ey insânlar, Allâh'a muhtâc olan sizsiniz.] Ve ol sefîneye zulm murâd eden melik [*260*] nefsdir ki, deryâ-yı sûret ve âlem-i mülk-i enfüsîye ziyâde tasallut ve istîlâsı vardır. Ve onu hark etmek, riyâzatla eczâ-i taallukātını biribirinden cüdâ kılmaktır ki, bu farkda ayn-ı cem' vardır. Ve nefis ten-perverdir ki, teng-i riyâzatla münkesir olduğun istemez. Makām-ı hakîkatin hükmü ise inkisârdır. Zîrâ, terkîb-i vücûd münhall olmadıkça sırr-ı ahadiyyet zuhûr etmez.

Bu cihetten terkîb fark ve ahadiyyet cem' oldu. Pes, her kim terkîbi fekk etmediyse sûretten ma'nâya ve farkdan cem'e ve kesretten vahdete ve fer'den asla ve fasldan vasla ermedi. Bu vechden ten-perver olanlar hakāik ve ağdiye-i rûhâniyyeden mahrûm kaldılar. Ve ehl-i şerîat-ı zâhire burada böyle riyâzatla inkisâr-ı vücûda kāil olmazlar. Zîrâ, zâhir-bînler ve sûret-perestlerdir ki, verâ-i inkisârda ne makūle cebr var idiğin bilmez, belki onu ehl-i şerîat-ı bâtıne bilir. Onun için bilenler i'tirâz eylemezler, bilmeyenler eylerler. Bu yüzden i'tirâz, ma'nâya

vusûle ve vech-i murâdı müşâhedeye hicâb-ı azîm oldu. Binâen alâ-hâzâ, mürîde şart-ı vâcibdir ki şeyhe i'tirâzı terk eyleye.

Nazar eyle ki, Cenâb-ı Nübüvvet (s.a.v.) Gazve-i Uhud'dan avdetlerinde tarîkde ashâbını halka eyleyip: "Durunuz, Rabbime hamd edeyim" diye buyurdular ve ol vakitte kendilerine ilhâm olunan kelimât ile hamd ve senâ eylediler. Maa-hâzâ, cây-i tevakkuf ve mahall-i i'tirâz idi ki, ol gazvede sahâbeye inkisâr-ı azîm vâkı' olmuş ve vücûd-i Nebevî dahî altı-yedi vechile eser-i ta'n ve kesr-i dendân ve cerâhat bulmuş idi. Feemmâ قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفاً (Bakara, 2/135) [De ki: Hayır, biz, hanîf olan İbrâhîm'in dînine uyarız.] Ve dahî إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ (Âl-i İmrân, 3/19) [Allah katında dîn İslâm'dır.] mûcebince kalb-i şerîfleri küdûretten sâfî ve Hakk'a teslîm ve inkıyâdları vâfî olmakla vâkı' olan celâlin tahtında cemâl müşâhede ettiler ve kemâl-i ma'rifetlerinden hamd ve senâ yoluna gittiler.

Pes, burada Mûsâ ile Cenâb-ı Nübüvvet'in farkı zâhir oldu. Zîrâ, gayrın hakkında vâkı' olan nesneye sabır ve tahammül etmeyen kendi vücûdunda vâkı' olana bi-tarîkı'l-evlâ sabr etmez. İşte ârifler kemâli kemâl-i / Muhammedî'den ahz etmek gerektir ki, nefs-i Muhammed bu makûle mevâddda Hızır'ın irşâdına muhtâc olmayıp belki Hızır O'nun irşâdına muhtâc olduğu gibi onlar dahî Muhammed'den gayrıya muhtâc değillerdir. Ve Hızır'ın onlara nefes verdiği Hızır ashâb-ı Muhammed'den olup hâdim-i ümmet olmakladır. Fa'rif cidden.

Sâniyen katl-i gulâm idi ki, rûh ve cesedin izdivâcından hâsıl olan hevâ-yı nefs idi. Hevâ ise ebğazu'l-ma'bûdâttır. قال تعالى: أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ (Câsiye, 45/23) [Allah Teâlâ buyurdu: Hevâ ve hevesini tanrı edinen kimseyi gördün mü?] Ve bu hevâdan murâd, taallukât-ı mâ-sivâ ve şehevât-ı ekvândır ki, onunla cesed ve rûh ve zâhir ve bâtın fesâd kabûl eder. Onun için Kur'ân'da gelir: قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ (En'âm, 6/91) [Sen "Allah" de, sonra bırak onları daldıkları bataklıkta oynayadursunlar.] Ya'nî, ma'bûd-i hakk, celâl ve cemâli müştemil olan zât-ı mutlakdır ki, taalluk O'na lâzımdır. Ve taalluk-ı mâ-sivâ, havz-ı bâtıl makûlesindendir. Bu cihetten tâife-i sûfiyye leyl ve nehâr zikr ve tevhîde iştiğâl gösterirler ki, havz-ı bâtıldan halâs ona menûttur.

Pes, Hızır hevâ-yı nefsin başını kopardı ki, "şehvet" dedikleridir.

Ve bu şehvetin inkıtâıyla insân dahî mertebe-i melekiyyete erişti ve akl-ı sırf kaldı ve onunla akl-ı evvele ittisâl buldu. Zîrâ, şehvet anâsırın ahkâmından idi. Anâsır ise süfliyye ve akl ulvîdir. Ve ehl-i şerîat-ı zâhire şehvetin inkıtâını istemezler, belki onu sebeb-i memât add ederler. Feemmâ, ehl-i şerîat-ı bâtıne indinde bâis-i hayâttır. Nitekim demişlerdir: اقتلوني يا ثقاتي إنّ في قتلي حياتي [Beni öldürün, ey güvendiklerim. Çünkü hayâtım ölümümdedir.]

Pes, buradan şehîdlik mertebesi ne idiği ma'lûm oldu. Zîrâ, şehîd muhârebede re'si kat' olunan kimsedir ki, ona "şehîd-i şer'î" derler. Ve onun mertebesi merâtib-i mukarrabînin bidâyetidir. Ve şehîd-i hakîkî odur ki, meydân-ı mücâhede ve riyâzatta ser-i hevâ olan şehvet kat' oluna. Ve onun mertebesi tabakāt-ı mukarrabînin nihâyetidir. Zîrâ, şehîd-i şer'î yalnız rûh-i hayvânîsinden cüdâ düştü ki, "dem" dedikleridir. Zîrâ, şehîdlik bu demin cereyânıyladır. Ve şehîd-i hakîkî bu demin taallukātından halâs [*261*] oldu. Maksûd-i a'zam ise sûretin fenâsı değildir, belki sûretin bakāsı ve ahkâmının fenâsıdır.

Nitekim Mansûr'dan da'vâ-yı hakkıyyet sâdır oldukda âlem-i ma'nâda Cenâb-ı Nübüvvet'e (s.a.v.) mülâkî olıcak "Yâ Mansûr, şerîatımdan taş kopardın, seri vermek gerektir" buyurdular. Mansûr, bundan fenâ-i zâhir fehm edip âhir berdâr oldu. Feemmâ, muktezâ-yı hakîkat bu idi ki, kelâm-ı Nebevî'den sonra terk-i da'vâ eyleye ki, seri vermek bu da'vâdan fenâya remzdir.

İşte Hızır'ın zâhir başını kopardığı bâtın başını koparmağa işâret idi. Zîrâ, insânın hiss ile ülfeti olmakla sûret yüzünden tasvîr olunmak fehme akrabdır. Mûsâ, ol kat'ı bi-ğayr-i hakkın kıyâs etti. Zîrâ, sûrette mûcib yok idi. Feemmâ, ma'nâda var idi ki, arz-ı vücûdun salâhı hakk-ı rûh idi. Zîrâ, rûhun bu arz-ı vücûda hubûtu memleket-i mülkte tasarruf ve tahsîl-i kemâlât-ı rûhâniyye idi. Hevâ ve şehvet ise arz-ı vücûdu ifsâd ettiler. Böyle müfsid ve müteaddî harâmîleri ise katl etmek vâcibdir, tâ ki nizâm-ı âlem hâsıl ola ve tarîk-ı Hak munkatı' olmaya. Ve maktûl olan gulâm olmak ilâc-ı vâkıayı kable'l-vukū' görmeğe ve fi'l-mesel yol karîb iken dönmeğe işârettir.

Ve hadîsde gelir ki: Hızır'ın katl ettiği gulâm küfr üzerine matbû' idi. Pes, meâl i'tibâriyle katl olundu. Ve ba'zı ahâdîsde sıbyânın mahşerde imtihân olundukları sırr-ı mezkûra dâirdir. Zîrâ, onun ki

şekāvet-i zâtiyyesi vardır. Emr-i ârız ile saîd olmaz şeytânın hâli gibi. Ve şol sabî ki küfr üzerine matbû'dur, maktûl-i Hızır gibidir ki, hâl-i sabâvet ve adem-i teklîf ve fıtrat-ı asliyyesine i'tibâr olunmaz. Zîrâ, fıtrat-ı asliyye kābiliyyetine işârettir. Kābiliyyet ise bi'l-fi'l saâdeti müstelzim olmaz, ve illâ cümle-i nâs mü'min olurdu. Nitekim hadîsde gelir: كلّ مولود يولد على الفطرة ثمّ أبواه يُهوّدانه ويُنصّرانه ويُمجّسانه [Her doğan İslâm fıtratı üzere doğar, sonra anne ve babası onu yahûdî, hristiyan yâhut mecûsî yapar.] Ya'nî, yalnız fıtrat-ı asliyye üzere olmak kifâyet etmedi ki, kābiliyyet-i / asliyye saâdet-i ezeliyyeyi muktazî değildir. Pes, kābiliyyet başka ve saâdet başkadır. Bu cihetten tehvîd ve tansîr ve temcîs ol kābiliyyeti tağyîr edip kābili şekāvet-i zâtiyyesine döndürdü ve ortada bi-hasebi'l-ârız mü'min olmak dahî müfîd olmadı. Onun için ba'zılar mürtedd oldular.

Ve bundan fehm olundu ki, her gulâm katl olunmaz, belki mûcib-i fesâd olan gulâm katl olunur. Bu cihetten şehvet-i hakîkıyye şehvet-i tabîiyyeden müstesnâ oldu. Onun için nûr-i muhabbetten sonra nâr-ı aşk ve nâr-ı aşkdan sonra nâr-ı şehvet-i hakîkıyye zuhûr eder ki, ekâmil-i nâs sıfatıdır. Onun için onlara nisâ' tahbîb olunmuştur. Ya'nî, onlara muhabbetleri muhabbet-i nefsâniyye-i tabîiyye değildir. Belki, muhabbet-i rûhâniyye-i hakîkıyyedir. Onun için kuvvetleri sâirin kuvâsından ziyâdedir. Zîrâ, âlem-i bakāda fenâ olmaz. Pes, ol kuvvet gıdânın eseri değildir, ve illâ mülûkte ağleb olmak lâzım gelirdi. Belki onların hâlleri ehl-i cennet hâli gibi kuvvet-i kudsiyyeye muzâfdır. Ya'nî, ehl-i cennetin kuvveti gıdâ ile değildir. Zîrâ, gıdâları telezzüz tarîkıyladır. Belki kuvvet-i asliyyedir ki, hükm-i bakādır.

Ve bundan ekâmil-i beşerin sâir hârik-ı âdât olan umûru dahî fehm olundu. Eğer fehm etmek şânından ise, ve illâ sükût eyle. Zîrâ, i'tirâz ve kıyâs-ı nefs etmek nefsin ahvâl-i habîsesi netâicindendir.

Sâlisen ikāmet-i cidâr idi ki, tahtında bir yetîm için mâl-i medfûn var idi. Ve ol yetîmden murâd yetîm-i kalbdir ki, nefs ve tabîat mertebesinin hevâ ve şehveti ve rûhun mâ-sivâya meyli kat' ve katl olunduktan sonra hizâne-i Hak'da yetîm kalmış idi. Ve onun defînesi esrâr-ı ilâhiyye idi. Velâkin henüz tıfl gibi olup feyz-i ilâhî ile perverişe muhtâc olmakla hilâfet mertebesine gelince setr olunup ba'dehû ızhâr olundu. Zîrâ, şîr-hâr olan tıflın gayrı gıdâya tahammülü yoktur. Ve

bülûğa dek dahî mahall-i esrâr değildir. Çün ki bülûğ hâsıl ola, bâliğ vâsıl olur ve vâsıl kâmil olur ve kâmil her mertebenin hükmünü [*262*] vermek mertebesine nâyil olur. İşte "ism-i a'zam" dedikleri budur ki, halîfenin ismidir.

Ve hadîsde gelir: كُنتُ يتيماً في الصّغر وغريباً في الكبر [Küçüklüğümde yetîm idim, büyüklüğümde ise garîb.] Ya'nî, hâl-i sığarda yetîm olduğu hızâne-i Hak'da olmasıdır. Zîrâ, Ebû Tâlib hızânesinde olmak sûrîdir. Ve hâl-i kiberde garîb olduğu gurbet-i hakîkıyyeye remzdir ki, ol gurbette kendinden gayrı kendine âşinâ yoktur. İşte Hızır ol yetîmin malını ecânibden muhâfaza için ikāmet-i cidâr eyledi ki, setr mertebesine işârettir. Ve bu remzden ötürü Kur'ân'da gelir: وَلاَ تَقْرَبُوا مَالَ اليَتِيمِ (En'âm, 6/152) [Yetîmin malına yaklaşmayınız.] Ya'nî, Cenâb-ı Nübüvvet'in husûs üzerine mertebesine kurb istemeyiniz. Zîrâ, onun husûs-i mâlına cemî'-i âlem ecânibdir. Ecnebî ise karîbden mîrâs almaz. Ve aldığı dahî sadakadır ki, kendi istihkākı kadardır.

El-hâsıl, hark-ı sefîne şer' ile ıslâh-ı tabîate ve katl-i gulâm tarîkatle ıslâh-ı nefse ve ikāmet-i cidâr makām-ı ma'rifet ve hakîkatte setr-i hâle işârettir. Fa'hfaz.

Ve bu sabâh ki, şehrullâh Receb'in dördüncüsü yevm-i erbiâ' sabâhıdır. Fukarâ tevhîdde ve bu fakîr kenâr-ı minberde murâkabede iken cânib-i yesârımdan bir yeşil câmeli şeyh-i nûrânî gelip kümm-i hırkamı -ya'nî yenimi- takbîl edip oturdukda "Bunlar kimlerdir?" diye suâl olınıcak "Şeyh Mekkî'dir" denildi. واللّه أعلم بحقائق الأحوال ونتائج مقامات الرّجال [Hallerin hakîkatlerini ve büyük velîlerin makāmlarının netîcelerini en iyi bilen Allah'dır.]

* * *

قيل لي بين العشائين من ليلة الخميس:

[Perşembe gecesi akşam-yatsı arasında bana denildi ki:]

وَإِذَا رَآكَ الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا

Ya'nî, bu şân-ı âlînin mü'mini ve bu binâ-i azîmin musaddıkı seni gördükde mushafı görmüş olup "Âmennâ" der. Nitekim münkir ve bu meclis-i ilm-i ilâhîden müteneffir olan: كَفَرْنَا به وبما جاء من عند ربّه [Onu ve Rabbi'nin katından getirdiklerini inkâr ettik.] der. Zîrâ, basîretine kuhl-i cilâ-i tevfîk çekilmemiş ve basarı müşâhede-i âsâra açılmamıştır. Pes,

şol kimse ki huffâş gibi ola, nûr-i şemsi nice göre? Ve şol ki cehâlet ve gavâyet ve hicâb yoluna gire, menzil-i ilm ve raşâd ve keşfe nice ere? Ve şol ki mushaf-ı tekvînden nesne okumağa kādir değildir, mushaf-ı tenzîli ne bilir, gerekse yüz dört kitâbı okusun? /

Ey ârif, bu kelâm-ı hakîkat-nişânde من رآني فقد رآى الحقّ [Beni gören Hakk'ı görmüştür.] sırrına remz vardır. Zîrâ, Hakk'ın tecellîsi âdem yüzündendir. Pes, âdemi görmeyen Hakk'ı görmez. Ve âdemin mushaf-ı tekvînî olduğuna îmân getirmeyen Mushaf-ı tenzîlî'ye dahî îmân getirmez. Ve getirdiği îmân kışrî ve müsteârdır. Zîrâ, âdem Kur'ân-ı câmi'dir ki, hakāik-ı ilâhiyye ve kevniyye onda mündericdir.

Ve Kur'ân kelâmdır. Ve kelâm, mütekellimin min-vechin aynıdır. Bu cihetten Kur'ân'ı inkâr eden mütekellimi dahî inkâr etmiş olur. Ve ba'zı ârifîn demiştir ki: "Yüzün benden mesânîdir. يراه من يراني der." Ya'nî, senin yüzün benim yüzümdür ve senin yüzün seb'-i mesânîdir. Pes, beni göreyim diyen seni görür ve benim kelâmımı işiteyim diyen senin kelâmını işitir. Zîrâ, ben senin yüzün âyînesinden görünürüm ve senin dilinle söylerim. Onun için vasf-ı evliyâda dediler: إذا رُؤا ذُكـر الله [Görüldükleri zaman Allah hatırlanır.] Ya'nî, bir ehl-i basîret onların yüzlerine nazar etse "Allah, Allah" der ve mazharı âyîne bilir ve âyîneden zâhire nazar eyler. Ve cemî'-i eşyâ gerçi bu üslûb üzerine mezâhir-i esmâdır, velâkin âdem ism-i câmi'dir. Pes, [onu] görmek sâiri görmek gibi değildir. Ve âdeme îmân getirip secde kılmayan hiç bir nesneye îmân getirmiş olmaz. Zîrâ, her nesnenin ismi âdemin ismi tahtındadır. Bu cihetten âdem inkâr olunmak ism-i câmi'ini inkârdır ve ismini inkâr cemî'-i esmânın inkârına sârîdir.

Ey mü'min, nazar eyle erbâb-ı inkârın hâllerine ki, ne berzaha düşmüşler ve ne vechile zelel ve halel bulmuşlardır ki, değme hâl ile kıyâm ve ıslâhlarına mecâl yoktur. نعوذ بالله من العمى ومن قضاء ينزل من السّماء [Körlükten ve semâdan inen kazâdan Allâh'a sığınırız.] Ve bu fakîr, şeyhim Seyyidü'l-aktâb Seyyid Fazlî-i İlâhî (k.s.) yüzüne nazar ettikçe iki dîdeleri iki necm-i mütele'li' gibi görünürdü. Şöyle ki, bir hakîkat-bîn çeşm-i Hak-âşinâ ile ona nazar etse necm-i Müşterî vech-i arza nâzil ve burc-i cemâl Şeyh'de tâli' olmuş sanırdı. İşte bu nazara kādir olmayıp inkâra düşen وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لا يُبْصِرُونَ (A'râf, 7/198) [Ve onları sana bakar görürsün, oysa onlar görmezler.] vartasına düşer. Çün ki ehl-i

basar [*263*] olmanın netîcesi rü'yettir. Bu yüzden rü'yet-i kâmile gerektir ki, sûret ve ma'nâyı cem'dir ve onda ki bu cem' bulunmaya hayvân ile müşterek olup kalır. Zîrâ, hayvânın gördüğü yalnız sûrettir. Pes, insân ile müşterek olmak gerektir, tâ ki insân ile mahşûr ola. قال تعالى: وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ (Tekvîr, 81/7) [Allah Teâlâ buyurdu ki: Nefisler eşleştirildiğinde]

* * *

Ba'dehû, lisân-ı hâl nâtık oldu ki:

"Şehsüvâr-ı meydân-ı vücûd olalı dahî böyle menzil alınmadı."

Zâhir budur ki, bu kelâm-ı gaybîde mahzûf vardır. Pes, demek olur ki: Şehsüvâr-ı meydân-ı vücûd olalı dahî cevgân-ı tevfîk ile böyle gûy-i murâd urulmadı. Ve sâlik-i râh-ı ıyân ve şuhûd olalı dahî böyle menzil alınmadı diye bir makām-ı mahsûsa vusûle işâret eder. Ve makāmât eğerçi müntehîdir velâkin seyr-i fillâha nihâyet yoktur. Zîrâ, mütenâhî değildir ve tecelliyâtı dahî ona göredir. Ve cennette bakā-i dâim dahî ona nâzırdır. Zîrâ, emr-i vücûd müstemirr ve sâye-i tecellî memdûddur. Ya'nî, dünyâda vücûda fenâ târî olur, adem târî olmaz, ve illâ atâ-i ilâhî istirdâd olunmak lâzım gelir. Belki vücûd mevâtında zuhûr ve butûn ile tekallüb eder. Ve ol butûna "adem" demezler. Kamerin mehâkda istitârı gibi ki, ona "sırru'ş-şehr" derler. Zîrâ, "şehr" demek şöhret ve zuhûrundan ötürüdür ve "sırr" demek ihtifâ ve istitârına binâendir. Ya'nî, şol vakitte ki kamer kabza-i şemsde ve onun taht-ı şuâ'ında olur, ona "sırr" derler. Pes, zamân-ı zuhûrunda ism-i Zâhir'e ve zamân-ı ihtifâsında ism-i Bâtın'a mazhardır. Bundan ise adem lâzım gelmez. Nitekim insân-ı fânî, zamân-ı fenâsında butûnda ve zamân-ı bakāsında zuhûrdadır.

Ve bu zuhûra nihâyet yoktur. Eğerçi mevt-i tabîî ile tahte'l-arz medfûn ve müstetir olur, feemmâ bu istitâr fevka'l-arza göredir, tahte'l-arza göre başka bir zuhûr dahî vardır. Buradandır ki derler: Mevt ile gayb şehâdet ve şehâdet gayb olur. Pes, emr-i vücûda gayb olmak emr-i nisbîdir, hakîkî değil. Ve bundan: كنت كنزاً مخفيًا [Gizli bir hazîne idim.] dahî zâhir ve sırrı bâriz oldu. Zîrâ, mahfî olmak esmâ ve sıfâta göre, ve illâ zât kendi kendine zâhir ve kemâ yenbağî mütecellîdir./

El-hâsıl, bu sırrın evveli bize göre muzmer ve âhiri muzhardır. Ve

Hakk'a göre evveli ve âhiri muzhardır. Ve kâinâtın zuhûru âhiriyyet sırrına dâirdir. Ve "Dünyânın evveli var" demek âhiriyyet sırrıdır. Ve "âhiri yok" demek evveliyyetine nâzırdır. Ve yokluğunun içinde varlık ve varlığının içinde yokluk vardır. Fe'fhem cidden.

Pes, Hak Teâlâ هُوَ ٱلأَوَّلُ (Hadîd, 57/3) [O, Evvel'dir] dir, nüzûlen mebde'iyyeti i'tibâriyle, ve illâ هُوَ ٱلأَوَّلُ bi-lâ-ibtidâ'dır. Ve هُوَ ٱلآخِرُ (Hadîd, 57/3) [O, Âhir'dir] dir, urûcen intihâiyyeti hasebiyle, ve illâ هُوَ ٱلآخِرُ bi-lâ-intihâdır. Ve هُوَ الظَّاهِرُ (Hadîd, 57/3) [O, Zâhir'dir] dir, vücûd-i Hakk'a nazarla. Ve هُوَ ٱلبَاطِنُ (Hadîd, 57/3) [O, Bâtın'dır] dır, vücûd-i halka göre. Onun için dediler ki: Zâhir-i Hak bâtın-ı halkdır ve bâtın-ı halk zâhir-i Hak'dır ve hüviyyet ikisinin miyânında berzahdır. Pes, Hakk'a nazar ile hüviyyet-i ilâhiyye ve halka nazar ile hüviyyet-i kevniyye. Ve bu mertebe ki mertebe-i berzahiyyedir, mertebe-i kâbe kavseyndir ki, mertebe-i ev-ednâ onun fevkındedir.

Ey ârif, bu kelâm sana aceb gelmesin. Belki bil ki Hak Teâlâ kenz-i mahfî iken bâtın idi. Halkı halk ettikde halk zâhir oldu. Pes, "Bâtın-ı halk Hak ve zâhir-i Hak halk" denildi. Ve şol ki bâtın idi, halka nisbetle zâhir oldu. Ve şol ki zâhirdir, Hakk'a nisbetle bâtındır. Pes, Hakk'ın kalbi halk ve halkın kalbi Hak'dır. Ve halk Hakk-ı Bâtın'dan zâhir olmakla "mümkin" diye tesmiye olundu, ve illâ bâtını Hakk-ı vâcibdir.

Pes, nazarın halka ise eşyâ görürsün ve Hakk'a ise esmâ görürsün. Ve bir çekirdek bitip ağaç sûretine girmek sırr-ı mezkûra işârettir. Zîrâ, ağaç zâhir oldukda çekirdek bâtında kaldı. Eğerçi zâhir olan yine ol çekirdeğin taayyünüdür. İşte "Eşyâ Hak'dır" dedikleri buradandır. Hemân ilhâddan kendini muhâfaza eyle ve hüviyyet-i berzahiyyeye nazar et. بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لاَ يَبْغِيَانِ (Rahmân, 55/20) [Aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmazlar.] nedir fehm eyle. Zîrâ, ağaç çekirdek olmakla ağaç olmanın mâ-beynini cem' eyledi. Onun için yalnız "çekirdek" desen sûret-i şeceriyye onu götürmez. Ve yalnız "ağaç" desen ma'nâ-yı nevât dahî onu götürmez. Belki "Nevât ile şeceriyyeti câmi'dir" denilir. İşte vücûb ol nevât ve imkân ol şecere gibidir ki, sırr-ı vücûb imkâna [*264*] sârî olmuştur, nevât şecereye sârî olduğu gibi.

Pes, merâtib üzerine temeşşî eden zelelden halâs olur ve Hakk'ı Hak makāmında ve halkı halk makāmında görür. Onun için da'vâ memnû' oldu. Zîrâ, iki mertebeyi biribirine halttır. Ve halkı Hakk'a halt etmek memnû'dur. Pes, zâhirde "Ene'l-halk" demek gerektir. Onun için vârid oldu ki: نحن نحكم بالظاهر [Biz, zâhire göre hükmederiz.] Çün ki Hakk'a "Bâtın" denildi, setr lâzım geldi.

Ey safâ tâlibi, gel imdi âyîneni sâf edip bu netîcenin yüzüne nazar eyle, bâri bir yüz görmüş olasın. Ve isneyniyyeti zâhirinde ve vahdeti bâtınında kılasın. Zîrâ, âyînede senin gördüğün sensin ve sen birsin iki değilsin. Ancak seni fark eden âyînedir ve sen bu âyîneye nazardan halâs olmazsın. Zîrâ, makām-ı rubûbiyyettesin. Ve senin nisbet-i kevniyyen elbet isneyniyyet götürür, yektâlık götürmez. İşte dünyâ ve âhiretinin netîcesi budur. Bu feyzden sana bu netîce verildi.

فَانْظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَةِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا (Rûm, 30/50) [Allâh'ın rahmetinin eserlerine bir bak; arzı ölümünün sonra nasıl diriltiyor.] Ya'nî, arz-ı vücûdun ter ü tâze olup mevsim-i bahâra döndüğü feyz-i ilâhî iledir. Zîrâ, sûretinde âb ve hakîkatinde feyz terkîb ve ibdâ' olunmuştur. Lâ-cerem cesedinde rutûbet âbın te'sîrinden olduğu gibi rûhunda rutûbet dahî feyzin te'sîrindendir. Ve hakîkat-i ilâhiyyenin te'sîri nefesledir ve nefes nefhdir ve nefh eczâ-i mâiyyeyi müştemildir. Onun için zât-ı Hak'da rutûbet-i feyz olur, yübûset-i kabz olmaz. Belki kabz mahallin adem-i kābiliyyetinden gelir ki, ona "yübûset" derler. Zîrâ, arz-ı yâbisede nebât bitmez, belki matara muhtâcdır. Onun için bu ma'nâyı zühd ile taleb eden taleb-i muhâl eder. Zîrâ, zühd yâbis nesnedir ki, onda ilm-i ilâhî feyzi yoktur. Ve aşk ratb nesnedir ki, feyzi müştemildir. Pes, aşk vesîle-i vusûldür ki, ma'nâ-yı rağbeti hâvîdir. Ve zühd, vasîledir -sâd ile- ki, vesîleden eammdır. Ve âşıkın rağbeti Hakk'a ve zâhidin halkadır ki, naîm-i cennettir. Bu sırr-ı ilâhî için Kur'ân'da gelir: وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ (Mâide, 5/35) [O'na yol arayın.] Ya'nî, "vesîle" denildi ki, mürşid-i kâmil ve esnâ-i teslîkinde hâsıl olan semerât-ı merğūbedir. Fa'lem zâlik. /

* * *

Safâ-yı hâtırın olsun bu dâr-ı dünyâda
Bilirsin olmaz efendi keder-çû deryâda

Ya'nî, ba'zı umûr-i ârıza sebebiyle muğabber-i hâtır olma ve âyîne-i

kalbi musaffâ ve mücellâ tut. Zîrâ, insân-ı kâmilin kalbi deryâ gibi olmak gerektir ki, deryâ, vüs'ati sebebiyle küdûret tutmaz. Pes, küdûret dıykdan gelir ve dıyk sıfat-ı cismâniyyedir ki, âlem-i halkdandır. Nitekim vüs'at sıfat-ı rûhâniyyedir ki, âlem-i emrdendir. Ve şol kimse ki sırr-ı kazâ ve kader bile, ona darlık gelmez. Ve her nesnenin sırrı, bâtınî ve hafî olan mertebesidir. Ve havâdis ki leyl ve nehâr zuhûr etmektedir, ilm-i ilâhîde gayb-i meknûn ve sırr-ı mektûm idi. Ve zuhûru vakt-i ma'lûmuna merhûn olmakla حُبلى الليلة [Gece gebedir.] mûcebince leyl-i gaybden nehâr-ı şehâdete gelip ol sırr-ı mahfî âşikâre oldu ve herkes ilm-i ilâhîde ne olduğun ondan bildi.

Pes, sırr-ı kazâ vakten fe-vakten vâkı' olan şuûnât-ı gaybiyyedir. Ve şol kimse ki, ilm-i ilâhîde olan kazâyânın adem-i tağayyürüne vâkıf oldu ve bildi ki ebed ezelin âyînesidir, lâ-cerem gördüğü suver-i mahbûbe ve mekrûhenin cümlesin kabûl etti ve i'tirazdan berî ve küdûretten arî oldu. قال تعالى: يُدَبِّرُ ٱلْأَمْرَ مِنَ ٱلسَّمَاءِ إِلَى ٱلْأَرْضِ (Secde, 32/5) [Allah Teâlâ buyurdu: Emri gökten yere tedbîr eder.] Ya'nî, ilm-i ilâhîde takdîr ve tedbîr olunan umûr-i külliyye ve cüz'iyye Müdebbir isminden Mufassıl ismine tenezzül eyleyip ulvîden süflîye harekât-ı eflâk vesâtatıyla herkesin hâline göre ahvâl ve havâdis zuhûr eyledi. Pes, bu havâdis, ma'lûmâtın ahvâlidir ki, muktezayât-ı mâhiyyât ve hakāikıdır. Ve şol ki muktezâ-yı zâttır, tahallüf etmez ve def'ine ilâc götürmez, meğer ki muallekāttan ola.

El-hâsıl, hakîkat-i tevhîd kazâ ile yürümek ve kazâyı kazâ ile def' etmektir. Ve hakîkat-i şirk, ilel ve esbâb ve niseb yüzünde kalmaktır. Pes, vech-i küllîden Hakk'a teveccühe kādir olan vücûh-i cüz'iyyeye iltifât etmez ve esmâ-i cüz'iyye yüzünden vârid olan [265] havâdis ve zâhir olan ahvâli esmâ-i külliyyeye ihâle eder. Esmâ ise muktezâ-yı müsemmâ ve hakāik üzerine temeşşî eder.

Ve buradan dediler ki: يداكَ اوكتَا وفوك نفخ [İki elin doldurdu ve ağzın üfledi.] Ya'nî, vâkı' olan ma'nâ kendi kesbin eseridir, gerek mahbûb ve gerek mekrûh. Pes, gayra nisbetin ma'nâsı kalmaz. Zîrâ, kîsen içinde olan nuhâs ve zeheb yine sana muzâfdır. Bu sûrette "Bu nuhâs niçin zer olmadı?" demek cehl ve hatâdır. Zîrâ, hakāik biribirine münkalib olmak muhâldir. Şu kadar vardır ki, evsâfı münkalib olup biribirinin sûretine duhûl eder. Bundan ise muhâl lâzım gelmez. Nitekim kıyâmette

tahavvülât vâkı' olsa gerek, dünyâda vâkı' olduğu gibi. Meselâ, sûret-i kırade veyâ hınzîra mesh olunmak gibi. Pes, bu sûretlerde hakîkat-i âdemiyye bâkîdir ancak, vasf mütebeddildir. Ve ona "mesh-i zâhir" derler ki, mesh-i bâtının eseridir. Ya'nî, mesh ibtidâ bâtında vâkı' olur -ahvâl ve evsâf-ı rediyye hasebiyle-, ba'dehû zâhirde zuhûra gelip kuvâdan a'zâya sârî olur. Zîrâ, her nesne kuvvetten fi'le gelir. Ve fi'lin ibtidâ mertebesi zuhûrât-ı bâtıne ve nihâyet mertebesi zuhûrât-ı zâhiredir.

Ve bu ümmetin eşkıyâsının meshleri dünyâda bâtınlarında kalmıştır. Zîrâ, devr-i kamerî olmakla kemâlleri mestûr olduğu gibi noksânları dahî mestûrdur. İşte buradandır ki, Kur'ân'da gelir: يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ (Târık, 86/9) [Gizlenenlerin ortaya döküldüğü gün] Ya'nî, her serîre-i hasene ve kabîhanın sûret-i muayyenesi âhirette zuhûr eder. Zîrâ, âhiret yevm-i sıfattır. Şol cihetten ki, dünyâda emir ve teklîfe muvâfakat ve muhâlefetten her ne türlü sıfat zuhûr ettiyse sûreti âhirette zuhûr eder. Zîrâ, âhiret dâru'l-cezâdır. Ve cezâ bi-hasebi'z-zât olmaz, belki bi-hasebi's-sıfat olur. Onun için kâfirin küfrü ve dâllin dalâli münkerdir, zâtta sâir ile berâberdir. Ve nefs-i insâniyye dünyâ ve âhirette saîddir. Pes, şekâvet nefs-i hayvâniyyededir. Onun için haşr-ı havâss sıfât-ı hayvâniyyeden sıfât-ı insâniyyeye hurûcdur ki, muktezâ-yı rûh-i müdebbir-i âlîdir. Fa'rifhü. /

* * *

قال الله سبحانه وتعالى: [Allah Sübhânehû ve Teâlâ buyurdu ki:]

يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ

(Kāf, 50/42) [O gün o sayhayı gerçek olarak işitirler.]

اي ملتبسةً صيحة إسرافيل بالحقّ الذي هو البعث. [Ya'nî, İsrâfîl'in sayhasına benzeterek hakîkaten işitirler ki, o ba'sdir.] Ma'lûm ola ki, (يَسْمَعُونَ) zamîri halka râci'dir, ervâh i'tibâriyle. Zîrâ, ol vakitte gerçi kubûrda ecsâd ve sûr-i İsrâfîl'de ervâh vardır, feemmâ henüz taalluk yoktur. Zîrâ, nefh-i sûrdan maksûd, sûrda olan ervâhı kubûrda olan ecsâdına îsâldir. Şol cihetten ki, kubûrda anâsır-ı asliyyeden inşâ olunan ecsâd-ı hâliyedir. Pes, semâ'-ı sûr ile kıyâm etmek ecsâdın sıfatıdır. Zîrâ, ervâhda kıyâm olmaz, belki ecsâda taalluk olur.

Pes, âlem-i kün'de henüz vücûd-i hâricî yok iken, a'yân-ı sâbite-i

ilmiyye hitâb-ı Hakk'ı gûş edip emr-i ilâhî üzerine tekevvün etmek câiz olıcak -nitekim ehl-i hakāik ve ba'zı erbâb-ı zavâhir zâhib olmuşlardır- burada bi-tarîkı'l-evlâ semâ'-ı sayha ederler. Zîrâ, iki yüzden vücûd-i hâricî vardır: Biri kubûrda olan ecsâd ki, ervâh-ı zâtiyye ile ahyâdır. Zîrâ, anâsır vücûddur ve her vücûd için nefh-i rûh vardır. Ve biri sûrda olan ervâhdır ki, onlar dahî anâsır gibi mahlûklardır. Nitekim أوّل ما خلق الله روحي [Allâh'ın yarattığı şeylerin ilki benim rûhumdur.] ona dâlldir.

Ve rûh tecerrüdü hâlinde halkıyyet ile mevsûf olıcak, bedene taallukundan sonra bi-tarîkı'l-evlâ "mahlûkdur" denilir. Ya'nî, gerçi rûh mücerredâttandır, feemmâ, âlem-i terkîbe duhûlden sonra bir türlü hâli dahî vardır. Onun için mütehayyiz görünür. Nitekim leyle-i mi'râcda ervâh-ı enbiyâ (aleyhimü's-selâm) semâvâtta mütehayyize göründü. Binâen alâ-hâzâ, tahte'l-arzda henüz taalluk-ı rûh bulunmadıkça semâ' etmek rûhun sıfatıdır. Nitekim Gazve-i Bedr'de katlâ-yı küffâra hitâb-ı Nebevî vâkı' oldu. Ya'nî, hitâb gerçi onların ervâhına idi, feemmâ ecsâdı mahallinde hitâb olundu ki, kalîb ya'nî bir kuyudur ki ecsâd-ı küffâr oraya tarh olunmuştu. Zîrâ, ervâhın ecsâda taalluk-ı ma'nevîsi vardır, gerçi henüz taalluk-ı sûrîsi yoktur. Ecsâd-ı hâliyenin ise semâ' etmek şânından değildir. Nitekim gelir: إِنَّكَ لا تُسْمِعُ الْمَوْتَى (Neml, 27/80) [Sen ölülere işittiremezsin.]

[*266*] Ve bundan ma'lûm oldu ki, telkîn-i kabr rûh i'tibâriyledir ki, ol vakitte cesede nev'an taalluku vardır ki, taalluk-ı hissîye karîbdir. Bu cihetten dediler ki: Suâl-i kabr rûh ile cesededir, cemîan. Maa-hâzâ, dünyâdaki gibi taalluk-ı hissî yoktur ki, eseri bedenin rûh-i hayvânî ile hiss ve hareketidir. Ve burada rûhâniyyet gālib olduğun bilmeyip ba'zı tavâif hayât-ı berzahiyyeyi nefy eylemişlerdir. Bu ise bâtıldır. Zîrâ, burada kıyâs-ı hiss cârî değildir. Ve şol ki hadîs-i şerîfde "Meyyiti kabirde ik'âd ederler" diye vârid olmuştur, maksûd rûh-i meyyit sûret-i cesede duhûlüyle temsîldir. Rûh ise semmü'l-hıyâtta olsa dahî onun için kıyâm ve kuûd mutasavverdir. Zîrâ, rûh âlem-i letâfettendir. Bu cihettendir ki, melâikeye dıyk ve vüs'at birdir. Ya'nî, yüz bin melek yüz beşer sığmadığı yere sığarlar.

Ve burada bir sırr-ı ilâhî dahî budur ki, "kün" hitâbı ve onu a'yân-ı sâbiteye ismâ' etmek Hakk'a muzâf oldu. Zîrâ, ol vakitte Hak'dan

gayrının vücûdu yok idi. Ve a'yânın ilm-i Hak'da sübûtu olmakla, zâtın onları makāmlarına münâsib vechile şühûdu var idi. Pes, meşhûdu olan a'yân-ı sâbiteye hitâb ve ismâ' etti. Zîrâ, eğer vücûdlarına teveccüh-i ilâhî olmasa semâ' etmek şânlarından değildi. Eğerçi ol teveccühden râyiha-i vücûda şemm ettilerdi. Sayha-i İsrâfîl ise mevcûdât-ı hâriciyye-yedir. Zîrâ, ervâhın batn-ı sûrda olduğu batn-ı İsrâfîl'de olması gibidir. Zîrâ, sûr onun ağzındadır ki, onu iltikām eylemiştir.

Pes, nefh-i nefes-i hissî ile batnında olanlara ismâ' ve onları ihyâ eyledi. Allah Teâlâ, batn-ı ilmde olan a'yâna nefes-i rahmânî ile ismâ' ve ihyâ ettiği gibi. Onun için biri Hakk'a ve biri halka ki, İsrâfîl'e muzâf oldu. Ve bu makāmdan denildi ki: وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا (Zilzâl, 99/2) [Yer ağırlıklarını dışarı çıkardığı vakit] Ya'nî, arzın ihrâc ettiği ecsâd-ı sakîle ve İsrâfîl'in ihrâc ettiği ervâh-ı latîfedir. Ve burada arz zikr olundu. Zîrâ, âlem-i ilmde arz ve eskāl-i arz değil, belki ervâh-ı / latîfe bile yok idi. Belki, teveccüh-i ma'nevî-i gaybî ve nefes-i rahmânî-i şehâdî ile ervâh-ı nûriyye sûret buldu ki ona "feyz-i mukaddes" derler.

Pes, nefes-i rahmânî ihyâ-i ervâh ve nefes-i İsrâfîlî ihyâ-i ecsâd için oldu. Zîrâ, ecsâd umûr-i ârızadan olmakla fenâ kabûl etmişti. Ervâh ise âlem-i bakādandır. Bu cihetten onu merraten ba'de uhrâ ihyâya hâcet yoktur. Ve burada ismâ' emr-i zarûrî olmakla يَوْمَ يَسْمَعُونَ da semâ' üzerine kasr olundu. Gûyâ demek oldu ki: Onların rûhları bedenlerine taalluk hâlinde semâ' etmek şânları olmakla burada dahî öyledir. Zîrâ, neş'e-i âhireleri tamâm olmuş ve hemân rûhun cesede bir taalluk etmesi kalmıştır. Ve bunda evliyânın sayhasına dahî işâret vardır. Zîrâ, "sayha" aksâ-yı tâkat ile olan savta derler ki, İsrâfîl'e ve evliyâya göre meşrık ve mağrib ve aktâr-ı arza bâliğdir. Zîrâ, İsrâfîl sûru sahratullâh üzerinde nefh eder ki, İmâm-ı Ali (k.v.) kavli üzerine vasatu'l-arzdır. Pes, ol sayhaya cemî'-i aktâr berâberdir.

Evliyâ dahî sayhayı vasat-ı arz-ı vücûd olan sahra-i kalbden nefh ederler ki, aktâr-ı vücûdun enfüs ve âfâkına vâsıldır. Zîrâ, makām-ı da'vet şüyû' ve zuhûr iktizâ eder. İşte budur ki Kur'ân'da gelir: وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ (İnşirâh, 94/4) [Senin şânını yükseltmedik mi?] Ve yine gelir: بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ (Mâide, 5/67) [Rabbinden sana indirileni teblîğ et.] Ya'nî, burada mef'ûl-i (بلّغ) hazf olunduğu ta'mîm içindir ki, maksûd

cemî'-i halka teblîğdir. Ve kendinin teblîği müteassir olan mahalle بَلِّغُوا عنّي ولو آيةً [Benden işittiğiniz bir âyet bile olsa onu teblîğ ediniz.] diye ta'mîme işâret kıldı. Bundandır ki, ulûm-i evliyâ meşrık ve mağrib arası doludur ve ekser-i bilâdda intifâ' olunur. İşte bu ma'nâ ref'-i zikrdendir, gerek hayâtta olsunlar ve gerek intikāl etmiş bulunsunlar. Zîrâ, ahyâ-i hakîkıyyenin intikāl ve adem-i intikāli berâberdir.

Ve nefh-i evliyâ ile haşr-i rûhânî vâkı' olur ki, kubûr-i cismâniyyeden mevtın-ı rûhâniyyete haşrdir ki, sıfât-ı hayvâniyyeyi imâteden sonra hâsıldır. Ve bundan sonra isti'dâdda ekmel olanlara bir haşr dahî vardır ki, kubûr-i enâniyetten [*267*] mevtın-ı hüviyyet-i rabbâniyyeye haşrdir. Bu cihetten vilâdet dahî mütenevvi' oldu. Ya'nî, fenâ cesed ile ve rûh ile olduğu gibi ki, fenâ-i evvel fenâ-i ıztırârî ve fenâ-i sânî fenâ-i irâdîdir. Vücûd dahî cesed ile ve rûhladır ki, vücûd-i evvel vilâdet-i mâderledir ki, ıztırârîdir. Ve ona "vilâdet-i ûlâ" derler ki hissiyyedir. Ve vücûd-i sânî vilâdet-i rûh iledir ki, rûhun dahî vâlidi nûr-i Hak'dır, ve ona "vilâdet-i sâniye" derler ki ma'neviyyedir. El-hâsıl, mâderin doğurduğu mevlûd cismânîdir ki, kālebdir. Ve rûhun doğurduğu mevlûd rûhânîdir ki kalbdir.

Pes, sûret zâhir-i âlemin halîfesi ve ma'nâ bâtın-ı âlemin halîfesidir ki, mertebe-i hilâfet bu sûret ve ma'nâ ile tâmm olur. Çün ki vilâdet-i ma'neviyye ile mevlûd-i ma'nevî vücûd bulmaya nısf sûretle hilâfet tâmm olmaz, bu cihetten nefh-i evliyâ lâzım geldi [ki], arz-ı isti'dâda tohum gibidir. Ya'nî, tohumdan tâze dâne bittiği gibi nefh-i nefesden dahî tâze mevlûd hâsıl olur. Nitekim nefh-i Cibrîl'den batn-ı Meryem'de Îsâ tevellüd etti. Pes, Meryem sûret-i tabîattır ki, kalem-i a'lânın hareketi onun üzerine mebnîdir.

Ve bundan harâret-i şehvet-i hakîkıyye, bürûdet-i ukûl-i melâikeden efdal olmak fehm olundu. Zîrâ, akılda netîce-i vilâdet yoktur. Onun için melâike zükûret ve ünûsetle muttasıf değillerdir. Şehvet ise sebeb-i tenâsüldür. Ve evliyâda olan kuvvet-i şehvet sâirlerde yoktur. Zîrâ, şehvetleri demden değil, belki nûrdandır. Çün ki silsile-i kâinât müteselsil olmak lâzım geldi, lâ-cerem vücûd-i insânîde iki vechile şehvet îdâ' olundu ki, biri silsile-i sûriyyeye sebeb ve biri dahî silsile-i ma'neviyyeye bâisdir.

İşte budur ki Kur'ân'da gelir: فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ (En'âm, 6/98) Ya'nî, müstekarr-ı nutfe rahm-i mâder-i hissî ve müstevda'ı zahr-ı peder-i sûrî olup ikisinin izdivâcından veled-i sûrî hâsıl olduğu gibi müstekarr-ı nefes-i evliyâ dahî tabîat-i kābiliyye ve müstevda'ı zahr-ı rûh-i fâiliyye olup ikisinin imtizâcından dahî veled-i ma'nevî hâsıl olup hilâfet mertebesine erişir. İşte الولد سرّ أبيه [Çocuk babasının sırrıdır.] remzi budur. / Zîrâ, rûhdan rûh doğar, Îsâ Rûhullâh Rûhu'l-kuds'ün nefhinden doğduğu gibi. Halîfe ise sırr-ı rûhâniyyetle kāimdir, ve illâ halîfe olmaz. Ve bundan melâikenin rûhâniyyet ve cismâniyyetleri fi'l-hakîka beşer gibi olmamak lâzım geldi. Onun için, hilâfete sezâ olmadılar. فافهم جدًا فإنّه لا كلام هنا فوق هذا. [İyi anla. Zîrâ, burada bunun üstüne söylenecek söz yoktur.]

* * *

مَنْ كَانَ بَحْراً فَلْيَتَمَوَّجْ ، وَمَنْ كَانَ بَرّاً فَلْيَحْذَرِ الْعِوَجْ

Ya'nî, deryâ-yı cem' olan kimse, cem' ve farkı cem' edip gâh yemîn-i cem'a ve gâh yesâr-ı farka temevvüc eder. Zîrâ, deryânın mevci rüzgârına göre her tarafadır. Ve şol kimse ki ehl-i fark ola, eğri yola gitmekten hazer eylesin. Ya'nî, hadd-i vasatı tutup üslûb-i vâhid üzerine yürüsün ve Mushaf'ın zâhir-i ahkâmını gözetsin. Zîrâ, hakāik mevcine tahammül edemeyip âhir gark olur. Bu cihettendir ki, ehl-i medrese ehl-i hângāh yanına gelmez. Zîrâ, hangāh deryâdır.

Ve bundan fehm olundu ki, erbâb-ı fark olanlar dürr-i yektâ nedir bilmezler. Zîrâ, cevher-i yektâ deryâda olur. Ve şol ki, deryâ ile âşinâ değildir, dürr ü mercânı ne bilir. Ve o makūle nesne görse hazef kıyâs eder. Eğerçi gavvâslar dâimâ istihrâcdadır. قال تعالى: وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ (Tekvîr, 81/24) Ya'nî, dâd-ı mu'ceme ile kırâet edenlere göre "dınnet" buhldür. Ve ehl-i vahy ve ilhâmda buhl olmaz, belki gayb olan vahy ve ilhâmı erbâbına îsâl ederler. İşte söylemekten ve yazmaktan maksûd budur. Eğerçi bu ortada nâ-kābil olanlar sem'lerine dahî erişir ve kabûl etmezler. Zîrâ, kendi mertebe-i idrâklerinden hâricdir, sarrâfın gayrıya cevâhir gibi. Ve bu ma'nâdan beyne'n-nâs ba'zı ihtilâf hâsıl olur. Velâkin şehrin efdali kenâr-ı deryâda olanıdır ki, iki tarafı câmi'dir. İstanbul gibi. Onun için makarr-ı sultândır ki, sultânın rûhu deryâya ve cesedi sahrâya nâzırdır. Ve şol ki kenâr-ı deryâda sâkin değildir,

bâri kenâr-ı deryâ-yı feyzde sâkin olmak gerektir, Haremeyn-i Şerîfeyn ve sâir bilâd-ı mu'azzama gibi. Ve fi'l-hakîka deryâ bu deryâdır.

Pes, karyede deryâ ile olsan yine şehirdesin. Ve eğer şehirde sahrâ ile olsan yine karyedesin. Pes, ya kendi [*268*] vücûdunda veyâ musâhibinde kemâl-i rûhânî lâzımdır, tâ ki sana bu âlemleri seyr ettire ve gözün açılıp berr ve bahr nedir göresin ve her birinin alâ-hıdetin sırrına eresin, ve illâ cenâh-ı vâhid üzerine kalırsın ve vatanından dûr olup garîb olursun. Zîrâ, bî-cenâh olan murğ arz-ı gurbette kalır, şeyh-i murğân ve kürkî ve huttâf ve emsâli gibi. قال تعالى : وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (Bakara, 2/245) [Allah Teâlâ buyurdu: Sadece ona döndürüleceksiniz.] Ya'nî, bir gün ıztırârî vatana rac' ve redd olunursunuz. Pes, bu ma'nâyı ihtiyârınızla bulagörün ki, ihtiyâr tarîk-ı kabûl ve ıztırâr bâb-ı reddir.

Pes, âlem-i cem'e erenlerde ıztırâr ve redd yoktur. Zîrâ, makām-ı ev-ednâdır. Yâ ki ıztırâr makām-ı farka reddedir ki, Hakk'ın ihtiyârına menûttur. Ve Kur'ân'da: وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ (Âl-i İmrân, 3/195) [...yurtlarından çıkarılanlar...] ona nâzırdır. Ya'nî, Mekke makām-ı cem' idi, hicretle oradan ihrâc olunup Medîne'ye sevk olunur ki, Medîne makām-ı fark ve bakā idi. Pes, Medîne'de Ka'be'yi kademlerine getirip zü'l-hazreteyn oldular. Fe'fhem cidden.

İşte bahr-i hakîkatin temevvücü hakîkat üzerine olıcak sâhibi gark olmaz. Ebû Yezîd-i Bistâmî gibi ki, ol deryâdan söz söyledi ve kılıç onu kesmedi ve Mansûr gark oldu. Acebdir ki, ikisi bir kadehden nûş ettiler, feemmâ meşrebde biribiriyle müttefik olmadılar. Buradandır ki derler: Meşârib muhtelifedir. Ve âyette gelir: قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ (Bakara, 2/60) [Her bölük, içeceği pınarı bildi.]

Ey ârif, işte bundan fehm ettin ki, Kur'ân'da zikr olunan kısasdan murâd-ı a'zam, nefs-i kısas değildir, belki müştemil olduğu letâif ve hakāikdır. Pes, onun istihrâcına kādir olana sûreti kışr ve ma'nâsı lübb ve zâhiri kıyâs ve bâtını netîcedir. Hemân im'ân-ı nazar eyle ve hakāikden söyleyebildiğin kadar söyle. وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ (Ah-zâb, 33/4) [Allah, hak olanı söyler ve doğru yola ulaştırır.]

* * *

قال الله سبحانه وتعالى : [Allah Sübhânehû ve Teâlâ buyurdu ki:]

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ

(A'raf, 7/43) [Göğüslerinde kinden ne varsa hepsini çıkarıp atmışızdır.]

Ma'lûm ola ki, ârifler indinde cennet ikidir: Biri cennet-i muacceledir ki cennet-i kalbdir. Zîrâ, naîm-i esmâ ve sıfât ve sırr-ı tecellî-i zâtı müştemildir. Ve bu cennet mukarreblerin cennetidir ki, dünyâda hâr ve hâşâk-i sivâdan kalbi pâk ve evsâf-ı rediyye-i nefsâniyyeyi nez' etmişlerdir. İşte mücâhede ve riyâzat etmek bu nez' içindir. / Zîrâ, nez'de şiddet vardır. قال تعالى : وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا (Nâziât, 79/1) [Allah Teâlâ buyurdu: Söküp çıkaranlara and olsun.]

Ve biri dahî cennet-i müecceledir ki, cennet-i hissiyye-i uhreviyyedir ki, envâ'-ı naîmi müştemil ve asnâf-ı zevki hâvîdir ki ona "naîm-i cismânî-i kālebî" derler. Cennet-i kalbin naîmine "naîm-i rûhânî-i kalbî" dedikleri gibi. Ve ol cennetin ekseriyâ ehli avâmm-ı mü'minîn olmakla -ki onlara "ebrâr" derler- dünyâda tezkiye-i nefs etmeyip gıll ü gışş-ı derûn şöyle hâli üzerine kalmakla bâb-ı cennete vusûllerinde evsâf-ı nefsâniyyeleri menzûa olup safâ-i hâtır ile dâhil olurlar. Ve ol nez'i Hak Teâlâ kendi nefsine nisbet eyleyip وَنَزَعْنَا buyurdu. Zîrâ, ol ma'nâ ki onlara ol vakitte hâsıl olur, rahmet-i imtinâniyye ve fazl-ı ilâhî bâbındandır, ve illâ kendi nefislerine kalsa cennete kendi nefisleriyle dâhil olurlardı.

Pes, sıfât-ı rediyyenin nez' ve onların cennete duhûlleri fazl ve rahmet bâbından oldu. Ve mukarrabînin onlardan farkı bu oldu ki, gerçi onlar dahî cennete fazl ve rahmetle duhûl ederler -nitekim hadîs-i şerîfde vârid olmuştur-, feemmâ sıfât-ı nefsâniyyelerinin nez'i dünyâda vâkı' olmuştur. Bu sebebdendir ki, onlara rü'yet-i ilâhiyye istihkāk bâbındandır. Zîrâ, tezkiye-i nefs hasebiyle dünyâda bî-perde olmuşlar ve âhirette bulacakların dünyâda bulmuşlardı.

Ebrârın hâli ise böyle değildir. Ya'nî, onlar dünyâdan mahcûb gittikleri için rü'yete istihkākları olmadı. Belki onlara ahyânen vâkı' olan mezîd-i fazl kabîlinden oldu ve rü'yetleri dahî makām-ı rubûbiyyete dâir kılındı. Nitekim hadîsde gelir: إِنَّكم سترون ربَّكم [Muhakkak siz Rabbinizi göreceksiniz.] Mukarrabînin ise mertebe-i rubûbiyyette olan rü'yet-

lerinden mâ-adâ rü'yet-i zâtiyyeleri dahî vardır. Ya'nî, onlara tecellî-i zâtî-i berkî dahî hâsıldır ki, bu mertebe kendilerine mahsûsdur. Ve tecellî-i rubûbiyyet avâmma hafta[da] bir kerre ve havâssa dâimdir. Nitekim hadîsde gelir: صنفٌ من أهل الجنّة لا يستتر الرّبّ عنهم [Cennet ehlinden bir gurup insân vardır ki, Rab onlardan gizlenmez.]

Ve bundan ma'lûm oldu ki, sıfât-ı nefsâniyye hucüb-i zulmâniyye kabîlindedir. Pes, bu hicâblar mürtefi' olmadıkça sâlik menzil-i nûra ermez ve cemâl-i murâdı görmez. Ve bunun fevkında dahî hicâblar vardır ki, [*269*] erbâbı bilir.

Pes, bu dünyâda iki nesne lâzım geldi ki: Biri ictinâb ve biri iktisâbdır. Ve "ictinâb" dedikleri takvâdır ki, cemi'-i umûr-i muzırradan perhîzdir, gerek şerîaten ve gerek tarîkaten. Zîrâ, mübâh nesneler vardır ki, havâss rediyyesi olmakla onlardan dahî ihtiyâten ictinâb olunur. Eğerçi avâmm-ı nâs bu mertebeden bî-haberlerdir. Belki buldukların yerler ve içerler, ve şerîatta harâm değildir diye zu'm ederler. Maa-hâzâ, mübâh sûretinde habîs dahî vardır ki, onun habâsetini havâss-ı nâs bilirler. Ve onların fi'l ve terki fi'l-hakîka huccet-i kat'iyyedir. Zîrâ, ehl-i Hak'dan bâtıl nesne sâdır olmaz.

Ve "iktisâb" dedikleri a'mâl-i sâliha ve esbâb-ı lâzımedir ki, tenvîr-i kalbe sebeb ve cilâ-i rûha bâisdir. Ve bunda dahî ferâiz ve nevâfilin mecmû'u dâhildir. Zîrâ, şerîatta ikisi dahî merğûbdur. Ya'nî, şâri'den fi'li üzerine tahrîz olunmuştur. Bu sebebden cümlesi ma'mûlün-bihdir. Ve ferâiz ve nevâfilin salât ve savm ve emsâline ihtisâsı yoktur. Belki her nev'den olanlara şâmildir. Zîrâ, birr ve tâat makūlesidir. Pes, ba'zını nefy ve ba'zını isbât etmek lâzım gelmez ve belki böyle eden medhûl olur. Zîrâ, tarîk-ı şer'den tarîk-ı akla udûl etmekle yolun yanılır. Binâen alâ-hâzâ, sâlike iki cenâh lâzım geldi ki, biri ictinâb-ı mutlak ve biri dahî iktisâb-ı mutlakdır.

Ve bu ma'nânın dekāikına bi-nefsihî vusûl müteassir olmakla sülûke muhtâc oldu. Ya'nî, bir mürşid-i kâmil elinden terbiye ve irşâd iktizâ etti ki, bu mertebe ile kıyâma tarîkat derler. İşte bu takrîrden fehm olundu ki, maârif-i ilâhiyye-i makbûle bu üç nesne üzerine mebnî olandır ki, biri ictinâb ve biri iktisâb ve biri dahî sülûktür, ve illâ merdûddur. Fa'hfazhu.

Ve avâmm-ı ulemâ' mertebe-i zâhire ile iktifâ eyleyip umûr-i

bâtıneden bî-haber kalmışlardır, gerek ol umûr-i bâtıne ahvâl-i nefsâniyye olsun ve gerek umûr-i zevkıyye olsun. Ve ba'zılar ki, te'lîf-i kütüb eyleyip içinde ahlâk-ı zemîme ve evsâf-ı hamîde yazmışlardır. Kendilerinin birinden dahî haberleri yoktur. Nitekim havâss-ı nâsı cerh ettikleri ona şâhid-i adldir. Zîrâ, ol cerh ve ta'n ki / etmişler ve yazmışlardır, gerçi kendi zu'm-i fâsidleri üzere gayret-i ilâhiyye bâbındandır, feemmâ kendilerinin decâcile ve ferâ'ine kabîlinden oldukların bilmezler ve hased ve kibir ve kîn ve adâvet ve evsâf-ı nefsâniyye ve ağrâz-ı fâside ile meşhûn oldukların anlamazlar. Ve cehele-i nâsa kizb ve riyâların tahlîd eylemişler ve gûyâ fısk u fücûr ile ömr-i sânî sürmüşlerdir. Eğerçi, her asırda pâyeleri pest ve tahrîr ettikleri haltıyyât her vechile sâkıttır. Zîrâ, kefere-i Kureyş gibi nûr-i Muhammed'i ıtfâya çalışırlar, feemmâ başa çıkamazlar. Zîrâ, وَاللّٰهُ مُتِمُّ نُورِهِ (Saff, 61/8) [Allah, nûrunu tamamlayacaktır.] mûcebince Hak Teâlâ itmâm-ı nûra mütekeffildir.

Pes, ol nûr-i ilâhî ki hâne-i evliyâ ve kütüb-i asfiyâda şa'şaa-endâz ve lem'a-dâr olmuştur, kıyâmete dek sönmez. Ve meşârık ve meğârib arası onunla münevverdir ki, erbâb-ı dilin çeşm-i basîreti onunla rûşenâyî bulmuştur. Ve onların eserleri sandıklarda mahfûz ve sînelerde mazbût olup elden ve dilden düşürmezler. Erbâb-ı inkâr hâli ise beyâna gelmez. Zîrâ, beyânları sâkıt ve dilleri tutkun ve risâleleri cehele ve sefele ellerinde devr eder.

İmdi, tarîk-ı ma'rifet tarîk-ı azîzdir ki, her zelîl ona sâlik olmağa kādir olmaz ve her miskîn onun zâdını tedârüke müknet bulmaz. قال تعالى: وَاللّٰهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (Bakara, 2/213) [Allah Teâlâ buyurdu: Allah dilediğini doğru yola iletir.] Ya'nî, gerçi halk cemîan dâru's-selâma da'vet olundular -ki ol dâru's-selâm fi'l-hakîka cennet-i muaccele-dir-, velâkin ba'zılar bi'l-külliyye hidâyet bulmadılar ve ba'zılar dahî sırât-ı zâhir üzerine yürüyüp min-vechin istikāmet buldular ve min-vechin bulmadılar ve ba'zılar dahî sırât-ı bâtın üzerine temeşşî eyleyip onlar dahî dalâl ve inhirâfdan hâlî olmadılar. Ve şol kimseler ki sırât-ı zâhir ve bâtın üzerine sâlik olup kademeyn ile hareket ettiler, onlar inhirâfdan halâs oldular ve hidâyet-i mutlaka buldular ki, hem hidâyet-i zâtiyye-i âmme ve hem hidâyet-i sıfâtıyye-i hâssadır. Bir nesnenin vücûdu ise zât ve sıfâtın mecmû'undan ibârettir. Pes, zâta söz yok

velâkin sıfât-ı makbûle lâzım geldi ki, esbâbına teşebbüs etmek hidâyet-i hâssa-i ilâhiyyeye [270] mevkûfdur.

Ey sâlik, işte netîce-i hidâyeti fehm eyledin ki, sırât-ı müstakîm-i mutlak zâtî ve mukayyed sıfâtîdir. Pes, tarîk-ı vasat-ı câmia sülûk eyle ki, netîce-i kâmile ehlinden olasın. Ve mukarrebler erdiği menzile eresin ve havâss ile sadr-ı suffe-i safâda oturasın.

* * *

Bilen sırr-ı sırât-ı müstakîmi
Seçer elbet sahîh ile sakîmi

Kimin ashâb-ı Kehf etti sadrda
Kodu Mevlâ kapıda şol rakîmi.

Sırât-ı müstakîm'in sırrı zâhir ve bâtın-ı hidâyettir. Sahîh olan bu hidâyete mazhar ve sakîm olan yemîn ve yesâra ondan udûl ve inhirâf üzerine olandır. Zîrâ, sıhhatte mu'teber olan sıhhat-i dîn ve selâmet-i tarîk-ı Hak'dır. Ve sekâmet dahî sekâmet-i i'tikâd ve ameldir. Ve şol ki mukarrebdir -Ashâb-ı Kehf gibi-, elbet Dakyânûs-i nefsden halâs için tarîk-i tecerrüdü tutar ve mağara-i emn ve emâna dâhil olur ve müsterîh olup çeşmini mâ-sivâdan iğmâz eder. İşte bu mukarreb-i muhakkık hâlidir. Ve şol ki bu makūleye mütâbi' ve müteşebbihdir -gerçi fi'l-hakîka onun cinsinden değildir, zîrâ evsâfda ihtilâf vardır-, velâkin taklîdi hasebiyle yine bâbdadır. Ve şol ki bu taklîdden dahî mahrûmdur, Dakyânûs-i nefs askeri içinde kalmış ve onların idâdından olmuştur.

Ve Kur'ân'da gelir: فَأْوُوا إِلَى الْكَهْفِ (Kehf, 18/16) [... o halde mağara-ya sığının.] Ya'nî, çün ki tarîk-ı Hak'da olan sâlike bir melce' ve melâz lâzımdır, pes onun meferri mürşid-i kâmildir ki, kehf gibi onunla şerr-i nefsden tahassun eder ve onun dâire-i nazarında karâr eder ve hâba varır. Ya'nî, evvel bîdâr iken hâbda idi, şimdi hâbda iken bîdâr oldu. Bu sebebdendir ki, Ashâb-ı Kehf'in dîdeleri küşâde idi. Ya'nî, gözleri açık olduğu hâlde müddet-i tavîle kehfde yatıp uyudular. Nitekim sûre-i Kehf'de mübeyyendir. Ve bu kemâlin netîcesi âhiru'z-zamânda Hz. Mehdî'ye (r.a.) vüzerâ-i seb'a olmak oldu. وَاللّٰهُ عَلَى مَا يَشَاءُ قَدِيرٌ [Allah, dilediğini yapmaya kādirdir.] /

* * *

قال الله سبحانه وتعالى : [Allah Sübhânehû ve Teâlâ buyurdu ki:]

لاَ يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ

(Mâide, 5/105) [Siz doğru yolda olduğunuz takdirde sapan kimse size zarar veremez.]

Ya'nî, mü'min olan ism-i Hâdî ve Nâfi'a, ve kâfir ve münkir olan ism-i Mudill ve Dârr'a mazhardır. Hidâyet ve nef' ise rahmet bâbından ve ıdlâl ve zarar ise gazab kabîlindendir. Çün ki سبقت رحمتي غضبي [Rahmetim gazabımı geçmiştir.] denildi, pes gazab rahmete mukābil gelmedi. Onun için kâfir ve münkir, mü'min-i âşıka mukābele edemez. Zîrâ, onların küfür ve inkârı zulmeti, mü'min-i âşıkın nûr-i îmân ve aşkı ile müzmahill olur, nûr-i nehâr ile zulmet-i leylin izmihlâli gibi. Ve hadîs-i kudsîde geldi ki: ثُمَّ رَشَّ عَلَيْهِمْ مِنْ نُورِهِ [Sonra onlara nûrundan serpiştirdi.] Ya'nî, ezelde ki halk zulmet-i ademde idi, çün ki vücûd-i hâricî buldular, min-vechin münevver oldular -ya'nî ifâza-i vücûd ile- ve min-vechin muzlim oldular -ya'nî adem-i ilm sebebiyle-. Pes, Hak Teâlâ onlara reşş-i nûr-i ilm eyledi, velâkin ol reşâş-i feyz her birine isâbet etmedi, belki isâbet edenler ma'rifet ve tevhîde mühtedî oldular ve isâbet etmeyenler cehl ve şirk içinde kaldılar.

Pes, ol şirk-i celî ve cehl-i şerîat içinde kalanlar kâfirlerdir. Ve şirk-i hafî ve cehl-i hakîkatte kalanlar münkirlerdir. Zîrâ, onların îmânları şirk ile mahlûttur. Nitekim Kur'ân'da gelir: وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلاَّ وَهُمْ مُشْرِكُونَ (Yûsuf, 12/106) [Onların çoğu, Allâh'a ortak koşmadan inanmazlar.] Ve şirk-i hafînin eşeddi "şirk-i vücûd" dedikleridir ki, vücûdda taaddüd tevehhüm etmektir. Münkir-i aşkda ise her nev'den riyâ bulunur. Zîrâ, şirk-i vücûd ki mâdde-i riyâdır, bu bulunduktan sonra sâir riyâlar dahî ona tâbi'dir.

Pes, bu hâl ile da'vâ-yı tevhîd ve ihlâs eden kizb eder. Zîrâ, da'vâsı vâkı'a mutâbık değildir. Şol cihetten ki, hâricde şirk yoktur, belki mertebe-i tevhîd hâli üzerinedir. Feemmâ, müddaînin kavl ve fi'linde şirk vardır ve ol şirkin zararı kendine râci'dir, hâricde ehl-i tevhîde değil. Onun için âyet-i mezkûrede zararı nefy etti. Zîrâ, وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى (En'âm, 6/164) [Hiç bir suçlu başkasının suçunu yüklenmez.] mûcebince hiç bir kes âharın zararıyla mutazarrır [271] olmaz, ve illâ ol zarar Hakk'a sârî olmak lâzım gelir. Hak ise Dârr'dır mutazarrır

değil. Ve nef' dahî böyledir, ve illâ nef' dahî Hakk'a sârî olmak iktizâ eder. Hak ise Nâfi'dir, müntefi' değil. Onun için hadîs-i kudsîde gelir ki: "Ey ibâd, cümleniz bir etkā-yı kalb üzerine olsanız Hakk'a fayidesi yok, belki yine kendinizedir". Zîrâ, halkı halk etmenin ribhi halkadır ki, libâs-ı vücûd telebbüs etmişlerdir. Hak ise onların vücûdlarından evvel mevcûddur. Pes, halkı halk etmekle vücûd cihetinden Hak müntefi' olmaz. Eğerçi zuhûr-i hakāik-ı esmâ ve sıfât bulunur. "Ve kezâlik cümleniz bir efcer-i kalb üzerine olsanız Hakk'a zararı olmaz." Zîrâ, ribh ve sûd kendinize râci' olıcak zarar ve ziyân dahî böyledir. قال الله تعالى: وَاللَّهُ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ (Âl-i İmrân, 3/97) [Allah Teâlâ buyurdu: Allah, bütün âlemlerden müstağnîdir.]

Ey mü'min, bu makāmın esrârı çoktur, velâkin her birinin keşfine cevâz yoktur. Hemân kendin bi-nefsihî ehl-i vukūf olmağa sa'y eyle. Zîrâ, zevkine ermedikçe yalnız ilmi müfîd olmaz. Onun için demişlerdir ki: İlm-i tevhîd başka ve zevk-ı tevhîd başkadır. Bu â'sârda "Allah birdir" demeye kādir olmayanlar doksan dokuz isimden haber verirler. Kimi evrâkdan zabt eder ve kimi dahî umûr-i hayâliyye söyler ki, ikisi dahî hâricdir. Nitekim nice kerre takrîr ve tahrîr olunmuştur. Ve bu makūlelere fi'l-hakîka "Esrâra mühtedîdir" denilmez, belki dalâlden hâlî değillerdir. Onun için bâb-ı irfânda muhakkık ile mukābele ederler. Zîrâ, feyzi menbaından ahz etmemişlerdir, belki vesâit yüzünden getirmişlerdir. Ve bilmemişlerdir ki, ilm-i ilâhî fi'l-hakîka bi-lâ-vâsıta olandır ki, cihet-i hâsdan irtibât ile feyezân eder. Acebdir ki, bu kadar hicâb ile müşâhede da'vâsın ederler ve sözlerinde eser-i cehl zâhir iken iddiâ-i ma'rifet-i ilâhiyye eylerler ve tarîk-ı ma'rifetten dâll oldukların bilmezler. Pes, bu cehlin zararı kendilerinedir, ârif-i billâha ondan zarar gelmez. Ve herkes kendi tarîkına mühtedîdir, gerek tarîkı dalâli müştemil olsun ve gerek olmasın. Fa'rifhü. /

Ba'de-zâ, ism-i Hâdî tahtında olanlar iki vechile merhûnlardır: Biri rahmet-i âmme ve biri rahmet-i hâssadır. Ve rahmet-i âmme ilm-i şerîattır ki, hiç bir ferde ihtisâsı yoktur. Nûr-i şems ve matar ve emsâli gibi ki, nûr-i şems her yere doğar ve bârân her mahalle yağar. İşte وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ (A'râf, 7/156) [Rahmetim her şeyi kaplamıştır.] budur. Ve rahmet-i hâssa ilm-i hakîkattir ki, havâssa mahsûsdur. Zemzem ve âb-ı hayât gibi. İşte فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ (A'râf, 7/156) [Onu,

takvâ sâhiplerine yazacağım.] budur. Zîrâ, bu ilm-i azîz, hakk-ı takvâ ile müttakî olanlara mahsûsdur.

Ve "hakk-ı takvâ" dedikleri küfr bi't-tâğüttur. Ya'nî, nefsin tuğyânına sebeb olan mâ-sivâya taallukdan ictinâbdır. Pes, tâğût kendi nefsinde küfür değildir. Zîrâ, eşyâ tesbîh ve tahmîd-i Hak'dadır. Belki ona taalluk küfürdür ki, îmân-ı billâhı münafîdir. Zîrâ, iki yere îmân olmaz. Zîrâ, cevfde kalb birdir, bu cihetten müteallak dahî bir gerektir. Ve mâ-sivâya küfür, ya'nî ondan taalluku kat' ve Hakk'a taalluk ve îmân fi'l-hakîka ikisi birdir. Eğerçi biri tahliye bâbındandır -hâ-i mu'ceme ile- ki, küfürdür. Ve biri tahliye kabîlindendir ki, îmândır. Onun için: فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ (Bakara, 2/256) [O halde kim tâğûtu inkâr eder ve Allâh'a inanırsa...] da küfür îmân üzerine takdîm olundu. Pes, evvel küfrü tut, tâ ki îmân-ı kâmil ehli olasın, ve illâ îmânın nâkıs olur ki, nısf-ı îmândır. Belki lâ-şey' olur. Zîrâ, وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَائِهِمْ (En'âm, 6/136) [... fakat Allah için ayrılan ortaklarına ulaşıyor.] mazmûnu ona işâret eder.

Ey mü'min, ihtidâ-i mutlak işte bu küfürdür ki, bunun îmânı gibi îmân yoktur. Zîrâ, esâs-ı muhkem üzerine mebnîdir. Ve bu ma'nâ eğer sana ıyân oldu ise nazar sal îmân da'vâsında olanlara, tâ ki da'vâlarında sıdk ve kizbi bilesin. Ve şol ki şehevât-ı tabîiyye ve hevâ-yı nefsine bendedir, ne vechile bende-i Hak olur ki, makām-ı tevhîdde ikilik olmaz.

Suâl olunursa ki: Çün ki hâl böyledir, pes Hak Teâlâ şirk esbâbını niçin halk eyledi? Cevâb budur ki: Hakk'ın murâdı ikilik yüzünden ibâdı birliğe irşâddır. Sen hâcetin ise ahvel gibi biri iki görme ve birliğe er.

* * *

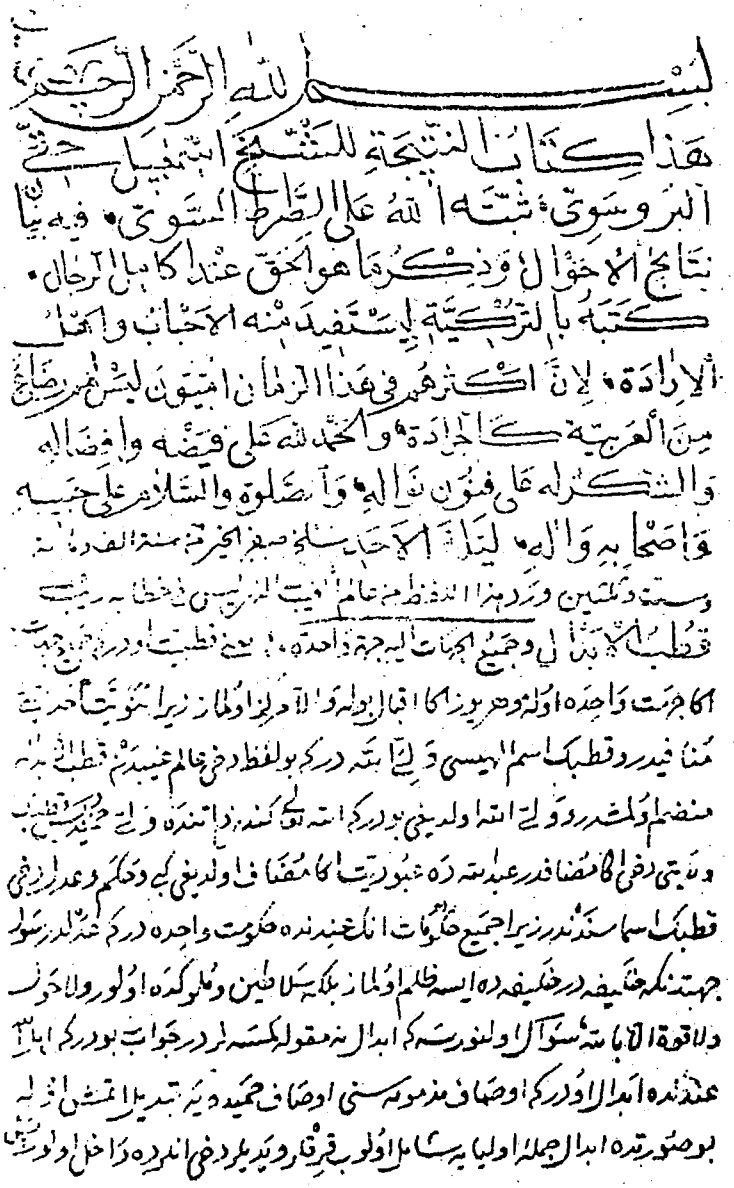

Orijinal müellif nüshasından örnek 1[b] varağı

قيل لي ليلة الجمعة دأبك الادب في كل شيء

دأب عادت دیمکدر که ادب لفظنک عکس غیر مستویسی یعنی مقلوبیدر
و ادب امور مستحسنه یی رعایت اتمکدر که معاملات خلقیه ده و کرک
معاملات حقیه و کرک عاداتده و کرک عباداتده پس دیمک اولور که سنک
داب و عادتک هر شیده امور مستحسنه یی رعایت اتمکدر و بو بر امر مستحسندر که
انکا اوزرینه مستمر اول زیرا الله تعالی فحش و تفحشی سومز حتی بر واعظ
و یا بر مدرس و امثالی ادب وعظ و درسی بلمسه و حق تعالی نک شانی
عظیمنده و رسول اللهک صلی الله علیه وسلم امر کریمنده تعظیم و تکریمه
دائر اولان عبارات و الفاظله تعبیر اتمسه اول مجلس محل حلول غضب
الهی اولوب ملائکه رحمت ادرادن فرار ایدرلر و اول بی ادب و مجلسنه
حاضر اولنلرک نتیجه لری مغضوب و مبغوض اولمق لازم کلور فکیف که
اول مجلسده سب اولیا و شتم ارباب ذکر و توحید اوله بو صورتده حق
تعالی نک غضبی ارسلانک یاوری سندن اوتوری غضبی کبی اولور و اولر
سب و شتم ایلین و انی قولاغنه قویانلر و حظ ایدوب خندان اولنلر
آخر پنجه قهر الهی ده زبون اوله لر و دین و دنیالری پاره پاره اولوب
نه جزا لر بوله لر و بز بو سوزی غیرت حق ایچون سویلرز دیدکلری فایده
اتمیه زیرا دجال و فرعون اولنلرده غیرت حق اولماز بلکه سوزلری کندیلرینه
حین مکر و وبال اولور اشته بو اعصارده جوامع و مساجد هر یوزدن
مساوی خانه اولدی و بو مقوله لری دفع ایدر امور سیاسیه ده بر آدم
بولندی زیرا سیاسته فهم تام و علم مالا کلام استر بوندن صکره غیرت دین
و سلف صالحین سیرتلرینه اقتدا و اثرلرینه اقتفا لازمدر اشته جلالک جمال

Orijinal müellif nüshasından örnek 11ª varağı

ÂYET-İ KERÎMELER İNDEKSİ

("/" işâretinden önceki sayı sûre numarasını, "/" işâretinden sonraki sayı âyet numarasını, üç noktadan sonraki numaralar âyetlerin kitapta geçtiği sayfaları gösterir.)

Ahkāf, 46/9 ... 11, 136
Ahkāf, 46/10 ... 426
Ahkāf, 46/25 ... 27
Ahkāf, 46/35 ... 14
Ahzâb, 33/4 ... 202, 325, 329, 391, 474
Ahzâb, 33/25 ... 151
Ahzâb, 33/33 ... 253
Ahzâb, 33/40 ... 439
Ahzâb, 33/43 ... 201, 300
Ahzâb, 33/50 ... 194
Ahzâb, 33/53 ... 449
Ahzâb, 33/72 ... 247, 360, 449
Alak, 96/1 ... 382
Alak, 96/19 ... 104, 372
Âl-i İmrân, 3/15 ... 220
Âl-i İmrân, 3/18 ... 167
Âl-i İmrân, 3/19 ... 14, 391, 460
Âl-i İmrân, 3/26 ... 18, 47, 124, 179, 347
Âl-i İmrân, 3/30 ... 41
Âl-i İmrân, 3/92 ... 151, 303
Âl-i İmrân, 3/97 ... 59, 110, 452, 480
Âl-i İmrân, 3/185 ... 342
Âl-i İmrân, 3/106 ... 189
Âl-i İmrân, 3/159 ... 447
Âl-i İmrân, 3/167 ... 111
Âl-i İmrân, 3/173 ... 48
Âl-i İmrân, 3/195 ... 474
Ankebût, 29/43 ... 365
Ankebût, 29/61 ... 118
Ankebût, 29/64 ... 287
Ankebût, 29/65 ... 309
Ankebût, 29/69 ... 370
A'râf, 7/18 ... 330
A'râf, 7/22 ... 248
A'râf, 7/26 ... 354
A'râf, 7/29 ... 418
A'râf, 7/43 ... 475
A'râf, 7/44 ... 155
A'râf, 7/54 ... 57
A'râf, 7/75 ... 283
A'râf, 7/85 ... 324
A'râf, 7/88 ... 93, 96
A'râf, 7/102 ... 108
A'râf, 7/107 ... 233
A'raf, 7/138 ... 364
A'râf, 7/151 ... 134
A'râf, 7/156 ... 480
A'râf, 7/157 ... 316
A'râf, 7/168 ... 109
A'râf, 7/169 ... 418
A'râf, 7/172 ... 199, 350
A'râf, 7/179 ... 163, 349, 403
A'râf, 7/180 ... 178
A'râf, 7/198 ... 195, 225, 352, 403, 430, 443, 464
Asr, 103/1-2 ... 70
Asr, 103/2 ... 74
Asr, 103/3 ... 71
Bakara, 2/1 ... 171
Bakara, 2/7 ... 207
Bakara, 2/15 ... 180
Bakara, 2/18 ... 287
Bakara, 2/19 ... 400
Bakara, 2/20 ... 88
Bakara, 2/21 ... 237
Bakara, 2/30 ... 20, 21, 60, 163
Bakara, 2/32 ... 21
Bakara, 2/33 ... 343
Bakara, 2/34 ... 249
Bakara, 2/38 ... 25, 100, 211, 325
Bakara, 2/43 ... 355
Bakara, 2/54 ... 201
Bakara, 2/60 ... 474
Bakara, 2/61 ... 26
Bakara, 2/94 ... 192
Bakara, 2/105 ... 153, 159, 318, 321, 428
Bakara, 2/109 ... 410
Bakara, 2/115 ... 281, 326, 331
Bakara, 2/135 ... 460
Bakara, 2/137 ... 333
Bakara, 2/138 ... 263
Bakara, 2/143 ... 186
Bakara, 2/144 ... 400, 404
Bakara, 2/148 ... 92
Bakara, 2/154 ... 196
Bakara, 2/166 ... 333
Bakara, 2/189 ... 277
Bakara, 2/191 ... 28
Bakara, 2/195 ... 425
Bakara, 2/196 ... 30
Bakara, 2/201 ... 56
Bakara, 2/207 ... 224
Bakara, 2/210 ... 181
Bakara, 2/213 ... 174, 477
Bakara, 2/214 ... 440
Bakara, 2/225 ... 238
Bakara, 2/229 ... 220, 222
Bakara, 2/238 ... 340
Bakara, 2/245 ... 188, 237, 347, 377, 474
Bakara, 2/247 ... 319
Bakara, 2/253 ... 51, 194, 339, 450
Bakara, 2/255 ... 174, 245, 265, 386, 404, 432
Bakara, 2/256 ... 49, 419, 481
Bakara, 2/273 ... 350
Bakara, 2/282 ... 182
Bakara, 2/284 ... 258, 314
Bakara, 2/285 ... 80, 217
Bakara, 2/286 ... 188
Bürûc, 85/12 ... 187
Câsiye, 45/23 ... 460
Cin, 72/19 ... 76, 153, 343
Cum'a, 62/4 ... 325
Duhâ, 93/3 ... 247
Duhâ, 93/5 ... 438
Duhâ, 93/7 ... 55
Duhâ, 93/8 ... 423, 442

Duhâ, 93/9-10 ... 17
Duhân, 44/39 ... 73
En'âm, 6/1 ... 367, 369
En'âm, 6/3 ... 385
En'âm, 6/12 ... 71
En'âm, 6/18 ... 88
En'âm, 6/34 ... 88
En'âm, 6/35 ... 350
En'âm, 6/45 ... 62
En'âm, 6/59 ... 348
En'âm, 6/62 ... 35, 36
En'âm, 6/76 ... 40
En'âm, 6/79 ... 40, 42, 372
En'âm, 6/91 ... 460
En'âm, 6/96 ... 207, 215
En'âm, 6/98 ... 312, 473
En'âm, 6/112 ... 145
En'am, 6/113 ... 323, 324
En'âm, 6/115 ... 88
En'âm, 6/124 ... 96
En'âm, 6/125 ... 398
En'âm, 6/136 ... 418, 481
En'âm, 6/152 ... 463
En'âm, 6/164 ... 479
Enbiyâ, 21/2 ... 181, 230
Enbiyâ, 21/14 ... 59
Enbiyâ, 21/15 ... 59
Enbiyâ, 21/18 ... 233
Enbiyâ, 21/29 ... 364
Enbiyâ, 21/30 ... 321, 412
Enbiyâ, 21/69 ... 337, 338
Enbiyâ, 21/83 ... 339
Enbiyâ, 21/87 ... 37, 80
Enbiyâ, 21/90 ... 257
Enbiyâ, 21/101 ... 136, 137, 138
Enbiyâ, 21/107 ... 45, 107, 133, 143, 212, 263, 376, 435, 447, 450, 453
Enfâl, 8/8 ... 118
Enfâl, 8/17 ... 63, 152, 173, 282, 284, 364
Enfâl, 8/24 ... 184
Enfâl, 8/33 ... 283
Enfâl, 8/37 ... 130, 215
Enfâl, 8/41 ... 118
Fâtır, 35/1 ... 274, 343
Fâtır, 35/10 ... 271, 455
Fâtır, 35/15 ... 15, 125, 175, 193, 281, 395, 438, 443, 459
Fâtır, 35/24 ... 252, 327
Fâtır, 35/30 ... 286, 318, 320
Fâtır, 35/41 ... 238
Fâtiha, 1/2 ... 62, 64, 110
Fâtiha, 1/2-3 ... 255
Fâtiha, 1/6 ... 56, 451
Fâtiha, 1/7 ... 187, 224, 275, 451
Fetih, 48/1 ... 275
Fetih, 48/2 ... 68, 108
Fetih, 48/10 ... 63, 81, 95, 390, 446
Furkân, 25/7 ... 163
Furkân, 25/29 ... 144
Furkân, 25/31 ... 61
Furkân, 25/32 ... 190
Fussılet, 41/26 ... 382
Fussılet, 41/31 ... 314
Fussılet, 41/33 ... 271
Fussılet, 41/46 ... 206
Gâfir, 40/12 ... 184
Gâfir, 40/15 ... 127
Gâfir, 40/16 ... 443
Gâfir, 40/20 ... 88
Gâfir, 40/44 ... 284
Hac, 22/11 ... 124
Hac, 22/18 ... 216
Hac, 22/25 ... 429
Hac, 22/28 ... 335
Hac, 22/46 ... 162
Hac, 22/78 ... 128
Hadîd, 57/3 ... 153, 466
Hadîd, 57/4 ... 266, 289
Hadîd, 57/10 ... 97
Hadîd, 57/21 ... 252
Haşr, 59/7 ... 63, 229, 296, 317
Haşr, 59/9 ... 303
Haşr, 59/23 ... 364
Hicr, 15/9 ... 147
Hicr, 15/29 ... 220, 312, 336, 351
Hicr, 15/40 ... 297
Hicr, 15/94 ... 191
Hucurât, 49/17 ... 134
Hûd, 11/18 ... 71
Hûd, 11/56 ... 42, 44, 146, 305, 398
Hûd, 11/107 ... 135, 197
İbrâhîm, 14/7 ... 62
İbrâhîm, 14/13-14 ... 123
İbrâhîm, 14/34 ... 148
İbrâhîm, 14/35 ... 217
İhlâs, 112/1 ... 171
İhlâs, 112/3 ... 243
İnfitâr, 82/6-7 ... 321
İnsân, 76/21 ... 186
İnşirâh, 94/4 ... 471
İnşirâh, 94/5 ... 453
İnşirâh, 94/6 ... 149
İsrâ, 17/1 ... 153
İsrâ, 17/5 ... 105, 152
İsrâ, 17/12 ... 413
İsrâ, 17/44 ... 380
İsrâ, 17/70 ... 52
İsrâ, 17/72 ... 162
İsrâ, 17/79 ... 293, 430, 435
İsrâ, 17/81 ... 233, 262
İsrâ, 17/84 ... 287
İsrâ, 17/85 ... 58, 404
İsrâ, 17/105 ... 107
İsrâ, 17/110 ... 434
Kadir, 97/4 ... 276, 292, 365
Kalem, 68/1 ... 168, 171
Kalem, 68/4 ... 153, 227, 435, 447
Kalem, 68/48 ... 31
Kamer, 54/49 ... 206
Kamer, 54/50 ... 357
Kasas, 28/30 ... 364, 390, 396
Kasas, 28/68 ... 318
Kasas, 28/83 ... 376
Kasas, 28/88 ... 203, 233, 342, 394
Kehf, 18/16 ... 396, 478
Kehf, 18/65 ... 78, 304
Kehf, 18/78 ... 459
Kehf, 18/82 ... 54, 231, 317
Kehf, 18/107 ... 454
Kehf, 18/110 ... 140, 296, 419
Kāf, 50/1 ... 171
Kāf, 50/15 ... 72, 165, 203, 269, 285
Kāf, 50/16 ... 22, 23, 31, 44
Kāf, 50/19 ... 66, 100
Kāf, 50/21 ... 116
Kāf, 50/22 ... 100
Kāf, 50/24 ... 135
Kāf, 50/30 ... 94, 330
Kāf, 50/35 ... 313, 318, 433
Kāf, 50/37 ... 329, 332, 333, 411
Kāf, 50/42 ... 469
Lokman, 31/12 ... 251
Mâide, 5/19 ... 252
Mâide, 5/35 ... 23, 260, 467

Mâide, 5/54 ... 128, 162, 325, 327, 362, 416
Mâide, 5/67 ... 273, 327, 471
Mâide, 5/75 ... 353
Mâide, 5/100 ... 130
Mâide, 5/105 ... 479
Mâide, 5/114 ... 55, 56
Mâide, 5/118 ... 393
Meryem, 19/19 ... 211
Meryem, 19/38 ... 180
Muhammed, 47/4 ... 123
Muhammed, 47/7 ... 132, 296
Muhammed, 47/12 ... 163
Muhammed, 47/19 ... 36, 264, 406, 437, 438
Muhammed, 47/31 ... 181
Mutaffifîn, 83/15 ... 223, 236, 262
Mücâdele, 58/12 ... 87
Müddessir, 74/1-2 ... 160
Müddessir, 74/2 ... 67
Müddessir, 74/31 ... 247
Mülk, 67/19 ... 238, 343
Mülk, 67/22 ... 44, 124, 216, 398
Mü'min, 40/12 ... 30
Mü'min, 40/15 ... 351
Mü'min, 40/16 ... 20, 395
Mü'min, 40/20 ... 280
Mü'min, 40/46 ... 45
Mü'min, 40/51 ... 95, 123
Mü'min, 40/57 ... 369
Mü'min, 40/66 ... 15, 17
Mü'minûn, 23/14 ... 169, 256, 312
Mü'minûn, 23/65 ... 227
Mü'minûn, 23/116 ... 181
Münâfikûn, 63/4 ... 27, 71
Münâfikûn, 63/7 ... 314
Mürselât, 77/20 ... 311
Müzzemmil, 73/2 ... 294
Müzzemmil, 73/9 ... 414
Nahl, 16/9 ... 148
Nahl, 15/12 ... 37, 80
Nahl, 16/16 ... 233, 409
Nahl, 16/31 ... 314
Nahl, 16/40 ... 383
Nahl, 16/43 ... 298, 348
Nahl, 16/66 ... 179
Nahl, 16/78 ... 438
Nahl, 16/88 ... 334
Nasr, 110/1 ... 276
Nasr, 110/2 ... 454
Nasr, 110/3 ... 184, 448
Nâziât, 79/1 ... 475
Nâziât, 79/24 ... 199
Nebe', 78/8 ... 458
Nebe', 79/30 ... 124
Necm, 53/3-4 ... 63
Neml, 27/15 ... 50
Neml, 27/41 ... 384
Neml, 27/42 ... 386
Neml, 27/44 ... 387
Neml, 27/62 ... 183
Neml, 27/80 ... 470
Neml, 27/88 ... 62, 168
Nisâ, 4/10 ... 124, 189
Nisâ, 4/28 ... 154, 344, 438
Nisâ, 4/34 ... 242, 338
Nisâ, 4/41 ... 435
Nisâ, 4/48 ... 188
Nisâ, 4/58 ... 209, 336
Nisâ, 4/59 ... 317
Nisâ, 4/69 ... 204, 244
Nisâ, 4/80 ... 47, 63
Nisâ, 4/82 ... 62
Nisâ, 4/113 ... 158, 322
Nisâ, 4/116 ... 227
Nisâ, 4/122 ... 88
Nisâ, 4/126 ... 88
Nisâ, 4/136 ... 112, 199, 237
Nisâ, 4/150 ... 284
Nisâ, 4/171 ... 218
Nisâ, 4/174 ... 214
Nûh, 71/26 ... 447
Nûr, 24/3 ... 138
Nûr, 24/22 ... 320
Nûr, 24/35 ... 125, 237, 423
Nûr, 24/63 ... 251
Nûr, 24/64 ... 404
Ra'd, 13/3 ... 362
Ra'd, 13/4 ... 179
Ra'd, 13/11 ... 163, 183
Ra'd, 13/33 ... 216
Ra'd, 13/39 ... 87
Ra'd, 13/41 ... 88
Rahmân, 55/1-2 ... 380
Rahmân, 55/2 ... 380
Rahmân, 55/3-4 ... 380, 389
Rahmân, 55/3-5 ... 382
Rahmân, 55/19 ... 45
Rahmân, 55/20 ... 179, 466
Rahmân, 55/26-27 ... 203
Rahmân, 55/72 ... 119
Rûm, 30/1-2 ... 384
Rûm, 30/50 ... 467
Rûm, 30/19 ... 149
Sâd, 38/1 ... 171
Sâd, 38/8 ... 420, 424
Sâd, 38/26 ... 60
Sâd, 38/35 ... 339
Sâd, 38/75 ... 169
Saff, 61/8 ... 85, 400, 477
Saff, 61/13 ... 275
Sâffât, 37/1 ... 171
Sâffât, 37/35 ... 391, 392
Sebe', 34/25 ... 11
Secde, 32/5 ... 207, 468
Secde, 32/15 ... 146
Secde, 32/18 ... 425
Secde, 32/20 ... 223
Secde, 32/21 ... 31
Secde, 32/22 ... 105, 106
Secde, 32/25 ... 177
Secde, 32/30 ... 95, 123, 155
Şems, 91/5 ... 196
Şems, 91/9-10 ... 346
Şems, 91/10 ... 446
Şuarâ, 26/18 ... 198
Şuarâ, 26/80 ... 126
Şuarâ, 26/82 ... 432
Şuarâ, 26/90 ... 137, 188
Şuarâ, 26/113 ... 280
Şuarâ, 26/189 ... 93
Şuarâ, 26/193 ... 457
Şuarâ, 26/193-194 ... 66, 122
Şuarâ, 26/193-4 ... 362
Şuarâ, 26/196 ... 381, 382
Şuarâ, 26/214 ... 253
Şûrâ, 42/7 ... 426
Şûrâ, 42/11 ... 165, 182, 240, 352, 364, 365
Şûrâ, 42/18 ... 120
Şûrâ, 42/28 ... 448
Şûrâ, 42/52 ... 55, 158
Tâhâ, 20/5 ... 238, 385, 394, 401
Tâhâ, 20/37 ... 200
Tâhâ, 20/39 ... 420
Tâhâ, 20/41 ... 194, 198, 250, 345
Tâhâ, 20/73 ... 202
Tâhâ, 20/114 ... 56, 89, 247, 381
Tâhâ, 20/125 ... 162, 287

Tâhâ, 20/126 ... 287
Tahrîm, 66/2 ... 88, 207
Tahrîm, 66/4 ... 221
Talâk, 65/3 ... 138
Târık, 86/1-3 ... 39
Târık, 86/9 ... 469
Târık, 86/14 ... 21
Tegâbün, 64/2 ... 130
Tegâbün, 64/9 ... 223
Tegâbün, 64/11 ... 216, 370
Tekvîr, 81/6 ... 45
Tekvîr, 81/7 ... 94, 138, 465
Tekvîr, 81/24 ... 473
Tekvîr, 81/26 ... 118, 188
Tevbe, 9/6 ... 191, 391
Tevbe, 9/28 ... 185
Tevbe, 9/111 ... 159, 320
Tevbe, 9/114 ... 153
Tevbe, 9/119 ... 204
Tevbe, 9/128 ... 186
Tevbe, 9/129 ... 37
Tîn, 95/5 ... 337, 350
Tûr, 52/1-2 ... 171
Tûr, 52/21 ... 216
Tûr, 52/23 ... 22
Vâkıa, 56/79 ... 8, 83, 185, 421
Yâsîn, 36/6 ... 327
Yâsîn, 36/17 ... 228
Yâsîn, 36/38 ... 305
Yâsîn, 36/39 ... 20
Yâsîn, 36/69 ... 362
Yâsîn, 36/82 ... 194
Yûnus, 10/10 ... 114, 216
Yûnus, 10/23 ... 78
Yûnus, 10/26 ... 138, 318, 433
Yûnus, 10/32 ... 69, 171
Yûnus, 10/48 ... 285
Yûnus, 10/56 ... 398, 452
Yûnus, 10/58 ... 134
Yûnus, 10/64 ... 115, 216, 261
Yûnus, 10/90 ... 199
Yûnus, 10/92 ... 200
Yûsuf, 12/10 ... 415
Yûsuf, 12/24 ... 345
Yûsuf, 12/33 ... 345
Yûsuf, 12/38 ... 249
Yûsuf, 12/77 ... 139
Yusuf, 12/106 ... 419
Yûsuf, 12/101 ... 244
Yûsuf, 12/106 ... 309, 366, 479
Yûsuf, 12/108 ... 6, 251
Zâriyât, 51/19 ... 335
Zâriyât, 51/55 ... 106
Zâriyât, 51/56 ... 36, 73, 328, 389, 437, 456
Zâriyât, 51/59 ... 123, 269, 285
Zilzâl, 99/2 ... 285, 471
Zuhruf, 43/3 ... 63, 203, 311
Zuhruf, 43/32 ... 127, 152
Zuhruf, 43/41 ... 155
Zuhruf, 43/84 ... 400
Zümer, 39/6 ... 197
Zümer, 39/9 ... 231
Zümer, 39/23 ... 224
Zümer, 39/36 ... 205
Zümer, 39/47 ... 273
Zümer, 39/53 ... 105
Zümer, 39/67 ... 145
Zümer, 39/69 ... 213

HADİSLER İNDEKSİ

أَبِيتُ عِنْدَ رَبِّي يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِي، 56, 98, 190

أجوع يوماً وأشبع يوماً ، 127

آدم ومن دونه تحت لوائي ، 153

إِذَا رُؤُا ذُكِرَ اللّهُ ، 351, 402, 464

أَرِحْنَا بِلالُ ، 3,31 44

أسالك لذّة النظر إلى وجهك الكريم ، 359

استفت قلبك ، 417, 429

أصْحَابي كالنّجوم بأيّهم اقتديتم اهتديتم ، 409, 456

اعملوا فكلّ ميسّر لما خُلق له ، 215, 325

أعنّي بكثرة السّجود ، 295

أَعُوذُ بِاللّه أَنْ أَجهل أو يُجْهَلَ عليَّ ، 350

اللّهمّ اغسلني بماء الثّلج والبَرَد والمطر ، 322, 394

اللّهمّ أغنني بالإفتقار إليك ، 49

اللّهمّ اهد قومي فإنّهم لا يعلمون ، 55

إنّ الشّيطان ليجري من ابن آدم مجرى الدّم ، 211

إنّ اللّه خلق آدم على صورته ، 347, 358

إنّ اللّه خلق آدم فتجلّى فيه ، 351

إن اللّه زادكم صلوة ألا وهي الوتر ، 318

إنّ اللّه يقول على لسان عبده سمع اللّه لمن حمده ، 143, 235, 389, 408

أنا العبد ، 437

أنا العبد لا إله إلا اللّه ، 173

أنا النّذير العُريان ، 407

أنا أملح ، 34, 360, 438

أنا سيّد ولد آدم ، 52

أنا مدينة العلم وعليٌّ بابها ، 84
أنا من اللّه والمؤمنون من فيض نوري ، 128, 187, 292
أنتم شهداء اللّه في الأرض ، 117
أنزلوا النّاس منازلهم ، 374
الإنسان بأصغريه ، 389
إنّكم سترون ربّكم ، 213, 361, 475
إِنَّكُمْ سَتَرَوْنَ رَبَّكُمْ كَمَا تَرَوْنَ الْقَمَرَ لَيْلَةَ الْبَدْرِ ، 307
إنّما العبرة بالخواتيم ، 112, 136, 216, 451
أوّل ما خلق اللّه روحي ، 312, 439, 470
أوليائي تحت قبابي لا يعرفهم غيري ، 76, 145, 220, 236, 442
أيّكم مثلي أبيتُ عِنْدَ رَبّي يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِي ، 1,27 98
أين اللّه؟ ... إنّها مؤمنةٌ ، 374
أيّها الإبن الصّالح ، 243
أيّها الأخ الصّالح ، 243
بعثت بالسّيف ، 201, 452
بُعثت لأتمّم مكارم الأخلاق ، 452
بَلِّغُوا عنّي ولو آيةً ، 472
ثُمَّ رَشَّ عَلَيْهِمْ مِنْ نُورِهِ ، 479
جُزْ يا مؤمن فإنّ نورك اطفأ ناري ، 337, 427
حاسبوا أنفسكم قبل أن تُحاسَبوا ، 142
حتّى يضع الجبّار فيها قدمه ، 180
حَديثُ عَهْدٍ بِرَبّي ، 7
حَسِّنوا أكفانكم ، 78
الحكمة ضالّة المؤمن أين وجدها أخذها ، 428
الحكمة ضالّة المؤمن أينما وجدها أخذها ، 35
الخلافة بعدي ثلثون سنةً ثمّ بعدها ملك عَضُوض ، 720
خلقتُ هؤلاء للجنّة وخلقتُ هؤلاء للنّار ، 427

خير الأمور أوساطها ، 341
خير الذّكر الخفيّ ، 119
الخير عادة والشّرّ لَجاجة ، 346
دَعْ مَا يَرِيبُكَ إِلَى مَا لاَ يَرِيبُكَ ، 25
الرَّاحِمُونَ يَرْحَمُهُمُ الرَّحْمَن ، 104
ربّ زدني حيرةً فيك ، 451
الرّحماء يَرحمهم الرّحمن ، 434
الرّفيق الأعلى ، 204
زيّنوا القرآن بأصواتكم ، 274
سبحانك ما عبدناك حقّ عبادتك ، 322
سبقت رحمتي غضبي ، 187, 330, 346, 428, 450
السلطان ظلّ اللّه ، 341
شَاهَتِ الوجوه ، 390
شفاعتي لأهل الكبائر من أمّتي ، 431
صلّوا خَلْف كُلّ بَرٍّ وفَاجِرٍ ، 8, 97
صنفٌ لا يَستتر الرّبّ عنهم ، 320
صنفٌ من أهل الجنّة لا يستتر الرّبّ عنهم ، 476
صنف من أهل الجنّة لا يستتر عنهم الرّبّ ، 279
طوبى لمن رآني ولمن رآى من رآني ولمن رآى من رآى من رآني ، 260
الظّالم عدل اللّه في أرضه ينتقم به ثمّ ينتقم منه ، 453
عجب ربّك من قوم يُقاد إلى الجنّة بالسلاسل ، 189
عليكم بالسّواد الأعظم ، 436
عليكم بسنّتي وسنّة الخلفاء الرّاشدين من بعدي ، 232
فَلاَ يَأْمُرُنِي إِلاَّ بِخَيْرٍ ، 200
كاد الحليم يكون نبيّا ، 447
كان متواصل الأحزان دائم الفكر ، 441
كلّ مولودٍ يولد على الفطرة ثمّ أبواه يُهوّدانه ويُنصّرانه ويُمجّسانه ، 215, 462

كنتُ سمعَه وبصره ولسانه ، 213, 390
كنت كنزاً مخفيًا فاحببت ان أُعرف فخلقت الخلق لأُعرف ، 85, 148, 325, 389, 437, 465
كُنتُ يتيماً في الصّغر وغريباً في الكبر ، 463
كونوا في اللّه إخواناً ، 304
لا أحصي ثناء عليك انت كما أثنيت على نفسك ، 322, 407
لا تسبوا الدّهر فإنّ الدّهر هو اللّه ، 70, 139, 212
لا يسعُني أرضي ولا سمائي ولكن يسعُني قلب عبدي التّقيّ ، 153, 363
لكلّ منكما مِلؤها ، 214
لن يفلح قوم تملكهم امراة ، 361
لو دلّيتم بحبل إلى الأرض السّفلى لهبط على اللّه ، 152
لولا أنّ الكلاب أمّة من الأمم لأمرتُ بقتلها ، 335
لولاك يا محمّد ما خلقت الأفلاك ، 54
لي مع اللّه وقت لا يسعني فيه مَلك مقرّب ولا نبيّ مرسَل ، 98, 127, 449
لَيْتَ رَبَّ مُحَمَّدٍ لَمْ يَخْلُقْ مُحَمَّداً ، 439
ما أوذي نبيٌّ مثل ما أوذيتُ ، 30, 422, 433
مَا بعث اللّه رسولاً إلا كان حسَن الوجه حسن الإسم حسن الصوت ، 273
مَا رآه المؤمنون حسَناً فهو عند اللّه حسن ، 232
ما عرفناك حقّ معرفتك ، 301, 304, 322, 326
ما لا عينٌ رأت ولا أُذن سمعتْ ولا خطر على قلب بشر ، 319
ما وسعني أرضي ولا سمائي ولكن وسعني قلب عبدي التّقيّ ، 385, 417
المؤمنون لا يموتون بل ينقلون من دار إلى دار ، 154
المؤذّنون أطول أعناقاً يوم القيمة ، 272
المرء مع من أحبّ ، 406
من أحصاها دخل الجنّة ، 456
من أراد ان ينظر إلي ميّت يمشي بين الأحياء فلينظر إلي أبي بكر ، 7
من استوى يوماه فهو مغبون ، 89, 105, 223, 393

من تشبّه قوماً فهو منهم ، 34, 406
من تقرّب إليّ شبراً تقرّبت إليه ذراعاً ، 89, 392
من رآني فقد رآى الحقّ ، 464
من عرف اللّه طال لسانه ، 407
من عرف اللّه كلّ لسانه ، 407
مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ ، 265, 301
من عمل بما علم ورّثه اللّه علم ما لم يعلمْ ، 217, 389
من كان للّه كان اللّه له ، 88, 319
من مات فقد قامت قيامتُه ، 120
مُوتُوا قَبل أنْ تَمُوتوا ، 7
النّاس نيام ، 371
نحن امّة أمّيّة ، 158
نَحْنُ مَعَاشِرَ الأنبياءِ تنام عيوننا ولا تنام عيون قلوبنا ، 386
نفسك مطيتك فارفقْ بها 447
هذا وضوئي ووضوء الأنبياء من قبلي ، 128
هم القوم لا يشقى جَليسُهم ، 144
واجعلني نوراً ، 159
وأسالك لذّة النظر إلي وجهك الكريم ابداً دائماً سرمداً ، 31, 458
واعوذ بك منك ، 49
والعلم عند اللّه ، 52
وأنت يا عمّ لو أطعته أطاعك ، 89
يا ابنَ آدم جُعتُ فلم تطعمني وظَمِئتُ فلم تَسقني ومرضتُ فلم تَعُدني ، 308
يا خيل اللّه اركبي ، 309
يا عبادي إنّما هي اعمالكم تُرَدّ عليكم ، 77
يؤجر ابن آدم في نفقته كلّها إلاّ شيئاً وضعه في الماء والطين ، 78
يجيئ النبيّ ليس معه أحد ، 68

Allah Sübhânehû ve Teâlâ her seher-i a'lâda semâ-i dünyâya nüzûl eder, 334
Benden sonra hilâfet otuz senedir, 317
Bir gün amm-i Rasûlullâh s.a.v. -ya'nî Ebû Tâlib- Cenâb-ı Nübüvvet'e: "Yâ Muhammed, ne aceb Rabbin sana mutî'dir ki, her ne dersen o olur..." 89
Bir kimse ahyâ' arasında yürür meyyite nazar edeyim derse Ebû Bekr'e nazar eylesin, 208
Bir zamân gelir ki cehennemin ka'rında "su teresi" dedikleri ot biter, 242
Cümlenizden etkā ve ahşâ benim, ve kezâlik eşfak benim ki, siz kendin âteşe tarh eden pervâneye benzersiniz ve ben sizin miyânınızdan tutup âteşe düşmekten sizi men' ederim., 133
Durunuz, Rabbime hamd edeyim, 460
Dünyâda garîb gibi ol. Veyâhut ibn-i sebîl gibi ol. Ve dahî kendini ashâb-ı kubûrdan add eyle. 208
Eğer ben bir kimseyi kendime dost ittihâz edeydim Ebû Bekr'i dost ittihâz ederdim, velâkin Allah Teâlâ beni halîl ittihâz etmiştir. 16
Eğer bir kimse beyne'l-ahyâ' bir meyyit-i mâşîye nazar etmek isterse Ebû Bekr'e nazar eylesin., 259
Ey ibâd, cümleniz bir etkā-yı kalb üzerine olsanız Hakk'a fayidesi yok, belki yine kendinizedir. Ve kezâlik cümleniz bir efcer-i kalb üzerine olsanız Hakk'a zararı olmaz., 480
Hızır'ın katl ettiği gulâm küfr üzerine matbû' idi. 461
İbn-i âdemin gözünü toprak doldurur, 222
İmânınızı "Lâ ilâhe illallâh" zikri ile tecdîd ediniz., 397
Mevt size mecmû' olduğunuz hâlde gelsin, müteferrık olduğunuz hâlde gelmesin, 208
Meyyiti kabirde ik'âd ederler, 470
Sizden biriniz vefât etmedikçe Perverd-gâr'ını görmez., 7
Yâ hâzâ, mükâleme ettiğim zevcem Safiyye'dir, ecnebiyye değildir., 211
Yâ Ömer, eğer ben dünyâya gelmeyeydim ve Peygamber olmayaydım bana bedel peygamber sen olurdun., 259
Yâ Rabb, her kime la'net ettim ise la'neti ona rahmet eyle., 226
Yâ Rabb, her kiminle benim karâbetim veyâ her kimin benimle karâbeti olduysa mağfûr eyle, 254

ŞAHIS, MELEK, KİTAP, YER, MEZHEB VE TARİKAT İNDEKSİ

Abdullâh b. Selâm, 195
Abdullâh el-Ensârî, 68
Abdülkādir el-Geylânî, 38, 75
Âdem (a.s.), 13, 21, 25, 52, 54, 57, 60, 73, 74, 82, 83, 86, 93, 99, 107, 108, 121, 122, 146, 166, 169, 194, 196, 220, 222, 243, 248, 256, 257, 268, 280, 291, 312, 316, 327, 338, 344, 351, 358, 359, 364, 367, 373, 375, 380, 381, 392, 402, 417, 421, 422, 439, 444, 458
Âişe (r.a.), 13, 183, 221
Ali (k.v.), 13, 28, 53, 79, 84, 87, 176, 182, 218, 317, 331, 350, 351, 440, 450, 471
Âl-i Osmân, 233, 344
Amr b. Tufeyl, 328, 434
Antakya, 368
Antalya, 157
Azîz Mahmûd Hüdâyî, 79, 242
Bağdâd, 12, 235
Bahr-i Kulzüm (Kızıldeniz), 45, 200, 201
Balât, 191
Bâtıniyye, 347
Bâyezîd, bk. Ebû Yezîd-i Bistâmî
Bayrâmî, 26
Behlûl-i Dânâ, 356
Bektâşî, 26
Belkîs, 385, 387
Benî İsrâîl, 103, 104
Benî Ri'l kabîlesi, 454
Bersîsâ, 18
Beytullâh, bk. Ka'be
Bilâd-ı Rûmiyye, 131, 157, 235
Buhtunnasr, 105, 152
Bursa, 79, 86, 88, 98, 131, 161, 226, 409
Ca'fer-i Tayyâr, 344
Câmi'-i Şerîf (Muhammedî), 4
Cebrâîl, bk Cibrîl
Cefr (İbn Arabî), 176
Celvetî, 161
Celvetiyye, 110, 186, 307, 457
Cevâlıkî, 26
Cibrîl, Rûhu'l-kuds, 9, 63, 66, 70, 211, 221, 290, 291, 315, 316, 317, 339, 351, 352, 365, 369, 439, 473
Cüneyd-i Bağdâdî, 99, 205, 234, 444
Dakyânûs, 478
Dâvûd (a.s.), 51, 52, 60, 105, 224, 274, 287, 437
Dimeşku'ş-Şâm, 53, 254, 442 bk. Şâm
Dizdârzâde Ahmed Efendi, 79
Ebû Bekr Kaffâl Şâşî, 257
Ebû Bekr, Sıddîk(r.a.), 2, 7, 16, 76, 191, 204, 208, 258, 259, 317
Ebû Cehl, 69, 123, 200, 201, 305, 453
Ebû Hanîfe (İmâm-ı), 130, 229, 230, 381, 385
Ebû Leheb, 253
Ebû Mûsâ el-Eş'arî, 368
Ebû Mûsâ es-Sedrânî, 285
Ebû Süleymân Dârânî, 24, 386
Ebû Tâlib, 89, 392, 463
Ebû Ukāl Mağribî, 98
Ebû Yezîd-i Bistâmî, 28, 38, 67, 75, 99, 187, 246, 275, 289, 301, 326, 422, 440, 442, 444, 474
Edhemî, 26
Ehl-i Bid'at, 279, 280
Ehl-i Sünnet, 279, 280, 333, 415
Enûşervân, 253
Eş'arî, 249
Eyyûb (a.s.), 339
Fâtıma, 439
Fâtiha Tefsîri (Osman Fazlî-i İlâhî), 254
Ferîdüddîn Attâr, 185
Fırak-ı dâlle, 131, 218, 280, 318
Fir'avn, 19, 45, 198, 199, 200, 338, 361, 420
Fudayl İyâz, 185
Füsûsu'l-Hikem, 92
Gazzâlî, 128, 129, 185, 232, 246, 279, 280
Hâbîl, 57, 93, 421
el-Hâcc Bayrâm el-Ankaravî, 79
Haccâc-ı Zâlim, 12
Hakîm Tirmizî, 280
Haleb, 330
Hallâc-ı Mansûr, 9, 20, 28, 46, 221, 361, 451, 461, 474
Hâmid el-Aksarâyî, 79
Hanefî mezhebi, 69
Harem, 393
Harem-i Ka'be, 9, 356
Harem-i Mekke, 97

Harem-i Nebevî, 67, 210
Harem-i Süleymân, 210
Haremeyn-i Şerîfeyn, 12, 161, 282, 344, 344, 474
Hasan (r.a.), 13
Hasan-ı Basrî, 43, 385
Haseneyn, 433
Havâric, 28
Havvâ, 196, 220, 248, 338, 359, 458
Hayderî, 26
Hayr-ı Nessâc, 390
Hızır (a.s.), 78, 79, 218, 231, 243, 244, 245, 257, 317, 353, 375, 382, 406, 444, 458, 459, 460, 461, 462, 463
Hızır Dede el-Muk'ad, 79
Hindistân, 23, 74, 93
Hirâ, 121
Hûd (a.s.), 42
Hülâgû-yi Kâfir, 12
Hüsâm Çelebi, 158
Hüseyn (r.a.), 13
Işıklar, 383
İbn Abbâs, 307
İbn Sînâ, 177
İbnü'l-Fârız, 280
İbrâhîm (a.s.), 14, 28, 40, 42, 103, 109, 112, 125, 126, 128, 153, 210, 259, 274, 286, 338, 339, 353, 379, 441, 449
İbrâhîm b. Edhem, 36, 185, 279
İçel, 159
İdrîs (a.s.), 98, 127, 341, 353
İmâmiyye, 218
İncîl, 112, 298, 353
İsâ (a.s.), 87, 112, 187, 218, 230, 256, 291, 338, 352, 363, 353, 439, 472, 473
İsmâîl Hakkı Bursevî, bu fakîr, 1, 65, 67, 79, 85, 88, 98, 105, 114, 131, 135, 157, 159, 161, 162, 185, 191, 226, 235, 244, 253, 254, 269, 288, 357, 405, 409, 410, 412, 422, 429, 458, 463, 464
İsrâfîl, 369, 469, 471
İstanbul, 131, 235, 344, 473
Ka'be, 3, 28, 29, 49, 60, 137, 141, 186, 203, 210, 215, 270, 273, 279, 280, 281, 282, 297, 356, 379, 397, 429, 474
Kamâr dağları, 74
Keçiborlu, 157
Ken'ân, 194, 335, 416
Kisâî, 257
Kitâbü'l-Hitâb, 79, 254
Kitâbü'n-Netîce, 1, 185, 424
Konya, 260, 294
Kubâ', 260
Kudûrî (İmâm-ı), 257
Kur'ân, 21, 22, 42, 51, 54, 63, 65, 66, 72, 79, 80, 81, 83, 84, 86, 87, 112, 115, 118, 120, 131, 147, 156, 172, 178, 181, 190, 191, 197, 203, 204, 229, 230, 231, 232, 233, 248, 255, 263, 274, 291, 294, 298, 311, 318, 330, 343, 347, 348, 352, 362, 363, 370, 373, 374, 377, 380, 381, 382, 383, 384, 391, 396, 398, 408, 411, 412, 420, 421, 422, 436, 446, 447, 464, 474
Kureyş, 259, 421
Kâbîl, 57, 93, 248, 421
Kâdî Adud, 444
Kârûn, 18
Kâşânî, 280
Kûtü'l-kulûb, 232
Lâihât-ı Berkıyyât, 254, 442
Lokmân Hakîm, 270
Lût (a.s.), 353
Mâlik b. Dînâr, 185
Mecnûn, 42, 97, 356, 361
Mecûs, 41
Medîne-i Münevvere, 195, 260, 344, 356, 474
Mekke-i Mükerreme, 13, 86, 95, 98, 114, 253, 281, 297, 344, 409, 416, 417, 474
Mekkî(İmâm-ı, Şeyh), 232, 463
Melâmiyye, 284
Meryem Hz., 211, 256, 291, 353, 354, 363, 472
Mescid-i Aksâ, 105, 210, 356
Mescid-i Nebevî, 191
Mevâkıf (Kâdî Adud), 444
Mevlânâ Câmî, 280
Mevlânâ Celâleddin, 260, 294
Mevlânâ Fenârî, 79, 280
Mevlevî, 26
mezheb-i Sevr, 235
mezheb-i vücûd, 301
mezheb-i vücûdiyye, 42
Mısır, 103, 140, 201, 416
Miftâhu'l-ğayb Şerhi (Osman Fezlî-i İlâhî), 254, 442
Minâre-i Beyzâ (Şam), 246, 279
Mu'tezile, 111, 129
Muâz b. Cebel, 368
Muhammed (s.a.v), Ahmed, Mustafa,Rasûlullâh, Cenâb-ı Nübüvvet, Cenâb-ı Risâlet, Habîbullâh..., 2, 5, 6, 7, 9, 11, 13, 16, 17, 18, 19, 20, 25, 26, 28, 30, 34, 42, 47, 53, 54, 61, 63, 64, 66, 73, 76, 80,

81, 82, 84, 87, 95, 96, 97, 98, 99, 103, 106, 109, 112, 121, 125, 127, 128, 129, 133, 146, 147, 151, 152, 153, 160, 161, 162, 163, 166, 170, 171, 173, 174, 176, 181, 183, 186, 187, 190, 191, 194, 195, 200, 201, 207, 211, 214, 225, 229, 230, 235, 236, 240, 243, 249, 250, 251, 253, 258, 259, 260, 263, 271, 272, 284, 294, 295, 296, 309, 317, 322, 326, 329, 330, 335, 337, 339, 341, 349, 352, 356, 359, 360, 362, 363, 364, 365, 367, 368, 372, 374, 375, 376, 378, 379, 381, 390, 393, 397, 401, 402, 403, 410, 411, 416, 417, 420, 421, 430, 431, 432, 433, 435, 436, 437, 438, 447, 448, 449, 452, 454, 457, 460, 461, 463, 477
Muhammed Mehdî, 439
Muhyiddîn ibn el-Arabî, 38, 53, 176, 218, 219, 226, 231, 242, 280, 294
Mûsâ, 51, 78, 79, 112, 190, 198, 199, 200, 201, 231, 338, 382, 420, 459, 460, 461
Mûsâ (a.s.), 32, 121, 187, 190, 194, 198, 200, 218, 257, 317, 359, 360, 375, 402, 420, 444
Mütekellimîn, 256, 265
Nasrânî, 444
Necmüddîn, 280
Nemrûd, 125, 274, 338
Nesefî (İmâm-ı), 232
Nesîmî, 28, 330
Nûh (a.s.), 240, 335, 447
Osmân Fazlî-i İlâhî, 38, 79, 98, 114, 131, 204, 231, 235, 254, 280, 362, 405, 429, 442, 464
Osmân (r.a.), 13, 146
Ömer, Fârûk (r.a.), 13, 191, 251, 259, 272, 317
Ravâfız, 28, 218
Ravza(-i Mutahhara), 183
Rûhu'l-Beyân, 132
Sadreddîn el-Konevî, 231, 254, 280, 294, 408
Safiyye (r.a.), 211
Sâlih (a.s.), 283, 420, 424
Sâlihiyye (Şam), 53
Sekkâlî, 257
Sîbeveyh, 91
Sinân Buhârî, 157, 158
Sirem, 430
Süleymân (a.s.), 51, 52, 235, 300, 339, 343, 387, 410
Şa'rânî, 280
Şâfiî (İmâm-ı), 130, 230, 232, 242, 348
Şâfiî mezhebi, 69
Şâm, 12, 226, 244, 246, 279, 410
Şecere-i Nu'mâniyye, 176
Şems-i Tebrîzî, 294
Şiblî (Şeyh), 46, 451
Şîa, 28, 218
Şîs, 57
Şihâbuddîn, 28
Şuayb (a.s.), 93, 96, 305
Tamâmü'l-feyz, 79, 274
Taptuk Emre, 36, 157, 158
Tarîk-ı Celvetiyye, 186, 456
Tatar, 157
Tefsîr-i Fâtiha-i Konevî, 442
Tevrât, 112, 190, 200, 298, 415
Tîh, 103
Timûr-i Habîs, 12
Tûr, 32, 121, 190, 360, 402
Ulâ, 244
Usayye kabîlesi, 454
Üftâde, 79
Ümeyye b. Ebi's-Salt, 18
Üsküb, 131, 235
Üsküdar, 86, 88
Üveys el-Karânî, 278, 361
Vâsıtî, 443
Varaka b. Nevfel, 328, 434
Ya'kûb (a.s.), 416, 441
Yahyâ (a.s.), 257, 284, 330, 430, 433
Yehûd, 86, 115, 187, 195, 218, 232, 323, 324, 440
Yemen, 59, 368, 371
Yezîd-i Mel'ûn, 12
Yûnus Emre, 36, 37, 157, 158
Yûsuf (a.s.), 140, 141, 214, 249, 278, 345, 416, 441
Yûşa', 257
Zâhiriyye, 347
Zâkirzâde Abdullâh Efendi, 79
Zebûr, 274
Zekeriyyâ (a.s.), 257
Zekvân kabîlesi, 454
Zemahşerî, 428
Züleyhâ, 330, 345, 417

ISTILAHLAR VE BÂZI KELİMELER İNDEKSİ

A
âb, 45, 91, 101, 160, 199, 242, 243, 245, 257, 315, 374, 378, 423, 428, 441, 467
âb-ı feyz, 321
âb-ı hayât, 56, 257, 480
âb-ı sâfî, 246
âbâ-i hakîkıyye, 79
abd, 18, 23, 32, 44, 45, 46, 62, 75, 76, 123, 126, 132, 134, 143, 149, 150, 151, 156, 165, 172, 173, 176, 180, 181, 182, 183, 184, 205, 206, 236, 259, 276, 289, 298, 303, 304, 305, 306, 319, 321, 325, 326, 327, 329, 336, 346, 361, 364, 383, 390, 404, 405, 407, 413, 442, 450
abd-i âbık, 39
abd-i fânî, 35, 37
abd-i Hak, 361
abd-i hakîkî, 389
abd-i ilâhiyyet, 205
abd-i kâmil, 18
abd-i mahcûb, 265
abd-i muhdes, 185
abd-i mutlak, 153
abd-i mümkin, 229
abd-i şâkir, 286
abd-i takıyy, 153
abd-i ulûhet, 205
abd-i zelîl, 236
abdâl, 2, 225, 241, 276
abdâl-i seb'a, 372
abdest, 8, 184, 204
abdiyyet, 442
abdulhak, 65
abdulkādir, 65
abdullâh, 2, 65, 205
abdullatîf, 65
abdü'l-ulûhiyyet, 205
abes, 56
âbid, 60, 173, 295, 328, 438
âbid-i Hak, 328
âbidler, 343
acbü'z-zeneb, 71, 256
acele, 30, 355
acem, 34
acûz-i dehr, 30
acz, 21, 50, 75, 148, 164, 234, 255, 440
a'dâ, 13, 31, 44, 61, 62, 73, 85, 93, 96, 100, 118, 123, 124, 125, 137, 154, 155, 189, 192, 201, 240, 247, 269, 285, 286, 400, 406, 422
a'dâ-i evliyâ, 380
âdâb, 278
adâlet, 453
adâlet-i sırf, 220
âdât, 19, 204
a'dâullâh, 94
adâvet, 27, 28, 200, 400, 422, 436, 477
a'delü'l-emzice, 214
adem, 6, 35, 93, 149, 165, 203, 250, 290, 301, 302, 307, 311, 347, 365, 366, 369, 439, 440, 465
adem-i ânî, 286
adem-i inhilâl, 147
adem-i isti'dâd, 113, 149
adem-i meşiyyet, 149
adem-i şefkat, 132
adem-i tahakkuk, 149
âdem-i hakîkî, 74, 103, 197, 364
âdem-i hissî, 197
âdem-i kâmil, 74, 345, 401, 417
âdet, 19, 204
âdet-i ilâhiyye, 88, 356
âdet-i Rabbâniyye, 247
Adl, 14, 50, 68, 280, 361
adl, 2, 14, 27, 93, 146, 154, 188, 206, 232, 241, 253, 338, 450, 452, 453
adl-i mahz, 21, 220
adüvv, 200, 420
âfâk, 23, 28, 60, 67, 73, 74, 85, 91, 93, 94, 102, 104, 120, 127, 132, 133, 140, 151, 178, 201, 209, 220, 239, 241, 276, 278, 304, 311, 341, 349, 407, 448, 449, 454, 471
afât-ı alâik, 210
âfât-ı taalluk, 411
âfitâb, 107, 274
ağaç, 159, 180, 208, 211, 255, 268, 270, 316, 455, 466
ağdiye, 168
ağdiye-i rûhâniyye, 459
ağlamak, 25
ağrâz, 296, 304, 449
ağrâz-ı fâside, 477
ağyâr, 76, 237, 278, 304
Ahad, 307, 360
ahadiyyet, 1, 29, 49, 66, 171, 217, 218, 307, 362, 412, 413, 459
ahadiyyet taayyünü, 412
ahadiyyet-i esmâ, 452
ahadiyyet-i Muhammediyye, 29
ahbâb, 44, 61, 62, 72, 93, 100, 123, 124, 125, 136, 155, 192
ahbâb-ı hakîkıyye, 96
ahbâr-ı ilâhiyye, 401

ahd-i evvel, 199, 224
ahd-i ezel, 455
ahd-i ezelî, 106
ahd-i kadîm, 96, 108
ahd-i kadîm-i evvel, 106
ahibbâullâh, 94
âhir zamân, 31, 85, 118
Âhir, 30, 57, 192
âhir-i derecât, 167
âhiret, 4, 6, 24, 26, 31, 47, 61, 62, 92, 94, 95, 101, 102, 117, 145, 150, 153, 155, 164, 173, 187, 189, 192, 199, 209, 227, 233, 244, 261, 262, 268, 274, 283, 287, 289, 292, 293, 304, 314, 318, 322, 324, 330, 346, 357, 370, 378, 386, 389, 415, 425, 427, 431, 444, 445, 454, 467, 469, 475
âhirîn, 51
âhiz anillâh, 317
Âhiz, 42
ahkâm, 53, 70, 81, 87, 219, 347, 383, 389, 412
ahkâm-ı anâsır, 238
ahkâm-ı beşeriyyet, 96
ahkâm-ı esmâ, 57, 150
ahkâm-ı heyâkil, 67, 295
ahkâm-ı ilâhiyye, 102
ahkâm-ı kesret, 431
ahkâm-ı sûriyye, 87
ahkâm-ı zâhire, 69, 92, 272, 273, 418
ahkâm-ı zâhire-i şer'iyye, 347
ahlâk, 153, 263, 308, 397
ahlâk-ı hamîde, 2, 60, 192, 233
ahlâk-ı ilâhiyye, 151, 239, 258
ahlâk-ı nefsâniyye, 258
ahlâk-ı Rabbâniyye, 348
ahlâk-ı zemîme, 477
ahsen-i takvîm, 152
âhû, 197, 268
ahvâl, 16, 43, 440, 446, 456, 468, 469
ahvâl-i ârıza, 164, 178, 224
ahvâl-i bedîa, 137
ahvâl-i beşeriyye, 108
ahvâl-i ehl-i inkâr, 397
ahvâl-i hasene, 109
ahvâl-i kabzateyn, 21
ahvâl-i seyyie, 109
ahvâl-i zâhire, 272
ahyâ', 229
ahyâ-i hakîkıyye, 196, 246, 431, 472
ahz-ı nefes, 396
ahz-i feyz, 27
ahz-i tarîkat, 79
akāid, 272
akd, 20, 160, 221, 235
akd-i nikâh, 221
akd-i sûrî, 221
akd-i tabîat ve rûh, 221
akıl, 2, 41, 62, 101, 111, 119, 129, 167, 175, 210, 290, 308, 316, 328, 334, 356, 363, 364, 365, 378, 380, 388, 408, 413, 416, 424, 429, 430, 431, 436, 437, 461, 472, 476
âkıl, 327, 363, 388
akîk, 371, 408
akl-ı ahîr-i cüz'î, 365
akl-ı cüz'î, 388
akl-ı evvel mertebesi, 7, 153, 209
akl-ı evvel, 165, 166, 169, 197, 221, 237, 275, 276, 329, 336, 342, 365, 380, 387, 388, 416, 429, 437, 451, 461
akl-ı fazl, 451
akl-ı kâmil, 416
akl-ı kāsır ehli, 365
akl-ı kāsır, 347, 375, 413, 424
akl-ı kudsî, 364
akl-ı küll, 47, 58, 63, 365
akl-ı küllî, 252
akl-ı mutavassıt, 365
akl-ı mücerred, 431
akl-ı selîm, 434
akl-ı sırf, 461
akl-i cüz'î, 252
akliyyât, 42, 208
akliyyet, 166
aks-i envâr-ı ilâhî, 13, 97
aks-i nûr-i ilâhî, 177
aktâb, 217, 227, 250, 308, 317, 327, 341, 353, 395, 429
aktâb-ı dünyâ, 12
âl-i Rasûl, 253, 260
a'lâ, 8, 17, 26, 124, 152, 295, 409, 431, 451
a'lâ-yı illiyyîn, 100, 153, 304
alâık, 183
alâka, 4, 16, 121, 208, 209, 304
alâka-i dünyâ, 4
alâka-i Hak, 16
alâka-i ma'neviyye, 209
alâka-i nefs, 211
alâka-i sûriyye, 209
alâkāt, 208
a'lâlar, 409
âlâm, 67, 222
a'lâm-ı dîn, 28
âlâyiş, 106
âlâyiş-i mâ-sivâ, 185
âlâyiş-i taallukāt, 184
a'le'l-eâlî, 8, 17, 345, 372
âlem, 17, 23, 25, 26, 27, 29, 30, 33, 35, 37, 49, 56, 57, 59, 60, 61, 74, 76, 79, 91, 92, 97, 104, 107, 108, 110, 111, 112, 117, 120, 122, 141, 142, 148, 153, 159, 160, 161, 165, 166, 169, 171, 174, 179, 180, 194, 199, 214, 231, 237, 242, 253, 255, 260, 261, 263, 270, 273, 277, 281, 285, 286, 287, 288, 291, 295, 299, 302, 307, 308, 310, 311, 312, 327, 328, 329, 338, 341, 342, 344, 345, 347, 348, 349, 350, 363, 366, 371, 372, 380, 382, 385, 386, 394, 395, 402, 407, 412, 414, 416, 421, 435, 439, 441, 448, 449, 457, 461, 463, 474
alem-i mülk, 90
âlem-i adem, 302, 369, 424
âlem-i âfâk ve enfüs, 264
âlem-i âfâk, 369, 417
âlem-i ağyâr, 76

âlem-i âhiret, 26, 425
âlem-i akl, 328
âlem-i anâsır ve mevâlîd, 122
âlem-i anâsır, 356
âlem-i arş, 122
âlem-i âsâr, 76, 164
âlem-i asğar, 369, 443
âlem-i ayn, 112, 199, 221
âlem-i ayn-ı tafsîlî, 35
âlem-i azamet, 277
âlem-i bakā, 26, 122, 164, 269, 387, 396, 442, 458, 462, 471
âlem-i basît, 274
âlem-i berzah, 146
âlem-i butûn, 155
âlem-i ceberût ve lâhût, 345
âlem-i ceberût, 58, 166, 277
âlem-i cehr ve zuhûr, 119
âlem-i cehr, 85
âlem-i cem', 67, 133, 174, 175, 179, 294, 329, 372, 474
âlem-i cism, 412
âlem-i cismânî, 253
âlem-i dıyk, 26
âlem-i dünyâ, 353
âlem-i ebed, 35
âlem-i ecsâm, 66, 85, 112, 113, 120, 121, 342
âlem-i ekber, 369, 444
âlem-i ekvân ve vücûb, 105
âlem-i emr ve kıdem ve vücûb, 57
âlem-i emr ve vücûb, 37
âlem-i emr, 57, 58, 86, 196, 266, 312, 412, 468
âlem-i enfüs, 60, 113, 412, 417
âlem-i envâr, 67
âlem-i ervâh, 41, 57, 66, 72, 106, 112, 113, 150, 277, 342, 345, 350, 384
âlem-i esbâb, 316, 365
âlem-i esmâ ve sıfât, 23, 58, 166, 276, 277
âlem-i esmâ, 76, 357, 361
âlem-i ev-ednâ, 133, 161
âlem-i ezel, 35
âlem-i fânî, 242
âlem-i fark, 67, 68, 69, 161, 174, 179, 294, 329, 438
âlem-i fenâ, 25, 164, 361, 373, 458
âlem-i fıtrat, 112
âlem-i furkān, 122
âlem-i gayb, 1, 40, 106, 107, 139, 142, 156, 293, 331, 415
âlem-i hafâ, 255
âlem-i hakāik, 78, 298, 433
âlem-i hakîkat, 44, 91, 158, 200, 294, 328, 363, 364, 403, 425, 459
âlem-i halk ve emr, 150
âlem-i halk ve Hak, 59
âlem-i halk ve hudûs ve imkân, 57
âlem-i halk, 57, 58, 67, 85, 196, 312, 371, 412, 468
âlem-i hareket, 294
âlem-i hayâl, 207, 225
âlem-i hicâb, 43
âlem-i hikmet, 16, 76, 103, 178, 316, 365
âlem-i hiss ve yakaza, 410
âlem-i hiss, 2, 44, 66, 225, 307, 328
âlem-i hisse, 66
âlem-i hudûs ve kıdem, 111
âlem-i hüviyyet-i zâtiyye, 112
âlem-i ıtlâk, 33, 107, 125
âlem-i ibdâ', 250, 450
âlem-i ilm, 58, 92, 179, 350, 471
âlem-i ilm-i icmâlî, 35
âlem-i ilm-i ilâhî, 112
âlem-i imkân, 111
âlem-i insân, 85, 239, 350
âlem-i isneyniyyet, 134
âlem-i kahr ve celâl, 30
âlem-i kalb ve rûh, 295
âlem-i kalb, 26, 366
âlem-i kevn ve fesâd, 384
âlem-i kevn, 65, 170, 445
âlem-i kudret, 103, 121, 179, 245, 316, 356
âlem-i kün, 469
âlem-i lâ-halâ ve lâ-melâ, 342
âlem-i lâ-taayyün, 110
âlem-i lâhût, 166, 278
âlem-i letâfet, 470
âlem-i lutf ve kahr, 327
âlem-i ma'lûm, 92
âlem-i ma'nâ, 121, 122, 142, 143, 245, 307, 328, 334, 342, 425, 461
âlem-i mahlûk, 371
âlem-i melâike, 122
âlem-i melekût, 2, 26, 58, 162, 276, 328
âlem-i mîsâk, 86, 96, 112
âlem-i misâl, 66, 99, 344, 356, 410
âlem-i mülk, 26, 44, 121, 276, 277, 328
âlem-i mülk-i enfüsî, 459
âlem-i münâcât, 44
âlem-i nâsût, 109, 121, 155
âlem-i nûr, 24, 156, 300
âlem-i Rahmân, 131
âlem-i rûh, 66, 412
âlem-i sahv, 359
âlem-i sıfât, 58, 215, 400, 448
âlem-i sûret, 84, 122, 345, 364, 403, 412
âlem-i sükûn, 294
âlem-i şehâdet ve nâsût, 139
âlem-i şehâdet, 107, 142, 154, 156, 202, 331, 394, 401, 425
âlem-i şeytân, 131, 297
âlem-i şuhûd, 21
âlem-i taayyün ve lâ-taayyün, 110
âlem-i taayyün, 110
âlem-i tabâyi', 356
âlem-i tabîat ve anâsır, 78
âlem-i tabîat, 295, 384
âlem-i tecellî, 119, 250
âlem-i tedbîr, 344
âlem-i teklîf, 134
âlem-i terkîb, 277, 470
âlem-i tevhîd-i hakîkî, 46
âlem-i tıyn, 78
âlem-i ulvî ve süflî, 196

âlem-i ulvî, 61
âlem-i vâsi', 26, 120
âlem-i vesvese, 24
âlem-i vücûb ve kıdem ve emr, 459
âlem-i vücûb ve kıdem, 312
âlem-i vücûb, 58, 111, 112, 277, 435
âlem-i vücûd, 28, 41, 154, 254, 328, 342
âlem-i zât ve sıfât ve ef'âl, 159
âlem-i zât, 23, 159, 166, 167, 289, 400
âlemler, 157, 263
âlî, 68, 141, 145
Alîm, 10, 26, 63, 70, 89, 158, 174, 176, 178, 190, 194, 234, 246, 265, 277, 305, 348, 412, 448
âlim, 41, 128, 159, 241, 266, 280, 304, 311, 324, 327, 348, 363, 365, 380, 384, 388, 406, 426, 438, 445
âlim-i iksîr, 457
âlim-i Rabbânî, 159
âlim-i şâbb, 243
Aliyy, 152
Allah, 2, 7, 22, 35, 38, 46, 47, 50, 56, 61, 74, 90, 91, 92, 122, 126, 135, 139, 155, 166, 172, 173, 192, 193, 197, 227, 243, 246, 255, 264, 282, 286, 306, 307, 334, 352, 369, 398, 402, 421, 434, 435, 441, 443, 464, 480
Allâm, 63, 412
Allâmu'l-ğuyûb, 86, 177
altın, 113, 225, 239, 334, 445
amâ', 426
amâ, 100, 171
amâ-i kevnî mertebesi, 43, 180, 215
amâ-yı zâhir, 50, 208
a'mâ/-lar, 10, 23, 32, 37, 50, 55, 76, 102, 106, 118, 139, 144, 162, 195, 200, 207, 262, 287, 305, 360, 361, 403, 405, 423, 430, 445
a'mâ-yı hakîkî, 177
a'mâl, 35, 46, 78, 133, 142, 174, 195, 229, 232, 262, 273, 285, 297, 309, 319, 330, 340, 352, 379, 405, 456
a'mâl-i birr, 297
a'mâl-i cevârih, 409
a'mâl-i fâzıla, 2
a'mâl-i habîse, 78
a'mâl-i hârice, 94
a'mâl-i hasene, 458
a'mâl-i kabîha, 286
a'mâl-i muzlime, 77
a'mâl-i nûrâniyye, 77
a'mâl-i riyâiyye, 262
a'mâl-i sâliha ve kabîha, 215
a'mâl-i sâliha ve seyyie, 78
a'mâl-i sâliha, 18, 33, 47, 318, 320, 346, 476
a'mâl-i şer'iyye, 297
a'mâl-i zâhire, 78
amel/-ler, 2, 3, 11, 12, 21, 27, 33, 47, 74, 77, 78, 83, 94, 102, 112, 115, 126, 128, 138, 146, 151, 174, 175, 182, 189, 195, 199, 200, 221, 227, 229, 235, 241, 242, 243, 244, 248, 258, 271, 272, 279, 296, 297, 318, 319, 320, 321, 322, 340, 365, 378, 380, 386, 409, 418, 419, 420, 455, 456, 457
amel-i hâlis, 334
amel-i hayr, 418
amel-i kalîl, 182
amel-i lillâh ve billâh, 320
amel-i sâlih, 3, 71, 126, 195, 271, 272, 325, 389, 455
amel-i şer'î, 3, 340, 389
âmil, 419, 455
âmil-i gayr-i mükâşif, 115
âmme, 53, 130, 131
âmmenin hicâbı, 108
ân-ı gayr-i munkasim, 89, 285
ân-ı gayr-i münkasim, 105, 139, 223, 270, 285, 357
anâsır, 13, 33, 34, 61, 67, 68, 91, 115, 122, 133, 151, 224, 225, 237, 242, 243, 290, 292, 336, 338, 349, 360, 384, 386, 415, 443, 461, 470
anâsır-ı Âdem, 257
anâsır-ı asliyye, 469
anâsır-ı hayât, 257
anâsır-ı kesîfe, 428
anâsır-ı zulmâniyye, 300
anber, 113, 177
andelîb, 35
ânî, 32
ankā, 374, 388
arab, 32, 34
a'râz, 72, 256, 270, 394, 449
a'râz-ı zâile, 315
araz, 187
araz-ı dünyâ, 418
araz-ı zâil, 315, 406
arazî, 35
ârız, 135, 181, 377, 452
ârif, 10, 19, 22, 38, 44, 60, 84, 91, 96, 120, 140, 155, 159, 167, 175, 206, 241, 244, 251, 281, 282, 287, 288, 298, 301, 311, 374, 381, 388, 396, 412, 423, 429, 437
ârif-i billâh, 9, 21, 55, 84, 96, 158, 162, 353, 365, 423, 480
ârifîn, 44, 126, 351, 379
ârifler, 9, 13, 50, 55, 58, 103, 110, 149, 165, 172, 278, 288, 289, 291, 297, 335, 362, 366, 368, 375, 377, 405, 436, 460, 475
arş, 58, 60, 61, 70, 72, 92, 127, 129, 139, 147, 158, 182, 205, 212, 238, 342, 357, 375, 385, 386, 394, 401, 435
arş-ı a'lâ, 238, 401
arş-ı a'zam, 384, 440
arş-ı azîm, 113, 127, 239, 270, 400, 435
arş-ı mecîd, 342
arş-ı muhît, 417, 435
arş-ı vücûd, 384
arş-ı vücûd-i insânî, 384
arşu'r-Rahmân, 384, 385
arşullâh, 385
arz alellâh, 78
arz, 26, 37, 60, 61, 72, 73, 83, 104, 113, 118, 145, 146, 147, 185, 196, 197, 203, 213, 222, 235, 246, 250, 255, 261, 272, 280,

295, 301, 329, 357, 367, 370, 371, 391, 400, 401, 412, 416, 434, 442, 465, 470, 471
arz-ı beşeriyyet-i kesîfe, 82
arz-ı cesed, 412
arz-ı ma'mûre, 281
arz-ı vücûd, 401
arz-ı yâbise, 467
arz-ı zâhir, 203
asâ, 149
asâ-yı Mûsâ, 149
asâğir, 428
âsâr, 22, 83, 103, 128, 304, 312, 331, 350
âsâr-ı celâl, 330, 451
âsâr-ı gazab, 377
âsâr-ı hissiyye, 266
âsâr-ı ilâhiyye, 41, 331
âsâr-ı ilmiyye, 382
âsâr-ı kevniyye, 282
âsâr-ı kudret, 365
âsâr-ı levhiyye ve kalemiyye, 40
âsâr-ı saâdet, 136
âsâr-ı vücûbiyye, 282
âsâr-ı zâhire, 83
asel, 129, 275, 362, 454
asfiyâ, 194
ashâb, 13, 127, 173, 190, 201, 211, 309, 317, 330, 332, 360, 410, 416, 436, 456, 460
ashâb-ı bâtın, 159
ashâb-ı Eyke, 93
ashâb-ı hakâik, 426
ashâb-ı hakîkat, 269
ashâb-ı hevâ, 12
ashâb-ı hicâb, 262
ashâb-ı kehf, 396, 478
ashâb-ı kirâm, 107, 296, 330
ashâb-ı Muhammed, 460
ashâb-ı nazar ve istidlâl, 273
ashâb-ı safâ, 176
ashâb-ı yemîn ve şimâl, 198
ashâb-ı zeyğ ve dalâl, 411
âsî, 115, 117, 315, 427
âsîler, 117, 187
âsiyâ/âsiyâb, 399, 449
asl, 84, 166, 171, 224, 236, 237, 260, 291, 300, 302, 319, 341, 346, 368, 371, 380, 402, 407, 459
asl-ı evvel, 275
asl-ı fıtrat, 21
asl-ı vücûd, 302
aslu'l-usûl, 341
asnâm, 15, 17, 41, 145, 217
asnâm-ı süfliyye, 41
asnâm-ı ulviyye, 41
asr, 70, 72, 74
âsümân, 47, 139
asvât-ı eşyâ, 124
aşere-i mübeşşere, 325
âşık, 13, 17, 20, 33, 42, 43, 119, 261, 360, 402, 427, 441, 467
âşık-ı cemâl-i mutlak, 50
âşıklar, 17, 50, 192, 251, 260, 309, 356
âşinâ-yı dünyâ, 388
âşinâ-yı Mevlâ, 388
aşk, 5, 11, 13, 20, 42, 56, 99, 107, 222, 228, 242, 274, 440, 467, 479
aşk-ı ilâhî, 5
atâ, 149, 335
atâ-i Hak, 183
atâ-i ilâhî, 428, 465
atâyâ-yı esmâiyye, 304
atâyâ-yı zâtiyye, 304
âteş, 14, 21, 27, 45, 59, 93, 125, 189, 242, 243, 249, 261, 270, 316, 338, 359, 368, 374, 378, 413
âteş-i dil, 339
âteş-i ulvî, 21
atvâr, 23, 26, 35, 39, 55, 119, 121, 141, 209, 270, 396
atvâr-ı irfâniyye, 393
atvâr-ı muhtelife, 290, 336
atvâr-ı tecelliyât, 182
avâlim, 106, 163, 193, 238, 256, 303
avâlim-i külliyye ve cüz'iyye ve fevkâniyye ve tahtâniyye, 212
avâlim-i külliyye ve cüz'iyye, 148
avâmm, 39, 52, 56, 164, 200, 259, 265, 273, 320, 321, 377, 378, 387, 402, 443, 445, 451, 476
avâmm-ı beşer, 53, 365
avâmm-ı ehl-i hidâyet, 322
avâmm-ı ehl-i îmân, 128, 164
avâmm-ı evliyâ, 232
avâmm-ı halk, 294
avâmm-ı mü'minîn, 200, 379, 432, 475
avâmm-ı nâs, 226, 231, 234, 304, 311, 320, 346, 402, 476
avâmm-ı ulemâ, 53, 231, 232, 377, 476
a'yân, 256, 395, 471
a'yân-ı ilmiyye, 169
a'yân-ı sâbite, 165, 376, 395, 453, 470, 471
a'yân-ı sâbite-i ilmiyye, 469
avârız, 135, 256, 291, 449, 452
avârız-ı müşahhisa, 291
avârız-ı mütevassıta, 197
âyât-ı âfâk ve enfüs, 120
âyât-ı kübrâ, 2, 231
âyât-ı kübrâ-yı illiyye, 343
âyât-ı misâliyye, 120
âyât-ı tekvîniyye, 120
âyât-ı tenzîliyye, 120
ayb, 324
âyîne, 10, 13, 32, 34, 40, 68, 75, 76, 77, 83, 90, 91, 97, 102, 136, 137, 147, 156, 162, 165, 171, 177, 178, 181, 184, 186, 193, 194, 200, 215, 237, 238, 250, 255, 257, 260, 266, 291, 302, 306, 354, 363, 369, 399, 403, 413, 416, 428, 443, 445, 455, 464, 467, 468
âyîne-i abdiyyet, 32
âyîne-i celâl, 312
âyîne-i dil, 399
âyîne-i ef'âl, 77
âyîne-i kalb, 399, 467

âyîne-i misâl, 354
âyîne-i müşâhede, 205
âyîne-i rü'yet, 413
âyîne-i saltanat, 307
âyîne-i sûret, 360
âyîne-i ulûhiyyet, 306
âyîne-i zât, 36
ayn, 8, 32, 46, 57, 68, 75, 76, 130, 137, 158, 165, 167, 172, 194, 209, 225, 233, 256, 266, 269, 273, 290, 299, 302, 319, 359, 393, 395, 421, 445, 464
ayn-ı abd, 32, 122
ayn-ı basîret, 277
ayn-ı celâl, 124, 150
ayn-ı cem', 35, 310, 459
ayn-ı cem'de fark, 32
ayn-ı cesed, 266
ayn-ı eşyâ, 266
ayn-ı fi'l, 405
ayn-ı fi'lî, 357
ayn-ı Hak, 32, 194, 405
ayn-ı hakîkat, 373
ayn-ı hâricî, 86, 106, 108, 112, 120, 128, 137, 138, 164, 173, 221, 224, 437
ayn-ı hayât, 290
ayn-ı kayd, 282
ayn-ı Muhammed, 166
ayn-ı nokta, 170
ayn-ı şeytân, 323
ayn-ı şirk, 111, 172
ayn-ı temkîn, 100
ayn-ı tevhîd, 310, 408
ayn-ı vahdet, 311
ayn-ı vâhide, 167, 196, 260, 266, 310, 458
ayn-ı vücûd, 441
ayn-ı zât, 256
ayn-ı zikr, 106
ayne'l-yakîn ehli, 332
ayne'l-yakîn, 131, 270, 299, 331, 332, 375, 426
ayniyyet, 237
aynü'l-cem', 45, 46, 275, 331, 407, 422
aynü'l-fark, 422
aynü'l-hayât, 431
a'zâ, 60, 66, 81, 146, 154, 156, 213, 214, 320, 360, 396, 409, 411, 416, 417, 429, 432, 438, 454, 459, 469
a'zâ-i cesed, 416
a'zâ-i cismâniyye, 179, 341
a'zâ-i zâhire, 81
azâb, 5, 69, 78, 81, 124, 183, 188, 192, 269, 283, 284, 293, 308, 309, 322, 323, 328, 330, 334, 406, 409, 424, 427, 447
azâb-ı bu'd ve katîat, 262
azâb-ı cehennem, 187
azâb-ı dûzah, 82
azâb-ı dünyâ, 284
azâb-ı elîm, 323
azâb-ı hissî ve ma'nevî, 284
azâb-ı hulûd, 263
azâb-ı istîsâl, 187, 231
azâb-ı semâvî, 59
azâb-ı sûrî, 283
azamet, 57, 152, 295, 306, 376
azeb, 458
Azîm, 152, 227, 321, 323
azîmet, 25, 26
Azîz, 152, 154, 305
azm, 345, 346, 348
azm-i kavî, 346

B
bâ, 351
bâb-ı fıtrat, 185
bâb-ı Hak, 3, 406
bâb-ı hazret, 139
bâb-ı mukarrabîn, 3
bâb-ı mukayyed, 16
bâb-ı mutlak, 16
bâb-ı münâcât, 3
bâb-ı müstakîm, 406
baba, 243
bâbullâh, 437
Bağdâd erenleri, 442
bahâr, 268, 306, 358, 396, 397, 449, 467
bahâr-ı vücûd, 396
bahîl, 151
bahr, 155, 310, 368, 408, 412, 413, 474
bahr-ı heyemân, 150
bahr-ı imkân, 45
bahr-i cem', 310, 321
bahr-i hakîkat, 474
bahr-i ilm, 56, 89, 267
bahr-i imkân, 412
bahr-i muhît, 90, 91, 157, 300, 396
bahr-i vücûb, 45, 412
bahr-i zât, 267
baîd, 288
bakā billâh mertebesi, 241
bakā billâh, 442
bakā ehli, 443
bakā, 4, 25, 31, 39, 150, 161, 172, 186, 202, 203, 236, 245, 260, 263, 274, 282, 289, 292, 307, 308, 315, 352, 360, 361, 396, 413, 461, 465
bakā-i âlem, 367
bakā-i câvidânî, 147
bakā-i dâim, 203
bakā-i dâreyn, 180
bakā-i resm, 9, 31, 67, 80
bakā-i vücûd, 203
bakar, 104
bakır, 334, 445
bakıyye-i nefs, 235, 288, 349, 383
bakıyye-i tıynet-i Âdem, 99
bakıyye-i vücûd, 21, 259
bâkî bi-bakāillâh, 387
bâkî bi-ibkāillâh, 387
bâkî billâh, 386
bâkî, 13, 47, 63, 160, 172, 202, 203, 205, 230, 233, 235, 286, 292, 317, 387, 399, 448
balık, 257
bâr-ı nefs, 124
bârân, 480
Bârî, 78
ba's, 261, 268, 469

basâir, 303, 386, 400
basar, 39, 81, 83, 119, 125, 145, 162, 167, 168, 193, 195, 207, 260, 307, 388, 396, 400, 403, 405, 412, 463
basar-ı bâtın, 208
basar-ı hissî, 170
basar-ı zâhir, 208
Bâsıt, 48
basîr, 50, 76, 144, 305, 362, 405, 445
basîret ehli, 50
basîret, 10, 66, 76, 81, 83, 100, 102, 145, 150, 162, 167, 168, 174, 195, 260, 270, 307, 388, 405, 412, 423, 426, 463, 477
basît, 122, 139
bast, 86, 87, 88, 285, 440
bâtıl, 14, 23, 41, 118, 135, 145, 167, 179, 190, 233, 262, 277, 306, 309, 323, 406, 412, 423, 451, 460, 476
bâtıl-ı mahz, 347
bâtıl-ı vücûd, 262
bâtın dili, 293
bâtın mertebesi, 256
Bâtın, 14, 57, 86, 122, 159, 193, 213, 230, 239, 289, 327, 367, 372, 385, 389, 401, 414, 415, 418, 465, 467
bâtın, 16, 23, 24, 26, 33, 36, 40, 41, 46, 50, 53, 54, 57, 60, 63, 65, 70, 77, 79, 81, 82, 83, 84, 86, 89, 92, 95, 102, 110, 111, 112, 122, 125, 126, 135, 149, 150, 153, 156, 159, 164, 165, 177, 189, 190, 193, 195, 200, 205, 206, 209, 213, 214, 216, 217, 219, 221, 227, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 241, 245, 250, 254, 256, 261, 264, 268, 272, 274, 279, 284, 285, 286, 291, 295, 297, 298, 306, 307, 310, 317, 320, 321, 328, 333, 338, 341, 352, 353, 354, 358, 361, 362, 367, 372, 373, 375, 391, 399, 401, 402, 409, 412, 414, 418, 422, 424, 425, 429, 431, 442, 446, 452, 460, 461, 466, 467, 468, 469, 474
bâtın-ı âdemî, 203
bâtın-ı âlem, 23, 56, 472
bâtın-ı bâtınü'l-bâtın, 213
bâtın-ı cemâl, 330
bâtın-ı cesed, 113
bâtın-ı cism, 56
bâtın-ı gayb, 111
bâtın-ı halk, 466
bâtın-ı îmân, 426
bâtın-ı insân, 113
bâtın-ı kalb, 334
bâtın-ı müşâhede, 403
bâtın-ı rahmet, 239
bâtın-ı şer', 50, 70, 79, 82, 130, 151, 218, 231, 284, 317, 412
bâtın-ı şerâi', 352
bâtın-ı tecellî-i sıfât, 40
bâtın-ı vücûd, 23, 185, 213, 302
bâtınü'l-bâtın, 36, 213
batn, 370
batn-ı arz, 203
batn-ı cem', 237
batn-ı ilm, 471
bayılmak, 290
bâzâr-ı vücûd, 27
bed'-i ilâhî, 136
bed-duâ, 61
bedâ, 30, 86
beden, 7, 42, 71, 97, 115, 126, 190, 272, 315, 327, 359, 367, 409, 415, 455, 456, 470, 471
beden-i insân, 359
beden-i insân-ı kâmil, 386
Bedr savaşı, 118
bedr, 6, 299, 359
bedriyyet, 19, 20
behâlîl, 98, 356
belâ, 61, 69, 85, 103, 124, 238, 433, 454
belâğat, 178, 382
belâğat-ı Kur'ân, 410
benlik, 36
berâzih, 41, 55, 86, 209, 277, 289, 349
berekât, 95
bereket, 48, 57, 179
berk, 32, 246, 338
berk-ı hâtif, 189
berkî-i zâtî, 402
berr, 151, 303, 310, 474
berr-i fark, 310, 321
berzah, 35, 66, 92, 113, 115, 122, 172, 259, 277, 342, 411, 412, 413, 424, 444, 457, 464, 466
berzah-ı dünyâ, 199
berzah-ı misâl, 66
berzahiyyet, 342
besâir, 331
besâtat, 400
besmele, 387, 393
beşâret, 261
beşer, 140, 197, 225, 276, 339, 358, 368, 428, 432, 442, 470, 473
beşeriyyet, 2, 9, 67, 108, 109, 140, 164, 211, 237, 256, 327, 334, 361, 386, 399, 415, 442
beşeriyyet hicâbı/perdesi, 238, 360
bevâtın, 54, 105, 162, 252, 347
bevâtın-ı Kur'ân, 54, 247
bey', 101, 159, 163, 221
bey'-i beşer, 101
beyân, 389
beyâz, 34, 160
beylik, 220
beyniyyet, 425
beynûnet, 355
beynûnet-i halk, 355
beyt, 84, 379
bezl-i makdûr, 151
bezl-i mâl, 251, 303
bezl-i nefs, 303
bezl-i vücûd, 150
bezl-i zât, 23
bezm-i elest, 107
bî-fark cem' ve bî-cem' fark ehli, 156
bîdâr olanlar, 34

bîdâr, 268, 426, 478
bi'l-fi'l, 20, 56, 67, 75, 93, 94, 107, 110, 112, 113, 120, 127, 129, 134, 135, 141, 147, 148, 167, 175, 214, 260, 283, 307, 330, 337, 341, 345, 346, 351, 390, 435, 462
bi'l-fi'l-mevcûd, 150
bi'l-ihtiyâr, 245
bi'l-kuvve, 93, 94, 107, 110, 113, 120, 141, 148, 167, 175, 214, 260, 306, 330, 337, 390
bi'set, 53, 70, 294
bi-lâ-ibtidâ' ve lâ-intihâ', 167
bi-lâ-nezr, 230
bi-lâ-tarîk, 219
bi-lâ-tefekkür, 8
bi-lâ-teveccüh velâ-taleb, 43
bi-lâ-vâsıta, 98, 127, 261, 276, 337
bid'at, 280
bid'at-i seyyie, 232
bidâyât, 440
bidâyet, 115, 205, 216, 249, 251, 263, 377, 392, 447, 450
bilmek, 37, 90
birlik sırrı, 42
birlik, 262, 481
birr, 113, 151, 297, 303, 476
boncuk, 23, 239
bu'd, 3, 117, 138, 201, 278, 282, 288, 289, 331, 407
bu'd-i zamân ve mekân, 410
bu'd-i zamân,, 411
buhl, 21, 50, 148, 149, 150, 151, 303, 473
bulmak, 37, 90
Burâk, 271, 272
Burâk-ı berk-seyr, 356
burhân-ı ilâhî, 345
burhân-ı kavî, 178
burhân-ı mantıkî, 128
burhân-ı örfî, 128
butlân, 310, 311, 388
butûn, 19, 155, 239, 247, 342, 346, 347, 370, 394, 411, 465
butûn-i Kur'ân, 347, 446
butûn-i zulmet, 20
bükâ', 43, 181, 215, 312, 441
bülbül, 222, 274, 275, 280, 441
bürka', 157
bürka'-i azamet ve celâl, 184
bürûc, 71, 223
bürûc-i isnâ aşer, 90
bürûz-i kâmil, 153
bürûz-i şems, 40
büşrâ, 25, 106

C
câh, 235
câh-ı dünyevî, 251
câh-ı uhrevî, 251
cahîm, 262
câhil, 18, 43, 53, 70, 96, 100, 158, 252, 346, 350, 374, 388
câhiliyyet, 18, 249
câhiller, 335, 411
ca'l, 63, 203, 311, 312
cam, 91
câm, 34
câm-ı zücâc, 34
Câmi', 434
câmi'-i vücûdât, 435
câmi'u's-sıfât, 435
câmiu'l-makāmât, 111
cân, 66, 113, 234, 274, 354, 432
cân evi, 220
cân kulağı, 333
can-perver, 268
cânib-i gayb, 98
cânib-i Hak, 63
cânib-i halk, 63
cânib-i süflî, 60
cânib-i ulvî, 60
Cebbâr, 94, 99, 269
cebbâriyyet, 152
ceberût, 90, 103
ceberût âlemi, 90
ceberût mertebesi, 121
cebr, 49, 50, 59, 76, 148, 435, 436, 459
cedel, 214
cefâ, 12, 28, 45, 109, 110, 255, 260, 263, 416, 417
cefr, 407
cefr-i Ali (r.a.), 384
cehâlet, 69, 100, 101, 464
cehele, 70, 154, 191, 316, 477
cehele-i nâs, 477
cehennem, 60, 94, 117, 138, 180, 187, 188, 189, 214, 215, 242, 306, 308, 311, 316, 323, 328, 330, 333, 338, 374, 427, 428, 434
cehennem-i muaccele ve müeccele, 189
cehennem-i muaccele, 189
cehennem-i nefs, 214
cehennem-i vücûd, 214
cehennemiyyü'l-asl, 138
cehl, 18, 26, 29, 34, 70, 128, 149, 157, 164, 175, 191, 273, 275, 288, 299, 346, 348, 350, 388, 393, 425, 438, 444, 468, 479, 480
cehl-i azîm, 244
cehl-i hakîkat, 479
cehl-i mahz, 111
cehl-i nâs, 19
cehl-i şerîat, 479
cehr, 84, 85, 86, 118, 119, 191, 192, 392, 393, 401, 408
cehr-i lisânî, 119
cehr-i zikr ve duâ, 393
celâl perdesi, 184
Celâl, 396
celâl, 19, 22, 30, 33, 44, 50, 57, 61, 64, 107, 110, 115, 124, 133, 143, 149, 150, 184, 188, 201, 260, 289, 306, 308, 312, 326, 327, 329, 330, 331, 368, 374, 376, 421, 422, 430, 450, 451, 452, 453, 460
celâl-i bâtın, 433
celâl-i bi'l-kuvve, 330
celâl-i Hak, 240

celâl-i ilâhî, 286, 441, 452
Celâle, 3, 36, 80, 175, 301, 308, 352
celâlü'l-cemâl, 306, 307, 312
Celîl, 269
celvet, 186
cem', 3, 9, 31, 76, 84, 156, 161, 169, 171, 173, 174, 175, 190, 205, 236, 239, 282, 305, 331, 361, 373, 402, 424, 446, 448, 459, 473
cem'-i ezdâd, 86
cem'iyyet, 33, 36, 110, 111, 281, 294, 369
cem'u'l-cem', 31, 240, 373
cem'u'l-cem' ehli, 171
cemâat, 69, 84, 97, 143, 144, 159, 191, 204, 291, 365, 391, 424
cemâdât, 193
cemâl ender cemâl, 201
cemâl, 19, 22, 33, 50, 57, 61, 64, 107, 110, 124, 149, 150, 178, 184, 188, 201, 237, 240, 260, 289, 306, 312, 326, 329, 330, 331, 368, 370, 374, 402, 403, 421, 422, 450, 451, 452, 453, 460
cemâl-i hakîkat, 218
cemâl-i Hazret, 69, 195
cemâl-i hissî, 293
cemâl-i ilâhî, 228
cemâl-i murâd, 476
cemâl-i rûh-i ilâhî, 293
cemâl-i şems, 67
cemâl-i vahdet, 90
cemâl-i zâhir, 433
Cemel hikâyesi, 13
Cemîl, 308
Cenâb-ı Hazret, 260
cenâh-ı hakîkî, 344
cenâh-ı vâhid, 147, 474
cenân, 252, 389
cenâze, 373
cenîn, 120, 169, 256, 264, 354, 454
cenk, 50
cennât-ı Firdevs, 227, 455
cennât-ı ihtisâs, 319
cennet, 2, 3, 10, 18, 22, 24, 25, 32, 60, 61, 92, 94, 95, 99, 101, 103, 117, 124, 138, 142, 151, 176, 180, 188, 189, 190, 195, 197, 200, 205, 214, 215, 222, 224, 225, 227, 234, 248, 269, 271, 287, 295, 303, 306, 308, 309, 311, 313, 316, 318, 319, 320, 321, 328, 330, 346, 370, 378, 379, 396, 427, 428, 465, 475
cennet-i a'mâl, 319
cennet-i âcile-i murâd, 123
cennet-i Adn, 304, 379, 397
cennet-i bakâ, 91, 307
cennet-i fenâ-i ef'âl, 307
cennet-i fenâ-i sıfât, 307
cennet-i fenâ-i zât, 307
cennet-i Firdevs, 398, 399
cennet-i hayâl, 457
cennet-i hissiyye, 196, 456
cennet-i hissiyye-i uhreviyye, 475
cennet-i ihtisâs, 319
cennet-i kalb, 214, 457, 475
cennet-i kurb, 137
cennet-i ma'neviyye, 3, 223, 307, 457
cennet-i muaccele, 287, 475, 477
cennet-i müeccele, 189, 190, 475
cennet-i vücûd, 214
cerâim, 320
cesed, 6, 18, 27, 28, 32, 33, 37, 39, 47, 58, 60, 61, 71, 82, 95, 107, 108, 115, 146, 147, 155, 179, 180, 190, 196, 199, 200, 210, 214, 222, 239, 243, 250, 256, 264, 266, 267, 268, 282, 290, 291, 292, 308, 311, 312, 319, 345, 369, 373, 379, 399, 402, 414, 415, 416, 417, 423, 456, 458, 460, 467, 470, 471, 472, 473
cesed-i insân, 41
cesed-i insânî, 418
cesed-i süflî, 115, 196
cesed-i türâbî, 257
cesed-i zulmânî, 311
Cevâd, 50
cevâd, 321
cevâhir, 256, 267, 394, 449, 473
cevâmi', 19, 118
cevâmiu'l-kelim, 384
cevârih, 146, 213, 287
cevârih-i hissiyye, 66
cevher, 24, 113, 173, 177, 239, 258, 362, 473
cevher-i bî-hemtâ, 257
cevher-i hakîkî, 256
cevher-i kesîf, 224
cevher-i mücerred, 147
cevheriyyet, 157
cezâ, 93, 201, 269, 455, 469
cezâ-i uhrevî, 430
cezâ-i vifâk, 12, 263
cezâlar, 19
cezb, 342
cezb-i Hak, 326
cezbe, 55, 98, 182, 325, 356
cezbe-i hikmet, 417
cibâl, 338, 416, 434
cibâl-i şâhika, 388, 396
cihâd, 247, 280
cihâd-ı asğar ve ekber, 201
cihâd-ı asğar, 196, 201
cihâd-ı ekber, 196, 201
cihât, 1, 296
cihât-ı sitt, 125
cihet, 1, 2, 296
cihet-i câmia, 397, 400
cihet-i câmia-i karîbe, 27
cihet-i imkân, 41
cihet-i irtibât, 13
cihet-i ulviyye, 344
cihet-i vâhide, 2, 125
cihet-i vücûb, 41
cilâ, 13, 34, 58, 121, 152, 161, 224, 237, 257, 399, 403, 423, 427
cilâ-i rûh, 476
cilâ-i tâmm, 97, 229, 237
cinân, 307, 370

cinân-ı bakāiyye, 307
cinân-ı fenâiyye, 307
cinn, 21, 33, 34, 35, 97, 106, 122, 328, 368, 374, 428, 437
cisim, 20, 34, 58, 66, 122, 205, 221, 250, 292, 401, 432
cism, 34, 41, 57, 199, 264, 385, 386, 409, 457
cism-i âfâkî, 448
cism-i âlem, 449
cism-i enfüsî, 448
cism-i kesîf, 34
cism-i latîf, 34, 290, 342
cism-i nebevî, 205, 239
cism-i süflî, 293
cism-i tabîî, 457
cismânî, 276, 318, 371, 401, 472
cismâniyyet, 35, 120, 264, 342, 431, 473
civâr-ı Hazret, 282
cizye, 81
cû', 47
cûd, 25, 148, 149, 150, 151, 182, 321, 420
cûd-i Hak, 148
cûd-i ilâhî, 148, 420
cûd-i zâtî, 148
cum'a, 424
cühelâ', 191, 334
cünûdullâh, 247
cünûn, 211, 361
cüz', 140, 220, 378
cüz'-i gayr-i münkasim, 170
cüz'î, 16, 158, 175, 264, 265, 372, 407, 426, 449
cüz'iyyât, 10, 30, 110, 137, 237, 393, 394, 396
cüz'iyyet, 17, 46, 158, 175, 264, 265, 283, 291, 307, 450
cüzâm, 263

Ç
çarşı, 163
çekirdek, 21, 85, 337, 466
çeşm, 32, 270, 403, 405
çeşm-i Hak-âşinâ, 464
çeşm-i Hak-bîn, 402
çeşme, 62, 419

D
dağ, 36, 375
dâhil-i Hazret, 80
dâî ilellâh, 295, 332
daire, 281
dâire-i sâniye, 326
dâire-i ûlâ, 326
dâiye-i ilâhiyye, 235
dâiye-i Rahmâniyye, 339
Dakyânûs-i nefs, 396, 478
dalâl, 22, 50, 53, 69, 73, 100, 118, 146, 171, 178, 261, 273, 317, 333, 363, 390, 398, 406, 413, 426, 444, 451, 469, 477, 480
dalâl-i baîd, 120
dalâl-i kadîm, 249
dalâlet ehli, 69
dalâlet, 308, 398
dâll, 25, 144, 398, 426, 469, 480
dâne-i haşhâş, 256
dâr-ı âhiret, 103, 195, 307
dâr-ı bakā, 26
dâr-ı cezâ, 31
dâr-ı fenâ, 26
dâr-ı imtizâc, 22, 43, 316, 451
dâr-ı teklîf, 22, 33, 46, 60, 67, 164
dâreyn, 93, 311, 427
darîr, 50, 305, 362, 405, 423, 445
Dârr, 57, 72, 149, 179, 479
dâru'l-bakā, 327
dâru'l-celâl, 93
dâru'l-cemâl ve'l-celâl, 441
dâru'l-cemâl, 93
dâru'l-cezâ, 469
dâru'l-fenâ, 115
dâru'l-ikāb, 14
dâru'l-imtizâc, 93, 109, 327
dâru's-selâm, 477
dâru's-sevâb, 14
dav', 46, 73, 91, 160, 165, 179, 181, 236, 291, 404, 438
dav'-i şems, 17, 37, 68, 91, 165, 179, 181, 193, 195, 405
da'vâ, 10, 37, 38, 42, 51, 59, 65, 74, 75, 77, 81, 97, 129, 137, 149, 157, 167, 174, 192, 195, 199, 227, 262, 280, 283, 288, 289, 290, 299, 300, 327, 338, 361, 364, 388, 406, 413, 420, 445, 451, 452, 461, 467, 479, 480, 481
da'vâ-yı aşk, 14
da'vâ-yı ayniyyet, 58
da'vâ-yı hakkıyyet, 461
da'vâ-yı mi'râc, 457
da'vâ-yı muhabbet, 28
da'vâ-yı muhabbet-i mücerrede, 406
da'vâ-yı rubûbiyyet, 76, 338
da'vâ-yı tasavvuf, 354
da'vâ-yı ulûhiyyet, 38, 361, 364
da'vet, 5, 6, 30, 42, 44, 47, 53, 60, 68, 69, 70, 76, 93, 96, 117, 161, 173, 175, 199, 235, 240, 249, 250, 251, 252, 272, 273, 282, 294, 295, 327, 332, 333, 337, 372, 412, 421, 426, 443, 447, 477
da'vet-i ahkâm, 53
da'vet-i enbiyâ, 199, 434
da'vet-i Hak, 124, 228
da'vet-i halk, 67, 70
da'vet-i ilellâh, 161, 271, 272, 273, 376
da'vet-i ma'neviyye, 273
da'vet-i mazhar, 295
da'vet-i rasûl, 47
da'vet-i zâhir, 284, 295
de'b, 19
deavât, 6
decâcile, 323, 477
Deccâl ve Fir'avn-sıfat, 324
Deccâl, 19, 31, 181, 215, 338
dede, 79
def'-i ezâ-yı ehl-i şürûr, 48
def'-i mazarrat, 104
defîne, 113

Dehr, 30, 70, 71, 101, 139, 147, 285, 357
delîl-i aklî, 377
delîl-i naklî, 377
dem, 48, 49, 82, 179, 236, 269, 340, 387, 399, 461, 472
dem-i fâsid, 85, 238
dem-i hayvânî, 238, 269, 385, 399
demevviyyet, 385
demğ-i bâtıl bi'l-hakk, 309
denânîr, 217
denes-i mâ-sivâ, 421
derâhim, 217
derd, 24, 48, 99, 185, 263, 270
derd-i aşk, 99
derecât, 35, 51, 129, 173, 174, 182, 297, 332, 344
derecât-ı âliye, 15, 109, 346
derecât-ı cehennem, 346
derecât-ı cenâniyye, 383
derecât-ı havâss, 320
derecât-ı ma'neviyye, 127
derecât-ı refîa, 233
derece-i ihsân, 425
derece-i kemâl-i velâyet, 53
derece-i nübüvvet, 52
derece-i velâyet, 52
derece-i zât, 41
derekât, 35, 129
dergâh, 11, 39, 143, 236
dergâh-ı Hak, 13
dergâh-ı izzet, 4, 226
dermân, 263, 270
ders, 106
derûn, 84
dervîş, 254, 397
dervişler, 251, 376, 397
dervişlik, 235, 444
deryâ, 18, 45, 56, 89, 90, 91, 119, 156, 158, 176, 179, 207, 232, 237, 257, 265, 289, 368, 404, 408, 459, 468, 473, 474
deryâ-yı cem', 473
deryâ-yı feyz, 474
deryâ-yı ilm, 91, 199
deryâ-yı sûret, 459
desâis-i nefsâniyye, 324
dest-i kudret, 95, 169, 417
devâ, 133
devâî-i kulûb, 130
devâm-ı mürâkabe, 183
devâm-ı müşâhede, 313
devâm-ı vird, 348
devâm-ı zikr, 183
deve, 119, 175, 272
devr, 35, 147, 171
devr-i kamerî, 19, 341, 414, 469
devr-i küllî-i arş, 137
devr-i sırrî, 171
devr-i sünbüle, 86
devre-i arşiyye, 285
dıhk, 43, 44, 180, 215, 295, 312
dıl', 196
dıl'-ı eyser, 220
dır'-ı Meryem, 246
dîde-i Hak, 167
dîde-i sırr, 413
dîdeler, 17, 195
Dîhâr, 139, 285
Dîhûr, 139, 285
dîn, 19, 31, 100, 128, 143, 145, 201, 220, 232, 253, 284, 296, 322
dîn-i Hak, 296, 391
dîn-i İbrâhîm, 128, 258
dîn-i mübîn, 133
dîvâne, 322, 356
dil, 178, 192, 252, 254, 287, 354, 360, 379
dil-beste, 60
dil-i insân, 113
dimâğ, 97, 252, 338
dimâğ-ı insân, 292
dost, 16, 155, 200, 234, 236, 420
dostân-ı Hak, 14
duâ, 48, 55, 56, 57, 61, 64, 109, 118, 149, 183, 197, 216, 244, 254, 268, 306, 339, 400, 447
duâ-i lisânî, 401
duâ-i Nebevî, 49
duhâ, 209
duhûl-i hazret, 184
dûzah, 262, 316, 427, 431, 434
dûzah-i nefs, 427
dünyâ, 4, 6, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 22, 24, 25, 26, 30, 31, 35, 39, 41, 43, 47, 56, 61, 62, 72, 75, 78, 92, 93, 94, 95, 100, 101, 102, 103, 104, 107, 109, 117, 119, 120, 124, 138, 140, 141, 145, 147, 150, 154, 155, 162, 164, 173, 176, 187, 188, 189, 191, 195, 199, 201, 205, 208, 209, 216, 220, 222, 225, 227, 233, 234, 236, 238, 239, 242, 244, 248, 251, 254, 257, 260, 262, 263, 268, 269, 275, 283, 284, 285, 288, 289, 292, 293, 300, 303, 306, 309, 314, 315, 316, 318, 322, 323, 324, 328, 330, 333, 340, 342, 346, 357, 358, 365, 367, 370, 373, 377, 378, 379, 386, 387, 389, 396, 398, 402, 408, 409, 414, 415, 418, 419, 421, 427, 430, 431, 432, 433, 434, 444, 445, 454, 458, 465, 466, 467, 469, 470, 475, 476
dürdâne, 55
dürer, 267
dürr, 473
dürr-i yektâ, 257, 408, 473
dürre-i beyzâ, 360
düşman, 85, 133, 155, 177, 420
düşmanlar, 14, 240
düşmenân-ı Hak, 14

E
eb, 243
ebced, 171
ebdân-ı enbiyâ ve evliyâ, 342
ebed, 57, 136, 203, 210, 216, 249, 328, 404, 468
ebedî, 69, 90, 92, 202, 205, 359, 366, 413,

415
ebediyyet, 166
ebğazu'l-ma'bûdât, 460
ebrâr, 40, 113, 262, 297, 349, 475
ebsâr, 303, 331, 386, 400
ebsâr-ı ma'neviyye, 195
ebtanü'l-bevâtın, 23, 41, 84
ebü'l-ervâh, 221
ebü'l-vakt, 212, 395
ebvâb-ı cehennem, 427
ebvâb-ı cennet, 2
ebvâb-ı nâr, 60
ebvâb-ı seb'a-i nâr, 60
ebyaz, 34, 160
ecdâd-ı ma'neviyye, 79
ecel, 87, 164, 293
ecel-i müsemmâ, 448
ecell-i ma'lûm, 3
ecell-i ulûm, 3
ecellü'l-ma'lûmât, 246
ecellü'l-ulûm, 246
ecir, 18
ecniha, 344
ecr, 4, 126, 320, 321, 378, 379
ecr-i amel, 319
ecsâd mertebesi, 27
ecsâd, 27, 39, 45, 61, 99, 256, 469, 470, 471
ecsâd-ı enbiyâ, 312
ecsâd-ı enbiyâ ve kümmel-i evliyâ ve şühedâ, 39
ecsâd-ı hâliye, 469, 470
ecsâd-ı küffâr, 470
ecsâd-ı sakîl, 471
ecsâm, 58, 72, 120, 121, 122, 158, 166, 169, 222, 256, 270, 278, 283, 297, 335, 345, 350, 372, 396, 401
ecsâm-ı insâniyye, 276
ecsâm-ı latîfe, 61, 276
ecsâm-ı mahz, 27
ecsâm-ı mütenâhiye, 137
eczâ-i bâtıne, 82
eczâ-i bedeniyye, 269
eczâ-i vücûd, 81, 214
eczâ-i zâhire, 82
edâ, 71
edâ-i ferâiz, 67
edeb, 19, 21, 22, 38, 47, 75, 136, 196, 248, 296, 300, 364
edeb-i Rasûlullâh, 21
edeb-i şer', 289
edeb-i tâmm, 77
edeb-i va'z ve ders, 19
edille-i akliyye, 434
ednâ, 17, 431, 451
ednâlar, 409
edvâr, 147
ef'âl ve sıfât ve zât-ı Hak, 441
ef'âl, 103, 126, 151, 213, 304, 360, 361, 389, 394, 421, 458
ef'âl-i hârice, 77
ef'âl-i hâriciyye, 77
ef'âl-i ilâhî, 197
ef'âl-i münkere, 206
efdal-i tâât, 144
efdalü'l-efâdıl, 54
efdalü'l-ezkâr, 110
efkâr, 8, 226, 275
efkâr-ı akliyye, 261
eflâk, 71, 92, 122, 223, 335, 345, 468
eflâk-i rahmet, 212
efrâd, 242, 299
ehâdîs-i Nebeviyye, 63
ehass-ı havâss, 109
ehass-i halk, 282
ehassu'l-havâss, 109, 387
ehl-i âlem, 260, 308, 328
ehl-i bakā billâh, 349
ehl-i basar, 145, 162, 464
ehl-i basîret, 146, 208, 464
ehl-i bâtın, 3, 46, 446
ehl-i belâ, 61
ehl-i berâzih, 349
ehl-i berzah, 40, 132, 342, 414
ehl-i bida', 218
ehl-i bidâyet, 205
ehl-i câh, 234
ehl-i cehennem, 188, 189, 200, 323, 427, 445
ehl-i cem', 133, 161
ehl-i cemâat, 191
ehl-i cennet, 24, 103, 137, 147, 150, 176, 180, 188, 189, 200, 213, 216, 223, 224, 287, 313, 314, 316, 386, 402, 409, 414, 415, 427, 434, 445, 462
ehl-i cennet-i kurb, 138
ehl-i da'vâ, 445
ehl-i dalâl, 132, 145
ehl-i dâreyn, 427
ehl-i derd, 185
ehl-i dîde, 195
ehl-i dil, 5, 107, 122, 429
ehl-i dünyâ, 18, 85, 145, 342
ehl-i ecsâd, 27
ehl-i efkâr ve ukūl, 348
ehl-i ehvâ' ve bida', 28
ehl-i ekberü'l-kebâir, 188
ehl-i emn, 39
ehl-i ervâh, 27
ehl-i esmâ, 122, 289, 457
ehl-i esrâr, 164
ehl-i fark, 473
ehl-i fazl, 320, 453
ehl-i fenâ fillâh, 349
ehl-i fenâ, 261, 354
ehl-i feyz, 8, 107, 429
ehl-i fikr ve hayâl, 445
ehl-i firâk, 240
ehl-i fuâd, 5
ehl-i gayy, 50
ehl-i Hak, 23, 24, 123, 334, 455, 476
ehl-i hakāik, 178, 233, 370, 388, 470
ehl-i hakîkat, 145, 332
ehl-i hakk, 429
ehl-i hâl, 12, 102, 218, 318
ehl-i halvet, 223
ehl-i hângâh, 473
ehl-i harb, 177

ehl-i hayr, 117
ehl-i hevâ, 144, 316, 318, 388, 397
ehl-i hicâb, 27, 106, 144, 190
ehl-i hicrân, 445
ehl-i hüdâ, 144
ehl-i ısyân, 187
ehl-i ıyd, 269
ehl-i îmân ve takvâ, 189
ehl-i îmân, 2, 82, 177, 279
ehl-i i'tidâl, 98
ehl-i i'tikād, 27
ehl-i i'tizâl, 431
ehl-i iffet ve hüdâ, 318
ehl-i ifrât, 54, 98
ehl-i iksîr, 214
ehl-i ilhâd, 12
ehl-i ilm, 27
ehl-i inkâr, 3, 27, 82, 123, 144, 226, 280, 331, 397, 408, 410
ehl-i irşâd, 5, 6
ehl-i istiğrâk, 246
ehl-i Ka'be, 282
ehl-i kāl, 318
ehl-i kalb, 5, 90, 94, 95, 295, 332, 341, 344, 348, 350, 351, 358, 363, 407, 424
ehl-i kalb-i selîm, 348
ehl-i kebâir, 188, 431
ehl-i kemâl, 16, 61, 119, 132, 147, 224, 225
ehl-i kesret, 362, 445
ehl-i keşf, 9, 106, 115, 144
ehl-i kıble, 279, 281
ehl-i kıyâm, 437
ehl-i kitâb, 280
ehl-i kulûb, 94
ehl-i Kur'ân ve Hadîs, 348
ehl-i Kur'ân, 117, 233, 248, 280, 374
ehl-i kurb, 319
ehl-i küfrân, 227, 274
ehl-i küşûf, 218
ehl-i lâf, 111
ehl-i lisân, 286, 411
ehl-i ma'nâ, 445
ehl-i ma'rifet ve ubûdiyyet, 76
ehl-i ma'rifet, 29, 157
ehl-i maânî, 370
ehl-i mâl, 4
ehl-i mansıb, 235
ehl-i mâtem, 8
ehl-i medrese, 141, 397, 473
ehl-i melekût, 61, 99, 400
ehl-i menâsıb, 397
ehl-i muhabbet, 240
ehl-i musîbet, 407
ehl-i mükâşefe, 142, 215, 411
ehl-i mülk, 60, 99, 400
ehl-i mülk ve melekût, 400
ehl-i müşâhede, 15, 31
ehl-i nâr, 147, 150, 180, 188, 223, 402, 414
ehl-i nazar ve istidlâl, 130, 332
ehl-i nazar, 332
ehl-i necât, 115, 279
ehl-i nefes, 268
ehl-i nefes-i nefîs, 129
ehl-i nefs ve tabîat, 388
ehl-i nefs, 94, 95, 147
ehl-i nefs-i emmâre, 223
ehl-i nifâk, 99, 240
ehl-i noksân, 119, 132, 224, 446
ehl-i nûr, 402, 427
ehl-i nûr-i mahz, 24
ehl-i nübüvvet, 250
ehl-i nüfûs, 94, 400
ehl-i nüfûs ve tabâi', 290
ehl-i rahmet, 349, 434
ehl-i resm, 244, 301
ehl-i riyâ, 138
ehl-i riyâzat, 457
ehl-i rûh, 240
ehl-i rüsûm, 301, 347, 349, 375, 376, 423, 424, 426, 445
ehl-i rüşd, 50
ehl-i saâdet, 115, 117, 123
ehl-i sahv, 356
ehl-i sahvın tevhîdi, 45
ehl-i saîr, 427
ehl-i salâh, 379, 411
ehl-i sekrin tevhîdi, 45
ehl-i sırr, 240
ehl-i siccîn, 375
ehl-i sivâ, 353
ehl-i sülûk, 160, 185
ehl-i sünnet ve'l-cemâat, 100
ehl-i şehvet ve hevâ, 318
ehl-i şehvet, 315, 388
ehl-i şekāvet, 115, 117, 123, 124
ehl-i şer', 260, 288, 316, 397
ehl-i şerâi', 219
ehl-i şerîat-ı bâtıne, 459, 461
ehl-i şerîat-ı zâhire, 459, 461
ehl-i şerr, 117
ehl-i şirk, 328
ehl-i taalluk, 337
ehl-i taalluk ve tahalluk, 456
ehl-i tahakkuk, 457
ehl-i taklîd, 128, 332
ehl-i tarîkat, 247
ehl-i tecellî, 402
ehl-i tecerrüd, 337
ehl-i tefrît, 98
ehl-i tefsîr, 51
ehl-i tehyîm, 20, 169
ehl-i tekellüf, 240
ehl-i tekke, 141
ehl-i tekzîb, 123
ehl-i temkîn, 38
ehl-i tesbîh, 373
ehl-i teslîk, 209
ehl-i teşbîh, 240, 373
ehl-i tevhîd, 3, 23, 262, 479
ehl-i tevhîd-i resmî, 332
ehl-i tezkiye, 130, 132, 387
ehl-i türâb, 8
ehl-i ubûdiyyet, 76, 288
ehl-i ukūl-i zaîfe, 333

ehl-i umûm ve husûs, 211
ehl-i vahdet, 262, 444, 445
ehl-i vahşet, 115
ehl-i vahy ve ilhâm, 473
ehl-i vakfe, 123
ehl-i velâyet, 219, 250
ehl-i visâl, 240
ehl-i vukūf, 480
ehl-i vuslat, 222
ehl-i yemîn, 297, 421
ehl-i zâhir, 3, 18, 28, 46, 131, 141, 260, 299, 367, 388, 418, 446
ehl-i zamân, 29
ehl-i zevk ve mükâşefe, 59
ehl-i zeyğ ve dalâl, 279, 318
ehl-i zikr ve tevhîd, 298
ehl-i zikr ve tezkîr, 106
ehl-i zikr, 117, 144, 287, 348, 423
ehl-i zimmet, 81, 200
ehlullâh, 2, 26, 27, 103, 179, 189, 204, 244, 260, 296, 359
ejder, 91, 149, 374
ekâbir, 175, 176, 402, 420, 428
ekâbir-i asfiyâ, 362
ekâbir-i evliyâ, 174, 218, 406, 428, 433, 442, 444
ekâbir-i ibâd, 181
ekâbir-i mü'minîn, 101
ekâbir-i nâs, 271
ekâbir-i ümmet, 232, 271
ekâmil, 52, 79, 174, 223, 259, 379
ekâmil-i beşer, 462
ekâmil-i evliyâ, 52, 106, 230, 355, 362, 375
ekâmil-i insân, 92
ekâmil-i nâs, 8, 18, 43, 64, 66, 89, 115, 147, 199, 223, 233, 254, 261, 313, 364, 375, 395, 401, 403, 404, 409, 414, 458, 462
ekâmil-i ricâl, 235
ekl, 56, 96
ekmel, 35, 70, 219, 414, 450, 457
ekmeliyyet, 74, 75, 76, 98, 113, 133
ekser-i şebi ihyâ, 96
ekvân, 209, 211, 277, 278, 303, 314
el tutmak, 81
elbâb, 298
elem, 14, 124
elif, 166, 170, 171, 208, 291, 351, 422
elif-i tekvînî, 170
elif-i tenzîlî, 170
elmas, 408
eltâf-ı hafiyye, 453
elvâh-ı mâhiyyât, 169
elvân, 78, 91, 160, 270
elvân-ı a'mâl, 78
emânet, 109, 209, 247, 360, 416, 449
emânet-i ilâhiyye, 96, 296
emânet-i kübrâ, 360, 449
emir, 112, 151, 230, 310, 311, 322, 339, 469
emmâre, 392
emr, 235, 293, 297, 312, 314
emr-i âmm, 191
emr-i ârız, 124, 202, 345, 346, 377, 435, 450, 462
emr-i dîn, 417, 419
emr-i ezelî, 217
emr-i Hak, 134
emr-i hakîkî, 465
emr-i hılkî, 204, 346
emr-i hissî, 205
emr-i ilâhî, 20, 63, 132, 285, 297, 340, 357, 470
emr-i irâdî, 14
emr-i ittifâkî, 168, 363
emr-i küllî, 105
emr-i ma'nevî, 203
emr-i muhakkak, 28
emr-i muhayyel, 28
emr-i muhdes, 230
emr-i müstahsen, 19
emr-i nisbî, 465
emr-i rûhânî, 346
emr-i teklîfî, 14
emr-i vahdânî, 3, 285
emr-i vücûd, 20, 29, 416
emr-i zâtî ve hılkî, 346
emr-i zâtî, 345
emrediyyet, 123
emriyyet, 402
emsâl, 72, 288
emselü'l-ekâmil, 54
emvâl, 423
emvâl-i kesîre, 226
emvât, 196
enbiyâ, 5, 13, 16, 37, 42, 51, 52, 53, 54, 60, 61, 68, 73, 79, 82, 99, 106, 108, 112, 113, 117, 121, 126, 127, 128, 153, 162, 176, 177, 189, 194, 195, 199, 200, 204, 207, 214, 217, 218, 224, 226, 235, 237, 239, 242, 243, 244, 256, 259, 263, 265, 269, 271, 272, 276, 280, 282, 286, 290, 327, 328, 332, 333, 344, 345, 347, 351, 356, 357, 365, 367, 370, 372, 378, 421, 422, 431, 433, 436, 438, 439, 440, 449, 450, 453
enbiyâ silsilesi, 249
enbiyâü'l-evliyâ, 370
encâs ve ercâs-ı ma'neviyye, 421
encâs-ı hissiyye, 185, 312
encâs-ı ma'neviyye, 253
Ene'l-Hak, 167, 282, 299
Ene'l-halk, 467
enfâs, 48, 137, 141, 156, 220, 357, 397
enfâs-ı ervâh, 137
enfâs-ı insâniyye, 137
enfâs-ı kudsiyye, 129
enfüs, 23, 28, 67, 73, 85, 91, 93, 94, 102, 104, 120, 127, 132, 133, 140, 151, 201, 209, 239, 241, 276, 278, 407, 448, 449, 454, 471
enhâr, 56, 265, 310, 413
ensâr, 249, 417
ensârullâh, 143
envâr, 40, 147, 159, 213, 215, 359, 369, 370
envâr-ı esmâ ve sıfât, 359
envâr-ı gāribe, 41
envâr-ı hakāik, 236

envâr-ı sıfât, 92
envâr-ı sıfât-ı ilâhiyye, 275
envâr-ı tecelliyât, 399
envâr-ı ulûm, 42
envâr-ı zâhire, 213
er, 129, 406, 458
er-i Hak, 129
erbâb-ı butlân, 324
erbâb-ı cüz'iyye, 17
erbâb-ı dil, 477
erbâb-ı ehvâ', 218
erbâb-ı esmâ, 289, 388
erbâb-ı fark, 473
erbâb-ı Hak, 273, 323
erbâb-ı hakâik, 159, 170, 180, 201, 301, 347, 412, 424, 426
erbâb-ı hakîkat, 247, 289, 412, 429
erbâb-ı hâl, 12, 28, 150
erbâb-ı ictihâd, 218
erbâb-ı ilhâd, 27
erbâb-ı ilm ve amel, 456
erbâb-ı ilm-i resmî, 251
erbâb-ı inkâr ve fısk, 118
erbâb-ı inkâr, 12, 95, 102, 233, 240, 247, 251, 255, 262, 323, 333, 377, 388, 418, 424, 464, 477
erbâb-ı irâdet, 254
erbâb-ı irfân, 87
erbâb-ı irşâd, 107, 217
erbâb-ı isti'dâd, 407
erbâb-ı kemâl, 16, 99, 150, 236, 446
erbâb-ı kesel ve batâlet, 3
erbâb-ı ma'rifet, 279
erbâb-ı maârif, 331
erbâb-ı mezâhib-i şerîat, 218
erbâb-ı mükâşefe, 331
erbâb-ı rahmet, 378
erbâb-ı rüsûm, 27, 54, 408, 412, 426
erbâb-ı rüşd, 132
erbâb-ı salâh, 101
erbâb-ı sülûk, 397
erbâb-ı şerh-i sadr, 400
erbâb-ı şirk, 262
erbâb-ı tarîkat, 222
erbâb-ı te'vilât-ı zâyiğa, 333
erbâb-ı terakkî, 109
erbâb-ı tevhîd, 289
erbâb-ı vefâ, 176
erbâb-ı zâhir, 17, 53, 159, 178, 250, 269, 315, 317, 444
erbâb-ı zavâhir, 470
erbaîn, 278, 392
erbaînât, 72, 121
ercâs-ı ma'neviyye, 312, 313
erham, 12
erhamiyyet, 187
Erhamü'r-râhimîn, 187, 378, 435
erkân ve âdâb-ı tarîkıyye, 354
erlik, 406
ervâh, 27, 29, 45, 58, 61, 72, 92, 121, 122, 127, 158, 166, 169, 178, 222, 243, 254, 283, 290, 291, 292, 297, 335, 336, 342, 343, 344, 345, 350, 353, 469, 470, 471
ervâh-ı âliye, 169
ervâh-ı âmme, 108
ervâh-ı cüz'iyye, 291, 292, 387
ervâh-ı enbiyâ, 37, 344, 470
ervâh-ı hâssa, 108
ervâh-ı külliyye, 290
ervâh-ı latîfe, 471
ervâh-ı melekûtiyye, 6
ervâh-ı mü'minîn, 54
ervâh-ı mücerrede, 20, 290
ervâh-ı nûriyye, 350, 471
ervâh-ı şehâdiyye, 350
ervâh-ı tayyibe, 61, 236, 344
ervâh-ı zâtiyye, 470
erzel-i ömr, 29, 257
esâs-ı vücûd-i insân, 199
esâtiz, 337
esbâb, 3, 103, 135, 214, 276, 316, 365, 468
esbâb-ı âfâkıyye, 73
esbâb-ı cüz'iyye, 251
esbâb-ı saâdet, 96
esbâb-ı şekâvet, 96
esbâb-ı zâhire, 126, 257, 339
esed, 374
eser, 193, 266, 283
eserler, 193
esfâr, 112, 137, 161
esfel, 8, 26, 152, 295
esfel-i sâfil, 26, 78, 100, 209, 211, 295, 304
esfel-i sâfil-i bu'd ve fark, 237
esfel-i sâfilîn, 130
eshâr, 295
esîrci, 101
eskici, 227
esmâ ile sülûk, 209
esmâ ve sıfât mertebesi, 264
esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye, 344, 452
esmâ, 6, 15, 16, 23, 25, 32, 33, 36, 42, 46, 49, 52, 53, 60, 64, 65, 70, 73, 76, 83, 84, 85, 89, 90, 91, 102, 108, 110, 121, 122, 125, 126, 134, 137, 141, 148, 149, 150, 152, 156, 159, 160, 162, 163, 165, 169, 178, 186, 194, 202, 209, 210, 211, 220, 227, 229, 246, 255, 261, 264, 267, 269, 273, 274, 276, 277, 278, 281, 282, 283, 285, 289, 297, 299, 303, 304, 307, 309, 310, 312, 336, 341, 344, 349, 350, 351, 360, 368, 371, 380, 382, 388, 396, 397, 401, 407, 414, 422, 429, 432, 434, 437, 443, 446, 452, 453, 456, 457, 464, 465, 466, 468
esmâ-i bakâiyye, 122
esmâ-i bâtın, 83
esmâ-i celâliyye ve cemâliyye, 110
esmâ-i celâliyye, 48, 108, 110
esmâ-i cemâliyye ve celâliyye, 31, 108
esmâ-i cemâliyye, 48, 110, 169
esmâ-i cüz'iyye, 95, 144, 283, 468
esmâ-i Hak, 52, 241, 247
esmâ-i hakîkıyye, 65, 277
esmâ-i hâkime, 102

esmâ-i hamse-i bakā, 360
esmâ-i hayâliyye, 65
esmâ-i hüsnâ, 45, 46, 135, 178, 241, 274, 306, 307, 456
esmâ-i ilâhiyye, 13, 49, 70, 72, 89, 110, 111, 137, 139, 148, 152, 159, 163, 167, 179, 234, 238, 260, 266, 269, 270, 281, 285, 294, 312, 328, 393, 414, 422, 434
esmâ-i izâfiyye, 89
esmâ-i külliyye, 95, 234, 281, 396, 468
esmâ-i lafzıyye, 121
esmâ-i mahsûsa, 388
esmâ-i muhtelife, 91, 264, 270, 371, 453
esmâ-i müfrede, 99
esmâ-i mütekâbile, 22, 93, 149, 179, 259, 281
esmâ-i seb'a ve isnâ aşer, 72
esmâ-i seb'a, 65, 170
esmâ-i sıfâtiyye-i cüz'iyye, 65
esmâ-i vâsia, 396
esmâ-i zâtiyye, 278
esmâ-i zâtiyye-i külliyye, 65
esmâullâh, 297
esmer, 34
esmeriyyet, 34
esrâr, 10, 17, 21, 78, 91, 114, 151, 158, 164, 194, 198, 205, 211, 238, 377, 385, 395, 396, 425, 433
esrâr-ı halk, 14
esrâr-ı hüviyyet, 421
esrâr-ı ilâhiyye, 88, 188, 194, 223, 253, 273, 289, 395, 462
esrâr-ı ilm ve irfân, 159
esrâr-ı Kur'ân, 422
esrâr-ı mukattaât, 232
esrâr-ı sırriyye, 261
esrâr-ı zât ve esmâ ve sıfât ve ef'âl, 194
esrâr-ı zâtiyye, 375
esvâk, 163
eş'âr, 18
eşcâr, 103, 158, 315, 316, 396
eşhâd, 434
eşkâl, 288
eşkıyâ, 117, 214, 224, 282, 309, 311, 469
eşrât-ı âhir zamân, 85
eşrât-ı sâat, 220, 412, 452
eşyâ, 20, 32, 42, 47, 73, 75, 102, 104, 106, 110, 119, 121, 135, 137, 148, 149, 152, 158, 162, 165, 167, 169, 170, 175, 178, 179, 181, 193, 194, 197, 206, 220, 221, 229, 237, 243, 266, 268, 275, 276, 277, 281, 282, 286, 287, 291, 292, 304, 305, 306, 309, 310, 335, 340, 341, 350, 351, 357, 358, 374, 380, 389, 390, 394, 395, 404, 423, 431, 432, 435, 437, 449, 451, 455, 464, 466, 481
eşyâ-i hissiyye, 276
eşyâ-i kabîha, 178
eşyâ-i kesîfe, 179
etbâ', 143
ev-ednâ makāmı, 38
ev-ednâ menzili, 275
ev-ednâ, 8, 184, 259
evâhir, 454
evâhir-i ahvâl, 440
evâhir-i hâl, 440
evâil, 405, 454
evâil-i hâl, 107, 439
evâmir-i şer'iyye, 241
evhâm, 90, 100
evkāt, 72
evkāt-i sürûr, 48
evlâd, 27, 99, 166
evlâd-ı ma'neviyye, 17, 254
evliyâ, 2, 13, 28, 38, 42, 53, 69, 70, 76, 79, 85, 95, 106, 108, 117, 126, 127, 137, 153, 162, 176, 177, 183, 194, 195, 207, 214, 218, 220, 226, 235, 236, 243, 244, 245, 247, 259, 263, 265, 268, 269, 282, 283, 286, 299, 327, 325, 328, 332, 333, 345, 351, 357, 370, 378, 380, 406, 430, 431, 439, 440, 444, 453, 464, 471, 472, 477
evliyâ silsilesi, 244
evliyâ-i acem, 157
evliyâ-i kirâm, 218
evliyâ-i ümmet, 26, 433
evliyâullâh, 12, 232, 236
evrâd, 321, 322
evsâf-ı halkıyye, 43, 295
evsâf-ı hamîde, 2, 477
evsâf-ı hılkıyye, 244
evsâf-ı kevniyye, 72
evsâf-ı mezmûme, 2
evsâf-ı Nebeviyye, 324
evsâf-ı nefsâniyye, 236, 475, 477
evsâf-ı rediyye, 469
evsâf-ı rediyye-i nefsâniyye, 475
evsâf-ı rezîle, 224
evsâf-ı tabîiyye-i beşeriyye, 239
evsâf-ı zemîme, 60
evtâd, 242
evtâd-ı erbaa, 242, 372
Evvel, 30, 57
evvelîn, 51
evveliyyet, 166
eyâdî-i cüz'iyye, 95
eyn, 125, 326, 374
eyn-i mahsûs, 125
eyn-i vâhid, 331
eyniyyât, 125, 153, 281, 282, 326, 331
eyniyyât-ı kevniyye-i cismâniyye, 92
eyniyyât-ı kevniyye-i rûhâniyyeye, 92
eyniyyât-ı mütenevvia, 153
eyniyyet-i Ka'be, 281
eyyâm-ı dünyâ, 414
ezâ, 28, 109, 260, 416, 417
ezân, 44, 272
ezdâd, 151
ezel, 57, 166, 203, 210, 216, 249, 328, 404, 468, 479
ezel sırrı, 136
ezelî, 202
ezeliyyet, 166
eziyyet, 12, 45, 255, 263
ezkâr, 221, 321, 322, 422
ezmine, 357
ezvâc-ı mutahhara, 211, 273, 449

ezvâk-ı ma'neviyye, 129

F
Fa'âl, 394, 405
Fa'âl-i Mutlak, 95
Fa'âlün li-mâ-yürîd, 73, 148
fâdıl, 51, 73
fahr, 288
fahşâ, 340
Fâil-i mutlak, 282
fâil-i hakîkî, 198
fâil-i mecâzî, 198
fakîh, 426
fakîr, 25, 87, 172, 175, 375, 423, 442
fakîr-i mahz, 443
fakr, 18, 72, 150, 289, 301, 423, 441, 442, 443
fakr-ı hakîkî, 441, 442, 443
fakr-ı zâtî, 443
fânî, 13, 20, 38, 39, 42, 47, 81, 113, 159, 160, 172, 202, 203, 205, 230, 233, 235, 316, 364, 387
fârisî, 382
fark ba'de'l-cem', 309
fark kable'l-cem', 309
fark mertebesi, 45
fark, 3, 9, 31, 35, 46, 76, 84, 156, 161, 169, 171, 173, 174, 175, 190, 198, 205, 236, 239, 260, 305, 310, 361, 372, 373, 402, 446, 448, 459, 473
farz, 221, 236, 294, 296, 442, 452, 454
fâsık, 425, 426
fâsık-ı âsî, 425
fâsık-ı luğavî, 425
fâsık-ı mutlak, 425
fâsıklar, 118
fasl, 8, 459
fazalât, 415
fâzıl, 10
fazîlet-i insâniyye, 346
fazl, 14, 188, 249, 318, 319, 320, 321, 322, 450, 452, 453, 475
fazl-ı azîm, 323
fazl-ı Hak, 249
fazl-ı ilâhî, 134, 250, 251, 252, 319, 321, 325, 410, 450, 452, 453, 475
fazl-ı vücûd, 319
fecere, 51, 189
fecr, 8
fecr-i sâdık, 209
fedâil, 51
felâh, 303, 304, 346
felâh-ı mutlak, 303
felâsife, 177, 280
felek, 171, 212, 222, 223, 370, 390, 424, 435
felek-i enfüsî, 435
felek-i kamer, 44, 122, 294, 295
felek-i râbi', 341, 353
felek-i Rahmân, 435
felek-i rahmet, 239, 377
felek-i rahmet-i enfüsî, 435
felek-i sânî, 353
felek-i şems, 127
felekler, 56
felekü'r-rahmet, 239
fenâ, 4, 20, 25, 36, 39, 41, 43, 89, 90, 95, 109, 122, 150, 151, 159, 161, 172, 184, 185, 186, 200, 208, 235, 245, 251, 256, 260, 263, 272, 282, 289, 297, 298, 303, 307, 308, 342, 352, 359, 361, 395, 399, 413, 440, 441, 442, 461, 462, 465, 471, 472
fenâ fillâh, 5, 122, 241, 336, 408, 441
fenâ fillâh ehli, 261
fenâ-ender-fenâ, 201, 442
fenâ-i cesed, 20
fenâ-i cismânî, 201
fenâ-i ıztırârî, 472
fenâ-i irâdî, 472
fenâ-i küllî, 7, 201, 208, 289, 326
fenâ-i rûh, 20
fenâ-i sânî, 472
fenâ-i sûrî, 185
fenâ-i tâmm, 20, 113
fenâ-i zâhir, 461
fenâ-i zât ve sıfât, 20
fenâ-i zâtî, 147
fenn-i rüsûm, 375
fer', 171, 196, 224, 236, 254, 260, 265, 291, 300, 302, 308, 346, 368, 371, 402, 407, 459
ferâ'ine, 477
ferah, 43, 48, 56, 180, 215, 295, 312
ferâine, 323
ferâiz, 97, 113, 229, 233, 272, 293, 296, 297, 322, 442, 452, 476
ferâiz-i hâssa, 294
ferâiz-i salevât-ı mefrûza, 322
ferd-i vâhid, 209
ferdâniyyet-i hazret, 170
feres, 358, 375
fermân-ı Hak, 132
fesâd, 22, 31, 116, 324, 424, 455, 462
fesâhat, 178, 382
feth, 68, 154, 276, 278, 298
feth-i bâb-ı melekût, 276
feth-i hâss, 275
feth-i ilâhî, 278
feth-i karîb, 68, 275, 276
feth-i mutlak, 68, 275, 278, 448
feth-i mübîn, 68, 275, 276, 278
fetret, 327
Fettâh, 276, 307, 360
fetvâ, 25, 131, 234, 235, 368, 377, 431
fevkânî, 142, 336, 384
fevkânî-i arş, 384
fevkânî-i arş-ı vücûd-i insânî, 384
feyezân, 317
Feylesôf-i dehr, 65
Feyyâz, 177, 185, 255, 256, 423, 428
feyyâziyyet, 149
feyz, 18, 45, 62, 107, 110, 121, 129, 137, 156, 176, 177, 182, 183, 192, 243, 246, 253, 256, 257, 268, 274, 276, 278, 307, 348, 349, 355, 360, 370, 423, 424, 425, 426,

441, 449, 456, 467, 479, 480
feyz-i akdes, 58, 129, 148, 166, 227, 297, 312, 353
feyz-i akdes-i ilmî, 325
feyz-i akdes-i mutlak, 325
feyz-i âlem, 155
feyz-i âmm, 449
feyz-i bi-lâ-vâsıta, 360
feyz-i cârî, 428
feyz-i cehr, 192
feyz-i dâim, 313
feyz-i evvel, 137
feyz-i ezelî, 148
feyz-i Hak, 8, 150, 182, 192, 370, 423
feyz-i hâs, 449
feyz-i ihfâ, 192
feyz-i ilâhî, 7, 8, 24, 229, 243, 268, 291, 313, 334, 348, 355, 393, 429, 450, 456, 462, 467
feyz-i ilm, 5, 156, 242
feyz-i küllî, 265
feyz-i lem-yezelî, 353
feyz-i ma'nevî, 207
feyz-i mukaddes, 7, 58, 120, 148, 312, 471
feyz-i mukaddes-i aynî, 325
feyz-i mukaddes-i ilâhî, 57
feyz-i mutlak, 370
feyz-i rûh, 268, 319
feyz-i sıfât, 360
feyz-i sûrî, 207
feyz-i şefâat, 11
feyz-i vücûd, 121, 302
feyz-i vücûd-i Hak, 148
feyz-i zât, 360
feyzî, 246
fezâil, 54, 229, 296
fezâil-i rûhâniyye, 346
fıkh-ı bâtın, 426
fıkıh, 257
fısk, 118, 477
fıtrat, 34, 111, 215
fıtrat-ı asliyye, 34, 96, 118, 159, 195, 198, 233, 249, 258, 274, 279, 462
fıtrat-ı ûlâ, 236
fi'l, 170, 194
fi'l-hakîka, 9, 15, 26, 31, 32, 37, 39, 40, 42, 43, 45, 46, 53, 54, 55, 64, 68, 73, 77, 81, 89, 91, 99, 101, 108, 111, 112, 113, 117, 124, 129, 131, 132, 134, 135, 142, 147, 155, 164, 165, 166, 173, 178, 184, 185, 204, 205, 214, 225, 226, 229, 230, 231, 232, 234, 241, 244, 253, 259, 265, 270, 275, 276, 277, 280, 281, 282, 283, 289, 292, 295, 296, 297, 302, 307, 309, 317, 337, 341, 344, 352, 359, 360, 367, 369, 370, 386, 391, 395, 405, 412, 414, 420, 421, 432, 438, 439, 442, 444, 448, 453, 457, 473, 474, 476, 477, 478, 480, 481
Fi'l-i Hak, 231
fi'l-i ilâhî, 68
fi'l-i şer'î ve hakîkî, 77
fikr, 246
firâk, 32, 278, 407
Firdevs, 454
Firdevs-i a'lâ, 222
firdevs-i kalb, 427
firkat, 222, 417, 450
firkatler, 441
fitne, 85
fitneler, 85
fuâd, 5, 425
fuhş, 19
fukahâ, 54, 426
fukarâ, 150, 437
fukarâ-i bâbillâh, 12, 423
fukarâ-i hakîkıyye, 289
fukarâ-i sâlikîn, 36
furkān, 120, 382
fücûr, 477
fürû', 341
füsûk, 425
fütûh-i sûriyye ve ma'neviyye, 417
fütûhât-ı ilâhiyye, 223
fütûr, 183
füyûz, 64, 182, 369, 376, 379, 401, 423

G
gabn, 223
Gaffâr, 361
gāfil, 42, 100, 163, 182, 207, 244, 277, 294, 425, 431
gāfiller, 34, 62, 227, 348
gaflet, 44, 69, 106, 294, 397
Gafûr, 320, 394
gāile-i isneyniyyet, 185
galat/galatât, 445
galebe-i imkân, 107
galebe-i nûr, 338
galebe-i zunûn ve şükûk, 426
galeyân-ı hâl, 198
Gālib, 152
gālibiyyet ve mağlûbiyyet sırrı, 152
gam, 183
ganî, 87, 252, 442
Ganiyy, 25, 72, 135, 336
Ganiyy-i Mutlak, 443
ganiyy-i izâfî, 443
ganiyy-i sırf, 443
ganiyy-i zâtî, 443
garaz-ı dünyâ, 272
garaz-ı nefsânî, 273, 331
garîb, 202, 388, 474
gaşy, 290
gaşye, 342
gavâil, 44
gavâşî-i halkıyye, 237
gavâşî-i ve heyâkil ve tabîat, 75
gavâyet, 464
gavs-i a'zam, 341, 358
gavvâs, 408, 473
gayb âlemi, 1
gayb lisânı, 234
gayb, 7, 10, 139, 141, 154, 170, 176, 202, 264, 290, 342, 422, 425, 455, 465, 473
gayb-ı zât, 326
gayb-i meknûn, 468

gayb-i mutlak, 140
gayb-i zât, 91, 121, 165, 169, 170, 350, 394
gayb-i zâtî, 168
gaybet, 38, 86, 106, 391
gaybu'l-ğuyûb, 176, 202, 210
gaybu'l-ğuyûb mertebesi, 210
gaybûbet, 413, 429
gāyet, 5, 115, 216
gāyib, 342
gayr, 18, 20, 46, 76, 106, 141, 165, 191, 194, 198, 208, 217, 229, 266, 326, 455
gayr-i hakîkat, 225
gayr-i kābil, 50, 75
gayr-i mahlûk, 181, 203, 230, 255
gayr-i mec'ûl, 148
gayret, 192, 193, 194, 195, 222, 262, 324
gayret-i dîn, 19
gayret-i Hak, 19
gayret-i ilâhiyye, 327, 394, 477
gayret-i rubûbiyyet, 338
gayriyyet, 46, 76, 172, 173, 237
gayy, 49, 50
gazâ, 50
gazab, 19, 31, 45, 60, 72, 104, 108, 133, 143, 187, 188, 224, 226, 227, 284, 285, 316, 330, 377, 378, 380, 398, 435, 450, 451, 453, 454, 479
gazab-ı Hak, 240
gazab-ı ilâhî, 19, 64
gazabullâh, 85
Gazve-i Bedr, 276, 470
Gazve-i Tâif, 390
Gazve-i Uhud, 152, 460
gece, 2, 8, 34, 36, 37, 39, 43, 44, 97, 99, 159, 165, 232, 237, 240, 268, 294, 299, 393
gedâ, 162, 194
gedâlık, 289
gevher, 191
gıbta, 244
gıdâ, 163
gıdâ-i ma'nevî, 56
gıdâ-i sûrî, 18, 56
gıdâlar, 168
gınâ, 18, 75, 150, 234, 267, 288, 301, 423, 438, 442, 443
gınâ-i hakîkî, 443
gınâ-i vücûd-i Hak, 443
gınâ-i zâtî, 121, 443
gınâ-yı zât, 167
gışâve-i basîret, 23
gıtâ, 150
gök, 28, 91
gökler, 28, 100
gölge, 291, 292
gönül, 64, 379
göz, 23, 32, 50, 81, 155, 157, 172, 177, 220, 255, 256, 268, 355, 360, 361, 390, 403, 424, 456, 474
gözler, 85
gözü açılmak, 83
gurâb, 263, 275, 353, 397, 441
gurbet, 44, 141, 222, 293, 345, 417, 450, 463, 474
gurbet-i hakîkıyye, 463
gurbet-i Yûsufiyye ve Muhammediyye, 417
gurbetler, 441
gurûb, 40
gurûb-i kevkeb, 40
gurûr, 19, 25, 145, 248, 327, 376
gûş, 10, 24, 109, 243, 424
gûş-i cân, 10, 228
güher, 234, 267
gül, 21, 85, 149, 158, 228, 280, 397, 433
gülmek, 43
gülzâr-ı ma'nevî, 228
gümüş, 239
günâh, 12, 260
gündüz, 165, 237, 268, 294
güneş, 9, 13, 23, 24, 32, 67, 118, 168, 183, 193, 207, 233, 234, 236, 237, 239, 262, 266, 270, 300, 370, 394

H

hâb, 18, 268, 269, 293, 478
hâb-ı gaflet, 85, 268, 386
habâis, 316
habâset, 130, 476
haber-i vâhid, 348
habîs, 14, 61, 130, 132, 156, 214, 233, 316, 426, 476
hacâmet, 238
hacc, 71, 100, 114, 161, 244, 272, 297, 375, 379
hacc-ı Rabbi'l-Beyt, 379, 397
haccü'l-Beyt, 397
hacer, 113, 177, 258
hacer-i esved, 34, 100
hacer-i galîz, 82
hadd, 143
hadd-i bülûğ, 112
hadd-i fâsıl, 111
hadd-i şer', 97, 102
hades, 313
hades-i ma'nevî, 313
hades-i sûrî, 313
Hâdî, 25, 62, 73, 99, 117, 188, 281, 308, 398, 405, 428, 435, 479, 480
hadîd, 272, 292, 342, 413
hadîs, 63, 131, 341, 410
hadîs-i Nebevî, 63
hadîs-i nefs, 313
hadîs-i tahavvül, 174
hâdim, 16, 64, 88, 89
hâdim-i ümmet, 460
hâdis, 63, 64, 72, 181, 182, 374, 404, 407
hafâ, 85, 150, 167, 237, 250, 407
hafaza, 77
hafî, 119, 154, 165
Hafsa, 221
hâif, 39
hâil, 40
Hak, 3, 6, 8, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 55, 56, 57, 59, 60, 61,

62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 74, 75, 76, 77, 81, 82, 83, 86, 89, 90, 91, 95, 97, 98, 103, 104, 105, 106, 109, 112, 113, 115, 117, 118, 119, 121, 123, 126, 127, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 156, 157, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 167, 168, 171, 172, 173, 174, 175, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 198, 200, 202, 203, 205, 208, 209, 210, 215, 217, 221, 222, 224, 226, 227, 229, 230, 231, 234, 235, 236, 237, 238, 242, 243, 246, 247, 248, 249, 251, 252, 253, 255, 259, 260, 262, 264, 265, 266, 268, 269, 270, 276, 277, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 301, 302, 304, 305, 306, 307, 308, 310, 312, 314, 315, 316, 317, 319, 320, 321, 322, 325, 326, 329, 330, 331, 333, 334, 335, 336, 338, 339, 340, 341, 345, 347, 348, 351, 352, 353, 355, 358, 361, 362, 363, 364, 366, 369, 375, 379, 380, 383, 388, 389, 390, 391, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 404, 405, 406, 407, 408, 410, 411, 412, 413, 414, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 425, 427, 428, 429, 435, 436, 437, 438, 440, 442, 443, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 455, 456, 460, 461, 462, 463, 464, 466, 467, 468, 470, 471, 474, 475, 477, 478, 479, 480, 481

Hak dili, 143
Hak ile bâkî, 151
Hak ile keynûnet, 355
Hak ile mücâlese, 294
Hak ile mükâleme, 190
Hak ile münâsebet, 151
Hak makāmı, 467
Hak'da fânî, 151
hâk, 21, 115, 177, 203, 234, 236, 257
Hak-bîn, 270, 352
hâk-i zillet, 38
hakāik, 9, 17, 18, 24, 53, 54, 59, 64, 65, 76, 78, 79, 81, 83, 84, 90, 100, 101, 102, 105, 111, 118, 119, 121, 127, 134, 155, 158, 160, 162, 165, 167, 169, 175, 178, 201, 203, 205, 206, 218, 226, 229, 252, 266, 267, 269, 270, 273, 282, 285, 298, 299, 303, 310, 315, 332, 347, 348, 352, 370, 371, 382, 383, 395, 396, 410, 411, 412, 426, 432, 446, 452, 459, 468, 473, 474
hakāik-ı arz, 147, 295
hakāik-ı bâtıne, 273
hakāik-ı esmâ, 162
hakāik-ı esmâ ve sıfât, 6, 134
hakāik-ı eşyâ, 148
hakāik-ı Hak, 140
hakāik-ı ilâhiyye, 121
hakāik-ı ilâhiyye ve kevniyye, 81, 171, 368, 373, 382, 464
hakāik-ı irfâniyye, 383
hakāik-ı kevniyye, 121, 341
hakāik-ı kevniyye ve ilâhiyye, 388
hakāik-ı Kur'ân, 280
hakāik-ı Kur'âniyye, 374
hakāik-ı ma'dûme, 267, 395
hakāik-ı muhtelife, 160, 382
hakāik-ı Rahmân, 172
hakāik-ı sâbite, 164
hakāik-ı zât ve sıfât, 269
hakem, 2
hakîkat dervişleri, 235
hakîkat kenzi, 32
hakîkat, 42, 45, 46, 47, 48, 59, 65, 74, 76, 77, 78, 79, 81, 84, 86, 91, 100, 101, 102, 106, 107, 109, 117, 120, 121, 123, 124, 125, 126, 127, 140, 141, 142, 145, 146, 150, 151, 153, 155, 161, 162, 164, 167, 170, 173, 174, 175, 177, 178, 183, 184, 196, 198, 199, 200, 207, 209, 216, 219, 225, 227, 228, 232, 239, 241, 247, 250, 251, 254, 255, 257, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 269, 277, 278, 279, 281, 282, 283, 285, 288, 291, 295, 301, 302, 309, 310, 313, 315, 326, 332, 336, 340, 341, 347, 348, 355, 359, 361, 363, 365, 369, 374, 375, 382, 387, 391, 394, 401, 402, 403, 406, 411, 412, 413, 417, 419, 424, 429, 432, 433, 443, 445, 446, 451, 457, 459, 461, 464, 467, 469, 474
hakîkat-bîn, 464
hakîkat-i âdemiyye, 140, 315, 469
hakîkat-i ahadiyye, 422
hakîkat-i bâtın, 83
hakîkat-i beşeriyye, 415
hakîkat-i cevheriyye, 291
hakîkat-i cismiyye, 291
hakîkat-i feyz, 7
hakîkat-i gazab, 224
hakîkat-i hayvâniyye, 291
hakîkat-i Hızıriyye, 245
hakîkat-i hilâfet, 122
hakîkat-i ıtlak, 43
hakîkat-i îmân ve ilim, 199
hakîkat-i îmân ve tevhîd, 45
hakîkat-i ilâhî, 196
hakîkat-i ilâhiyye, 12, 196, 202, 341, 358, 403, 467
hakîkat-i ilm, 362
hakîkat-i inkişâf, 399
hakîkat-i insâniyye, 203, 291, 346
hakîkat-i Ka'be, 281
hakîkat-i kasem, 197
hakîkat-i kevniyye ve ilâhiyye, 402
hakîkat-i kevniyye, 196, 403, 413
hakîkat-i ma'rifet, 457
hakîkat-i melekiyye, 140, 244, 315, 415
hakîkat-i melekût, 457
hakîkat-i mevt, 330
hakîkat-i muhammediyye, 239, 422
hakîkat-i mülk, 18
hakîkat-i mümkine, 202, 395
hakîkat-i müttefika, 196
hakîkat-i nebâtiyye, 291

hakîkat-i nokta, 170
hakîkat-i saâdet ve şekāvet, 100
hakîkat-i salât, 8, 146
hakîkat-i sûret, 403
hakîkat-i şirk, 468
hakîkat-i şuhûd, 175
hakîkat-i şükr, 286
hakîkat-i temeyyüz, 413
hakîkat-i teneffüs, 449
hakîkat-i teşebbüh, 406
hakîkat-i tevhîd, 17, 23, 84, 468
hakîkat-i tevhîd-i bâtın, 84
hakîkat-i ulûhiyyet, 299
hakîkat-i vâcibe, 395
hakîkat-i vahdet, 210
hakîkat-i vâhide, 166, 225
hakîkat-i velâyet, 218
hakîkat-i vudû', 8
hakîkat-i vuslat, 24
hakîkat-i vücûd, 47, 142, 291, 451
hakîkat-i zât, 307
hakîkatü'l-hakāik, 160
hakîkî, 52, 61
Hakîm, 86, 87, 126, 255, 258, 276, 436, 456
hakîm-i ilâhî, 65, 129, 158, 374, 439
hakîm-i kevnî, 65
hakîm-i zamân, 65
hâkim, 60, 280
Hakk'ı bilmek, 341
hakk, 1, 16, 36, 49, 63, 68, 69, 73, 74, 80, 100, 118, 131, 132, 133, 145, 171, 231, 233, 241, 262, 272, 277, 283, 296, 358, 369, 388, 406, 423, 429, 451
Hakk-ı Bâkî, 364
Hakk-ı Bâtın, 466
Hakk-ı câmi', 282
Hakk-ı Mutlak, 17, 282
Hakk-ı rubûbiyyet ve ubûdiyyet, 57
Hakk-ı vâcib, 466
hakk-ı nefs, 446
hakk-ı rûh, 446
hakk-ı sarîh, 69, 430
hakk-ı sırf, 310
hakk-ı şehâdet, 436
hakk-ı takvâ, 481
hakk-ı tenzîh, 301
hakka'l-yakîn, 109, 127, 147, 270, 273
hakkānî dervişler, 397
hakkāniyyet, 18, 282
hakkıyyet ve lâhûtiyyet mertebesi, 443
hakkıyyet, 80, 218, 237, 259, 300, 442
hakku abdillâh, 132
hakkullâh, 132
hâl dili, 388
hâl lisânı, 86, 139, 334
hâl, 1, 3, 5, 10, 18, 90, 136, 140, 184, 212, 218, 255, 285, 405, 406, 407, 415, 440, 442
hâl-i berzah, 37
hâl-i haşr, 37
hâl-i kudsiyân, 415
hâl-i menâm, 37
hâl-i mi'râc, 27
hâl-i nefsânî, 346, 347
halâik, 336
halel, 455, 464
hâlet-i ıztırâr, 59
hâlet-i ihtizâr, 59, 115, 224, 318
Hâlık, 16, 78, 193, 264, 265, 372, 379
Hâlık-ı cennet ve nâr, 60
halîfe, 2, 47, 60, 72, 83, 121, 129, 131, 153, 163, 220, 227, 230, 254, 259, 284, 295, 317, 341, 345, 351, 367, 380, 395, 401, 411, 413, 416, 417, 418, 432, 448, 463, 472, 473
halîfe-i a'zam, 154
halîfe-i Âdem, 57
halîfe-i arz, 367
halîfe-i arz-ı vücûd, 220
halîfe-i Hak, 210
halîfe-i vücûd, 60, 140
halîfeler, 432
halîfetullâh, 163, 217, 299, 341, 367, 442
halîfetullâhi'l-a'zam, 235
Halîm, 72
halîm, 447, 448
hâlik, 27
halk makāmı, 467
halk, 10, 16, 35, 44, 48, 50, 57, 58, 59, 69, 70, 74, 95, 97, 104, 117, 121, 126, 133, 135, 137, 144, 156, 157, 161, 165, 173, 174, 175, 197, 198, 202, 203, 205, 227, 230, 232, 233, 234, 239, 244, 252, 255, 260, 265, 266, 272, 273, 275, 281, 282, 283, 284, 286, 289, 294, 298, 301, 304, 311, 312, 320, 321, 326, 327, 333, 334, 336, 345, 347, 355, 358, 361, 369, 380, 392, 405, 412, 419, 427, 431, 432, 438, 446, 447, 448, 452, 455, 466, 467, 469, 471, 472, 479, 480
halk-ı Âdem, 108
halk-ı âlem, 208, 252, 324, 335, 354, 361, 365, 377, 384, 439, 451
halk-ı cedîd, 449
halka, 171, 196, 222
halkıyyet mertebesi, 259
halkıyyet, 203, 237, 300, 402, 443, 470
hall, 20, 235
hall-i kuyûd, 108
Hallâk, 21, 50, 72, 146, 148, 255, 285, 336
Hallâk-ı Musavvir, 152
hallâkıyyet, 21, 72
halt-ı kelâm, 315
halvet, 96, 97, 99, 161, 223, 279
Halvetiyye, 307, 457
hamd, 62, 193, 216, 329, 349, 391, 393, 428, 430, 440, 460
hamd-i Bârî, 216
hamd-i mutlak, 193
hamd-i ulûhiyyet, 371
hamd-i zâtî, 329
hamdü'l-hamd, 329
Hamîd, 2
hâmid, 116, 329, 330, 391

hâmil-i emânet-i kübrâ, 33
hangâh, 473
hanîfiyyet, 41
hâr, 21, 149, 280, 309, 397, 433
har-tab', 274
harâm, 102, 177, 273, 449, 476
harb, 50
hareket, 270
hareket-i arşiyye, 212
hareket-i ma'neviyye, 223, 391
hareket-i sûriyye, 223
harem-i gayb, 397
harem-i ilâhî, 86, 210, 279
harem-i vusûl, 409
haremler, 210
hârik-ı âdât, 235
hasâis-ı Nebeviyye, 218, 378
hasâret, 18
hasâret-i nefs, 71
hasâret-i ömr, 71
hased, 60, 64, 248, 477
hasen, 335
hasenât, 232, 233
hasenü's-savt, 274
hasr, 76, 143, 265, 326
hâssa, 130
hâssa-i latîfe-i lâzime, 168
hâssanın keşfi, 108
hastalık, 164
haşr, 35, 153, 200, 239, 245, 472
haşr-ı havâss, 469
haşr-ı ma'nevî, 245
haşr-ı sûrî, 245
haşr-i rûhânî, 472
haşyet, 327
hatâ, 56, 87, 130, 131, 144, 167, 176, 211, 231, 239, 268, 342, 429, 431, 440, 468
hatâ-i mahz, 131
hatab, 36, 219
hâtemü'l-enbiyâ, 6, 51, 74, 439
hâtemü'l-evliyâ, 439
Hâtemü'n-nebiyyîn, 112
Hâtemü'n-nübüvve, 73
hâtır, 25
hâtıra-i nefsâniyye, 345
hâtimiyyet, 52
hatm, 51, 112, 136, 378, 421, 439
Hatm-i Nübüvvet, 51
hatmiyyet, 6, 19, 42, 53, 115, 239, 439, 452
hatmiyyet-i Nebeviyye, 392
hatmiyyet-i velâyet, 439
Hatmü'l-enbiyâ, 52, 53, 367
hatmü'l-evliyâ, 20, 52, 53, 176, 286, 353, 367, 407, 408, 433, 436, 439, 442, 450
hatt-ı ezelî, 95
hatt-ı fâsıl, 111
havâ, 40, 160
havâdis, 468
havâdis-i âtiye-i kevniyye, 384
havâdis-i kevniyye, 176
havârik-ı âdât, 414
havâriyyîn, 55
havâss, 39, 40, 53, 57, 60, 108, 109, 164, 200, 204, 259, 260, 265, 273, 293, 305, 321, 326, 342, 368, 377, 378, 379, 387, 402, 435, 436, 443, 445, 451, 455, 476, 478, 480
Havâss-ı nâs, 39, 131, 153, 164, 196, 204, 230, 282, 351, 402, 476, 477
Havâss-ı sultân, 242
havâss-ı beşer, 52, 53, 54, 214, 346, 365
havâss-ı esmâ, 193
havâss-ı ibâd, 62, 322
havâss-ı insân, 275
havâss-ı melâike, 52, 365
havâss-ı mukarrabîn, 399
havâss-ı mü'minîn, 432
havâss-ı rediyye-i kesîfe, 168
havâss-ı taayyünât, 180
havâss-ı ulemâ, 53
havâss-ı ümmet, 273, 330
havâtır, 379
havâtır-ı erbaa, 281
havâtır-ı mahmûde, 24, 396
havâtır-ı nefsânî, 281
havâtır-ı rahmânî, 281
havâtır-ı rûhânî, 281
havâtır-ı şeytânî, 281
havf, 25, 60, 115, 136, 212, 325
havf-i nâr, 82
hayâ, 25, 74, 320
hayâl, 23, 65, 66, 68, 90, 97, 100, 106, 131, 132, 146, 164, 209, 225, 226, 270, 291, 293, 331, 356, 362, 363, 366, 370, 371, 412, 424, 426, 431, 457
hayâl-i menâm, 65
hayâl-i mücerred, 412
hayâl-i vücûd, 291
hayâlât ehli, 426
hayâlât, 23, 98, 101, 107, 131, 222, 412, 426, 445
hayât, 18, 43, 71, 72, 74, 120, 154, 193, 196, 198, 208, 220, 221, 229, 243, 244, 257, 286, 287, 290, 295, 308, 330, 351, 354, 355, 369, 373, 380, 399, 400, 415, 430, 431, 461, 472
hayât-ı âhiret, 216, 330
hayât-ı berzahiyye, 470
hayât-ı cism, 351
hayât-ı dil, 253
hayât-ı dünyâ, 192, 216, 330
hayât-ı dünyeviyye, 261
hayât-ı ebediyye, 396, 415
hayât-ı hakîkıyye, 193, 196, 229
hayât-ı hakkâniyye, 400
hayât-ı hayvâniyye, 399
hayât-ı kalb, 44, 351, 399, 450
hayât-ı ma'neviyye, 37, 192, 450
hayât-ı tayyibe-i bâkıye, 6, 115
hayât-ı zâhire, 256
hayât-ı zâtiyye, 290
Hayber Vak'ası, 13
hayır, 109, 117, 124, 215, 419
hayr, 49, 57, 77, 117, 133, 136, 179, 197, 198, 202, 216, 226, 238, 260, 285, 347
hayr-ı mahz, 347

hayrân, 282
hayret, 32, 33, 175, 176, 255, 436, 442, 451, 453
hayret-i memdûha, 33
hayret-i mezmûme, 50
hayvân meşreb, 263
hayvân, 82, 100, 102, 107, 163, 195, 208, 233, 247, 248, 270, 293, 324, 336, 341, 403, 406, 437, 465
hayvân-ı nâtık, 46
hayvân-meşreb, 274
hayvânât, 104, 265, 292, 293, 336, 387, 400
hayvânât-ı ucm, 287
hayvâniyyet, 274
Hayy, 72, 307, 308, 380, 399, 448
hayy, 118, 351, 386, 429
hayyiz, 147
hazân, 268, 358
hâze'l-mevcûd, 135, 194
hazerât-ı ashâb, 87, 278
hazerât-ı hamse, 170
hazret, 168, 173, 202
hazret-i ahadiyye, 358
hazret-i ahadiyyet, 281
hazret-i ilâhiyye, 122, 373
hazret-i kevniyye, 122, 373
hazret-i ulûhiyyet, 281
hazret-i zât, 181, 183
hazretü'l-kemâl, 110
hediyye, 419
helâk, 12, 27, 61, 62
helâl, 102
hemm, 345
hevâ, 18, 40, 44, 57, 131, 133, 144, 145, 156, 180, 217, 247, 280, 333, 345, 355, 397, 421, 460, 461, 462
hevâ-yı nefs, 124, 318, 427, 460, 481
hevâ-yı nefsânî, 131
hey'ât-ı kalbiyye, 68
hey'ât-ı muzlime, 77
hey'ât-ı nûrâniyye, 77
hey'ât-ı zulmâniyye, 67, 108
hey'et, 68
hey'et-i Hak, 76
hey'et-i ilâhiyye, 368
heyâkil-i mahsûsa, 38
heybet, 115, 327, 376
heykel, 71, 74, 82, 85, 159, 228, 276, 457
heykel-i cismânî, 457
heykel-i insân, 97
heyûlâ, 415
hezl, 21, 22
hıfz-ı ilâhî, 345
hılkî, 244
hılye-i ma'rifet, 42
hınzîr, 197, 335, 469
hırka, 269, 397
hırka-i tarîkat, 244
hırka-i teberrük, 268
hırka-i tecerrüd ve teberrük, 268
hırmân, 80, 109
hıtbe, 101
hızâne-i cesed, 18
hızâne-i rûh, 18
hibe, 419
hicâb, 3, 5, 8, 9, 23, 32, 38, 39, 40, 41, 67, 68, 85, 92, 95, 100, 106, 107, 108, 115, 120, 122, 123, 124, 128, 144, 150, 171, 177, 183, 184, 185, 186, 198, 222, 236, 237, 238, 246, 251, 255, 262, 266, 276, 287, 288, 304, 305, 307, 331, 334, 337, 338, 354, 364, 393, 406, 409, 410, 426, 455, 460, 464, 480
hicâb-ı azamet, 307
hicâb-ı beşer, 32
hicâb-ı beşeriyyet, 96, 184
hicâb-ı celâl, 306, 307
hicâb-ı gaflet, 106
hicâb-ı galîz, 98
hicâb-ı hayâl, 68, 276
hicâb-ı hiss ve vehm ve hayâl, 90
hicâb-ı hiss, 68, 276
hicâb-ı imkân, 92
hicâb-ı kesret, 125
hicâb-ı mâ-sivâ, 8
hicâb-ı mahz, 3
hicâb-ı mutlak, 9
hicâb-ı nefs ve tabîat, 388
hicâb-ı nefs, 383, 409
hicâb-ı rahmet, 34, 67, 198, 331
hicâb-ı rahmet-i nûrânî, 32
hicâb-ı taalluk, 40
hicâb-ı taallukât, 441
hicâb-ı tab', 189
hicâb-ı tabîat, 354
hicâb-ı vehm, 68, 278
hicâb-ı vesâit, 108
hicâb-ı vücûd, 185
hicâb-ı zahmet, 67
hicâb-ı zahmet-i zulmânî, 32
hicâbiyyet, 97, 144, 150
hicâblar, 476
hicret, 13, 69, 99, 131, 417
hidâyât, 370
hidâyet, 44, 55, 65, 145, 149, 216, 217, 249, 251, 369, 370, 398, 399, 405, 406, 447, 477, 478, 479
hidâyet-i âmme, 44
hidâyet-i âmme-i mutlaka, 44
hidâyet-i Hak, 405
hidâyet-i hâssa-i ilâhiyye, 478
hidâyet-i hâssa-i mukayyede, 44, 195, 216
hidâyet-i îmân, 398
hidâyet-i kâmile, 99, 333
hidâyet-i mukayyede, 44, 215, 398
hidâyet-i mutlaka, 215, 369, 398, 477
hidâyet-i sıfâtıyye-i hâssa, 477
hidâyet-i zâtiyye-i âmme, 477
hikem, 53, 70, 81, 219, 263, 273, 299, 412
hikmet, 12, 14, 22, 54, 56, 65, 109, 123, 149, 157, 158, 178, 226, 247, 256, 257, 258, 269, 276, 285, 314, 316, 328, 357, 358, 439, 456
hikmet-i bâhire, 12

hikmet-i bâliğa, 244
hikmet-i ibâdet, 328
hikmet-i ilâhiyye, 180, 252
hikmet-i zevkıyye, 65
hilâf, 418
hilâf-ı hakîkat, 16
hilâf-ı şerîat, 16
hilâfet, 65, 76, 82, 107, 121, 122, 156, 163, 204, 219, 220, 235, 244, 272, 277, 295, 299, 317, 321, 336, 347, 354, 364, 367, 368, 385, 401, 411, 416, 417, 418, 439, 448, 472, 473
hilâfet mertebesi, 462
hilafet-i zâhire-i dünyeviyye, 418
hilâfet-i bâtıne-i dîniyye, 418
hilâfet-i mahsûsa, 204
hilâfet-i Muhammediyye, 439
hilâfet-i mutlaka, 163, 439
hilâfet-i Sıddîk, 317
hilâfet-i vâhide, 367
hilâl, 359
hilkat-i vücûd, 73
hilm, 259, 446, 447
hilye-i asliyye, 225
himâr, 375
himmet, 222
himmet-i evliyâ, 353
hiss mertebesi, 205
hiss, 45, 68, 76, 95, 98, 99, 107, 119, 121, 145, 158, 167, 196, 205, 207, 276, 292, 328, 336, 400, 415, 424, 457, 461, 470, 472
hiss-i basar, 10
hiss-i beşerî, 240
hiss-i insân, 225
hiss-i sem', 124
hisse-i nübüvvet, 53
hisse-i velâyet, 53
hissiyyât, 42, 168, 207, 208, 283
hitâb, 1, 170, 243, 470, 471
hitâb-ı gaybî, 114, 160
hitâb-ı Hak, 470
hitâb-ı hakîkî, 170
hitâb-ı ilâhî, 67, 161, 352
hitâb-ı İzzet, 105
hitâbât, 44
hitâbet, 419
hizmet, 11, 14, 16, 36, 37, 64, 110, 182, 198, 254, 419, 456
hizmet-i irşâd, 16
hôd-bîn, 352
hokkabâzlar, 23
Hû, 167, 307, 421
hubb-i câh, 60
hubb-i dünyâ, 100
hubb-i mâl, 60
hubb-i zâtî-i ezelî, 325, 437
hubs, 178
hubs-i bâtın, 78
hubs-i zâtî, 14
hubût, 13, 25, 99, 100, 222, 248, 316, 343, 367, 401, 414, 461
hubût-ı rûh, 222
hubz-i yâbis, 99
huccâc, 270
huccetullâh, 233
hucüb-i kesîfe, 13
hucüb-i müterâkime erbâbı, 240
hucüb-i taayyünât, 237
hucüb-i zulmâniyye, 476
hudûs, 63, 72, 181, 322, 364
huffâş, 255, 405, 423, 464
hukemâ', 280
hukemâ-i dâlle, 342
hukemâ-i felâsife, 111
hukemâ-i ilâhiyye, 362
hukûk, 132, 133, 220, 434
hukûk-ı ibâd, 133
hukûk-ı rahm, 434
hulâsatü'l-mukarrabîn, 349
hulefâ', 204, 253, 300, 372, 378, 433
hulefâ-i bâtın, 372
hulefâ-i erbaa, 433
hulûd, 307
huluk, 435, 447
huluk-ı azîm-i ilâhî, 151
huluk-ı ilâhî, 321
hulûl, 41, 58, 172, 290, 292, 363, 405, 413, 443
hulûs, 4, 5, 259, 262, 272, 304, 320, 420
hulv, 109
hûr-i ıyn, 222, 315
hûru'l-ıyn, 24
hurûf, 381, 422
hurûf-i teheccî, 381
hurumât, 197
husûl, 37, 55
husûs ehli, 432
husûs-ı mertebe, 194, 385
husûs-ı mü'minîn, 432
husûs-ı nâs, 52
husûs-ı tecellî, 73
huy, 151
huzn, 56
huzûr maa-naîmi'l-cennet, 134
huzûr maallâh, 134, 313
huzûr, 26, 48, 86, 106, 109, 293, 306, 322, 343, 388, 408
huzûr-ı Hak, 22
huzûr-i enbiyâ ve evliyâ, 333
huzûr-i ervâh, 344
huzûr-i Hak, 37, 74, 106
huzûr-i kalb, 48, 97
huzûr-i Nebevî, 278
huzûr-i nefs, 106
huzûr-i tâmm, 110
huzûrî, 246, 445
hüdâ, 44, 69, 73, 100, 144, 146, 355
hüdâ-yı Hak, 212
hüdâ-yı kâmil, 456
hükm-i bakā, 462
hükm-i ezelî, 96
hükm-i huzûr ve müşâhede, 150
hükm-i ilâhî, 136, 283
hükm-i teklîf, 241
hükm-i vücûb, 106

hümâ, 216
hümâlar, 298, 309
hüsn, 34, 59, 157, 179, 214, 255, 272, 274, 370
hüsn-i hâl, 117, 136
hüsn-i hâtime, 136, 216
hüsn-i hulk, 30
hüsn-i i'tikâd, 298, 308, 459
hüsn-i muâmele, 227
hüsn-i muâşeret, 220
hüsn-i nazar, 305
hüsn-i savt, 274
hüsn-i sıfât, 305
hüsn-i sîret, 30
hüsn-i terbiye, 157
hüsn-i zât, 178
hüsn-i zâtî-i aslî-i hakîkî, 178
hüsniyyât, 33
hüsrân, 109
Hüve'l-Hak, 282
hüviyyet, 153, 194, 205, 282, 344, 377, 421, 466
hüviyyet-i bâtıne, 84
hüviyyet-i berzahiyye, 466
hüviyyet-i ilâhiyye, 466
hüviyyet-i kevniyye, 466
hüviyyet-i zâtiyye esrârı, 421
hüviyyet-i zâtiyye, 202
hüviyyet-i zâtiyye-i ilâhiyye, 58
hüzn, 43, 44, 163, 441

I
ıdlâl, 144, 145, 201, 216, 217, 219, 273, 308, 333, 426, 479
ıllıyyîn, 78, 124, 156, 211, 271
ırk-ı Nebevî, 254
ıslâh, 69, 104, 132, 133, 183, 219, 227, 263, 324, 446, 464
ıslâh-ı âlem, 12
ıslâh-ı hâl, 129
ıslâh-ı mizâc, 129
ıslâh-ı mübtedî, 409
ıslâh-ı nefs, 463
ıslâh-ı tabîat, 463
ıslâh-ı vücûd, 224
ısmet, 345
ıstıfâ, 253
ıstınâ', 194
ısyân, 117, 187
ıtlâk, 41, 43, 52, 56, 57, 63, 101, 107, 108, 125, 139, 193, 202, 217, 258, 300, 301, 382, 407
ıtlâk-ı da'vâ, 167
ıtlâk-ı hakîkî, 17, 41, 166, 407
ıtlâk-ı hakîkî-i zâtî, 326
ıtlâk-ı halk, 438
ıtlâk-ı ma'rifet, 438
ıtlâk-ı mahsûs, 202
ıtlâk-ı mukayyed-i i'tibârî, 42
ıtlâk-ı zâtî-i hakîkî, 301
ıtlâkât, 202, 230
ıttılâ'-ı hakâik, 354
ıyân, 415
ıyd, 360
ızhâr, 21, 50, 135, 136, 332, 394, 446, 462
ızhâr-ı hamd, 329
ızhâr-ı hamd-i sıfâtî, 329
ızhâr-ı kemâl, 329
ızhâr-ı kemâl-i ilâhî, 62
ızhâr-ı kerâmet, 70, 327
ızhâr-ı mu'cizât, 70
ızhâr-ı suver, 78
ızlâm, 214, 215
ıztırâb, 27, 30

İ
iânet, 295, 296
ibâd, 6, 44, 51, 109, 133, 152, 181, 182, 187, 229, 295, 321, 334, 340, 347, 450, 481
ibâd-ı mü'minîn, 51
ibâd-ı şâkirîn, 286
ibâdât, 19, 204
ibâdet, 17, 41, 62, 73, 199, 201, 204, 232, 293, 295, 322, 340, 343, 348, 364, 383, 389, 393, 397, 437, 456
ibâdet-i asnâm ve envâr, 41
ibâdet-i asnâm, 16, 217, 281, 397
ibâdet-i bedeniyye, 455
ibâdet-i envâr, 41
ibâdet-i kâmile, 456
ibâdet-i nâr, 41
ibâdet-i suver, 240
ibâdet-i zâtiyye ve teklîfiyye, 437
ibâdullâh, 65, 104, 105, 128, 150, 227, 245, 294
ibâdullâhi's-sâlihîn, 204, 323
ibil, 152
İblîs, 18, 280, 306, 375
ibnü'l-vakt, 43, 49, 150, 212, 395
ibret, 22, 35, 41
ibsâr, 403
ibtidâ, 285
ibtidâ-i fazl, 103
ibtidâ-i îcâd, 327
ibtidâ-i urûc, 327
ibtidâ-yı cem', 133
ibtidâ-yı sülûk, 108
ibtidâ-yı terbiye, 113
ibtidâ-yı vilâdet, 121
ibtilâ, 13, 14, 24, 44, 62, 72, 99, 109, 123, 124, 161, 163, 260, 417, 432, 433
ibtilâ-i hasen, 124, 433
ibtilâ-i seyyi', 433
ibtilâât, 14, 123, 432, 433, 451
îcâb, 229, 230
icâbet, 42, 47, 183
îcâd, 165, 270, 285, 359, 380, 394, 395
i'câz, 51, 178, 381, 382
icâzet, 254
iclâl ve i'zâm-ı Hak/ilâhî, 150, 379
icmâ', 279, 392
icmâl, 20, 53, 84, 120, 276, 277, 291, 337, 356, 357, 369, 381, 444, 448, 452
icrâ-i ef'âl, 30

icrâ-i siyâsât, 453
ictihâd, 218, 431
ictihâdiyyât, 69, 130
ictimâ'-ı sûrî, 94
ictinâb, 476
ictinâb-ı mutlak, 476
i'dâm, 165, 270, 285, 359, 394, 395
iddiâ-i ulûhiyyet, 9
idrâk, 155
idrâk-i hakîkî, 195
idrâk-i şâmil, 49
idrâkât, 214
ifâkat, 38, 67, 102
ifâza, 121, 129, 192, 292, 341, 424
ifâza-i ilm, 404
ifâza-i suâl, 148
ifâza-i vücûd, 137, 291, 395, 479
ifâza-i vücûd-i Hak, 165
ifnâ, 47, 89, 441, 442
ifnâ-i inniyyet, 21
ifrât ehli, 97
ifrât, 18, 34, 56, 97, 127, 222, 290, 447
ifsâd, 70, 104, 323, 324, 334
ifsâdün fi'l-arz, 104
ifşâ-yı nâm-ı Hakk-ı Mutlak, 118
iftâr, 97, 98, 99, 127, 356
iftihâr, 18, 75, 134, 135, 149, 288
iftikâr, 49, 57, 75, 183, 193, 234, 288, 395, 438
iftirâ', 248
iftirâk, 220
iftirâk-ı ma'nevî, 94
iğmâz-ı ayn, 17
ihânet, 216, 217, 219
ihâta, 33, 400, 404
ihfâ, 84, 85, 86, 118, 119, 173, 191, 192, 332, 392
ihfâ-i cenânî, 119
ihlâs, 185, 259, 297, 418, 419, 479
ihrâk, 42, 43, 185
ihsân, 14, 26, 236, 308, 321, 401, 447, 453, 455
ihsân-ı Hak, 250
ihsân-ı ilâhî, 332
ihsân-ı mahz-ı ilâhî, 200
ihsân-ı vâsi', 26
ihtibâr, 181
ihticâb, 9, 40, 121, 150, 165, 184, 205, 209, 360
ihtidâ', 50
ihtidâ-i ma'nevî, 409
ihtidâ-i mutlak, 481
ihtidâ-i sûrî, 409
ihtifâ, 161, 465
ihtilâf, 62, 63, 64
ihtilâfât, 63, 255
ihtilâl, 30, 53, 67, 173, 174, 204, 218, 361, 451
ihtilâl-i teklîf, 76
ihtirâk, 14, 185, 186
ihtisâs, 250, 318
ihtisâs-ı ilâhî, 127, 250, 345, 346
ihtisâsât, 339
ihtiyâc, 175
ihtiyâr, 49, 59, 148, 253
ihtizâr, 75, 100, 136, 176
ihvân-ı fillâh, 304
ihvân-i Rasûlillah, 31
İhyâ, 232, 471
ihyâ-i ecsâd, 471
ihyâ-i ervâh, 471
ihyâ-i leyâlî, 296
ikâb, 188, 283, 336
ikâmet, 44
ikbâl, 182
ikfâr, 111, 141
iki tanrılı, 443
ikilik, 42, 262, 399, 481
ikrâm, 89, 216, 217
ikrâr, 112, 150, 252, 421, 422
ikrâr-ı âlem-i mîsâk, 221
ikrâr-ı ezel, 112
ikrâr-ı tahkîkî, 112, 113
iksîr, 256, 272, 455, 457
iksîr-i a'zam, 144, 225, 272, 386
iktidâ, 9
iktifâ, 19
iktisâb, 476
iktisâb-ı mutlak, 476
iktizâât-ı ezeliyye, 50
i'lâ-i kelimetullâh, 393
ilâh, 420
ilâhiyyât, 65
ilâhiyyet, 205
i'lân-ı zikr-i Hak, 118
ilel, 468
ilhâd ehli, 363
ilhâd, 17, 22, 77, 102, 182, 236, 245, 282, 295, 363, 444, 456, 457, 466
ilhâm, 24, 52, 70, 82, 122, 200, 296, 317, 332, 351, 401, 460, 473
ilhâm-ı ilâhî, 39, 145, 244
ilhâm-ı sahîh, 317
ilhâmât-ı ilâhiyye, 130
ilim mertebesi, 365
ilim, 3, 16, 18, 18, 27, 30, 31, 33, 35, 47, 49, 52, 53, 54, 56, 57, 65, 84, 85, 89, 94, 105, 106, 112, 120, 121, 128, 129, 130, 133, 136, 137, 149, 151, 154, 155, 157, 158, 163, 171, 174, 175, 176, 177, 181, 188, 193, 194, 195, 199, 206, 207, 209, 226, 227, 229, 231, 232, 241, 242, 245, 246, 247, 251, 258, 262, 264, 265, 266, 271, 273, 275, 290, 295, 297, 298, 299, 302, 304, 308, 331, 336, 341, 343, 348, 350, 352, 355, 362, 363, 364, 365, 369, 370, 371, 375, 380, 381, 384, 388, 393, 399, 400, 404, 406, 407, 408, 410, 416, 423, 426, 428, 429, 432, 436, 437, 438, 445, 446, 453, 457, 464, 479, 480, 481
ilkâ, 176, 208, 245, 412
ilkâ-i sem', 424
ilkâ-i şeytânî, 145
illet, 121, 133, 377, 420
illet-i gâiyye-i âlem, 54
İlm-i cüz'î, 175, 265

İlm-i hakîkî, 246
İlm-i maânî, 257
ilm-i billâh, 89
ilm-i câzim, 426
ilm-i cedîd, 178
ilm-i ezelî, 181
ilm-i fi'lî, 302
ilm-i gayb, 176
ilm-i Hak, 232, 348, 404, 471
ilm-i hakîkî ve keşfî, 375
ilm-i hâl, 70, 219
ilm-i Hâlık, 265
ilm-i hayâlî, 375
ilm-i hikmet, 416
ilm-i husûlî, 226, 298, 423, 429
ilm-i huzûrî, 106, 226, 423, 429
ilm-i iksîr, 177
ilm-i ilâhî, 12, 37, 56, 87, 90, 99, 101, 105, 108, 176, 177, 206, 210, 223, 246, 248, 258, 265, 304, 364, 369, 371, 380, 388, 396, 408, 416, 423, 426, 429, 453, 463, 467, 468, 480
ilm-i ilâhî-i cedîd, 223
ilm-i kadîm, 404
ilm-i kâmil ve şâmil, 168
ilm-i kâmil, 30, 49
ilm-i kâmil-i şâmil, 86
ilm-i kesbî, 229
ilm-i kevnî, 408
ilm-i kimyâ, 177, 254
ilm-i Kur'ân, 298, 348
ilm-i küllî, 280
ilm-i ledünnî, 79, 176, 304
ilm-i mâ-lâ kelâm, 19
ilm-i mîrâs, 3
ilm-i mücerred, 199
ilm-i nâfi', 229, 380, 389
ilm-i nâfi'-i ilâhî, 446
ilm-i resmî, 246, 251
ilm-i sahîh-i mütekaddim, 231
ilm-i sarîh, 363
ilm-i şer', 191
ilm-i şer'î, 3
ilm-i şuûrî ve hayâlî, 388
ilm-i tâmm, 12
ilm-i tasavvuf, 177
ilm-i tevhîd, 16, 129, 480
ilm-i vehbî, 229
ilm-i zâhir, 177, 298, 375
ilm-i zâhirî, 387
ilm-i zât, 304
ilm-i zâtî, 202
ilm-i zâyid, 52
ilm-i zevkî, 246
ilme'l-yakîn, 128, 299, 331, 332, 426
ilmullâh, 87, 88, 249
iltifât, 171
iltizâm-ı mezheb, 69
imâm, 8, 9, 97, 143, 144, 145, 191, 291, 365, 373, 391
imâm-ı dîn, 143
imâm-ı ehl-i dîn, 143
imâm-ı mahcûb, 8, 9
imâmân, 242, 372
imâmet, 244, 419, 442
îmân, 27, 45, 46, 47, 50, 51, 59, 60, 68, 71, 72, 74, 80, 81, 82, 83, 102, 109, 112, 115, 117, 128, 134, 151, 174, 183, 195, 199, 201, 217, 218, 221, 224, 227, 232, 236, 237, 241, 243, 245, 271, 272, 284, 310, 325, 333, 366, 368, 370, 377, 391, 392, 397, 398, 399, 419, 425, 426, 427, 432, 447, 453, 455, 456, 464, 479, 481
îmân bi'l-ğayb, 80
îmân ve ilim sûreti, 199
îmân-ı bâtın, 426
îmân-ı be's, 59
îmân-ı billâh, 227, 419, 481
îmân-ı cedîd, 224
îmân-ı dînârî, 427
îmân-ı dil, 432
îmân-ı gaybî, 370
îmân-ı hakîkî, 46, 399
îmân-ı hakîkî-i şuhûdî, 74
îmân-ı iyânî, 333
îmân-ı kâmil, 100, 333
îmân-ı kâmil ehli, 481
îmân-ı miskālî, 427
îmân-ı nâkıs, 333
îmân-ı sûrî, 82
îmân-ı şer'î, 378, 434
îmân-ı şuhûdî, 80
îmân-ı tahkîkî, 434
îmân-ı te'vîlî, 434
îmân-ı ye's, 59
îmânın şu'beleri, 46
imâret, 220
imdâd, 18, 244, 456
İmdâd-ı Hak, 247
imdâd-ı ilm-i ilâhî, 247
imkân, 170, 171, 172, 266, 300, 306, 365, 374, 466
imkân-ı vücûd, 297, 300
imsâk-ı vücûd, 150
imtihân, 43, 109, 181, 327
imtihân-ı halk, 286
imtihân-ı ilâhî, 123, 132
imtinân, 52, 162, 208, 214, 224, 249, 286, 319
imtinân-ı ilâhî, 149, 274
imtinân-ı tevbîhî, 287
imtinâun bi'l-ğayr, 345, 346
imtisâl, 288
imtisâl li-emrillâh, 340
imtizâc, 167, 179, 221, 243, 359, 360, 473
imtizâcât, 160, 167
in'âm, 89, 275, 453
in'ikâs, 68, 90
inâs, 338
inâyet-i Hak, 325
inbisât, 43, 110, 185
incâz-ı va'd, 62
inci, 315
incilâ, 209
incizâb, 37

incizâb-ı rûhânî, 182
indellâh beytûtet, 98, 190
infâk, 4, 97, 151, 198, 432
infisâl, 179, 266, 289, 312, 355, 448
infitâh-ı basîret, 386
inhilâl, 256
inhilâl-i kuyûd ve ukūd, 147
inhirâf, 54, 214, 222, 249, 274, 278, 299, 406, 477
inkâr, 27, 28, 36, 49, 54, 59, 69, 80, 81, 82, 85, 101, 102, 105, 107, 117, 118, 120, 141, 177, 179, 182, 218, 225, 226, 244, 245, 249, 251, 252, 274, 278, 283, 284, 287, 309, 319, 333, 347, 354, 384, 388, 390, 394, 410, 411, 412, 420, 421, 422, 424, 425, 426, 431, 433, 451, 464, 479
inkâr-ı âhiret, 102
inkâr-ı aşk, 427
inkâr-ı erbâb-ı hakāik, 83
inkıbâz, 183, 185
inkılâb, 443
inkılâb-ı hakîkat, 172, 413
inkılâb-ı sıfat, 315
inkılâb-ı zât, 315
inkıtâ', 183, 209, 278, 428
inkıtâ'-ı feyz, 428
inkıtâ'-ı imdâd, 183
inkıyâd, 16, 21, 146, 234, 391, 460
inkıyâd-ı bâtın, 391
inkıyâd-ı zâhir, 391
inkisâr, 459
inkisâr-ı vücûd, 459
inkişâf, 39, 108, 136, 195, 209, 210, 240, 265, 269, 305, 399, 406, 411
inkişâf-ı basîret, 10
inkişâf-ı dil, 195
inkişâf-ı hicâb, 189
ins, 21, 328, 368, 374, 437
insân rûhu, 40
insân, 34, 35, 38, 41, 71, 72, 73, 74, 75, 82, 83, 92, 93, 103, 104, 106, 107, 110, 113, 117, 122, 140, 146, 152, 155, 156, 162, 163, 167, 169, 179, 183, 190, 195, 199, 200, 201, 205, 211, 222, 232, 234, 247, 257, 274, 291, 293, 311, 324, 326, 336, 354, 366, 368, 369, 371, 374, 382, 384, 386, 389, 390, 394, 399, 400, 403, 406, 407, 437, 444, 449, 451, 454, 457, 458, 461, 465
insân-ı ekmel, 239, 240
insân-ı enkas, 402
insân-ı fânî, 465
insân-ı hakîkî, 82, 195, 400
insân-ı hayvânî, 82, 195
insân-ı kâmil ve ekmel, 239
insân-ı kâmil, 28, 29, 33, 61, 71, 74, 82, 83, 84, 93, 94, 100, 102, 107, 113, 122, 134, 139, 140, 141, 142, 146, 169, 171, 180, 189, 217, 223, 224, 227, 229, 230, 231, 234, 236, 238, 239, 240, 241, 247, 250, 251, 272, 281, 283, 299, 306, 307, 308, 311, 315, 316, 327, 328, 329, 330, 331, 337, 338, 341, 343, 344, 345, 354, 358, 361, 363, 365, 366, 369, 370, 371, 373, 374, 375, 379, 386, 387, 395, 396, 402, 427, 432, 434, 437, 442, 451, 454, 468
insân-ı mükerrem, 100
insân-ı nâkıs, 93, 223, 224, 230, 236, 247, 250, 316, 386, 395, 402, 451
insânın neş'esi, 107
insânın sırrı, 46
insânî, 109
insâniyyet mertebesi, 223
insâniyyet, 247
insıbâğ, 413
insilâh, 39, 92, 99, 173, 205, 330, 345
insilâhât, 336
inşikāk-ı kamer, 412
inşirâh, 276
inşirâh-ı cismânî, 276
inşirâh-ı sadr ehli, 69
intâk-ı ilâhî, 390
intihâ, 285
intihâ-i kemâl, 327
intikāl, 90, 299, 363
intisâb da'vâsı, 27
intisâb, 28, 406, 436
intisâb-ı sahîh, 28
inzâr, 66, 106, 161, 253
inzâr-ı halk, 161
inzivâ, 96
irâdât, 310
irâdât-i cüz'iyye-i halk, 14
irâde, 268, 383
irâde-i Hak, 328
irâdet, 14, 22, 47, 149, 164, 194, 206, 207, 295, 305, 310, 314, 328, 453, 459
irâdet-i cüz'iyye, 383
irâdet-i Hak, 241, 305, 310, 433
irâdet-i ilâhiyye, 164, 241, 383
irâdet-i ilâhiyye-i külliyye, 206
irâdet-i külliyye, 305, 383
irâet-i melekûti's-semâvâti ve'l-arz, 353
i'râz, 40, 107, 236
irfân, 121, 158, 163, 174, 176, 269, 278, 374, 422, 480
irfân-ı mutlak-ı küllî, 408
irfân-ı mücerred, 168
irşâd, 3, 17, 25, 45, 49, 55, 65, 69, 97, 104, 107, 119, 157, 158, 211, 239, 249, 299, 333, 334, 365, 374, 447, 460, 476, 481
irşâd-ı âlem, 401
irşâd-ı dâll, 50
irşâd-ı mürşid, 3
irşâd-ı nâs, 447
irşâd-ı Rasûl, 212
irtibât, 75, 193, 210
irtidâd, 26, 183, 223
İsâ-yı rûh, 154
isbât, 110, 206, 476
isbât-ı kesret, 310
isbât-ı mâ-leyse-leh, 112
isbât-ı vahdet, 310
isbât-ı vahdet-i vücûd, 42
isbât-ı vücûd, 413
isim, 33, 36, 49, 65, 110, 202, 210, 352, 370,

372, 382
iskāt-ı izâfât, 46, 108
İslâm, 134, 200, 271, 294, 385, 391
İslâm-ı hakîkî, 14, 200, 387, 398, 399
İslâm-ı resmî, 398
ism (günah), 352
İsm-i aşğar, 422
ism-i a'zam, 60, 64, 81, 90, 137, 169, 175, 179, 210, 227, 272, 282, 294, 299, 307, 314, 332, 341, 417, 422, 434, 463
ism-i câmi', 464
ism-i cüz'î, 193, 422
ism-i hakîkî, 178
ism-i ilâhî, 76, 84, 202
ism-i kevnî, 202
ism-i küllî, 283, 372, 422
ism-i lafzî, 178
ism-i mahsûs, 449
ism-i mücerred, 370
ism-i zâtî ve küllî, 204
ismâ', 471
ismet, 417
ismi küllî, 16
ismin isme iâneti, 134
ismullâh, 193, 385
isneyniyyet, 20, 41, 128, 166, 326, 366, 373, 406, 451, 467
isneyniyyet-i makbûle, 10
isr-i Nebevî, 240
isrâf-ı mâl, 411
isrâf-ı ömr, 71
istiâze, 49
isticâbet, 149
isti'dâd, 5, 30, 35, 42, 50, 65, 74, 82, 86, 88, 113, 115, 135, 146, 147, 148, 152, 159, 176, 185, 186, 201, 227, 241, 246, 247, 249, 258, 277, 319, 349, 355, 358, 392, 424, 428, 435, 446, 452, 453, 455, 456, 472
isti'dâd-ı ezelî, 112, 206
isti'dâd-ı gayr-i mec'ûl, 255
isti'dâdât-ı ezeliyye, 453
isti'dâdât-ı hakāik, 180
istidlâl, 27, 55, 193, 299
istifâde-i nûr-i ilm, 410
istifâza, 292, 341, 428
istiğfâr, 322, 378, 448
istiğrâk, 40, 67, 313, 448
istiğrâk ehli, 319
istihâle, 225
istihlâf, 129, 219, 416
istihsâlât, 101
istihzâ, 180
istihzârât, 101
istikāmet, 54, 100, 405, 477
istikāmet-i i'tidâliyye, 56
istikbâr, 146, 391, 426
istimdâd-ı feyz, 379
istirsâlât, 169
istiskā duâsı, 183
istiskā, 183
istişfâ', 378
istitâr, 8, 19, 31, 40, 209, 210, 236, 279, 307, 413, 452, 465
istitâr-ı leyl, 40
istitâr-ı sıfât, 414
istivâ, 238, 394
işârât, 53, 105, 131, 298, 396
işârât-ı Kur'ân, 118
işârât-i ilâhiyye, 185
işâret, 39, 53, 67, 78, 87, 229, 250, 251, 348, 384, 437
işâret-i hissiyye, 58
işâret-i ilâhiyye, 162
işâretler, 347
işrâk, 40, 209, 214, 215
işrâk-ı nûr-i ilâhî, 214
işrâk-ı şems, 214
işrâk-ı vücûd, 40
iştiğâl bi'l-ğayr, 106
iştihâ, 314
iştirâk, 75
itâat, 230, 317, 425
i'tibâr, 47, 124, 394
i'tibârât, 236, 310
i'tibârî, 61, 76, 99, 166, 178, 302
i'tidâl, 18, 34, 54, 97, 222, 243, 290, 447
i'tidâl-i tabîî, 214
i'tikād, 2, 16, 22, 27, 28, 33, 54, 69, 77, 80, 90, 94, 125, 128, 133, 144, 151, 174, 185, 189, 211, 227, 229, 232, 241, 272, 279, 318, 333, 444
i'tikād-ı cümelî, 175
i'tikād-ı küllî, 174
i'tikād-ı sahîh-i küllî-i sünnî, 174
i'tikādât-ı muhtelife, 214
i'tiraz, 444
i'tirâz, 21, 64, 78, 79, 88, 206, 231, 252, 352, 375, 401, 410, 417, 459, 460, 462
i'tirâz-ı Rasûl, 64
itkān, 62
itlâf-ı ömr, 411
itmâm-ı nûr, 477
itmi'nân, 108, 147
ittibâ'-ı kâmil, 6
ittifâkî, 30, 230, 231
ittihâd, 41, 58, 90, 172, 254, 267, 290, 405, 413, 443
ittisâl, 179, 225, 244, 266, 289, 312, 313, 355, 448
ityân, 181
izâet-i kalb, 40
izâfât, 14, 125, 167, 179, 264, 310
izâfet, 46, 147, 210
izâfet-i kevniyye, 360, 438
izâfî, 52, 306
izâle-i hayâl, 68
izdivâc, 170, 197, 221, 248, 359, 457, 458, 460, 473
izdivâc-ı ma'nevî, 269
izdivâc-ı sûrî, 269
izhâk-ı rûh, 28
izmihlâl, 443
izn-i Hak, 288

izzet, 75, 234, 288, 438

K
Ka'be-i hakîkat, 281
Ka'be-i zâhire, 281
kabâih, 22, 446
kabâil-i arab, 30
kâbe kavseyn mertebesi, 174
kâbe kavseyn, 8, 9, 20, 40, 67, 170, 259, 331
kâbe kavseyn-i fark, 31
kâbe kavseyn-i sânî, 240
kâbe kavseyni ev-ednâ, 153
Kâbız, 42, 48
kabîh, 157, 178, 335
kâbil olmayanlar, 35
kâbil, 29, 50, 196, 223, 454, 462
kâbil-i irşâd, 21
kâbiliyyet, 75, 214, 257, 454, 462, 467
kâbiliyyet-i asliyye, 462
kâbiliyyet-i gâlibe, 324
kâbiller, 35
kabir, 118, 120, 122, 146, 183, 184, 224, 232, 233, 247, 268, 282, 436
kabz, 55, 86, 87, 88, 238, 285, 343, 439, 440, 467
kabza-i celâl, 311
kabza-i cemâl, 311
kabza-i ilâhiyye, 179
kabza-i şimâl, 99, 145, 189, 311, 328, 347, 421
kabza-i yemîn, 145, 189, 311, 328, 347, 421
kabzateyn, 198, 311, 421
kadem-i Cebbâr, 138, 311, 330
kadem-i Gaffâr, 311
kadem-i gazab, 330
kadem-i rahmet, 330
kademeyn, 477
kader, 109, 468
kâdî, 14
kâdîlik, 444
kadîm, 63, 64, 181, 341, 407
Kadîr, 237, 255
Kâdir, 50, 62, 72, 99, 170, 269, 282, 295
Kâf dağı, 91, 300
Kâf-ı vücûd, 91
kafâ, 2, 125, 150, 200, 202, 227, 262, 278, 281, 390, 402, 433
kafâ-i mahz, 125
Kâfî, 48, 62
kâfir, 15, 23, 47, 50, 68, 82, 94, 117, 130, 163, 188, 215, 227, 260, 263, 284, 306, 309, 319, 329, 335, 336, 364, 377, 378, 393, 398, 414, 415, 425, 427, 469, 479
kâfir-i bi't-tâğût, 419
kâfir-i hakâik, 426
kâfir-i mu'rız, 107
kâfir-i şerâi', 426
kâfirler, 50, 105, 309, 324, 479
Kâfiye'l-mühimmât, 48
Kahhâr, 73, 99, 237, 269, 307, 429, 443
Kahhâr-ı Mutlak, 152
kahhâriyyet, 152, 413
Kâhir, 42
kahr, 14, 19, 22, 30, 43, 50, 57, 115, 124, 149, 150, 187, 235, 306, 316, 368, 395, 430, 433, 450
kahr-ı ilâhî, 99
kahr-ı vahdet-i zâtiyye, 452
kâil-i âlihe, 217
kâil-i vücûdât, 217
kâinat, 420
kâinât, 13, 54, 110, 211, 212, 214, 232, 285, 335, 345, 358, 395, 429, 432, 466
kâl dili, 388
kalb, 5, 10, 13, 17, 25, 26, 28, 29, 32, 34, 39, 40, 41, 43, 44, 47, 56, 57, 60, 61, 66, 69, 74, 77, 80, 81, 82, 89, 90, 93, 94, 95, 97, 106, 110, 119, 122, 125, 133, 134, 140, 142, 146, 150, 156, 158, 179, 180, 181, 183, 185, 192, 196, 201, 205, 210, 215, 217, 220, 224, 237, 238, 243, 246, 253, 256, 265, 268, 276, 277, 284, 303, 318, 319, 323, 326, 328, 329, 331, 332, 334, 341, 342, 345, 349, 355, 362, 363, 364, 365, 367, 370, 379, 382, 385, 388, 389, 391, 396, 399, 400, 403, 406, 408, 409, 411, 412, 414, 415, 416, 417, 420, 421, 423, 425, 429, 431, 441, 449, 450, 451, 457, 460, 468, 471, 472, 475, 480, 481
kalb mertebesi, 457
kalb ve rûh mertebesi, 61, 189
kalb-i âlem, 341
kalb-i insân, 18, 40, 60, 140, 156, 296, 326, 341, 385, 417
kalb-i insân-ı kâmil, 113, 363, 429
kalb-i kâmil, 431
kalb-i Nebevî, 296
kalb-i selîm, 410, 416
kalbin memâtı, 43
kâleb, 26, 43, 61, 74, 133, 134, 150, 181, 205, 217, 247, 281, 284, 391, 409, 415, 431, 449, 472
kalem, 158, 169, 171, 238, 335, 429
kalem-i a'lâ, 85, 95, 166, 169, 239, 331, 334, 472
kamer, 6, 20, 23, 34, 40, 41, 72, 74, 82, 96, 165, 166, 210, 242, 250, 299, 300, 328, 341, 357, 359, 360, 361, 371, 372, 385, 404, 413, 414, 416, 421, 435, 449, 465
kamer-i kalb, 412, 415
kameriyyet, 360, 361
kameru'l-kalb, 385
kamîs-ı sıddîkıyyet, 353
kamîs-i şerîat, 353
kâmil, 6, 19, 35, 55, 69, 91, 97, 98, 125, 140, 204, 206, 214, 219, 224, 236, 319, 321, 322, 431, 445, 450, 463
kâmil-i mutlak, 141
kâmil-i mükâşif, 214
kâmiller, 18, 24, 34, 49, 67, 70, 226, 233, 242, 253, 451, 454
kan, 26, 85, 140, 225, 239, 268, 269
kanâat, 19
kanat, 344
karâbet-i bu'dâ, 335
karâbet-i celâl ve kahr, 335

karâbet-i cemâl ve lutf, 335
karâbet-i karîbe, 335
karâbet-i kurbâ, 335
karâbet-i sûriyye ve ma'neviyye, 254
karınca, 108, 119, 175
karîn, 22, 23, 24
karîn-i Hak, 23
karye, 69
kasd-ı sahîh, 229, 345
kasem, 71, 72, 74, 197
kāsır, 219
kāsıru'l-akl, 62
kātu'ş-şecer, 103
katîat, 117, 201
katl-i ma'nevî, 284
kavâbil, 250, 255
kavâlib, 396
Kavî, Kaviyy, 61, 72, 152, 154
kavm-i Mûsâ, 201
kavm-i Dâvûd, 315, 324
kavm-i hâricî, 67
kavm-i İsâ, 315
kavm-i İsâ, 324
kavm-i Nûh, 199
kavm-i Semûd, 424
kavm-i Şuayb, 96
kavs-i imkân, 412
kavs-i vücûb, 412
kavseyn, 111, 412, 413
kayd, 43, 107, 108, 112, 125, 156, 193, 202, 210, 281, 282, 283, 326, 406
kayd-ı cihet, 2
Kayyûm, 163, 203, 233, 302, 307, 308, 386, 395
kayyûmiyyet, 395
kazâ ve kader, 285
kazâ, 71, 163, 206, 234, 310, 468
kazâ-i mübrem, 14, 163
kazâullâh, 12
kazâyâ, 468
kāzûrât, 179
kāzûrat-ı ma'neviyye, 83
kāzûrât-ı ma'neviyye, 185
kebâir, 258, 394
keder, 57, 106, 183, 286
kefen, 78, 114
kefere, 45, 51, 112, 189, 232, 245, 283, 284
kefere-i Kureyş, 477
keffârât, 432
keffâret, 230, 432
kehhâl, 23, 157, 177
kehhâl-i hakîkat, 23
kehhâl-i mâhir, 195
kehhâller, 270
kelâm, 51, 54, 80, 144, 147, 193, 390, 403, 455, 464
kelâm-ı gaybî, 247, 465
kelâm-ı Hak, 119, 191, 381, 390, 396
kelâm-ı hakkânî, 332
kelâm-ı hasen, 22
kelâm-ı ilâhî, 64, 112, 114, 181, 384, 391
kelâm-ı kabîh, 22
kelâm-ı kadîm, 63, 352
kelâm-ı kibâr, 64
kelâm-ı latîf, 45
kelâm-ı nebevî, 21, 54, 64, 384, 461
kelâm-ı nefsî, 203, 373
kelâm-ı Rabbânî, 428
kelâm-ı Rasûl, 64, 391
kelâmullâh, 230, 391, 411
kelb, 335
kelimât, 27, 169, 381
kelimât-ı âliye-i ekâbir, 111
kelimât-ı ilâhiyye, 277
kelimât-ı irfâniyye, 37, 157, 247
kelimât-ı kibâr, 21, 383, 384
kelimât-ı rûhâniyye, 120
kelimât-ı tayyibe, 22
kelimâtullâh, 169
kelime-i tevhîd, 84, 170, 226, 392
kemâl, 6, 13, 31, 35, 42, 49, 52, 55, 62, 65, 66, 73, 74, 75, 76, 81, 86, 97, 107, 108, 110, 113, 115, 119, 124, 127, 129, 135, 137, 141, 147, 149, 151, 154, 174, 175, 177, 190, 199, 202, 206, 207, 214, 219, 222, 223, 235, 237, 250, 251, 255, 275, 288, 312, 329, 331, 346, 347, 353, 356, 359, 392, 403, 405, 407, 413, 414, 416, 421, 422, 425, 438, 442, 452, 455, 460, 469
kemâl ehli, 24
kemâl-i amel, 320
kemâl-i bâliğ, 319
kemâl-i cemâl, 34
kemâl-i edeb, 131, 173
kemâl-i fazl, 321
kemâl-i fenâ, 31
kemâl-i hakîkî, 73
kemâl-i haşyet, 274
kemâl-i hayret, 440
kemâl-i ilâhî, 75, 109, 149, 156, 161, 224, 251, 298, 326, 329, 337, 407
kemâl-i ilâhîye, 311
kemâl-i inkıbâz, 440
kemâl-i insânî, 51, 87, 113, 115, 161, 250, 254, 299, 326, 337, 377, 405, 407
kemâl-i isticlâ, 73
kemâl-i izâfî, 298, 449
kemâl-i kerem, 334
kemâl-i kurb, 31
kemâl-i letâfet, 34, 205, 343
kemâl-i ma'rifet, 456, 460
kemâl-i mahbûb, 327
kemâl-i Muhammedî, 460
kemâl-i mutlak, 298, 449
kemâl-i müşâhede, 108
kemâl-i Nebevî, 190
kemâl-i nefsânî, 74
kemâl-i nûr, 337
kemâl-i re'fet, 226
kemâl-i rızâ, 438
kemâl-i rûhânî, 474
kemâl-i setr, 360
kemâl-i sûret, 347

kemâl-i sûret-i ilâhiyye ve âdemiyye, 401
kemâl-i şefkat ve rahmet, 133
kemâl-i tecerrüd, 123
kemâl-i tevfîk, 322
kemâl-i ubûdiyyet, 289
kemâl-i vahdet, 127
kemâl-i zâtî, 129
kemâl-i zuhûr, 31
kemâlât, 10, 13, 42, 156, 212, 236, 239, 251, 252, 323, 327, 332, 355, 361, 370, 376, 377, 380, 392
kemâlât-ı ilâhiyye, 5, 235, 236, 329
kemâlât-ı ilmiyye ve ameliyye, 222, 452
kemâlât-ı insâniyye, 13, 51, 156, 239
kemâlât-ı külliyye, 5
kemâlât-ı Nebeviyye, 378
kemâlât-ı Rabbâniyye, 331
kemâlât-ı rûhâniyye, 461
Ken'ân-ı kesret, 194, 417
Kenîse, 144, 215, 397
kenz-i hakîkat, 388
kenz-i mahfî, 21, 83, 119, 121, 139, 167, 168, 197, 211, 229, 267, 276, 298, 369, 381, 389, 401, 466
kerâmât, 300
kerâmât-ı akliyye, 284
kerâmât-ı evliyâ, 282
kerâmât-ı ilmiyye, 235, 284, 288
kerâmât-ı kevniyye, 210, 235, 288
kerâmet, 176, 200, 356
kerem, 188, 401
Kerîm, 321, 435
kesâfet, 34, 39, 179, 225, 257, 328, 409, 411
kesâfet-i terkîb, 415
kesâfet-i vücûd, 68
kesb, 47, 103, 198, 244, 346, 360, 423, 468
kesb-i fezâil, 346
kesb-i maâd, 340
kesb-i maâş, 340
kesbî, 244, 246, 346
kesel, 320, 346, 383
keserât, 20, 144, 166, 197, 310
keserât-ı esmâ ve sıfât, 175
kesîb, 190
kesîf, 34, 342, 384, 386
kesret perdesi, 13
kesret, 71, 75, 84, 121, 139, 175, 194, 250, 256, 269, 285, 310, 327, 358, 366, 371, 372, 431, 432, 433, 443, 455, 459
kesret-i ârıza-i fer'iyye, 443
kesret-i avârız ve ecsâm, 285
kesret-i feyz, 182, 392
kesret-i vâhidiyye-i sıfâtiyye, 452
kesret-i vehmiyye ve hayâliyye, 90
kesret-i vücûd, 217
kesret-i zamân, 139
keşf, 2, 8, 9, 39, 67, 75, 97, 100, 115, 128, 129, 208, 209, 210, 219, 231, 238, 273, 277, 278, 300, 324, 363, 364, 365, 412, 424, 426, 451, 464
keşf-i esmâ, 277
keşf-i gayb, 40
keşf-i hakîkî-i ilâhî-i kalbî, 413
keşf-i hayâlî, 130, 277, 413
keşf-i mutlak, 9
keşf-i sahîh, 277, 363
keşf-i sarîh, 375
keşf-i sırf, 3
keşf-i vesâit, 237
keşf-i zât mertebesi, 32
ketm-i adem, 164, 170, 306
kevâkib, 40, 41, 82, 147, 166, 250, 404
kevkeb, 40, 361, 421
kevn, 59, 112, 294, 299, 319, 322, 364, 413, 432, 435, 438
kevn-i câmi', 121
kevn-i rûhânî-i nûrânî, 112
kevneyn, 278
kevniyyât, 65, 210
keyfiyyât-ı muhtelife, 197
keyfiyyet, 3, 149
keynûnet-i abd, 89
keynûnet-i Hak, 89, 355
kıble, 125, 233, 279, 280, 281, 282, 331
kıble-i hakîkıyye, 281
kıble-i mukayyede, 281
kıble-i mutlaka, 282
kıdem, 364, 365
kıllet, 182
kırade, 469
kırâet-i Hafs, 297
kırk yıl, 241
kırklar, 2, 241
kısas, 474
kışr, 27, 102, 162, 211, 222, 245, 247, 263, 272, 424, 429, 464, 474
kışr-ı mücerred, 81
kıyâm, 161, 373
kıyâm-ı inzâr, 67
kıyâmet, 6, 30, 39, 68, 74, 77, 95, 120, 122, 154, 184, 187, 208, 209, 218, 224, 227, 247, 255, 286, 315, 333, 413, 444, 468
kıyâmet-i kübrâ, 19, 20, 30, 61, 91, 184, 233, 286, 414, 441, 443, 444
kıyâmet-i suğrâ, 286, 412, 441, 443
kıyâmet-i vustâ, 286
kıyâs, 348
kibâr, 332, 390, 412, 440
kibâr-ı ehl-i mükâşefe, 149
kibâr-ı evliyâ, 308, 367, 411, 444
kibir, 248, 391, 477
kibr, 60
kibriyâ, 185
kilâb, 220, 335
kimyâ, 407
kimyâ-yı saâdet, 272
kin, 477
kitâbet, 77
kizb, 248, 258, 261, 477, 479
kubh, 179, 335
kubûr, 268, 372, 430, 469, 470
kubûr-i cismâniyye, 472
kubûr-i enâniyet, 472
Kuddûs, 352
kudret, 18, 47, 75, 97, 103, 234, 257, 258, 288, 295, 305, 314, 316, 353, 357, 365,

396, 423, 438
kudret-i cüz'iyye, 305
kudret-i Feyyâz, 257
kudret-i Hak, 257
kudret-i ilâhiyye, 453
kudret-i külliyye, 305
kuds-i sıfâtî, 58
kuds-i zâtî, 58, 59, 121, 181, 252, 301
kudûm, 50
kul, 89, 391, 417
kulûb, 78, 80, 94, 117, 118, 119, 254, 334, 436
kulûb-i ibâd, 294
kulûb-i kümmel, 64
Kur'ân-ı câmi', 402, 464
Kur'ân-ı Muhammedî, 381
Kur'ân-ı Münzel, 81
kurb, 20, 117, 138, 153, 182, 184, 282, 289, 294, 334, 425
kurb-i âmm, 44
kurb-i derece, 296
kurb-i ev-ednâ, 20
kurb-i ferâiz mertebesi, 143
kurb-i Hak, 23, 146
kurb-i ilâhî, 153
kurb-i kıyâmet, 30, 233
kurb-i ma'nevî, 189
kurb-i mukayyed, 44
kurb-i mutlak, 44
kurb-i münâsebet-i ma'neviyye, 433
kurb-i mütevassıt, 31
kurb-i Nebevî, 253
kurb-i neseb, 433
kurb-i nevâfil, 213
kurb-i sûrî, 189
kurb-i zamân, 433
kurbet, 117, 124, 296
kurbet-i ilâhiyye, 297
kurubât, 297
kusûd ve niyyât-ı seyyie, 78
kusûd, 77, 78
kusûr, 101, 278, 287, 322, 440
kuşûr, 298
kutb, 1, 2, 12, 79, 172, 242, 250, 300, 327, 341, 372, 406, 429
kutb-i âlem, 429
kutb-i irşâd, 299
kutb-i kuvâ-yı vücûd, 341
kutb-i vücûd, 42, 242, 299, 341, 358, 367, 376, 395, 429
kutbiyye, 299
kutbiyyet, 1, 2, 217, 235, 242, 299, 367
kutbiyyet-i kübrâ, 242
kutbu'l-abdâl, 1
kutbu'l-aktâb, 12, 217
kuvâ, 40, 60, 67, 81, 154, 156, 213, 214, 287, 320, 341, 360, 396, 409, 416, 417, 429, 432, 438, 459, 469
kuvâ-yı âfâkıyye, 140
kuvâ-yı bâtıne, 81, 213
kuvâ-yı enfüsiyye, 140
kuvâ-yı hâriciyye, 67
kuvâ-yı hayvâniyye, 329
kuvâ-yı hissiyye, 293
kuvâ-yı nefsâniyye, 93
kuvâ-yı nefsâniyye ve rûhâniyye, 66
kuvâ-yı rûhâniyye, 133, 140, 179, 268, 293, 341
kuvâ-yı tabîiyye ve nefsâniyye, 268
kuvâ-yı vücûd, 151, 417
kuvâ-yı vücûdiyye, 67
kuvvet, 288
kuvvet-i akliyye, 154
kuvvet-i bâtıne, 284
kuvvet-i hâliyye, 129
kuvvet-i hayâliyye, 362, 370
kuvvet-i isti'dâd ve incizâb, 49
kuvvet-i kalbiyye, 93
kuvvet-i kudsiyye, 462
kuvvet-i nefsiyye, 93
kuvvet-i nutkıyye, 154
kuvvet-i rûhâniyye, 127
kuvvet-i sem'iyye, 411
kuyûd, 167, 301
kuyûd-ı esmâ, 210
küberâ-i ehl-i hakâik, 342
küdûrât, 110
küdûrât-ı hâriciyye, 109
küdûret, 97, 110, 144, 237, 238, 278, 460, 468
küdûret-i mâ-sivâ, 41
küffâr, 14, 50, 51, 105, 131, 145, 152, 163, 188, 195, 223, 224, 262, 287, 310, 330, 346, 383, 390, 470
küffâr-ı hakâik, 15, 287, 323, 383
küffâr-ı hakîkat, 12, 323
küffâr-ı Kureyş, 27, 95, 251, 269, 410, 416, 420
küffâr-ı Mekke, 11
küffâr-ı şerâi', 287, 383
küffâr-ı şerîat, 12, 15, 217, 323
küfr-i hakîkî, 64, 398, 420
küfr-i mâ-sivâ, 398
küfr-i mahz, 352
küfr-i sarîh, 36, 144, 372
küfr-i şer', 64
küfr-i şer'î, 398
küfr-i tâğût, 398
küfrân, 251, 429
küfrân-ı niam-ı ilâhiyye, 308, 335
küfriyyât, 54, 363
küfür, 22, 26, 27, 43, 53, 54, 59, 64, 68, 69, 72, 102, 112, 144, 177, 178, 189, 195, 199, 201, 217, 232, 262, 305, 309, 310, 314, 333, 366, 374, 377, 383, 392, 398, 399, 425, 461, 462, 469, 479, 481
küll, 140, 378
küllî, 16, 158, 175, 264, 265, 372, 407
külliyyât, 10, 137, 237, 359, 393, 394, 426
külliyyât-ı esmâ, 110
külliyyât-ı menâzil, 110
külliyyet, 46, 51, 73, 158, 176, 264, 265, 292, 307, 360
külliyyet-i esmâ, 57
kümmel, 14, 32, 38, 108

kümmel-i beşer, 127
kümmel-i evliyâ, 16, 21, 38, 46, 52, 69, 70, 108, 113, 136, 184, 199, 224, 231, 237, 256, 269, 272, 285, 290, 303, 307, 312, 352
kümmel-i mükâşifîn, 62
kümmel-i nâs, 458
kün, 170, 389, 390, 458
kün âlemi, 458
kün hitâbı, 470
Küntü kenzen, 6
kürsî, 147, 158, 238, 342
küşûf, 210
küşûf-i gaybiyye, 98
kütüb-i asfiyâ, 477
kütüb-i ilâhiyye, 51, 382, 421, 436
kütüb-i resmiyye, 426
kütüb-i tefsîr ve hadîs, 419

L
Lâ ilâhe illallâh, 17, 110, 142, 173, 307, 391, 397, 421
Lâ ma'bûde illallâh, 17, 45, 84, 142
Lâ mevcûde illâ Hû, 84, 366
Lâ mevcûde illallâh, 17, 45, 142
la'n, 71, 447
la'net, 44, 45, 61, 71, 101, 146, 226, 323, 447, 454
lâ-eyn ve lâ-beyn âlemi, 93
lâ-kurb ve lâ-bu'd, 111
lâ-leyl ve lâ-nehâr âlemi, 2, 40, 71, 414
lâ-leyl ve, 210
lâ-nehâr âlemi, 210
lâ-taayyün, 37, 170, 202, 336
lâ-taayyün-i gayb, 171
lafz, 178
lâhika, 136
lâhût, 90, 103, 387
Latîf, 34, 73, 237, 342, 386
latîfe, 21
latîfe-i insâniyye, 60, 89, 150
leben, 365, 383, 428
lemhî, 32
letâfet, 39, 68, 75, 161, 179, 200, 328, 411, 415
letâfet-i cesed ve rûh, 276
letâfet-i cismâniyye, 276
letâif, 474
letâif-i kelâmı, 228
levh, 158, 171, 238, 246, 335, 429
levh-i ilm-i ilâhî, 87
levh-i kader, 13
levh-i kalb, 89, 158, 429
levh-i mahfûz, 164, 331
levh-i mahv ve isbât, 87, 164, 206
levh-i vücûd, 202
levh-i zât, 78
levn, 91, 160, 185
levs-i taallukāt, 8
levvâme mertebesi, 209
leyl, 2, 40, 44, 72, 139, 159, 164, 165, 209, 210, 214, 223, 250, 294, 357, 394, 413, 414, 415, 424, 451, 456, 460, 468
leyl-i ebedî, 414
leyl-i gayb, 468
leyl-i zât, 36, 414
leyle, 413
leyle-i firâk, 240
leyle-i kadr, 276, 292, 340
leyle-i mi'râc, 60, 69, 80, 103, 112, 173, 190, 205, 214, 243, 271, 285, 337, 344, 356, 436, 470
leyle-i zât, 269, 294
lezzet, 9, 14, 124
lezzet-i salât, 9
libâs, 18, 25, 34, 46, 78, 92, 120, 134, 135, 162, 164, 167, 211
libâs-ı ahkâm, 353
libâs-ı amel, 78
libâs-ı bâtın, 354
libâs-ı beşeriyyet, 76
libâs-ı fark, 76
libâs-ı Hak, 134
libâs-ı hakîkat, 211, 353
libâs-ı kiyânî, 167
libâs-ı sıddîkıyyet, 211
libâs-ı şerîat, 211
libâs-ı vücûd, 267
libâs-ı zâhir, 354
likā, 39, 194, 236, 419, 450
likā-i ervâh, 293
likā-i ilâhî, 450
likā-i mahz, 38
lisân mertebesi, 395
lisân, 13, 119, 389, 392
lisân-ı nübüvvet, 119, 410
lisân-ı abd, 142, 185
lisân-ı arabî, 382
lisân-ı celâl, 143
lisân-ı cemâl, 143
lisân-ı dalâl, 145
lisân-ı ehl-i Hak, 145
lisân-ı fârisî, 382
lisân-ı Hak, 3, 13, 143, 185, 192, 325, 389, 390
lisân-ı hâl, 83, 167, 465
lisân-ı hüdâ, 145
lisân-ı ism-i küllî, 144
lisân-ı isti'dâd, 148, 206, 411
lisân-ı Nebevî, 97, 325, 391
lisân-ı Rasûl, 390
lisân-ı sûfiyye, 103
lisân-ı şer', 305
lisân-ı şerîat, 365
lisân-ı türkî, 382
livâta, 314
livâu'l-hamd, 329, 349, 393
lutf, 14, 19, 22, 43, 44, 50, 57, 124, 149, 150, 188, 235, 251, 306, 308, 316, 368, 395, 433, 450
lutf-i celî, 249
lutf-i Refîu'd-derecât, 109
lübb, 27, 81, 102, 162, 245, 247, 263, 272, 352, 424, 429, 474
lübb-i sâfî, 412

M
mâ, 261, 265, 423, 424, 449
mâ-i feyz, 8
mâ-i münkedir, 246
mâ-i nîsan, 55
mâ-sivâ, 8, 60, 135, 161, 175, 184, 186, 189, 194, 209, 269, 312, 353, 397, 417, 455, 462, 478, 481
mâ-sivallâh, 39
maâd, 49, 93, 161, 167, 298, 340
maâd-ı cismânî, 36
maânî, 7, 18, 65, 89, 105, 120, 162, 178, 201, 231, 236, 298, 299, 370, 396
maânî-i celîle, 263
maânî-i hafiyye, 233
maânî-i latîfe, 298
maârif, 70, 119, 121, 185, 293, 332
maârif-i ilâhiyye, 10, 34, 98, 158, 263, 273, 278, 320, 389
maârif-i ilâhiyye-i makbûle, 476
maâsî, 189, 305
maâş, 25, 26, 201, 340
ma'bûd, 46, 173, 199, 295, 322, 372, 389, 450, 455
ma'bûd-i bâtıl, 397
ma'bûd-i hakk, 460
ma'bûd-i mebğüz, 217
ma'bûdiyyet, 173, 288, 372
ma'bûdün bi'l-bâtıl, 397
mâdde, 58, 312
ma'dûm, 150, 202, 292, 302, 357, 358
ma'dûm-i mümteni', 357
ma'dûmât, 165, 291, 292, 369
mağdûb, 19, 224
mağdûblar, 227
mağfiret, 394, 432
mağlûb, 75, 356
mağlûb-i şchevât, 417
mağlûbiyyet, 330, 442
mağlûblar, 260, 315
mağrib, 414
mağrib-i cismânî, 414
mağribeyn, 414
mağrûr, 348
mâh, 34, 75, 246, 250
mâh-tâb, 82
mahal, 24, 37
mahall-i kesb, 47, 76, 295, 346
mahall-i kiyânî, 135, 157, 295, 299, 364
mahall-i taayyün, 167, 207
mahall-i teklîf, 199
mahbûb, 33, 34, 109, 303, 326, 327, 433, 450, 459, 468
mahbûb mal, 303
mahbûb-i ilâhî, 328
mahbûbât, 217
mahcûb, 15, 27, 39, 40, 48, 59, 70, 75, 81, 100, 106, 115, 119, 129, 144, 150, 163, 183, 184, 190, 193, 203, 207, 262, 309, 332, 372, 379, 405, 410, 443, 445, 451, 475
mahcûbiyyet, 102
mahcûblar, 97, 375, 409, 443, 457
mahdûm, 16, 64, 88, 89
mahfî, 465
mahfûz, 258, 346, 442
mâhiyyât, 160, 169, 194, 369, 437, 468
mâhiyyât-ı kâinât, 148
mâhiyyât-ı mektûme, 267
mâhiyyet, 135, 159, 435
mâhiyyet-i mazhar, 266
mâhiyyet-i mümkine, 302
mâhiyyet-i vücûd-i Nebevî, 437
mahk, 303, 441
mahlûk, 16, 41, 60, 72, 139, 187, 193, 205, 206, 236, 245, 246, 255, 264, 265, 286, 301, 312, 314, 363, 369, 372, 379, 390, 405, 414, 417, 470
mahlûk-ı mukayyed, 16
mahlûkât, 52, 54, 60, 225, 330, 368, 372
mahlûkıyyet, 203
mahlûkıyyet rütbesi, 205
mahmûd, 116, 252, 329, 349, 391
mahmûdiyyet, 173
mahrûmu'l-bidâye, 185, 346
mahsûs, 76
mahşer, 92, 116, 184, 188, 432, 461
mahv, 197, 202, 206, 289, 303, 360
mahz-ı tevhîd, 47
mahzar, 235
maiyyet, 149, 289, 390
maiyyet-i ilâhiyye, 39
maiyyetü'ş-şey' li-nefsih, 289
makâl-i hakkânî, 428
makâm, 38, 52, 63, 66, 67, 69, 86, 456
makâm-ı cem', 144
makâm-ı acz, 300
makâm-ı ahadiyyet, 2, 281
makâm-ı âlî, 168, 430, 443
makâm-ı amâ-i kevnî, 113
makâm-ı asl, 297
makâm-ı ayn, 67, 76
makâm-ı azamet, 150
makâm-ı beşeriyyet, 69
makâm-ı bu'd, 282
makâm-ı câmi', 295
makâm-ı celâl, 44, 150
makâm-ı cem' ve fark, 391
makâm-ı cem', 120, 139, 181, 305, 474
makâm-ı cem'-i zâtî, 373
makâm-ı da'vet ve teblîğ, 69, 173, 332
makâm-ı da'vet, 251, 471
makâm-ı ecsâm, 329
makâm-ı edeb, 311, 376
makâm-ı emir ve esmâ, 312
makâm-ı emr ve vücûb, 111
makâm-ı emr, 311
makâm-ı ervâh, 92, 111, 329
makâm-ı ev-ednâ, 67, 76, 172, 240, 310, 326, 451, 474
makâm-ı fark ba'de'l-cem', 8
makâm-ı fark ve bakâ, 474
makâm-ı fark, 120, 139, 144, 180, 181, 184, 239, 295, 305, 310, 474

makām-ı fenâ, 417
makām-ı fevkānî, 68
makām-ı fıtrat, 111, 112
makām-ı fütüvvet, 428
makām-ı gayb, 44
makām-ı Hak, 248, 295
makām-ı hakîkat, 55, 119, 125, 241, 311, 332, 364, 389
makām-ı halk ve âsâr, 312
makām-ı halk, 111
makām-ı hamd, 124, 331
makām-ı hatmiyyet ve Muhammediyyet, 273
makām-ı hitâb, 38
makām-ı hubb-i zâtî, 325
makām-ı hullet, 339
makām-ı huzûr ve celâl, 43
makām-ı huzûr, 391
makām-ı idlâl, 75
makām-ı ifdâl ve ibtilâ, 62
makām-ı ifdâl ve ihsân, 62
makām-ı ihtisâs, 375
makām-ı imkân, 297
makām-ı indiyyet, 208
makām-ı isticlâ, 77
makām-ı istiğrâk, 169
makām-ı istivâ, 239
makām-ı izâfet, 51
makām-ı kābe kavseyn, 113, 161, 184, 275, 295, 310, 326
makām-ı kabz, 439
makām-ı kalb ve rûh, 124
makām-ı kalb, 119
makām-ı kelîmiyyet, 190
makām-ı kemâl, 124
makām-ı kesîb, 176, 200, 271, 379
makām-ı kesîf, 39
makām-ı kudret, 190
makām-ı kuds, 44
makām-ı kurb, 67, 104, 111, 113, 282, 412, 413
makām-ı kurbet ve rü'yet, 227
makām-ı kurbet ve vuslat, 34
makām-ı kurbet, 3, 4
makām-ı kutbiyyet, 332
makām-ı lutf ve kahr, 441
makām-ı ma'rifet ve hakîkat, 463
makām-ı ma'rifet ve şuhûd, 297
makām-ı ma'rifet, 223, 302, 311
makām-ı mahbûbiyyet, 433
makām-ı mahmûd, 329, 378
makām-ı mahmûd-i mahsûs, 439
makām-ı mahsûs, 465
makām-ı mazhariyyet, 143
makām-ı muhâtaba, 331
makām-ı murâkabe, 313
makām-ı mücâhede, 297
makām-ı mülk, 2
makām-ı münâcât, 8
makām-ı müşâhede, 190, 307, 331, 379, 425
makām-ı müşâhede-i zât, 304
makām-ı nâz ve idlâl, 76
makām-ı nefes-i rahmânî, 377
makām-ı niyâz, 76
makām-ı nûr, 190
makām-ı nübüvvet, 79, 374
makām-ı nüzûl, 325
makām-ı rahmet, 226, 377, 434
makām-ı rızâ, 279
makām-ı rubûbiyyet ve ulûhiyyet, 40, 379
makām-ı rubûbiyyet, 56, 360, 371, 467, 475
makām-ı rûh, 68, 240, 355, 377, 384
makām-ı sabr, 109
makām-ı sâfil, 67
makām-ı sahv ve fark ve kābe kavseyn, 76
makām-ı setr, 167
makām-ı sıfat, 191, 304
makām-ı sıfât, 374
makām-ı sırr, 41, 160, 240, 420
makām-ı şefâat, 378, 430, 431, 432, 433, 448
makām-ı şerîat, 125, 241, 311
makām-ı şükr, 109, 297, 376
makām-ı tâat, 386
makām-ı tabîat, 233, 295
makām-ı tafdîl, 51
makām-ı tahkîk, 143
makām-ı tahmîd, 143
makām-ı tahtânî, 68
makām-ı taklîd, 143
makām-ı teklîf, 310, 379
makām-ı temkîn, 325
makām-ı tenzîh ve teşbîh, 43
makām-ı tenzîh, 110, 374
makām-ı tesmî', 143
makām-ı teşbîh ve tenzîh, 240
makām-ı teşbîh, 110, 373, 374
makām-ı tevhîd, 481
makām-ı tezkîr, 107
makām-ı urûc, 325
makām-ı vahdet, 443
makām-ı vahdet-i zât, 144
makām-ı velâyet, 79
makām-ı vesîle, 194
makām-ı vücûb ve kıdem, 322
makām-ı vücûb, 297
makām-ı zât, 304
makāmât, 51, 62, 84, 109, 113, 119, 125, 143, 144, 182, 311, 332, 440, 465
makāmât-ı âliye, 3, 43, 228, 249, 441
makāmât-ı ihtisâsıyye, 378
makāmât-ı velâyet, 332
makāmâtı murâât, 77
makāmâtı mürâât ve muhâfaza, 255
makarr-ı ervâh, 61
makāsıd, 258, 261, 340
makdûr, 357, 358
makdûrât, 170, 285, 357
makhûr, 20
maksûd, 37, 195
ma'kūlât, 168, 283
makzî, 285
mal, 4, 18, 78, 81, 82, 113, 150, 151, 197, 251, 303, 370, 418, 419, 420, 463
mâl, 198, 303, 418, 462, 463
mâl-i dünyâ, 251
mâl-i yetîm, 124
Mâlikü'l-emlâk, 446

mallar, 101, 321
ma'lûl, 121, 377
ma'lûm, 27, 37, 41, 65, 128, 137, 264, 265, 266, 305, 341, 399, 406, 407, 423, 453
ma'lûm-ı mutlak, 141
ma'lûmât, 393, 446, 468
ma'nâ, 9, 10, 16, 17, 18, 21, 26, 27, 35, 47, 57, 83, 84, 119, 121, 122, 129, 131, 134, 137, 143, 152, 156, 164, 178, 183, 189, 190, 197, 201, 205, 206, 216, 221, 228, 231, 241, 245, 254, 272, 281, 282, 283, 294, 295, 345, 347, 349, 365, 369, 375, 383, 393, 394, 397, 401, 402, 403, 426, 429, 442, 445, 451, 459, 461, 465, 468, 472, 474
ma'nâ-yı ahadiyyet, 218
ma'nâ-yı âlem, 142
ma'nâ-yı insâniyyet, 10
ma'nâ-yı rağbet, 467
ma'nâ-yı sırf, 63
ma'nen, 72, 83
ma'nevî, 11, 145, 254
ma'neviyyât, 208
ma'neviyyet, 166
mansıb ehli, 234
mantıku't-tayr, 287, 410
maraz, 30, 126, 133, 162, 185
maraz-ı intikāl, 261
ma'rifet, 10, 20, 28, 29, 55, 60, 65, 73, 91, 107, 128, 142, 155, 190, 192, 207, 209, 223, 247, 252, 254, 259, 260, 263, 265, 271, 275, 278, 286, 297, 301, 322, 325, 331, 332, 340, 348, 355, 365, 374, 376, 380, 383, 387, 388, 389, 390, 408, 424, 432, 437, 438, 456, 477, 479, 480
ma'rifet-i hakîkî, 354
ma'rifet-i ilâhiyye, 10, 155, 297, 389, 480
ma'rifet-i kâmile, 149, 156, 298, 300, 438
ma'rifet-i mukayyede-i cüz'iyye, 408
ma'rifet-i nefs, 265
ma'rifet-i resmî, 354
ma'rifet-i rûhâniyye, 455
ma'rifet-i sahîha, 195
ma'rifet-i şuhûdî, 354
ma'rifet-i tenzîh ve teşbîh, 302
ma'rifetullâh, 73, 145, 162, 192, 205, 210, 236, 259, 265, 275
marîz, 30
ma'rûf, 155, 301
ma'rûfiyyet, 325, 326, 437
masâlih-i zâhire-i ibâd, 273
ma'sıyet, 21, 27, 47, 144, 232, 431, 433, 436
ma'sûm, 258
masûn, 346
ma'şûk, 42, 43, 119
matar, 480
matıyye, 37, 95, 135, 199, 222, 271
matıyye-i sâlik, 180
mâyide, 55
mazhar, 7, 12, 16, 20, 25, 34, 52, 53, 54, 63, 64, 70, 90, 104, 139, 142, 171, 173, 175, 182, 186, 193, 212, 224, 239, 241, 266, 272, 294, 295, 306, 314, 332, 341, 351, 358, 359, 366, 367, 369, 374, 376, 389, 390, 392, 402, 407, 421, 429, 435, 439, 443, 451, 464, 465, 478, 479
mazhar-ı celâl, 33, 117
mazhar-ı cemâl, 33, 117
mazhar-ı esmâ, 395
mazhar-ı esmâ-i ilâhiyye, 350
mazhar-ı Hak, 134, 143, 229, 329, 364, 366
mazhar-ı hakîkat, 391
mazhar-ı hilâfet, 448
mazhar-ı ism-i a'zam, 210, 407
mazhar-ı ism-i Rahmân, 212, 239, 335
mazhar-ı kalem, 238
mazhar-ı kemâl, 379
mazhar-ı levh, 238
mazhar-ı mukayyed, 16
mazhar-ı nefes-i nefîs, 406
mazhar-ı nûr-i ilâhî, 402
mazhar-ı nûr-i zât, 359
mazhar-ı rahmet-i hâssa-i Rabb-i Muîn, 108
mazhar-ı sıfât, 390
mazhar-ı sıfat-ı iblîsiyye, 375
mazhar-ı sırr-ı mutlak, 352
mazhar-ı sırr-ı zât, 389
mazhar-ı tâmm, 13, 16, 43, 52, 153, 166, 170, 190, 201, 323, 360, 368, 372, 433, 442
mazhar-ı ulûhiyyet, 156, 385
mazhar-ı vâsi', 6
mazhariyyet, 53, 143, 166, 171, 282, 306, 341
mazhariyyet-i tafsîliyye, 53
mazlûl, 371
me'mûm, 9
me'mûr, 314, 322
mebâdî, 258, 261
mebde', 49, 84, 93, 110, 161, 298
mebde-i a'lâ, 32
mebde-i evvel, 13, 35, 49, 55, 135, 167, 238
mebde-i hiss-ve hareket, 58, 155
mebde-i küll, 54, 139
mebde-i vâhid, 166
mebde-i zamân, 357
mebdeiyyet, 166, 335
mebğūz, 19
mec'ûliyyet, 203
mecâlî, 46, 281
mecâlî-i zât, 281
mecânîn, 97
mecârî-i kazâ, 399
mecâz, 126, 262, 266, 278, 313, 359
mecâzîb, 98, 356
mechûl-i mutlak, 58
mecî', 43, 295
meclâ, 90
meclâ-yı tâmm, 6
mecma'-ı esmâ, 36
mecma'-ı sıfât, 36
mecmau'l-esmâ' ve's-sıfât, 264
mecmûa-i esmâ, 281
mecmûa-i kübrâ, 201, 210
mecûsî, 82
meczûb, 97, 98, 325, 346, 356

meczûb-i dergâh, 356
med'uvvün-aleyh, 61
medâr-ı nücûm, 341
medd-i nefes, 12
meded, 246, 313, 348
medh, 418
medrese, 141, 397
mefdûl, 10, 51, 73
meflûc, 133
meğârib, 414
mehâk, 6, 19, 20, 465
mehâk-ı şehr, 359
mehdî, 30, 31, 74, 154, 338, 439, 451, 478
mehdî-i muntazar, 275, 439, 448
mehdî-sıfat, 324
mehr, 220
mekâbir, 282
mekân, 24, 70, 71, 72, 139, 208, 212, 374
mekârim, 133
mekr, 19
mekrûh, 109, 433, 450, 459, 468
mel'ûn, 61, 348
melâbis-i beşeriyyet, 75
melâhet, 214
melâhide, 129
melâike, 20, 21, 35, 52, 54, 70, 77, 92, 140, 163, 169, 214, 215, 221, 225, 261, 272, 276, 282, 291, 300, 341, 342, 343, 344, 351, 353, 364, 365, 369, 373, 374, 378, 401, 402, 417, 428, 431, 444, 470, 472, 473
melâike-i âliye mertebesi, 20
melâike-i kirâm, 343
melâike-i melekût-i semâviyye, 276
melâike-i rahmet, 19
melâl, 182, 183, 348
melâl-i Hak, 182
melâlet, 182
melâmet, 261
mele-i a'lâ, 169
melek, 24, 33, 34, 52, 60, 73, 91, 104, 117, 140, 146, 163, 169, 176, 188, 197, 200, 205, 214, 215, 221, 225, 246, 291, 317, 359, 362, 364, 368, 369, 374, 386, 415, 445, 449, 470
melekeyn, 368
melekiyyet, 159, 378, 415
melekût mertebesi, 121
melekût, 2, 60, 90, 103, 163, 210, 222, 227, 312, 328, 341, 343, 443
melekü'l-mevt, 244
Melik, 376
melik, 220
Melikü'l-mülûk, 446
memât, 120, 154, 196, 373, 430, 431
memât-ı kalb, 44
memrûru'l-mizâc, 129, 274, 362, 454
menâkıb, 28, 235
menâm, 37, 131, 132, 225, 268, 269, 386, 410, 414
menâmât, 131
menâsıb, 234, 235
menâzil, 110, 209, 239
menhî, 314
menzil, 49, 123, 340, 356, 454, 465, 478
menzil-i hayât, 209
menzil-i iltifât, 170
menzil-i iltikâ, 170
menzil-i matlûb, 23
menzil-i nûr, 476
menzil-i şuhûd, 223
menzil-i vasl, 261
menzilü'l-menâzil, 110, 137, 186, 209, 222, 356
mer'î, 405
merâî, 46
merâî-i keserât, 358
merâî-i zât, 304
merâtib üzerine yürümek, 260
merâtib, 6, 36, 41, 43, 46, 59, 76, 80, 111, 119, 205, 267, 278, 308, 336, 345, 370, 374, 391, 421, 433, 440, 467
meratib-i tevhîd, 251
merâtib-i âfâkıyye, 416
merâtib-i âliye, 233, 234
merâtib-i bâtıne, 374
merâtib-i ecsâm, 92
merâtib-i enfüsiyye, 416
merâtib-i ervâh, 92
merâtib-i esmâ, 102, 371
merâtib-i Hak, 233
merâtib-i irşâd, 240
merâtib-i keşf, 129
merâtib-i külliyye, 205
merâtib-i ma'neviyye, 235
merâtib-i mukarrabîn, 461
merâtib-i mükâşefe, 100
merâtib-i nâs, 24
merâtib-i nübüvvet, 450
merâtib-i sıfât, 388
merâtib-i sûriyye, 127
merâtib-i tecelliyât, 103, 304
merâtib-i tekâlîf, 375
merâtib-i temessülât, 123
merâtib-i terakkıyât, 372
merâtib-i teşbîh, 374
merâtib-i tevhîd, 42, 80, 249, 393
merâtib-i ulviyye ve süfliyye, 41
merâtib-i velâyet, 450
merâtib-i zâhir, 374
merâtib-i zât, 374
merâtibi murâât, 49
merâtibi mürâât ve muhâfaza, 295
merâtibi mürâât, 125
merbûb, 47, 371, 435
merbûbiyyet, 47, 289, 414, 429
mercân, 473
merdiven, 109, 271, 383, 455
merdlik, 31
merdûd, 69
merdûd-i ilâhî, 69
merdûdiyyet, 102
merhamet, 12, 59, 104, 133, 134, 135, 186, 187, 241, 259
merhamet-i halk, 434
merkez, 152

merkez-i âlem, 152
merkez-i hilâfet, 104
mertebe, 156, 198, 278, 279, 385, 422, 466
mertebe-i abdiyyet, 31, 76, 455
mertebe-i âfâk, 329
mertebe-i ahadiyyet, 121, 412
mertebe-i akl, 363, 364
mertebe-i amâ-i kevnî, 312
mertebe-i anâsır, 23, 302
mertebe-i arşiyye, 139, 147
mertebe-i ayn, 48, 393
mertebe-i bakā, 123
mertebe-i basar, 190
mertebe-i berzahiyye, 466
mertebe-i beşeriyyet, 119, 304
mertebe-i butûn, 264
mertebe-i ceberût, 276
mertebe-i cehr, 119
mertebe-i celâl, 306
mertebe-i cem', 390
mertebe-i cemâl, 151
mertebe-i cilâ, 267, 325, 369
mertebe-i ecsâm, 120, 237, 264, 452
mertebe-i ef'âl ve sıfât ve zât, 42
mertebe-i ef'âl, 205, 213
mertebe-i ef'âl-i kalbiyye, 213
mertebe-i ekâmil, 9
mertebe-i enfüs, 330
mertebe-i ervâh, 166, 237, 264, 363
mertebe-i esmâ ve sıfât, 452
mertebe-i esmâ, 210
mertebe-i ev-ednâ, 31, 210, 239, 372, 466
mertebe-i fark, 390
mertebe-i fark-ı sıfât, 373
mertebe-i fark-ı sıfâtî, 181
mertebe-i fazl, 452
mertebe-i fi'l, 457
mertebe-i gayb ve şehâdet, 156
mertebe-i gayb, 401
mertebe-i gayb-i îmân, 425
mertebe-i gaybü'l-ğayb, 181
mertebe-i hafâ, 332
mertebe-i Hak, 64
mertebe-i hakāik, 53
mertebe-i hakîkat, 119, 266, 375, 385, 389
mertebe-i hakkıyyet, 438
mertebe-i halk, 64
mertebe-i halkıyyet, 437, 438
mertebe-i hayâl, 130, 277
mertebe-i hicâb, 455
mertebe-i hilâfet ve da'vet ve teblîğ, 210
mertebe-i hilâfet, 203, 222, 327, 385, 417, 472
mertebe-i hubbiyyet, 326
mertebe-i ıtlâk, 108
mertebe-i îmân, 105, 217, 425, 445
mertebe-i icmâl, 392
mertebe-i ihsân, 105, 445
mertebe-i ilâhiyye, 416
mertebe-i ilâhiyye-i râkıye, 388
mertebe-i ilm, 120, 264, 363, 393, 407, 416
mertebe-i imâmet, 204
mertebe-i imkân, 166, 205, 306, 413
mertebe-i insân ve hayvân, 388
mertebe-i insân, 169, 209, 221, 452
mertebe-i insâniyyet, 112
mertebe-i irşâd, 299
mertebe-i isti'dâd, 369
mertebe-i isticlâ, 325, 369, 416, 437
mertebe-i istidlâl, 129
mertebe-i istiğrâk, 169
mertebe-i kābe kavseyn, 442, 466
mertebe-i kalb, 66, 122, 130, 210, 213, 295, 388, 408
mertebe-i kamer, 385
mertebe-i kemâl, 342
mertebe-i kevniyye, 363, 416
mertebe-i kevniyye-i âliye, 388
mertebe-i kutb, 308
mertebe-i kutbiyyet, 172
mertebe-i künh, 326
mertebe-i küntü kenz, 427
mertebe-i lisân, 391, 408, 409
mertebe-i ma'lûm, 41
mertebe-i ma'rifet, 217, 252, 437
mertebe-i mahbûbiyyet, 327
mertebe-i mahsûsa, 439
mertebe-i mazhar, 325
mertebe-i melâike, 214
mertebe-i melekiyyet, 461
mertebe-i misâl, 120
mertebe-i münâcât ve mükâleme, 191
mertebe-i müşâhede, 217, 222, 437
mertebe-i nâr, 374
mertebe-i nâsût, 112
mertebe-i nâzile, 244, 363
mertebe-i nefs, 94, 388
mertebe-i netîce-i ahîre-i ulyâ, 58
mertebe-i nûr, 374
mertebe-i nübüvvet, 204, 217, 244, 251, 370
mertebe-i rızâ, 438
mertebe-i risâlet, 370
mertebe-i rubûbiyyet, 190, 306, 371, 372, 475
mertebe-i rûh, 120, 361, 363, 388, 399, 416
mertebe-i rûhiyye-i nûriyye, 92
mertebe-i rükû', 104
mertebe-i saltanat, 306, 307, 314
mertebe-i sem' ve basar ve kelâm, 390
mertebe-i sem', 190
mertebe-i setr, 123
mertebe-i sıddîkıyyet, 204
mertebe-i sıfat, 457
mertebe-i sıfât, 175, 181, 205, 215, 264, 375, 401, 452
mertebe-i sıfât-ı rûhâniyye, 213
mertebe-i sıfâta ve zât, 279
mertebe-i sıfâtiyye, 388
mertebe-i sırr, 399
mertebe-i şehâdet, 165, 433
mertebe-i şems, 385
mertebe-i şerîat ve tarîkat, 252, 431
mertebe-i şerîat, 119, 385, 389, 409
mertebe-i taayyünât-ı hâriciyye, 310
mertebe-i tab', 133, 201

mertebe-i tabîat, 160, 221, 239, 277, 361, 388
mertebe-i tabîat-i süfliyye, 387
mertebe-i tafsîl, 392
mertebe-i tahmîd, 401
mertebe-i tecellî, 264, 373
mertebe-i tecellî-i aynî, 299
mertebe-i tecellî-i berkî, 190
mertebe-i temkîn, 368
mertebe-i tenezzül, 239, 390
mertebe-i tenezzülât, 181
mertebe-i tenzîh, 181, 372, 373, 374, 401
mertebe-i terakkî, 239
mertebe-i tesbîh, 401
mertebe-i teşbîh, 181, 240, 372, 373, 374, 401
mertebe-i tevhîd, 47, 479
mertebe-i ubûdet ve ubûdiyyet ve ibâdet, 389
mertebe-i ubûdiyyet, 174, 437
mertebe-i ukūl, 363
mertebe-i ulûhet ve ulûhiyyet ve ilâhiyyet, 389
mertebe-i ulûhiyyet, 36, 153, 156, 175, 304, 306, 314, 326, 371, 401, 437, 452, 456
mertebe-i vâhide, 198
mertebe-i vâhidiyyet, 412
mertebe-i velâyet, 217, 219, 244, 370, 375, 397, 439
mertebe-i vücûb, 166, 438
mertebe-i vücûd, 292
mertebe-i zâhir ve mazhar, 413
mertebe-i zâhir, 476
mertebe-i zât, 43, 58, 190, 205, 215, 264, 344, 372, 413, 452, 457
mertebe-i zuhûr, 264
mertebe-i, 181, 456
merzûku'l-bidâye ve'n-nihâye, 346
merzûku'n-nihâye, 185, 346
mes'ûd, 116
mesâcid, 19, 118, 372
mesâkin-i ervâh, 27
mesâlih-i dîn ve dünyâ, 50
mescid, 28, 419
mescûd, 198, 365, 366, 372, 373, 374, 391, 442
mesh, 315, 469
mesh-i bâtın, 469
mesh-i zâhir, 469
mesken, 27
mesrûr, 48
mest olmak, 107
mestûr, 76
meşâkk, 99
meşakkat, 247
meşakkāt, 110
meşârık, 414
meşârib, 179, 188, 474
meşârib-i insân-ı nâkıs, 316
meşâyih, 97, 182, 268, 416
meşâyih-i tarîkat, 64
meşâyih-i ümmiyye, 36
meşhed-i hüsn, 112, 119, 178, 312
meşhûd, 31, 137, 281, 288, 437, 471
meşhûd-i Hak, 137
meşiyyet, 314
meşiyyet-i Hak, 404
meşiyyet-i ilâhiyye, 404
meşiyyet-i mutlaka, 313
meşreb, 21, 129, 140, 188, 197, 204, 205, 316, 410, 423, 474
meşreb-i İbrâhîm, 259
meşreb-i kâmil, 236
meşreb-i melâike-i âliye, 147
meşreb-i Muhammedî, 242, 284
meşreb-i Sıddîk, 236, 259
meşreb-i Süleymân, 410
meşreb-i şeytân, 426
meşrık-ı rûhânî, 414
meşrık-ı sırr, 414
meşrikayn, 414
metâ'-ı dünyâ, 418
Metîn, 61, 72
meûnet, 48
mevâdd-ı hakîkıyye, 348
mevâdd-ı kabîha, 179
mevâdd-ı şer'iyye, 348
mevâtın, 10, 92, 93, 208, 465
mevcûd, 166, 170, 202, 302, 335, 357, 480
Mevcûd-i Bâkî, 395
mevcûd-i fânî, 395
mevcûd-i hakîkî, 142
mevcûdât, 137, 369, 376
mevcûdât-ı hâriciyye, 471
meveddet-i kurbâ, 432
Mevlâ, 5, 63, 75, 89, 158, 176, 340, 391
Mevlâ-yı Bâkî, 35, 36, 37
Mevlâ-yı Celîl, 295
Mevlâ-yı Hak, 38
Mevlâ-yı Kerîm, 261
mevlûd-i ma'nevî, 472
mevlûdiyyet, 121
mevrûsün minh, 327, 349
mevrûsün-minh, 432
mevsim-i bahâr, 50
mevsim-i rebî', 315
mevsûf, 76, 326
mevt, 6, 7, 39, 61, 66, 100, 114, 115, 117, 120, 123, 126, 137, 155, 184, 192, 196, 208, 268, 286, 290, 292, 330, 332, 342, 425, 450, 465
mevt-i fenâî, 66
mevt-i ıztırârî, 425
mevt-i irâdî ve fenâî, 7
mevt-i irâdî, 38, 39, 66, 425
mevt-i irâdî-i fenâî, 38, 192
mevt-i sûrî, 20
mevt-i tabîî, 7, 35, 38, 39, 66, 114, 120, 161, 286, 290, 336, 342, 386, 412, 415, 465
mevtın, 22, 53, 86, 90, 109, 134, 150, 190, 200, 203, 208, 224, 248, 250, 261, 264, 306, 324, 327, 359, 364, 370, 386, 451, 456
mevtın-ı berzah, 200
mevtın-ı cennet, 316
mevtın-ı dünyâ, 246, 342, 441
mevtın-ı hüviyyet-i Rabbâniyye, 472
mevtın-ı melekiyyet, 327
mevtın-ı nehy, 311

mevtın-ı rahmet, 451
mevtın-ı rûhâniyyet, 472
mevtın-ı şerîat, 200
mevtın-ı taabbüd, 310
mevtın-ı teklîf ve hudûd, 206
mevtın-ı teklîf ve tedârük, 100
mevtın-ı teklîf, 199, 361, 365, 372
mevtın-ı vücûb, 319
meyhâne, 144
meyl ve garaz-ı nefsânî, 433
meyl, 41, 278
meyl-i mâ-sivâ, 399
meyyit, 59, 78, 82, 83, 117, 118, 120, 173, 195, 232, 246, 399, 429, 430
mezâhir, 6, 15, 46, 94, 169, 193, 227, 281, 295, 324, 365, 427, 452
mezâhir-i celâliyye, 427, 453
mezâhir-i cemâl ve celâl, 93, 94
mezâhir-i cemâliyye ve celâliyye, 422
mezâhir-i cemâliyye ve kemâliyye, 453
mezâhir-i cemâliyye, 427
mezâhir-i esmâ', 281
mezâhir-i esmâ, 126, 464
mezâhir-i esmâ-i cüz'iyye, 370
mezâhir-i esmâ-i ilâhiyye, 15
mezâhir-i Hak, 64
mezâhir-i hakâik, 102
mezâhir-i hakâik-ı esmâ, 134
mezâhir-i hidâyet, 410
mezâhir-i kudret, 105, 152, 247
mezâk, 4, 59, 316
mezâlik-ı akdâm, 58, 160, 182, 194, 218, 266, 277, 315, 413, 415
mezheb-i felâsife, 205
mezheb-i meşâyih, 233
mezkûr, 183, 399, 408, 423
mıknâtıs, 292, 342
mîkât, 110, 393
mîrâs, 87, 188, 432, 463
mîsâk, 108, 111
mîzân, 142
mîzân-ı vücûd, 34
mi'râc, 379
mi'râc-ı ma'nevî, 146, 355, 403
mi'râc-ı nebevî, 2, 340
mihnet, 13, 99, 247
mihr, 246
mihrâb, 372
mihrâb-ı Nebevî, 373
millet-i İbrâhîm, 14
minâre, 118, 332
minnet, 103, 148, 149, 182, 200, 380
minnet-i uzmâ, 252
mir'ât-ı mütekâbile, 73
misâl, 181, 225
misk, 140, 225, 236, 239, 268, 340, 387
misk-i hakîkî, 141
miskiyyet, 157
misl, 166
misliyyet, 166
mişkât-ı hatm-i velâyet, 53
mişkât-ı Nübüvvet, 410
mişkât-i velâyet, 376
mizâc, 98, 129, 214, 263
mizâh, 21
mu'cizât, 231, 235, 327, 414
mu'cizât-ı enbiyâ, 282
mu'cizât-ı hissiyye ve akliyye, 284
mu'cize, 176, 235, 283, 412
mu'cize-i müeyyide, 55
mu'tekadât, 174
mu'tekıdler, 74, 229
mu'teriz, 147
Mu'tî, 286
Muâfî, 337
muâhezât, 206, 286
muâheze, 21, 241, 269
muâkade-i tarîkat, 159
muallakât, 258, 468
muallim, 344
muâmelât, 133, 181, 204, 234, 237
muâmelât-ı hakkıyye, 19
muâmelât-ı halkıyye, 19, 241
muâmelât-ı havâss, 455
muâmelât-ı ilâhiyye, 241
muâmelât-ı şer'iyye-i zâhire, 455
muâmele, 181, 204, 241, 453
muâmele-i adl, 453
muâmele-i Hak, 294, 320, 455
muâmele-i hakîkıyye, 206
muâmele-i halk, 294
muâmele-i kalbiyye, 296
muâyene, 103, 190
muâyene-i hakîkat, 312
mudğa, 34
Mudill, 25, 73, 99, 117, 144, 188, 281, 297, 306, 308, 323, 398, 426, 428, 435, 454, 479
Mufassıl, 407, 468
Mufdil, 237, 320, 321
Muğnî, 25, 72
muhabbet, 11, 13, 28, 151, 153, 221, 222, 325, 326, 327, 406, 416, 417, 436, 437, 438, 462
muhabbet-i mücerrede, 406
muhabbet-i nefsâniyye-i tabîiyye, 462
muhabbet-i rûhâniyye-i hakîkıyye, 462
muhâdesât, 44
muhâfaza-i nikâh, 219
muhakkak, 83
muhakkık, 288
muhakkıkân-ı hakîkat, 64
muhakkıkîn, 289
muhakkıklar, 356
muhâl, 302, 311, 314, 315, 322, 326, 357, 439, 440, 468
muhâlefât, 310
muhâlefet, 133
muhâlifler, 85, 93
muhammediyyet, 173
Muhammedü'r-rasûlullâh, 421
Muhammedün Rasûlullâh makāmı, 349
muhâsebe, 35, 142, 280, 435, 446
muhâsebe-i nefs, 142

muhât, 407
muhâtabât, 403
muhayyel, 83, 225
muhâzât, 313
muhâzât-ı hazret-i ilâhiyye, 2, 102, 296
muhâzât-ı ilâhiyye, 313
muhbûbiyyet, 326
muhdes, 230, 232
muhdesât, 232
muhdesât-ı mezmûme, 232
Muhît, 264, 390, 407
muhibb, 326
muhibbiyyet, 326
muhkemât, 88
Muhlas, 172, 259
muhlasıyyet, 303
muhlaslar, 297
Muhlis, 172, 259, 419
muhlisıyyet, 303
muhlisler, 297
Muhsin, 237, 320
muhtecib, 145, 184, 305
Muhyî, 72
muîn, 31, 72, 134, 295
mukābele, 313
mukadderât, 121
mukallid, 128
mukallid-i erbâb-ı tahkîk, 218
mukallidler, 273
mukārenet, 22, 24
mukārenet-i vücûd, 194
mukarrabîn, 3, 4, 40, 113, 198, 262, 297, 475
mukarreb, 113, 138, 349, 478
mukarreb-i muhakkık, 478
mukarrebler, 475, 478
mukarrebûn, 455
mukâşif, 9
mukayyed, 101, 102, 107, 125, 175, 202, 203, 289, 301, 404, 407
mukayyedât, 41, 370
mukayyedler, 175
mukırr, 50, 117, 427
mukırr-ı mahcûb, 81
muktedî, 9
Muktedir, 72, 269, 282
muktezâ-yı tevhîd ve ma'rifet, 30
munkatıu'l-işârât, 41
murâât, 259
murâd-ı Hak, 453
murâd-ı ilâhî, 240, 383, 453
murâkabe, 67, 161, 183, 313, 458, 463
Mûsâ-meşreb, 324
musâfaha, 211
musallî, 125, 191, 331, 340
Musavvir, 46, 78, 264
mushaf, 146, 178, 248, 263, 419, 463, 473
mushaf-ı âfâk, 172
mushaf-ı enfüs, 172
mushaf-ı tekvîn, 464
mushaf-ı tekvînî, 169, 170, 171, 178, 464
mushaf-ı tenzîl, 464
mushaf-ı tenzîlî, 169, 170, 171, 178, 421, 464
mutalâa, 313
mutâlaa, 23, 34, 100, 103, 105, 106, 119, 141, 150, 195, 313, 385, 400
mutâlaa-i âsâr, 195
mutâlaa-i cemâl, 359
mutâlaa-i cemâl-i Hak, 13, 176
mutasarrıf, 18, 361
mutasarrıf-ı eşyâ, 400
mutavassıt, 223
mutî', 60, 117, 425
mutî'ler, 118
mutlak fenâ, 342
mutlak salâh, 244
mutlak, 15, 17, 84, 102, 112, 125, 167, 191, 289, 297, 301, 306, 314, 319, 374, 404, 407, 455
mutmeinne mertebesi, 209
mutmeinne, 209
muvâcehe, 82
muvahhad, 421, 422
muvahhid, 2, 142, 217, 421, 422, 434
muzhar, 465, 466
Muzhir, 135
muzmer, 465
müba'ad, 138
mübâh, 476
mübâyaa, 9, 100, 113, 157, 159, 211, 221, 230, 317, 337, 349, 417, 423, 429, 446
mübâyaa-i âmme, 446
mübâyaa-i hâssa, 446
Mübdi', 264
mübtedî, 119, 185, 192, 226
mübtedîler, 107, 119, 331
mübtedia, 84
mübtelâ, 13, 24, 67, 85, 109, 110, 162, 260, 269
mücâhedât, 74, 222, 261, 456
mücâhede, 21, 67, 97, 98, 182, 242, 278, 329, 354, 365, 399, 446, 447, 454, 456, 461, 475
mücâhede-i nefs, 241
mücâhidler, 196
mücâneset, 28
mücâzât, 21, 77
mücellâ, 90
mücerredât, 37, 169, 312, 353, 470
mücrim, 431
mücrimîn, 61
müctehid, 130, 131, 231, 431
müctehidîn, 369
müddaî, 64, 299, 479
müddaîler, 74
müddet, 58, 312
Müdebbir, 468
müdebbir, 361
müdebbirât, 344
müderris, 19, 106
müennes, 220, 221
müessir, 193, 266, 283
müessir-i hakîkî, 128
müezzin, 191, 272, 332
müezzinler, 272
müfîzu'l-hayr ve'l-cûd, 17
müflis, 436

müflisûn, 296, 379
müfsid, 461
müftî, 14, 235
mühtedî, 25, 55
müjde-i ilâhî, 261
mükâfât, 77
mükâleme, 190
mükâşefe, 9, 66, 177, 184, 198, 390, 455
mükâşif, 8, 15, 39, 40, 97, 106, 118, 119, 124, 131, 137, 144, 150, 190, 241, 282, 309, 373, 390
mükâşifîn, 97, 194
mükâşifler, 70, 193, 379, 392, 443
mükellef, 135, 374, 378
mükellefîn, 374
mükezzib, 99, 100
mülâyemet, 259
mülheme mertebesi, 209
mülhid, 245, 363, 445
mülk, 3, 18, 57, 60, 163, 210, 222, 227, 312, 328, 341, 443, 461
mülk-i Hak, 453
mültefit-i ilâhî, 236
mülûk, 2, 162, 199, 233, 308, 317, 462
mülûk-i ma'neviyye, 3, 145, 230, 397, 443
mü'min, 2, 23, 27, 29, 45, 50, 51, 60, 80, 82, 83, 94, 101, 104, 115, 117, 118, 151, 159, 179, 187, 188, 215, 221, 227, 243, 249, 260, 263, 302, 306, 309, 314, 329, 336, 337, 346, 368, 378, 379, 397, 399, 410, 414, 415, 419, 425, 427, 432, 434, 445, 450, 453, 462, 479
mü'min-i âşık, 479
mü'min-i Hak, 50
mü'min-i hakîkî, 82
mü'min-i hükmî, 82
mü'min-i kâmil, 81, 201, 232, 333, 425, 427, 456
mü'min-i mukbil, 106
mü'min-i nâkıs, 81, 427
mü'minîn, 51
mü'minler, 16, 50, 81, 118, 232, 309, 349
mü'minûn, 81
mümkin, 172, 266, 407, 466
mümkinât, 90
'mümkinü'l-vücûd, 314, 315
mümteni', 357
mümteniu'l-vücûd, 314
mün'amün-aleyh, 451, 454
Mün'im, 286, 428
mün'im-i hakîkî, 286, 428
münâcât, 3, 8, 114, 184, 294, 296, 313, 331, 340, 355, 403
münâfıklar, 323
münâsebet, 27, 28, 35, 61, 181
münâsebet-i ma'neviyye, 35, 50, 61, 153, 253, 254, 296
münâsebet-i tâmme, 81
münâzelât, 44
münâzele, 182
münbasıt, 48
münharif, 25
münker ve nekîr, 436
münker, 340, 469
münkeşif, 13, 16, 23, 91, 98, 100, 107, 129, 136, 137, 145, 171, 176, 178, 199, 200, 218, 223, 231, 246, 266, 268, 276, 305, 385, 451
münkir, 50, 81, 82, 84, 99, 100, 102, 117, 147, 226, 263, 284, 286, 375, 384, 423, 425, 426, 427, 463, 479
münkir-i âhiret, 102
münkir-i aşk, 479
münkir-i bâtın, 81
münkir-i hakāik, 426
münkir-i mahcûb, 81
münkir-i müdbir, 107
münkirler, 14, 50, 227, 451, 479
münselih, 442
Müntakim, 14, 73, 99, 106, 155, 269, 380, 429, 453
müntehe'l-emânî, 41
müntehî, 119, 143, 160, 192, 335, 409, 421, 465
müntehî-i hakîkî, 192
müntehî-i izâfî, 192
müntehîler, 119, 331
münzel, 81
münzelün-ileyh, 81
mürde, 82, 400, 425, 430
mürebbî, 243, 254
mürekkeb-i sırf, 122
mürîd, 21, 35, 37, 64, 73, 98, 99, 129, 182, 237, 269, 305, 368, 459, 460
mürîd-i kābil, 392
mürîd-i sâdık, 49, 97
mürr, 109
mürselîn, 450
mürseller, 69
mürşid, 3, 25, 49, 55, 99, 100, 110, 129, 209, 217, 238, 252, 294, 459
mürşid-i kâmil, 133, 139, 156, 177, 222, 257. 277, 278, 289, 337, 349, 374, 392, 399, 425, 467, 476, 478
mürşidler, 270
mürtedd, 277, 462
mürûet ehli, 233
müsâade, 26
müsâmaha, 26, 447
müsâmere, 44
müsâmere-i hakkıyye, 44
müsâmere-i halkıyye, 44
Müsebbibü'l-esbâb, 339
müsemmâ, 49, 64, 70, 76, 134, 148, 159, 178, 210, 220, 304, 310, 341, 350, 370, 382, 393, 395, 414, 468
müsemmeyât, 121
müslim, 399
müslümân, 377
müstahlif, 47, 121, 300, 416, 418, 432
müstahsenât-ı mütekaddimîn, 232
müstaidd, 35, 157, 246, 353
müstaiddler, 294
müstakîm, 445

müstakîmler, 397
müste'nis, 44
müstehabbât, 229
müstekarr, 312
müstekbir, 391, 426
müstekmilün bi'l-ğayr, 452
müstevâ-yı cesed, 60
müstevda', 312
müşâhed, 312
müşâhedât, 362, 370, 456
müşâhede ehli, 410
müşâhede, 9, 10, 17, 31, 32, 40, 60, 65, 68, 69, 76, 95, 102, 103, 105, 108, 120, 121, 125, 137, 140, 160, 165, 171, 175, 176, 177, 184, 189, 190, 193, 195, 200, 205, 206, 207, 213, 237, 238, 242, 254, 267, 273, 278, 281, 303, 306, 310, 312, 313, 319, 322, 331, 343, 349, 363, 368, 369, 379, 383, 400, 402, 403, 405, 408, 409, 410, 411, 417, 423, 426, 436, 437, 442, 456, 460, 480
müşâhede-i âlem-i melekût, 293
müşâhede-i âsâr ve suver, 83
müşâhede-i âsâr, 396, 463
müşâhede-i cemâl, 379
müşâhede-i cemâl-i ilâhî, 3, 369
müşâhede-i dâime, 307
müşâhede-i ehl-i şuhûd, 430
müşâhede-i esmâ ve hakāik, 83
müşâhede-i Hak, 455
müşâhede-i hayvâniyye, 406
müşâhede-i ilmiyye, 137
müşâhede-i kalbiyye, 455
müşâhede-i kâmile, 30
müşâhede-i külliyye, 175, 281
müşâhede-i ma'nâ, 312
müşâhede-i mahbûb, 313
müşâhede-i müntehâ, 205
müşâhede-i müsemmâ, 83
müşâhede-i sırriyye, 168
müşâhede-i zât, 189, 190
müşâhidler, 379
müşrik, 11, 46, 115, 138, 217, 225, 226, 366, 419
müşrikler, 324
müştâk, 32
müştebih, 25
müştebihât, 131
müştehâ, 316, 318
müştehâ-yı tab', 318
müşteheyât, 314, 316
müşteheyât-ı gayr-i meşrû'a, 314
müşteheyât-ı meşrûa, 314
mütâbaat, 47
Müteâl, 376
müteallak, 372
müteallakāt, 393
müteallakāt-ı hevâ, 397
müteayyin, 194, 290, 371, 405, 446
müteccehün-ileyh, 194
mütecceddidü'l-emsâl, 71
mütecellâ-leh, 75, 165, 183
mütecellî, 40, 75, 183, 238, 327, 427, 451, 465
mütehakkıklar, 194
mütehayyir, 44, 67, 400
mütehayyiz, 37
mütehayyize, 72
mütekallid-i tarîk, 218
mütekebbir, 21
mütekellim, 63, 464
Mütekellim-i ebedî, 394
mütelâşî, 38
mütelevvin, 240
mütenezzil, 66
müteşâbihât, 88, 111
müteveccih, 41
müteyakkız, 425
mütezekkir, 106
mütezevvic, 458
müttakî, 481
müvahhid, 217
müzekker, 221
Müzekkî, 156
müzekkir, 106
N
nâ-kābil, 21, 249, 257, 424, 453, 454, 473
nafaka, 220
Nâfi', 57, 72, 104, 149, 179, 479, 480
nâfile, 221, 297
nahv, 257
naîm, 3, 24, 103, 124, 138, 147, 151, 180, 196, 200, 262, 378, 415, 475
naîm-i beden, 126
naîm-i cennet, 83, 205, 303, 340, 409, 415, 467
naîm-i cinân, 33
naîm-i cismânî, 147, 293
naîm-i cismânî-i kālebî, 475
naîm-i esmâ ve sıfât, 475
naîm-i esmâ, 189
naîm-i hissî, 10
naîm-i kalb, 26
naîm-i kurb, 138
naîm-i ma'nevî, 95
naîm-i müşâhede, 95
naîm-i rûhânî, 293
naîm-i rûhânî-i kalbî, 475
naîm-i sıfât, 190, 197, 262
naîm-i sıfâtî, 147
naîm-i sûrî, 95, 189
nâkıs, 35, 91, 97, 98, 107, 140, 171, 206, 214, 219, 299, 319, 321, 322, 431, 445, 456
nâkıs-ı mahcûb, 214
nâkıslar, 6, 24, 67, 70, 150, 226, 242, 454
nakş, 160, 202
nakş-ı hakāik, 411
nakş-ı ilâhî, 158
nakş-ı mâ-sivâ, 158
nakş-ı tekvînî, 169
nakş-ı zâtî, 189
namâz, 3, 9, 44, 46, 60, 97, 102, 112, 125, 184, 204, 272, 276, 282, 296, 322, 373, 381, 393, 442
nâr, 26, 27, 28, 33, 45, 60, 74, 92, 93, 94, 95, 109, 117, 118, 124, 125, 138, 155, 156,

215, 223, 247, 286, 316, 338, 349, 359, 366, 374, 409, 423, 427, 445
nâr-ı âcile-i cezâ, 124
nâr-ı anâsır, 337
nâr-ı aşk, 462
nâr-ı bu'd ve katîat, 27, 82, 324, 333
nâr-ı bu'd, 14, 137, 138
nâr-ı cehennem, 21, 103, 337, 338
nâr-ı celâl, 124, 125, 427, 441
nâr-ı dûzah, 316, 338
nâr-ı dünyâ, 338
nâr-ı gazab, 252
nâr-ı hayret, 174
nâr-ı hikmet, 103
nâr-ı ıztırâb, 339
nâr-ı katîat, 138
nâr-ı kesret, 366
nâr-ı kudret, 103, 423
nâr-ı mahşer, 349
nâr-ı muntafie, 62
nâr-ı Nemrûd, 14
nâr-ı sûriyye ve ma'neviyye, 249
nâr-ı şehvet-i hakîkıyye, 462
nâr-ı tab', 138
nâriyyet, 156, 337, 338
nâs, 51
nasârâ, 115, 187, 195, 218, 232, 363, 444
nasb-ı sultân, 308
Nasîr, 62, 72
nâsiyyet, 443
nâsût, 387
nâsûtiyyet, 443
nazar ve istidlâl, 128, 315
nazar, 27, 259, 299, 403, 405
nazar-gâh-ı ilâhî, 28, 60
nazar-ı aklî, 168
nazar-ı ilâhî, 45, 177
nazar-ı mahsûs, 259
nazar-ı rahmet, 227
nebâtât, 50
nebî, 68, 79, 82, 99, 109, 137, 176, 249, 250, 251, 259, 283, 284, 294, 296, 317, 327, 344, 380, 381, 421, 447, 448
nebiyy-i mutlak, 448
nebiyy-i azîm, 249
nebiyy-i mürsel, 123
necâset, 335
necât, 12, 62, 109, 115, 116, 128, 199
necât-ı ebediyye, 396
necât-ı mutlaka, 115
necm, 40, 210, 371
necm-i sâkıb, 40, 42
nedâmet, 261
nefes, 37, 48, 49, 64, 129, 137, 182, 219, 254, 364, 377, 396, 397, 427, 435, 449, 460, 467
nefes-i evliyâ, 473
nefes-i Hak, 129
nefes-i insân, 166
nefes-i insânî, 112, 166, 394
nefes-i İsrâfîlî, 471
nefes-i küllî, 427
nefes-i nefîs, 79, 212, 219, 254
nefes-i nefsî, 427
nefes-i rahmânî, 37, 58, 63, 64, 70, 112, 139, 166, 237, 336, 347, 394, 427, 471
nefes-i rahmânî-i mukaddem, 290
nefes-i rahmânî-i şehâdî, 471
nefes-i rûhî, 427
nefes-i şeyh, 182
nefes-i vâhide, 357
nefesler, 48
nefh, 37, 74, 129, 212, 219, 257, 291, 312, 351, 352, 353, 354, 467, 471, 473
nefh-i Cibrîl, 246, 291, 352, 353, 439, 472
nefh-i evliyâ, 472
nefh-i ilâhî, 167, 319, 394, 409
nefh-i ma'nevî, 354
nefh-i nefes, 407, 450, 472
nefh-i nefes-i hissî, 471
nefh-i rûh, 74, 120, 220, 256, 354, 402, 454, 470
nefh-i rûh-i ilâhî, 406
nefh-i sûr, 20, 350, 469
nefh-i sûrî, 354
nefh-i sübhânî, 121
nefis, 68, 69, 133, 201, 284, 352, 355, 399, 445, 446, 459, 475
nefisler, 101, 191, 193, 201, 304
nefl, 452
nefs, 13, 18, 23, 26, 37, 47, 49, 57, 60, 64, 67, 71, 74, 77, 81, 85, 91, 93, 94, 95, 106, 110, 132, 133, 138, 147, 151, 159, 160, 167, 172, 179, 180, 187, 189, 192, 196, 198, 199, 201, 208, 209, 211, 214, 215, 217, 221, 222, 236, 247, 258, 261, 262, 265, 272, 274, 276, 278, 280, 286, 288, 289, 292, 301, 303, 304, 309, 310, 318, 328, 329, 345, 346, 348, 354, 359, 363, 364, 365, 373, 377, 383, 392, 393, 397, 420, 423, 425, 427, 431, 437, 446, 447, 454, 455, 459, 462, 474, 481
nefs-i cesed, 256
nefs-i deccâl, 154
nefs-i emmâre, 199, 220, 305, 346
nefs-i hassâse-i hayvâniyye, 292
nefs-i hayvâniyye, 37, 71, 95, 147, 155, 156, 160, 181, 187, 192, 198, 199, 221, 222, 268, 293, 315, 336, 420, 469
nefs-i hevâî, 347
nefs-i insân, 198, 392
nefs-i insâniyye, 221, 256, 418, 469
nefs-i kâzibe, 261
nefs-i küll, 46, 336
nefs-i külliyye, 221
nefs-i melek, 205
nefs-i Muhammed, 460
nefs-i mutmainne, 346
nefs-i mutmeinne, 108, 109, 199, 353, 354
nefs-i nâtıka, 26, 34, 37, 46, 47, 71, 95, 154, 155, 156, 221, 290, 292, 293, 336
nefs-i nâtıka-i âdemî, 203
nefs-i nâtıka-i bâkıye, 292
nefs-i nâtıka-i insâniyye, 155

nefs-i Nebevî, 432
nefs-i vâhide, 198, 387
nefs-i velî, 448
nefs-i vücûd, 262
nefs-i zât-ı bahıt, 36
nefsânî, 131, 144
nefsâniyyet, 455
nefsi bilmek, 266
nefy, 110, 476
nehâr, 2, 40, 44, 72, 139, 164, 165, 209, 210, 214, 223, 250, 294, 357, 394, 414, 415, 424, 451, 456, 460, 468
nehâr-ı sıfât, 36, 294
nehâr-ı tecellî, 414
nehir, 156
nehr, 155, 265
nehy, 112, 151, 230, 235, 310, 311
nesh, 86, 87, 97, 114, 426
nesîm-i ilâhî, 449
neş'e, 21, 33, 41, 94, 96, 106, 108, 111, 140, 169, 256, 278, 374
neş'e-i âhire, 71, 72, 122, 239, 256, 257, 386, 387, 471
neş'e-i câmia, 369
neş'e-i cennet, 225
neş'e-i dünyâ, 72
neş'e-i ma'neviyye-i insâniyye, 82
neş'e-i uhrâ, 120, 315, 448
neş'e-i ûlâ, 72
neşât, 43
neşr, 35, 245
netâic, 105, 143, 440
netâic-i külliyye ve cüz'iyye, 450
netîce makāmı, 305
netîce mertebesi, 6
netîce, 3, 5, 13, 24, 55, 59, 123, 130, 139, 142, 143, 167, 223, 233, 263, 305, 349, 425
netîce-i fâtiha, 216
netîce-i hakāik, 415
netîce-i hakîkat, 219
netîce-i hakkāniyye, 89
netîce-i hâl, 255
netîce-i hamîde, 116
netîce-i ilm, 55
netîce-i kâmile ehli, 478
netîce-i kâmile, 298
netîce-i kelimât, 407
netîce-i külliyye, 111, 450
netîce-i ma'rifet, 29
netîce-i müşâhede, 208
netîce-i sülûk, 186, 278, 409
netîce-i vustâ, 58
netîce-i vücûd, 450
netîceler, 143
netîcetü'l-merâtib, 373
netîcetü'n-netâic, 55, 172
nevâfil, 113, 229, 233, 296, 297, 322, 452, 458, 476
nevâkıs, 375
nevât, 337, 341, 357, 358, 359, 373, 391
nevm, 37, 386
nevm-i gālib, 268
neyyir-i felek-i vasat, 341
nez', 475
nez'-i mülk, 18
nezâhet-i asliyye, 75
nezr, 229, 230
nısf-ı îmân, 481
nısf-ı mübâyaa, 82
nısf-ı sûret, 401, 450
ni'met, 18, 55, 103, 249, 250, 275, 286, 309, 320, 380, 428
ni'met-i feth, 275
ni'met-i feyz, 429
ni'met-i hâlisa, 62
ni'met-i ilâhiyye, 377
ni'met-i mevhûme, 65
ni'met-i muhakkaka, 65
ni'met-i mutlaka, 275
ni'met-i vücûd, 430
niam, 393
niam-ı celîle-i ilâhîyye, 162
niam-ı ilâhiyye, 24
niam-ı sâbiğa-i zâhire ve bâtıne, 448
niam-ı sûriyye ve ma'neviyye, 286
niam-i celîle-i ilâhiyye, 392
nifâk, 33, 185
nifâk-ı ekber, 33, 210, 241, 362, 451
nifâk-ı hakîkî, 210
nihâyât, 185, 440
nihâyet, 10, 115, 205, 249, 251, 263, 346, 377, 392, 448, 450
nihâyet-i fark, 133
nihâyet-i mutmeinne, 209
nikāb, 164
nikâh, 16, 138, 221, 273, 297, 314, 378, 415, 449, 458
nikâh-ı hakîkî, 16, 17
nikâh-ı sahîh, 219
nikâh-ı şer', 138
nikâh-ı şer'î ve hakîkî, 16
nikâh-ı şerîat, 219
nikâh-ı tarîkat, 219
nikāt, 170
nisbet, 45, 406
nisbet-i aşk, 43
nisbet-i ilmiyye, 41, 301
nisbet-i irtibâtıyye, 289
nisbet-i kevniyye, 467
niseb, 125, 310, 468
nisyân, 106, 377, 393, 408, 423, 429
nisyân-ı Hak, 18
niyâz, 38, 57, 227
niyyât, 77, 78, 94
niyyât-ı hasene, 78
niyyet, 77, 78, 133, 197, 198, 272, 340, 409, 419
niyyet-i külliyye, 142
niyyet-i tarîkat, 138
nizâm-ı âlem, 12, 164
noksân, 62, 75, 137, 151, 177, 206, 214, 247, 265, 275, 278, 287, 288, 321, 322, 347, 469
noksân-ı akl, 75
noksân-ı ma'rifet, 21

nokta, 166, 169, 170, 178, 291, 350, 351, 381, 422, 423
nokta-i ahadiyyet, 351
nokta-i gayb, 170
nuhâs, 445, 468
nukūş-ı tekvîniyye, 169
nukūş-i âlem, 168
nukūş-i esmâ, 85
nukūş-i ilâhiyye, 332
nukūş-i resmiyye, 168
Nûr, 337
nûr, 2, 21, 23, 24, 26, 33, 34, 40, 44, 45, 54, 68, 77, 82, 92, 93, 94, 95, 96, 118, 125, 128, 155, 156, 159, 165, 186, 190, 195, 211, 213, 215, 225, 234, 237, 246, 250, 253, 266, 268, 269, 275, 299, 300, 302, 307, 309, 316, 326, 337, 338, 348, 349, 351, 355, 359, 369, 372, 374, 399, 400, 402, 409, 414, 421, 423, 424, 427, 435, 445, 472, 477
nûr-i a'zam, 403
nûr-i âfitâb, 400
nûr-i ahdar, 160
nûr-i ahmer, 160
nûr-i akl, 40
nûr-i berk, 369
nûr-i berkî, 338
nûr-i celî, 153
nûr-i celvet, 186
nûr-i cemâl, 238, 312, 351, 427
nûr-i cemâl-i bâtın, 125
nûr-i ebyaz, 160
nûr-i esved, 160
nûr-i feyz, 257
nûr-i gaybü'l-ğayb, 213
nûr-i Hak, 12, 34, 37, 337, 360, 423, 472
nûr-i hakîkat, 6, 75, 309
nûr-i hissî, 409
nûr-i hüviyyet, 213
nûr-i îmân ve tâat, 213
nûr-i îmân, 424, 479
nûr-i İbrâhîm, 338
nûr-i ilâh, 213
nûr-i ilâhî, 21, 26, 40, 85, 97, 121, 160, 181, 195, 214, 277, 302, 349, 355, 400, 477
nûr-i ilm, 410, 479
nûr-i irfân, 96
nûr-i kalb, 40
nûr-i kamer, 40, 245, 369, 414
nûr-i keşf, 424
nûr-i kevkeb, 40, 369
nûr-i lâmi'-i Nebevî, 254
nûr-i ma'nevî, 410
nûr-i ma'rifet, 213
nûr-i mahz, 159, 360
nûr-i melekî, 197
nûr-i muhabbet, 462
nûr-i muhammedî, 128
nûr-i Mustafâ, 5
nûr-i mutlak, 348
nûr-i mü'min, 338
nûr-i müşâhede, 95, 210, 213
nûr-i nâr, 369
nûr-i Nebevî, 335
nûr-i nehâr, 479
nûr-i nübüvvet, 173, 250, 328
nûr-i nübüvvet-i Muhammediyye, 250
nûr-i rubûbiyyet, 24, 213, 214
nûr-i rûh, 40, 223, 268, 303
nûr-i sıfât, 125, 186, 197, 359
nûr-i sırr, 40
nûr-i sirâc, 369
nûr-i şa'şaânî, 10, 125, 302, 303
nûr-i şa'şaânî-i zâtî, 24
nûr-i şems, 32, 34, 40, 74, 245, 255, 291, 349, 369, 414, 464, 480
nûr-i tecellî, 316, 441
nûr-i tecellî ve vahy, 352
nûr-i tecellî-i ilâhî, 441
nûr-i tevfîk, 100
nûr-i ulûhiyyet, 213
nûr-i velâyet, 250, 328
nûr-i vücûd, 369
nûr-i vücûd-i hakîkî, 300
nûr-i vücûd-i vâcib, 172
nûr-i yakîn, 81
nûr-i yakîn-i tâmm, 108
nûr-i zâhir, 195
nûr-i zât ve sıfât, 90
nûr-i zât, 41, 68, 77, 92, 185, 186, 190, 197, 250, 255, 338, 359, 360, 402
nûr-i zât-ı baht, 125
nûr-i zât-ı Hak, 359
nûr-i zikr, 399, 424
nûrânî, 24, 32, 77, 386
nûrâniyyet, 61, 77, 92, 225
nûrâniyyet-i ilm, 176
nûriyyet, 156
Nûru'l-envâr, 2, 92, 159, 237, 300, 348, 351, 369
nûru'l-hüdâ, 412
nusret, 72, 133
nusret-i dîn, 133
nutfe-i insân, 169
nuût-i ilâhiyye, 348
nuût-i şerîfe-i Muhammediyye, 324
nübüvvet, 54, 55, 79, 87, 96, 108, 115, 121, 128, 136, 161, 173, 176, 195, 198, 200, 204, 217, 218, 235, 243, 244, 249, 250, 251, 258, 259, 260, 280, 284, 327, 332, 357, 367, 370, 381, 416, 417, 420, 422, 444, 446, 447, 448, 454
nübüvvet mertebesi, 19
nübüvvet-i Ahmediyye, 381
nübüvvet-i Hatmi'l-enbiyâ, 53
nücûm, 42, 74, 166, 242, 250, 328, 361, 371, 372
nüdemâ-i sultân, 169, 319
nüfûs, 80, 242, 292, 346, 365
nüfûs-i berre ve fâcire, 117
nüfûs-i cüz'iyye, 291
nüfûs-i fâzıla, 54, 265, 344, 353
nüfûs-i fâzıla-i beşeriyye, 342
nüfûs-i habîse, 316

nüfûs-i hayvâniyye, 265
nüfûs-i menfûhiyye, 291
nüfûs-i mutmeinne, 121
nüfûs-i mütemerride, 400
nüfûs-i tâhire, 129
nüfûs-i zâyia, 147
nüfûs-i zekiyye ve tayyibe, 131
nüfûs-i zekiyye, 61, 129
nühâs, 144, 225, 256, 263, 334, 386, 413
nühâsiyyet, 225
nüsha-i uzmâ, 201
nüzûl, 9, 31, 44, 55, 66, 67, 68, 69, 80, 107, 120, 130, 139, 161, 180, 181, 183, 190, 199, 210, 222, 237, 277, 294, 295, 312, 326, 334, 336, 337, 343, 373, 381, 401, 457, 466
nüzûl-i azâb, 59
nüzûl-i İsâ, 87
nüzûl-i vahy, 52
nüzûlde ta'kîd, 209
nüzül, 437

O-Ö
oduncular, 103
oğul, 243
olmak, 37, 90
ömr, 48, 71, 85, 87, 98, 114, 115, 127, 161, 185, 269, 278, 285, 313, 452, 454, 477
ömr-i dünyâ, 85
ömr-i insân, 71, 120
ömr-i ümmet, 452
ömür, 48, 87, 104, 331

P
pâdişâh, 102, 186, 242, 290, 315, 404, 443
pâdişâhlık, 290
pas, 257
peder, 166
pencere, 17
pençe-i kahr-i ilâhî, 19
per ü bâl, 344
perde, 2, 13, 16, 23, 31, 32, 39, 40, 42, 68, 69, 70, 86, 90, 107, 108, 124, 125, 128, 139, 150, 178, 182, 183, 186, 195, 202, 207, 209, 211, 218, 228, 237, 243, 255, 267, 270, 275, 282, 293, 304, 305, 307, 338, 359, 360, 366, 375, 384, 406, 451, 475
perde-i celâl, 306
perde-i gayb, 455
perde-i kalb, 5, 411
perde-i nefs, 354
perde-i ubûdiyyet, 288
perde-i vücûd, 236
perestiş-i asnâm, 398
Perverd-gâr, 7, 14, 283, 414
peygamber meşrebi, 284
peygamber, 6, 66, 143, 249, 251
pîr, 397
putperest, 145

R
Rab, 379
Rabb, 109, 151, 321, 365, 404, 413, 414, 435, 437
Rabb-i Mahmûd, 430
Rabb-i Mutlak, 41, 442
Rabbü'l-âlem, 361
Rabbü'l-âlemîn, 47, 56, 65, 59, 184, 193, 269, 420
Rabbü'l-Beyt, 100, 137
Rabbü's-semâ', 401
racüliyyet, 241
ra'fet, 224, 226
rağbet, 60, 244
Rahîm, 73, 226, 432, 435
rahim, 120, 122
râhim, 134
rahm, 434
rahm-i ümm, 169
Rahmân, 108, 117, 182, 188, 239, 306, 308, 324, 376, 378, 380, 381, 385, 434, 435, 453
rahmânî, 131
rahmâniyyet, 377
rahmet, 6, 31, 45, 104, 107, 134, 143, 186, 187, 188, 212, 224, 226, 227, 238, 239, 247, 260, 263, 306, 308, 309, 319, 330, 334, 348, 376, 377, 378, 380, 385, 398, 401, 405, 428, 432, 435, 450, 453, 454, 475, 479
rahmet-i âmme, 201, 306, 392, 480
rahmet-i cibilliyye, 434
rahmet-i Hak, 104
rahmet-i hâssa, 3, 201, 392, 410, 480
rahmet-i ilâhiyye, 158, 183, 188, 251
rahmet-i imtinâniyye, 475
rahmet-i mahza, 450
rahmet-i mutlaka, 231, 239, 376
rahmet-i Rabbâniyye, 377
rahmet-i rahmâniyye, 453
rahmet-i sıfâtiyye, 215
rahmet-i vâsia, 24, 394
rahmet-i vücûd-i âmm, 432
rahmet-i zâtiyye ve sıfâtiyye, 376
raiyyet, 65, 67, 68, 81, 132, 140, 162, 290, 314, 326, 343
raiyyet-i bâtın, 154
rasûl, 163, 368, 439
rasûl-i cinn, 368
Raşîd, 73
ratb, 229, 242, 467
Raûf, 226, 227
raûnet-i nefs, 288
râz-ı nihân, 77
Razzâk, 72, 336
re'y ile tefsîr, 352
re'y, 86
reâyâ, 179, 262, 283, 315
recâ, 25, 325
redd, 37
redd-i ebedî, 21
ref'-i derecât, 431, 432
ref'-i zikr, 472
refâkat, 204
remz, 2, 53, 61, 70, 78, 79, 105, 173, 178, 269, 412, 463

remz-i hafî, 61
reng-â-renk, 78
reng-i mahsûs, 78
renk, 160, 263
renkler, 263
resm, 129, 173, 298, 378, 397, 424, 426
resm-i aslî, 189
resm-i mâ-sivâ, 259
resm-i şerîat, 3
rıfk, 241, 447
rızâ, 12, 22, 224, 240, 241, 438
rızâ-i Bârî, 57
rızâ-i Hak, 262, 418
rızâullâh, 64, 272, 418
rızk, 336
rızk-ı rûhânî, 196
ricâl, 338, 429
ricâlullâh, 227, 396
ridâ-i kibriyâ, 255, 361
ridâü'l-kibriyâ, 32, 165, 205, 413
rikkat, 274
risâlet, 80, 127, 163, 173, 201, 283, 370, 448
riyâ, 4, 5, 15, 50, 60, 78, 262, 455, 477, 479
riyâset, 234, 236, 397
riyâzat, 97, 98, 99, 121, 177, 223, 241, 278, 354, 399, 447, 459, 461, 475
riyâzât, 74, 121, 222
riyâzat ehli, 97
rûbâh, 275
rubûbiyyet, 5, 47, 288, 306, 307, 338, 361, 371, 414, 429
rubûbiyyet mertebesi, 32
rucû', 13, 20, 35, 36, 37, 38, 39, 48, 61, 135, 141, 171, 237, 248, 297, 347, 377
rucû'-i ızturârî, 35
rûh, 6, 18, 20, 26, 27, 28, 32, 34, 37, 39, 40, 42, 44, 55, 57, 58, 60, 61, 63, 77, 82, 94, 95, 97, 107, 108, 115, 122, 144, 147, 155, 160, 173, 179, 180, 181, 190, 196, 199, 201, 210, 221, 222, 229, 239, 240, 243, 250, 256, 264, 266, 267, 268, 276, 290, 292, 293, 308, 309, 311, 312, 318, 319, 328, 329, 336, 342, 343, 345, 351, 352, 361, 371, 373, 385, 395, 399, 401, 402, 409, 414, 416, 417, 427, 437, 446, 448, 450, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 467, 470, 471, 472, 473
rûh-i a'zam, 365, 448
rûh-i a'zam-ı küllî, 276
rûh-i abd, 44
rûh-i âdem-i kâmil, 448
rûh-i âlem, 74, 122
rûh-i azîm, 239
rûh-i cüz'î, 250, 292
rûh-i fâiliyye, 473
rûh-i hassâs-i hayvân, 293
rûh-i hayvân, 95, 292
rûh-i hayvânî, 37, 58, 82, 133, 155, 292, 336, 387, 403, 409, 413, 427, 457, 461, 470
rûh-i hayvânî ehli, 26
rûh-i hayvânî-i hayvân, 336
rûh-i hayvânî-i insânî, 336
rûh-i ilâhî, 27, 34, 46, 58, 70, 178, 181, 213, 290, 291, 292, 312, 336, 386, 387, 448
rûh-i ilâhî-i bâkî, 71
rûh-i insân, 41, 66, 371
rûh-i insân-ı kâmil, 386, 387
rûh-i insânî, 37, 58, 82, 95, 133, 336, 385, 387, 403, 413, 420, 427, 448
rûh-i izâfî, 37, 44, 155, 315, 336
rûh-i küllî, 250, 291, 292
rûh-i latîf, 53, 342
rûh-i ma'rifet ve hakîkat, 354
rûh-i menfûh, 7, 27, 81, 147, 155, 160, 181, 203, 246, 265, 290, 302, 416
rûh-i menfûh-i ilâhî, 179
rûh-i meyyit, 470
rûh-i muhammedî, 58, 166, 173, 212, 239, 275, 439, 452
rûh-i mutahhar, 250
rûh-i mutlak, 276, 292
rûh-i mücerred, 222
rûh-i mücessem, 353, 403
rûh-i müdebbir, 222, 457
rûh-i müdebbir-i âlî, 469
rûh-i müdebbir-i mufârık, 457
rûh-i müfârık, 7
rûh-i Nebevî, 20, 437
rûh-i nûrânî, 311
rûh-i nûrânî-i menfûh, 300
rûh-i ulvî, 115, 196
rûh-i zâtî, 290
rûh-i zıllî, 292
rûhânî, 131, 168, 199, 221, 276, 318, 331, 353, 371, 472
rûhânîler, 98
rûhâniyye, 353
rûhâniyyet, 35, 37, 61, 91, 97, 106, 108, 127, 264, 334, 342, 385, 386, 387, 401, 431, 470, 473
ruhbân, 260
rûhlar, 471
ruhsat, 25, 26, 27, 98, 374
rûhu'l-anâsır, 6
rûhu'l-ervâh, 127
rûhu'l-hayât, 290
rûhu'r-rûh, 385
rûhu'z-zât, 290
rûm, 34, 74
rumûz ve işârât-ı Kur'âniyye, 347
rumûz, 53, 105, 382
rusül, 70, 123, 207, 332
rusül-i Îsâ, 368
rutûbet, 229, 256, 467
rutûbet-i feyz, 467
rûz-i kıyâmet, 11
rü'yâ, 56, 66, 137, 355, 457
rü'yâ-yı hayâliyye, 457
rü'yâ-yı sâdıka, 261
rü'yet, 95, 102, 103, 200, 205, 207, 223, 296, 306, 307, 351, 360, 403, 405, 413, 433, 465, 475
rü'yet-i Hak, 360
rü'yet-i ilâhiyye, 475

rü'yet-i kamer, 360
rü'yet-i kâmile, 465
rü'yet-i zâtiyye, 476
rü'yetullâh, 271
Rükû', 104, 198, 373
rüsûm, 27, 178, 410
rüsûm-i ma'rifet, 332
rüşd, 49, 50, 328
rütbe-i ilâhiyye, 288, 363
rütbe-i irşâd, 98
rütbe-i kevniyye, 363
rütbe-i mazhariyyet, 32, 205

S
saâdât, 217, 227, 271, 370
saâdet, 133, 136, 164, 215, 216, 217, 249, 261, 292, 377, 462
saâdet-i ârıza, 136, 249
saâdet-i asliyye, 115, 136, 206, 215
saâdet-i ezeliyye, 123, 136, 137, 261, 462
saâdet-i sâbıka, 136
saâdet-i uzmâ, 31
saâdet-i zâtiyye ehli, 427
sâat-i icâbet, 340
sabâh, 8, 44, 299
sâbıka, 136
sabır, 14, 460
sabr, 74, 241, 269, 460
Sabûr, 72
sâcid, 198, 365, 366, 372, 373, 374, 391, 442
sadaka, 87, 132, 297, 463
sâdât-ı kirâm, 260
sadef, 55, 191
sâdık, 172, 195, 204, 258, 259, 440
sâdıklar, 204, 251, 261, 356
sadırlar, 298
sadr, 131, 400, 425
sadr-ı evvel, 230
sadr-ı hakîkat, 251
safâ, 238, 259, 289
safâ-i bâtın, 110
saff-ı icmâlî, 365
saff-ı tafsîlî, 365
sâfil, 68, 141, 145
safiyyullâh, 194
safvet, 286
safvet-i kalb, 238
sağâir, 394
sahâbe, 191, 410, 456, 460
sahâif-i a'mâl, 77
sahâif-i rakāik ve dekāik, 105
sâhib-i burhân, 119
sâhib-i nefes, 64, 137
sâhib-i zuhûr, 30
sâhibü'l-hâl, 442
sahrâ, 142, 157, 158, 236
sahv, 38, 46, 67, 98, 100, 102, 360, 442
saîd, 44, 87, 95, 96, 206, 215, 249, 427, 462, 469
saîd-i ârızî, 206
saîd-i aslî, 248
saîr, 427
sâil, 17
sakîm, 478
salâh, 31, 116, 132, 204, 243, 244, 272, 346, 424, 455, 461
salâh-ı hâl, 283
salâh-ı kâmil, 244
salâh-ı mutlak, 244
salât, 2, 9, 68, 104, 155, 232, 294, 296, 297, 312, 313, 319, 331, 340, 341, 352, 355, 373, 476
salât-ı asr, 340
salât-ı berâet, 232
salât-ı cenâze, 373
salât-ı fecr, 411
salât-ı işrâk ve duhâ ve evvâbîn, 322
salât-ı kadr, 232
salât-ı keşf, 8
salât-ı leyl ehli, 159
salât-ı mutlaka, 340
salât-ı reğâib, 232
salât-ı sahv, 9
salât-ı teheccüd, 191, 294
salât-ı vustâ, 340
salât-ı zuhr, 9
salavât-ı mefrûza, 319
salevât-ı mefrûza, 71, 340
salevât-ı şerîfe, 191, 335
sâlihât, 320
sâlihîn, 244
sâlihler, 244
sâlik, 9, 16, 25, 36, 39, 66, 67, 68, 69, 72, 90, 110, 111, 135, 139, 141, 175, 185, 186, 204, 209, 217, 223, 236, 237, 268, 275, 276, 277, 278, 289, 298, 332, 341, 376, 383, 400, 406, 446, 476, 477, 478
sâlik-i hakîkî, 356
sâlik-i kaviyyü'l-isti'dâd, 223
sâlik-i mahcûb, 106
sâlik-i râh, 99
sâlik-i râh-ı ıyân ve şuhûd, 465
sâlik-i tarîkat, 104
sâlikler, 299
sâlim, 48
saltanat, 60, 67, 81, 145, 162, 227, 235, 289, 299, 306, 315, 332, 414
saltanat-ı ma'neviyye-i kübrâ, 417
saltanat-ı zâhire-i esmâ, 84
Samed, 121, 122, 307, 360, 395
samedâniyyet, 395
samediyyet, 395
Sâni'-i Ekber, 287
Sâni'-i Hakîm, 60
Sâni'-i Kâmil, 193
sâni'-i âlem, 434
sarf-ı Hak, 346
sarı, 91
sarrâf, 445, 473
satvet-i kahr, 395
savm, 272, 297, 476
savm-ı visâl, 98, 121, 127
savt, 119, 124, 274
savt-ı gurâb, 274
sayd-ı âhiret, 107
sayd-ı Hak, 107

sâye, 12, 47, 76, 164, 190, 197, 292, 349, 359, 368, 370, 371, 402, 403
sâye-i ilâhî, 341
sâye-i tecellî, 465
sayf, 240, 396
sayha, 471
seb'-ı tıbâk, 384
sebb, 19
sebb-i evliyâ, 19
secde, 16, 81, 89, 104, 146, 201, 218, 372, 373, 374, 375, 391, 417, 426, 442, 464
secde-i Âdem, 169, 373
secde-i âdem-i hakîkî, 426
secde-i bâtın, 372
secde-i bâtıne, 391
secde-i zâhire, 391
sefer, 112, 137, 261, 454
sefer-i ma'nevî, 137
sefer-i zât, 137
sefîne, 368, 459, 463
sefîne-i vücûd, 459
sehâ, 25
sehâb, 10, 40, 67, 96, 107, 183, 207, 237, 240, 359
sehâb-ı galîz, 13, 168
seher, 268
seher-i a'lâ, 44
sekaleyn, 106, 374, 380
sekâmet-i i'tikâd ve amel, 478
sekr, 9, 38, 46, 102
sekrân, 9, 100, 331
Selâm ismi, 337
selâm, 198
selâmet, 48
selâmet-i fıtrat, 96
selâmet-i tarîk-ı Hak, 478
selâtîn, 2, 402, 436
selâtîn-i ma'neviyye, 162
selâtîn-i sûriyye, 162
selef-i sâlihîn, 19, 118
sem', 193, 207, 396, 403
sem'-i bâtın, 245
sem'-i latîf, 410
semâ', 274, 471
semâ, 23, 25, 40, 42, 60, 61, 118, 145, 147, 163, 196, 197, 203, 246, 255, 272, 280, 301, 329, 353, 370, 374, 400, 401, 412, 449
semâ-i âlem-i gayb, 40
semâ-i dünyâ, 44, 334
semâ-i rûh, 412
semâvât, 37, 73, 83, 185, 344, 357, 367, 372, 416, 470
semâvî, 35
semek, 257
semender, 261
semere-i ma'rifet, 265
semmü'l-hıyât, 142, 157
Semûd, 283, 420, 424
senâ, 322, 407, 418, 440, 460
seneviyyet, 1
seng-i hârâ, 257
ser-menzil-i murâd, 233
serâperde-i celâl, 47
serçe, 374
serîre-i hasene ve kabîha, 469
setr, 14, 22, 70, 76, 119, 184, 231, 255, 327, 332, 360, 362, 364, 365, 413, 446, 462, 463, 467
setr-i esrâr, 362
setr-i hâl, 463
setr-i sırr, 260
Settâr, 123, 184, 324, 361
settâriyyet, 385
sevâb, 4, 5, 18, 126, 198, 296, 318, 336, 378, 379
sevâd, 34, 160
sevâd-ı a'zam, 233
sevâd-ı mahz, 209
sevr, 104
seyâhât, 161
seyfullâh, 118
seyr fillâh, 39
seyr, 2, 20, 32, 33, 34, 41, 76, 92, 106, 112, 139, 141, 142, 172, 239, 259, 289, 343, 356, 361, 396, 420, 422, 457, 474
seyr-i âlem-i ef'âl ve şuûn, 277
seyr-i âlem-i vücûb, 277
seyr-i atvâr, 108
seyr-i âyât-ı melekûtiyye, 379
seyr-i basît, 205, 277
seyr-i ekvân, 277
seyr-i evvel, 161
seyr-i fillâh, 89, 112, 142, 465
seyr-i sânî, 161
seyr-i tedrîcî, 356
seyr-i vücûb, 277
seyr-i zât, 277
seyyârât, 71
sığ, 160
sıddîk, 42, 172, 204, 258, 259, 260, 299, 303, 317, 433
sıddîkıyyet, 49, 102, 173, 244, 258, 259, 261, 310, 353, 354
sıddîkîn, 204, 259
sıddîklar, 102, 204
sıdk, 195, 258, 261
sıdk-ı Nebevî, 258
sıfât âlemi, 294
sıfât mertebesi, 344
sıfât tecellîsi, 246
sıfat, 36, 155, 160, 170, 194, 215, 326, 363, 378, 438, 455, 458
sıfât, 6, 20, 23, 33, 40, 46, 76, 77, 84, 85, 91, 103, 121, 125, 151, 153, 156, 160, 169, 180, 184, 185, 186, 189, 190, 193, 197, 202, 229, 241, 246, 255, 256, 263, 265, 267, 273, 276, 277, 278, 287, 294, 295, 303, 304, 312, 326, 327, 336, 344, 351, 360, 361, 368, 371, 373, 380, 389, 401, 402, 414, 415, 421, 438, 443, 446, 452, 465
sıfat-ı abdiyye, 364
sıfat-ı beşeriyye, 362

sıfat-ı cismâniyye, 468
sıfat-ı gālibe, 244, 245
sıfat-ı gayriyyet, 172
sıfat-ı halkıyye-i kevniyye, 438
sıfat-ı hayvâniyye, 3
sıfat-ı ilâhiyye, 63, 151, 156, 245, 246, 255, 314, 363, 364, 438
sıfat-ı ilmiyye, 406
sıfat-ı kalb, 43
sıfat-ı kalbiyye, 455
sıfat-ı kevniyye, 151, 180
sıfat-ı melekiyye, 346
sıfat-ı rûhâniyye, 468
sıfat-ı şeytâniyye, 348
sıfat-ı tenezzüh, 37
sıfat-ı vücûb, 266
sıfat-ı zâtiyye, 75, 148, 194, 234, 324, 438
sıfât-ı Hak, 186, 294
sıfât-ı rûhâniyye, 77
sıfât-ı abd, 312
sıfât-ı abdiyye, 305
sıfât-ı ahyâr, 77
sıfât-ı eşrâr, 77
sıfât-ı hayvâniyye, 469, 472
sıfât-ı hüsn, 304
sıfât-ı ilâhiyye, 161, 277, 305, 327
sıfât-ı insâniyye, 469
sıfât-ı kalbiyye, 408
sıfât-ı kemâliyye, 134, 193, 358, 381
sıfât-ı kevniyye, 305
sıfât-ı külliyye, 281
sıfât-ı muhdes, 181
sıfât-ı nefsâniyye, 77, 172, 204, 475, 476
sıfât-ı noksân, 405
sıfât-ı rediyye, 475
sıfât-ı rezîle, 303
sıfât-ı rûhâniyye ve rahmâniyye, 204
sıfâtî olanlar, 200
sıfâtî, 200, 478
sıhhat, 133, 164
sıhhat-i dîn, 478
sıklet-i tab', 124
sıla, 132
sıla-i rahm, 87, 432, 434
sırât, 189, 398, 427
sırât-ı bâtın, 477
sırât-ı hakîkat, 124
sırât-ı mukayyed, 174
sırât-ı müstakîm, 83, 100, 118, 145, 146, 318, 398, 399, 478
sırât-ı müstakîm-i hâss, 398
sırât-ı müstakîm-i mukayyed, 124, 478
sırât-ı müstakîm-i mutlak, 124, 478
sırât-ı sıfâtî, 398
sırât-ı şerîat, 124, 398
sırât-ı zâhir ve bâtın, 477
sırât-ı zâhir, 477
sırât-ı zâtî, 398
sırr, 2, 29, 35, 40, 46, 66, 86, 153, 162, 181, 201, 210, 219, 256, 289, 345, 371, 379, 395, 396, 414, 437, 443, 449, 451, 468
sırr-ı ahadiyyet, 29, 343, 459
sırr-ı Ahmed, 349
sırr-ı berzahiyyet, 342
sırr-ı dehr, 212
sırr-ı elif, 351
sırr-ı ezel, 55, 136, 207
sırr-ı habîb, 61
sırr-ı hafî, 153
sırr-ı Hak, 204, 281, 350, 351, 442
sırr-ı hakîkat, 173, 366
sırr-ı Hatmiyyet r.a., 357
sırr-ı hayât, 193, 430
sırr-ı Hazret s.a.v., 357
sırr-ı hilâfet, 122, 156, 165, 328, 416
sırr-ı hüviyyet-i ilâhiyye, 8, 389
sırr-ı hüviyyet-i sârî, 205
sırr-ı ilâhî mertebesi, 371
sırr-ı ilâhî, 61, 91, 100, 104, 115, 120, 122, 129, 152, 159, 179, 197, 220, 222, 223, 224, 282, 294, 312, 329, 350, 354, 360, 373, 416, 442, 449, 467, 470
sırr-ı insân, 46, 210, 278, 371
sırr-ı kader, 305
sırr-ı kalb, 416
sırr-ı kazâ ve kader, 231
sırr-ı kazâ, 468
sırr-ı kudret, 401
sırr-ı kutb-i vücûd, 341
sırr-ı ma'rifet, 162
sırr-ı mahfî, 468
sırr-ı mektûm, 468
sırr-ı Muhammedî, 182
sırr-ı muhît, 171
sırr-ı mutlak, 325
sırr-ı münâsebet, 141
sırr-ı nebevî, 205
sırr-ı nübüvvet, 254, 430
sırr-ı Rabb-i Ekrem, 403
sırr-ı Rahmân, 46
sırr-ı rûh, 220, 416
sırr-ı rûhâniyyet, 473
sırr-ı salât, 313
sırr-ı tecellî-i zât, 475
sırr-ı teşbîh, 374
sırr-ı vahdet, 45, 167, 262, 420
sırr-ı vâhid, 46
sırr-ı velâyet, 357, 430
sırr-ı vilâdet, 149
sırr-ı vücûb, 466
sırr-ı vücûd, 42
sırr-ı zât, 262, 294
sırr-i halvet, 186
sıyâm, 71
sîne, 237, 238
sîret, 82, 83, 159, 324, 439
sîret-i ârıza, 324
sîret-i hasene-i zâtiyye, 324
sîret-i kabîha, 324, 325
sibâ', 220
sibâ'-ı hayvânât, 104
siccîn, 26, 78, 124, 129, 156, 211
sicn-i zât, 148
sidre, 104, 308
sihirbaz, 23
sihirkârlar, 23

silsile, 6, 253
silsile-i izn, 254
silsile-i kâinât, 169, 472
silsile-i ma'neviyye, 472
silsile-i sûriyye, 472
silsile-i tarîk, 254
silsile-i velâyet, 448
sivâ, 76
siyâdet, 253
siyâh, 160
siyâsât, 206, 453
siyâset, 14, 19, 241, 259
sohbet, 23, 35, 36, 44, 69, 79, 86, 143, 144, 145, 152, 157, 159, 176, 203, 204, 208, 223, 244, 278, 293, 397, 410, 411, 423, 443, 457
sohbet-i dünyeviyye, 223
sohbet-i insân, 343
sohbet-i irfâniyye, 176, 255
sohbet-i Nebeviyye, 258
su, 8, 45, 91, 167, 242, 243, 257
sû-i ahlâk, 117, 220
sû-i duâ, 447
sû-i fehm, 64
sû-i hâl, 111, 117, 136, 226, 227, 424, 425
sû-i hâtime ehli, 227
sû-i hâtime, 227
sû-i i'tikâd, 16, 22, 27, 69, 80, 83, 233, 308, 333
sû-i karîn, 144
sû-i mizâc, 424
sû-i nazar, 304
sû-i sohbet, 145
sû-i zan, 211
sû-i zann, 352
suâl-i fi'lî, 148
suâl-i isti'dâdî, 148
suâl-i kabir, 368, 470
subh-i kâzib, 427
subh-i sâdık, 43, 195, 427
sudûr, 226
sûfî, 17, 150, 355
sûfiyye, 121, 256, 265, 280, 301, 322
sûfiyye-i muhakkıkîn, 42, 81, 301
suhuf-i ilâhiyye, 42, 381
sûk, 84, 117, 163
sukût, 64, 69, 211, 212
sulehâ, 61, 71, 243, 431
sulehâ-i beşer, 221
sulehâ-i mü'minîn, 378
sultân, 12, 14, 67, 68, 78, 81, 102, 132, 140, 145, 162, 165, 169, 179, 183, 193, 227, 230, 236, 262, 283, 290, 306, 309, 326, 341, 343, 344, 358, 371, 392, 416, 417, 429, 473
sultân-ı a'zam, 65, 127, 140, 165, 218, 227, 300, 307, 314, 319, 320, 326, 343, 358, 361, 367, 417
sultân-ı a'zâm, 16
sultân-ı mahcûb, 9
sultân-ı zâhir, 341, 429
sûr, 469, 470, 471
sûr-i İsrâfîl, 142, 394, 469
sûre, 368
sûret, 7, 9, 16, 17, 18, 19, 21, 26, 27, 29, 32, 35, 37, 41, 43, 45, 46, 47, 50, 52, 57, 61, 63, 64, 67, 72, 75, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 92, 95, 96, 97, 99, 103, 104, 113, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 134, 136, 137, 140, 141, 142, 143, 146, 147, 149, 150, 152, 153, 155, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 170, 171, 173, 175, 178, 181, 183, 184, 189, 190, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 203, 205, 206, 207, 210, 215, 216, 221, 222, 225, 227, 228, 229, 235, 239, 244, 245, 246, 248, 253, 254, 255, 256, 260, 263, 270, 272, 274, 275, 281, 282, 283, 286, 290, 291, 294, 295, 296, 300, 304, 308, 309, 310, 312, 313, 315, 322, 324, 325, 326, 336, 337, 338, 341, 344, 345, 347, 351, 354, 358, 359, 360, 362, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 375, 379, 382, 384, 385, 386, 387, 390, 391, 394, 395, 396, 397, 399, 401, 402, 403, 412, 413, 414, 415, 417, 419, 426, 428, 429, 431, 432, 433, 438, 442, 443, 445, 447, 449, 451, 456, 457, 458, 459, 461, 465, 466, 467, 468, 469, 471, 472, 474, 476
sûret libâsı, 167
sûret ve ma'nâ-yı neş'e, 82
sûret ve sîret-i mü'min, 82
sûret-i celâl, 286, 368
sûret-i tevhîd, 17, 23, 45, 84, 141
sûret-i abdiyye, 32
sûret-i adem, 286
sûret-i âdem, 171
sûret-i âdemiyye, 122, 155, 171, 402
sûret-i adl, 453
sûret-i âlem, 142, 164, 171, 308, 338
sûret-i amel, 456
sûret-i ârıza, 324
sûret-i asliyye, 244, 325
sûret-i azâb, 147
sûret-i beşer, 239, 353, 386
sûret-i beşeriyye, 431
sûret-i beşeriyyet, 121
sûret-i cemâl, 124, 368
sûret-i cennet, 189
sûret-i cennet-i ma'neviyye, 26
sûret-i cesed, 312, 315, 402, 456, 470
sûret-i cism, 385, 402
sûret-i cismâniyye-i latîfe, 239
sûret-i dûzah, 201
sûret-i fi'l, 284
sûret-i gazab, 451, 454
sûret-i Hak, 83, 97, 352, 363, 428
sûret-i hakîkat-i ilâhiyye, 341
sûret-i hakîkıyye, 358
sûret-i hakîkıyye-i kemâliyye, 32
sûret-i hâl, 156
sûret-i halk, 97
sûret-i halkıyye, 358

sûret-i hasene, 325
sûret-i hayâl, 225
sûret-i heykel, 295
sûret-i hınzîr, 315
sûret-i îmân, 324
sûret-i ilâhiyye, 199, 239
sûret-i insân, 82, 83, 232, 442
sûret-i insâniyye, 233, 324, 384
sûret-i Ka'be, 281
sûret-i kabîha, 78, 335
sûret-i kalb, 341
sûret-i kalem-i a'lâ, 331
sûret-i kâmile, 175
sûret-i kemâliyye, 443
sûret-i kevn, 121
sûret-i kevniyye, 16
sûret-i latîfe, 402
sûret-i ma'neviyye-i kemâliyye, 83
sûret-i mahsûsa, 77, 152, 291
sûret-i mahsûse ve mahdûde, 142
sûret-i melekiyye, 431
sûret-i Muhammed, 153, 349
sûret-i Muhammediyye, 166, 171, 217, 239, 263
sûret-i mücerrede, 241
sûret-i münhasıra, 396
sûret-i naîm, 150
sûret-i nâkısa, 175
sûret-i nâr, 427
sûret-i neş'e, 82
sûret-i nûr, 427
sûret-i Rahmân, 83
sûret-i rahmet, 401, 432
sûret-i rûh, 385
sûret-i salât, 125, 146, 272, 296, 313
sûret-i sırr-ı ilâhî, 354
sûret-i şehâdet, 141
sûret-i şer', 280, 354, 374
sûret-i tabîat, 472
sûret-i tafsîliyye, 450
sûret-i teneffüs, 449
sûret-i tenezzül, 124, 295
sûret-i tevhîd-i zâhir, 84
sûret-i tıynet-i Âdem, 402
sûret-i ubûdiyyet, 162
sûret-i vâhide, 217, 350
sûret-i vâlid, 46
sûret-i velâyet, 254
sûret-i veled, 46
sûret-i vudû', 9
sûret-i vücûb, 413
sûret-i vücûd, 142, 385, 395, 428, 451
sûret-i zâhire, 25, 193, 243
sûret-i, 341
sûret-perest, 201
sûret-perestler, 459
sûreten ve ma'nen mübâyaa, 81
sûrî, 11, 253
suûd, 100, 156, 182, 271, 272, 455
suver, 42, 64, 65, 76, 78, 94, 121, 162, 164, 166, 201, 239, 299, 315, 349, 353, 358, 371, 422, 433
suver-i âlem, 171
suver-i cismâniyye, 169
suver-i esmâ, 77, 162
suver-i eşyâ, 394
suver-i hakâik, 354, 426
suver-i hasene, 78
suver-i hissiyye, 199
suver-i ilâhiyye, 350
suver-i insâniyye, 324
suver-i kabîha, 78
suver-i ma'kūle, 120
suver-i ma'neviyye, 120
suver-i mahbûbe ve mekrûhe, 468
suver-i mahsûsa, 78
suver-i muhtelife, 33, 174, 175, 210, 217, 218, 270, 351, 358, 362, 371, 401, 451
suver-i müteaddide, 225
suver-i mütenevvia, 91
suver-i resmiyye, 78
suver-i rûhâniyye ve cismâniyye, 385
suver-i rûhâniyye, 120, 122, 169
suver-i tafsîliyye, 344
suver-i ümem, 436
süadâ', 117, 214, 282, 309, 311
süâl-i rûhânî, 279
sübût-i ilmî, 148, 302
sücûd, 296, 373, 452
süflî, 75, 82, 115, 145, 208, 356, 400, 417, 468
süflîler, 145
sûfliyyât, 42, 374, 385
sûfliyye, 461
Süheyl-i Yemenî, 371
süknâ, 25
sükûn, 14, 147, 270, 295, 394, 408, 414
sükût, 12, 14, 29, 31, 147, 175, 289, 295, 300, 440, 462
Süleymân-ı rûh, 385
sülûk, 3, 37, 49, 65, 67, 68, 74, 92, 97, 110, 111, 116, 121, 124, 129, 141, 175, 182, 186, 199, 205, 227, 233, 238, 241, 251, 261, 268, 275, 277, 278, 279, 337, 345, 346, 355, 356, 357, 398, 410, 476, 478
sülûk-i basît-ı nûrânî, 92
sülûk-i basît-ı rûhânî, 92
sülûk-i bâtın, 186
sülûk-i kavî, 38
sülûk-i râh-ı Hak, 3
sülûk-i sahîh, 261, 389
sülûk-i zâhir, 186
sünen, 97
sünnet, 204, 232, 236, 280, 321, 330, 348, 442, 446, 454, 456
sünnet-i ilâhiyye, 97
sünnet-i ilâhiyye-i gālibe, 182
sünnî, 445
sürâdikāt-ı celâl, 145
sürûr, 48
süt, 45, 167, 179, 219
süveydâ, 34
süyûr, 112

Ş

şâbb-ı emred, 123, 181

Şâfî, 126
şâh-ı azîz, 236
şâhid, 31, 281, 434
şâhid-i ikrâr-ı ezel, 112
şâhin, 343, 353
şâhlık, 289
şâibe-i gayriyyet, 349
şâir, 363, 384
şakî, 44, 87, 96, 143, 144, 206, 215
şakî-i ârızî, 206
şakî-i aslî, 249
şâkird, 6, 344
şâri', 130, 151, 321, 336, 425, 431, 476
şath, 74, 75, 288, 289, 300
şathiyyât, 38
şeâirullâh, 197
şecer, 103, 396
şecer-i yâbis, 256
şecere, 104, 265, 291, 337, 348, 358, 359, 364, 367, 371, 373, 390, 466
şecere-i cebeliyye, 158
şecere-i menhiyye, 25
şecere-i Muhammediyye-i rıdvâniyye, 423
şecere-i mûnise, 176
şecere-i Mûsâ, 364, 390, 423
şecere-i Mûseviyye, 396
şecere-i mülakkaha, 219
şecere-i sehliyye, 158
şecere-i sidre, 180
şecere-i zehr ve zakkūm, 104
şedâid, 67, 222
şefâat, 13, 188, 226, 378, 431, 432, 434, 435, 436, 438, 439
şefâât, 108
şefâat-i dünyeviyye, 378
şefî', 434
şefkat alâ-halkillâh, 132
şefkat, 132
şehâdet, 7, 13, 14, 102, 111, 117, 195, 244, 264, 269, 279, 342, 392, 413, 415, 422, 425, 433, 435, 436, 455, 465, 468
şehâdet-i sıfât, 326
şehevât, 57, 104, 156, 238, 247, 293, 417
şehevât-ı ekvân, 460
şehevât-ı hayvâniyye, 354
şehevât-ı tabâi', 295
şehevât-ı tabîiyye, 481
şehîd, 13, 461
şehîd-i hakîkî, 461
şehîd-i sahîh, 272
şehîd-i şer'î, 461
şehîdlik mertebesi, 461
şehir, 69
şehr, 69
şehvet, 104, 180, 248, 345, 365, 460, 461, 462, 472
şehvet-i batn, 248
şehvet-i ferc, 248
şehvet-i hakîkıyye, 462, 472
şehvet-i tab', 124
şehvet-i tabîiyye, 131, 163, 462
şekā-i zâtî, 215
şekāvet, 136, 143, 144, 164, 215, 216, 217, 292, 427, 469
şekāvet-i ârıza, 115, 136, 249
şekāvet-i asliyye, 136, 223
şekāvet-i ezeliyye, 206
şekāvet-i fıtriyye, 215
şekāvet-i zâtiyye, 115, 123, 136, 215, 462
şeker, 275
şekil, 37
şekk, 50, 345
Şekûr, 286, 320
şekûriyyet, 320, 377
şems, 32, 34, 40, 41, 46, 50, 72, 73, 82, 91, 96, 103, 160, 165, 181, 209, 210, 213, 233, 245, 250, 262, 291, 299, 328, 341, 357, 359, 368, 371, 372, 385, 404, 405, 413, 414, 416, 423, 435, 438, 449, 465
şems-i celâl ve kahr, 349
şems-i tecellî, 309, 427
şems-i zât, 246, 360
şemsiyyet, 361
şemsü'r-rûh, 385
şer', 14, 33, 44, 54, 77, 97, 100, 101, 102, 105, 112, 151, 164, 174, 184, 191, 197, 204, 220, 230, 231, 232, 233, 240, 280, 281, 284, 310, 316, 317, 321, 328, 348, 380, 392, 393, 398, 399, 429, 451, 476
şer'-i bâtın, 218
şer'-i Muhammed, 230
şer'-i mutahhar, 132, 182, 250, 333, 398
şerâi', 17, 54, 158, 200, 226, 252, 347, 382, 383, 446
şerâi'-i bâhire, 272
şerh-i sadr, 183, 399
şerh-i sadr-ı bâtın, 398
şerh-i sadr-ı zâhir, 398
şerîat muâmelesi, 17
şerîat, 76, 87, 107, 127, 153, 200, 206, 216, 219, 225, 241, 243, 247, 250, 255, 263, 310, 314, 332, 333, 336, 354, 355, 361, 365, 374, 389, 391, 402, 417, 446, 461, 476
şerîat-ı cedîde, 249
şerîat-ı Muhammediyye, 240, 243, 373
şerîat-ı mutahhara, 52, 391
şerîat-ı zâhire, 78, 83
şerîk, 45, 57, 229, 310, 314
şerîk-i Bârî, 357
şerr, 31, 49, 57, 68, 77, 95, 109, 117, 136, 160, 179, 200, 215, 226, 238, 260, 285, 347, 380
şerr-i a'dâ, 454
şerr-i mahz, 347
şerr-i nefs, 478
şeş cihet, 2
şevâhid-i hakk, 80
şevâib-i gayriyyet, 204
şevb-i fikr ve hayâl, 445
şevk, 5, 274
şey', 41, 49
şey'-i ma'dûm, 194
şey'-i vâhid, 102, 166

şeyâtîn, 35, 117, 118, 215, 323
şeyâtînü'l-ins, 323
şeyh, 21, 36, 37, 64, 69, 98, 106, 129, 182, 219, 223, 308, 460
şeyh-i câhil, 243
şeyh-i hakîkat, 251
şeyh-i kâmil, 251
şeyh-i mürebbî, 337
şeyh-i mürşid, 35
şeyhler, 235
şeytân meşrebi, 323
şeytân, 21, 23, 24, 25, 35, 94, 99, 117, 131, 133, 145, 146, 188, 200, 211, 214, 215, 248, 261, 297, 308, 323, 348, 375, 399, 426, 445, 454, 462
şeytânî, 131
şeytâniyyet, 323
şi'r, 362, 363
şifâ, 126, 133
şirâ, 159, 221
şirk, 16, 17, 45, 46, 47, 172, 185, 217, 235, 250, 258, 262, 266, 302, 310, 311, 366, 391, 419, 420, 442, 443, 451, 479, 481
şirk-i celî ve hafî, 15
şirk-i celî, 479
şirk-i hafî, 15, 479
şirk-i hakîkî, 47, 142
şirk-i ma'nevî, 185
şirk-i sûrî, 47, 141, 185
şirk-i vücûd, 17, 45, 142, 172, 185, 217, 309, 366, 419, 479
şirk-i zımnî, 144
şirket, 135, 235, 419
şirket-i vücûd, 47, 135
şitâ, 67, 85, 240, 306, 361, 392, 396, 397
şöhret, 397
şuab-i îmân, 80, 425, 434
şuarâ', 362
şuhh, 303
şuhûd, 33, 139, 174, 176, 198, 325, 331, 363, 415, 455
şuhûd-i Hak, 32
şuhûd-i halk, 137
şuhûd-i îmân, 425
şuhûd-i vücûd, 297
şuûn-i gaybiyye, 427
şuûn-i ilâhiyye, 30, 64, 150, 238
şuûn-i ilmiyye, 350
şuûn-i muhtelife, 394
şuûn-i müstecinne-i gaybiyye, 58
şuûnât-ı gaybiyye, 468
şuûr, 67, 362, 375, 442
şübhe, 50, 426
şühedâ', 256
şühedâ-i mücâhidîn, 204
şühûd, 471
şühûd-i Hak, 455
şühûd-i zât, 438
şükr, 18, 47, 62, 134, 162, 229, 232, 249, 250, 251, 252, 286, 287, 307, 320, 321, 358, 428, 429, 430
şükr-i vudû', 322
şükûk, 80, 313
şürb, 56, 96
şürûr, 248
şüyûh, 337

T
taabbüd, 128, 232, 379
taakkul, 437
taalluk, 16, 41, 57, 60, 67, 81, 90, 123, 136, 164, 185, 208, 264, 304, 305, 312, 314, 372, 397, 400, 401, 404, 406, 460, 469, 481
taalluk-ı hissî, 470
taalluk-ı ma'nevî, 470
taalluk-ı mâ-sivâ, 39, 185, 189, 460
taalluk-ı mahz, 337
taalluk-ı rûh, 470
taalluk-ı sûrî, 337, 470
taalluk-ı zât, 41
taallukāt, 39, 41, 106, 278, 313, 441, 459, 461
taallukāt-ı ağyâr ve ekvân, 421
taallukāt-ı kevneyn, 348
taallukāt-ı mâ-sivâ, 89, 460
taallukāt-ı şehevât, 129
taaşşuk, 327
tâat, 27, 59, 60, 71, 93, 118, 144, 163, 190, 232, 293, 295, 296, 322, 383, 425, 436, 476
tâât, 84, 217, 221, 232
tâat-i bedeniyye, 456
tâat-i şâri', 425
taayyün, 24, 37, 46, 57, 58, 63, 65, 108, 139, 166, 169, 170, 175, 180, 194, 202, 203, 243, 270, 277, 290, 291, 292, 304, 326, 336, 351, 371, 372, 405, 409, 416, 429, 445, 457, 466
taayyün-i âdemî, 203
taayyün-i bâtın, 203, 442
taayyün-i beşerî, 108
taayyün-i cismânî, 108, 276, 344
taayyün-i fevkānî ve tahtânî, 336
taayyün-i hâricî, 457
taayyün-i hilâfet, 416
taayyün-i hüviyyet, 171
taayyün-i ilâhî, 377
taayyün-i mahsûs, 202, 210, 310
taayyün-i müstakil, 108
taayyün-i nûrânî-i rûhânî, 63
taayyün-i rûhânî, 108
taayyün-i vâhid, 412
taayyün-i zâhir, 203, 441
taayyünât, 54, 141, 160, 166, 169, 171, 202, 255, 304, 358, 368, 371, 446
taayyünât-ı celâliyye, 171
taayyünât-ı cemâliyye, 171
taayyünât-ı cismâniyye, 92
taayyünât-ı hissiyye, 401
taayyünât-ı kesîfe, 92
taayyünât-ı kevniyye, 89, 203
taayyünât-ı latîfe, 92
taayyünât-ı muhtelife, 76, 152, 160, 179, 194
taayyünât-ı rûhâniyye, 92
tab', 85, 129, 179, 198, 199, 263, 346, 348, 450

tab'-ı beşerî, 96, 198
tab'-ı hayâlî, 362
tab'-ı insân, 180
tab'-ı şehevânî, 347
tabâi', 13, 133, 214, 238, 342, 384, 386, 387
tabâi'-i cüz'iyye ehli, 342
tabaka-i süfliyye, 345
tabakāt-ı eflâk, 344
tabakāt-ı muhtelife, 141
tabakāt-ı mukarrabîn, 461
tabakāt-ı vücûd-i mutlak ve kadîm, 301
tabîat, 104, 106, 189, 221, 247, 276, 290, 318, 328, 329, 354, 361, 365, 385, 387, 417, 462
tabîat-ı insân-ı kâmil, 387
tabîat-i kābiliyye, 473
tabîat-i külliyye, 221, 290, 342
tabîat-i külliyye-i latîfe, 428
tabîb, 30, 126, 129, 132, 187, 263
tâbi'-i hüdâ-yı ilâhî, 25
tâbiîn, 107
ta'dîl-i mizâc, 214
tadlîl, 280
tafdîl, 51, 265
tafdîl-i mutlak, 51
tafsîl, 20, 53, 54, 84, 120, 277, 291, 300, 337, 350, 351, 357, 369, 381, 448, 452
tâğūt, 481
tahakkuk, 37, 90, 140
tahalluk, 90, 255, 348
tahammül, 30, 74
tahâret, 8, 259, 304, 313, 421
tahâret-i asliyye, 236
tahâret-i bâtıne, 312
tahâret-i bâtıne-i hakîkıyye, 184
tahâret-i hakîkıyye, 421
tahâret-i kâmile, 8
tahâret-i şer'iyye, 421
tahâret-i zâhire ve bâtıne, 312
tahâret-i zâhire, 312
tahayyülât, 275
tahdîs-i nefs, 208
tahkîk, 112, 224, 228, 298, 417
tahkîk-ı Hak, 100
tahliye (hâ ile), 355, 481
tahliye (hı ile), 299, 355, 398, 481
tahmîd, 103, 229, 380, 402, 448
tahmîd-i sıfât, 380
tahrîf, 147
tahsîl-i ma'rifet, 155
tahsîl-i ma'rifet-i ilâhiyye, 35
tahtânî, 142, 336, 384
tahtânî-i arş, 384
tahtânî-i arş-ı vücûd-i insânî, 384
tahvîf, 67, 253
tahyîlât, 23
tâif-i harem-i ilâhî, 210
tâife-i efrâd mertebesi, 258
tâife-i melâhide, 418
tâife-i sûfiyye, 460
takarrub, 138, 146, 297
takdîr, 12, 135, 137, 207, 305, 357, 453, 468
takdîr-i ezelî, 353
takdîs, 252, 301
taklîd, 111, 112, 128, 228, 252, 298, 478
taklîl-i gıdâ, 96, 97, 127, 268
takrîb, 44, 138
takvâ, 31, 182, 189, 211, 327, 389, 476
takyîd, 33, 43, 56, 101, 202, 217, 301, 363, 373, 432
takyîdî, 52
talâk, 220
taleb-i himmet, 379
taleb-i ihtisâs, 339
taleb-i zât-ı Hak, 49
tâlib-i Hak, 69, 113, 331
tâlib-i hakîkat, 391
tâlib-i îmân-ı hakîkî, 419
tâlib-i müşâhede, 10
tâlib-i netîce, 383
tâlib-i ta'rîf-i ilâhî, 350
ta'lîm-i dîn, 368
ta'lîm-i esmâ, 21
ta'lîm-i ilâhî, 121
taltîf, 61, 168, 224
taltîf-i vücûd, 13, 44, 61
tamâm-ı sûret, 401
tâmme-i kübrâ, 308, 444
tams, 303, 441
ta'n, 54, 111, 218, 219
tanrı, 366
taraf-ı cismâniyye, 34
taraf-ı Kibriyâ, 133, 136
taraf-ı vücûb, 278
ta'rîf-i ilâhî, 13, 55, 76, 176, 376
tarîk, 26, 28, 49, 69, 141, 209, 219
tarîk-ı hacc, 49
tarîk-ı Hak, 3, 16, 68, 69, 99, 128, 182, 249
tarîk-ı hakîkat, 252
tarîk-ı hakk, 50
tarîk-ı müstakîm, 195
tarîk-ı sedâd, 426
tarîka-i meslûke, 129
tarîkat, 44, 97, 107, 219, 241, 247, 255, 263, 279, 332, 354, 355, 365, 463, 476
târik-i dünyâ, 25, 26
târik-i vird, 183
tasarruf, 12, 13, 18, 42, 57, 58, 172, 227, 235, 236, 242, 281, 283, 284, 361, 385, 387, 461
tasarruf-i Hak, 361
tasarruf-i mutlak, 242
tasarruf-i zâhir, 18
tasarrufât, 12, 18, 172, 212, 300
tasarrufât-ı akliyye, 411
tasarrufât-ı kevniyye, 38, 281
tasavvurât, 275
tasdîk, 80, 112
tasdîk-ı gaybî, 80
tasfiye, 109, 246
tasliye makāmı, 147
tasliye, 153
tathîr, 304
ta'tîl, 49, 54, 60, 111

tavâf, 29, 125
tavâf-ı Ka'be, 2, 393
tavr, 20, 165
tavr-ı ilâhî, 161
tavr-ı insân, 106
tavr-ı insânî, 161
tavsiye-i hakk, 16
tâvus, 263
tâvûs, 275, 375
ta'yîn-i ilâhî, 358
ta'yîn-i mertebe, 202
tayy-i makāmât ve menâzil, 285
tayy-i mekân, 276
tayyib, 61, 130, 132, 156, 214, 233, 426
tazarru', 38, 48, 57, 227
ta'zîm li-emrillâh, 132
ta'zîm, 19, 132, 197, 260, 306
ta'zîr, 25, 39, 241
teâlî, 129
teb'îd, 138
tebdîl-i câme, 102
tebe'-i tâbiîn, 107
tebeiyyet, 151
tebeşbüş, 180
teblîğ, 12, 30, 60, 69, 76, 249, 273, 294, 327, 447, 448, 472
teblîğ-i ahkâm ve hikem, 376
tecdîd-i eşyâ, 396
tecdîd-i vudû', 322, 442
teceddüd, 137, 203, 256, 286, 315, 359, 394, 395, 396, 397
teceddüd-i cevâhir, 394
teceddüd-i emsâl, 203
tecellî, 19, 29, 31, 40, 41, 56, 68, 75, 92, 112, 121, 152, 153, 165, 167, 175, 181, 193, 194, 206, 210, 212, 213, 223, 224, 236, 237, 266, 276, 277, 279, 303, 306, 307, 308, 319, 325, 326, 327, 328, 336, 338, 341, 351, 357, 360, 363, 369, 393, 395, 399, 401, 402, 403, 405, 407, 410, 423, 427, 435, 437, 464
tecellî-i âmm, 385
tecellî-i aynî, 299
tecellî-i aynî ehli, 299
tecellî-i bâtın, 209
tecellî-i berkî, 40, 98, 176, 246, 278, 303, 304, 406
tecellî-i cedîd, 10
tecellî-i dâim, 40
tecellî-i ef'âl, 246
tecellî-i ef'âl mertebesi, 246
tecellî-i esmâ ve sıfât, 438
tecellî-i evvel, 165, 166, 256, 290, 336, 347
tecellî-i Hak, 6, 85, 135
tecellî-i Hakkî, 299
tecellî-i Hakkî ehli, 299
tecellî-i hayâlî, 348, 370
tecellî-i ilâhî, 13, 24, 34, 66, 73, 125, 229, 250, 281, 305, 363, 395, 402, 413
tecellî-i ilm, 299
tecellî-i ilmî, 363
tecellî-i izâfî, 210
tecellî-i kalb, 13
tecellî-i kâmil, 74
tecellî-i kelâm, 190
tecellî-i küllî, 140, 158
tecellî-i maksûd, 41
tecellî-i mutlak-ı dâim, 210
tecellî-i nehâr, 40
tecellî-i rubûbiyyet, 304, 476
tecellî-i rûh, 450
tecellî-i sıfat, 190
tecellî-i sıfât, 193, 246
tecellî-i şuhûdî, 348, 358, 363, 370
tecellî-i Tûr, 359
tecellî-i vahdet, 20
tecellî-i vücûd, 83, 149, 250, 307
tecellî-i zât, 40, 175, 190, 246, 278, 303, 326, 339, 369, 417, 433
tecellî-i zâtî, 32, 41, 127, 147, 360, 415, 438
tecellî-i zâtî-i berkî, 476
tecellî-i zâtî-i sırrî, 213
tecelliyât, 32, 40, 150, 151, 178, 194, 213, 246, 276, 300, 304, 311, 323, 329, 336, 339, 369, 379, 394, 396, 406, 417, 449, 451, 465
tecelliyât-ı atîka, 146
tecelliyât-ı berkıyye, 442
tecelliyât-ı ilâhiyye, 16, 331
tecelliyât-ı ilâhiyye-i mütenevvia, 343
tecelliyât-ı mahsûsa, 193, 194
tecelliyât-ı muhtelife, 10, 194, 453
tecelliyât-ı mütenevvia, 396, 451
tecelliyât-ı Rabb-i Şekûr, 394
tecelliyât-ı rahmâniyye, 86
tecelliyât-ı semâviyye, 147
tecelliyât-ı zâtiyye, 169
tecelliyât-ı zâyide, 319
tecerrüd, 25, 26, 269, 397, 400, 470, 478
tecerrüd-i ma'nevî, 337
tecerrüd-i mutlak, 337
tecerrüd-i tâmm, 387
tecezzî, 291
tecliye, 89, 109
tecrîd, 209, 255, 276, 357
tedbîr, 18, 57, 58, 95, 305, 336, 361, 385, 468
tedbîrât, 222, 238
tedbîrât-ı arşiyye, 40
tedrîc, 355, 370, 380
tedrîcî, 357
tedrîs, 234, 419
teeddüb maallâh, 126, 299
teeddüb, 43
teennî, 355
tefâsîr, 51, 382
tefe'ül, 355
tefessüh, 256
tefrîd, 255, 278
tefrît ehli, 97
tefrît, 18, 34, 56, 97, 127, 222, 290
tefsîr, 63, 70, 120, 257, 352
tefvîz-i emr ilallâh, 12
teheccüd, 293, 294, 322, 334
tehlîl, 103, 228
tekarrub, 44, 89, 456
tekayyüd, 331, 404, 405

tekbîr, 103, 191, 373, 393
tekbîr-i cehrî, 118
tekbîr-i iftitâh, 84
tekellüf, 25
tekke ehli, 397
tekkeler, 141, 144
teklîf, 44, 59, 112, 135, 188, 295, 462, 469
teklîf-i ilâhî, 76
teklîfât, 14, 198
tekmîl, 68, 69, 119, 322, 347, 385
tekmîl-i esmâ, 222, 277
tekmîl-i gayr, 74
tekmîl-i neş'e, 100, 385, 454
tekmîl-i seyr, 396
tekmîl-i vücûd, 13
tekvîn, 170, 220
telattuf, 386, 387, 399, 415
telebbüsât, 336
televvün, 33
telezzüz, 415
telezzüz-i cismânî, 409
telezzüz-i rûhânî, 409
telkîh, 157, 159, 219
telkîh-i ma'nevî, 159
telkîn-i kabr, 470
telkîn-i tevhîd, 392
telkîn-i zikr, 36
telvîn, 33, 185, 270, 451
telvîn-i makbûl, 451
telvîn-i memdûh, 33, 41
telvîn-i mezmûm, 41
telvînât, 23
telvînde temkîn, 33
telvinât-ı berzahiyye, 325
temcîd, 228
temelluk, 234
temessül, 108, 140, 174, 181, 225, 232, 290, 341, 344, 353, 360, 368
temessül-i hayâlî, 356
temessülât, 174
temkîn, 23, 25, 33, 38, 61, 77, 80, 98, 108, 147, 185, 392, 396, 441, 451
temkîn ehli, 24
temyîz-i hissî ve sûrî, 164
ten, 274
ten-perver, 268
tenâkuz, 64
teneffüs, 435, 448, 453
tenezzül ehli, 67
tenezzül, 8, 29, 35, 67, 109, 119, 133, 139, 211, 239, 292, 295, 301, 350, 351, 358, 371, 372, 374, 392, 407, 416, 431, 432, 452, 455, 468
tenezzülât, 41, 43, 336, 358, 394, 428
tenezzülât-ı ilâhiyye, 390
tenezzülât-ı rahmâniyye, 392
tenvîr-i kalb, 476
tenzîh, 59, 171, 181, 240, 243, 301, 302, 333, 348, 352, 364, 371, 372, 373, 374, 404, 448
tenzîh-i ma'kūl, 282
tenzîh-i mutlak, 111
tenzîh-i rûhânî ve sırrî, 364
tenzîh-i sırf, 181, 182
tenzîh-i zât, 380
tenzîl, 66, 168, 190, 336
terakkıyât, 43, 80, 176, 260, 336, 390, 394, 396
terakkî ehli, 67, 297
terakkî, 35, 39, 65, 67, 79, 98, 99, 100, 115, 124, 129, 130, 142, 160, 168, 199, 210, 212, 217, 239, 241, 258, 272, 279, 295, 299, 320, 325, 372, 376, 402, 407, 415, 425, 429, 431, 437, 438, 455, 457
terbiye, 17, 35, 56, 57, 67, 219, 241, 254, 257, 263, 316, 371, 476
terbiye mertebesi, 133
terbiye-i ebdân, 340
terbiye-i ervâh, 340
terbiye-i ilâhiyye, 65
terbiye-i mürîd, 133
tercüme, 381, 382
terk-i da'vâ, 300, 461
terk-i edeb, 21
terk-i i'tirâz, 131
terk-i meşâğil-i dünyâ, 96
terk-i tasarruf, 236, 288, 289
terkîb, 120, 122, 208, 302, 357, 400, 415, 458, 459
terkîb-i bedî'-i tekvînî, 458
terkîb-i bedî'-i tenzîlî, 458
terkîb-i vücûd, 459
tertîb üzerine sülûk, 209, 289
tesbîh ve tahmîd-i Hak, 481
tesbîh, 73, 103, 106, 118, 119, 124, 197, 229, 277, 287, 321, 343, 371, 372, 373, 374, 378, 380, 400, 401, 404, 448
tesbîh-i eşyâ, 119
tesbîh-i Hak, 103
tesbîhât-ı melâike, 322
tesbîhât-ı müteakkıbe, 191
teseffül, 129
tesettür, 235, 236, 361
te'sîrât, 44, 238
teskîn-i harâret-i dil, 61
teslîk, 121, 129, 467
teslîm, 21, 459, 460
teslîm-i Hak, 17
tesvîl, 25, 323
tesviye-i cesed, 107
teşbîh, 59, 171, 181, 199, 240, 301, 302, 333, 348, 352, 364, 371, 372, 373, 374
teşbîh-i cismânî ve nefsânî, 364
teşbîh-i mahz, 372
teşbîh-i sırf, 182, 364
teşbîhât, 240
teşdîd, 286
teşdîd-i riyâzat, 241
teşdîdât, 286
teşebbüh, 34, 84, 232, 301, 373, 374, 406
teşrîf-i ilâhî, 318
tevaddî, 8
tevakkuf, 50, 429
tevâsî bi'l-hakk ve tevâsî bi's-sabr, 74

tevâsî bi'l-hakk, 16
tevâsî bi's-sabr, 16
tevâzu', 234, 235, 236, 376, 391
tevbe, 75, 248
teveccüh, 15, 16, 57, 69, 126, 183, 198, 210, 281, 282, 341, 378, 400, 401, 449, 468, 471
teveccüh-i cüz'î, 182
teveccüh-i ilâhî, 347, 471
teveccüh-i ilâhî-i mutlak, 351
teveccüh-i küllî, 142
teveccüh-i ma'nevî, 170, 194, 401
teveccüh-i ma'nevî-i gaybî, 471
teveccüh-i Mevlâ, 64
teveccühât-ı hakîkıyye-i bâtıne, 455
teveccühât-ı ilâhiyye, 449
teveccühât-ı ma'neviyye, 169
teveccühât-ı nûrâniyye, 300
tevehhüm, 479
tevehhüm-i taaddüd, 185
tevfîk, 135, 138, 149, 216, 295, 324, 428, 463, 465
tevfîk-ı ilâhî, 223
tevhîd, 2, 3, 17, 23, 36, 42, 45, 46, 48, 84, 93, 100, 110, 111, 118, 128, 129, 141, 142, 167, 170, 185, 209, 228, 235, 250, 255, 260, 262, 271, 273, 276, 278, 287, 310, 311, 366, 391, 392, 393, 397, 419, 422, 456, 460, 479
tevhîd-i aklî, 328, 378, 434
tevhîd-i aynî, 273, 332
tevhîd-i cehr, 392
tevhîd-i ef'âl, 5, 129, 273, 276, 279, 295, 303, 332, 405, 421
tevhîd-i ef'âl mertebesi, 129, 276
tevhîd-i ef'âl ve sıfât ve zât, 332, 392
tevhîd-i ene, 351
tevhîd-i hakîkî, 3, 12, 15, 17, 142, 185, 217, 332, 399
tevhîd-i hakkānî, 14, 85
tevhîd-i ilmî, 273
tevhîd-i resmî, 185, 332
tevhîd-i sıfât, 5, 84, 129, 273, 276, 277, 303, 332, 421
tevhîd-i tahkîkî, 378
tevhîd-i te'vîlî, 378
tevhîd-i zât mertebesi, 42
tevhîd-i zât, 5, 84, 129, 273, 277, 303, 332, 421
tevhîd-i zâtî, 84
tevhid ile sülûk, 209
te'vîl, 25, 114, 180, 236, 240, 309, 352, 390, 401, 415
te'vîlât-ı fâside, 333
Tevvâb, 72
teyemmüm, 8, 146, 147
te'yîd-i melekûtî, 448
tezhîb-i nefs, 272
tezkîr, 105, 106, 107
tezkiye, 57, 61, 94, 95, 138, 147, 156, 189, 214, 304, 346, 355, 379, 386, 387
tezkiye-i nefs, 355, 475
tezkiye-i nüfûs, 109
tıyb, 130
tıyn, 34, 78, 155
tıyn-i fağfûrî, 74
tilâvet, 112, 118
tilki, 263, 375
tohum, 77
tohum-ı isti'dâd, 35
toprak, 8
tûbâ, 104
Tûfân-ı Nûh, 14
tûl-i ömr, 48, 244, 430
turuk-ı hakka, 69
tûtî, 263, 275
tuyûr, 343
tuyûr-i ma'neviyye, 344
türâb, 146, 156, 199, 256, 372, 390, 441
türk, 159

U
ubûdet, 205
ubûdiyyet, 2, 36, 38, 76, 80, 153, 162, 173, 204, 205, 236, 237, 259, 260, 288, 376, 377, 391, 407, 437, 438
ubûdiyyet mertebesi, 205, 417
ubûdiyyet-i kâmile, 162
ubûdiyyet-i şer'iyye, 205
ucb, 60, 177, 248
ucûr, 378
ucûr-i dünyeviyye, 419
ucûr-i şühedâ', 31
ûd, 74, 103, 113, 316
ûd-i Kamârî, 74, 241
ufûnet-i zâtiyye, 342
Uhud savaşı, 152
ukalâ, 356
ukbâ, 205, 260, 340
ukūbât, 286
ukūbet, 262
ukūl, 242, 365
ukūl-i avâmm-ı beşer, 365
ukūl-i kāsıra, 188
ukūl-i melâike, 365, 472
ukûs, 17, 46
ukûs-i envâr, 405
ulemâ bi-ahkâmillâh, 53, 70
ulemâ billâh, 53, 70
ulemâ, 70, 128, 177, 257, 272, 324, 335, 342, 365, 394
ulemâ-i ahkâm, 284, 367
ulemâ-i âmilîn, 272
ulemâ-i bi'l-ahkâm, 284
ulemâ-i billâh, 133, 178, 284, 317
ulemâ-i dîn, 30
ulemâ-i hakāik, 261, 388
ulemâ-i mahcûb, 62
ulemâ-i resm, 171
ulemâ-i rüsûm, 177, 246, 261, 327, 377, 387, 388, 394, 411
ulemâ-i ümmet, 6
ulemâ-i zâhir, 53, 128, 170, 246, 298
ulûhet, 205
ulûhiyyet, 5, 36, 175, 205, 235, 262, 304, 306, 307, 315, 385, 400, 414, 435

ulûm, 53, 158, 176, 264, 293, 297, 304, 369, 389, 393, 417, 445, 446
ulûm-i akliyye, 8
ulûm-i celîle-i ilâhiyye, 303
ulûm-i evliyâ, 445, 472
ulûm-i evvelîn ve âhirîn, 63
ulûm-i fikriyye, 8
ulûm-i garîbe, 177, 384, 408
ulûm-i hakîkıyye, 53, 55
ulûm-i havâdis, 176
ulûm-i hikemiyye, 177
ulûm-i ilâhiyye, 176, 387
ulûm-i irsiyye, 55
ulûm-i keşfiyye-i ilâhiyye, 176
ulûm-i kevniyye ve ilâhiyye, 176
ulûm-i Kur'âniyye, 229
ulûm-i külliyye, 176
ulûm-i ledünniyye, 98
ulûm-i mahlûkat, 404
ulûm-i resmiyye, 53, 101, 177, 331
ulûm-i zâhir, 280
ulûm-i zâhire ve bâtıne, 280
ulüvv, 152, 295
ulüvv-i derece, 345
ulüvv-i himmet, 201
ulvî, 41, 75, 82, 145, 208, 356, 400, 401, 417, 461, 468
ulvîler, 145
ulviyyât, 42, 374, 385
umûm ehli, 432
umûm ve husûs-ı nâs, 164
umûm-i nâs, 52
umûm-i tecellî, 73, 193
umûr-i ârıza, 46, 123, 202, 215, 414, 467, 471
umûr-i âtiye, 43, 136
umûr-i bâtıne, 476, 477
umûr-i bedîa, 2
umûr-i câhiliyye, 232
umûr-i cüz'iyye, 11, 137
umûr-i dîniyye, 419
umûr-i dünyâ, 418
umûr-i dünyeviyye, 383
umûr-i fikriyye ve akliyye, 348
umûr-i gaybiyye, 136, 354, 401
umûr-i hafiyye, 21, 401
umûr-i hayâliyye, 122, 277, 480
umûr-i hissiyye ve akliyye, 213
umûr-i hissiyye, 102, 346, 420
umûr-i ilâhiyye, 33
umûr-i izâfiyye, 41, 51, 147
umûr-i kabîha, 178
umûr-i kevniyye ve ilâhiyye, 358
umûr-i külliyye ve cüz'iyye, 468
umûr-i ma'kūle, 158
umûr-i ma'neviyye, 168, 346
umûr-i muallaka, 258
umûr-i mümkine, 165, 229, 411
umûr-i müstahsene, 19
umûr-i müstakbele, 136
umûr-i müstakzere, 24, 225
umûr-i nefsâniyye ve şeytâniyye, 131
umûr-i nefsâniyye, 346
umûr-i nûrâniyye, 215
umûr-i rûhâniyye ve cismâniyye, 409
umûr-i rûhâniyye ve rahmâniyye, 131
umûr-i rûhâniyye, 409
umûr-i siyâsiyye ehli, 14
umûr-i siyâsiyye, 19, 310, 372
umûr-i sûriyye ve ma'neviyye, 400
umûr-i şer'iyye, 119, 354
umûr-i taabbüdiyye, 378
umûr-i uhreviyye, 383, 409, 419
umûr-i zâyide-i şer'iyye, 230
umûr-i zevkıyye, 477
umûr-i zulmâniyye, 215, 335
unsur-i a'zam, 243
unsur-i hâk, 321
urefâ', 178, 362
urefâ, 177
urefâ-i ehl-i tefsîr, 217
urefâ-i Rûmiyye, 422
urûc, 32, 44, 60, 82, 124, 139, 209, 210, 294, 304, 326, 334, 336, 337, 343, 372, 401, 437, 455, 466
usât, 330, 346, 378, 427
usât-ı mü'min/mü'minîn, 188, 330
usfûr, 388
usr, 149, 453
usret, 150
usûl, 151
usûl-i esmâ, 307, 360, 395, 435
usûl-i isnâ aşer, 90
usûl-i seb'a, 90
usûl-i şerâi', 434
usûl-i şerîat, 128
usûle riâyet, 84
uyûb, 446
uyumak, 268
uzlet, 268

Ü
ücret, 419
ücûr, 297, 318, 320, 321, 419
ülfet, 69, 107, 121, 145, 208, 293, 401, 420, 461
ülfet-i hissiyye, 208
ülü'l-azm, 207, 249
ülü'l-ebsâr, 405
ülü'l-elbâb, 405
ülü'l-emr, 12, 317
ülü'l-ilm, 69
ümem, 147, 187, 392, 421, 438
ümem-i mükezzibe, 283
ümem-i sâlife, 5, 59, 93, 147, 187, 243, 269, 280, 392, 414, 436, 452
ümem-i ûlâ, 327, 372
ümmet, 5, 6, 13, 25, 26, 31, 42, 59, 82, 127, 147, 187, 190, 211, 253, 280, 327, 372, 392, 411, 414, 421, 435, 438, 439, 452, 469
ümmet-i hakîkıyye, 438
ümmet-i hükmiyye, 438
ümmet-i merhûme, 5, 30, 42, 79, 147, 187, 201, 294, 298, 327, 392, 436

ümmet-i Muhammed, 298
ümmet-i mutlaka, 335
ümmet-i Nebî, 335
ümmî, 70, 157, 158, 191, 280, 324, 416
ümmî-i mahz, 157, 324
ümmîler, 381
ümmîlik, 158
ümmü'l-kitâb, 206, 429
üns, 293
üns-i billâh, 116
üsrüb, 34, 97
üstâz, 6, 158, 177, 337
üstâz-ı hâzık, 99, 399
üstâz-ı küll, 54
üstâz-ı zâhir, 159
üzün, 319

V
va'd, 190, 440
va'd-i ilâhî, 86, 123
va'z, 105, 226, 419
vâcib, 172, 266, 314, 407
vâcibât, 272
vâcibü'l-vücûd, 315, 367
vâcid-i muhakkık, 58, 160, 266
vâcidler, 194, 238
vahdet sırrı, 42
vahdet, 42, 71, 75, 84, 90, 107, 125, 139, 144, 166, 170, 173, 175, 197, 210, 250, 256, 310, 358, 366, 367, 368, 369, 419, 432, 434, 442, 443, 455, 459, 467
vahdet-i ayn, 421
vahdet-i câmia, 175
vahdet-i hakîkıyye, 167
vahdet-i hilâfet, 368
vahdet-i sırfa, 310
vahdet-i şehâdet, 436
vahdet-i vücûd, 17, 90, 166, 217, 231, 302, 358, 369, 372, 413, 420, 436
vahdet-i vücûd tecellîsi, 185
vahdet-i zâtiyye-i asliyye, 443
Vâhid, 307, 360
vâhidiyyet, 171, 412
vâhidiyyet-i Hak, 75
vahşet, 115, 116
vahy, 82, 296, 317, 332, 339, 347, 351, 352, 364, 401, 457, 473
vahy-i ilâhî, 353
vaîd, 115, 188
vâiye, 132
vâiz, 19
vâiz-i mahcûb, 106
vakfe, 41, 123, 183, 222
vakt, 43, 48, 53, 56, 65, 440
vakt-i duhâ, 209
vakt-i Hanefî, 209
vakt-i isticlâ-i tâmm, 74
vakt-i işrâk, 209
vakt-i mevt-i tabîî, 156
vakt-i müsâmere, 44
vakt-i Şâfiî, 209
vâlid, 46, 121
vâlidiyyet, 121
vârid, 10, 182, 183, 253, 333, 352, 416, 449
vârid-i gaybî, 261
vârid-i rahmânî, 39
vâridât, 39, 396, 401, 406
vâridât-i ilâhiyye, 355
vâris, 81, 99, 107, 230, 263, 284, 327, 349, 422, 432, 439
vâris-i Muhammed, 422
vâris-i nebevî, 251
vâris-i nebî, 327, 447
vâris-i Rasûl, 317, 361
vâris-i şâri', 151, 321
vârisler, 133, 432
varlık, 6, 36, 90, 466
vasat-ı tarîk, 123
vasf-ı Nebevî, 43, 441
vâsıl, 39, 167, 200, 210, 237, 278, 445, 463
vâsıl-ı ayn, 457
vâsıl-ı dergâh, 386
vâsıl-ı hayâl, 457
vâsıta, 23, 40, 47, 117, 129, 139, 146, 260, 286, 292, 341, 376, 428
vâsıta-i feyz, 276
Vâsi
Vâsi', 10, 26, 56, 89, 140, 158, 176, 178, 190, 194, 234, 246, 265, 277, 328, 396, 417
vasl, 8, 459
vasl-ı ilâhî, 201, 209, 249
vasl-ı sırf, 9
vatan, 141, 208, 220, 222, 345, 417, 450, 474
vatan-ı asl, 44
vatan-ı aslî, 37, 293
vatan-ı gurbet, 141
vatan-ı hakîkî, 345
vatan-ı kadîm, 297
vaz'-ı aslî, 96
vaz'-ı ilâhî, 133, 393
vecd, 275
vech, 150, 200, 203, 390, 401, 402, 433
vech-i ahadiyyet, 33
vech-i arz, 99, 163, 203, 222, 250, 281, 291, 316, 343, 370, 373
vech-i celâl, 125
vech-i cemâl, 125
vech-i cüz'î, 281, 282, 402
vech-i Hak, 233, 385, 401
vech-i kalb, 40
vech-i küllî, 281, 283, 402, 468
vech-i mahsûs, 125
vech-i mahz, 125, 200
vech-i mukayyed, 152, 236, 262
vech-i mutlak, 16, 41, 57, 112, 152, 175, 202, 236, 262, 281, 282, 296, 313, 451
vech-i zât, 413
vefâ, 108, 110
vefk, 407
vefk-ı Hatmü'l-evliyâ, 384
vehbî, 246, 445
Vehhâb, 5, 307, 360
vehm, 65, 68, 106, 366, 412, 431
vekâlet, 230
vekâlet-i kübrâ, 414
vekâlet-i mutlaka, 242

vekîl, 48, 72, 143, 227
vekîl-i Hak, 191
vekîl-i mutlak, 217, 227, 242, 371
velâ, 433
velâyet, 2, 52, 54, 55, 96, 108, 136, 173, 176, 217, 218, 219, 231, 244, 250, 258, 327, 328, 332, 353, 367, 370, 379, 416, 444, 446, 447, 448
velâyet mertebesi, 20
velâyet-i hakîkıyye, 448
velâyet-i hâssa, 353
velâyet-i hatmü'l-evliyâ, 53
veled, 46
veled-i ma'nevî, 254, 473
veled-i zinâ, 219
Velî, 2, 52, 446, 448
velî, 1, 28, 42, 68, 69, 70, 79, 82, 137, 154, 157, 176, 231, 284, 296, 317, 327, 367, 380, 444, 448
Veliyy-i Mutlak, 448
veliyy-i vâris, 284
verâ-i hicâb, 23, 128, 187, 277, 407
verâ-i perde, 9, 76, 106, 144, 277, 332, 354, 360, 362, 375, 385, 445
verâset mertebesi, 283
verâset, 95
verese, 81, 96, 218, 251, 260, 273, 332, 381
verese-i enbiyâ, 82, 95, 269, 273, 283
verese-i makām-ı velâyet, 378
verese-i Rasûl, 397
verese-i rusül, 123
verese-i ümmet, 17, 87, 376, 381, 410
vesâil, 53, 340, 341
vesâit, 13, 23, 35, 39, 41, 86, 130, 135, 139, 150, 183, 237, 258, 311, 312, 334, 480
vesâit-ı Hak, 16
vesâit-ı külliyye ve cüz'iyye, 95
vesâit-ı niam, 308
vesâtat, 42, 49, 52, 70, 133, 222, 239, 261, 286, 293, 317
vesâtat-ı Cibrîl, 70
vesîle, 23, 34, 146, 169, 219, 239, 244, 260, 340, 376, 397, 467
vesîle-i feyz, 335
vesîle-i vusûl, 13, 467
vesvese, 22, 23, 24, 211
vezâret, 299, 306, 307
vezîr, 165, 169, 242, 300, 306, 404, 416, 443
vezîr-i a'zam, 230
vicdân, 423
vicdân-ı Hak, 152
vicdân-ı kemâl, 208
vilâdât, 122
vilâdât-ı mütenevvia, 121
vilâdet, 121, 122
vilâdet-i ma'neviyye, 122, 472
vilâdet-i sâniye, 472
vilâdet-i sûriyye, 122
vilâdet-i ûlâ, 472
virdi, 48, 90, 182, 183, 277, 278, 437
visâl, 97
vitr namazı, 318, 319
vudû', 155, 184, 312, 355, 375
vudû, 9, 184
vukūf ehli, 297
vuslat, 5, 16, 32, 39, 48, 222, 443, 450, 458
vuslatta fırkat, 47
vusûl, 7, 13, 27, 36, 37, 39, 49, 55, 65, 67, 74, 110, 124, 141, 147, 151, 167, 183, 185, 186, 192, 238, 242, 244, 246, 260, 261, 279, 307, 315, 319, 397, 407, 449, 456
vusûl-i zât, 92
vücûb, 170, 171, 278, 297, 364, 365, 374, 413, 435, 438, 466
vücûb-i vücûd, 300, 301
vücûd ehli, 20
vücûd, 4, 5, 6, 8, 17, 23, 24, 28, 29, 32, 35, 42, 43, 46, 48, 56, 58, 60, 67, 68, 73, 74, 84, 85, 89, 90, 91, 92, 93, 97, 99, 104, 112, 113, 114, 119, 130, 135, 137, 142, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 160, 161, 164, 165, 166, 169, 170, 172, 179, 180, 185, 186, 187, 193, 194, 212, 213, 214, 220, 221, 227, 228, 229, 238, 239, 246, 253, 254, 256, 260, 262, 266, 267, 270, 274, 285, 286, 290, 291, 292, 297, 298, 299, 300, 302, 306, 307, 311, 318, 321, 327, 329, 347, 350, 354, 356, 357, 360, 361, 363, 365, 366, 367, 369, 376, 380, 385, 387, 391, 394, 395, 399, 400, 402, 404, 414, 415, 417, 422, 424, 428, 429, 433, 435, 437, 439, 440, 450, 452, 453, 461, 465, 467, 470, 471, 472, 477, 479, 480
vücûd-ı Hakkî, 58
vücûd-ı Hak, 20, 46, 309
vücûd-ı hakîkî, 165
vücûd-ı halk, 58
vücûd-ı izâfî, 165
vücûd-i abd, 364, 441
vücûd-i âlem, 270, 302
vücûd-i aynî, 148, 302
vücûd-i Bâkî, 233, 270, 395, 413
vücûd-i beşerî, 115
vücûd-i fânî, 68, 233, 270, 413, 441
vücûd-i fer', 302
vücûd-i Feyyâz, 302
vücûd-i hâdis, 404
vücûd-i Hak, 2, 32, 36, 42, 125, 135, 190, 266, 290, 302, 313, 419, 428, 435, 441, 442, 443, 451, 466
vücûd-i hakîkî, 165, 266, 291, 300, 301, 302, 309, 364
vücûd-i hakîkî tecellîsi, 259
vücûd-i Hakkî, 302
vücûd-i Hâlık, 358
vücûd-i halk, 290, 443, 466
vücûd-i halkî, 302
vücûd-i hâricî, 32, 51, 243, 276, 302, 306, 357, 358, 401, 455, 469, 470, 479
vücûd-i hissî, 165
vücûd-i i'tibârî, 300, 302
vücûd-i insân, 180, 256, 446
vücûd-i insânî, 35, 60, 213, 292, 302, 459,

472
vücûd-i kâmil, 254
vücûd-i kevnî, 236, 442
vücûd-i kevnî-i mecazî, 443
vücûd-i mâ-sivâ, 46
vücûd-i mecâzî, 172, 259, 309, 364
vücûd-i mukayyed ve hâdis, 301
vücûd-i mukayyed, 202
vücûd-i Mustafâ, 453
vücûd-i mutlak, 41
vücûd-i mümkin, 41, 221, 229, 302, 451, 452
vücûd-i mümkinât, 17
vücûd-i Nebevî, 252, 435, 452
vücûd-i Nebevî-yi cemâlî, 450
vücûd-i Rasûl, 436
vücûd-i sâlik, 156
vücûd-i şerîf, 263
vücûd-i tabîî, 257
vücûd-i vâcib, 17, 41, 221, 229, 451, 452
vücûd-i vâcibî, 442
vücûd-i vâcibî-i hakîkî, 443
vücûd-i vâhid, 41, 46, 266, 302
vücûd-i zâhir, 292
vücûd-i zâhirî, 164, 441
vücûd-i zıllî, 165, 266, 291, 301
vücûdât, 90, 165, 286, 377, 395, 435
vücûdât-ı celâliyye, 450
vücûdât-ı eşyâ, 20, 395
vücûh-i cüz'iyye, 281, 468
vücûh-i tafdîl, 100
vücûh-i tecellî, 451
vükelâ', 236
vüs'at, 26, 319

Y
Ya'kūb-i rûh, 416
yaban âdemi, 159
yaban ağacı, 74, 159, 219, 220
yabânî ağaç, 157
yâbis, 229, 242, 467
yakaza, 131, 293, 386, 410
yakaza hâli, 410
yakaza-i kalb ve basîret, 386
yakîn, 25, 80, 100
yâkūt, 232
yâkūte-i hamrâ, 360
yâr, 35, 278, 305, 376
yed, 83
yed-i gālibe, 152
yed-i Hak, 390
yed-i insân-ı kâmil, 100
yed-i mubtıla, 423
yed-i muhikka, 423
yed-i Rasûl, 81, 390
yed-i vâris, 81
yediler, 2
yedullâh, 81
yektâlık mertebesi, 204
yeşil, 91, 160
yetîm, 17, 18, 189, 462, 463
yetîm-i kalb, 462
yevm, 414
yevm-i dîn, 432
yevm-i ebedî, 414
yevm-i feze'-i ekber, 189
yevm-i haşr, 146, 309
yevm-i kıyâmet, 33, 108, 116, 144, 174, 175, 210, 272, 309, 349, 384
yevm-i meâric, 414
yevm-i mîsâk, 108, 199
yevm-i sıfat, 469
yevm-i sıfât, 414
yokluk, 6, 466
yumurta, 315
Yûsuf-ı kalb, 416
Yûsuf-i kalb, 416, 417
Yûsuf-i vahdet, 194
yübûset, 97, 243, 256, 321, 449, 467
yübûset-i kabz, 467
yümn, 179
yüsr, 149, 453
yüz, 2, 33, 34, 262, 278

Z
za'f, 29
za'f-ı beşerî, 61
zâğ, 35, 216, 228, 263, 280
zağan, 35, 263
zâğân-ı dehr, 353
zâhid, 17, 261, 286, 297, 362, 441, 467
zâhidler, 50, 362
zâhir mertebesi, 141, 256
zâhir ve bâtın-ı hidâyet, 478
zâhir ve bâtın-ı sûret, 347
zâhir ve bâtın-ı şer', 284
Zâhir, 14, 18, 57, 86, 122, 135, 159, 179, 194, 213, 230, 235, 239, 289, 367, 372, 385, 401, 414, 415, 418, 435, 465
zâhir, 3, 15, 16, 17, 18, 20, 26, 33, 36, 46, 47, 50, 53, 54, 55, 56, 57, 60, 63, 65, 68, 73, 75, 79, 81, 82, 83, 84, 86, 89, 91, 95, 102, 110, 111, 124, 125, 135, 136, 140, 149, 153, 154, 156, 159, 164, 165, 170, 171, 173, 177, 186, 188, 190, 193, 194, 196, 197, 198, 200, 205, 206, 207, 213, 214, 216, 218, 219, 220, 221, 227, 229, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 241, 244, 254, 256, 257, 261, 262, 264, 266, 267, 268, 269, 274, 279, 282, 284, 285, 294, 295, 297, 298, 306, 307, 309, 310, 317, 320, 321, 325, 328, 329, 330, 333, 338, 341, 352, 353, 354, 358, 361, 362, 363, 367, 369, 372, 373, 374, 375, 378, 381, 383, 385, 391, 392, 395, 396, 398, 399, 400, 401, 402, 407, 409, 414, 415, 418, 420, 422, 424, 425, 428, 429, 431, 435, 441, 443, 446, 452, 456, 459, 460, 461, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 474
zâhir-bîn, 96, 111, 354, 429, 459
zâhir-i âdemî, 203
zâhir-i ahkâm, 473
zâhir-i âlem, 23, 56, 125, 209, 367, 472
zâhir-i arz, 203
zâhir-i arz-ı cesed, 124
zâhir-i celâl, 330
zâhir-i cesed, 113, 185, 315

zâhir-i cism, 56
zâhir-i Hak, 466
zâhir-i îmân, 426
zâhir-i Ka'be, 279
zâhir-i kalb, 334
zâhir-i Kur'ân, 245
zâhir-i küdûret, 110
zâhir-i rahmet, 239
zâhir-i sûret, 347
zâhir-i şer', 47, 50, 70, 82, 130, 151, 205, 231, 284, 317, 321, 412
zâhir-i vücûd, 20, 23, 156, 213, 256, 302
zahmet, 13, 23, 208, 247, 260, 263
zâik, 19, 142, 160, 168
zâkir, 277, 408, 422
zâkir-i Hak, 144, 377
zâkirler, 343
zakkûm, 180
zâlim, 220, 453
zâlimler, 14, 61, 62, 269
zamân, 24, 29, 43, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 139, 208, 212, 286, 357
zamân-ı fetret, 434
zamân-ı setr, 414
zamân-ı vahy, 226
zamîr, 382, 389, 395
zâniye, 138
zann, 81, 130, 131
zannî, 130
zanniyyât, 69, 130, 299
zarûret, 25, 69, 144, 191, 220
zât âlemi, 294
zât mertebesi, 264
zât tecellîsi, 246
zât ve sıfât ve ef'âl-i Bârî, 158
zât ve sıfât ve ef'âl-i Hak, 423
zât ve sıfât-ı Hak, 265
zât, 6, 20, 21, 32, 36, 40, 43, 52, 57, 62, 76, 91, 103, 135, 137, 151, 155, 160, 167, 170, 175, 178, 181, 184, 186, 187, 190, 194, 197, 202, 203, 207, 210, 215, 238, 241, 243, 255, 256, 265, 273, 277, 278, 286, 287, 290, 294, 303, 304, 326, 327, 329, 344, 349, 351, 359, 363, 371, 376, 378, 380, 389, 402, 405, 418, 421, 427, 432, 455, 458, 465, 468, 471
zât-ı ahadiyye, 203, 270, 297, 336
zât-ı baht, 167, 336, 373
zât-ı Bârî, 448
zât-ı bâtıne, 36
zât-ı Cevâd, 319
zât-ı Hak, 13, 43, 63, 89, 122, 181, 194, 198, 202, 229, 238, 304, 345, 353, 379, 452, 467
zât-ı ilâhî, 119
zât-ı ilâhiyye, 156, 278, 319, 437
zât-ı kadîm, 202
zât-ı mutlak, 460
zât-ı mümkin, 185
zât-ı Nebevî, 53
zât-ı vâcib, 203
zât-ı vâhide, 365
zâtî olanlar, 200
zâtî, 200, 262, 377, 414, 478
zâtî-i mücerred, 200
zâtîler, 150
zavâhir, 54, 105, 162, 247, 252, 304, 347
zavâhir ve bevâtın-ı şer', 111
zavâhir-i ahkâm, 347
zavâhir-i edille, 348
zebâniye, 188, 308
zebh, 104
zebh-i bakar, 104
zebh-i bakara-i tabîat, 104
zeheb, 14, 144, 225, 263, 445, 468
zehebiyyet, 256
zehir, 275, 423, 433, 454
zekât, 71, 132, 272, 297, 355, 375
zelel, 391, 411, 440, 464, 467
zellât-ı beşeriyye, 108
zellât-ı muhakkıkîn, 288
zemîn, 47, 139, 212
zemzem, 480
zenb, 262, 394, 406, 438
zencîr, 39
zendeka, 49
zer, 113, 236, 263, 334, 413, 445, 468
zevâl, 263, 394
zevc, 458
zevc-i cesed, 458
zevk, 14, 16, 28, 59, 78, 90, 98, 129, 140, 168, 214, 254, 275, 289, 302, 367, 382, 383, 403, 415, 458, 475, 480
zevk-ı azâb, 189
zevk-ı bâtın, 111
zevk-ı cismânî, 458
zevk-ı esmâ, 289
zevk-ı gālib, 261
zevk-ı Hak, 130
zevk-ı hakîkat, 4
zevk-ı hâl, 232
zevk-ı kurbet, 458
zevk-ı mevt, 342
zevk-ı muhabbet, 99
zevk-ı müşâhede, 31
zevk-ı tâmm, 49, 433
zevk-ı tevhîd, 16, 111, 129, 142, 261, 480
zevk-ı vuslat, 83
zeyğ, 317, 333, 363, 390, 413
zeytûn-i lâ-şarkî ve lâ-garbî, 423
zılâl, 17, 46, 100, 292
zıll, 12, 27, 160, 196, 266, 277, 291, 292, 341, 367, 429, 438
zıll-i hayâl, 269
zıll-i mertebe-i ahadiyyet, 416
zıll-i vücûd-i Hak, 292
zıllullâh, 12, 402, 429
zındîk, 102, 207
zındîkıyyet, 102
zihn, 158
zikr, 36, 106, 117, 118, 142, 144, 183, 185, 186, 192, 197, 228, 277, 280, 287, 298, 343, 388, 397, 399, 408, 409, 415, 421, 422, 423, 424, 460

zikr-i aslî, 408
zikr-i cehrî ve ihfâî, 393
zikr-i dâim ehli, 397
zikr-i dâim, 397, 456
zikr-i ilâhî, 421
zikr-i kalbî, 408
zikr-i kesîr, 399
zikr-i lisânî, 408
zikr-i mahsûs, 84
zikr-i muttasıl ehli, 74
zikrullâh, 84, 118, 377
zillet, 75, 234
zimmî, 82
zinâ, 16, 101, 138, 314
zinâkâr, 138
zinde, 82, 400, 426
zuafâ, 446
zuhûr, 6, 13, 16, 18, 19, 21, 37, 44, 49, 66, 73, 75, 85, 90, 107, 112, 121, 122, 134, 135, 137, 140, 147, 150, 152, 155, 161, 165, 166, 167, 175, 176, 181, 193, 197, 202, 211, 213, 214, 230, 237, 238, 239, 247, 250, 253, 267, 285, 289, 308, 310, 326, 327, 328, 329, 337, 342, 346, 357, 361, 365, 367, 369, 372, 373, 385, 389, 391, 405, 406, 407, 412, 413, 421, 437, 442, 443, 448, 452, 453, 457, 459, 465, 466, 468, 469, 471
zuhûr-ı Hak, 17, 300
zuhûr-ı sıfât, 186
zuhûr-i hakâik-ı esmâ ve sıfât, 480
zuhûr-i halk, 300
zuhûr-i naîm-i sıfât, 195
zuhûr-i nûr, 20, 40
zuhûr-i sırr-ı ilâhî, 16
zuhûr-i vahdet, 20
zuhûr-i vücûd, 452
zuhûr-i zât, 195
zuhûrât, 179, 195, 250, 346, 392, 396
zuhûrât-ı bâtıne, 469
zuhûrât-ı ilâhiyye, 86
zuhûrât-ı kemâliyye, 289
zuhûrât-ı mütenevvia, 336
zuhûrât-ı zâhire, 469
zuhûrât-ı zevkıyye, 289
zulm, 2, 50, 93, 146, 206, 220, 232, 453, 459
zulmânî, 32, 74, 77, 160, 386
zulmâniyyet, 328
zulmet, 2, 8, 21, 77, 82, 159, 165, 190, 214, 237, 266, 268, 309, 348, 355, 369, 399, 400, 402, 424, 445, 479
zulmet-i adem, 479
zulmet-i akl, 424
zulmet-i anâsır, 159, 189, 214
zulmet-i beşeriyyet, 75
zulmet-i cehl, 238, 399
zulmet-i cesed, 268
zulmet-i eşbâh, 302
zulmet-i heykel, 8
zulmet-i imkân, 159
zulmet-i inkâr, 82
zulmet-i kalb, 399
zulmet-i kevniyye, 441
zulmet-i leyl, 209, 400, 479
zulmet-i nefs, 223
zulmet-i şekk, 81
zulmet-i tabîat, 399, 402
zulmet-i vücûd, 21
zulmet-i vücûd-i mecâzî, 300
zulüm, 14, 21, 27, 59, 188, 206
zulümât, 233, 303, 369
zulümât-ı heyâkil ve nüfûs, 300
zulümât-ı vücûd, 56
zunûn, 80, 313
zü'l-cenâhayn, 17, 446
zü'l-hazreteyn, 122, 368, 373, 474
zü'l-vecheyn, 416
zücâc, 160
zühd, 107, 467
zükûr, 338
zünnâr, 38, 82
zünûb, 394